

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI

**O‘ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT
DAVRIDA TA‘LIM-TARBIYA VA ILM-FAN
SOHALARINI TAKOMILLASHTIRISH
MUAMMOLARI**

Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2022 yil 17-18 may

QARSHI-2022

To'plamda xorijiy davlatlar olimlari, respublikamiz professor –o'qituvchilari, yosh olimlar, magistrlar va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida yozilgan materiallar kiritilgan.

В сборнике вошли материалынаучно-исследовательских работ,написанные зарубежными учеными, профессорами и преподавателями нашей страны, молодыми учеными, магистрами и студентами.

The collection includes materials of research papers written by foreign scientists, professors and teachers of our country, young scientists, masters and students.

Mas'ul muharrir:

Shodiyev R.D.-Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası mudiri, professor.

Tahrir hay'ati:

Xolmirzayev N.S – Qarshi davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, texnika fanlari nomzodi, dotsent.

Yuldoshev I.A.- Qarshi davlat universiteti Pedagogika fakulteti dekani.

Фаффонова Т.Ғ - Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori.

Aslonova O.P. -Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti.

Choriyeva F.A.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi p.f.f.d.

Kazakova M.K.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi p.f.f.d.

Yuldashev S.N.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi p.f.f.d.

Yarmanova Y.B. - Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

Ochilov A.E.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

Niyozqulov M.B.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

Nurullayeva Sh.O'.- Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası professori

Nabiyev A.M. - Qarshi davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

Qarshi davlat universiteti, 2022 yil.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МАСАЛАСИГА ЭЪТИБОР КЕЛАЖАК ТАРАҚҚИЁТИ ОМИЛИ СИФАТИДА

Д.Х.Набиев

Қарши давлат университети ректори

Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технологиянинг жадал ривожланиши жамият ҳаётининг барча соҳаларида тараққиётининг янги истиқболларини очиб берди.

Инсониятнинг давлат ва жамият қурилишига доир асрий тажрибалари ижтимоий муносабатларни янгича ёндашувлар асосида тартибга солиш борасидаги илғор ёндашувларнинг қарор топтирилишига олиб келди

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ва маданий тараққиёти истиқболини белгилаш, жаҳон ҳамжамияти мамлакатлари сафидан муносиб ўрин эгаллашга интилиш йўлидаги кенг қўламли ислохотларни амалга ошириш билан кечмоқда.

Жаҳоннинг ривожланган мамлакатлари тажрибаларини ўрганиш, маҳаллий шарт-шароит, иқтисодий ва интеллектуал ресурсларни инобатга олган ҳолда жамият ҳаётининг барча соҳаларида туб ислохотларнинг амалга оширилаётганлиги янгидан-янги ютуқларга эришишни таъминламоқда. Турли соҳаларда йўлга қўйилаётган халқаро ҳамкорлик гарчи ўз самарасини бераётган бўлса-да, бироқ, миллий мустақилликни ҳар жиҳатдан мустаҳкамлаш, эришилган ютуқларни бойитиш, мавжуд камчиликларни тезкор бартараф этиш жамият аъзоларидан алоҳида фидокорлик, жонбозлик, шижоат ва қатъият кўрсатишни талаб этмоқда.

Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технология соҳаларининг мавжуд тараққиёти замонавий жамият қиёфасини белгилаб бермоқда. Замонавий жамиятнинг энг муҳим характерли жиҳати унинг барча соҳаларида глобаллашувнинг кўзга ташланаётганлигидир.

Глобаллашув ўз-ўзидан тезкор ҳаракатланиш, зарур ахборотларни зудлик билан қўлга киритиш, уларни қайта ишлаш ва амалиётга самарали татбиқ қилишни тақозо этади. Бу тарзда ҳаракатланиш имкониятига ўз соҳасининг билимдони бўлган, касбий малакаларни юқори даражада эгаллай олган, бой тажриба ва маҳоратга эга кадрларгина эга бўладилар. Шундай экан, олий таълим муассасаларида кадрларни тайёрлаш жараёнида даврнинг мазкур талабини инобатга олиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим муассасалари педагоглариини интеллектуал салоҳиятини ошириш, дунёқарашларини бойитиш, уларни инновацион таълим технологиялари, ўқитишнинг инновацион шакл, метод ва воситалари билан таништириш, педагогларда касбий компетентлик сифатлари ва креатив қобилият моҳияти билан яқиндан таништириш муҳим аҳамиятга эга. Бу борада Қарши давлат университети Педагогика факультети Бошланғич таълим кафедрасида ҳам Ўзбекистон Республикаси Президентининг 20.04.2017 йилдаги Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПҚ-2909-сонли қарорида белгилаб берилган.

Бунда “ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услугий материалларини кенг жорий қилиш, ўқув-педагогик фаолиятга, мастер-класслар ўтказишга, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб қилиш, уларнинг базасида тизимли асосда республикамиз олий таълим муассасалари магистрант, ёш ўқитувчи ва илмий

ходимларининг стажировка ўташларини, профессор-ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил қилиш вазифасини ижросини амалга ошириш мақсадида

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги режасига киритилган “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини такомиллаштириш муаммолари” мавзуси остида халқаро илмий-амалий конференцияси ўтказилиши кўзда тутилган.

Мазкур конференцияни ўтказишдан мақсад Ўзбекистон Республикасида фан ва технологиялар модернизацияси борасида амалга оширилаётган туб ислохотлар самарадорлигини ошириш, таълим соҳасини ривожлантиришда халқаро муносабатларни тизимли йўлга қўйиш, илғор хорижий тажрибаларни тадбиқ этишдан иборат. Бу борада ёшларни кенг жалб этиш, профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳияти ва шижоатидан унумли фойдаланиш, замонавий техника ва технологияларни пухта ўзлаштириш, мураккаб ва кенг қўламли вазифаларни ҳал этишга қодир етук олимларни тарбиялаш, уларнинг илмий фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш назарда тутилган.

Қарши давлат университети Педагогика факультети Бошланғич таълим кафедрасида 17-18 май кунлари “Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини такомиллаштириш муаммолари” мавзуси остида ташкил этиладиган халқаро илмий-амалий конференцияси таълим соҳасидаги энг сўнгги ютуқларни ўзлаштириш, халқаро муносабатларни янада ривожлантириш, профессор-ўқитувчилар ҳамда илмий фаолият олиб боришга иштиёқи баланд ёшларни қўллаб-қувватлашга қаратилган муҳим тадбир ҳисобланади. Мазкур конференциянинг ташкил этилиши педагог кадрларни замонавий инновацион таълим технологияларининг ташкилий, техник ва дидактик имкониятларидан хабардор бўлишлари, таълим амалиётида ўқитишнинг инновацион технологияларидан фойдаланиш, компетентлик сифатлари ва креативлик қобилиятини изчил ривожлантириб бориш кўникма-малакаларини ҳосил қилиш учун шароит яратиб қолмай, касбий фаолиятда улардан самарали фойдаланиш борасидаги малакаларининг мустаҳкамланишини ҳам таъминлайди. Бу эса ўз навбатида ўқитиш жараёнида талабаларнинг фаолликларини таъминлаш, таълим сифатини яхшилаш, самарадорликни оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Ушбу конференцияда Бошланғич таълим, Мактабгача таълим, Профessional таълим, Педагогика ва психология ҳамда ижтимоий соҳаларидаги илғор хорижий тажрибалар, таълимдаги энг сўнгги инновациялар, таълим муаммолари, ечимлари, хулосалари ва тавсиялари кўриб чиқиши режалаштирилган.

1-ШУБА: БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА ПЕДАГОГИК ЖАРАЁННИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНСИЯЛАРИ ВА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАР КАСБИЙ ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ ПЕДАГОГИК МОДЕЛЛАШТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Шодиев Ризамат Давронович
Педагогика фанлари доктори, профессор
Қарши давлат университети

Аннотация: Мазкур мақолада педагогик таълим тизимини масарали ташкил этишда фойдаланиладиган педагогик моделлаштириш усули ҳақида маълумот берилган. Педагогик моделлаштириш объекти, предмети, педагогик шарт-шароитлари, функциялари ҳамда тамойиллари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: педагог, талаба, педагогик таълим, педагогик моделлаштириш, объект, предмет, принцип, функция.

Аннотация: В данной статье представлена информация о методе педагогического моделирования, который используется при эффективной организации системы педагогического образования. Анализируются объект, предмет, педагогические условия, функции и принципы педагогического моделирования.

Ключевые слова: педагог, студент, педагогическое образование, педагогическое моделирование, объект, предмет, принцип, функция.

Annotation: This article presents information about the method of pedagogical modeling, which is used in the effective organization of the pedagogical education system. The object, subject, pedagogical conditions, functions and principles of pedagogical modeling are analyzed.

Keywords: teacher, student, pedagogical education, pedagogical modeling, object, subject, principle, function.

Педагогик моделлаштириш – замонавий педагогик таълим жараёнида юзага келаётган муаммолар ечимини аниқлаш, педагогик воситалар перспективасини аниқлаш мақсадида қўлланиладиган педагогик тадқиқот методларидан бири бўлиб ҳисобланади. Ушбу жараёнда педагогик воситалар ўқитувчи фаолиятида таълим-тарбия самарадорлигини ошириш, оптималлаштириш мақсадида амалга ошириладиган жараён объекти ва маҳсули вазифасини ўтайди.

Узлуксиз таълим тизимида педагогик моделлаштириш усулларидан жуда кенг қўлланилиб, умумий ўрта таълим жараёнида педагогик моделлаштириш вақтдан унумли фойдаланиш, ўқув материали ва ўқув топшириқларини оптималлаштириш, ўқувчилар ўқув-билув фаолиятини такомиллаштиришга хизмат қилади. Олий ва профессионал таълим тизимида эса ушбу умуддан талабалар мустақил фаолиятини унумли ташкил этиш, педагог кадрлар тайёрлаш жараёнини тўғри режалаштириш, жараён узлуксизлиги, узвийлиги ва тизимлилигини таъминлаш мақсадида самарали фойдаланилади.

Педагогик илмий тадқиқотлар тизимида эса педагогик моделлаштириш усули таълим-тарбия жараёнида юзага келаётган муаммолар таҳлили ҳамда ишлаб чиқилган илмий гипотезанинг натижасини аниқлаш жараёнида фойдаланиш ижобий натижаларга эришишга ёрдам беради.

Педагогик моделлаштириш – кенг маънода инсон ва жамият учун хизмат қиладиган ўқув-тарбиявий жараён анъанавий ва инновацион шаклларида янги ғоялар ишлаб чиқиши учун хизмат қиладиган ресурс ҳисобланади.

Тор маънода эса педагогик моделлаштириш – педагогик жараёнда маълум бир муаммолар ечимига қаратилган ўз устида ишлаш ва ўз-ўзини ривожлантириш, маҳсулдор педагогик фаолиятни амалга оширишга қаратилган педагогик фаолият шакли маъносида ишлатилади.

Педагогик моделлаштириш локал соҳада – замонавий педагогик восита ва методларни илмий тадқиқот жараёнида синовдан ўтказиш, самарасини аниқлаштириш имконини берувчи метод сифатида тавсифланади.

Педагогик моделлаштириш объекти сифатида педагогик жараёнлар, ҳодисалар, феноменлар, функция ва шарт-шароитлар танлаб олинади.

Оптималлаштириш, верификациялаш, деталлаштириш, педагогик жараёнлар, ҳодиса, феномен ва шарт-шароитларни модернизациялар педагогик моделлаштириш жараёнининг предмети вазифасини бажариши мумкин.

Педагогларни узлуксиз ривожлантириш тизимида педагогик моделлаштириш қуйидаги функцияларни бажаради:

- Адаптация қилиш функцияси. Педагогик фаолият давомида турли хилдаги муносабатлар, вазиятлар ва ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва ривожланишларга адаптациялаштириш педагогик моделлаштириш жараёнида самарали кечади.
- Шахсни ижтимоийлаштириш функцияси. Педагогик жиҳатдан тўғри моделлаштирилган жараёнда шахснинг ижтимоийлашуви, хусусан, педагогнинг педагогик фаолиятга, янги ижтимоий муносабатларга киришувчанлиги осонлашади.
- Педагогик эҳтиёжлар, қадриятлар ва муносабатларни шакллантириш функцияси. Педагогик жараёни моделлаштиришда жараён натижасини аввалдан прогноз қилиш ушбу жараёнга бўлган субъектив эҳтиёжни юзага келтиришга ва интилишга ёрдам беради.
- Негатив таъсирлар олдини олиш функцияси. Моделлаштириш жараёнида янги ишлаб чиқилган тизим ва педагогик воситаларнинг инсон саломатлиги ва умуман жараёнга салбий таъсирини аниқлаш имкони мавжуд бўлиб, бу бир қанча муаммоларни олдини олишга ёрдам беради.

• Шахс ривожланиши ва ўз-ўзини ривожлантириш жараёнини оптималлаштириш функцияси. Педагогик моделлаштириш педагогик фаолиятни турли йўналишларини – таълим бериш, тарбиялаш, ўз устида ишлаш, ўз-ўзини ривожлантириш.

Педагогик моделлаштириш жараёнида қуйидаги принципларга амал қилиниши тайёрланган моделнинг объективлиги, реал ҳолатга мослиги ва қўлланилувчанлигини таъминлашга хизмат қилади:

- педагогик ҳолат ва вазиятдаги детерминант белгиларни мантиқий жиҳатдан аниқлаш принципи;
- педагогик билим, кўникма ва малакаларнинг адаптивлигини таъминлаш принципи;
- педагогик моделни ситуатив ва кўпқиррали коррекциялаш принципи;
- педагогик моделлаштириш объектининг системалилиги принципи;
- педагогик моделлаштиришда фойдаланиладиган маълумотларнинг объективлиги ва мақсадга мувофиқлиги принципи;
- педагогик жараён иштирокчилари ёш ва индивидуал хусусиятларини инобатга олиш принципи;

- педагогик жараёни инсонпарварлаштириш принципи.

Педагогик моделлаштириш жараёни элементлари ва принциплари устида олиб борилган изланишларимиз, педагогик фаолиятнинг динамик характерда эканлигини ҳамда ижтимоий муҳитнинг таъсирини инобатга олган ҳолда яратилаётган моделнинг мукамаллигини таъминлашда барча омиллар ҳамда шарт-шароитларни батафсил ўрганиб чиқиш мақсадга мувофиқлигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Батраков А. Л. Некоторые особенности моделирования категории «воспитание» в ресурсах подготовки педагогов по ФК // Роль психологии и педагогики в развитии общества: сборник статей Международной научно-практической конференции (Уфа, 23 июня 2015 г.). Уфа : Омега Сайнс, 2015. С.4-6.
2. Shodiev, R. D. Methods and Forms to Ensure Understanding in Educational Process. Eastern European Scientific Journal. DOI, 10, 4.
3. Шадиев, Р. Д. Общациональные ценности и их развитие в современных условиях. Бюллетень науки и практики. №3. 2017 г.
4. Nurullaeva Sh. Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021. P. 428-434.
5. Nurullaeva Sh., Rasulova H. The importance of game in children's socialization. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021. P. 227-233.

ARUNDHATI ROY'S *THE GOD OF SMALL THINGS*: THEME, NARRATIVE TECHNIQUE & CRITICAL APPRECIATION

**Dr. Shamenaz Bano, Department of English,
Rajarshi Tandon Mahila Mahavidyalaya, Allahabad, India**

Abstract

Arundhati Roy is one such name in the field of Indian literature that is highly respected worldwide. She is so popular that many people from across the world have preordered her second novel, *The Ministry of Utmost Happiness* (2017) which was published almost twenty years later her first novel, *The God of Small Things* (1997). Her maiden novel was a massive success and has been sold over 6 million copies and has been translated into 40 languages. It was the second “Booker prize” winning novel from India after Salman Rushdie’s *Midnight Children* which won in 1980. She was also awarded the Sydney Prize in the year 2004 for her notable work in societal campaigns and the promotion of non-violence. She was also honoured with Sahitya Academy by the Government of India for her collection of essays, *The Algebra of Infinite Justice* but she didn’t accept it. Her style is considered new and original, different from most of her contemporary novelists.

Keywords: Social consciousness, caste-conflict, class-conflict, gender parity, childhood trauma

The God of Small Thing is basically about social consciousness which is the result of her thought-provoking attitude. There are many themes which she has explored in the novel, caste or class conflict, gender parity, the status of women in Indian society, conflict of regressive forces with liberals, Indian history and politics, short-lived relationships, betrayal, childhood traumatic experiences and love breaking norms and conventions. The narrative technique used by Roy in the novel is very unique. She has employed both traditional as well as innovative techniques to create a

storyline that depicts Indian consciousness. She has connected the past and present narratives in the form of flashbacks.

In his famous critical article, “The Book of the Year”, Ranga Rao describes, *The God of Small Things* in the following words:

Roy’s book is the only one I can think of among Indian novels in English, which can be comprehensively described as a protest novel. It is all about atrocities against minorities, small things, children and fourth, woman and untouchable” (Rao: 17).

The God of Small Things received mixed reactions; it was appreciated as well as criticized because of its political themes. One of the reasons for its popularity is its political themes. Roy is a political activist and though her maiden novel was so successful she turned towards social and political consciousness based books including, and wrote her second novel almost two decades later. In these two decades, she wrote books on themes like universal threats, political and social issues including *New Nukes: India, Pakistan and Global Nuclear Development*, *War is Peace*, *The Algebra of Infinite Justice*, *The End of Imagination* and *The Greater Common Good*. She is considered as the champion of subaltern and marginalized causes as she has devoted her life to uplifting Dalits, preserving the environment due to the Narmada Dam project. Even the novel, *The God of Small Things* also deals with oppressed characters. The novel speaks about the sage of atrocity on one hand and protests on the other.

The novel is set in Ayemenem, a fictional town of Kerala and the novel opens by describing the landscape of this place. As Roy says:

May in Ayemenem is a hot, brooding month. The days are long and humid. The shrinks and black crows gorge on bright mangoes in still dust green trees. Red bananas ripen. Jackfruits burst. Dissolute blue bottles hum vacuously in the fruity air. Then they stun themselves against clear windowpanes and die, fatly baffled in the sun. (Roy: 1)

She has described the landscape of Ayemenem with richness along with the description of nature. In the novel, Roy has depicted Ayemenem as a real-life community which is situated in South Central Kerala and had set it near the fictional river, Meenachal which is quite similar to the river Minachil, near the town Kottayam.

Being an activist, Roy has shown that sometimes back Ayemenem was not polluted and it was a fresh and green river but now everything has changed and it has transformed into the unpolluted river and now instead of greenery and freshness one can see the latest freshly baked, glaring residences built by Indian masons, nurses, wire benders and bank clerks working in Gulf countries.

From green pastures, it has turned to an urban locality. In the later part of the novel, Roy has described adult Estha walking around Ayemenem which is a reflection of Arundhati’s stand on Sardar Sarovar Dam in the Narmada Valley and globalization. In this way, she has shown the exploitation of natural resources which in literature is termed ecocriticism. The destruction of the place has been described by the novelist in the following lines:

A slow, slugging green ribbon lawn that ferried fetid garbage to the sea... the banks of the river that smelled of shit and pesticides bought with World Bank loans. Most of the fish had died. The ones that suffered from fin rot and had broken but in boils. (Roy: 2)

If we turn towards the story, then we find that the novel portrays the story of a Syrian Christian family living in the southern part of Kerala, India. The plot of *The God of Small Things* revolves

around this family spanning three generations of s Syrian Christian Anglophone families. Pappachi Kochamma, the father of the family is a retired imperial entomologist. He was working in Delhi but after his retirement, he returned to his hometown with his wife, Mammachi Kochamma and two children, Ammu and Chacko.

Several years after their arrival, their daughter Ammu who married a Hindu man experiences an unhappy marriage which results in divorce. Ammu who is the protagonist of the novel is a divorced lady with her twin children naming Estha and Rachel. She being a divorcee is not welcome in her own parent's house. She with her two children start living in her parental house in Ayemenem with other family members, Mammaachi, Chacko and their aunt, Aunt Baby. The family sends their son, Chacko to study in Oxford but this doesn't imply to their daughter as the novelist explains:

Pappachi insisted that a college education was an unnecessary expense for a girl; She should wait for marriage proposals while she helped her mother with the housework. Since her father does not have enough money to raise a suitable dowry. (Roy: 38)

While studying there, Chacko meets Margaret whom he married later but their marriage doesn't last long and it ends in divorce after the birth of their daughter in the same year. Then Chacko leaves his daughter Sophie Mol with Margaret in England and comes back to his father's house in Ayemenem, Kerala.

After her divorce, Ammu tries to rebuild her life in Aynemen. She starts working in her father's factory where she meets Velutha, an untouchable character introduced by Roy in the novel. He is the servant of her family and is very much loved by her children, Estha and Rachel. She eventually falls in love with a man who is considered untouchable by her family and society. This forbidden love story is the heart of the novel. In this way, Roy has tried to raise her voice against the caste system existing in Indian society. This forbidden inter-caste romantic but tragic relationship ends disastrously. When Ammu's family came to know about the love affair of their touchable daughter with an untouchable family servant they were filled with rage and held Velutha responsible for it. They tried every means to punish him and send him to jail on fake charges of murder. In the prison, he was tortured so badly that he dies there. The policemen didn't have any mercy on Velutha because for them by punishing him they were trying to restore the lost dignity of the high caste and for them, an individual of low caste is just like an animal who is subjected to torture. Roy has presented the picture in the following way.

They were not arresting a man; they were exorcising fear... Touchable policemen acted with economy, not frenzy. Efficiency, not anarchy. Responsibility, not hysteria. They didn't tear out his hair or burn him alive... After the epidemic, they were merely inoculating a community against an outbreak. (Roy: 307-309)

This incident badly affects Ammu as she was left with no one to console her and she was left with no hope to live. She being heartbroken sends her son, Estha to live with his father and leaves her parent's house to live alone. While her daughter, Rahel stayed within Ayemenem but Ammu came back to her house. She dies of illness with no one around her. In this way, their love affairs meet tragic ends with the disastrous end of two individuals who were trying to mend each other's lives by their love. Roy has depicted the adverse state of untouchables in the novel in many places. For example:

Mammachi told... Paravans were expected to crawl backwards with a broom, sway their footprints so that Brahmins or Syrian Christians

would not defile themselves by accidentally stepping into a Paravan's footprint. In Mammachi's time, Paravans's like other untouchables were not allowed to walk on public roads, or allowed to cover their upper bodies, not allowed to carry umbrellas. They had to put their hands over their mouths when they spoke, to divert their polluted breath away from those whom they addressed. (Roy: 73-74)

In the novel, *The God of Small Things* Roy has shown the utmost reality of the Indian society which beliefs in the caste system. The caste system is an integral part of Hindu society since ancient times.

It is believed that Portuguese travellers were the first to use the word, "caste" in the 16th century.

Earlier Indians have always used the word "jati" for the same. This "jati-pratha" is part of Varna-vyavastha based on occupation. This Varna-vyavastha implies Brahmins for the priest class, Kshatriyas for the warrior class, Vaishyas for traders and merchant class and Shudras for the lowest class means labours or untouchables. For ages, this class has been exploited by the upper three classes resulting in their subaltern status. In the novel, Roy has also discussed the large scale conversions of shudra or lower class Hindus to Christianity for achieving respect and dignity which they have been deprived of in their religion. She depicts in the following ways:

When the British came to Malabar, several Paravans... converted to Christianity and joined the Anglican church to escape the scourge of untouchability...it did not take them long to realize that they had jumped from the frying pan into the fire they were made to have separate churches, with separate services, and separate priests. After independence, they found they were not titled to any Government benefits like job reservations or bank loans at low-interest rates, because officially, on paper, they were Christians, and therefore
Castless. (Roy: 74)

This is a very strange notion to believe that Church, where everybody is considered as equal, differentiates between lower caste and upper caste people. By pointing this, she had tried to prove that conversion of lower-class people from Hinduism to Christianity didn't benefit them in any way rather they remained untouchable in their new community as well.

The caste system has dominated Indian society in terms of occupation and other social obligations. High caste individuals enjoyed all the facilities and opportunities while low caste people performed menial jobs in society. This resulted in the prosperity of the upper caste and the downfall of the lower caste. Moreover, they were not allowed to enter public places like Temples and social gatherings. As Arundhati has presented in the novel:

To keep the others happy, and since she knew that nobody else would hire him as a carpenter, Mammachi paid Velutha less than she would a Touchable carpenter but more than she would a Paravan. Mammachi didn't encourage him to enter the house (except when she needed something mended or installed) She thought he ought to be grateful that he was allowed on the factory premises at all and allowed to touch the thing that Touchables touched. She said that it was a big step for a
Paravan (Roy: 77)

Though in the current times, the society has become more liberal and such things as "untouchability" doesn't exist but still, the society is divided based on upper caste and lower caste. Still, in many places there is hostility among different castes and people of upper castes doesn't like

to mix up with people of lower castes. The best example is seen in terms of marriages because when it comes to marriage, families are firm in marrying in their caste. According to Shruti Gupta:

The novel is a modern masterpiece, truly telling a sad story in the most appealing and innovative narrative, conveying the feelings of the characters casually thereby increasing its effect. It is a deep study into rules which society has made and which we follow blindly. (Gupta: 2010)

The tumultuous relation of Ammu and Velutha is the essence of the novel and the turning point which creates havoc by spoiling many lives. Roy has also been bold enough to portray the relevant role of physical desire in individual life and how it affects an individual psyche. This biological need of the universe results in the tragic downfall of Ammu and Velutha who were earlier busy building their lives. The novelist has presented Ammu as a victim of circumstances because in the olden days a divorced woman was considered unwanted in society as well as in her own house.

Ammu being a divorcee was leading an insignificant life in her familiar atmosphere. Leading a loveless life, she craved love which she got from Velutha so she didn't care about his social and financial status. She just cared about love which a woman needs in life. But society didn't accept it as the social status and financial position is more valued. This led to the catastrophe of claiming the lives of both lovers.

Ammu's brother, Chacko whose story runs parallel with her also has a tragic life. He was sent to Oxford to study where he befriended Margaret. He later falls in love with her and also married her. But they were not able to be compatible with each other and after the birth of their daughter, Sophie they were separated. Chacko came back to India and started looking after his father's business. Though he was separated from his wife and she married somebody else but he still loved her. His love for his ex-wife and daughter was selfless and unconditional. But it was unrequited because they both loved Joe, Margaret second husband. When Joe dies, they both come back to India and were welcomed by Chacko. Thus breaking the societal norms of Indian society which does not believe in any kind of relationship between the divorced couple but Chacko didn't care about it. Here we see the hypocrisy of the Indian society in terms of dealing with males and females and also in terms of dealing with an individual of upper caste and lower caste. Society's attitude towards Velutha is different because he is a person of lower caste so if he breaks norms he will be punished but Chacko being an upper-caste individual can get away with his debauchery or in other terms, we can say "man's needs" as his mother terms it because he is a "touchable". The novelist has highlighted this issue when she utters, "Change is one thing. Acceptance is another" (279).

Though Chacko finds happiness when Margaret and Sophie come back to live with him in India this happiness is short-lived. Sophie dies after the catastrophe broke out leading to the discovery of Ammu and Velutha's relationship. Since it was forbidden love so both Ammu and Velutha were punished. Ammu's family locked her in her room and put fake charges on Velutha and as he was put behind the bars. Ammu was anguished and in the state of frenzy she blamed her twin children for her adversity and claimed them to be "millstones around her neck". Being heartbroken, they left their house and ran away. Sophie, their cousin and friend also went with them. They sailed on a boat and reached an abandoned house which was across the river. Here a misfortune happened as

Sophie was stuck in the boat which overturned leading to her ultimate demise. Her parents, Margaret and Chacko were not in Ayemenem, when they returned they were shocked to see her dead body lying on the sofa. Chacko was outraged seeing this and held the twins responsible for it. Chacko loved Sophie a lot so when Margaret's second husband died in a car accident, he invited both Mother and daughter to stay with him to celebrate Christmas in Ayemenem. In this way, he

was trying to heal his wounds which he got after the separation from his wife and daughter. The whole family went to receive them at the airport. On the route, they also visited a theatre. But in their way, a strange thing happened as they were stopped by the Communist protestors who were not allowing them to pass. They also forced Baby Kochamma, sitting in the car to wave their Communist red flag and chant the slogans which they were chanting. This was a humiliating experience for her which she never encountered before. Among the crowd, Rahel happened to see Velutha supporting the protestors. Being a critique of communist politics, Roy has presented communist protestors in grey shades.

There is another incident that is associated with it and that is the molestation of Estha. After the episode of the Communist mob, when the family was in the theatre an “Orange drink Lemon drink Man” who was a vendor working at the snack counter sexually molested Estha. It was a shocking experience which he encountered though being with the family. This tragic event is narrated in such a way by the novelist that it becomes the heart of the narrative. Not only this but Estha and Rahel both had encountered many traumatic experiences in their lives which has made their childhood traumatic.

Hope Jennings, one of the scholars has discerned the existence of nostalgia and has mentioned in her paper entitled, “The Ethics of Nostalgia in Arundhati Roy’s *The God of Small Things*”. In it, she has highlighted how the children experienced sufferings from their past. She elucidates:

Rahel and Estha are perpetually living with the ghosts of the past and due to the nature of their trauma, time for them has become frozen like Rahel's toy watch with the hands pointed out it at ten to two. This is symbolic itself despite the text's fluid narrative movements between past and present. . . . (Jennings: 132)

Jennings believed that in the novel, Roy has recollected various traumas, loss and displacement of many individuals. Rahel and Estha both saw the complicated relationship of their parents leading towards their separation. When they tried to adjust themselves in their maternal grandparent’s house then they lost their mother and both of them were separated from each other as Estha was sent to his father and Rahel was left behind in Ayemenem. They were not able to meet each other for many years and happened to meet when they grew up. They are the ones who have narrated most parts of the story from childhood till adult.

The twins, Estha and Rahel have been brought up in an Anglophone atmosphere by their mother Ammu so their perspective towards goodness and acceptability was Anglophonic. Maybe this is one of the reasons that Roy has shown a strange kind of relationship between Estha and Rahel in *The God of Small Things*. After many decades when they meet as adolescents then their relationship changes as there is no special bond of brother and sister between them. Though they feel connected towards each other differently; no foundations in terms of physical acts at the end of the novel. In Chapter 20, we see that their relationship transformed into an incestuous one, which is not imagined in a traditional society like India. It is a kind of relationship which breaks customary rules of society. They finally end in love-making which is beyond the pure relationship of brother and sister.

As one of the scholars gives her opinion in the following lines:

The story is mainly narrated through the perspective of Ammu’s twins, Rahel and Estha. The story culminates in ancestral lovemaking between Estha and Rahel, when the two adolescents meet after decades.

Roy’s story explores the themes of class and caste relations, social

discrimination, gender-based power hierarchies in the South Asian context (Komalesha: 2008)

This is a very bold portrayal on the part of South Asian fiction because we live in a tradition-bound society where there are certain taboos irrespective of all communities and individuals are bound to follow them, breaking these norms means going against the society which is not acceptable to the masses.

The novel, *The God of Small Things* is set in some decades back in Kerala when it was not as educated, liberal as it is in the contemporary scenario rather it was purely patriarchal. But there are many strong women characters whose presence is of great significance in the novel. There are some women characters like Mammachi, Baby Kochamma and Kachi Maria, the cook who is a strong advocate of caste, race and gender. In comparison to them, we see Ammu and her twin children, Rahel and Estha who have tried to resist their dominance many times. Ammu had to suffer a lot because of being a woman and secondly because of loving an untouchable. Their family being Syrian Christian are firm in their faith particularly Mammachi and Baby Kochamma. Ammu has never been their favourite because she went against the family and married a Hindu man. Estha and Rahel always find themselves in a tough situation because of their conflicting identities. They are half-Syrian Christian and half-Hindu so sometimes they are confused about their culture and identity and this is also one of the reasons that paved their way to break all conventions made by their family and society. The novelist describes Ammu, Rahel and Estha in the following words:

Perhaps Ammu, Estha and Rahel were the worst transgressors. They

all broke the rules. They all crossed into forbidden territory. They are all tempered with laws that lay down who should be loved how and how much. (Roy: 31)

Ammu has been the victim of the double standardness of the gender-biased society because her family and the society in which she lives had ignored the crime committed by Pappachi and Chacko but the same society humiliated Ammu for being divorced and loving a man of lower caste.

Roy has described many political social forces struggling against each other, affecting people and creating chaos and vehemence. This is very well portrayed in the social and political influences of the Ipe family which uses their power to create internal and external struggle from beginning till the end of the novel. In depicting the Keralite society of 1969, she tries to show how Marxist ideas were taking roots and beginning to affect society particularly in terms of the class system of landlords and labours. It has also its impact on the protagonist's family and characters like Velutha, Chacko and Comrade Pillai and most importantly their factory, Paradise Pickles. There are many other instances in the novel where Arundhati has openly criticized the communist group. For this and many other reasons, she has been criticized by many scholars.

Ahmed (2007) accused that Roy's story is marred by repetitiveness and overwriting. Parsad (2004) and Rofail (2008) argued that the novel is autobiographical as they quote incidents from Roy's life similar to the ones happening in the novel. Rofail (2008) gives many examples from the author's life- Like Ammu, Roy's mother was a Christian who married a Hindu and divorced him soon after, Rahel, like the author herself, possess a rebellious nature and married an American. Thus, in *The God of Small Things*, Roy wrote a personal narrative raising a powerful voice against many forms of injustice in Indian society.

She being a social and political activist is prone to hear all these allegations because when you criticized others you have to tolerate your criticism as well. Nevertheless, it is a controversial novel but still relevant in overall terms as it has fiercely criticised gender and caste discrimination in India.

In the novel, Roy has depicted the plight of Indian women in a family and society. They are badly treated and subjugated in their family no matter what position they hold. When we look at the Kochamma family, we find that they have a history of ill-treating female members. Ammu grew up seeing her mother being abused and beaten by her father. Her father always blamed his mother for all his failures and use to vent out anger whatever loss he experienced in his business and other matters. This traumatic experience had a great impact on Ammu as she never gained the confidence to become an independent strong individual. Later Ammu herself became a victim of male subjugation after her marriage. Though she had a love marriage with a person of a different religion this also does not give her security and love which she craved since childhood. After sometimes from loving husband he became a dominating male counterpart who after experiencing failure in job asked her to sleep with his Boss. She turned down his malicious offer and divorced him. Returning to her family, she found a lack of comfort for herself which made her rebellious to go against the norms of the family which restrained her in achieving freedom and liberty. In the end, she was able to receive love which she craved from her childhood in the form of Velutha but this does not last long and they both were separated by their family and society.

Ammu's mother, Mammachi who is also one of the significant characters in the novel starts the factory, 'Paradise Pickles and Preservers' giving an indication of being a bourgeois woman but being a woman and belonging to a patriarchal society she becomes a subject of domination. Her husband completely dominates her and overtook her factory. In this way, from the beginning of the novel, we see women characters becoming marginalized in the Patriarchal system. Moreover, in the family, there are other women and people of low caste who becomes prey to the subject of marginalization either on a gender basis or on a caste. So from the very beginning of the chapter, we find a fine example of exploitation.

Critics and scholars believe that Roy has very realistically portrayed the status of Indian women with all its manifestations; silence, frustration, anguish, disillusionment, subjugation, family and societal pressure and most importantly identity crisis. Around the world in the conservative society, women face identity crises throughout their lives and there is the absence of belonging in their lives whether they live in their parent's house, or husband's or later even in their son's house. She is always made feel she doesn't own anything and everything belongs to her father, brother, husband or son. This idea of seclusion makes her isolated and throughout her life either she struggles for identity or lives in fear of being abandon. She is even not given the right to decide her life whether it is education, marriage or any other issue related to her life. This results in making her dependent on her and she is not able to gain confidence throughout her life. In the patriarchal construct, family and society always behave in a hostile manner with women. They demand that women should be meek, fragile and submissive. They don't like bold, daring, self-dependent and confident women. Rebellious women are rejected by these kinds of societies. The status of Indian women is changing now and everywhere we see examples of modern and strong women. But this was not the same some decades back. Earlier their status has been unsteady, insecure, unstable, uneasy and surrounded by problems. In the novel, *The God of Small Things* it is quite reflective in the female characters like Ammu, Rahel, Mammachi, Baby Kochamma and Margaret Kochamma who have been facing adverse situation throughout their lives. The irony is that though being a victim of a

patriarchal set-up, some of them are even advocator of it. Baby Kochamma being the finest example of it. But things have drastically as now Kerala is the state which has the maximum percentage of women education.

In the novel, Roy has discussed four generations of women, though not much is described as the first generation of women. Baby Kochamma and Mammachi are the two significant figures in the second generation of women. Baby Kochamma's role in the novel is pivotal as it is she who brings catastrophe to the lives of Ammu and Velutha. She is the daughter of Reverend E. John Ipe and was among two alive children of her parents. She was in deep love and dedicated her life for the love of her life but destroyed the love-life of Ammu and Velutha. When she was a teenager, she had fallen in love with Father Mulligan, an Irish monk. He captivated her heart with his charismatic and magnetic personality. He was a genial and enticing human being and people were easily attracted towards him. She was so desperate to be close to him that she even tried to convert into a Roman Catholic but her father destroyed all her plans. He tried every means to stop her he sent her abroad for further studies. So that she may forget him however it didn't work out and her feelings for Father Mulligan remained the same. There she devoted her life for the sake of her love; by taking care of herself, writing diaries every day. In the diary, she use to quote every day: "I love you, I love you" remembering Father Mulligan, who was though distance away but always in her thoughts. He too had the same feelings for her and was in contact with her always. After his death, though she was very depressed but didn't stop dressing up and other enjoyment instead she diverted her attention towards winning lotteries and watching television. As she was ageing so her enjoyment was increasing and she often used to behave like a kid. In this way, she competed with the grandkids of the house. As Roy quotes, " like a teenager at the age of eighty-three as Rahel observes that it's like Baby Kochamma is living her life backwards". (Roy, 136)

To sum up, we can say that *The God of Small Things* is a novel echoing the silent voice of subalterns whether it is women or lower caste individuals. Thus it has a universal appeal because, by showcasing the voice of the voiceless, their concealed and suppressed emotions. Highlighting the plight of women and untouchables, she has depicted their life-long struggle for happiness, identity and dignity in a society that is against their wishes. A society that is hostile towards them and always try to suppress their happiness. Even all the laws are made against them and so they always feel deserted and vulnerable. Being a panorama of the Indian social milieu it has highlighted some very relevant aspects related to life.

Roy has devoted her life to many social issues and being a social activist she questions the existentialism of marginalized classes whether it is women or lower class individuals in direct and indirect ways in our democratic and ambiguous world. She has presented the constant struggle of women for their identity through the character of Ammu and the struggle for survival with dignity in the form of characters like Velutha. These characters are facing the challenges of lives every day in various forms and inspire a writer like Arundhati to raise their concern in the form of writing. In her book, *The Cost of Living*, Roy has tried to justify her writing in the following words:

If you are a writer you tend to keep those achieving eyes open. Everyday
your face is slammed up against the windowpane. Every day you bear
witness to the Obscenity. Every day you are reminded that there is no
such thing as innocence. And every day you have to think of new ways
of saying old and obvious things, things about love and governance about
power and powerlessness, about war and peace, about death and beauty.
Things that must be said over and over again. (Roy: 1999, 65).

In addition to social issues, Roy has told the tale of a family as well as characters who have various needs which are unfulfilled due to the interference of society who have punished them in many ways. As we have discussed earlier, the novel is the story of Kochamma, a wealthy Syrian Christian family who are living in Ayemenem, a small fictional town situated in Kerala. The novel is mostly narrated by Rahel and we see the novel through her perspectives. She has narrated the trauma which she has experienced in her childhood then later she narrates the events related to her returning from America to see her twin brother, Estha who has settled in Aynemen now. All those events which have affected her childhood and have brought drastic changes in the lives of all her family members have been depicted by her from a child's perspective. These events address many issues ranging from family to society, from religion to biology associated with universal themes.

Throughout the novel, Roy has tried to emphasize that even minute things can be interconnected with great things and any event that happened in history has its consequences in the lives of individuals belonging to the same country or various communities associated with it.

The title of the novel, *The God of Small Things* signifies small things in life which create larger issues. The novel has shown all those small things in the family happening every day leading to savage beating, many deaths and other chaos & malice. It also means that people like Velutha are happy with small things but for wealthy people, happiness revolves around big achievements. Ammu's family values big things related to monetary gain, political affiliations, marriages with high profile family and being superior in terms of caste. But at the same time, the novelist has highlighted how "small things" can give us happiness in our day to day lives whether it is any act by small creatures, little pleasures, various emotions and sins accepted and rejected by society. Our society has certain taboos which is in the form of repression but sometimes this lead to very violent consequences. There are many examples of such consequences in the novel; the episode of Estha being molested in her childhood by the Orange Drink Lemon Drink Man in the theatre, the physical act of Ammu and Velutha as well as the ending scene of making love of the twins in their adulthood. The novel makes the readers realize the value of small things in the lives of every individual and that how small things can be so meaningful. Realizing this quest is also the answer hidden in the novel. This must be the motive of the novelist.

Roy has tried to make a microcosm which encircles many activities like unsuccessful relationships, domination of husband over wife, the superiority of male child over female, emotional insecurity, pride and death in a Keralite Christian family. She is an advocator of social realism has depicted various social evils like caste system, gender discrimination, corruption in government offices, cultural polarities affecting individuals and other evils present in our society. Caste taboos though not as strong as in the olden days but are still present in our society. She has dealt with various tragedies happenings in the lives of women like divorce, unhappy marriages, social disgrace through various characters like Ammu, Rahel, Baby Kochamma and Mammachi. How values are being eroded from society is also one of the facts she has presented in the novel. She has focussed on various complexes existing in the lives of individuals which affect their confidence and make them introverts in the form of characters like Pappachi, Baby Kochamma, Chacko and Ammu.

These characters struggle throughout their lives to overcome their complexes. Their struggle, frustration, confusion and self-exploration is very well depicted by her. This harsh reality makes them bitter person and they try to vent out on others in various forms like humiliating and dehumanizing people around them. By seeing various aspects, one can say that Roy has a true and deep sense of sociological imagination.

Weaving a love story of Ammu and Velutha and the unrequited love of Chacko, Roy has highlighted various issues like women's rights, inequality, duties and identity by the means of caste and class distinction and gender. Many critics have termed it as a political novel because of politics in the background. On *The God of Small Things*, Ahmad (2007) asserts that the focus on family relations and eroticism in the story "dismisses the constituted field of politics as either irrelevant or a zone of bad faith" (Roy: 11). Roy has tried to answer these allegations and justified her writing, in one of the interviews given to Terrence McNally, she has disclosed her intention as a writer that she doesn't find much difference between writing fiction and political essays since she has utilized both genres of writing to highlight same issues (Kearmey, 2009). Whatever critics and scholars say about Arundhati but one thing is clear the content of her writing focuses on feminist perspectives, caste and class difference, post-colonial dimensions, politics, cultural polarities, literary tourism as well as her Indian sensibility. Her novel is a veritable mirror of social realism.

References

1. Ahmad, Aijaz. Reading Arundhati Roy politically, in Murari Prasad (ed.) *Arundhati Roy: Critical perspectives*. (New Delhi)
2. Ahmad, A. (2007). Reading Arundhati Roy politically. In A. Tickell (Ed.), *The God of Small Things: A Routledge Study Guide* (pp 110-119). Oxon: Routledge.
3. Al- Quaderi, Golam Gaus & Md. Saiful Islam. "Complicity and resistance: Women in Arundhati Roy's *The God of Small Things*". *Journal of Postcolonial Cultures and Societies (JPCS)*, 2 (4), 2011, 62-78.
4. Bose, Brinda. In desire and death: Eroticism as politics in Arundhati Roy's *The God of Small Things*, in Murari Prasad (edited). *Arundhati Roy: Critical perspectives*, (New Delhi: Pencraft International, 2006).
5. Dhawan, R. K. (1999), *Arundhati Roy, the Novelist Extraordinary*, New Delhi, Prestige Books.
6. Dodiya, Jaydipsinh & Joya Chakravathy (eds.) *The Critical Studies of Arundhati Roy's "The God of Small Things"*. New Delhi: Atlantic Publishers and Distributors, 2001.
7. Dwivedi, O.P. "The Subaltern and the text: Arundhati Roy's *The God of Small Things*". *Journal of Asia Pacific Studies*, 1(2), 2010.387-394.
8. Jennings, Hope. "The Ethics of Nostalgia in Arundhati Roy's 'The God of Small Things.'" *Journal of Contemporary Literature*, Vol. 2, No. 1, 2010.
<<https://corescholar.libraries.wright.edu/english/2004>>
9. Moffit, Michael, "An Untouchable Community in South India", Princeton N. J. Princeton UP. 1979.
10. Navarro-Tejero, Antonia. Power Relationships in *The God of Small Things*, in Murari Prasad. Edited. *Arundhati Roy: Critical perspectives*. New Delhi: Pencraft International, 2006.
11. Roy, Amitabh. *The God of Small Things: A novel of social commitment*. New Delhi: Atlantic Publishers and Distributors, 2005.
12. Rao, Ranga. "The Booker of the year" *The Hindu* (16 Nov 1998): 13.
13. Roy, Arundhati. *The God of Small Things*. London: Penguin Books, 1997.
14. _____. *The Cost of Living*. New York: Modern Library, 1999.
15. Subhashini, A. "Feminine Sensitivity with reference to *The God of Small Things*". *SRR and CVR Government College E Research Journal*. 2 (1), 2011.
16. Surendran, K.V. *The God of Small Things: A saga of lost dreams*. New Delhi: Atlantic

Publishers and Distributors, 2009.

17. Thakur, Bhoomika. "Portrayal of Women in the Novels of Desai, Deshpande, Markanday and Roy" *Research Journal of English Language and Literature (RJELAL)* 1 (2), 2013, 208-211.
18. *Arundhati Roy's The God of Small Things: Critique and Commentary*, by R. S. Sharma, Shashi Bala Talwar. Published by Creative Books, 1998.
19. *Explorations: Arundhati Roy's the God of Small Things*, by Indira Bhatt, Indira Nityanandam. Published by Creative Books, 1999.
20. *The God of Small Things: A Saga of Lost Dreams*, by K. V. Surendran. Published by Atlantic Publishers & Distributors, 2000.
21. *Arundhati Roy's The God of small things: a reader's guide*, by Julie Mullaney. Published by Continuum International Publishing Group, 2002.
22. *Reading Arundhati Roy's The God of Small Things*, by Carole Froude-Durix, Jean-Pierre. Durix. Published by Editions universitaires de Dijon, 2002.
23. *Arundhati Roy's The god of small things: a critical appraisal*, by Amar Nath Prasad. Published by Sarup & Sons, 2004.
24. *Derozio To Dattani: Essays in Criticism*, by Sanjukta Das. Published by Worldview Publications, 2009.
25. *The God of Small Things: A Novel of Social Commitment*, by Amitabh Roy. Published by Atlantic Publishers & Distributors, 2005.
26. *Arundhati Roy's The God of Small Things*, by Alex Tickell. Published by Routledge, 2007.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ АҚЛИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК-ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ

Шодиев Ризамат Давронович
Қарши давлат университетининг профессори
Шоназаров Умид Шахзодаевич
Қарши давлат университетининг
Педагогика институти магистранти
umid.shonazarov7777@mail.ru

Аннотация

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчилари ақлий тафаккурини ривожлантиришнинг психологик-педагогик шартлари устида фикр юритилган. Мақолада педагогик маълумотларга таяниб, тадқиқотчиларнинг муаммо устида олиб борган илмий изланишлари таҳлил қилинган ва бошланғич синф ўқувчилари ақлий тафаккурини ривожлантиришнинг психологик-педагогик шартлари бўйича мавжуд ўзига хос хусусиятлар ўрганилган.

Калит сўзлар: бошланғич синф, диққат, ҳислар, хотира, тасаввур, фикрлаш, нутқ, замонавий технологиялар.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПСИХИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Шодиев Ризамат Давронович
Профессор Каршинского государственного университета
Шоназаров Умид Шахзодаевич
Магистрант Педагогическом института
Каршинского государственного университета
umid.shonazarov7777@mail.ru

Аннотация

В данной статье рассматриваются психолого-педагогические условия развития психического мышления младших школьников. В статье, опираясь на педагогические данные, проанализированы научные исследования исследователей по проблеме и изучены существующие специфические особенности психолого-педагогических условий развития психического мышления младших школьников.

Ключевые слова: начальный класс, внимание, восприятие, память, воображение, мышление, речь, современные технологии.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL THINKING OF PUPILS OF PRIMARY CLASSES

Shodiyev Rizamat Davronovich
Professor of Karshi State University
Shonazarov Umid Shakhzodaevich
Master's degree in Pedagogical institute of

Abstract

This article focuses on the psychological and pedagogical conditions for developing the intellectual thinking of Primary School students. The article analyzes the scientific research conducted by researchers on the problem, relying on pedagogical data, and examines the specific features that exist in the psychological and pedagogical conditions of developing the intellectual thinking of Primary School students.

Keywords: Primary school, attention, perception, memory, imagination, thinking, speech, modern technology.

Кириш қисм:

Ўзининг барча салоҳиятларини мустақил равишида очиб берадиган ва ривожлантира оладиган ижтимоий ҳақиқатнинг предмети сифатида шахсни шакллантириши, илмий, ишлаб чиқариши, ижтимоий вазифаларни мустақил равишида танқидий фикрлаш, ижодий ҳал этиши, ўз билимларини доимий равишида тўлдириши ва улардан фойдаланиши кўникмаларини такомиллаштиришига олиб келади. Бу ҳар бир инсонга нафақат илм-фан ва маданиятдаги илғор ўзгаришларни кузатиб бориши, балки ўз ижодий маҳсулотини яратиши имконини беради. Шу нуқтаи назардан, шахсиятни шакллантиришида ақлнинг роли ортади. ХВІ асрдан бошлаб психологлар ва олимлар томонидан ақл соҳасидаги тадқиқотлар олиб борилди. Шу нуқтаи назардан, ёш ўқувчиларнинг интеллектуал соҳасини ривожлантириши муаммоси айниқса муҳимдир. Янги замонавий технологияларнинг имкониятлари бир неча бор қабул қилинган маълумотларнинг ҳажми ва мураккаблигини оширади. Атрофдаги дунёга мослашиши учун ҳақиқатни тўғри қабул қилиши учун болаларнинг интеллектуал соҳаси фаол равишида кенгайтирилиши керак.

Асосий қисм:

Ақлий ривожланиш - тарбиячиларнинг боланинг ақлий қобилиятлари ва тафаккурини ривожлантиришда, унинг ақлий ҳаракатлари ва билим қобилиятларини шакллантиришдаги м

Боланинг ақлий тарбияси ва ривожланиши унинг ақлий ривожланишидан, боланинг манфаатларининг бойлигидан, унинг ҳиссиётларидан ва унинг руҳий қиёфасини яратадиган барча бошқа хусусиятлардан ажратилган ҳолда кўриб чиқилиши мумкин эмас. Бошланғич синф ўқувчиларининг ақлий таълимининг мақсади соддалаштирилган тарзда тушуниб этилмайди - болаларга атроф-муҳит ҳақида иложи борида кўпроқ билим бериш учун, когнитив фаолиятнинг умумий усулларини (таҳлил қилиш, таққослаш, умумлаштириш қобилияти) ривожлантириш, нутқни ривожлантириш, янги билимларни эгаллаш зарурлигини шакллантириш жуда муҳимдир. ўйлаш қобилияти¹.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ақлий ривожланиш суръати кейинги ёш давларига нисбатан жуда юқори. Бошланғич синф ўқувчиларининг ақлий тарбиясидаги ҳар қандай нуқсонларни катта ёшда тўлдириш қийин ва боланинг бутун ривожланишига салбий таъсир кўрсатмоқда. Болаларни мактабга тайёрлашда ақлий тарбия катта аҳамиятга эга. Билимлар захирасини эгаллаш, ақлий фаолият ва мустақилликни ривожлантириш, интеллектуал қобилиятларни эгаллаш мактабда муваффақиятли ўқишнинг ва келгусидаги ишларга тайёргарликнинг муҳим шартидир. Ақлий тарбиянинг методологик асоси - бу ҳақиқий дунёни билиш йўли шу тарзда амалга оширилишини таъкидладиган фалсафий билиш

¹ Бўтаева Ҳ. “Бошланғич синф ўқувчиларида ақлий тараққиёт шаклланишининг психологик хусусиятлари”

назарияси: "тирик фикрлашдан мавҳум тафаккурғача ва ундан амалиётга ўтиш - бу объектив ҳақиқатни англашнинг диалектик йўли. "Тафаккурнинг биринчи босқичи тирик фикрлашдир, бунда объектлар ва ҳодисаларни бевосита сезги идрок қилиш сезги ва идрок ёрдамида амалга оширилади.

Бошланғич синф ўқувчиларда ҳиссий идрок болаларнинг атроф-муҳит тўғрисидаги билимларининг асосий манбаи, уларнинг реал дунё ҳақидаги билимларининг дастлабки босқичидир. Шундай қилиб, боланинг ақлий ривожланиши атроф-муҳитни бевосита сезги идрок этиш билан бошланади (визуал тайёргарликка бўлган педагогик талаб) Иккинчи ва энг юқори даражадаги билим - бу мавҳум тафаккур. Сенсор идрок тафаккурни аниқ, реал, "жонли" тасвирлар, фактлар ва мавҳум тафаккур билан доимий равишда бойитади, шу асосда тирик фикрлаш учун мавжуд бўлмаган нарсаларнинг хоссалари ва муносабатларига киришга имкон ақсатди фаолияти асосда тирик фикрлаш учун мавжуд бўлмаган нарсаларнинг хоссалари ва муносабатларига киришга имкон беради. Объектлар, ҳодисалар, уларнинг ўзаро муносабатлари болага фикрлаш орқали очилади. Мавҳум фикрлаш боланинг ақлий кучларини иқтисодий жиҳатдан сарфлаш, унинг хотирасида бола ўхшаш нарсалар, янги объектлар ва ҳодисаларни ўрганиш орқали фойдаланадиган тасвирларнинг бутун тўпламини яратишга имкон беради. Бола аста-секин ўзлаштирадиган ақлий операциялар: таҳлил қилиш, умумлаштириш, таснифлаш, "қарор" - бу инсон миясининг иқтисодий фаолиятининг намунасидир.

Ақлнинг ролини ошириш интеллектуал қобилиятларни ривожлантиришга бўлган эҳтиёжни талаб қилади, бу эса маҳорат ва маҳоратнинг асосий омил ҳисобланади. Интеллектуал қобилиятларни ривожлантириш учун сезгир давр ёш мактаб ёшидир. Бошланғич мактабда инсоннинг асосий ақлий вазифалари (диққат, ҳислар, хотира, тасаввур, фикрлаш, нутқ) энг жадал ривожланиб боради, унинг қирралари очилади, интеллектуал фазилятлар шаклланади, бу кўпинча ҳаёт давомида ўзгаришсиз қолади.

Мантиқий фикрлашни шакллантириш педагогик жараённинг энг муҳим қисмидир.

Ўқувчиларга ўз қобилиятларини тўлиқ намоён этиш, ташаббус, мустақиллик, ижодкорликни ривожлантириш замонавий мактабнинг асосий вазифаларидан биридир.

Ушбу вазифани муваффақиятли амалга ошириш асосан ўқувчиларнинг билим манфаатларини шакллантиришга боғлиқ. Фикрлаш-объект ва ҳодисаларнинг муносабатини, объектив дунё қонунларини умумлаштирадиган ва бевосита акс эттирадиган ижодий билим жараёнидир. Бошқа фан каби математика мантиқий фикрлашни ривожлантириш учун ҳақиқий шарт-шароитларни беради. Математикани ўқитишда болага нимани ўргатиш мумкин? Акс эттириш, олинган натижаларни тушунтириш, солиштириш. Тахминларни ифодалаш, текишириш, умумлаштириш ва хулоса чиқариш. Асосан, математика дарсликларида ўқувчиларнинг билим манфаатларини ривожлантиришга қаратилган чизик жуда аниқ кўринади: улар диққат, кузатиш, ҳислар, хотира, тасаввур, фикрлаш, нутқ.

Бироқ, бошланғич мактаб ёшидаги психологиянинг хусусиятларини билмасдан, мантиқий фикрлашни ривожлантириш мумкин эмас. Буларнинг барчаси боланинг ўрта синфларни муваффақиятли тугатиши, ўрта мактабда муваффақиятли ўқитилиши, яъни унинг ақлий жараёнларини ривожлантиришида, ақлий вазифаларни шакллантиришида унга ёрдам бериш керак. Шу сабабли болада қуйдаги ўзгариш юзага келади.

Булар:

1. Назарий фикрлаш шаклланади.

2. "Хотира ақлга айланади".

3. "Қабул қилиш фикрлашга айланади"

4. Эътибор ўзбошимчалик билан амалга оширилади.

5. Ўз-ўзини бошқариш қобилияти ҳосил бўлади.

6. Дунёга шахсий муносабатингиз ҳақида хабардорлик мавжуд.

7. Болаларнинг ички позициясининг мазмуни ўзгаради.

8. Ўз-ўзини ҳурмат қилишининг табиати ўзгаради.

9. Белгилар ривожланади.

10. Ўқув фаолияти мазмунига қизиқиш пайдо бўлади.

Натижалар ва муҳокамалар:

Ёш ўқувчилар учун таълим янги ва жиддий масала. Лекин болалар ўйнашни яхши кўрадилар ва бу севгини улардан олиш керак эмас. Мантиқий фикрлашнинг ривожланиш элементларининг аксарияти ўйин маъносига эга, аммо болаларни ҳар бир дарсда ўйин ёки эртакларни қутишларига ўргатмаслик керак, чунки ўйин ўз-ўзидан яқунланмаслиги керак, лекин дарсда ва дарсдан ташқари вақтда ҳал қилинадиган муайян таълим ва тарбия вазифаларига бўйсунishi керак. Математика дарсларида ва дарсдан ташқари ишларда мунтазам равишда фойдаланиш мантиқий фикрлашни ривожлантиришга қаратилган махсус вазифалар ёш ўқувчиларнинг математик уфқларини кенгайтиради ва уларнинг атрофидаги ҳақиқатнинг энг оддий нақилларига кўпроқ ишонч билан қарашга ва кундалик ҳаётда математик билимлардан фаол фойдаланишга имкон беради².

Ўқувчиларнинг ақлий фаолиятини, тафаккурини ривожлантириш узлуксиз таълим тизими олдидаги шахс тарбияси билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишнинг зарур шартларидан биридир. Инсон ўз хатти-ҳаракатлари, фаолияти давомида қай даражада мустақил фикрли бўлса, шу қадар тушунчаси кенг, ақл-идроки юксак ҳисобланади. Ақлий ривожланиш назарияси муаллифлари интеллектуал ўқувлар шаклланишининг қуйидаги босқичларини ажратишади:

- ўқувларни қўллаш тажрибасини аниқлаш билан тавсифланувчи босқич;
- ташхислаш босқичи, бунда ўқувларнинг шаклланганлик даражалари аниқланди;
 - мотивация босқичи;
 - услубдан фойдаланиш алгоритмини англаш босқичи;
- бевосита қўллаш ҳамда бошқа предметлар билан таққослаш босқичи.

Умумтаълим мактабларига қадам қўйган ҳар бир ўқувчилар дастлаб узлуксиз таълим тизимининг биринчи босқичи бўлган мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбия оладилар. Уларнинг мактабда ўқитиладиган фанларни тўлиқ ўзлаштира олишлари, аёло баҳоларга ўқишларида мактабгача таълим муассасасида олган билим, кўникма ва малакалари замин бўлиб хизмат қилади. Демак, интеллектуал қобилиятларини ривожлантириш ва ташхис қилиш ишларини мактабгача таълим муассасаларидаёқ қўллаш биз кутган натижани беради. Мактабгача ёшдаги болаларнинг интеллектуал қобилиятларини ривожлантириш учун қуйидагича ИҚ тестлардан фойдаланиш тавсия этилади.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ақлий тафаккурини ривожлантиришда қуйидаги технологиялардан фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўлади:

² Тихомирова Л.Ф. «Развитие интеллектуальных способностей школьника», 1997г.

муаммоли таълим технологиялари (ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантириш, унда ўқитувчи тафаккурнинг ривожланиш қонуниятларини билишга асосланиб, ўқувчиларнинг фикрлаш қобилияти ва билиш эҳтиёжларини шакллантириш бўйича мақсадли ишларни олиб бориш учун махсус педагогик воситалардан фойдаланади);
ўйин технологияси;

лойиҳавий ўқитиш технологиялари (муайян натижага эришиш учун ўқувчиларнинг мустақил фаолиятини ташкил этиш йўллари, қизиқиш, ўқувчининг ривожланаётган шахсини ижодий ўз-ўзини англаш, унга қизиқиш ҳар қандай муаммони ҳал қилиш жараёнида унинг интеллектуал ва жисмоний қобилиятини, ирода ва ижодий қобилиятини ривожлантириш);

танқидий фикрлашни ривожлантириш (қизиқувчанликнинг намоён бўлиши, тадқиқот усулларида фойдаланиш, саволлар тузиш, мунтазам равишда жавоб излаш, далилларнинг сабаблари ва оқибатларини очиб бериш, умумий қабул қилинган ҳақиқатларга нисбатан шубҳа, нуқтаи назарни ишлаб чиқиш ва мантикий далиллар билан ҳимоя қилиш қобилияти);

шахсга йўналтирилган ёндашув технологиялари (максимал ривожланиш (олдиндан белгиланганларни шакллантириш эмас) боланинг шахсий билим қобилиятларини мавжуд ҳаёт фаолияти тажрибаси асосида шакллантириш). Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, таълим муассасаларида таҳсил олаётган ўқувчиларнинг билимга эҳтиёжлари ва интеллектуал қобилиятларини шакллантириш ҳамда ривожлантиришнинг йўналтирилган бўлиши ўқитувчи фаолиятининг масъулиятини оширади³. Таълим муассасаси ўқитувчисининг малакаси махсус ва педагогик фанлар билан ёритиладиган икки қиррага эга бўлиши лозим ва у доимо: “Нима учун ўқитиш керак?”, “Қандай ўқитиш керак?” деган саволларга жавоб топиши, шунингдек, таълимтарбия хусусиятлари эътиборга олинган билимларга асосланган бўлиши лозим.

Хулоса:

Бугунги кунда жамият менталитетининг ўзгариши, шаклланиш ва маданиятнинг ўсиши интеллектуал қобилиятларни ривожлантириш зарурлигига олиб келади. Бошланғич мактабда инсоннинг асосий ақлий вазифалари (диққат, ҳислар, хотира, тасаввур, фикрлаш, нутқ) энг жадал ривожланиб боради, унинг депозитлари очилади, интеллектуал фазилятлар шаклланади, бу кўпинча ҳаёт давомида ўзгаришсиз қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Речпубликаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиси тўғрисида”ги ПФ-4947 сон Фармони //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил., 6 -сон, 70-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29-апрельдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. 2-бет.
3. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте // Педагогическая психология. - М.: Педагогика, 1991. - 390с.
4. Журналы «Начальная школа».

³ Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаэв А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). - Тошкент – 2008. 87 бет.

5. Тихомирова Л.Ф., Басов А.В. «Развитие логического мышления детей», 1997г
6. Тихомирова Л.Ф. «Развитие интеллектуальных способностей школьника», 1997г
7. Ғозиев. Э Жабборова. А “Фаолият ва ҳуқ-атвор мотивацияси” Т. 2003й
8. Бўтаева Ҳ. “Бошлангич синф ўқувчиларида ақлий тараққиёт шаклланишининг психологик хусусиятлари”
9. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учун амалий тавсиялар). - Тошкент – 2008. 87 бет.
10. Shodiev, R. D. Methods and Forms to Ensure Understanding in Educational Process. *Eastern European Scientific Journal. DOI, 10, 4.*
11. Шадиев, Р. Д., & Турдиев, Ш. Р. (2015). Математическая подготовка студентов нефтегазовых специальностей к профессии. *Педагогика высшей школы*, (3), 48-50.
12. Shadiev, R. D. (2017). THE CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT CATEGORY AND THEIR COMPREHENSION AS THE COMPONENTS OF ANY UNDERSTANDING. *Наука и мир*, 2(7), 66-67.
13. Шадиев, Р. Д., & Камолов, И. Б. (2014). Педагогическая модель профессионального образования в ювелирном искусстве: основные параметры концепции. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, (11-12), 137-141.

BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINI EKOLOGIK QADRIYATLARNI ANGLASHGA O‘RGATISHNING SHAKLI VA METODLARI.

T. G‘afforova

Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası professori

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinfi o‘quvchilarini ona tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashda dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarning ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, ekologik qadriyatni anglash, tabiatni sevish, tadbir

Аннотация

В данной статье рассматривается значение уроков и внеурочной деятельности в воспитании учащихся начальных классов в духе любви к матушке-природе.

Ключевые слова: экологическая культура, понимание экологической ценности, любовь к природе, мероприятие.

Annotation

This article discusses the importance of lessons and extracurricular activities in the education of primary school students in the spirit of love for mother nature.

Key words: ecological culture, understanding of ecological value, love for nature, event.

Tabiat go‘zalligini anglash ekologik va estetik tarbiyaning ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. Asosiy va bosh tushunchalari sifatida atrof-muhitga muhabbat, jamiyat va tabiat hodisalariga nisbatan obyektiv, haqqoniy munosabatlardan iborat ekanligi e‘tirof etiladi.

Ekologik tarbiya nazariyasi falsafaning inson, uning moqiyati, shaxsni shakllantirishning dinamik xususiyatlari haqidagi g‘oyalariga moye holda vujudga kelgan bo‘lib, ekologik ong, ekologik tafakkur, ekologik amaliyot zanjiri asosida talqin etiladi.

Ekologik tarbiyaning quyidagi asosiy vazifalari amalga oshirishni taqozo etadi: ekologik holatni haqqoniy baholash qobiliyatiga ega bo‘lish; tabiat va jamiyat qadriyatlarining rang-barangligini his etish; go‘zallikni sezish; jamiyat va tabiat hodisalarining tarbiyaviy vazifasi; boladagi

shaxsiy iqtidor qobiliyatini rivojlantirish; ekologik tarbiyani tarbiyaning boshqa tarkibiy qirralari bilan birgalikda yaxlit shakllantirish ; ekologik bilim, malaka va ko'nikmalarni amaliy faoliyatda qullay olishga erishish va b,k, Shunday qilib ekologik tarbiya shaxsni har tomonlama garmonik shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shaxs ongida ekologik bilim, malaka va kunikmalarni shakllantirish bosqichma-bosqichlik tamoyili asosida amalga oshiriladi.

Tabiat va jamiyat hodisalarini ongli ravishda idrok etish - ekologik madaniyatning muhim komponenti hisoblanadi. Bu jarayonda tabiat va jamiyat hodisalarini bilish qonuniyati asosida bola shaxsida dunyoni anglash, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini shakllantirish vujudga keladi. Shuning uchun idrok etish ekologik tarbiyani shakllantirishning asosiy negizi hisoblanadi.

Atrof-muhitni ekologik idrok etish jarayoni ekologik talqin etish bilan yakunlanadi. Unda o'quvchi shaxsining aqliy, hissiy tajribasi, madaniyat darajasi, ekologik ideali namoyon bo'ladi. Albatta, bu o'rinda izchil, maqsad sari yo'naltirilgan, ongli ravishda mazmunan mukammal, shakl va usul jihatidan o'quvchi qiziqishi, bilim, malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etilishi yuqori samara beradi.

O'quvchi shaxsini ekologik tarbiyasida ekologik faoliyat muhim rol o'ynaydi. Biz bunga sof ma'naviy va amaliy ekologik faoliyat orqali tabiat va jamiyat hodisalari bilan ma'yaum darajada munosabatga kirishadi, bu esa uning ongi va xatti-harakatida, qiziqishi va maylida, ichki ma'naviy olamida o'zgarishning vujudga kelishiga olib keladi.

Tabiat, atrof-muhit uning uchun ekologik predmet bo'lib hisoblanadi. O'quvchi esa - subyekt-ekologik jarayonda kuzatish, idrok etish, tasavvur va tafakkur qilish, tahlil Etish, baholash, o'z shaxsiy munosabatlarini amalda namoyon etish orqali ekologik qobiliyatni namoyon qiladi.

Ekologik tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsining ekologik bilish qobiliyati takomillashadi. Bu esa unda aqliy-ijodiy, estetik-badiiy, hissiy-amaliy qobiliyatni shakllanishida, yaxlit garmonik rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

O'quvchi shaxsining ekologik tarbiyasi jarayonida ekologik munosabatlar muhim bosqich qisoblanadi. Insonning tabiat, njtimoiy va boshqa holatlariga munosabat tamoyili shuni ko'rsatadiki, insonning munosabati ma'lum ma'noda uning ehtiyojlari bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shuning uchun, ekologik tarbiyada muhim qoida, shaxsning atrof-muhitga ekologik munosabatlari amaliy faoliyati hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik kadriyatlar asosida tarbiyalashda ekologik qadriyatlar mazmuniga ko'ra tarkibiy qirralaridan biri hisoblanadi.

Ekologik qadriyatlar o'quvchini ekologik ongi va madaniyatini shakllantirishda muhim manba bo'lib, insoniyat tomonidan qadrlanadigan, avaylab-asraladigan tabiat va jamiyat hodisalari, xatti-harakat meyorlaridan iboratdir. Ekologik qadriyatlarning mazmunan mohiyatida insoniyatning o'simlik, suv, havo, yer, hayvonot olami, tabiat va jamiyat boyliklariga mehr-muhabbati, atrof-muhitga ongli munosabati mujassamdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida dars va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida tabiatni sevishtga o'rgatish muhim hisoblanib, bunda jonli va jonsiz tabiatning voqea-hodisalari to'g'risidagi bilimlarini boyitish, tabiat va jamiyatda yuz beradigan voqea va hodisalarning qonuniyatlari haqidagi dastlabki tushunchalar shakllantirish, tabiatda bo'ladigan mavsumiy o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlari haqidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish, egallangan bilim, malaka va ko'nikmalarni amaliy faoliyatda qullashga o'rgatish orqali erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мухаммадиев М. Мухаммад Пайғамбар ҳадисларида табиатни муҳофаза қилиш масалалари. /Зиёкор, -Самарқанд, 1997й, 2-сон, 73-79.
2. Аслонова О.П. Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения. Молодой учёный—Казань, 2014. —№17.—С.445- 447
3. Aslonova O.P. Modeling the Professional Training of Future Teachers. *PSYCHOLOGY AND EDUCATION* (2021) 58(2): 1411-1418 ISSN: 00333077
4. Shadiev, R. D., & Turdiyev, S. H. (2016). Basic didactic principles of building an integrated system of training to innovation engineering. *Знание*, (4-4), 87-89.
5. Shadiev, R., Khimmataliev, D., Fayzullaev, R., & Chorshanbiev, Z. (2020). Professional culture of the future teacher of vocational education: a communicative aspect. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 399-400.

KICHIK YOSHLI O‘QUCHILARDA IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Shodiyev Rizamat Davronovich

QDU Boshlang‘ich ta‘lim kafedrası mudiri
pedagogika fanlari doktori, professor.

Qosimova Gavhar Islomovna

Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM Maktabgacha, boshlang‘ich
va maxsus ta‘lim kafedrası katta o‘qituvchisi, P.f.f.d.(PhD)

tel: (93) 074-00-73

gavxarqosimova9@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri barcha bolalarning ijodiy faoliyati har tomonlama rivojlanishini ta‘minlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan iboratligi va shu bilan bir qatorda muayyan sohalarida chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o‘quvchilarni aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish lozimligi haqida batavsil ma‘lumotlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: ijod, iste‘dod, ta‘lim, o‘quvchi, salohiyat, qobiliyat, pedagog, o‘quvchi

Аннотация: Одной из основных задач педагогики в статье является создание условий для всестороннего развития творческой активности всех детей, а также выявление учащихся, проявляющих глубокий интерес, стремления и способности в определенных областях, создание возможностей для их дальнейшего развития. Подробная информация о необходимости дать.

Ключевые слова: творчество, талант, образование, ученик, потенциал, способность, воспитатель, ученик.

Annotation: One of the main tasks of pedagogy in the article is to create conditions for the comprehensive development of the creative activity of all children, as well as to identify students who show deep interest, aspirations and abilities in certain areas, to create opportunities for their further development. Detailed information about the need to give.

Key words: creativity, talent, education, student, potential, ability, teacher, student.

Ta‘lim-tarbiya jarayonida bolalardagi yashirin iste‘dodlarni yuzaga chiqarish, kichik maktab yoshidan boshlab o‘z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ulardagi ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish - kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o‘tkir zehnlilik.

kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish garovi bo'lib hisoblanadi.

Pedagogikaning asosiy vazifalaridan biri barcha bolalarning ijodiy faoliyati har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Shu bilan bir qatorda muayyan sohalarida chuqur qiziqishlarini, intilishi va qobiliyatini namoyon qilayotgan o'quvchilarni aniqlash, ularga bundan keyingi rivojlanishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish lozim. Ana shular zahirida boladagi psixik kamolotning darajasi va ijobiy xislatlar bilan talablar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar yotadi.

O'quvchilarning tabiro ortishi bolaning psixik jihatdan to'xtovsiz rivojlanishini taqozo etadi va shu rivojlanish zanjirining uzluksiz harakati natijasida insonning kamoloti amalga oshadi.

Ta'lim mazmuniga, bilimni egallashga qiziqish o'quvchining o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan namoyon bo'ladi va o'quvchida samaraliroq ishlash mayli, istagi, ehtiyojini shakllantiradi.

Bolada paydo bo'lgan faxrlanish, o'z kuchiga ishonish hislari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarni mustahkamlash uchun xizmat qiladi, rag'batlantirish va jazolash meyorida bo'lsagina, ularning tarbiyaviy ta'siri ortadi.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning muhim xususiyatlaridan biri ulardagi o'qituvchi shaxsiga ishonch hissi va yuksak ehtiromdir. shuning uchun ham o'quvchining bolaga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyati juda kattadir. Bola o'qituvchini aql-idrok sohibi, ziyrak, sezgir, mehribon, hatto donishmand inson deb biladi.

O'qituvchi siymosida o'zining ezgu niyati, orzu istagi, ajoyib his-tuyg'ularini ruyobga chiqaruvchi mu'tabar shaxsni ko'radi. O'qituvchining obro'si oldida ota-onalar, oilaning boshqa a'zolari, qarindosh-urug'lar, tanish-bilishlarning nufuzi keskin pasayadi. Shu sababli bolalar o'qituvchisining har bir so'zini qonun sifatida qabul qiladilar. Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'zining obro'sidan oqilona va omilkorlik bilan foydalanib, o'quvchilarda uyushqoqlik, mehnatsevarlik, o'qishga ijobiy munosabat, o'z diqqatini boshqarish, xulqini idora etish, o'zini tuta bilish, qiyinchiliklarni yengish kabi fazilatlarini shakllantirishi lozim. Buning uchun har tomonlama ta'sir ko'rsatish usulini qo'llash maqsadga muvofiqdir. O'qish faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning aql-idrogi, sezgirligi, kuzatuvchanligi, o'quvliligi, esda saqlab qolish, esga tushurish imkoniyatlarini rivojlantirishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi; bolalarda o'qish, yozish, hisoblash malakalarini shakllantiradi. Bundan tashqari mazkur ta'lim jarayonida ularning bilimlar ko'lamini kengayadi, bilishga qiziqishlari ortadi, aqliy imkoniyatini ishga solish vujudga keladi. O'quv fanlariga ijobiy munosabat, qat'iy shug'ullanish niyati, jamoatchilik oldidagi mas'uliyatni his qilish, bilim olishning ijtimoiy ahamiyatini angalsh tuyg'ulari tarkib topadi.

O'qituvchilarning muhim vazifalaridan biri o'quvchilarda materiallarni eslab qolishi uchun muayyan intilishni tarkib topishi, ularga eslab qolishning fikr yuritish yo'llarini (taqqoslash, tahlil qilishni) o'rganishdan iboratdir. Bu vazifani eng avvalo maktab psixologlari qatorida boshlang'ich sinf o'qituvchilari amalga oshirishlari shart. tafakkur atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bevosita umumlashgan holda aks ettiruvchi jarayon.

Xotiraning mahsuldorligini oshirish uchun ta'lim jarayonida o'zini-o'zi nazorat qilish, o'rganilgan materialni takrorlash orqali tekshirish, esga tushurish, mashq qilishdan unumli foydalanish zarur. Agar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga eslab qolish va eslash usullari o'rgatilmasa, ular materiallarni bevosita takrorlashda uzoq vaqt to'xtalib qoladilar. Lekin o'quvchilar materiallarni eslashni xush ko'rmaydilar va uni osongina tiklash yo'lini tushunmaydilar.

Materialni eslab qolish, esda saqlash, esga tushurish va eslash usullarini o'rgatish mantiqiy xotira o'sishining garovidir. Ta'lim jarayonida bolalarning yorqin, aniq, tiniq, yaqqol tasavvurlari fikr yordamida muayyan voqelikka aylanadi. o'rganilayotgan fan materiallari eshitilgan va o'qilgan badiiy obrazlar tizimi yaratiladi. O'qish davomida turmush tajribasida to'plangan taassurotlarni qayta tiklash, yangi obrazlar ijodiy izlanishning eng muhim omili-ijodiy tasavvurni takomillashtiradi. ijodiy tasavvur eng muhim xususiyatlaridan biri yaratilgan tasvirlarning yaqqolligi, mantiqiy qonunlarga uzviy bog'liqligi, g'ayri tabiiy, ajoyib-g'aroyib istaklardan uzoqligidir. Shuning uchun o'quvchi tasavvurida turmushga, voqelikka zid kelmaydigan tasvirlar, timsollar holati toboro kengayadi. Bu esa o'quvchidar hodisalarni tanqidiy baholash ko'nikmasi paydo bo'lganini bildiradi. Natijada u taassurot qurshovidan qutuladi.

Yaratilgan obrazlarni tabiat va jamiyatning obyektiv qonunlariga suyanagan holda baholash ko'nikmasi yanada takomillashadi. O'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida kamolga yetkazish uchun ularni boshlang'ich sinflardan o'qitish ijodiy faoliyatini kamol toptirish zarur. Chunki boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning didi, dunyoqarashi, salohiyati barcha psixik jarayonlar individual-psixologik xususiyatlari jadal shakllanadi.

Keyingi yillarda muammoni turli yo'nalishlarda intensiv tarzda tadqiq etishga qiziqish uyg'ondi. Odam intellekti uchun eng muhim narsa va hodisalar o'rtasidagi bog'lanish va munosabatlarni aks ettirish hamda shu bilan voqelikni ijodiy ravishda qayta o'zgartirish imkoniyatini beradi.

N.S.Leytesning ko'rsatishicha, oliy nerv faoliyati xususiyatlarida faollik va o'z-o'zini tartibga solishning ayrim shart-sharoitlari yashiringan bo'lib, bular umumiy aqliy qobiliyatlari tarkib topishining muhim ichki shartlaridan biridir.

Hozirgi davrda psixologlar ta'lim jarayonida o'quvchilarda faol mustaqil ijodiy faoliyatni mustaqil bilish faoliyatiga, mustaqil holda bilimlarni egallashga yo'naltirishga harakat qilmoqdalar.

O'quvchilarning bilish faolligini maksimal darajada faollashtirish, ularning mustaqil ijodiy tafakkurini rivojlantirish maktab ta'limining muhim vazifasiga aylanib bormoqda. Ta'limning asosi o'qitishning o'quvchilarga yetkazadigan mo'l — ko'l axborotni esda saqlab qolish emas (garchi bu muhim vazifa bo'lsa-da), balki bu axborotni qabul qilish jarayonida o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etishi, ularning mustaqil bilim olish qobiliyatini asta-sekin shakllantirishdan iborat bo'lmog'i lozim.

Vigotskiy boladagi aqliy rivojlanishning ikki darajasi haqidagi g'oyani ilgari suradi. birinchi daraja, ya'ni vigotskiy aytganidek, aktual rivojlanish darajasi o'quvchi tayergarligining mavjud darajasi bo'lib, u o'qituvchining topshiriqlarni to'la mustaqil bajara olishi bilan xarakterlanadi. ancha yuqori bo'lgan ikkinchi daraja (Vigotskiy uni eng yaqin rivojlanish zonasi deb atagan) bolaning nimani mustaqil bajara olmasligini, lekin ozroq yordam bilan (yo'l yo'riq beruvchi savollar, aytib berishlar, ishora qilishlar) umumiy ko'rsatmalar ta'lim jarayonida aktual rivojlanish darajasiga o'tadi-deb ta'kidlagan edi. psixolog olim N.D.Levitov ijodiy faoliyatni quyidagi mezonlar asosida vujudga kelishini isbotladi:

— tafakkurning mustaqilligi;

— o'quv materialining o'zlashtirilishi, tezligi va mustahkamligi;

— standart bo'lmagan vazifalarni hal qilishda, aqliy chamalashning (topqirlikning) tezligi;

— o'rganib chiqilayotgan hodisalarning mohiyatiga chuqur kirib borish orqali muhim bo'lmagan narsadan muhimini ajrata bilish. u. nishonaliyev aqliy rivojlanishning asosiy mezoni — to'g'ri tashkil etilgan o'quv faoliyati tuzilmasining (tarkib topgan o'quv faoliyati) hamda uning tarkibiy qismlarining to'g'ri rejalashtirilishidir, - degan g'oyani ilgari suradi o. hasanboyeva kichik

maktab yoshidagi kuvchilarning fikrlash faoliyatining quyidagi xususiyatlari: o'zlashtirishning tezligi yoki sustligi; fikrlash jarayonining o'zgargan sharoitlarga moslashtirish osonligi eki qiyinligi; fikrlash doirasining o'zaro bog'liqligi; analitik-sintetik faoliyatning turli darajalari sifatida qaraydi.

Ijodiy faoliyatda muamoli vaziyatlar yaratish bu muammoli vaziyatlarni yechishga o'quvchilarni jalb etish muhim ahamiyatga ega. boshlang'ich sinflarda shaxsni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi:

1. Maktab o'quvchilari shaxsini rivojlantirish, uning qobiliyati, o'qishga qiziqishi, hohish va istagini shakllantirishi;
2. Axloqiy va estetik hissiyatini tarbiyalash, o'zi va o'z atrofini o'rab olgan olamga hissiy munosabatni shakllantirish.
3. Bilimlar tizimini, malaka va ko'nikmalar, faoliyatning turli shakllarini egallab olish.
4. Bolalarning jismoniy va psixik salomatligini muhofaza qilish.

5. Bola shaxsining individualligini himoya qilish. zero, ta'lim faol, ijodiy, mahsuldor, intellektual faoliyatni o'zaro aloqadorlikda amalga oshiradi. ijodkorlik boshlang'ich ta'limda o'qituvchi faoliyatining asosiy turi bo'lishi zarur. muammoli vaziyatlar o'qitishning har qanday bosqichida ta'lim mavzusini tushuntirish, uni mustahkamlash, natijalarini nazorat qilishda ham yaratilishi mumkin. o'qituvchi muammoli vaziyatni yaratar ekan, o'quvchilarni uning yechimini yo'lashga yo'naltiradi. shunday qilib, bola ta'limning subyektiga aylanadi va unda yangi bilimlar shakllanadi, u harakat qilishning yangi usullarini egallaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish uchun turli shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun ta'lim talablarini aniqlash va shu talablar asosida uning ustuvor qo'nalishlarini izlanuvchi ta'lim, muammoli vaziyatlar yaratish va ta'limga texnologik yondashuv asosida tashkil etilishi o'quvchilar ijodiy faoliyatini rivojlantirishning samaradorligiga zamin tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev E. Tafakkur psixologiyasi / Dorilfunun talabalari uchun qo'llanma. —Toshkent: o'qituvchi 1990.-184 b.
2. Haydarova O.Q. Bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim jarayoniga texnologik yondashuvga tayyorlash. — Ped fanlari nom. yozgan avtoreferati. — Toshkent: 2004.-23 b.
3. Hasanboyeva O., Hasanboyev J. va boshqalar. pedagogika — Toshkent: fan, 2006.- 282 b.
4. Shadiev, R., Alikulov, T., Chorshanbiev, Z., Gulomova, M., & Turaev, S. (2020). Mathematical preparation in the system of pedagogical education: From knowledge to activity. *Journal of Critical Reviews*, 7(5), 798-801.
5. Shadiev, R. D., & Kamolov, I. B. (2014). Pedagogical model of professional education in jewelry art: basic parameters of the concept. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, (11-12), 137-141

O'QUVCHILARDA IQTIDORLILIKNI ANIQLASH METODIKALARI

Ilmiy rahbar P.f.d prof. Shaxlo Nurullayeva

Doktora

nt Asqarjon Raimberdiyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda iqtidorlilikni aniqlash va rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda rivojlangan topshiriqlarning ahamiyati haqida so'z boradi. Muallif pedagogik ma'lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida muammoni tahlil qilgan va

o'quvchilarda iqtidorlilikni aniqlash va rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda rivojlangan topshiriqlarning ahamiyati bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarni o'rganish.

Аннотация: В этой статье обсуждается важность продвинутых заданий в улучшении способности учащихся выявлять и развивать таланты. Опираясь на педагогические данные, автор анализирует проблему на основе имеющейся научной литературы и исследует специфику значимости разработанных задач в совершенствовании методики выявления и развития одаренности учащихся.

Abstract: This article discusses the importance of advanced tasks in improving students' ability to identify and develop talents. Based on pedagogical data, the author analyzes the problem on the basis of the available scientific literature and explores the specifics of the significance of the developed tasks in improving the methodology for identifying and developing students' giftedness.

Kalit so'zlar: Iqtidor, ta'lim, bolalar, rivojlanish, bilimlar, ma'naviyat, metodika.

Ключевые слова: Талант, воспитание, дети, развитие, знания, духовность, методика.

Key words: Talent, education, children, development, knowledge, spirituality, methodology.

Iqtidorlikni tadqiq qilish L.Termen izlanishlari orqali 1920 yillardan boshlangan bo'lsa ham unchalik uzoq tarixga ega emas. Ushbu muammo yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar bir yoki bir nechta yosh davrlarni saralab olish metodi orqali amalga oshirilgandir. Bu metod sinaluvchilardagi iqtidorlilik va shaxs sifatlarini yuqori darajadagi ishonchlilik bilan ko'rsatib beradi. Biroq ushbu metodga muvofiq iqtidorlilikni individualigining hayot ta'sirida rivojlanishni o'rganish cheklangandir. Xujjat ma'lumotlariga ko'ra sinaluvchilarning va yaqinlarining xotiralari ko'pincha ma'lumot berish mumkin. Bu metod longityud ma'lumotlar yig'ishga asoslangan bo'lib iqtidorlilarning eksperimental guruhini osonlik bilan ajratib olinishi mumkin. hujjatlarni tahlil qilish va xotiralar bir tomondan individ iqtidorining maxsus xususiyatlarini boshqa tomondan uning muxitga, ta'lim- tarbiyaga ta'sirini tushunishga yordam beradi.

L.Termen o'zining izdoshlari bilan birgalikda yuqori IQ ga ega bo'lgan iqtidorli bolalar bilan 40 yil davomida longityud tadqiqotini olib bordi. Bu va boshqa tadqiqotlar longityud metodining nazariy va amaliy muammolarni qayta ishlash uchun juda ahamiyatli ekanini ko'rsatdi.

Iqtidor muammosini tadqiq qilish uchun olib berilgan izlanishlarda longityud keng qo'llanilmoqda. Qoidaga muvofiq bir yoki bir nechta sinaluvchi uzoq yillar mobaynida uzluksiz kuzatiladi.

Longityud metodining yutug'i shundaki, u orqali iqtidorlikning potentsiali sifatida namoyon bo'lib, aynan shu potentsialni qanday rivojlanishi, qaysi davrda qanday namoyon bo'lishini qayd qilib borish unga ta'sir etuvchi turli omillar o'rganish mumkin. Qolaversa longityud metodi tadqiqotlarda eksperiment guruhidan o'zining iqtidorlilik ko'rsatkichi bilan farqlanuvchi nazorat guruhini bo'lishiga imkoniyat yaratadi. Longityud metodining shuncha imkoniyatlari bo'lishiga qaramay iqtidorlik muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarning atigi 10% ida ushbu metod qo'llanilgan. Bu eng avvalo eksperimentlardan boshqa metodlarga qaraganda ko'p vaqt va kuch sarf qilinganligi bilan bog'liq. Longityud metodini qo'llash uchun sinaluvchilar soni juda ko'p bo'lishi zarur, chunki yillar mobaynida ayrim sinaluvchilar turli sabablarga ko'ra guruhdan chiqib ketishi yoki eksperiment oxirida kutilgan natijani bermasligi mumkin, oxir-oqibat kam sonli sinaluvchilarning ko'rsatkichlari kam ahamiyat kasb etadi.

Longityud tadqiqotlarning birinchi va eng muhim vazifasi sinaluvchilarning iqtidorlisini ajratib olishdir. Ilgarigidan farqli ravishda hozirda IQ ni o'lchashda intellektning faktorlilik bo'yicha ishlab chiqilgan psixologiya konsepsiyalarida tan olinmoqda. Bu bilan bog'liq holda

iqtidorning ham ko'p faktorliligi tan olinmoqda.

Ko'pgina psixologlarning fikricha, kognitiv ahamiyatga ega bo'lmagan shu bilan birga intellektga bog'liq bo'lmagan kreativlik iqtidorlikning faktori deb qabul qilinmoqda. Qolaversa ayrim psixologlar ijtimoiy muhit omillarini oilaviy sharoit, ta'lim dasturini inobatga olish muhim ekani ta'kidlashmoqda.

Turli nazariy konsepsiyalar longityud tadqiqotlarining turli eksperiment shakllariga asos bo'lib xizmat qiladi va natijada ushbu nazariya qanchalik haqiqatga yaqin ekanligi, uni o'zgartirishga zarurat bor yoki yo'qligi aniqlanadi.

Longityud tadqiqoti uchun iqtidorli bolalarni saralashning eng mashhur mezonini bu jamiyat tomonidan uning imkoniyatlarini tan olinishidir: masalan, maktabni bitirishda yoki qandaydir ko'rik tanlovda yutuqni qo'lga kiritib, rag'batlantirishi. Saralab olingan sinalluvchilar 8-15 yil mobaynida turli so'rovnoma va intervyular orqali kuzatib boriladi (1-4 yilda 1 marta). Qo'lga kiritilgan yutuqlar har doim ham iqtidorlikdan dalolat bermaydi. Shuning uchun yuqoridagi saralash mezonini psixometrik metodlar: intellektual testlar, ijodiy va maxsus qobiliyatlar orqali to'ldirib, o'zgartirilib boriladi.

Test metodi. Test metodi boshqa metodlardan qar qanday psixologik xususiyat yoki voqelikni sifat va miqdor jihatdan tahlil qilishga yo'naltirilganligi bilan farqlanadi. Shuning uchun testlarga qo'yiladigan talablar muhimdir:

Standartlashtirish. Testlarni standartlashtirish ularni o'tkazish va baholashga qo'yiladigan yagona normativdir. Standart: a) metodikani o'tkazish va natijalarni baholash jarayonini umumiy meyorlarga keltirish; b) har bir tekshiriluvchining ko'rsatkichlari umumiy ko'rsatkichlar tizimida qanday o'rin egallashini topish uchun zarur yangi shkalani ishlab chiqish. Diagnostik testlar yordamida olingan natijalarni talqin etish uchun bu natijalar muayyan meyor, ya'ni standart bilan solishtirilishi kerak. Standart bilan solishtirilgandagina tekshiriluvchining ko'rsatkichlari umumiy ko'rsatkichlar tizimida qanday o'rin egallashini aniqlash mumkin. Miqdoriy ko'rsatkichlarni olishga, mo'ljallangan testlar ballariga nisbatan muayyan standartlarni aniqlashda quyidagi amallar bajariladi:

- barcha tekshiriluvchilarning ko'rsatkichlari asosida o'rtacha ko'rsatkich topiladi;
- maxsus matematik statistik amallar yordamida standart og'ishish, ya'ni o'rtacha kvadrat og'ishish ko'rsatkichi topiladi. O'rtacha ko'rsatkichdan yuqoriga va pastga standart og'ishish ko'rsatkichiga mos tarzda qadam tashlab, test natijalarini solishtirish uchun zarur shkala - standart baholar tizimi ishlab chiqiladi.

Ishonchlilik - hech qachon absolyut bo'lmaydi. Ishonchlilik testlarning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, test yordamida olinadigan natijalarning qanchalik barqaror ekanini bildiradi. Psixodiagnostik testlarning ishonchliligini aniqlash uchun psixodiagnostik test sinalluvchilarning muayyan guruhi bilan bir necha marta mazkur test yoki uning ekvivalent shakli vositasida o'tkaziladigan tekshiruvlarda aniq bo'ladi. Ushbu tekshiruvlar turli vaqtlarda o'tkaziladi. Agar har ikki safarda olingan natijalar to'liq mos tushsa korrelyatsiya koeffitsiyenti 1,0 ga intiladi. Biroq bu hech qachon sodir bo'lmaydi va ko'pchilik testlar uchun korrelyatsiya koeffitsiyenti 0,7-0,9 ni tashkil qiladi. Qolaversa testning ishonchliligini aniqlash usuliga qarab parallel, retest, parchalanishiga asoslangan ishonchlilik turlari bor. Validlik yoki yaroqlilik - psixodiagnostik testlarning asosiy xususiyatlaridan biri bo'lib, metodika o'zi nimani o'rganishga mo'ljallangan bo'lsa, o'sha narsani o'rganishga qanchalik yaroqli ekanini bildiradi. Diagnostik testlarning validligi test diagnostik o'lchovini amalga oshira olishi yoki oshira olmasligini va o'lchovni amalga oshira olsa, buni qanchalik muvaffaqiyatli bajarishini ifodalaydi. Testning validligi qanchalik

yuqori bo'lsa u muayyan psixodiagnostik tekshiruv uchun shunchalik yaroqli, deb hisoblanadi. Biroq ko'pgina testlarning validligi odatda 0,60 dan past bo'ladi. Birinchidan, u test ishonchlilik darajasidan yuqori bo'lishi mumkin emas, ikkinchidan, maktab belgilari muvaffaqiyatli o'zlashtirishi mezoni sifatida unchalik ishonchli emas, uchinchidan, motivatsiya, intizom, ijtimoiy sharoit o'z ta'sirini o'tkazadi.

Validlikning quyidagi turlari bor: *mazmuniiy, kriterial, konstruktiv*. Demak, yuqorida biz umumiy psixodiagnostikaga oid ma'lumotlarni keltirib o'tdik, endi esa aynan iqtidorli bolalar psixodiagnostikasiga oid ma'lumotlar bilan o'rtoqlashamiz.

Ekspert bahosi metodi. Tadqiqot jarayonida tadqiqotchi psixologik iqtidorli bolalarni va nazorat guruhidagi bolalarni baholash uchun ekspertlarni taklif qiladi. Ekspert sifatida ota-onalar, tarbiyachilar, musiqiy xodimlar, sinf rahbari, fan o'qituvchilari taklif qilinishi mumkin. Ularga stimul varaqa beriladi, unda bola o'z talantini ko'rsatishni mumkin bo'lgan 10 soha xarakteristikalarini beriladi: intellektual, akademik o'zlashtirish, ijodiy, badiiy, artistik, musiqiy texnik harakatli, rassomlik. Ekspert har bir ko'rsatilgan xarakteristikalarini 5 balli tizimda baholaydi. Agar bolaga qandaydir xarakter juda mos bo'lsa 5 ball, 2 ball - buning aksi bo'lsa qo'yiladi. (ballar 5,4,3,2).

Anketa metodi. Iqtidorli bolalarning intellektual va ijodiy taraqqiyotini diagnostika qilish uchun ota-onalarga maxsus anketalar ishlab chiqilgan. Anketa savollarini tuzishda bolaning individual qobiliyatlarini rivojlanishi haqida turli-tuman ma'lumotlarni yig'ishga asosiy e'tibor qaratiladi. Anketa o'zida bolaning jismoniy rivojlanishi, bilish faoliyati rivojlanishi, bolaning qiziqishlari, qobiliyatlari, bolada ijodiy faoliyat va qiziquvchanlikning namoyon bo'lishi, muayyan bilim, ko'nikmalar, maxsus qobiliyatlarga ega ekanligi haqidagi savollarni mujassamlashtiradi. Anketa savollarida bola shaxsiga oid xususiyatlar borasida ham so'z yuritiladi. Muloqotchanlik, liderlikka intilish, maqsadga intilishda qat'iylik. Anglangan ehtiyojlarni o'rganish uchun bolaga V.S.Yurkevich tomonidan tuzilgan 2 ta anketa beriladi ushbu anketa 5 ta savoldan iborat va anglangan ehtiyojlar yaqqol namoyon bo'luvchi, kuchsiz va juda zaif namoyon bo'luvchi kabi darajalarda ko'rinadi.

Amaliy psixologiyaning bugungi kundagi eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri layoqat kurtaklarini ilk yoshlikdan aniqlash, intellekt darajasiga ko'ra shaxs qobiliyatlari yo'nalishini ochib berishdir. Shuning uchun ham hozirda ko'plab intellekt testlari va qobiliyatlarni diagnostika qilish usullari ishlab chiqilgan va ular muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda qo'llanmoqda.

Qobiliyatlarni o'lchash muammosi XIX asrning oxiri - XX asrning boshlariga kelib izchil hal qilina boshlandi. Xorijda bunday ishlar Spirmen, Bine, Ayzenk va boshqalar tomonidan o'rganildi. Ular qobiliyatlar va iqtidorni o'rganish uchun maxsus testlardan foydalandilar. Bu testlarning umumiy mohiyati shundaki, ularda topshiriqlar tizimi tobora qiyinlashib boruvchi testlar-topshiriqlar batareyasidan iborat bo'ladi. Masalan, Ayzenkning mashhur intellekt testi 40 ta topshiriqdan iborat bo'lib, u intellektual jarayonlarning kechishi tezligini o'lchaydi. Bu yerda vaqt mezoni muhim hisoblanadi. Boshqa mualliflar sekin ishlash - qobiliyatsizlik belgisi emas deb, boshqacharoq usullarni o'ylab topganlar. Ko'pchilik olimlar uchun, masalan, rus olimlari uchun qobiliyatni o'lchashning ishonchli mezoni - bu shaxs yutuqlarini va uning qobiliyatidagi o'zgarishlarni bevosita faoliyat jarayonida qayd etishdir. Rus olimi YE.A.Klimov yoshlar iqtidorining yo'nalishini aniqlash maqsadida faoliyat va kasb-hunar sohalarini asos qilib olib, metodika yaratdi va uning "Professional - diagnostik so'rovnomasi" deb atadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.
- Klimenko V.V. " Psixologik testlar Iste'dod. " Xarkov 1996.
- Джамагулова Т.Н. Одаренный ребенок: дар или наказание [текст]: книга для педагогов и родителей. Т.Н. Джамагулова, И.В. Соловьева, -Спб.: Речь; -М.: Сфера, -2009
- Богоявленская Д.Б. «Основные современные концепции творчества и одаренности» [текст]: Д.Б. Богоявленская. - М:1997.
 - www.expert.psychology.ru
 - www.psychology.net.ru

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI TAFAKKUR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLAR VA O‘YINLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Shodiyev R.D.

Qarshi Davlat Universiteti

Ismatova A.B. Qarshi Davlat Universiteti

Pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkur faoliyatlarini interfaol metodlar yordamida rivojlantirish natijasida ta‘lim samaradorligini oshirishning ahamiyati haqida amaliy va uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: didaktik vazifa, interfaol metodlar, interfaol ta‘lim strategiyalari, interfaol grafik organayzerlar, an‘anaviy ta‘lim.

Аннотация: В статье даны практические и методические рекомендации о важности повышения эффективности обучения в результате развития мыслительной деятельности учащихся начальных классов с использованием интерактивных методов.

Ключевые слова: дидактическая задача, интерактивные методы, интерактивные стратегии обучения, интерактивные графические органайзеры, традиционное обучение.

Annotation: The article provides practical and methodological advice on the importance of increasing the effectiveness of education as a result of developing the thinking activities of primary school students using interactive methods.

Keywords: didactic task, interactive methods, interactive learning strategies, interactive graphic organizers, traditional education.

Hozirgi vaqtda ta‘lim jarayonida o‘qitishning zamonaviy metodlari keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq. An‘anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda uni ta‘lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan turli-tuman metodlar bilan boyitish ta‘lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasini o‘sishiga olib keladi.

Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash borasida katta tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar, interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Interfaol ta‘lim metodlari hozirda eng ko‘p tarqalgan va barcha turdagi ta‘lim muassasalarida keng qo‘llanilayotgan metodlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, interfaol ta‘lim metodlarining turlari ko‘p bo‘lib, ta‘lim-tarbiya jarayonining deyarli hamma vazifalarini amalga oshirish maqsadlariga qaratilgan. Amaliyotda ulardan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib tegishlicha qo‘llash mumkin. Bu

holat hozirda interfaol ta'lim metodlarini ma'lum maqsadlarini amalga oshirish uchun to'g'ri tanlash muammosini keltirib chiqargan.

Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn, loyiha, rolli o'yinlar kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi.

Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqori bo'lgan o'qish-o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimlarning ham e'tiborga olinishi;
- ta'lim jarayoni ta'lim oluvchining maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlash-tirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ijodiy faoliyatlarini rivojlantirishda evristik va muammoli ta'limdan tashqari bilishga yo'naltirilgan, ilmiy asoslangan ta'lim metodlaridan va o'yinlardan foydalanish ayniqsa, maqsadga muvofiq hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda rolli, syujetli, mantiqiy fikrlashni oshiradigan o'yinlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda ijodiy qobiliyatni shakllantirishga, ilmiy-ijodiy izlanishlarga yo'llaydigan, bilishga oid ilmiy faoliyatni tashkil etish shakl va metodlaridan foydalanish o'z samarasini berdi. Bu borada ijodiy faoliyatni rivojlantirish darslariga dialog-darslar munozara, bahs, suhbatlar, fantaziya, izlanish darslari, muammolar qo'yish va ularni yechish darslari; ishtirokchilik darslari, modellastirish, badiiy texnik ijodkorlik, ijod qilish, kichik kashfiyotlar yaratish, insholar yozish, solnomalar tuzish, ishbop o'yinlardan, innovatsion metodlardan foydalanish kabilar eng samarali bo'ldi. ta'lim jarayonida dars shakllarining o'yin usullari sifatida o'qitishning ma'lum bir paytida o'tkaziladi.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchisi kattalarning hatti-harakatini taqlid qilishga qiziqadi. Bunda ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan ishbop o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Ishbop o'yinlarni hayotiy vazifalarni imitatsiya va modellastirish asosida tashkil etish samarali natijalarga olib keladi. Bunday o'yinlar faqat bilishga oid bo'lmay, dunyoqarashni kengaytirish, hamda hissiy ta'sir etishi bilan ham xarakterlidir.

Masalan, boshlang'ich ta'limda "Nima uchun?", "T-chizma", "FSMU", "Tarmoq (Klaster)", "Ikki qismlik kundalik" kabi innovatsion metodlardan foydalanganda o'quvchilarda ijodiy faoliyatni rivojlantirishga bevosita yordam beradi.

Bu metodlarni tasniflashda ularni interfaol metodlar, interfaol ta'lim strategiyalari, interfaol grafik organayzerlarga ajratish mumkin.

Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta'lim metodlari quyidagilar sanaladi:

Interfaol metodlar: "Keys-stadi" (yoki "O'quv keyslari"), "Blist-so'rov", "Modellastirish", "Ijodiy ish", "Muammoli ta'lim" va b.

Интерфаол та'лим стратегиялари: "Ақлий ҳужум", "Бумеранг", "Галерея", "Зиг-заг", "Зинама-зина", "Музыорар", "Ротастия", "Үмалоқланган қор" ва б. Интерфаол та'лим методлари таркибидан интерфаол та'лим стратегияларини ажратishда гуруҳ ишини ташкил қилишга yondashув, ма'лум ма'нода стратегик yondashувга қийосlanishига асосlaniladi. Аслида бу стратегиялар ham ko'proq jihatdan интерфаол та'лим методларига tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

Интерфаол график органайзерлар: "Baliq skeleti", "BBB", "Konsteptual jadval", "Venn diagrammasi", "T-jadval", "Insert", "Klaster", "Nima uchun?", "Qanday?" va b. Интерфаол график органайзерларни ажратishда bunday mashg'ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko'rinishda ifodalanishiga асосlaniladi.

Xulosa

Shunday qilib, fanlarni o'qitish jarayonida интерфаол методlardan foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega. Ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan har bir интерфаол методni sinchiklab o'rganish va amalda qo'llash o'quvchi-talabalarning fikrlashini kengaytiradi hamda muammoning to'g'ri yechimini topishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi-talabalarning ijodkorligini va faolligini oshiradi. Turli xil nazariy va amaliy muammolar интерфаол методlar orqali tahlil etilganda o'quvchi-talabalarning bilim, ko'nikma, malakalari kengayishi va chuqurlashishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped. fanl. dokt. diss. ... – Toshkent, 2003. –276 b.
2. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2012. – 325 b.
3. G'afforova T. Boshlang'ich ta'lim samaradorligiga erishishning pedagogik shart-sharoitlari. Toshkent. "Mashhur-press" 2017. - 150 bet.
- 4., Шадиев, Р. Д. (1990). Изв. АН Узб. ССР, сер. ф.-м. наук, (6), 17.
- 5, Шадиев, Р. Д., & Суярова, А. Х. (2018). SYSTEMATIZATION OF EDUCATIONAL MATERIAL IN TRAINING BY TEACHER IN ELEMENTARY SCHOOL. *Наука и мир*, (7), 94-95.
- 6, Rizamat, S., & Khumora, M. (2017). Nationwide values and their development in modern conditions. *Бюллетень науки и практики*, (3 (16)), 308-311.
- 7, Shadiev, R., & Moiliyeva, K. (2017). Nationwide values and their development in modern conditions. *Бюллетень науки и практики*, (3), 308-311.
- 8, Шадиев, Р. Д., & Казакова, М. К. (2016). ЗАКОНОМЕРНОСТИ СМЫСЛООБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОНИМАНИЯ. *Вестник современной науки*, (3-3), 53-56.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА УРОКЕ ВНЕКЛАССНОГО ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Шаркова А.В студентка 2-ого курса кафедры направления Начальное образование
Научный руководитель: Нуруллаева Ш.У
Доктор педагогических наук, кафедры Начальное образование

Аннотация: в данной статье рассматриваются положительные функции чтения русской литературы, определяется важность и незаменимость чтения, как навыка в начальной школе.

Ключевые слова : внеклассное чтение, развитие мышления, контроль.

Annotatsiya: ushbu maqola rus adabiyotini o'qishning ijobiy funktsiyalarini muhokama qiladi, boshlang'ich maktabda o'qish mahorati sifatida o'qishning ahamiyati va ajralmasligini belgilaydi.

Kalit so'zlar: sinfdan tashqari o'qish, fikrlashni rivojlantirish, nazorat qilish.

Abstract: This article discusses the positive functions of reading Russian literature, determines the importance and indispensability of reading as a skill in elementary school.

Keywords: extracurricular reading, development of thinking, control.

Начальная школа является важным подготовительным этапом в жизни каждого ребенка. Именно от качества и содержания этих первых книг зависит, если не во всем, то во многом будущее становление личности ребенка, его творческого избрания себя в жизни, а также профессии. Что делает подбор литературы и методик преподавания материала еще более серьезным аспектом в современной образовательной системе.

Нельзя отрицать, что говоря слово «современность», в контексте преподавания литературного чтения, мы лишь частично подразумеваем новшество. Для каждого периода времени, книги были современны по-своему. И в них вкладывались определенные идеологические отражения действующего политически и нравственно настроенного общества.

Книги прежних времен, для формирования того самого начального самосознания у детей, вкладывали во внеклассное литературное чтение, только те произведения (стихи, сказки, прозу), которые бы положительно повлияли на принятие мировоззрения своей эпохи. Так исключались многие иносказательные авторы, добавлялись те, в чьих строках звучало больше патриотизма.

Тем не менее, неизменными поэтами и писателями всегда оставались А.С. Пушкин, К.И. Чуковский, А.Л. Барто, К.Г. Паустовский, С.Я. Маршак и другие.

Волшебные мотивы сказок Пушкина не могут не задействовать воображение у учащихся, представить себя «за тридевять земель» или счастливчиком, которому удалось выловить из моря золотую рыбку.

Произведения, включенные в сборник для чтения в начальной школе, вводят младших школьников в мир большой литературы, помогают формированию у них умений и навыков чтения, тяги к нему, развитию интересов и кругозора, нравственных качеств.

Если обратиться к любому из таких учебников, первое что мы увидим это иллюстрированная составляющая. Для детей первого класса, только научившимся читать, это станет дополнительным подспорьем, чтобы удержать внимание и заинтересоваться. Ведь открыть богатство мира, содержащегося в словах, у маленького читателя сразу не получится.

Готовые учебники внеклассного чтения также содержат в себе тематическую составляющую. Посезонное разделение: осень, зима, весна, лето. В каждом новом стихе и в каждой новой сказке найдется отражение явлений природы.

«В небе гром, гроза.

Закрывай глаза!

Дождь прошел. Трава блестит,

В небе радуга стоит.

Поскорей, поскорей

Выбегай из дверей,

По траве

Босиком,
Прямо в небо
Прыжком.
Ладушки, ладушки!
По радуге, по радужке,
По цветной
Дуге
На одной
Ноге.

Вниз по радуге верхом
И на землю кувырком!» (С.Я. Маршак)

Исполняя стихотворение, рассказ или сказку, учащиеся как бы заново воссоздают предлагаемые автором обстоятельства, оживляя их при помощи собственных мыслей, чувств и ассоциаций, т.е. передают слушающим эмоциональное состояние героя, обогащённое личным опытом. И как бы не был мал и ограничен этот опыт, он все же придаёт исполнению учащегося свежесть и неповторимое своеобразие.

Русская литература раскрывает красоту окружающей нас природы, можно даже сказать, задействует любовь к ней. А это прекрасное чувство, которое в дальнейшем может послужить на благо всего человечества. Ребенок учится любить окружающий мир и беречь его, как для себя, так и для будущих поколений.

Но функции внеклассного чтения на этом не заканчиваются. Основной целью для учащихся начальных классов оказания помощи им в формировании интереса к книге, чтению через применение всевозможных форм работы во внеклассной деятельности.

Нельзя не согласиться с великим педагогом В.А Сухомлинским «Чтение - это один из способов мышления и умственного развития», так учит размышлять думать говорить. Если научился читать – научись и мыслить! Научимся мыслить – станем успешными в обучении и жизни!

Уже заинтересованный «сюжетом», ученик младшего класса начинает пополнять словарный запас и развивать грамотность.

С каждым новым классом содержание учебников внеклассного чтения становится более усложненным, с точки зрения объема, шрифта и количества визуальной составляющей, и школьник «растет» вместе с учебниками. Знакомится с новыми поэтами и писателями, учится рассуждать над прочитанным материалом, писать сочинения.

Внеклассное чтение, подразумевающее в себя сборник подобранных произведений, учит младшие классы не только чтению, как навыку, но и прививает им любовь к этому в целом. А для этого важно в первую очередь привлечь к составлению учебников грамотных редакторов и учитывать интересы учеников.

Разве не «Разговоры птиц», Фадриiddина Аттара привили любовь Алишеру Навои к поэзии и писательству? Великий поэт и ученый буквально не выпускал книгу из рук, стоило той раз попасть в его поле зрения. Забавный факт, взрослые даже пытались отнять книгу и спрятать подальше, насколько маленький Алишер Навои «заболел» ею.

Зато сколько прекрасных произведений это увлечение произвело на свет!

Известный факт: многие узбекские писатели такие как, Миртемир, Абдулла Каххар, Айбек, Хамид Алимджан вдохновлялись произведениями русских писателей и занимались переводами классиков русской литературы.

Можно смело утверждать о таком прекрасном явлении, что литература порождает литературу. И, несомненно, знакомство, и чтение такой литературы в младшем классе, даст результаты в будущем.

В русской литературе множество прекрасных произведений. Богатство русского языка кроется в ее литературе. Включенное внеклассное чтение, как обязательная дисциплина поэтапно знакомит юного читателя с русской классической литературой (и не классической).

И именно поэтому уроки внеклассного чтения – это неотъемлемая часть воспитания и образования младшего поколения.

Литература:

1. Губанова И.М. «Родничок» книга для внеклассного чтения. — С.1
2. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2013 — С. 16
3. Абдуллаева Ш.А., Зайнитдинова М.А., Халикова Г.И. История педагогики (Учебник). 2017 — С. 46
4. Арзамасцева И. Н., Николаева С. А. «Детская литература» издание 8-е, исправленное; АСТ, 2012 г. — С. 52
5. Салаев К. Б. Русская литература в Узбекистане / К. Б. Салаев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 12 (146). — С. 649-651.

MULTIMEDIA -BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONINI RIVOJLANTIRUVCHI VOSITA SIFATIDA

**M.J. Saidova – BuxDUPI Boshlang'ich ta'lim nazariyasi
va metodikasi kafedrasi dotsenti p.f.f.d (PhD),
mohinur.saidova2016@mail.ru**

Kalit so'zlar: Multimedia, ta'lim, axborot texnologiyasi, ta'lim sifati, yondashuv, kompetensiya, integratsion, modifikatsion, elektron darslik, flash mahsulotlari.

Annotatsiya: Mazkur maqolada multimedia, uning mazmuni, boshlang'ich ta'limda multimedialardan foydalanish istiqbollari, yondashuv va natija xususida fikr yuritilgan. Boshlang'ich ta'limda multimedia texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari mazmuni model orqali ochib berilgan.

Hozirgi kunda dunyo multimedia texnologiyalarining rivojlanishi natijasida yuzaga keladigan har xil faoliyat turlarini kompyuterlashtirishning yangi bosqichiga guvoh bo'lmoqda. Grafika, animatsiya, foto, video, tovush, matn interaktiv ravishda yaxlit axborot muhitini yaratadi. Bunda foydalanuvchi sifat jihatidan yangi imkoniyatlarga ega bo'ladi. Multimedia texnologiyalarining eng keng qo'llanilishi ta'lim sohasida — universitet sinflaridan tortib, uy sharoitlariga qadar mavjud. Multimedia mahsulotlari turli xil ma'lumot, namoyish va reklama maqsadlarida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda, telekommunikatsiyalarda multimediane joriy etilishi yangi dasturlarning tez sur'atlar bilan o'sishiga turtki berdi. Ayniqsa, ta'lim jarayoniga multimedialarni olib kirish hozirgi kunning dolzarb masalalari sirasiga kiradi.

Multimedia (*multimedia*) — harakatsiz tasvirlar va harakatlanuvchi video, animatsion kompyuter grafikolari va matnlari, nutq va yuqori sifatli ovoz bilan ishlashni ta'minlovchi interfaol tizimlar.

Multimedia — kompyuter uchun mo'ljallangan tovush, video va turli animatsiya effektlari jamlanmasidan iborat texnik yoki dasturiy majmua. Tovush, video, animatsiyalarni “multimedia elementlari” deyish mumkin.

Multimedia — bir vaqtning o'zida turli xil ommaviy axborot vositalarining taqdimotini ta'minlaydigan interfaol tizim - tovushli, animatsion kompyuter grafikasi, video ketma-ketligi.

“Multimedia” tushunchasi inson faoliyatining turli sohalarida qo'llaniladi. Kompyuter sohasida bular veb-saytlarni ishlab chiqish, gipermatnli tizimlar, kompyuter grafikasi, kompyuter animatsiyasi va boshqalar; ommaviy axborot vositalarida - jurnalistika, shu jumladan, Internet jurnalistikasi, nutq va ijtimoiy aloqalar va boshqalar; san'atda - tarmoq san'ati, kompyuter animatsiyasi, kompyuterda video tahrirlash, ovoqli va film rejissyori va boshqalar.

“Kiril va Methodius” ensiklopediyasida multimedia elektron ma'lumot tashuvchisi sifatida ta'riflanadi, shu jumladan, uning bir nechta turi: matn, rasm, animatsiya va boshqalar haqida fikr bildirilgan.

“Amaliy kibernetikaning asosiy tushunchalari va ta'riflari” lug'atida: “Multimedia interfaol dasturiy ta'minot nazorati ostida vizual va audio effektlarning o'zaro ta'sirini anglatadi. Odatda, bu bitta elektron resursda matn, tovush va grafiklarning kombinatsiyasini anglatib, ko'proq - animatsiyalar va videolar jamlanmasidan iborat”, - deb izoh berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to'g'risida”gi Farmoni, Vazirlar Mahkamasining “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarorlari ta'lim tizimida amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalarni belgilab beradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

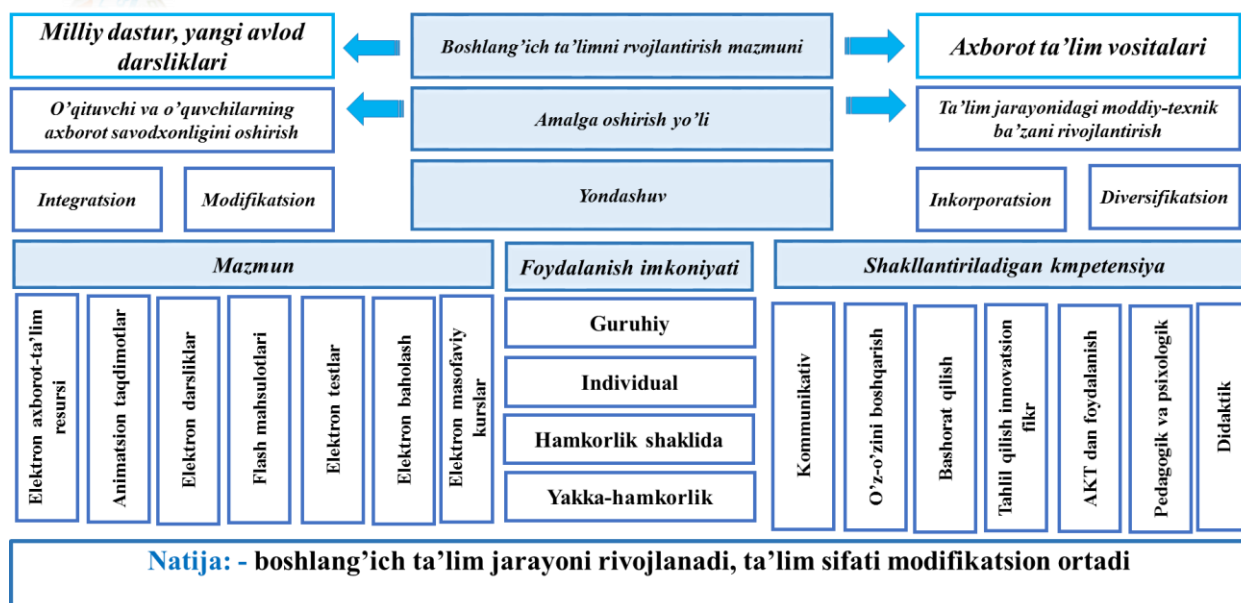
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, boshlang'ich ta'lim sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha ishlar olib borilmoqda.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi bolaning o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatini, bugungi kunda eng zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z-o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarni shakllantirish, boshlang'ich ta'lim sifat-samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bulardan biri ta'lim jarayoniga multimedia texnologiyalarni olib kirish va ta'lim sifatini rivojlantirish (1-rasm).

Multimedia - boshlang'ich ta'lim jarayonini rivojlantiruvchi vosita sifatida

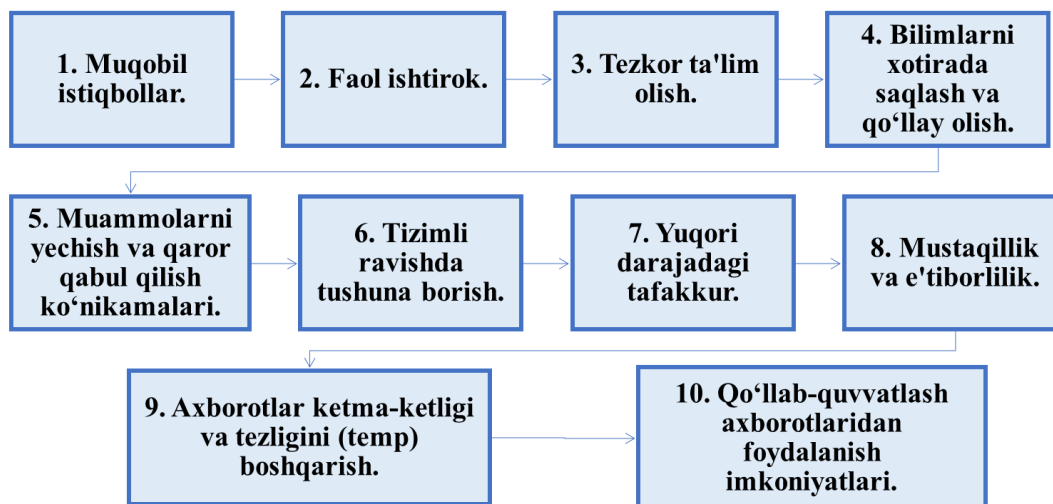

1-rasm. Multimediani boshlang'ich ta'lim jarayoniga tatbiq etish modeli.

Multimedia vositalarini ta'limda qo'llash ham shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bo'lib, u quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- ta'limning gumanizatsiyalashuvini ta'minlash;
- o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta'lim oluvchining kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- kompyuter vositalari va axborot elektron ta'lim resurslari yordamida har bir shaxsning alohida (individual) ta'lim olishi hisobiga ochiq va masofaviy ta'limni individuallashtirish va differensiyalash imkoniyatlari sezilarli darajada kengayadi;
- ta'lim oluvchiga faol bilim oluvchi subyekt sifatida qarash, uning qadr-qimmatini tan olish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- mustaqil o'quv faoliyatini olib borish, bunda ta'lim oluvchi mustaqil o'qib rivojlanib boradi;
- ta'lim oluvchilarda o'zlarining kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun hozirgi tez o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarga moslashuviga yordam beradigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini hosil qilish.

Ta'limda multimedialardan foydalanish bir necha yutuqqa erishish imkoniyati beradi (2-rasm).

2-rasm. Multimedia vositalardan foydalanish jarayonining ijobiy mazmuni.

Ta'limdagi multimedia insonning maksimal kanallarini axborotni idrok etish bilan bog'lashga imkon beradi, chunki biz axborotning 70% dan ko'prog'ini ko'rish, 30% dan kamini eshitish yordamida idrok etamiz. Multimedia matnli va grafik ma'lumotlar, video, audio, volumetrik modellash imkoniyatlari va interaktiv vositalardan foydalangan holda o'quv jarayoni ishtirokchilari uchun ma'lumotga boy immersion muhit yaratishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi 2022-yil 28-yanvardagi 60-sonli Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash» to'g'risida 2019-yil 29-aprel, 5712-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-fevral Xalq ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi, 22-sonli Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida» gi 997-sonli Qarori.
5. Saidova M.J. Ta'limda multimedia texnologiyalardan foydalanish. 2022. 295-b

**БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА МАСАЛАЛАРНИ
ТЕНГЛАМА ТУЗИБ ЕЧИШ УСУЛЛАРИ**

Йўлдошев Жаҳонгир Тилакмуродович

Қарши давлат университети,

Бошланғич таълим кафедраси, ўқитувчи.

Гадоева Нозима Суннатилло қизи

Қарши давлат университетининг

Педагогика институти, магистр.

Аннотация: Мақолада масалаларни тенгламалар тузиб ечиш орқали ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятларини ошириш, ҳамда математик масалаларни ечишнинг алгебраик усуллари ҳақида тушунчалар берилган.

Калит сўзлар: ижодий қобилият, дидактик тамойиллар, матнли ва мантиқий масалалар, амалий ва ностандарт масалалар.

Аннотация: В статье дается представление об алгебраических методах решения математических задач, а также о повышении навыков мышления учащихся путем составления и решения уравнений.

Ключевые слова: творческие способности, дидактические принципы, текстовые и логические вопросы, практические и нестандартные вопросы.

Annotation: The article provides insights into the algebraic methods of solving mathematical problems, as well as increasing students' thinking skills by compiling and solving equations.

Key words: creative ability, didactic principles, textual and logical issues, practical and non-standard issues.

Турмушда сонлар билан боғлиқ бўлган чексиз кўп ҳаётий вазиятлар вужудга келадики, бу сонлар устида турли арифметик амаллар бажариш талаб қилинади. Буларни математика фани тилида масалалар деб атаيمиз.

Масалалар ечиш математика ўқитишнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланиб, улар орқали математика фанининг назарий жиҳатларини ўрганишимиз мумкин бўлади. Масала ечишга ўргатиш орқали бошланғич синф ўқувчиларида масалаларни умумий ва мукаммал ечиш кўникма ва малакалари шаклланиб боради.

Бошланғич синфлар математика фани ўқув дастурида асосан матнли ва қисман мантикий масалаларни бажаришни ўргатиш назарда тутилган. Матнли масалаларга биз кўпгина турдаги масалаларни киритамиз ва улардаги асосий шарт матн асосида берилиши ҳисобланади. Ушбу масалаларни туридан келиб чиқиб, ўқувчиларга бир неча усулларда бажаришни ўргатишимиз мумкин бўлади. Жумладан кўпгина масалаларни алгебраик усул билан, яъни масала мазмунига мос бўлган тенглама тузиб уни ечиш орқали масала ечимини, жавобни топишни ўргатишимиз мумкин.

Масалан, куйидаги матнли масалаларни алгебраик усулларда ечишни кўриб чиқамиз.

1-Масала. Учта китоб жавонида ҳаммаси бўлиб 385 та китоб бор. Биринчи жавонда иккинчисига қараганда 8 та кўп, аммо учинчи жавондагидан 9 та кам китоб бор. Ҳар бир жавонда нечадан китоб бор?

Бунда масалани шарт ва саволига қараб тенглама тузилади ва тенгламани ечиб, масалани ечими топилади.

Бунда биринчи жавондаги китоблар сонини номаълум сон билан белгилаб, қолганларини шунга боғлаб тенглама тузамиз.

Биринчи жавон – x ,

Иккинчи жавон – $x-8$,

Учинчи жавон – $x+9$,

Учаласининг йиғиндиси – 385 та.

Топиш керак – ҳар бир жавонда нечадан китоб бор?

Тенглама тузамиз. $x + (x - 8) + (x + 9) = 385$

Ечимни амалга оширамиз.

$$x + (x - 8) + (x + 9) = 385$$

$$x + x - 8 + x + 9 = 385$$

$$3 \cdot x + 1 = 385$$

$$3 \cdot x = 385 - 1$$

$$x = 384 : 3$$

$$x = 128$$

биринчиси -128 та,

иккинчиси - $x-8=128-8=120$ та,

учинчиси - $x+9=128+9=137$ та

2-масала: Бешта яшиқда бир хил миқдорда олма бор. Агар ҳар бир яшиқдан 60 тадан олма олинса, барча яшиқлардаги олмалар сони аввал иккита яшиқда нечта олма бўлса, шунча бўлиб қолади. Дастлаб ҳар бир яшиқда нечтадан олма бўлган?

Бунда номаълум сон қатнаштириб масалани ечимини топамиз. Бунинг учун биздан талаб қилинадиган асосий иш масала шартидан келиб чиқиб сўралган ёки берилганлардан бирини номаълум сон қилиб белгилаб олиш ва қолганларни шуларга боғлаб тенглама туза олиш ҳисобланади. Масаламизда биз дастлаб ҳар бир яшиқда нечтадан олма бўлганлигини (сўралганни) номаълум сон x ҳарфи билан белгилаймиз ва шартлардан келиб чиқиб тенглама тузамиз.

Дастлаб ҳар бир яшиқда номаълум сондаги олма бўлган - x .

Ҳар бир яшиқдан 60 тадан олма олинган- $(x-60)$.

Яшиқларда қолган олмалар сони аввалги иккита яшиқдаги олмалар сонига тенг. $5 \cdot (x-60) = 2 \cdot x$

Тенгламамиз тузилди, ушбу тенгламани ечамиз,

$$5 \cdot (x - 60) = 2 \cdot x$$

$$5 \cdot x - 5 \cdot 60 = 2 \cdot x$$

$$5 \cdot x - 2 \cdot x = 300$$

$$3 \cdot x = 300$$

$$x = 300 : 3$$

$$x = 100$$

Демак, ҳар бир яшиқда дастлаб 100 тадан олма бўлган.

3-масала: (Қадимий масала) 200 тангага битта қўй, иккита сигир ва битта от сотиб олинди. Агар сигир қўйдан 4 марта, от эса сигирдан 4 марта қиммат турса, ҳар бир жониворнинг нарҳини топинг.

Масалани шартига мос келадиган тенглама тузиб, ечимни топишимиз мумкин бўлади. Битта қўйнинг нарҳини x га тенг деб ҳисоблаймиз ва бундан битта сигир $4 \cdot x$ га, битта от эса $16 \cdot x$ га тенглиги келиб чиқади. Жониворларнинг нарҳларини қўшиб, 200 тангага тенглаймиз ва тенгламани бажарамиз.

$$x + 2 \cdot 4 \cdot x + 16 \cdot x = 200$$

$$x + 8 \cdot x + 16 \cdot x = 200$$

$$25 \cdot x = 200$$

$$x = 200 : 25$$

$$x = 8$$

Демак битта қўйнинг нарҳи 8 танга, битта сигирнинг нарҳи $4 \cdot 8 = 32$ танга, битта отнинг нарҳи $16 \cdot 8 = 128$ тангага тенг экан.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий қобилиятини тарбиялаш мақсадида танланган масалалар тизимини тузишда таълимнинг дидактик тамойилларини ҳисобга олиш керак.

Бошланғич синфларда ҳар қандай турдаги биргина масалани тўлиқ тушунтира ололмаслик, тўғри етказиб бера олмастик орқали фанни тўлиқ ўзлаштирмасликка олиб келиши мумкин. Бунинг учун бошланғич синф ўқитувчиларига жуда катта маъсулият юклатилади.

Ўқитувчи ўз мутахассислиги бўйича чуқур билимга эга бўлиши, ўқув жараёнида лозим бўладиган илмий билимларига асосланиши билан бирга, педагогик ва психологик билимларни мукамал билиши, дарс бериш жараёнида математикадан масалалар ечиш методикасини ҳамда технологиясини эгаллаган бўлиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бикбаева Н.У. Математика. 4-синф учун дарслик. – Тошкент: Ўқитувчи 2020.-212 бет.
2. Йўлдошев Ж.Т. Масалалар ечиш бўйича практикум (Масалалар орқали дивергент тафаккурни ривожлантириш усуллари). Ўқув қўлланма. Қарши давлат университети, “Фан ва таълим” нашриёти. 2021.–116 б.
3. Мирзаахмедов М.А. Математикадан масалалар тўплами. 4-синф. “Нурафшон бусинесс” нашриёти, Тошкент-2019.-264 бет.
4. Шадиев, Р. Д., & Турдиев, Ш. Р. (2015). К вопросу о реализации профессиональной направленности обучения математическим дисциплинам в техническом вузе. In *Актуальные вопросы современной педагогики* (pp. 168-171).
5. Шадиев, Р. Д. MODERN PRE-SCHOOL EDUCATION AND INNOVATIVE ACTIVITIES
СОВРЕМЕННОЕ ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. *Главный редактор ЕС Овечкина Редакционная коллегия: ЗГ Алиев, К. Анант, РБ Баймахан, РК Верма, ВА Горшков–Кантакузен, ЕВ Зиновьев, ЛА Ибрагимова, СШ Казданян, СВ Коваленко, ДБ Косолапов, НГ Косолапова, РА Кравченко, НВ Кузина, КИ Курпаяниди, ФЮ Овечкин (отв. ред.), ГС Осипов, РЮ Очеретина*, 457.
6. Risamat, S., Ibragimova, G., & Nabiyev, I. (2018). Modern pre-school education and innovative activities. *Бюллетень науки и практики*, 4(4), 457-460.

MATEMATIKA DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KREATIV TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

R. D. Shodiyev

QarshiDU boshlang'ich ta'lim kafedrasi mudiri

J.M. Ergashev

QarshiDUPi magistranti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirish texnologiyasi haqida so'z boradi. Muallif pedagogik ma'lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida muammoni tahlil qilgan va matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirish texnologiyasi bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarini o'rgangan.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, o'quvchilar, matematika, o'quvchilar, tafakkurni rivojlantirish.

Аннотация

В данной статье речь пойдет о технологии развития креативного мышления младших школьников на уроках математики. Автор, опираясь на педагогические данные, проанализировал проблему на основе имеющейся научной литературы и изучил существующие специфические аспекты технологии развития креативного мышления младших школьников на уроках математики.

Ключевые слова: Начальный класс, ученики, математика, ученики, развитие мышления.

Annotation

In this article we will talk about the technology of developing creative thinking of Primary School students in mathematics lessons. The author, relying on pedagogical data, analyzed the problem on the basis of available scientific literature and studied the existing peculiarities of the technology of development of creative thinking of Primary School students in mathematics lessons.

Keywords: Elementary class, pupils, mathematics, pupils, development of thinking.

Boshlang'ich sinf o'quvchining tafakkuri o'ziga xosdir: bu esa unda turli tafakkur shakllariga oid qobiliyatlar hali rivojlanmaganligi bilan ifodalanadi. Tabiiyki, bu o'qitishda ma'lum qiyinchiliklar yaratadi. Kichik yoshli bolalar tilga olingan mantiqiy tafakkur jarayonini egallaydilar.

Bu ona tili, matematika kabi matkab o'quv fanlarini o'rganishda ravshan ko'rinib turadi.

Maktab o'quvchilarini tafakkur sa'y-harakatlariga o'rgatishda ikkita faoliyatli o'qitish nazariyasi keng qo'llanishga ega bo'ldi: birinchi maktab vakillari intellektual operatsiyalarni shakllantirish va rivojlantirish nazariyasini ishlab chiqishdi.

Bu nazariyaning bosh g'oyasi quyidagicha: bilimlarni o'zlashtirish o'quvchilar tomonidan faqat ma'lum sa'y-harakatlar tizimi bajarilishi natijasida sodir bo'ladi. Sa'y-harakat o'zi ustida bajarilayotgan predmet bilan funksional bog'langan, o'z ichiga mazkur predmetni o'zgartirish maqsadini va bunday o'zgartirish vositasini oladi.

Bularning hammasi birgalikda shakllantirilayotgan sa'y-harakatning ijro qismini tashkil etadi.

Aqliy rivojlanish nazariyasi mualliflari intellektual uquvlar shakllanishining quyidagi bosqichlarini ajratishadi:

- uquvlarni qo'llash tajribasini aniqlash bilan tavsiflanuvchi bosqich;
- tashxislash bosqichi, bunda uquvlarining shakllanganlik darajalari aniqlandi;
- motivatsiya bosqichi;
- uslubdan foydalanish algoritmini anglash bosqichi;
- bevosita qo'llash hamda boshqa predmetlar bilan taqqoslash bosqichi.

Hozirgi zamon tadqiqotlari natijasida fanga "sinergetik tafakkur stili" tushunchasi kirib keldi.

Sinergetik tafakkur stili – bu ko'p tomonlama, nochiziqli, ochiq tafakkur tushunchali va obrazli tafakkur majmui va garmonik birikuvi.

Bu muallif tomonidan sinergetik tafakkur stilining xususiyatlari aniqlangan bo'lib, ular jumlasiga quyidagilar kiradi:

- muhoamaning masshtabligi (keng ko'lamlilik), umumiyliigi;
- to'ldiruvchanlik (ongli va ongostning, aqliy va emotsionalhissiyning, ratsional va irratsionalning, emotsional-estetikning birligi);
- tizimlilik – bilimlarda g'oyali-tushunchaviy strukturaning mavjudligi;
- onglilik, o'zini o'zi anglash;
- hodisalarning o'zlarining tabiatini tadqiq qilish (germenevtika).

Mazkur xususiyatlar sinergetik tafakkur stili abstrakt-logik tafakkur stilidan kengroq va chuqurroqdir. Unda intellektual va emotsional asoslar uyg'un birikadi, tafakkurning ongli va ongost komponentlari muvofiqlashadi, tashqi va ichki olamlarning (inson, tabiat, tafakkurning) garmoniyasi (uyg'unligi) zarurligi anglanadi.

Mazkur tadqiqotni tahlil qilib, biz sinergetik tafakkur stilini shakllantirish muammosi katta maktab yoshi doirasida dolzarb degan xulosaga keldik. Maktab ta'limini modernizatsiyalash maktab bitiruvchisining tafakkuriga yuqori talablar qo'yimoqda. Bu yerdan ommaviy tafakkur o'quvchilarda rivojlanadigan bilimlari, uquvlari va malakalar hamda hozirgi zamon maktabiga qo'yilayotgan yangi talablar orasida ziddiyatliklar yuzaga kelmoqda. Biz sinergetik tafakkur stilini uning xususiyatlari, xossalari va sifatlarini hisobga olgan holda maktab ta'limining yuqori bo'g'inidan boshlab shakllantirilishi ta'lim standartini samarali amalga oshirilishiga yordam beradi deb hisoblaymiz.

Bu yerda quyidagi savol yuzaga keladi: yuqori sinflar o'quvchilarida sinergetik tafakkur stilini shakllantirish muvaffaqiyatli bo'lishi uchun qanday ishni, qanday sharoitlarda, qaysi yoshdan boshlab o'tkazilishi lozim?

Bu tafakkur intellektual sohaga tayanishi sababli, boshlang'ich sinf o'quvchida keyinchalik sinergetik tafakkur stili shakllanishining muvaffaqiyatli bo'lishi uchun asoslar yaratadigan ma'lum uquvlar, eng avvalo, intellektual uquvlar guruhini topish zarurati yuzaga keladi.

Matematika boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlardan bo'lib, nafaqat ta'limiy, balki tarbiyaviy vazifalarni ham bajaradi. Matematika darslarida Vatan manfaatlari, o'zbekona odob va xalqimiz ehtiyojidan kelib chiqib tartiblangan ijtimoiy buyurtmalar talablarini bajarish muhim. Bu talablar kichik yoshdagi o'quvchilarni matematikaning muximligi bilan tanishtirish, matematik nutqni tarkib toptirish yordamida ularni hayotga tayyorlash va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishni ko'zda tutadi. Shuningdek, og'zaki va yozma matematik nutqni o'ziga xos aniq, ixcham, sodda va to'g'ri bayon qilish kabi sifatlar bilan rivojlantirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Бикбаева Н.У Алиева У.С Математика. «Мактабгача тайёрлов гурухи учун тарбиячилари учун методик қўлланма» Т., «Ўқитувчи» 1999.

РАБОТА НАД СОДЕРЖАНИЕМ ЗАДАЧ

Кандидат педагогических наук,
преподаватель математики Набиев А.М.
Студентка 2-ого курса кафедры педагогики,
Отделения начального образования Шаркова А.В.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются ключевые стадии педагогической деятельности в начальной школе в контексте работы над содержанием задач, а кроме того – представлены ключевые методы визуализации условий и записи содержания для разных типов текстовых задач.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: задачи, иллюстрации, запись, текст.

Annotation: The article describes the main stages of the work of an primary school teacher on the content of the task, as well as the main ways of visualizing conditions and recording content for various types of text tasks.

Key words: tasks, illustrations, recording, text.

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich maktabda pedagogik faoliyatning asosiy bosqichlarini vazifalarning mazmuni bo'yicha ishlar kontekstida tahlil qiladi, shuningdek, turli xil matnli vazifalar uchun shart-sharoitlarni tasavvur qilish va kontentni yozishning asosiy usullarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: vazifalar, rasmlar, yozuv, matn.

«Математика – основа всех точных наук. Ребенок, хорошо знающий математику, будет расти благоразумным, сможет успешно работать в любой сфере»

Ш. М. Мирзиёев

Необходимо понимать, что содержание задачи в контексте изучения математики в начальной школе по умолчанию требует пристального внимания. В частности, в начальной школе принцип работы над математической задачей любого типа базируется на практическом выполнении нижеследующих стадий: а) работа над содержанием задачи; б) поиск решения для таковой (или комплекса задач); с) выполнение иллюстраций геометрического типа; d) непосредственное выполнение решения задачи; j) формирование ответа на задачу; f) проверка корректности решения; e) дальнейшая деятельность по решению задач.

Говоря о работе над содержанием задачи, необходимо также понимать, что в данном случае речь идет прежде всего о понимании ситуации, условия которой представлены в конкретной задаче. Далее производится поиск и конкретизация взаимозависимости, которая имеет место в разрезе исходных данных, а также – этих данных и искомого значения.

Что касается деятельности, направленной на усвоение содержания задачи, то важно помнить, что она включает в свой состав нижеследующие стадии: 1) разбор непонятной терминологии или выражений, имеющих место в условиях задачи; 2) чтение условий задачи, изложенных в текстовом формате педагогом и учениками; 3) запись этих условий; 4) повтор задачи по вопросам.

Необходимо отметить, что деятельность, связанную с разбором терминов и выражений необходимо проводить не в момент ознакомления учеников с условиями задачи, а еще до того, как она будет представлена вниманию учеников. В противном случае параллельная работа с объяснением терминологии способствует нарушению структуры задачи. Кроме того, внимание учеников при подобном подходе не сосредоточено на понимании содержания задачи: алгебраического, арифметического или геометрического (в зависимости от специфики конкретной задачи). Также на второй план уходит понимание взаимозависимости между данными, предусмотренными условиями задачи.

Изначально чтение условий задачи осуществляется педагогом. В период окончания 1, начала 2 класса, учащиеся могут производить чтение условий задачи из учебника или из записей на доске самостоятельно. Чтение условий задачи необходимо выполнять с выражением. При этом акцент делается на математических выражениях. Основной вопрос, поставленный в условиях задачи, также акцентируется. На предложениях и словосочетаниях, указывающих на конкретные действия, делаются логические ударения. Пример: «разложили поровну, в 2 вазы, купили 5 тетрадей, стоимостью 44 копейки каждая».

Между условиями задачи и главным вопросом таковой необходимо выдержать паузу в том случае, если вопрос приведен в конце задачи. Необходимо уделять внимание обучению учеников умению выразительного чтения условий задачи. Также стоит воспринимать во внимание тот факт, что учащиеся, имеющие нарушения в области умственного развития, зачастую не могут воспринимать условия задачи на слух. Такие ученики часто воспринимают лишь отдельные фрагменты условий таковой. Также для них является затруднительным вычленение данных числового типа. Зачастую, первое чтение условий позволяет таким детям запомнить лишь повествовательную часть задачи. Это порождает нужду в применении не только аудиальных, но и визуальных методов и инструментов, позволяющих обеспечить наглядную демонстрацию условий задачи.

В целях выполнения задачи, связанной с наглядной демонстрацией условий, педагог может применять различные предметы, включая учебные принадлежности, игрушки, природные материалы, графические материалы и т. д.

Помимо конкретизации условий задачи посредством графики и различных предметов, в практике преподавания используются нижеследующие методы записи этих условий:

1) Сокращенный формат записи. В ходе выполнения записи, из текста выписывается числовая информация, а также – предложения, необходимые для понимания условий задачи в целом. Ключевой вопрос задачи записывается целиком. Пример: «В вазе стоял букет из красных и белых роз. В нем было 7 белых роз, а красных роз на 5 штук больше. Сколько всего роз в букете?».

2) Формат записи сокращённо-структурного типа. В данном случае каждая логическая составная часть задачи записывается с новой строки. Ключевой вопрос при этом записывается снизу, либо сбоку. В конечном итоге, условия задачи приводятся в вид наглядно-воспринимаемой формы. Пример:

«Белых роз – 7.

Красных роз – на 5 больше.

Сколько всего роз?».

3) Формат записи схематического типа. В данном случае запись отражает условия задачи в виде схемы (рис. 1). В данной схеме предпочтительно придерживаться принципа сохранения пропорций, которые соответствуют числовым данным. Пример: «В одном ящике 18 кг помидоров, а в другом ящике на 5 кг больше. Сколько килограммов овощей в двух ящиках?».

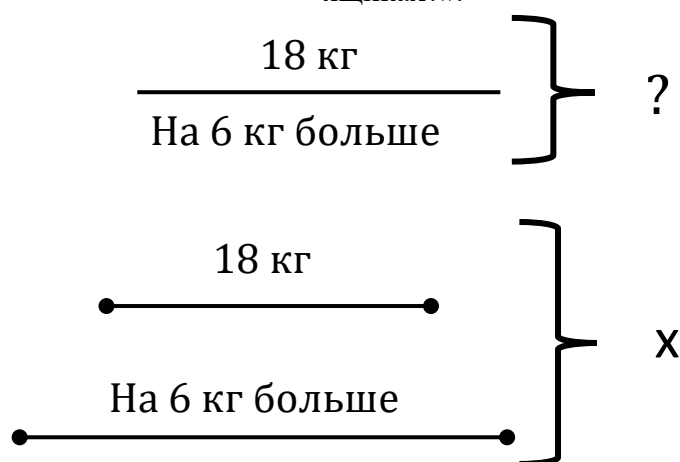

Рис.1

4) Формат записи графического типа. В данном случае запись условий задачи производится в формате диаграммы или чертежа (рис. 2). Данный формат записи наиболее целесообразен в случае задач, связанных с движением. Пример: «2 автомобиля одновременно выехали в противоположных направлениях, по направлению друг к другу. Скорость автомобиля № 1 – 70 км в час. Расстояние между пунктами А и В – 2480 км. Автомобили встретились в пути через 16 часов. Найдите скорость второго автомобиля.».

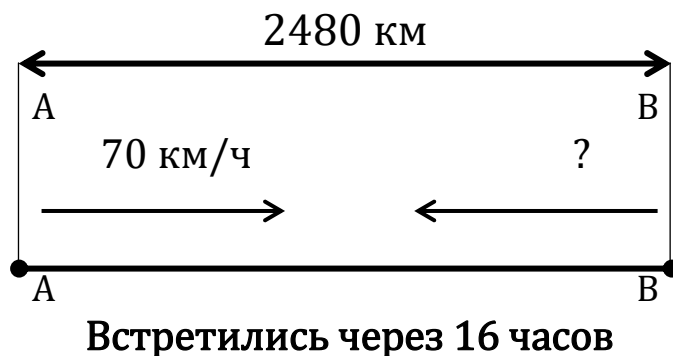

Рис. 2

Дано:

- 1) Скорость первого автомобиля – 70 км/ч.
- 2) Общее расстояние – 2480 км.
- 3) Через 16 часов встретились.
- 4) Найдите скорость второго автомобиля.

Решение: По условию задачи имеет место $S = V \times t$.

$$S_1 = 70 \text{ км/ч} \times 16 \text{ ч} = 1120 \text{ км.}$$

$$S_2 = S - S_1 = 2480 \text{ км} - 1120 \text{ км} = 1360 \text{ км.}$$

$$\text{Скорость второго автомобиля } V = 1360 \text{ км} \div 16 \text{ час} = 85 \text{ км/ч.}$$

Ответ: скорость второго автомобиля 85 км/ч.

Работа над задачей:

$$S_1 = 1120 \text{ км пройденного пути первого автомобиля.}$$

$$S_2 = 1360 \text{ км пройденного пути второго автомобиля.}$$

$$\text{Общее расстояние: } S = S_1 + S_2 = 1120 \text{ км} + 1360 \text{ км} = 2480 \text{ км.}$$

К подобным задачам относятся те, которые базируются на пропорциональной взаимозависимости (показателей скорости, времени и расстояния).

В конечном итоге, вышеуказанные приёмы могут быть широко использованы при решении различных видов текстовых задач в начальных классах.

Используемая литература:

1. Колягин Ю. М., Оганесян В. А. и другие. Методика преподавания математики в средней школе. Общая методика. Учеб. пособие для студентов физ.-мат. факультетов пед. вузов. – М: Просвещение, 1975 г. – 462 с.
2. Велинкин А. Я., Пышкало А. М. и другие. Учеб. пособие для студентов пед. институтов. – М.: Просвещение, 1977 г. – 352 с.
3. Перова М. Н. Методика преподавания математики во вспомогательной школе. Учебник для пед. институтов. М.: Просвещение, 1989 г. – 336 с.
4. Хамедова Н., Ибрагимова З., Тасетов Т. Математика. Учебник. – Ташкент. Изд-во «Турон-Иквол», 2007 г. – 312 с.

- 5.Шадиев, Р. Д. NATIONWIDE VALUES AND THEIR DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ И ИХ РАЗВИТИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ. *БЮЛЛЕТЕНЬ НАУКИ И ПРАКТИКИ Научный журнал Март 2017 г. Издается с декабря 2015 г. Выходит один раз в месяц*, 308.
- 6.Shadiev, R. D., & Turdiyev, S. H. (2016). Basic didactic principles of building an integrated system of training to innovation engineering. *Знание*, (4-4), 87-89.
- 7.Shadiev, R., Khimmataliev, D., Fayzullaev, R., & Chorshanbiev, Z. (2020). Professional culture of the future teacher of vocational education: a communicative aspect. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 399-400.

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Хаитова Юлдуз

*д.ф.п.н (PhD),преподаватель
кафедры “Начальное образование”*

Саидова Нилюфар.

*Студентка 2 курса направления
“Начальное образование”*

Каршинского государственного университета

Аннотация. В этой статье рассматриваются виды современных технологий , применение современных технологий и результаты применения современных технологий в педагогический процесс начального образования.

Ключевые слова. Технология, образовательная технология, ИКТ, игровая технология, технология проблемного обучения, кейс-технология.

Annotasiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim pedagogik jarayonida zamonaviy texnologiyalar turlari, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish natijalari haqida so‘z boradi.

Tayanch so‘zlar: texnologiya, ta‘lim texnologiyasi, AKT, , o‘yin texnologiyasi, muammoli o‘qitish texnologiyasi, keys texnologiyasi.

Annotation. This article discusses the types of modern technologies, the use of modern technologies and the results of the use of modern technologies in the pedagogical process of primary education.

Key words: technology, educational technology, ICT, game technology, problem-based learning technology, case technology.

современном развивающемся Узбекистане в настоящее время уделяется большое внимание на модернизацию школьного образования. Главной задачей является необходимость повышения эффективности усвоения учебного материала и повышение современного качества образования. Общеобразовательная школа должна обратить внимание не только на усвоение определенных знаний учениками, но и на развитие личности и его познавательных и созидательных знаний. Повышение качества образования должно осуществляться через совершенствования методов и форм обучения через внедрение современных образовательных технологий в образовательный процесс обучения.

Что такое технология? Техно́логия (от др.-греч. "texno" "искусство, мастерство, умение" + "logos" "слова, мысль, понятие")- совокупность методов и инструментов для достижения желаемого результата; в широком смысле-применение научного знания для решения

практических задач. Современные технологии в образовании рассматриваются как средство , с помощью которого может быть реализована новая образовательная парадигма.

Образовательная технология-это модель и реальный процесс осуществления целостной педагогической деятельности ,которая включает в себе индивидуально-групповую ,организационно-развивающую, деятельно-эвристическую , духовна гуманитарную и мотивационно-управленческую составляющие. Сущность образовательных технологий выражается в том, что изменяется характер и способы образования. Наряду с развитием умственного потенциала учащихся, развивается личность ребенка .

К современным образовательным технологиям обучения ,внедряющихся в учебный процесс относятся:

- ИКТ технологии;
- Игровая технология;
- Технология проблемного обучения;
- Кейс-технология и другие технологии

Мы рассмотрим какие преимущества и недостатки имеют эти перечисленные технологии и внедрение этих технологий в образовательный процесс обучения.

ИКТ технология .

Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) — важная часть процесса модернизации образования. ИКТ — это различные устройства и способы обработки информации, в первую очередь — компьютеры с необходимым программным обеспечением и средства телекоммуникаций вместе с размещенной на них информацией. В настоящее время ИКТ широко используется во всех сферах , в том числе и в образовании .

Использование ИКТ(мультимедийные презентации ,компьютеры, аудио ,Интернет) способствуют интеллектуальному развитию детей, расширяет их мировоззрение , помогает легко сохранять информацию в памяти, а также оказывает на них эмоциональное воздействие и позволяет вырабатывать личное отношение на увиденное и услышанное им на уроке. Урок с использованием ИКТ более интересен ,чем традиционный урок , потому что он ведет к наиболее эффективному усвоению знаний.

Преимущества ИКТ: процесс обучения делает более современным и насыщенным ; расширяет перцептивные возможности ребенка для адаптации к современному миру и формирует информационную культуру. Использование ИКТ полезно не только для ученика , но и для учителя , так как использование компьютерных программ упрощает работу учителя . Дает возможность учителю предоставить много материалов и информации по теме и больше работать с детьми.

Следующей нашей наиболее применяемой технологий в образовательный процесс является игровая технология.

Игровая технология —это группа методов и приёмов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр.

Игра-вид деятельности , направленный на воссоздание и усвоение общественного опыта , в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением. Игра- это средство воспитания , в котором воспитатель в качестве инструмента формирования личности воспитанника использует его свободную (игровую) деятельность в во-ображаемых и реальных ситуациях, направляя ее на развитие положительных качеств личности.[3.9]Педагогическая ценность игры заключается в том, что она становится сильнейшим мотивационным фактором, ребенок руководствуется личностными установками и мотивами. Игры могут

возбуждать интерес в течение многих лет (до взрослости). Постепенное возрастание трудности задач в играх позволяет ребенку идти вперед и совершенствоваться самостоятельно, т. е. развивать свои творческие способности, в отличие от обучения, где все объясняется и где формируются в основном только исполнительские черты в ребенке.[4.36]

Игровые технологии воспитывают познавательные интересы учащихся и активизируют их деятельность, а также тренируют память, вырабатывают речевые навыки и умения, развивают внимательность и познавательный интерес к предмету. Игра помогает учащимся активно участвовать на уроке и показывать свои способности в игровом процессе. Изученный в процессе игровой деятельности материал забывается учащимися в меньшей степени и медленнее, чем материал, при изучении которого игра не использовалась. Это объясняется, прежде всего, тем, что в игре органически сочетается занимательность, делающая процесс познания доступным и увлекательным для школьников.

Технология проблемного обучения.

Под технологией проблемного обучения понимается такая организация учебных занятий, которая предполагает создание под руководством учителя проблемных ситуаций и активную самостоятельную деятельность учащихся по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение знаниями, навыками, умениями и развитие мыслительных способностей. Проблемное обучение реализуется успешно лишь при определенном стиле общения между учителем и учеником, когда возможна свобода выражения своих мыслей и взглядов учениками при пристальном и доброжелательном внимании преподавателя к мыслительному процессу ученика. Суть проблемного урока можно охватить одной фразой: «творческое усвоение знаний». Словосочетание «творческое усвоение знаний» означает, что на уроке ученик проходит все звенья научного творчества: постановку проблемы и поиск решения – на этапе введения знаний; выражение решения и реализацию продукта – на этапе воспроизведения (проговаривания) знаний.

Проблемное обучение развивает у детей умения: правильно оценивать ситуацию, выявлять причины возникновения трудностей и пути преодоления этих трудностей. Использование технологии в учебный процесс позволяет развивать творческую активность, умение слышать и слушать собеседника, обосновать свою точку зрения, лаконично излагать свою мысль, находить варианты решения проблемы. Проблемная технология повышает интерес к предмету, формирует умение анализировать, развивает логику и память.

Кейс⁴-технология.

Кейс-технология - это интерактивная технология для обучения на основе реальных или вымышленных ситуаций, направленная не столько на освоение знаний, сколько на формирование у учащихся новых качеств и умений. Кейс-метод позволяет демонстрировать теорию с точки зрения реальных событий. Позволяет активному усвоению знаний и навыков самостоятельного сбора, обработки и анализа информации, характеризующей различные ситуации, для обсуждения в коллективе с показом своего варианта. Он позволяет заинтересовать учащихся в изучении предмета, способствует решению вопроса или проблемы. Данный метод относят к современным педагогическим технологиям, поэтому его освоение педагогами актуально для повышения эффективности учебно-воспитательного процесса. Любой кейс дает возможность преподавателю использовать его на различных

⁴ Кейс(от англ. case) –это описание конкретной ситуации или случая в какой-либо сфере.

этапах образовательного процесса: на стадии обучения, на стадии проверки результатов обучения.

Применение кейс-технологии формирует у детей стратегическое мышление, заставляет углубиться в процесс принятия решений, дает возможность получить глубокое понимание теоретических концепций, вырабатывает навыки простейших обобщений.

И так мы рассмотрели преимущества перечисленных нами технологий, но наряду с достоинствами эти технологии имеют недостатки. Например: при применении ИКТ технологий во всех формах обучения приводит к ухудшению физиологического состояния и здоровья учащегося (дети привыкают к компьютеру и это сказывается на их здоровье), если детям не объяснить правильное пользование Интернетом, поисковыми системами, сайтами и социальными сетями, то они могут отвлекаться на различные информации, игру, музыку.

Использование игровой технологии в учебный процесс приносит немного трудностей учителю. Учитель при пользовании игровой технологией затрудняется в организации урока; подготовка к проведению уроков при помощи игровых технологий требует затрат времени и увлекаясь игрой можно потерять образовательное содержание. А технологии проблемного обучения приемлемы лишь тогда, когда у обучающихся есть необходимый «начальный уровень» знаний и умений по этой технологии. Недостатком кейс-технологии является, при работе с кейсами обучающиеся могут испытывать затруднения, неудачи в ходе аналитической работы могут снижать мотивацию, если детей учить к чему-то новому, то кейсы могут занять много времени.

Таким образом, несмотря на недостатки перечисленных выше технологий, внедрение их в образовательный процесс играет большую роль на развитие настоящего обучения и образования. Эти технологии помогают развивать личность ребенка, выявлять его творческие возможности, сохранять физическое и психическое развитие учащихся и добиться хороших результатов, и формируют самостоятельность учащихся.

Список использованной литературы:

- 1.Бабанский Ю.Н.Методы обучения в современной общеобразовательной школе.М.,1985.
- 2.Бесполько В.П.Педагогика и прогрессивные технологии обучения.-М,1995.
- 3.Емельнова. Т.В. Игровые технологии в образовании: электронное учеб.-метод. пособие ./Т. В. Емельянова, Г.А. Медяник . – Тольятти :Изд-во ТГУ,2015.
4. Е.А. Казанцева .Игровые технологии в образовании. Учебное пособие. Курган 2021.
- 5.Некрасов С.И., Некрасов Н.А. Философия науки и техники: тематический словарь. – Орел:ОГУ.2010.
- 6.Shadiev, R., Khimmataliev, D., Fayzullaev, R., & Chorshanbiev, Z. (2020). Professional culture of the future teacher of vocational education: a communicative aspect. Journal of Critical Reviews, 7(4), 399-400.
- 7.Shadiev, R., Alikulov, T., Chorshanbiev, Z., Gulomova, M., & Turaev, S. (2020). Mathematical preparation in the system of pedagogical education: From knowledge to activity. Journal of Critical Reviews, 7(5), 798-801.

МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА МАСАЛАЛАР БАЖАРИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КРЕАТИВЛИГИНИ ОШИРИШ УСУЛЛАРИ

Йўлдошев Жаҳонгир Тилакмуродович

Қарши давлат университети,

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси.

Эшмуродова Адиба Фахриддин қизи

Қарши давлат университети,

Бошланғич таълим йўналиши талабаси.

Аннотация: Мақолада масалалар ечиш орқали ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятларини оширишнинг, ҳамда математик масалаларни ечиш усуллари ҳақида тушунчалар берилган.

Калит сўзлар: мантикий, ижодий ва назарий фикрлаш, негиз, таянч компетенциялар, анализ, синтез, аналогия, умумлаштириш, дедукция ва индукция, амалий ва ностандарт масалалар.

Аннотация: В статье дается представление о способах улучшения навыков мышления учащихся и решения математических задач путем решения задач.

Ключевые слова: логическое, творческое и теоретическое мышление, рассуждения, базовые концепции, анализ, синтез, аналогия, обобщение, дедукция и индукция, практические и нестандартные вопросы.

Annotation: The article provides insights into the ways of improving students' thinking skills and solving mathematical problems by solving issues.

Key words: logical, creative and theoretical thinking, reasoning, base conceptions, analysis, synthesis, analogy, generalization, deduction and induction, practical and non-standard issues.

Бошланғич таълим тизимини такомиллаштириш – болаларга таълим ва тарбия беришнинг сифат жиҳатидан янги концепцияларини амалиётга жорий этилишини талаб қилмоқда. Энг муҳим устувор йўналиш сифатида бошланғич таълим олувчиларнинг билими, малакаси, кўникмаси, қобилиятларини янгича ёндашувлар асосида шакллантиришдан иборатдир.

Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганиларидек, “Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз”.

Бугунги кунда ҳаёт ритмининг тезлашиши ҳар бир жабҳада тезкорликни талаб қилмоқда. Жумладан: бошланғич таълимда асосий эътибор ўқувчиларнинг мантикий, ижодий ва назарий фикрлашларини ривожлантиришга қаратилмоқда. Чунки, мантикий ижодий ва назарий фикрлаш масалани, ҳаётни тез англаш имкониятини беради.

Математика фанининг салоҳияти - ўқувчилар ақлий қобилиятини ривожлантириш билан белгиланади. Шу боис математика ўқитишнинг муҳим воситаси масалалардир.

Масалалар бошланғич синф ўқувчиларининг математика фани бўйича ақлий ривожланишларининг асосий воситаларидан бири ҳисобланади. Математика фанини ўқитишнинг негизини асрлар мобайнида масалалар ташкил этиши барчамизга маълум.

Шунга қарамадан, биз айрим фикрларимизни келтиришни лозим деб топдик.

Биринчидан, ўқувчиларда математикага бўлган қизиқишларини орттириш, таянч компетенцияларни шакллантириш учун таълим жараёнида амалий ва ностандарт характердаги масалалардан фойдаланмасдан бўлмайди. Бундай масалаларни ечиш ўқувчиларда анализ, синтез, аналогия, умумлаштириш, дедукция ва индукция каби мантикий

мушоҳада юритиш фаолиятини, эгилувчанлик ва мослашувчанлик каби фазилатларни ривожлантириб, ўқувчиларни олинган натижалар устида танқидий фикрлашга ўргатади. Кўпинча амалий ва ностандарт характердаги масалаларни ечими дархол топилмасдан, бир неча бор уринишлар натижасидагина аниқланишлиги сабабли, бу мақсадга эришиш учун тиришқоқ бўлишликни, яъни шахсининг иродалилиги каби жуда аҳамиятли сифатларни таркиб топишига имкон беради. Ва ниҳоят, энг асосийси: бундай масалаларни ечилиши ўқувчиларга натижага эришилганлик билан ва шунингдек ечим йўлининг гўзаллиги ва анъанавий эмаслиги билан боғлиқ бўлган эмоционал завқ берилиши катта аҳамиятга эга. Бундай масалалар барча даражаларда киритилиши лозим.

Иккинчидан, мураккаброқ бўлган мантиқий, қизиқарли ва ностандарт характердаги масалалар билан шуғулланиш ўқувчиларга фанни чуқурроқ ўзлаштиришга, аввал ўрганилган тушунчаларни такрорлашга ва уларга таниш алгоритмларини одатий бўлмаган, қизиқарли усулда ўзлаштиришларига имкон беради. Демак, шундай турдаги масалалар киритилиши таянч компетенцияларга самарали эришишга, ўзларидаги ноёб истиснодларини рўёбга чиқаришга олиб келади.

Қуйида масала ечишни ўргатишнинг бир нечтасини кўрсатиб ўтамыз:

1-масала: Бешта яшиқда бир хил миқдорда олма бор. Агар ҳар бир яшиқдан 60 тадан олма олинса, барча яшиқлардаги олмалар сони аввал иккита яшиқда нечта олма бўлса, шунча бўлиб қолади. Дастлаб ҳар бир яшиқда нечтадан олма бўлган?

Ечиш: Масалада берилганлар ва сўралганига кўра, мулоҳазалар занжири, фикрлар кетма-кетлиги ҳамда, ишлар алгоритми орқали ечимни топамиз. Бунда барча бешта яшиқдан 60 тадан олма олингандан сўнг, қолган олмаларимиз дастлабки иккита яшиқнинг олмалари сонига тенг бўлиб қолади. Демак, олинган олмалар сони эса дастлабки учта яшиқдаги олмалар сонига тенг экан. Яъни $60 \cdot 5 = 300$ та олма дастлаб учта яшиқда бўлган, бундан эса $300 : 3 = 100$ та олма битта яшиқда бўлганлигини аниқлашимиз мумкин.

Демак *жавоб*, дастлаб битта яшиқда 100 тадан олма бўлган.

2-масала: Саёҳат учун маълум миқдорда пул тўплаш керак эди. Агар ҳар бир саёҳатчи 1302 сўмдан берса, тўлаш учун 3141 сўм етмайди. Агар ҳар бир саёҳатчи 1778 сўмдан тўласа, 1619 сўм ортиб қолади. Саёҳатга неча киши бориши керак эди?

Ечиш: Бунда яна мулоҳазалар юритиш ва фикрлашлардан фойдаланиб, саволлар қўйиб ечимни топамиз.

а) дастлаб ҳар бир йўловчи иккинчи сафарда биринчи сафардагидан қанча ортиқ пул тўлаганини топамиз. $1778 - 1302 = 476$

б) биринчи сафарда етмай қолган ва иккинчи сафарда ортиб қолган пулларни жами қанча бўлганини топамиз. $3141 + 1619 = 4760$

Биринчи марта ва иккинчи марта сафар учун пул йиғишда бир хил сондаги одамлар қатнашган, шунинг учун **б** банддаги жами пулни **а** банддаги бир йўловчи томонидан ошириб тўланган пулга бўламыз.

в) етмай ва ортиб қолган пуллар фарқини тўланадиган пуллар фарқига бўламыз. $4760 : 476 = 10$

Жавоб: Саёҳатга 10 та киши бориши керак эди.

Масалалар ечиш математика ўқитишнинг муҳим таркибий қисмидир. Масалалар ечмасдан математикани ўзлаштиришни тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Математикада масалалар ечиш назарияни амалиётга тадбиқ қилишнинг мутлақо табиий йўли ҳисобланади.

Дарсларнинг янада самарали, эсда қоларли, таъсирчан бўлишини таъминлаш, математика фанининг гўзаллигини, жозибасини, фикрларнинг изчиллиги ва нафислигини кўрсатиб, ўқувчини шу оламга кирита олиш, ўқитувчининг маҳорати, билими ва компетенциявий ёндашишига боғлиқ.

Энди ўқитувчининг асосий вазифаси ўқувчига тайёр билим бериш эмас, балки билимларни мустақил эгаллашларига қўмаклашишдан иборат. Бунинг учун ўқувчиларнинг ўз қобилияти ва имкониятларини тўла-тўқис намоён этишлари ва бутун куч-ғайратларини билим олишга сарфлашлари учун имкон берадиган даражада таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Йўлдошев Ж.Т. Масалалар ечиш бўйича практикум (Масалалар орқали дивергент тафаккурни ривожлантириш усуллари). Ўқув қўлланма. Қарши давлат университети, “Фан ва таълим” нашриёти. 2021.–116 б.
2. Мамаджонова М.К. Мантикий, комбинаторик ва ностандарт масалалар(ўқув қўлланма). “Инновация-Зиё” нашриёти. Тошкент. 2020.-100 б.
3. Мирзаахмедов М.А. Математикадан масалалар тўплами. 4-синф. “Нурафшон бусинесс” нашриёти, Тошкент-2019.-264 бет.
4. Шадиёв, Р. Д. (1990). Изв. АН Узб. ССР, сер. ф.-м. наук, (6), 17.
5. Шадиёв, Р. Д., & Суярова, А. Х. (2018). SYSTEMATIZATION OF EDUCATIONAL MATERIAL IN TRAINING BY TEACHER IN ELEMENTARY SCHOOL. *Наука и мир*, (7), 94-95.
6. Rizamat, S., & Khumora, M. (2017). Nationwide values and their development in modern conditions. *Бюллетень науки и практики*, (3 (16)), 308-311.
7. Shadiev, R., & Moiliyeva, K. (2017). Nationwide values and their development in modern conditions. *Бюллетень науки и практики*, (3), 308-311.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ ЁШЛАР МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ҚИЁФАСИГА ТАЪСИРИ

Тошпулатов Одил Нодирович
Самарқанд давлат чет тиллар
институтини тадқиқотчиси
тел: (+998 99) 538-28-78

Аннотация: Глобаллашув жараёнида ахборотлашган жамиятда миллий қадриятларимизни ёшлар онгига сингдириш таълим-тарбиянинг турли шакллари орқали амалга оширилиши очиқ берилган. Глобаллашув жараёнлари халқимизнинг маданий мероси, ижтимоий тузуми ва мафкуравий қарашларини ўзида ифодалайди. Миллий қадриятларни ҳар бир шахс, хусусан ёшлар қалбига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилди.

Калит сўзлар: Глобаллашув, тараққиёт, муҳит, стратегия, маънавий, табиий-ижтимоий, иқтисодий, таълим-тарбия, урф-одат, анъана, ҳўжалик, қадрият, санъат, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий, ғоя, саховат, сабр-қаноат, миллат.

Аннотация: В информационном обществе в процессе глобализации выявлено, что привитие наших национальных ценностей в сознание молодежи осуществляется через различные формы воспитания. Процессы глобализации отражают культурное наследие,

общественный строй и мировоззренческие взгляды нашего народа. При воспитании национальных ценностей в сердцах каждого, особенно молодежи, требовалось охватить все сферы общественной жизни, использовать эффективные методы и средства воспитания, пропаганды и агитации.

Ключевые слова: Глобализация, развитие, среда, стратегия, духовная, природно-социальная, экономическая, образовательная, традиция, традиция, хозяйство, ценность, искусство, общественно-политическая, духовно-просветительская, идея, щедрость, терпение, миллат.

Annotation: In an information society in the process of globalization, it is revealed that the inculcation of our national values in the minds of young people is carried out through various forms of education. The processes of globalization reflect the cultural heritage, social system and ideological views of our people. In inculcating national values in the hearts of everyone, especially young people, it was required to cover all spheres of public life, to use effective methods and means of education, propaganda and agitation.

Key words: Globalization, development, environment, strategy, spiritual, natural-social, economic, educational, tradition, tradition, economy, value, art, socio-political, spiritual-enlightenment, idea, generosity, patience, millat.

Янги Ўзбекистонда глобаллашув жараёнилари халқимизнинг маънавий-ахлоқий мероси, ижтимоий тузуми ва мафкуравий қарашларини ўзида ифодалайди. Бу жараёнда ёшларни юксак миллий қадриятларимиз асосида тарбиялаш, уларни ақлан, рухан, маънавий жихатдан ҳар томонлама комил инсон бўлиб етиштиришни таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор қаратилаётганини биз давлатимиз томонидан ёшларга берилаётган имкониятлардан ҳам қўришимиз мумкин. Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев томонидан 2022 йил 18 январдаги ПФ-60-сон “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармонининг имзоланиши ўз вақтида қабул қилинган қарор бўлиб, унда ўта чуқур мукамал ишланган 7 та устувор вазифа белгилаб берилди. Унинг етинчи йўналишида айнан шу ғоя мазмунида ақс этади, халқ маънавий-ахлоқий қадриятларига салбий таъсирлар ва улврий олдини олиш чоралари ифодаланган.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлидаги Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий қадриятларимизни ёшлар маънавий-ахлоқий қиёфасига таъсирини кенг жамоатчиликка ҳар томонлама тушунтириш долзарб вазифалардан биридир. Миллий қадриятларни ҳар бир шахс, хусусан ёшлар қалбига синдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилди. Шу манода бугунги глобаллашув жараёнига олимлар турли хил тарифлар берган. Глобаллашув бу дунё халқларининг интеграциялашуви деб ҳам ишлатиш мумкин. Бу олимлар Г.И.Глебов ва О.В.Милаевлар тарифига кўра “ер юзи мамлакатларининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маданий, маънавий ва диний томонларининг интеграциялашуви жараёни”[1. С. 98-99.]дир деб ҳам тариф беришган. Бундан кўриниб турибдики интеграциялашув ҳар бир жараёнда кузатилмоқда маънавий-ахлоқий, миграция, меҳнат муносабатлари ва бошқаларда кўришимиз мумкин.

Бугунги кунда глобаллашув жараёнининг маънавий-ахлоқий ва ижтимоий ҳаётимиз билан боғлиқлиги хусусида Президент Ш.М.Мирзиёев ўз фикрларини билдирар экан, «Бугунги кунда жаҳон миқёсидаги глобаллашув жараёнлари, бошимиздан кечириётган ҳаётнинг ўзи олдимизга қўяётган, тобора кучайиб бораётган талабларни ҳисобга олмасак,

шиддатли давр билан ҳамқадам бўлиб яшамасак, ўз-ўзидан аёнки, стратегик мақсад ва вазифаларимизни амалга оширишимиз, тараққий топган замонавий демократик давлатлар қаторига киришимиз қийин бўлади[2. 592. б.], деб таъкидлайди.

XX асрнинг охирларида глобаллашув тушунчаси тилга олина бошлади ҳамда ушбу ходиса кенг жамоатчилик ўртасида ижтимоий таҳдидлар учун асосий йўл сифатида эътироф этила бошланди. Бунинг натижасида фалсафа, сиёсатшунослик, социология, маданиятшунослик фанлари олдида ҳам мазкур жараёни тадқиқ этиш, жамиятнинг барча соҳаларига кўрсатадиган таъсирини аниқлаб, унинг ижобий ёки салбий моҳиятини белгилаш вазифасини қўйди. Глобаллашув жараёнининг ижтимоий таҳдидлари ҳақида билдирилган фикрларга эътибор қаратадиган бўлсак, бу борада мамлакат Президент Ш.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрларини айтиб ўтиш зарур: “Бугунги тез ўзгараётган дунё инсоният олдида, ёшлар олдида янги-янги, буюк имкониятлар очмоқда. Шу билан бирга, уларни илгари кўрилмаган турли ёвуз хавф-хатарларга ҳам дучор қилмоқда. Ғаразли кучлар содда, ғўр болаларни ўз ота-онасига, ўз юртига қарши қайраб, уларнинг ҳаётига, умрига зомин бўлмоқда. Бундай кескин, таҳликали шароитда биз ота-оналар, устоз-мураббийлар, жамоатчилик, маҳалла қўй бу масалада ҳушёрлик ва огоҳликни янада оширишимиз керак. Болаларимизни бировларнинг қўлига бериб қўймасдан, уларни ўзимиз тарбиялашимиз лозим”[3. 25. б.].

Глобаллашув жараёнида ахборотлашган жамиятда миллий қадриятларимизни ёшлар онгига сингдириш таълим-тарбиянинг турли шакллари орқали амалга оширилади. Бунда қуйидаги вазифалар негизида ёшларнинг маънавий-ахлоқий қиёфаси миллий қадриятлар асосида шакллантириши лозим: - Барча таълим муассасаларида ўқувчилар ва талабаларнинг ёшига мос равишда миллий ғояни онгига сингдиришнинг дифференциал педагогикпсихологик ва илмий дастурини яратиш; - Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясидан келиб чиққан ҳолда ўқувчи-талабалар онгида миллий қадриятларни сингдиришда ахлоқнинг шаклланиб боришини узлуксиз тарзда назорат қилиб бориш; - глобаллашув билан узвий равишда ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий қадриятларнинг моҳиятини теран акс эттириш; - ахборотлашган жамиятга монанд тарзда ўқувчи ва талабаларда мафкуравий ва ғоявий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўтариш; - ҳар бир таълим муассасасида педагог кадрларнинг мафкура борасидаги билимларини чуқурлаштириш ва ахборот асри ғояларини аввало улар онги ва қалбига чуқур сингдириш. Ёшларнинг маънавий-ахлоқий қиёфасини оммавий ахборот воситалари ва жамоатчилик фикрини шакллантириш марказлари билан боғлиқ равишда миллий ғоя билан боғлаш ҳамда ёш авлод онгига сингдириш алоҳида аҳамиятга эга. Улар маънавий-маърифий ислохотлар жараёни, бу борадаги муаммоларни жамият ҳаётининг турли қирраларини тезкорлик билан акс эттирадиган энг самарали воситадир.

Глобаллашув жараёнининг мазмунига эътибор қаратсак, мамлакатимизнинг биринчи Президенти И.Каримов қуйидагича эътироф этган: “глобаллашув феномени ҳақида гапирганда, бу атама бугунги кунда илмий-фалсафий, ҳаётий тушунча сифатида жуда кенг маънони англатишини таъкидлаш лозим. Умумий нуқтаи назардан қараганда, бу жараён мутлақо янгича маъно-мазмундаги хўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода этмоқда”[4. 79. б.].

Маънавий ҳаётдаги глобаллашув жараёнлари, оммавий ахборот воситалари, Интернет, радио, телевидение, уяли алоқа воситалари орқали ахборотни етказишнинг фаоллашуви ҳам ижобий ҳам салбий оқибатларни келтириб чиқариб, бир томондан маънавий глобаллашув натижасида маънавий ҳаётимизга кириб келаётган илм – фан, маданият ва санъат, маънавий мерос ижобий аҳамиятга эга бўлса, иккинчи томондан турли зарарли ғоялар ҳамда мафкураларнинг жамиятимиз маънавий ҳаётига кириб келиши баркамол авлодни тарбиялаш, уларнинг мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш вазифасини долзарб масала сифатида кун тартибига қўйди. Шунинг учун ҳам бугунги кунда оммавий ахборот воситалари ҳамда янги технологик воситалар асосида халқимиз ҳаётида содир бўлаётган ижобий ўзгаришлар ҳақида хикоя қилувчи чуқур таҳлил ий маълумотларни мунтазам бериб бориш, фуқароларнинг ижтимоий фаоллигини кучайтириш, турли ижтимоий тоифа ва гуруҳларнинг қизиқиш ва интилишлари, ҳаётий манфаатларини ёритиш, фикрга қарши фикр, ғояга қарши ғоя, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш тамойилини ижтимоий ҳаётга кенг татбиқ қилиш ҳар қачонгидан ҳам долзарброқ аҳамият касб этмоқда.

Хулоса қилиб айтганда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт жараёнида миллий уйғониш даврини бошдан кечираётганлигига, маданий меросимиз, миллий урф-одат, кадриятларимизни тиклаётган бир пайтда дунёда эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги зиддият кучайиб бораётганлигига гувоҳ бўлаяпмиз. Ҳар қандай ғоя халқнинг маънавий руҳий эҳтиёжларини миллий анъаналари ва турмуш тарзини ҳисобга олган тақдирдагина яшовчан, таъсирчан бўлади. Шу ўринда глобаллашув жараёнида ёшларнинг янгича маънавий-ахлоқий қиёфасини шакллантириш бўйича ислохотларни амалга ошириш вазифаси миллий ғоя асосида бизнинг диққат марказимизда турибди. Аждодларимиз тарихини билишимиз ҳамда жаҳон халқларининг ғояларидан хабардор ва тарихини билишимиз ҳар бир ёш авлод онгида миллий ғояга ҳурмат туйғусини шакллантиришнинг кучли воситасидир.

Фойдалангана дабиётлар рўйхати:

1. Г.И.Глебов, О.В.Милаева. Современные международные отношения. Учебное пособие. – Пинза: Изд. Пенза. гос. ун-та. 2010. С. 98-99
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарамиз. 1-жилд –Т.: Ўзбекистон, 2018. 592 бет.
3. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш, юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2017. – Б. 25.
4. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Тошкент.: Маънавият, 2008. 111-бет. 79
5. Gaybullayev Otabek Muhammadievich The role of the family in the development of the aesthetic culture of youth <http://ihm.iscience.uz/index.php/ijich/article/view/16>
6. Gaybullayev O. Spiritual maturity and aesthetic culture. –Т.: Chashma print, 2008.
7. Yunus Ortikovich Kholikov the education of young people on the basis of a spiritual, moral and tolerant culture in the educational process// International journal of philosophical studies and social sciences issn-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039 Vol 1, Issue 2–2021. p. 63-68. <http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss>
8. Xoliqov Yunus Ortiqovich Millatlararo bag'rikenglik madaniyati insonparvarlik va tinchlikning asosiy tamoyili sifatida. Eurasian journal of academic research. – 2021. B. 420-425. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5812886>

9. Kholikov Yunus Ortikovich Issues of education of youth on the ethical basis of international culture and tolerance at the age of globalization. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 1917-1922. <https://zenodo.org/record/5564700#.YadXtdBByUk>
10. Улуғмуродов Элёр Сайдуллоевич, Диний қадриятлар ва тасвирий санъат интеграциясининг ёшлар эстетик тафаккурига таъсири, "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/ 2020.
11. Yunus Ortigovich Kholikov Moral aspects of national ethnic in bringing up young generation with generosity. Theoretical & Applied Science, - 2019. P. 18-21.
DOI: [10.15863/TAS.2019.07.75.5](https://doi.org/10.15863/TAS.2019.07.75.5)
12. Kholikov Yunus Ortikovich Ethical foundations for the development of a culture of tolerance in youth. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 112-117.
<https://zenodo.org/record/4751681#.YLi0HqgzaUl>

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ МАТЕМАТИКА ДАРСЛАРИДА МАСАЛАЛАР ЕЧИШ ОРҚАЛИ МАНТИҚИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Йўлдошев Жаҳонгир Тилакмуродович
Қарши давлат университети,
Бошланғич таълим кафедраси, ўқитувчи.
Примова Мафтуна Фурқат қизи
Қарши давлат университетининг
Педагогика институти, магистр.

Аннотация: Мақолада масалалар ечиш орқали ўқувчиларнинг мантиқий ва танқидий фикрлаш қобиятларини ошириш, ҳамда математик мантиқий масалаларни ечиш усуллари ҳақида тушунчалар берилган.

Калит сўзлар: мантиқий, ижодий ва назарий фикрлаш, таълимнинг дидактик тамойиллари, таянч компетенциялар, амалий ва ностандарт масалалар.

Аннотация: В статье дается представление о способах улучшения навыков логического и критического мышления учащихся, а также решения математических логических задач путем их решения.

Ключевые слова: логическое, творческое и теоретическое мышление, дидактические принципы обучения, базовые компетенции, практические и нестандартные вопросы.

Annotation: The article provides insights into the ways of improving students' logical and critical thinking skills, as well as solving mathematical logical issues by solving them.

Key words: logical, creative and theoretical thinking, didactic principles of education, base competences, practical and non-standard issues.

Таълим жараёнида – ўқувчи ўқитувчидан таълимга оид қандайдир маълумотларни олади ва уни ўзлаштириши лозимлиги ҳеч кимга сир эмас. Бугунги кунда ўқувчи ўз билимини мустақил равишда шакллантириши, маълумот олиши ва хатти-ҳаракатларини танқидий баҳолай олиши лозим. Таълим жараёнида мустақил равишда билим олиш, зарур маълумотларни тўплаш, фаразларни илгари суриш, хулосалар чиқариш ва таққослаш қобилиятини шакллантирадиган усуллардан фойдаланиш тобора долзарб бўлиб бормоқда.

Педагогикада ўқув жараёнида шахсининг самарали фикрлашини шакллантириш вазифаси ўқув материалининг мазмунини ўзлаштириш йўли билан ҳамда ўқувчиларнинг асосий ақлий ҳаракатлари орқали ақлий амалларга жалб этиш ва турли муаммоларни ҳал қилиш ёрдамида ечилади.

Бошланғич синф математика фанидаги мисол ва масалалар ўқувчиларни, фикрлашга, мушоҳада юритишга, масала ечиш жараёнини чуқурроқ ҳис эта билишга, таққослаш, таҳлил қилиш ва ижодий ёндашишга, кичикроқ бўлса-да, тадқиқот олиб боришга ундайди.

Стандартлашган, дастурдан чиқмаган ва мушоҳада юритишни талаб қилмайдиган машқлар ўқувчиларнинг фикрини чархламайди, улардаги иқтидор ва қобилиятни очолмайди, болаларни фикрлашларини чегаралаб қўяди.

Математикага иқтидори ва қобилияти бор бўлган ўқувчилар учун содда, қоидага мос, “қолипга” шундоққина тушадиган масалаларни ечишни қизиғи йўқ. Бундай ўқувчилар кийинроқ, қизикроқ, ўйлашни талаб қиладиган масалаларни ечишга интилишади. Шунанга масалаларни бажариб мамнун бўлишади ва ўзларига бўлган ишончлари ортади.

Бошланғич синфлар математика фани ўқув дастурида асосан матнли ва қисман мантиқий масалаларни бажаришни ўргатиш назарда тутилган. Бундан мантиқий масалалар ҳам матн орқали берилади. Масалани ечими ўйлаш ва фикрлаш ёки турли чизмалар модуллари орқали топилади. Мантиқий масалаларни бажаришда ҳисоблаш ишлари деярли амалга оширилмайди. Мантиқий масалалар ўқувчиларни фикрлаш қобилиятларини оширишда катта аҳамият касб этиб, боланинг тафаккури ривожланади ва фанга бўлган қизиқиши ортади.

Қуйида баъзи мантиқий масалаларни ечиш усулларини кўриб чиқамиз. Мантиқий масалаларни ечиш орқали ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятларини оширамиз.

1-масала: Учта қизча биттадан ҳайвон расмини чизишди. Расмларда иккита тойчоқ ва битта мушукча чизилган. Агар Ирода билан Наргиза ва Анора билан Наргиза турли ҳайвонларни чизишган бўлса, уларнинг ҳар бири қайси ҳайвоннинг расмини чизишган?

Ечиш: Мантиқан фикрлаб масаланинг жавобини топамиз. Масала шартидан 2 та қиз тойчоқ ва битта қиз мушукчани расмини чизганини билиб оламиз. Бунда Наргиза иккала қизлардан бошқа расмни чизгани айтиляпти ва у мушукча расмини чизганини билиб олишимиз мумкин. Бошқа қизлар эса тойчоқ расмини чизишган.

2-масала. Сарвар, Зоир ва Олим ака-укалардир. Сарварнинг ёши Зоирнинг ёшидан катта, лекин Олимнинг ёшидан кичик. Ака-укалардан қай бирининг ёши энг катта эканини аниқланг?

Ечиш: Мантиқан фикрлаш йўли билан масаланинг жавобини топамиз. Сарварнинг ёши Зоирникидан катта, аммо Олимникидан кичиклигидан Сарвар ўртанчасилигини, Олим энг каттаси ва Зоир энг кичиги эканлигини билишимиз мумкин. Демак, энг ёши каттаси Олим экан.

Масалани ечишда фикр юритиш усулидан фойдаландик.

3-масала. Дилшода, Баҳора, Малоҳат ва Саида тикув хонаси олдида учрашишга келишишди. Агар Саида Дилшодадан олдин келган бўлиб, лекин биринчи бўлиб келмаган бўлса, Баҳора эса энг кейин келган бўлса, қизлар учрашиш жойига қандай кетма-кетликда келганлигини аниқланг.

Ечиш: Ечимни топишда фикрлар занжирининг кетма-кетлигидан фойдаланамиз.

Бунда Саида Дилшодадан олдин келганлиги ва биринчи бўлиб келмаганлигидан ҳамда, Баҳора энг кейин келганлигидан Малоҳатнинг биринчи келганлигини аниқлаймиз. Саида эса Дилшода ва Баҳорадан олдин келганлиги ҳамда, Баҳора энг охирида келганлигидан Дилшода учинчи бўлиб келганини аниқлашимиз мумкин бўлади.

Дастурга биноан ҳар бир ўқувчи масалани тушуниши, идрок қилиши, масала ҳақида тасаввурга эга бўлиши ва масалани мустақил ечиши керак. Мустақил масала ечиш – етук

математик бўлиш йўлидаги энг асосий жараёндир, шу жумладан “Математика нима?” деган саволга “Математика – масалалар ечиш ҳақидаги фан” – деб жавоб бериш ҳам мумкин. Бунда фақат масала деганда аниқ баён қилинадиган, масала тушунилишини қўшимча қилиш кифоя.

Бошланғич синфларда математикадан масалалар турли кўринишда берилади: ифодага қараб масала тузиш, расмга қараб масала тузиш, матнли масалалар, стандарт масалалар, ностандарт масалалар, муаммоли масалалар, ортиқча маълумотли масалалар, маълумотлари етишмайдиган масалалар, кўп ечимли масалалар, мантикий масалалар, эртак масалалар, ҳаракатга доир масалалар ва ҳоказо.

Масалаларнинг мазмуни бошланғич синфда математика ўқитишнинг мақсад ва вазифаларидан келиб чиқиши керак. Масаланинг қўйилиши аниқ ва реал бўлиши керак. Танланган масалаларни аниқ ўзлаштириш натижасида ўқувчи аниқ илмий билимга ва амалий малакага эга бўлиши керак.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодий қобилиятини тарбиялаш мақсадида танланган масалалар тизимини тузишда таълимнинг дидактик тамойилларини ҳисобга олиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бикбаева Н.У. Математика. 4-синф учун дарслик. – Тошкент: Ўқитувчи 2020.-212 бет.
2. Йўлдошев Ж.Т. Масалалар ечиш бўйича практикум (Масалалар орқали дивергент тафаккурни ривожлантириш усуллари). Ўқув қўлланма. Қарши давлат университети, “Фан ва таълим” нашриёти. 2021.–116 б.
3. Мамаджонова М.К. Мантикий, комбинаторик ва ностандарт масалалар(ўқув қўлланма). “Инновация-Зиё” нашриёти.Тошкент.2020.-100 б.
4. Мирзаахмедов М.А. Математикадан масалалар тўплами. 4-синф. “Нурафшон бусинесс” нашриёти, Тошкент-2019.-264 бет.

BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA DIFFIRENTSIAL YONDASHUV

Aslonova Orzigul Pirimovna

QarshiDU boshlang'ich ta'lim kafedrası dotsenti

Ne'matillayeva Ozoda Ubaydulla qizi

QarshiDU boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf Texnologiya darslarida bola imkoniyatini hisobga olishga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, differensial yondashuvning bu boradagi imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: differentsial yondashuv, ta'lim, o'quv jarayoni, „Chig'iriq usuli“.

Аннотация

Данная статья посвящена учету потенциала ребенка на уроках технологии начальной школы и освещает возможности дифференцированного подхода в этом плане.

Ключевые слова: дифференциальный подход, обучение, учебный процесс, «метод Chigirik».

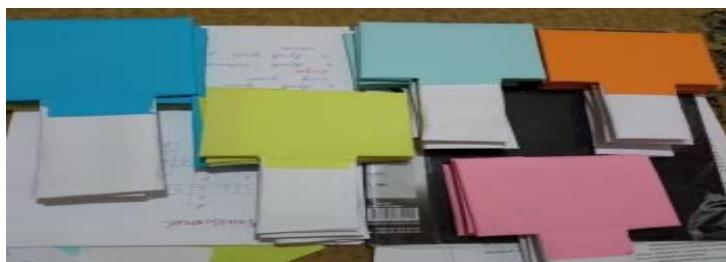
Annotation

This article is devoted to taking into account the potential of the child in the lessons of elementary school technology and highlights the possibilities of a differentiated approach in this regard.

Key words: differential approach, learning, learning process, "Chigirik method".

Ta'limni isloh qilish gumanistik paradigmaning qadriyatlari va tamoyillari asosida amalga oshirilmoqda, shuning uchun differentsial yondashuvni tashkil qilish uchun ularning gumanistik tamoyillarga mos xususiyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonini differentsiatsiyalash muammolari XX-asrdan boshlab chet el manbalarida, rus olimlari orasida, P.P.Blonskiy, I.I.Rezvitskiy, B.M.Teplovoy, I.S.Yakimanskaya va boshqalar. Taqdim etilgan yondashuvning ta'riflarini ko'rib chiqish kerak ko'rinadi, masalan, E.V.Bondarevskaya o'z ishida ta'kidlashicha, pedagogikada o'qitishga differentsial yondashuv printsip sifatida ko'rib chiqiladi, odatda quyidagi toifalar qo'llaniladi: "ta'lim mazmuni, ta'lim faoliyatini tashkil etish usullari, o'quv jarayoni samaradorligi mezonlari, maqsadlarni belgilash, va boshqalar" [1]. G.K.Selevko o'qitishga differentsial yondashuvni bir xil guruhlarda o'qitishni ta'minlaydigan tadbirlar majmuasi sifatida belgilaydi, masalan: uslubiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy va boshqaruv. [3]. Binobarin, bu holda differentsiallashtirilgan yondashuvni tashkil etishga urg'u beriladi va psixologik- pedagogik jihatlar ochib berilmaydi, aksincha oddiygina ko'rsatib o'tiladi. Ta'lim tamoyillari sifatida differentsial yondashuv o'qitishda asosiy ko'rsatmalar hisoblanadi. Biz o'z nuqtai nazarimizni o'qitish tamoyillari va insonparvarlik qarashlarini tushunishga asoslaymiz, shuning uchun tabaqalashtirilgan yondashuv - guruh xususiyatlari orqali individual xususiyatlarni hisobga olgan holda shaxsni rivojlantirish maqsadini amalga oshirishdagi ta'lim tamoyili. Bu shuni anglatadiki, ular shaxsni shakllantirishda turli xil ta'lim sharoitida o'zini anglash uchun shart-sharoitlarni yaratadilar va bir- birini samarali ravishda to'ldirishlari bilan ifodalanadi. Xalqaro ilmiy hamjamiyatda ta'lim sohasidagi differentsiatsiya muammosiga bo'lgan katta qiziqishni hisobga olgan holda, ushbu yondashuv, ta'lim texnologiyalari sifatida rivojlanish bosqichida. Mamlakatimizda yangi darsliklar joriy qilindi, bu o'z navbatida o'quvchilarni fikrlashlarini oshirishga va o'qituvchilarni o'z ustida yanada ko'proq ishlashiga undadi. Darsliklarimizning ba'zi birlari bir darslik sifatida ya'ni, SCIENCE- tabiiy fan sifatida o'qitilmoqda, bu fanlarning ustuni sifatida „Texnologiya“ fani birinchi o'rinda turadi. Bu darslikda o'quvchilarning ijodkorligi, kreativligi, matematikaga, tabiatga oid bilimlarini birlashtirgan holatda

o'quvchilarni yaratuvchanlikka undaydi. Tabaqalashtirilgan yondashuvchi dars mashg'ulotlarida quyidagicha qo'llash mumkin: (1-rasm),

Ushbu ko'rinishdagi kartochkalar orqali o'quvchilarga yoqqan ranglarni tanlatgan holga, bir xil rangni tanlaganlar bir guruh bo'lib sinf besh guruhga bo'linadi yoki „Chig'iriy usuli“ ni qo'llab o'qituvchi tomonidan sinf guruhlariga ajratiladi. (2-rasm).

„Chig'iriy usuli“ quyidagicha: o'quvchilarning bilimlarini bilgan holda o'qituvchi o'quvchilariga raqamli kartochkalarni berib chiqadi. Bu haqida o'qituvchi o'quvchilarga „sen yaxshi bilasan, bu senga“, „bunisi senga yaxshi bilmaysan“ kabi mulohazalarni qilmaydi buni faqat o'qituvchining o'zigina biladi, xolos. O'quvchilar bilan birgalikda qog'oz orqali quyidagi gulni yasab ko'ramiz (3-rasm).

Bu jarayon o'quvchilarga bir marta tushuntirib beriladi. Keyin o'quvchlarning o'zlari birgalikda birlariga yordam bergan holda buni bajaradilar. Yoshi ulg'aygan sari bu kabi topshiriqlar qiyinroq bo'lib boraveradi. Muhimi biz ularni jamoa bilan birgalikda ishlashga hamda „sen yaxshi bilmaysan, men bilaman“ kabi o'quvchilar o'rtasidagi pichinglarga chek qo'yamiz. Bu qanday amalga oshiriladi deb o'ylayotgan bo'lsangiz kerak, hozirgi ko'rib chiqilgan „gul“ bu oddiy misol tariqasida. Bunday qiyinroq bo'lgan topshiriqlarda bu yaqqol ko'zga ko'rinadi. 1-raqamlilarga oson topshiriq berildi, 2-raqamlilarga sal qiyinroq, va hakoza 5-raqamli o'quvchilarga qiyin topshiriq berildi.

Bu topshiriqlarni o'quvchilarni oson o'zlashtira oladi, lekin 1-raqamlilar, 2-raqamlilarning ishisiz 5-raqamlilar bu topshirini yakunlay olishmaydi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarga: „endi buni hamma o'zi qilsin“ degan topshiriq berilganida 1,2,3,4,5-raqamli o'quvchilarning hammasi bir-

biridan soʻrgan holda topshiriqni bajaradilar. 5-raqamlilar oʻzlarini „men bilimli oʻquvchiman“ deb oʻzlaricha oʻylashsa ham, bu jarayonda guruhidagi past oʻzlashtiruvchi 1-2-raqamli oʻquvchilarda soʻraydi. Bu esa oʻquvchilarni darsga qiziqishini oshirishi va ularning oʻz imkoniyatini ruyobga chiqarishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar roʻyxati:

1. Аслонова О.П. Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2016. №5. – С.151-153.
2. Ochilov A. E. Differential approach to the educational process as a specific form of humanism. INTERNATIONAL JOURNAL ON INTEGRATED EDUCATION with the title: 2022 йил. 01, DOI:doi.org/10.31149/ijie.v5i1.26.01
3. Ochilov A. E. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ДИФФЕРЕНЦИАЛ ЁНДОШУВ ОРҚАЛИ МАНТИҚИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА УНИНГ МУАММОЛАРИ. UZACADEMIA ILMIY-USLUBIY JURNALI НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL ISSN (E) – 2181 – 1334. Volume 1. Issue 7, December 2020 йил. 179-бет
4. Shadiev, R. D., & Turdiyev, S. H. (2016). Basic didactic principles of building an integrated system of training to innovation engineering. *Знание*, (4-4), 87-89.
5. Shadiev, R., Khimmataliev, D., Fayzullaev, R., & Chorshanbiev, Z. (2020). Professional culture of the future teacher of vocational education: a communicative aspect. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 399-400

BOSHLANGʻICH SINFLARDA MATEMATIKA OʻQITISHNI TASHKIL QILISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Berdiyev Bahodir Ravshanovich Qarshi DU

“Boshlangʻich taʼlim” kafedrasida dotsenti v/b

Arziyeva Gulchehra Turopovna

Yakkabogʻ tumanidagi 83 – maktabning Boshlangʻich sinf oʻqituvchisi

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annotatsiya

Dars davomida interfaol metodlaridan foydalanish maqsadida interfaol metod tushunchasini ochib berib, uning mohiyatini koʻrsatiladi va shu bilan birga interfaol metodlarni oʻrganiladi. Biz interfaol metod orqali bolalarning tafakkuri rivojlanishiga yordam beramiz.

Kalit soʻzlar: Interfaol taʼlim, interfaol grafik organayzerlar, faollashtiruvchi, mantiqiy fikrlash, mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, qobiliyat.

Аннотация

Для использования интерактивных методов на уроке разъясняется понятие интерактивного метода, показывается его сущность, параллельно изучаются интерактивные методы. Мы помогаем детям развивать мышление с помощью интерактивного метода.

Ключевые слова: интерактивное обучение, интерактивные графические органайзеры, активатор, логическое мышление, логический, творческий, критический, способность.

Hozir XXI asr texnologiyalar asri boʻlgani uchun har bir maktab, kasb-hunar maktablari hamda oliy taʼlim muassasalari ham taʼlim jarayonida oʻz zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ularni taʼlim jarayonida qoʻllay bilishi lozim. Dars davomida interfaol metodlaridan

foydalanish maqsadida interfaol metod tushunchasini ochib berib, uning mohiyatini ko'rsatamiz va shu bilan birga interfaol metodlarni o'rganamiz.

1. Interfaol metod tushunchasi.

“Interfaol” tushunchasi ingliz tilida “interact” (rus tilida “interaktiv”) tarzida ifodalanib, lug'aviy nuqtai nazardan “inter” – o‘zaro “act” – harakat qilmoq kabi ma'nolarni anglatadi.

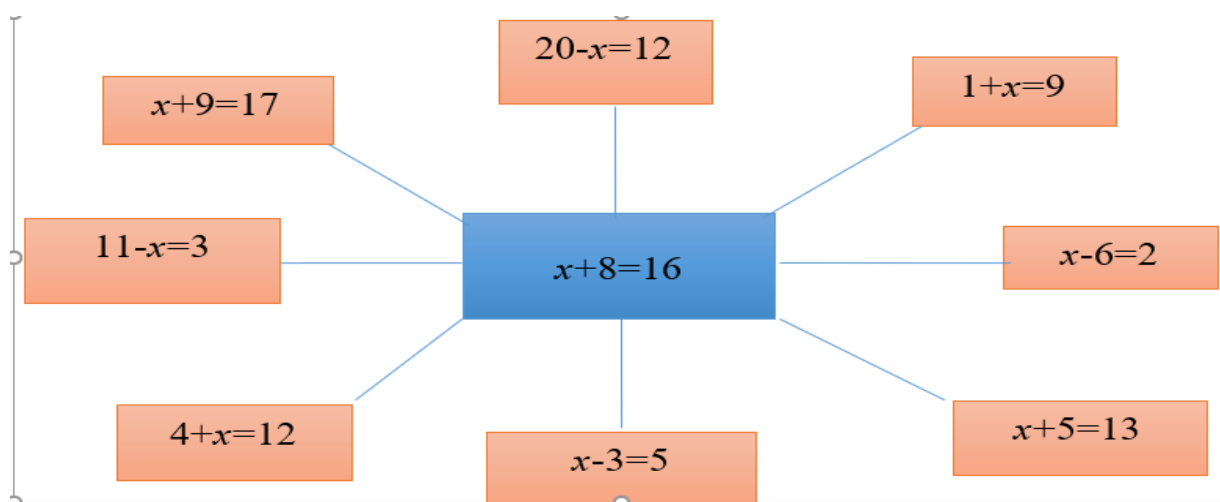
Interfaol ta'lim – talabalarning bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloqiy sifatlarini o'zlashtirish yo'lidagi o'zaro harakatini tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim. Interfaollik talabani bilim, ko'nikma, malaka va muayyan axloq sifatlarini o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatini tashkil etish.

Interfaol metodlar deganda, ta'lim oluvchilarning faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Hozirgi kunda eng ommaviy interfaol ta'lim metodlari quyidagilar sanaladi.

1. Interfaol metod: “Keys-study” (yoki “o'quv keyslari”); “Blits-so'rov”, “Modellashtirish”, “Ijodiy ish”, “Muammoli ta'lim” va boshqalar.
2. Interfaol ta'lim strategiyalari: “Aqliy hujum”, “Bumerang”, “Galeriya”, “Zig-zag”, “Zinama-zina”, “Muzyorar” va boshqalar.
3. Interfaol grafik organayzerlar: “Baliq skeleti”, “BBB”, “Konsteptual jadval”, “Venn diagrammasi”, “T-jadval”, “Insert”, “Klaster”, “Nima uchun?”, “Qanday?” va boshqalar. Interfaol organayzerlarni ajratishda bunday mashg'ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko'rinishda ifodalanishga asoslanadi. Bu metodlarni qo'llash mashg'ulot ishtirokchilarining faolliklarini oshirib, ta'lim samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Interfaol ta'lim, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro harakatni amalga oshiruvchi dialogli ta'lim. Interfaollik darajasi qanchalik yuqori bo'lsa ta'lim jarayoni ham shunchalik samarali bo'ladi. Interfaol usullar o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik trenninglar, o'quvchi talabalarni mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatdosh yetuk mutaxassis bo'lishlariga yordam beradi.

“Tarmoqlar” metodi bo'lib o'quvchilarni mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishga o'rgatishga qaratilgan. Masalan:

Bu tarmoqdagi tenglamalarning yeching va ularning bog'liqligi nimada?

“3x4” metodi – o‘quvchilarning erkin fikrlashi, keng doirada turli g‘oyalarni bera olishi ta’lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olishi, ta’rif bera olishiga qaratilgan.

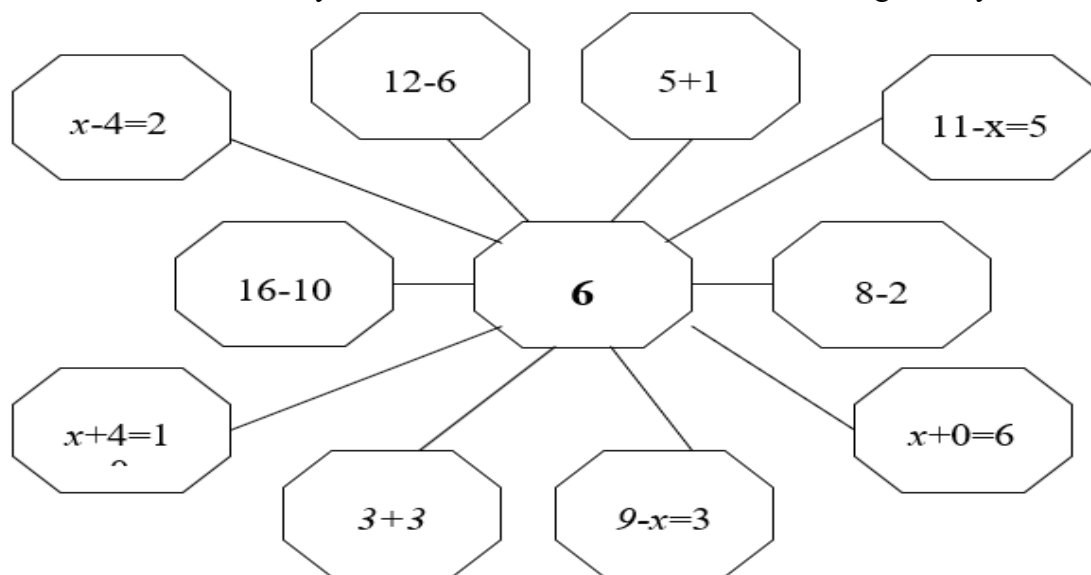
Masalan: Sinfda 24 ta o‘quvchi bor. Bularni 6 guruhga bo‘lib olamiz. Har bir guruhdagi bolalar soni 4 tadan bo‘ladi. Birinchi guruhdan bir bola uy hayvonlariga ta’rif beradi. Ikkinchi guruhdagi bolalardan biri parrandalarga ta’rif beradi. 4-guruh bolalaridan biri esa xonaga ta’rif beradi. 5-guruh bolalaridan biri avtomobillarning turlarini sanab ta’rif beradi. 6-guruh bolalaridan biri uyida qanday turdagi daraxtlar bor va ular nechtaligini aytadi. Va oxirida g‘oliblarni aniqlab, rag‘batlantirildi. Ularning fikrlarini umumlashtirib, ularga umumiy tushunchalar beriladi.

Interfaol o‘yinlarning asosiy turlari: intellektual, ya’ni aqlli va harakatli hamda aralash o‘yinlardan iborat. Ta’lim-tarbiya jarayonida asosan o‘quvchilarda ta’lim olish motivlari ularni turli yo‘nalishlaridagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan interfaollikka asoslangan didaktik o‘yinlardan foydalanish mumkin. Interfaol o‘yin turlarini tanlashda quyidagi mezonlarga rioya qilish lozim:

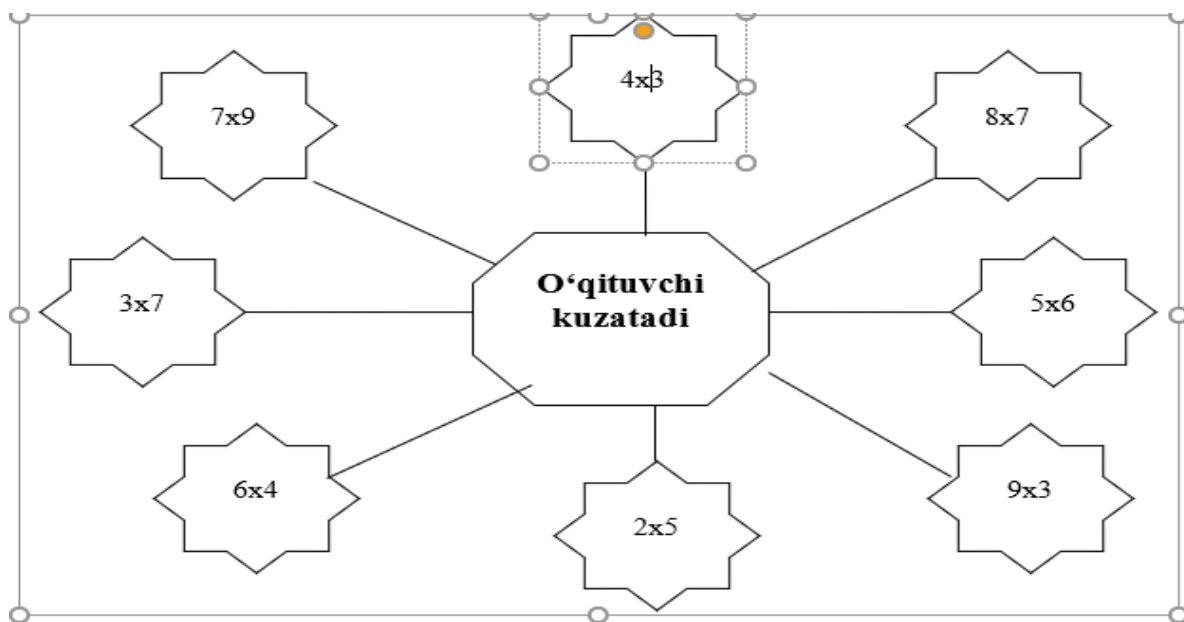
- ishtirokchilarga qaraladi, ya’ni o‘g‘il bolalar, qiz bolalar va aralashligiga qarab o‘yin topiladi;
- ishtirokchilar soniga: yakka, juftlikda, kichik guruh, kata guruh, sinf jamoasi, sinflararo va ommaviy tarzdagi o‘yinlar;
- vaqt me’yori bo‘yicha – dars mashg‘ulot vaqtining reja bo‘yicha ajratilgan qismi, o‘yin maqsadga erishguncha, g‘oliblar aniqlanguncha davom etadi.

Dars o‘tish jarayonida bir qancha metodlardan foydalanishimiz mumkin:

“Klaster” metodi. Bu metod fikrlarning tarmoqlanishi bo‘lib, o‘quvchilarni biron-bir mavzuni chuqur o‘rganishlariga yordam berib ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog‘langan holda tarmoqlashga o‘rgatadi. Bu metod biror mavzuni mustahkamlaydi hamda o‘quvchilarning shu mavzu bo‘yicha tasavvurini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

“Charxpalak” interfaol metodi – o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, ularga topshiriq metod orqali o‘quvchilarni o‘tilgan mavzular savollariga mustaqil ravishda to‘g‘ri javob bilan o‘zi baholashga o‘rgatadi hamda qisqa vaqt ichida o‘qituvchi tomonidan barchaga qaratiladi. Ushbu metodni qo‘llash jarayonida fikrlashga, guruh bo‘lib ishlashga, boshqalar fikrini hurmat qilishga o‘rganadilar. “Charxpalak” interfaol usulidan matematika darslari ham o‘tish mumkin. O‘quvchilar jadval asosidagi so‘zlar shakllarni tegishlisini belgilaydilar.

Bunda o'qituvchi kuzatadi. O'quvchilar karra jadvaldan bir-birlarga ketma-ket savol beradilar. Savol berishdan avvalo oldingi bolaning savoliga javob ham berib ketadi.

“Aqliy hujum” metodi. Mazkur metod muayyan mavzu yuzasidan berilgan muammolarni hal etishda keng qo'llanadigan metod sanalib, u mashg'ulot ishtirokchilarini muammo xususida keng, har tomonlama fikr yuritish, shuningdek, o'z tasavvurlari va g'oyalaridan ijobiy foydalanish borasidagi ma'lum ko'nikma hamda malakalarini hosil qilishga rag'batlantiradi. Bu metoddan foydalanishda bir necha qoidalarga amal qilish kerak bo'ladi:

- Mashg'ulot ishtirokchilarini muammo doirasida keng fikr yuritishga undash, ular tomonidan kutilmagan mantiqiy fikrlarning bildirilishiga erishish.
- Har bir ta'lim oluvchi tomonidan bildirilayotgan fikr yoki g'oyalar miqdori rag'batlantirib boriladi. Fikrlarning rag'batlantirilishi navbatdagi yangi fikr yoki g'oyalarning tug'ilishiga olib keladi.
- Har bir ta'lim oluvchi o'zining shaxsiy fikri yoki g'oyalariga asoslanishi hamda ularni o'zgartirishi mumkin.
- Mashg'ulotlar jarayonida ta'lim oluvchilarning har qanday faoliyatlarini standartlar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildirilayotgan fikrlarni baholashga yo'l qo'ymaydi.

Masalan, sinfda o'qituvchi savol berdi, 6 soni faqat $5+1$ dan hosil bo'ladi dedi.

O'quvchi: Yo'q, boshqacha qilsa ham bo'ladi.

O'qituvchi: Xo'sh, qanday qilish mumkin?

O'quvchi: $4+2$ da hosil qilsak ham bo'ladi.

O'qituvchi: Qanday qilib?

Boshqa o'quvchi: $3+3$ da ham bo'ladi.

Boshqa o'quvchi: $1+5$ da ham hosil qilishimiz ham mumkin.

Boshqa o'quvchi: $0+6=6$ da ham bo'ladi, dedi.

O'qituvchi: Ha, demak bir necha usul bilan 6 ni hosil qilsa bo'larkan. Bular ham boshqa:

$10-4=6$ $15-9=6$ $20-14=6$ $12-6=6$ $13-5=6$

Mana shunday usullari ham bo'ladi, deb o'qituvchi aytib ularga qo'shimcha ma'lumot beradi.

Xulosa qilib ish yakunida shuni aytishimiz mumkinki – o'quvchilar guruhlariga bo'linib, ularga topshiriq metod orqali o'quvchilarni o'tilgan mavzular savollariga mustaqil ravishda to'g'ri javob bilan o'zi baholashga o'rgatadi hamda qisqa vaqt ichida o'qituvchi tomonidan barchaga

qaratiladi. Ushbu metodlardan foydalanib dars mashg'ulotlarini tashkil etish matematika darslarini samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Халилов Н. Мустақил таълим шакллари // Халқ таълими. – Тошкент, 2002.- № 5.- Б. 88 – 89.
2. Михалищева, М.А. Организация самостоятельной работы студентов при реализации федеральных государственных образовательных стандартов профессионального образования / М.А. Михалищева // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы II междунар. науч. конф. -Уфа: Лето, 2012. - С. 100-101.
3. Лихачев, Д.С. Слово писателя. - М.: Мысль, 1987.
4. Виштак, О.В. Мотивационные предпочтения абитуриентов и студентов / О.В. Виштак. // Социологические исследования. - 2003. - № 2.
5. Қўйсинав О.А. Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимнинг педагогик – психологик аҳамияти // Таълим технологиялари. – Тошкент, 2007. - №1. - Б. 31 - 32.
6. Berdiyev B.R. Teaching numbering within a hundred in elementaru math classes based on independent studu. // Euro Afro Studies International Journal (EASIJ. COM) 2020.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKA O'QITISH METODLARI. MATEMATIKA O'QITISHDA ILMIY TADQIQOT VA INTERFAOL METODLAR

G'ofurova Dilinur O'ral qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com Phone number: +99897 222 14 72

Annatatsiya: metod ya'ni o'qitish metodi tushunchasi yetakchilar metodikaning asosiy tushunchalaridan biri o'qitish metodlari o'zlashtirish, tarbiyalash va rivojlanishi kabi uchta asosiy funksiyani bajaradi.

Kalit so'zlar: fazoviy formalar, klassifikatsiyalash, metodi tushunchasi, kibernetik metodlar, modellashtirish.

Matematika hamma aniq fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqilli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvoffaqiyatli ishlab keta oladi.

SHAVKAT MIRZIYOYEV

Matematika so'zi qadimgi grekcha "mathema" so'zidan olingan bo'lib uning ma'nosini "fanlarni bilish" demakdir. Matematika fanining o'rganadigan narsasi (obyekti) fazoviy formalar va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iboratdir. Matematika bilimlar sistemasi ma'lum usullar (metodika) orqali o'quvchilarga yetkaziladi.

Metod ya'ni o'qitish metodi tushunchasi yetakchilar metodikaning asosiy tushunchalaridan biri o'qitish metodlari o'zlashtirish, tarbiyalash va rivojlanish kabi uchta asosiy funksiyani bajaradi. Ma'lum o'qitish metodlaridan ta'limning yangi mazmuniga yangi vazifalariga mos keladiganlariga ongli tanlab olish uchun oldin hamma o'qitish metodlarini klassifikatsiyalashni o'rganib chiqish zarur.

1. Ilmiy tadqiqot metodlari

Pedagogik tarbiyalashga oid ish tajribalarini o'rganish va umumlashtirish pedagogik jarayonni chuqur tadqiq qilmay turib pedagogikani rivojlantirib bo'lmaydi. Hozirda ta'lim-tarbiya pedagogikaning ilmiy bilishning umumiy metodi bilan qurollantiradi ammo boshqa har qanday fan kabi pedagogika fanining ham xususiy tadqiqot metodlari mavjud.

Ilmiy tadqiqot metodlari bu qonuniy bog'lanishlarni munosabatlarni aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni bilish maqsadida ilmiy informatsiyalarni olish usullaridir. Kuzatish tajriba maktab hujjatlari bilan tanishishni o'rganish o'quvchilarning ishlarini o'rganish suhbat va anketalar otkazilish ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari jumlasiga kiradi. So'nggi vaqtlarda matematika kibernetik metodlardan, shuningdek modellashtirish metodlaridan foydalanish qayd qilinmoqda.

2. Kuzatish metodi

Kuzatish metodi-odatdagi sharoitda kuzatish natijalarini tegishlicha qayd qilish bilan pedagogik protsessni bevosita maqsadga yunaltirilgan holda idrok qilishdan iborat kuzatish metodidan o'quv-tarbiya ishining u yoki bu sohadagi ishning qanday bajarayotganini o'rganish uchun foydalaniladi. Bu metod o'qituvchi va o'quvchilarning faoliyatlari haqida majbur qilinmagan tabiiy sharoitda faktik material to'plash imkonini beradi. Kuzatish jarayonida tadqiqotchi o'quv protsessining odatdagi borishiga aralashmaydi.

3. Eksperiment

Eksperiment bu ham kuzatish bo'lib maxsus tashkil qilingan tadqiqotchi tomonidan nazorat qilib turiladigan sistematik ravishda o'zgartirib turiladigan sharoitda o'tkaziladi. Pedagogik eksperiment

huquq o'qitishning va tarbiyalashning u yoki bu usullarini ko'rsatma- qo'llanmalarining samaradorligini tadqiq qilishda qo'llaniladi.

Eksperiment o'tkazishdan oldin tadqiqotchi tadqiq qilinishi kerak bo'lgan masalalarni aniq ifodalab olishi, bunday masalalarni hal qilinishi maktab amaliyotida va pedagogika fani uchun ahamiyatga ega bo'lishi kerak.

4. Maktab hujjatlarini o'rganish.

Pedagogik tadqiqotlarning keng tarqalgan metodlardan biri o'quvchilar ishlar va hujjatlarni o'rganishdan iborat o'quvchilarning ishlari ularni dasturning ayrim bo'limlari bo'yicha tayyorgarlik darajasini aniqlash o'qitishning ma'lum davri davomida o'sishi va rivojlanishi kuzatish imkonini beradi masalan maxsus yozma va grafik ishlar shu maqsadga o'tkaziladi ularni tekshirish natijasida bolalarning matematikadan olgan bilimlari va malakalari aniq ko'rinishi kerak; ma'lum vaqt oralig'ida bunday maxsus ishlarni bajartirib turish o'quvchilar olg'a siljiyotganini ko'rsatadi.

O'quvchilarning yozma ishlarida yo'l qo'ygan xatolarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega bunday tahlil butun sinf oquvchilarining duch keladigan murakkab qiyinchiliklarini shuningdek o'quvchilarning matematikani o'zlashtirishlaridagi individual aniqlash imkonini beradi.

O'quv hujjatlari (o'quv rejasi, dasturi, metodik ishlar hujjatlari, hisobotlar va hokazo) o'quv tarbiyaviy ishlarni rivojlanish protsessi va holatini aks ettiradi.

O'quvchilarning daftarlarini o'rganish ilmiy tadqiqot ishi uchun ahamiyatga ega uzoq vaqt davomida o'quvchilar jamoasini qarab chiqish va tahlil qilish o'qituvchi ishi sistemasini ochishga yordam beradi.

5. Suhbat metodi

Pedagogik tadqiqotlarda suhbat metodidan ham foydalaniladi. Bu metoddan foydalanish kuzatishdan olingan ma'lumotlarni to'ldiruvchi va aniqlovchi materiallar olish eksperimental topshiriqlar bajarish imkonini beradi. Bu metod muvaffaqiyatining asosi bolalar bilan aloqa o'rnatilishi, ular bilan bimalol erkin muloqotda bo'lish imkoniyatidan iborat. Suhbat uchun uning maqsadini belgilash dastur ishlanmasi yunalishi va metodikasini asoslash juda muhimdir suhbat metodi bevosita berilgan savollarga javoblarning ishonchliligini tekshirish imkonini beruvchi bevosita va bilvosita savollarni kiritishni nazarda tutadi o'quvchilarning javoblari albatta maxsus qarorga yoki magnitafon tasмага qayd qilinadi

6. Anketalashtirish metodi

Biror masalaga nisbatan fikrlarni aniqlash va sifatlarni to'plash talab qilingan hollarda anketalashtirish metodidan foydalaniladi. Agar javoblar og'zaki olinadigan bo'lsa u holda bu javoblar qarorga to'la yoziladi. Ko'pchilik bir savolning o'ziga javob berganda, buning ustiga har kim mustaqil javob bersa yozma anketalash qimmatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burxonov S.va boshqalar. Uchinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "Sharq" 2019 y.
2. Jumayev M.E, Bolalarda boshlang'ich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. "Ilm Ziyo"2013
3. Jumayev E.E. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. "Turon iqbol" 2012 yil.
4. Tadjyeva 3.F va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda matematikadan dars samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan foydalanish.Toshkent. TDPU, 2008., 96 bet.
5. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim ", 2021 yil. 250 b.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIDA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONINI SIFATLI TASHKIL ETISH.

M.T.Hasanova

Nizomiy nomidagi TDPU

"Boshlang'ich" ta'lim pedagogikasi" kafedrası o'qituvchisi

Toshtemirova Durdona

Nizomiy nomidagi TDPU BT 208-guruh talabasi

Аннотация

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rinni egallashi, muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim, tarbiya, yosh avlod, talabalar, ma'naviyat, faol, ijtimoiy faol.

Аннотация

Сегодня процесс образования и воспитания заключается в подготовке подрастающего поколения к жизни на основе социального заказа, отражающего потребности общества. В процессе обучения и воспитания молодым людям важно усвоить знания, этикет, обычаи, культуру и трудовые навыки, накопленные их предками, занять достойное место в обществе на основе жизненного опыта.

Ключевые слова: начальное образование, образование, воспитание, подрастающее поколение, учащиеся, духовность, активный, социально активный.

Annotation

Today, the process of education and upbringing is to prepare the younger generation for life on the basis of a social order that reflects the needs of society. In the process of education and upbringing, it is important for young people to acquire the knowledge, manners, customs, culture and labor skills accumulated by their ancestors, to take their rightful place in society on the basis of life experience.

Keywords: primary education, education, upbringing, young generation, students, spirituality, active, socially active.

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rinni egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim. Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot – kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimediyavositalarini keng

joriy etish orqali o'qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada rivojlantirish ko'zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir.

Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga erishish, ya'ni bolada o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, bolalarni turli ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarini shakllantirish, sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogic va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarini faqat tayor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishga sharoit yaratadi. Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogic, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi; bolaning o'qishiga bo'lgan ijobiy munosabatini, bugungi kunda eng zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z- o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun to'plami 2017 yil, 6-son, 70-modda.
2. Ilmiy – pedagogik va o'quv – metodik nashrlar orqali inoformatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish; profilaktika texnologiya va mexanizm Respublika ilmiy – amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. – T. 2017. 319 bet.
3. Nishonova S. Yoshlar tarbiyasining ma'naviy ildizlari. – T.: Yangi asr avlodi, 2008 y. 167-b.

BILISH FAOLIYATINI OSHIRISHDA MUSTAQIL TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH.

Yarmanova Yulduz

Qarshi DU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Dilmurodova Vazira

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada mustaqil topshiriqlardan foydalanishning haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, mustaqil ish, topshiriq

Аннотация

В этой статье содержится информация о том, как использовать независимые назначения.

Ключевые слова: образование, воспитание, самостоятельная работа, домашнее задание

Annotation

This article provides information on how to use independent assignments.

Keywords: education, upbringing, independent work, homework

Ta'lim olishga ehtiyoj tug'ilgan kundan boshlab, qanday usullar bilan o'qitish kerak, kanday vositalar orqali o'quvchi faoliyatini faollashtirish mumkin kabi savollar didaktika oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. O'qituvchi o'z oldiga ana shu maqsadni qo'yar ekan unga erishish yo'l va choralarni belgilab olishi lozim. Chunki, maqsad insonning biror voqelikka bo'lgan ehtyojining ongdagi in'ikosi yoki fikriy modeli bo'lib, u obyektiv sharoitlardan kelib chiqadi.

Maqsadni amalga oshirish natijaga erishish demakdir. Mazmun esa natijaga erishish jarayonining majmui, mag'zi, maqsad va uning natijasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yig'indisidir. Natija o'z navbatida jamiyat ijtimoiy talabining qanday qondirilganligini belgilovchi omildir

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini oshirish maqsadida bir qancha vositalardan foydalanib kelinmoqda. Jumladan, o'quvchilarga beriladigan mustaqil ishlar.

Mustaqil ishlashning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati shundaki, o'quvchilarda ta'lim jarayonida mustahkam va ongli bilim olishni, mahorat va malaka shakllanishini, o'zlashtirilgan bilimlardan foydalanishni, o'zgargan sharoitlarda zehn va malakalarni qo'llashni, bilim orttirish qobiliyati (kuzatuvchanlik, harakatchanlik, mantiqiy fikrlash, ijodiy faollik va hokazo) rivojlanishini, aqliy va jismoniy mehnat madaniyatiga ko'nikishni, kelgusida mustaqil bilim olish bilan samarali shug'ullanishni faollashtiradi.

Mustaqil ish o'qishning hamma bosqichlarida, jumladan, yangi bilimlarni o'zlashtirish bosqichida ishtirok etadi. "Mustaqil ish" tushunchasini G.M.Mikelson shunday ta'riflaydi: "o'quvchilarning masalani hech bir ko'maksiz, biroq o'qituvchi kuzatuvida bajarishidir". O.A.Nilson o'quvchilarning mustaqil ishi bu o'quv faoliyatining turi bo'lib, bunda ular o'qituvchi rahbarligida yakka, guruh yoki umumiy holda o'quv topshirigini bajaradi va buning uchun aqliy va jismoniy kuchni safarbar etadi". B.P.Yesipov "O'quvchilarning mustaqil ishi (o'quv jarayoni ham)- u o'qituvchining bevosita ishtirokisiz, ammo uning topshirig'i bo'yicha bajariladigan mehnatdir. Bunda o'quvchilar o'z kuchini sarflab u yoki bu shaklda aqliy yoki jismoniy(yoki; birgalikda) harakat natijasini ko'rsatgan holda maqsadga erishishga ongli ravishda intiladilar".⁵

⁵ Р. Ибрагимов "Башлангич синф ўқувчилари билиш фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари" Т-2005 йил. 65 б

Bundan ko‘rinadiki, mustaqil ishni berishda avvalo o‘qituvchi ularning turini aniqlab olishi kerak. Ya’ni mantiqiy yoki ijodiy mustaqil ishlarni ajrata bilishi maqsadga muvofiq. Mantiqiy mustaqil ishlar tafakkur ya’ni fikrlash orqali yechiladi. Ijodiy mustaqil ishlar esa ichki ijodiy fikrlashni talab etadi. Tafakkurni charxlaydigan masalani yechishda ma’lumlikdan noma’lumlikka o‘tish mavjud bo‘lib, u faqat vositachi orqali amalga oshiriladi. Masalani yechish jarayonida aynan ularning tez fikrlashi, topqirligi namoyon bo‘ladi. Shuningdek, mustaqil ishni topshirish orqali o‘qituvchi har bir o‘quvchining bilim olish faoliyati qanday bo‘lishini oldindan ko‘rish imkoniga ham ega bo‘lib boradi. Ularning ushbu jarayonni qanday boshqarayotganligi har bir bosqichda namoyon bo‘la boradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari mustaqil ishlarni bajarish vaqtida u yoki bu topshiriqni bajarish namunasini eslab qolish va namoyish etish, yangi masalalarni (muammolarni) yechish uchun qisman qidiruv-evristik faoliyatini rivojlantirib boradi. Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga beriladigan mustaqil ishlarning quyidagi turlaridan foydalanish maqsadga muvofiq:

- qayta ishlashga qaratilgan mustaqil ishlar;
- qayta tiklangan tayyor mustaqil ishlar;
 - evristik mustaqil ish;
 - ijodiy mustaqil ish

Xulosa shuki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga beriladigan mustaqil ishlar albatta o‘qituvchi tomonidan puxta o‘ylanishi, tizimli ravishda olib borilishi muhim sanaladi. Shundagina o‘quvchida o‘quv-biluv faoliyatiga qiziqish kuchayib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Р. Ибрагимов “Бошланғич синф ўқувчилари билиш фаолиятини шакллантиришнинг дидактик асослари” Т-2005 йил.
2. Ta’lim jarayonida ijodiy tafakkurni rivojlantirish masalalari.
O‘TDA 6-yig‘ini tezislari (Mas’ul muharrir: M. Abduraimova). – T.: RTM, 2001. – 98 b.
3. Ярманова Ю. Б. Закономерности смыслообразования в процессе понимания // Молодой ученый. – 2015. – №. 6. – С. 726-729.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING IQTIDORLILIK DARAJALARINI ANIQLASH METODIKASI

Ziyodullayeva S

Qarshi davlat universiteti “Boshlang‘ich ta’lim kafedrası” o‘qituvchisi

Shonazarova A

Qarshi tuman 69-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola bolaning qobiliyat yo‘nalishlarini aniqlash, diqqat xotirasini, iqtidorini tekshirishdan iborat.

Kalit so‘z: qobiliyat, iqtidor, diqqat.

Anotation

This article is about identifying a child’s abilities, memory, and abilities.

Keywords: ability, talent, attention.

Аннотация

Эта статья посвящена выявлению способностей памяти и способностей ребенка.

Ключевые слова: способности, талант, внимание.

Amaliy psixologiyaning bugungi kundagi eng muhim va dolzarb vazifalaridan biri layoqat kurtaklarini ilk yoshlikdan aniqlash, intellekt darajasiga ko'ra shaxs qobiliyatlari yo'nalishini ochib berishdir. Shuning uchun ham hozirda ko'plab intellekt testlari va qobiliyatlarini diagnostika qilish usullari ishlab chiqilgan va ular muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda qo'llanmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash darajalarini, dunyoqarashlarini kengligini tafakkur yurita olish tezligini va iqtidorini aniqlash maqsadida quyidagi "o'yin-topishmoq"dan [3]

Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarga javobi bir xil bo'lgan 3 ta topishmoq yoki ta'rif bilan murojaat qiladi. O'quvchilar javob varaqalariga «1-savol» deb yozadilar. Pastidan esa «1-javob», «2-javob», «3-javob» deb yozadilar va har bir topishmoq o'qilgach, javoblarni javob varaqasiga qayd qiladilar. Birinchi topishmoq (ta'rif) hiyla murakkab, ikkinchi topishmoq (ta'rif) osonroq, uchinchi topishmoq (ta'rif) esa juda oson bo'ladi. Mustaqil fikrlay oladigan ziyrak o'quvchilar birinchi topishmoqdanoq to'g'ri javobni topa oladilar va natijada uchta javobning ham bir xilligiga iqrar bo'ladilar. Bu me'yor ancha real natijalarni olishga imkon yaratish bilan birgalikda ball belgilashda ham qulayliklar tug'diradi. Ya'ni birinchi topishmoqdanoq to'g'ri javob topilsa 3 ball, ikkinchi topishmoqdan to'g'ri javob topilsa 2 ball, va nihoyat uchinchi urinishdagina to'g'ri javob topilsa 1 ball beriladi. Agar umuman to'g'ri javob topilmasa 0 ball.

1- savol

1-ta'rif: U qishda ham uxlamaydi, yashnayveradi.

2-ta'rif: Ko'k nimchasin yechmas hech.

3-ta'rif: Yoz bo'lsa ham kechmas hech..

Dersiz, qishda qaqshar u,

Ayni qishda yashnar u.

3-ta'rif: Yilda bir bor mehmon bo'lar

Yashil sochli opamiz.

Uy to'rida o'tkazib,

Taqinchoqlar taqamiz.

2-savol:

1-ta'rif: Kichkina dono,

Ichi to'la ma'no.

2-ta'rif: ilmga kon,

Mazmunga makon,

So'zi serhikmat,

Bizga do'st ulfat,

O'rgatar odob,

Bu nima, Ozod?

3-ta'rif: Qat-qat qatlama,

Aqling bo'lsa tashlama.

3-savol:

1-ta'rif: U tabiat hodisasi. Qariyalarning soch soqoliga ham "tushibdi" deyishadi.

2-ta'rif: Sovug'i bor

Emas qor.

Oppoq, hech kim—

Demas qor.

3-ta'rif: Sovuq kunlari hamma joyni qoplaydi-yu, havo sal ilishi bilan erib ketadi.

4-savol:

1-ta`rif: Aytishlaricha, u shunaqa oqko`ngil ekanki, mabodo biror kishini chaqib hafa qilib qo`ysa, o`zi ham halok bo`lar emish.

2-ta`rif: U hasharotning nomida shirinlik nomi qatnashadi.

3-ta`rif: Guldan-gulga qo`nar u,

Sharbat yig`ib jo`nar ,

Yig`ib o`zi yemaydi,

Uyasiga to`playdi.

Tajriba-sinov jarayonida o`quvchilarga 5 ta topishmoq-savol bilan murojaat qilinadi va o`quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini uchta daraja bo`yicha aniqlanadi:

Yuqori daraja: 21-30 ball to`plagan o`quvchilar.

O`rta daraja: 11-20 ball to`plagan o`quvchilar.

Quyi daraja: 10 va undan kam ball to`plagan o`quvchilar.

Ushbu metodika ham o`quvchilarda tafakkurning o`ziga hos xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi. Yuqori sinflarga o`tgani sayin topishmoqlarni murakkablashtirib borish ham mumkin. Bunday topishmoqlar o`quvchilar uchun qiziqarli bo`lib, u nafaqat iqtidorning shakllanganlik darajasini aniqlashga yordam beradi, balki ular tafakkurini, dunyoqarashini o`stirishga ziyraklik va zukkolikni shakllantirishga ham yordam beradi.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. G`afforova T., Shodmonova E., G`ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. – 2012. 112 b.
2. G`afforova T., Nurullayeva Sh O`qish kitobi. 2-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. – 2012. 176 b.
3. G`afforova T., Nurullayeva Sh. Boshlang`ich sinf ona tili darslarida mustaqil ishlar va didaktik o`yinlar. Qarshi: Nasaf.-2003.
4. Yu. Yarmanova. Positive trends and development prospects personalities of the child in the team. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 7.12 (2019).
5. Chorlieva Feruza Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020, Part II ISSN 2056-5852

ЖАМОАВИЙ МУНОСАБАТЛАР АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-МАДАНИЙ АДАПТАЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ИМКОНияТЛАРИ

Ярманова Юлдуз Буриевна

Қарши ДУ Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада болаларни мактаб муҳитига мослаштириш, ижтимоий-маданий адаптациясини шакллантириш имкониятлари ҳақидаги маълумотлар акс этган.

Калит сўзлар: **жамоа**, ижтимоий муҳит, муносабат, таълим, ижтимоий-маданий адаптация, **индивидуаллик**, тренинг.

Аннотация

В данной статье представлена информация о возможностях адаптации детей к школьной среде, формировании социокультурной адаптации.

Ключевые слова: общность, социальная среда, отношение, воспитание, социокультурная адаптация, индивидуальность, обучение.

Annotation

This article provides information on the possibilities of adapting children to the school environment, the formation of socio-cultural adaptation.

Keywords: **community, social environment, attitude, education, socio-cultural adaptation, individuality, training.**

Бошланғич таълимнинг асосий вазифалардан бири бўлган болаларни мактабга педагогик ва психологик тайёргарлигини амалга ошириш давомида мактаб муҳитига тайёрлаш ишлари ҳам амалга оширилади. Педагогик тайёргарлик давомида болалар когнитив фаолиятга, таълимий қадриятларга тайёрланса, психологик тайёргарлик жараёнида болаларни мактаб муҳитига мослаштириш, уларни янги ижтимоий-маданий меъёрларни қабул қилишга тайёрлаш ишлари амалга оширилади.

Машғулотлари қуйидаги йўналишларда ташкил этилиши ижтимоий-маданий адаптациянинг самарали кечишини таъминлайди:

- интеллектуал ривожлантириш;
- ижтимоий-маданий адаптация;
- мотивацион тайёргарлик;
- ҳиссий ривожлантириш;
- физиологик адаптация.

Боланинг ижтимоий муҳитга мослашуви унинг жамоа ҳаётига фаол иштирокини таъминлашга хизмат қилади. Демак, мактаб оstonасига илк қадам қўйган бола ҳаётидаги психологик-педагогик муаммоларни бартараф этиш учун қуйидаги йўналишда иш олиб бориш мақсадга мувофиқдир. Яъни, биринчидан, психологнинг ўқитувчилар, уларнинг ота-оналари ёки МТТ тарбиячилари билан ҳамкорликда 1-синф ўқувчиларига мўлжаллаб олиб борадиган ишларини ривожлантириш керак;

иккинчидан, ўқитувчининг психологик-педагогик ва методик тайёргарлигини такомиллаштириш лозим;

учинчидан, ҳар бир ўқувчида ўзига хос қобилият нишонларини аниқлаш ва уни ривожлантириш мумкин эканлигига ўқувчининг ўзида ишонч ҳосил қилиш керак; тўртинчидан, ота-оналар билан ҳамкорликда олиб бориладиган ишларни кенгайтириш лозим;

бешинчидан, болада уни ўраб турган муҳит – ўқувчилар жамоаси, ўртоқлари, оила аъзолари орқали билим олишга бўлган муносабатини ўзгартириш, мактабга ва билим олишга нисбатан меҳрини уйғотиш лозим. [1;107-110 бетлар]

Тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатадики болани таълим жараёнига тайёргарлиги ёки унга мослашувида психологик-педагогик тренинглардан фойдаланиш самарали натижаларни беради. Тренинг шахсда мавжуд бўлган ёки вужудга келадиган муаммоларни ҳал қилиш учун зарур бўлган билим, кўникма малакаларни ҳосил қилиш, руҳий мувозанатни баҳс-мунозара, имитацион машқлар, ўйин ва машқлар орқали тиклашга доир машғулотлар йиғиндисидир.

Қуйида мактабга тайёрлов даврида фойдаланиладиган бир қатор машқлар ва тренинглардан намуна келтирамиз.

1-машқ. Танишиш

Мақсад: болалар ўртасида ижобий психологик муҳитни яратиш, диққат ва хотирани ривожлантириш ҳамда ижтимоий-маданий муҳитни шакллантириш.

Машқнинг бориши: Болалар доира бўлиб ўтирадилар. Ўқитувчи бир болага коптокчани отади. Коптокчани илиб олган бола ўз исмини айтади ва бошқа иштирокчига отади. Болалар бу ўйинда танишиш билан бирга ўзаро киришувчанлиги ҳам енгил кечади.

3-машқ. “Имитация” тренинги

Мақсад: болаларда турли ижтимоий вазиятларга доир коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, жамоанинг маданий қадриятлари билан таништириш.

Машқнинг бориши: ўқитувчи болалардан икки ёки ундан ортиғига (ижтимоий вазият иштирокчиларига қараб) турли вазиятларда ўзини тутишга доир топшириқлар беради.

Болалар вазиятда катта ёшдагилар ёки бошқа ўқувчилар ўзларини қандай тутишлари лозимлигига кўра имитацион машқларни бажарадилар. Масалан, “Танаффус пайтида”, “Катта автомобиль йўлини кесиб ўтиш”, “Саволларга қандай жавоб бериш керак?” каби мавзуларда ташкил этилиши мумкин.

Ушбу тренинглар жараёнида болаларнинг келгусида мактаб муҳитига ижтимоий-маданий мослашишини, бошланғич таълим даври енгилроқ, қизиқарлироқ ўтишини таъминлайди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Джанпеисова Г. А. Деятельностный подход педагога к организации игровой деятельности – залог социальной успешности педагога // Гармонично развитое поколение – условие стабильного развития Республики Узбекистан. – Сб. научн. - мет. статей под общей ред. проф. Р. Х. Джураева. УзНИИПН, – Ташкент, 2014. С.107-110.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA KOMBINATORIKA ELEMENTLARI VA MANTIQIY MASALALAR YECHISHGA O'RGATISH METODIKASI.

Berdiyev Bahodir Ravshanovich Qarshi DU

“Boshlang'ich ta'lim” kafedrası dotsenti v/b

O'tkirova Mohinur Komil qizi

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

E-mail: berdiyevbahodir36@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqola boshlang'ich sinflarda kombinatorika, mantiq elementlari va mulohazalarga oid nazariy ma'lumotlar hamda mavzuni mustahkamlashga qaratilgan amaliy topshiriqlarni o'z ichiga olgan.

Kalit so'zlar: kombinatorika, mantiq elementlari, tushunchalar, sodda ifodalar, mantiqiy fikrlash. Kombinatorika (lotincha combinare-birlashtirish) kombinator analiz kombinator matematikaning chekli to'plamlar ustida bajariladigan amallarni o'rganadigan bo'limi. Kombinatorikaga oid dastlabki ma'lumotlar qadimdan ma'lum XVII – XVIII asrlarda (kombinatorika tushunchasini birinchi bo'lib fanga kiritgan matematik Gotfrid Vilgelm Leybnits 1646-1716-yillarda yashab ijod qilgan) kombinatorikaning asosiy masalalari ko'p hadlilar nazariyasi va ehtimollik nazariyasi talabi bilan o'rganilgan. XX asrda elektron-hisoblash mashinalar kompyuterlar yaratilishi bilan kombinatorika kengayib texnika va iqtisodiyotda tatbiq qilina boshlandi.

Mantiq tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak F Engelsning (1820-yil 28-noyabrda Germaniyaning Vuppertal shahrida tavallud topgan. 1895-yil 5-avgustda Londonda vafot etgan). “Tabiat dialektrikasi” kitobida quyidagicha aytib o'tilgan.

“Hozirgi zamon faniga falsafada va ijtimoiy hayot sohalarida ajoyib yangiliklarni tahlil qilish uchun yangicha munosabat, yangicha mantiqiy fikrlash kerak. Yangiliklarni tushunib olish va uni himoya qilish uchun .

Kombinatorika tushunchasini birinchi bo'lib fanga kiritgan nemis olimi **Gatford Vilgelm Leybnits** (1646-1716) dir.

Kombinatorika elementlari maktabda 3-sinf dan boshlab o'qitiladi.

3-sinf darsligida asosan kombinatorika elementlarining boshlang'ich tushunchalari o'qitiladi. Ushbu darslikda o'quvchilarning tushunishlari uchun soda ifodali qilib quyidagicha qoida berilgan. “Kombinatorika masalalarda berilgan topshiriqni nechta usulda bajarish mumkinligini aniqlanadi.”

Masalan: 9,0,4 raqamlari berilgan. Bu raqamlardan foydalanib nechta uch xonali 10 hosil qilish mumkin?

Javob: 409,490,940

Masalan: Bo'rining inidan quyonning iniga 3 ta , quyonning inidan ayiqning iniga 2 ta yo'l bor. Bo'ri mehmonga borish uchun quyonning inidan o'tib ayiqnikiga nechta yo'l orqali bora oladi.

Javob : $3 \times 2 = 6$

Masalan: Katakcha o'rniga qaysi raqamni qo'yish mumkin? Javob variantlari nechta?

$$\begin{array}{lll}
 1) \quad 3x \square = 2 & \square & 3) \quad 8x = 4 \quad \square \quad \square \\
 2) \quad 3x \square = 1 & \square & 4) \quad 5x = 3 \quad \square \quad \square \\
 1) \quad 3 \times 7 = 21 & 2) \quad 3 \times 4 = 12 & 3) \quad 8 \times 5 = 40 \\
 3 \times 8 = 24 & 3 \times 5 = 15 & 8 \times 6 = 48 \\
 3 \times 9 = 27 & 3 \times 6 = 18 & 4) \quad 5 \times 6 = 30 \\
 & 5 \times 7 = 35
 \end{array}$$

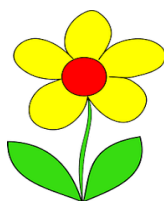
1-masala . Sinfda to‘rtta o‘quvchi bir-biri bilan qo‘l berib ko‘rishmoqda. Ko‘rishishlar soni nechta bo‘ladi? Javob : 6 ta

Izoh: Sinfdagi o‘quvchilarni nomlab olamiz. Masalan: Alibek, Bahrom, Salim, Dilshod. (A:B), (A:S),(A:D),(B:S),(B:D),(S:D)

2-masala.Qizil , sariq va oq gular yonma-yon ochilib turibdi . Asalari har bir gulga faqat bir marta qo‘nishi mumkin. U hamma gullarni necha usulda aylanib chiqa oladi.

Javob: 6 xil usulda qo‘na oladi.

Izoh: Qizil gulni -> Q

Sariq gulni -> S

Oq gulni -> O harf bilan belgilaymiz.

Demak asalari gullarga 6 xil usulda qo‘na olishi mumkin ekan.

3-masala.To‘rtburchak chizing .Uning burchaklarini A,B,E,D harflar yordamida belgilang To‘rtburchakdagi harflarini shunday ketma-ketlikda yana necha usulda belgilash mumkin? Har bir usulni chizmada

Javob: 4 xil usulda bo‘ladi

Izoh: 1-burchaklar

2-burchaklar ->

3-burchaklar ->

4-Burchaklar -> D,A,B,C

Kombinatorikaning asosiy savoli “qancha?”, asosiy masalasi esa berilgan chekli sondagi obyektlarning u yoki bu shartga bo‘ysunuvchi har xil kombinatsiyalarini sanashdir.

Variantlarni birma-bir qarab chiqishda quyidagi ikkita qoidaga amal qilish maqsadga muvofiq.

1.“Kombinatsiyalarni harflar yoki raqamlar ketma- ketligi bilan belgilaymiz,bunda belgilash bir qiymatli bo‘lish kerak “

2.“Kombinatsiyalarni alifbo tartibida (agar belgilash harflar ishlatilsa) yoki sonlarni o‘sish tartibida yozib chiqish”

Bunday holatda birorta ham variant qolib ketmaydi va ayrim variantlarning takrorlanishiga yo‘l qo‘yilmadi.

1-masala . Madina olma ,nok va mandarin yemoqchi . Buni u nechta usul bilan bajarish mumkin.

O-olma, N - nok , M - mandarin ketma ketligida yeyish ehtimoli.

ONM - > olma,mandarin,nok

NOM - > nok,olma,mandarin

NMO - > nok,mandarin,olma

MON - > Mandarin,olma , nok

MNO - > Mandarin,nok,olma

Javob: Madina mevalarni 6 xil usulda yeyishi mumkin.

1-masala. Birinchi raqami 2 bo'lgan va 1,2,3,4 va 5 raqamlardan tashkil topgan uch xonali sonlari nechta?

	1	2	3	4	5
1	211	212	213	214	215
2	221	222	223	224	225
3	234	232	233	234	235
4	241	242	243	244	245
5	251	252	253	254	255

Javob: $5 \times 5 = 25$ ta son

2-masala. Maktabda beshta 11-sinf mavjud. Shu sinflardan ikki nafar navbatchini tanlashimiz kerak. Bunda har qanday juftliklarda turli sinf o'quvchilari bo'lishi kerak. Buni nechta usulda amalga oshirsa bo'ladi?

Sinflarni 1,2,3,4,5 raqamlar bilan belgilaymiz va variantlarni yozib chiqamiz:

(1:2),(1:3),(1:4),(1:5),(2:3),(2:4),(2:5),(3:4),(3:5),(4:5).

Javob: 10 ta usul bilan

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi.(OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.
2. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. I kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 260 b.
3. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.
4. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (OO'Y uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.
5. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.
6. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi. "Fan va ta'lim", 2020 yil.
7. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktikum. Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ELEKTRON TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH –TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Abduxoligova Dilbar Rustamovna

Qarshi DU PI magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda elektron o'quv vositalari dan foydalanish samaradorligi hamda mazkur vositalardan foydalanish jarayonida talab etiladigan tavsiyalar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: elektron o'quv vositalari, axborot-kommunikatsiya, kompyuter.

Аннотация

В данной статье рассматривается эффективность использования средств электронного обучения в начальной школе и рекомендации, которыми необходимо руководствоваться при использовании этих средств.

Ключевые слова: средства электронного обучения, информация и коммуникация, компьютер

Annotation

This article discusses the effectiveness of using e-learning tools in elementary school and the recommendations that should be followed when using these tools.

Key words: e-learning tools, information and communication, computer.

Zamonaviy ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va elektron ta'lim vositalaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olish samaradorligi va sifatini oshirishga qaratilgan. O'quv jarayonida qo'llaniladigan elektron o'quv vositalari umumiy didaktik talablarga javob berishi kerak: ilmiy, qulay, muammoli, vizual, tizimli va materialni taqdim etishda izchillik, o'rganishdan xabardorlik, mustaqillik va faollik, bilimlarni o'zlashtirish kuchi; ta'lim, rivojlanish va tarbiya funktsiyalarining birligi. Shu bilan birga o'quv jarayonida elektron o'quv vositalaridan foydalanish o'qituvchilarga qo'shimcha didaktik imkoniyatlarni beradi:

- foydalanuvchi va elektron o'quv vositalari o'rtasidagi fikr-mulohazalar, bu interfaol muloqotga imkon beradi;
- ob'ektlarni, jarayonlarni, hodisalarni (ham real, ham virtual) vizualizatsiya qilishning zamonaviy vositalarining imkoniyatlarini, shuningdek ularning modellarini, ularni dinamikada taqdim etishni o'z ichiga olgan o'quv ma'lumotlarini kompyuterda vizuallashtirish;
 - o'rganilayotgan ob'ektlar, hodisalar, jarayonlarni kompyuterda modellashtirish;
 - hisoblash va axborotni izlash jarayonlarini avtomatlashtirish;
- o'quv faoliyatini boshqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va materialni o'zlashtirish natijalarini nazorat qilish.

Shuni ta'kidlash kerakki, o'quv jarayonida elektron o'quv vositalaridan foydalanish o'quv materialini taqdim etish shakllari va usullariga, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tabiatiga va shunga mos ravishda umuman darslarni o'tkazish metodikasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, elektron o'quv vositalari an'anaviy yondashuvlarni inkor etmaydi, balki ularning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. O'qituvchi uchun asosiy narsa - ta'lim jarayonida elektron o'quv vositalari uchun tegishli o'rinni topishdir. Boshlang'ich sinf dars mashg'ulotlarining har qanday turini elektron o'quv vositalari yordamida o'tkazish maqsadga muvofiq. Elektron o'quv vositalari yordamida darslarni o'tkazishning mumkin bo'lgan variantlari:

- dars jarayonida elektron o'quv vositalaridan foydalanish;
- o'qituvchi tomonidan sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tayyorlash va o'tkazishda, o'z-o'zini tayyorlashni tashkil qilishda ham foydalanish mumkin.

Ta'lim va tarbiya shakllari, usullari va vositalarini tanlash o'qituvchi tomonidan o'quv rejasida tuzilgan, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar asosida, ularning yoshi va psixologik xususiyatlarini, shuningdek, darajasini hisobga olgan holda mustaqil ravishda belgilanadi. Elektron o'quv vositalaridan foydalangan holda o'quv jarayonini tashkil qilishda o'qituvchilar me'yoriy hujjatlariga amal qilishlari kerak.

Elektron o'quv vositalaridan foydalangan holda mashg'ulotlarning davomiyligi o'quvchilarning yoshiga, kompyuterlarning texnik ma'lumotlariga, bajariladigan ishlarning tabiati va murakkabligiga bog'liq.

elektron o'quv vositalari yuilan ishlash muddati quyidagilardan oshmasligi kerak:
rivojlanayotgan o'yin darslarida: 6 yoshli bolalar uchun - 10 daqiqa, 2-4 sinf o'quvchilari uchun - 15 daqiqa.

Elektron o'quv vositalari bilan ishlashda ortiqcha ishlarning rivojlanishiga yo'l qo'ymaslik uchun bir qator profilaktika choralarini ko'rish kerak:

- o'quv jarayonidan qat'i nazar, har bir akademik soatdan keyin kamida 10 daqiqa davom etadigan tanaffuslar tashkil etish;

- tanaffus paytida sinfni o'zaro ventilyatsiya qilish;

- elektron o'quv vositalaridan foydalanganda har 20-25 daqiqada ko'z mashqlarini bajarish;

- statik stressni bartaraf etish uchun jismoniy tarbiya daqiqalari 1-2 daqiqa maqsadli yoki charchoqning dastlabki belgilari paydo bo'lganda uyushtirilgan tarzda o'tkazilishi kerak;

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich maktabda elektron o'quv vositalaridan foydalanish muayyan talablarga javob bergan holda amalga oshirib borilishi ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Aslonova O.P. Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
Ярманова Ю.Б. Жамоавий муносабатларда мактабгача ёшдаги болаларда шахс сифатларини шакллантириш аспектлари. Нам ДУ илмий ахборотномаси. 2020 йил 1-сон, 389-бет.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA LIDERLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY -NAZARIY ASOSLARI

Jumayeva Nargiza Dustqobilovna

Qarshi tuman XTB qarashli 66-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida liderlik qobiliyatini shakllantirish mazmuni haqida fikr bildirilgan bo'lib, liderlikning o'ziga xos sifatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: lider, rivojlanish, maqsad, mazmun, liderlik elementi.

Аннотация

В данной статье рассматривается содержание формирования лидерских качеств у учащихся начальных классов и выделяются специфические качества лидерства.

Ключевые слова: лидер, развитие, цель, содержание, элемент лидерства.

Annotation

This article discusses the content of the formation of leadership qualities in primary school students and highlights the specific qualities of leadership.

Key words: leader, development, goal, content, element of leadership.

Har bir yosh davrning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy ta'sir o'tkazish insonda o'z-o'zini anglashni vujudga keltiradi. Bolada o'zini anglash tuyg'usi qancha erta uyg'onsa, shaxsiy nuqtai nazar, o'z xulqini his qilish, o'zining amaliy va jismoniy imkoniyatlarini baholash shunchalik tez paydo bo'ladi. Xuddi shu asnoda injiqlik, o'jarlik va qaysarlik kabi illatlar tarkib topishiga ruhiy to'siq vujudga keladi. Shaxslararo munosabatlardagi qarama-qarshilik, inqiroz rivojlanish qonunlariga loqayd qarashning oqibatidir. Inson psixikasidagi umidsizlik, ijtimoiy adolat uchun kurashish ruhining o'zgarishi-nazariya bilan turmush nomutanosibligining mahsulidir. Odamlarda e'tiqod, dunyoqarash, muomala, muloqot, mustaqil xulq-atvorni shakllantirish ko'proq yuqoridagi omillarga bog'liqdir. Kishilardagi tashabbuskorlik hamda to'siqlarni yengishga intilishni aniqlash va ularga pedagogik psixologiya xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ruhiy turtki berish maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy pedagoglar oldiga qo'yilayotgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodni o'zligini, o'z qobiliyatlari, individualligi, shaxsiy fazilat hamda xislatlarini bilgan tarzda atrofidaqilar mehnatini oqilona tashkil etish va ijtimoiy foydali mehnatning barcha sohalarida iqtidorli kasb sohibi sifatida faoliyat ko'rsatishga tayyorlashdir. Bu borada shaxsning liderlik qobiliyatini shakllantirib borish maqsadga muvofiqdir.

Ma'lumki, inson butun hayoti davomida doimo boshqa insonlar bilan muloqotda bo'ladi.

Muloqotda insonlar o'z individualliklariga erishadi, hurmat qozonadilar va o'z iste'dodlarini namoyon etadilar. Insonlar guruhi va jamoasi hayotidagi asosiy ijtimoiy psixologik hodisalardan biri liderlik hisoblanadi. Lider so'zi inglizcha "Leader" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, yetaklovchi degan ma'noni bildiradi. Bu tushuncha ostida birgalikagi faoliyatni rivojlantirish maqsadida boshqalarga ta'sir etishga qobiliyatli shaxs nazarda tutiladi. Lider bu shunday insonki, u boshqalarni ularning shaxsiy qiziqishlaridan vaqtinchalik voz kechgan holda guruhning erkinligi va foydasi uchun muhim bo'lgan umumiy maqsadga erishish bilan shug'ullanishga ishontirish mumkin. Lider har qanday jamiyatning porloq kelajagini ta'minlab beruvchi insondir. Bizda tabiiy savol tug'iladi: "Lider bo'lib bo'lib tug'ilishadimi yoki bo'lmasa lider bo'lib shakllanadimi?"

Ma'lumki, har bir qobiliyatni rivojlanishida ta'limning o'rni beqiyos ekanligini inobatga olsak, ta'lim berish, tayyorgarlik va mavjud malakalarning aniq bir to'g'ri birlashmasi sharoitida liderni yaratish va shakllantirish mumkin. Buning uchun har bir pedagog jamiyatimizga haqiqatdan

ham liderlarga bo‘lgan ehtiyoj juda katta ekanligini his qilishi va har o‘quvchi shaxsida mazkur sifatni tarkib toptirib borishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida “lider bo‘lmaslik – bu tunda fonarsiz, kompas va kartasiz o‘rmonga adashib yurish bilan teng” ekanligini tushuntirgan holda quyidagi vazifalarni amalga oshirish muhim:

- aniq maqsad asosida boshqalarni o‘z ortidan ergashtira olish ko‘nikmasini shakllantirish;
- o‘quvchida o‘z shaxsiy hayotini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish;
- boshqalarga tobe bo‘lish oqibatlarini anglatish;
- har bir qadamni erkin aniqlay olish qobiliyatini shakllantirish.

Shunday ekan, jamiyatimiz taraqqiyoti va porlok kelajagini ta‘minlash uchun o‘z aql-zakovati va liderlik qobiliyati bilan o‘zini va atrofdagilarni boshqara oladigan yosh avlodni tarbiyalashimiz muhim vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Махсудова М.А. Мулоқот психологияси. Т., 2006
2. Н.С.Сафаев, Н.А.Мираширова, Н.Г.Одилова Умумий психология назарияси ва амалиёти: ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 2013. -203
3. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page 64-65.
4. Аслонова О. П. Бошланғич синф ўқувчиларининг тафаккур тезлигини аниқлаш электрон дастури ва ундан фойдаланиш методикаси НамДУ Илмий ахборотномаси. – Наманган, 2019. – №6 – Б.143, 3 б
5. Ярманова Ю. Б. Закономерности смыслообразования в процессе понимания //Молодой ученый. – 2015. – №. 6. – С. 726-729.
6. Chorieva Feruza Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020, Part II ISSN 2056-5852

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM ONA TILI DARSLARIDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISH

Muminova Nilufar Abdurahmonovna

Qarshi davlat universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD)

Imomqulova Madina Anvar qizi

Boshlang‘ich ta‘lim va sport tarbiyaviy ish yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va nutqini o‘stirishda, imlo savodxonligini oshirishda dars jarayonida qo‘llaniladigan didaktik o‘yinlar xususida fikr yuritishga harakat qilingan.

Kalit so‘zlar: nutq, imlo savodxonligi, o‘yin, didaktik o‘yin.

Аннотация

В этой статье делается попытка сосредоточиться на дидактических играх, используемых в классе для улучшения устных и вербальных навыков учащихся начальных классов и повышения их орфографической грамотности.

Ключевые слова: речь, орфография, игра, дидактическая игра.

Annotation

This article seeks to focus on didactic games used in the classroom to enhance the oral and verbal skills of primary school students and to improve their spelling literacy.

Keywords: speech, spelling, game, didactic game.

Pedagog K.D.Ushinckiy boshlang'ich o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib uni markaziy va yetakchi fan hisoblaydi. "Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi... Bola ikki-uch yil ichida shuncha ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham ana shundadir", - deb ta'kidlaydi[3;16]. Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim jarayonida ona tilini o'ganishga alohida va katta ahamiyat beriladi. Ushbu darslar jarayonida o'quvchilar ongli o'qish, savodli, imlo qoidalariga rioya qilib yozishga o'rgana-dilar, yozma nutq ko'nikmalarini egallaydilar.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida har bir fanning o'z o'рни va vazifasi bor. Ona tili fani quyidagi vazilarni bajaradi:

- o'quvchilarning yozma va og'zaki nutqini o'stirish;
- imloviy va tinish belgilariga rioya qilgan holda husnixat malaka talablari bo'yicha yozuv ko'nikmasini shakllantirish;
- so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish;
- dars jarayonida badiiy, ilmiy-ommabop va yangi adabiyotlar bilan tanish-tirish, o'quvchilarda badiiy asarni o'rganish, o'qish, tushunish ko'nikmasini hosil qilish;
- masqlar yordamida o'quvchilarni mehnatsevar etib tarbiyalash.

Ta'kidlab o'tilgan vazifalarni o'qituvchi dars davomida bajarib boradi. Bunda faqatgina o'qituvchining og'zaki nutqi, ko'rgazmalari, muhim rol o'yna-masdan, balki interfaol metodlar va didaktik o'yinlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ona tili darslarida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar og'zaki nutqni shakllantirishga, o'quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishga, o'z fikrini yozma tarzda ifodalab berishga xizmat qilmog'i lozim.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi tomonidan didaktik o'yinlar qo'llanilar ekan, u quyidagi shartlarga amal qilmog'i lozim:

- har bir sinfnig o'quv imkoniyatini bilishi;
 - o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rgangan bo'lishi;
 - o'rganilayotgan hodisaning maqsadini anglay olishi;
 - qo'llanilgan didaktik o'yin aniq maqsadni ifodalay berishi;
 - didaktik o'yin orqali o'quvchilar ma'lum bir yangilikni o'zlashtirib olishlari zarur.
- Ona tili darslarida o'tkaziladigan didaktik o'yinlarning imkoniyatlari niho-yatda keng hisoblanadi. O'yinlar o'quvchilarni faollikka, tez va aniq fikrlashga, topqirlikka o'rgatadi. Ona tili darslarida qo'llaniladigan didaktik o'yinlardan namunalar keltiramiz:
- "So'zdan marjon tuzing" didaktik o'yini. Bu didaktik o'yinda o'qituvchi o'quvchilarga so'zlarning aralash to'plamini tavsiya etadi. Uyadosh so'zlarni alo-hida, ya'ni marjon tuzgandek yozishni aytadi. O'quvchilar yozishadi va navbat bilan o'qib berishadi. Qaysi o'quvchi tez harakat qilib, marjonni xatosiz chizib chiqsa, o'yin g'olibi bo'ladi.

Namuna: Tabiat manzarasiga oid soʻzlar: bogʻ, dala, oʻrmon, togʻ, qir, adir, tepalik va h.k.
“Sirli kataklarni toʻldir” oʻyini. Oʻquvchilarga kataklarni toʻldirib, tovush-dan soʻzlar hosil qilish vazifa qilib topshiriladi. Masalan, “toy” soʻzidan “soy” soʻzigacha davom ettirish talab etiladi.

Namuna: toy, loy, moy, oy, joy, choy, yoy, soy.

Tavsiya etilgan soʻzlar:

1. Bosh, tosh, osh, qosh, yosh.
2. Bol, tol, pol, ol, sol, mol, xol.

“Ikkala boʻgʻinida bir xil unli boʻlgan soʻzlar roʻyxatini tuzish” oʻyinida birinchi boʻgʻinida ham, ikkinchi boʻgʻinida ham bir xil unli qoʻllaniladigan soʻzlarni (tutun, butun, uzun, quzgʻun, burgut, uygʻun, mushuk, ustun, uchun, uzum, tushum va h.k.) toppish va soʻzlar roʻyxatini muayyan miqdorga yetkazish topshiriladi. Belgilangan miqdordan eng koʻp soʻz topa olgan oʻquvchilar oʻyin gʻolibi sanaladi.

“Men boshlayman, sen davom ettir” oʻyini. Oʻquvchilar ikki guruhga ajratilib, birinchi guruhdan qarama-qarshi maʼnoli soʻzning birinchi qismini aytish, ikkinchi guruhdan esa shu soʻzning qarama-qarshi maʼnosini toppish talab etiladi. Masalan: doʻst - , baland - , yosh - , qattiq - , chiroyli - va h.k.

Bu oʻyin partadoshlar orasida ham oʻtkazilishi mumkin. Shunga oʻxshash oʻyinlardan yana biri boshlanish qismi berilgan xalq maqollarini mustaqil davom ettirishdir. Masalan,

1. Koʻz –qoʻqoq, ...
2. Egri ozadi -
3. Birlashgan uzar -
4. Oz soʻzla -
5. Olqish olgan omondir -
6. Dono oʻzini ayblaydi -

Oʻyinda vazifa almashtiriladi. Maqollarning koʻpchiligini toʻgʻri davom ettira olgan guruh oʻyin gʻolibi boʻladi.

Ona tili darslarida didaktik oʻyinlarni qoʻllash ijobiy natijalarni beradi. Didaktik oʻyinlarni qoʻllagan holda dars yutuqlariga erishish oʻqituvchi mahoratiga bogʻliq hisoblanadi. Oʻz oʻrnida va toʻgʻri qoʻllanilgan didaktik oʻyin oʻquvchi-larning darsga qiziqishlarini oshiradi, bilim olishga boʻlgan ishtiyoqlarini yanada oshiradi.

Shunday qilib oʻqituvchi taʼlimiy oʻyinlarni tanlash va uni oʻtkazishda oʻquvchilarning yosh xususiyati, bilim saviyasi, oʻyinning oʻquvchilarda zaruriy bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilganligi, dars maqsadi bilan oʻyin maqsadi orasidagi uygʻunlikni taʼmunlash, oʻyinning ularda oʻqish istagini, bilim olish va izlanish istagini vujudga keltirishi oʻyinda taʼlimiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarning birligi kabilarni hisobga olishi kerak. Albatta, bu oʻyinlar orqali oʻquvchilarning darsga qiziqishi kuchayib, faolligi oshadi.

Oʻzlashtirish jarayonida darsdan chalgʻimagan holda dam olish sharoiti yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Azimova I. va boshqalar. Ona tili va oʻqish savodxonligi. Metodik qoʻllanma. –T.: 2021, -128 b.
2. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili (3-sinf uchun darslik). –T.: Oʻqituvchi, 2013. -143 b.
3. Qosimova K., Matjonov S., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili oʻqitish metodikasi.–T.: Noshir, 2009. – 163 b.

Ниязова Дилбар Холтемировна

Қарши ДУ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси.

Аннотация

Мақолада ўқувчиларнинг билиш фаоллигини оширишда, ижодий фикрлашини кенгайтиришда ҳамда боланинг қобилиятлари ва унинг ривожланиш имкониятларини ўстиришда ижодий баённинг ўрни ва ўзига хос жиҳатлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ижодий фикрлаш, иқтидор, таълим жараёни, шакллантириш, билиш фаолияти.

Аннотация

В статье внимание обращено на формирование у учеников начальных классов творческого взгляда, и возможность работы с учеником, старались освещать своеобразие способности ребёнка и возможности его развития.

Ключевые слова: творческий взгляд, способность, образовательный процесс, формирование, знать, деятельность.

Annotation

The article focuses on the formation of primary classes of a creative look, and the opportunity to work with a student, tried to highlight the uniqueness of the child's ability and the possibilities of his development.

Key words: creative view, saving ability, educational process, formation, knowledge, activity.

Ўзбекистонда ўтаётган иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий соҳалардаги туб ўзгаришлар таълим тизимида ҳам катта ислохотларни амалга оширилишига сабаб бўлмоқда. Шунинг учун ҳам таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш, баркамол инсонни шакллантириш, эртанги тақдиримизни белгилаб берувчи долзарб масалалардан бирига айланди. Бугун дунё андозалари талабларига жавоб бера оладиган кадрлар тайёрлаш масаласи кун тартибига киритилган экан авваламбор уларни мустақил фикрлайдиган, ҳар бир ишга ижодий ёндашадиган қилиб тарбиялаш зарур экан таълим жараёни олдида турган бош талаб ҳам ижодий тафаккур соҳибини тарбиялаш, эркин фикрлаш ва фикр маҳсулини ҳар қандай нутқ шароитида бемалол баён қила оладиган шахсни етиштиришдир. Ижодий фикрлаш-мустақил ишлардан бошланар экан, болаларда ижодкорликни шакллантириш, мустақил фикрлашнинг бош омиллардан бири ҳисобланади. Ижодий фикрлаш эса соғлом маънавият ва эътиқодни тарбиялаш омили бўлиб хизмат қилади. Шундай экан бошланғич синфларда ижодий баён ёзиш, жуда катта самара беради. Ижодий баён мураккаб ва юқори ҳисобланиб, у иншо ёзишга замин яратади. Сабаби ижодий баён ёзиш бўйича ўқувчиларда етарли кўникма ва малакалар ҳосил қилинмай туриб иншо ёзишга ўтиб бўлмайди.

Ижодий баённи асосан 3-4 синфларда бажартириш мақсадга мувофиқ. Бу баённинг соддароқ кўринишларини 2-синфларда ёзиш ҳам мумкин. Ижодий баён ёзишда ўқувчи ўзининг дунёқарашидан келиб чиқиб, мустақил ижодий ёндашади. Мустақил фикрлаш эса ижодий қобилиятни ривожлантириш билан чамбарчас боғлиқ. Ижодий баён ёзиш орқали ўқувчиларнинг фикрлаш доираси кенгайди ва ёзма нутқи ривожланади. Ижодий тафаккури етарли даражада ривожланган ўқувчи таълим жараёнидаги ҳар қандай муаммони ечишга йўл топади, ўз кучи, ақли, эгаллаган билими, малака ва кўникмаларига таянади ва ўқувчининг тафаккури чархланади.

«Ижодий вазифа ўқувчилар тафаккурининг эвристик (топқирлик) лаёқатини ўстиради», -деб қайд қилади профессор О.Розиқов⁶

Бошланғич синф ўқувчиларига баён ёздириш учун махсус тайёргарлик кўрилади. Биринчи синфдан бошлаб уларга маълум мавзулар бўйича сўз бирикмалари, гап тузиш, гапда сўзлар таркибига риоя қилиш, предметларни классификациялаш, воқеанинг сабабини аниқлаш сингари ақлий ишлар ўргатиб борилади. Дастлаб оғзаки баён тузиш машқ қилинади.

Ҳар бир синфда ўтказиладиган иншо шу синф ўқувчиларининг ёш хусусиятларига мос бўлиши, уларнинг ақлий фаолиятларини ўстиришга ёрдам бериш назарда тутилади.

Масалан, матнни давом эттириш йўли билан ижодий баён ёзиш.

Бу баён тури анча мураккаб бўлиб, 4-синфда ўтказиш мақсадга мувофиқдир.

Ўқитувчи бу баён турини қўллаши учун бирор-бир қизиқарли воқеа-ходисани бошлаб бериб, ўқувчиларнинг ўзлари давом эттириши лозимлигини, ўзлари хоҳлагандай тугаллаши мумкинлигини айтади.

Мисоллар: Баҳор кўм-кўк паёндоз тўшаб ўлкамизга кириб келди. Боғларда гуллар очилди. Баҳор элчиси қалдирғочлар ўзларига ин кура бошладилар. Шундай кунларнинг бирида Жавоҳир дўсти Рустамникига борди. Қараса Рустам айвоннинг шифтига не азобда курган қалдирғочнинг уясини таёқ билан бузмоқчи бўлиб турибди. Шунда Жавоҳир

Ижодий баённинг бу тури болаларда катта қизиқиш уйғотади, улар ўзлари ижодий фикрлашга тушадилар. Ўзларидаги иқтидор, маданият, табиатдан ва ҳаётдан олган баъзи бир таъассуротлари ижодий баённи давом эттиришда намоён бўлади. Ҳаттоки бундай қизиқ воқеаларни иқтидорли болаларнинг ўзлари ҳам ўйлаб топишлари, ёки кўрган-кечирган турли хил ходисаларни ҳикоялаб ёзишлари мумкин. Бундай баён ёзиш шартларидан бири ўқитувчи томонидан воқеа тўлиқ ҳикоя қилиб берилмайди.

Шундай экан ўсиб келаётган ёш авлодни ижодий қобилиятини шакллантириш уларнинг келажак ҳаётида муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Зиёдова Т. Ўқувчиларни мустақил фирлашга ўргатиш. -Т.: Ўқитувчи, 2001.
2. Ғуломов А, Шукуров А. Она тилидан ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш. -Т.: Ўқитувчи, 1989.
3. Ғуломов А, Қосимова Н. Ижодий ишлар назарияси. -Т.: Фан, 2007.

⁶ О.Розиқов Ўзбек тилидан дарс типлари. Т., 1976. 72-б

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV RIVOJLANISHINING FIZIOLOGIK ASOSLARI

Shonazarov Anvar Zulfiqor o'g'li

ТТА talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishining fiziologik jihatlarini yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv, rivojlanish, miya sohasining xususiyati, bola fiziologiyasi

Аннотация

В данной статье описаны физиологические аспекты познавательного развития учащихся начальных классов.

Ключевые слова: когнитивные, возрастные, особенности отделов головного мозга, детская физиология.

Annotation

This article describes the physiological aspects of the cognitive development of primary school students.

Key words: cognitive, age-related, features of the brain regions, child physiology.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Jismonan sog'lom, ruhiy va intellektual rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai-nazariga ega,

Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish asosiy vazifa sifatida"⁷

belgilangan. Bu esa o'quvchilarning kognitiv sohasida rivojlanishni ham nazarda tutadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishining o'ziga xosligini fiziologik funksiyalari ishtirokini tahlil qilish, bu sensorimotor sohaning rolini va intellektual jarayonlarning ishtirokini baholashda namoyon bo'ladi deb ta'kidlash mumkin. Tadqiqotchilar tomonidan aqliy va jismoniy mehnatning kombinatsiyasini kognitiv rivojlanish sifatida ko'rib chiqadi.

Mualliflar kognitiv faoliyatni tahlil qilib, u asosan yuqori oqim hisoblanishini ta'kidlashadi.

Kognitiv jarayonlarining tuzilishi xarakterlanadi, ammo uning murakkabligi emas, aksincha, bu tuzilishning soddaligi aytib o'tiladi. Kognitiv rivojlanishning fiziologik xususiyatlarida bola miyasining o'ziga xosligini e'tirof etishadi. Shuningdek, miya tadqiqotlari kognitiv rivojlantirish usullari va uni qanday qilib odatga aylantirish mumkinligini tushunish imkonini beradi. Kognitiv rivojlanish miyaning o'ng (g'oyalar yuzaga keladigan) va chekka (tahlil qilish) sohalarining o'zaro muvofiqlikda ishlashi va dofamin (kishining o'zini yaxshi his etishiga yordam beruvchi) moddasining ishlab chiqarilishi natijasida ro'y berishi ta'kidlanadi. [2].

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab hayotining boshlang'ich davri o'rtacha 6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha (1-4-sinflar) yosh oralig'ini tashkil etadi. Bu davr jismoniy va ruhiy stressning kuchayishi, bolaning ijtimoiy chegaralarini kengaytirish va jamiyatda moslashish bilan bog'liq. Bola o'zini va qobiliyatini boshqacha baholaydi, yana bir inqirozni boshdan kechiradi va mustaqil va mas'uliyatli shaxs bo'lishni o'rganadi. Boshlang'ich maktab yoshida bolalar rivojlanishning sezilarli xarakteriga ega. Avvalo, miya va asab tizimining ishi yaxshilanadi.

⁷Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар Стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сон Фармони. – Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib, miya yarim korteksi allaqachon yetuk bo'ladi. Biroq, aqliy faoliyatning murakkab shakllarini dasturlash, tartibga solish va nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan miyaning eng muhim, xususan, inson qismlari hali bu yoshdagi bolalarda shakllanishini tugatmaganligi bilan ahamiyatli. Kichik maktab o'quvchilarining asab tizimi beqaror. Asab tizimining qo'zg'alishi va inhibitsiyoni uning past harakatchanligi bilan bog'liq. Asab qo'zg'alish va inhibitsiyon o'rtasidagi muvozanat rivojlanmagan. Demak, tez charchash, uzoq vaqt davomida monoton ishlarni bajara olmaslik, tezda chalg'ish, bir faoliyat turidan ikkinchisiga tezda o'tish imkonini mavjud emasligi kuzatiladi.

Oyoq-qo'llarning, umurtqa pog'onasi va tos suyaklarining rivojlanishi va ossifikatsiyasi katta intensivlik bosqichida bo'ladi. Noqulay sharoitlarda bu jarayonlar katta anomalialar bilan davom etishi mumkin. Zararli ta'sirlar, ayniqsa, jismoniy ortiqcha yuk (masalan, uzoq vaqt yozish, charchash, jismoniy mehnat) salbiy ta'sir qilishi mumkin. Dars paytida partada noto'g'ri o'tirish umurtqa pog'onasining egriligiga, ko'krak qafasining noto'g'ri shakllanishiga va hokazolarga olib kelishi mumkin [1].

Bolalarning suyaklari va skelet mushaklarida organik moddalar va suv ko'p, ammo minerallar kam. Bu davrda sut tishlarining faol o'zgarishi sodir bo'ladi, yigirmaga yaqin sut tishlari, shu jumladan molarlar tushadi. Mushak-skelet apparatining yengil cho'zilishi bolani aniq belgilangan moslashuvchanlikni ta'minlaydi, ammo suyaklarning normal joylashishini saqlab qolish uchun kuchli "mushak korsetini" yarata olmaydi. Natijada, skeletning deformatsiyasi, tananing va oyoq-qo'llarning assimetriasining rivojlanishi, tekis oyoqlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Mazkur davrda bolalarning normal holatini tashkil qilish va jismoniy faoliyatdan foydalanishga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Tananing barcha a'zolari va to'qimalarida sezilarli o'zgarishlar qayd etiladi, umurtqa pog'onasi shakllanishi davom etadi. Pozitsiyani shakllantirishga e'tibor berish ayniqsa muhimdir, chunki bola birinchi marta maktab anjomlari bilan og'ir portfelni olib yurishga majbur bo'ladi. Bolaning qo'lining motorli ko'nikmalari nomukammal, chunki barmoqlarning falanjleri suyak tizimi shakllanmagan [2].

Neyropsik faollikning jadal rivojlanishi, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining yuqori qo'zg'aluvchanligi, ularning harakatchanligi va tashqi ta'sirlarga o'tkir reaksiyasi tez charchash bilan birga keladi, bu ularning psixikasiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni, bir faoliyat turidan ikkinchisiga mohirona o'tishni talab qiladi. Boshlang'ich maktab yoshida turli bolalarda notekis psixofiziologik rivojlanish qayd etiladi. O'g'il bolalar va qizlarning rivojlanish sur'atlaridagi farqlar ham saqlanib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK KREATIVLIK SHAKLLARIDAN FOYDALANISH

Qurbonova Shahriniso Temirovna
Samarqand shahar 54-maktab 1-toifa o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda faoliyat olib borayotgan pedagoglarning kreativligini oshirish, pedagogik kreativlik shakllaridan samarali foydalanish haqida yoritilgan

Kalit so'zlar

Maktab, ta'lim, boshlang'ich ta'lim, kreativlik, pedagog, ta'lim oluvchi, pedagogik kreativlik, kreativlik shakllari

Аннотации

В данной статье рассматривается эффективное использование форм педагогического творчества для повышения креативности учителей, работающих в начальных классах

Ключевые слова

Школьное, образование, начальное образование, творчество, педагогическое, ученик, педагогическое творчество, формы творчество

Annotations

This article discusses the effective use of from of pedagogical creativity to increase the creativity of teachers working in primary education

Keywords

School, education, primary education, creativity, pedagogical, learner, pedagogical creativity, froms of creativity

Yurtimizda ta'limga alohida e'tibor qaratilib kelinayotganligi barchamizga ma'lum. Masalan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan 637-sonli "Ta'lim to'g'risida"gi qonunni oladigan bo'lsak, unda ham ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solish masalalari yuzasidan qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi. Shu kabi islohotlar ijrosi barcha ta'lim muassasalarida o'z tasdig'ini topib kelmoqda. Ta'lim o'ta murakkab jarayon sanaladi.

Ta'lim – ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon. [1:2]

Ta'limning bir nechta turlari mavjud. Ushbu maqolada biz aynan boshlang'ich ta'lim va unda pedagogik kreativlik shakllaridan foydalanish haqida fikr yuritamiz. Chunki, ta'limning mustahkam ustunlaridan biri bu - boshlang'ich ta'lim hisoblanadi.

Boshlang'ich ta'lim, ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan. [1:5] Demak, boshlang'ich ta'lim ta'lim oluvchilarning keying o'quv faoliyatini belgilab beruvchi asosiy me'zon. Shunday ekan, ta'lim oluvchilarga sifatli ta'lim berishdek ulkan ma'suliyat pedagoglar zimmasiga tushadi. Hozirda ushbu sohada faoliyat olib borayotgan pedagoglarimiz ta'lim sifatiga qay yo'sinda yondashishmoqda, an'anaviy usullardan voz kechgan holda pedagogik kreativlikka amal qilishayaptimi? Shu o'rinda kreativlik nima?, u o'qituvchiga nima uchun zarur? kabi savollarga to'xtalib o'tamiz.

Kreativlik – bu shaxsning yangi g'oyalarni yaratishi, tafakkurning an'anaviy sxemasidan chetga chiqib, o'ziga xos, original qarorlar qabul qilishga qodirligi. Mazkur atamaga ilk bora 1922 yilda D.Simpson tafakkurning nostandart usuli, deb ta'rif bergan.[3:114]

Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatini tashkil etishda o'zining ijodkorligini namoyon etishi, ta'lim oluvchilarni shu orqali yangi ilg'or shaxsiy sifatlarini yoritib berishda xizmat qiladigan g'oyalarni yaratishi zarur. Kreativlik pedagog iqtidorining muhim omili sifatida aks etadi.

Amerikalik psixolog E.P.Torrens fikricha, "kreativlik muommo yoki ilmiy farazlarni ilgari surish; farazni tekshirish va o'zgartirish; qaror natijalarini shakllantirish asosida muommoni aniqlash; muommo yechimini topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshiligiga nisbatan ta'sirchanlikni ifodalaydi".[2:86]

Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashidan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogic muommolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati.[4:23] Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'z kasbiy faoliyatida pedagogik kreativlikning turli shakllaridan foydalanishi yuqori samara beradi. Pedagogik kreativlikning bir qancha shakllari mavjud. Ular quyidagicha:

- Me'yoriy hujjatlar (o'quv fanlari bo'yicha DTS, o'quv dasturi va rejalari)ni tayyorlash;
 - Ta'lim jarayoni va ma'naviy- ma'rifiy ishlar loyihalarini tayyorlash;
 - Ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, jo'shqin tashkil etish;
 - Ilmiy va metodik anjumanlarda faol ishtirok etish, chiqishlar qilish;
- O'quv manbalari (darslik, o'quv-metodik va metodik qo'llanma tavsifnoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftri va b.)ni yaratish.
 - O'quv axborotlari, nazorat hamda sinov topshiriqlarini shakllantirish;
 - Ilmiy, ilmiy-metodik va metodik ishlarni chop ettirish;
 - Davriy hisobotlarni topshirish, attestatsiyadan o'tish.[4:23]

Yuqorida keltirilgan pedagogik kreativlik shakllaridan boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi o'z kasbiga moyillikni anglagan holda to'g'ri va samarali foydalana olsa, faoliyatida va u ta'lim berayotgan yosh avlod ongida katta o'sish yuz bermasdan qolmaydi. Chunki, bola xilma-xillikni, yangicha narsalarni yoqtiradi. Har kungi ta'lim jarayonida o'qituvchidan takrorlanmas ma'lumot kutadi. Bir xillik asosida bolalarga ta'lim berish ularda zerikish, ta'lim olish sifatini pasayishiga olib kelishi aniq. Shu sababli boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi har bir darsga kreativlik bilan yondashmog'i kerak.

Zamon bilan hamnafas bo'lishga intilgan har bir inson qaysi sohada faoliyat olib borishidan qat'iy nazar kreativlikni, yangicha dunyoqarashni o'zida shakllantirishi ertangi kunda jamiyat rivojiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni;
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2104. – p. 260;
3. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik o'quv – uslubiy majmua Navoiy – 2021;
4. Kreativ pedagogika asoslari o'quv – uslubiy majmua Toshkent – 2016

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA ANALITIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Boyqobilova Nilufar Uzaqovna

5. Qarshi DUPI magistri

Annotatsiya

Mazkur maqolada analitik tafakkur har bir shaxsning hayotiy zarurati ekanligi, Shu sababli o'quvchilarni kichik yoshdan boshlab analitik tafakkurini rivojlantirishga imkon yaratish lozimligi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: analitika, analitik tafakkur, shakllanish.

Аннотация

В данной статье утверждается, что аналитическое мышление является жизненной необходимостью для всех, и что учащимся необходимо давать возможность развивать аналитическое мышление с раннего возраста.

Ключевые слова: аналитика, аналитическое мышление, формирование.

Annotation

This article argues that analytical thinking is a vital necessity for all and that students should be given the opportunity to develop analytical thinking from an early age.

Key words: analytics, analytical thinking, formation.

Analitika (qadimgi yunoncha, lit. - "tahlil qilish san'ati") - mantiqiy fikrlash san'atining bir qismi, tahlil ta'limotini hisobga olgan holda - obyektlar o'rtasida butun (narsa, mulk, jarayon yoki munosabatlar) shaxsning aqliy bilish yoki subyekt-amaliy faoliyati jarayoni.

Analitik tafakkur- muammoni har tomonlama, tizimli, ehtiyotkorlik bilan tahlil qilish, uni hal qilishning barcha mumkin bo'lgan variantlarini o'rganishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Ushbu fikrlash uslubi vakillari noaniqlik va noaniqlikka toqat qilmaydilar, chunki ular dunyoni oldindan aytib bo'ladigan, nima sodir bo'layotganining aniq, tartibli rasmini yaratishga qaratilgan amaliy ko'nikmadir. Shu sababli bunday tafakkur egalarida texnologiyalarga, usullarga, vositalarga, shuningdek, yangi yoki qo'shimcha ma'lumotlarni qidirish va to'plashga qiziqish ustunlik qiladi. Shaxsning analitik tafakkuri har qanday muammoni tahlil qilish, anglash orqali tub mazmunni bilishga imkon beradi. Bu borada halq og'zaki ijodi, taniqli ma'naviy asarlarda o'ziga xos namunalar keltirib o'tilgan.

N. Muhammadning "Nasaf va Kesh allomalari" tazkirasida o'tkir zehn sohibi Xusrav Dehlaviy haqida shunday voqeani bayon qiladi: bir kuni ustozi mehmonlar huzurida Xusravning iste'dodini ta'riflab qoladi. Ular yosh ijodkorni sinab ko'rmoqchi bo'ladilar. Unga ma'no jihatdan bir-biridan uzoq bo'lgan "soch", "urug'", "o'q", "qovun" so'zlarini berib, shu so'zlar ishtirokida tezkorlik bilan she'r bitishini so'raydilar. Qisqa vaqtdan so'ng yosh shoir shunday to'rtlikni o'qiydi:

Sanamning qop-qora sochida bu on

Yuz anbar urugi topibdir makon.

Dilda o'qdek to'g'ri deya o'ylama,

Qovun kabi tishi ichida nihon.

O'tirganlar hayrat barmoqlarini tishlab qoladilar. [3].

Xalq og'zaki ijodining tez aytish, topishmoq, chaldirmoq kabi janrlari inson tafakkur tezligi mahsuli sifatida qadrlanadi. Jumladan, chaldirmoq (topishmoqning turi hisoblanib, "so'z bilan urmoq, so'zda mot qilmoq") insondan tafakkur tezligini talab etadi. Emishki: Xiva xoni qamalda qoladi va dushmanga shu nomdagi maktub bitdi: "Xalqimni uch oy qovog'i boqsa, uch oy chavog'i boqadi, uch oy qovuni boqsa, uch oy sovuni boqadi". Dushman bu maktubni anglamadi, sarson bo'ldi. Xon

dushmani soʻzda mot qilgandi. [2].

Ulugʻ olim Davoniy yoshlarning zehni, aql-zakovati, isteʼdodini rivojlantirish uchun ularda quyidagilarni tarkib toptirish lozim deb hisoblaydi:

Birinchisi - zukkolik. Bu sifat oʻquvchining har bir masalani tezda hal qila olish, undan oʻzi istagan natijani ola bilishida, boshqacha aytadigan boʻlsak, masalani yechish uchun tez tafakkur qilib, uning optimal yechimini topa olishida namoyon boʻladi. Mazkur sifatni namoyon qilish uchun oʻquvchilarda muayyan tajriba, tafakkur tezligi, nutq va harakatchanlik shakllangan hamda rivojlangan boʻlishi kerak.

Ikkinchisi - fahmlash. Bunda oʻquvchining eʼtiborini bir nuqtaga jamlash, murakkab va chigal masalalar ichida eng muhimini tanlay bilish koʻnikmasini hosil qilishni nazarda tutadi.

Uchinchisi - zehn oʻtkirligi. Bunda oʻquvchining biror masalani hech qanday qiyinchiliksiz, oson yoʻl bilan hal etish layoqati tushuniladi.

Toʻrtinchisi - bilimlarni tez egallash qobiliyati. Bu qobiliyat oʻquvchining maʼlum masalaga butun diqqat - eʼtiborini qaratishi va uni hech qanday toʻsiqlarsiz oʻzlashtira olishi bilan bogʻliq.

Beshinchisi - qoʻyilgan muammoni tez anglashi va tez tafakkur qilishi boʻlib, bunda oʻquvchining muammolar ichida eng muhimini ajratib olishi, uning yechimini topish uchun toʻgʻri yondasha bilishi, uni tezkor hal etishi narazda tutilgan.

Oltinchisi – oʻzlashtirganlarini esda saqlash layoqati.

Yettinchisi - xotira. Oʻzlashtirilgan bilimlar, tanish voqea-hodisalarni zarur vaziyatlarda xotirada qayta tiklab ulardan foydalana olish koʻnikmasi nazarda tutiladi [2].

Yuqoridagilarni hisobga olib aytish mumkinki, analitik tafakkur har bir shaxsning hayotiy zaruratidir. Shu sababli oʻquvchilarni kichik yoshdan boshlab analitik tafakkurini rivojlantirishga imkon yaratish lozim.

Boshlangʻich sinf oʻquvchisi analitik tafakkurining shakllanishi bir necha yoʻnalishda boradi: tafakkurning vositasi sifatida oʻzlashtirish va nutqdan faol foydalanish; bir-birini boyituvchi:

koʻrgazmali-harakatli, koʻrgazmali-obrazli va soʻzli-mantiqli kabi tafakkurning barcha koʻrinishlarini birlashtirish; intellektual jarayonda nisbatan mustaqil ravishda rivojlanuvchi ikkita bosqichni ajratish - tayyorgarlik koʻrish va ijro etish. Shu sababli pedagogika tafakkurni taʼlim jarayonida oʻsib kelayotgan yosh avlodning oʻquv-biluv, oʻz-oʻzini anglashi, tarbiyasi, maʼlumotga ega boʻlishi nuqtai-nazaridan oʻrganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.
4. Аслонова О.П. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда нутқ ва тафаккур тезлигининг ўзига хослиги //Муғаллим ҳэм узликсиз билимлендириў Илимий-методыкалиқ журнал. -Нөкис 2018. № 1. –Б.139-141

XALQARO BAHOLASH TIZIMIDA BOSHLANGʻICH SINF OʻQUVCHILARNING OʻQISH SAVODXONLIGI KOʻNIKMALARINI BAHOLASH.

Aslonova O.P

Boshlangʻich taʼlim kafedrası dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirish va ularni baholashda zamonaviy tadqiqotlardan biri -PIRLS dasturining ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqot, savodxonlik, PIRLS dasturi, kontent, kompetensiya, DTS, kognetiv soha.

Аннотация

В данной статье рассматривается значение программы PIRLS в современных исследованиях по подготовке и оценке навыков чтения и грамотности учащихся начальных классов.

Ключевые слова: исследование, грамотность, программа PIRLS, содержание, сочинение, DTS, когнитивная сфера.

Annotation

This article discusses the importance of the PIRLS program from modern research in the preparation and assessment of reading and literacy of primary school students.

Key words: research, literacy, PIRLS program, content, essay, DTSi, cognitive sphere.

Hozirgi kunda dunyo hamjamiyatida barcha mamlakatlar o'rtasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish hamda ta'lim tizimi bo'yicha yuksak, ilg'or tajribali davlatlar bilan o'zaro raqobat qila olishi uchun O'zbekistonni ham avvalo boshlang'ich ta'limdan kuchli raqobatbardosh, o'zining bilim va ko'nikmalarini o'z o'rnida qo'llay olish qobiliyatini mukammal shakllantirgan yetuk kadrlarni tarbiyalab, voyaga yetkazish hozirgi kunning davr talabiga aylanib ulgurdi. Bu borada hozirgi kunda ham olib borilayotgan chora tadbirlar ertangi kunda davlatimizning ta'lim tizimini rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimi qatoriga qo'yib o'z o'rnini yanada mustahkamroq egallashiga zamin yaratadi. Top 10 talikka kirgan mamlakatlar orasida o'z mavqeyini qozonishga turtki bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasini shakllantirish va nutqiy kompetensiyani rivojlantirish prezidentimiz hamda Xalq ta'lim vazirligi qaroriga ko'ra tasdiqlangan DTSning ham eng ustuvor vazifalaridan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Mana bugungi kunga kelib boshlang'ich sinf o'quvchilarining yanada zukko, dono bo'lib shakllanayotgani ularda faqatgina o'z bilim va ko'nikmalarini to'g'ri yo'naltira bilish ma'lum qonun qoida asosida ish tutishimiz kerakligi biz pedagoglarning DTSi dagi asosiy maqsadimiz etib belgilandi. Bu maqsaddan ko'zlangan natija esa ertangi kelajak uchun mustahkam poydevorni hozirdan qo'yib borishdan iborat.

E'tibor berib qaraydigan bo'lsak, Xalqaro tadqiqotlar bo'yicha davlatlar o'rtasida talim tizimida raqobatni yo'lga qo'yishda bir qator muammo va kamchiliklar ko'zga tashlanadi. Bu kamchiliklarnig asosiylari:

- bugungi kunda boshlang'ich sinflarda o'qish va savodxonlikni shakllantirishda o'rta ta'lim tizimida o'quv rejada ko'rsatilgan malaka talablari bo'yicha ish olib borish keskin susayganligi ;
- DTSi asosida tuzilgan fanning mavzular ko'lamini bo'yicha ma'lum qonun qoida asosida emas, balki o'quv darslikning o'zida yoritilgan mavzular bo'yicha dars o'tish malakasining shakllanayotgani shular jumlasidandir.

Bu kabi kamchiliklar boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qitish va savodxonlikning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarining o'z vaqtida emas, balki birining boshqasidan keyinroq amalga

oshishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, bolada o'quv dasturda belgilangan talablarning to'liq shakllanmasligiga sabab bo'ladi.

Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kuzatiladigan yuqorida ko'rsatilgan kamchiliklar va muammolarning yechimi sifatida o'qish savodxonligini baholashda PIRLS dasturi bizga yordamga keladi.

PIRLS dasturining ahamiyati shundaki bu dastur bo'yicha boshlang'ich sinflar o'rtasida o'qish ko'nikmalarini shakllantirish va butun dunyoda rivojlangan davlatlar qatorida O'zbekistonda ham yetishib chiqayotgan o'quvchilarni xalqaro jahon andozalarga muvofiq tarzda bilim va ko'nikmalarini baholash hamda bugungi kunda o'z fikrini mustaqil bayon eta olishlariga zamin yaratishdan iboratdir. PIRLS dasturining bosh g'oyasi bu aynan boshlang'ich sinflar o'rtasida o'qish savodxonligini o'stirishda hamda dunyoqarashini kengaytirishda kreativ, kognetiv fikrlay olish qobiliyatini tubdan shakllantirish bo'yicha o'qish ko'nikmalarini ya'ni:

1. Matnni tushunish;
2. Matndagi ma'lumotlardan foydalanish;
3. Bolalar o'rtasida matn bo'yicha mulohaza yuritish;
4. Matnga munosabat bildirish kabilarni o'rgatib singdirib borishni o'z ichiga oladi.

PIRLS dasturi bo'yicha o'quv ko'nikmalari:

1. Ma'lumot topish;
2. Tushunish;
3. Mulohaza yuritish va baholash;

Bu ko'nikmalar nafaqat boshlang'ich sinf o'quvchilarining, balki endilikda ularning o'qituvchilari uchun ham o'z ustilarida tinimsiz ishlashlarida turtki bo'ladi. Dastur maqsadlaridan yana biri bu asosan boshlang'ich sinflarda kreativ fikrlay olish o'zlarining bilim va ko'nikmalarini kompetensiyaviy holatlarda qo'llay olish, jamiyatda o'z o'rnini topish, maqsadlariga erishish yo'lida o'zlariga berilgan matnni tushunish, matndagi ma'lumotlardan foydalanish, ular ustida mulohaza yuritish va munosabat bildirishga yo'naltirish hamda raqobatni kuchaytirishdir.

PIRLS tadqiqotlarida boshlang'ich sinf o'quvchilariga beriladigan matn uchun quyidagi me'zonlar berilgan:

1. Matndagi so'zlar miqdori 1000 tadan iborat bo'lishi;
2. Matn 40 dan ortiq tilga tarjima qilingan bo'lishi;
3. Mazmun 9-10 yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi;
4. Matnda bog'liqlik va ketma ketlikning bo'lishi;

Demak, yuqorida keltirilgan me'zonlarga ko'ra kontent va kognetiv sohalarni ko'rib o'tamiz.

Kontent soha bu- boshlang'ich sinflarda o'tiladigan fanlar bilan keyingi sinflarda o'tiladigan fanlarning o'zaro mazmunan bog'liqligi, nomlanishi jihatdan esa farqlanishidir.

Ya'ni: 3-4- sinflarda "Hayot haqidagi fan", "Yer haqidagi fan" kabilarning yuqori 7-8-sinflarda "Geografiya", "Biologiya" deb atalishi ko'zda tutilgan. Kognetiv soha bu - boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish, qo'llash, mulohaza yuritish kabi ko'nikmlarning qay darajada shakllanganligini baholovch sohadir. Demak, bilish ko'nikmasida o'quvchilarda yodga olish, tasvirlash, misollar keltirish kabilarning to'liq shakllanganligi, qo'llash ko'nikmalarida esa taqqoslash, tasniflash bog'liqlikni aniqlash, modellardan foydalanishning shakllantirilganligi hamda mulohazada xulosa chiqarish va yakunlay olishning rivojlantirilganligi birma- bir ko'rib o'tiladi.

Xulosa qilib aytganda PIRL tadqiqotlarida ko'rsatilgan talablar bo'yicha endilikda boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'qituvchilarini ushbu ko'nikmalar yuzasidan o'zlarini namoyon eta olishlari

kerakligi ta'kidlanadi. Ushbu dasturlar bilan ish olib borishimiz biz kabi bo'lajak pedagoglarning zamonaviy ilm fan taraqqiyotiga qo'shgan hissalarimizdan biri bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY ASARNI IDROK ETIDHGA TAYYORLASH VA KITOB O'QISHGA QIZIQISHINI RIVOJLANTIRISH

**Qarshi shahar
5-o'rta ta'lim maktabining
Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Kosimova Mavlyuda Gapparovna**

ANNOTATSIYA

Badiiy asar mutoalaasiga kirishgan har bir o'quvchi asar mazmunini to'g'ri idrok etish uchun hayot, borliq haqida ma'lum darajada bilim va tasavvurga ega bo'lishi zarur. O'quvchilarda asarni o'qishdan oldin bolalar tasavvurini boyitish va unga aniqlik kiritishga qaratilgan ma'lum bir tayyorgarlik ishlari o'tkaziladi. Bunday jarayonlar o'quvchining kitob o'qishga qiziqishini ham shakllantiradi.

Kalit so'zlar: idrok etish, bilim, tasavvur, xissiy idrok etish, ekskursiya, hikoya.

АННОТАЦИЯ

Каждый ученик, читающий художественное произведение, должен иметь определённый уровень знаний и представления о жизни и существовании, чтобы правильно понимать содержание произведения. Перед чтением произведения учащимся даётся определённый объём подготовительной работы, направленной на обогащение детского воображения и его уточнение. Такие процессы также формируют интерес читателя к чтению книги.

Ключевы слова: восприятие, знание, воображение, эмоциональное восприятие, экскурсия, история

ANNOTATIO

Every student who reads a work of art must have a certain level of knowledge and imagination about life and existence in order to properly understand the content of the work. Before reading the work, students are given some preparation to enrich and clarify the children's imagination. Such processes also shape the reader's interest in reading a book.

Keywords: perception, knowledge, imagination, emotional perception, excursion, story.

Ma'lumki badiiy asar mutoalaasiga kirishgan har bir o'quvchi asar mazmunini to'g'ri idrok etish uchun hayot, borliq haqida ma'lum darajada bilim va tasavvurga ega bo'lishi zarur. Agar o'quvchilarda bunday bilimlar yetarli bo'lmasa, asarni o'qishdan oldin bolalar tasavvurini boyitish va unga aniqlik kiritishga qaratilgan ma'lum bir tayyorgarlik ishlari o'tkaziladi.

Bolalar asarni xissiy idrok etishlari uchun avval uni ifodali o'qishi lozim. Bu jarayonda asarni o'qitishdan oldin o'tkaziladigan tayyorgarlik mashqlari muhim ahamiyatga ega bo'lib, quyidagi vazifani o'z oldiga qo'yadi :

- O'quvchilarning asarda aks ettirilgan voqea-hodisalar haqidagi tasavvurlarini boyitish, matnning ongli idrok qilishga ta'sir etadigan ma'lumotlar berish, badiiy asarda tasvirlangan faktlarni o'quvchilar o'z hayotida kuzatganlari bilan bog'lay olishlari;
 - Yozuvchi hayoti bilan tanishtirish, uning ijodiga qiziqish uyg'otish;
 - Asarni hissiy idrok etishga tayyorlash;
 - Lug'at bilan shug'ullanish, o'quvchiga notanish so'zning leksik ma'nosini tushuntirish;
- Asarni o'qishdan oldin tayyorgarlik mashqlarini yetkazish o'quvchilarning saviyasigga qarab, o'qituvchi tomonidan hal qilinadi.

Bu jarayonni tashkil etish shakllari xilma-xildir.

1. Ekskursiya.

2. Film namoyish qilish.

3. O'qituvchi hikoyasi.

Ularning qaysi birini qo'llash o'quvchilar bilimiga, asarning g'oyaviy-mazmuni asosiga, maktabning moddiy bazasiga bog'liq.

Ekskursiya. Tabiat tasviri haqidagi asarlarni o'qishdan oldin ona tabiatga ekskursiya qilish o'quvchilar bilimini chuqurlashtiradi, ularda tabiat hodisalarini kuzatish va aniq tasvirlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ekskursiya orqali tabiatni sevishtga, unga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga zamin yaratadi. Masalan, Zafar Diyorning "Bahor yaqin", G'ayratiyning "Boychechak" she'rlari bahor faslida tabiat qo'yniga ekskursiya qilingandan so'ng o'qilsa, o'quvchilar she'rda aks ettirilgan tabiat tasvirini yanada yaxshi idrok etadilar va g'ozalligidan ta'sirlanadilar. O'rganilgan asar mazmuniga qarab muzey, ishlab chiqarish, kutubxona, dalava shaharning diqqatiga sazovor joylariga ekskursiya uyushtirish mumkin.

Film namoyish qilish. Kinofilm, diafilm, videotasmalardan "Kirish" sifatida foydalanish o'quvchilarning tasavvurini va tushunchasini oydinlashtirib, bir tizimga soladi. Yangiliklar bilan boyitadi. Masalan, Vatan haqidagi bo'limda

berilgan mavzularni o'rganishda Vatanimizning mustaqillikka erishganidan keying yutuqlari, davlar ramzlari, yurtimizning diqqatiga sazovor joylari tasvirlangan videoroliklar namoyishi o'quvchilarga bo'limda berilgan asarno ongli o'qishga, hissiy idrok etishga yordam beradi.

Vatanimiz bilan faxrlanish, ona tuproqqa muhabbat va milliy g'urur tuyg'ularini shakllantiradi.

O'qituvchi hikoyasi. Asar muallifi, yozuvchi haqida ma'lumot berishga eng samarali usullardan biri o'qituvchi hikoyasidir. Bunda o'qituvchi juda qisqa bo'lsa ham o'quvchilarni yozuvchi, shoirlar hayoti va ijodi bilan tanishtiradi. Ularning portretini, ikki-uchta asaridan namuna ko'rsatib, o'quvchilarning kitob o'qishga qiziqishini shakllantiradi. Masalan, 4- sinfda Hakim

Nazirning “Shoira” hikoyasini o’qishdan oldin bolalarga O’zbekiston Xalq yozuvchisi Hakim Nazirning 1915-yil Toshkentda mahsido’z oilasida tug’ilgani, 30-yillarda kosibchilik qilish birga, Toshkent Pedagogika institutining kechki bo’limida o’qiganligi, adibning ilk to’plami “Qishloqdagi jiyanlarim” 1948- yilda nashr etilgani, keyinroq “Besh baho” (1955), “Cho’l havosi” (1958) , “Bolajonlarim” (1964) nomli hikoyalar to’plamlari e’lon qilingan. Adibning asarlaridagi qahramonlar bolalar ekanligi ham aytib o’tiladi va kitoblari ko’rsatiladi. Kuzatishlarimda o’quvchilarni badiiy asarni idrok etishga tayyorlashda interfaol usullardan ayniqsa, “aqliy hujum”, “tarmoqlash” metodlaridan foydalanish yaxshi natija beradi. Masalan, 4-sinf o’qish kitobida berilgan “Oltin Kuz”, “Kuz ko’rinishlari” mavzularti bilan tanishtirishdan avval bolalarga savol beramiz. Kuz fasli nima uchun “Oltin kuz” deb ataladi?

O’quvchilar javobi tarmoqlash usulida doskaga yoziladi. Bu esa ularning asarni idrok etishlariga yaqindan yordam beradi. Xulosa shuki, badiiy asarni idrok etishga tayyorlash jarayonini shunday tashkil etish kerakki, bunda o’quvchi har qachongidan faol bo’lgan holda mashg’ulotlarda ishtirok etsin.

Bunday jarayonlar o’quvchining kitob o’qishga qiziqishini ham shakllantiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Eshmuhammedov R. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar” – Toshkent, 2008 yil.
2. Ishmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo’llari. – T.: TDPU, 2005 yil.
3. Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. T., 2003 yil.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ТАБИАТШУНОСЛИККА ОИД ТАСАВВУР ВА ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

Абдуллаева Гавҳар Рўзимурод қизи-мустақил изланувчиси
Қарши давлат университетининг Педагогика институти

Аннотация

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларида тасаввур ва тушунчани “Табиатшунослик” дарсларида шакллантиришнинг аҳамияти, самарали йўллари ва усуллари ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: дарс, мақсад, тушунча, тасаввур, яқка тушунча, умумий тушунча, географик, биологик

Аннотация

В данной статье рассматриваются важность, эффективные способы и средства формирования концепций и воображения у учащихся начальных классов на уроках «природаведение».

Ключевые слова: урок, цель, концепция, воображение, индивидуальная концепция, общая концепция, географическая, биологическая.

Annotation

This article discusses the importance, effective ways and means of forming concepts and imagination in primary school students in "Nature view" classes.

Keywords: lesson, purpose, concept, imagination, individual concept, general concept, geographical, biological

Мамлакатимизнинг таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотлар бошланғич таълим сифатини ошириш, ёш авлод тафаккурини шакллантириш, жамият ривожига мос билим, кўникма ва малакалар соҳиби бўлиш ва шу асосида юксак маънавий-ахлоқий қадрият-ларни ўзида мужассам этган баркамол шахсни вояга етказишга барча имкониятлар яратилмоқда. Жумладан, “...болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, эстетик, жисмоний ва руҳий ривожланиши учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш”,⁸ умумий ўрта таълим сифатини ошириш борасида салмоқли ишлар амалга оширилиб келинмоқда.

Табиатшунослик дарсининг асосий мақсади, ўқувчиларни табиатни кузатишга ўргатиш, уларда меҳнат кўникмаларини ва табиатга онгли муносабатни шакллантиришдан иборат.

Ана шу муҳим талабларни бажариш, аввало табиат ҳақидаги тасаввур ва тушунчаларни шакллантиришдан бошланади. Мактаб дастури талаблари асосида дарслар самарадорлигини ошириш, айниқса, ўқувчиларнинг мустақил кузатишларини тўғри ташкил қила олишадилар.

Ўқувчиларга у ёки бу тушунчаларни шакллантиришда нарсалар тўғрисида аниқ тасаввурлар ҳосил қилиш ўрганилаётган материални атроф-муҳит билан боғлаш, ҳиссий

⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги фармони

идрок муҳим аҳамиятга эга. Яъни табиатшунослик фанларни ўрганиш жараёнида олган билимларини реаллик билан боғлаб бу билан онгли муносабат ўргатишлари лозим. Шунинг учун фанга қизиқтиришнинг турли йўллари қўллаш ўқув жиҳозларни олам ва реал табиатни умумлаштириш лозим.

Табиатшунослик дастури биологик, географик тушунчалар шунингдек, табиат физика, кимёвий жараёнлар тўғрисида элементлар тушунчаларнинг ўзгартирилишини назарда тутади. Ҳар бир табиатшунослик дарсида энг муҳим махсус тушунчаларни ажратиш ғоят муҳимдир. Улар табиатшунослик тушунчаларни изчиллик билан кенгайтириб беришни қулайлаштиради, илмий дунё қарашнинг шаклланиши таъминлайди.

Табиатшунослик тушунчалари бу умумий муҳим белгилари билан бирлаштирилган объектлар, ҳодисалар, жисмларни бутун гуруҳи тўғрисидаги умумлашган билимларидир. Масалан, ўсимлик тушунчасидаги барча ўсимликлар учун умумий бўлган муҳим белгилари билан бир гуруҳда бирлаштирилган ҳар хил нарсалар киради.

Уларнинг ҳаммаси ўсади, ривожланади, нафас олади, кўпаяди, яъни тирик организм- лар ҳисобланади.

Тушунчаларни тасаввурлардан фарқ қила олиш керак. Тасаввур бу ички органлар фаолиятнинг, хотиранинг ёки тасаввур қилишнинг маҳсулидир. Тушунча тасаввур маҳсулидир. Тушунчалар қабул қилинадиган ва тасаввур этиладиган нарсалар устида фикр юритиш натижасида вужудга келади. Масалан: Қушни ҳосил қилиш учун эса унинг билимлари ва уларни системалаштириш бўйича фикрлаш керак бўлади.

Қабул қилиш ва тасаввурлар айрим нарсаларнинг қиёфасидир. Тушунчалар эса бутун нарсаларнинг қиёфасидир. Масалан: “барг” тушунчаси дарахт, бута, ўт ўсимликлар ўсадиган, ҳамма баргга таалуклидир.

Тасаввурлар тушунчаларнинг сезгили асоси ҳисобланади, бироқ тасаввурлар билан тушунчалар ўртасида кескин чегара йўқ. Тасаввурлар нарсанинг муҳим хусусиятларини тобора кўпроқ акс эттириб бориши билан умумлашади ва тушунчаларга айланади. Айни вақтда тушунча ўз-ўзидан вужудга келмайди. Тушунча кўпгина айрим ҳодисаларнинг муҳим белгиларни умумлашган сифатида ҳосил бўлади.

Мактабда 1-2 синфда “Атрофимиздаги олам” фанидан ўқувчилар умумий оддий табиатшунослик тушунчаларини оладилар. 3-4 синф “Табиатшунослик” фанида эса улар тажриба- лар ўтказишга, кузатишлар, экскурсиялар, амалий ишлар вақтида табиат тўғрисида конкрет тушунчаларга эга бўладилар.

Табиатшуносликнинг энг муҳим белгилари системалаштиришнинг энг муҳим асоси бўлади. Масалан “жонсиз табиат” тушунчаси шундай энг муҳим белгига эгаки, уларни энг кичик ёшдаги болалар ҳам аниқлаб олиши керак, яъни “жонсиз табиат” жисмлари овқатланмайди, ўсмайди, нафас олмайди ва кўпаймайдилар. Бу тушунчалар кейинчалик табиатшуносликни ўрганишга чуқурлашади ва кенгайиб боради. Тушунчаларни умумийлаштириш, яъни умумий ҳоссаларга эга бўлган жисм ва ҳодисаларни бирлаштириш жараёнида шаклланади.

Табиатшуносликда шуни назоратда тутиш керакки, тушунча айрим элементлардан таркиб топади. Чунончи “тепалик” тушунчаси қуйидаги элементлардан чўққидаги тик ёнбағри, ётиқ ёнбағрилик кабилардан таркиб топган, “дарё” тушунчаси қуйидаги унсурларни қўйилиш жойи, боши (бошланиш) ўрни, ўз ичига олади. Табиат объектлари ва ҳодисалари тўғрисида тушунчалари ҳосил қилиш учун аввало улар устида кузатиш кейин уларнинг тасвирини(сурат,таблица, харита, схема)га қараб чиқиш, ўқитувчининг ҳикояси ёки суҳбати-

ни эшитиш ва олинган тушунчаси дарслик бўйича эшитиш ва ўқитувчининг мақсадига ўйланган эски тушунчалар ёрдам беради.

Якка табиатшунослик тушунчаларини шакллантириш.

Якка тушунчалар у ёки бу нарса-ҳодисаларга хос бўлган якка белгилардир. Агар умумий тушунчалар, атамалар билан мустаҳкамланса, якка тушунча эса номлар ёки шахсий исм билан ифодаланилади. Чунки унинг номида объект бўлмайди.

Ўқувчилар эътиборини объектнинг умумий тушунча билан боғланишига якка хусусиятини таъкидламоқ зарур. Агар у жуғрофия объекти бўлса, унда объекти фазовий характеристика бериш, яъни жойлашган ўрнини харитадан аниқлаш керак.

Якка тушунчани шакллантириб бориш умумий тушунчани ўқишга алоҳида эътибор бериш лозим. Чунончи, дарё умумий тушунчани шакллантиргани учун уни кузатиш таҳлил қилиш ва умумлаштириш жараёнида унинг муҳим белгиларни ажратиш керак.

Бунинг учун ўқитувчи харитадан Сирдарё, Амударё, Чирчиқ дарёларини кўрсатиши, яъни якка сўраши мумкин. Уларнинг ҳаммаси оқимга, бошланиш ва қуйилиш жойида ирмоқларга ўнг ва чап қирғоқларга эга. Шу қуюлиш жойида белгилар асосида дарё умумий тушунчаси шаклланади.

Табиатшунослик дарсларида якка тушунчалардан ташқари йиғма тушунчалар ҳам шакллантирилади. Улар умумий белгиларга эга бўлган якка тушунчалардан таркиб топади. Масалан: чўл ўсимликлар саксауул, қум акацияси, янтоқ. Улар учун хос ўсимликларнинг умумий белгиларига узун илдизлар бўлиши ва йирик барг пластинкаларнинг йўқлиги, тиконларнинг борлиги бирлаштиради. Йиғма тушунчага қирадиган ҳар хил якка индивидуал хусусиятларини сақлайди.

Субтропик ўсимликлар магнолия, чой, кипарис, чўл ўсимликлари саксауул янтоқдан кескин фарқ қилади. Шундай қилиб ўсимликлар учун уларни бир тушунчага бирлаштирадиган минтақавий белгилар умумий ҳисобланади. Умумий тушунчани шакллантириб, кейин ҳар бир зона ўсимликларнинг индивидуал хусусиятларини жадвал, сурат, гербарий ўрганишга ўтиш керак.

Табиатшунослик дастури биологик, географик табиатда бўладиган физикавий-кимёвий жараёнлар тўғрисида тасаввур ва тушунчалар шакллантиришни назарда тутди.

Яъни ҳар бир табиатшунослик дарсида энг муҳим махсус тушунчаларни ажратиш, табиатшунослик тушунчаларини изчиллик билан кенгайтириб бориш, илмий дунёқарашни шакллантиришда мавжуд йўл усуллардан самарали фойдаланиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги фармони.

2. Нуриддинова М. Табиатшунослик ўқитиш методикаси. – Тошкент: “Ўқитувчи”, 2005.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SO'Z BOYLLIGINI OSHIRISHDA UYUSHIQ BO'LAKLI GAPLARDAN FOYDALANISH

Aliqulova M.Sh,

QarDU magistranti

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda uyushiq bo'lakli gaplarni o'rgatish orqali o'quvchilarning so'z boylligini oshirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar. Uyushiq bo'laklar, bog'lovchi, badiiy adabiyot, so'z boyligi.

Аннотация. В данной статье уделяет внимание на проблему обогащения словарного запаса учащихся начальных классов путем обучения однородных членов предложения.

Ключевые слова. Однородные члены, союзы, художественная литература, словарный запас.

Annotation. This article focuses on the problem of enriching the vocabulary of primary school students by teaching homogeneous members of the sentence.

Key words: Homogeneous members, unions, fiction, vocabulary

O'zbek tilining sintaktik qurilishida uyushiq bo'lakli gaplarni o'rganish masalasi atroflicha ishlanishni talab qiluvchi, nazariy va amaliy qimmatli katta bo'lgan dolzarb masalalaridandir. O'zbek tilida gap bo'laklarining uyushib kelishi ancha uzoq tarixga ega. Uyushiq bo'laklarning ko'plab qo'llanishini XI asrda va undan so'ng yaratilgan asarlarda ko'plab uchramiz. Bu hodisa barcha turkiy xalqlar, shu jumladan, o'zbek xalqi uchun ham mushtarak bo'lgan turk-runiy yozuvlarida ham, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarida ham ko'plab uchraydi.

Chekti avval taom ila sharbat,

Mehmon qildi ul sori rag'bat [3:117]

Ushbu yil shubhalik taomdin parxiz qila boshladim. Pichoq va qoshiq va dasturxong'acha ehtiyot qilur edim. [4:81]

Demak, hozirgi zamon o'zbek tilida uyushiq bo'laklarning qo'llanishi tasodifiy hol bo'lmay, tarixan shakllanib kelayotgan o'ziga xos sintaktik hodisadir.

Uyushiq bo'laklarning o'zaro bog'lanishi teng bog'lovchilar, yuklamalar va to'xtam, ohang yordami bilan bo'ladi. Teng bog'lovchilar yordamida bog'langan uyushiq bo'laklar gap bo'laklarining o'zaro uyushish munosabatlaridagi ayrim xususiyatlariga ko'ra, ohang yordamida bog'langan uyushiq bo'laklarga nisbatan ozmi-ko'pmi farq qiladi: bog'lovchilarning qatnashuvi uyushgan bo'laklarning ochiq, yanada aniqroq ifodalashni ta'min etadi.

Uyushgan bo'laklarning o'zaro bog'lanishida ishlatiladigan bog'lovchilar qo'llanish usullariga ko'ra asosan uch xil: o'zbek tilida gapning uyushiq bo'laklarini bog'lash uchun teng bog'lovchilar - biriktiruv, zidlov, ayiruv bog'lovchilari qo'llanadi. Bu bog'lovchilar o'z vazifalariga ko'ra bir-biridan farq qiladi.

O'zbek tilida gapning uyushiq bo'laklari yozuvchilarning asarlarida ma'ruzachilarning nutqida uslubiy vosita sifatida juda keng qo'llanmoqda. Chunki ular fikrni aniq, to'liq, obrazli ifodalaydi, shuningdek, nutqqa ifodalilik, ko'tarinkilik berish uchun xizmat qiladi. Ular ifodani ixcham tuzish, unda his-hayajon holatlarni to'la aks ettirish, uslubiy ravonlik va ixchamlik singari xususiyatlar bilan tilimizda katta ahamiyatga ega bo'lgan grammatik kategoriyalardan hisoblanadi. Shuning uchun bu sintaktik hodisa ifoda vositasi sifatida nutqimizning deyarli hamma turida, ayniqsa, yozma nutq turlarida, badiiy adabiyotning turli janrlarida ancha keng qo'llaniladi va dolzarb hodisa hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari 4-sinfda va, ammo, lekin, bog'lovchilari yordamida bog'langan va bog'lovchilarsiz qo'llangan uyushiq bo'lakli gaplarni o'rganadilar. O'quvchilar uyushiq bo'lakli gaplarni sanash ohangida o'qishga; va, ammo, lekin, bog'lovchilari bilan

bog‘langan uyushiq bo‘laklarda shu bog‘lovchilardan oldin vergul qo‘yib yozishga, uyushiq bo‘lakli gaplardan og‘zaki va yozma nutqda foydalanishga o‘rganadilar.

O‘quvchilar birdan ortiq ega, birdan ortiq kesim, bir xil so‘roqqa javob bo‘lgan va gapning bir bo‘lagiga bog‘lanib kelgan birdan ortiq ikkinchi darajali bo‘laklar gapning uyushiq bo‘laklari ekanligi, uyushiq bo‘laklar o‘zaro va, ammo, lekin, biroq bog‘lovchilari bilan bog‘lanishi bilan birinchi marta tanishadilar. Boshlang‘ich sinflarda gapning uyushiq bo‘laklari bir xil so‘roqqa javob bo‘lishi, gapda bir xil vazifani bajarishi, sanash ohangi bilan aytilishi, bosh bo‘laklar ham, ikkinchi darajali bo‘laklar ham uyushib kelishi mumkinligi, uyushiq bo‘laklarning o‘zaro bog‘lovchisiz hamda, va, ammo, lekin, biroq bog‘lovchilari bilan bog‘lanishi o‘rgatiladi. Uyushiq bo‘laklarda tinish belgilarning ishlatilishi yuzasidan quyidagi ma‘lumot ham boshlang‘ich sinflarda beriladi.

Gapning uyushiq bo‘laklari bog‘lovchilarsiz bog‘lansa, ular orasiga vergul qo‘yiladi.

Gapning uyushiq bo‘laklari ammo, lekin, biroq bog‘lovchilari bilan bog‘lansa, shu bog‘lovchilardan oldin vergul qo‘yiladi. Va bog‘lovchisi bilan bog‘langan uyushiq bo‘laklar orasiga vergul qo‘yilmaydi.

Gapda so‘zlarning bir-biri bilan bog‘lanishi mavzusi o‘tilganda so‘zlarning bir-biri bilan teng bog‘lanishi, teng bog‘langan so‘zlar gapning uyushiq bo‘laklarini hosil qilishi o‘rgatiladi.

Masalan,

1. *So‘zni aniq, to‘g‘ri yozish, Bilag‘onga emas tashvish.*
2. *Uyda va ko‘chada odobli bo‘ling.*
3. *Men Yo‘ldoshni ko‘rdim, lekin so‘zlasha olmadim. 4. Oy yoritadi, biroq isitmaydi. (Maqol)*

Ona tili ta‘limida o‘quvchilarning nutqiy savodxonligini ta‘minlash va so‘z boyligini oshirish, nutqiy mahoratni shakllantirish, matn va mashqlar ustida ijodiy ishlarga o‘rgatish, egallagan bilimlar asosida kichik matnlar yaratish va ularda uyushiq bo‘laklardan o‘rinli foydalanish ona tili ta‘limi samaradorligini oshirishning eng muhim va zarur omillardan biri sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ikromova R., G‘ulomova X va boshqalar. 4-sinf uchun “Ona tili” darsligi. –T.: O‘qituvchi, 2020. –190 b.
2. G‘afforova T. Boshlang‘ich ta‘limda zamonaviy texnologiyalar. – Qarshi, 2009. – 163 b.
3. Alisher Navoiy. Sab‘ai sayyor. -T.: “ Adabiyot va san‘at”, 1990. – 544 b.
4. Zahiriddin Bobur. Boburnoma.-T.: “Yulduzcha”, 1990. – 367 b.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА МАТЕМАТИКА ЎҚИТИШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Йўлдошев Жаҳонгир Тилакмуродович

Умиров Азамат Абдуназарович

Қарши давлат университети,

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчилари.

Рўзикулова Дилфуза Худойбердиевна

Қарши тумани 47-мактаб Бошланғич таълим ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада бошланғич таълим математика фанини ўқитишда интерфаол методлардан фойдаланишнинг самарали аҳамияти ҳақида тушунчалар берилган.

Калит сўзлар: мантикий-фикрлаш, тафаккур, диққат, хотира, ижодий тафаккур, замонавий интерфаол методлар, инсерт усули, ФСМУ технологияси.

Аннотация: В статье дается представление о важности эффективного использования интерактивных методов в обучении математике в начальной школе.

Ключевые слова: логическое мышление, мышление, внимание, память, творческое мышление, современные интерактивные методы, метод вставки, технология FSMU.

Annotation: The article provides insights into the importance of effective use of interactive techniques in teaching mathematics in primary education.

Key words: logical-thinking, thinking, attention, memory, creative thinking, modern interactive techniques, Insert method, FSMU technology.

Бошланғич синфларнинг математика дарслари ўз моҳияти, мақсад ва вазифаларига кўра таълим тизимида алоҳида ўрин тутати. Негаки, унинг заминида кундалик фаолиятда дуч келинадиган муаммоларни ҳал қилишни ўрганиш ва мантикий-фикрлашни ошириш, ривожлантириш ҳамда, такомиллаштириш асослари ётади. Ўқувчининг математика фанини самарали ва сифатли ўрганиши унинг назарий билимларни қай даражада ўзлаштиргани билан боғлиқ бўлади.

Бошланғич мактабда математика таълими ўқувчиларнинг мантикий фикрлаш қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантиришга, ўз фикрларини мустақил баён қила олиш, эгаллаган билимларини ижтимоий фаолиятларида қўллаш ҳамда таълимнинг кейинги босқичида ўқишни давом эттириш учун математик тайёргарликни таъминлашга хизмат қилади. Математика фани болаларда тафаккур, диққат, хотира, ижодий тафаккур этиш ва кузатувчанликни ривожлантиришга хизмат қилади.

Шунингдек математика фани ўқувчининг мантикий фикрлаш малакаларини ошириши, унинг ўз фикрини аниқ, тўғри тушунарли баён этиши учун замин ҳозирлайди.

Бошланғич синфлар математика фанида ўқувчилар эгаллашлари керак бўлган малака талаблари фанда ўрганилиши керак бўлган қоидалар, хоссалар ва тушунчаларни билиш даражаси билан белгиланади.

Ўқитувчининг вазифаси – ўқувчиларга математика фанини ўқитишда бу имкониятлардан самарали фойдалана олишдан иборатдир.

Дарсда ўқувчилар фаоллигини оширувчи воситалардан бири ўқитишнинг интерфаол методларидир. Бу усуллар мактаб педагогикаси учун янгилик эмас. Улардан илгари ҳам, келажакда ҳам кенг миқёсда фойдаланиш ҳозирги замонавий таълимнинг асосий мақсадларидан бири ҳисобланади. “Дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда қачонки, бу методлар самарали натижа беради?” – деган саволга қуйидагича жавоб беришимиз мумкин. -дарс ва мавзунинг мақсадлари тўғри аниқ танланганда;

-мавзуга мос методларни танлай олинса;
 -бир методлар бутун дарс давомини қамраб олмасдан, балки кичик дақиқаларни қамраб олса;
 -танланган метод ўқувчиларга янги бир ахборотни етказиб берса;
 Ўқитувчилар замонавий интерфаол методларни юқоридаги талаблар асосида қўллай олсалар, ўқувчиларнинг дарс материалларини, билимларни ўзлаштириш даражаси анча юқори ва сифатли бўлади.

Қуйида баъзи методлардан намуналар келтирамыз.

Инсерт усулидан фойдаланиб машғулоти хулосалаймиз.

1. Мавзуни ўқиб ўрганиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

V – биламан

+ – мен учун янги маълумот

- – мен билган маълумотни инкор қилади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот.

Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштирамыз ва у қуйидагича кўринишда бўлади.

Мавзу саволлари	V	-	+	?
1. Тенгламаларнинг тузилишига кўра турлари нечта ва қандай?				
2. Содда тенгламаларнинг нечта кўриниш тури ва нечта компонент қоидалари мавжуд?				
3. Бошланғич таълимда тенгламаларни бажаришда қандай қоидалардан фойдаланамиз? Мисолларда кўрсатинг.				
4. Мураккаб тенгламаларни ечишда қандай қўшимча қоида киритамиз? Мисолларда кўрсатинг.				
5. Матнли масалаларни бажаришда тенглама тузиш малакаси қандай бўлади?				

2. ФСМУ технологияси.

Тенгламаларни бажариш орқали ўқувчиларда қандай билим, кўникма ва малакалар шаклланади?

Ф – фикрингизни баён этинг

С – фикрингиз баёнига сабаб кўрсатинг

М – кўрсатган сабабингизни исботловчи далил келтиринг

У – фикрингизни умумлаштиринг

Хулоса қилиб айтганда бошланғич синф математика дарсларида замонавий интерфаол методлардан оқилона ва ўз ўрнида фойдаланиш ўқувчиларнинг мантикий ва танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга, ўз мустақил фикрларини баён қилишга, диққатини жамлай олишга ва уларнинг шахсий индивидуал қобилиятларини шакллантиришга ёрдам беради. Ушбу жараёнда ўрни ва аҳамиятига кўра тўғри танланган методлардан фойдаланилса болаларга тушунтирилаётган мавзуни етказиб бериш бирқанча осонлашиб, ўқитиш самарадорлиги ошади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Адизов Б.Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари. Пед. фанл. докт. дисс. ... – Тошкент, 2003. –276 б.

2. Қашқадарё вилояти ХТХҚТМО институти “Таълим тизимида инновацион ғоялар ва технологиялар: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. 12-декабр 2018- йил.
3. Йўлдошев Ж.Т. Масалалар ечиш бўйича практикум (Масалалар орқали дивергент тафаккурни ривожлантириш усуллари). Ўқув қўлланма. Қарши давлат университети, “Фан ва таълим” нашриёти. 2021.–116 б.
4. Талъат Ғаффорова. “Бошланғич таълим самарадорлигига эришишнинг педагогик шарт-шароитлари” Тошкент. “Машхур-пресс” 2017.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING AHAMIYATI

Umirov Azamat Abdunazarovich

QDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

QDUning Pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi talabasi Muhammadiyeva Lola Mahmudovna

Annotatsiya: Maqolada tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi, hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Unda tahlil, taqqoslash, izohlash, yangilik kiritish, muammolarini hal etishga alohida e'tibor beriladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikr, dunyo, ta'lim, oddiy fikr, o'quvchi, asos, xulosa.

Аннотация: В статье обсуждаются идеи и их важность в критическом мышлении с точки зрения плюрализма, а также сравниваются с другими идеями. Основное внимание уделяется анализу, сравнению, интерпретации, инновациям и решению проблем.

Ключевые слова: критическое мышление, мир, образование, простая мысль, читатель, основа, вывод.

Abstract: The article discusses the ideas and their importance in critical thinking from the point of view of pluralism, and also compares with other ideas. The focus is on analysis, comparison, interpretation, innovation and problem solving.

Key words: critical thinking, world, education, simple thought, reader, basis, conclusion.

Hozirgi globallashuv sharoiti, dunyo hamjamiyati hayotidagi iqtisodiy, mafkuraviy, ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuvi hamda moliyaviy inqirozlar yoshlarni mamlakatning ijtimoiy, ilmiy-ma'rifiy, siyosiy hayotiga chuqur integratsiyalashuvini ta'minlashni talab etadi. Jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq dolzarb muammolarning yechimi esa mustaqil fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lgan yangi avlodga bog'liq. Insonning barcha mavjudotlardan yuksak jihati uning fikrlash qobiliyatidir. Zotan, insonlar bir-birlari bilan o'ziga xos uy-hayollari, mushohadalari, fikr yuritishlari, mustaqil qobiliyatlari bilan ajralib turadilar. Shuning uchun ham inson fikrini tarbiya qilish muhim sanaladi. Abdulla Avloniyning asarlarida fikr tarbiyasiga oid quyidagicha talqin berilgan: «Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muaddas bir vazifasidir. Fikr insonning sharofatlik, Hayratlik bo'lishiga sabab bo'ladi. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so'ng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog'liqdir». Ijtimoiy hayot, hamkorlikka asoslangan ta'lim jarayoni va ishlab chiqarishda o'zaro munosabat aloqalar, hamkorlikdagi aqliy va jismoniy mehnat mahsuli, muomala maromi mustaqil fikrlash majmuasi tariqasida yuzaga keladi. Shaxs mustaqil fikrlash orqali voqelikni umumlashtirib, narsa va hodisalar o'rtasidagi ichki, murakkab bog'lashlar, munosabatlar, xossalar, xususiyatlar hamda mexanizmlarni anglab yetadi. Darhaqiqat,

jamiyatda xilma-xil fikrlash muhitini vujudga keltirishda mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxslarning o'zni beqiyosdir.

Tanqidiy fikrlash bu nima qilish yoki nimaga ishonish kerakligi haqida aniq va oqilona o'ylash qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash ko'nikmasiga ega inson mantiqan to'g'ri, yaxshi asoslangan mulohaza yuritish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Tanqidiy fikrlash bo'yicha adabiyotlarda fikrga quyidagicha ta'rif berilgan:

Fikr (inglizchadan argument) – bu biror xulosa yoki xulosalardan hamda ularni asoslash uchun berilgan sabab(lar)dan tashkil topgan matndir.

Demak, biror matn fikr (argument) sifatida baholanishi uchun u kamida ikki tatarkibiy qismdan iborat bo'lishi kerak: Kamida bitta asos (yoki sabab) va kamida bitta xulosa.

Masalan: Laylo bugun ona tili darsida 2 baho oldi. Xo'sh buning sababi nimada? Chunki u uyga vazifani tayyorlamagan edi. Kelinglar, endi fikrdagi asos va xulosa nima ekani, ularning fikrda qanday joylashishi, asos va xulosani qanday aniqlash mumkinligi haqida gaplashsak.

Oddiy fikr

Laylo ona tili darsida 2 bahooldi, chunki u uyga vazifani tayyorlamagan edi.

Bu yerda “Laylo ona tili darsida 2 baho oldi” jumlasini – Xulosa, “U uyga vazifani tayyorlamagan edi” – Asos (sabab). Bunda bitta hodisaning sodir bo'lishiga boshqa bir hodisa yoki holat sabab sifatida keltirilgan.

Fikrdagi asos va xulosani aniqlash

Berilgan fikrdagi bitta jumlagi “Nimaga?”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Qanday qilib?”, “Nima sababdan?” kabi savollardan birini berilganda, ikkinchi jumla javob bersa, bunday vaziyatda birinchi jumla xulosa, ikkinchisi asos bo'ladi va aksincha.

“Laylo onatildarsida 2 bahooldi” jumlasiga nima uchun deb savol berganimizda ikkinchi, “U uyga va zifani tayyorlamagan edi” jumlasini javob bo'la oladi.

Keling mustaqil bajarish uchun fikrni tanqidiy fikrni ko'ribchiqing:

1. Azizbek va Charos bir sinfda o'qiydi. O'qituvchi matematikadan baholagan yozma ishlarni o'quvchilarga tarqatdi. Shunda Azizbekning yuziga tabassum yugurdi lekin Charos hafa bo'ldi.

O'qituvchi aytdiki ko'pchilik o'quvchilar imtihonda past baho olishdi va keying imtihonga yaxshiroq o'qishni tavsiya qildi.

Savol: O'qituvchi quyidagilardan qaysi biriga ishonadi?

A O'qish talabalarga matematika testini yaxshiroq ishlashda yordam beradi.

B Ko'pchilik talabalar umuman imtihonga tayyorlanmaganlar.

C Hech bir talaba imtihonga yetarli tayyorlanmagan.

2. Agar birinchi va ikkinchi gap to'g'ri bo'lsa, uchinchi gap to'g'rimi, hatomi yoki aniqlab bo'lmaydimi?

1. Malika Nasibadan uzunroq.

2. Nasiba Hasandan kaltaroq.

3. Hasan Malikadan uzunroq.

A. To'g'ri

B. Hato

C. Aniqlab bo'lmaydi

Amerikalik olim J. Dyuning fikricha: “O'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalargina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi. Shu sababli, o'quv jarayonining boshlang'ich nuqtasi hisoblangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bo'lgan eng muhim savol bu hodisa qanday muammoni vujudga keltirishini anglatadigan savoldir. Faqatgina muayyan muammo

bilan kurashib, murakkab vaziyatdan chiqish uchun o'zingni shaxsiy yo'lini izlagandagina o'quvchi haqiqattan ham fikrlaydi" Darhaqiqat, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning mustaqil ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini aniqlash zaruriyati mavjud. Chunki, tanqidiy fikrlash mustaqil fikrlashning tarkibiy qismidir. Bizningcha esa tanqidiy fikrlash–bilimni o'zlashtirish va mustaqil fikrlashning yuqori darajadagi tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning voqea, hodisa, borliqni ob'ektiv idrok etish imkoniyatini kengaytiruvchi aqliyhodisadir. Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Unda tahlil, taqqoslash, izohlash, yangilik kiritish, muammolarni hal etishga alohida e'tibor beriladi hamda o'quvchilarda bunyodkor g'oyalarning yovuz g'oyalar ustidan g'alaba qozonishga ishonch paydo qilinadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. / O. Sharofiddinov tahriri ostida –T.: «Ma'naviyat», 1998. –302-b.
2. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. / Пер. сангл. Н.М.Никольской; Подред. (испреди сл.) Н.Д.Виноградова. —М.: «Мир», 1915. -С. 202.
3. Xodjiyeva F.O. O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish. / Monografiya. –T.: «Fan», 2008. –140-b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ALGEBRA ELEMENTLARINI O'QITISH METODIKASI

Xoliyorova Maqsuda Alisher qizi

Qarshi davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda umuta'lim maktablarida matematika fanini o'qitishning yangicha usullari, zamonaviy ta'lim tizimining yutuqlari, dars jarayonlarida yo'l qo'yilayotgan kamchiliklarning tub mohiyatini o'rganish zarurligi, matematika fanini o'qitishda qiziqarli metodlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Arifmetik amallar, matematik simvollar, natural son, sonli ifodalar, harfiy ifodalar (ingliz va rus tili annatat, kalit so'zlar yo'q).

Boshlangich sinflarda arifmetik materiallarni o'rganib yakunlash algebraik materiallarni va matematika simbolikani o'rganish bilan umumlashtiriladi. Boshlangich sinflarda o'quvchilar alfavitni matematik simvol tarzida qo'llay boshlaydilar. Shu orqali algebraik ifoda, tenglik, tengsizlik, tenglama to'g'risida boshlangich ma'lumot oladilar. Bular to'g'risida ma'lumot berishning asosiy maqsadi arifmetik amallarning mohiyatini to'laroq ochish, shuningdek, keyingi sinflarda o'rganiladigan algebra fani uchun zaruriy tayyorgarlikni amalga oshirishidir. Lekin, algebraik misollarni yechish algebra qoida va qonuniyatlarga asoslanmasdan arifmetik qoidalarga asoslanadi. Masalan, $3a10$ dan a qo'shiluvchini topish no'malum komponentni topish qoidasi bilan yechiladi. Algebra materiallarini o'rganish algebraik ta'riflarga asoslanmaydi.

Ma'lumki, boshlangich sinf dasturining asosiy mazmuni natural sonlarni og'izaki va yozma nomerlash va ular ustida 4 arifmetik amallarni bajarish malakasini berishdir. Shuning uchun 1-sinf dan boshlab sonlarni o'qish va yozish malakalari bir necha bosqichga bo'lib o'qitiladi.

Masalan, 10 ichida og'zaki va yozma nomerlash, 100, 1000 va ko'p xonali sonlar to'g'risida ma'lumotlar beriladi. Sonli ifodalar deganda sonni biror amallar bilan birlashtirilgan yoki alohida yozilgan bir xonali, yoki ikki xonali yoki ko'p xonali sonlarni o'qish va yozishni tushunamiz. Sonli ifodalar faqatgina arifmetik ifodalarda 4 amalni bajarish emas, geometrik masalalar, arifmetik va algebraik masalalarni yechishda bevosida qo'llaniladi.

2-sinfda o'quvchilar "matematik ifoda" va "matematik ifodaning qiymatlari" tushunchalari bilan tanishadilar. Avval $6:2=4$ ifodaga o'xshash 2, 3 amalli ifodalarni misol keltiradi, keyin esa uning qiymati nechaga teng degan savolni qo'yadi, bu ifoda 7 ga teng va 7 yozilgan ifodaning qiymati ekanligi tushuntiriladi. Shundan keyin yana murakkab ifodalarga misol keltiradi, keyin o'quvchilarning o'ziga ifoda tuzing va uning qiymatini top degan topshiriqlar beradi. Sonli ifodalarga:

a) har bir son sonli ifoda;

b) agar a va b sonli ifodalar bo'lsa, u holda ularning ayirmasi, yig'indisi, ko'paytmasi va bo'linmasi ham sonli ifoda bo'ladi. 2-sinf dan asosan amallar tartibi qoidalari o'rganiladi. U murakkab ifodalar deb yuritiladi.

a) oldin qavslarsiz ifodalarda amallarning bajarilish tartibi qaraladi, bu holda sonlar ustida faqat 1- yoki 2- bosqich amallari bajariladi.

b) shundan keyin 1-, 2- bosqich amallarini o'z ichiga olgan va qavslarsiz amallarni bajarishga o'tadi.

v) shundan keyin $25 \times (40-15)$, $(85-30):5$ kabi qavslar katnashgan ifodalarni hisoblashga o'tadilar. hisoblash qoidasini keltirib chiqaradilar. O'tilgan materialni mustahkamlash maqsadida quyidagi topshiriqlar beriladi:

Matematika dasturiga binoan harfiy ifodalar 1-sinf dan boshlab kiritiladi. Bu yerda o'quvchilar har xil ko'rinishdagi tenglamalarni yechishda va masalalarni tenglamalar yordamida yechishda, no'malum sonni belgilash uchun simvol sifatida ishlatiladigan x harfi bilan tanishadilar. 2-sinfda x harf o'zgaruvchini belgilaydigan simvol sifatida kiritiladi. Bu boshlangich sinflardan o'zgaruvchi tushunchasini shakllantirish va bolalarni simvollarning matematik tilda ifoda qilish imkonini beradi. Harfning o'zgaruvchini belgilash uchun simvol sifatidagi ma'nosini ochib berishga tayyorgarlik ishi 2-sinfda o'quv yilining boshida qo'shish va ayirish amallarini takrorlash munosabati bilan o'tkaziladi. harflarning kiritilishi bilan bir vaqtda tayyorgarlik davrida, bolalar yangi terminlar: "matematik ifoda" va "matematik ifodaning qiymati" bilan ta'rifsiz tanishadilar. Bu davrda yig'indi va qoldiqni topishga doir bir xil mazmundagi sodda arifmetik masalalarni yechish bo'yicha ish olib boriladi.

O'quvchilar harfiy simvolikaning ma'nosini tushunib olganlaridan so'ng, harflarni ishlatishda shakllanayotgan bilimlarni umumlashtirish vositasi sifatida foydalanish mumkin.

1. Arifmetik amallarning xossalarini, arifmetik amallarning komponentlari hamma natijalari orasidagi bog'lanishni va h.k. larni harflar yordamida yozishda o'quvchilar yig'indisini $4 \times a$ ko'paytma bilan almashtiradi va bunday mulohaza yuritadilar: bu yerda qo'shiluvchilar bir xil (a), demak yig'indini ko'paytma bilan almashtirish mumkin, birinchi ko'paytuvchi a, ikkinchi ko'paytuvchi 4 soni bo'ladi, chunki qo'shiluvchilar 4 ta.

2. Arifmetik amallarning harflar yordamida yozilgan xossalarini, bog'lanishlarini, munosabatlarini va hokazolarni o'qish.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar bilan tenglik, tengsizlik, tenglama kabi matematik ifodalar (sonli ifoda va o'zgaruvchili ifodalar) haqidagi tushunchalarni shakllantirish bo'yicha planli ish olib boriladi. Bu tushunchalarning hammasi o'zaro uzviy bog'langandir. Masalan, harfiy simvolikani kiritish bolalarni tengsizlik, tenglama va boshqa tushunchalar bilan propedevtik planda tanishtirish imkonini beradi. Endi matematik ifoda, tenglik, tengsizlik, tenglama ustida va matnli masalalar yechishda tenglamalardan foydalanish borasida mukammalroq to'xtalamiz. Avvalo sonli ifoda tushunchasining mazmunini eslatib o'tamiz. Bu tushuncha matematika kursiga doir qo'llanmalarda bunday ta'riflanadi: eng sodda sonli ifodalar - yig'indi va ayirma bilan o'quvchilar

birinchi sinfda tanishadilar. Ikkinchi sinfda esa ular yana ikkita eng sodda ifodalar - ko'paytma va bo'linma bilan tanishadilar.

Ifodani almashtirish bu berilgan ifodani boshqa, qiymati berilgan ifoda qiymatiga teng bo'lgan ifoda bilan almashtirish demakdir. Masalan, bir xil qo'shiluvchilar yig'indisini ko'paytma bilan almashtiriladi: Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni birinchi darajali bir noma'lumli tenglamalarning ba'zi xillari yechilishlari bilan tanishtiramiz.

Matematika dasturida bolalarni ba'zi xil masalalarni tenglamalar tuzish bilan yechishga o'rgatishni nazarda tutadi. Bolalar masalalarni algebraik yo'l bilan yechishni o'rganib olishlari uchun ular masaladagi berilgan va izlanayotgan miqdorlarni ajratib olish; undan o'zaro teng bo'lgan ikkita asosiy miqdorni ajrata olish yoki undan bitta miqdorning o'zaro teng ikkita qiymatini ajrata olish va bu qiymatlarni har xil ifodalar bilan yoza olish malakalariga ega bo'lishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov A.B. Oliy matematika. Ma'ruzalar matni. – Samarqand. SamKl. 2001.
2. Ahmedov M. va b. Matematika . 1-sinf . T.:2003.
3. Azizxodjayeva N.H. Pedagogik texnologiya va texnologik mahorat. – Toshkent.: TDPU, 2003
4. Bikbayeva N. va b. Matematika . 4-sinf. T.:2014
5. ma'rifat.uz

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA FANLARARO INTEGRATSIYANING AHAMIYATI

Qarshi Davlat Pedagogika Instituti
Ta'lim va tarbiya nazaryasi
(Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi) guruhi
magistranti Kamalova Dilobar Tairovna

Annotatsiya:

Bugungi kunda fanlarni o'qitishda jahon tajribalaridan foydalanish davr talabi hisoblanadi. Shu o'rinda xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik, fanlar integratsiyasi asosida fanlarni o'qitishni yo'lga qo'yish muhim hisoblanadi. Ushbu maqola boshlang'ich ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning ahamiyatiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar:

Integratsiya, maqsad, muammo, o'quv reja, ko'p fanlar integratsiyasi, chegaradosh fanlar.

Annotation:

Today, the use of world experience in teaching science is a requirement of the time. In this regard, it is important to prepare for international research, to establish science teaching based on the integration of disciplines. This article focuses on the importance of interdisciplinary integration in the primary education system.

Keywords:

Integration, goal, problem, curriculum, multidisciplinary integration, cross-border sciences.

Integratsiya - fanlararo bilimlarni (integrativ bilimlarni) chuqurlashtirish va oshirish, ularni shakllantirish bilan shug'ullanadi. U har xil turlar, usullar, uslublar, fanlararo integratsiya obyektlari asosida tuzilgan. Endigina maktabga qadam qo'ygan boshlang'ich sinf o'quvchilariga fanlarni o'zaro bog'lab va farqli jihatdan asoslab o'rgatish bir muncha qiziq va o'quvchilarni diqqatini, e'tiborini tortadigan jarayon bo'lib xizmat qiladi.

Integratsiyaning sinflarga bo'linishini turli asoslarda qilish mumkin. Masalan:

- a) maqsad va muammolar asosida
- b) maktab tabiiy-ilmiy tizimidagi vazifalari asosida
- c) qo'shiluvchi fan tarmoqlari asosida
- d) integratsiya usullari va yo'llari asosida
- e) o'quv rejasidagi o'rni asosida
- f) darsni o'rganishda sarflangan vaqt asosida:
- g) o'quvchilar uchun qiyinli darajasi asosida va h.k.

Shuni e'tiborga olamizki, bu kabi asoslarni o'ziga dasturilamal qilib olgan o'qituvchilar odatda o'z oldilariga bir necha maqsad va muammolarni yechish masalasini qo'yadilar, shu sabali dars jarayonlari ko'p maqsadli, turli vazifali bo'ladi.

Ko'p miqdordagi dasturlar va ularni tadbiq etishga urinishlarini ko'rib chiqib, biz umumta'lim maktablarida darslar qurilishining asosiy yo'nalishlarini ajratishimiz va ularni mohiyatiga qarab sinflarga bo'lishimiz mumkin. Integrativ ta'limning sinflarga bo'linishi (klassifikatsiya) quyidagicha:

1. Ko'p fanlar integratsiyasi.

Ular ni ya'ni universal yoki bir necha asosiy tizim darslarini almashtiruvchi umumiy deb ham atash mumkin. Masalan, o'qish, tabiat, rasm darslarining bitta umumiy darsga birlashtirish.

Odatda, bunday darslarning mualliflari tabiiy fanlar materiallarini birlashtirib, ularni bir ma'lum tizimga keltirishida va o'z darslarini integrativ yoki kompleks (umumiy) deb ataydilar. Ko'rinib turibdiki boshlang'ich ta'lim tizimidagi tabiiy fanlar materiallarini berishda to'g'ri ketma-ketlikga faqat darslar tuzilishini saqlab qolibgina erishish mumkin. Ba'zi e'tiborli olimlar ta'kidlaydilarki, bu an'anaviy maktablarda ham tabiiy fanlarni ketma-ket o'rganish yo'li bilan ham hal qilinmoqda. Bir qator olimlar boshlang'ich ta'limga ham darslarga ajratib o'qitish ananalari tarqalgan deb hisoblaydilar.

Tabiiy fanlarni o'qitishni tizim bo'yicha davom ettirishni bekor qilish va soddalashtirish uchun ko'pgina mualliflar gumanitar sinflar uchun umumlashtirilgan darslar taklif qiladilar. Bularga umumiy tushunchalar beruvchi, bolalarda tabiiy fanlarni o'rganishga qiziqish uyg'otish vazifasini bajaruvchi, tabiat haqida qiziqarli ko'rinishda hikoya qiluvchi boshlang'ich tabiiy fanlar darslari (masalan, boshlang'ich sinflardagi "tabiatshunoslik ") kiradi.

2. Chegaradosh fanlar asosida tuzilgan darslar.

Keng integratsiya jarayoni oldingi ilmiy yo'nalishlarni bog'lovchi yangi tabiiy fanlar va ilmiy yo'nalishlar hosil bo'lishiga olib keladi. Boshlang'ich sinflarda ekologik ta'limni kuzatib, o'qish, tabiatshunoslik, mehnat (tabiiy materiallar bilan ishlash), rasm fanlarida ekologik mavzular kiritilgani ko'riladi. Bir-biriga yaqin chegaradosh fanlarning qatoriga malekulyar biologiya, biofizika, giofizika, biokimyo, astrofizika, astrokimyo kiradi. Bu fanlar asosida maktab integrativ tabiiy fanlari tuziladi.

3. Asosiy fanlar asosida tuzilgan darslar.

Zamonaviy bilimlarning har bir bo'limini qamrab oluvchi asosiy fanlar asosida tuziladi. Ular qatoriga pedagogika, pedogogik texnologiya, pedogogik psixologiya, inson yoshi psixologiyasi, fan rivojlanishi jarayoni o'rganuvchi pedagogik psixologiya, fanning insonning boshqa hayot jarayonlariga bog'liqligini o'rganuvchi: kibernetika-boshqarish, aloqa va informatsiyani qayta ishlash: informasiyaning tuzilishi va xususiyatlarini uning shaxs shakllanishidagi o'rnini o'rganuvchi informatika inson hayotining turli jarayonlarida ilmiy yo'nalish bo'lgan sistemalarning aloqalarini o'rganuvchi sinergetikaning qo'llanishi. Bu sinfdagi integrativ darslarni mazmuni shu fanlar ma'nosi va strukturasi asosida tuziladi.

4.Umumiy ilmiy tushunchlar, qonuniyatlar,nazariyalar asosidagi darslar.

Bu asosda integrativ darslar yaratish haqidagi fikrlar yaxshi natijalar berdi. Mualliflar orasida yuqori darajadagi umumiylikni bildiruvchi tushunchalar: “materiya”, “harakat”, “modda”, “maydon”, “energiya” va boshqalar ko'p ishlatildi. Qonunlar orasida sermahsuli tabiatni saqlash qonuni, odamlarining ish faoliti tufayli rivojlanishi, tabiatga tuyg'u bilan qarash bo'ldi.

Yuqoridagi barcha mavzularning integrativ mazmunga ega va tadbiq etishga katta imkoniyatlari bor, afsuski, bunday darslar maktab ish faoliyatida qo'llanuvchi materialning va o'qitish uslubining murakkabligi tufayli hali keng tarqalgani yo'q.

Qolaversa, bugungi kunda integrativ darslarni turli lokal (mahalliy) va global (umumjahon) muammolar asosida tadbiq etishga urinishlar ko'p uchraydi. Bunda tabiiy ilmiy fanlarning muammolar asosida birlashtirilishi qo'llaniladi. Bu sinfdagi integrativ darslar (asosan ekologiya bilan bog'liq darslar) maktablar ish faoliyatida keng tarqalgan.

Muammolar bo'yicha tuzilgan integrativ darslar rivojlanishiga global ta'limning rivojlanishi ham turtki bo'ldi.

Bu yo'nalishning tarafdorlari zamonaviy shaxsning rivojlanishiga bugungi kunda mamlakatlarning va millatlarning ekonomika, fan, siyosat, ma'naviyatining uzviy bog'liqligidan kelib chiquvchi globallik omili kuchli ta'sir ko'rsatadi degan tasdiqlashni asos qilib olganlar.

Tabiiy fanlarni o'zlashtirishni tekshirishlar natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek o'quvchilari chet ellik o'quvchilarga nisbatan ko'p ma'lumot o'zlashtirsalar ham, uni tadbiq qilishda sezilarli darajada orqada qoladilar.

Ko'pchilik bunga sabab asosiy ko'nikmalarning moslashtirilmaganida deb biladi. Sabab nimada? Balki ularning biri ko'p yillar davomida an'anaviy maktabda integrativ darslarga e'tibor berilmaganidadir?

Xulosa qilib aytganda, fanlararo integratsiya qanchalik tez umumta'lim maktablarining darslariga kirib borsa, o'quvchilarning ham nazariya bilan amaliyotni birlashtirishi shunchalik tez bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R Mavlonova., N. Raxmonqulova..Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi. T.: “O'qituvchi” 2006-yil
 2. Tursunov., U. Nishonaliyev “Pedagogika darsi”.T.:“O'qituvchi”-1997-yil
 3. Ilyenko. L.P. Boshlang'ich maktabda integratsiyalashgan ta'lim tajribasi (Matn) L.P. Ilyenko // Boshlang'ich maktab. 1998 yil 9 – son.
 4. Kulnevich S.V. Lakotsenina P.P. Integratsiyalashgan dars tahlili (Matn) amaliy qo'llanma / ed S.V.Kulnevich – R, 2003 yil.
 5. Svetlovskaya N.S Integratsiya uslubiy hodisa sifatida va uning o'qitishdagi imkoniyatlari haqida (Matn). N.S. Svetlovskaya // Boshlang'ich maktab – 1999. – 5 – son.
 6. Spirkin A.T. Xorijiy so'zlar lug'ati – U., 1987. – Tahrir.: 14.
 - Ball G.A. O'quv vazifalari nazariyasi, M.: Pedagogika, 1990 yil.
- <http://www5rik.ru /better/ article – 189899 htm>.

**BOSHLANG'ICH SINIF TARBIYA DARSLARIDA MILLIY MA'NAVIY
MEROSDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI
Qarshi DU katta o'qituvchisi M.K.Kazakova
Ergashova Kamola Otabek qizi**

Qarshi Du Pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida milliy-ma'naviy merosidan foydalanishning ilmiy-amaliy ahamiyati yoritilgan. O'quvchilarga yoshligidan boshlab ajdodlarimiz merosidan foydalangan holda vatanparvarlik ruhida tarbiyalab borish davr talabi sanaladi. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani rivojlantirib borishda katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ma'naviy meros, sivilizatsiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya

Аннотация

В данной статье рассматривается научная и практическая значимость использования национально-духовного наследия в младших классах. Пора воспитывать школьников в духе патриотизма, используя наследие наших предков с малых лет. Пора воспитывать школьников в духе патриотизма, используя наследие наших предков с малых лет. Играет важную роль в развитии духовно-нравственного воспитания в начальной школе.

Ключевые слова: образование, духовное наследие, цивилизация, духовно-нравственное воспитание.

Jahon sivilizatsiyasining har bir bosqichida insoniyatni ma'naviy va axloqiy kamolotiga erishish masalasi dolzarb hisoblangan. Ma'naviy tahdidlar, axloqiy buzilishlar global miqyosda kuchayib borayotgan taraqqiyotning bugungi bosqichida ham insonlar ma'naviy immunitetini, axloqiy sifatlarini rivojlantirishga va bunda Sharq mutafakkirlari ma'naviy merosidan samarali foydalanishga zarurat sezilmoqda. Chunki, Sharq mutafakkirlari ijodida inson ma'naviy-axloqiy kamolotiga erishishning har qanday ijtimoiy makon va zamon uchun universal bo'lgan mezonlari mavjud bo'lib, ularni bugungi kun nuqtai nazaridan tahlil etish hamda amaliyotda foydalanishni yangi bosqichga ko'tarish yuqoridagi muammolar yechimida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda buyuk ajdodlarimizning ilmiy-nazariy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, o'sib kelayotgan yosh avlodni ezgu an'analарimiz ruhida tarbiyalash bo'yicha islohotlar izchil davom ettirilmoqda. "Buyuk alloma va adiblarimiz, aziz-avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblаrimizning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishimiz kerak" [O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi Xalq so'zi. 29.12.2018]

Bu borada bolalar yozuvchisi el suygan adib Xudoyberdi To'xtaboyevning jahon miqyosida e'tirof etilgan yoshlar tarbiyasiga oid sog'lom e'tiqod, yuksak ma'naviyat g'oyalarining mazmun-mohiyatini bugungi kun nuqtai nazaridan ilmiy-nazariy tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy tarbiyasining shakllanishi uzoq o'tmishga borib tarqaladi. Ikki buyuk daryo Amudaryo va Sirdaryo oralig'ida joylashgan bu el va Vatan turkiy tilli xalq sifatida Turon va Turonzaminga voris hisoblanib, o'z kelajagi hisoblangan yoshlarning ta'lim-tarbiyasiga, ma'naviy-axloqiy dunyoqarashiga alohida e'tibor qaratib, jahonga tengsiz aql-zakovat sohiblarini taqdim eta olgan. O'zbek xalqining kelib chiqishi va davlatchiligining shakllanishini hamda tarbiyashunosligining paydo bo'lishi va rivojlanishini tarixchi olimlarimiz tadqiq qilganlar, uning madaniyati, ma'naviyati, dini, urf-odatları, qadriyatları, tili, ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, turmush tarzi, san'ati turkiy xalqlar bilan mushtarakligini e'tirof etadilar va bu xalq o'zini mustaqil millat - o'zbek xalqi deb biladi va ta'kidlaydilar.

Milliy pedagogikamizda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muhim tarixiy ildizini Markaziy Osiyo mutafakkirlarining ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalariga oid ta'limotitashkil etadi. Markaziy Osiyo jannatmakon o'lka, shajarasi boy makon bo'lishi bilan birga, dunyoga minglab

jahonshumul zotlarni yetkazib bergan, ilm-fan, madaniyat, ma'naviyati boy, umumbashariy taraqqiyotga hissa qo'sha olgan markazlardan biri hisoblanadi. Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekistonning jahonga donG'i ketgan, bashariyat ilm-fani rivojiga hissa qo'shgan allomalari, me'mor-muhandislari, san'atkorlari, shoir va olimlari bo'lganki, ular jahon ma'naviyati, ma'rifatiga ulkan hissa qo'shgan. Ularning ma'naviy-axloqiy, ma'rifiy ta'limotini o'rganish, undan yoshlar ta'lim-tarbiyasi uchun foydalanish katta ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi. Markaziy Osiyoning buyuk allomalari va ma'rifatparvarlari Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Ahmad FarG'oni, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Voiz Koshifiy va boshqa Markaziy Osiyo mutafakkirlari xalqimizning madaniyatini rivojlantirishga, ma'naviyatini boyitishga ulkan hissa qo'shganlar. Ular yaratgan asarlarda insonning oriflik, fozillik, komillik darajasi va uni tarbiyalashning maqsad va vazifalari aniq ifodalab berilgan. Allomalarimizning fikricha inson: birinchidan, ilmdan orttirilgan xislat, ikkinchidan, ichki va tashqi ko'rinishdan topilgan haqiqat, uchinchidan, aql tufayli hosil qilingan xulq-atvor, to'rtinchidan, molu-mulkdan ham ziyoda bo'lgan salomatlik kabi fazilatlariga ega bo'lsagina fozillik, komillik poG'onasiga qadam qo'yadi. Bunday fazilatlar faqatgina ma'naviy-axloqiy shakllangan kishidagina bo'lishi mumkin. Zero, ma'naviy-axloqiy tarbiya zamirida aql-farosat, ilmu odob, xushfe'llik, poklik, halollik, vijdonlilik, mehnatga muhabbat, Vatanga sadoqat kabi insoniy fazilatlar yotadi. Istiqlool sharofati bilan xalqimiz ma'naviy-ma'rifiy hayotida sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. Xususan, mustaqilligimizning dastlabki yillaridanoq Sharqona etika tamoyillariga xos bo'lgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga oid qarashlar rivojiga ham alohida e'tibor qaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси Халқсўзи. 29.12.2018
2. Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент.: “Маънавият” 2008. – 108 б
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Тошкент: “Янги аср авлоди” 2018. – 704-б
4. В.Зоҳидов. Улуғ шоир ижодининг қалби. – Т.: Ўзбекистон, 1970.
5. С.Нишонов. Комил инсон тарбияси. – Т.: Истиқлол, 2003
6. Kazakova M.K. Komil inson haqida Aziziddin Nasafiyning pedagogik qarashlari Mug'allim hamuzluksiz bilimdandur ilmiy-metodik jurnal №3 2018. ISSN 2181-7138
7. Ismatova Nargiza, Zokirova S. va boshqalar Tarbiya darslik 1-sinflar uchun darslik T.: “G'afur G'ulom” nashriyoti 2020. – 64b.
8. Ismatova Nargiza, Zokirova S. va boshqalar Tarbiya darslik 2-sinflar uchun darslik T.: “G'afur G'ulom” nashriyoti 2020. – 80b.
9. Ro'ziboyeva D., Ismatova N., va boshqalar Tarbiya darslik 3-sinflar uchun darslik T.: “SANO-STANDART” nashriyoti 2020.
10. Shermuxammedova S. Akkulova S. va boshqalar Tarbiya darslik 4-sinflar uchun darslik T.: “O'zbekiston” nashriyoti 2020.

KOMMUNIKATIV YONDASHUV ORQALI O'QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Sh.Z.Rahmatullayeva. QarDU O'zbek tili va adabiyoti kafedراسи dotsenti

Annotatsiya Maqolada kommunikativ yondashuv orqali o'qitish grammatik savodxonlik doirasida o'quvchining so'z boyligini oshirish, so'zlarning ma'no nozikliklari, farq va o'xshashliklarini his qilish va anglab yetish, bexato talaffuz qilish va yozish, so'zlarni bog'lab gap, gaplardan esa matn tuza olish, birikmalardagi ma'noviy va grammatik, matndagi mantiqiy xatoliklarni topish va tuzatish, o'zgalar fikrini to'g'ri anglash, bir fikrni turli shaklda ifodalash, uzilgan fikrning davomini tiklash kabi qator mantiqiy mashqlarni bajarish, nutq vaziyatini to'g'ri baholash va til imkoniyatlaridan unga mos ravishda foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va malakasini o'stirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kommunikativ, aloqa, adabiy til, og'zaki nutq, yozma nutq, bayon, insho.

Аннотация Обучение через коммуникативный подход в статье Для увеличения словарного запаса учащегося в условиях грамматической грамотности, чувствовать и понимать тонкости, различия и сходства слов, правильно произносить и писать, связывать слова выполнять ряд логических упражнений, таких как составление текста из предложений, нахождение и исправление смысловых и грамматических ошибок в связях, логических ошибок в тексте, правильное понимание чужого мнения, выражение мысли разными способами, восстановление продолжения прерванной мысли, вопросы правильного анализируются оценка речевой ситуации и формирование и развитие умений использовать языковые возможности в соответствии с ней

Ключевые слова коммуникативное, общение, литературный язык, устная, письменная речь, высказывание, эссе.

Annotation Teaching through the communicative approach in the article is to increase the student's vocabulary in the context of grammatical literacy, to feel and understand the subtleties, differences and similarities of words, to pronounce and write correctly, to connect words to compose a text from sentences and phrases, to find and correct semantic and grammatical errors in sentences, logical errors in the text, to understand the opinion of others, to express an idea in different ways, to restore the continuation of a broken thought, speech the issues of correct assessment of the situation and the formation and development of skills to use language opportunities in accordance with it were analyzed

Keywords: communicative, communication, literary language, oral, written, narrative, essay

Bugungi ta'lim tizimi eski mazmundagi o'quv dasturlaridan voz kechib, innovatsion raqamli iqtisodiyot va axborotli jamiyat uchun kadrlar tayyorlash imkonini beruvchi o'qitish tizimiga o'tmoqda. Shunga mos ravishda, ta'lim berishga yondashuvlar ham o'zgarib, internet va axborot texnologiyalari imkoniyatlarini ta'lim jarayoniga keng

integratsiya qilish ishlari ham boshlab yuborildi. O'qituvchilar oddiy bilim beruvchidan ta'lim jarayoni va sifatini ta'minlovchi asosiy tashkilotchiga aylanmoqdalar.

O'quv dasturlari mazmuni tanqidiy fikrlash, kommunikativlik, ijodiy yaratuvchanlik va hamkorlik ko'nikmalarini, ya'ni tom ma'nodagi kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Kommunikativ yondashuv orqali ona tili darslarini tashkil qilish tilning asosiy vazifasini – aloqa vositasi bo'lishni ta'minlaydi. Bunday sharoitda muloqot vaziyatida harakat qilish, nutqni idrok qilish, o'z bayonotini to'g'ri qurish, shuningdek, nutq vaziyatiga qarab uni nazorat qilish va tuzatish qobiliyati shakllanadi. Bundan tashqari nutqiy faoliyat turlari sifatida o'qish va yozish ko'nikmalari shakllanadi va rivojlanadi. Tilni kommunikativ nutqiy vaziyatlarda matn asosida

o'rganish tilni o'rganishda motivatsiyani, uni o'zlashtirish haqidagi xabardorlikni hamda o'quvchilar tomonidan o'z matnlarini yaratishga qiziqishni oshiradi.

Bugungi kun ta'lim tizimi mustaqil hayotda hamma uchun zarur bo'ladigan bilim va ko'nikmalarni shakllantirgan, izlanuvchanlik, mustaqil faoliyat va noan'anaviy sharoitlarda ilmiy xulosalarga asoslangan yechimlarni qidiruvchi va yaratuvchanlik qobiliyatlari rivojlangan avlodni tarbiyalashga yo'naltirilgan.

Til qobiliyatini inson hayotini farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan boshqa qobiliyatlardan ayri tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchilarda savodxonlikni shakllantirish uchun o'quvchi o'qish va yozishni o'rganishni boshlagan davrdan ularda til o'rganishda zarur deb hisoblangan 4 ta: eshitib tushunish; o'qish; yozish va fikrni og'zaki va yozma bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirish ustida ish olib boriladi.

O'quvchi maktab davrida diktantdan tashqari amalga oshiradigan yozma ishlar, asosan, bayon va insho shaklida bo'ladi.

Bayon o'qib berilgan namunaviy matn mazmunini ma'lum tayyorgarlikdan so'ng yozma qayta hikoyalashdir. O'qish darslarida matn ustida ishlash, o'qilgan matn yuzasidan savollarga javob berish, reja tuzish va reja asosida og'zaki qayta hikoyalash bolalarni bayon yozishga tayyorlaydi.

Til vositalari matnni o'qish, suhbat, matn tahlili davomida o'zlashtiriladi; matndagi so'zlar va nutq birliklari bolalarning „o'ziniki“ bo'lib qoladi. Qayta hikoyalashda namunadagi u yoki bu gapni bola esga tushirishga harakat qiladi, o'zlashtirgan mazmunni to'liqroq, aniqroq berish uchun gaplar tuzadi. Bu bilan o'quvchining mustaqillik darajasi va bilish faolligi o'sadi, ijodiy elementlar qo'shila boradi.

Insho esa shaxsni shakllantirishda foydali vosita bo'lib, his-hayajon uyg'otadi, aqliy mustaqillikka, fikrlashga, ko'rgan-kechirganlari va o'zlashtirganlarini baholashga, kuzatuvchanlikka, voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-natija bog'lanishni topishga, ularni qiyoslashga, xulosa chiqarishga o'rgatadi. Insho fikrni tartibga soladi, o'quvchilarda o'ziga, o'z kuchi va imkoniyatiga ishonch tug'diradi.

„Insho“ asli arabcha so'z bo'lib, ma'nosi „yaratish“, „bino qilish“, „boshlash“ demakdir. Bu so'zning ma'nosi hozirda ancha torayib, asosan, o'quvchi va talabalar tomonidan yoziladigan ijodiy yozma ish ma'nosida qo'llanadi.

Insho - ijodiy ish bo'lib, u o'quvchidan faollik, qiziqish, fikr bildirishni talab qiladi. Material tayyorlash, uni tartibga solish, insho kompozitsiyasi va rejasi haqida o'ylash, mantiqiy bog'lanishni belgilash, so'z, so'z birikmasini tanlash, gap tuzish va uni o'zaro bog'lash, imloni tekshirish kabi barcha murakkab ishlar o'quvchidan aqliy kuchini to'la ishga solish bilan birga, o'z ma'naviy faoliyatini boshqarish ko'nikmasini ham talab etadi.

Inshoda til nazariyasi nutq tajribasi bilan qo'shiladi. O'quvchi inshoni mustaqil, ijodiy xarakterda bo'lgani uchun, „o'ziniki“ni yozgani uchun ham sevadi.

Insonning til malakasi og'zaki va yozma nutqni tushunish, fikrni og'zaki va yozma ifodalash orqali shakllantirilishi ilmiy jihatdan isbotlangan.

Kommunikativ yondashuvning mohiyati real vaziyatda nutqni tushunish, o'z fikrini to'g'ri ifodalashga o'rgatishdir.

Grammatik qoidani avval berib keyin mashq bajarish usuli uzoq yillar ona tilini o'qitish jarayonida qo'llab kelingan. Uning asosiy kamchiligi nazariyani amaliyotga yetarli darajada bog'lamaganligidadir. Mazkur usulda mavzuni o'qigan bola nazariy jihatdan qoida shunday ekanligini biladi, ammo shu qoida qaysi vaziyatlarda qo'llanishi haqida hamda amaliyotga tadbqiq

etish bo'yicha tasavvurga ega bo'lmaydi. Kommunikativ yondashuvda esa tilning muloqot vositasi sifatidagi vazifasi birinchi o'ringa qo'yiladi.

Kommunikativ yondashuvga asoslangan darslarda faqat yozma matn bilan cheklanib qolinmaydi, aksincha tilning og'zaki va yozma shaklidan darslar davomida baravar foydalaniladi. Masalan 2-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" kitobida "Maktabim – ikkinchi uyim" mavzusi berilgan. Bunda nutqiy mavzuning maqsadi: o'quvchilarning maktab, ta'lim haqidagi tasavvurlarini kengaytirish. Matn bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish. Narsa nomlarini so'roq berish orqali ajratish, narsa nomlariga qo'shiladigan ko'plik qo'shimchasidan foydalanishni o'rgatish. Maktab bilan bog'liq audiomatn bilan tanishish. So'zlar tarkibida kelayotgan nutq tovushlari, ularni unli va undoshga ajratish. Matn tarkibidagi xabar ma'nosini ifodalovchi gaplarni ajratish, ularning imlosi hamda -dosh qo'shimchasi bilan so'z yasashini o'rgatish. Mavzu bilan bog'liq vaziyatlar aks etgan rasm asosida 3 yoki undan ortiq gapdan iborat bo'lgan ijodiy matn yozish.

Darsni o'tish jarayonida dastlab rasm bilan tanishtiriladi. Rasm asosida suhbat tashkil qilinadi. So'ng rasm ostidagi topshiriq sharti tushuntiriladi.

- Rasmda berilgan narsalarning birini tanlang.
- U bilan bog'liq biror qiziqarli voqeani so'zlab bering.
- So'zlab beradigan voqeangiz hech kimnikiga o'xshamasligi, juda ham ajoyib bo'lishi kerak.

O'quvchilardan navbatma-navbat so'rab chiqiladi. Ya'ni o'quvchilar rasmdagi bitta narsani tanlab, nomini aytib, u bilan bog'liq bo'lib o'tgan qiziq voqeani so'zlab beradilar.

Bunda savol va javobning takror bo'lib qolishi ahamiyatsiz, o'quvchilarni darsga jalb etish hamda har birining nutqini nazorat qilish va nutq o'stirish muhim hisoblanadi.

Yozma mashq bajarish uchun o'quvchilar uch guruhga bo'linadilar, ularga topshiriq sharti tushuntiriladi:

1-guruh. O'quv qurollari.

2-guruh. Maktab va sinfdagi jihozlar.

3-guruh. Maktabda kimlar ishlashi va o'qishini yozishlari topshiriq qilib beriladi.

Ko'rinadiki, o'quvchilar dastlab rasm bilan tanishdilar. Rasmdagi narsalarni maktab bilan nima bog'lab turganini aytib beradilar va aytib berganlarini yozma ham bajaradilar.

Demak, tilni amaliyotda qo'llash, ya'ni matnni o'qish orqali ham grammatika, ham uning qo'llanishini o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ yondashuv orqali o'qitish grammatik savodxonlik doirasida o'quvchining so'z boyligini oshirish, so'zlarning ma'no nozikliklari, farq va o'xshashliklarini his qilish va anglab yetish, bexato talaffuz qilish va yozish, so'zlarni bog'lab gap, gaplardan esa matn tuza olish, birikmalardagi ma'noviy va grammatik, matndagi mantiqiy xatoliklarni topish va tuzatish, o'zgalar fikrini to'g'ri anglash, bir fikrni turli shaklda ifodalash, uzilgan fikrning davomini tiklash kabi qator mantiqiy mashqlarni bajarish, nutq vaziyatini to'g'ri baholash va til imkoniyatlaridan unga mos ravishda foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish va malakasini o'stirish imkonini beradi.

Adabiyotlar to'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamalakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6084 –sonli Farmoni. 2020-yil, 20-oktabr.

2. Azimova, K.Movlonova va bosh qalar. O'zbek adabiy tili. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2021
3. Jamolxonov N., Sapayev Q. Imlo muammolari. O'quv qo'llanma. – Toshkent. 2008.

BOSHLANG'ICH SINIF TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Qarshi DU katta o'qituvchisi M.Kazakova

Qarshu DU Pedagogika instituti

magstranti G. Bahriddinova

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf tabiatshunoslik (Tabiiy fanlar) darslarida kreativlikni rivojlantirish xususida so'z yuritilgan. Tabiatni ilmiy bilishning umumiy qonuniyatlari bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ularning idrok etishi, diqqati, tasavvuri, tafakkurining o'ziga xosligi tavsifli bo'lib, atrof olamni tabiiy-ilmiy manzarasini ularda shakllantirish jarayonida ana shularni hisobga olish zarurdir.

Kalit so'z: kreativlik, diqqati, tasavvuri, tafakkur, atrof olam, tabiat, tabiiy-ilmiy tafakkurini

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие творческих способностей в начальной школе по естественным наукам. Наряду с общими законами научного познания природы у младших школьников описываются их восприятие, внимание, воображение, специфика мышления, и их необходимо учитывать в процессе формирования естественнонаучного ландшафта.

Ключевые слова: творчество, внимание, воображение, мышление, среда, природа, естественнонаучное мышление.

Annotation: This article discusses the development of creativity in elementary school science. Along with the general laws of scientific knowledge of nature, for primary school students their perception, attention, imagination, specificity of thinking are characteristic, which should be taken into account in the process of shaping the natural-scientific landscape.

Keywords: creativity, attention, imagination, thinking, environment, nature, natural-scientific thinking

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari tabiatni idrok etish va o'rganishlarida tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantirish ularning yoshi va individual o'ziga xosligini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Tabiatni ilmiy bilishning umumiy qonuniyatlari bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ularning idrok etishi, diqqati, tasavvuri, tafakkurining o'ziga xosligi tavsifli bo'lib, atrof olamni tabiiy-ilmiy manzarasini ularda shakllantirish jarayonida ana shularni hisobga olish zarurdir. Bu muammolar psixologiya-pedagogika fanlarida o'quvchilarning atrof olamga bo'lgan munosabatlarini shakllantirishda, ekologik ong va madaniyatni shakllantirishda alohida e'tibor qaratilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga doir olib borayotgan tadqiqotlarimiz davomida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonining psixologik asoslariga tayanamiz. Bilimlarni o'lashtirishning birinchi bosqichi impressing (inglizchadan impression – taassurot ma'nosini anglatadi) bosqichidir. Didaktik nuqtai nazardan qaraganda impressing bosqichida o'quvchilarda yangi o'zlashtirilishi lozim bo'lgan o'quv fani haqida umumiy ma'lumotlar beriladi, ushbu fanning inson hayotida erishadigan yutuqlaridagi o'rni, ahamiyati, fanning tarixi haqida kirish suhbat tashkil etiladi.

Bilimlarni o'zlashtirishning keyingi bosqichi – memorayzing (inglizchadan memorize – yod olmoq ma'nosini anglatadi) deb nomlanadi. Yangi axborotlarni faol o'zlashtirish bilan tavsiflanadi.

Ushbu bosqichda o'quv materialini o'zlashtirish, uyga beriladigan va mustaqil topshiriqlarni bajarish, savollarga javob izlashga doir tadbirlar tizimi amalga oshiriladi.

Bilimlarni o'zlashtirishning uchinchi bosqichi interiorizatsiya bosqichi deb nomlanib, bu bosqichda bilimlarni o'zlashtirish, mavjud bilimlar doirasi, ya'ni shaxsiy tajribalari qatoriga qo'shish jarayoni sodir bo'ladi. Didaktik nuqtai nazardan esa tabiiy-ilmiy bilimlar, qarashlar va ko'nikmalar shakllanishi va avtomatlashishi jarayoni sodir bo'la boshlaydi.

Ijtimoiylashuv bosqichida o'zlashtirilgan bilimlarni sotsiumda namoyish qilinishi bilan tavsiflanadi. Ushbu bosqichda olamning tabiiy-ilmiy manzarasini ijodiy o'zlashtirishga stimul beruvchi tabiiy-ilmiy e'tiqodlar tizimi shakllanadi.

Tabiiy-ilmiy bilimlarni o'zlashtirishning so'nggi bosqichi – initsiatsiya deb nomlanadi. Initsiatsiya jarayonida didaktik jihatdan qaraganda o'zlashtirilgan bilimlarni baholash jarayoni amalga oshiriladi.

Demak, boshlang'ich ta'lim o'quvchilari tabiatni idrok etish va o'rganishlarida tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantirish ularning yoshi va individual o'ziga xosligini hisobga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Tabiatni ilmiy bilishning umumiy qonuniyatlari bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ularning idrok etishi, diqqati, tasavvuri, tafakkurining o'ziga xosligi tavsifli bo'lib, atrof olamni tabiiy-ilmiy manzarasini ularda shakllantirishda ana shularni hisobga olish zarurdir.

Tabiatshunoslik (Tabiiy fanlar) tabiat haqidagi fan bo'lganligi uchun u obyektiv borliqni tuzilishini, hodisa va jarayonlarni va ularni tavsiflovchi tabiiy qonun- qoidalarni o'rganadi.

Xulosa

Tabiatshunoslikni o'qitishda faqatgina nazariy bilimlarga tayanib qolmasdan, tabiat hodisalari, turmush-tarzi bilan bog'lay olishning va mana shu hodisalarni to'g'ri tahlil qilib borish darkor

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.M.Nuritdinova.“Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi” Toshkent, O'qituvchi 2005-yil.
2. A.Baxromov Tabiatshunoslik. 4 sinf Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik T:Sharq NMIU 2013.
3. A.Baxromov Tabiatshunoslik. 3 sinf Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik T: Cho'lpon NMIU 2008.
4. P.G'ulomov, Mirzaxmatova Sh. Atrofimizdagi olam 2 sinf uchun darslik T: Cho'lpon NMIU 2012
5. Kazakova M.K. Komil inson haqida Aziziddin Nasafiyning pedagogik qarashlari Mug'allim hamuzluksiz bilimdandur ilmiy-metodik jurnal №3 2018. ISSN 2181-7138

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA ALISHER NAVOIY MEROSIDAN

FOYDALANISH

Qarshi Davlat Universiteti

“Boshlang'ich ta'lim”kafedrası

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD) M.K.Kazakova

Magistrant M.A.Halimova

Annotatsiya

Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim makatablarining tarbiya darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining “Baxt va muvaffaqiyat sirlari”ni egallashlarida buyuk mutafakkir va alloma Alisher Navoiy merosining ahamiyati haqida so'z boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga

ma'naviy-axloqiy tarbiya berishning mazmun – mohiyati hamda ularning barkamol etib tarbiyalashdagi jihatlari atroflicha tahlil qilingan.

Kalit so'z: "Baxt va muvaffaqiyat sirlari", Tarbiya darslari, ma'naviy-axloqiy tarbiya, meros, mutafakkirlar merosi, ta'lim-tarbiya, zamonaviy yondashuv...

Аннотация

В статье рассматривается важность наследия великого мыслителя и ученого Алишера Навои в усвоении «Секретов счастья и успеха» учениками младших классов в учебных классах общеобразовательных школ. Подробно анализируются содержание и сущность духовно-нравственного воспитания младших школьников и аспекты их развития.

Ключевые слова: «Секреты счастья и успеха», Образовательные уроки, духовно-нравственное воспитание, наследие, наследие мыслителей, образование, современный подход...

Annotation

This article discusses the importance of the legacy of the great thinker and scientist Alisher Navoi in the acquisition of "Secrets of Happiness and Success" by primary school students in the educational classes of secondary schools. The content and essence of spiritual and moral education of primary school students and aspects of their development are analyzed in detail.

Key words: "Secrets of happiness and success", Educational lessons, spiritual and moral education, heritage, heritage of thinkers, education, modern approach ...

Yangi O'zbekistonimizda maktab ta'limini rivojlantirish umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylandi. Inson kapitaliga sarmoya kiritish, ta'limni isloh qilish, maktab infratuzilmasini takomillashtirish, o'qituvchilik kasbining mavqeini va ta'lim sifatini oshirish, o'sib kelayotgan yosh avlodni har jihatdan yetuk, intellektual salohiyatli, ertangi kunimiz suyanchi va tayanchi bo'la oladigan, barkamol insonlar sifatida kamol toptirishga ustuvor ahamiyat qaratilmoqda. Shu o'rinda buyuk ajdodlarimizning ilmiy-nazariy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, o'sib kelayotgan yosh avlodni ezgu an'analarimiz ruhida tarbiyalash bo'yicha islohotlar izchil davom ettirilmoqda. "Buyuk alloma va adiblarimiz, aziz-avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishimiz kerak" - degan edi davlatimiz rahbari 2018 yil 29-dekabrda o'tkazilgan Oliy Majlisga Murojaatnomasida.

Bu borada Alisher Navoiyning jahon miqyosida e'tirof etilgan yoshlar tarbiyasiga oid sog'lom e'tiqod, yuksak ma'naviyat, irfoniy tafakkur va komil insonni tarbiyalash kabi g'oyalarining mazmun-mohiyatini bugungi kun nuqtai nazaridan ilmiy-nazariy tahlil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh avlodni ta'lim-tarbiya jarayoni har bir jamiyat uchun dolzarb, ahamiyatli bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Chunki, jamiyat taraqqiyoti ko'p jihatdan shu jamiyat a'zolarining qanchalik bilimli, ongli, ma'naviy, axloqiy jihatdan yetuk tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Isoniyatning shu kungacha bosib o'tgan murakkab rivojlanish yo'li ezgu maqsadlarga uzluksiz ma'naviy tarbiya bilangina erishish mumkinligini isbotlab kelgan. Zero, ma'naviyat – inson hayotining asosi irodani baquvvat qiladigan va vijdonni uyg'otadigan beqiyos kuch, barcha dunyoqarashning mezonidir.

"Alisher Navoiy xalqimizning ongi va tafakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g'ururi, sha'nu sharafini dunyoga tarannum etgan o'lmas so'z san'atkoridir. Ta'bir joiz bo'lsa, olamda turkiy va forsiy tilda so'zlovchi biron bir inson yo'qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqod bilan qaramasa", - deb ta'riflaydilar [2;29-30b.].

Alisher Navoiy fikriga ko'ra: "Go'zal xulq-atvor, yaxshi xulq nishonasi o'ntadir: yaxshilik qilish, insofli bo'lish, boshqa odamdan ayb qidirmaslik, nojo'ya harakat qilayotganni to'g'ri yo'lga boshlash, aybiga iqrar bo'lganning uzrini qabul qilish, boshqalar mashaqqatini zimmaga olish, faqat o'z manfaatini ko'zlamaslik, ochiq yuzli va shirin so'zli bo'lish, muhtojlar hojatini chiqarish, muloyim va tavozyeli bo'lish". Alisher Navoiy mazkur asarida kishilarni "munosib kishilar", "nomunosib kishilar" tarzida 2 guruhga ajratar ekan, "nomunosib kishilar"dan ehtiyotkorlikka chaqiradi.

Navoiy xalq bolalarini o'qitish va tarbiyalash uchun maktablar ochish to'g'risida g'amxo'rlik qilgan. Uning fikricha, maktab xalqqa nur keltiradi, to'g'ri yo'l ko'rsatadi, bolalarni bilimli qiladi. Mamlakat, xalq uchun maktab g'oyat katta ahamiyatga molik:

Bo'lur g'am ulug'larga mazhab yo'li.

Chu yoshlarga boshlansa maktab yo'li.

Ma'nosi: bolalar uchun maktab bo'lmasa, kattalar ham o'z yo'llaridan adashadilar.

Demak, xalqni ma'rifatli qilishda maktabning roli kattadir. Shuning uchun Navoiy Sulton Xusayn Boyqaro bilan suhbatlarida, unga yozgan xatlarida ma'rifat masalalariga oid fikrlarida buni yaqqol ko'rishimiz mumkin.

Alisher Navoiyning asarlaridagi e'tiborga molik jihatlardan biri shundaki, uning ilm ahllariga cheksiz hurmati, ustoz-murabbiylarga ko'rsatgan ehtiromi va o'z asarlarida ahli fozil, ahli ilm hamda ahli hunarga bag'ishlab aytgan iliq so'zlari bilan bir qatorda yosh bola tarbiyasiga oid qimmatli fikrlaridir.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'lim pedagogik jarayonning poydevori hisoblanadi. Bu jarayonda esa boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan kuchli bilim va yuksak mahorat bilan bir qatorda fidoyilik hamda ulkan sabr-toqat talab etiladi. Chunki, hazrat Alisher Navoiy o'zining "Mahbub ul-qulub"

(Ko'ngillarning sevgani) asaridagi "Dabiriston ahli zikrida" (Maktab ahli to'g'risida) deb nomlangan faslida ta'kidlaganidek, "Insof bilan aytganda, har qanday irodali odamni ham birgina bola tarbiyasi charchatadi". (Eron va Turkistonda quyi maktablar, savod maktablarini Eron termini bilan "Dabiriston" deb atalib kelganini ko'ramiz, bu terminni eronliklar zoroastriylardan olgan bo'lishi va bu termin yozuvda va amalda savod anchagina rivoj topgan Erondan Turkistonga o'tgan bo'lishi mumkin).

Alisher Navoiy bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuchi va qudratiga alohida e'tibor beradi. O'qish ham, o'qitish ham og'ir va mas'uliyatli ish, u qunt, havas va mehnat talab qiladi deb uqtiradi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси Халқсўзи. 29.12.2018
2. Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. Тошкент.: "Маънавият" 2008. – 108 б
3. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами 20 томлик 16-том. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти Тошкент – 2000. – 329 б
4. Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами 20 томлик 4-том. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси "Фан" нашриёти Тошкент – 2000. – 329 б
5. Алишер Навоий. Махбул-қулуб. Тўла асарлар тўплами. 10 жилдлик, 9-жилд. Тошкент.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. – 768 б
6. Алишер Навоий. Хамса. Тошкент.: "Янги асравлоди" 2014. – 416б

7. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Тошкент: “Янги аср авлоди” 2018. – 704-б
8. В.Зоҳидов. Улуғ шоир ижодининг қалби. – Т.: Ўзбекистон, 1970.
9. С.Нишонова. Комил инсон тарбияси. – Т.: Истиқлол, 2003
10. Kazakova M.K. Komil inson haqida Aziziddin Nasafiyning pedagogik qarashlari Mug'allim hamuzluksiz bilimdandur ilmiy-metodik jurnal №3 2018. ISSN 2181-7138

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIDA TA'LIM VA TARBIYA JARAYONINI SIFATLI TASHKIL ETISH.

М.Т.Hasanova

Nizomiy nomidagi TDPU

“Boshlang'ich” ta'lim pedagogikasi”

kafedrası o'qituvchisi

Toshtemirova Durdona

Nizomiy nomidagi TDPU BT 208-guruh talabasi

Аннотация

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rinni egallashi, muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim, tarbiya, yosh avlod, talabalar, ma'naviyat, faol, ijtimoiy faol.

Аннотация

Сегодня процесс образования и воспитания заключается в подготовке подрастающего поколения к жизни на основе социального заказа, отражающего потребности общества. В процессе обучения и воспитания молодым людям важно усвоить знания, этикет, обычаи, культуру и трудовые навыки, накопленные их предками, занять достойное место в обществе на основе жизненного опыта.

Ключевые слова: начальное образование, образование, воспитание, подрастающее поколение, учащиеся, духовность, активный, социально активный.

Annotation

Today, the process of education and upbringing is to prepare the younger generation for life on the basis of a social order that reflects the needs of society. In the process of education and upbringing, it is important for young people to acquire the knowledge, manners, customs, culture and labor skills accumulated by their ancestors, to take their rightful place in society on the basis of life experience.

Keywords: primary education, education, upbringing, young generation, students, spirituality, active, socially active.

Bugungi kun ta'lim va tarbiya jarayoni o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablarini o'zida aks ettiruvchi ijtimoiy buyurtma asosida hayotga tayorlashdan iborat. Ta'lim va tarbiya jarayonida yoshlar ajdodlar tomonidan to'plangan bilim, odob, urf-odat, madaniyat va mehnat ko'nikmalarini o'zlashtirishi, hayotiy tajriba asosida jamiyatda o'zining munosib o'rnini egallashi, salohiyati va dunyoqarashining shakllanishida pedagog shaxsi, uning kasbiy mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun avvalo pedagogning o'zida yangicha bilim berish, o'zgarib

boruvchi mehnat va hayot sharoitlariga muvofiq ijodiy faoliyat bilan shug'ullana olish ko'nikmalari tarkib topgan bo'lishi lozim. Boshlang'ich ta'limda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot – kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalarni, elektron darsliklar, multimediyavositalarini keng joriy etish orqali o'qitish sifatini tubdan yaxshilash va yanada rivojlantirish ko'zda tutilganligi dolzarb vazifalarimizdan biridir.

Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadiga erishish, ya'ni bolada o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, bolalarni turli ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy salohiyati va ma'lumot darajasi, bolalar psixologiyasi, hozirgi zamon boshlang'ich ta'lim metodikasini bilishi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida zarur ko'nikmalarini shakllantirish, sifat samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogic va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda o'quvchilarini faqat tayor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishga sharoit yaratadi. Barcha umumta'lim maktablarining boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda zamonaviy pedagogic, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirishni taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'limning asosiy maqsadi; bolaning o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatini, bugungi kunda eng zarur bo'lgan o'qish savodxonligi, turli ma'lumotlar bilan ishlash, asosiy matematik amallarni bilish va ularni kundalik hayotda qo'llay olish, mantiqiy va ijodiy fikrlash, o'z- o'zini boshqarish, jamoada o'zini tuta bilish, yozma va og'zaki muloqot madaniyati qoidalarini egallash, ta'limiy faoliyatni tashkil etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun to'plami 2017 yil, 6-son, 70-modda.
5. Ilmiy – pedagogik va o'quv – metodik nashrlar orqali inoformatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish; profilaktika texnologiya va mexanizm Respublika ilmiy – amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. – T. 2017. 319 bet.
6. Nishonova S. Yoshlar tarbiyasining ma'naviy ildizlari. – T.: Yangi asr avlodi, 2008 y. 167-b.

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

UmirovAzamat Abdinazarovich

QarshiDU o'qituvchisi

Naimova Jayrona QarDU talabasi

Haqberdiyeva Hurliqo QarDU talabasi

Annotatsiya: Zamonaviy o'qituvchiga qo'yilayotgan talab, dars jarayonida axborot texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilarni kompyuterdan erkin foydalanishga, zamonaviy bilimlarni puxta egallashga, ma'nan yetuk shaxs bo'lib yetishiga o'rgatishdan iborat.

Kalit so'zlar: Axborot ma'lumot, texnologiya, pedagogik texnologiya, dars, dasturiy vositalar.

Аннотация: Требования к современному учителю заключаются в том, чтобы уметь пользоваться информационными технологиями на уроках, научит учащихся свободно пользоваться компьютерами, овладеват современными знаниями, становится духовно зрелими

Ключевие слова: Информация, технология, педагогическая технология, уроки, программное обеспечение

Annotation: The requirements for a modern teacher are to be able to use information technology in the classroom, to teach students to use computers freely, to master modern knowledge, to become spiritually mature.

Keywords: Information, technology, pedagogical technology, lessons, software

Bugungi kun o'qituvchisiga barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdek mas'uliyatli vazifa yuklangan bo'lib, ta'lim mazmunini takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni belgilab olish, zamon bilan hamnafas bo'lib, ta'limning zamonaviy texnologiyalarini joriy etgan holda o'quvchilarda o'z faniga qiziqish uyg'otishlari, hurmat-ehtirom tuyg'ularini shakllantirib borishlari talab etiladi.

Ta'limda ijobiy natijalarga erishish, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilim asoslarini puxta o'rgatish, ularda dunyoqarash hamda tafakkur ko'lamini kengaytirish, ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirish borasidagi ta'limiy tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish bilan belgilanadi. Bu borada ta'lim-tarbiya jarayoniga ko'plab o'zgartirishlar kiritilmoqda, yangicha yondashuvlar tadbiq etilmoqda. Shulardan birisi, axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanib dars o'tishda mashg'ulotlar samaradorligini oshirishga erishish hisoblanadi.

Ta'limga doir meyoriy hujjatlarda ta'lim muassasalarining moddiy texnik va axborot bazasini mustahkamlash, o'quv-tarbiya jarayonini yuqori sifatli o'quv adabiyotlari va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash uzluksiz ta'lim tizimini axborotlashtirish masalasi alohida qayd etilgan. Bundan kelib chiqqan holda ta'lim jarayoniga axborot-kommunikatsion texnologiyalarini joriy etish davr talabi hisoblanadi. Boshlang'ich sinf darslarida axborotlashtirilgan multimediali darsliklardan, audiomatnlardan, taqdimotlardan foydalanishni joriy etish natijasida o'tiladigan mavzular o'quvchilar ongiga mustahkam singdiriladi. Ya'ni o'quvchi axborot – kommunikatsion texnologiyalar yordamida beriladigan ma'lumotlarni bir vaqtning o'zida ham ko'radi, ham eshitadi, natijada bu vositalar orqali keng hajmdagi ma'lumot o'quvchilarga tez yetkaziladi. Bu vositalar o'quvchilarning tafakkurini faollashtiradi hamda o'rganiladigan mavzu doirasida to'liq tasavvur shakllanishi uchun xizmat qiladi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldiga intellektual, mustaqil fikrlovchi yosh avlodni tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifa qo'yilmoqda. Davr bolalarining qiziqish va ehtiyojlari dars jarayonida o'qituvchilarni yangi g'oyalar o'ylab topishga va ularni amalda qo'llashga undamoqda. Axborot texnologiyalar orqali esa pedagogik jarayonda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik va o'zgartirishlar kiritish amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilar aqlini charxlaydi, ularni erkin fikr yuritishga, jamoa bo'lib ishlashga, topqirlikka ya'ni mavzu yuzasidan berilgan topshiriqni aql bilan

bajarishga, o'zining mustaqil qarorini, xulosasini aytishga, axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan oqilona foydalanishga o'rgatadi, hamda egallagan bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarning jadal taraqqiy etib, ta'lim sohasiga jadal kirib kelishi, hayotimizda muhim ahamiyatga ega bo'lib borayotgani bu boradagi bilim va malakalarimizni ham mos ravishda shakllantirishni taqozo etadi.

Shuning uchun, boshlang'ich sinflarda kompyuterdan foydalanib dars o'tish tavsiya qilindi. Dars jarayonining muhim yutuqlaridan biri kompyuter texnologiyalari komponentlaridan foydalanishni ta'minlovchi dasturiy vositalarning yaratilishi bo'ldi. Ayniqsa, o'quv jarayonini tashkil qilishda bu dasturiy vositalar alohida ahamiyatga ega. Elektron qo'llanmalarining "Macromedia Flash", "GIF Animation", "Microsoft Front Page", "Adobe Fotoshop", "3DMax", "Microsoft Power Point" kabi dasturiy vositalardan foydalanib yaratilganligi qulaylik tug'dirmoqda. Chunki ular harakatli, rangli, ovozli tasvirlar yaratish imkonini beradi. Bu esa boshlang'ich sinf o'quvchilarining mavzuni tez tushunib olishga, o'zlashtirish sifatini oshishiga yordam beradi.

Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan elektron darslik, qo'llanma va taqdimotlardan o'quv jarayonida keng foydalanilmoqda.

Elektron taqdimotlardan darsda namoyish va ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchiga katta yordam beradi. O'quv materialining elektron taqdimotda animatsiyalar shaklida berilishi o'tilayotgan mavzuni tushunishni yengillashtiradi va ko'rgazmalilikni oshiradi. Namoyish slaydlarini o'quvchilarga tarqatma material sifatida ham berish mumkin.

Elektron darslikdan mustaqil ta'lim olishda va o'quv materiallarini har tomonlama samarali o'zlashtirishda foydalanish mumkin. Elektron darslik fanning o'quv materiallarini o'quvchiga interfaol usullar bilan, psixologik va pedagogik jihatlarni inobatga olgan holda, zamonaviy axborot texnologiyalari, audio va video animatsiyalar imkoniyatlaridan o'rinli foydalangan holda yetkazish imkonini beradi.

Bugungi kun o'qituvchisiga qo'yilayotgan talab, dars jarayonida axborot texnologiyalarni qo'llay olishi, o'quvchilarni kompyuterdan erkin foydalanishga, zamonaviy bilimlarni puxta egallashga, ma'nan yetuk shaxs bo'lib yetishiga o'rgatishdan iborat.

Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, 80-90% bolalar kompyuter o'yinlarini o'ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi didaktik o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tas'virdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish, topshiriqlar orqali ularning olgan bilimlarini xotirasida mustahkam saqlanib qolishiga erishish mumkin ekan. Buning uchun har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi boshlang'ich ta'lim yo'nalishida yaratilgan elektron qo'llanmalar, multimedialil ilovalar bilan tanishib chiqishi, ulardan dars jarayonini tashkil qilishda unumli foydalana olishi lozim.

Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ma'lumotlarni obrazlar ko'rinishida taqdim etish va fikrlash jarayonini tashkil etish o'quvchilarning aqliy rivojlanish darajasini yuqoriga ko'taribgina qolmasdan, an'anaviy o'qitish o'rtasidagi nisbatni o'zgartirishga ham olib keladi. An'anaviy o'qitish metodikasida o'quv materiallari asosan matn va formulalar ko'rinishida berilib, o'quv materiallarini namoyish imkoniyati deyarli mavjud emas. O'quvchilarga berilayotgan materiallarni qayta kodlashtirish va o'zlarining modelini yaratish masalasi yuklanmaydi. Bu ma'noda AT asosida o'quv materiallarini obrazli ko'rinishda taqdim etishda ularga har xil ko'rinishdagi ranglar, harakat, ovoz kabi elementlarni kiritish o'quvchilarning o'quv materiallarini qabul qilish jarayoni samaradorligini oshirish bilan birga, berilayotgan materiallarni tahlil qilish, taqqoslash hamda abstraksiyalash kabi muhim sifatlarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'lim fanlari yo'nalishida yaratilgan multimedia ta'lim vositalarini ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasidir. Demak har bir o'qituvchi izlanishi, bugungi kun talablari asosida o'zini-o'zi tarbiyalashi, o'z ustida tinmay ishlashi, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni o'zlashtirishi va ta'lim jarayonida qo'llay olishi kerak.

Boshlang'ich ta'lim fanlari yo'nalishida axborot texnologiyalardan foydalanish ta'lim-tarbiyaning samaradorligini ta'minlovchi shartlardan biri hisoblanadi. Darsda axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning amaliy tafakkur va tasavvurlarini shakllantirishga, mavzuni tez tushunib olishlariga va fanga bo'lgan qiziqishlarining ortishiga imkon yaratadi. Foydalaniladigan topshiriqlar orqali o'quvchilarning mantiqiy fikrlash va hozirjavoblik qobiliyatini o'stirib, ta'lim olish sifati va bilim samaradorligining oshirilishiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni. 2020 yil 23 sentabr URK-637 www.lex.uz
2. Uzluksiz ta'lim tizimi uchun o'quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi. Toshkent. "Sharq". 2002 yil
3. Qayumova N.A. O'qitishning axborot-ta'lim tizimi sharoiti va unda axborot kommunikatsiya texnologiyalari soxasi o'qituvchilarini tayyorlash. Monografiya-T.: "Fan va texnologiya", 2015.
4. www.rtm.uz

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАР ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ – ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА

Усарова Марғуба Назар қизи (ҚарДУ доктарант)

Аннотация

Ушбу мақолада таълим жараёнида ўқувчилар фаоллигини ошириш бугунги кунда педагогик муаммо эканлиги ҳамда бу жараёнда ўқитувчининг ўз олдида қўйган талаблари ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар: фаоллик, маданият, дунёқараш, педагогик вазият, кўникма., таълим, шахс, тафаккур

Аннотация

В данной статье освещается тот факт, что повышение активности учащихся в образовательном процессе является педагогической проблемой на сегодняшний день, а также требования преподавателя в этом процессе.

Ключевые слова: деятельность, культура, мировоззрение, педагогическая ситуация, умения, воспитание, личность, мышление.

Annotation

This article highlights the fact that increasing the activity of students in the educational process is a pedagogical problem today, as well as the requirements of the teacher in this process.

Keywords: activity, culture, worldview, pedagogical situation, skills, education, personality, thinking

Юртбошимизнинг "Мустақил ўйлай оладиган тафаккур қилиб тўғри ва мақбул иш тутаоладиган ватанпарвар шахсларни шакллантириш ва тарбиялаш керак" деган фикрлари кенг аҳамиятга эга. Бугунги кунда ёш авлодни ҳар тамонлама камол топиши жамият

тараққиёти учун энг муҳим омил ҳисобланади. Бола бу жамиятга кириб, ўз ўрнини топиш учун хизмат қилади, ўзининг билими, куч-қудрати билан жамиятга меҳнат қилади. Манашу жараёнда у ижтимоий фаоллик кўрсата бошлайди. Ўқувчининг фаоллиги ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, доимий равишда бериб борилган педагогик таълим-тарбия асосида шаклланади.

Таълим тизимини модернизация қилиш натижасида самарадорликни оширишнинг ўқувчи фаоллиги билан боғлиқлиги мазкур муаммони алоҳида тадқиқ этиш заруриятини юзага келтиради. Ўқувчи фаоллигининг моҳияти, уни амалга оширишнинг устувор йўналишлари, келажак авлодни комил инсонлар қилиб тарбиялашда тутган ўрнига доир муаммолар методика илмида кечиктирмай ҳал қилиниши лозим бўлган вазифалардир.

Ўқувчилар фаоллигини ошириш масаласи бугун ўртага қўйилаётган масала эмас. Форобий, Ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино каби Шарқ мутафаккирларининг асарларида инсон тафаккури ва ақлий камолоти билан боғлиқ қарашлари бевосита илм олиш фаоллиги муаммосига дахлдор фикрларни учратишимиз мумкин. Мисол қилиб оладиган бўлсак, Форобийнинг маълум бир фан асосида тамойилларни ўзлаштириш, ундан тегишли хулосалар чиқариш, номақбул ғояларни далиллар билан инкор этишнинг инсон камолотида муҳим ўрин тутишига доир мулоҳазалари, Берунийнинг таълимни изчиллик, кўргазмалилик, муайян тизим асосида ташкил қилиш юзасидан билдирган фикрлари аслида ўқув-билув фаоллигининг асосини ташкил этади дейишимиз мумкин.

Жаҳон талим тизимида ҳам бугунги кун ўқувчиларини фаоллаштириш муаммоси долзарб бўлиб, шахс фаоллигини ўрганиш бўйича бир қанча тадқиқотлар ўтказилиб келинмоқда. Тадқиқотларда шахс фаоллиги, кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар фаоллигини оширишнинг назарий асослари ва тажриба-синов ишлари очиб берилган.

«Бошланғич синф ўқувчилари табиатан ниҳоятда серҳаракат бўладилар. Улардаги ана шу фаолликдан ижодий фойдаланиш, уни тўғри йўналтириш ўқитувчининг маҳоратига боғлиқ. Ҳаётда шу нарса маълумки, инсон ёши улғайиб боргани сари фаоллиги даражаси турлича бўлиши мумкин. Ўқувчиларнинг таълимий фаоллигини таъминлаш нафақат бошланғич, балки узлуксиз таълим тизими олдидаги долзарб муаммолардан биридир. Шу боис бошланғич синфлардан бошлаб ўқувчиларнинг ўйин фаолиятига эътибор қаратилиши ҳар жиҳатдан ўзини оқлайди. Қизиқарли топшириқлар шаклида уюштириладиган педагогик технологиялар ўқишга ўйин тусини беради. Бола ўйнаб чарчамаганидек, ўқиб чарчаганини ҳам сезмайди».[1:8]

Муаммо юзасидан олиб борилган тадқиқот бошланғич синфларда ўқувчилар фаоллигини ошириш таълимнинг кейинги бўғинларида самарадорликка эришишга асос бўлишини тасдиқлайди.

Умумий таълим тизимидаги фаоллик эса ўқувчиларнинг келажакда ўз касбининг фидойиси сифатида эл-юрт равнақига хизмат қилишларига замин ҳозирлайди. Демак, миллионлаб ёшларнинг келажакда жамият ва ватан тараққиёти йўлида нечоғли камарбаста бўлиши кўп жиҳатдан уларнинг таълим жараёнидаги фаоллигига боғлиқ. Зеро, ўқув фаоллиги кенг қамровли баркамол авлод тарбиясининг муҳим қиррасини ташкил этади. Шунга кўра, у умумпедагогик муаммо бўлибгина қолмасдан, ғоят муҳим ижтимоий моҳият касб этишини ҳам асло унутмаслик керак.

Ўқувчилар фаоллигини ошириш таълим-тарбия жараёнининг маҳсули бўлиб, кенг қамровли тушунчадир. Шунинг учун бошланғич синфларда қуйидагиларга эътибор бериш кераклигини алоҳида таъкидлаш мумкин:

1. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг жамият ижтимоий-иқтисодий тараққиёти билан боғлиқлиги.
2. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг ўқитувчи педагогик маҳорати билан боғлиқлиги.
3. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг таълим методлари билан боғлиқлиги.
4. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг ёши ва индивидуал хусусиятларига боғлиқлиги.
5. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг нуткий тайёргарлик билан боғлиқлиги.
6. Ўқувчилар фаоллигини оширишда кўргазмалилик.
7. Ўқувчилар фаоллигини оширишнинг ифодали ўқиш билан боғлиқлиги.

Дарҳақиқат, ўқувчиларни мустақил ишлар воситасида ақлий фаолиятга йўналтириш уларнинг дунёқарашини шакллантиришнинг муҳим жиҳатидир. Мустақил фикрлаш қуйидаги малакавий сифатларни юзага келтиради:

- муҳимни номуҳимдан ажратиш, муҳокама қилинаётган масала юзасидан тўғри умумлашма хулосалар чиқариш;
- асарда илгари сурилаётган ғоянинг туб моҳияти ва адабий қаҳрамонлар хатти-харакатини мантиқий далиллаш;
- мавжуд билим ва тушунчаларни бойитиш ҳамда мустаҳкамлаш.

Психологларнинг асослашича, инсоннинг илк ёшларидан мустақил фикрлаш қобилияти шакллана бошлайди. Жумладан, тўрт ёшли болада мустақил фикрлаш қобилияти 50% ни ташкил қилса, бошланғич синф ўқувчиларида бу кўрсаткич 80-90% га кўтарилиши кузатилган.[2:3]

Таниқли психолог Э.Ғозиев ҳам ўз тадқиқотларида ўқувчи фаоллигини ошириш муаммосини хилма-хил руҳий жараёнларга боғлаб тушунтиради. Боланинг фикрлаш, диққат, тафаккур, хотира, хаёл, ташаббус, эсга тушириш фаоллигига алоҳида урғу беради. Унинг фикрича, ақлий фаоллик мустақил фикрлаш билан чамбарчас боғлиқ. Мустақил фикр юритиш муаммолар ечимини топиш йўлидаги ақлий фаолиятда юзага келади.[3:31]

Хулоса қиладиган бўлсак, ўқувчиларда фаолликни таъминлаш учун ўқитувчи қуйидагиларга амал этиши лозим:

- ҳар бир мавзуни ўтишда нимани ривожлантириш кераклигини аниқ тасаввур қилиш;
- ўқувчиларнинг ёш ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш;
- диагностика қилишни ўрганиш, бунинг ёрдамида билиш жараёнларининг бошланғич даражасини аниқлаш ва унинг такомиллашишини назорат қилиш;
- бошланғич диагностика ва кейинги назорат ишларининг натижалари билан ўқувчиларни таништириб бориш;
- ўқувчи идроки, хотираси, онгининг ўзига хос хусусиятларини билиш, у ёки бу кўникма ва билимларни эгаллашга нима тўсқинлик қилаётганини аниқлаш;
- нафақат билим, кўникма ва малакаларни назорат қилиш, балки билиш жараёнларининг ривожланиш даражасини ҳам кузатиб бориш;
- ўқувчиларнинг мавзуни яхши ўзлаштириши учун қандай кўникма ва малакалар талаб этилишини ўрганиш;
- матнни ўқувчиларнинг бир-бирига сўзлаб бериши, бир-бирини баҳолаши, ёзма ишларни ўзаро текширишларини амалга ошириш;

- ўқувчиларнинг нафақат таълим жараёнида, балки кундалик ҳаётда ҳам ҳар бир нарсасида ижодий ёндошишига эришиш;
- асосий диққат-эътиборни ўқувчи фаолиятига, яъни мустақил таълим ва коррекция (нуқсонларни бартараф этиш)га қаратиш;
- ҳар дарсда жадвал, тест, билимларни бошқа материалларга кўчиришга мўлжалланган карточкалар воситасида эгалланган билим, кўникма ва малакаларни назорат қилиб бориш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

- ¹. Гаффорова Т., Гуломова Х. 1-синфда ўқиш дарслари. –Т.: Шарқнашриёт-матбаакомпаниси, 2003. 8-бет.
2. Боричевская В.И. Развитие самостоятельности мышления учащихся. //Начальная школа. 1992. №1, стр.3.
- ³ Ғозиев Э. Мустақил фикрлашнинг комилликка таъсири. //Халқ таълими. 2001. №4. 31-бет.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI ANGLASH VA TUSHINISH DARAJALARINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi S.N.Yuldashev

Qarshi davlat universitetining

Pedagogika institute magistranti Pardayeva N.A.

Annotasiya: Maqolada kognitiv va o'quv matnlari bilan kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining o'qish faoliyatini tashkil etishning uslubiy yondashuvlari ko'rsatilgan. O'qish fanlararo malaka sifatida nafaqat o'qish darslarida shakllangan ma'lum darajadagi texnik ko'nikmalarni, balki darsliklarda joylashtirilgan o'quv matnlarini tushunish anglash imkoniyatlarini ochib berilgan.

Kalit so'zlar: O'quv matni, ilmiy matnning xususiyatlari, matn faoliyati komponentlari, o'quv matni bilan ishlash usullari.

Аннотация: в статье показывают методологические подходы организации организации учеников молодых школьников в статье с когнитивными и учебными текстами. Чтение в фантазии качества не только выявило возможности понять понимание понимания учебников, которые сформированы в уроках обучения, но и для понимания учебных текстов, размещенных в учебниках.

Ключевые слова: тренировочный текст, функции научного текста, компоненты текстового текста, методы работы с учебником.

Annotation: The article shows the methodological approaches to the organization of the organization of students of young schoolchildren in an article with cognitive and educational texts. Reading in quality fantasy not only revealed the possibilities of understanding the understanding of textbooks that are formed in learning lessons, but also for understanding educational texts posted in textbooks.

Key words: training text, functions of a scientific text, components of text text, methods of working with a textbook.

O'qish inson hayoti davomida bajaradigan eng katta faoliyatlaridan biridir. O'qish insonning eng yuqori intellektual funktsiyalaridan biriga kiradi. Mutolaa – bilim olish, shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti manbaidir. O'qish jarayoni o'quvchining mehnati va ijodini ifodalaydi, chunki o'qish jarayoni ijodiy, intellektual va mehnat faoliyati, hissiy empatiya, birgalikda ijod, qayta yaratuvchi tasavvurni jalb qilish, aqliy operatsiyalarni o'z ichiga oladi. Harakat sifatida shakllangan o'qish uning kognitiv faoliyatining bir qismidir. Jarayonning mohiyati ishora materialining semantik tahlili bo'lib, uning maqsadi matndagi ma'lumotlarni idrok etish va tushunishdir. O'qish jarayonining murakkabligini ta'kidlab, ko'pgina tadqiqotchilar uning ikki jihatini ajratib ko'rsatishadi:

Bu-texnik va semantik. Texnik tomoni optik idrok etish, so'zning tovush qobig'ini takrorlash, nutq harakatlari, ya'ni matnlarni dekodlash va ularni og'zaki shaklga o'tkazishni o'z ichiga oladi. Semantik tomoni alohida so'zlar va butun bayonotning ma'nosi va ma'nosini tushunishni o'z ichiga oladi. Semantik kod. .

Bu matnda orientatsiya bilan bog'liq bo'lib, analitik va sintetik ishlarni o'z ichiga oladi (matn mavzusiga yo'naltirilganlik, umumiy mazmun, o'z ishini rejalashtirish sxemasi) matematika, tabiat tarixi, grammatikani o'zlashtirishda to'liq amal qiladigan fanlararo o'rganish qobiliyati. qoidalar va mashqlar va boshqalar fanlararo malaka sifatida o'qish uchun o'qish darslarida shakllanadigan ma'lum darajadagi texnik ko'nikmalar, shuningdek, boshlang'ich sinf darsliklarida joylashtirilgan

o'quv matnlarini tushunish bo'yicha maxsus tashkil etilgan ishlar talab qilinadi. ushbu matnlarning turlari, tuzilmalarining xususiyatlari ularning har biri bilan harakat qilish usullarini ishlab chiqish va har qanday ta'lim matni bilan umumlashtirilgan harakatni aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Etakchi psixolog va psixolingvistlarning ishlarini tahlil qilish quyidagi qonuniyatlarni aniqlash imkonini beradi. bog'liq har qanday matnni tushunish muammosi bilan: matnni tushunish - o'quvchi tomonidan ushbu matnda aks ettirilgan voqelik ob'ektlari o'rtasidagi bog'liqlik yoki munosabatlarni o'rnatish;

Tushunish har doim o'quvchining tajribasi va bilimiga, lingvistik vositalarni bilish darajasiga, tasvirlangan mavzuni bilishiga asoslanadi; Tushunish, tushunish ob'ektining matn qiyinligiga bog'liq;

Matnni tushunish ushbu matnni tahlil qilish, uning asosiy elementlarini ajratib ko'rsatish, ularning o'zaro munosabatini o'rnatish va elementlarni matnning umumiy semantik tuzilishiga birlashtirishni o'z ichiga oladi. Matnni tushunish muammosini ko'rib chiqishda matnning turlarini tushunishni farqlash muhimdir. ta'lim matnlari - ilmiy, ilmiy-kognitiv, badiiy. Bunday farqlanish qonuniydir, chunki har bir matnni tushunish bir qator o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Ilmiy, ilmiy-kognitiv, tarbiyaviy matnlarni tushunish jarayoni faol analitik-sintetik faoliyat bilan kechadi, kontseptual fikrlash, irodaviy harakatlar, mavjud ma'lumotlarni mantiqiy qayta ishlash bilan bog'liq bo'lib, o'zboshimchalik bilan e'tiborni talab qiladi va o'quvchining mantiqiy faolligini keltirib chiqaradi. Badiiy matnni idrok etish jarayoni birinchi navbatda obrazli tafakkur, tasavvur jarayonlari, o'quvchining hissiy sohasini rivojlantirish bilan bog'liq. Mazmun to'lib-toshib ketmaydi, o'quvchi ongiga o'tmaydi, balki asarda berilgan ko'rsatmalar bo'yicha o'zi tomonidan idrok qilinadi, qayta yaratiladi. O'qishning yakuniy natijasi o'quvchining aqliy va ma'naviy faolligi, uning ijodi bilan belgilanadi. Bola qulog'iga qarab ishbilarmonlik va badiiy nutqni farqlay olishi, tinglagan matn mavzusi va mazmuni bo'yicha o'rganishi, tinglagan voqea, fakt va hodisalar haqida o'z mulohazalarini bayon etishi kerak. Ilmiy-ma'rifiy maqolalardagi badiiy adabiyotdan farqli o'laroq, tarbiyaviy matnlar bilimning yana bir predmetidir tasvirlar emas, balki tushunchalar va o'qishning maqsadi - tushuncha, hodisa (tarixiy, tabiiy tarix mazmuni) aloqalari va asosiy belgilarini o'zlashtirish, tushunchaning elementlarini o'zlashtirish, umumlashtirilgan xulosalar, xulosalar tuzish. maqolaning asosiy g'oyasi haqida. Ilmiy-ma'rifiy matnlar badiiy matnlardan tuzilishi, bayon mantiqiyli va maxsus, aniq, ixcham tili bilan farqlanadi. Maqolani o'zlashtirish uchun sizga mantiqiy fikrlash, vizual diagrammalarga, grafemalarga tayanish, matnda ajratib ko'rsatish, ob'ektning tafsilotlarini chizish kerak. Shuning uchun ularni o'qishga, ular bilan ishlashga o'rgatish zarur. Matn lingvo-uslubiy tushuncha sifatida ma'lumotlilik, izchillik va yaxlitlik, segmentatsiya, ierarxik tuzilish, aniqlik kabi xususiyatlari bilan ajralib turadi. Yaxlitlik matnning birligini nazarda tutadi. mavzu va asosiy g'oya, tayanch so'zlarni takrorlash, leksik takrorlash, olmosh, sinonim, kirish so'zlardan foydalanish. Nutq predmeti haqidagi fikrning rivojlanish mantig'i, mikrotemalarning ajratilishi matnning artikulyatsiyasini tavsiflaydi. Ilmiy matnning muhim xususiyati - umumiy va xususiy, tushunchalarning nisbati, ularning xususiyatlari, matnni diagramma, jadval, tezislar shaklida taqdim etish va reja tuzish qobiliyatidir. Ilmiy matn tili terminologik lug'at va nutqning ilmiy uslubining nutq burilishlaridan foydalangan holda majburiy aniqlik bilan ajralib turadi.

Ko'rinib turibdiki, o'rganilayotgan matnning mavzu mazmunini o'zlashtirish samaradorligi kichik yoshdagi o'quvchilarning fan tilini bilishiga bog'liq. Bu yoshdagi bolalar uchun fan tilini idrok etish qiyin, chunki u mulohazalar va xulosalarning qat'iy mantiqiy ketma-ketligi, mavhum umumlashtirilgan taqdimot uslubi, tasvirning etishmasligi, til vositalari va terminologiyasining

noaniqligi bilan ajralib turadi. Ramzlar, raqamli materiallar, tasviriy vositalar ham kichik yoshdagi bolalar uchun qiyin. O'quv va ilmiy matnni idrok etishdagi qiyinchiliklar axborot va lug'atning etarli emasligi, shakllanmagan operatsiyalar bilan izohlanadi. Ilmiy matn bilan ishlashni tashkil etishda o'qituvchi ilmiy matn mantiqini ifodalash vositalarini, matndagi gaplarni bog'lash vositalarini hamda maxsus ko'rgazmali vositalarni hisobga olishi kerak.

Adabiyotlar

1. Umarova M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodikasi. Ped.fan.nom.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent, 2009. – 212 b.
2. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b.
3. Shadiyev R.D. Didakticheskiye osnovi realizatsii problemi ponimaniya v uchebno-poznovatelnoy deyatel'nosti. Diss. na soiskaniye doktora ped.nauk. – Tashkent, 2004. – 183 s.
4. Yuldashev S.N. Boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Diss.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI MATNNI TUSHUNISH ANGLASHGA O'RGATISH METODIKASI

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi S.N.Yuldashev

Qarshi davlat universitetining

Pedagogika institute magistranti Pardayeva N.A.

Annotasiya: Maqolada kognitiv va o'quv matnlari bilan kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining o'qish faoliyatini tashkil etishning uslubiy yondashuvlari ko'rsatilgan. O'qish fanlararo malaka sifatida nafaqat o'qish darslarida shakllangan ma'lum darajadagi texnik ko'nikmalarni, balki darsliklarda joylashtirilgan o'quv matnlarini tushunish anglash imkoniyatlarini ochib berilgan.

Kalit so'zlar: O'quv matni, ilmiy matnning xususiyatlari, matn faoliyati komponentlari, o'quv matni bilan ishlash usullari.

Аннотация: в статье показывают методологические подходы организации организации учеников молодых школьников в статье с когнитивными и учебными текстами. Чтение в фантазии качества не только выявило возможности понять понимание понимания учебников, которые сформированы в уроках обучения, но и для понимания учебных текстов, размещенных в учебниках.

Ключевые слова: тренировочный текст, функции научного текста, компоненты текстового текста, методы работы с учебником.

Annotation: The article shows the methodological approaches to the organization of the organization of students of young schoolchildren in an article with cognitive and educational texts. Reading in quality fantasy not only revealed the possibilities of understanding the understanding of textbooks that are formed in learning lessons, but also for understanding educational texts posted in textbooks.

Key words: training text, functions of a scientific text, components of text text, methods of working with a textbook.

Metodika matndagi kalit so'zlar bilan ishlashning matndagi kalit so'zlarni topish, kalit so'zlarning rolini tushuntirish, kalit so'zlar bo'yicha matn mazmunini tiklash, kalit so'zlar asosida

matn rejasini tuzish, kalit so'zlar bo'yicha o'z bayonotingizni yaratish, reja bo'yicha. O'quv-ilmiiy matn ustidagi ishning navbatdagi tarkibiy qismi matn tuzilishini tahlil qilish. Matn paragraflarga tuzilgan. Abzats - bu ikki qizil chiziq orasidagi yozma nutqning bo'lagi bo'lib, u matnni segmentatsiya qilish birligi bo'lib, uning ba'zi momentlarini (tematik, syujet va boshqalarni) tugatib, bir hil taqdimot birliklarini guruhlash uchun xizmat qiladi. bir semantik bo'lakning to'liqligi, yangi semantik bo'lakni – mikromavzuning birligini idrok etish uchun zamin yaratadi. Matn tuzilishini tushunishga quyidagi ish usullari yordam beradi: matndagi paragraflar sonini aniqlash; matnning abzaslarga bo'linishini asoslash, paragrafning mikromavzusini aniqlash, matn rejasini tuzish. Ushbu ko'nikmani shakllantirish uchun zamonaviy darsliklarda quyidagi vazifalar mavjud:

O'ylab ko'ring va tushuntiring: 1. Matn nima uchun (3.4) paragraflarga bo'lingan? Bu uning mazmuni bilan qanday bog'liq? 2. Matnda nechta paragraf ajratilgan? 3. Har bir bandda nima deyilgan? 4. Matn bo'yicha reja tuzing va uni reja bo'yicha qayta aytib bering. Matnga savollar berish kognitiv faoliyatning samarali usuli, o'quv va ilmiy matn ustida ishlashning zaruriy tarkibiy qismidir. Savol - bu javobni talab qiladigan odamga murojaat, tushuntirish o'quv matnini tushunishni osonlashtiradi, matndagi muhim ma'lumotlarni ajratib ko'rsatishni o'rgatadi, savolni to'g'ri shakllantirishni o'rgatadi, savolga javob berishga o'rgatadi, baholashni o'ylab ko'ring. javob bering. Masalan, 1) c ... dagi matnni o'qing 2) Birinchi gapda eng muhim narsa nima? 3) Birinchi gapga savol bering. 4) Ikkinchi gapdagi eng muhim narsa nima? Gapdagi eng muhim narsani topishga nima yordam berdi? Ikkinchi gapga savol bering. 5) Uchinchi gapda eng muhimi nima? Gapdagi eng muhim narsani topishga nima yordam berdi? 6) Uchinchi gapga savollar bering 7)

Matnni qayta aytib bering 8) Nega matnni bunchalik batafsil aytib bera oldingiz? 9) Savol berishimizga qanday so'zlar yordam beradi? Matnni qayta qurish (diagramma, jadval, diagramma tuzish) matnni tushunishga, uning tuzilishiga, olingan ma'lumotlarni batafsil va umumlashtirishga, uni vizuallashtirishga yordam beradi. Zamonaviy darsliklarda o'quv matnini qayta qurishning turli usullari qo'llaniladi: diagramma (jadval, diagramma) o'qish, diagramma (jadval, diagramma) dan ma'lumot olish, diagramma (jadval, diagramma) tuzilishini tahlil qilish, diagramma (jadval) ni to'ldirish. , diagrammalar), model bo'yicha diagramma (jadval, diagramma) tuzish, analogiya bo'yicha diagramma (jadval, diagramma) tuzish, diagramma (jadval, diagramma) asosida o'quv materialini o'zlashtirish, sxema asosida tushunchani aniqlash. (jadval, diagramma), diagramma (jadval, diagramma) asosida isbot qurish, diagramma (jadval, diagramma) asosida jarayonni tavsiflash, diagramma, jadval, diagramma asosida bilimlarni umumlashtirish. o'quv matnlari ustida ishlash jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilar axborot bilan ishlash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Ilmiy xarakterdagi matnlar bilan ishlashni o'rganadilar, ulardagi ma'lumotlarni o'zgartirish va sharhlashni, olingan ma'lumotlarni tizimlashtirish, taqqoslash, tahlil qilish va umumlashtirishni o'rganadilar.

O'qishni faollik nuqtai nazaridan o'rgatish yosh o'quvchini shaxs sifatida, xususan, uning kognitiv faolligini, topshiriqga qarab o'qish shakllari va turlarini tanlash qobiliyatini rivojlantirishga, shakllangan ko'nikma va ko'nikmalarni o'qitishga imkon beradi. turli mavzular va ta'lim matnlari. Kognitiv, o'quv adabiyotlarini o'qish usullarini mukammal egallagan o'quvchi ilmiy va o'quv matnidagi ma'lumotlarni tushunish, uni o'zlashtirish va ijodiy qayta ishlash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Umarova M. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodikasi. Ped.fan.nom.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsi Y. – Toshkent, 2009. – 212 b.

2. Forobiy, AbuNasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b.
3. Шадиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
4. Yuldashev S.N. Boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Diss

KICHIK YOSHLI O'QUVCHILARDA INTEGRATSION DARSLARINING O'TILISHINING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Qosimova Gavhar Islomovna

**Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi, P.f.f.d.(PhD)**

Annotatsiya

Maqolada integratsiyalashgan ta'lim orqali o'quvchilarda qarama-qarshiliklarni topa bilishi, ularning rivojlanish yo'nalishlarini to'g'ri tushinishi va ularni o'z vaqtida yechish yo'llarini topishni o'rganishlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, ta'lim, bilish, san'at, tabiatshunoslik, o'quvchi, borliq,

Аннотация

В статье представлена информация о том, как учащиеся могут находить противоречия, понимать их развитие и своевременно находить пути их решения посредством интегрированного обучения.

Ключевые слова: интеграция, образование, знание, искусство, естествознание, ученик, бытие.

Abstract

The article provides information on how students can find contradictions, understand their development and find ways to solve them in a timely manner through integrated learning.

Key words: integration, education, knowledge, art, natural science, student, being, O'quvchilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda integratsiyalangan fanlar muhim rol o'ynaydi. Umumiy ta'lim mazmuni o'quvchilarni har tomonlama ruhiy rivojlanishga, ularda turli hil tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan.

Har bir o'quv predmetini o'rganish bolaning materialni anglash jarayonini, uni eslab qolishni, ta'sirchanlikni faollashtiruvchi, tafakkurni, nutq va tasavvurni rivojlantiruvchi ruhiy diqqatni yaratishga imkon beradi. Ayniqsa, bilish jarayonida bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan tafakkurning turlarini rivojlantirish juda muhimdir.

Tajribaga asoslangan tafakkur umumlashtirish va hulosalar uchun tirik mushohada, dastlabki ma'lumotlarni yig'ish vazifasini bajaradi. U bolalarni real voqealarni, hodisalarni o'qishga, ularni qayd qilish va yig'ishga o'rgatadi. Abstrakt tafakkur ajratib olingan voqea, hodisalarlarda ularning mohiyatini ko'ra bilishga, aniqlashga imkon beradi. O'quv predmeti mazmunini tuzish pedagog amaliyot shu fanning asosiy kategoriya, tushunchalarining rivojlanish mantiqini hisobga oladi. Shu bilan birga, o'qituvchi va psixologlar o'quvchilar tomonidan materialni o'zlashtirishning yosh xususiyatlarini hisobga oladilar.

San'at sohasidagi umumiy o'rta ta'lim mazmuni o'z ichiga g'oyaviy tomoni va to'kis badiiy shakli birligini hosil qiluvchi asarlarni o'z ichiga oladi. Badiiy jihatdan bo'sh, g'oyaviy jihatdan haqiqatga to'g'ri kelmaydigan asarlar bolalarning ruhiyatiga ta'sir qila olmaydi, tasavvur

va tafakkurni rivojlantirmaydi, go'zallik va badbashaalik to'g'risida tasavvurni shakllantira olmaydi. Bolalar bilan ishlashda san'at asarlarining chin badiiyligini hisobga olish, shakl va mazmunning birligi, ma'naviyat va xaqchilik prinsiplarini amalga oshirishda muhimdir.

Bola shaxsini har tomonlama madaniy rivojlantirish, insoniyat yaratgan barcha madaniy boyliklarni bilish bilan o'z xotirangni boyitsanggina madaniyatli bo'lasan degan fikrga asoslangan. Ayniqsa tasavvurni uyg'otuvchi, ruhiy kechinmalarni faollashtiruvchi, shu bilan birga fikrlarni uyg'otuvchi asarlar juda tarbiyaviydir. Bunday umumlashtirish bolani bilish va ruhiy rivojlanishning yangi pog'onasiga ko'taradi. Shu asosda formal mantiqiy tafakkur, turli voqea-hodisalar o'rtasida aloqalar va bog'liqliklarni ko'ra bilish va o'rgana olish ko'nikmalari mustahkamlanadi va rivojlanadi.

O'quvchi qarama-qarshiliklarni topa bilish, ularning rivojlanish yo'nalishlarini to'g'ri tushunish va ularni o'z vaqtida yechish yo'llarini topishni o'rganadi. Dialektik tafakkur jamiyat hodisalarini uning barcha aloqa va vositalarida ko'rish qobiliyati bilan uzviy bog'liq. Umumiy o'rta ta'lim kelajakda bolalarga xohlagan fanni egallash imkonini beruvchi bilimlar asosini yaratadi. O'quv predmeti fanlarning mustahkam asosiga ega, zamonaviy ilmiy ma'lumotlarni tushunishga yetaklaydi, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi.

Umumiy o'rta maktab uchun faqat hozirgi kunda ochilgan narsalar emas balki, avvalom bor, fanning asosini, nazariy o'rnini tashkil etuvchi narsalar ham zarur. Bundan tashqari har bir umumta'lim predmet o'quvchilarga xalq xo'jaligi ehtiyojlarini hisobga oluvchi o'quv materialining politexnik tabiatini yoritib berishga yunaltirilgan. Barcha o'quv predmetlarining politexnik mazmuni, hayot bilan bog'liqligi o'quvchilarni ishlab chiqarishda qatnashishiga asosiy eng oddiy ish qurollari bilan ishlashga yo'naltiradi. Bu bilan umumiy rivojlanishning chuqur asoslari, kasb tanlash asoslari o'rgatiladi. Fan qarama-qarshiliklarda rivojlanadi. Ular bilan muloqat qilganda o'quvchilar badiiy ma'lumotlar oqimini mustaqil hal qilish va ularga to'g'ri baho berishga o'rganadilar. Umumiy o'rta ta'lim uchun davrni yaxshi yoritib beruvchi ma'naviy tarixiy ahamiyatga ega asarlarni tanlash kerak. Bunday asarlar bolani davrning ma'naviy hayotiga olib kiradi. Turli nuqtai nazarlarda va turli obrazlar orqali ular tipik hayotiy voqea va hodisalarni ko'rsatadi, o'tib ketgan zamonlar va bo'lib o'tgan janglarning to'liq tasvirini ko'rsatadi. Shuning uchun umumiy o'rta ta'limda o'zaro aloqalar va o'zaro to'ldirishlar katta ahamiyatga ega. Bolalarning yosh xususiyatlari murakkab obrazli xulosalar chiqarishga to'sqinlik qilmaydi. Mehnat ta'limi mazmuni va mundarijasini ajratish ham o'z xususiyatiga ega.

Mehnatni fan bilan maktabda o'rganiladigan o'quv predmetlari bilan uzviy bog'lash mumkin, hamda mehnatning o'quv-ijodiy xususiyati ilmiy bilimlardan foydalanish jarayoni orqali amalga oshiriladi. Ijtimoiy foydali mehnat jarayonida o'quvchilar oldiga olingan bilimlarni amalda qo'llash vazifasi yuklanadi. Va nihoyat, bolalar mehnatining mazmuni va tashkil etishni aniq mahalliy ishlab chiqarish, xalq xo'jaligi ehtiyojlariga tayangan holda, zamonaviy kasblar talablari asosida tuzish kerak. Bunday mehnat o'quvchilarni umumiy mehnat va konkret kasbiy ko'nikmalar bilan tanishtiradi, mehnatni fan asosida tashkil kilishni, bir mutaxassislikdan ikkinchisiga o'tishni ta'minlaydi. Mexanizator, chilangar, dehqon, molboqar kasblari o'quvchilarni zamonaviy kasblarga yunaltiradi, bolalarning umumiy rivojlanishiga, ishchi psixologiyasini shakllantirishga yordam beradi. Umumiy o'rta ta'lim mazmunining umumiy va o'ziga xos prinsiplari shulardan iborat.

Integratsiya-o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashga yangi yondoshuv. O'quv jarayonida integratsiyalangan ta'limdan foydalanishga katta ahamiyat berilyapti.

Integratsiyalangan darslarning tuzilishi o'rganishning barcha bosqichlarida o'rganilayotgan materiallarning aniqligini va izchilligini, puxta o'rganilganligini va o'zaro mantiqiy aloqalarini

talab qiladi. Bunga dasturdagi o'quv materialining ixcham va yig'ik ekanligi, undan tashkari o'quv materialini o'rganishning tashkil etishning ba'zi zamonaviy usullarini kiritish orqali erishish mumkin. Masalan: 1-va 2-sinfdagi «Atrof-olam bilan tanishish» kursining barcha mavzulari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. 3- va 4- sinfdagi «Tabiatshunoslik » darslari «Atrof olam bilan tanishish » kursini davom ettiradi. Uning dasturiga tabiat va insonlar mehnatidagi mavsumiy o'zgarishlarni kuzatish kiritilgan. O'quvchilar tomonidan atrof olamni o'rganish, o'qish, nutq o'stirish, matematika, mehnat ta'limi darslarida davom etadi. Shunday ekan, «Atrof olam bilan tanishish» kursi predmetlararo aloqalar o'qituvchiga barcha o'qitilayotgan darslarda atrof olam haqidagi tushunchalarni shakllantirish bo'yicha ish olib borishga imkon beradi.

Boshlang'ich maktabdagi har bir predmet bu integratsiyalangan kurs, mazmun jihatdan ular tabiiy — matematik sikl fanlari bilan uzviy bog'liq, bu kichik maktab o'quvchilari uchun tushunarli bo'lgan atrof-muhit haqidagi bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlaydi. Bu yoshdagi bolalarda tabiatni o'rganishga bo'lgan faqat emotsional joziba emas, bilim olish motivlari bilan bog'liq. O'quvchilarning bu xususiyatini hisobga olib, qiziqishlarini quvvatlash uchun bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini yangi mazmun bilan to'ldirib turish kerak. Bu o'quvchilarga hayotdagi o'zaro aloqalarni ochib berishga hamda tabiatdagi turli-tumanliksiz inson yashay olmasligini tushunib yetishga yordam beradi. Predmetlararo aloqalarni amalga oshirish-integratsiya turlaridan biridir. Tabiat bilan tanishtiruvchi darslarda bu maqsadning tanlanishini quyidagicha tushuntirish mumkin: Bu holatda nutq o'stirish erkin sharoitda, hozir o'qilayotgan obyektlarga bo'lgan jonli qiziqish asosida o'tadi. Tabiatshunoslik, o'qish, xusnixat va matematika nutq o'stirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

I. G. Pestalotssi ta'kidlaganidek «. . . aql notinch sezgili idrok qilishdan aniq tushunchalarga ko'tariladigan » manbadir, Bu tushunchalarni anglash esa nutq san'ati bilan birga yuradi. Yerkin tabiat obrazlari bolada mantiq bilan birga ta'sirchanlikni ham rivojlantiradi. Har bir darsda nutq o'stirish masalalari hal qilinadi, bunda o'rganilayotgan materialning o'ziga xosligi va nutq o'stirish masalasini tanlashning maqsadga muvofiqligi hisobga olinadi.

O'quvchilar bunday darslarni juda yaxshi ko'radilar. Ular ko'p yangi, kerakli tushunchalar beradi, tasavvurlarini tartibga soladi, o'quvchilar boshqa darslarda olgan bilimlaridan foydalanishlar zarur bo'lgan xolatlarni yaratadi. Bunday holatda bolalar o'rganilayotgan materialni yaxshiroq o'zlashtiradilar, bilimlar tizim xoliga keladi va o'quvchilar uchun juda zarur bo'lib qoladi. Shu bilan bog'liq integratsiyalangan dars taklif qilinadi, u o'quvchilar uchun tushunarli va olingan bilimlarni yangi o'quv sharoitida ishlata bilish ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston Davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston.T, 2016 y.
2. Амоношвили III. К «Каждому ребенку-индивидуальный подход» Воспитание основы (начальная школа 1991г). Бухарева Л. Н. Интеграция учебных занятий в начальной школе на краеведческой основе (начальная школа 1991г № 8).
3. Давидов В. В. Обобщающие обучение М. Просвещение 1980г.
4. Занков Л. В. Усвоение и развитие младших школьников. М. Просвещение 1965г.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ASOSIY MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING INTERAKTIV METODLARI

Rajabova Yorqinoy Davronovna
Qarshi shahar 7-umumiy o'rta ta'lim maktabning

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

tel: (94) 334-25-72

Annotatsiya: Maqolada matematika darslarida o'quvchilarning tabiatshunoslik, tarix, tasviriy san'at, chizmachilik, mehnat, jismoniy tarbiya va boshqa fanlardan olgan bilimlaridan foydalanilishi va shu bilan birga bu fanlarga oid ma'lumotlar arifmetik masala va misollar tuzish uchun material bo'lib xizmat qilish mumkin ekanligi haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: matematika, interaktiv metod, miqdor, tasviriy san'at, texnologiya, tarix, tabiatshunoslik, fazoviy shakl.

Аннотация: В статье используются знания учащихся по естествознанию, истории, изобразительному искусству, рисованию, труду, физической культуре и другим предметам на уроках математики, а также сведения об этих предметах служат материалом для арифметических задач и примеров. быть сделано.

Ключевые слова: математика, интерактивный метод, количество, изобразительное искусство, технология, история, естествознание, пространственная форма.

Annotation: The article uses students' knowledge of natural science, history, fine arts, drawing, labor, physical culture and other subjects in mathematics lessons, as well as information about these subjects serves as material for arithmetic problems and examples. be done.

Key words: mathematics, interactive method, quantity, visual arts, technology, history, natural science, spatial form.

Boshlang'ich ta'limining turli o'quv predmetlariga oid darslarda o'quvchilar tevarak-atrofdagi voqea va hodisalar, ularning xossalriga oid konkret tassavurlar oladilar. Matematikaning farqlantiruvchi xususiyati shundan iboratki, matematika obyektiv borliqni o'rganish bilan bir vaqtda o'rganilayotgan voqea va predmetlarning aniq mazmunidan moddiy dunyoning eng umumiy tomonlariga tegishli bo'lmagan uning miqdoriy tomonlariga hamda fazoviy shakl va munosabatlariga tegishli bo'lmagan xamma narsaga nisbatan abstarksiyalanadi. Matematikaning buyuk kuchi shundadir, ya'ni tushunchalarning abstraktligi va umumiyligidir, boshqa o'quv fanlari bilan har tomonlama ko'plab bog'lanishlar, munosabatlar o'rnatish imkoniyatlari ana shundadir.

Bunday bog'lanishlarni o'rnatishda umumiy faktlarni, ya'ni son haqidagi, arifmetik amallar haqidagi, geometrik figuralar, miqdorlar, shakllar haqidagi tassavurlar va elementlar tushunchalar, har xil malaka va ko'nikmalar, faoliyat turlari, o'qitishning forma va metodlarini asos qilib olish mumkin.

Matematika darslarida o'quvchilarning tabiatshunoslik, tarix, rasm, chizmachilik, mehnat, jismoniy tarbiya va boshqa fanlardan olgan bilimlaridan foydalaniladi.

Bu fanlarga oid ma'lumotlar arifmetik masala va misollar tuzish uchun material bo'lib xizmat qilish mumkin. Masalan tarixiy voqealar haqida bilim berish, Vatanimiz va boshqa mamlakatlar chegaralarining uzunligi, mamlakatlar egallagan maydonlarining yuzlari, daryolarning uzunligi, tog'larning balandligi, dengiz Ko'llarning uzunligi va chuqurligi. Matematika darslarida arifmetik masala va misollar tuzishda, sonlarni taqqoslash va taxlil qilishda asosiy material bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ikkinchi tomondan matematik bilim boshqa darslarda keng qo'llanilishi lozim.

Masalan, Qul mehnati darsida o'quvchilar matematika darslari uchun qog'ozdan gul solib kesadilar, plastilindan didaktik materiallar yasaydilar. Bundan tashqari geometrik shakllarni kvadratlar, uchburchaklar, tug'ri turtburchaklar, aylanalarni qalamda aylantirib chiqadilar va qirqadilar, ularni farqlash va nomini aytishni o'rganadilar.

Matematika darslarida o'quvchilar narsalarning quyidagi belgilarni, uzun-qisqa, keng-tor, yug'on-ingichka va boshqalar bilan tanishadilar. Qo'l mehnati darsida esa turli buyumlar tayyorlashda, masalan o'yinchoqlarni yasashda o'quvchilar ularni mustaxkamlaydilar.

Matematika darslari kabi qo'l mehnati darslarida ham o'quvchilarning fazoni aniqlashi rivojlanadi. O'quvchilar qog'ozning o'rtasini, yuqori-quyi, o'ng va chap tomonlarini ko'rsatishni o'rganadilar. Tabiatshunoslik darslarida ayrim mavzularni o'rganishda masalan: Masshtablarni hisoblash, maktab uchastkasining rejasini, uz turar joyining sodda rejasini tuzishda o'quvchilarning matematika va chizmachilikda olgan bilimlarni keng qullanilishi mumkin: chunki masshtab haqidagi tushuncha faqat o'lchash malakalarining mustaxkam asosidagina to'g'ri shakllanadi. Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilar miqdor ustida olgan bilimlarini mustahkamlaydilar. Bu miqdolar yugurishda u yo bu masofa suzishda, balandlikka yo uzunlikka sakrashda, uzining aniq idorasini topadi. Matematika ta'limi bilan ona tilining bog'liqligi o'ziga xosdir. Matematika darsida o'qituvchi o'quvchilarning matematik nutqlarini rivojlantiradi. Aniq, ravon matematik nutq matematika tushunchalarini uzlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatar ekan. Matematika o'qituvchisi o'quvchilarni faqat masala va misollarni to'g'ri yechishga emas, balki savodli yozishga, gaplarni to'g'ri tuzishga ham o'rgatadi. Ona tili darslarida sonlar va boshqa matematik atamalarini va ifodalarni yozishni mustahkamlanadi. Matematika darslarida olingan bilimlar, o'quv ustaxonalarida, maktab tajriba maydonlarida shu bilan birga o'quvchilar ishlab chiqarish amaliyotini o'taydigan sanoat va qishloq xo'jalik korxonalarida ishlatiladi va aksionerlik jamiyatlarida mustahkamlanadi.

Matematika boshlang'ich ta'lim metodikasining predmeti quyidagilardan iborat:

1. Matematika o'qitishdan ko'zda tutilgan maqsadni asoslash (Nima uchun matematika o'qitiladi, o'rgatiladi).
 2. Matematika o'qitish mazmunini ilmiy ishlab chiqish (nimani o'rgatish) bir tizimga kiltirilgan bilimlar darajasini o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos keladigan qilib qanday taqsimlansa, fan asoslarini o'rganishda izchillik ta'minlanadi, o'quv ishlariga o'quv mashg'ulotlari beradigan yuklama bartaraf qilinadi, ta'limning mazmuni o'quvchilarning aniq bilim bilish imkoniyatlariga mos keladi.
 3. O'qitish metodlarini ilmiy ishlab chiqish (qanday o'qitish kerak, ya'ni, o'quvchilar hozirgi kunda zarur bo'lgan iqtisodiy bilimlarni, malaka, ko'nikmalarni va aqliy faoliyat qobiliyatlarini egallab olishlari uchun o'quv ishlari metodikasi qanday bo'lishi kerak?)
 4. O'qitish vositalari – darsliklar, didaktik materiallar, ko'rsatmali, q'llanmalar va o'quv-texnik vositalaridan foydalanish (nima yordamida o'qitish).
 5. Ta'limni tashkil qilishni ilmiy ishlab chiqish. (darsni va ta'limning darsdan tashqari shakllarini qanday tashkil etish)
o'qitish maqsadlari
o'qitish mazmuni o'qitish shakllari
o'qitish metodlari
o'qitish vositalari
- O'qitishning maqsadi, mazmuni, metodlari, vositalari va shakllari metodik jihatlarining asosiy tarkiblarida murakkab, uni o'ziga xos grafik bilan tasvirlash mumkin.
- Matematika o'qitish metodikasi boshqa fanlar, eng avvalo, matematika fani – o'zining tayanch fani bilan uzviy bog'liq.

Hozirgi zamon matematikasi natural son tushunchasini asoslashda to'plamlar nazariyasiga tayanadi.

Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan hozirgi zamon matematika darsligining birinchi uchun berilgan quyidagi topshiriqlarga duch kelamiz: "Rasmda nechta yuk mashinasi bo'lsa, bir qatorda shuncha katakni boya, rasmda nechta avtobus bo'lsa, 2-qatorda shuncha katakni bo'ya».

Bunday topshiriqlarni bajarish bolalarni ko'rsatilgan to'plamlar elementlari orasida o'zaro bir qiymatli moslik o'rnatishga undaydi, bu esa natural son tushunchasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

MO'M umumiy matematika metodikasiga bog'liq. Umumiy matematika metodikasi tomonidan belgilangan qonuniyatlar kichik yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi.

Boshlang'ich sinf MO'M pedagogika va yangi pedagogik texnologiya fani bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning qonuniyatlariga tayanadi. MO'M bilan pedagogika orasida ikki tomonlama bog'lanish mavjud.

Bir tomondan, matematika metodikasi pedagogikaning umumiy nazariyasiga tayanadi va shu asosda shakllanadi. Bu hol matematika o'qitish masalalarini hal yetishda metodik va nazariy yaqinlashishning bir butunligini ta'minlaydi.

Ikkinchi tomondan, pedagogika umumiy qonuniyatlarini shakllantirishda xususiy metodikalar tomonidan erishilgan ma'lumotlarga tayanadi, bu uning hayotiyliigi va aniqligini ta'minlaydi.

Shunday qilib, pedagogika metodikalarning aniq materialidan "oziqlanadi", undan pedagogik umumlashtirishda foydalaniladi va o'z navbatida metodikalarni ishlab chiqishda yo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. Toshkent, 2008 y.
2. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
3. Nishonaliev U. Ta'lim standarti va pedagogik innovatsiyalar. // Xalq ta'limi. 1999. № 6. 28-31 b.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: O'z MU. 2003. - 66 b.
5. Saidahmedov N.S., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. –T.: XTV RTM, 1999. -55 b.
6. Saidahmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash texnologiyalari. Toshkent: 2000 y. - 46 b.

BOSHLANG'CH SINIF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY MASALA YECHISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Zaripova Muslima Qurbonovna

**Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi**

Karimova Umida Sharipovna

**Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim kafedrası o'qituvchisi**

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy masalalar yechishga o'rgatishning ahamiyati ular ustida ish olib borish metodikasiga bog'liq ekanligi aytib o'tilgan. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'qituvchisidan puxta bilim, yuqori malaka va mahorat talab etilishi haqida batavsil to'talib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mantiq, ta'lim, bilim, ko'nikma, masala, analiz, sintez, matematika.

Аннотация: В статье утверждается, что важность обучения учащихся начальных классов решению логических задач зависит от используемой методики работы над ними. Это, в свою очередь, подчеркивает необходимость основательных знаний, высоких навыков и компетенций учителя начальных классов.

Ключевые слова: логика, образование, знание, умение, задача, анализ, синтез, математика.

Abstract: The article states that the importance of teaching primary school students to solve logical problems depends on the methodology used to work on them. This, in turn, emphasizes the need for thorough knowledge, high skills and competencies of the primary school teacher.

Key words: logic, education, knowledge, skill, task, analysis, synthesis, mathematics.

Boshlang'ich sinf matematika kursi o'quvchilarda dastlabki matematik bilimlarni shakllantirish va ularni kelgusi kurslarga tayorlash vazifasini bajaradi.

O'quvchilarning matematik bilimlarini shakllantirishda masalalarning o'rni beqiyosdir. Shuning uchun ham o'quv vaqtining katta qismi masala yechish jarayoniga ajratiladi. Matematika kursida masalalar yechishga o'rganishning amaliy ahamiyati katta bo'lib, o'quvchida masala yechish jarayonida ko'plab matematik tushuncha va munosabatlar shakllantiriladi. Bu esa, o'z navbatida, maktabining boshlang'ich sinflarida ta'lim asosini tashkil etadi.

O'quvchilarda mantiqiy masala yechish ko'nikmalarini shakllantirish uchun o'ziga xos metodik usullardan foydalanish mumkin. Mantiqiy masalalarni tuzish va o'zlashtirishga doir usullarning ba'zi bir turlarini qarab chiqamiz.

1. Masalaning berilgan shartiga savol qo'yish va berilgan savolni o'zgartirish.

Bu usullar berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishlar haqidagi bilimlarni umumlashtirishga yordam beradi, chunki bunda bolalar ma'lum berilgan sonlar bo'yicha nimalarni bilish mumkinligi o'zlashtiradilar.

2. Berilgan savol bo'yicha masala shartini tuzish. Bunday mashqlarni bajarayotganda o'quvchilar izlanayotgan sonni topish uchun qanday berilgan sonlarga ega bo'lishi kerakligini aniqlaydilar. Bu ham berilgan son va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishlar haqidagi bilimlarni umumlashtirishga olib keladi.

3. Sonli ma'lumotlarni tanlash yoki ularni o'zgartirish. Bunday mashqlar asosan o'quvchilarni real miqdorli munosabatlar bilan tanishtirish maqsadida xizmat qiladi.

4. O'xshash masala tuzish. Bir xil matematik strukturaga ega bo'lgan masalalar o'xshash masalalar deyiladi. O'xshash masalalarni o'quvchilar tomonidan tuzilishi turli hayotiy vaziyatlarda berilgan sonlar va izlanayotgan son orasidagi umumiy bog'lanishlarni aniqlashga yordam beradi.

5. Teskari masalalar tuzish. Teskari masalalar tuzish va yechishga doir masalalar miqdorlar orasidagi bog'lanishlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Teskari masalalarni berilgan sodda masalaga nisbatan ham tuzish mumkin.

6. Ilyustratsiyaga qarab masala tuzish. Berilgan rasm, chizma yoki qisqa yozuvga qarab masalalar tuzishga doir mashqlar foydalidir. Ular masalani bolalar konkret vaziyatda ko'rishga yordam beradi.

7. Berilgan yechilishiga qarab masala tuzish. Masalalar yechish malakasini shakllanishiga masala yechilishiga nisbatan teskari deb atash mumkin. Faqat raqamlar bo'lgan mashqlar yordam beradi. Bu masalani uning yechilishiga qarab tiklashdir.

8. Berilgan masalalarni ularga yaqin bo'lgan turdagi masalalarga almashtirish. Bir-biriga yaqin turdagi masalalar jumlasiga miqdorlar bir xil bog'liqlik bilan bog'langan masalalar kiradi.

O'quvchilar tanishadigan dastlabki mantiqiy masalalar tabiiyki bolalar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Dastavval ishni mantiqiy sodda misollardan boshlab, so'ngra sodda mantiqiy masalalarga o'tish lozim:

Keyinroq esa sodda mantiqiy masalalarga o'tamiz. Yig'indini va qoldiqni topishga doir masalalar shunday masalalar jumlasiga kiradi. Bunday masalalar bilan yechishni tanishtirishni parallel olib borish maqsadga muvofiq.

Bunday mantiqiy masalalar quyidagi masalalar namuna bo'ladi:

1. 9 ta cho'pdan 3 tasining har biri 3 bo'lgan, lakka bo'lgan, linsa, jami cho'plar soni qancha bo'ladi?
2. Ikki xonali shunday son topingki, uni 7 ga ko'paytirib, chiqqan sondan 1 ayirilganda 90 hosil bo'lsin. Bu qanday son?
3. Bobo 56 yoshda, nabirasi 14 yoshda. Necha yildan keyin bobo nabirasidan ikki marta katta bo'ladi?

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, mantiqiy masalalarning navbatdagi qiyinroq turi bu noma'lum qo'shiluvchini topishga doir masalalardir.

Boshlang'ich matematika kursida asosiy o'rin egallagan mantiqiy masala va misollar juda muhim vazifani bajaradi. Ular o'quvchilarda mantiqiy fikrlash, analiz va sintez qilish, umumlashtirish, qaralayotgan hodisalar orasidagi bog'lanishlarni ochib berish malakasini o'stiruvchi asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy masalalar yechishga o'rgatishning ahamiyati ular ustida ish olib borish metodikasiga bog'liq. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'qituvchisidan puxta bilim, yuqori malaka va mahorat talab etadi.

Adabiyotlar ro'xati:

1. Ahmedov M., Mirzamuhammedova D. „Masalalar yechish metodikasi“ „Boshlang'ich ta'lim“ №6 2004 yil 42-44 bet
2. Abduraxmonova N va boshqalar. Matematika. 2-sinf uchun darslik. - T., „Yangi yo'l Poligraf servis“, 2020
3. Ahmedova M va boshqalar. Matematika. 1-sinf uchun darslik. T., „TuronIqbol“, 2020

4. Azizxo'jaeva N.N. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". – T.: TDPU, 2003yil.
5. Bikboyeva U va boshq. Matematika. 4-sinf uchun darslik. - T., "Sharq", 2016
6. Boboyeva S.O. „Iqtidorli sinflarda masalalar yechish” Boshlang'ich ta'lim №3 1997 yil 11-15 bet
7. Bozorova. M. Q, Norpo'latova. X.A, Olimov. Q. T "Ta'limni faollashtiruvchi metodlar". O'quv qo'llanma. Termiz: 2011yil, 68bet.
8. Bikbayeva N. U. "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi". Toshkent, "O'qituvchi", 1996 yil

BOSHLANG'ICH SINFLARDA DIFFERENSIAL O'QITISHNING PEDAGOGIK STRATEGIYALARI

Ochilov Akmal Eshtemirovich

QarshiDU Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda differensial o'qitishning pedagogik strategiyalarining tuzilishi, o'ziga xosligi, qo'llash imkoniyati haqida ma'lumot berilgan.

Tayanch so'zlar: strategiya, "qo'llab-quvvatlash", "rag'batlantirish", "yo'l-yo'riq", "hamkorlik", "birgalikda yaratish".

Аннотация

В данной статье представлена информация о структуре, специфике и применимости педагогических стратегий дифференцированного обучения в начальной школе.

Ключевые слова: стратегия, «поддержка», «поощрение», «руководство», «сотрудничество», «сотворчество».

Annotation

This article provides information on the structure, specificity and applicability of pedagogical strategies for differential education in primary school.

Keywords: strategy, "support", "encouragement", "guidance", "cooperation".

Zamonaviy boshlang'ich maktab ta'limni modernizatsiya qilishning eng optimal yo'llarini taklif etish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Biz tadqiqotimiz doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv faoliyati doirasida differensial yondashuvning o'ziga xos pedagogik strategiyalarini taklif etishga harakat qildik. Mazkur strategiyalar – "qo'llab-quvvatlash", "rag'batlantirish", "yo'l-yo'riq", "hamkorlik", "birgalikda yaratish" - o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tashkiliy ssenariysini belgilaydi yegan xulosaga keldik. Shuningdek, taklif etgan pedagogik strategiyalarni tavsiflab beramiz.

"Qo'llab-quvvatlash" strategiyasi quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- muvaffaqiyat vaziyatini yaratish;
- bilim obektini idrok etishga o'rnatish;
- o'quvchi ongini dam olish holatiga keltirish;
- improvizatsiyaga asoslangan ko'rsatmalar berish;
- yutuqlarni qayd etish va tahlil qilish;
- bilimlarni tugallangan shaklda berish, ularni ilgari olingan bilimlar bilan solishtirishni tashkil etish;

- o‘quv va kognitiv faoliyatni boshqarishning korreksion-kompensator prinsipi.
 “Rag‘batlantirish” strategiyasi - bu faoliyat maqsadini va uning qoidalarini bilish jarayonini tashkil etish, xususan:

- harakat modelini yaratish;
- bajarilgan harakat namunalarini ko‘rsatish;
- harakatni amalga oshirish va uning namunaga muvofiqligini har tomonlama tekshirish;
 - butun harakatlar majmuasini xatosiz bajarish mashqlari.
- “Yetakchilik” strategiyasi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:
 - madaniy hodisa bilan aloqada bo‘lish uchun sharoit yaratish;
 - uning bilimini nazarda tutuvchi talablarni muhokama qilish;
- hodisaning paydo bo‘lishi yoki mavjudligi tarixi bilan tanishish;
- mustaqil faoliyatga oid amaliy xulosalarni shakllantirish.
- “Hamkorlik” strategiyasi quyidagilarni nazarda tutadi:
 - muammoli vaziyatni yaratish;
 - kognitiv vazifalarni shakllantirish;
 - ularning yechimini mustaqil izlashni tashkil etish;
 - kognitiv vazifalarni hal etishning to‘g‘riligini tekshirish;
- bilimlarni tartibga solish va mustahkamlash, ularni yangi vaziyatlarda qo‘llash;
- muhokama qilinayotgan muammoni o‘quvchilarga taqdim etish: ilgari olingan bilimlarni aktuallashtirish; yangi kontekstlarga kiritish; o‘z nuqtai nazarini taqdim etish va argumentatsiya qilish.

“Birgalikda yaratish” strategiyasi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- ijodkorlik vaziyatini yaratish, muammoni o‘z-o‘zidan shakllantirish, uni hal qilish yo‘llarini mustaqil izlashni tashkil etish;
- amaliy xulosalarni shakllantirish;
- mustaqil ravishda olingan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llash jarayonida tartibga solish va mustahkamlash;
- faoliyatning original mahsulotlarini yaratish.

Strategiyalarning o‘ziga xosligini ko‘rib, tahlil qilish asnosida o‘quvchining o‘rganish imkoniyatlari darajasining uning tipologik guruhi va o‘rganishni tashkil etishning tavsiya etilgan strategiyasi bilan nisbatini ham keltirib o‘tamiz. (1-jadval)

Tipologik guruh	Taklif etiladigan strategiya
“Kuchli” o‘quvchilar -	“Birgalikda yaratish” strategiyasi
“O‘rta kuchli”	“Hamkorlik” strategiyasi
“O‘rtacha” o‘quvchilar	Yetakchilik strategiyasi
“O‘rta kuchsiz” o‘quvchilarni	Rag‘batlantirish strategiyasi
“Kuchsiz” o‘quvchilar	“Qo‘llab-quvvatlash” strategiyasi

5-bosqich - o‘quv jarayonining turli bosqichlarida differensial yondashuvni amalga oshirish. Ushbu bosqichda har birid o‘quvchining o‘quv va kognitiv faoliyatini boshqarish strategiyasini amalga oshiriladi. Strategiyaga muvofiq o‘qituvchi har bir tipologik guruh, ko‘p bosqichli vazifalar uchun o‘qitish usullarini tanlaydi. Masalan, « Yetakchilik » strategiyasi tavsiya etilgan «o‘rtacha o‘quvchilar» uchun o‘quv materialini muammoli taqdim etish usulidan foydalanish va o‘quv va kognitiv faoliyatning faol shakllarini qo‘llash tavsiya etiladi.

6-bosqich - tizimli diagnostika, uning natijalari guruhlar tarkibini, vazifalar xarakterini o'zgartiradi.

Ushbu bosqichda ta'limni tashkil etishni aks ettirish va tuzatish amalga oshiriladi va natijalar bo'yicha yangi diagnostika so'rovi aniqlanadi. Shunday qilib, o'qituvchi tomonidan ushbu algoritmgga rioya qilish differensial ta'limni optimal tashkil etish imkonini beradi. Shaxsiy ta'lim traektoriyalarini ishlab chiqishda har qanday harakat va operatsiyalarning ichki rejasi sifatida o'quvchining tafakkur xususiyatlariga, uning kognitiv uslubiga tayanish kerak. [1]

Differensial ta'lim bir nechta vazifalarni bajarishi mumkin. Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziqishlari, moyilligi, qobiliyati va kasbiy xohish-istaklarini hisobga olgan holda ta'lim mazmunini kengaytirish;

-o'quvchilarni fan va amaliyotning ularni qiziqitirgan yo'nalishlari bo'yicha chuqur o'qitishni ta'minlash;

- o'quv motivatsiyasini rivojlantirish; shaxsiyat xaziralarini tiklash

- ijodiy faoliyat tajribasi bilan qurollantirish;

- shaxsning kasbiy yo'nalishini shakllantirish (kasbiy qiziqishlar, moyillik, ijobiy munosabat);

- umumiy va maxsus qobiliyatlarni rivojlantirish [4].

Differentsiatsiya ta'limning metodik tizimining barcha tarkibiy qismlariga va sinf o'quvchilarining barcha darajalariga ta'sir qiladi. U quyidagi shaklda paydo bo'lishi mumkin: bir sinfda bir dastur va darslik bo'yicha o'qiyotgan o'quvchilar turli darajadagi materialni o'zlashtirishlari mumkinligida ifodalanadi. Bunda hal qiluvchi omil - majburiy tayyorgarlik darajasi. Uning yutug'i o'quvchi tomonidan tarkibni o'zlashtirish uchun minimal zaruriy talablarni bajarishidan dalolat beradi. Uning asosida materialni o'zlashtirishning yuqori darajalari shakllanadi. Ushbu turdagi farqlash bilan bog'liq holda, bu atama yaqinda keng tarqaldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66

2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.

3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

4. Ochilov A. E. Differential approach to the educational process as a specific form of humanism. INTERNATIONAL JOURNAL ON INTEGRATED EDUCATION with the title: 2022 йил. 01,DOI:doi.org/10.31149/ijie.v5i1.26.01

5. Ochilov A. E. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ДИФФЕРЕНЦИАЛ ЁНДОШУВ ОРҚАЛИ МАНТИҚИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА УНИНГ МУАММОЛАРИ. UZACADEMIA ILMIY-USLUBIY JURNALI НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL ISSN (E) – 2181 – 1334. Volume 1. Issue 7, December 2020 йил.179-бет

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM SAMARADORLIGINI AMALGA OSHIRISHDA INNOVATSION VA INTEGRATSIYALASHGAN TIZIM

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi A.Jurayev

Annotatsiya: Boshlang'ich sinflarda ta'lim samaradorligini amalga oshirishda innovatsion va integratsiyalashgan tizimni yaratish va undan foydalanish imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Fanlararo aloqadorlik, uzviylikning asosiy elementlari birligi, o'zaro aloqadorlik.

Аннотация: эффективность образования в начальных школах открывает возможности для создания и использования инновационных и интегрированных систем в реализации образования.

Ключевые слова: междисциплинарное соединение, единица основных элементов объединения, взаимодействие.

Annotation: The effectiveness of education in primary schools opens up opportunities for the creation and use of innovative and integrated systems in the implementation of education.

Key words: interdisciplinary connection, unit of the main elements of the association, interaction.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda yashirin aloqadorlik va bog'lanishlarni aniqlay bilish, fanlararo bog'lanish, ya'ni uzviylikni ta'minlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Chunki fanlararo aloqadorlik ta'minlangan holda, darsni tashkil qila olgan o'qituvchi o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmasdan, mazkur fanni o'zlashtirishga yordam beradi. Fanlararo aloqadorlikni tizimli tarzda amalga oshirish natijasida o'quv tarbiya jarayonining aloqadorligi sezilarli darajada ortadi.

Fanlararo aloqadorlikning qanday shaklda qayd etilishi undan foydalanuvchining imkoniyatlariga bog'liq.

Uzviylik deganda o'quv materialining ketma-ketligi, tizimli qilib joylashtirganligi, avval o'zlashtirilgan bilimlarga tayanish, o'quv materialining kelajakda qo'llanilishi, o'quv-tarbiyaviy ish bosqichlarining davomiyligi tushuniladi. Darsliklardagi mavzulararo uzviylik o'quv materiali bilan o'qitish usullarining uzviy birligida namoyon bo'lishi lozim, uzviylik ularga bog'liq, biroq u nisbatan mustaqillikka ham ega bo'lib, o'quv materiali bilan o'qitish usullarining uzviy birligida namoyon bo'lishi lozim, uzviylik ularga bog'liq, biroq u nisbatan mustaqillikka ham ega bo'lib, o'quv materiali va o'qitish usullarining takomillashtirilishiga ta'sir ko'rsatadi. Uzviylik usullari va shakllari ushbu vazifalarga ega;

o'qitishda uzviylikning asosiy elementlari birligi, o'zaro aloqasi va bir birini - taqoza etishini ta'minlash;

uzviylikning boshqa maxsus tamoyillar bilan usul va shakllarda o'zaro aloqasini ta'minlash;

Ko'rinib turibdiki, birinchi vazifa o'qitishda uzviylikning barcha asosiy elementlarini yaxlit birlikka, tizimga birlashtirishga, ikkinchi vazifa didaktikaning boshqa tamoyillari bilan o'zaro aloqadorlikka, uchunchi vazifa o'qitish usul va shakllarini oqilona tanlashga qaratilgan bo'lib, to'rtinchi vazifa bilimlar umumlashmasini ta'minlaydi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni o'quv faoliyatining tarkibiy qismi hisoblanib, mazkur jarayonga ham integratsiya jarayonini tatbiq etish yetuk mutaxassis sifatida tayyorlanishi nazarda tutilgan talabalarning barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishishlari uchun sharoit yaratilishini ta'minlaydi. Fanlararo aloqadorlik printsiplarga amal qilish ta'lim tarbiya sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi..

Uzviylik – o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni asta sekinlik bilan kengaytib, chuqurlashib, mukammaallashib borishini ko'zda tutadi.

Fanlararo aloqadorlik – o'zining mohiyatiga ko'ra keng tushuncha bo'lib, o'rganilayotgani ob'ektning turli jihatlarini. Xususiyatlarini har tomonlama ochib berilishini nazarda tutadi.

O'zaro aloqadorlik –mohiyatiga ko'ra ikki o'quv predmetlari orasidagi aloqadorlikni ya'ni birinchi o'quv fani bo'yicha o'zlashtirilgan bilim va ish– harakat usullarini ikkinchisida qo'llashni va aksincha qo'llanishini ifodalaydi.

Integrativ aloqadorlik esa nisbatan yuqori darajali aloqadorlik bo'lib, avval zikr etilganlaridan o'quv dasturiga maqsadga muvofiq kiritilganligi bilan farq qiladi va albatta uni ta'minlashni talab etadi... Ma'lumki, o'qitish va tarbiya jarayoni bir —biri bilan uzviy bog'liq, lekin inson shaxsining shakllanishida tarbiya ustivor ahamiyat kasb etadi. Chunki, tarbiya ta'lim jarayonining barcha majmuini o'z ichiga oladi. Zamonaviy intellektual insonni tarbiyalashda integrativ ta'limning barcha jihatlarini qamrab oladi va ularning o'zaro bog'likligini ta'minlaydi. Integrativ ta'lim jarayonida o'quvchi, olamning yaxlitligini, koinot, tabiat konunlarini, tabiat, jamiyat va insonlarning o'zaro munosabatlari haqida har tomonlama bilimlarga ega bo'lib kamol topadi. Tabiat go'zalligini his qila olish, undan zavqlanish, e'zozlash ko'nikmalariga ega bo'ladi. Ta'limning globallashuvi sharoitida fanlararo uzviylikni kengroq qo'llash ayni zaruriyatdir. Fanlararo uzviylik tamoyiliga tayanish ta'lim muassasalari o'quv jarayoni uchun tatbiqiy tus olishi lozim. Fanlararo uzviylik tamoyili turdosh o'quv predmetlararo munosabatlarning murakkab jihatlarini to'liq o'zlashtirilishini ta'minlab, bilimlarning ichki mohiyatiga kirib borishini ta'minlaydi, natijada turli tizimlar ichki aloqadorlik, integrativ yaxlitlik vujudga keladi. O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikning amalga oshirilishi ta'lim sifatiga kuchli ta'sir ko'rsatib: -ta'limni modernizatsiyalash, innovatsion o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi;

Fanlararo aloqadorlik ta'minlangan holda, darsni tashkil qila olgan o'qituvchi o'quvchilarda o'zining faniga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmasdan, mazkur fanni o'zlashtirishga yordam beradi. Fanlararo aloqadorlikni tizimli tarzda amalga oshirish natijasida o'quv tarbiya jarayonining aloqadorligi sezilarli darajada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1 R.A.Mavlonova N.Raxmonqulova "Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi" T.: Ili-Ziyo 2009 y.
2. Umumiy o'rta va o'rta maxsus kasb- hunar ta'limi jarayonida fanlararo uzviylikni ta'minlash muammolari respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi Toshkent – 2009 y.
3. Ochilov M "Muallim qalb me'mori". O'qituvchi», Toshkent 2003 y
4. S.N.Yuldashev. Boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi.Diss

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДАГИ ПЕДАГОГИК МУЛОҚОТЛАР КУЗАТУВИ ТАҲЛИЛИ

Бойматова Мунаввар ҚарДу

1-курс Таянч докторанти

Аннотация

Хозирги кундаги таълим жараёнида педагогик мулоқот муҳим касбий эмоционал хусусиятлардан иборат. Ушбу мақолада педагогнинг мулоқот жараёнидаги муҳим касбий эмоционал хусусиятлари очиб берилган.

Калит сузлар: мулоқот, эмоция, эмоционал барқарорлик, булажак уқитувчи, зиддият, низо, адаптация.

Аннотация

В современном образовательном процессе педагогическое общение состоит из важных профессиональных эмоциональных особенностей. В данной статье раскрываются важные профессиональные эмоциональные особенности педагога в процессе общения.

Ключевые слова: общение, эмоция, эмоциональная устойчивость, будущий учитель, конфликт, конфликтность, адаптация.

Annotation

In the modern educational process, pedagogical communication consists of important professional emotional features. This article reveals important professional emotional features of the teacher in the process of communication.

Key words: communication, emotion, emotional stability, future teacher, conflict, conflict, adaptation.

Олий таълим муассасаси битирувчиси педагогик фаолиятини бошлар экан, унинг учун янги марра сифатида қўлга киритилган диплом ва олий таълим муассасида таҳсил давомида олинган маълумотлар ҳар доим ҳам ҳаётий вазиятда юзага келадиган кўпгина муаммоларнинг ечими бўла олмайди. Зеро, жамиятда айнан бир хил инсон ва айнан бир хил вазият бўлмаганлиги сингари, бир хил педагогик вазият ва унинг стандарт ечими ҳам мавжуд эмас. Педагогик тажрибага эга бўлган ва муаммоли ҳолатларнинг оригинал ечимларини топа оладиган кенг дунёқарашли ўқитувчи фаолияти давомида юзага келадиган конфликтли ҳолатларни тезда бартараф этади. Бундай ўқитувчилар муносабатларида конфликтлар эскалацияси содир бўлмайди. Низоли вазиятлар ечимини топиш борасида етарли билим, тажриба ва малакага эга бўлмаган ёш ўқитувчилар фаолиятида тез-тез низоли вазиятлар юзага келадиган ва ҳатто тажрибасизлик туфайли топилган нотўғри ечим конфликтлар эскалациясини юзага келтиради.

Илмий педагогик ва психологик адабиётлар таҳлили ҳамда ўқитувчи фаолиятидаги конфликтли ҳолатларни кузатиш асосида эмоционал барқарорлик **мезонлари** сифатида қуйидагиларни аниқладик:

- **ҳис-туйғулари ва кайфиятини бошқара олади;**
- **фаолият жараёнини бошқара олади;**
- **коммуникативлик компетенциясига эга;**
- **суҳбатдошига нисбатан эмпатиясини кўрсата олади.**

Педагогик муомала жараёни ўзи кечадиган бир қатор шарт-шароитлар билан мураккаблашади, муомала шарт-шароитлари муомала характериға умуман анча-мунча таъсир қилади, аслида улар муомаланинг касбий йўналишини кўп жиҳатдан белгилаб беради.

Муомаланинг ошкоралик вазияти кўпгина қийинчиликлар туғдиради. Тадқиқотчилар аллақачон қайд этиб ўтганларидек, кишилар, катта аудитория олдида муомала қилиш аудиториянинг гапирувчига диктант қилишиға мўлжалланган бўлиб, бошловчилар учун ниҳоятда мураккабдир ва махсус тайёргарлик кўрмасдан ўтказилиши мумкин эмас. Фақат ўзаро фикр алмашув малака ва усулларини эгаллашгина муомала жараёнида педагогнинг ҳиссий кайфиятини таъминлайди. Умумий ўрта таълим мактабларида ёш ўқитувчиларнинг фаолиятини ўрганиш мақсадида ёш ўқитувчилар билан суҳбат ўтказдик. Суҳбат жараёнида ёш ўқитувчилардан икки нафари иш бошлаган даврида учраган ноқулайликлар натижасида юзага келган зиддиятли вазиятлар ҳақида сўзлаб бердилар.

К.С.Станиславский тизими асосида педагогнинг ижодий жараёнини ўрганиш шунга ишонч ҳосил қилдирадики, ижодий кайфиятни, айниқса, бевосита инсонни муомала билан боғланган ижодий фаолият турларида сафарбар қилиш учун «Жисмоний ҳаракатлар» усулини қўлланиши жуда истиқболли бўлиб, у ҳақда алоҳида гапириб ўтиш керак. Бу усулнинг моҳияти «Муайян ҳиссий ҳолатга хос бўлган, кишида бу ҳиссиётларнинг ўзи келтириб чиқаришга қодир бўлган жисмоний ҳаракатларни бажаришдан иборат бўлиб, мазкур ҳиссиётларни ана шу ҳаракатлар тақозо қилади». Шу нарсани эсга олайлик: биз ҳаяжонимизни енгмоқчи бўлсак, бирмунча тўхтаб, нафасимизни ростлашга, секинроқ ҳаракат қилишга интиламиз, яъни шундай ҳаракат қиламизки, худди мутлақо хотиржам пайтимизда қандай бўлсак, ўзимизни шундай тутамиз, натижада ҳаяжонланиш аста-секин ўтиб кетади.

Айтайлик, дарсга тайёрланган, тадбирни ва шу кабиларни ҳозирлаган педагогнинг бугун синфда ишлаш истаги йўқ—шунчаки ёмон кайфиятда. Бу ўринда жисмоний ҳаракатлар усули ёрдам бера олмайди. «Борди-ю», деган сеҳрли сўз ёрдамга келиши лозим. «Борди-ю, мен яхши кайфиятда бўлганимда, бундай бўлиши мумкин эди: мен тетик, эпчил, одим ташлаб синф хонасига кирардим, самимий саломлашардим», айти вақтда педагог яхши кайфиятда бўлган ўзининг хатти-ҳаракатлари бутун мантиғини жисмонан такрорлайди, бу ҳолатга чинакамига ишониши керак. Ўзидан кайфиятни сиқиб чиқариш керак эмас, балки изчил ҳаракат қилиш керак. Ҳаракатлар ҳамиша ҳам бизнинг назорат қилишимизга бардош беравермайди ва секин-аста диққатни ишга жалб қилади, бегона таъсирлардан чалғитади, бизни зарур ҳис-туйғуга, бу ўринда ижодий кайфиятга олиб келади.

Умумий ўрта таълим мактабларидаги ўқитувчилар фаолиятини кузатишларимиз ва ёш ўқитувчилар билан ўтказилган суҳбатлар улар фаолиятида қуйидаги **фаолият йўналишларида** муаммоли вазиятлар юзага келиши мумкинлигини кўрсатади:

1. Педагогик муносабатлар жараёнида.
2. Ўқув жараёнини ташкил этиш жараёнидаги.
3. Маънавий-маърифий ишлар жараёнида.
4. Назарий билимлар амалиётга мос келмаганда.

Қуйидаги ҳолатлар ёш ўқитувчилар фаолиятида эмоционал беқарорликларнинг юзага келишиға сабаб бўлиши мумкинлиги аниқланди:

- педагогик тажрибанинг камлиги;
- соҳага доир назарий ва методик билимларнинг етишмаслиги;
- ўқув-методик ва бошқа адабиётларнинг етишмаслиги;

- меҳнат шароитининг қулай эмаслиги;
 - оилавий нотинчликлар;
- ўз касбига қизиқмасдан соҳани нотўғри танлаш;
- ўқувчилар жамоаси билан самимий муносабатларнинг мавжуд эмаслиги;
 - моддий техник базанинг талаб даражасида эмаслиги;
 - ўқитувчига педагогик ва психологик билимлар етишмаслиги;
- мактаб маъмурияти ва ҳамкасблари билан келишмовчиликларнинг салбий таъсири.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun. – Toshkent, 1997.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. II jild. Toshkent: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. 671 b.
3. Ахроров Ю.А. Формирование культуры межнационального общения. – Самарканд, 1991. 203 с.
- 4.Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. — М., 1996. 154 с
5. Работа с конфликтом: навыки и стратегия действия. Лондон, Конфликтологический центр, 2001. С.23.
6. Семёнова Е.М. Тренинг эмоциональной устойчивости. Учебное пособие. -3-е изд. - М.: Психотерапия, 2006. - 256 с. - (Советы психолога учителю).
7. Социальные конфликты: Экспертиза, прогнозирование, технология разрешения. Вып.1. М.,1991. С.27.
8. То'uchiyeva G. Yoshlar va konfliktlar: konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent. 2008. – 130 b.
9. Чистякова Т.А. Педагогический конфликт и способы его преодоления. М.; 1987 г.
10. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent: Universitet, 2010. 312 b.
11. Internet saytlari
12. www.ziyonet.uz
13. www.kitob.uz

BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILINI O'RGATISHNING PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Omonova Nargiza Samiyevna

Qarshi shaxridagi 11-maktabning ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilini o'qitish va o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonlarining o'ziga xos psixologik jihatlar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: faoliyat, ma'lumot, o'rgatish, nutq

Аннотация

В данной статье рассматриваются специфические психологические аспекты процесса обучения английскому языку и овладения учащимися.

Ключевые слова: деятельность, информация, учение, речь

Annotation

This article discusses the specific psychological aspects of the process of teaching English and mastering the students.

Key words: activity, information, teaching, speech.

Respublikamizda rivojlanish, taraqqiyot, davr, vaqt ham chet tilini, shu jumladan, ingliz tilini o'rgatish zarurligining ahamiyati yaqqol ko'zda tashlanmoqda. O'quvchilar mutaxassislar har bir insonning chet tillaridan bittasini -ingliz tilini bilishi tashqi aloqalarning kengaytirishga, chet elga borib ularning texnologiyasini o'rganib, respublikamizni kelajakda rivojlangan, taraqqiy etgan mamlakatlar, davlatlar qatoriga olib chiqishga yordam beradi.

Hozirgi paytda ingliz tilini uzluksiz o'rgatish hisobga olinib, turli tipdagi o'quv yurtlarida ingliz tili o'rgatish masalasi va ular uchun dastur, darslik, qo'llanmalar ishlab chiqish, ularning metodikasi bilan shug'ullanish masalasi dolzarb bo'lib turibdi. Maktab yoshlarni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish, ularda zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish va kengaytirish, ularni estetik tarbiyalash hamda xalq xo'jaligining turli sohalarida mehnat qilishga tayyorlash lozim. Bularni amalga oshirishda chet tili ham o'z hissasini qo'shadi. Respublikada turli xil o'quv yurtlari bor, shu sababli ulardagi o'qitish maqsadlarini ko'zlab shu o'quv yurtlari uchun har biriga alohida ingliz tili o'qitish maqsad qilib qo'yilgan. Ingliz tilini o'rganish jarayonida o'quvchilar ikki xil faoliyat bajaradi:

- birinchisida gapirish, fikrini yozma bayon qilish, ya'ni ma'lumot berish;
- ikkinchisida tinglab tushunish, o'qish orqali ma'lumot olish hisobga olinadi.

O'quvchining gapirishida fikrini yozma bayon qilishda ham bir xil harakat amalga oshadi.

O'quvchi, talaba oldin fikrlaydi, ya'ni ichki nutqi amalga oshadi, so'ng u so'zlar orqali ushbu fikrini tashqi muxitga og'zaki yoki yozma shaklda ifodalaydi. Ma'lumot olish tinglab tushunish, matnlarni o'qshi orqali amalga oshadi. Bu yerda o'quvchilarda oldin tashqi nutq, so'ng ichki nutq sodir bo'lsa, ma'lumot berishda oldin o'quvchida ichki nutq, keyin esa tashqi nutq shakllanadi, sodir bo'ladi. Shu sababdan, ma'lumot berishda metodika oldin ichki nutq, so'ng tashqi nutq bajarilishi, ma'lumot olishda esa oldin tashqi nutq, so'ng ichki nutq qilishga o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi.

Psixologiya nutqni og'zaki, yozma nutq shakllarga ajratib, og'zaki nutq, og'zaki shaklda, yozma nutq esa yozma shaklda amalga oshirishini ta'kidlab, ularni sodir bo'lishi bo'yicha bir xil jarayon kechishini uqtiradi. Ikkala shaklda ham oldin ichki nutq, so'ng tashqi nutq sodir bo'ladi, lekin birinchisida tashqi nutq og'zaki ifodalanadi, ikkinchisida yozma ifodalanadi. Metodika nutqni o'rganishda buni ham hisobga oladi, psixologik nuqtai nazaridan og'zaki nutq yozma nutqqa

qaraganda o'quvchida oson ko'chadi, shuning uchun metodika og'zaki nutqda oldin o'rganishni, so'ng shu og'zaki o'rgangan materiallarni yozma nutqda ifodalash metodikasini taklif qiladi. Retseptiv nutq deyilganda ma'lumotni qabul qilish orqali sodir bo'ladigan nutq tushuniladi. Ularga tayanib ma'lumot qabul qilish, tinglab tushunish, kitobni, matnni o'qish orqali amalga oshadi. Bunda oldin nutq shifri qabul qilinadi, so'ng qaytadan shifrlanadi. Reproduktiv nutkda esa talaba, o'quvchilar gapirish, yozma nutq orqali ma'lumot beradi. Undan oldin nutq shifrlanadi, so'ng bu shifr beriladi. Retseptiv nutkda avval kishi til shakliga asoslanishi natijasida tushunib bir fikrga keladi. Reproduktivda biror niyat maqsadni ko'zlaydi, so'ng uni til shakliga ko'chiradi. Psixologiya yana nutqni tez (reaktiv), kommunikativ nutqqa ajratadi. Birinchisida o'quvchi, talaba nutqni rejali ravishda o'zi tuzsa, so'ng sodir qilsa, ikkinchisida ancha murakkab nutq ikkinchi so'elovchiga moslashishni talab kiladi, monolog erkin sodir bo'lsa, dialog nutq esa ikkinchi kimsaga qaratilgandir, erkin emasdir. Nutklarni yuqoridagidek farqlash metodika uchun muhimdir, u amaldagi chet tillarni o'qitish metodikasining asosidir.

Ingliz tilini o'qitish uchun tafakkur, xotira, idrok, psixologik jarayonlarni, bilim, malaka, ko'nikma psixologik tushunchalarining mohiyatini, ularni kechishi, sodir bo'lishini bilish muhimdir, chunki metodika malaka va ko'nikmalarni hosil qilish bilan shug'ullanadi. ingliz tili o'qitishda o'quvchining xotirasi va uni rivojlantirishni hisobga olish kerak. Biz o'quvchida davom etgan xotirani qanchalik rivojlantira olsak, material yaxshi esida qoladi. Uni o'zining faoliyatida erkin qo'llay boshlaydi. Hozirgi psixologiya xotirani bevosita yoki darhol davom etgan yoki uzoq muddatli, ixtiyoriy, ixtiyorsiz xotiralarga ajratadi. Metodika xotira qonuniyatlarini bilish, chet tilini o'rgatish metodi, tamoyillarni, yo'l va usullarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Абдуллаев Ю. Н., Бушуй А. И. Иностранный язык в современном мире. Самарканд, 2001.
- 2.Asloнова O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
- 3.Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA KASRLARNI TUSHUNTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Muxammadiyeva Jamila Eshmamatovna
Qarshi shahridagi 9- IDUM maktabining
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga matematika darslarida kasr tushunchasini idrok etish, tushuntirish, bilimlarni boyitish imkoniyatlari to'g'risida fikr bildirilgan bo'lib, o'quvchilarda kasrlarni misollar orqali tushuntirib, tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasr, oddiy kasr, rivojlantirish, idrok etish

Аннотация

В данной статье рассматриваются возможности для учащихся начальной школы понять, объяснить и обогатить понятие дробей на уроках математики, а также объяснить и анализировать дроби у учащихся.

Ключевые слова: дробь, простая дробь, развитие, понимание.

Annotation

This article discusses opportunities for elementary school students to understand, explain and enrich the concept of fractions in mathematics lessons, as well as to explain and analyze fractions in students.

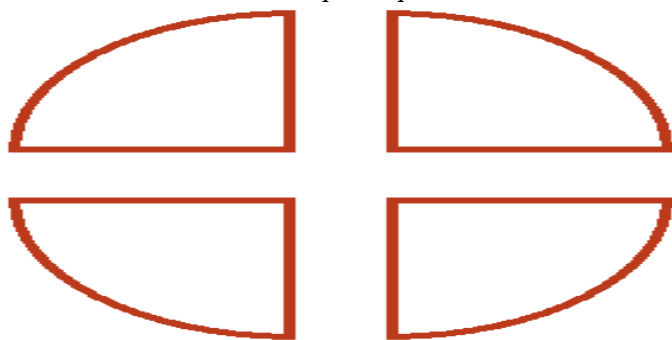
Key words: fraction, simple fraction, development, understanding.

Kasrlar - bu boshlang'ich sinflarning yarmi tushunishga qiynaladigan mavzu. Agar o'quvchilardan qaysi mavzudan matematika bilan muammoga duch kelishganini so'rasangiz, ularning ko'pchiligi kasrlar bilan deb javob beradi. Bunda o'quvchilarni ayblab bo'lmaydi. Darhaqiqat, kasrlar oson mavzu emas. Kasrlar mavzusi ko'p sabr-toqat va e'tibor talab qiladi. Agar o'quvchi uni birinchi marta o'rganayotgan bo'lsa.

Kasrlar bilan tanishish an'anaviy tarzda 3-sinfdan boshlanadi. Shu maqsadda bolalarni ulushlar, ularni yozib olish bilan tanishtirish, kasrlarni solishtirishga o'rgatish, son va sonning ulushi bo'yicha kasrini topishga oid masalalarni yechish rejalashtirilgan; 4-sinfda kasrlar bilan tanishtirish, ularni yozish, kasrlarni solishtirishni o'rgatishga e'tibor beriladi. Kasr nima?

Oddiy qilib aytganda, kasr biror narsaning bir qismidir. Bu "bir narsa" har qanday narsa bo'lishi mumkin - oziq-ovqat, pul, raqam. Xalqda kasr ulush deyiladi. Kasr so'zining o'zi arabchadan olingan bo'lib ham o'z-o'zidan - kasr maydalash, bo'lish, ajratish ma'nolarini anglatadi.

Hayotdan bir misolni ko'rib chiqamiz. Biz kun davomida yeyish uchun o'zimizga non sotib oldik. Aytaylik, bir vaqtning o'zida bir bo'lakni asta-sekin iste'mol qilish uchun uni to'rt qismga bo'lishga qaror qildik.

Butun non 4 qismga bo'lingan. Tasavvur qiling, bu bizning to'rt bo'lakka bo'lingan nonimiz.

Har bir non bo'lagi kasrdir, chunki har bir bo'lak alohida-alohida nonning bir qismidir.

Aytaylik, biz bitta bo'lak yedik. Uni qanday yozish kerak? Juda onson. Birinchidan, kichik chiziq chiziladi:

$$\frac{1}{4}$$

Ushbu qatorning pastki qismidagi 4 raqami nonning qancha bo'laklarga bo'linganligi bildiradi. Non to'rt qismga bo'lingan. Shunday qilib, to'rtinchi qatorning pastki qismida: Va bu satrning tepasida qancha bo'lak non iste'mol qilinganligi yozilgan. Bir parcha yeyildi, shuning uchun biz tepaga bir raqamini yozamiz.

Bunday yozuvlar kasrlar deyiladi. Kasr son va maxrajdan iborat.

Yuqorida yozilgan son kasrning soni deyiladi.

Quyida yozilgan son kasrning maxraji deyiladi.

Bizning misolimizda kasrning ayiruvchisi bitta, kasrning maxraji to'rtta. Bu kasrni shunday o'qish mumkin: "to'rt dan bir" yoki "to'rt dan bir qism" yoki "to'rt dan bir ulush" yoki "chorak" yoki 1 taqsim 4 ham deb o'qiladi - bularning barchasi sinonimlar.

Umuman olganda, kasrning ikki turi mavjud: oddiy va o'nli. Ayni paytda biz oddiy kasrlarni ko'rib chiqamiz. Kasr - bu surat va maxrajdan tashkil topgan kasr. O'nlik kasrlar biroz keyinroq muhokama qilinadi.

Kasrning maxraji - bu biror narsani nechta teng qismlarga bo'lish mumkinligini ko'rsatadigan raqam. Keling, nonga qaytaylik. Xuddi shunday, bu non 2 qismga va 3, 4 va 5 va 6 ga bo'linishi mumkin. Nonni nechta qismga bo'lishimizga qarab, maxraj o'zgaradi.

Ushbu mavzu bo'yicha ish 2 bosqichda olib boriladi.

Bolalarni kasrlar bilan tanishtirish ulardagi ulushlar haqida aniq g'oyalarni shakllantirish, ya'ni bolalarni amalda ulushlarni shakllantirishga o'rgatish demakdir. Misol uchun, aylananing to'rt dan birini olish uchun aylanani to'rtta teng qismga bo'lish va shunday bir qismni olish kerak.

Kasrlar haqida to'g'ri g'oyalarni shakllantirish uchun etarli miqdordagi turli xil ko'rgazmali qurollardan foydalanish kerak. Tajriba ko'rsatganidek, eng qulay yordam qog'ozdan kesilgan geometrik shakllardir; qog'ozda yoki shaffoflarda (doiralari, to'rt burchaklar, uch burchaklar, barlar, segmentlar va boshqalar) qilingan figuralarning chizmalaridan foydalanishingiz mumkin. Qo'llanma nafaqat o'qituvchida, balki har bir o'quvchida ham bo'lishi juda muhimdir. Kasrlar haqidagi to'g'ri fikrlar o'quvchilar yarim doira, kvadrat kabi shakllarni o'z qo'llari bilan amaliy tarzda bo'laklarga bo'lib o'nganida to'liqroq shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). – Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66

2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения // Молодой учёный – Казань, 2014. – №17. – С.445- 447.

3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск, 2016. №5. – С.151-153.

“PIRLS” DASTURINING BOSHLANG‘ICH SINFLARDA AHAMIYATI

D.R.Qilichova

**Qarshi tuman XTB qarashli 66-maktabning
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi**

Annotatsiya

Mazkur maqolada xalqaro baholash dasturi va uning o‘ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildirilgan. “PIRLS” dasturi orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish darajasini samarali rivojlantiriga erishish mumkin.

Kalit so‘zlar: “PIRLS” dasturi, rivojlanish, xalqaro baholash dasturi

Аннотация

В данной статье рассматривается международная программа оценки и ее особенности. Благодаря программе PIRLS можно эффективно развивать знания учащихся начальных классов.

Ключевые слова: программа PIRLS, разработка, международная программа оценки.

Annotation

This article discusses the international evaluation program and its features. Thanks to the PIRLS program, it is possible to effectively develop the knowledge of primary school students.

Key words: PIRLS program, development, international evaluation program.

Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, shu yo'lda xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizimni har tomonlama qiyosiy tahlil qilish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga egadir. Shu maqsadda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrda 997-sonli qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi tashkil etildi. Shu bilan birga, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etish vazifalari belgilandi. Jumladan, "PIRLS" – boshlang'ich 4-sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasini baholash shular jumlasidan. Bu kabi baholash dasturlari milliy dastur orqali amalga oshiriladi. Bizga ma'lumki, avvalgi o'quv dasturlari mazmuni 90% nazariyadan iborat bo'lib, o'qitish metodikasi yodlatishga yo'naltirilgan. Yangi Milliy o'quv dasturi mazmuni 50% nazariya 50% amaliyotdan iborat bo'ladi va o'quvchining mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash. O'quv dasturlarida baholash esa faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan. Yangi dastur asosida o'quvchilarda shakllangan ko'nikmalar baholanadi. Fanlar soni va o'quv yuklamalari optimallashtirilib, o'quvchilar qiziqishiga ko'ra fanlarni tanlab o'qish imkonini beruvchi variativ o'quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi. Milliy o'quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o'qitiladi. YA'ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo'naltirilgan tarzda kiritiladi. Misol uchun, ona tili fani orqali og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalari, turli matnlarni tushunish, matematika fani orqali matematik tafakkur, mantiqiy fikrlash va muammolarga yechim topish, tabiiy fanlar orqali tadqiqotchilik va atrof-muhitni asrash, tarix fani orqali davrlarni solishtirish va tarixiy voqealarning sabab va oqibatlarini tushunish, tasviriy san'at orqali ijodiy fikrlash, informatika fani orqali raqamli kontent yaratish ko'nikmalarini shakllantirish maqsad qilingan. Har bir fanda o'quvchilarning kognitiv ko'nikmalari, tanqidiy va ijodiy fikrlashi, ko'p savodlilikni rivojlantirishga e'tibor berilgan. Masalan, o'quvchilarga "Malika va malla tovuq" ertagi yuzasidan quyidagicha topshiriqlar tizimi taklif etiladi (ertak to'liq o'qib eshittiriladi). Endi topshiriq daftaridagi berilgan savollarga javob bering. Malika va malla tovuq bo'yicha topshiriq Bu mashg'ulotni bajarishingiz uchun hikoya va maqolalarni o'qib chiqishingiz va o'qiganlaringiz haqida savollarga javob berishingiz zarur bo'ladi. Ayrim savollarimiz sizga osonroq va ayrimlari qiyinroq tuyulishi mumkin. Qiyinlariga ham, osonlariga ham javob berishga harakat qilib ko'ring. Siz har xil turdagi savollarga javob berishingiz zarur bo'ladi.

Ba'zi savollarga harflar bilan belgilangan 4 ta javob varianti beriladi. Siz o'z fikringiz bo'yicha to'g'ri bo'lgan harfni belgilashingiz zarur.

Birinchi misolda shunday savol keltirilgan va unga qanday to'g'ri javob berish ko'rsatilgan.

1-misol 1. Haftada necha kun bor?

2 kun B) 4 kun C) 7 kun D) 10 kun

Misolda "C" harfi belgilangan, chunki haftada 7 kun bor. Agar javobingizni o'zgartirmoqchi bo'lsangiz, unda javobingizni o'chiring sizningcha, to'g'ri bo'lgan javobni belgilang va keyingi savolga o'ting.

2-misolda shunday savol keltirilgan.

2-misol. Tarixiy hikoyada keltirilgan voqealar yilning qaysi faslida sodir bo'lgan?

1. _____

2-misolning yonida qalam rasmi chizilgan va yoniga bir raqami yozilgan. Bu degani, siz shu savolga javob berib, 1 ballga ega bo'lishingiz mumkin.

3. Hikoyaning oxirini bir vaqtning o'zida qiziqarli va g'amgin qiladigan nima? O'qigan ma'lumotlaringizni, o'z nuqtayi nazarangizni tushuntirishda qo'llang.

3. _____

_____ Daftar ikki qismdan iborat. Har bir qismni bajarish uchun 40 daqiqa ajratilgan. Ular orasida biroz tanaffus bor. Hamma savollarga imkon qadar yaxshi javob berishga harakat qiling. Agar qaysidir savolga javob bera olmasangiz, keyingi savolga o'ting kabi savollar orqali o'quvchilarning tushunish ko'nikmasini rivojlantirib boradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mazkur dastur o'quvchilarni fikrlash darajasini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида. 08.12.2018 йилдаги 997-сон қарори.

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66

2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.

**КИЧИК МАКТАБ ЁШИДАГИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ
АМАЛИЁТГА ТАТБИҚ ЭТИШ: МАТНИИ ЎРГАНИШ ВА МАТН УСТИДА
ИШЛАШНИНГ ПСИХОЛИНГВИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИ
ЮСУПОВА ШОҲИДАХОН
ЖАЛОЛИДДИНОВНА**

ADUPI professori

Аннотация: Ушбу мақолада кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширишда ҳамда уни амалиётга татбиқ этишда матнни ўрганиш ва матн устида ишлашнинг психолингвистик хусусиятлари ёритилган. Матнни ўқиб тушуниш мураккаб психолингвистик жараён эканлиги аниқланиб, уни ўрганиш муҳим аҳамиятга эга эканлиги кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: матн, психолингвистика, мулоқот, ўқиб тушуниш, идрок этиш, мотивация, нутқ, кўникма.

Practicing the creative activity of younger school-age students: psycholinguistic characteristics of studying the text and working on the text

YUSUPOVA SHAHIDAKHON JALOLIDDINOVNA

Professor of ASUPI

Annotation: this article reveals the psycholinguistic features of studying and working on text in increasing the creative activity of junior school age students as well as put it into the practice. It is clear that reading comprehension of the text is a complex psycholinguistic process, and it is shown that it is important to study.

Keywords: text, psycholinguistics, communication, reading comprehension, perception, motivation, speech, skill.

Практика творческой деятельности младших школьников: психолингвистические особенности изучения текста и работы над текстом

ЮСУПОВА ШАХИДАХОН ДЖАЛОЛИДДИНОВНА

Профессор АГУПИ

Аннотация: в данной статье раскрываются психолингвистические особенности изучения и работы над текстом в повышении творческой активности учащихся младшего школьного возраста, а также их применение на практике. Ясно, что понимание текста при чтении представляет собой сложный психолингвистический процесс, и показано, что его важно изучать.

Ключевые слова: текст, психолингвистика, коммуникация, понимание прочитанного, восприятие, мотивация, речь, навык.

Республикамизда она тилини ўқитиш методикасига оид жуда кўп вазифалар белгиланиб, бир қанча ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Бугунги кунда она тили таълимида инновацион педагогик технологияларнинг қўлланиши ўқитиш мақсади ва мазмунига ўз таъсирини ўтказмоқда. Ана шундай ёндашувлардан бири—коммуникатив методикага асос солинишидир.

Шунга мувофиқ тилни мулоқот воситаси сифатда ўрганиш ва ўргатиш муҳим аҳамиятга эга. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар тилдаги грамматик қоидаларнигина эмас, балки шу қоидаларни реал ҳолатда (амалиётда) ишлата билиши ҳозирда муҳим ҳисобланади. Шу сабабли она тилини кичик мактаб ёшидан бошлаб ўргатишни тизимли ҳолда олиб бориш алоҳида аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Таълим ва фан соҳасини ривожлантириш” номли 4.4-бандида “таълим ва

ўқитиш сифатини баҳолашнинг халқаро стандартларини жорий этиш асосида олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини ошириш”[1.38.] каби муҳим вазифалар белгиланди. Албатта, олий таълимдаги ўқитишни янгилашни босқичма босқич амалга ошириш зарур. Бунинг учун боланинг кичик мактаб ёшидан эътибор қаратиш муҳимдир. Олий таълимга қадар боланинг кичик мактаб ёшидан такомиллаштирилган, стандартларга асосланган тизимни ишлаб чиқиш, педагогларнинг баҳолаш компетенциясини такомиллаштириш заруратини белгилайди.

Е.Ю.Баженовнинг фикрига кўра, матнга бир вақтнинг ўзида коммуникатив, когнитив ва функционал нуктаи назар билан ёндашиш натижасида жиддий ютуқларни қўлга киритиш мумкин[2.31.]. Мазкур фикр бугунги кунда интегратив таҳлил бўйича яратилган кўплаб матнларга мисол бўлади. “Матнни ўқиш, уни тушуниш жараёни педагогик (бирор шахс томонидан такрорлаб ўргатиш), психологик (диққатни йиғган ҳолда ўрганилаётган нарсга қараш), жисмоний (бошқа ҳаракатларни тўхтатган ҳолда кўзни фақат белги, бўғин ёки сўзга қаратиш) ва физиологик (ўргатилаётган ҳарф ё сўзни такрорлай олиш, ўқий олиш қобилиятининг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги) жараён ҳисобланади” [3.9.].

Шунинг учун ҳам ўқиб тушуниш мураккаб нутқий психофизиологик фаолият ҳисобланади. Бу жараёни тўғри ташкил этиш, ўқиб тушуниш бўйича хориж тажрибаларини ўрганиш, унинг таҳлиллари асосида натижаларни тақдим этиш кутилган натижани беради. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки физиологлар таъкидлашича, “ўқиб тушуниш бош миyanинг энса қисмидаги нейронлар таъсирланиши асосида амалга ошади, яъни кўз сокқасининг ҳаракатланиши, кўриш ва сезги қобилиятлари бош мия қисмидаги ўрта миyanинг тепасида жойлашган оралик мия функцияси орқали бошқарилади. Оралик мия бош мия яримшарлари билан қопланган бўлиб, у ерда кўриш дўмбоқлари жойлашган. Кўриш дўмбоғи – тухумсимон шаклдаги бир жуфт кулранг модда бўлиб (нерв ҳужайралари тўплами), унда барча сезги аъзолари орқали сезиладиган таъсирлар олдин кўриш дўмбоғи орқали қабул қилиниб, кейин бош мия яримшарлари марказларига ўтказилади” [4.154.]. Эътибор берайлик, матнни ўқиб тушунишни олимларимиз бир қанча босқичларга ажратганлар. Жумладан: жаҳон тилшунослигида олимлар матнни идрок қилиш, қабул қилишнинг бир қанча даражаси борлигини белгилаб берганлар.

Ўрганишларимиз натижасида, айтиш мумкинки, матнни ўқиб тушуниш, уни идрок қилиш, ўзлаштиришнинг бир қанча ўзига хос жиҳатлари мавжуд. Маълумки, ретсипиент нутқий фаолият иштирокчиси, нутқни идрок этувчи шахс. Бугунги кунда ана шу нутқий фаолиятда иштирок этувчи шахснинг матн билан ишлашга ўргатиш улар нутқини такомиллаштириш таълим олдида турган асосий вазифалардан биридир. Айниқса, умумтаълим мактабларининг кичик мактаб ёшидаги болаларга тил(хоҳ она тили, хоҳ хорижий тил)ни ўқитишда матн устида ишлаш ва уни тушунишга ўргатиш бугунги кунда педагогик ва психологик жиҳатдан аҳамиятли ҳисобланади. Чунки, ўқувчилар матн устида ишлашда талаффузга мос сўзларни айтишда овоз чиқариб ўқиш, талаффуз қоидаларига амал қилиш, уларнинг тўғрилигини билиш учун жавоб бера олишлари, уларга кўпроқ ахборот олишга ёрдам бериш ва қўшимча вазифаларни бажариши зарур бўлади. Шунинг учун, ўқитувчи бир вақтнинг ўзида матнни ўқиш ва тушунишда бир нечта усуллардан фойдаланиши мақсадга мувофиқдир. Бу усуллар таниш сўзларни таҳлил қила олиши, сўзларнинг маъноларидан фойдаланиб мазмунли гуруҳларга ажратиш, матннинг маъносини тушуниш учун олдиндан маълумот ва контекстан фойдаланган ҳолда матнни тушуниши зарур. Ўқишни ўрганишда бу жараёнлар бир-бирига боғлиқ бўлиши керак, яъни ўқувчи матнни ўқишда фонетик конун-қоидаларга

риоя қилиши, қўллаши, контекстдаги сўзларни ўрганиши ва уни ўқиб олишлари талаб этилади. Ўқитувчи матн билан ишлашда анализ-синтез усулидан ўринли фойдаланса, кутилган натижага эришади: айрим фактларни ўзаро боғлайди (синтезлайди), бир-бирига таққослайди, улар юзасидан муҳокама юритади ва хулоса чиқаради. Ўқувчи асарда қатнашувчиларнинг хатти-ҳаракатини қанчалик аниқ кўз олдида келтира олса, у сўзнинг асосий мазмунини шунчалик чуқур ҳис этади ва тушунади.

Педагогик жиҳатдан ўқиш ва матнни тушуниш кўникмаларини ривожлантириш ва бадиий асар устида ишлаш қуйидаги муҳим методик қоидалар асосида ҳам таҳлил қилинади: Асар мазмунини таҳлил қилиш малакасини шакллантириш бир жараёнда боради, шунингдек, асарнинг ғоявий-тематик асосларини унинг образлари, сюжети, қурилиш ва тасвирий воситаларини тушунтириш ўқувчиларнинг шахс сифатида умумий камол топишига, боғланишли нутқнинг ўсишини таъминлайди [5.319]. Матнлар устида ишлаш, албатта, мураккаб жараён. Бу жараёни амалга ошириш учун ўқувчининг ёш хусусиятлари, физиологик жиҳатлари эътиборга олиниши лозим. Айниқса, ўқувчига матн ва ундаги сўзларни ўрганишда ўқитувчи ёрдами муҳим ҳисобланади. Аввало, сўзларни ҳис қилишга ўргатиш, сўнгра, уни ифода этилиши бўйича ишлайди. Матндаги сўзларни ҳис қилдириш учун ундаги тасвирларни ўқувчи кўз олдида намоён қилиш зарур. Бундай педагогик вазифаларни бажариш учун турли кўргазмали қуроллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бу эса матн устида ишлашнинг асосий йўналишини белгилайди, шунингдек, матнни таҳлил қилиш жараёнида ўқувчилар бажарадиган топшириқларни ва муҳокама қилиш учун уларга бериладиган саволларнинг характерини, кўргазмаларнинг самарадорлигини аниқлаб олишга ёрдам беради. Г.М Перова айтганидек, “худди шу жараёнда “кодлаш” – узатувчи хабарни беришда ҳиссиётга, тасаввурга, фикрга ва шу кабиларга айлантириш, “декодлаш” – маълумотни тилга, ҳиссиётга, тасаввурга, фикрга ва шу кабиларга айлантириш муҳим аҳамиятга эга” [6.127].

Матнлар билан ишлаш осон иш эмас, бу зеркишга олиб келадиган жараён. Бундай мураккаб вазифаларни бажариш учун ўқитувчилар муваффақиятга эришишга имкон берадиган воситалар билан таъминлаши лозим. Кичик мактаб ёшидаги болаларда матнни тушуниш самарадорлигини ошириш учун тренинглар ташкил қилиш, тақдимотлар ва қизиқтирувчи турли ишоравий ҳаракатлардан фойдаланиш, танқидий фикрлашни ҳам юзага келтириш зарур. Шунинг ҳам таъкидлаш жоизки, матнни тушунишдан олдин уни равоқ ўқиш, ҳар бир сўзнинг маъносини тушуниб етиш(луғат билан ишлаш)га ўргатиш мақсадли кечади. Демак, уларда ўқиш техникасини ривожлантириш мақсадга мувофиқ бўлади. Бунинг учун уларда китоб ўқиш кўникмасини ривожлантириш талаб этилади. Шундай қилиб, ўқиладиган матн қандай шаклда бўлишидан қатъи назар, аввало, ўқувчида ўқиш кўникмаси шаклланиб, кейинчалик ушбу кўникма ривожлантирилиши лозим.

Матнлар билан ишлашни ўрганиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш зарур:

1. Онгли идрок этишга ўргатиш, уни жумла ва қисмларга ажратиш, сарлавҳа топиш, режа тузиш, тушунарсиз сўзларни (ибораларни) белгилаш, антоним ва синоним сўзларни танлаш иллюстрация ва ҳ.к.
2. Ўқувчилар нутқини ривожлантириш (ўз баёнларини яратиш, нутқнинг сўз бойлиги, унинг эмоционаллиги, тўғрилиги, аниқлиги ва ифодалилиги) устида иш олиб бориш.
3. Матнлар билан ишлашда ўқувчиларнинг мотивацияси ва қобилияти ҳисобга олинади. Ўқувчиларнинг сўзларни идрок қилишлари ифодада аниқлик ва жўяиликни, ифодавий безакни ўз нутқларида қўллай олиш кўникмаларини шакллантиришга йўл очади. Лекин

ўқитувчи, аввало, синфдаги ўқувчиларнинг матнни, тўғрироғи, матндаги сўзларни қай даражада тушунишлари, идрок қила олишларини аниқлаши лозим. Матнни ўқиб тушуниш мураккаб психолингвистик жараён бўлиб, графемаларни таниш, сўзни ўқиш, сўзнинг луғавий маъносини, контекстуал маъносини англаш, синтактик структурани тўғри ҳал этиш, шунингдек, матн мазмуний бўлақларининг ўзаро боғланишини тушуниш каби даражалардан иборат бўлади [7.79]. “Ҳар бир ўқувчида қабул қилиш қобилияти ҳар хил бўлганлиги учун матнни бир хилда ўқиб чиққанлар тушунишнинг ҳар хил даражасида турган бўлади.

Ўқитувчи ушбу даражаларни яхши билса, саволлар ёрдамида ўқувчининг қайси даражада турганини аниқлаши, матнни яхшироқ тушуниши учун йўналиш бериши мумкин. Масалан, матнни тушунишнинг дастлабки даражаси ассоциатив даражада бўлса, унда ўқувчида матн мавзуси, матн услуби ва матндаги сўзларга ассоциациялар вужудга келади. Кейинги даражада боланинг лексик компетенцияларини ривожлантиришга эътибор қаратилади; бунда ўқувчилар матндаги сўзларни ва уларнинг маъносини тушунади. Учинчи даража контекстуал даража бўлиб, унда сўзларнинг матн таркибидаги маънолари англашилади. Фикримизча, матн билан боғлиқ машқларда айнан шу учинчи даражага кўпроқ эътибор берилиши керак, чунки унда сўзларнинг матн ичида қандай маънода келаётгани англашилади, демакки, сўзлар алоҳида бирлик даражасидан матн бирлик даражасига кўтарилади.

Психолингвистик билимни ривожлантиришда натижага эришиш учун ўқувчиларда матнни тушуниш кўникмаларини ривожлантиришга тўсқинлик қилувчи омилларни ўрганишимиз зарур бўлади. Мақсадга эришиш учун ПИРЛС халқаро баҳолаш дастуридан ҳам тўғри фойдаланишимиз кутилган натижага олиб келади. Матнни тушуниш кўникмаларини ривожлантиришда турли ўқитиш усуллари ўрганишимиз зарур бўлади. Кичик мактаб ёшидагиларга билим беришда ПИРЛС халқаро баҳолаш дастурини амалга ошириш ўқитиш самарадорлигини таъминлайди. ПИРЛС тадқиқотида иштирок этиш таълим сифатини оширади, халқаро миқёсда мамлакат нуфузини мустаҳкамлаш билан бирга, ўқувчилар билимини халқаро талаблар даражасига олиб чиқишга хизмат қилади. ПИРЛС дастурида ҳам ўқувчиларнинг ўқиш ва матнни тушуниш даражасини аниқловчи баҳолаш мезонлари ишлаб чиқилган бўлиб, бугунги кунда мамлакатимизда ҳам ана шу дастур синовдан ўтказилмоқда.

Дастурнинг мақсади ўқувчиларда ўқиш ва матнни тушуниш кўникмасини ривожлантиришдан иборат. Тажрибадан маълум бўлишича, ўқувчиларда ўқиш ва матнни тушуниш кўникмаларини ривожлантириш жараёнининг мақсадли, изчил, тизимли ҳамда самарали ташкил этилишида ПИРЛС халқаро баҳолаш дастури асос вазифасини ўтайди.

Ушбу дастур талабларидан фойдаланиш ўқувчининг билим даражасини оширади, саводхонлик бўйича кутилган натижага эришилади, мантикий фикрлашлари ривожланади.

Хулоса қилиб айтганда, кичик мактаб ёшидаги ҳар бир ўқувчи фикрини оғзаки ёки ёзма ифодалаши, ўзгалар фикрини, матндаги ахборотларни идрок эта олиши психофизиологик жараён бўлиб, баҳолашда фойдаланиладиган савол ва топшириқлар унинг нутқий малакаларини ва тафаккурини ривожлантиришга руҳий жиҳатдан ҳам, жисмоний жиҳатдан ҳам мос бўлиши, уларда мустақил муносабатини баён этишга, ҳаётни ва ўзгаларни англаш кўникмаларини ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши зарур.

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-

4947-сон фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. –№6 (766)-70-модда. –Т.; Адолат, 2017. –Б.38.

2. Баженова Е.Ю. Интегрированный подход к анализу процесса порождения текста // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – №13 (54). – С.31.

3. Sharopova F. Umumiy o'rta ta'limda o'qib tushunish malakasini shakllantirish usullari. Monografiya. – Toshkent: «SAHHOF» MChJ, 2021. – 9-b.

4. Sodiqov B. V.b., . Yosh fiziologiya va gigiyena darslik. –Т.: Yangi asr avlodi – 2009. 154-b.

5. Лурия А.Р. Язык и сознание, под ред. Е. Д. Хомской. М.: МГУ, 1979. 319 с.

6. Перова Г.М. Проверочные работы по чтению в начальных классах. – М.: АРКТИ, 2006. – 127 с.

7. Азимова И. Ўзбек тилидаги газета матнлари мазмуний перцепциясининг психолингвистик тадқиқи. Ф.ф.н.илм. дар. Олиш учун ёзилган дисс. қўлёзмаси. Тошкент, 2008. 65-79-б.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ АТРОФ ОЛАМ ҲАҚИДАГИ ТАСАВВУРЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ИМКОНияТЛАРИ

Қарши давлат университети ўқитувчиси С.Н.Юлдашев

Қарши давлат университетининг

педагогика институти магистранти Бобомуродова Райхоной

Аннотация: Мақолада бошланғич синф ўқувчиларини атроф олам ҳақидаги тасаввурларни шакллантириш имкониятлари очиб берилган.

Калит сўзлар: дидактик тамойиллари, дидактик таъминоти, табиий-илмий, табиий билимларнинг узвийлиги ва узлуксизлиги, таълимий таъсирларнинг тизимлилиги, идеал, ишонч, эътиқод.

Аннотация: статья открывает возможности для формирования объединенного видения начальной школы.

Ключевые слова: дидактические принципы, дидактическое снабжение, система, идеал, уверенность, вера в образовательные воздействия, последствия образования, последствия образования, образование.

Annotation: The article opens up opportunities for the formation of a combined vision of primary school.

Keywords: didactic principles, didactic supply, system, ideal, confidence, faith in educational influences, the consequences of education, the consequences of education, education.

Бошланғич синф ўқувчиларини атроф олам ҳақидаги тасаввурларни шакллантириш очик, яхлит ва динамик тарзда ривожланувчи тизим сифатида гавдаланади. Бу тизим қуйидаги компонент-блоклардан таркиб топган: методологик, мазмуний, фаолиятга оид ва натижавий.

Биринчи блок – методологик, яъни ахборот компоненти – бошланғич синф ўқувчиларида атроф олам борасидаги табиат илмига оид тасаввурларни шакллантириш жараёнининг мақсади, вазифалари, методологик ёндашувлари, функциялари, дидактик тамойиллари ва дидактик таъминотини ифодалайди.

Мақсад бутун педагогик жараёнинг муддао-вазифасини белгилаб берувчи элемент саналади. Мақсад деганда изланишнинг умумий пировард ёки оралик натижалари ҳақидаги асосланган тасаввур кўзда тутилади; мазкур тадқиқот ишига мувофиқ, мақсад қўйиш, биринчидан, ўқувчиларда атроф олам ҳақидаги яхлит манзарани давомий шакллантиришни;

иккинчидан, - атроф, табиат ва ижтимоий муҳитда табиат ва маданиятга хос хулқ-атвор кўникмаларини шакллантиришни; учинчидан, асосий мактабда табиат илмига оид курсни келгусида муваффақиятли ўрганиш учун мазмуний таянч базани яратиш; тўртинчидан, шахснинг ўзлигини англаши ва мустақил камол топиши учун шароит яратишни ўз ичига олади.

Шахс маънавиятини шакллантиришда уларнинг табиий-илмий тушунчаларини таркиб топтириш, инсонни ўраб турган олам ҳақидаги яхлит тасаввурни ҳосил қилиш жараёни моделини ишлаб чиқишга ҳаракат қилдик.

Бошланғич синф ўқувчиларини атроф олам ҳақидаги тасаввурларни шакллантиришнинг асосий мақсади бошланғич синф ўқувчиларида атроф-оламнинг табиий-илмий манзарасини ҳосил қилишдан иборат.

Ушбу жараён қуйидаги тамойиллар асосида ташкил этилади:

табиий-илмий тушунчаларнинг яхлитлиги, табиий билимларнинг узвийлиги ва узлуксизлиги, таълимий таъсирларнинг тизимлилиги, назария ва амалиётнинг бирлиги, ўқувчиларнинг мустақил ва тадқиқий фаолиятига таяниш.

Ўқувчиларнинг табиий-илмий қарашларининг яхши таркиб топмаганлиги уларнинг келажақда атроф-олам бутунлиги ва яхлитлиги ҳақидаги тасаввурлари ва жараёни тизимли таҳлил қилиш кўникмаларининг яхши шаклланмаслигига олиб келади. Шунингдек “Табиат-Инсон-Жамият” тизимидаги ўзаро алоқадорликни тўғри баҳолай олмасликларига ҳамда ушбу тизимда муносабатларда юзага келадиган муаммоларни бартараф этишга қийналишлари аниқланди.

Табиий-илмий қарашлар тизими оламнинг яхлит манзарасини шакллантиришга ҳамда ушбу тизимда инсоннинг ўрнини аниқлашга ёрдам беради. Оламнинг табиий-илмий манзарасида инсоннинг ўрни унинг ҳаётий позицияси, табиий-илмий билимлари, қарашлари, идеаллари ва ақидаларига кўра белгиланади.

Бошланғич таълим жараёни ва ўқувчиларнинг табиат ҳақидаги тушунчалари таҳлили кичик мактаб ёшидаги болаларда оламнинг табиий-илмий манзарасини шакллантиришда қуйидаги объектив қарама-қаршиликлар мавжудлигини кўрсатди:

табиат ҳаодисалари ва уларнинг шахсга салбий таъсири олдини олиш имкониятлари ўртасидаги қарама-қаршиликлар, табиат неъматлари ва шахс эҳтиёжлари ўртасидаги зиддиятлар, табиий жараёнлар ва уларни англаш учун зарурий билимлар ўртасидаги зиддиятлар, жамият томонидан зарурий қилиб белгиланган табиий-илмий билимлар доираси ва уларни ўзлаштиришга бўлган мотивация ўртасидаги зиддиятлар.

Табиий-илмий дунёқараш қуйидаги компонентлардан иборат:

Табиий-илмий билимлар – **ташқи олам, объектив реаллик ҳақидаги** маълумотларнинг интериоризациялашган кўринишидир. Табиий-илмий билимларнинг қуйидаги ўзига хос белгиларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

у онг маҳсули бўлиб, табиат ҳақидаги илмий манбаларга асосланади;

у аниқ бир мезонлар ва методлар асосида тартиблаштирилади;

жамият ёки субъект томонидан билим сифатида тан олинади;

индивид онгида ташқи оламни англаш (интериоризация) натижасида юзага келади ва тушунча, тасаввур, маълумотлар тўплами тарзида намоён бўлади;

ижтимоий ва илмий тажрибалар контекстида синовдан ўтказиш ва тизимлаштириш асосида шакллантирилади;

табiiй-илмiiй билимлар мақсадга мувофиқ тарзда, яратилган вазият ҳамда имкониятлардан фойдаланган ҳолда шакллантирилади. Аммо стихияли вазиятда ҳам амалий вазиятларга таянган ҳолда билимлар юзага келиши мумкин. Бундай билимлар ҳаётiiй вазиятлар ва аниқ мотивация асосида юзага келганлиги туфайли мустаҳкам бўлади;

табiiй-илмiiй билимлар табiiй фанлар таълими жараёнида мазкур фанга доир тушунчалар ва қарашлар тизимини мақсадга мувофиқ равишда ўзлаштириш асосида шаклланади;

узлуксиз таълим тизимида табiiй-илмiiй билимлар тизимлаштирилган ва аниқ мантиқiiй тузилмага эга ҳолда, билиш назариясига таяниб, тушунчаларнинг ўзаро узвий боғлиқлиги ва узлуксизлиги асосида бериб борилади;

табiiй-илмiiй билимларни ўзлаштириш жараёни шахс ақлий операциялари, тафаккур функциялари, психологик хусусиятлари иштирокида амалга ошади;

табiiй-илмiiй билимлар маълум бир доира, ҳажмга эга бўлиб, у хусусиятларига кўра кенг ёки юзаки, чуқур ёки тор, илмiiй ёки мистик, назарiiй ёки амалий, умумiiй ёки хусусiiй каби турларга бўлинади.

Табиий-илмiiй қарашлар-билимларга нисбатан индивидуал характерга эга бўлиб, табиат, жамият ҳақидаги муносабатлари, таҳлилларидан иборат бўлади. Қарашлар мазмунига ва йўналганлигига кўра табiiй, илмiiй, сиёсий, тарихiiй, бадиий, педагогик, психологик ва ҳоказо турларда бўлиши мумкин.

Табиий-илмiiй қарашлар – табiiй жараён ёки ҳодисаларга нисбатан шахсiiй муносабат, фикр ва мулоҳазалардан иборат бўлади. Қарашлар асосини билимлар тизими ташкил этади. Табиат ва жамият ҳақидаги турли манбалардан турли даврларда ўзлаштирилган билимлар асосида табiiй-илмiiй қарашлар юзага келади.

Табиий-илмiiй билимлардан фарқли равишда табiiй-илмiiй қарашлар фаол шахсiiй муносабат, тавсиф, таҳлилларга асосланади.

Табиий-илмiiй қарашларнинг куйидаги хусусиятлари мавжуд:
индивидуал характерга эга бўлади, таҳлилларга асосланади, тавсифiiй характерда бўлади, ҳулосаланган бўлади, кузатиш ва тажрибаларга таянилади, қиёсий таҳлиллар ҳақиқатни ажратиб олишга ёрдам беради.

Идеал – фаолиятнинг юқори чўққиси, олий мақсад, объектив нарса ва ҳодисаларнинг мазмун-моҳиятини белгилаб берувчи асосiiй тушунчалар тизимидан иборат бўлади.

Табиий-илмiiй дунёқараш таркибидаги идеал куйидаги хусусиятларга эга бўлади:
объектив олам ҳақидаги тасаввурларнинг олий нуктаси, асосiiй эталон, меъёрий характерга эга бўлган идеал намуна, қиёсий таҳлил қилиш жараёнида асосiiй намуна, асосiiй мақсад, аммо унга тўлиқ эришишнинг имкони бўлмаслиги мумкин.

Ишонч – табiiй-илмiiй билимлар амалиётда синовдан ўтказилганидан сўнг шахс дунёқарашида пайдо бўладиган ҳиссиётдир. У субъектив характерга эга, аммо объектив шарт-шароит, ташқи таъсирлар ишончнинг пайдо бўлишида етакчи аҳамиятга эга бўлади. Табиий-илмiiй дунёқараш тизимида ишонч муҳим аҳамиятга эга бўлиб унинг куйидаги хусусиятлари мавжуд.

Эътиқод – фаолиятнинг қатъiiй белгиланган мотивини ташкил этади. У қатъiiй таркиб топган ишонч асосида юзага келади. Эътиқод ҳаёт давомида синовдан ўтиб, мустаҳкамлашган ишонч натижасидагина юзага келади. Табиат ва жамиятга нисбатан субъектнинг қатъiiй муносабати бўлиб, у маълум бир идеаллар асосида шаклланади.

Иккинчи компонент ва кейинги даража бу табиий-илмий қарашлар тўплами ҳисобланади. табиий-илмий қарашлар асосини фаоллашган, яъни амалда фойдаланилаётган билимлар ташкил этади.

Табиий-илмий дунёқарашнинг учинчи компоненти бу шахс томонидан шахсий билимлар ва қарашлар асосида яратилган идеалидир. Идеал табиий-илмий дунёқараш шаклланишининг учинчи даражасида шаклланади. У ўзига хос намуна, эталон вазифасини ўтайди ва шахснинг ташқи оламга бўлган муносабатида қиёсий таҳлил жараёнида, мақсадни белгилашда, фаолият мазмунини белгилашда фойдаланилади.

Ишонч – табиий-илмий дунёқарашнинг тўртинчи компоненти ҳисобланади. Табиий-илмий дунёқараш шаклланишининг тўртинчи даражасида билимларига бўлган ишонч таркиб топади. Ўзлаштирилган билимлар амалиётда синовдан ўтказилгач, субъектив қарашларнинг идеалга мослик даражасига кўра ишонч ҳосил бўлади. Ишонч дунёқарашнинг навбатдаги компоненти бўлган ақиданинг таркиб топиши учун асос бўлиб хизмат қилади. Табиий-илмий дунёқарашнинг бешинчи компоненти табиий-илмий ақидалар ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Умарова М. Мактабгача таълим ёшидаги болаларда атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш методикаси. Пед.фан.ном.илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2009. – 212 б.
2. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1993. – 224 б.
3. Шадиёв Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
4. Юлдашев С.Н. Бошланғич таълим ихтисослиги талабаларини креатив ёндашув асосида технологик таълимга тайёрлаш методикаси. Дисс

TRIZ PEDAGOGIKASI -O‘QUVCHILARNI KREATIVLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA.

G. Yakubova
Qarshi DUPI magistri
Annotatsiya

Mazkur maqolada kreativ tafakkur har bir shaxsning hayotiy zarurati ekanligi, Shu sababli o‘quvchilarni kichik yoshdan boshlab kreativlik sifatlarini rivojlantirishga imkon yaratish lozimligi va borada triz pedagogikasidan foydalanish lozimligi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: triz, triz pedagogikasi, kreativ, didaktik o‘yin.

Аннотация

В данной статье утверждается, что творческое мышление является жизненной необходимостью для каждого, поэтому важно дать возможность учащимся развивать творческие качества с раннего возраста и использовать в этом отношении тризпедагогiku.

Ключевые слова: триз, тризпедагогика, творчество, дидактическая игра.

Annotation

This article argues that creative thinking is a vital necessity for everyone, therefore it is important to enable students to develop creative qualities from an early age and use triz pedagogy in this regard.

Key words: triz, triz pedagogy, creativity, didactic game.

Ko'pchilik ijodkorlik, yangi narsalarni o'ylab topish qobiliyati tug'ma xususiyat deb hisoblaydi. Tadqiqotchi Evgeniya Ginning aytishicha, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va nostandart muammolarni hal qilish qobiliyati boshqa har qanday mahorat kabi o'rgatilishi mumkin. Evgeniya Gin TRIZ pedagogikasining asosiy yondashuvlari va ulardan kundalik hayotda qanday foydalanish va ularni klassik maktab ta'limi bilan birlashtirish muammosini ilgari surdi. Uning fikricha TRIZ va TRIZ pedagogikasi bir xil narsa emas. TRIZ - ixtirochilik muammolarini hal qilish nazariyasi, turli sohalaridagi murakkab nostandart muammolarni hal qilish uchun vositalarni taqdim etadi. Nazariya o'tgan asrning o'rtalarida ishlab chiqilgan. Dastlab, u muhandislar tomonidan murakkab texnik muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan. TRIZ - muhandislik sohasida o'zining samaradorligini isbotlaganidan so'ng, u boshqa sohalaridagi muammolarni hal qilish uchun ham qo'llanila boshlandi. Bugungi kunda TRIZ bilan yillar davomida hal qilib bo'lmaydigan muammolar hal qilinadi. Ushbu tajriba ko'plab kompaniyalar, jumladan, Boeing, Samsung, General Motors va boshqalar tomonidan qo'llanib kelinmoqda.

TRIZ pedagogikasi - o'tgan asrning 80-yillarida paydo bo'lgan va TRIZdan asosiy xabarni olgan pedagogik yo'nalish: ijodkorlik, nostandart muammolarni hal qilish qobiliyati sanaladi. TRIZ pedagogikasining maqsadi ijodiy fikrlashni rivojlantirish, uslubiy bazasi esa TRIZ. Ijodkorlik deganda aql va xarakterning odatiy, umumiy qabul qilinganidan tashqariga chiqish xususiyatini tushunamiz; bilimga intilish va faol hayotiy pozitsiyaga egalik.

TRIZ pedagogikasining asosiy farqlovchi xususiyati shundaki, u fikrlashga o'rgatadi. Va bu yondashuv nafaqat maxsus rivojlantiruvchi sinflarda, balki har qanday maktab mavzusida ham qo'llanilishi mumkin. Triz pedagogikasi o'quvchilarga nostandart topshiriqlar berish orqali kreativikni rivojlantirishni taklif etadi.

Nostandart vazifalar - bu faqat algoritmgaga muvofiq harakatlarni bajarish emas, balki o'ylash kerak bo'lgan vazifalar. Nostandart masalalarni yechish jarayoni vaqtini yetishmaslik sharoitida amalga oshib, o'z navbatida o'qituvchida barcha bosqichlarni to'lig'icha o'tishga imkon bo'lmaydi. Masalani yechish jarayonida analitik va intuitiv tafakkur jarayonlarining o'zaro harakati amalga oshadi. Ta'lim jarayonlarining qonuniyatlarini o'rganilishi natijasida analitik va intuitiv tafakkur bir-birini o'zaro to'ldirishi aniqlangan.

Psixologlarning nuvoqlik berishicha, bolada ijodkorlikning bevosita rivojlanishi taxminan 2-2,5 yoshdan boshlab mumkin. YA'ni, bola jummalarda ishonch bilan gapiradigan paytdan boshlab. Buning uchun bolaning rivojlanayotgan muhitining asosiy elementi - bu izlanuvchan, muloqotga ochiq, ijodiy ota-ona. Albatta, qo'llanmalar maxsus mashqlarda yordam berishi mumkin. Lekin eng muhimi, oiladagi ijodiy muhit.

Oilada olingan ijodiy duyoqarash elementlari boshlang'ich sinflarda tizimli davom etishi maqsadga muvofiq. Masalan bolalarning Fantaziya va tasavvurni rivojlantirish uchun bir qator o'yinlardan foydalanish mafsadga muvofiq.

"Boshqotirma" o'yini. Bunda o'qituvchi oddiy qoidalar asosida muammo taklif etadi.

1-qadam. O'quvchilarga burma chizish taklif etiladi.

2-qadam. Chizgan burmalarning ko'rinishini aniqlash aytiladi (U qanday ko'rinishda-mushuk, quyuncha...)

3-qadam. Dastlabki uchta variantdan keyin to'xtamaslik tahqidlanadi

4-qadam. 5-7 ta variant aytgan o'quvchilar rahbatlantiriladi. (Javobni bilmaganlar bilan alohida ishlanadi.

"Ziyrak bo'l" o'yini. Bunda predmetlar va hodisalarning muhim belgilarini ajratish malakasi talab qilinadi. O'quvchilarga ikkita ayiqcha rasmi xavola etiladi. Ularning o'rtasidagi

mavjud bir nechta farqni topish va har bir farqni topganda uni qog'ozga biror belgi bilan qayd etib qo'yish topshirig'i beriladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kreativlikni shakllantirish quyidagilarni amalga oshirish imkoniyati tug'iladi:

- o'quvchilar ma'lum maqsad sari harakatlanishga odatlanadilar;
- kreativlikni shakllantirish natijasida o'quvchilarning ijodkorligiga erishiladi;
- o'quvchilarda dialog va muloqotga kirishish ko'nikmalari shakllanadi;
- o'quvchilarda ijodiy fikrlash shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный—Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.
4. Аслонова О.П. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда нутқ ва тафаккур тезлигининг ўзига хослиги //Муғаллим ҳақидаги билимлендириш Илимий-методикалик журнал. - Нөкис 2018. № 1. –Б.139-141
5. <https://trizway.com/apr/родителям/как-и-когда-развиват-креативност-у-ребжонка>.

BOSHLANG'ICH TA'LIMGA DIFFERENSIAL YONDOSHUV

A. Ochilov

QarDu boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

M.Xolmonova

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada tabiatshunoslik darslarida o'quvchilarga differensial ta'lim berishning ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: differensiya, differensial ta'lim, individullik, shaxs qobiliyati.

Аннотация

В данной статье рассматривается важность дифференцированного обучения школьников на уроках естествознания.

Ключевые слова: дифференциация, дифференцированное образование, индивидуальность, личностные способности

Annotation

This article discusses the importance of differentiated teaching of schoolchildren in science lessons.

Key words: differentiation, differentiated education, individuality, personal abilities.

So'nggi paytlarda umumta'lim maktablari o'qituvchilarining tabaqalashtirilgan holda o'qitish muammosiga qiziqishi sezilarli darajada oshdi. Bu muammo bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda. Differentsial ta'lim odatda tashkil etish shakli sifatida tushuniladi, o'quv faoliyati uchun turli guruhlar tashkillashtiriladi Differentsial yondashuv o'quvchilarga o'z taraqqiyotini doimo his qilish imkonini beradi, chunki ozgina muvaffaqiyat ham bolalarni ilhomlantiradi, ularni yaxshiroq ishlashga undaydi, bilimga qiziqishini oshiradi.

Differentsial ta'lim jarayonini qanday qurish kerak? Amaliyotchilar aytadilar: aqliy rivojlanish darajasiga ko'ra, ishlash. Nazariychilar quyidagilarni hisobga oladilar: o'quvchiga yordam darajasiga ko'ra. Differentsiatsiya o'quvchilarning o'quv faoliyatini bajarishdagi mustaqillik darajasiga ko'ra amalga oshirilishi mumkin. Bu ish murakkab va mashaqqatli bo'lib, doimiy monitoring, tahlil va natijalarni hisobga olishni talab qiladi. Mening fikrimcha, bolalarni "zaif" va "kuchli" deb ajratmasdan, ularni uchta shartli guruhga bo'lish to'g'riroq bo'ladi. Bu guruhlar doimiy emas, ularning tarkibi o'zgarishi mumkin.

1-guruh - doimiy qo'shimcha yordamga muhtoj bo'lgan bolalar.

2-guruh - mustaqil ravishda engish mumkin bo'lgan bolalar.

3-guruh - materialni qisqa vaqt ichida engishga qodir bolalar yuqori sifat va boshqalarga yordam berish.

1-guruh bolalari past va beqaror ish qobiliyati, charchoqning kuchayishi, o'z faoliyatini tashkil etishda qiyinchiliklar, xotira, e'tibor va fikrlashning past darajasi bilan ajralib turadi. Ular doimiy rag'batlantirishga, yorqin motivatsiyaga, vaqt rejimini aniq kuzatishga, vazifalar sifatini tekshirishga, shu jumladan rivojlanish vazifalariga muhtoj. O'qituvchilar odatda qolganlarning zarariga bu o'quvchilarga maksimal darajada e'tibor berishadi.

2-guruh bolalari o'qituvchidan ko'proq mamnun bo'lishadi, ular bilan muammo yo'q. Ular yaxshi xotira va e'tiborga ega, normal rivojlangan fikrlash, malakali nutqqa ega, ular mehnatsevarlik, vijdonlilik, yuksak qobiliyat bilan ajralib turadi. o'rganish motivatsiyasi. Ular o'qituvchining doimiy e'tiboriga, ozgina rag'batlantirishga, ijodiy vazifalarni qo'shishga muhtoj.

3-guruh bolalarida "akademik iste'dod" mavjud bo'lib, ular kognitiv ehtiyojlar, hissiy jalb qilish, motivatsiya va o'z harakatlarini tartibga solish qobiliyatining birligidir.

Quyida 2-sinf Tabiiy fan darsligining bir soatlik dars jarayonida turli metodlardan foydalanish maqsalga muvofiq. Masalan, "Raketa" o'yini orqali jarayon shunday tashkil etiladi.

O'quvchilarni 5 guruhga bo'lamiz "Quyosh", "Yer", "Yupiter", "Neptun", "Saturn" va har bir guruhga raketa rasmi tushirilgan plakat taqdim etiladi. Raketaga birdan beshgacha raqamlar ostida savollar yoziladi.

1. Osmon jismlariga nimalar kiradi?

2. Yerga eng yaqin yulduzni ayting?

3. Sayyora va yulduzlar asosiy farqi nimada?

4. Yer o'z o'qi atrofida bir marta aylanib chiqishi uchun qancha vaqt kerak bo'ladi?

5. Quyosh atrofida aylanadigan sayyoralarni ketma-ketlikda sanang?

Raketa o'zga sayyoraga uchishi uchun yuklardan xoli bo'lishi kerak. Qaysi guruh a'zolari o'z raqamlari ostidagi savollarga javob bersalar raketadan kartochkalar olib tashlanadi. To'g'ri javob berilmagan kartochka raketada qoladi va ucha olmaydi. Yangi mavzuni mustahkamlash vaqtida raketa yetib borgan sayyoradan kelgan ma'lumotlar umumlashtirilsa, mavzu yanada mustahkamlanadi.

Darsning keyingi qismida jamoalar e'tiboriga sayyoralar haqida ma'lumot beruvchi video havola qilinadi. Videoni ular diqqat bilan tomosha qilishadi, sayyoralarning ko'rinishi va ular haqidagi yanada to'liqroq ma'lumotlarni eslab qolishga harakat qilishadi. So'ngra ulardan ya'ni jamoadagi har bir o'quvchidan bittadan istagan sayyorasining suratini chizish so'raldi. Bu jarayon davomida har bir jamoa navbati bilan eslab qolgan ma'lumotlarini aytadilar. Ma'lumot ayta olmay qolgan jamoa rasm chizishni to'xtatadi. O'yin so'ngida qaysi jamoaning rasmlari tugallangan bo'lsa o'sha jamoa g'olib bo'ladi. Dars so'ngida o'qituvchi g'olib jamoani va darsda faol ishtirok etgan o'quvchilarni rag'batlantiradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, diffirensial yondashuv bolaning ichki dunyosi va hayotning ijtimoiy sharoitlari murakkabligini chuqur, ko'p qirrali o'rganish va tushunishga asoslangan rivojlanishini boshqarishni anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochilov A.E. Differential approach to the educational process as a specific form of humanism. INTERNATIONAL JOURNAL ON INTEGRATED EDUCATION with the title: 2022 йил. 01, DOI:doi.org/10.31149/ijie.v5i1.26.01
2. Ochilov A.E. ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ДИФФЕРЕНЦИАЛ ЁНДОШУВ ОРҚАЛИ МАНТИҚИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА УНИНГ МУАММОЛАРИ. UzACADEMIA ILMIY-USLUBIY JURNALI НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL ISSN (E) – 2181 – 1334. Volume 1. Issue 7, December 2020 йил. 179-бет

РОЛЬ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Шаркова А.В.

студентка 2-ого курса

кафедры направления «Начальное образование»

Аннотация: В данной статье рассматривается изучение произведений русской литературы в контексте влияния таковых на нравственное воспитание учащихся младших классов. Также в рамках статьи рассматриваются особенности подбора и изучения литературных произведений.

Ключевые слова: нравственное воспитание, русская литература, учащиеся младших классов.

Annotatsiya: Ushbu maqola rus adabiyotining asarlarini kichik sinf o'quvchilarining axloqiy tarbiyasiga ta'siri nuqtai nazaridan o'rganadi. Shuningdek, maqolada adabiy asarlarni tanlash va o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: axloqiy tarbiya, rus adabiyoti, kichik sinf o'quvchilari.

Abstract: This article examines the study of works of Russian literature in the context of their influence on the moral education of elementary school students. The article also discusses the features of the selection and study of literary works.

Keywords: moral education, Russian literature, elementary school students.

Литература играет большую роль в вопросах формирования нравственной культуры и нравственного воспитания личности в целом. Важно понимать, что нравственное воспитание ребенка необходимо начинать с раннего возраста. В контексте данного процесса достаточно сложно переоценить роль русской литературы. Каждый учащийся младших классов выносит из произведений русской литературы нечто актуальное для себя, ведь произведения русской литературы могут рассматриваться в качестве источника примеров нравственного поведения. Благодаря данным произведениям, дети при прочтении и осмыслении таковых учатся различать понятия добра и зла в различных проявлениях таковых, а также знакомятся с такими нравственными понятиями, как совесть, справедливость, верность, честность и многие другие. Также произведения русской литературы во многом способствуют расширению кругозора учащихся младших классов.

Чтение произведений способствует формированию мировоззрения и моральных представлений ребенка, а также – его эмоциональной сферы.

Важно понимать, что, для того чтобы сделать изучение литературных произведений максимально эффективным в разрезе нравственного воспитания младших школьников, крайне важно соблюсти несколько условий. В частности, важно применять не один, а сразу несколько различных методов работы с изучаемыми произведениями. Ознакомление учащихся с литературными произведениями должно производиться систематически. Подбор литературы должен производиться с учетом возрастных особенностей учащихся.

В последнем случае важно понимать, что выбор произведений для изучения необходимо выполнять с учетом интереса для детей конкретной возрастной группы. Также, выбранные произведения должны относиться к разным жанровым направлениям, а кроме того, в контексте изучения таковых должна производиться постановка и последующее раскрытие различных аспектов нравственности.

В рамках программы первого класса можно производить изучение русских народных сказок. Несмотря на часто встречающееся в нереалистичное содержание, русские сказки зачастую характеризуются глубинным смыслом. В качестве примера можно вспомнить сказки А. С. Пушкина.

Надо понимать, что все эти сказки предназначались взрослым, что написаны они были в пору творческого расцвета Пушкина, одновременно с самыми глубокими и серьезными его произведениями, а это значит, что содержание сказок столь же глубоко и серьезно. В 30-х годах его занимала тема Дома: вопросы природы, общества, истории освещались им с позиций «домашнего» человека.

Под таким углом зрения легко было отделять добро от зла, правду от лжи. Поэт использовал особую жанровую форму стихотворной «простонародной» сказки, чтобы включить и народную точку зрения на эти вопросы. В подобной форме смысл сказок также доступен для понимания и детям младшего школьного возраста.

В рамках второго класса целесообразно подбирать произведения, посвященные тематике добра, а также – мудрости предков (например, произведения с включенными пословицами и поговорками). В третьем классе дети могут воспринимать и более реалистичные произведения, например – «Денискины рассказы». Для изучения в четвертом классе подходят такие произведения как «Максимка» и широко известное произведение «Витя Малеев в школе и дома». Как показывает практика, дети нередко отождествляют себя с главными героями такого рода произведений. Анализируя поведение этих героев, они также привыкают анализировать и поведение собственное.

Изучение произведений русской литературы может производиться как в рамках общей школьной программы, но и внеклассного чтения.

Необходимо принимать во внимание то обстоятельство что книги, базирующиеся на моральном содержании, также имеют большое значение в разрезе нравственного воспитания младших школьников посредством литературных произведений. Посредством применения художественных образов учащиеся младших классов получают представление о таких нравственных качествах, как, например, сочувствие по отношению к окружающим, отзывчивость, забота по отношению к другим людям и т. д.

Важно понимать, что педагог также должен обсуждать прочитанное произведение вместе с учениками. Именно в процессе обсуждения учащиеся могут высказать собственное мнение относительно произведения и отдельных персонажей такового. Первоочередная

задача педагога в данном случае состоит в том, чтобы помочь детям осмыслить произведение. Также не стоит упускать из виду то обстоятельство что урок чтения сам по себе направлен на развитие языковой культуры учащихся обеспечения для них качественной языковой среды. В составе урока чтения предусматриваются работа по развитию речи детей в таких направлениях, как чтение, говорение, слушание и письмо. Частично, данные навыки (говорения и слушания) развиваются именно в ходе обсуждения произведений.

В заключение можно сделать вывод, что именно произведения русской литературы на сегодняшний день составляют основу школьной программы, поскольку их содержание преимущественно отвечает традиционным ценностям общества, которые являются актуальными на сегодняшний день. В конечном итоге последнее обстоятельство также обуславливает актуальность изучения произведений данного типа в разрезе нравственного воспитания младших школьников.

Литература

1. Воронова Е.Н. Формирование у младших школьников читательского кругозора на начальном (основном) этапе обучения чтению // Таврический научный обозреватель. – 2016. – №3 (8). – С. 160-162.
2. Голышева И. А. Детская художественная литература как средство духовно-нравственного воспитания младших школьников // Молодой ученый. – 2016. – № 29 (133). – С. 563-565.
3. Львов М. Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Р. Львов, В. Г. Горецкий, О. В. Сосновская. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 464 с.
4. Хамидова М. О. Специфические особенности детской литературы для дошкольного и младшего школьного возраста // Молодой ученый. – 2019. – № 9 (247). – С. 207-209.

ЭТИМОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ЎҚУВЧИЛАРДА МАНТИКИЙ-ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ

Собирова Ноиб Зафар қизи,
ҚаршиДУ Бошланғич таълим
кафедраси докторанти

Аннотация: ушбу мақолада этимологик ёндашув асосида ўқувчиларда мантикий-танқидий фикрлашни ривожлантириш йўллари ва усуллари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: этимологик ёндашув, мантикий-танқидий фикрлаш, мустақил фикрлаш, усул, бошқотирма.

Аннотация: в данной статье описаны пути и средства развития логико-критического мышления у учащихся на основе этимологического подхода.

Ключевые слова: этимологический подход, логико-критическое мышление, самостоятельное мышление, метод, ребус.

Annotation: in this country, ways and means of developing logical-critical thinking among students are described on the basis of an etymological approach.

Key words: etymological approach, logical-critical thinking, independent thinking, method, rebus.

Бугунги кунда бошланғич синф ўқувчиларини мантикий-танқидий фикрлашга ўргатиш долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Зеро, мантикий –танқидий фикрлашга эга

бўлган ёшлар давлат ва жамият тараққиётига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўша оладилар. Шу боисдан кейинги йилларда яратитилган бошланғич синф дарсликларида ўқувчиларнинг мантикий-танқидий фикрлашига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бошланғич синф дарсликлари таҳлили шундан далолат бердики, дарсликларда ўқувчиларнинг ёши ва психологик ривожланишига мос келадиган матн ва ҳикоялар, эртак ва мақоллар, топишмоқ, тез айтиш, афсона, ривоятлар келтирилган. Шубҳасиз, ушбу манбалар сўз ва сўзлар бирикмасидан ташкил топади. Ҳар бир сўз эса ўзининг этимологик изоҳига эга. Сўзларнинг этимологик изоҳини ўрганиш асосида ўқувчиларда атрофдаги олам, кишилар ва уларнинг меҳнати, жамият ҳақида мантикий-танқидий фикрлаш ҳосил бўлиб боради. Шу билан биргаликда, бу жараёнда ўқувчиларда уни ўраб турган олам ҳақидаги билимлар захираси тўпланади. Муҳими, ўқувчиларда билимлар захираси қанча кўп бўлса, мантикий-танқидий фикрлаши ҳам шунчалик осон бўлади. Ўқувчиларга муаммони мантикий-танқидий баҳолашдан олдин, уни ҳар томондан ўрганиб чиқиш ва этимологик таҳлил лозим бўлади.

Бу жараёнда ўқувчиларда қуйидаги хусусиятлар ҳосил қилинади:

1. Ўқувчилар матн юзасидан савол тузишга ўргатилади;
2. Болаларга хатоларни таҳлил қилиш ўргатилади;
3. Сўзларни изчилликда ва ўз ўрни қўллаш малакаси ҳосил қилинади;
4. Бир нечта сўзлар иштирокида гап ва гапдан матн тузиш ўргатилади;
5. Сўзларни бўлақларга бўлиш ва сўзга қўшимчалар қўшиб янги сўз ҳосил қилиш ўргатилади.
6. Сўзларнинг маъноси ва қай ўринда қўлланилиши тушунтирилади.

Ушбу хусусиятларнинг ўқувчиларда ҳосил қилиниши уларда мантикий-танқидий фикрлаш жараёнини жадаллаштиришга хизмат қилади. Хусусан, ўқувчиларга матн юзасидан савол тузишга ўргатишда дастлаб болаларга матнни диққат билан ўқиб чиқиш таклиф этилади. Болалар матнни ўқиб чиққанликларидан сўнг мавзу нимага бағишланганлигини айтиб беришлари ва матндаги қаҳрамонлар, воқеа-ҳодисаларга нисбатан мустақил тарзда ўз фикрини баён қилишлари керак бўлади. Шунингдек, ўқувчиларга матнни таҳлил қилишда, фактларга, далилларга ва мантикий фикрларга асосланиб, муаммога ўзининг муносабатини аниқлаб олиш тушунтирилади. Шунингдек, ўқувчиларга матнга яқин бўлган муқобил маълумотларга мурожаат қилиш ҳам тавсия этилади. Маълумки, мантикий-танқидий фикрлаш муаммо юзасидан вариантларга бой, айрим ҳолларда қарама-қарши фикрлар билан танишиш кераклигини тақозо этади. Муаммони ўрганаётганда ўқувчиларнинг турли хил манбаларга мурожаат қилиши, олинган маълумотларни таққослашга, уларнинг орасидан энг тўғриси ва ишончлисини ажратиб олишга ёрдам беради. Ўқувчиларда мантикий-танқидий фикрлашни ривожлантириш улар ўрганаётган матнга мос ва баъзан бутунлай тесқари бўлган турли хил вариантларини кўришни ва ушбу вариантлардан энг маъбулини ажратиб олишни ўргатишда намоён бўлади.

Бу жараён ўқувчиларда юқорида айтганимиздек, билимлар захирасининг кенгайишига хизмат қилади. Яъни ўқувчи тўплаган билимларига асосланиб, мустақил равишта матн сюжетини бутунлай ўзгартириб юборадиган муқобил матн тузиши ҳам мумкин.

Шуни таъкидлашимиз жоизки, ўқувчиларнинг мустақил тарзда тузган матнларида кўпинча хатолар кўзга ташланади. Шу боисдан уларга хатоларни таҳлил қилишга ўргатиш муҳим ҳисобланади. Бунда ўқувчиларга ҳар бир хатога конструктив ёндошини ўргатиш, яъни хатонинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш (масалан, ўқувчининг хатога йўл қўйишида стилистик саводхонлик ёки ўқувчида ижодкорликнинг етишмаслиги) ва шу хатони бартараф этиш усуллари излаб топиш керак.

Ўқувчиларнинг мантикий-танқидий фикрлашини ўстиришда бир қанча ўйинлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

“Бошқотирма” (кроссворд) – ўқувчилар билимини текшириб кўриш, мустаҳкамлашга имкон яратадиган дидактик воситадир. Бошқотирмалар ўқувчилар ёшига мос ҳолда, содда кўринишда тузиб олинади. Масалан 1-синфлар учун ватанга оид мавзулар ўрганилганда қуйидагича бошқотирма тузиш мумкин:

Болалар, мана бу бўш катакчаларга унли ҳарфларни қўйсангиз, сизу бизга азиз бўлган нарсанинг номи келиб чиқади: (Она Ватан)

Бошқотирмалар дастлаб ўқитувчининг кўмагида ечиб борилади, болалар улғайиб бориши натижасида бошқотирмаларнинг кўриниши ҳам мураккаблаштирилади. Баъзан бошқотирмаларда калит сўзлар ҳам мавжуд бўлади. Унда калит сўз ёзилган катакчалар қалин чизик билан чегараланган бўлади. Калит сўзни 1-2-синфларда ўқитувчи ёрдамида, 3-4-синфларда ўқувчиларнинг ўзлари мустақил ҳолда топа билишлари керак.

Дарсларда “Ўйлаб топ” типдаги воситадан фойдаланиш ҳам яхши натижа беради. Шунингдек, бу типдаги топшириқлардан такрорлаш дарсларида ҳам фойдаланиш мумкин. У қуйидаги тарзда ташкил этилади. Ўқитувчи бирор бир нарса ва предметни сўз ёки топишмоқ ёрдамида уч марта таърифлайди. Таърифлар борган сайин соддалашиб бораверади.

Соддалашиб бориши натижасида ўқувчиларнинг баллари ҳам пасайиб бораверади. Яъни биринчи таъриф эълон қилингандаёқ жавоб топган ўқувчиларга 3 балл, 2-таъриф ўқилгач, жавоб берган ўқувчиларга 2 балл, 3-таъриф эълон қилингандан кейин жавоб берган ўқувчиларга 1 балл берилади. Масалан, 1-2-синф ўқувчилари ватан тушунчасини англаб олишлари учун қуйидагича таърифлардан фойдаланиш мумкин.

1. У жудаям каттакон, сарҳадлари кенг.
2. Унинг номига доимо она сўзини қўшиб ишлатамиз.
3. Онам каби меҳрибон,
Боғу роғларга макон.
Осмони мовий денгиз
Тупроғи олтин мағиз.
(Жавоб: Ватан)

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш жоизки, этимологик ёндашув асосида ўқувчиларда мантикий-танқидий фикрлашни ривожлантириш ўқувчилардан талаб қилинадиган асосий компетенциялардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бабушкина Т. В. Этимологический анализ в начальной школе. — Тверь: Тверской государственный университет, 2001. — 115 с.
2. Введенская Л. А., Колесников Н. П. Этимология: учебное пособие. — СПб.: Питер, 2004. — 221 с.
3. Sayfullayeva R.R va boshq ,Hozirgi o'zbek adabiy tili.O'quv qo'llanma.-T., “Fan va texnologiya”.2009.-165b
4. Қосимова К., Матжонов С., Фуломова Х., Йўлдошева Ш., Сариев Ш. Она тили ўқитиш методикаси. –Т.: Ношир, 2009. – 163 б.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТГА ЎРГАТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Муҳаммадиева Сетора Одил қизи
Қарши ДУ Тасвирий санъат ва муҳандислик
графикаси йўналиши 3-курс талабаси
Илмий раҳбар: Эгамбердиев Мурод

Аннотация

Мақолада бошланғич синф тасвирий санъат дарсларини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари баён этилган. Шу билан бирга кичик мактаб ёшидаги болалар тасвирий фаолиятидаги муҳим хусусиятлари ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: ўқувчи, тасвирий санъат, тасвирий фаолият, тасвир, идрок, тафаккур, хусусиятлар.

Аннотация

В статье описываются особенности организации занятий изобразительного искусства в начальной школе. А также проанализированы важные особенности изобразительной деятельности детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: учащиеся, изобразительное искусство, изобразительная деятельность, образ, восприятие, мышление, особенности.

Annotation

The article describes the features of the organization of fine arts classes in elementary school. And also analyzed the important features of the visual activity of children of primary school age.

Keywords: pupils, fine art, visual activity, image, perception, thinking, features.

Кичик мактаб ёшидаги болаларнинг ташқи оламни идрок этиши ҳамда тафаккурини ўстиришдаги асосий вазифалар бу таълим ва тарбия жараёнида амалга оширилади. Бола тафаккури бу ёшида эмоционал характерга эга бўлиб, идрок этишида эса кўриш ва майда ва йирик моторика муҳим аўринни эгаллайди. Сезги, идрок ва тафаккуридаги бундай ўзига хосликлар бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларда тасвирий фаолиятни ташкил этишга ўзига хос ёндашувни талаб этади.

Бошланғич 1-2-синфларда ўқувчиларга асосан иккита ўлчам – узунлик ва эни ҳақидаги тасаввурлар шакллантирилади. Яъни бу ёшда ўқувчиларга унча катта бўлмаган предметларнинг фронтал кўринишини чизиш ўргатилади. 3-4-синфларда эса ўқувчиларга предметларнинг уч ўлчамли тасвирини чизиш ўргатиб борилади.

Бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг оламни идрок этишлари ва дунёқарашларидаги ўзига хосликлар иттифоқий санъат дарсларини ташкил этишга ҳам ўзига хос ёндашувни талаб этади.

Тасвирий санъат дарсларини ташкил этишдаги биринчи ўзига хослик – бу уларнинг ёш хусусиятларидир. Бу ёшдаги болаларда диққатининг беқарорлиги, хотирасининг мустаҳкамлиги, тасаввурининг бойлиги, ёрқин рангларга бўлган қизиқишнинг юқорилиги ҳамда тафаккури ва идрок этиш усулларида ўзига хослик мавжуд бўлиб, ушбу ҳолатлар тасвирий санъат дарсларини ташкил этишда, албатта, инобатга олиниши лозим.

Иккинчи муҳим ўзига хослик бу – болаларнинг қизиқишларидаги ўзига хослик бўлиб, бу мезон ҳам тасвирий санъат дарсларини ташкил этишда эътибордан четда қолмаслиги лозим. Бунинг муҳимлиги болалардаги эмоционал ҳолатнинг турличалиги билан тавсифланади. Эмоционал ҳолат эстетик тарбия учун асос вазифасини ўтайди. Шу сабабли ҳам ўқитувчи тасвирий санъат дарсларида тасвирлаш объектини танлашда ўқувчиларнинг

қизиқишларини инобатга олиши лозим.

Маълумотларни соддалаштириб тақдим этиш – бошланғич синф тасвирий санъат дарсларини учинчи ўзига хос белгиси ҳисобланади. ўқувчиларга тасвирий санъатга доир тушунчаларни соддалаштириб, уларга тушунарли тарзда етказишга ҳаракат қилиш озим. Масалан, премпектива қоидаларини: горизонт тушунчасини расм чизаётган бола кўзи билан тир хил баландликда жойлашиши тарзида ёки кесишув нуқтасини узоқлашаётган икки кесманинг бир-бирига яқинлашиши тарзида кўргазмали тарзда тушунтириш лозим.

Бундан ташқари, бу босқичда композиция, чизиш усуллари, қалам ва акварель билан ишлаш техникаси ҳам соддалаштирилган ҳолда тушунтириб берилади.

Шу билан бирга тасвирий санъат дарсларининг бошқа ўқув предметларилари билан боғлаш – муҳим ўзига хос хусусияти ҳисобланади. бошланғич синф ўқитувчиси она тили, ўқиш саводхонлиги, математика ёки технология каби фанлар давомида ўқувчиларга берилаётган билим ва кўникмалардан тасвирий санъат дарсларида боғлаб топшириқларда ифодалаши ўқувчиларда ташқи олам ҳақидаги яхлит тасаввурни шакллантиришга хизмат қилади.

Масалан, тасвирий санъат дарсларида чизишга доир эгалланган кўникмалардан математика, технология дарсларида фойдаланиш мумкин. Ўз навбатида ўқиш саводхонлиги дарслари ўрганилган шеър ёки матндан, технология дарсларида эгалланган кўникмалардан тасвирий санъат дарсларида ҳам самарали фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари ўқувчилар ўқиш саводхонлиги дарсларида матн мазмунига мос суратлар, репродукциялар, иллюстрациялар билан танишиб борадиларки, булар ўқувчиларда матнни тўғри тушуниш, тасаввурларини бойитиш билан бир қаторда, тасвирий санъат жанрлари билан таништириш, расм чизишга бўлган қизиқишнинг ошишига ёрдам беради.

Тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларга тасвирий фаолиятга доир асосий тушунчалар берилади, улар чизиш техникаси билан таништирилади, тасвирий санъатга доир тушунчалар билан таништириб борилади. Шу билан бирга ўқувчиларнинг эстетик тарбияси ҳам амалга ошириб борилади. Ўқитувчи ўқувчилар чизган суратларнинг тўғри ва ифодали бўлишига эътибор қаратилиши лозимдир. Ўқувчиларнинг чизган тасвирларидаги ифодалилиқ уларнинг индивидуал хусусиятларига ҳам боғлиқдир.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг тасвирий фаолиятида ҳам ёши ва тасаввурларига мос бўлган хусусиятлар кўзга ташланади. Бу ёшдаги болалар предметлар тасвирини ўзларининг тасаввурларига мос ҳолда ифодалашга бўлган интилишдир. Масалан, инсон тасвири фас ҳолатда – тўғридан кўриниши ифодаланади. Шу сабабли болалар чизган расмда инсоннинг ҳар иккала кўзи, қулоғи, қўл ва оёқлари тасвирланади. Ҳайвонлар эса профиль ҳолатда – ёнбошдан кўринишида тасвирланади. Бундай ҳолатда ҳайвонларнинг гавда тузилиши, тўртта оёғи, думи ва ҳоказолар яққолроқ намоён бўлади. Биноларнинг эса фасад қисми – ташқи кўринишини чизадилар. Бу болаларга қулай ва қизиқарлироқдир.

Болалар чизган суратлардаги яна бир ўзига хос хусусият ташқи олам тасвирида болалар барча предметларни бир чизик бўйлаб жойлаштирадилар. 3-4-синфларга ўтгач эса яқинроқ жойлашган предметларни биринчи чизикда, узоқроқдаги предметларни 2-3-чизикда кўрсатиб тасвирлай бошлайдилар. Ерни қоғознинг пастки қисмида, осмонни юқори қисмида чизишга ҳаракат қиладилар.

Болалар чизган суратларида одатда предметларни ҳар бирини алоҳида ўрганганлиги сабабли улар бир-бирини тўсиб қолмайди – ҳар бири алоҳида тасвирланади.

Масалан стол устидаги предметлар ёки уй ва унинг атрофидаги дарахтлар бир-биридан алоҳида тарзда тасвирланади.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар чизган суратларда ёруғликнинг таъсири ҳам сезилмайди. Улар чизган расмларини ранглашда бир хилликдан фойдаланишади. Яъни битта предметни бўяшда одатда фақат бир рангдан фойдаланишади.

Бу ёшдаги болаларда ташқи оламни қандай кўрган бўлсалар шундайлигича тасвирлашга интилиш кучли бўлади. Шу сабабли ҳам тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларга расм чизиш топшириғини беришдан олдин қисқа суҳбат давомида объект ҳақида тўлиқ маълумот бериш, унинг ранги, жойлашуви, ҳажми ҳақида батафсил тушунча бериш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Полынская И.Н. Педагогический рисунок в профессиональной подготовке учителя изобразительного и декоративно-прикладного искусства // Современные наукоемкие технологии. 2016. № 11-1. С. 157–160.

2.Полынская И.Н. Методы исправления ошибок в рисунках учеников. Методические рекомендации по дисциплине «Методика обучения и воспитания (изобразительному и декоративно-прикладному искусству)». Нижневартоск, 2019.

Бошланғич синф ўқувчиларининг фанларга қизиқишини шакллантириш технологияси

Умиров Азамат Абдуназарович

Қарши давлат университети,

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси.

Рўзикулова Дилфуза Худойбердиевна

Қарши тумани 47-мактаб Бошланғич таълим ўқитувчиси

Аннотация.

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларини фанларга қизиқишини шакллантириш ва ривожлантиришда педагогик технология усуллари анча самарадорлиги ҳақида тўлиқ маълумот бериб ўтилган.

Калит сўз.

Қизиқиш, интилиш, фаоллик, мотив, ўқитиш, билим, кўникма.

Аннотация.

В данной статье представлена подробная информация об эффективности методов педагогической технологии в формировании и развитии интереса младших школьников к науке.

Ключевое слово.

Интерес, стремление, деятельность, мотив, учение, знание, умение

Annotation.

This article provides detailed information on the effectiveness of the methods of pedagogical technology in the formation and development of the interest of younger students in science.

Keyword.

Interest, aspiration, activity, motive, teaching, knowledge, skill

Ҳозирги замон таълимининг бош ва асосий вазифаси ўқувчининг интеллектуал даражасини, яратувчанлигини, ижодкорлигини, изланувчанлигини такомиллаштириш орқали уларни янги билимларни олиш, яратишга руҳлантиришга қаратилмоғи керак. Маълумотларга қараганда (ёшлар психологиясига кўра), олти ёшгача бўлган болалар 40% истеъдод потенциалига эга эканлар.

“Қизиқиш – шахснинг ўзи учун қимматли ва ёқимли бўлган муайян нарса ва ҳодисага муносабати. Бунда инсоннинг ўзига хос хусусияти бевосита мужассамлашади. Қизиқиш билимларни онгли, пухта, барқарор, англаган ҳолда ўзлаштиришда, кўникма ва малакаларни шакллантиришда кўл келади, шахс қобилияти, зеҳни, ўқувчанлигини ривожлантиришга, оламни мукамалроқ тушунишга ёрдам беради. Қизиқиш инсонда интилиш, фаоллик, ички туртки, эҳтиёжни рўёбга чиқариш манбаи вазифасини бажаради. Қизиқиш шахснинг борлиққа танлаб муносабатда бўлишида, ўзига хос қарор қабул қилишида, ўзини ўзи назорат эта билишида, мақсадга интилувчанлигида, юзага келган тўсиқларни енгишида ифодаланади”.

Бошлангич синф ўқувчиларини фанларга қизиқишини шакллантириш ва ривожлантиришда педагогик технология усуллари анча самарадор бўлиб ҳисобланади.

Педагогик технологияга эришишнинг асосий омили бу мотивлар ҳосил қилишдан иборатдир.

Мотив (лотинча мовео–ҳаракатлантираман)—инсоннинг хулқи ва ҳаракатларининг ички психологик сабаби. Мотив – 1) инсонни ўқишга ёки муайян ҳаракатларни бажаришга ундовчи турли сабаблар йиғиндиси; 2) ўқувчининг маълум эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ фаолиятга мойиллиги.

Мотив, авваламбор, ўқишга муносабатда кўринади. Ўқишга муносабат:

- 1) салбий – мотив йўқ ёки кам;
- 2) бефарқлик – мотив ёқ ёки кам, лекин ўзгартирса бўлади;
- 3) ижобий (аморф) – мотив бор, аммо кучсиз;
- 4) ижобий (билиш, фаол мотив бор, тушуниш) – кучли;
- 5) ижобий (шахсий, жавобгарлик мотиви бор, ҳаракатчан) – чуқур анланган бўлиши мумкин.

Педагогик технологияга асосланган ўқув-билув қизиқишларини шакллантириш усул ва воситалари орасида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин:

- қизиқарли вазиятлар орқали ўқитиш,
- ўқув материалининг янгилиги,
- тарихийлик, билимларнинг уларни кашф қилган шахсларнинг ҳаёти билан боғлаб ўқитиш,
- ўзлаштирилаётган билимларнинг амалий аҳамиятини кўрсатиш,
 - ўқитишнинг янги шакл ва методларини қўллаш,
 - ўқитиш методларини навбатма-навбат алмаштириш,
 - муаммоли ўқитиш,
 - эвристик ўқитиш,
 - АКТ ва мультимедиа воситалари ёрдамида ўқитиш,
 - ўзаро ўқитиш (жуфтликларда, кичик гуруҳларда),
- билим ва кўникмаларни баҳолаш ҳамда ютуқларни намоиш этиш,
 - муваффақият вазиятларини яратиш,

- мусобақалашиш (ўқувчининг ўзи билан, синфдошлари билан),
 - синфда соғлом ижобий муҳитни яратиш,
- ўқувчига ҳурмат, ишонч, педагогик такт ва маҳорат,
- педагогнинг ўз фанига, ўқувчиларга муносабати ва б.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, бошланғич синф ўқувчиларининг фанларга қизиқишини шакллантиришда педагогик технология усуллари яхши натижалар беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Тажибоева, Г. Р. (2020). Социальные проблемы и перспективы интеграционного обучения. Журнал научных и прикладных исследований, 1, 54- 55. 10. 23.
2. Тожибоева, Г. Р. (2020). Психолого-педагогическая компетентность учителя начальных классов. Science and World, 1(77), 32-33.
3. Zenkina SV. Axborot-kommunikatsiya muhitini yangi ta'lim natijalariga yo'naltirishning pedagogik asoslari: muallif. dis. shifokor ped. Fanlar: 13.00.02 / S.V.Zenkina. -M., 2007 yil.
4. Tolipov U.K., Sharipov Sh.S. O'quvchi shaxsi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. - T., Fan, 2012.

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА АНГЛАБ-ТУШУНИШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

К. Бобомуродов

ҚаршиДУПИ ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларини англаб –тушуниш жараёнида таклиф этиладиган усуллар ҳақида фикр билдирилган.

Калит сўзлар: англаш, тушуниш, идрок, ўқувчи фаолияти, ўқув жараёни

Аннотация

В данной статье рассматриваются методы, предлагаемые в процессе понимания учащихся начальных классов.

Ключевые слова: осмысление, осмысление, познание, деятельность учащихся, учебный процесс.

Annotation

This article discusses the methods offered in the process of understanding primary school students.

Key words: comprehension, comprehension, cognition, students' activity, educational process.

Маълумки, бошланғич синфларда ўқувчилар кузатиш ва мулоқот каби кўникмалардан фойдаланиш учун кўпроқ вақт сарфлашади. Аста-секин 3-4 синфларда улар тахмин қилиш ва башорат қилиш қобилиятларидан фойдаланиш имконияти кенгайиб боради. Таснифлаш ва ўлчаш одатда синфлар бўйлаб тизимли қўлланилади.

Бошланғич синф ўқувчиларида англаб-тушуниш кўникмаларини ривожлантириш мураккаб жараён бўлиб, илмий тушунчаларнинг асосий мазмунини бирлаштириш ва ўқувчиларни фаоллаштиришни босқичма-босқич ривожлантиришга тобора кўпроқ эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

Бошланғич синф ўқувчиларида англаб-тушуниш кўникмаларини таркиб топтиришда дастлаб мотивация усулларида диққатни қаратиш муҳим. Чунки, ўқувчилар диққатини жалб қилиш учун улар фаолликни ҳис қилишлари ва мавзу уларга нима бера олишини ҳаётий мисоллар орқали билишлари лозим. Шунингдек, мотивация усуллари шундай ҳаракатларки, унга кўра

амалиёт ёки назария ўқитувчиси томонидан ўргатиш жараёнига оптимал даражада эътибор қозониш мумкинлиги текшириб кўрилади. Ўқувчиларда тушуниш даражасини ривожлантиришда мавзунини ўрганишга қизиқишни уйғотишнинг фаол усуллари ва ўрганишга қизиқишни сақлаб қолиш усуллари фарқлаш мумкин.

Ўқувчиларда тушуниш муаммосини ҳал қилишда ўрганишга қизиқишни уйғотиш усуллари қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Ўрганиладиган материалга мотивация берадиган умумий шарт-шароитларни яратиш.

Бизнингча, ўқувчиларнинг тенглиги, ижтимоий тан олиниш даражасидаги атмосферада яхшироқ ва енгилроқ тушуниш кўникмаси ривожланиши мумкин. Шунингдек, ижобий эмоционал ва ижтимоий муҳит, балки дўстлар давраси, тозалик, мақсадга мувофиқ тарзда жиҳозланганлиги, фаоллик имкониятларининг борлиги шулар жумласига киради.

2. Мавжуд мотивацияларга асосланиш.

Тушуниш жараёнини иложи борида ўқувчиларга қаратиш учун ўрганиладиган предметни ўқувчиларнинг эҳтиёжлари билан боғлиқ бўлишига аҳамият қаратиш керак. Бунга адресатлар анализи мос келади. Бу янги гуруҳнинг ўзига хос томонларини ёзиб бериш, тил кўникмаларини эгаллаганлиги, хулқ намунасини, касбий тажрибаларини, оилавий ва маданий ҳолати ва яна ўқувчи ўрганишни хоҳлаган соҳаси юзасидан қайдлар қилиш лозим.

3. Мақсад ва мазмунларни ўқувчини интилишига ундовчи қилиб ифодалаш.

Ўқувчини англаб-тушуниш бўйича натижалари тўғрисида хабардор қилиб борилса ва мақсадлар шахсий мақсадлар билан мослаштирилса мақсадга мувофиқ бўлади. Агар мавжуд вазиятда ўқитувчи ўқувчини мақсадларни топишда қатнашишини таъминласа, ўқувчи ўрганиш воситалари ва ўрганиш мақсадларини ўзи туза олса ҳам фойдали ва самарали бўлади.

4. Ўқув предметини қизиқарли тақдим этиш.

Ўқув предметини тақдим этилиш тарзи ўқувчи бирламчи мотивларни англаш-англамаслигини белгилаб беради. Унда боланинг сезги аъзолари иштирок этиши таъминланади. Натижада оригинал меҳнат вазиятига мос келувчи ҳолатлар яратилади. Бунда ўқувчининг ўқув предмети билан фаол тарзда шуғулланиб, бирламчи ва иккиламчи мотивлар ҳаракатга келади. Италиялик ўқитувчи Мария Монтессори ҳам болаларга ўрганаётган нарсаларини кўриш, тегиниш, эшитиш, ҳидлаш ёки таътиб кўриш имкониятини бериш қанчалик кучли эканлигини намоён этди. У сезги идрокини кучайтириш ва болага ҳурмат билан қараш орқали бола диққатини узоқ вақт ушлаб туришга эришган. Бошланғич синф ўқувчиларида англаб-тушуниш даражасини оширишда энг ишончли усул-фаол таълимий усуллардир. Мазкур усуллар ўқувчиларда тушуниш даражасини аниқлаб беришга, камчилик ва ютуқларни таҳлил қилишга имкон беради. Амалиёт шуни кўрсатадики, ностандарт нарсалар ёрқин эса қолади. Фаол таълимий усуллар зерикарли ва одатий дарсларни қизиқарли ва тушунарли қилиши мумкин. Финляндия ҳукумати барча синф ўқувчилари дарснинг ҳар бир соати давомида 15 дақиқа ўйин ўйнаш вақти бўлиши тўғрисида қарор қабул қилди. Илмий тадқиқотларда ҳам ушбу усулни қўллаб-қувватловчи бир қатор тажрибалар кузатилган. Фаол усуллар ва янги замонавий технологиялар, ўқувчиларга мустақил ҳаётда ўзига ишончли шакллантиради, янги шароитларга тез мослашиш ва мақбул ечимларни топа оладиган замонавий билим, кўникма ва фазилатларга эга бўлган ўқувчини тайёрлашга имкон беради, мураккаб масалаларга осон ечим топишга кўмаклашади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОЛАЛАРНИ ТАСВИРИЙ ФАОЛИЯТГА ЎРГАТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Илмий раҳбар – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори,
доцент Камолов И.Б.

Мактабгача таълим кафедраси катта ўқитувчиси Т. Ашурова.

Таянч сўзлар: диққати, хотираси, тафаккур, моделларни, нақшлар, тасвирий фаолият, образли, мантикий ёки абстракт, мустақил ва эркин.

Аннотация :

Ушбу мақолада предметлар билан таништириш орқали мактабгача ёшдаги болаларни нафақат ижодкорликка балки, болаларни предметларни ўзгартиришга ўраганиш муаммоси ёритилган.

Болаларнинг предметларни англаши, уларни тасвирлашида диққатининг давомийлиги, тафаккур хусусиятлари, хотирасининг тури, образли, мантикий ёки абстракт тафаккурининг шаклланганлик даражаларини инобатга олиш ҳақидаги фикрлар келтирилган .

Ключевые слова: внимание, память, мышление, модели, закономерности, изобразительная деятельность, образная, логическая или абстрактная, самостоятельная и свободная.

Аннотация:

В данной статье исследуется проблема обучения дошкольников не только творчеству, но и научить детей менять предметы, знакомя их с предметами .

Приводятся мысли о понимании детьми предметов, длительности внимания при их описании, особенностях мышления, типе памяти с учетом уровня сформированности образного, логического или абстрактного мышления.

Keywords: attention, memory, thinking, models, patterns, visual activity, figurative, logical or abstract, independent and free.

Annotation:

This article explores the problem of teaching preschoolers not only to be creative, but also to teach children to change subjects by introducing them to subjects.

Thoughts on children's understanding of objects, the duration of attention in their description, the characteristics of thinking, the type of memory, the degree of formation of figurative, logical or abstract thinking are taken into account.

Мактабгача таълим ташкилотларида болаларни тасвирий фаолиятга ўргатиш машғулоти ёш авлод дунёқарабини ўстириш, тафаккурини бойитиш, дунёни англашдаги ўрни билан аҳамиятлидир.

Тасвирий фаолият билан шуғулланиш болалар учун қизиқарли жараён ҳисобланади, айниқса тасвирий санъат қуроллари – рангли қаламлар, буёқлар, маркер, рангли қоғозлардаги жозибадорлик болалар дунёсини бойитишга хизмат қилади.

Мактабгача таълим ёшидаги болаларни тасвирий фаолият орқали предметлар билан таништиришда қуйидаги омиллар инобатга олиниши лозим:

Болаларнинг ёш хусусиятлари. Ушбу, айниқса, мактабгача таълим ёшида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, болаларнинг диққати, хотираси, тафаккури ёш даврига хос бўлади.

Болаларнинг предметларни англаши, уларни тасвирлашида диққатининг давомийлиги, тафаккур хусусиятлари, хотирасининг тури, образли, мантиқий ёки абстракт тафаккурининг шаклланганлик даражаларини инобатга олиш, предметлар хусусиятларини таърифлашда болаларнинг билим даражасини ҳисобга олиш муҳим ҳисобланади.

Болаларнинг қизиқишлари. Мактабгача ёшдаги болаларнинг атроф-оламни билишга бўлган қизиқиши ўта юқори бўлиб, машғулотлар мазмунини танлаш, машғулот учун предметлар тизимини шакллантиришда болаларнинг қизиқишларини ҳисобга олиш лозим. Чунки болаларнинг ташқи оламни билишга бўлган субъектив эҳтиёжлари машғулот учун мотивацияни таркиб топтиришга ёрдам беради. Шунингдек, боланинг эстетик эҳтиёжлари, предметлардаги гўзалликни англашга бўлган интилишларига таяниш машғулотнинг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Тасвирий фаолият давомида моделларни, нақшларни ёки рангларни танлашда болаларнинг қизиқишлари билан ҳисоблашиш лозим.

Предметлар тасвирига доир маълумотларни соддалаштириб тақдим этиш.

Предметларни тасвирлаш ва уларни реал ҳолатига яқинлаштириш боладан жуда катта маҳоратни талаб этади. Шу сабабли ҳам тасвирий фаолиятга доир тушунчаларни болаларга содда ҳолда тақдим этиш муҳим. Масалан, перспектива ҳақида тушунча, горизонтни белгилашда тушунчаларни соддалаштириш лозим. Чунки, болада бу ёшда абстракт тафаккур ҳали яхши ривожланмаган бўлади. Соддалаштирилган маълумотларни тақдим этишда кўргазмалилик тамойилига қатъий амал қилиниши ҳам муҳимдир.

Тасвирий фаолиятни болаларнинг ўйин, меҳнат, ва ўқув-билув фаолиятлари билан уйғунлаштириш. Предметлар билан таништириш ҳамда уларни тасвирлашга ўргатишда болаларнинг барча фаолият турларини уйғунлаштириш, интеграциялаш муҳим ҳисобланади. Чунки болаларнинг диққатини бир фаолият турига узоқ сақлаб туриш мушкул. Машғулот давомида фаолият турларининг, топшириқларнинг тез-тез алмашилиши предметлар ҳақида тўлиқ маълумот олишга ҳамда жараённинг самарали ва қизиқарли бўлишини таъминлайди.

Мактабгача таълим ташкилотларида тасвирий фаолиятга ўргатишнинг мақсади болаларни предметлар билан таништириш асосида уларнинг қобилиятлари ва ижодкорлигини ривожлантиришдан иборатдир. Ушбу мақсад сари амалга оширилаётган тадбирлар Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли қарорида ҳам белгилаб берилган вазифаларга мувофиқдир. Ушбу қарор ижросини таъминлашда болаларни мактаб таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, мактабгача таълим жараёнига замонавий таълим дастурларини татбиқ этиш, МТТларни малакали педагог кадрлар билан таъминлаш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантиришга қаратилган имкониятларни яратиш, мактабгача таълим ташкилотларининг моддий техник базасини, мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган дастурида белгиланган вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилди.

Замонавий мактабгача таълим тизимининг вазифаси болаларни миллий-маънавий, маданий-тарихий қадриятлар ва маънавий - ахлоқий жиҳатдан тарбиялашдан иборат.

Шунингдек, ёш авлод онгида миллий ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш, мактабгача ёшдаги болаларда ўқув-билув фаолиятига интилиш эҳтиёжини, билим олишга бўлган мойилликларини шакллантириб, уларни мунтазам равишда таълим жараёнига тайёрлаш, тарбияланувчиларни интеллектуал ривожлантириш, уларда фикрларини мустакил ва эркин ифодалаш малакаларини шакллантириш, болаларнинг физиологик ва психологик саломатлигини таъминлашдан иборат.

Адабиётлар.

1. Абдуллаева Н. Ш. Мактабгача таълимни вариатив ёндашув асосида такомиллаштириш пед.ф.б.ф.д(PhD) илмий даражасини олиш учун автореферати. –Тошкент: МТМРМҚТМОИ, 2019. – 25 б.
2. Абдурахимова Д. А. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларни ахлоқий руҳда тарбиялашда халқ эртакларидан фойдаланиш. Пед. фан. номзоди ... дисс. – Т., 1998. –165 б.
- 3.И. Б. Камолов. Основные факторы творчества у студентов- Наука и Мир, 2019.

УСУЛГА ОИД БАЪЗИ МУАММОЛАР

Қарши давлат университети Муסיқа таълим йўналиши
2-курс талабаси Шаймардонова Рухсора Зокиржон кизи

Аннотация: Мазкур мақолада нақралар билан белгиланган усулларни замонавий ёзувдаги талқини, ҳамда бир усулнинг турлича кўринишга эга эканлиги таҳлиллар билан ёритиб берилган. Шунингдек, усулларнинг оғзаки ва нота ёзувидаги ноаниқликларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: Ритм, метр, усул, нағма, накра, ўлчов, даврийлик, зарб-у-кадим, мухаммас, наср.

Аннотация: эта статья освещается анализом методов, определенных в современной записи, а также различного взгляда на метод. Основное внимание уделяется интерпретациям методов перорально и примечания.

Ключевые слова: ритм, счетчики, методы, угловая, редактор, мера, периодичность, вопросы, мухамма, проза.

Annotation: This article is covered by the analysis of the methods defined in modern recording, as well as a different view of the method. The main attention is paid to interpretations of the methods of orally and notes.

Key words: rhythm, counters, methods, angular, editor, measure, frequency, questions, Muhamma, prose.

Ритм ҳамда унинг бир бўлаги бўлган усуллар борасидаги илм бир қатор ўтмиш авлод олимларининг ишларида ўрганилгандир. Жумладан, Ўрто Осиё машҳур олимларидан бири Абдурахмон Жомийнинг ҳозирги кунга қадар сақлаиб қолган муסיқа рисоласида: “Қадимги олимлар анъанасига кўра муסיқанинг ўрганиш икки асосий қисмга бўлинади, яъни бу тон ва товушларни вақтдаги давомийлигидир”, - деб фикр билдирилган. Булардан биринчиси композиция, иккинчиси эса ритм тўғрисидаги таълимот, деб номланади. Хусусан, А.Жомийнинг мазкур рисоласи иккинчи қисмида кўпроқ ритмик суратлар(фигура)ни тузилишига эътибор қаратилган.

Ушбу рисоладан кейинги ритм соҳасига доир манба Дарвеш Али Чангийнинг иши ҳисобланади. Рисолалардаги ритм бўғинлар билан белгиланган. Уларнинг қўлланиши маълум бир шеърӣ вазинга асосланади, деган фикрлар айтиб ўтилади. Муаллиф бунга қуйидагича таъриф беради: “Шеърӣятда мавжуд бўлган ўлчовлар(мезон) муסיқада ҳам бор бўлиб, улар ўлчамларининг бирлиги билан фарқланади. Яъни шеърӣятда араб тилидаги маълум бўғинларнинг ўзаро бирикиши натижасида ҳосил бўлса, муסיқада эса қадимги зарб(“зарб-у-қадим”) бўлган “тан-тан” нинг асосида шаклланади”. Муסיқа олимларнинг таърифларига кўра маълум бир сония янграган товуш “нағма”, деб номланган. “Нағма” давом этган товуш бўлгани учун унинг бошланғич нуқтаси ҳам мавжуд бўлиши табиийдир. Ушбу нуқта “накра” атамаси билан белгиланган. “Накра” араб тилидан таржима қилинганда “урғу” деган маънони ифодалайди, муסיқада эса бошланғич нуқтани белгилувчи восита сифатида намоён бўлади. Мазкур нақралар ва уларнинг орасидаги вақт давомийлигини белгилаб, бир бирини боғлаш йўлини усул аниқлаб беради. Ушбу фикр метрга берилган таърифларга яқиндир. Юқорида этиб ўтилган ва бошқа бир қатор муסיқӣй рисоаларда усулнинг рукнлари, деб нақралар белгиланган. Яъни “тан-тана-тананан”. Аммо, ҳозирги кундаги усуллар “бакбака-бака-бум” кўринишида ифодаланади. Мазкур ҳолатга аниқлик киритсак, рукндаги “тан” – “бак(ёки бум)” га, “тана” – “бака”га тенгдир:

Т.Ғофурбековнинг “Бастакорлик ижодиёти: тарихи, таҳлили, тақдири” номли китобида мазкур оғзаки айтиладиган усулларни замонавий нота ёзувидаги кўриниши берилган. Муаллиф “Даври туркий” усулини тўрт кўринишини келтирган. Мазкур усулларнинг замонавий ёзувдаги кўринишидан шуни хулоса қилиш мумкин-ки, ундаги “тан” ва “нан” нақралари “тана”га нисбатан икки баробар узун бўлган ритмик суратга эгадир. Бинобарин, бўғин таркибидаги нақралар сонига қараб ритмик сурат аниқланади. Бу ҳолатда чоракталиikka иккита(“т” ва “н”), саккизталиikka эса битта накра тўғри келган.

Т.Ғофурбеков услубларига асосланган ҳолда Давиш Али Чангининг рисоласида келтирилган “Мухаммас” усулини таҳлил қиламиз: Мазкур усулни Ю.Ражабий ижроларидан ёзиб олинган талқини билан солиштирамиз:

Бу икки усул орасидаги тафовут катта эканлиги кўриниб турибди. Ритмик сурат бир бирига мос келмаган, шунингдек, умумий усулнинг вақт давомийлиги ҳам турличадир. Таҳминан ушбу усулларни тезлигидаги ижросини реал вақтини белгиласак, усул 7 секундни, иккинчисида эса 24 секундни ташкил этади. Яъни бу усулларнинг даврийлиги(давомийлиги) ҳам бир биридан фарқ қилади.

“Тан-тана-тананан”нинг “бак-бака-бака-бум”га ўзгаргани кўрсатилган.

Мазкур услуб(“бак-бака-бака-бум”) асосида А.Фитратнинг “Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи” китобида 24 та усул кўриниши берилган. Хусусан, ушбу усуллар орасидан “Мухаммас”га эътибор қаратиб, унинг юқоридаги намуналари билан солиштирамиз:

Ушбу усулга изоҳ беришдан аввал, “бак ва бум”ларни нота ёзувидаги ритмик кўриниши қандай белгиланганлигига тўхталиб ўтамиз. А.Фитратнинг китобида келтирилишича, икки “бак” бир-бирига яқин бўлганда “бака”, икки “бак” айрилмаган ҳолда бир биридан узоқда бўлса “бакка” деб белгиланган. “Бакка” рукнига нега иккита бир хил узунликдаги ритмик сурат берилди, балки улардан биринчиси иккинчисига нисбатан узунроқдир, чунки иккинчисида фақат “ка” рукни борку деган савол уйғониши мумкин. Аммо шуни айтиш жоизки, А.Фитрат келтирган 24 та усуллар рўйхати ичидан биронтасида ҳам кетма-кет келган “бак-бак” учрамайди, шу сабабдан ушбу ҳолат “бакка” кўринишида ифодаланган деган фикр юзага келади. Шунингдек, бир рукн ўрнида тўхташ(пауза) “ж” ҳарфи билан белгиланган. Мазкур усулнинг 3 туридан охириги икки кўриниши бир бирига вақтдаги давомийлиги билан ўхшашдир. Яъни кейинги усул ҳам реал вақтда 24 секундни ташкил этади. Аммо бу 2 ва 3 усулларнинг ички тузили кўриниб турганидек анча бир биридан фарқ қилган. Дарвиш Али Чанги рисоласида келтирилган “Мухаммас” усули эса бу икки усул билан умумий жиҳатларининг йўқлиги юқоридаги таҳлилдан маълумдир.

И.Ражабовнинг “Мақом асослари” китобларида келтирилган усулларни оғзаки ва нота ёзувида белгиланишига эътибор қаратамиз. “Наср” усулини келтирамиз:

Ушбу усулнинг (Усул тагидаги рақамлар билан ҳиссалар белгиланган) 2-ҳиссасидаги чўзим чоракталиик “бум”, аммо 5-ҳиссасида эса “бум” саккизталиик, деб белгиланган. Яъни “бум” икки хил чўзимда келган, лекин оғзаки айтилганда бир биридан аниқ фарқланмаган. Худди шундай ҳолат “бак”да ҳам мавжуд. Хусусан, 3 ва 6-ҳиссаларда чоракталиик, 5- ҳиссада “бак” саккизталиик бўлиб келган. Усулларнинг нота ёзувидаги ва оғзаки белгиланишидаги фарқи нафақат “Наср” усулида, балки бошқа бир қатор усулларда ҳам кузатилади. Масалан булар қаторида “Уфар”, “Савт”, “Талқинча” кабиларни санаб ўтиш мумкин.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкин-ки, усуллар манбаларда турлича кўрсатилган. Яъни номи бир бўлган усулнинг қадимги ва ҳозир кўринишларидаги фарқ катта эканлиги юқорида кўрсатилди. Жумладан, бир усулнинг икки муаллиф талқинидаги кўринишида

Ўхшашлик мавжуд бўлса ҳам, уларнинг ички тузилишлари ҳар хил эканлиги таҳлил жараёнида маълум бўлди. Усулларнинг оғзаки ва нотадаги белгиланиши орасида айрим ноаниқликлар бор эканлиги изоҳланди. Буни эса ўз навбатида устоз-шогирд анъанасининг муҳим эканлигини белгилаб берувчи сабаблардан бири деб айтиш мумкин.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмон Жомий. Мусиқа ҳақида рисола. Тожикчадан таржима қилувчи А.Н.Болдиров, В.Беляев таҳририда. Т., санъатшунослик илмий-текшириш институти. Қўлёзва, инвентарь №63, 3 бет
2. Семенов А.А. Среднеазиатский трактат по музыке Девриша Али (XVIIвека). Т., 1946, 12- бет
3. Гофурбеков Т.Б. Бастакорлик ижодиёти: тарихи, таҳлили, тақдири. Т., 2019, 62-бет
4. Фитрат А. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи. Т., 1993., 13-14 бетлар
5. Фитрат А. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи. Т., 1993., 13-бет
6. Ражабов И. Мақом асослари. Т., 1992, 19 бет

ОИЛАДАГИ ИНҚИРОЗЛАР ВА УЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Қарши давлат университети тьютори

Унгбоева Умида

Аннотация: Мақолада оиладаги инқирозлар, уларнинг оқибатлари ва олдини олиш имкониятлари тўғрисида фикр юритилган. Мақоладан Маҳалла, ижтимоий марказ психологлари ва амалиётчи психологлар ҳамда талабалар амалий услубий материал сифатида фойдаланишлари мумкин.

Калит сўзлар: *диагностик, коррекцион, профилактик, маърифий.*

Аннотация: в статье обсуждаются семейные кризисы в семье, их последствия и предотвращение возможностей. Статья может использовать психологов сообщества, социального центра и практиков в качестве практических методологических материалов.

Ключевые слова: диагностическая, коррекция, профилактическая, образовательная.

Annotation: The article discusses family crises in the family, their consequences and the prevention of opportunities. The article can use psychologists of the community, social center and practitioners as practical methodological materials.

Key words: diagnostic, correction, preventive, educational.

Инқирозли оила ёки мушкул аҳволга тушиб қолган оналар, уларнинг фарзандлари билан психологик-педагогик ёрдам ишлари *диагностик, коррекцион, профилактик, маърифий* йўналишларда ташкил этилади.

Инқирозли оила билан ишлаш аввало шундай ҳолатга тушиб қолган оилаларнинг талаб-таклифлари асосида, ёки у ёки бу ҳудуддаги оилаларнинг аҳолини ўрганиш натижаларига кўра амалга оширилади. Ватанимизда оилаларнинг катта қисми ёш оилалар тоифасига киради. Уларда муайян муаммоларнинг, ижтимоий ҳамда психологик муҳофазага эҳтиёжи табиий бўлади. Шунинг учун хизмат шаҳобчалари бир томондан, талаб ва таклиф асосида ташкил этилади, иккинчи томондан, давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан оилани муҳофаза қилиш, уларнинг муаммоларини ўрганиш ва ёрдам бериш ўз-ўзини бошқариш органлари, “Оила” марказлари, ёшларнинг ҳаракатига юкланганлиги учун тавсия ва кўрсатмалар асосида ҳам ташкил этилади. Марказлар хизмат турларига турли инқирозли шароитни бошдан кечирган оилага ёрдам кўрсатиш уларнинг асосий вазифаси ҳисобланади. Жамоатчилик ташаббуви билан ташкил этилган шундай хизмат турларидан бири

мамлакатимизнинг турли туман ва шаҳарлари марказларида ташкил этилган Ёшларга ижтимоий кўмак марказлари бўлиб, унинг қошида ташкил этилган “Ёш оилага ижтимоий ва психологик хизмат кўрсатиш” бўлимлари, ундаги “Ишонч телефонлари” оила аъзоларига маърифий, маънавий, ахборот, психологик хизматларни амалга оширади.

Оилага ижтимоий-психологик хизмат марказлари кимнинг буюртмаси билан фаолият бошлагани, унинг фаолияти самарасини ким мониторинг қилишидан қатъий назар, улар *болалар, ота-оналар, яхлит оилаларга* хизмат кўрасатади:

Оилада тарбияланаётган болалар муаммолари билан шуғулланадиган ижтимоий-психологик хизмат марказлари асосан диагностик ва психокоррекцион йўналишларда иш олиб боради.

Диагностик йўналишдаги ишлар - Бола психик тараққиётида содир бўлаётган муаммолар, чекинишлар ва уларнинг асл сабабларини диагностика усуллари ёрдамида аниқлаш; Бола нормал тараққиёти жараёнида аниқланган муаммолари жиҳатлар ва уларни бартараф этиш билан боғлиқ ишлар; Бола психик тараққиётидаги патологиялар ва уларни қисман бўлса-да бартараф этиш, келиб чиқиш сабабларини ота-онага билдириш ҳамда ҳамкорликда болага ёрдам бериш чораларини белгилаш.

Бола саломатлиги ва унинг хасталиklarини психик ҳаётга алоқадорлиги бевосита эканлигини аниқлаган психолог – маслаҳатчи ота-она билан биргаликда муаммонинг ечимини излайди ва оила муҳитини яхшилашга ҳисса қўшади. Болалар ўртасида олиб бориладиган **профилактик ишлар** белгиланган режа бўйича амалга оширилади. Профилактиканинг мақсади – болада аномал ҳолатларнинг олдини олишдир. Бунда психолог мутахассис психодиагностик воситалардан фойдаланди, унинг вазифаси аввало болада рўй бериши мумкин бўлган патологик жараёнларнинг олдини олишдир. Оилавий низолар, оилавий муносабатларнинг издан чиқиши шу оила муҳиtida тарбияланаётган боланинг асаб тизимига, психологик ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

Оиласида муаммо бўлган болалар ўртасида олиб бориладиган **коррекцион тузатиш билан боғлиқ чора-тадбирлар**-диагностик амалиёт билан биргаликда амалга оширилади.

Диагностика орқали аниқланган ҳулқдан чекиниш ҳолатлари боланинг ёши, оилавий шароити, қизиқиш ва иқтидори инобатга олинган ҳолда малакали амалиётчи психолог томонидан бартараф этилади. Бунда бевосита бола онги ва фикрлаш тарзига таъсир кўрсатилади, шунинг учун бундай тадбирлар кичик ёшидаги болалар ўртасида ўтказилади.

Ота-оналар билан психологик-педагогик профилактика ишлари оилада эр ёки хотин томонидан бир-бирларига нисбатан ноўрин, бешавқат муносабатлар содир этилганда амалга оширилади. Шунинг учун амалиётчи психолог энг аввало эр-хотинларнинг қай бири кўпроқ айбдор ва қайси бирининг инсоний шаъни ва ҳуқуқлари паймол этилганини аниқлаши даркор. *С.Ковалевнинг* фикрича, низокаш эр-хотинларнинг дастлабки мулоқотда психологга берган маълумотлари ҳар доим ҳам ҳаққоний, объектив бўлавермайди. Психолог хизматидан фойдаланишни истаган шахснинг ўзи муаммони аниқ нимада эканлигини баён этолмайди. Масалан, эридан нолиган хотин эрнинг қай даражада ноҳақлиги ёки нима сабабдан ундан кўнгли қолганлигини аниқ айтиб беролмайди. Айниқса, бундай ҳолатларда низоли вазиятни келтириб чиқарган “айбдор” бола бўлиб чиқса, иккала томон ҳам ўзича ҳақ ва уларнинг иккисини жанжаллашишга туртки бўлган омил уларнинг фарзандини севиши бўлиб чиқади.

Рус олими *В.В.Столин* психологик хизмат марказларига норозилик билан мурожаат қилган ота-оналарнинг шикоятлари мазмунини ўрганган ва уларни тоифаларга бўлган:

1. Боласидан ташвишланган ота-онанинг мурожаати. Аслида баъзи мурожаатлар ўринсиз бўлиб, ота-онанинг ортиқча жонсараклиги, хавотирчанлиги туфайли келиб чиқади, улар ҳар эҳтимолга қарши болсини парваришлаш, тарбиялашга адашиб кетмасликдан қўқиб психолог қабулига келади.

2. Шикоятли мурожаат ота-онанинг болага муносабатининг ўзидан келиб чиқади. Чунки аслида бола ота-она ишора қилаётган ташвишлардан, нуқсонлардан холи бўлди. Масалан, онанинг фикрича, боласи уни ёқтирмайди, унинг айтганларини қилмаяпти, аслида унинг ўзи болага етарли ва ўринли меҳр беролмайди.

3. Шикоят қисман ёки мутлоқ асосли, чунки болада ҳақиқатан ҳам отаонага, яқинларига, яхши кўрган нарсаларига нисбатан нотўғри муносабат шакллана бошлаган ёки анчадан буён намоён бўлмоқда. Бу нуқсонлар асосан ота-она ва бола ўртасидаги муносабатларга алоқадорлиги психолог аниқлайди.

4. Бола хулқидаги оғишлар ва уларга боҳлиқ хатти-ҳаракатлар ота-онани жиддий ташвишга солади. Лекин бундай ҳолат умуман оилавий ўзаро муносабатларнинг дарз кетганлигини оқибати бўлиши мумкин. Бу одатда боланинг ота-онаси билан нормал муносабатда эканлигини кўрсатади, лекин хулқидаги номувофиқликлар боланинг ўқиши, интизоми, мактабдаги бурчларини тўла бажармаётганлиги билан боғланади.

5. Боланинг ота-онаси билан муносабати ёмонлигининг сабаби – асосан катталарнинг болага нисбатан адолатсизлиги оқибати ҳисобланади. Бундай ҳолатларда ҳақиқатан ҳам боланинг психологиясида жиддий ўзгаришлар ва муаммолар бўлади ва ота-онанинг шикояти жиддий психологик тузатиш ишларини тақозо этади.

Юқоридаги каби шикоятлар ортиб борган сари охирги йилларда ота-оналарнинг ўз фарзандларини тўғри тарбиялашлари, ўзаро муносабатларини тўғри маромда ташкил этишлари борасида қатор лойиҳалар амалга оширилмоқда. Шундай лойиҳалардан бири “Ота-оналикнинг самарадорлиги тренинги” бўлиб, у рус олими *А. Аладьин* томонидан таклиф этилган. Бу тренинг ота-оналарда оилавий муносабатларда ўзини қандай тутиш, фарзандлар билан муносабатда қўлланиладиган энг самарали усуллар борасидаги билим, кўникма ва малакаларини оширишга йўлантирилган.

Ўзбекистон шароитида ҳам энди кенг қўлам ёзаётган хусусий ва давлат муассасалари таклиф этаётган “Оила сабоқлари”, “Ижтимоий психологик тренинглар” айнан эр-хотинларни ота-оналикка ва ўзаро муносабатларнинг турли жиҳатларига қаратилгандир. Республика “Оила” илмий-амалий маркази томонидан маҳаллаларда ташкил этилаётган “Ота-оналар университетлари”нинг асосий мақсади ва йўналиши ҳам айнан шу каби муаммоларни жойида, оила муҳитида ечишга катталарни ва ёшларни ўргатиш, уларда соғлом муносабатлар психологиясини шакллантиришга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, оилада соғлом муҳитни яратиш учун ижтимоий муҳит ва таълим тарбиянинг ўрни катта. Шу билан бир қаторда Республика Аёллар ва қизлар уюшмасининг филиаллари, аёлларни реабилитация қилиш ва мослаштириш марказлари, нодавлат ташкилот марказлари фаолияти ҳамда фаол аёллар фаолиятларини такомиллаштириш кераклигини кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз.-Тошкент.: —Ўзбекистон. 2017.-488 б

2. Каримова В. Оила психологияси: Педагогика олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. – Т.: 2008 – 152 б.
3. Шоумаров Ғ.Б. ва б. Оила психологияси. - Т.: “Sharq”, 2001 у.-272 б.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHISIDA TABIIY-ILMIY DUNYOQARASHNI RIVOJLANTIRISH USHLARIDAN FOYDALANISH

Qarshi DU "Boshlang'ich ta'lim kafedrası" katta o'qituvchisi

PhD M.K. Kazakova

Qarshi DU Pedagogika instituti magistranti

Parmonova Mahzuna Aliqul qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisida tabiiy-ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda tabiiy ko'rgazmali vositalar, suratlar va kuzatish ishlarining ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: tabiiy jism, surat, kuzatish, idrok, tabiiy-ilmiy dunyoqarash, tabiat, quyosh, tuproq...

Аннотация: В данной статье рассматривается значение естественных наглядных пособий, фотографии и наблюдения в развитии естественнонаучного кругозора у дошкольника.

Ключевые слова: природное тело, образ, наблюдение, восприятие, естественнонаучное мировоззрение, природа, солнце, почва..

Annotation: This article discusses the importance of natural visual aids, photography and observation in the development of a natural-scientific outlook in a preschooler.

Keywords: natural body, image, observation, perception, natural-scientific worldview, nature, sun, soil ..

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisiga, tabiiy-ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda tabiiy jismlar kerak, chunki ular tarbiyalanuvchilarda tabiiy jismlarni bevosita ko'rish asosida tasavvur va tushunchalarni hosil qilishga imkon beradi (har bir o'quvchii tabiiy material bilan mustaqil ishlay olishi uchun uni yetarli miqdorda – tarbiyachilar soniga qarab to'plash kerak).

Qabul qilish uchun teri sezgisi, hid bilish, maza sezishni talab qilmaydigan yirik jismlarni o'qituvchi uzoqdan turib namoyish qiladi. Yirik o'simliklar, masalan, makkajo'xori, poliz ekinlari, pomidor (o'simlik bargi, ildiz, mevalari bilan) yoki hayvonlar, parrandalar (mushuk, qush va h) shunday ko'rsatilishi mumkin.

Narsani o'quvchilarning barchasi yaxshi ko'rishlari uchun u stoli balandligida o'rnatiladi. Tirik hayvonlarni namoyish qilish o'quvchilarga faqat ularning tashqi ko'rinishi haqidagina emas, balki harakati, qiliqlari, ovozi va hokazolar haqida ham tasavvur hosil qilish imkonini beradi, bu tasavvurlar ancha to'liq va ravshan bo'ladi. Kuzatishlarga yaxshiroq rahbarlik qilish uchun o'qituvchi tarbiyalanuvchi oldiga kuzatilayotgan jismning katta-kichikligi, shakli, rangi, jonli bo'lsa, yuz asosiy qismlari, harakatlanish usuli haqida, shuningdek, boshqa narsalarga o'xshashligi va ulardan farqiga oid yo'naltiruvchi savollar qo'yadi. Savollarga javob berish orqali bolalarda nutqiy faoliyat ham rivojlanadi.

Suratlar bilan ishlash metodikasi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanayotgan bolalarda tabiiy –ilmiy tafakkurni shakllantirishning samarali usullaridan yana biri bu suratlar bilan ishlashdir.

Bunda tarbiyachi bolalarga ular hali koʻrmagan koʻpgina obʻekt va hodisalar toʻgʻrisida maʼlumotlar beradi. Biroq eng jozibali va qiziqarli hikoya ham, agar yaxshi surat koʻrsatilmasa, yetarli toʻliq va yorqin tasavvurlar bera olmaydi. Faqat suratlarni diqqat bilan koʻrib chiqish orqali tabiiy holdagi jism bilan tanishishdagiga yaqin keladigan taassurotlarni hosil qilish mumkin.

Mashgʻulotlarda koʻpincha devoriy suratlar ishlatiladiki, ular boʻyicha guruh tarbiyalanuvchilarining barchasi ishtirokida ish olib boriladi. Yirik suratlar boʻlmasa, kichikroq suratlardan foydalanish mumkin, ularni har bir oʻquvchiga koʻrsatish kerak. Tarbiyachi qaysi turdagi surat bilan ishlamasin, uning maqsadi - suratning tabiatshunoslik mazmunini ochib berish, bolalarda tabiiy bilimlarining manbai sifatida undan foydalana olish uquvini hosil qilishdir.

Mashgʻulotning tuzilishi va suratning mazmuniga qarab, undan turlicha foydalaniladi. Surat tarbiyachining hikoyasi tasviri boʻlib xizmat qilishi mumkin. Bunda uning tafsilotlariga toʻxtash shart emas, chunki u hikoyadan olinadigan taassurotni susaytiradi. Suratning mazmunidan bu holatda faqat bayonning eng muhim maʼnosi bilan bogʻliq holda foydalaniladi.

Surat, shuningdek, suhbatning boshlanish qismi boʻlishi ham mumkin. Bu holda oʻqituvchi darsni suratni koʻrib chiqish bilan boshlaydi va suhbat jarayonida oʻquvchilarni uning tabiatshunoslik mazmunini oʻzlashtirishga olib keladi. Bunda oʻquvchilarning koʻproq faolligiga erishish kerak. Ular suratda tasvirlangan obʻektlarni faqat koʻrish bilan qabul qilib qolmasdan, balki ularning ayrim tomonlarini solishtirishlari, ilgariyiga taqqoslashlari va surat mazmunidan baholi qudrat xlosalar chiqarishlari kerak.

Kuzatish tabiatni oʻrganishning koʻrgazmali metodidir. Maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyalanuvchisining tabiatni kuzatishi deganda atrof borliqning jism va hodisalarini rejali ravishda, maqsadga yoʻnalgan holda, ongli tashkillangan qabul qilish tushuniladi. Kuzatishlar ikki belgi: muayyan maqsadning boʻlishi va diqqatni kuzatish obʻektiga bilgan xolda toʻplash bilan xarakterlanadi.

Tabiiy-ilmiy dunyoqarashni bolalarda oʻqitishning boshlangʻich bosqichlarida tarbiyachi tarbiyalanuvchilarning kuzatishlarini tashkil qila turib, ularni oldin safarbar qilishi yoki kuzatish moʻljallangan narsani ongli qabul qilib olish uchun kerakli maʼlumotlarni bildirishi, kuzatiladigan narsaning muhim xususiyatlarini ajratishi, kuzatishning izchilligini koʻrsatishi zarur. Kuzatishsiz bolalarda tabiat jismlari va hodisalari, ularning xususiyat hamda sifatleri, ular oʻrtasida mavjud bogʻlanishlar haqida toʻgʻri tasavvurlar ololmaydilar.

Tarbiyalanuvchilarda tegishli tasavvurlarning hosil boʻlishi qabul qilishning boyligi va toʻliqligiga bogʻliqdir. Kuzatishda bolalar faqat kuzatilayotgan obʻektlarning tomoshabinigina boʻlib qolmasdan, balki ularning xarakterli xususiyatlarini bilib olishga intiladilar. Masalan, chinor va zarangning barg rangidagi oʻzgarishlarni kuzatib, oʻquvchilar shu oʻsimlik barglarini taqqoslaydilar va ularning farq qiladigan hamda umumiy belgilarini aniqlaydilar: zarang, shumtol, chinor, teraklarning mevalarini qarab chiqib, oʻquvchilar bu mevalar biri-biridan nima bilan farq qilishini, ularning shakli va rangini aniqlaydilar, yashik yoki uchastkaga oʻsimlik urugʻlarini ekib, bolalar oʻsimtaning qanday yorib chiqayotganligini, birinchi barglar qanday vujudga kelayotganini va oʻsimlikning rivojlanayotganligini kuzatadilar.

Kuzatishlar davomiyligi va xarakteriga boʻyicha qisqa muddatli va uzoq muddatli boʻlishi mumkin. Qisqa muddatli kuzatishlar biror narsani qabul qilib olish uchun oʻtkaziladi. Hayvonlar (kirpi, toshbaqa, kapalak, ninachi)ning harakatlanishini kuzatish qisqa muddatli kuzatishga misol boʻlishi mumkin.

Maktabgacha taʼlim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida kuzatish ishlari kichik muddatli kuzatishlar olib boriladi.

Kuzatish uchun oson (uddalasa bo'ladigan) ob'ektlarni tanlash zarur. Kuzatishlar o'lkashunoslik xarakterida bo'lsin. Juda murakkab va tushunarli bo'lmagan hodisa va narsalarni tanlash kerak emas. Bu o'quvchilar qiziqishini sovitishi va kuzatishni adashtirib yuborishi mumkin. Kuzatish albatta tabiatshunoslik bilimlarini tushunib olishga, idrok qilish faolligini, tabiatga qiziqish va muhabbatni rivojlantirishga, atrof tabiat ob'ektlari to'g'risidagi bilimlarni kengaytirishga yo'naltirilmog'i lozim.

Bolalarni narsa va hodisalarni ko'ra olish, eshitish va qabul qilib olishga o'rgatish — MTT tarbiyachilarning eng muhim vazifalaridan biridir. Bolalar ko'pincha ikkita tanish daraxtga (masalan, chinor va zarangga) qaraydilaru, ularni bir-biridan ajrata olmaydilar. Bolalar suratni ko'rib, undagi eng muhim tomonlarini ko'ra oladilar, deb hisoblab bo'lmaydi. Tarbiyachi ular oldiga aniq ob'ektlarni topish, ularni ta'riflash, savollarga javob berish bo'yicha muayyan vazifa qo'yishi kerak.

Kuzatuvchanlikni rivojlantirish uchun bolalarni jism va hodisalarni taqqoslashga o'rgatish muhimdir. Kuzatish uchun biror narsani ko'rsata turib, tarbiyachi ularni nimaga o'xshashligini so'rashi kerak. O'xshashlikni aniqlab, tarbiyalanuvchilar e'tiborini narsalar o'rtasidagi farqlarga qaratish kerak. Bunda kuzatishga iloji boricha ko'proq sezgi organlarni jalb qilish muhimdir.

Bolalar ko'ribgina qolmasdan, kerak bo'lganda ushlab, hidlab ham ko'rsin va h.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanayotgan bolalarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda ko'rgazmali, suratlar va kuzatish ishlaridan foydalanish bolalarda aniq faktik bilimlarning to'planib borishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. . Dryazgulova V.A. "Didakticheskie igri dlya oznakomleniya doshkolnikov rasteniyami". M., "Prosveshenie" 1981 g.
2. Jabborova. K.M Maktabgacha yoshidagi bolalarga ekologik ta'lim-tarbiya berishning uziga xosligi. T., 2000 yil.
3. Markovskay M.M.. Bolalar bogchasida tabiat burchagi. T., "O'qituvchi", 1991 yil. Samarukova. P.G. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish. T., "O'qituvchi", 1984yil.
4. Vinogradova N.F.. Umstvennoe vospitanie detey v protsesse oznakomleniya s prirodoy. M. "Prosveshenie". 1982 g.
5. Yusupova. P.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya bernsh. T., "O'qituvchi". 1995 yil.

MUAMMOLI TA'LIMDA PEDAGOGIK MUAMMOLARNI ECHISH USULLARI VA MUAMMONI QO'YISH BOSQICHLARI

Chiroqchitumani 184 – maktabo`qituvchisi Z.D.Bahriddinova

Annotasiya:

Muammolita'limdapedagogikmuammolarniechishusullarivamuammoni qo'yishbosqichlarito'g'risid afikryuritilgan.

Аннотация: Проблемное обучение фокусируется на способах решения педагогических задач и этапах решения проблем.

Annotation: Проблем-баседлеарнингфосусес он тхейвайс оф солвингпедагогисалпроблемсандтхестаге оф проблем солвинг.

Kalitso'zlar: muammolashtirish, Ijtimoiy, konstruktiv, badiiyifodaviy, ilmiy-tadqiqot.

Ключевые слова: решение проблем, социальное, конструктивное, художественное выражение, исследование.

Keywords: problem solving, social, constructive, artistic expression, research.

Muammoli ta'limning mohiyatini o'qituvchi (pedagog) tomonidan o'quvchi-talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalarini, muammolarini va savollarini hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarish tashkil etadi. Bu esa bilimlarni o'zlashtirishning ilmiy-tadqiqot usulini yuzaga keltiradi. Muammoli ta'limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog'liq:

1. O'quv materialini muammolashtirish. 2. O'quvchi-talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish. 3. Ta'lim jarayonini o'yin, mehnat faoliyat bilan uyg'unlashtirish. 4. O'qituvchi (pedagog) tomonidan muammoli metodlardan o'z rindasamarali foydalanish ko'nikmasiga egab o'lish. 5. Muammoli vaziyatni haletish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda o'quvchi-talabalarga bayon etish. J. Dyui muammoli ta'lim asosi sifatida quyidagi yo'nalishlarni belgilagan:

1) Ijtimoiy, 2) konstruktiv, 3) badiiy ifodaviy, 4) ilmiy-tadqiqot. Ta'limni tashkil etish uchun quyidagi vositalardan foydalanish maqsadga muvofiq: 1) so'z, 2) san'at asarlari, 3) texnik qurilmalar, 4) o'yinlar, 5) mehnat.

Muammoli ta'lim turlari (M.N. Skatkin):

1. Bilimlarni muammoli bayon qilish (muammoli ma'ruza), 2. Muammoli topshiriqlarni hal qilish (muammoli amaliy mashg'ulot), 3. Kichik ilmiy tadqiqotlarni olib borish (muammoli tajriba).

Muammoning tarkibiy qismlari:

1) ma'lum bilimlar, 2) noma'lum bilimlar, 3) mavjud tajriba.

Muammoli o'qitish jarayonida o'quvchining mustaqillik roli reproduktiv o'quv usullariga solishtirib qaraganda ancha samarali bo'ladi. Bu turdagi o'qitishning maqsadi o'quvchilar bilan ishlash jarayonida ta'lim-tarbiya masalalari, muammo va savollariga javob qidirish, ularni hal etish yo'llari bilan yangi bilimlarni o'zlashtirishni, o'quvchilar o'quv faoliyatida muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish va hal etish bo'yicha o'qituvchi (pedagog)lar ularda qiziqish uyg'ota olishidan iborat.

Mohiyatiga ko'ra muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi hamda o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. O'qitishda muammoli vaziyat shunchaki "fikr yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas, balki u bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilim izlari va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Bunda har qanday mashaqqat muammoli vaziyat bilan bog'liq bo'lmasligi mumkin, ya'ni yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Muammoli vaziyat har qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda o'quvchi mashaqqat talab qilgan tushuncha yoki faktning unga avval va ayni vaqtda ma'lum bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab etadi. Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

1) o'quvchi-talabaga notanish bo'lgan faktning mavjud bo'lishi, 2) vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi. Muammoli vaziyatlarni hal etishda o'qituvchi (pedagog) o'quvchilar faoliyatini fikr yuritishning mantiqiy operatsiyalari-tahlil, sintez, taqqoslash, analogiya,

umumlashtirish, tasniflash va xulosa yasashga yo‘naltiradi. Bu kabi vaziyatlardan o‘quv jarayonining barcha bosqichlarida: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilishda foydalanish mumkin. Odatda muammoli vaziyatlar tizimi muvaffaqiyatli yaratilgan hollarda mazkur mavzuni muammoli dars shaklida o‘tish tavsiya etiladi. O‘qitish jarayoniga muammoli darslarni qo‘llash uchun o‘qituvchi (pedagog) quyidagi masalalarni hal qilishi kerak bo‘ladi:

- o‘quv dasturi bo‘yicha qaysi mavzularni muammoli dars shaklida o‘tish mumkinligini;
- mavzu matnidagi masalalar bo‘yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, sistemalilik, mantiqiylik, ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilishi;
- o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta‘minlaydigan vosita va usullarni aniqlashi, ulardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish yo‘llarini belgilashi zarur.

O‘qituvchi o‘rganilayotgan bob va mavzularning didaktik maqsadi, ta‘lim mazmunidan kelib chiqqan holda yuqori samara beradigan mashg‘ulot turini belgilaydi, va uni amalga oshirishni rejalashtiradi.

Pedagogik muammo –hal qilinishi zarur, biroq, hali echish usuli noma‘lum bo‘lgan pedagogik xarakterdagi masala.

Muammoni qo‘yish quyidagi **bosqichlarda** kechadi:

1. Muammoni izlash, 2. Muammoni qo‘yish, 3. Muammoni hal qilish.

Ta‘lim jarayonida muammoni qo‘yish bir necha sathda kechadi. Ular:

Muammoni qo‘yish sathlari : 1-sathituvchi muammoni qo‘yadi va talabalarni uni hal qilishga yo‘naltiradi. 2-sath O‘qituvchi muammoli vaziyatni bayon qiladi va talabalarining o‘zlari mustaqil ravishda muammoni shakllantiradi. 3-sathO‘qituvchi muammoni qo‘rsatib bermaydi, balki unga talabalarni ro‘para qiladi. Talabalar muammoni anglagan holda uni o‘zlari shakllantirib, muammoni echish usullarini tahlil qiladi.

Muammoli vaziyat –o‘quvchilarning ma‘lum topshiriqlarni bajarish (masalani echish, savolga javob topish) jarayonida yuzaga kelgan ziddiyatni anglashi bilan bog‘liq ruhiy holati bo‘lib, u hal etilayotgan masala bilan bog‘liq yangi bilimlarni izlashni taqozo etadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish **bosqichlari**:

1. Muammoli vaziyatni yaratish.2. Vaziyatni tahlil qilish asosida muammoni qo‘yish.3. Farazlarni ilgari surish.4. Echimni tekshirish.

Pedagogikada muammoli vaziyat metodi ham qo‘llaniladi.

Muammoli vaziyat metodi – o‘quvchilarni muammoli vaziyatga to‘qnash kelishini ta‘minlash asosida ularning bilish faoliyatini faollashtirishga asoslanadigan yo‘l. Metodning mohiyati aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va uning echimi yuzasidan qaror qabul qilishdan iborat. Ta‘lim jarayonida muammoli vaziyat metodi qo‘llanilganda o‘quvchilarning faoliyatlari quyidagi tizim asosida tashkil etiladi: Muammoli vaziyat, Echimning usul va, vositalarini tanlash, Xarakatlarni rejalashtirish, Axborotlarni izlash, Loyihaning taqdimoti vahimoyasi, Yangi muammolarni bashoratlash. Muammoli ma‘ruza muammoli ta‘limda eng ko‘p qo‘llaniladigan o‘qitish shakli sanaladi.

Muammoli ma‘ruza – o‘qituvchi tomonidan o‘quvchini muammoli vaziyat, muammoli masalani hal etishga yo‘naltirish orqali unda bilish faolliyatini oshirishga yo‘naltirilgan ma‘ruza.

Muammoli ta‘lim texnologiyasi – o‘quvchilarda ijodiy izlanish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma‘lum xulosalarga kelish kabi ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan ta‘lim texnologiyalari hisoblanadi. Muammoli ta‘lim texnologiyasining quyidagi shakllari mavjud: Muammoli bayon, evristik suhbat, muammoli namoyish, izlanishga asoslangan

amaliy mashg'ulot, ijodiy topshiriq, xayoliy muammoli tajriba, muammo farazlarini shakllantirish, masalalarni muammoli echishning optimal variantlarini tanlash, muammoli vazifa, muammoli o'yin. Muammoli ta'lim jarayonini tashkil etishda o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan metodlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. SHu sababli o'qituvchilar ularni to'g'ri tanlashga e'tibor qaratishlari zarur. Quyidagilar muammoli ta'limning asosiy metodlari sanaladi:

Demak, zamonaviy sharoitda ta'lim amaliyotida muammoli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi o'qitish jarayonini samarali kechishini ta'minlash bilan birga o'quvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ta'lim sifatini yaxshilash va samaradorligini oshirishga nisbatan qo'yilayotgan ijtimoiy talablar o'qituvchilardan loyiha va muammoli ta'lim texnologiyalarini o'qitish jarayonida maqsadli, samarali qo'llashni talab etadi. Mazkur ta'lim texnologiyalarining mohiyatiga oid ma'lumotlar bilan tanishish malaka oshirish kurslari tinglovchilarining mavjud bilimlarini boyitish bilan birga amaliy ko'nikma, malakalarini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva Sh. A. "Pedagogika" – Toshkent., Fan nashriyoti. 2004.
2. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'qituvchisi psixologiyasi. -Toshkent 1998.
3. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish nazariyasi va metodologiyasi. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2012.

2-ШУБА: МАКТАБГАСҲА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИСҲНИНГ КОНСЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

THE IMPORTANCE OF MONTESSORI METHODOLOGY IN PRESCHOOL CHILD DEVELOPMENT

Lee Youngil
Volunteer of KOICA

Annotation

This report discloses the importance of Montessori's methods in the comprehensive development of preschool children, which is important in the formation and development of the personality, the content and essence of this technique.

Keywords: child, personality development, montessori technique, daily life, mathematics, sensorika, space zone, creative activity, development of speech.

Аннотация

Мазкур маърузада шахс шаклланиши ва ривожланишида муҳим бўлган мактабгача ёшиданоқ болаларни ҳар томонлама ривожлантиришда Монтессори методикасининг аҳамияти, мазкур методиканинг мазмуни ва моҳияти очиб берилган.

Калит сўзлар: бола, шахс ривожланиши, Монтессори методикаси, кундалик ҳаёт, математика, сенсор, космик зона, ижодий фаолият, нутқ ўстириш.

Аннотация

В этом докладе раскрывается важность методики Монтессори во всестороннем развитии детей дошкольного возраста, которая важна в формировании и развитии личности, содержание и суть этой методики.

Ключевые слова: ребенок, развитие личности, методика Монтессори, повседневная жизнь, математика, сенсорика, космическая зона, творческая деятельность, развитие речи.

Montessori's education is a curriculum created by the first doctor and teacher in Italy Maria Montessori, which was developed at the beginning of the twentieth century, and from the second half of the 1960s, Montessori education attracted the attention of the whole world.

Maria Montessori created a new education philosophy based on the study and analysis of the sensory and emotional development of preschoolers. This technique corresponds to the ideas of philosophers ZH.Z. RUSSO, F. Ferre and J.h. Pestozzi.

According to M. Montessori techniques, all people are born with congenital abilities. The development of this innate ability is manifested in children in integrity through interaction with the environment. Stressing the need for children in freedom, Montessori emphasized the period of the child and the assimilant environmental consciousness (absorbing mind) as an important tool that contribute to the development of children. It is manifested in children at the moment when they focus on special subjects in a censored medium. Just like in this process, the sponge (urchival) quickly absorbs water, so the children easily assimilate exactly the knowledge that they are given. When a child in the sensitive period is awakening interest in any activity, the child manifests the feature that performs it again and again. This is what can be called the child's love to the environment and his intelligent mental desire. If the child disappears interest that occurs during the censorship, it is not restored after it. It is impossible to hope so much efficiency as it could be obtained during the recovery period. Since the child may have no particular interest or desire in a particular area, the child's interest and desire must be adequately taken into account

during the sensation period. Therefore, when a child has an interest in a particular area, adults must carefully monitor the desires of the child, study them, identify the activities that the child wants to perform, create a necessary environment for him (prepared environment) for training and promote its development. The Montessori program is a program of systematic impact on the comprehensive development of a child on a voluntary basis with the help of special training tools. This program is called assimilant consciousness and is based on the individual characteristics of the child.

At the preparatory stage, the teacher must trace the interest of each child, to determine its features, levels of development and indicate the occupation corresponding to the interests of each child. The child chooses a lesson who wants to do at his discretion, that is, what he likes, and with pleasure studying this lesson, repeating it again and again, correcting his mistakes. The value of the sensitivity in improving the child's performance to a higher level. The content of the Methodology of Montessori is that in the development of the personality at an early age is an extremely fast and productive period. It was during this period that the assistance of a child in the formation of an independent and responsible personality is one of the main tasks of this program.

The main goal of the Montessori program is to teach the child to realize yourself, help disclose his infinite hidden abilities in the child. The teacher creates a medium corresponding to their specific features, to identify innate, mental and physical hidden abilities of each child, studies the activity of the child, stimulates it, contributes to self-development. To help a child in self-development, a holistic system process is carried out by creating a medium that meets his desires, providing him to be able to move freely and independently. In the Montessori program, this process is called "normalization".

Mary Montessori's approach to children is unique. This system consists of three main parts: a child, the environment and the teacher. In the educational process, the focus should be focused on the child. Maria Montessori in his methodology is based on the observations of the child in vivo.

She is trying the child as it is. The main motto of the Montessori method is "Help me to do it myself, I will do it myself."

The teacher should always be kind, patient, send a child to the right way, show what and how to do with your personal example. He is involved here not as a teacher, but as a participant in events, a person who is interested in children.

In order to implement the development of a child according to the Montessori technique, classes are held in six zones:

1. The zone of everyday life.
2. Mathematical zone.
3. Sensory development zone.
4. Space zone.
5. Creative activity zone.
6. Speech development zone.

Training in the Montessori program is not mandatory and is not based on the order, but that the child enjoys the class of independently chosen activity, rejoiced to his successes and helped control himself.

In a prepared environment that meets the development of a child, he is free and independently chooses the type of activity in accordance with its preferences. This will develop the attention and ability of a child, to enjoy working with school supplies. As a result, the processes of the child's thinking also become more differentiated.

The child adapts to measures and discipline, enjoys the classes that he voluntarily chose, his attention is developing, at the same time adapting to the activities of the children around him, to the behavior of the child leader. For this reason, to achieve an educational purpose in the Montessori program from the teacher, it is required to make maximum efforts to find the hidden child's potential, constant observation, creating a suitable and comfortable environment.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИНИ ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН ФАОЛИЯТ АСОСИДА БИЛИШ ЖАРАЁНИНИ РИВОЖЛАНИШТИРИШ.

Алимардонова М.Б.

Қарши давлат университети

Аннотация. Мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг интеграциялашган фаолият асосида билиш жараёнини ривожлантириш ҳақидаги фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: мактабгача таълим ташкилоти, тарбияланувчилар, билиш жараёни, кўникма, интеграция, интеграциялашган фаолият.

Аннотация. Статья предназначена для предоставления информации об основных знаниях на основе интеграции детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатели, познавательное согласование, умение, интеграция, интегрированная деятельность.

Annotation. The article is designed to provide information on basic knowledge based on the integration of preschool children.

Keywords: preschool education, educators, cognitive reconciliation, skill, integration, integrated activity.

"Интеграция" тушунчаси умумий илмий тушунчалар сирасига киради. Педагогика фанига мазкур тушунча фалсафадан кириб келган.

Интеграция – натижаси яхлитлик бўладиган жараён ёки ҳаракатдир. У бирлаштириш, қўшиш ва бирликни тиклашни назарда тутди” [32].

Бошқа бир энциклопедик луғат интеграцияни (лотинча *integratio* - бирлаштириш, қайта тиклаш) - ўзаро боғлиқлиги ва бир-бирига мувофиқлиги асосида бўлинган қисмлар ва тизим элементларининг яхлитликка бирлашиши сифатида кўриб чиқади.

Таълимда интеграциялашув - таълим дастурлари таркибидаги турли фанлар ёки уларнинг элементларини таълим соҳасидаги бирлашмаси, органик уйғунлашувидир [88, 40-б.].

Ўтган аср педагогика тарихидаги интеграция муаммосининг ретроспектив таҳлиliga кўра, интеграция педагогик ҳодиса сифатида, уни таълим жараёнида амалга ошириш жараёнида жуда катта ютуқларга эришди ва мактабгача таълим соҳасида сезиларли даражада ривожланди деган хулосага келишимизга имкон берди. Ҳозирги вақтда интеграция ҳақида "интеграция - жараён ва ажралмас боғлиқ, яхлит, бутунликни яратиш натижасидир".

Интеграция - интеграллашган билимларни олишнинг методологик принципи (интеграцион ёндашув) ва билимларни методологик ва методик даражаларда интеграциялашнинг имкониятларидан бири бўлиб, бу турли фанлар томонидан қўлланиладиган ёндашув ва усулларнинг умумийлигини аниқлашдир [9].

Жараён сифатида интеграция - "объектлар ўртасида тўғридан-тўғри алоқаларни ўрнатиш ва кўзда тутилган натижага мувофиқ янги яхлит тизимни яратиш". Бу "объектларни бирлаштириш тартиби" нинг бир тури бўлиб, "уларнинг кўринишлари ва турларининг

йиғиндисидан керакли ва мос келадиган уланишларни танлаш, бу алоқаларни ўрнатиш усуллари" ни англатади [9; 30-б.].

Интеграция муаммосини ўрганиш замонавий мактабгача таълим педагогикасида кенг тарқалган ҳолат бўлиб, тадқиқотчиларнинг С.Б. Проняева, О.А. Скоролупова, Б. Трубайчук, Н.В. Федина ва бошқаларнинг изланишларида етакчи ўринни эгаллайди.

Интеграция тамойили мактабгача таълим учун инновацион бўлиб, мактабгача таълим ташкилотлари, таълим соҳаларини бирлаштирган ҳолда тубдан қайта ташкил этиш мажбуриятини олади, бу мактабгача ёшдаги бола шахсининг ажралмас фазилатларини шакллантиришни ва унинг жамиятга уйғун киришини таъминлайдиган ягона яхлит таълим маҳсулотини назарда тутди [152, 4-5-б.].

“Интеграция” тушунчасининг юқоридаги талқинларини таҳлил қилиб, у бир бутунга бирлашув сифатида тақдим этилган деган хулосага келдик.

Интеграция ҳодисаси принципиал жиҳатдан мактабгача таълим ташкилотининг таълим жараёнида ва натижасида амалга ошириладиган мураккаб педагогик ҳодиса бўлиб, мактабгача таълимни интеграциялаш принципи - таълим соҳаларини ягона ажралмас ўқув жараёнига уйғун равишда бирлаштиришни акс эттирувчи ва юқори натижаларга эришишни кафолатлайдиган етакчи ғоядир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Кравцов, Г.Г. Принцип единства аффекта и интеллекта как личностного подхода / Г.Г. Кравцов // Вопросы психологии. - 1996. - № 6. - С. 53-62.
2. **Педагогическая диагностика как инструмент познания и понимания ребенка дошкольного возраста: Научно-методическое пособие: В 3 ч. Ч. 3 Педагогическая диагностика практического и продуктивного опыта ребенка дошкольного возраста. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. - 219 с.**
3. Савенков, А.И. Учим детей выдвигать гипотезы и задавать вопросы / А.И. Савенков // Одаренный ребенок. - 2003. - № 2. - С. 76-86.
4. Alimardonova, M. B. Model of cognitive development preschool children in integrated educational process of preschool educational organization. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol. 7 No. 2, 2019 ISSN 2056-5852
5. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. *European Journal of Research and reflection in Educational Sciences*. Vol.7. №12, 2019
6. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// *Progressive Akademik Publishing. EJRRS* Vol.8. No.4. 2020.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARI

Djo‘rayeva Zulayho Xo‘jamovna

Qarshi pedagogika universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirishda maktabgacha yosh guruhleri bo‘yicha shakllantirilishi zarur bo‘lgan tushunchalar haqida so‘z yuritilgan. Elementar tushunchalar yosh xususiyatlaridan kelib chiqib tasniflab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Son, shakl, vaqt, fazo, taqqoslash, miqdor, rivojlanish markazi, mental arifmetika, integratsiya.

Аннотация. В статье рассматриваются понятия, которые необходимо формировать в дошкольных возрастных группах при формировании математических понятий у детей.

Элементарные понятия классифицируются по возрасту.

Ключевые слова. Число, форма, время, пространство, сравнение, количество, центр развития, ментальная арифметика, интегрирование.

Annotation. The article discusses the concepts that need to be formed in preschool age groups when forming mathematical concepts in children. Elementary concepts are classified by age.

Keywords. Number, form, time, space, comparison, quantity, center of development, mental arithmetic, integration.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish sodda matematik tasavvurlar orqali shakllantiriladi. Elementar matematik tushunchalarga son va sanoq, geometrik shakllar, vaqt va fazo, kattalik va o'lchov haqidagi boshlang'ich bilimlar kiradi. Bu bilimlar yordamida bolalar idrok qilinadigan ob'ektlarning xususiyatlarini analiz va sintez qilish, taqqoslash va umumlashtirishning eng sodda bog'lanishlari va ular orasidagi munosabatlarni tushunib oladilar.

Zamonaviy pedagogika har bir yosh avlodni ta'lim berishning eng ustuvor yo'nalishlaridan unumli foydalanishni maqsad qiladi. Bu yo'nalishlar turli olimlarning tadqiqot ishlari natijalariga asoslanadi.

Zamonaviy fanda matematik tushunchalarni rivojlantirishning
bir necha yo'nalishlari belgilandi:

-falsafa bilimlarning haqqoniylik muammosini ko'rib chiqadi;

-mantiq tushunchani rivojlantiruvchi bilim tizimi sifatida o'rganiladi,

-psixologiya har bir bolaning mustaqil fikrlash jarayonini nimaga, qaysi fikrlash jarayoni orqali namoyon bo'lishini, inson fikrlash jarayoni yordamida noma'lumni, yangilikni topadi, degan farazni ko'rib chiqadilar;

-pedagogika bolalardagi ijodiy faoliyatni shakllantirish yo'llarini, yosh avlodni ijodiy mehnatga tayyorlashni tekshiradi.

M. A. Danilov, L. V. Zankov va boshqalarning tadqiqotlarida bolaning o'quv faoliyati qulay sharoitda, ularning aqliy faoliyatini rivojlantirishning turli fanlardan foydalangan holda kechadi. Demak, ta'lim uslublari boladagi ijodiy faoliyatni rivojlantirish uchun matematik tushunchalarni shakllantirishga qaratilishi, ishning turli uslublarini mujassamlashtirishi lozimdir.

Bolada matematik tushunchalarni shakllantirish masalasiga Yu. M.Kolyagin, Yu. I.Kulyutkin, L.M.Fridman, psixologlar, pedagoglar va uslubchilar K. Dunker, J.Piaje, J.Poyalarning mashhur tadqiqotlari katta ahamiyatga ega.[1]

Shuningdek, Leushina, Glenn Doman, N.Zaytsev, S.Polyakovlar bolalarda sanoq sanash va hisobga o'rgatish borasidagi qarashlarini ilgari surganlar. Ularning uslublariidan birida – sanoq sanashga o'rgatishda batamom rivojlantirish uchun bolani vaqtliroq sanashga o'rgatish muhim – deb ko'rsatiladi. [2]

Bolalik davri boshqa yosh davrlariga qaraganda rivojlanishning eng jadal sur'atlarni kasb etuvchi davri hisoblanadi. Tug'ilgandan boshlab o'smirlikka qadar har bir yosh davrining o'ziga xos jismoniy, psixologik va pedagogik jihatlari bor bo'lib, ular alohida xislatlar bilan ajralib turadi.

Olimlar erta yosh davrining muhim tomonlaridan biri sifatida aqliy faollikning yuqori darajada bo'lishini ta'kidlab o'tadilar. Bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyachilar har bir yosh guruhlarida ta'limiy faoliyatni tashkil etishning yoshga mos o'yin va faoliyat turlarini tanlashi kerak bo'ladi. Quyida ularga batafsil to'xtalamiz:

Kichik guruh bolalarida quyidagi matematik tushunchalar haqida tasavvurlar shakllantiriladi:

Son va sanoq

- guruhdan bir predmetni ajratishni, alohida predmetlardan guruh hosil qilishni o'rgatish;
- alohida predmetlardan guruh hosil qilishni, guruhdan bir predmetni ajratishni o'rgatish;
- “Shuncha”, “Teng”, “Ko‘p”, “Qancha?”, “Kam” so‘zlarini tushunish, nutqda foydalanishni o‘rganish;
- 1 dan 4 gacha sonlar bilan tanishtirish va predmetlarni sanash ko‘nikmalarini mustahkamlash.

Miqdor (kattalik)

- uzunligi va eni bo‘yicha keskin farq qiluvchi predmetlarni qiyoslashni o'rgatish;
- predmetlarni uzunligiga ko‘ra ustiga va tagiga qo‘yish usullaridan foydalanib taqqoslashni o‘rgatish;
- namunadagi rasm yordamida ustiga qo‘yib taqqoslash usuli bilan tanishtirish;
 - “Baland”, “Past”, “Bir xil”, “Har xil” so‘zlarini farqlashga o‘rgatish;
 - predmetning o‘lchamini aniqlash, berilgan belgisiga ko‘ra qiyoslash;
 - bir xil o‘lchamdagi predmetlarni ajratish va farqlash.

Geometrik shakllar

- doira shakli bilan tanishtirish;
- doirani sezgi-harakat va ko‘ruv yo‘llari bilan tekshirish usullarini o‘rgatish;
 - kvadrat shakli bilan tanishtirish;
 - doira va kvadratni bir-biridan farqlashga o‘rgatish;
 - uchburchak shakli bilan tanishtirish;
 - shakli bir xil, o‘lchami har xil bo‘lgan predmetlarni farqlash;
- uchburchak shaklini sezgi, harakat va ko‘ruv yo‘llari bilan tekshirish usullarini o‘rgatish;
- tevarak-atrofdagi predmetlardan o‘ziga tanish bo‘lgan geometrik shakllarni ko‘ra bilishga o‘rgatish;
 - doira, kvadrat va uchburchakni bir-biridan farqlashga va qiyoslashga o‘rgatish.

Fazoviy tasavvur

- o‘ng va chap qo‘lni farqlay olishga o‘rgatish, predmet (o‘yinchoq) larni o‘ng qo‘l bilan chapdan o‘ngga qo‘yishni o‘rgatish;
- o‘z-o‘zidan harakat yo‘nalishini: oldinda(ga), orqasida(ga), o‘ngdan(ga), chapdan(ga), yuqorida(ga), pastda(ga) tushunchalarini aniqlashga o‘rgatish;
- bolalarni ko‘rsatilgan yo‘nalishda mo‘ljall olishga, berilgan shart bo‘yicha o‘z holati o‘rmini belgilashga o‘rgatish;[3]

Kichik guruhlarda matematik tasavvurlarni shakllantirish bo‘yicha faoliyat turlari rivojlanish markazlarida tashkil qilinadi.[4] Asosan didaktik o‘yinlar va materiallardan foydalaniladi. Qurish-yasash va matematika markazida bolalar mantiqiy fikrlashga yo‘naltirilgan faoliyat turlari davomiyligi 10-15 daqiqaga mo‘ljallanib tanlanadi. Shunda bolada toliqib qolish yuz bermaydi.

Ta’limiy faoliyatda, albatta, tetiklashtiruvchi o‘yin va mashqlardan foydalanish lozim.

O‘rta guruh bolalarida quyidagi matematik tushunchalar haqida tasavvurlar shakllantiriladi:

Son va sanoq

- 5 dan 7 gacha bo‘lgan sonlarni hosil bo‘lishi bilan tanishtirish, sanashga o‘rgatish, buyumlar ichida soni bo‘yicha ajratishni shakllantirish;
- 1 dan 10 gacha tartib bilan sanashga o‘rgatish, soni 10 tagacha bo‘lgan 2 guruhdagi buyumlar sonini taqqoslashni mustahkamlash;

7 gacha bo‘lgan sonlarni yozilishi bilan tanishtirish.

Miqdor (kattalik)

- buyumlarning bo'yiga va eniga ko'ra qiyoslash va tartiblashtirish;
- narsalarning qalin-yupqaligini qiyoslash va "qalin", "yupqa", "bir xil" so'zlari to'g'risida tushuncha hosil qilish;
- narsalarning hajmini kattaligiga nisbatan qiyoslash, uzunligi, kengligi, balandligini taqqoslash orqali farqlashga o'rgatish;
- turli xil o'lchamdagi narsalar orasidan bir xil o'lchamdagi narsalarni aniqlash va farqlash;
- keng, tor va kengroq, torroq so'zlari haqida tushunchaga ega bo'lish;

Geometrik shakllar

- narsalarning doiraviy, kvadrat, uchburchak shakllari haqidagi tasavvurlarni mustahkamlash;
- to'g'ri to'rtburchak bilan tanishtirish va kvadrat bilan farqlay olish ko'nikmasini shakllantirish;
 - oval shakli bilan tanishtirish va doira bilan farqlashga o'rgatish;
 - shakllarni turli o'lchovda (kattalikda) bo'lishi haqida tasavvur hosil qilish,
- tevarak-atrofdagi buyumlar orasidan tanish bo'lgan geometric shakllarni ko'ra olishga o'rgatish.

Fazoviy tasavvur

- fazoviy tasavvurlarni shakllantirish, yuqoriga-pastga, oldinga-orqaga, chapga-o'ngga kabi yo'nalishlarda to'g'ri harakat qilish ko'nikmasini mustahkamlash;
 - uzoq-yaqin, yaqinroq, uzoqroq to'g'risida tushuncha hosil qilish;
- fazoda mo'jal ola bilishni o'rgatish, geometric shakllarning fazoviy joylashishini aniqlash va belgilashga o'rgatish;
 - bolalarni berilgan yo'nalishda harakatni davom ettirishga o'rgatish.

Vaqt haqida tasavvur

- kun-tun, ertalab, kunduzi, kechqurun;
- kech, bugun, ertaga haqidagi tushunchalarni mustahkamlash.

Bolalar harakatli-ko'rsatmali shaklda berilgan o'quv materiallarini yaxshi o'zlashtiradi. 4-5 yoshli bolalarni o'qitishda didaktik o'yinlardan keng foydalanish kerak. Topshiriqlarni bajarilish jarayonida tarbiyachi bolalarni o'z harakatlarini (nima qilganlarini va qanday qilganlarini, natijada nima hosil bo'lganini) tushuntirib berishga undaydi.

Katta va tayyorlov guruh bolalarida quyidagi matematik tushunchalar haqida tasavvurlar shakllantiriladi:

Son va sanoq

- 10 dan 1 gacha teskari sanashni o'rgatish, 10 gacha sonlarni yozuvda farqlash va to'g'ri sanash ko'nikmasini mustahkamlash;
 - yonma-yon turgan sonlar orasidagi munosabatlarni tushunishga o'rgatish;
 - 10 tagacha bo'lgan narsalarning tartibini sonlar yordamida ifodalashni o'rgatish;
- 20 gacha bo'lgan sonlar bilan tanishtirish, tartib bilan sanashga o'rgatish, 20 gacha bo'lgan predmetlarni sanash malakalarini mustahkamlash;
 - Arifmetik masala tuzilishi bilan tanishtirish.

Miqdor (kattalik)

- narsalarni bo'lish usuli bilan 2 ta teng bo'lakka bo'lishni o'rgatish;
- butunni 4 ta teng bo'lakka bo'lishni o'rgatish, butun va qismni taqqoslashni o'rgatish;
 - ko'z bilan chamalash qobilyatlarini rivojlantirish;
- 20 gacha bo'lgan narsalarni o'lchamiga ko'ra joylashtirishni mashq qilish.

Geometrik shakllar

- Tayoqchalardan turli shakllarni hosil qilish, turli muammoli vazifalarni hal qilishni o'rgatish;
 - Turli geometrik shakllar yig'masidan har xil o'yinlar o'ynash;

- Tayoqchalardan hosil bo'lgan geometrik shakllardan bir nechta tayoqchani olish usuli bilan ko'rinishini o'zgartirish;
- maxsus shakllar to'plamidan foydalanib, namunadagi narsalarni hosil qilishga o'rgatish;
 - labirintlar va ularning yechimi bilan tanishtirish.

Fazoviy tasavvur

- atrofdagi narsalarning o'ziga nisbatan vaziyatini so'z bilan ifodalash ko'nikmasini mustahkamlash;
 - ko'rsatilgan yo'nalish bo'yicha harakat qila olishga o'z vaziyatini berilgan shart bo'yicha aniqlashga o'rgatishni davom ettirish;
 - qog'oz varag'ining o'ng, chap, yuqori, past, o'rtasini aniqlashga o'rgatish;
 - fazoda boshqa odamga, boshqa buyumlarga nisbatan mo'ljal olishni o'rgatish;
 - harakat davomida, yugurib ketayotganda yo'nalishni o'zgartirish.

Vaqt haqida tasavvur

- hafta kunlari bilan tanishtirish, hafta kunlarining nomlarini bilish va ketma-ket kelishi haqidagi bilimlarini mustahkamlash;
 - yil fasllari bilan tanishtirish va fasllarning nomini to'g'ri aytishga o'rgatish;
- soat bilan tanishtirish, undan foydalanishni o'rgatish, vaqtning kichik birliklari – sekund va minut haqida tushuncha berish;
 - oylar nomini tartib bilan aytishga o'rgatish.

Tarbiyachi mazkur tushunchalardan kelib chiqib qo'shimcha matematik ko'nikmalarni ham bola yosh xususiyatidan kelib chiqib shakllantirishi mumkin. Muhimi ta'limiy faoliyatni qiziqarli va bolalar diqqatini tarqalishini keltirib chiqarmaydigan usullar asosida tashkil qilish zarur.

Keyingi yillarda bolalarni mantiqiy fikrlashini o'stiruvchi yondashuv sifatida mental arifmetika ommalashib bormoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mazkur to'garaklar faoliyati orqali bolalarda arifmetik hisoblashlar oson usulda shakllantirilmoqda. Shuning bilan birgalikda mental arifmetika bolalarda diqqatni jamlash, mantiq, tasavvur qilish, analitik fikrlash, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlanishida ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda. Ushbu ko'nikmalarni egallash orqali bolalar maktab fanlarini yaxshi o'zlashtirish ko'rsatkichlariga ega bo'lib boradilar.

Bolalar dunyo sir-asrorlarini o'rganishga, xayoliy dunyolarida yashashni yaxshi ko'radilar.

Bolalar orzulari shu qadar serqirra va ajoyibki, buni kattalar his eta olmaydilar. Shularni har jihatdan chuqur anglagan holda bolalar ta'lim-tarbiyasini mukammallashtirish yo'llarini har doim izlash pedagogning muhim vazifasidir. Ayniqsa, integratsiyalashgan faoliyatlar tarbiyalanuvchilar uchun nihoyatda qiziqarli mashg'ulotlardir. Markazlar faoliyatini integratsiyalash yuqori samaradorlik kasb etadi. Shu bilan birga tarbiyachining pedagogik mahoratini aks ettiradi. Oddiy matematik tushunchalarni har bir faoliyat jarayonida shakllantirish mumkin. Bu vaziyatlarda tashkil etish davomida bolalar o'zlarini zo'riqtirmagan holda matematik bilimlarni yaxshi o'zlashtirib boradilar.

Jamiyatdagi insonning to'laqonli faoliyati, ya'ni uning har kungi hayoti, ishlab chiqarish faoliyati, undan yuqori darajadagi umumiy rivojlanish va umumiy madaniyat doimo takomillashtirishni talab eadi. Shuning uchun bizning asosiy vazifamiz maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni bilimga undash, faollikka chaqirish, amaliy faoliyatning har bir turida matematik tushunchalarning muhimligini ko'rsatish, fikrlashga o'rgatishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumaev M.E, Matematika o'qitish metodikasi (KHK uchun) Toshkent. "Ilm Ziyo" 2003 yil, 36 bet
2. "Ilk qadam" jurnal, 8-9 son, Noyabr – 2019 yil, 36-37 bet

3. Z.A.Rahmonqulova, N.Qurbonova, Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish, "LIDER PRESS" nashriyoti, Toshkent – 2009 yil, 5-6 bet
4. F.B.Rahmonova, F.A.Boltayeva, **Maktabgacha ta'limda bolalar tadqiqotlarida rivojlantiruvchi markazlar o'rni**, Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 2021 yil 8-son, 447 bet
5. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
6. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRES Vol.8. No.4. 2020.
7. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR UMUMIY VA IJTIMOY KOMPETENSIYALARI MAZMUNI

Ibragimova Gulobat Qarshi davlat universiteti

**Pedagogika instituti Ta'lim-tarbiya nazaryasi va metodikasi
(maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti**

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim yoshi tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi haqida so'z yuritiladi. Bolaning ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar. Kompetensiya, o'yin, "Ilk qadam", shaxs, "Men" obrazi, ijtimoiylashuv, muhit, faoliyat.

Аннотация. В статье рассказывается о методике развития социальных компетенций воспитанников подготовительной группы дошкольного возраста. Приводятся данные об показателях социального развития ребенка.

Ключевые слова. Компетентность, игра, "Первый шаг", личность, образ "Я", социализация, окружение, деятельность.

Annotation. The article talks about the methods of development of social compensation of pre-school age training group Educators. Information is given about the indicators of the child's social development.

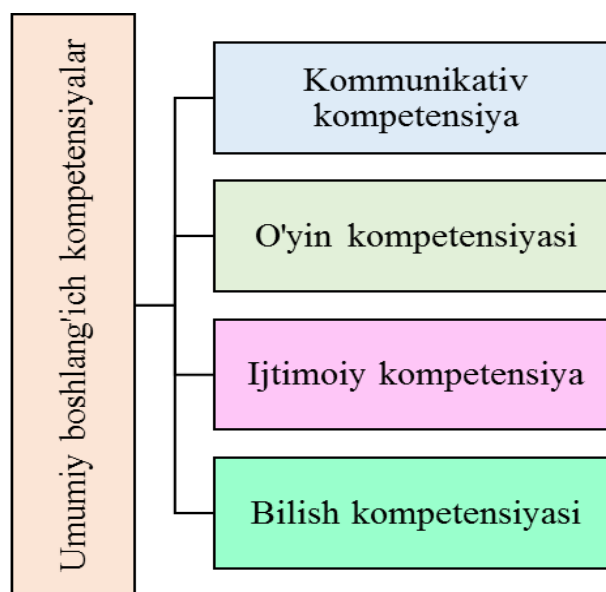
Keywords. Competence, play, "First step", person, image of "I", socialization, environment, activity.

Shaxsni shakllantirish omillari orasida ijtimoiy muhit ta'siri yuqori o'rinda turishi haqidagi g'oya kundan-kunga aniq isbotlanib bormoqda. Chunki muhit har bir tirik jonning yashash tarzini belgilab beradi. Xalq maqolida "Odam odam bilan tirik" deb bejizga aytilmagan. Inson zoti borki, bir-biridan kuch oladi va bir-biriga suyanib yashaydi. Ammo ijtimoiy muhitning barqarorligi ko'p jihatdan yana insonning o'ziga bog'liq. Agar har bir shaxs yoshlikdan ijobiy muhit ta'sirida ulg'aygan bo'lsa, u atrof-muhitga faqat ijobiy energiya beradi. Mehr-muhabbatni his qilgan bola kelajakda mehr-muhabbat tarqatadi. "Suyilmagan bolalar suya olmaydigan kattalarga aylanishadi" – degan edi P.Bak.[1]

Bugungi kunda maktabda har tomonlama yetuk rivojlangan bolalar qamrovini ta'minlash maqsadida maktabgacha ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda. Chunki, ta'lim jarayoniga yo'naltirilmagan bolada nafaqat bilimlar hosil qilish balki, ijtimoiy xulq-atvor va jamiyatda o'zini tutish madaniyatini ham to'g'ri shakllantirish mumkin emas. Shuning uchun bolada ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Albatta, bu jarayonda tarbiyachining

mashaqqatli mehnati ustuvor ahamiyatga ega. Chunki u beqaror bolalar jamoasini - barqaror, mustaqil o'zaro munosabatlarni boshqara biladigan jamoaga aylanishlarini ta'minlaydi. Bolalar qalbida insonparvarlik, burch, sadoqat, do'stlik, hamjihatlik, vatanga muhabbat, birdamlik, hurmat-izzat kabi tushunchalarni hosil qilishda tarbiyachi-pedagoglarning har bir hatti-harakati va shaxsiy sifatlari ibrat manbayi hisoblanadi.

“Ilk qadam” davlat dasturi bolani kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirishni ko'zda tutadi. Kompetensiya – bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmui sifatida qaraladi. Dasturda maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning umumiy muhim kompetensiyalari quyidagilar etib belgilanadi:

1-rasm. Bolaning umumiy muhim kompetensiyalari

Boshlang'ich muhim kompetensiyalar bolaning faoliyat va axloq sub'yekti sifatidagi yaxlit rivojlanishini talab etadi. Bolaning boshlang'ich kompetensiyalari rivojlanish sohasidan qat'iy nazar, bola shaxsi shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.[2]

Shaxsni shakllantirishning muhim omillari bo'lgan jamoa to'g'risidagi ta'limot axloq tarbiyasida muhim o'rinni egallaydi. Buning uchun bolalarni asta-sekin, avval bir necha kichik-kichik guruhlarda uyushtirib, so'ng birgalikda biron ishni bajarishga tortish kerak. Bunda qo'yilgan maqsad bolalarga tushunarli bo'lishi kerak. Umumiy ish har bir bola ozgina bo'lsa ham ishtirok etadigan qilib tashkil etilishi lozim. Bunday xususiyatlarni tarbiyalashda bolalar bayramlari, birgalikdagi mehnat faoliyatlarining o'rni beqiyosdir.[3]

Tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari maktab ta'limiga qadam qo'yayotgan, o'yin faoliyatining o'qish faoliyatiga almashishi arafasida turgan bolalardir. Ularda “Men” obrazi to'laqonli shakllangan va o'zining hatti-harakatlarini ma'lum tarzda idora qila olish ko'nikmasiga ega hisoblanishadi. Tarbiyachi bolani o'qish jarayoniga tayyorlashda didaktik faoliyatga katta e'tibor qaratishi lozim. Didaktik o'yinlar, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan olib boriladigan ta'limiy faoliyat salmog'ini oshirib borish bolani asta-sekin maktab ta'limiga tayyorlaydi. Shu bilan birga ijtimoiylashish madaniyatini tarkib toptiradi. Tarbiyalanuvchilarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish metodlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Turli mavzulardagi suhbatlar uyushtirish;
- Tabiat va turli ob'yektlarga sayr (ekskursiya)lar tashkil qilish;
- O'zaro hamkorlikka asoslanuvchi o'yinlar, musobaqalar o'tkazish;

- Qahramonlar qiyofalarini gavdalanitirish (rolli o‘yinlar)
 - Birgalikda mehnat qilish;
 - Guruhlarda kichik loyihalar yaratish;
 - Muloqotga asoslangan tashkiliy chiqishlar;
- Badiiy adabiyot namunalarini aytishga yo‘naltirish;
- Yangi uchrashuvlarni tashkil etib turish.

Ushbu metodikalar orqali bolalarni ijtimoiy hayotga moslashuvini ta‘minlab borish mumkin. Muhimi, bolada o‘zi va o‘zgalar bilan muloqotda haqqoniylikni, samimiylikni va tanqidga to‘g‘ri munosabatni shakllantirish zarur. Agarda tarbiyachi bolalarda o‘zaro to‘g‘ri munosabat qilishni o‘rgata olsa, bunday bolalar kelajakda ijtimoiy hayotda insonlar bilan ochiq va do‘stona munosabatni o‘rganadi. Bolalarda ijtimoiy kompetensiyani shakllantirishning muhim omili bu – o‘yin faoliyatidir. O‘yinlarda bolalar ijtimoiy hayotni aks ettiradilar. Kattalar faoliyatini ijodiy o‘yinlarda namoyon qiladilar.

Katta va tayyorlov guruhlaridagi bolalarda o‘yinlar ancha murakkab syujet bilan ajralib turadi. Unda odatda inson munosabatlari, ijtimoiy hayotning turli hodisalari aks etadi: o‘yinlarda bevosita kuzatuvlardan va bilvosita (kitob o‘qish, suhbatdan so‘ng va h.k) olingan tasavvurlar ulanib ketadi.[4]

Maktabga tayyorlov guruhlarida ijtimoiy kompetensiya quyidagi ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: muloqotda o‘z fikri, hissiyotlari va tasavvurlarini namoyon etadi; guruhda va oilada tashkil etiladigan ishlarda qatnashadi; iltimos yoki xabarni suhbatdoshga yetkazishni biladi; mustaqil kattalardan nisbiy mustaqilligini namoyon etadi; yordam ko‘rsata oladi; tanish insonlar bilan suhbatga oson kirishadi; ijtimoiy axloq qoidalari va me‘yorlariga bo‘ysinadi; boshqa bolalar bilan barqaror do‘stona aloqalar o‘rnatadi; kattalar va tengdoshlari bilan oson muloqot qiladi; boshqalarning hatti-harakati borasidagi o‘z taassurotlarini namoyon etadi; boshqalarning muvaffaqiyatidan shodlanish qobiliyatini ko‘rsatadi; mojarolarni hal qilish uchun bir qancha usullardan foydalanadi (yupatadi, o‘z o‘yinchog‘ini beradi, samimiy so‘zlar aytadi); o‘yinlar o‘ylab topadi, syujetli-rolli o‘yinlarda ishtirok etadi, turli ertaklarni sahnalashtirishda qatnashadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta‘lim sohasida ommalashib borayotgan ta‘limiy faoliyatlar tizimida innovatsion texnologiyalar o‘ziga xos o‘ringa ega. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalarga ma‘naviy-axloqiy, aqliy va jismoniy tarbiya berishda innovatsion texnologiyalar loyihalarini yaratish ta‘lim-tarbiya samaradorligini oshirmoqda. Innovatsion texnologiyalarni ta‘limga joriy qilish ularni integratsiyalash orqali amalga oshiriladi.[5]

Foydalanilgan adabiyotlar

- “Ilk qadam” Maktabgacha ta‘lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi - T.: -2018. - 5 b.
- .Hasanboyeva O.U tahriri ostida. "Maktabgacha ta‘lim pedagogikasi" - Toshkent – “ILM ZIYO” – 2011. - 95 b.
- Grosheva I.B. Djanpeisova G.E..Mikailova U.T.Ismailova M.A..Kenjabayeva D.A. "O‘yin orqali ta‘lim olish" (metodik qo‘llanma): T.: 2020. 13 b
- Boltayeva F.A. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education: Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. ISSN 2792-1883 (online), Published in Vol: 2 No: 2 for the month of February – 2022. 111 b.
- 5.Nurullaeva Sh. Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021

- 6.Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademik Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.
- 7.Asloнова.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRS). –Vol. 4 No. 6, 2017
- 8.Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019

TARBIYAGA E'TIBOR - KELAJAKKA E'TIBOR DEMAKDIR!!!

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universitetining

O`zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim fakulteti assistenti,

mustaqil tadqiqotchi D.B.Islamova,

1-bosqich talabalari A.Orzimurodov, Z.Supponova.

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi kunda maktabgacha ta'lim sistemasida uchrab turishi mumkin bo'lgan ayrim muammolar va ularning yechimi keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar

Yaxshilik, yomonlik, odob, axloq, ertak, doston, milliy-umuminsoniy qardyatlar, urf-odat, ajdod, alloma, ulkan tarix

Аннотация

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы, с которыми можно столкнуться в системе дошкольного образования на сегодняшний день и пути их решения.

Ключевое слово

Добро, зло, нравы, мораль, сказки, былины, национальные и общечеловеческие ценности, традиции, предки, ученые, великая история

Annotation

This article discusses some of the problems that can be encountered in the system of preschool education today and ways to solve them.

Keys word

Good, evil, mores, morality, fairy tales, epics, national end universal values, traditions, ancestors, scientists, great history.

“Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan.”⁹

SH.M.Mirziyoyev.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar maktabgacha ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor, yosh avlod tarbiyasiga bo'lgan e'tiborning yuksak darajada tashkil etilganligi, yosh avlod

⁹ <https://hikmatlar.uz/quote/2102>

tarbiyasida milliy-umuminsoniy qardyatlar, urf-odatlarimiz, ulug' ajdodlarimiz – allomalarimizning ruhi bilan tarbiyalash, ulkan tariximiz bilan hamohang ravishda tarbiya jarayonini tashkil etish haqida qayta-qayta takrorlanmoqda va aytib o'tilmoqda.

Maktabgacha ta'lim sohasida bo'layotgan islohotlarni e'tirof etarkansiz, albatta rivojlanishni ko'rib ko'zingiz quvnaydi. Keyingi yillarda maktabgacha ta'lim muassasalarining yangidan-yangi tarmoqlari shakllanib bormoqda. Misol tariqasida nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari, qisqa muddatli maktabgacha ta'lim muassasalari, bolalarga xoreografiya, tasviriy va musiqa san'ati, kompyuter savodxonligini o'rgatuvchi guruhlar soni kundan-kunga ko'payib borayotganligining guvohi bo'lamiz.

Guruch kurmaksiz bo'lmaganidek afsuski bugungi kunda ayrim maktabgacha ta'lim muassasalarida ayrim nuqsonlar ko'zga tashlanadi. Bir qarashda ular arzimasek tuyulishi mumkin.

Ammo, shu sohaga bo'lgan qiziqish, meni maktabgacha ta'lim tashkilotlarini o'rganishga undadi. Kuzatishlarim natijasida meni o'ziga tortgan masala maktabgacha ta'lim muassasalarida devorlarida tushirilgan suratlar bo'ldi. Nega maktabgacha ta'lim muassasalari devorlari asosan, chet el ertaklari qahramonlarining suratlari rus va boshqa millatga xos ko'plab ertak qahramonlarini uchratib dilingiz xira tortsa ajab emas. Men bu qahramonlarni ko'rganimda o'zimni hali hanuz sobiq SSSRning o'tmish davriga tushib qolgandek his etaman. Buni qarangki mustaqil bo'lganimizga 30 yildan ko'p vaqt o'tdi. Milliy qadriyatlarimizga o'zaro hurmatni shakllantirib borish uchun albatta bolani shu muhitda tarbiyalamoq ham lozim emasmi?. Ota-bobolarimiz azal-azaldan bola tarbiyasiga alohida e'tibor qaratganlar. SHunday ekan biz qachon o'tmishimiz bilan faxrlandigan, kerak bo'lsa uni o'zi uchun qahramon sanaydigan va unga talpinib yashaydigan, unga o'xshashga harakat qiladigan kelajak avlodni tarbiyalaymiz. Ezgulik va yovuzlik, ichi qoralik kabi sifatlar namoyon bo'lgan "To'g'rivoj va Egrivoj"ni, mehnatsevarlik va ishyoqmaslik qalqib chiqqan "Zumrad va Qimmat"ni, kishini doimo yaxshilikka undaydigan "Saxiy bilan baxil"ni, yaxshilik va yomonlik illati singdirilgan "Bo'ri bilan tulki" kabi ertak qahramonlari nega bir chekkada qolib, "Qizil shapkacha"-yu, "Buratino" va boshqa ertak qahramonlariga urg'u berilganligiga guvoh bo'lamiz. Bu kabi ertak qahramonlaridagi ijtimoiy, hissiy, ruhiy holat jihatidan biz xoxlasak ham xoxlamasak ham bolaning ong ostida saqlanib qoladi va bir kuni yuzaga chiqadi. Bu bilan tariximizni, milliy qadriyatlarimizni, o'z milliyligimizni unutmasligimiz kerak. Biz hozirdan harakatni boshlab, faqat milliy ertak qahramonlarimizga urg'u bersak, ertakdagi qahramonlarni emas, real hayotdagi qahramonlarni uchratamiz.

Bizning "Zumrad va Qimmat", "Oltin beshik", "Ur to'qmoq", kabi ko'plab o'zbek xalq ertaklari qahramonlari-yu, Qahramonlik afsonalari, epik qo'shiqlar O'rta Osiyo xalqlarining o'z mustaqilliklari uchun olib borgan mardonavor kurashlarining bo'yoqdor tasvirlari bilan to'raligi aks ettirish mumkin. O'z xalqining ozodligi yo'lida jonini qurbon qilgan cho'pon SHiroqning mislsiz jasorati, vatanga bo'lgan muhabbati to'g'risida hikoya qiluvchi Sak afsonalari, Masalan, Rustam va uning janglari, Rustam, Siyovush va boshqa afsonaviy bahodirlar, muqaddas "Avesto"dagi qahramonlar, xalqimizning bayram marosimlari, masalan: bahorda kun va tunning baravarlashuvi — Navro'z bayrami, O'rta asr yozuvchilari musiqaning mehnat marosimlaridagi roli, insonning musiqani olam tuzilishi bilan tabiatdagi o'lish va tirilish haqidagi ma'lumotlar bilan bog'lashga bo'lgan intilishlarini ham ko'rsatib o'tishimiz, ranglar jilosi bilan bezab yosh avlod tarbiyasiga singdirib borishimiz mumkin-ku axir. Bizga ma'lumki O'zbek xalqining musiqa merosida dostonlar maxsus tarmoqni tashkil etadi. Ular mavzu jihatdan rang-barang bo'lib, mazmunlarining umumiyligiga binoan ma'lum turkumlarga birlashadi. Masalan, «Go'ro'g'li» dostonlar turkumi,

O'zbekistonda «Alpomish», «Avazxon», «Kuntug'mish», «Ravshan», «Oshiq G'arib» va boshqa ko'pgina dostonlar keng tarqalganligi bizga ma'lum.

Surxondaryo va Qashqadaryo vohalarida eng keng tarqalgan tarixiy, bahodirlik, ishqiy dostonlardan «Alpomish», «Avazxon», «Rustamxon», «Go'r o'g'li» va boshqalar qayerda qoldi?

Shuningdek buyuk olimu allomalarimizning siymolari, ularning ta'lim-tarbiya haqidagi qimmatli nasihatlarini ta'riflashga til ojiz.

Yuqoridagilardan xulosa o'rnida foydalanib, yosh avlod tarbiyasida muhitning o'rni asosiy o'rinlardan birini egallar ekan, maktabgacha ta'lim muassasalari devorlaridagi suratu-bezaklarni xalqimizning milliy merosi, urf odatlari, allomalarimizning siymolari-yu qadrli so'zlari bilan bezatilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Maktabgacha tarbiya muassasa to'g'risidagi Nizom - 1995.
2. S. Yusupova. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O'quv qo'llanma — T.: «O'qituvchi». 1993.
3. Bolalar bog'chasida ta'lim dasturi. — T., 1993, 1999, 2000. Maktabgacha tarbiya spravochnigi. — T., 1974.
4. Bolalar bog'chasining katga tarbiyachisi. — T., 1991.
5. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
- Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademik Publishing. EJRES Vol.8. No.4. 2020.

BUYUM VA O'YINCHOQLAR BILAN O'YNALADIGAN O'YINLAR — TARBIYALANUVCHILARNING KREATIV TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH MANBAI SIFATIDA

Karimqulova Firuza Numonjonovna

Magistr, Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar kundalik hayoti, uning jismoniy, aqliy rivojlanishida o'yinlarning ahamiyati xususida fikr yuritiladi. Shu bilan bir qatorda bolalarning kreativ tafakkurini shakllantirishda buyum va o'yinchoqlardan foydalanish bo'yicha ma'lumot keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'yin kreativ tafakkur, ta'limiy faoliyat, didaktik o'yinlar, ta'lim, tarbiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается повседневная жизнь дошкольников, значение игр в ее физическом, психическом развитии. Параллельно приводится информация об использовании предметов и игрушек в формировании творческого мышления детей.

Ключевые слова: игра, творческое мышление, образовательная деятельность, дидактические игры, обучение, воспитание

Annotation: this article focuses on the importance of games in the daily life of preschool children, its physical, mental development. Along with this, information on the use of items and toys in the formation of creative thinking of children has been mentioned

Keywords: game, creative thinking, educational activity, didactic games, education, upbringing.

Yer yuzi va undagi aholining yillar mobaynida turli qiyofa va mazmunda tezkorlik bilan o'zgarib borishi taraqqiyotning barcha jabhalaridam o'z aksini topmoqda. Buning yaqqol dalilini

ta'limnin boshlang'ich bo'g'ini — maktabgacha ta'lim tizimida ham ko'rishimiz mumkin. Bu davrni eng e'tiborga molik jihati bu o'yin hisoblanadi. U orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning kelajakda o'quv, mehnat faoliyati, kommunikativ munosabatning qay darajada shakllanishini belgilab beradi. Bolalarning mustaqil faoliyati bo'lgan o'yinda ularning ruhiyati namoyon bo'ladi. Odam organizmi ma'lum yosh bosqichigacha o'sib, rivojlanishda davom etadi. Bunda harakat eng muhim omillardan biri sanaladi. Harakatli va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan didaktik o'yinlar bolaning faol harakatga bo'lgan ehtiyojini to'liq qondiradi. Didaktik o'yinlar maktabgacha ta'lim muassasasida bolalar hayoti va faoliyatini tashkil etish shakli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonda tarbiyachi yetakchi o'rin egallab, u eng awalo, o'yin orqali ta'lim-tarbiyaga doir har qanday vazifalarni muvafaqqiyatli hal etish mumkinligini aniq tasavvur qila olishi lozim. O'yinda bolaning o'z tengqurlari va kattalar bilan bo'ladigan munosabat usullari shakllanadi, his va didlari tarbiyalanadi. O'yin bolalarga ta'lim-tarbiya berishning uslub va usulidir. O'yin jarayonida bolalarning bilimlari va tasavurlari boyib, chuqurlashib boradi. O'yinda u yoki bu rolni bajarayotib, bola o'zining butun diqqatini o'yinga qaratishi lozim. Bola o'ynayotganida kishilar mehnati, ularning aniq harakatlari, munosabatlari to'g'risidagi tasavvuri yetarli emasligini sezib qoladi, buning natijasida kattalarga savol bera boshlaydi. Tarbiyachi bolalarning bunday savollariga javob berib, ularning bilimlariga aniqlik kiritadi, boyitadi. O'yin bolalardagi bilim va tasavvurlarni mustahkamlaydi.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar maktabgacha yosh davrining deyarli barcha yosh guruhlari o'ynay oladigan o'yin turi hisoblanadi. O'yinda bolaning tasavvuri va diqqati asos bo'lib xizmat qiladi. Bu o'yin orqali bolada atrof-muhitda mavjud bo'lgan narsa predmetlar to'g'risida tasavvur hosil bo'ladi. Shuni unutmaslik lozimki, bola bilan bu o'yinni tashkil etishda foydalaniladigan buyum va o'yinchoqlar bolaning yosh va individual xususiyatiga mos bo'lishi, unga qo'yiladigan badiiy, estetik va gegiyenik talablarga to'g'ri kelishi lozim. Sababi bola o'yin mobaynida narsalarning asosiy belgisini ajrata olish imkoniyatiga ega bo'lishi va ularning shakli, hajm, sifati bo'yicha bilimi kengayishi lozim. Bolaning kreativ tafakkurini shakllantirishda didaktik o'yinning ushbu turi ahamiyati haqida ma'lumot beradigan bo'lsak, ularga qanday o'yinlar kirishini bilishimiz maqsadga muvofiqdir. "Mening o'yinchoqlarim", "Xato qilmang", "Avval nima, keyin nima", "Bu butoqda kimning bolakaylari", "Ajoyib qopcha", "Mevalar va ildizlar" kabi o'yinlar ham kiradi. Ushbu o'yinlar orqali tarbiyalanuvchilar faol muloqotda bo'ladigan predmetlarning xususiyat hamda belgilari haqidagi tasavvurlari aniqlanib boyitiladi. Bu kabi o'yinlar ayniqsa, kichik, o'rta yosh guruhlari keng qo'llaniladi. Bunda pedagogning to'g'ri rahbarligida uning tushunchalari kengayadi. Ayniqsa, "Avval nima, keyin nima" o'yini bolalar tomonidan sevib o'ynaladigan o'yin hisoblanib, bolaning kreativ fiklash va tafakkur jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'yin ketma-ketligida bola aralash holatda turgan o'yinchoqlar yoki rasmlarni kreativ yondashgan holatda uning ma'lum belgisiga ko'ra ketma-ket joylashtirishi mumkin. Masalan, loviya o'simligining urug' holatidan toki uning yana tayyor loviya ko'rinishini aks ettiruvchi kartalar bola to'g'ri ketma-ketlikda joylashtirganda ushbu rasm butun bir yaxlit tizimni aks ettiruvchi jarayon hosil bo'ladi. Bu kabi o'yinlarni tizimli va izchil tashkil etish, bolada ketma-ketlik asosida yangi narsalar hosil bo'lishi bo'yicha ko'nikmalar hosil bo'lib, o'zi ham mustaqil ravishda rasm chizish, applikatsiya, qurish – yasash va loy ishlarida san'at asarlari yarata boshlaydi. Qisqa qilib aytganda maktabgacha yosh davri o'yin ichidagi hayot, hayot ichidagi eng qiziq o'yinlar o'ynaladigan davrdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Nurullaeva Sh. **Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment.** ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021.

Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O'. Pedagogika.Darslik. – T.: Noshir.2020-yil. – B455, 30-31-betlar.

2.Hasanboyeva O., Jabborova X.,Nodirova Z. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi.O'quv qo'llanma. – T.:Cho'lpon nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi,2006-y.

3.Sodiqova.Sh.Maktabgacha pedagogika. – T.: –Tafakkur bo'stoni.2013.– B288,222-228-betlar

4. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017.

**G'oyaviy va axborot xurujlari,ularni bartaraf etish yo'llari, ma'naviy-axloqiy mezonlari
Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti
o'qituvchisi Nazira Qaxxarova**

Annotatsiya: Bugungi globallashuv jarayonida turli ko'rinishdagi axborot xurujlari avj olgan bolib,maqolada bu kabi xurujlarning inson ongiga salbiy ta'siri hamda yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishga oid tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, islohot,axborot urushi,mafkuraviy immunitet,g'oya,axborot vositalari, qaror,hukmronlik, tarbiya, milliy g'oya, ma'rifat, globallashuv.

Аннотация: В современном глобализированном мире нарастают различные виды информационных атак, в статье рассматривается негативное влияние таких атак на сознание человека и рекомендации по формированию идеологического иммунитета у молодежи.

Ключевые слова: глобализация, реформа, информационное противоборство, идеологический иммунитет, идея, СМИ, решение, господство, образование, национальная идея, просвещение, глобализация.

Abstract: In the modern globalized world, various types of information attacks are growing, the article discusses the negative impact of such attacks on human consciousness and recommendations for the formation of ideological immunity among young people.

Keywords: globalization, reform, information confrontation, ideological immunity, idea, mass media, decision, domination, education, national idea, enlightenment, globalization.

Hozirgi yangilanish bo'sag'asida turgan O'zbekistonda turli ko'lamdagi islohotlar amalga oshirilmoqda.Natijada axborot ko'lami kengayib ijobiy taraqqiyot bilan birga salbiy sifatlar ham ko'zga tashlanmoqda.O'zbekiston Respublikasining dunyoviy va demokratik jamiyat qurish madsadi va uni istiqbollarini belgilash jarayonlariga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmayapti.

O'zbekiston Respublikasida yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishga,qaratilgan yoshlar tafakkurini turli buzg'unchi g'oyalar ta'siriga jalb etadigan,zo'ravonliklarni targ'ib qiladigan faoliyat taqiqlangan.Birinchi prezidentimiz ta'biri bilan aytganda

«Odamlarimiz, avvalambor yoshlarimizning iymon-e'tiqodini mustahkamlash ,irodasini baquvat qilish ,ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol insonlar qilib tarbiyalash ,ularning tafakkurida o'zligini unutmaslik,ota-bobolarning muqaddas qadryatlarni asrab-avaylash va hurmat qilish fazilatini qaror toptirish ,ularning men o'zbek farzandiman,deb g'urur va iftixor bilan yashashga erishishdir.

Farzandlarimiz yuragida ona zaminga, boy tariximizga ,ota-bobolarimizning muqaddas diniga sog'lom munosabatni qaror toptirishimiz ,ta'bir joiz bo'lsa, ularning mafkuraviy immunitetni kuchaytirishimiz zarur». Hozirda turli usullarda olib borilayotgan mafkuraviy targ'ibot va tashviqotlarning asl maqsadi inson qalbi va ongi uchun kurashga qaratilgan.

Zero prezidentimiz tomonidan 2022-yil 28-yanvardagi 60-sonli «**Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida**»gi Qarori ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini zamon andozalari asosida isloh qilish asnosida, sohani tubdan takomillashtirishning bir qator ustuvor yo'nalishlari belgilab berdi.

Hindistonning taniqli siyosatchisi Maxatma Gandi shunday yozgan ekan: «*Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. Chunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham xohlamayman*». Bu so'zlarni bugungi informatsion xurujlar va turli xil ma'lumotlarning turli yo'llar [bilan mamlakatimizga](#), umuman, boshqa mamlakatlarga ham kirib kelib, u yoki bu mintaqada asrlar mobaynida shakllangan qadriyatlar, urf-odatlar, e'tiqod shakllariga va tarbiya uslublariga salbiy yoki ijobiy ta'siri jarayonlari ma'nosida qo'llash ham mumkin. Zero, dunyoga yuz ochgan, yoshlari dunyo tillarini bemalol egallab, «internetomaniya» kasaliga chalinish arafasida turgan O'zbekistonga ham yaxshi, ham yomon ta'sirlar, xurujlar mavjudligi sharoitida shaxsning o'zini-o'zi psixologik jihatdan salbiy ta'sirotlardan himoya qila olish imkoniyatlarini kengaytirish eng dolzarb muammolardan biridir. Shuni aytish joizki, bugungi kunda ayrim ommaviy axborot vositalari axborot-psixologik urush olib borish vositasiga ham aylanib qolmoqda.

Xo'sh, axborot urushi o'zi nima? "Axborot urushi" iborasining asoschisi fizik olim Tomas Ron hisoblanadi U 1976 yilda axborotni harbiy kuchlarning eng zaif bo'g'ini deb ta'riflab, ushbu masalaga barcha davlat miqyosidagi mas'ul kishilar e'tiborini qaratdi. Shundan buyon bu atamaning ahamiyati kundan kunga kuchayib kelmoqda. Ayrim mutaxassislar "axborot urushi"ni shunday ta'riflaydilar: "Axborot urushi deb, ijtimoiy, siyosiy, etnik va boshqa tizimlarning moddiy yutuqqa ega bo'lish maqsadida bir-biriga ochiq va yashirin maqsadli axborot ta'sirlarga aytiladi. Shu bilan bir qatorda axborot urushini deb yanada raqib ustidan axborot hukmronlikka erishish va shuning evaziga unga moddiy, mafkuraviy yoki boshqacha zarar yetkazish uchun davlatning harbiy kuchlari, hukumati hamda xususiy tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan tadbirlar va operatsiyalar majmuasiga aytiladi". Ba'zi rivojlangan davlatlar kuchli axborot texnologiyalaridan avvalo o'z manfaatiga xizmat qiladigan axborotlarni tarqatish uchun foydalanmoqda. Bu bilan boshqa mamlakatlar ustidan g'oyaviy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hukmronlik qilishga urinayotgani ko'rinib turibdi. Dunyoga hukmronlik qilishga intilayotgan ba'zi qudratli davlatlar bu maqsadiga erishish uchun avvalo "inson huquqlari" yoki "demokratiya" niqobi ostida o'z mafkurasini va g'oyalarini boshqa mamlakatlar va xalqlar o'rtasida keng tarqatish va targ'ib qilishga harakat qilmoqda.

Yuqoridagilarga asoslangan holda bugungi kunda yoshlarimiz axborot huruji ostida qolmasliklari uchun mamlakatimizda keng miqyosda tushuntirish va targ'ibot ishlarini jadal olib borishimiz zarur. Zero yurt kelajagi bo'lmish yoshlarimiz yot g'oyaalariga qarshi immunitetni shakllantirsin.

Yoshlar ongida mafkuraviy immunitetni tarkib toptirish , mustaqil fikr va keng dunyoqarashga ega shaxslar qilib tarbiyalash uchun esa quyidagilarga e'tibor qaratish darkor.

- ahloq-odobidagi noo'rin holatlar eng avvalo fikrlash tarzidagi xatoliklarning oqibati bo'lgani uchun talabalarning negativ fikrlash tarzining sxemasini o'zgartirish lozim.

-yoshlarda mustaqil fikrlash tarziga ta'sir ko'rsatish uchun pedagoglar o'zlarining tushuntirish uslublarini hamda tarbiya metodlarini o'zgartirishlari talab etiladi. Ya'ni, ilgari, yuqori tonlarda, direktiv ohangda talaba bilan muloqot qilgan pedagog, endi kerak bo'lsa, «tengma-teng», demokratik ohangda, bosqichma-bosqich xatti-harakatlarni birgalikda tahlil etishga o'tishlari darkor.

-yoshlarning o'z-o'zini nazorat qilishini, o'ziga bo'lgan bahosini o'zgartirish, maqsadida talabani ijobiy ishlarga yo'naltirish va bandligini ta'minlash kerak.

-shunday vaziyat yaratish lozimki, o'quvchi ijobiy tajriba orttirsın, ya'ni, o'ziga, oilasiga yoki sinfdosh do'stlariga, maktabiga manfaatli ish qilib, olqish olsin.

Shundagina yoshlar ongida mafkuraviy immunitet shakllanadi va axborotlarni mustaqil saralay olish ko'nikmalariga ega bo'ladi. Zero, yozuvchi A.Qahhor «Biror bir asar o'quvchida qanday ta'sir qoldirsa, uni qaysi yo'lga boshlasa, g'oyasi o'shanda» degan fikrni bildirgan.

Darhaqiqat, hozirgi kunda yoshlarni turli yot g'oyalarga berilib ketmasliklari uchun ularni ezgu g'oyalarga undash lozim va bu g'oyalar ularning maslagiga aylanishiga erishmoq darkor. Biz shu natijaga erishaakgina insonlarni turli buzg'unchi g'oyalardan saqlagan holda mustaqil fikr yuritish va holda yot g'oyalarga berilmasligini oldini olgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "**Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida**"gi №PF-60-sonli farmoni. 2022 yil 28 yanvar.
2. Mo'minov F.A. Ommaviy axborot vositalari va axborot qarama-qarshiligi. /O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi joriy arxivi, 2006.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008.
4. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
5. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
6. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.

CONCEPTUAL FUNDAMENTALS OF PRESCHOOL EDUCATION DEVELOPMENT

Kodirova Lobar Shovkat kizi.

Karshi State University,
Pedagogical Institute, Master of Preschool Education,
1st stage.

Annotation: *This article also discusses the "Conceptual framework for the development of the preschool education system" and its recommendations on the indicators of enrollment of preschool children in preschool education in the country.*

Keywords: *Preschool education, preschool education system, youth, preschool children, reconstruction, modernization, educational institutions, reforms, coherence.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning konseptual asoslari" va ular haqida takliflar Respublikada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olish ko'rsatkichilari haqida ham fikrlar yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Maktabgacha ta'lim, maktabgacha ta'lim tizimi, yosh, maktabgacha yoshdagi bolalar, rekonstruktsiya, modernizasiya, ta'lim tashkilotlari, islohotlar, izchillik.*

Аннотация: *В данной статье" концептуальные основы развития системы дошкольного образования" и предложения по ним также освещаются показатели охвата детей дошкольного возраста дошкольными образовательными учреждениями Республики.*

Ключевые слова: *образование, система, возраст, дети, реконструкция, модернизация, образовательные учреждения, реформы, согласованность.*

An urgent task in the field of preschool education. Today in our country special attention is paid to improving the material and technical condition of preschool educational institutions. It should be noted that according to the final data of the Ministry of Public Education in 2016, there are 4916 preschool educational institutions in the country, where more than 689 thousand children are educated. 194 of them are non-governmental preschool educational institutions, where 5715 children are educated. At the same time, the coverage of children in preschool education remains low. The coverage of preschool children in preschool education institutions in the country is 27%.

Coverage is mainly due to pre-school education institutions in regional and city centers¹⁰.

According to the Ministry of Public Education, in 2016, the total number of children of kindergarten age (2-7 years) in the country exceeded 2.5 million, of which 689 thousand (of which 40% were rural) , 60 percent of the city) covered preschools. About 73 percent of children are excluded from the pre-school education system.¹¹

It is important that preschool children are well-versed in school knowledge in the future, easy adaptation to school, prevention of problems that may occur in the child's personality, the involvement of children in preschool education, education in the implementation of difficulties.

¹⁰ Mirziyoev Sh.M. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – T.: "O'zbekiston", 2016. – 56 b.

¹¹ "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni..

President Mirziyoyev¹² has consistently continued reforms in this area, focusing on the development of the network of preschool education institutions in accordance with modern requirements and standards, their reconstruction and modernization. The noble goal of ensuring that they grow up to be worthy successors to their great ancestors. In particular, the program for further improvement of the preschool education system for 2017-2021, approved by the decree of the President of the Republic of Uzbekistan, is significant in that it sets a wide range of strategic goals and important tasks. In particular, we are pleased that the document takes into account the current needs and requirements of the day, the issues that need to be addressed in the field, as well as untapped opportunities.

In this regard, the traditions of intellectual, physical, moral education of students in preschool education, acquaintance with universal values, the organization of various clubs, spirituality and ecology rooms, small museums, libraries in order to prepare children for school. It is advisable to continue consistently. Because the interest in books, art, science, in general, to take a certain profession in the future is formed in children at the same time. In short, preschool education is the primary part of continuing education. It stimulates the child's desire to learn, prepares him for systematic learning, ensuring that he develops into a healthy and developed person. Therefore, the further strengthening of this system, the creation of favorable conditions in preschool education, the wide involvement of preschool children in them play an important role in the formation of our children as harmonious and mature individuals.

References:

1. Nurullaeva Sh. **Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment.** ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021.
"Strategy of actions on five priority directions of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021". Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF-4947.
2. "On measures to further improve the system of preschool education in 2017-2021." Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated December 29, 2016 No. PP-2707.
3. Mirziyoev Sh.M. Speech at the joint session of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on the occasion of the inauguration of the President of the Republic of Uzbekistan "Building a free and prosperous, democratic state of Uzbekistan together with our brave and noble people." - T.: "Uzbekistan", 2016. - 56 p.
4. Mirziyoev Sh.M. Speech at the solemn ceremony dedicated to the 24th anniversary of the adoption of the Constitution of the Republic of Uzbekistan "The rule of law and ensuring the interests of man - a guarantee of development and prosperity of the people." - T.: "Uzbekistan", 2017. - 48 p.
5. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017.

¹²"2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrdaqi PQ-2707-sonli qarori.

MUZEY PEDAGOGIKASI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI BADIY-ESTETIK TARBIYALASH VOSITASI SIFATIDA

Nazirov Usmon Qosimovich

Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası
katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maktabgacha ta‘limni modernizatsiya qilish, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining badiiy-yestetik yo‘nalishidagi ishlarni tashkil etish mazmuni va usullari, muzey pedagogikasi muzeyshunoslik, muzey muhitida muloqot qobiliyatlari, muzey yodgorliklari va atrofdagi vizual obyektlar bilan tanishishning maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-yestetik tarbiyalashdagi samarali ta‘siri e‘tirof etilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, muzey, tarbiya, muloqot, yo‘nalish, taklif, qobiliyat, vosita, natija.

Аннотация. Содержание и методы модернизации дошкольного образования, организация работы в художественно-эстетическом направлении дошкольного развития, музейная педагогика, музейное дело, коммуникативные навыки в музейной среде, ознакомление с музейными памятниками и изобразительными объектами признаются в художественно-эстетическом воспитание детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: педагогика, музей, образование, общение, направление, внушение, умение, инструмент, результат.

Annotation. The content and methods of modernization of preschool education, organization of work in the artistic and aesthetic direction of preschool development, museum pedagogy, museum studies, communication skills in the museum environment, acquaintance with museum monuments and visual objects are recognized in the artistic and aesthetic education of preschool children.

Key words: pedagogy, museum, education, communication, direction, suggestion, ability, tool, result.

Respublikamizda maktabgacha ta‘limni modernizatsiya qilish maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining badiiy-estetik yo‘nalishidagi ishlarni tashkil etish mazmuni va usullarini o‘zgartirishni talab qildi. Muzey pedagogikasi muzeyshunoslik, pedagogika va psixologiyani birlashtiradi, uning madaniy-ma‘rifiy faoliyatini belgilaydi, bu esa uni maktabgacha ta‘lim muassasasida qo‘llashning pedagogik maqsadga muvofiqligini belgilaydi. Muzey pedagogikasi o‘zining universalligi va pedagogik ahamiyati tufayli vizual va badiiy madaniyat asoslarini, muzey muhiti bilan muloqot qobiliyatlarini, muzey yodgorliklari va atrofdagi vizual obyektlar bilan tanishishda shaxslararo muloqotni tashkil etadi.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotida badiiy-estetik tarbiya - bu hayotdagi va san‘atdagi go‘zallikni idrok etish va baholashga qodir ijodiy faol shaxsni shakllantirishning maqsadli jarayoni sanaladi. Maktabgacha ta‘lim tashkilotidagi badiiy va ta‘lim jarayoni maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy va vizual madaniyati asoslarini shakllantirishning turli vositalarini o‘z ichiga oladi. Ta‘limni modernizatsiya qilish, maktabgacha ta‘limning asosiy umumiy ta‘lim dasturi tarkibiga qo‘yiladigan davlat talablarining qabul qilinishi ta‘lim va tarbiya jarayonini tashkil etish mazmuni va usullarini belgilashda o‘zgarishlarni talab qildi, bu esa yanada erkin shakllardan foydalanishga yordam beradi maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishning badiiy-estetik

yoʻnalishidagi bolalar va oʻqituvchilar oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar samarasini koʻrsatadi.

"Muzey pedagogikasi" tushunchasi ilk bor Germaniyada XX asr boshlarida qoʻllanilgan va A.Lichtvark, A.Reyxven nomlari bilan bogʻliq. [1].

Muzey pedagogikasi oʻzining universalligi va pedagogik qiymati tufayli hissiy xarakterga ega, maqsadlarda rivojlanadi, shaxsga yoʻnaltirilgan gumanistik, bilish madaniyatini shakllantirishda evristik, bolalarning turli xil ijodiy faoliyati sintezida badiiy, yaʼni, zamonaviy maktabgacha taʼlimning innovatsion tendensiyalarini birlashtiradi. Bu maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalashda uni qoʻllashning pedagogik maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi. Taʼlimdagi zamonaviy yangiliklar asosida muzey pedagogikasi maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy madaniyati asoslarini shakllantirishning samarali vositasidir, chunki u muzeyshunoslik, pedagogika va psixologiyani birlashtiradi va uning madaniy-maʼrifiy faoliyatini belgilaydi, maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy madaniyati asoslarini shakllantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda muzey pedagogikasidan foydalanishning dolzarbligi maktabgacha yoshdagi bolalarni jahon madaniy va tarixiy makoniga kiritish, ularni jamiyat va sivilizatsiya chegaralaridan tashqariga madaniyat dunyosiga olib kirish, bola oʻzini ushbu madaniyatning subyekti sifatida anglashi uchun zamin yaratishdir.

Muzey pedagogikasining maqsadi - muzey va muzey eksponatlari yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual va badiiy madaniyatini shakllantirish, har bir bolaning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, har xil badiiy, ijodiy va estetik faoliyatda uning oʻzini anglashi uchun sharoit yaratish. Ushbu maqsadni dovonning sanʼat va taʼlim makonida amalga oshirishga qaratilgan: [2]

- oʻz xalqining tarixi va madaniyati bilan tanishish jarayonida milliy mafkurani shakllantirish;
 - anʼanalarni asrab-avaylash, asl maʼnaviy qadriyatlarga qaytish;
 - oʻz yurtiga munosib fuqarolarni vatanparvarlik tarbiyasi;
 - yangi muzey auditoriyasini yaratish;
 - muzeyning bolalar tarbiyasiga taʼsirini kengaytirish.

Muzey va maktabgacha taʼlim tashkiloti hamkorligiga yoʻnaltirilgan taʼlimni gumanitar yangilashga intilish XXI asrning yangi taʼlim paradigmasining mohiyatidir. Shunga koʻra, maktabgacha yoshdagi bolalarni muzey pedagogikasi orqali badiiy-estetik tarbiyalash ikki asosiy yoʻnalishda amalga oshiriladi: maktabgacha taʼlim tashkilotida mini-muzey yaratish va shahar muzeylari va madaniy muassasalari bilan oʻzaro aloqalar. Ushbu yondashuv zamonaviy maktabgacha taʼlim tashkilotini bolalarni, maktabgacha taʼlim xodimlarini, ota-onalarni, madaniyat vakillarini maʼnaviy-axloqiy, fuqarolik va vatanparvarlik, tarixiy va oʻlkashunoslik, shaxsni badiiy va estetik tarbiyalashda yagona ijtimoiy sheriklik markazi sifatida koʻrib chiqishga imkon beradi.

Muzey muhitida maktabgacha yoshdagi bola pedagogik taʼsir obyekti emas, balki ehtiyojlar, qiziqishlar va intilishlarni amalga oshirish subyekti hisoblanadi: bolaga oʻzini namoyon qilishda ijod erkinligi, oʻziga xosligi va oʻziga xosligini namoyon etish imkoniyati beriladi, bu bolalar faoliyatini ragʻbatlantiradi, estetik taʼsirning rivojlanishiga yordam beradi.

Maktabgacha taʼlim tashkilotida muzey yaratishning maqsadi sanʼat va muzey xazinalariga qadriyat munosabatini shakllantirish; magʻrurlik tuygʻusini, milliy madaniy merosini saqlab qolish istagini kuchaytirish; tafakkur va goʻzallikni boshdan kechirish tajribasini boyitish, estetik didni, his-tuygʻularni, sanʼat va muzey xazinalariga boʻlgan munosabatni rivojlantirish hisoblanadi. Maktabgacha taʼlim tashkilotining muzeyi (mini-muzeyi) – bu muzey dasturining mazmuniga mos keladigan buyumlar va eksponatlar toʻplanadigan va saqlanadigan, bolalar idrokiga ega boʻlgan va

maktabgacha yoshdagi bolalar uchun Qiziqadigan joy, mini-muzey nafaqat ekspozitsiyalar yoki ko'rgazmalarni tashkil qilishni, balki turli xil shakllarni anglatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi muzeylar va mini-muzeylar dolzarb va samarali bo'lib, ular bolaga tajriba o'tkazish, olingan bilimlarni sintez qilish, ijodkorlik, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish va muzeyga jonli kognitiv qiziqishni saqlab qolish imkoniyatini beradi [3]. Bolalikda maksimal darajada rivojlangan tasavvur va fantaziya maktabgacha yoshdagi bolalarga to'plangan tarixiy va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish va o'zgartirishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual madaniyati asoslarini tarbiyalash bevosita atrof-muhitdan, ular yashaydigan joydan boshlanadi, chunki bolalar atrofida tabiatning go'zalligiga, tarixiy va madaniy yodgorliklarga, shahar binolariga, ularni bezashning dekorativ elementlariga e'tibor berishadi. Shu munosabat bilan maktabgacha yoshdagi bolalarni o'z tug'ilgan shahri va viloyati tarixi, urf-odatlari, madaniyati bilan tanishtirish muzey pedagogikasining ajralmas qismidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun muzey-bu ko'p o'lchovli dunyo modeli, oqilona bilish tajribasi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan madaniy muhitga moslashish vositasi, kompyuter texnologiyalari dunyosiga antipod va audiovizual vositalarning paydo bo'lishi [4]. Shu nuqtai nazardan, muzeyning ta'lim funksiyasi alohida ahamiyatga va qiymatga ega bo'lib, jamiyat tomonidan qiymat va axborot salohiyatiga bo'lgan yuqori talabni tasdiqlovchi yangi dinamikaga ega. Ijtimoiy-madaniy funksiyani bajargan muzey ta'lim salohiyatiga ega bo'lib, hujjatlashtirish funksiyasi orqali voqealar, faktlar, inson taqdirlarini tanlab oladi. Muzey yodgorliklar va noyob narsalarni saqlash joyi bo'lib qolishni davom ettirib, aloqa uchun asos, madaniy-ma'rifiy muhit, maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy boyitish markazi hisoblanadi.

Shunday qilib, muzey pedagogikasini badiiy va yestetik tarbiya jarayoniga kiritishning zamonaviy tendensiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarga tarixiy yoki badiiy nuqtai nazardan alohida ahamiyatga ega bo'lgan narsalarni tanib olishga, nafaqat muzey ekspozitsiyalari, balki umuman butun mavzu dunyosiga g'amxo'rlik qilishga yordam beradi. Kelajakda olingan g'oyalar va taassurotlar bolalarning turli xil badiiy va ijodiy faoliyati uchun mazmunli asos bo'lib xizmat qiladi. Muzey pedagogikasi atrof-muhit haqidagi g'oyalarni boyitibgina qolmay, badiiy ijodda estetik taassurotlar talqinini rag'batlantiradigan, balki ta'lim jarayonining didaktik keskinligini pasaytiradigan interfaol usul va ish metodlarini ham o'z ichiga oladi.

Muzey obyekti, madaniy-badiiy ma'lumot manbai bo'lib, hissiy ta'sir o'tkazishga qodir, chunki tarix tadqiqotchilari rolini bolalar kattalar rahbarligida bajaradilar. O'quv muzey maydonida bolalar tomonidan muzey materiallarini idrok etishni faollashtirish ikkita asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning ular bilan o'zaro munosabatlarida bevosita ishtirok etishi uchun mo'ljallangan interaktiv ekspozitsiyalarni yaratish (ekspozitsiyalar-tadqiqotlar, laboratoriyalar, ustaxonalar, o'yin kutubxonalar, labirintlar);

- muzey maydonida kommunikativ usullar va ish shakllaridan foydalanish (rolli o'yinlar, teatrlashtirish elementlari, ijodiy vazifalar va loyihalar, folklor festivallari va boshqalar.).

Interfaol yekspozitsiyaning tegishli ish usullari va shakllari bilan uyg'unligi muzeyni tashkil qiladi, hozirgi kunda o'tmish hayotini davom ettiradi va tasdiqlaydi.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash jarayonida muzey pedagogikasidan innovatsion texnologiya sifatida foydalanish vizual va badiiy madaniyat asoslarini, muzey muhiti bilan aloqa qilish ko'nikmalarini, muzey yodgorliklari va atrof-muhitning vizual obyektlari bilan tanishish asosida shaxslararo muloqotni, samarali faoliyat, o'yin, nutq va musiqiy ijoddagi taassurotlar shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim

tashkilotidagi muzey pedagogikasi bugungi kunda jozibali g'oyadir, chunki bu maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy ta'limini yuqori darajaga ko'tarishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Вербенец А.М., Столяров Б.А. Здравствуй, музей!? Санкт-Петербург, 2009. С.7
2. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 2004. – 216 с.
3. Шляхтина Л. М. Основы музейного дела. Теория и практика. – М.: Высшая школа, 2009. – 183 с.
4. Шляхтина Л. М., Мастеница Е. Н. Музейнопедагогическая мысль в России. Исторические очерки / Санкт-Петербургский университет культуры и искусств. – СПб., 2006. – 272 с. (Введение).
5. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MA'NAVIY TARBIYASI VA KAMOLOTLIDA
MILLIY QADRIYATLARNING TUTGAN O'RNI**

Nurmatova Muxlisa Akmal qizi

Qarshi Davlat Universitetining Pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada bola shaxsining barkamol rivojlanishida milliy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarning tutgan o'rni haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, rivojlanish, kommunikativ kompetensiya, o'yin kompetensiya, xalq o'yinlari, yetakchi faoliyat.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль национальных, духовно-нравственных ценностей в гармоничном развитии личности ребенка.

Ключевые слова: обучение, воспитание, развитие, коммуникативная компетентность, игровая компетентность, народные игры, ведущая деятельность.

Annotation: This article discusses the role of national, spiritual and moral values in the harmonious development of the child's personality.

Keywords: education, upbringing, development, communicative competence, game competence, folk games, leader activity.

Har bir bola hayoti maktabgacha ta'lim tashkiloti, maktab bilan bo'g'langan, bu masala davlatning, jamiyatning ustuvor vazifasidir. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'grisida"gi Qonunda ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi prinsipi bugun ta'lim olishning va uning hamma shakllarini berilishi jarayonida milliy qadriyatlar ruhida bo'lishiga ahamiyat berilgan.[1] Shunday ekan, har bir maktabgacha yoshdagi bolani ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda milliy qadriyatlarini o'rganishga ishtiyoq uyg'otish, miliy o'yinlar, qo'shiq ko'ylash, raqs tushish, musiqa ohangi, harakatlar ketma-ketligi, o'yin qoidalari haqida tushuncha hosil qilish, o'zbek xalqining asrlar davomidagi milliy tajribalariga qiziqtirish muhim ahamiyatga ega.

Tarbiyachi bu vazifani amalga oshirish uchun turli xil tadbir, suhbat, ibrat namuna sifatidagi hikoya, milliy raqs, o'yin, qo'shiq va boshqa faoliyatlardan foydalanadi. Jamiyatda ta'lim

muassasasi va oilaning o‘zaro bir maqsad asosidagi a‘loqasini yo‘lga qo‘yish choralari o‘z navbatida maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining ham oldida turgan vazifasidir.

Negaki, oila bolaning o‘yin, o‘qish va mehnat jarayonlariga vaqtini oqilona taqsimlashdek mas‘uliyatga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy o‘yinlar davr bilan hamnafas bo‘lishi zarur. Milliy o‘yinlar asosida tashkil etilgan ta‘limiy faoliyat bilim berish bilan birga, bola uchun hayot darsiga aylanishi, ularni nafaqat ta‘limning keying bosqichiga, balki ularni hayotga tayyorlashi lozim. Folklorning tarbiyaviy, bilish va estetik ahamiyati juda katta, zero u bolaning atrofdagi borliq haqidagi tasavvurini kengaytirgan holda ona tilining badiiy shakli, musiqasi va ritmini chuqur his qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.[4:38] Ijtimoiy tajribani o‘rganishda milliy o‘yinlar maktabgacha yoshdagi bolaga eng yaqin yordamchi bo‘lishiga erishish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bola milliy o‘yinlarni o‘ynash orqali milliy qadriyatlarni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbek xalqining asrlar davomidagi an‘analari, jumladan, tarbiya sohasidagi an‘analari ajdodlarimizning tabarruk dini, urf-odatlar bilan aloqador. Yoshi ulug‘ insonlarga salom berish, ularni hurmat qilish, yoshi kichiklarni avaylash, izzat ko‘rsatish, ilmga oshno bo‘lish va kasb o‘rganishga da‘vat, halol mehnat qilishga chaqirish, qo‘shnilar bilan xushmuomala bo‘lish kabi an‘analar o‘zbek oilalarida, ularning dinga munosabatlaridan qat‘iy nazar, yoshlarga singdirib kelingan.

Bu jarayon yosh avlodni ajdodlarimizdan meros bo‘lgan, qimmatli tajriba sifatida axloqiy tarbiyalash demakdir. Donishmand ajdodlarimiz biz kelajak avlodga buyuk meros sifatida qoldirgan milliy qadriyatlarimiz ichida bola ta‘limi, axloq-odobi, vatanparvarlik, vatanga sadoqat kabi yuksak fazilatlar behisob desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bola tarbiyasiga e‘tibor xalq donishmandligida-og‘zaki ijod namunalarida, an‘anaviy xalq o‘yinlarida har tomonlama o‘z ifodasini topgan. Milliy ma‘naviy barkamollikni yuzaga keltiruvchi tarbiya murakkab va uzliksiz jarayon. Dastavval, xalq qadriyatlari, farzandni ona qornida homila belgisi nishona bera boshlagandanoq asrab-avaylash, saqlash va uni meyorida rivojlantirishga alohida e‘tibor berishdan boshlanadi. [3:79] Bu fikr sharq mutafakkirlarining asrlarga tatigulik merosida ham takidlangan.

Ma‘rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida yozganidek, «Vatan har bir kishining tug‘ilib o‘sgan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deganlar. Har kim tug‘ilgan, o‘sgan joyini jonidan ortiq suyar, hatto bu vatan his-tuyg‘usi hayvonlarda ham bor. Agar ular ayrilsa, o‘zlaridagi kabi rohatda yashamas. Biz turkistonliklar o‘z vatanimizni jonimizdan ortiq suyganimiz kabi arablar Arabistonni, qumlik issiq cho‘llarni, eskimuslar shimol taraflarini, eng sovuq qor va muzlik yerlarini boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi, tiriklik oson yerlarga o‘z vatanlarini tashlab hijrat qilurlar edi».[2:160]

Bolaning hayotida sog‘lom ma‘naviy va milliy tarbiyani amaliyotda shakllantirish uslubiyati masalalari haqida gapirganda, o‘lkamizda urf bo‘lgan diniy va milliy urf-an‘analardan foydalanish nazarda tutilishi kerak. Masalan, kattalar tomonidan yaxshilikka da‘vat, yaxshi namunalar ko‘rsatib targ‘ib qilish, yomonlikdan yomon namunalar ko‘rsatib targ‘ib qilish, milliy mafkuraviy atrebutlar ya‘ni muzey, kiyim, musiqa, telereklama, salomlashish odobi, marosimlar, mezonlar, uslublar, tushunchalarni ishlab chiqish nazarda tutiladi. Bunda maktabgacha ta‘lim tashkilotlari, shahar, viloyat, tuman tegishli idoralari, oila bilan hamkorlik o‘rnatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘grisida”gi Qonun. Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr

2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. -T.:O'qituvchi, 1992. -160 b
3. Yo'ldosheva S. Xalq urf odatlari va an'analari.(Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun)- T.: Ijod dunyosi,2003.-B.79
4. Nigora Otamurodova. Bolalarning obrazli nutqini rivojlantirish.//Ilk qadam. №5.2021.-B.38
5. Nurullaeva Sh. **Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment.** ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021.
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
7. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademik Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.
8. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRS). –Vol. 4 No. 6, 2017.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARIDA OILAGA NISBATAN QADRIYATLI MUNOSABATNI SHAKILLANTIRISH

Rahmonova Dilafro'z Bahronjon qizi
Qarshi Davlat Universitetining Pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida oilaga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish haqida so'z boradi. Muallif pedagogik ma'lumotlar hamda yozma manbalarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida muammoga aniqliklar kiritgan va maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida oilaga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarni o'rgangan.

Kalit so'z: Maktabgacha ta'lim, tarbiyalanuvchi, oila, qadriyatlar, tarbiya, munosabatlar, shakllanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование ценностного отношения к семье у дошкольников. На основе педагогических данных и письменных источников автор уточняет проблему на основе имеющейся научной литературы и исследует специфику формирования ценностного отношения к семье у дошкольников.

Ключевые слова: дошкольное образование, приемная семья, семья, ценности, воспитание, отношения, формирование.

Annotation: This article discusses the formation of a value attitude towards the family among preschoolers. On the basis of pedagogical data and written sources, the author clarifies the problem on the basis of the available scientific literature and explores the specifics of the formation of a value attitude towards the family among preschoolers.

Keywords: preschool education, foster family, family, values, upbringing, relationships, formation.

Inson shaxsini shakllantirishda oila muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachisi va o'qituvchilari, shuning uchun uning shaxsini shakllantirishda ularning roli juda katta. Farzandni tarbiyalash - bu buyuk san'at, chunki ta'lim jarayonining o'zi ota-onalarning qalbi, ongi va irodasi bilan uzluksiz mehnatidir. Har kuni ular bolaga yaqinlashish yo'llarini izlashlari, hayot

tomonidan ilgari surilgan ko'plab aniq vaziyatlarni hal qilish haqida o'ylashlari kerak, lekin har doim ham to'g'ri echimni topish mumkin emas. Haqiqiy Insonni tarbiyalash oson ish emas; vaqt va kuch va bilim va muayyan ko'nikmalarni talab qiladi.

Aql bilan chambarchas bog'langan, tajriba va ilm-fan bilan boyitilgan mehribon yurakgina yosh shaxsni tarbiyalash va shakllantirishga muvaffaqiyatli hissa qo'shadi. Har bir zamonaviy otalari bolani har tomonlama tarbiyalash, uni jamiyat hayotiga tayyorlash nafaqat bog'cha, balki eng avvalo oila tomonidan hal qilinadigan asosiy ijtimoiy vazifa ekanligini tushunishi kerak. Oilada bola birinchi ijtimoiy tajribani oladi. Agar otalari manfaatlar kengligi, mamlakatda, dunyoda sodir bo'layotgan hamma narsaga samarali munosabatda bo'lishlari bilan ajralib tursa, bola o'z kayfiyatini baham ko'radi, ularning ishlari va tashvishlariga qo'shilib, tegishli axloqiy me'yorlarni o'rganadi. Insonning shaxsiyatini shakllantirishda oilaviy mikroiklimning ta'siri katta.

Oila - bu bolaning his-tuyg'ulari maktabidir. Kattalarning munosabatlarini, ularning hissiy reaksiyalarini kuzatish va unga yaqin odamlarning his-tuyg'ularining barcha xilma-xilligini his qilish, bola axloqiy va hissiy tajribaga ega bo'ladi. Tinch muhitda bola xotirjam, u xavfsizlik hissi, hissiy muvozanat bilan ajralib turadi. Bola tabiatan faol va izlanuvchan, u atrofida ko'rgan va eshitgan hamma narsani osongina o'zlashtiradi, kattalarning kayfiyati unga uzatiladi. Oilada qanday hissiy taassurotlar olishi muhim: ijobiy yoki salbiy; u kattalarning qanday ko'rinishlarini kuzatadi: samimiylik, g'amxo'rlik, muloyimlik, do'stona chehralar, xotirjam ohang, hazil yoki shovqin, asabiylik, g'amginlik, hasad, mayinlik, ma'yus yuzlar. Bularning barchasi tuyg'ularning o'ziga xos alifbosi - kelajakdagi shaxsiyat qurilishidagi birinchi g'ishtdir.

Axloqiy tarbiyaning asosiy vazifasi bolaning axloqiy tuyg'ularini, ijobiy ko'nikmalarini va xulq-atvorini rivojlantirish va tarbiyalashdir. Tuyg'ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir karikaturalarni tomosha qilish, ibratli she'rlar, ertaklar va hikoyalar o'qish orqali ta'minlanadi, bu erda asosiy rol yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alabasiga beriladi. Multfilm yoki ertakdan ta'sirlangan bola qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qila boshlaydi; shuning uchun bola o'z xatti-harakatini tushunishni o'rganadi, u o'z harakatlari haqida o'ylashni boshlaydi. Ota-onalar farzandiga ma'lum ko'nikma va odatlarni singdirishlari kerak. Farzandingizga intizom va mustaqillikni o'rgating. Xushmuomalalik, tozalik, aniqlik, itoatkorlik kabi foydali ko'nikmalarni o'rgating.

Bolalarning ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi quyidagicha amalga oshirilishi kerak:

Bolalarga ertak o'qiyotganda, otalari muhokamaga erishishlari kerak; bolalar bu vaziyatda kim haq va kim aybdor ekanligi haqida o'ylasin;

Xulq-atvor qoidalarini aniq, qisqa va aniq tushuntiring, nima uchun bunday yo'l tutish kerakligini bahslashing.

Bolalar bilan hamkorlik va o'zaro yordamga o'rgatadigan o'yinlarni tez-tez o'ynang. Bolalarning ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi yomon odatlarning rivojlanishiga to'sqinlik qilishini unutmang.

Bolaning otalarning tarbiyaviy maqsadlari va g'oyalari muvofiq rivojlanishi - asosan otalarning shaxsiyati, ularning fe'l-atvorining xususiyatlari, oiladagi hayotni mazmunli tashkil etish istagiga bog'liq. Qanday qilib bola bo'lish, birinchi navbatda, otalarning o'zlari tomonidan hal qilinadi, ammo bu yolg'iz emas, balki jamiyatdagi boshqa ta'lim kuchlari bilan yaqin hamkorlikda. Ta'lim bermocchi bo'lgan kishi buni nima uchun va qanday qilish kerakligini bilishi kerak - axir, shundagina bizning istaklarimiz amalga aylanganda mo'jizalar yaratadi.

Ota-onalar farzandlarining kelajagi haqidagi orzu-umidlarini gavdalantirgan go'zal qiyofani, beg'ubor odob-axloqli, tarbiyali shaxs siymosini faqat otalarning o'zlarining maqsadli

tarbiyaviy ishlari bilangina amalga oshirish mumkin. Bu yoshda bolalarda shakllanadigan axloqiy tuyg'ular, g'oyalar va ko'nikmalar, ularda to'plangan axloqiy tajriba ularning keyingi axloqiy rivojlanishining asosini tashkil qiladi. Bola shaxsini axloqiy shakllantirishda maktabgacha yoshdagi davr nihoyatda muhimdir. Axloqiy tarbiya usullari va vositalaridan kompleks foydalanish har bir bolani axloqiy tarbiyalash va rivojlantirish muammolarini muvaffaqiyatli hal qilishga yordam beradi.

Oila shaxsni shakllantirish, undagi umuminsoniy va individuallashtirilgan fazilatlarini rivojlantirishning kuchli omilidir, chunki oilada bola birinchi navbatda o'ziga va boshqalarga nisbatan xulq-atvor, munosabatlar va his-tuyg'ular normalarini o'rganadi. Oila bolalarni boshlang'ich ta'lim, jismoniy, psixologik va umuman, ijtimoiy himoya qilish va qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi. Yaxshi ota-onalar yaxshi bolalarni tarbiyalaydilar.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning sog'lig'ini mustahkamlash, uning jismoniy fazilatlarini, axloqiy his-tuyg'ularini, xatti-harakatlarining odatlari va motivlarini, aql-zakovatini rivojlantirish, madaniyat bilan tanishish uchun eng qulay imkoniyatlar oilada yaratilgan. Oilaviy ta'lim - bu ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni bo'lib, u, albatta, har ikki tomonni xursand qilishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun ota-onaning hokimiyati boshidanoq mavjud va shubhasizdir. Ota va onasi uning uchun "eng, eng" - go'zal, aqlli, jasur va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tortishuvlarida eng ishonchli dalil "dadam shunday dedi", "onam buni qiladi".

Ota-onalarning xatti-harakatlari va qarorlari tanqid qilinmaydi. Lekin bola ulg'ayadi, kuzatadi, tahlil qiladi, qiyoslaydi va ba'zan otasi va onasi o'zi o'ylagandek mukammal emasligini tan olishga majbur bo'ladi. Turli xil ekologik hodisalar, shu jumladan salbiy, bolaning ruhiyati va xatti-harakatlariga ta'sir qilishi mumkin. Xavotirli bolalar tashvishli onalar bilan o'sib ulg'ayishi kuzatilgan. Shuhratparast ota-onalar ko'pincha o'z farzandlarini bostirishadi, bu esa bolani tarbiyalashda oilaning rolini ko'rsatadi. Natijada ularda pastlik kompleksi rivojlanadi. Bundan tashqari, tez-tez o'zini yo'qotib qo'yadigan ota, ongsiz ravishda o'z farzandlarida xuddi shunday xatti-harakatni shakllantiradi.

Bola bolaligida oilada olgan hamma narsa, u umrining oxirigacha saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020. – P. 43-45
- 2.Kushmatova Maftuna Maxamadali qizi. Farzand tarbiyasida oilaviy munosabatlar va tarbiyaning ijtimoiy psixologik xususiyatlari. Bitiruv malaka ishi. Andijon-2017
- 3.Mahmudova M. Xalq pedagogikasi va oila tarbiyasi. –Samarqand, 2003. –174 b.
- 4.Mirtursunov Z. O'zbek xalq pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 1973. – 212 b.
- 5.Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 192 b.
- 6.Nishonova S. Yoshlar tarbiyasining ma'naviy ildizlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008. – 186 b.
- 7.Xolmatova M. Oilaviy munosabatlar madaniyati va sog'lom avlod tarbiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2000. – 216 b.
- 8.Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
- 9.Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019

10. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRRES Vol.8. No.4. 2020.
11. Aslonova, O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017.

BO'LAJAK TARBIYACHILARNI TAYYORLASH JARAYONIDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH.

Kenjayeva Dildora Terkashevna

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha

ta'lim kafedrasi dotsenti

Sattorova Malikaxon Abdug'affor qizi

Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish haqida so'z boradi. Muallif pedagogik ma'lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida muammoni tahlil qilgan va bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarini o'rgangan.

Kalit so'zlar: tarbiyachi, kommunikatsiya, qobiliyat, rivojlantirish, maktabgacha ta'lim tashkiloti, kommunikativ qobiliyat

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие коммуникативных умений в процессе подготовки будущих педагогов. Опираясь на педагогические данные, автор проанализировал проблему на основе имеющейся научной литературы и изучил существующие особенности развития коммуникативных объектов в процессе подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: воспитатель, общение, социальное развитие, дошкольная организация, коммуникативная организация

Annotation: This article discusses the development of communication skills in the process of preparing future teachers. Based on pedagogical data, the author analyzed the problem on the basis of the available scientific literature and studied the existing features of the development of communicative objects in the process of training future teachers.

Keywords: educator, communication, social development, preschool organization, communicative organization

Maktabgacha ta'lim tizimi uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini, poydevori hisoblanadi. Shu munosabat bilan mamlakatimizda bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini ko'paytirish hamda moddiy texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlariga malakali pedagog kadrlarni etkazib berish, bolalarni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalash uchun kerakli bo'lgan barcha zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni ta'lim tarbiya jarayoniga joriy etish dolzarb masala bo'lib kelmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2018-yil 30-sentyabrda "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-sonli qarori, 2019-yil 8-may "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli qarorlarida yuqorida keltirib o'tilgan fikrlar o'z aksini topgan.

Maktabgacha ta'lim sohasiga qaratilayotgan yuksak e'tibor, sohani takomillashtirish yuzasidan qabul qilinayotgan qarorlardan ko'zlangan asosiy maqsad Respublikamizda sifatli maktabgacha ta'lim tizimini yaratishdir. Shu munosabat bilan hozirgi kunga kelib, maktabgacha ta'lim tarbiyachisining kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan talablar ham sezilarli darajada oshdi. Bugungi kunda bo'lajak tarbiyachini har tomonlama rivojlantirish va takomillashtirishga maqsadli yo'naltirish, uning dunyoqarashini shakllantirish zarur.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi har tomonlama etuk, intellektual, o'z sohasi yuzasidan kasbiy bilim, ko'nikma malakaga va mahoratga ega bo'lmog'i lozim. Shular bilan bir qatorda davr talabiga mos tarbiyachilarni yetishtirish jarayonida ularning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish ham alohida ahamiyatga ega. Bo'lajak tarbiyachi shunday universal va o'ta kuchli ommabop ta'sir vositalariga ega bo'lishi kerakki, undan quvvat olgan tarbiyalanuvchi har qanday salbiy ta'sirga tushib qolganda ham uning ta'siridan chiqib keta olsun.

Kommunikatsiya bu - o'zaro xamfikirlikka boshlovchi ikki tomonlama axborot almashinuv jarayoni.

Tarbiyachining kommunikativlik qobiliyati – bu bolalar bilan muloqotda bo'lishga, ular bilan yondashishda to'g'ri yo'l topa bilishga, pedagogik nuqtai nazardan maqsadga muvofiq o'zaro aloqa bog'lashga pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

Tarbiyachilarning kommunikativ kompetensiyasi - bu murakkab muloqot qobiliyatlariga egalik qilishi, muloqotdagi madaniy me'yorlari va cheklovlarini bilishi, odob-ahloq qoidalarini bilishidir.

Rus psixologi M.M. Silakova ishonchli tarzda o'qituvchining kommunikativ vakolati maktabgacha ta'lim yoshi davrida bolaning shaxsiyatini rivojlantirishning universal vositasi mazmunli muloyim muloqot ekanligini ta'kidlaydi.

Rus pedagogi N.A. Moreva yuqori kommunikativ qobiliyatga ega bo'lgan shaxslar uchun quyidagi mezonlarni tavsiflaydi:

- o'zaro va shaxslararo munosabatlarda tez, o'z vaqtida va to'g'ri qaror qabul qilish;
 - muayyan vaziyatda boshqa shaxsni tushunish istagi;
- shaxslar bilan aloqa o'rnatish; uning ahvoli va imkoniyatlarini hisobga olgan holda unga nisbatan hurmatli, xayrixoh munosabatda bo'lish;
 - o'ziga ishonch, bo'shashmaslik, kirishimlilik;
- vaziyatni boshqarish, moslashuvchanlik, muloqotda moslashuvchanlikni ko'rsatish;
 - muayyan vaziyatda boshqa shaxsni tushunish istagi
- shaxslar bilan aloqa o'rnatish; uning ahvoli va imkoniyatlarini hisobga olgan holda unga nisbatan hurmatli, xayrixoh munosabatda bo'lish;
 - o'ziga ishonch, bo'shashmaslik, kirishimlilik;
- vaziyatni boshqarish, moslashuvchanlik, muloqotda moslashuvchanlikni ko'rsatish;
 - muloqotdan qoniqish;
- zarur aloqalarni mustaqil ravishda o'rnatish va qo'llab-quvvatlash;
 - muayyan jamoada yuqori maqom, mashhurlik;
- do'stona, hamkorlikdagi ishni tashkil etish, faollikning yuqori natijasiga erishish, shu jumladan guruh muammosini hal qilish;
 - jamoada qulay muhit yaratish, barqarorlikka erishish qobiliyati

Bo'lajak tarbiyachilarda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- talabalar o'rtasida kommunikativlik ya'ni samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirish uchun bolalar, ularning ota-onalari, maktabgacha ta'lim tashkiloti ma'muriyati bilan o'zaro suhbatlar, debatlar, munozaralar olib borish;
- mahoratli, tajribaga ega bo'lgan tarbiyachilarni bolalar, ota-onalar, tashkilot ma'muriyati, xamkasblar bilan kommunikativ xatti-harakatlarini kuzatish;
- talabalar o'rtasida o'zaro kommunikativlikka oid muammoli vaziyatlar, keyslarni o'rta tashlash va ular asosida kommunikativ xarakterdagi vazifalarni tuzish va hal qilish;
- o'z kommunikativ qobiliyatlarini tahlil qilish

Turli adabiy manbalarda kommunikativ kompetentsiya komponentlarini shakllanti rish diagnostikasining quyidagi usullari taklif etiladi: "Muloqotda o'z-o'zini nazorat qilishni baholash" testi (M.Snayder), "O'qituvchining kommunikativ xususiyatlari darajasini baholash" testi (V.F.Ryaxovskiy), pedagogik uslubning kommunikativ komponentining xususiyatlarini aniqlash testi (A .A.Leontev), "Muloqotning tranzaksiyaviy tahlili" so'rovi, "Siz boshqalarga qanday ta'sir qilishni bilasizmi?" va boshqalar.

Shu bilan birga, talabalarining e'tiborini quyidagi masalalarga qaratish kerak:

- pedagogik jarayonda muloqot muammosining nazariy jihatlarini (muloqotning strukturaviy modellari, aloqa to'siqlari, ichki o'zaro ta'sir qonuniyatlari);
 - o'zaro munosabatlarning qiyin vaziyatlarida nutq xatti-harakatining o'ziga xos usullari (nizoli vaziyatlar, tanqidni yengish, omma oldida nutq so'zlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan aloqalar va boshqalar);
 - muloqot jarayonida shaxsning o'zini o'zi bilishi (boshqalar meni qanday qabul qiladi, muloqotda boshqalarga qanday ta'sir o'tkazaman, muloqotimdagi qiyinchiliklar qanday va hokazo).
- Kommunikativlikni rivojlantirish amaliyotida turli xil treninglar ayniqsa mashhur bo'lib, unda talabalar o'rganilayotgan voqelik bilan bevosita aloqada bo'ladilar, hayotiy tajribaga ega bo'ladilar. Zamonaviy kommunikativ treninglar quyidagi metodlar va ta'lim texnologiyalari: aqliy hujum, berilgan topshiriqlarni bajarish, rolga kirishish, simulyatsiya o'yinlari, video namoyishlar va boshqalar kabi faol o'rganish usullarining standart to'plamini o'z ichiga oladi
- Shunday qilib, bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarini pedagogik malakasini oshirish bo'yicha ishlar fan va amaliyot yutuqlariga asoslangan, talabalarining kasbiy mahorat darajasini oshirishga qaratilgan va yuqori sifatga erishishga qaratilgan uzluksiz ta'lim tizimining bir qismidir

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2019 yil 22 oktabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2019 yil 14 dekabrda ma'qullangan.
2. "Ilk qadam" Maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi. T.:
3. Буре.Р.С. Воспитатель и дети [Текст] / Р.С. Буре, Л.Ф. Островская. -М.: Просвещение, 1985. - 143 с.
4. To'xtaxodjayeva M.X va boshqalar „Pedagogika“ T. O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti. 2010 y., 356b.
5. Ziyodova T. Ta'limda tarbiyalanuvchi va tarbiyachi hamkorligi omili. "Xalq ta'limi" jurnali, T.: 2012. 4- son, 9-12 b.
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019

КАТТА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРДА ДАЛИЛИЙ АСОСЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИЛИШИНING

НАЗАРИЙ АСПЕКТЛАРИ

Тураев Ёлқин Шерзод ўғли

Қариш давлат университети

Физиология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада катта мактабгача таълим ёшдаги болаларда далилий асослаш кўникмаларини шакллантиришнинг назарий аспекти ҳақида сўз боради. Муаллиф педагогик маълумотларга таяниб, мавжуд илмий адабиётлар асосида муаммони таҳлил қилган ва катта мактабгача ёшдаги болаларда далилий асослаш кўникмаларини шакллантиришнинг назарий аспекти бўйича мавжуд ўзига хос жиҳатларини ўрганган.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, ta'lim sifati, samaradorlik, o'quv-tarbiya jarayoni, shaxs shakllanishi, dunyoqarash

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические аспекты развития навыков доказательного мышления у старших дошкольников. Опираясь на педагогические данные, автор проанализировал проблему на основе имеющейся научной литературы и изучил существующие особенности по теоретическим аспектам формирования доказательных умений у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: Дошкольное образование, качество образования, эффективность, образовательный процесс, формирование личности, мировоззрение.

Annotation: This article discusses the theoretical aspects of developing evidence-based reasoning skills in older preschoolers. Based on pedagogical data, the author analyzed the problem on the basis of existing scientific literature and studied the existing specific aspects on the theoretical aspects of the formation of evidence-based skills in older preschool children.

Keywords: Preschool education, quality of education, efficiency, educational process, personality formation, worldview.

Мактабгача таълим ташкилотида таълим сифатини, ўқув-тарбия жараёнининг самарадорлигини баҳолаш мезонлари сифатида мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳаёт фаолияти давомида турли мавжуд муаммоларни ҳал қилиш имкониятини белгилловчи универсал қобилиятлар ва ҳулқ-атвор моделларини эгаллаши ажралиб туради. Мактабгача таълим ижтимоий-коммуникатив, жисмоний, нутқ, билим, бадий ва эстетик ривожланиш соҳасидаги боланинг асосий кўникмаларини шакллантириш, мустақил фаолият тажрибасини бойитиш, шахснинг ривожланишини таъминлашга мўлжалланган. Шахснинг шаклланиши мактабгача ёшда катталар ва тенгдошлар билан биргаликда мулоқот қилиш жараёнида бошланади. Шу муносабат билан, шахслараро муносабатлар маданиятини шакллантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, ҳар бир боланинг ўзи, бошқа болалар, катталар ва атроф-муҳит билан субъектив муносабатларини ривожлантириш, шунингдек, мулоқот ва маданият воситаси сифатида нутқни ўзлаштириш замонавий мактабгача таълимнинг долзарб вазифалари ҳисобланади. Ушбу вазифалар Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлигининг меъёрий ҳужжатларида белгилаб берилган бўлиб, “Мактабгача таълим ва тарбия” Қонуни ва “Илк қадам” давлат дастурига мувофиқ, таълим-тарбия жараёнининг коммуникатив йўналиши таълимнинг устувор йўналишларидан бири саналади.

Шу билан бирга, болаларга тенгдошлари ва катталар билан фаол мулоқот қилиш, мулоқот жараёнида юзага келадиган зиддиятли, баҳсли вазиятларни бартараф этишга имкон берадиган коммуникатив қобилиятларни ривожлантириш учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратишга алоҳида аҳамият берилади, боланинг катталар ва тенгдошлари билан ривожлантириб боровчи ўзаро алоқасини эса педагог ўз йўналишини белгилаб олиши керак бўлган марказий технология ташкил этади. Ижтимоий муҳитда мослашувнинг муваффақияти, асосан, бошқа шахснинг шахсиятига қаратилган коммуникатив кўникмаларнинг юқори даражада ривожланиши, турли фаолиятда мулоқот қоидалари ва коммуникатив фаолият ҳақида хабардорлиги билан белгиланади.

Ушбу вазиятдан келиб чиққан ҳолда, мактабгача болалик давридан бошлаб таълимнинг барча босқичларида шахснинг коммуникатив ривожланиши муаммосини қайта кўриб чиқиш керак бўлди. Афсуски, ҳозирги кунга қадар мактабгача таълим амалиёти бу йўналишда сезиларли ўзгаришларга олиб келмади. Шунинг учун бугунги кунда ёш авлоднинг коммуникатив ривожланиш масалалари долзарбдир. Нутқ коммуникацияси фақат инсонга хос бўлган муайян фаолият тури сифатида мулоқот эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бўлиб, турли функцияларнинг ижрочиси бўлиши мумкин. Илм-фанда коммуникациянинг функционал хусусиятларининг турли таснифларини тақдим этилган, бироқ уларнинг барчаси бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлган иккита ёки учта асосий функцияда тўқнаш келади.

Коммуникация функциялари нутқ ҳаракатларига боғланган: сўзловчи билан боғлиқ бўлган ифода (экспрессив) функцияси, тингловчи билан боғлиқ бўлган мурожаат (апеллятив) функцияси, ва нутқ предмети билан боғлиқ бўлган хабар (репрезентатив) функцияси. Л. С. Виготский нутқни функцияси мулоқот ва коммуникантга нутқ таъсирини ўтказишдан иборат ижтимоий ўзаро алоқа воситаси сифатида кўриб чиқади. Мулоқот шахсни, унинг онгини ва ўзлигини англаш шарт сифатида тавсифланиб, асосий функциялар ажратиб кўрсатилган, булар: умумий натижага эришиш учун ҳаракатларни бирлаштириш, ўзаро муносабатларни ўрнатиш ва инсонлар бир-бирларини билиши мақсадида ўзаро ҳамкорлик қилиш функцияларидир.

Семиотик нуқтаи назардан коммуникатив жараённинг функционал хусусиятлари мақсадга эришиш учун ишлатиладиган воситаларга қараб кўриб чиқилади. Шунинг учун коммуникация огоҳлантириш, маслаҳат, ахборот ва ишонтириш аҳамиятига эга бўлиши мумкин. Юқорида келтирилган таснифлар таҳлили коммуникациянинг функционал мақсадини инсоннинг нафақат ахборотни қабул қилиш ва хабар бериш, бошқа инсонлар билан муносабатларни сақлаб қолишга, балки муайян тарзда ҳаракат қилиш ёки ўйлашга ишонтириш, инсонларни муайян мақсадларга эришиш учун ҳамжамиятлар ва ташкилотларга бирлаштиришга йўналтирилган асосий эҳтиёжларини қондириш орқали ҳам кўриб чиқишга имкон беради.

Коммуникатив жараён - турли каналлар орқали ва муайян коммуникатив воситалардан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган коммуникация иштирокчиларининг узлуксиз ўзаро таъсиридир.

Шу муносабат билан, нутқ мулоқотида ишлатиладиган нутқ ҳаракатларининг турига қараб, иштирокчилар турли хил, лекин бир-бирига мос келадиган номларни олишлари мумкин (маърузачи-тингловчи, сўровчи-жавоб боровчи ва шу кабилар).

Мулоқот, одатда, иштирокчилар ролларининг доимий ўзгариши билан ажралиб турганлиги сабабли, нутқ ҳаракатлари турини ҳисобга олмаган ҳолда, нутқ ҳамкорлари учун умумий номларни жорий этилган, булар: юборувчи ва қабул қилувчи - тематик

белгиланмаган мулоқот учун; пропонент-исботловчи ва оппонерт-исботни қабул қилувчи - мулоқот учун далилий асосланган.

Шуни таъкидлаш керакки, коммуникатив ўзаро таъсирни амалга ошириш учун коммуникация иштирокчилари ўзаро тушунишга эришиш мақсадида бир-бирига таъсир қила олиши учун ягона белгилар ва маъно тизимининг мавжуд бўлиши зарур.

Адабиётлар рўйхати:

1. Джабборова Х.Ж. “Табиат билан таништириш методикаси” Т.: ТДПУ 2002 й.
2. Ҳайдаров Қ. Нишонов С. Табиатшунослик асослари ва болаларни атроф-табиат билан таништириш Т.: Ўқитувчи, 1992 й.
3. Жўраев Н. ва бошқалар “Экалогия ҳуқуқи” Т.: Адабиёт жамғармаси, 2001 й.
4. Содиқова Ш. А. “Мактабгача педагогика “ Тафаккур сарчашмалари” Т.: 2013 й. Б-19.
5. Тўхтаев А. Экалогия Т.: Ўқитувчи, 1998 й.
6. Юсупова П.А. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик тарбия бериш.Т.: Ўқитувчи, 1995 й.
7. Григорянс А.Г. “ Боғчада экологик таълим-тарбия бериш” Т.: Ўқитувчи, 2000 й.
8. Джабборова. Х.Д. Мактабгача ёшдаги болаларга экалогик таълим тарбия беришнинг ўзига хослиги Т.: Ўқитувчи, 2000 й.
9. Содиқова Ш. А. М. А. Расулхўева. Болаларни табиат билан таништириш методикаси Т.: Фан ва техналогия, 2013 й.
10. Хасанбоева О.У., Джабборова Х.Ж. Болаларни табиат билан таништириш методикаси. Т.: Чўлпон, 2007 й.

**КАТТА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШИДАГИ БОЛАЛАРНИНГ ДАЛИЛИЙ
АСОСЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ АНЪАНАВИЙ РАВИШДА ДАЛИЛЛАШ ВА
ФИКРЛАШ ТУЗИЛИШИНИ АКС ЭТТИРИШ.**

Тураев Ёлқин Шерзод ўғли
Қарши давлат университети
Физиология кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада муаллиф катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмаларини анъанавий равишда далиллаш ва фикрлаш тузилишини акс эттирувчи элементларнинг кетма-кетлиги ҳақида фикр юритган. Муаллиф педагогик маълумотларга таяниб, мавжуд илмий адабиётлар асосида муаммони таҳлил қилган ва катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмаларини анъанавий равишда далиллаш ва фикрлаш тузилишини акс эттириш бўйича мавжуд ўзига хос жиҳатларини ўрганган.

Калит сўзлар: Далилий асослаш кўнимаси, индивидуаллик, тахмин, далил, хулоса, тахминларни аниқлай олиш кўникмаси.

Аннотация: В данной статье автор рассматривает последовательность элементов, традиционно доказывающих доказательные умения старших дошкольников и структуру их мышления. Опираясь на педагогические данные, автор анализирует проблему на основе имеющейся научной литературы и рассматривает существующие специфические аспекты доказательных умений старших дошкольников отражать традиционно и отражать структуру мышления.

Ключевые слова: Навыки, основанные на фактических данных, индивидуальность, предположения, доказательства, выводы, гипотезы

Abstract: In this article, the author discusses the sequence of elements that traditionally prove the evidence-based skills of older preschoolers and the structure of their thinking. Based on pedagogical data, the author analyzes the problem on the basis of existing scientific literature and examines the existing specific aspects of evidence-based skills of older preschoolers to reflect traditionally and reflect the structure of thinking

Keywords: Evidence-based skills, individuality, assumptions, arguments, conclusions, assumptions.

Далилий асослашни тузишнинг варианти, яъни тахминни исботи ва кейинчалик асосий тахминга айланадиган хулоса ёки бир нечта хулосаларга ҳам йўл қўйиш мумкин. Композиция ўзгарувчан бўлиши ва баёотнинг предметли-тематик мазмунига, муаллифнинг функционал услубига, жанрига, индивидуал тарзига қараб ўзгариши мумкин. Далилий асослашнинг ҳар бир таркибий компоненти (тахмин, далил, хулоса) болага ягона семантик яхлитликни, далилий асосланган баёот, масалан, тахминни шакллантира олиш кўникмаси, илгари сурилган тахминни исботлаш учун тегишли далилларни танлаш ва хулосани шакллантира олиш кўникмасини шакллантиришни талаб қилади.

Бундай кўникмалар катта мактабгача таълим ёшидаги болаларда шаклланадиган кўникмалар доирасини аниқлашга имкон беради. Булар: предметларни ўрганиш, тадқиқ қилиш қобилияти; илгари сурилган тахминларни исботлаш учун белгиларни аниқлай олиш кўникмаси; тахминни исботлаш учун далил ва усулларни танлаш кўникмаси; дастлабки сабаб-оқибат муносабатларини ўрнатиш кўникмаси; нутқда тил ва нутқий алоқа воситаларидан фойдаланиш кўникмасидир.

Коммуникатив ва суҳбат кўникларининг ажралмас қисми бўлган далилий асослаш кўникмалари нутқий баёнот келиб чиқишининг мураккаб тузилишига эга бўлган умумий нутқ механизмига эгадир. А. А. Леонтьевнинг фикрига кўра, нутқ фаолияти ҳар доим мақсадли ва мотивацияланган бўлиб, тил воситалари ёрдамида амалга оширилади. Катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмалари мулоқот қилишга эҳтиёжни, билим олиш, бошқа инсонларни баҳолаш, ўз-ўзини англаш ва ўз-ўзини баҳолашни таъминлайди. Мулоқотга бўлган эҳтиёж сабаблар билан белгиланади. Катта мактабгача ёшдаги болалар учун тенгдошлар ва катталар билан мулоқот қилишда далилий асослаш кўникмаларини намоён қилишнинг бундай сабаби инсонларнинг муносабатларини, уларнинг ҳаракатлари сабабларини, муносабатларини, хатти-ҳаракатларини аниқлаштиришга эҳтиёж, мулоҳазанинг тўғрилигига ишонтириш, атроф оламда кузатиладиган қарама-қарши жараёнларни тушунтириш истаги ҳисобланади.

Ҳар ҳар доим ҳақиқатни акс эттиради, вербал расмийлаштириладиган мазмунни умумлаштиради. Ҳар босқичида нутқ субъекти нимани айтмоқчи эканини фақат энг умумий маънода билади, аммо нутқ ҳаракати режасига эга бўлмайди. Ҳар босқичида баёнотнинг мавзуси ва шакли, унинг тури, баёнот тури, яъни суҳбат, илмий ва шу кабилар билан аниқланади.

Ички нутқда сўзлаш дастурини тузишдан иборат нутқ баёнотини режалаштириш босқичида катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмалари келажакдаги далилланган баёнотнинг мавзусини ва ғоясини тушуниш, фикр йўналиши, баёнот тузилишини белгилаш, илгари сурилган тахминни исботловчи келажакдаги далилларнинг мазмунини, уларни тақдим этиш кетма-кетлигини аниқлаш кўникмаларини таъминлайди.

Баёнотнинг ички тайёргарлиги нутқ предметини мос равишда акс эттирувчи тегишли тил воситаларини танлаш, сўзлар боғланишини тахминга киритиш учун, маъноли қисмларни боғлаш учун, ҳулосани тузиш учун зарур бўлган боғловчилар, нутқ иборалари ёрдамида тузиш (чунки, биринчидан, иккинчидан, учинчидан, ва шу кабилар) билан яқунланади. Дастурни амалга ошириш босқичида ташқи нутқда баёнот қабул қилиниб ёки яратилиб, унинг натижасида матнни тушуниш натижаси - ҳулоса пайдо бўлади. Нутқли баёнотни яратишнинг ушбу босқичидаги далилий асослаш кўникмаларида фикрлар мавзунини очиб бериш ва асосий ғояга бўйсундириш орқали шакллантириш кўникмасини, суҳбатдошни ишонтириш учун вербал ва новербал воситаларни танлаш, нутқ ахлоқи ҳаракатлари меъёрларига риоя қилиш кўникмасини, суҳбатдошга розилик ёки норозилик билдириш кўникмасини, фикрни гапдан гапга ривожлантириш ва матннинг алоҳида жумлалари, қисмларини бир-бири билан боғланишини амалга ошириш кўникмасини таъминлайди. Боланинг вербал ва новербал воситаларнинг қандай заҳирасига эгаллигига қараб, тенгдошини ишонтириш, биргаликдаги фаолиятга қўшилиш, мулоқот давомида юзага келган можарони ҳал қилишни уддалай олиши мумкин бўлади.

Натижани нутқ фаолияти учун таққослаш назорат босқичида амалга оширилади. Нутқий баёнот унинг оқимини назорат қилишни, керакли нутқ компонентларини онгли равишда танлашни ўз ичига олади. Мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг назорат босқичидаги далилий асослаш кўникмалари муаллифнинг позициясини тушуниш, унга нисбатан муносабатни шакллантириш кўникмасини, баёнотнинг мазмунини баҳолаш кўникмасини, ўзининг ва тенгдошларнинг баёнотларига тузатишлар киритиш кўникмасини таъминлайди.

Демак, катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмалари ўта мураккаб психологик таълим бўлиб, у нутқий баёотни дастурлаш, режалаштириш, амалга ошириш ва назорат қилишнинг нутқ механизмларини ўз ичига олади. Бундан ташқари, мактабгача ёшдаги болаларнинг далилий асослаш кўникмаларини тузилиши ва мазмуни далиллашни тузилиши (тахмин, далил, хулоса) билан бевосита боғлиқ бўлиб, тахминни тузиш, далилларни ва тахминни исботлаш усулларини танлаш, хулосага олиб келишга қаратилган.

Шундай қилиб, илмий адабиётларнинг тахлили тадқиқотимизнинг асосий тушунчасини аниқлашга имкон берди. Катта мактабгача таълим ёшидаги болаларнинг далилий асослаш кўникмаларига далиллаш (тахмин, далил, хулоса) тузилишига мос келадиган, катталар ва тенгдошлар билан мулоқот қилиш жараёнида шаклланадиган ҳамда илгари сурилган баёотни тушунтириш ёки суҳбатдошнинг ишонтириш вазифаларини бажарадиган интеллектуал ва коммуникатив қобилиятлар деб қараймиз.

Адабиётлар рўйхати:

11. Джабборова Х.Ж. “Табиат билан таништириш методикаси” Т.: ТДПУ 2002 й.
12. Ҳайдаров Қ. Нишонова С. Табиатшунослик асослари ва болаларни атроф-табиат билан таништириш Т.: Ўқитувчи, 1992 й.
13. Жўраев Н. ва бошқалар “Экология ҳуқуқи” Т.: Адабиёт жамғармаси, 2001 й.
14. Содиқова Ш. А. “Мактабгача педагогика “ Тафаккур сарчашмалари” Т.: 2013 й. Б-19.
15. Тўхтаев А. Экология Т.: Ўқитувчи, 1998 й.
16. Юсупова П.А. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик тарбия бериш.Т.: Ўқитувчи, 1995 й.
17. Григорянс А.Г. “ Боғчада экологик таълим-тарбия бериш” Т.: Ўқитувчи, 2000 й.
18. Джабборова. Х.Д. Мактабгача ёшдаги болаларга экологик таълим тарбия беришнинг ўзига хослиги Т.: Ўқитувчи, 2000 й.
19. Содиқова Ш. А. М. А. Расулхўева. Болаларни табиат билан таништириш методикаси Т.: Фан ва технология, 2013 й.
20. Хасанбоева О.У., Джабборова Х.Ж. Болаларни табиат билан таништириш методикаси. Т.: Чўлпон, 2007 й.
21. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
22. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHISINING SHAXSIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Qarshi Davlat Universitetining Pedagogika Instituti

Muhammadiyeva Manzura Maratovna

Pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Tursunova Ozoda Axror qizi

Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi (Maktabgacha ta'lim) yo 'nalishi magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat olib boruvchi pedagog-tarbiyachilar shaxsiga qo'yiladigan talablar atroflicha keng yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim, tarbiya, talab, faoliyat, rivojlanish, siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy, ma'rifiy, funktsiya

Maktabgacha ta'lim tizimi bugungi kunda yurtimizda tobora takomillashib borayotgan uzluksiz ta'lim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ta'limning bu bosqichi inson hayotida boshlang'ich poydevor ekanligini inobatga olgan holda, yurtboshimiz boschiligida ushbu sohaga keng qamrovli e'tibor qaratilmoqda. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi maqsadlarida ham maktabgacha ta'lim sohasiga muhim ustuvor vazifalar belgilab qo'yildi. Xususan, 39-maqсад – maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish – deb belgilandi. [1.sayt]

Davlatning kelajakdagi taraqqiyoti davomchilari sifatida bugungi avlodni har jihatdan barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazish har bir tarbiyachi zimmasiga yuksak mas'uliyatni yuklaydi. Tobora keskin va tahlikali tus olayotgan ijtimoiy hayot manzaralari shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim-tarbiya jarayoni bir qolipda davom etishi mumkin emas. Shuning ta'lim jarayonining tashkilotchisi hisoblangan pedagog o'zining kasbiy va shaxsiy layoqatini doimiy ravishda tanqidiy va tahliliy tarzda baholab borishi lozim. Ilmiy adabiyotlarda pedagog shaxsiga shunday ta'riflar beriladi:

1. **Pedagog - kasbiy faoliyatning pedagogik yo'nalishlarini aniq belgilay oladigan shaxs bo'lishi lozim. Bu esa o'z navbatida jamiyatning talab va ehtiyojlaridan kelib chiqib, pedagogik mahorat asoslarining zamonaviy pedagogikaning ilg'or g'oyalari zahirida shaxsga insonparvarlik nuqtayi-nazaridan yondoshish imkonini beradi.**

2. **Pedagog - pedagogik jarayonni aniq tashkil qilishi, boshqarishi, kutilayotgan natijalarni oldindan loyihalashi va uni ro'yobga chiqarish texnologiyasini, shuningdek, pedagogik jarayonda vujudga kelishi mumkin bo'lgan nizoli vaziyatlarni oldindan ko'ra bilishi va ularni bartaraf etish uchun tayyor bo'lishi kerak.** [2.445]

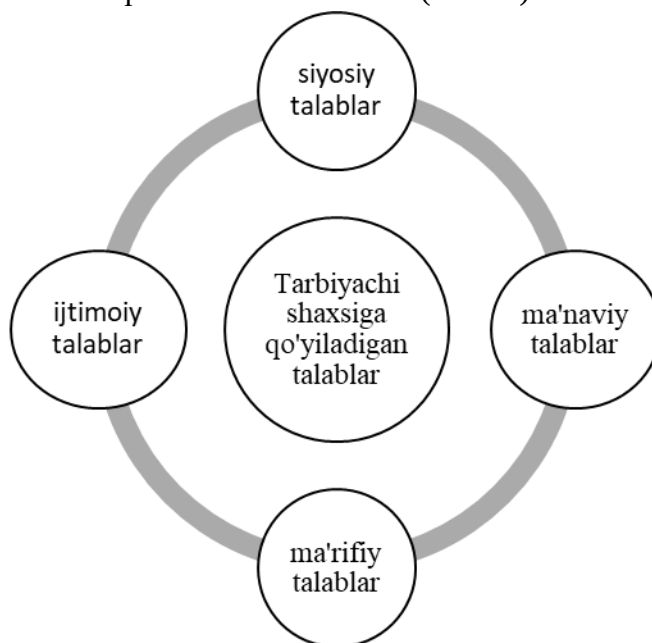
Tarbiyachiga pedagogik faoliyat tashkilotchisi sifatida muhim bo'lgan talablar qo'yilgan. Bu talablar turli adabiyotlarda umumiylik va o'ziga xoslik jihatdan talqin etilgan. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsi rivojlanishning eng jadal va takrorlanmas ahamiyatga ega bo'lgan yosh davrini boshdan kechirishi inobatga olinadigan bo'lsa tarbiyachining talab etilgan xususiyatlarni o'zida shakllantirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur qonuniyatlarga asoslangan holda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisiga quyidagi umumiy ikki funktsiya ajratib ko'rsatiladi:

1. Bolalarni muvaffaqiyatli tarbiyalash uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratish;
2. Ularning hayotiy faoliyati xavfsizligini ta'minlash va salomatligini mustahkamlash.[3.18]

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolani faoliyat ob'yekti sifatida qaragan holda mazkur qonuniyat asosida ta'limiy jarayonni tashkil qiladi. Pedagogik jarayonni boshqarishda ushbu vazifalar bajarilishini nazorat qiladi. Shuning uchun tarbiyachi yelkasiga eng mas'uliyatli vazifasi tushishini u hamisha his qilishi va munosib tarzda o'z faoliyatini yo'lga qo'yishi kerak bo'ladi.

Mamlakatimiz birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" asarida o'qituvchining kasbiy faoliyatiga shunday ta'rif beradi: "Barchamizga ayonki, inson qalbiga yo'l, avvalo, ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Shuning uchun qachonki bu haqda gap ketsa, ajdodlarimiz qoldirgan bebaho merosni eslash bilan birga, ota-onalarimiz qatori biz uchun eng yaqin bo'lgan yana bir buyuk zot - o'qituvchi va murabbiylarning oliyjanob mehnatini hurmat bilan tilga olamiz... Muxtasar qilib aytganda, maktab degan ulug' dargohning inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissasi va ta'sirini, nafaqat yoshlarimiz, balki butun xalqimiz kelajagini hal qiladigan o'qituvchi va murabbiylar mehnatini hech narsa bilan o'lchab, qiyoslab bo'lmaydi" degan edi.[4.130]

Ma'lumki, bizning milliy qadriyatlarimiz asosan ta'limni tarbiya bilan birga olib borilishini talab qiladi. Shuning uchun o'zbek va unga qardosh millatlarda o'qitish ma'naviy tarbiya bilan birga amalga oshiriladi. Ayni shu xususiyatlarni inobatga olgan holda tarbiyachiga qo'yiluvchi yana bir muhim talab – bu ta'lim-tarbiya uzviyligini ta'minlash va milliy qadriyatlarni mohiyatini bolalar ongiga singdirishdan iborat. Maktabgacha yoshdagi bolaning ongi har tomonlama rivojlanish bosqichida bo'ladi. Bu davrda bolalar emotsional tarzda fikrlaydi va fikr darajasi ko'rinib turgan olam bilan bog'liqdir. Quyidagi rasmda pedagog shaxsiga qo'yiladigan talablarni umumiy jihatdan talqinini ko'rish mumkin. (1-rasm)

1-rasm. Tarbiyachiga qo'yiladigan umumiy talablar

Mazkur talablar umumiy holda olinadi va o'z tarkibida qator xususiyatlarni mujassamlashtiradi. Ularni quyidagicha tahlil qilamiz:

Siyosiy talablar – pedagogning siyosiy savodxonligini o'z nazarda tutadi. Tarbiyachi har bir qabul qilinayotgan qonunlar va qarorlar mazmunini tushuna bilishi, kasbiy faoliyatida duch keluvchi turli vaziyatlarga siyosiy baho bera olishi va fuqaro sifatida o'zining burch va huquqlarini tushunib harakat qilishini nazarda tutadi.

Ma'naviy talablar – xalqimizning boy badiiy merosi, milliy urf-odatlar ruhida bolalarni tarbiyalash yo'nalishlari va eng muhimi o'zida pedagogik xulq-atvor malakalarini tarkib toptirishi kabi sifatlar ko'zda tutiladi.

Ma'rifiy talablar – tarbiyachining kasbiy bilimdonligi, mutaxassislikka oid ma'lumotlarni o'zlashtirgan bo'lishi va doimiy tarzda o'z ustida ishlashi zaruriyatini his qilishi hisoblanadi.

Ijtimoiy talablar – pedagog sifatida har bir bolaning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlay olish va individual qobiliyatlarini rivojlantirishda u bilan muloqot qilish mexanizmlarini tanlay olish malakasi sanaladi.

Muhtaram yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda, “ Pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur.[5.45]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.strategy.uz
2. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov, Umumiy pedagogika, Toshkent, “Fan va texnologiya”, 2018y, 445-bet
3. Sh.Sodiqova, Maktabgacha pedagogika, “Tafakkur bo'stoni”, Toshkent-2013, 18-bet
4. I.Karimov, Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch, Toshkent, “Ma'naviyat”, 2008 yil, 130 bet
5. Sh.Mirziyoyev, Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak, Toshkent – “O'zbekiston” – 2018 yil, 45-bet.

BOLALARNI TARTIB QOIDALARGA O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Kenjayeva Dildora Terkashevna.

p.f.n. Qarshi davlat universiteti

Maktabgacha ta'lim kafedrasi dotsenti

Fayziyeva Nafosat Normo'minovna

Qarshi davlat universiteti Maktabgacha ta'lim kafedrasi magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatishning mazmuni va mohiyati, shaxs hayotida tartib-qoidalarining tutgan o'rni haqidagi fikr - mulohazalar jamlangan. Shuningdek, maqolada milliy ta'lim-tarbiya tarixidagi pedagogik qarashlarda bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatishga doir fikrlardan maqsadga muvofiq foydalanish yo'llari bayon qilingan.

Bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatishda tarbiyachi qanday maqsad va vazifalarni amalga oshirishi, bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatishda tarbiyachi nimalarni hisobga olishi kerakligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: shaxs, maktabgacha yosh, tartib-qoida, maqsad, vazifa, usul.

Аннотация: В данной статье обобщены содержание и важность обучения детей дошкольного возраста дисциплине, а также роль дисциплины в жизни человека. В статье также рассматриваются способы целенаправленного использования идей с педагогической точки зрения по истории отечественного образования для обучения детей дисциплинам. В нем описываются цели и задачи педагога в обучении детей правилам, а также то, что педагог должен учитывать при обучении детей правилам

Ключевые слова: человек, дошкольное учреждение, процедура, цель, задача, метод.

Annotation: This article summarizes the content and importance of teaching discipline to preschool children, as well as the role of discipline in human life. The article also discusses ways of purposeful use of ideas from a pedagogical point of view on the history of national education for teaching children disciplines. It describes the goals and objectives of the educator in teaching children the rules, and what the educator should take into account when teaching children the rules

Keywords: person, preschool institution, procedure, goal, task, method

Maktabgacha ta'lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri – bu “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi Qonun [2]talablari asosida yosh avlodni o'z xohishi, irodasi va intilishiga qarab, ularga chuqur bilimlar berish, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beradigan raqobatbardosh malakali kadrlar tayyorlashni ta'minlashdir.

Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlash, tarbiyachi va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni qaror toptirishdagina emas, balki bolalarni milliy-ma'naviy meros materiallaridan foydalanib ular ma'naviyatini shakllantirish borasida ham katta imkoniyatlarga ega ekanligi bilan ham ahamiyatga ega. Bu imkoniyatlar quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- shaxsni milliy ruhda tarbiyalash ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi ekanligi;
- ta'lim-tarbiyaning asosiy mazmuni bolalarning ma'naviy - axloqiy, milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni aqliy, nafosat va jismoniy rivojlanishi, ijodiy qobiliyatlarining namoyon bo'lishi, unda insonparvarlik munosabatlarini tarkib toptirishga yordam beruvchi zarur shart-sharoitlar yarata olishi;
- ta'lim va tarbiya qonuniyatlari hamda tamoyillari birligi, o'zaro uyg'unligini ta'minlash asosida shaxsda intizomlilikni shakllantirishdek ijtimoiy maqsadni to'la amalga oshirish mumkinligi.

Intizomlilik tushunchasiga “Oliy talim – lug'at ma'lumotnomasi” da shunday ta'rif berilgan. “Intizomlilik shaxsning bosqichlik, ichki uyg'unlik sifatleri, jamiyat yoki davlat tomonidan belgilangan qoidalarga bo'ysunishga tayyorgarlik va shunga odatlanganlik bilan xarakterlanadi”[3:110]. Ma'lumki, intizomlilik ma'naviy tarbiya negizida shakllanadigan axloqiy kategoriya bo'lib, uning shakllanishida tarbiyachining xizmati katta.

Tarbiyachi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar davomida va mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda ham turli tarbiyaviy usullardan foydalanib, bolalarda ongli intizomni tarbiyalab boradi, guruhda aniq rejim va ichki tartib o'rnatishga kirishadi, jihozlash, tozalik va tartibni joriy etib boradi.

Bu ishlarni tarbiyachi bir o'zi emas, balki ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradi. Natijada esa bolalar sekin-asta maktabgacha ta'lim tashkilotininig ichki tartib-qoidalariga moslashib boradilar.

Guruhda tartibni saqlash va joriy qilish faqat tarbiyachining ishi deb tushunuvchilar ham uchrab turadi. Bu mutlaqo noto'g'ri fikr. Tartib-qoidalar uchun butun guruh, pedagogik jamoa mas'uldir.

Bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatish juda qiyin va murakkab tarbiyaviy jarayondir. Shunisi ham borki, ko'p vaqt qilingan mehnatni bir paytni o'zidayoq yo'qqa chiqarish mumkin. Masalan, ayrim tarbiyachilar guruhida bolalar jim, juda tartibli o'tirishadi, mashg'ulotni berilib tinglashadi, o'quv yumushlari bilan band bo'lishadi, ba'zi tarbiyachilarda esa buning aksi: bolalar qiy-chuv qilishadi, bir-biriga narsa yoki o'yinchoqlarni bermay to'polon ko'tarishadi va hokazo. Nega shunday bo'ladi? Bu holatda aynantarbiyachiningo'zi aybdordir. Negaki u dastlabki mashg'ulotlaridayoq o'z «siri»ni bolalarga oldirib qo'ygan. O'ta ko'ngilchan, so'zlari, harakatlari ta'sirsiz, bo'shang, muloyim, bolalarni o'ziga jalb qilolmaydi, tashkilotchilik qobiliyatiga ega emas.

Xo'sh natija nima bo'ladi? Tarbiyachi o'z kayfiyatini buzadi, jismonan charchaydi, bolalarni uradi, mashg'ulot maqsadiga erishish u yoqda tursin, mashg'ulotni to'liq o'tolmaydi, bundan ham yomoni bolalar intizomini buzadi, guruhda tarqoqlikni, boshboshdoqlikni vujudga keltiradi. Mana, sizga birgina bo'shang tarbiyachining keltirgan ziyoni.

Bolalarni tartib-qoidalarga o'rgata turib, ularni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga, atrof-muhitga, kishilarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uy vazifalarini bajarishga, saranjomlikka o'rgatish qiyin. Ongli intizomni tarbiyalash – maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifasi hisoblanadi.

Yana shuni ham aytish kerakki, tartib-qoidalarga o'rgatish deganda bolalarning guruhda qimirlamay o'tirishini emas, balki ongli intizomni tushunish kerak. Ko'pgina tarbiyachilar o'zicha tartib-qoidalarga o'rnatmoqchi bo'ladilar. Guruhga qosh-qovog'idan qor yog'dirib kiradilar, dag'-dag'a qilib bolalarni siquvga oladilar, gah desa qo'lga qo'nadigan qilmoqchi bo'ladilar. Bu bilan mutlaqo kelishib bo'lmaydi. Zo'ravonlik asosiga qurilgan tartib yaxshilikka olib bormaydi. Bu murg'ak qalblarga adovat urug'ini sochadi, ularni sovuqqon, qo'rqqon, jur'atsiz, yolg'onchi, qilib qo'yadi.

Guruhdagi tartib-intizomni saqlashning eng yaxshi usuli bolalar ishonchini qozonishdir.

Mashg'ulotni qizg'in, ijodiy, ko'rgazmali qurollar yordamida, pedagogik texnologiyalarga asoslangan, didaktik o'yinlar asosida ular havasini va hayratini uyg'otish, lol qoldirish, mashg'ulot o'tilgach birorta ham bolalarni "beish" qoldirmaslik – har biriga o'ziga xos amaliy topshiriqlar berish ayni muddaodir.

Tartibli bo'lish nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, balki bolalarning kelgusi hayotida ham asqotishi turgan gap. Chunki, inson hayotining chigal va murakkab so'qmoqlarida ham tartib-intizom muhim ahamiyatga ega.

Bolalarni tartib-qoidalarga o'rgatishda tarbiyachi quyidagilarni hisobga olishi kerak:

- tarbiyaning bolalar ruhiyati va yosh xususiyatiga mosligini hisobga olish;
- bolalarning aqliy-ma'naviy munosabatlari ta'sirini o'rganish;
- tarbiyachining savodxonlik darajasi, san'at va mahorati;

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotidagi faoliyatga tarbiyachi va murabbiylar har doim bolalar tarbiyasi, xulq – atvori, tartib – intizomiga tuzatishlar kiritishi, ulardagi kerakli shaxsiy xislatlar va harakatlardagi qirralarni rivojlantirishi, kamchiliklarini bartaraf qilishi kerak bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bunday ishlarni amalga oshirish uchun eng qulay sharoit bor. Chunki, bunday joylarda tarbiyachi va murabbiylar pedagogik ta'sirning turli usullaridan foydalana oladilar. Ushbu jarayonda kerakli usulni tanlash uchun bolaning hissiy holati, harakatining xarakteri va sababini oldindan aniqlash kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Maktabgacha ta'lim to'g'risidagi Qonun.T.: 2019.
2. Oliy talim – lug'at ma'lumotnomasi.-T.: Moliya, 2003.-451b,
- 3.Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi /Pedagogika oliy o'quv yurtlari va dorilfunun o'quvchii uchun darslik. – T.: Milliy kutubxona nashriyoti, 2005. – 320 b.
4. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.

**ATROF - MUHITGA BO'LGAN MUNOSABAT MA'NAVIY MADANIYATNING
AJRALMAS QISMI SIFATIDA
Muhammadiyeva Manzura Maratovana**

Qarshi davlat universiteti pedagogika fanlar kafedrası o`qituvchisi PhD
Xamidjonova Marjona Xamidjon qizi
Qar.DPI magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar hayotida atrof- muhitning tutgan o`rni, unga bo`lgan ongli va ongsiz munosabti, hamda uning oqibatlari bayon etilgan. Tabiatga bo`lgan to`g`ri munosabatni shakllantirish omillari, uni qachondan va qanday usullardan foydalangan holda tashkil etish haqida fikrlar keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** atrof- muhit, tabiat, oila, madaniyat, masuliyat, kreativ yondashuv, didaktik o`yin, mashg`ulot, kuzatish metodi, amaliy tajriba.

Аннотация: В этой статье рассматривается роль окружающей среды в жизни детей, ее в нем изложены сознательные и бессознательные отношения, которые имеют место, и их последствия. На природу факторы, формирующие отношение к типу, когда и какими способами его можно представлены идеи по организации с использованием.

Ключевые слова: окружающая среда, природа, семья, культура, ответственность, креативный подход, дидактическая игра, обучение, метод наблюдения, практический опыт.

Annotation: This article examines the role of the environment in the lives of children, it outlines the conscious and unconscious relationships that take place and their consequences. On the nature of the factors that shape the attitude to the type, when and in what ways it can be presented ideas for organization using.

Keywords: environment, nature, family, culture, responsibility, creative approach, didactic game, learning, observation method, practical experience.

Atrofimizni o`rab turgan jamiyki narsa va hodisalar borki, ular insoniyatning moddiy va ma`naviy ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qilib kelmoqda. Insonning jismoniy va ma`naviy hayoti bevosita va bilvosita atrof – muhit, tabiat kabi tushunchalar bilan chambarchas bog`liq bo`lib, bu esa tabiat va atrof – muhitning insonga, insonning esa ularga muhtojligini anglatadi desak yanglishmagan bo`lamiz. Demakki, biz ularga nisbatan to`g`ri munosabatda bo`lishimiz, asrab avaylashimiz hamda bu tushunchalarni kelajak yosh avlod ongiga chuqur singdira olishimiz lozim. Zeroki, atrof – muhitga bo`lgan munosabat bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanib kelmoqda.

Bu masalaning muammo darajasiga qadar ko`tarilishining o`zi hozirda jamiyatimizning atrof- muhitga nisbatan qarashlarida ma`naviy-axloqiy tomonlama kamchiliklar kuzatilayotganligining isbotidir. Bunga sabab sifatida, ta`lim va tarbiya jarayonlarida bizni o`rab turgan muhit haqida yetarlicha bilimlar qamrab olinmayotganligi, hamda ularga tarbiyaviy tomonlama yondashuvda biroz e`tiborsizliklarga yo`l qo`yilayotganligida deb aytishimiz mumkin.

Bu kabi kamchiliklarni bartaraf etish uchun esa, avvalo, inson va pedagog o`qituvchi sifatida o`zimizda atrof - muhitga nisbatan ta`limiy- tarbiyaviy tomondan to`g`ri yondashuvni shakllantirishimiz, hamda bu bilimlarni yosh avlodga bolaligidan chuqur va ongli ravishda singdirib borishga erishishimiz lozim bo`ladi. Bu borada esa, o`z navbatida inson kamoloti uchun asosiy bo`g`in bo`lib xizmat qiladigan oila hamda maktabgacha ta`lim tashkilotlari muhim rol o`ynaydi.

Buyuk mutafakkirlarimizdan Abu Nasr Forobiy «Baxt – saodatga erishuv to`g`risida» asarida bilimlarni o`rganish tartibi haqida fikr bayon etgan. Uning ta`kidlashicha, avval bilish zarur bo`lgan ilm o`rganiladi, bu – olam asoslari haqidagi ilmdir. Uni o`rgangach, tabiiy ilmlarni, tabiiy

jismlar tuzilishini, shaklini, osmon haqidagi bilimlarni o'rganish lozim. Undan so'ng, umuman, jonli tabiat o'simlik va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi"- deydi.[3;21-b] Mutafakkirimiz aytgan ilmlarni bugungi kunda bir so'z bilan atrof – muhit haqidagi bilimlar deb atashimiz mumkin.

Chunki, atrof - muhit tushunchasi juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, u o'z ichiga mutafakkirimiz keltirgan barcha ilmlarni qamrab oladi. Bundan shuni tushunishimiz mumkinki, har bir inson o'zini o'rab turgan atrofi olam haqida yetarlicha ilmga ega bo'lmog'i lozim. Uning yaratilishi, sabablari va insoniyat hayotidagi tutgan o'zni haqida tushunchaga ega bo'lsagina atrof – muhitga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uni asrab avaylashga, qadrlashga mas'uliyatli tarzda yondashishi mumkin. Bu esa albatta, avvalo oilada ya'ni, ota ona va kattalar tomonidan shu bilan birga ta'lim muassasalarida tarbiyachi, o'qituvchilar tomonidan amalga oshirib borilishi kerak. Fikrimiz isboti sifatida yana Abu Nasr Farobiy fikrlaridan namunalar keltirishimiz mumkin, "Inson kamolotga yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lish, ularning ko'maklashuvi yoki munosabatlariga muhtoj bo'ladi". Uning fikricha tarbiya jarayoni tajribali pedagog, o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi muhimdir. Chunki har bir odam ham baxtni va narsa hodisalarni o'zicha bila olmaydi. Unga buning uchun o'qituvchi lozim". [3;21]

Har bir soha ilmini chuqur egallash hamda uni boyitib borish uchun ma'lum bir bosqichlardan o'tish talab etiladi. Ana shu kabi bosqichlardan biri sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini keltirishimiz mumkin. Bu ta'lim sohasidagi kichik bo'g'inlardan biri hisoblansada, ammo inson hayoti va uning kamoloti uchun eng katta ahamiyatga ega bo'lgan davr hisoblanadi. Zero, bola hayoti uchun kerak bo'ladigan axborotlarning eng katta qismini aynan maktabgacha ta'lim yoshida egallab bo'ladi degan fikrlar hozirgi kunda bizga notanish emas.

Yuqoridagi fikrlardan shuni aytish mumkinki, bugungi kunga kelib maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni atrof-muhit bilan tanishtirishga nisbatan yangicha, kreativ yondashuvlarni izlab topish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda esa tabiat bizning asosiy vositamiz bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish ularda tabiatga to'g'ri munosabatni tarbiyalash va hissiy tajribaga asoslangan, atrof- muhit haqidagi real bilimlarni anglab yetishning ta'limiy va tarbiyaviy vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Ba'zi kuzatishlarning tasdiqlashicha, bolalarning atrof – muhitdagi faoliyati asosan o'z-o'zidan, tartibsiz va kutilmagan tarzda kechadi, buni ulardagi tabiatga bo'lgan ba'zi salbiy munosabatlarning asosiy sababi deb hisoblash mumkin. Oila, mahalla, bir so'z bilan aytganda, tevarak atrofdagilarning, ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachilarining pedagogik ta'siri bilan bunday nojoiz faoliyatlarga tuzatishlar kiritib boriladi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdanoq bolalarni tabiat, atrof – muhit haqidagi ishonarli va aniq bo'lgan ma'lumotlarni egallab borishlari juda muhim. Bu kabi ma'lumotlarni qiziqarliligi va tarbiyaviy ahamiyatini oshirgan holda bolalarga yetkazib berish biz kattalar hamda pedagoglar zimmasiga tushadi desak adashmaymiz. Chunki,

“Bolalarda mehnatni sevish, o'zgalar mehnatini qadrlash, o'simlik va hayvonlarni asrash, ularni parvarish qilish, o'z vatanini tabiatini sevish, tabiat go'zalliklarini ko'ra olish kabi hislatlarni o'stirish orqali tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi”[1;21]

Xo'sh bolalarda atrof – muhitga bo'lgan munosabatni to'g'ri shakllantirish uchun nimalarga e'tabor berish lozim? Bu boradagi fikrlarimiz avvalida jahon pedagog olimlarining qarashlariga to'xtalib o'tishni lozim topdik. “Konstantin Dimitriyevich Ushunskiy o'zining “Ona tili”, “Bolalar dunyosi” nomli asarlarida kuzatish metodi rolini baland ko'tarib, u tabiatshunoslikka doir bilimlarni egallash va tabiatni o'rganishda eng samarali metod ekanligini ta'kidladi. U bolalar tabiatiga oid

bilimlarni o'z o'lkasini kuzatish asosida o'rganishdan boshlasin, o'qituvchi axborotidan olgan bilimlarni tabiatda kuzatishlar yordamida tekshira olsin, deb taklif qildi". [2;310]

Ushbu fikrlardan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki, kuzatish bola hayoti uchun qiziqarli hamda, eng kerakli bo'lgan metodlardan biri hisoblanadi. Atrof – muhitni o'rganishda bu metod bizga ham bevosita, ham bilvosita xizmat qiladi desak adashmaymiz. Bugungi kunda kuzatishni amaliyot bilan bog'lagan holda tashkil qilish bola uchun yanada ko'proq bilim olishga xizmat qiladi. Ya'ni, bola o'zi kuzatayotgan obyektni amalda bajarib ko'rishi, hamda natijasini bilishi zarur, u ijobiy yoki salbiy bo'lishidan qat'iy nazar bu bolaga egallayotgan bilimni chuqurroq bo'lishiga va undan kerakli xulosa olishiga yordam beradi. Shu bilan birga, insonlar ta'sirida bunyod bo'layotgan, hamda ular ta'sirida barbod bo'lib borayotgan tabiiy va sun'iy muhitga ham alohida e'tibor qaratish, hamda ularni taqqoslay bilishga o'rgatish muhim sanaladi.

Chunki bu bolada atrof – muhitdagi narsa va hodisalarga nisbatan e'tiborli bo'lishni, ularni qadrlashni, parvarishlashni hamda, atrofi olam uchun inson omili qanchalar muhim ahamiyat kasb etishligini ongli ravishda anglab borishiga yordam beradi. Endi o'z-o'zidan ushbu vazifalarni qanday amalga oshirish mumkin? degan savol tug'iladi. Shu o'rinda aytishimiz mumkinki, ta'lim muassasalarida mashg'ulotlar jarayonini ta'limiy o'yinlar bilan birgalikda, turli xil tabiiy va sun'iy jonzotlar hamda predmetlar ustida tajribalar olib borish usullari bilan boyitgan holda tashkil qilsak maqsadga erishishimiz osonroq kechadi deb o'ylaymiz. Agar inson o'zini o'rab turgan muhitning tarkibini, uning rivojlanishi uchun qanchalar mehnat talab qilinishini hamda uni asrab avaylash insonning o'ziga bog'liqligini qanchalar erta, ongli ravishda tushungan holda ulg'aysa, uning atrof – muhitga bo'lgan munosabati hamda madaniyati o'z o'rnida to'g'ri shakllanib borishiga erishamiz desak adashmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O.Hasanboyeva, H. Jabborova, Z. Nodirova "Tabiat bilan tanishtirish metodikasi" (Kasb – hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma) Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2006
2. D. Sharipov, D. Xodijayeva, M. Shirinov "Tabiatshunoslik va uni o'qitish metodikasi" (Darslik)."Shafoat Nur Fayz" nashriyoti; Toshkent-2020
3. D. Nafasov "Pedagogika tarixi"fanidan o'quv uslubiy majmua; Urganch-2012 muhaz.org > pedagogika-tarixi.html?page=21
4. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.

TARBIYALANUVCHILARNING BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASHDA SHAXMAT O'YININING AHAMIYATI.

Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich
Guliston davlat universiteti
«Pedagogika » kafedrasi doktaranti

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha va oilada shaxmat o'rganish orqali mantiqiy fiklash, shaxmat bilan shug'ullangan bolaning bo'sh vaqti, barcha fanlarni o'zlashtirishi osonlashtiradi, intellektual salohiyat yuksaladi, qobiliyatlar bag'ishlangan bo'lib, shaxmat o'yinni orqali ularning diqqat, idroki, tafakkuri, xotirasi va mantiqiy fikrlashini o'stirishi va rivojlantirishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim , oilada , shaxmat o'yin, idroki, tafakkuri, хотираси, mantiqiy, diqqat, qobilyat, harakter, sog'lik, ruhiy, jismoniy ta'yorgarlik va albatta

Аннотация: статья посвящена логическому мышлению через изучение шахмат в дошкольном учреждении и в семье, свободное время ребенка, занимающегося шахматами, облегчает усвоение всех предметов, повышает интеллектуальный потенциал, способности, улучшает развитие внимания, восприятия, памяти и логического мышления посредством игры в шахматы.

Ключевые слова: дошкольное образование, в семье, игра в шахматы, восприятие, мышление, память, логика, внимание, способности, характер, здоровье, духовная, физическая подготовленность.

Annotation: the article is devoted to logical thinking through the study of chess in preschool and in the family, the free time of a child engaged in chess facilitates the assimilation of all subjects, increases intellectual potential, abilities, improves the development of attention, perception, memory and logical thinking through the game of chess.

Keywords: preschool education, family, chess game, perception, thinking, memory, logic, attention, abilities, character, health, spiritual, physical fitness.

Mamlakatimiz va chet ellarda o'tkazilgan pedagogik, psixologik va fiziologik tadqiqotlar, 6-7 yashar bolalarda bilimlarni o'zlashtirish hamda umumiy o'sishning ruhiy va fiziologik imkoniyalari hozirgacha biz faraz qilganimizdan ko'ra ancha yuqori ekanligini ko'rsatadi. Mushohada chegaralari odamning mashg'ulotlariga bog'liq bo'lib, u kengayishi va torayishi mumkin. Shaxmat o'yini mushohadani qo'zg'otadi va o'stiradi. Shaxmat o'yini ruhiyatni tetiklashtirishga yordam beradi. Shaxmat aslida 64 katak atrofida va jonsiz predmetlar ishtirokida kechadigan o'ta jonli jarayon. Bu o'yinda millionlab kombinatsiyalar bo'lishi mumkin. Ammo qabul qilinishi kerak bo'lgan to'g'ri qaror faqat bittadir. Shu jihatdan uni insonning hayot va taqdir chiziqlariga mengzash mumkin. O'ylamasdan, mantiqsiz qilingan birgina xato harakat raqib uchun mingta imkoniyat eshigini ochadi...

Ba'zan kishilar orasida shaxmat sport turiga kiradimi-kirmaydimi degan mavzuda bahs bo'lib turadi. Shaxmatni kishi ruhini chiniqtirishi, aqlini mustahkamlashi nuqtai nazaridan ham hech ikkilanmay sport turiga qo'shish mumkin.

Qo'shimchasiga jozibadorligi jihatidan esa haqiqiy san'at, desa ham bo'laveradi. Murakkabligini esa fanga qiyoslash mumkin. Sport-san'at-fan uchburchagi shaxmatning tub mohiyatidir.

O'zining betakror tarixi va madaniyati, aql-zakovati bilan asrlar davomida insoniyatni hayratga solib kelgan xalqimizning yuksak tafakkuri va intellektual salohiyati shaxmat timsolida yana bir bor yorqin namoyon bo'ldi. Har bir shaxmat o'yini bu badiiy asardir. Bunda bir-biriga qarama-qarshi teng kuchga ega bo'lgan raqibchilar kurashidir. Agar shaxmatni inson hayotida tutgan o'rni haqida o'ylab ko'radigan bo'lsak - nafaqat bu sport, balki ma'naviyatni va ruxiyatni boyitadigan, aqlini ham charxlaydigan vosita ekanligi oydinlashadi.

Hozirgi zamon psixologlarining fikricha, harakteri og'ir, badjahl va urushqoq bo'lgan bolalarga shaxmat bilan shug'ullanish tavsiya etilar ekan. Darhaqiqat, shaxmat o'ynaganda har bir yurish miyada hisob-kitob qilinadi. Boshqalar bilan maslahatlashib, kelishib o'ynab bo'lmaydi. Har bir shaxmatchi o'zini bilimi va kuchlaridan foydalangan holda yahshi o'ynashga harakat qiladi. Hozirgi kunga kelib shaxmat qonun-qoidalari ancha takomillashgan va islohlashgan. Hususan raqibga hurmat, do'stona o'yinlar madaniyati va ma'naviyati rivojlangan. Shaxmat haqida ko'p

mulohaza qilish mumkin, chunki shaxmatni nafis estetikaga qiyoslanadi. Bolada yuksak did, topqirlik, hozirjavoblik xislatlar tarkib topadi. Buni shaxmatni tushungan kishigina his qiloladi. Kuchli shaxmatchi besh qirradi mavjud bo'ladi: 1) qobiliyat 2) harakter 3) sog'lik 4) ruhiy, jismoniy tayyorgarlik va albatta 5) maxsus tayyorgarlik.

Tabiiy ravishda maktab yoshidagi bolalarning shaxmatni o'rganishi ularning o'zlariga salbiy ta'sir qilmaydimi, degan savol ham ko'ndalang bo'ladi. Yo'q. Aksincha, koni foyda. Barcha kuchli shaxmatchilar barcha fanlarni o'zlashtirishda ilg'or bo'lishgan. Shaxmat o'yini fikrlashni tartiblashtiradi, diqqatni jamlashni chiniqtiradi va xotirani rivojlantiradi. Shaxmat nafaqat fikrlar va qarashlar kurashi, xarakter va irodaviy kurash hamdir. Bu borada psixolog va pedagoglar yetarlicha tajriba to'plaganlar hamda maqbul uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shaxmat bilan shug'ullangan bola "bir ishni boshladimgi, uni oxiriga yetkaz", qoidasini ong ostida o'zlashtiradi. «Shaxmat bola uchun ermak, quvonch manbai bo'libgina qolmay, uning diqqati, xotirasi, ijodiy tafakkuri va tasavvurini o'stirishga ham xizmat qiladigan vositadir. Bu jihatlar bolaning bunday bu yong'i hayotida muhim o'rin tutadi. Shaxmat o'yini jarayonida bolalar yangi bilim, malakalarni egallaydilar, qobiliyatlarini o'stiradilar. Ota-onalar o'zlarini ham bolalarga o'yin mazmuni va yo'nalishini taklif etishlari mumkin.

Maktabgacha yoshda ixtiyorsiz diqqat jarayoni ayni paytda bola uchun qiziqarli narsaga diqqatni qaratishda yuzaga keladi. Ixtiyorsiz diqqat bolaning o'zi uchun qiziq bo'lmagan faoliyat bilan shug'ullana olishda nazarda tutadi. Shaxmat o'yinining yana bir jihati xotirani o'stirishga qaratilgandir. Katta maktabgacha yoshdagi bola o'z oldiga maqsad qo'ya oladi. Biror narsani eslab qolishi ana shu maqsadni amalga oshirish vositalarini izlab topish shular jumlasidandir. Tafakkurni o'stirish obrazli harakatli, ko'rgazmali obrazli mantiqiy tafakkur turlarini egallashdan iboratdir. Bola turli rejalar va sxemalardan erkin foydalana olishi lozim. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bolalarda mantiqiy tafakkur elementlari shakllana boshlaydi, ya'ni ular xulosa qila oladilar. Mantiqiy qonunlarga ko'ra fikrlaydilar. Bolalar ijodiy qobiliyatini o'stirish deganda tasavvur hayolning taraqqiyoti va noan'anaviy tafakkur qila olish tushuniladi. Ijodkor ko'p jihatdan o'z his tuyg'ulari, olam haqidagi tasavvurlarni turli usullar bilan bayon eta olishga bog'liq. Buning uchun esa bola har bir narsada uning turli tomonlarini ko'ra olishi narsaga xos alohida belgilarning barchasini xis qilishi obrazni ko'z oldiga keltira olishi kerak.

Va nihoyat, bolalarni maktabgacha tayyorlashga yordam beradigan shaxmat o'yini orqali kichkintoylarda elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirish nutqning tahlili bilan tanishtirish bola qo'lini yozma malakasini egallashga tayyorlash ishlari olib boriladi.

Ma'lumki, shaxmat bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga xizmat qilishi bilan bir qatorda ularning intellektual salohiyatini, fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu jarayonni, ya'ni shaxmatning bolada qanday ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lishini quyida izohlashga harakat qilamiz.

Diqqatni jamlash: shaxmat o'ynagan bola taxtadagi vaziyatlarga qarab diqqatini jamlaydi.

Diqqatni bir joyga jamlay olish fikrlashning bir bosqichidir.

Reja tuzish va taqlil qilish: bola shaxmat taxtasidagi vaziyatga qarab, raqib shohini mot qilish uchun turli yo'llar izlaydi, reja tuzadi, tahlil qiladi.

Qaror qabul qilish: favqulodda yuzaga kelgan kutilmagan holatni bartaraf etish uchun "Yurish kerakmi?", "Hujum qilish kerakmi?", "Himoyalani kerakmi?" kabi qarorlarni bolaning o'zi tezkorlik bilan qabul qiladi. Bu esa o'z navbatida uni mustaqil fikrlashga, natijani hisobga olgan holda qaror qabul qilishga o'rgatadi.

Mas’uliyatni his qilish: o’yin jarayonida yosh shaxmatchining tajribasi oshib boradi. Turli musobaqalarda ishtirok etadi. Jamoa azosi sifatida maktab sharafiga himoya qilish uchun ko’proq tajriba to’plashga, mahoratini oshirishga harakat qiladi. Bunda bolaning mas’uliyatni his etish ko’nikmasi shakllana boradi.

Do’stona munosabat: o’quvchilarda birgalikda shaxmat o’ynash orqali o’zaro do’stona munosabat shakllanadi, bu jarayon bolaning kirishimli bo’lib ulg’ayishiga ham xizmat qiladi.

Xotiraning rivojlanishi: eng chiroqli yurishlar, kombinatsiyalar, etyud va masalalar ularning yodida qoladi. Keyingi o’yinlarda bu yurishlarni eslab, amaliyotda qo’llashi bir tomondan ularni g’alabaga yaqinlashtirsa, yana bir tomondan xotirasi mustahkamlanishiga hissa qo’shadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bolalarni maktabga tayyorlashda shaxmat o’yinlaridan foydalanish uning idroki, tafakkuri, xotirasi va mantiqiy fikrlashini o’stiradi va shakllantiradi, bundan tashqari shaxmat yoshlarni aqliy, axloqiy, ruhiy, ma’navnviy jihatdan sog’ligini ta’minlaydi. Shaxmat o’quvchi-yoshlarning fanlarni a’lo darajada o’zlashtirishga yo’l ochib beradi. Shaxmat o’ynash qobiliyati shakllangan bola hech qachon yomon yo’lga kirmaydi, shundan komillikka intilib yashashga o’rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-avgustdagi “O’zbekiston Respublikasida shaxmatni rivojlantirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PQ-3906 sonli qarori
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O’zbekiston davlatini mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag’ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo’shma majlisidagi nutq. - T.: «O’zbekiston» NMIU, 2016.
3. Nosir Muhammad “Shaxmat mo’jizasi” T 2014-y [5-9 bet]
4. Muhiddinov M. Katakarda yashiringan olam. -T.: O’zbekiston, 1976. [66 bet.]
5. Xaylayev, Mamatqul “SHaxmat alifbosi”. Uslubiy qo’llanma “Tafakkur”, 2015. [12 b.]
6. “Ma’rifat” gazetasi. 2016-yil 27-fevral № 17-son [15 bet.]
7. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИ: ЮТУҚ ВА ИСТИҚБОЛЛАР.

(Қорақалпоғистон Республикаси мисолида)

У.Е.Хужаниязов – катта ўқитувчи
Ажиниёз номидаги Нукус ДПИ

Аннотация. Мақолада мустақиллик йиллари Қорақалпоғистон Республикасида мактабгача таълим соҳасидаги ўзгаришлар ҳақида айтилади.

Калит сўзлар: узлуксиз таълим, мактабгача таълим, хусусий, реконструкция, дастур, гуруҳ.

Аннотация. В статье рассказывается об изменениях в сфере дошкольного образования в Республике Каракалпакстан за годы независимости.

Ключевые слова: непрерывное образование, дошкольное образование, частный, реконструкция, группа.

Abstract. The article describes the changes in the field of preschool education in the Republic of Karakalpakstan over the years of independence.

Keywords: uninterrupted education, preschool education, private, reconstruction, group.

Узлуксиз таълим тизимида мактабгача таълим бўғини энг асосий босқич ҳисобланади. Чунки бу таълим босқичида бола етук соғлом ва баркамол бўлиб тарбияланади ва мактабга тайёрланади. Мутахассисларнинг фикрича бола ўз билимининг 70 фоизини 5 ёшгач бўлган даврда ўзлаштирар экан.

Бугунги кунда юртимизда бу соҳада кенг қамровли ислохотлар амалга оширилиб, мазкур таълим муасссаларининг моддий-техник базалари мустаҳкамланмоқда, шунингдек, уларнинг тармоғини кенгайтириш борасида тизимли ишлар бажарилмоқда.

Бу борада Қорақалпоғистон Республикасида ҳам мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, янги боғчилар қуриш бўйича катта ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти 2016 йил 29 декабрда “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2707-сон, Қарори қабул қилиниши ва бу қарор асосида МТМ таълими тизимини ривожлантириш бўйича 2017-2021-йилларга мўлжалланган дастур ишлаб чиқилиши республикада мисли кўрилмаган ишларни амалга оширишга замин яратди. Бу дастур асосида Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудида 8 та намунавий болалар боғчаси барпо этиш, 93 та мактабгача таълим объектини реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш ишлари режалаштирилган. [1: 228]

Юртимизда мактабгача таълим тизимини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 30 сентябрда “Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” ги ПҚ-3305-сонли, Қарорининг қабул қилиниши бу таълим тизимининг риволанишида катта аҳамиятга эга бўлди. Шунингдек, 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-5198-сон Президент Фармонининг қабул қилиниши бу соҳада янги саҳифани очди ва истиқболда қилиниши зарур бўлган вазифаларни белгилаб берди.

Амалга оширилган тизимли ишлар натижасида 2017 йилга келганда республикада 317 та мактабгача таълим муассасаси бўлиб, шундан 305 таси умумий турдаги, 1 таси эса нуткида нуқсонли бор болаларга, 1 таси таянчи аъзоларида нуқсонли бор бўлган болаларга, 8 таси кўп ихтисосли ва 2 таси санатория типдаги (сурункали асорати бор, турли инфекцион касалликлар, заифлашган болалар учун мўлжалланган) мактабгача таълим муассасалари фаолият юритди. Натижада 50507 нафар бола таълим муассасаларига жалб қилинган ва болаларни қамраб олиш даражаси умумий ҳисобда 34 фоизга етган. [2]

Юртимизда бугунги кунда мактабгача таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни қўллаб қувватлаш орқали МТМ тармоғини янада кенгайтириш ҳамда болаларнинг мактабгача таълим муассасаларга қамраб олиш даражасини юксалтириш мақсадида хусусий, давлат-хусусий шерикчилик асосидаги ва оилавий нодавлат МТМ барпо этиш борасида кенг имкониятлар яратилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3261-сон, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 июндаги “Мактабгача таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш учун

шарт-шароитлар яратиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 475-сон Қарорлари қабул қилинди.

Бу қарорларга мувофиқ Қорақалпоғистон Республикасида 2018 йил 22 та давлат-хусусий шериклик, 138 та оилавий, 3 та хусусий МТМ ташкил қилинди.[3] Қорақалпоғистон Республикаси Жоқарғи Кенгеши 2018 йилни Қорақалпоғистон Республикасида “Мақтабгача таълим йили” деб номланиш бежиз эмас [4: 1] чунки йил бошида республикада 308 таси давлат, 6 таси хусусий, 7 таси ташкилотларга қарашли жами 321 та МТМ фаолият юртган бўлса, йил охири декабрь ойи ҳолатига кўра ҳудудда 374 та давлат, 6 та хусусий 2 та ташкилотларга қарашли, 22 та давлат-хусусий шерикчилик, 138 та оилавий нодавлат жами 542 та МТМ фаолият олиб боришган. Таълим муассасаларга тарбияланувчиларни қамраб олиш даражаси 35,9 фоиздан 42,5 фоизга кўтарилган.

Шунингдек оилада тарбияланаётган болаларни боғчаларга тортиш ва мактабга тайёрлаш муаммосининг тўғри ечимини топиш мақсадида туман ва шаҳарларда мактабгача таълим муассасаларининг ҳар хил ноанъанавий шакллари ташкил этилиб, амалий ишлар олиб борилди. Республикада болаларни МТМ га жалб қилиниш даражасин кўтариш ва болаларни мактабга таяёрлаш мақсадида 233 та қисқа муддатли гуруҳлар ташкил қилиниб уларга 7748 нафар бола қамраб олинган. [5: 3]

2019 йилнинг декабрь ҳолатига кўра республика бўйича жами 809 та МТМ мавжуд бўлиб, шундан 396 таси давлат, 7 таси нодавлат, 63 таси давлат-хусусий шериклик, 2 таси ташкилотларга қарашли, 341 таси оилавий нодавлат МТМ мавжуд бўлиб уларга 94826 нафар тарбияланувчи жалб қилиниб уларга 5636 нафар педагог таълим-тарбия беришган. МТМ ёшидаги болаларни қамраб олиш даражаси 61,0 фоизни ташкил қилган.

Шу билан бирга мактабгача таълим муассасалари ёшидаги болаларга чет тилларини ўргатиш мақсадида кенг қамровли ишлар амалга оширилди. Бу бўйича дастур ишлаб чиқилди ва унга биноан Нукус шаҳрида “Киндерланд-Нукус” ва Қўнғирот туманида “Хаппи-баби-Қонғират”номли чет тилларига ихтисослаштирилган хусусий мактабгача таълим муассасаси ишга туширилди. [5: 3]

Хулоса, ўрнида шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда Қорақалпоғистон Республикасида амалга оширилаётган бундай кенг қамровли ишлар натижасида республикада мактабгача таълим соҳаси такомиллаштирилиб ва замонавийлаштиришга имкон яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. - Тошкент. Ўзбекистон, 2017.
2. Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси расмий сайти:
<http://www.qrstat.uz/>
3. Қорақалпоғистон Республикаси мактабгача таълим вазирлиги жорий архиви.
4. Абибуллаева Д. “Мениң куяшым” балалар бақшасы пайдаланыўға тапсырылды. // Еркин Қарақалпақстан. – 2018, 5 апрель.
5. Караматдинова Б. Перзентлер куўанышы – ата-ана бахты. // Еркин Қарақалпақстан.– 2018 1 февраль.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA IQTISODIY TARBIYA BERISHDA
INNOVATION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.**

Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti

Annotatsiya:

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tabiya berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari, innovatsion texnologiyalarni maktabgacha ta'limga olib kirish afzaliklari va bolalarga iqtisodiy tabiya berishda innovatsion metodlarning tahlili haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, innovatsiya, innovatsion faoliyat, gerbolizatsiya, agglyutinatsiya, aqliy hujum, uzluksiz ta'lim, iqtisodiy tarbiya, texnologiya.

Аннотация:

В статье рассматриваются теоретические основы использования инновационных технологий в экономическом характере детей дошкольного возраста, преимущества внедрения инновационных технологий в дошкольном образовании и анализ инновационных методов в экономическом характере детей.

Ключевые слова: глобализация, инновации, инновационная деятельность, герболизация, агглютинация, ментальная мозговая атака, непрерывное образование, экономическое образование воспитание, технология.

Annotation:

The article discusses the theoretical foundations of the use of innovative technologies in the economic nature of preschool children, the advantages of introducing innovative technologies in preschool education and the analysis of innovative methods in the economic nature of children.

Keywords: globalization, innovation, innovative activity, gerbolization, agglutination, mental attack, continuing education, economic education, technology.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiya sohalarining mavjud taraqqiyoti zamonaviy jamiyat qiyofasini belgilab bermoqda. Zamonaviy jamiyatning eng muhim xarakterli jihati uning barcha sohalarida globallashuvning ko'zga tashlanayotganligidir.

Globallashuv o'z-o'zidan tezkor harakatlanish, zarur axborotlarni zudlik bilan qo'lga kiritish, ularni qayta ishlash va amaliyotga samarali tatbiq qilishni taqozo etadi.

Ta'lim sohasidagi islohotlarning mazmunida yosh avlodga ilmiy bilimlarni berish, ularda keng dunyoqarashni shakllantirish va ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga nisbatan yangi talablarning belgilanganligi pedagogik faoliyatni tashkil etishga nisbatan innovatsion yondashuvni qaror toptirish zarurligini ko'rsatmoqda. Uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda yuqori samaradorlikka erishish shartlaridan biri – bu ta'lim muassasalari faoliyatiga innovatsion texnologiyalarni olib kirish va uni nafaqat ta'lim jarayoniga balki tarbiya jarayoniga olib kirish sanaladi. Bularning hammasi Respublikamiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning yaqin besh yildagi, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasini isloh qilinishiga oid bir qator hujjatlarni tasdiqlab, uni amaliyotga tatbiq etganliklaridan dalolat beradi.

Keltirilgan fikrlarga asoslangan holada maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasidagi innovatsion texnologiyalarni olib kirish va uni maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatiga tatbiq etish masalasi hozirgi kunda ham dolzarb masalalardan sanaladi.

“Innovatsiya” tushunchasining lug'aviy ma'nosi “yangilik kiritish” (ing. “innovation”) bo'lib, mantiqan “tizim ichki tuzilishini o'zgartirish” sifatida e'tirof etiladi. Innovatsiya – amaliyot va nazariyaning muhim qismi bo'lib, ijtimoiy-madaniy ob'yekt sifatlarini yaxshilashga yo'naltirilgan ijtimoiy sub'ektlarning harakat tizimidir.

Yangi ijtimoiy munosabatlarning innovatsion xarakterdagi ta'lim dasturlarida aks etishi pedagoglar, tarbiyalanuvchilar hamda ularning ota-onalari o'rtasida o'zaro hamkorlikning yuzaga

kelishi bilan tavsiflanadi. Innovatsion xarakterga ega ta'limiy dasturlarni amaliyotga tatbiq etishda pedagogik jamoa va ota-onalarning ta'lim tizimi boshqaruv organlari, davlat va mahalliy tashkilotlari, shuningdek, ijtimoiy va tijorat yo'nalishlarida faoliyat yurituvchi muassasalarning birdek faol ishtiroki ta'minlanadi.

So'nggi yillarda pedagogik jamoatchilik orasida ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish vazifasini ijtimoiy institutlar tomonidan amalga oshirilishi maqsadga muvofiqligini ifodalovchi qarashlar shakllandi. Bu esa ta'lim tizimining davlat organlari bilan ijtimoiy tashkilotlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik asosida boshqarilishini anglatadi. Mazkur hamkorlik ijtimoiy tashkilotlarga davlat organlari bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Bunday imkoniyat ta'lim loyihalarini qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasalari uchun ajratilayotgan budget taqsimoti, ularning strategiyasini belgilash va maktabgacha ta'lim jarayoniga nisbatan ijtimoiy ta'sirlarning yuzaga kelishi mumkinligini anglatadi.

“Innovatsiya” va “innovatsion faoliyat” tushunchalarining mohiyati ta'lim tizimiga innovatsion g'oyalarni tatbiq etish, innovatsion faoliyatning turli qirralari Sh.A.Amonashvili, V.A.Slastenin, O'.Q.Tolipov, X.I.Ibragimov, Sh.K.Mardonov, U.N.Nishonaliyev, N.Shodiyev va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.

“Innovatsiya” tushunchasi ilk bor XIX asrda amalga oshirilgan tadqiqotlarda qo'llanilgan bo'lib, muayyan sohada erishilgan madaniyat yutuqlarining ma'lum qismlaridan boshqa sohada qo'llanilishini anglatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tarbiya berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasi yuzasidan quydagi firirlarni kiritib o'tish o'rinli hisoblanadi.

Iqtisodiy tarbiya shaxsning barkamol shakllanishining zarur shartidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalash pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolaveradi. Bozor iqtisodiga o'tayotgan bir sharoitda va keyingi rivojlanishda ham bolalarning iqtisodiy tafakkurni shakllantirish muhimdir. Bu sohada hukumatimiz g'amxo'rlik ko'rsatmoqda va soha mutaxassislari bolalarga iqtisodiy tarbiya berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasiga oid ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tarbiya berishdan asosiy maqsad bolalarda tejamkorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob-kitob qilish qobiliyatini shakllantiradi. Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari [tomonidan muntazam boyitilib](#), ilmiy asoslab kelingan. Bu borada Al-Xorazmiy matematika fani inson hayotida asosiy o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, kishi hisob ilmini bilishi va o'z ishiga puxta bo'lishi kerak. Shunda u o'z mehnatining (o'zgalarning ham) natijalarini o'lchovlar orqali aniqlay olishi mumkinligi haqida aytadi.

A.N.Forobiy “Baxt-saodatga erishuv haqida” asarida shunday yozadi: “Inson o'z mablag'ini to'g'ri sarflashni bilishi kerak. Pul sarflashda qizg'anchilik qilish xasislikka olib keladi. Pullarni rejasiz ishlatish esa insonni beboshlikka yetaklaydi”. A.Avloniy “Iqtisod deb, pul va mol kabi ne'matlarning qadrini bilmakka aytilur” yana “Hozirgi zamonda maqsadga yetmoq, xalqqa maqbul bo'lmoq uchun ilm va mol lozimdur”.

Ahmad Yugnakiyning “Hibbatul haqoyiq” asarida: “Mol-mulksiz kishi uchun bilim – bitmas-tuganmas mulkdir, kambag'al uchun bilim hisob – xatosiz hisobdir” kabi qimmatli g'oyalar olg'a surilgan. Bu fikrdan shuni anglash zarurki, inson o'zining ilmi bilan ijtimoiy hayotga tejamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va o'z hayotini oqilona tashkil qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga iqtisodiy tarbiya berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish jarayonini amalga oshirishda quydagi metodlardan foydalanishimiz mumkin.

1. Kashf etmoq - bu metod orqali bolalarning kashfiyotchilik qobiliyati, fantaziya kuchi oshiriladi. Bolalarga “Agarda men...”, “Agarda...” kabi boshlang’ich qo’zg’atuvchi savol tashlab qo’yiladi. Bolalar o’zlarining tasavvurlariga suyanib jarayonni davom ettirishlari lozim bo’ladi.

Masalan, “Agarda men suv bo’lib qolsam...”, “Agarda yer yuzida har kuni quyosh chiqib turmasa...”, “Agarda suv bo’lmasa...” kabi.

2. Obrazli rasmlar-bu metodda ob’ekt hissiy-obrazli tadqiq qilinadi. Bola tanlangan ob’ektni tahlil qilish yoki kuzatish natijasida uning o’z tasavvuridagi matnli yoki grafik ko’rinishdagi obrazini yaratishi talab qilinadi. Ushbu metoddan ko’zlangan maqsad bolalarda obrazli tafakkurni, tahliliy fikrlashni rivojlantirish, ularning tasavvuri, xayoloti va har bir buyumlardan o’z o’rnida foydalanish yuzasidan mustaqil fikrlashga o’rgatishdir.

3. Agglyutinatsiya – bu metod orqali bolalar o’z tasavvurlari orqali turli, haqiqatdan yiroq bo’lgan predmet yoki obrazlarni yaratishlari mumkin. Misol uchun muzlik davri, Maugli ham agglyutinatsiya mahsulidir.

4. Aqliy hujum- metodi bolalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o’z tasavvurlari, g’oyalariidan ijobiy foydalanishga doir ko’nikma, malakalarni hosil qilishga rag’batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg’ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o’ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug’iladi. Ushbu metodlar mavzu doirasida ma’lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g’oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Mashg’ulotda bolalar faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildiriladigan fikrlarni baholashga yo’l qo’yilmaydi (zero, fikrlar baholanib borilsa, bolalar diqqatlarini shaxsiy fikrlarini himoya qilishga qaratadi, oqibatda yangi fikrlar ilgari surilmaydi. Metodni qo’llashdan ko’zlangan asosiy maqsad bolalarni muammo bo’yicha keng fikr yuritishga undash ekanligini yodda tutib, ularni ba’holab borishdan voz kechishdir.

5. “Ramziy ko’rinish” metodida ob’ekt bolalar tomonidan hissiy-ramziy nuqtai nazardan tadqiq qilinadi. Tanlangan ob’ekt va uning ramzi orasidagi bog’lanishlar izlanadi, ob’ektning grafik, belgili, so’zlar orqali biror ko’rinishda ramzini yaratish talab etilib, eng asosiysi, bu ramzni talqin etish, asoslab berish hisoblanadi. Metodning maqsadi o’zlashtirilgan bilimlarni yodga tushirib, to’plangan ma’lumotlarni umumlashtira olish, ularni rasm, chizma ko’rinishida ifodalay olishga o’rgatish, tahliliy va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish, yaratuvchanlik, innovatsion tasavvurni shakllantirishdan iborat.

6. Evristik savollar- metodida tanlangan hodisa yoki ob’ekt to’g’risida ma’lumot to’plash maqsadida 7 ta tayanch so’roq so’zlari asosida savollar tuzish talab etiladi. Kim? Nima? Qayerda? Qachon? Qanday? Qay tarzda? Nima uchun? so’roqlari bilan boshlanuvchi savollar tuzish va ularga javob topish jarayonida yangidan-yangi “Qachon va qay tarzda?”, “Kim va qachon?”, “Kim va nima uchun?” kabi savollar yuzaga keladi. Bunda eng original, betakror savollar va aniq javoblar yuqori baholanadi. Maqsad – maktabgacha ta’lim yoshidan boshlab bolalarda iqtisodiy tarbiya berishda o’rganilayotgan ob’ektning mazmun-mohiyatiga chuqur kirib borish, tahliliy va mantiqiy fikrlash malakasini oshirish va bolalarni innovatsion faoliyatga tayyorlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda “Harakatlar strategiyasi”
2. Yo’ldoshev. J.G’. Usmonov.S. Ilg’or pedagogik texnologiyalar.–T.: O’qituvchi, 2004.
- 3.Mavlonov A. Barkamol inson tarbiyasi. – T.: O’qituvchi, 1995.
- 4.Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf, 2000.
- 5.Sayidahmedov N.S., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: RTM, 1999.

- 6.Sayidahmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. – T.: RTM, 2000.
- 7.Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2005.
8. Xodiyev B.Y, Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi – T.: 2017.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ МАСТЕРСТВО ВОСПИТАТЕЛЯ

М.Абдухоликова старший преподаватель

Регионального центра

переподготовки и повышения

квалификации сотрудников

народного образования Кашкадаринской обл.

Аннотация: В данной статье освещены вопросы и **актуальные задачи в** повышении качества и эффективности обучения детей в дошкольном образовании, а также подготовк воспитателей к организаторской деятельности, о современном подходе к образованию, пути повышения профессионального мастерства, содержание и сущность нововведений, о развитие профессиональной компетенции воспитателя дошкольного учреждения, перечислены качества организатора учебно-воспитательного процесса для всесторонне развитого поколения.

Ключевые слова: Качества обучения, эффективности обучения, профессионального мастерства, профессиональной компетенции, повышения профессионального мастерства.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitish sifati va samaradorligini oshirish, shuningdek, pedagoglarni tashkiliy faoliyatga tayyorlash masalalari va dolzarb vazifalari, ta'limga zamonaviy yondashuv, kasbiy mahoratni oshirish yo'llari, ta'limning mazmuni va mohiyati haqida so'z boradi. Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisining kasbiy malakasini oshirishga doir yangiliklar, har tomonlama barkamol avlod uchun ta'lim-tarbiya jarayoni tashkilotchisining fazilatlarini sanab o'tilgan.

Ключевые слова: Ta'lim sifati, ta'lim samaradorligi, professional mukammallik, professional kompetentsiya, kasbiy rivojlanish.

Abstract: This article discusses the issues and current issues of improving the quality and effectiveness of teaching children in preschool education, as well as the preparation of teachers for organizational activities, a modern approach to education, ways to improve professional skills, the content and essence of education. innovations in the professional development of preschool educators, the qualities of the organizer of the educational process for a comprehensively developed generation are listed.

Keywords: Quality of education, educational efficiency, professional excellence, professional competence, professional development.

Масштабные реформы, осуществленные в нашей стране за годы независимости, стали важной основой укрепления национальной государственности и суверенитета, обеспечения безопасности и правопорядка, законности, прав и свобод человека, межнационального согласия и веротерпимости.

Ведь все мы знаем, что сегодня на уровень государственной политики поднялась задача повышения качества и эффективности обучения детей в дошкольном образовании до уровня мировых стандартов, воспитания детей физически крепкими и психически зрелыми.

В то же время в какой мере профессиональный и нравственный потенциал педагогов,

привлекаемых к эффективной организации непрерывной методической службы, способен помочь специалисту, только что окончившему вуз и приступившему к работе по специальности? Подобные проблемы давно ждут своего решения. В связи с этим принята программа Президента Республики Узбекистан от 9 сентября 2017 года № 3261 «О мерах по коренному совершенствованию системы дошкольного образования».

В частности, саморазвитие и самообразование важны в обретении профессионально-педагогической компетентности. Профессионализм и компетентность воспитателя позволяет воспитателю дошкольного учреждения развивать профессиональные компетенции, освещая современные подходы к образованию, пути повышения профессионального мастерства, содержание и сущность нововведений:

- значение образовательного процесса в развитии общества;
 - этапы технологизации образовательного процесса;
 - инновационный процесс;
- уметь ставить образовательные цели на основе технологического подхода к образованию;
 - выбирать педагогические технологии на основе активизации деятельности детей;
 - организация занятий в дошкольных образовательных учреждениях;
 - игровые технологии и их использование в обучении;
 - творческий подход к образовательной деятельности;
 - активное формирование духовно-нравственных качеств личности, организация и осуществление образовательного процесса в соответствии с принципами педагогической технологии в соответствии с педагогической целью, обработка, обобщение и распространение информации о содержании образования;
 - использование образовательных ресурсов на занятиях;
- навыки обработки, обобщения и донесения информации о содержании образования до детей;
- уметь выбирать педагогические технологии на основе организации и эффективного управления образовательным процессом, иметь навыки организации занятий на основе современных требований;
- быть в курсе существующих инновационных образовательных технологий в мире и иметь компетенции по их использованию в профессиональной деятельности.

Задачи саморазвития определяются посредством самоанализа и самооценивания. Самосовершенствование – это процесс последовательной организации практических усилий педагога по развитию своих профессиональных и личностных качеств. Работа над собой выглядит так:

- совершенствование профессиональных ЗУН;
- достижение профессионального и творческого сотрудничества;
 - развитие деловых навыков;
 - овладение положительными качествами.

В качестве воспитателя-специалиста:

- совершенствование педагогического процесса на основе ясной цели, стремления;
 - усвоение постоянно обновляемых педагогических знаний;
 - знание передовых технологий, методов и инструментов;
- эффективное применение новейших достижений науки и техники в своей деятельности.

Таким образом, внедрение образовательных технологий, направленных на формирование профессиональной компетентности и педагогического мастерства

воспитателей, в образовательный процесс развивает навыки самостоятельного мышления, исследовательского, творческого подхода к проблеме, чувства ответственности, развернутого высказывания, защиты и обоснования, побуждает их эффективно использовать научную литературу, заниматься творчеством, регулярно работать над собой.

Это создание возможностей и условий для приобретения ребенком жизненных навыков и извлечения занятий из жизненного опыта, для проявления своих способностей, активности, творчества, ответственности; формировать у ребенка мотивацию постоянно наращивать обучение, знания, опыт самостоятельно на протяжении всей его жизни; опора на индивидуальность и самостоятельность воспитанника в образовании позволяет преобладать интересам ребенка.

Использованная литература

1. Джураев Р.Х. Интерактивные технологии в образовании.- Т.: «Сано-Стандарт», 2010. – 88 с.
2. Ишмухамедов Р.Дж. и другие. Инновационные технологии в образовании. - Т.: Истеъдод, 2008. - 180 с.
3. Актуальные вопросы внедрения новых педагогических и информационных технологий в дошкольное образование. Материалы Республиканской научно-практической конференции – Карши, Изд-во «КаршГУ», 2010. – 296 с.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ҲИССИЙ БИЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МОНТЕССОРИ МЕТОДИКАСИНИНГ АҲАМИЯТИ.

Пармонова Лайло Илхомовна
Қарши давлат университети докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада мактабгача ёшдаги болаларни ҳиссий билимини ривожлантиришда Монтессори методикасининг аҳамияти ҳақида сўз боради. Муаллиф педагогик маълумотлар ҳамда ёзма манбаларга таяниб, мавжуд илмий-таълимий адабиётлар асосида муаммога аниқликлар киритган ва мактабгача ёшдаги болаларни ҳиссий билимини ривожлантиришда Монтессори методикасининг аҳамияти бўйича мавжуд ўзига хос жиҳатларини ўрганган.

Калит сўзлар: Мактабгача ёшдаги болалар, ҳиссий билиш, ривожлантириш, Монтессори методикаси.

Annotation: This article discusses the importance of Montessori methodology in the development of emotional knowledge of preschool children. The author, relying on pedagogical data and written sources, introduced clarifications to the problem on the basis of existing scientific and educational literature and studied the existing peculiarities of Montessori methodology in the development of emotional knowledge of preschool children.

Keywords: Preschool children, emotional cognition, development, Montessori methodology.

Аннотация: В данной статье рассказывается о значении методики Монтессори в развитии сенсорных знаний дошкольников. Автор, опираясь на педагогические данные и письменные источники, на основе имеющейся научно-образовательной литературы внес

уточнения в проблему и изучил существующие специфические аспекты о значении методики Монтессори в развитии сенсорного познания дошкольников.

Ключевые слова: Дошкольники, сенсорное познание, развитие, методика Монтессори.

Кириш қисм (Introduction):

Ёш болаларнинг ўз-ўзини тарбиялаш ва ўз-ўзини ривожлантиришнинг ноёб тизимида асосий эътибор мустақилликни тарбиялаш, ҳис-туйғуларни (кўриш, эшитиш, ҳидлаш, таъм ва бошқалар) ва нозик восита маҳоратини ривожлантиришга қаратилган. Ушбу тизимда ягона талаблар ва ўқув дастурлари мавжуд эмас. Ҳар бир бола ўз тезлигида ишлайди ва фақат ўзини қизиқтирган нарсани қилади. Фақат ўзи билан "рақобат" қилиб, бола ўзига ишончни қозонади ва ўрганган нарсаларни тўлиқ ўзлаштиради.

Атроф-муҳит аниқ қурилиш мантиқига эга. Китобларда махсус тайёрланган муҳитда мутлақо ҳамма нарса ўрганиш воситаси эканлиги таъкидланади.

Асосий қисм (Main part):

Болаларнинг ривожланишига катталарнинг аралашувини минималлаштириш учун Монтессори материаллари бола ўз хатосини кўра оладиган ва уни бартараф эта оладиган тарзда ишлаб чиқилган. Шундай қилиб, бола нафақат йўқ қилишни, балки хатоларни олдини олишни ҳам ўрганади.

Монтессори материалларидан фойдаланишнинг асосий қоидалари Монтессори тизимининг асосий принципи - "Менга буни ўзим қилишимга ёрдам беринг!". Бу шуни англатадики, катталар ҳозирги вақтда боланинг нимага қизиқаётганини тушуниши, унга машқ қилиш учун мақбул шароит яратиши ва унга бу муҳитдан қандай фойдаланишни бефарқ ўргатиши керак. Шундай қилиб, катталар ҳар бир болага индивидуал ривожланиш йўлини топишга ва уларнинг табиий қобилиятларини очишга ёрдам беради.

Монтессори китобларида бу қоидаларнинг барчаси мулоқот ва ҳамкорлик қилиш қобилиятига асосланган жамоавий ўйинларга тааллуқли эмаслиги қайд этилган.

Монтессори тизими бўйича болаларнинг ривожланиши, боланинг биринчи навбатда объектлар билан ўйнаш орқали ўрганишини назарда тутди. Монтессори ўйинлари махсус ўйинчоқлар бўлиши шарт эмас. Ҳар қандай нарса ўйин мавзуси бўлиши мумкин: пиёла, элак, стакан, қошиқ, салфетка, шимгич, дон, сув ва бошқалар.. Лекин Монтессори учун махсус классик материаллар ҳам бор - машҳур Пушти минора, Жигарранг зинапоя, қолипларни жойлаштириш ва бошқалар.

Ривожланиш муҳити - муҳим элемент Монтессори тизимлари. Бусиз у тизим сифатида ишлай олмайди. Тайёрланган муҳит болага катталар назоратсиз босқичма-босқич ривожланиш ва мустақил бўлиш имкониятини беради.

Машқ қилиш зонаси Кундалик ҳаёт - боланинг ёрдами билан ўзига ва унинг нарсаларига ғамхўрлик қилишни ўрганадиган материаллар, яъни. кундалик ҳаётда сизга керак бўлган нарса.

Ҳиссий билиш таълим зонаси сезги аъзоларини идрок этишни ривожлантириш ва такомиллаштириш, катталикларни, ўлчамларни, шаклларни ва бошқаларни ўрганиш учун мўлжалланган.

Математик зона - тартиб санок, сонлар, сонлар таркиби, қўшиш, айириш, кўпайтириш, бўлиш кабиларни тушуниш.

Зона Она тили кенгайтириш учун мўлжалланган луғат, ҳарфлар, фонетика билан танишиш, сўзларнинг таркиби ва имлосини тушуниш.

Коинот зонаси теваарак-атрофдаги дунё ва ундаги инсон ролининг аҳамияти билан танишиш, ботаника, зоология, анатомия, география, физика, астрономия асосларини ўзлаштириш учун мўлжалланган.

М. Монтессори тизимида катталар болаларга айнан юқорида кўрсатилган даражада ёрдам бериши кераклигига қарамасдан, тарбиячининг ҳақиқий роли жуда катта. Вояга этган одам ўз тажрибаси, донолиги ва табиий инстинктдан фойдаланган ҳолда, техника, ҳулё-атвор билан сингдирилиши керак. тайёргарлик ишлари дарслар учун чинакам ривожланаётган муҳитни яратиш ва самарали дидактик материални танлаш.

Вояга этган одамнинг бевосита ўқиш жараёнида болага нисбатан асосий вазифаси унинг ўзлаштиришига ҳалақит бермасликдир. дунё, ўз билимларини узатиш учун эмас, балки ўзларининг билимларини тўплаш, таҳлил қилиш ва тизимлаштиришга ёрдам бериш.

Монтессори тизими катталар боланинг ҳаракатларини кузатишини, унинг мойиллигини аниқлашини ва боланинг ўзи танлаган дидактик материал билан оддийроқ ёки мураккаброқ вазифаларни беришини назарда тутди.

Ҳатто космосдаги позиция ҳам эътибордан четда қолмайди. Бола билан бир текисда бўлиш учун катталар чўктириши ёки эрга ўтириши керак.

Катта ёшли одамнинг иши синфда қандай кўринишга эга?

Биринчидан, тарбиячи болани диққат билан кузатиб боради, у қандай материални танлайди. Агар чақалоқ танланган имтиёзга биринчи марта мурожаат қилган бўлса, унда катталар болани унга қизиқтиришга ҳаракат қилади. У болага вазифани қандай энгиш кераклигини кўрсатади. Шу билан бирга, катталар лаконик ва фақат бизнес ҳақида гапиради. Кейин бола аллақачон ўз-ўзидан ўйнайди ва нафақат у кўрсатилгандек, балки синов ва хато билан у материалдан фойдаланишнинг янги усулларини ўйлаб топади. Монтессори тизими бўйича болаларнинг ривожланиши шуни англатадики, бу жараёнда ижодий фаолият ва ажойиб кашфиёт қилинган! Вояга этган одам болага ўзи яратиш имкониятини бера олиши керак! Ахир, ҳатто кичик бир эслатма ҳам болани чалкаштириб юбориши, тўғри йўналишда кадам ташлашига тўсқинлик қилиши мумкин.

Мария Монтессори ўз тизимини анъанавий педагогикага муқобил сифатида яратди. Усул 3 ёшдан ошган болалар учун мўлжалланган. Бироқ, ҳозирда Москванинг ҳар бир туманида онаси билан 8 ойлик болалар учун Монтессори дарсларини таклиф қилувчи студиялар мавжуд. Бугунги кунга келиб, Монтессори студияларида кўрадиган ҳамма нарсa тизимда асл нусхада мавжуд эмас эди. Кўп тарбиячилар қўшадилад турли элементлар Усулни Монтессори тизими деб атайдиган "ўзимча".

Натижалар ва муҳокамалар (Results and Discussions):

Муаллиф ривожланган катта сони ўз студиялари учун махсус материаллар. Бир қарашда улар ўйинчоқдек кўринади, лекин Монтессорининг ўзи "ўйинчоқлар" ўрнига "материаллар", "ўйин" ўрнига "машқ" дейишни талаб қилган.

0-3 ёшли Монтессори студиялари нима? Монтессори дарслари ҳеч қандай тарзда ташкил этилмаганга ўхшайди. Сиз болангизни 6 зонага бўлинган бир ёки иккита хонадан хонага олиб келасиз: сув билан ўйнаш зонаси, ижодий зона, спорт зонаси, дон билан машқ қилиш зонаси, математик тушунчаларни ўрганиш зонаси (ҳажми, ҳажми). объектлар) ва ҳиссий ривожланиш зонаси (материаллар , тегинишдан фарқ қилади).

Сессия бир соатдан бир ярим соатгача давом этади. У саломлашиш билан бошланади - болалар айланага йиғилишади, қиладилар бармоқ гимнастикаси, мусиқа асбобларини чалиш, рақсга тушиш. Саломлашиш 10-15 дақиқадан ортиқ давом этмайди. Шундан сўнг, болалар ўз хоналарига тарқалиб кетишади ва улар ўзлари ёқтирган машғулотларга олиб кетишади.

Шу билан бирга, тарбиячи болаларга ҳеч қандай таклиф қилмайди ташкил этилган тадбирлар. У ёки бу материалга қандай ишлов беришни кўрсатиш учун фақат баъзан мос келади.

Мария Монтессори ўқитишнинг бутун тизимига асосланган 12 та асосий принципни ишлаб чиқди.

Болаларга уларни ўраб турган нарсалар ўргатади.

Агар бола тез-тез танқид қилинса, у ҳукм қилишни ўрганади.

Агар бола тез-тез мактанса, у баҳо беришни ўрганади.

Агар болага кўпинча душманлик кўрсатилса, у жанг қилишни ўрганади.

Агар улар бола билан ҳалол бўлишса, у адолатни ўрганади.

Агар бола кўпинча масҳара қилинса, у уятчан бўлишни ўрганади.

Агар бола хавфсизлик ҳисси билан яшаса, у ишонишни ўрганади.

Агар бола тез-тез шарманда бўлса, у ўзини айбдор ҳис қилишни ўрганади.

Агар бола тез-тез маъқулланса, у ўзини яхши даволашни ўрганади.

Агар бола кўпинча ўзини паст тутса, у сабр-тоқатли бўлишни ўрганади.

Агар бола тез-тез рағбатлантирилса, у ўзига ишончни ўрганади.

Агар бола дўстлик муҳотида яшаса ва зарурлигини ҳис қилса, у бу дунёда муҳаббат топишни ўрганади.

Монтессорининг фикрига кўра, болалар амалиётдан максимал даражада билим олишлари керак

Монтессори тарбияси туғилишдан мактаб ёшигача бўлган болалар билан машғулотларни ўз ичига олади. У учта асосий компонентга асосланган.

Монтессори методикасини ўрганиш асосида унинг мактабгача таълим тизимида фойдаланишда қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратиш муҳим эканлигига амин бўлдик:

- Монтессори методикасида болаларнинг мустақил ривожланиши (катталар раҳбарлигисиз, лекин унинг назорати остида);
- Монтессори методикасида болаларнинг шахсий ўсишининг индивидуал даражаси (айрим фаолият турлари учун барча ёш оралиғи берилган);
- Монтессори методикасида болаларга қулайлиги (тизимга мувофиқ ишлайдиган машғулотлар учун махсус вақт ажратишингиз шарт эмас - бу кундалик ҳаёт);
- Болаларда ўзини тутиш, уюшқоқлик, рационаллик ва бошқалар каби муҳим фазилатларни шакллантириш.

Монтессори методикасига эртақлардан фойдаланиш назарда тутилмаган, чунки муаллиф уларни бошқа мавҳум таълимотлар сингари фойдасиз, деб ҳисоблаган. Аммо бугунги кунда методикага ўзгариш киритилиб, баъзи гуруҳлардаги машғулотларда эртақлардан фойдаланилади.

Кўплаб тарбиячилар Монтессори усулини сунъий деб аташади, чунки болалар ўзларининг микрокосмосларида яшайдилар ва кўпинча ижтимоий ҳақиқатдан узилиб қоладилар.

Хулоса (Conclusion):

Монтессори методикаси боланинг ўзини-ўзи тарбиялаш ғоясига асосланган эди. Ривожланишида сусткашликка учраган болалар унинг методикаси бўйича ўқиётганда, дарслар бошланганидан бир йил ўтгач, ўзларининг тенгдошларига қараганда чуқурроқ билимларни намоиш этиб, фан олимпиадаларида биринчи ўринларни эгаллаб олишлари унинг ҳамкасбларини ҳайратда қолдирди.

Бундай муваффақиятдан сўнг Монтессори дунё миқёсида тан олинди ва унинг тизими оддий болаларни ўқитиш учун ишлатила бошланди.

Фойдаланилган адабиётлар (References):

1. Ўзбекистон Республикасининг “Мақтабгача таълим ва тарбия тўғрисида” Қонуни. Қонунчилик палатаси томонидан 2019 йил 22 октябрда қабул қилинган. Сенат томонидан 2019 йил 14 декабрда маъқулланган.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мақтабгача таълим тизимини бошқаришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2018 йил 30 сентябрдаги ПҚ-3955-сонли Қарори.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Мақтабгача таълим тизимига илғор ахборот ва педагогика технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори. ВМҚ -487. 11.06.2019 й.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси мақтабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш [концепциясини](#) тасдиқлаш тўғрисида” Қарори. 08.05.2019 й. ПҚ-4312.
5. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқ /Ш.М. Мирзиёев. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2016. -56 б.
6. Монтессори М. После 6 месяцев уже поздно. Уникальная методика раннего развития (М: Карапуз, 2001).
7. Аксарина, Н.М. Воспитание детей раннего возраста: учебник / Н.М. Аксарина. – Москва: Медицина, 1969.
8. Исмамов И.Ш. Ўқувчиларда атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш. Т., 2006.
9. Венгер Л.А. Педагогика способностей. М., «Знание», 1973.
10. Мамедов К.К. Мақтабгача ёшдаги болалар ва ўқувчиларнинг ақлий ривожланиш хусусиятлари. Псих. Фан. Доктори. Автореферат. М.Улугбек номидаги Ўзб.Мил.Уни-ти. Т. - 2004.
11. Раҳимова Р. Тарбиячига минг бир маслаҳат. лпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2007.
12. Юсупова П. Мақтабгача тарбия педагогикаси. Т.: “Ўқитувчи” – 1993.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TARBIYASIDA MILLIY URF-ODATLAR VA ANANALARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY PEDAGOGIK ASOSLARI.

Eshmatova Gozaloy Ziyoyiddin qizi

Qarshi davlat universitetining pedagogika instituti Ta'lim-tarbiya nazariyasi va metodikasi Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida milliy urf-odatlar va ananalardan foydalanishning nazariy pedagogik asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim, tarbiya, shaxs, texnologiya, virtual, meros, madaniyat.

Аннотация. Освещаются теоретико-педагогические основы использования национальных традиций и традиций в воспитании дошкольников.

Ключевые слова. Образование, воспитание, личность, технология, виртуальный, наследие, культура.

Annotation. The theoretical and pedagogical foundations of the use of national traditions and traditions in the education of preschoolers are highlighted.

Keywords. Education, upbringing, personality, technology, virtual, heritage, culture.

O'zbekistonda ta'lim taraqqiyotiga bo'lgan e'tibor yuksak darajada rivojlanayotgan bugungi zamonda, maktabgacha ta'lim sohasida ham tub burilishlar davri yuzaga kelishiga asos bo'ldi. Sharq olamida milliy qadriyatlar ko'p asrlar davomida shakllanib, odamlar kundalik turmush tarziga aylanib borgan. O'sib borayotgan yosh avlodni ajdodlarimizdan meros bo'lgan milliy urf odatlar va qadriyatlarni o'zida mujassam etgan milliylik ruhida tarbiyalanishiga harakat qilmog'imiz zarur.

Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda, kelajagi buyuk davlat qurishda, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda milliy qadriyatlar muhim o'rin egallaydi.

Chunki, mamlakatimizda yashayotgan har bir shaxsning va butun aholining ma'naviy ahloqiy kamoloti orqali insonparvar, demokratik, huquqiy fuqarolik jamiyati ya'ni Yangi O'zbekistonni barpo qilinadi. Maktabgacha yosh davri inson tafakkuri shakllanishidagi eng muhim bosqich sifatida olimlar tomonidan aniq dalillarga asoslanib e'tirof qilinganligi bois, ushbu yoshdagi bolalarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

So'nggi yillarda maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3261-son, "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son, "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son, "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rag'batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3651-sonli qarorlar qabul qilinib, tizimda yangi yo'nalishdagi innovatsion faoliyatlar izchil tarzda amalga oshirilib kelinmoqda.

Mamlakatimizda mustaqillik yillaridan milliy urf-odat va an'analarni yoshlar ongiga singdirish va ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash borasida ko'plab vazifalar amalga oshirilib kelinmoqda. Xususan, keyingi yillarda yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev rahnamoligida bu yo'nalishdagi ishlar yangi taraqqiyot bosqichini boshdan kechirmoqda. Chunki yoshlar hayotiga virtual olam deb nomlanuvchi turli texnologiyalarning ta'siri ko'p tomonlama xarakter kasb etganligi bois, bolalar tarbiyasini ilk yoshlardan boshlab to'g'ri va samarali tashkil etishni davr taqozo qilmoqda. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish muhim maqsad sifatida belgilab olindi.[1] Ta'limning birinchi bosqichi hisoblangan maktabgacha tarbiya shaxsning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqichni egallaydi. Bizning mamlakatimizda ta'lim - tarbiya jarayoni bilan uzviy bogliq holda bolalarni milliy urf-odatlar ruhida voyaga yetkazishni nazarda tutadi.

"Ilk qadam" davlat dasturining tamoyillarida ham milliy tarbiya berish quyidagicha ko'rsatib berilgan.[2]

MTTda ta'lim jarayonini tashkil qilish tamoyillari:

-bola huquqlari, o'ziga xos rivojlanish xususiyat va salohiyatlarini hisobga olish;

- ta'lim jarayonida barcha turdagi rivojlanish sohalarining o'zaro bog'liqligi;
- bola salomatligini asrash va mustahkamlash, uning ehtiyojlari, shu jumladan, uning harakatlanish ehtiyojlarini qondirish;
- bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash;
- o'yin orqali ta'lim berish va rivojlantirish;
- bolaning rivojlanishi va ijtimoiy moslashishi uchun qulay muhit yaratish;
- bola uchun xavfsiz muhitni ta'minlash;
- MTMning oila, mahalla va maktab bilan hamkorligi;
- milliy madaniy an'analar qadriyatini oshirish va boshqa millatlar madaniyatiga hurmat, boshqa millatlar madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish; [3]

Milliy tarbiyamiz o'zining o'zining boy uslubiy xazinasiga ega. Masalan, "kechirmoq" – tarbiyalanuvchiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazish maqsadida u yo'l qo'ygan xato, gunohni afv etmoq usuli; "o'ynamoq" atamasi – bu bola bilan unda ijobiy sifatlarni rivojlantirish, salbiy sifatlarni kamaytirish maqsadiga yo'naltirilgan, ma'lum qoida va usullar bilan ijro etiladigan o'yinlar bilan o'ynash usuli va h.k. Bular o'zbek xalqining o'z farzandlariga ijobiy fazilatlarni rivojlantirish, salbiy xulq-atvorlarni bartaraf qilish maqsadida qo'llagan va qo'llayotgan yo'l-yo'riqlar, harakat tartiblari, tarzlari tizimidir.[4]

Tarbiya ta'limning vujudga kelishiga zamin yaratgan jarayondir. Har bir xalq o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarini avlodlariga qoldirishni maqsad qilgan. Shu sababli asrlar davomida milliy madaniyat shakllanib kelgan. Madaniyat ko'rinishlari avlodlarda hissiy bo'yoqlarda ta'sir etishi uchun ular qo'shiqlar, afsonalar va maqollar kabi badiiy ifodalarda bayon qilingan.

Qadim qadimdan tillardan tillarga o'tib kelayotgan o'zbek xalq og'zaki ijodi (afsona, rivoyat, ertak, doston, maqol, matal, qo'shiq) namunalari xalqning turmush tarzi, axloq-odobi, urf-odatlarini, an'analari, diniy e'tiqodni o'zida mujassam etadi. Vatanparvarlikni, sadoqatni, erk va ozodlik yo'lidagi mardonavor kurashni, moddiy va ma'naviy ehtiyojlarni qondirish, kelajakdagi farovon turmushga ishonchni, mehnatsevarlikni ifodalaydi. Jumladan, Jaloliddin Manguberdi Vatanni dushmanidan himoya qilgan va jonini fido etgan, Amir Temur o'z xalqi, Vatanning osoyishtaligi, tinchligi, indonlarning farovon hayoti, uning milliy g'ururi yo'lida jang qilgan, Bobur o'z Vatani yiroqda bo'lishiga qaramay, o'z xalqini, Vatani e'zozlab, ularni qumsab yashagan. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida milliy urf-odatlar va an'analarning o'rni beqiyos. Ular orqali yosh avlod vatanga mehr-muhabbatli, sodiq, xar qanday vaziyatda ham elim deb yurtim deb yashaydigan inson bo'lib yetishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. <https://t.me/dscuzbekistan>
2. "Ilk qadam" davlat dasturi. T. 2018. 2-bet.
3. Sodiqova Sh. "Maktabgacha pedagogika" darslik. T. 2017.
4. M.Quronov, Bolam baxtli bo'lsin desangiz, T. "Ma'naviyat" 2014. 165-bet
5. Nurullaeva Sh. Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021.
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
7. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademic Publishing. EJRES Vol.8. No.4. 2020.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA MUAMMOLI VA QOIDALI TA'LIMIY O'YINLARINI TUZISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Kodirov Jasur Abdumalikovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti assistenti

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida Muammoli ta'limiy-o'yinlarni va Qoidali ta'limiy-o'yinlarni tuzishga qo'yiladigan talablarining o'ziga xos xususiyati shundaki, bolalarga tanish bo'lgan turli topshiriqlarni hal qilishi va maktabgacha yoshdagi bolalarda ixtiyoriy xulq-atvorni rivojlantirishning asosiy vositasi hisoblanadi

Kalit so'zlar: ko'nikma, fikrlash, rivojlantiruvchi, faoliyat, harakatlar, rejalashtirish, muloqot, natija.

Аннотация: Особенность требований к созданию проблемно-развивающих игр и развивающих игр по правилам в дошкольных образовательных учреждениях заключается в том, что они позволяют решать разнообразные задачи, знакомые детям и являются у дошкольников произвольными, являются ключевым средством в развитие поведения

Ключевые слова: умение, мышление, развитие, деятельность, действие, планирование, общение, результат.

Annotation: The peculiarity of the requirements for the creation of problem-based educational games and rule-based educational games in preschool educational institutions is that they can solve a variety of tasks familiar to children and are voluntary in preschool children. is a key tool in the development of behavior

Keywords: skill, thinking, development, activity, action, planning, communication, result

Maktabgacha yoshdagi bolalarda turli ko'nikmalarni shakllantirishda o'yinlardan foydalanish bolalarni ijtimoiy hayot bilan tanishtirishda, tabiat bilan tanishganda, narsalarning shakli va miqdori haqidagi g'oyalarni shakllantirish turli tadqiqotchilar tomonidan tadqiq etilgan Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitishda o'yinlarni qo'llashning rivojlantiruvchi va tarbiyaviy vazifasi haqida bir qancha tadqiqot ishlari amalga oshirilgan fikrlashni rivojlantirish uchun o'yinlardan foydalanish; o'yinlar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini faollashtirish; axloqiy tarbiya vositasi sifatida o'yinlardan foydalanganlar

Maktabgacha yoshdagi bola o'yinlarda ishtirok etmasa, u rivojlanishining asosiy manbaidan, ijtimoiy tajribani o'zlashtirish shaklidan mahrum bo'ladi [99]. O'yinni bilmaydigan bolalarda kommunikativ rivojlanish muammolari paydo bo'ladi, bunday holda ular birgalikdagi faoliyatga, tengdoshlari va kattalar bilan to'laonli muloqot qilishga qodir emaslar. Shunday qilib, ta'limiy-o'yin - maktabgacha yoshdagi bolaning faoliyatining etakchi turi bo'lib, uning ruhiyati, bilimlari, amaliy, kundalik, o'quv ko'nikmalari shu orqali rivojlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida algoritmik ko'nikmalarning shakllanishi pedagog tarbiyachining bolalar bilan birgalikdagi faoliyati jarayonida bevosita ta'lim faoliyati doirasida, tartibli lahzalarni o'tkazishda, ta'limiy-o'yinlar va ular orqali taqdim etilgan topshiriqlar yordamida mustaqil faoliyat davomida ro'y berishi lozim.

Yuqorida aytib o'tilganidek, chiziqli algoritmlar modulining asosiy vositalari bo'lib - muammoli ta'limiy-o'yinlar, qoidali ta'limiy-o'yinlar va shu kabi o'yinlar hisoblanadi.

Muammoli ta'limiy-o'yinlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda topshiriqni hal qilish uchun bolalarga tanish bo'lgan algoritmnı bajarish sharti yoki jarayonida muammoli vaziyat yuzaga keltiriladi.

Muammoli ta'limiy-o'yinlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, bolalarga tanish bo'lgan turli topshiriqlarnı hal qilish algoritmi shartida yoki bajarish jarayonida o'yinda muammoli vaziyat yuzaga keltiriladi.

Bunday o'yinlar o'z harakatlarini rejalashtirish, muammoli vaziyatni hal qilish orqali chiziqli algoritmlarnı bajarish ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bolalar paydo bo'lgan qiyinchilikning sabablarini angalaydilar, uni bartaraf etish esa ularga ma'lum bo'lmagan harakatlar ketma-ketligini talab qiladi. Ma'lumotni taqdim etish shakliga ko'ra, muammoli ta'limiy-o'yindagi personajlar o'rtasidagi suhbatni ertakli, rolli va sayohat bilan bog'liq ta'limiy-o'yinlarga bo'linadi.

Muammoli ta'limiy-o'yinlarnı yaratishga qo'yiladigan talablar:

1. Ta'limiy-o'yin - muammo mazmuni o'rganiladigan materialning mazmunini aks ettirishi kerak;
2. Matnga o'yin shartlari yoki o'yin jarayoniga muammoning kiritilishi, uni hal qilish uchun shaxsiy tajribadan, bolalarning kuzatuvlaridan, ularning bilimlaridan foydalanish zarur, bu esa o'qitishning muhimligini tushunishga yordam beradi;
3. Faoliyatda yuzaga kelgan qiyinchilikni bartaraf etish jarayonida pedagog-tarbiyachi nutqini rivojlantirishga, algoritmnı bajarish bo'yicha o'z harakatlarini tavsiflash ko'nikmalarini shakllantirishga, jamoada harakat qilish, o'z fikrini asoslashga va boshqalarnı hurmat qilishga yordam beradigan bolalar bilan muloqotning suhbat-muloqot xususiyatini tashkil qilishi kabi talablar qo'yiladi.

Qoidali ta'limiy-o'yinlar chiziqli algoritmlar modulida tahsil jarayonida algoritmik ko'nikmalarnı shakllantirishning yana bir vositasidir. Qoidali ta'limiy-o'yinlar, shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda ixtiyoriy xulq-atvorni rivojlantirishning asosiy vositasi ham hisoblanadi.

Qoidali ta'limiy-o'yinlar - kattalar tomonidan maxsus ishlab chiqilgan o'yinlar bo'lib, bunda pedagog-tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalar bajarishi kerak bo'lgan qoidani syujetli-rolli, teatrlashtirilgan yoki harakatli o'yinga aylantiradi. Bunday o'yinlar o'rganilgan algoritmnı takrorlash, umumlashtirish, o'z xulq-atvorini belgilangan qoidalarga bo'ysundirishga, bolalar va kattalar o'rtasida erkin muloqotni rivojlantirish imkonini beradi. Qoidalar bilan o'yinda bola o'z harakatlarini va boshqalarning xulq-atvorini va xatti-harakatlarini mustaqil ravishda yoki kattalarning yordami bilan baholashga harakat qiladi.

Qoidali ta'limiy-o'yinlarnı tuzishga qo'yiladigan talablar:

1. O'yin mazmuniga tahsil jarayonida o'zlashtiriladigan algoritmnı aks ettiruvchi qoidani kiritish kerak.
2. O'yinni natijalarnı sarhisob qilish, qoidalarga bolalar rioya qilishining to'g'riligini baholash, bajarish algoritmidagi yo'l qo'yilgan xatolarnı tahlil qilish bilan yakunlash maqsadga muvofiqdir.
3. Ta'limiy-o'yin jarayonida ishlatiladigan algoritmnı asosiy qadamlarini bolalar o'z nutqida aks ettirishlari kerak.

MTT o'rta guruhi (4-5 yoshli bolalar) uchun qoidali ta'limiy-o'yiniga namunani ko'rib chiqamiz.

Maqsad: bolalarda ko'p sondagi predmetlardan aytilgan son bo'yicha predmetlarnı sanash ko'nikmasini shakllantirish.

Jihozlar: bloklar, uy qurish uchun kerakli jihozlar, aravachalar, uyning sxema-rasmlari to'plami, "Eng yaxshi quruvchi" belgisi.

O'yin mazmuni: pedagog-tarbiyachi quruvchilar o'yinini tashkil qiladi. Har biriga uy qurish uchun qismlar to'plami tarqatiladi. O'yinda qurilish boshlig'i, uyni quradigan uch quruvchi va qurilishi uchun bloklarni etkazuvchi ikki quruvchi ishtirok etadi.

Ishni boshlashdan oldin, uy qurayotgan har bir ishchi stol ustidagi qancha jihoz yotgan bo'lsa, shuncha birlashtiruvchi qismlarni sanab olishlari kerak (qutida birlashtiruvchi qismlar kerak bo'lgandan ko'ra ko'proq). Bloklarni olib keladigan quruvchilar, kartochka-sxemalarda ko'rsatilganicha bloklarni sanab, aravachaga solishlari va qurilayotgan uyga olib borishlari kerak.

Qurilish boshlig'i ishchilarning harakatlarini kuzatadi, bajarilgan ishlar haqidagi hisobotlarini tinglaydi va eng yaxshisini tanlaydi. Topshiriqni vazifani buzgan yoki noto'g'ri bajargan ishchilarga jarima solinadi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ta'limiy-o'yin faoliyatida algoritmik ko'nikmalarning shakllantirish bilish, regulyativ, muloqot komponentlari asosida amalga oshirilgan ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 60110200-Maktabgacha ta'lim bo'yicha malaka talablari. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 16- iyuldagi 311 - sonli buyrug'i.
2. Turg'unov S.T, Axmadjonova N.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida boshqaruv faoliyati algoritmi. // Xalq ta'limi. – Toshkent, 2012. – №1. – B. 133-134
3. Jalilova S.X., Aripova S.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi, 2013y
4. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagog-tarbiyachiikasi". "Tafakkur sarchashmalari" nashriyoti. T.,2013y.
5. Kadirov J. Methodology of developing algorithmic skills through mathematical images in preschool children // International Journal On Integrated Education Volume 3, Issue IX, September 2020, p. 240-241
6. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Academic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.
7. Aslonova.O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRS). –Vol. 4 No. 6, 2017.
8. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA POZITIVLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA O'YINLARNING O'RNI.

*Qarshi davlat universitetining Pedagogika
instituti o'qituvchisi S.B.Ashirova*

Annotatsiya:

Bu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda pozitivlik sifatlarini shakllantiruvchi harakatli va sport o'yinlari haqida, harakatli o'yinlarning turlari va turli yoshdagi bolalarga pozitivlik beroladigan o'yinlar haqida ma'lumotlar berilgan. Maqolada o'ndan ziyot harakatli va sport o'yinlari haqida to'xtalib o'tilgan bo'lib bolalardagi pozitivlik sifatlarining asosini ta'minlaydigan sport o'yinlariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar:

Pozitivlik, harakatli o'yin, miliy harakatli o'yin, sport o'yinlari, « kesak qo'ydi » o'yinni, «kartoshka ekish» o'yinni, «qarmoqcha» o'yini, konkida uchish, velosiped sporti, samokat sporti: Harakatli o'yinlar-jismoniy tarbiya tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, harakatli o'yinlar mazmun va shakl jihatdan quyidagi turlarga bo'linadi.

1. Jamoali (komanda) o'yinlar
2. Ommaviy (ko'pchilik birgalikda o'ynaydigan) o'yinlar
3. Yakka tartibdagi yoki juftlikda o'ynaladigan o'yinlar
4. Estafetali o'yinlar

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida **kichik guruhlar** uchun asosan jamoali (komanda) o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Jumladan « Kesak qo'ydi »; «Kartoshka ekish» o'yinlari.

«Kesak qo'ydi» o'yini: Bolalarning xotira, eslab qolish kabi xislatlarini shakllantirishga qaratilgan. Turli qirqma hajmdagi o'yinchoqlar, o'yinchi ko'zini bog'lash uchun ro'mol. O'yinda barcha bolalar qatnashishlari mumkin. O'rtada yerga bir qancha predmetlar qo'yilgan bo'lib, bolalar diqqat bilan predmetlarni ko'rib oladilar va 7 gacha sanaydi. «Ketdi» so'zi [kimga taqalsa](#), shu qatnashuvchi ko'zini yumib turadi. Onaboshi o'rtadagi biror predmetdan yonidagi bolalar etagigami, stul orqasigami yashirib qo'yadi. Ko'zi yumilgan bola ana shu yashiringan predmetning nomini qaysi bolada ekanligini topishi kerak. Topa olmasa, o'ynovchilarning talablariga binoan biror bir jismoniy harakat qilib beradi. O'yin yana boshqa o'ynovchining ko'zini yumishi bilan boshlanadi. O'yin shu tariqa davom etadi. Bu o'yin bolalardagi xushchaqchaqlik va kayfiyat beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida **o'rta guruhlar** uchun ommaviy harakatli o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, «Yomg'ir», «Quvlashmachoq» va hokozolar.

«Quvlashmachoq» o'yini: Maydon chiziqli bilan chegaralanib chiqiladi. Bitta onaboshi quvlovchi tayinlanadi. Boshqa o'yinchilar uning atrofida doira hosil qilib turadilar. Quvlovchi «bir, ikki, uch», - deydi. Hamma bolalar har tomonga yugurib ketadilar xavf tug'ilgan paytda o'tirib [olishlari mumkin](#), o'tirib olganlarni quvlovchi tutmaydi. Quvlovchi tutib olgan bola onaboshi bo'ladi. O'yinni istagancha vaqt o'ynash mumkin. Bu o'yining «Sakrash bilan quvlashmachoq» variantini ham o'ynash mumkin. Faqat farqi – bir oyoqda sakragan bola bunda tutilmaydi. Bunday o'yinlar bolalarga ko'tarinkilik beradi va samimiylilik safatini rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida **katta guruhlarda** bolalar bilan o'tkaziladigan o'yinlar ko'proq yakka yoki juftlikda ya'ni yakka tartibdagi va juftlikda o'ynaladigan o'yinlardan kengroq foydalanish muhimdir.

«Chillak» o'yini: Bolalarni [jismonan chiniqtirish](#), cho'plarni uzoqroq otishga o'rgatish, ularni ko'z qiri bilan qancha chamalashga (masofa necha qadam chiqishini) va ularni ravon sanashga o'rgatish hamda nafas rostlab yugurishni rivojlantirish. Bolalarga bu o'yinni o'ynash uchun 2 dona g'isht va tol daraxtidan qilingan 2 dona cho'p kerak bo'ladi. Birinchi bolalar qur'a tashlab, kim birinchi boshlashini kelishib oladilar. Keyin 2 dona g'ishtning orasini 20 santimetr uzoqlikda qo'yib o'yin boshlanadi. Birinchi bola 1 ta cho'pni g'isht ustiga qo'yib, ikkinchi cho'p bilan pastdagi cho'pni ozgina yuqori ko'tarib uzoqqa otadi. Cho'p tushgan joy chizib belgilanadi. O'yin boshlagan bola g'ishtdan cho'p tushgan joygacha necha tayyoq chiqishini chamalab aytishi lozim. Agar cho'p tushgan joy bola aytganidek chiqsa bola g'olib noto'g'ri bo'lsa mag'lub bo'ladi. Bunday o'yinlar bolalardagi pozitivlikning asosiy manbai bo'lib hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida **tayyorlov guruhlarida** tashkil etiladigan harakatli o'yinlar estafetali harakatli o'yinlar kiradi. Estafetali o'yinlar jamoaviy, ommaviy, yakka yoki juftlikda o'ynalishi ham mumkin.

«**Qirq tosh**» o'yini: Bolalarda masofani mo'ljall olishni o'rgatish, pozitivlik berish va diqqatni taqsimlashga o'rgatishdan iborat. Bu o'yin uchun sport maydonchasi, koptoklar, toshchalar. O'yinni maysazorda, sport zalida maydonchalarda o'tkazish mumkin. Start chizig'idan boshlab har qaysi bola uchun bir xil oraliqda doiralar belgilanadi. Har bir bola tosh yoki bittadan latta koptokchani qo'lida o'ynab tayyorlanib turadi. Tarbiyachining buyrug'i bo'yicha har qaysi bola belgilangan doirada yugurib borib toshni yoki koptokni qo'yib, o'z joyiga qaytib keladi. Oxirgi o'yinchi toshni qo'yib qaytgandan keyin bolalar [tartib bilan yugurib borib](#), o'z toshlarini qaytarib olib ketadi. Qaysi guruh birinchi bo'lib o'z toshlarini terib olib kelsa, o'sha guruh g'olib hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda pozitivlik sifatlarini shakllantiruvchi sport o'yinlari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning harakat faoliyatini va pozitivligini oshirishda sport mashqlari va sport o'yinlariga alohida ahamiyat beriladi. Mazkur yoshdagi bolalar uchun quyidagi o'yinlardan foydalanish mumkin.

Chang'ida yurish: Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan sport o'yinlaridan biri chang'ida yurish sporti bo'lib bolalarga pozitivlik bag'ishlovchi sport o'yini hisoblanadi. Bu o'yinning asosan ikki turi mavjud; klassik uslub va erkin (konkida uchish) uslublaridir. Konkida uchish usullari 1981-yildan buyon keng qo'llanila boshlandi, o'shanda 40 yoshdan oshgan finli chang'ichi Pauli Siitonen buni birinchi bo'lib musobaqalarda 55 km masofaga yurishda ishlatgan va g'olib bo'lgan.

Velosiped sporti: Velosiped bilan past-baland joyda poyga qilish va figurali yurish musobaqalari tushuniladi. Bu sport o'yini Yevropada 1860-yilda paydo bo'lgan. Velosipeddan bolalar 3 yoshdan boshlab dastaval 3 oyoqli, keyinchalik 2 oyoqli turlarida foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Samokat sporti: Bu nafaqat vaqtni chog' o'tkazish va yaxshi kayfiyat garovi, balki foydali sport turi hisoblanadi. Samokatda doimiy ravishda uchish bolalarga ikki yoshdan boshlab shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Samokatda uchishning bolalar ijobiy rivojlanishidagi ahamiyati juda kuchli bo'lib bu sport turida psixologik jarayon diqqat takomillashadi bir nuqtadan keyingisida ko'chishi ta'minlanadi, epcillik va abjirlik kabi jismoniy sifatlar rivajlanadi va eng muhimi ijboy kayfiyat ya'ni bola uchish vaqtini haqiqiy his qiladi, bu orqali bolada quvnoqlik namayon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.B.M.Umarov «Psixologiya» darslik «Voris-nahriyoti» T.: 2012-yil
- 2.Karimjon Rahimqulov «Milliy harakatli o'yinlar» o'quv qo'llanma «Tafakkur-bo'stoni» T.:2012-yil
- 3.S.Usmonxadjayev, X.Isroilov «Milliy va harakatli o'yinlar» darslik «Iqtisod-moliya» T.:2015-yil
- 4.M.Maxmadjanov, F.Nurmatov «Sport bayramlarini tashkil qilish va o'tkazish metodikasi» darslik «Toshkent» T.: 2007-yil
5. Martin E.P.Seligman «Haqiqiy baxt» audio kitobi 2006-yil
6. Martin E.P.Seligman «Gullab yashnayotgan hayot» audio kitobi 2005-yil
- 7.Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
- 8.Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademik Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.
- 9.Asloнова.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRS). –Vol. 4 No. 6, 2017.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA STEM TA'LIMINI AMALGA OSHIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK SHARTLARI.

Qarshi muhandislik- iqtisodiyot instituti

p.f.f.d dots Sh.R.Turdiyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiyalanuvchilarning STEM ta'limini amalga oshirishning psixologik-pedagogik shart-sharoitlari haqida keng tushunchalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: STAEM, STEM ta'limi, psixologik, zamonaviy ta'lim, subektivlik, konstruksiyalash, loyihalash.

Аннотация. Данная статья дает широкое представление о психолого-педагогических условиях реализации STEM-образования студентов.

Ключевые слова: STAEM, STEM-образование, психология, современное образование, субъектность, конструкция, проектирование.

Annotation. This article gives a broad idea of the psychological and pedagogical conditions for the implementation of STEM education for students.

Keywords: STAEM, STEM education, psychological, modern education, subjectivity, construction, design.

STAEM yondashuvli o'qitish Qo'shma Shtatlarda paydo bo'lib, bugungi kunda u o'z ilmiy-texnik elitasini oshirishga qaratilgan mamlakatlarda davlat dasturlari darajasida joriy etilmoqda.

Rossiyada STAEM ta'limi birinchi navbatda maktabdan tashqari ta'lim sifatida hozirgi vaqtda juda tez rivojlanmoqda. Dastlab maktabgacha va boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar uchun dasturlar qisman ishlab chiqilgan bo'lib, STAEM pedagogikasi vazifalarini amalga oshirish uchun zamonaviy ta'lim fan muhiti bilan ta'minlangan. Bu Dastur modulli va mustaqil va o'zaro bog'langan beshta moduldan iborat:

1. didaktik tizimlar,
2. nazariy va amaliy tabiat hodisalari bilan tajribalar o'tkazish,
3. LEGO qurilishi,
4. matematik ishlanma,
5. robototexnika

Har bir modul uslubiy jihozlar bilan ta'minlangan materiallar va maxsus ishlab chiqilgan mavzulardan iborat Dastur Federal Davlat Ta'lim Standartiga mos keladi. Bunda bola rivojlanishini kuchaytirish, bolalikning xilma-xilligini qo'llab-quvvatlash, muhim bosqich sifatida bolalikning o'ziga xosligi va ichki qiymatini saqlash tamoyillariga asoslanadi. Shaxsning umumiy rivojlanishida, shaxsni rivojlantiruvchi va insonparvarlik, kattalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tabiati, hurmat, bolaning shaxsiyati, Dasturni o'ziga xos shakllarda amalga oshirish yosh xususiyatidan kelib chiqib amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyada STAEM ta'limini amalga oshirish eng dolzarb hisoblanib, unda bolalarda tabiatni anglash, ijodiy yondashuvni shakllanishi, muhandislik yondashuviga o'rgatish orqali kashfiyotchilikni shakllantirish, mantiqiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash loyihalash hamda konstruksiyalash asoslarini tushunishga imkoniyat beradi.

STAEM ta'limini amalga oshirishni asosan 4 yoshli bolalardan boshlash maqsadga muvofiq chunki shu yoshdan boshlab bolalarda fikrlash rivojlana boshlaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga bormaydigan bolalarda ham loydan turli narsalarni (uy hayvonlari, avtomobellar, uy jihozlari, daraxtlar va boshqalar) yasash holatlarini ko'rish mumkin aynan shu yoshda bolalarda

atrof muhitdagi jarayonlarni tasiri kuchli bo‘ladi. Shuning uchun ham bolalar atrofidagi narsalarni loydan yasash va unga o‘xshatishga harakat qilishini ko‘rish mumkin.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida aniq rejalar asosida narsa buyumlarni yasashlariga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Bunda bolalar plastilin yoki LEGO o‘yinchoqlaridan turli narsalarni yasashni o‘rganishadi. Shu davrda STAEM ta’limini amalga oshirish, bolada ijodkorlik va mantiqiy fikr yuritishni shakllanishiga yordam beradi.

STEM ta’limining ko‘p afzalliklari va dolzarbligi bugungi kunda yaqqol ko‘rinib turibdi. Ammo bu amaliy va progressiv tizimni "mahorat" ni rivojlantirishda muhim muammolar mavjud. Bundan ko‘rinadiki, "Maktabgacha va boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalar uchun STEM ta’limi" dasturini amalga oshirishning eng muhim jihati o‘qituvchilarning psixologik-pedagogik tomondan malakasini oshirish kerak bo‘ladi.

Bolaning o‘z-o‘zini anglashi va ijodkorligi maktabgacha yoshdagi bolaning subektivligini shakllantirish bilan bog‘liq. Biroq, o‘qituvchilarning o‘zi uchun "subektivlik" tushunchasining tushunish qiyin bo‘lib qolmoqda. Tushunish uchun maktabgacha yoshdagi bola uchun STEM o‘rganish vazifalari qay darajada mavjud bola rivojlanishining yosh-meyoriy modeli bizga normal rivojlanish uchun qulay va noqulay sharoitlarni aniqlashga yordam beradi[3].

Yosh normasini bilish nafaqat ular bilan etarli darajada ishlashga yordam beradi. Shuningdek, rivojlanishning yosh-meyoriy modeli - bu rivojlanish normasining psixologik kontsepsiyasining pedagogik talqini va ongda, umumiylikdan subektivlikning shakllanishini tahlil qiladi. Boladagi faoliyat aniq niyat-maqсадning mavjudligida namoyon bo‘ladi. Bolaning maqsadga muvofiq material ustida ishlatish va yakuniy natija qayd etirish, uning mustaqil ravishda namunalarni tanlatish va turli materiallardan nusxa ko‘chirish o‘rgatuvchi xohishiga asoslanadi.

Maktabgacha yoshdagi bola qiziquvchan bo‘lib, u atrofidagi narsalar va hodisalar to‘g‘risida qanday? nima uchun? bu nima? Kabi savollar beradi. Ularni tushuntirishda faktlar va oddiy sabab-oqibat asosida muayyan materiallarni tartibga solishgan holda tizimlashtirib (xaritalar, diagrammalar, piktogrammalar, hikoyalar, rasmlar va boshqalar) o‘rgatish muhim sanaladi[1]. Bolalarda turli kasblarni tanlatish mumkin. Bunda e’tiborga olish kerak bo‘lgan quyidagi bir qancha muhim jihatlar mavjud:

Birinchidan bola kelajakdagi ishi bilan qiziqishi kerak va qarindoshlar yoki taniganlarining qiziqishiga ko‘ra emas;

Ikkinchidan bolada ishini tanlashda har bir narsani, kasblar ma’lum bir faoliyatni, fikrlashni va qobiliyatni talab qilishini tushuntirishingiz kerak bo‘ladi;

Uchinchidan Kelajakdagi faoliyat shaxsiy xususiyatlarga mos kelishi kerak.

Shundan so‘ng bola ongida sub’ektivlik o‘z-o‘zini anglash bilan bog‘liq kechinmalar, his-tuyg‘ular va boshqa odamlar bilan munosabatlarda bo‘lish rivojlanadi. Bu davrda tabiat hodisalari, dunyo tasavvurining shakllanishi, dunyoqarash, va odamlar dunyosi haqidagi dastlabki tasavvurlar prototip shakllanadi. STEM ta’limi maktabgacha yoshdagi bola rivojlanish normasida eng kerakli yondashuv bo‘lib, ushbu ta’lim tizimining tamoyillari yoshga bog‘liq rivojlanish muammolarini tabiiy ravishda hal qiladi.

Bola eng faol tadqiqotchi, eksperimentator hisoblanadi. Ko‘plab maxsus psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki allaqachon 3-5 yoshdagi bola yangi g‘oyalar, shakllar va dizaynlarni yaratishi mumkin. tayyor muhandis. Yaxshi tashkil etilgan ta’lim jarayoni bilan bolalarning bu tabiiy dunyoni tushunishga bo‘lgan qiziqishi texnik ijodkorlikka aylanishi bilan birga kelajakda egallashi mumkin bo‘lgan kasbga qiziqishlarini o‘yg‘otishni taminlaydi[2;4].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Maktabgacha ta'lim va tarbiyada STAEM ta'limini amalga oshirish eng dolzarb hisoblanib, unda bolalarda tabiatni anglash, ijodiy yondashuvni shakllanishi, muhandislik yondashuviga o'rgatish va tanqidiy fikrlashni shakllantirish, ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash yosh-meyoriy normasining psixologik kontsepsiyasining pedagogik shartlari hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. Исаев Е.И. Возрастно-нормативная модель развития в дошкольном детстве Психологическая наука и образование. psyedu.ru. – 2017. – Т. 9. № 2. – С. 166–177. [Электронный ресурс] URL: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2017_2_Isayev.pdf (дата обращения: 07.01.2018)
2. Короткова Н. А., Нежнов П.Г. Наблюдение за развитием детей в дошкольных группах. – М.: [б.и.], 2002. – 43 с.
3. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
4. Shoxrux Razzoqovich Turdiyev DIDACTIC PRINCIPLES OF GUIDING THEORETICAL KNOWLEDGE FROM STEAM SCIENCE INTO PRACTICE. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com> Vol. 11, Issue 10, October 2021.

MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Hotamova Gulchehra Botirovna

Navoiy viloyat Nurota tuman 2-son DMTT tarbiyachisi

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun berilgan imkoniyatlar, oldiga qo'yilgan talablar, maktabgacha yoshdagi aqliy kamolot, bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish kabi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'z: maktabgacha yosh, aqliy kamolot, intellekt, axloqiy, estetik, axborot kommunikatsiya.

Аннотация: В статье изложены такие моменты развития системы дошкольного образования, как предоставляемые возможности, предъявляемые к ней требования, умственное созревание в дошкольном возрасте, всестороннее интеллектуальное, нравственное, эстетическое и физическое развитие детей.

Ключевое слово: дошкольный возраст, умственные способности, интеллект, нравственность, эстетика, информационная коммуникация.

Annotation: the article describes such ideas as opportunities for the development of pre-school education system, requirements, mental perfection in preschool age, comprehensive development of children in terms of moral, aesthetic and physical aspects.

Key word: preschool age, mental ability, intelligence, moral, aesthetic, information communication.

Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va xarakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy kadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan-texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Aqliy kamolot – bu yoshning o‘zida tajribaning boyib borishi munosabati bilan tarbiyaviy ishlar ta’sirida bolaning aqliy faoliyatida ro‘y beradigan miqdor va sifat o‘zgarishlarining majmuasidir [2].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim tez sur’atlar bilan boyib boradi, nutq shakllanadi, bilish jarayonlari takomillashadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko‘rib chiqishni hamda maktabgacha ta’lim xizmatlarini ko‘rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi.

Ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang‘ich ta’limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o‘z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

Shu bilan birga, maktabgacha ta’limning hozirgi holati telekommunikatsiya infratuzilmasini yanada rivojlantirishni, maktabgacha ta’lim tashkilotlarining keng polosali Internet tarmog‘iga ulanishini ta’minlashni, ma’naviy yetuk yosh avlodni tarbiyalashning samarali tashkiliy va pedagogik shakllarini va usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta’lim sohasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish va joriy etish maqsadida quyidagi tadbirlarning amalga oshirilishi nazarda tutilmoqda:

- 1) Vazirlik axborot xavfsizligining munosib darajasini ta’minlash, yagona axborot maydonini yaratish;
- 2) maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish sohasida ilg‘or xalqaro tajribani o‘rganish, umumlashtirish va joriy etish maqsadida xorijiy mamlakatlarga o‘quv safarlarini tashkil qilish;
- 3) maktabgacha ta’lim sohasida dasturiy vositalar, axborot ma’lumotlar bazalari, multimedia mahsulotlarini ishlab chiqish va ularni maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida qo‘llash;
- 4) Maktabgacha ta’limni boshqarishning axborot tizimini (EMIS) yanada takomillashtirish va rivojlantirish, ma’lumotlarni kiritish va tezkor almashish uchun mobil ilovalarni yaratish;
- 5) o‘quv va o‘quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini tayyorlash va nashr etishni tashkil qilish, raqamli ta’lim resurslari, uydan turib masofali ta’lim berish va ota-onalar bilimini oshirish texnologiyalarini joriy etish;
- 6) maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirish sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilg‘or ilmiy ishlanmalar va texnologiyalarni maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatiga integratsiya qilish;
- 7) innovatsiya loyihalarini amalga oshirish maqsadida xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar, startap-loyihalar tashabbuskorlari, olimlar, moliyaviy institutlar va boshqa manfaatdor shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kengaytirish uchun zarur tashkiliy-texnik va moliyaviy-iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratish;
- 8) maktabgacha ta’lim tizimi xodimlarining innovatsion axborot-kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalari sohasidagi bilimlari va malakasini oshirish, innovatsion ta’lim muhitini tashkil qilish;
- 9) birinchi bosqichda har bir tuman tayanch maktabgacha ta’lim tashkilotini, keyinchalik esa respublikaning har bir maktabgacha ta’lim tashkilotini Internet tarmog‘iga chiqadigan personal kompyuterlar bilan ta’minlash [1].

Xulosa o`rnida shuni alohida ta`kidlash lozimki, maktabgacha ta`lim yoshdagi bolalarni maktab ta`limiga tayyorlashda, maktabgacha ta`lim sohasida innovatsion jarayonlarni rivojlantirish, maktabgacha ta`limni boshqarish va moliyalashtirish, maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratilganligi bu sohani rivojlanishi uchun katta imkoniyatdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019 yil 8 oktyabr
2. Ayupov R.X., Shayaqubov SH.SH. Elektron pedagogika va multimedia vositalari. O'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent- 2017
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-sonli "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
4. Musayeva Nafisa. Bolalar kvazidiologik nutqida gender xususiyatning nomoyon bo'lishi. A versatile teacher Latvian pedagogical journal Issue_2(08),2020 gada august 310-313-betlar ISSN: 2309-6009
5. Нилуфар Рауфовна Шарипова [Психологическая готовность детей к школе](#) 2020 Традиции и новации в профессиональной подготовке и деятельности педагога 118-121
6. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
7. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
8. Choriyeva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademic Publishing. EJRRS Vol.8. No.4. 2020.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР ЖАМОАСИДА ШАХСИЙ ФАЗИЛАТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ярманова Юлдуз Буриевна

ҚаршиДУ Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада жамоавий муносабатларни шакллантиришнинг энг муҳим шартлари ҳақидаги маълумотлар акс этган.

Калит сўзлар: жамоа, муносабат, қадрият, ҳамдардлик ва қайғуришлик, шериклик муносабатлари ва ўзаро ёрдам.

Аннотация: В данной статье представлена информация о наиболее важных условиях формирования коллективных отношений.

Ключевые слова: общность, отношение, ценность, сострадание и забота, партнерство и взаимная поддержка.

Annotation: This article provides information on the most important conditions for the formation of collective relations.

Keywords: community, attitude, value, empathy and care, partnership and mutual support.

Маълумки, ҳар бир инсонни шакллантириш муаммоси ўзида у ёки бу тарзда маълум бир қадриятлар тизимини акс эттиради. Мазкур қадрият йўналишлари жамият ривожланишининг ҳозирги босқичида долзарбдир, чунки улар бир вақтнинг ўзида шахснинг мустақиллигини ва унинг ижтимоий аҳамиятини белгилайди. Зеро, мактабгача ёшдаги болага сингдирилган қадриятлар унинг келгусида шахс сифатида ривожланишини белгилаб беради, шунинг учун ҳам мактабгача таълим тарбия сифатини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Бунга асос сифатида қуйидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ПФ-4947-сон Фармони, 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3261-сон, 2019 йил 8 майдаги “Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПҚ-4312-сон Қарорлари ҳамда мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни келтириш мумкин.

Таълим-тарбия жараёнида ёш авлодни тарбиялашни муайян ҳаракатлар мажмуи ёки тажрибани бир томонлама йўналтириш сифатида кўриб чиқилиши мумкин эмас, балки у катталар ва болаларнинг биргаликдаги ҳаёти соҳасидаги ўзаро муносабати ва ҳамкорлиги сифатида қаралиши мумкиндир. Ушбу ҳолатларни инобатга олган ҳолда, биз шахсни жамоавий тарбиялашни маданий-тарихий жараённинг бир қисми сифатида кўриб чиқамиз.

Айтилганлар асосида шахснинг ижтимоий-маданий ривожланишининг асосий шартлари, бизнинг тушунчамизга кўра:

Таълим ва тарбиянинг мақсад ва вазифаларида мужассамлашган ғоялар ва қадриятлар педагогик ҳодисаларни таҳлил қилишда асосий бўғинлардан бири ҳисобланади. Ўз навбатида, ижтимоий ва қадрият мўлжаллари унинг умумий йўналишини кўришга имкон беради. Қадриятли ёндашув таълим муаммоларини педагогик жараёни инсонпарварлаштириш вазифалари позициясидан ва авлодлар ўртасидаги чинакам инсоний муносабатларнинг хусусиятлари нуқтаи назаридан кўриб чиқишга имкон беради. Шу билан бирга, мактабгача ёшда шахснинг асоси, пойдевори шаклланади.

Жамоавий тарбия шароитида, ҳар бир бола тенгдошлари жамоасига кириши, унда ўз ўрнини топиши ва бошқаларни тан олиши керак бўлади. Бунинг учун болада алоҳида фазилатлар шаклланган бўлиши лозим, улар ёрдамида эса бола тенгдошлари билан турли хил муносабатларни ўрната олади. Агар мактабгача ёшдаги боланинг индивидуал хатти-ҳаракатлари фақат унга тегишли бўлган ўзига хос хусусиятлар билан аниқлаш мумкин бўлса, унда ижтимоий хатти-ҳаракатлар, болага тенгдошлари жамоасига эркин кира олиши ва болаликнинг мазкур муҳитида ҳаракатланишига имкон берадиган махсус фазилатлар билан тавсифланади. Болани ижобий тавсифловчи бундай фазилатларига ташкилотчилик, тартиб-интизомлилик, қизиқиш кабилар киради, лекин булар ҳали болани ўз тенгдошлари даврасига қўшилиб кетди дегани эмас¹³.

Болаларнинг потенциали уларга жамиятнинг маънавий маданияти ва тарбия жараёни ўртасидаги муносабатни белгилайдиган ахлоқий меъёрларни тушунишга ҳамда қабул қилишга имкон беради. Масалан:

Болада бағрикенгликни тарбиялаш - бошқа кишининг турмуш тарзи, хатти-ҳаракати, ҳис-туйғулари, қарашлари, ғояларига нисбатан бағрикенгликни тавсифловчи

¹³Ярманова Ю.Б. Мактабгача ёшдаги болалар индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда жамоавий муносабатларни шакллантириш модели Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириу. Некис-2019.N 3 , 140-бет

умуминсоний сифатдир. Ушбу фазилят одамга умумэътироф этилган фаолият усуллари, мулоқотни эгаллашга ёрдам бериб, ўзи ва бошқа одамларнинг тажрибаларини, интилишларини, эҳтиёжларини муносиб акс эттиради.

Ахлоқий қадриятлар - Бола шахс сифатида яхлитнинг бир қисмидир, у аста-секин ривожланиб, ижтимоий ахлоқий қадриятларни ўзлаштиради.

Ҳамкорлик - биргаликдаги ҳаракатларни мувофиқлаштириш, мулоқот ва ўзаро тушунишни ташкил этиш мақсадида юзага келадиган индивидуал ва жамоавий ҳаракатчанлик. Тавсифли жиҳати - ижобий муносабат, ҳамдардлик ва қайғуришлик, шериклик муносабатлари ва ўзаро ёрдам нуқтаи назаридан келажакка умумий интилишдир.

Шундай қилиб, болаларни биргаликдаги фаолиятга жалб қилиш учун зарур шарт-шароитларни яратиш мумкин бу жамоавий муносабатларни шакллантиришнинг энг муҳим шarti, чунки, бунда болада ахлоқий ҳамдардлик, ҳамдардлик, ўзаро ёрдам каби қадриятлар намоён бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017-2021-йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. “Ўзбекистон овози” газетаси, 2017 й. 1 январ, № 1-сон (32.216).
2. Ярманова Ю.Б. Мактабгача ёшдаги болалар индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда жамоавий муносабатларни шакллантириш модели. Муғаллим ҳэм узлуксиз билимлендириу. Некис-2019. №3.-140 б

BOLALARDA NUTQIY KAMCHILIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISHDA TARBIYACHINING O‘RNI

Mardonova Muhabbat

NavDPI Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda uchraydigan nutqiy kamchiliklar, ularni bartaraf etish yo‘llari, bolalarda aniqlangan nutqiy xatoliklarni tuzatishda tarbiyachi va ota-ona hamkorligi haqidagi fikr-mulohazalar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, nutq, nutqiy nuqsonlar, biologik omil, ijtimoiy omil, tarbiyachi, ota-ona, maktabga tayyorlov guruhi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются речевые нарушения у детей, пути их преодоления, а также представления о сотрудничестве родителей и педагогов в исправлении выявленных у детей речевых ошибок.

Ключевые слова: дошкольник, речь, дефекты речи, биологический фактор, социальный фактор, воспитатель, родитель, дошкольная группа.

Annotation: This article discusses speech disorders in children, ways to overcome them, and ideas about parent-teacher collaboration in correcting speech errors identified in children.

Keywords: preschool, speech, speech defects, biological factor, social factor, educator, parent, preschool group.

Bolalar. Kelajak bunyodkori bo‘lgan bu shaxslar har qanday e’tibor va e’tirofga loyiqdirlar. Ularning o‘z oldiga qo‘yadigan aniq rejalari, amalga oshiradigan buyuk maqsadlari bugungi kunda ularga beriladigan katta e’tibor, to‘g‘ri tarbiya, va ularni tushuna olishga bog‘liqdir. Bolalarning ilk rivojlanish davridayoq bo‘ladigan o‘zgarishlar ularning keyingi hayotiga juda katta ta’sir ko‘rsatadi.

Hatto bunday nuqsonlar bolajonlarni tengdoshlaridan ajralishiga, o'z fikrini mustaqil bayon qilolmasligiga va bora-bora tashqi dunyodan ajralib, rivojlanishdan ortda qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Bolalarda nutqiy kamchiliklari ikki omil: biologik va ijtimoiy omillar tufayli keli chiqadi.

Biologik omillarga quyidagilar kiradi:

- embrion rivojlanish davridagi turli xil patalogiyalar;
- bolaning nutq apparatidagi nuqsonlar;
- irsiy ya'ni ota yoki onaning ayrim harflarni talaffuz qilolmasligining bolaga o'tishi;
- eshitish organining yuqori darajada takomillashmaganligi;
- rivojlanishning turli bosqichlarida yuqumli kasalliklarga chalinish tufayli miyaning ayrim markazlari faoliyatining buzilishi.

Ijtimoiy omillar kelib chiqishiga quyidagilar sabab bo'ladi:

- bolaning ilk yoshligidan so'zlarni qisqartirib yoki chala gapirib muloqotda bo'lish;
- bolalarni ortiqcha erkash tufayli bolaning chala gapirishga odatlanishi;
- qattiq qo'rqish oqibatida duduqlanish;
- sotsial maishiy sharoitning yomonligi. Bu holat mikrososial, pedagogik qarovsizlikka, vegetativ disfunksiyaga, emotsional - irodaviy muhitning rivojlanmay qolishiga sabab bo'ladi.

Biologik omillar sababli kelb chiqqan nutqiy xatolar maxsus shifokorlarning ko'rsatmalari, davolash choralari ta'sirida bartaraf etiladi.

Ijtimoiy omillar tufayli kelib chiqqan nutqiy xatolar bolalarda aniqlangandan boshlab tarbiyachi va ota-ona hamkorlikda bola nutqi ustida ishlashlari kerak. Ayniqsa bolalar nutq apparati funksiyasi va tovushlarning hosil bo'lish o'rnini yaxshi anglamagani sababli talaffuzi qiyin bo'lgan r, l, q, g', x, s, z tovushlarini aytishga juda qiynalishadi va natijada boshqa tovushlar bilan almashtirib talaffuz qilishadi. Shuning uchun tarbiyachi bolalarga harlarfni tanishtiradigan paytda har bir bolani tallafuziga e'tibor qaratishi lozim. Tovushlarni talaffuz qilishga qiynalgan bolalar bilan alohida ishlab, anashu tovushga oid so'zlarni ayytirish, manashu tovush qatnashgan tez aytishlar o'rgatishi, she'rlar yodlatishi kerak. Shuningdek, bolalardagi nutq nuqsonlarini bartaraf etishning quyidagi yo'llarni ko'rsatib o'tish mumkin:

1. Artikulyatsiya, nafas, mayda qo'l muskullarini rivojlantiruvchi mashqlarini bajarish orqali;
2. Maxsus logomassaj (nuqtali, birlashtiruvchi, tetiklahtiruvchi massaj) larni bajarish;
3. Muammoli tovush talaffuzini yo'lga qo'yish (texnik va mexanik usullarda);
4. Nutqni rivojlantiruvchi didaktik o'yinlardan foydalanish;

Tarbiyachilar logomassajdan tashqari barcha usullarni hech qanday qiyinchiliklarsiz qo'llay olishi mumkin. Ayniqsa muammoli tovushni texnik va mexanik usullarda takrorlash, nutqni rivojlantiruvchi didaktik o'yinlarni yo'lga qo'yish juda katta ijobiy natija beradi.

K.D.Usheniskiy aytganidek, "bizning vazifamiz bolani sinchkov kuzatishga, ko'rgan eshitganlarini yagona to'g'ri fikrga birlashtirishga, eshita olishga, ko'rishga va fikrni so'z bilan to'g'ri ifodalashga o'rgatishdir".

Chet el va o'zbek olimlarining ta'kidlashicha dunyo bolalarining 2% ida tutilib gapirish nuqsonlari uchraydi. Buyuk rus psixiatri I.A.Sikorskiy tutilib gapirish "bolalar kasalligi" deb atagan edi. Chunki bu kasallik asosan 2 yosh bilan 5 yosh orasidagi bolalarda nisbatan ko'proq kuzatiladi.

MTT da bolalarning nutqiy kamchiliklarni bartaraf etish ustida maxsus logoped xodimlari ish olib borishadi. Ular tomonidan bolarda dastlab bunday nuqsonlarning kelib chiqish sabablari o'rganiladi, so'ngra bartaraf etish yuzasidan turli mashqlar o'tkaziladi. Har bir tovush ustida alohida ishlanilib talaffuziga qiynalgan tovushlarni alohida talaffuz etish usullari o'rgatiladi. Bunda bola

bilan individual ishlash alohida ahamiyatga ega. Chunki bola tengdoshlari orasida bunday kamchiliklaridan juda uyalishadi va bu ijobiy natija bermaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bolada seziladigan har qanday o'zgarishlarni bee'tibor qoldirmaslik va aniqlagan vaqtida mutaxassislar maslahati bilan uni bartaraf etish choralarini ko'rish juda zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Davlatova R.H. Signal units in the text. Journal of Uzbek Language and Literature. – B.100-104.M.
2. M. Kolsova. Rebyonok uchitsya govorit. M., 1973, 5- bet
3. Qodirova F.R., Kadirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. -T.: Istiqlol, 2006.
4. Musayeva N. Oilaviy munosabatlarda bola nutqini rivojlantirish. Журнал дошкольного образования, 2021
5. S.S.Bobonazarovna Development of methodical competence of the teacher of preschool educational institution European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 2019, № 9
6. Мусаева Н.К. Факторы возникновения детской квазидialogической речи. Colloquium-journal, 2021
7. Pirimovna E.G. Innovative exemplary abilities of amir temur in the organizational abilities of youth formation European Scholar Journal 1 (4), 12-14 5 2020
8. Nurullaeva Sh. Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021.
9. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANISHIDA KVAZIDIALOGIK NUTQ SHAKLINING AHAMIYATI

N.Q.Musayeva NavDPI,

Maktabgacha ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kvazidialog nutq shakli, bolalar nutqiy vaziyatlarda o'yinchoq, xayoliy suhbatdosh bilan muloqotga kirishishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Dialog, monolog, kvazidialog, bolalar nutqi, xayoliy suhbatdosh, nutq yaratilishi.

Аннотация: В данной статье представлена информация о форме квазидиалогической речи, о том, как дети взаимодействуют с игрушкой, воображаемым собеседником в речевых ситуациях.

Ключевые слова: Диалог, монолог, квазидialog, детская речь, воображаемый собеседник, речевое творчество.

Annotation: This article provides information on the form of quasi-dialogic speech, how children interact with a toy, an imaginary interlocutor in speech situations.

Keywords: Dialogue, monologue, quasi-dialogue, children's speech, imaginary interlocutor, speech creation.

Nutqning yaratilishi haqidagi nazariyada til va tafakkur munosabati o'ta dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Nutq yaratilishi jarayonining tafakkur bilan aloqasi psixolingvistikada «nutq yaratilishi modeli» deb nomlanuvchi sxemalarda aks ettirildi. Bunday modellarning aksariyatida L.S.Vigotskiy tomonidan ilgari surilgan «Fikrdan – ma'noga, ma'nodan – so'zga» degan konsepsiyada o'z aksini topdi.

L.S.Vigotskiy fikriga ko'ra, fikr nutqqa aylanguncha bir necha bosqichlarni o'tishi lozim. Olimning «ichki so'z» haqidagi g'oyasi botiniy nutq to'g'risidagi qarashlar rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ichki so'z – botiniy nutqda paydo bo'luvchi, inson ongidagi obrazlar, assotsiatsiyalarning ramzi. Aynan u botiniy nutqning tashqi, tabiiy nutqqa aylanishida vosita bo'la oladi. [1, b.55]

Nutqiy tafakkurga oid qarashlar ichida YU.N.Karaulovning oraliq til haqidagi fikrlari o'ziga xosdir. Uning ta'kidlashicha, «oraliq til biologik, fizik-kimyoviy tabiatga ega bo'lgan miya tili (ya'ni neyronlar tili) va insonning tili o'rtasidagi vositachi»dir. [2, b.28-31] L.V.SHcherba esa nutqiy faoliyatni so'zlash va tushunish jarayonlarining umumlashmasi deb hisoblagan. [3, b.64] E.S.Kubryakovaning ta'kidlashicha, aynan L.V.SHcherba til hodisalariga oid bo'lgan nutq, uning real asosi hamda nutqiy jarayon mahsulini ajratib ko'rsatgan. [4, b.9] A.A.Leontev esa nutqiy faoliyatni «nutqiy jummalarning nutqiy bo'lmagan sub'ektiv qoidalar orqali dasturlashtirilishi» sifatida baholaydi. [5, b.25] E.S.Kubryakova nutqiy faoliyat termini ostida nutq yaratilishi va uning qabul qilinishiga oid barcha hodisalarni tushunish kerakligini ta'kidlaydi. [4, b.9]

O'zaro nutqiy aloqaning tuzulishida ko'plab tadqiqotchilar ishtirokchilar sonini ajratib ko'rsatishgan. O'ziga xos nutqiy aloqani tahlil qilishda bugungi kunda nutqning turli shakllarini farqlash muammosi paydo bo'ldi. Zamonaviy tilshunoslikda eng ko'p muloqotning uchta shaklini ajratib turuvchi yondashuv keng tarqalgan: monologik, dialogik va polilogik.

“Polilog” atamasi tilshunoslikda nisbatan yaqinda paydo bo'lgan bo'lsada, uzoq vaqt davomida aloqa shakli sifatida qo'llanilishi chegaralandi va ishtirokchilar soni jihatdan boshqa muloqot shakllaridan farqlandi. Mutaxassislar tadqiqot sohalarida, nutqiy aloqaning asosiy ikkita qarama-qarshilikdagi shakllarini o'rganishga e'tibor qaratishdi, bu dialogik va monologik nutq shaklidir. Shu bilan birga, dialog tilshunoslar tomonidan dominant shakl sifatida tan olingan va nutqiy muloqotni tashkil etishning samarali usuli sanaladi. Dialog - tilning ijtimoiylik sifatidagi

yetakchi funktsiyasi bo'lib, til o'z ko'rinishidan dialogik tabiatga ega. M.M.Baxtin "dialogik muloqot... deyarli barcha uchun universalidir insonning barcha nutqiga va barcha munosabatlariga singib ketgan hodisa va inson hayotining ko'rinishlari " deb ta'kidlaydi [6, b. 136].

Nutqiy muloqotning asosiy xususiyati – suhbatdoshlarning almashinishi, tinglovchi bilan so'zlovchi navbat bilan fikrini bayon etishida nomoyon bo'ladi. Dialogda suhbatdoshlar har doim o'zaro fikr almashinishadi, ularni joylashtirishga hojat yo'q. Og'zaki dialogik nutq muayyan holatda sodir bo'ladi vaziyatlar va imo-ishoralar, yuz ifodalari, intonatsiya bilan birga ifoda etiladi. Shu o'rinda, dialogning muhim jihatlaridan biri bolalarni nutq va muloqotga o'rgatish sanaladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish kattalar va bola muloqotidan boshlanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, bolaga til o'rgatish va o'zlashtirish aloqa qoidalarini bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi. Birinchidan, bu kognitiv yo'nalish - bolaning g'oyalari kengayadi atrofidagi dunyo haqida tasavvurga ega bo'ladi. Ikkinchidan, kommunikativ yo'nalish - bola suhbatda sherik bo'lishni o'rganadi. Uchinchidan, til yo'nalishi - til birliklari va ulardan foydalanish qoidalarini o'zlashtiradi.

Kattalar tashabbusi bilan yosh bolalar bilan suhbat bir xil dialogik shaklda tashkil etiladi. Muloqotda qatnashish ko'nikmalarini egallash bosqichlari bolaning kommunikativ kompetentsiyani egallash jarayoni bilan bir vaqtda nomoyon bo'ladi. Asta-sekin bolada muloqotni tashkil qilish zarurati paydo bo'ladi. Bola uch yoshida nutq shakllarini o'zaro aloqa vositasiga aylantiradi va tengdoshlari bilan ishtirokchi sifatida nutqiy muloqotga kirisha boshlaydi. Bu jarayon bolada nutqning turli shakllaridan foydalanish ko'nikmalarini hosil qiladi va bolada ichki nutq rivojlanadi. Bunday ichki nutq tilshunoslikda "egosentrik nutq" deb ham yuritiladi. Egosentrik nutq atamasi tilshunoslikka J.Piaget tomonidan kiritilgan bo'lib, keyinchalik L.S.Vygotskiy tomonidan foydalanilgan.

L.S.Vygotskiy – bolaning ichki nutqi "o'zi uchun", tinglovchiga murojaat qilinmagan nutq va uning nuqtai nazarini hisobga olmaslikdir deb hisoblasa. S.N.Zeytlin uni "manzilsiz", "yo'nalishsiz" nutq deb atashni taklif qiladi, bu nutqda kommunikativ sherikni yo'qligini hisobga olgan holda. Zamonaviy g'arbiy tadqiqotchilar esa, "xususiy nutq" atamasidan foydalanadilar. Lekin "egosentrik nutq" atamasidan foydalanish an'anaga aylandi va shuning uchun u hali ham ilmiy tadqiqotlarda keng qo'llanilmoqda.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, egosentrik nutqning prototipi monolog nutqdir. Biznigcha, egosentrik nutqning rivojlanishi bolalarda monolog va kvazidialogik muloqot shakllarining rivojlanishiga asos bo'ladi. Bolalardagi monolog "yakka nutq" matnini eslatuvchi fikrlar, "noaniq g'oldirash" bilan nomoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, kvazidialogik muloqotda bola o'z harakatlariga izoh beradi, boshqalarni tasvirlaydi, motivlarni ifodalaydi yoki o'ziga savol beradi, o'qish jarayonini simulyatsiya qiladi va turli xil kitoblardan iqtiboslarni takrorlaydi, televizorda ko'rgan ko'rsatuv va multfilmlardan vaziyatlarni ijro qiladi, til bilan o'ynaydi, mavjud bo'lmagan so'z va shakllarni o'ylab topadi. Bunday nutqiy vaziyatda bola o'ziga singib ketadi, hatto illyuziya ham u uchun muhim emas, o'z olami bilan muloqot qiladi. Bunda tinglovchining mavjudligi yoki hatto uning yo'qligi ham bola uchun ahamiyatsiz. Shuningdek, bosqichli kvazidialoglarda bola o'yinchoqlar bilan dialogga kirishadi yoki xayoliy qahramonlar tilidan nutq irod qiladi.

Dilshod 6 yosh u doim o'zing mashinalari bilan "gai-gai" o'yinini nutqiy jarayonlarini ijro etishni yoqtiradi (o'yinchoq mashinalar yo'lda harakatlanayotgan kabi terib chiqilgan):

- Qani yo'lga tushing qishloqqa tez borishimiz kerak, - deydi o'zini haydovchilardak tutib.
- Churr, - deb ovoz chiqaradi, xuddi yo'l patrul xodimining hushtagi kabi.

- G'iiq, - deya mashinaning to'satdan to'xtashiga taqlid qiladi.
- Salom, hurmatli haydovchi siz moshiningizni tez haydab yo'l qoidasini buzdingiz, hujjatlaringizni bering, - deydi xuddi yo'l patrul xodimi kabi keskin ovozda.
- Yo'q men qoidani buzmadim, to'g'ri haydadim, - deya, haydovchi kabi nutqini davom ettiradi
- Hujjatlaringizni berib jarimani yozdiring, bo'masa moshiningizni qamab qo'yamiz, - deb yo'l patrul xodimi kabi harakat qiladi.
- Ha, mana hujjatlar, mana plastik – deb qo'lidagi plastik karta kabi qirqilgan karton qog'ozlarni o'ng qo'ldan chap qo'lga uzatadi.
- Boshqa tez haydamang, tez haydash hayot uchun xavfli – deya boshqa nutqiy muloqot o'yiniga chalg'iydi.

Bunday holda, bola biridan hikoyachi (muallif-hikoyachi), muallifning nutqi va mulohazalarini kvazidialogik nutq tarzida uzatadi yoki sahna ko'rinishlari tarzida ijro etadi, har bir ijroda bola muloqot ishtirokchilari nutqiga o'tishda ovozining tembrini o'zgartiradi, harakatlarini, imo-ishoralarini qahramonga mos tarzda ifoda etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkin, har bir bola o'ziga xos tarzda nutqiy muloqotlarni yaratishga kirishadi, bu orqali bolalar bir-biriga o'xshamaydigan, takrorlanmaydigan vaziyatlarni vujudga keltiradi. Bolalar kattalar bilan munosabatga kirishish jarayonida nutq turlaridan foydalanish imkoniyatini o'zlashtiradi, mustaqil mushohada yuritish va fikrlarini obrazli ifoda etishni o'zlashtiradi va shu orqali bolalar jamoasida ham o'zini namoyon qila boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Наука, 2008. – С. 55-6
2. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 28-31.
3. Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – С. 64.
4. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – С.9.
5. Леонтьев А.А. Речевая деятельность // Основы теории речевой деятельности. – М., 1974. – С.25.
6. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М., 1979. - 296с.
7. Musayeva N. Oilaviy munosabatlarda bola nutqini rivojlantirish. // Журнал дошкольного образования, 2021

TEVARAK-ATROFNI BILISHDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Muminova Nilufar Abdurahmonovna
Qarshi davlat universiteti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi (PhD)
Jumaboyeva E'zoza
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Аннотация

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini tevarak-atrof orqali o'stirish vositalari, lig'atini boyitish yo'llari xususida atroflicha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tevarak-atrof, tabiat, muhit, jonli tabiat, jarayon,

Аннотация

Эта статья дает вам краткий обзор дошкольников и то, как они могут увеличить свой словарный запас.

Ключевые слова: окружающая среда, природа, живая природа, процесс.

Annotation

This article gives you a brief overview on preschoolers and how they can enhance their vocabulary.

Keywords: environment, nature, living nature, process.

Tevarak-atrof bilan tanishtirish va lug'at ustida ishlash maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining oldiga qo'yilgan eng muhim vazifalardan biridir. Maktabgacha tarbiya yoshi bolalarning voqelikni faol idrok qiladigan va tevarak-atrofdagi hayotga kirishib ketadigan bir davrdiki, bu davrda ularning so'z boyliklari juda tez sur'atda o'sib boradi. Tarbiyachi bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirar, ularning bilish faoliyatini yo'lga qo'yar va boshqarar ekan, har bir bolaga uning to'plagan tajribasini tartibga solishda yordamlashadi, unga yangi bilimlar beradi, unda qiziquvchanlik va kuzatuvchanlik qobiliyatlarini tarbiyalaydi, o'zini qurshab turgan olamni bilishga bo'lgan qiziqishini o'stiradi.

Bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirish ularga axloqiy tarbiya berish vositalaridan biri bo'lib, bolalarning og'zaki nutqini o'stirish imkonini beradi, bunda ularning so'z boyligi o'sib, to'g'ri talaffuz etish malakasi ortib boradi, ularda fikrni grammatik nuqtayi nazardan to'g'ri ifodalash ko'nikmasi tarkib topadi.

Bola nutqining taraqqiyoti uning atrofidagi odamlar nutqiga, tevarak-atrofdagi narsa-buyumlarni, ijtimoiy hayot hodisalarini kuzatishiga bog'liq bo'ladi. Bola nutqining taraqqiyoti ana shu xususiyatlari bilan katta kishilar nutqidan farq qiladi.

Bola lug'atining boyib borishi tevarak-atrofdagi kishilar nutqini tushunish qobiliyatining o'sishiga bog'liq bo'ladi. Bola o'ziga aytilgan so'zlarni yaxshiroq tushunadigan bo'ladi. Uning sust lug'ati o'sib boradi, o'zi yaxshi gapirmaydi, ammo boshqalarning so'zini ko'proq eshitib, eshitgan so'z va jummalarni o'ziga singdirib boradi. Shuning zahirida keyinchalik o'z nutqini yuzaga keltiradi va boyitib boradi. Mana shu xususiyatlarni hisobga olgan pedagog-tarbiyachi bolalar idrok etadigan nutq, so'z va gaplarning mumkin qadar boy, rang-barang va to'g'ri bo'lishiga harakat qilishi kerakki, bu ularda og'zaki-mantiqiy fikrlash qobiliyatining paydo bo'lishiga ta'sir etishi lozim. Bolada og'zaki - mantiqiy fikrning paydo bo'lishi esa ularning elementar tushunchalarni o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Bola uch yoshga qadam qo'yishi bilan uning lug'atida fazoviy munosabat-larni bildiruvchi *orqada*, *yuqorida*, *pastda*, *yonda* kabi ba'zi so'zlar paydo bo'la boshlaydi. Uch yoshning oxiriga borganda bola tevarak-atrofidagi kishilarning nutqini tobora mukammalroq tushunadigan bo'ladi, ularning aytib bergan hikoyalarini, kichik she'rlarni, ashula va ertaklarni diqqat bilan tinglaydi, yangi so'zlarni o'zlashtirib boradi. Kattalarga: Buning nomi nima? Nima uchun? Nega shunday? Qayerda? Qayerga ketdi? Qayerdan kelgan? Nimadan yasalgan? kabi savollarni beradi. Shular asosida uch yoshga to'lgan bolaning lug'at boyligi 1000 tadan 1200 tagacha, olti yashar bolaning so'z miqdori 3 — 3,5 mingtagacha yetadi [1; 147]. Demak, bog'cha yoshidagi davrda uning so'z boyligi juda tez ortadi. Bog'cha yoshida bolaning nutqi miqdor jihatidagina yangi so'zlar hisobiga boyib qolmay, balki sifat jihatidan ham ancha takomillashadi. Bog'cha yoshidagi bolalarning hammasida ham so'z boyliklari miqdor jihatidan bir xil bo'lmaydi. So'z to'pla-mining bir xil miqdorda bo'lishi bola tarbiyalanayotgan oila sharoitiga, oila a'zolarining madaniy saviyasiga, tashqi muhit ta'siriga bog'liqdir. Ba'zi oilalarda bola nutqining o'sishi bilan maxsus shug'ullanadilar, ya'ni ularga yangi-yangi buyumlarni ko'rsatadilar, ularning nomlarini aytadilar, u bilan turli ish-harakatlarni bajarib ko'rsatadilar, bolaning sanoqsiz savollariga erinmay javob beradilar, o'zlari bilan ko'chaga aylangani olib chiqadilar, tevarak-atrof, muhit bilan tanishtiradilar, Kitobdagi suratlar yuzasidan suhbatlashadilar, kichik-kichik she'rlar, hikoya va ertaklar o'qib beradilar va hokazo. Bunday sharoitda tarbiyalanayotgan bolalar lug'ati talab etilgan so'z miqdoriga ega bo'ladi. Ular kelgusi faoliyatga (maktab va undan keyingi faoliyatga) tayyor bo'lishadi, ya'ni yetarli so'z miqdoriga, nutqning sifat jihatdan takomillashgan darajasiga ega bo'lishadi.

Tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida bolalar nutqini rivojlantirish uchun ma'lum bir tizimda ish olib borish maqsadga muvofiq, Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda bog'lanishli nutqni o'stirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirishda quyidagi mavzularni ish rejasiga kiritish mumkin: Tevarak-atrof va ona Vatan, O'zbekiston – mening Vatanim, Samarqand, Buxoro, Toshkent, ko'hna Urganch, Xiva, Qo'qon qadimiy shaharlar, Mening shahrim, mahallam, Bizning oila, Ona tilim – jonu dilim, Jonajon o'lka tabiati, Transport turlari, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy – bizning bobolarimiz, Xotira va qadrlash kuni va shu kabilar[1;181].

Yuqoridagi mavzularning har biri bolalarning tevarak-atrof haqidagi bilimlarini boyitish bilan birga, bog'lanishli nutqni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, "Transport turlari" mavzusi bo'yicha o'tkaziladigan suhbatda avtobus, poyezd, samolyot, metro, tramvay, trolleybus kabi har bir so'zning ma'nosini tushunib ishlatilishi, bir-birlarining fikrini va tarbiyachi fikrini davom ettirganda, xulasalaganda jumlarlar, birikmalar va so'zlarni to'g'ri tuzishi va o'z o'rnida ishlatishiga erishish nutqni rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

Suningdek, sayrlarda bolalar bilan didaktik o'yinlar o'ynash ularni fikrlash-ga, tasavvurlarini kengaytirishga imkon beradi. Masalan, "Qaysi fasl qanday o'tadi?" savoliga bolalar:

- Qish sovuq, qor yog'adi.

- Yoz issiq, quyosh charaqlaydi, jazirama bo'ladi.

- Kuz salqin, yomg'ir yog'adi. Qushlar issiq o'lkalarga uchib ketadilar.

- Bahor iliq, yomg'ir yog'adi, shamol esadi, issiq o'lkalarga ketgan qaldir-g'och, bulbul, ko'k qarg'a kabi qushlar qaytib keladilar tarzida javob berishlari mumkin.

Tarbiyachi ikkita o'xshash so'z aytadi. Bolalar uchinchi o'xshash so'zni topadilar. Uchinchisi nima?

- archa, tol, ... terak;

- lola, binafsha, ... chuchmoma;

- chumchuq, qarg'a, ... kaptar.

Bu o'yinlar bolalarni qushlarni bir-biridan ajrata olishga, o'simliklarni farqlashga, tez va aniq so'zlashga o'rgatadi.

Tevarak-atrof bo'yicha sayr-sayohatlardagi suhbatlardan maqsad, bir to-mondan, bolalarni tevarak-atrof, o'simlik va hayvonot dunyosi bilan tanishtirish bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularda mavsumiy o'zgarishlarning yuz berishi bilan bog'liq nutqini shakllantirish hamdir.

Xulosa qilib aytganda, bolalarning tevarak-atrof bilan muloqoti qanchalik ko'p bo'lsa, ularning bog'lanishli nutqi shunchalik samarali rivojlana boradi. Tevarak-atrofdagi barcha jonli va jonsiz tabiat bolalarning tasavvurlari va dunyoqarshini kengaytirishga, so'z boyligini oshishiga va nutqini o'stirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. –T.: 2018, 429 b.
2. Fayzullayeva M., Raximova Z., Rustamova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish. –T., 2010.
3. Qo'chqarova M. Maqsadga erishish yo'lida: Bolalar o'yinlari orqali olgan bilimlar// Boshlang'ich ta'lim, 1999, №3, 30-31 b.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ ОДАМОВИ БОЛАЛАРНИНГ БОШҚАЛАР БИЛАН МУНОСАБАТЛАРИДАГИ ҚИЙИНЧИЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА ПСИХОЛОГИК ЎЙИНЛАРНИНГ ЎРНИ.

Қарши давлат университети Бошланғич таълим

кафедраси катта ўқитувчиси

Казакова Мархабо Кудратовна

Қарши давлат университети

2-курс магистранти

Маматқулова Динора Юнус қизи

Аннотация

Ушбу мақолада мактабгача таълим ёшдаги болаларда одамови яъни тортинчоқлик, уятчанлик ҳолатларини психологик ўйинлар орқали бартараф этиш ҳақида фикр юритилган. Одамовилик яъни уятчанлик, тортинчоқликни бартараф этишда психологи-педагогик таъсир кўрстишда эътибор қаратилиши лозим бўлган жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзлар: Одамовилик, уятчанлик, тортинчоқлик, коррекция, мактабгача таълим ташкилоти, ишонмаслик, метод

Аннотация

В данной статье рассматриваются способы преодоления ограничений застенчивости и застенчивости у детей дошкольного возраста с помощью психологических игр. Подчеркиваются аспекты человечности, то есть психолого-педагогическое воздействие на устранение застенчивости.

Ключевые слова:

Человечность, застенчивость, застенчивость, коррекция, дошкольная организация, недоверие, метод.

Annotation:

This article discusses how to overcome the limitations of shyness and shyness in preschool children through psychological games. It emphasizes the aspects of humanity, that is, the psychological and pedagogical impact on the elimination of shyness.

Keywords:

Humanity, shyness, shyness, correction, preschool organization, distrust, method

Психологик ўйинлар ва машқлар воситасида мактабгача таълим ёшидаги болада дамдузлик (одамовилик)ни олдини олиш ва бартараф қилиш методикаси
Мазкур методик тавсиялар катта мактабгача таълим ёшидаги болаларда дамдузлик ва тортинчоқлик муаммосига бағишланган. Ўз кучига ишониш ва коммуникатив қобилиятларни шакллантиришга қаратилган амалий машқлар ва ўйинлар таклиф қилинган. Методик тавсиялар дамдузлик, ўзига ишонмаслик (журъат қилолмаслик)ни бартараф қилиш, коммуникатив қобилиятларни ривожлантириш атрофдагиларга ишонч билдирувчи (эътимодли) муносабатни шакллантиришга ёрдам беришга қаратилган мактабгача таълим ёшидаги болалар билан яқка тартибда машғулот ўтказиш тажрибаси асосида ишлаб чиқилган [1, с. 33].

Методик тавсиялар мақсади – дамдуз болалар ота-оаналарига ёрдам бериш, шунингдек боланинг коммуникатив қобилиятларини ҳамда ўзига ишончга асосланган хулқини ривожлантириш бўйича педагогларга маслаҳат ва амалий тавсиялар тақдим қилишдан иборат. Дамдуз болалар билан ишлашда иш, аввало, болада мулоқот қилиш истагини шакллантириш ва коммуникатив кўникмаларни ривожлантиришга қаратилган бўлиши керак [2, с. 65].

Дамдузликни бартараф қилиш бўйича иш мураккаб ва узок муддатлидир. Боланинг дамдузлиги бир кунда йўқ бўлмайди, шунинг учун сабрли бўлиб, узок вақт давом этадиган ишга тайёрланиш керак, бу иш бола билан мулоқот қилинганда мунтазам олиб борилиши керак. Дамдуз бола билан ишлаганда, унда мулоқот қилиш истагини шакллантириш ва коммуникатив кўникмаларни ривожлантириш керак. Буни ҳисобга олган ҳолда, тортинчоқлик ва дамдузликни коррекция қилиш бўйича машқлар танланади. Боланинг ўзини тутишида дамдузлик деярли эрта, одатда, безовталиқ, эмоционал жиҳатдан бир хил турмайдиган, йиғлоқилиқ, иштаха, уйқунинг бузилишида намён бўлади. Кузатувлар бундай болаларга бегона одамлардан кўрқиш, янги вазиятда безовталиқ ва сиқиклик хос бўлишидан гувоҳлик беради. Одатда бундай болалар онасига жуда боғланиб қолган, унинг йўқлигига деярли бардош беролмайдилар. Дамдуз болалар билан мулоқот қилишда унинг пасив мулоқоти доирасини ҳар доим кенгайтириб бориш керак, масалан, бола ёнингизда турганда нотаниш ёки кам таниш кишилар билан сўзлашиш керак. Бунда бола ўзини хотиржам ва хавфсиз ҳис қила оладиган шароит яратиб бериш зарур, масалан, сўзлашув давомида боланинг қўлидан ушлаб туриш ёки бошини силаб туриш мумкин. Болани бошқа одамлар орасига киритганда, унда аста-аста мулоқотга хотиржам ва мос муносабатни шакллантирамыз, мулоқот кўникмаларини ривожлантирамыз, нутқини такомиллаштирамыз [1, с.10].

Эркалатиб юборишдан кўрқмасдан эътибор бериш йўли билан дамдуз болага ўзини эркин ҳис қилишида ёрдам бериш мумкин. Боланинг неча ёшда бўлиши, 3 ёки 7 яшарми муҳим эмас, чунки ҳар қандай ёшда болалар ўзини керакли ва севимли ҳис қилгилари келади. Болага кўпроқ эътибор қаратинг ва уни ўпиб туринг, у сиз учун қанчалик кераклигини кўрсатинг. Лекин фақат унинг кўнглини олиш билан овора бўлманг. У сиз уни яхши кўришингизни билиши керак, лекин шунинг учун у ҳамма нарса қила олиши мумкин деган ҳаёлга боришига йўл қўйманг. Болани мақтанг, болалар ўз ютуқлари ва муваффақиятларини ўзлари баҳолашлари мураккаб.

Ўз-ўзини назорат қилишнинг ривожланиши учун ўйинлар

“Игна ва ип” (25 дақиқа)

Ўйин тартиби. Болаларнинг этакчиси танланади. Қувноқ мусика учун у игна ролини, қолган барча болалар эса ип ролини ўйнайди. “Игна” стуллар орасидан югуради ва “ип” (бир гуруҳ болалар бирин-кетин) унга эргашади.

Эслатма. Агар гуруҳда одамови бола бўлса, унга “игна” ролини таклиф қилинг. Ўйин давомида у болалар гуруҳини бошқарганида, у мулоқот ва ташкилотчилик қобилиятини ривожлантиради.

Аждаҳо думини тишлайди” (25 мин.)

Ўйиннинг мақсади; Тангликни, невротик ҳолатларни, кўрқувни олиб ташлаш.

Ўйин тартиби. Қувноқ мусика янграйди. Болалар занжирда туришади ва бир-бирларини маҳкам ушлашади (елкаларидан). Биринчи бола - “боши”, охиргиси – “аждарнинг думи”.

“Аждаҳо калласи” “дум”ни ушламоқчи бўлади, лекин ундан четлаб ўтади.

Изоҳлар: Болалар бир-бирларини қўйиб юбормасликларига ишонч ҳосил қилинг. Шунингдек, “аждаҳо боши” ва “дум” роллари ҳамма томонидан бажарилишига ишонч ҳосил қилинг.

“Бу зерикарли, бундай ўтириш зерикарли” (25 мин.)

Ўйиннинг мақсади: ўз-ўзини ташкил қилишни ўргатиш.

Ўйин тартиби. Хонанинг бир девори бўйлаб стуллар мавжуд, уларнинг сони болалар сонига тенг. Шунингдек, хонанинг қарама-қарши томонида стуллар мавжуд, аммо уларнинг сони болалар сонидан 1 та кам.

Болалар хонанинг биринчи томонига яқин жойда ўтиришади. Машғулоти шартни ўқийди:

Бу зерикарли, шундай ўтириш зерикарли,
бир-бирига қараш;

Югуриш вақти келмадими?

Ва жойларни ўзгартирасизми?

Уй эгаси қофияни тугатгандан сўнг, барча болалар қарама-қарши деворга югуриб, стулларни олишга ҳаракат қилишади. Стулсиз қолган киши ютқазади.

Эслатмалар: Болага бошқа болани стулдан олдинроқ олиб қўйиши тақиқланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мухина В.С. Возрастная психология/ Учебник для студентов высших учебных заведений. / В.С. Мухина – М.: Издательский центр «Академия». – 2011. – 223 с.
2. Панфилова М.А. Игротерапия общения: Тесты и коррекционные игры. - М., 2000.
3. Смирнова Е.О. Детская психология.–М.: Изд-во РОУ, 2003. – 368с.
4. Kazakova M.K. “The historical background of the formation of scientific and methodological teachings of Aziziddina Nasafi //“European Journal of Research and Reflection in in Educational Sciences Volume 7 -№.1. –England, 2019 -P. 49-52
5. Nurullaeva Sh. Emotional stability as one of the professional qualities of teachers. Science and world International scientific journal. № 7 (47), 2017, Vol. II. Page
6. Yarmanova Yu. Positive trends and development prospects personalites of the child in the time. European Journal of Research and reflection in Educational Sciences. Vol.7. №12, 2019
6. Choriyeveva F.A. Causes and factors of adverse changes in pre-school child behavior// Progressive Akademic Publishing. EJRRRES Vol.8. No.4. 2020.

7. Aslonova.O.P Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process.
European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6,
2017

3-ШУБА: ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ТАЪЛИМ МАЗМУНИ, СИФАТИ, ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИ, ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

ЎҚУВЧИЛАРНИ ВИРТУАЛ АДДИКЦИЯДАН ХИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ПСИХО-ПЕДАГОГИК ШАРОИТЛАРИ

У.Л.Ёзиева

ҚаршиДУ бошланғич таълим кафедраси доценти

Аннотация

Мазкур мақолада виртуал аддикция муаммосининг психологик-педагогик жиҳатлари ҳақида фикр билдирилган.

Калит сўзлар: виртуал, виртуал реаллик, виртуал қарамлик, потенциал.

Аннотация

В данной статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты проблемы виртуальной зависимости.

Ключевые слова: виртуальный, виртуальная реальность, виртуальная зависимость, потенциал.

Annotation

This article discusses the psychological and pedagogical aspects of the problem of virtual addiction.

Key words: virtual, virtual reality, virtual addiction, potential.

Кўпгина замонавий тадқиқотлар шуни кўрсатадики, “виртуаллик” категориясини тушуниш калитини ўрта аср схоластикаси вакилларида излаш керак. Замонавий муаллифлар виртуалликнинг келиб чиқишини ўрта аср файласуфларининг асарларида топиш мумкин.

Схоластикада виртуаллик ғояси бир томондан, субстанционаллик, иккинчи томондан – потенциаллик орқали киритилган бўлиб: виртуал объект субстанционал бўлмасада, реал мавжуд, шу билан бирга - потенциал эмас, балки долзарбдир.

Виртуаллик тушунчаси ёрдамида схоластикада қуйидаги муаммолар ечилган эди:

- турли даражадаги воқеликларнинг биргаликда фаолият юритиш имконияти;
- мураккаб нарсаларни оддийлардан ташкил бўлиши;
- ҳаракат актини қувват билан таъминлаш;
- потенциал ва долзарбликнинг нисбати.

Ушбу муаммолар ҳаракатни фаолият кўрсатишга куч берадиган қувват виртуал мавжуд бўлган иккинчи даражали воқелик (илоҳий воқелик чегарасида) борлигини тахмин қилиш орқали ҳал қилинади.

Схоластлар каби замонавий файласуфлар виртуалликни актуал, аммо субстанционал бўлмаган тушунча сифатида қабул қилишади.

“Виртуаллик” категорияси “доимийлик” категориясига қарама-қарши: “Виртуаллик” ва барқарорлик категориал оппозицияси (қарама-қаршиликни) ҳосил қилади, яъни виртуаллик ва доимийлик бу шакл-мазмун каби категориал қарама-қаршиликка ўхшаш бир-бирига нисбатан аниқланадиган фалсафий категориялардир.

“Виртуал – доимий” категориал оппозиция бўлиб, аниқ бир морфологик (субстанционал) нисбат эмас, виртуал ва константа реаллик ўртасидаги муносабатлар нисбий: виртуал реаллик унга нисбатан доимий воқеликка айланиб, кейинги даражадаги виртуал реалликкача кўтарилиши мумкин; бу ҳолда биринчи даражадаги константа ҳақиқат

янги доимий реалликнинг виртуал объекти бўлиб, қисқариши мумкин. Виртуал реалликни пайдо бўлиш сони - доимий реалликни виртуал объектларга ўзгариш ва уларнинг кейинги ҳаракатларига онтологик чеклашлар йўқлигидир.

Ўтган аср файласуфлари ўзларини мавқеининг схоластик фалсафа билан яқинлигини таъкидлаб, муҳим фарқни ҳам қайд этадилар. Ўрта асрлардаги схоластлар “полионтилик ғоясини қабул қилиб, уни дихотомия, икки воқелик - моҳиятан ва илоҳийликка қадар олиб келади, бундан ташқари, схоластлар учун бу воқелик чегараси мавжуд, мутлоқ ва қисман бир-бирига қарама-қарши эди” .

Виртуал реалликнинг қуйидаги хусусиятлари мавжуд:

- намоён этишлик;
- аҳамиятлилик (долзарблик);
- автономлик;
- интерфаоллик

Шу билан бирга, виртуал реаллик бошқа ташқи воқеликнинг фаоллиги туфайли вужудга келади – мазкур маънода у сунъий, яратилган, ишлаб чиқарилгандек туюлади. Виртуал реаллик фақат “шу ерда ва ҳозир” мавжуд бўлиб, фақат вужудга келтирувчи воқелик фаол бўлганда мавжуддир. Виртуал реаллик ўзининг вақти, майдони ва мавжудлик қонунларига эга. Виртуал реалликда бўлган одам учун ўтмиш ва келажак йўқ, бу маънода у автономдир.

Виртуал реаллик бошқа барча воқеликлар билан ўзаро таъсир қилиши мумкин, шу билан бирга онтологик жиҳатдан, уларни яратувчилар билан ҳам мустақилдир. Шу нуқтаи назардан виртуал реаллик интерфаолдир. Демак бундан кўринадики, виртуал аддикция мазмунида ҳам айнан интерфаоллик ётибди. Чунки Виртуал аддикция деганда биз ижтимоий тармоқларга, Интернетга, компьютер ўйинларига қарамликни тушунамиз, бунда шахсни уларнинг ёрдами билан ўз фаолиятини амалга ошириш имкониятидан маҳрум қилиб, ҳаёт сифатига сезиларли даражада таъсир қилади. Шунингдек шахсда умидсизлик, депрессия, абулия (патологик етишмаслиги), иродасизлик, кимгадир сиғиниш ва шу каби иллатларни инсон ахлоқига сингиб кетишига сабаб бўлади. Виртуал аддикция муаммоси инсоният мулоқот қилиш имкониятини қўлга киритган пайдан бошлаб долзарб бўлиб келганлиши аҳамият касб этади.

Бу ҳолат инсонларни ўз суҳбатдоши билан шахсан эмас, телефон, факсимил почта, пейжерлар орқали, интернет орқали. Мулоқот қилиши билан бевосита боғланади. Бундан кўринадики бутун сайёра виртуал аддикция муаммосидан мосуво эмас. Бу эса биринчи навбатта жамиятнинг энг фаол қатлами ёшлар ва ўсмирлар орасида доимо қизиқиш уйғотади. Бизнингча виртуал аддикция соҳасидаги тадқиқотларнинг интернетга

қарамликнинг бир қатор турлари аниқланган.

1. Компьютерда ишлашга умумий иштиёқ.
2. умумий Интернет манзилларга кириш.
3. Интернетга патологик боғланиш.
4. Интернетнинг ижтимоий иловаларига боғлиқлик - чатларда, ўйинларда иштирок этиш.
5. Интернет ўйинлари ва биржа савдосига иштиёқ.
6. “Киберсекс”га қарамлик (Интернетдаги порнографик сайтлар).

Бу эса ўз навбатида виртуал аддикциянинг психо-физиологик кўринишларни келтириб чиқаради.

1. Психологик - онлайн мулоқотдан эйфория, бундай мулоқотни камайтириш ёки чеклашнинг мумкин эмаслиги, натижада жамият билан боғлиқ муаммоларни заға келиши.

2. Жисмоний - соматик оғрик синдроми, кўриш кескинлигининг пасайиши, туннель синдроми, билак бўғимига жуда катта юк тушиши ва бошқалар.
3. Хулқ-атвор - Интернет тармоғига киришга бўлган чексиз иштиёқ, Интернетни кидиришга интилиш ва бошқалар.

Мазкур белгилар виртуал қарамликнинг мавжудлигида намоён бўлади. Шундай экан, ҳар бир ўқувчининг ўзига хос қизиқишлари, ахлоқий сифатларини тизимли назорат қилиб бориш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Buhl A. Die virtuelle Gesellschaft: Ökonomie, Politik und Kultur im Zeichen des Cyberspace. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997 // Цит. по П.И. Браславский. Технология виртуальной реальности как феномен культуры конца XX - начала XXI веков. - Екатеринбург, 2003. - С. 163.

ПЛЕНЭР КАК РАЗВЫВАЮЩИЙ ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ХУДОЖНИКОВ

Очилов Фарход Эгамбердиевич, к.т.н., доцент. Доцент Каришинского государственного университета

Даниленко Анжела Павловна, к.п.н. доцент. Доцент НИУ «БелГУ»

Аннотация: В статье приведены материалы по изучению воздействия на развития профессиональных качеств будущих учителей изобразительного искусства проведенная пленэрная практика, также результаты изучение достопримечательности архитектурного наследия Кашкадариньской области.

Ключевые слова: пленэр, общество, профессиональные качества, архитектурное наследия, национальные ценности, ландшафтный дизайн, патриотизм, образование, мастерство.

Abstract: The article presents materials on the study of the impact on the development of professional qualities of future teachers of fine arts during the plein-air practice, as well as the results of the study of the architectural heritage of the Kashkadarya region.

Keywords: plein air, society, professional qualities, architectural heritage, national values, landscape design, patriotism, education, craftsmanship.

Выдвижение в разряд национальных приоритетов реформы образования есть важнейший фактор в ряду социальных процессов, которые происходят в нашем обществе. Государственная молодежная политика ориентирована таким образом, чтобы вопросам развития, становления личности человека было отведено самое достойное место. Образование - главный инструмент, способный решать вопросы социализации молодого поколения граждан, определения его ориентиров в достижении социального равенства и консолидации общества, благосостояния и стабильности, процветания Родины. Важной направляющей современного образования является его повышенная мобильность, способность гибко реагировать на запросы личности в своем профессиональном развитии на протяжении всей жизни. Лозунг «Образование для жизни» сменил лозунг «Образование на протяжении всей жизни», что более соответствует современным требованиям социального устройства общества и происходящим процессам в мировом образовательном пространстве.

Инженер, к примеру, стремится к обучению для возможности технического изобретательства, художник изучает средства и возможности изобразительного искусства

для решения художественно-образных задач произведения и т.д. Мотивация обучения тесно связана с направлением качества профессионального образования и должна рассматриваться в этом русле. Обучение изобразительному искусству, в частности подготовка художника-педагога, в плане мотивации студентов имеет свои отличительные черты. Здесь следует исходить из того, что искусство и обучение человека искусству напрямую зависит от эмоционально-духовной сферы личности студента.

Художник призван по роду своей деятельности, быть некоей призмой, собирающей и проецирующей лучи духовности, эмоций, эстетического восхищения.

Важнейшей задачей методики преподавания изобразительного искусства как науки является постоянный поиск образовательных новаций и живое реагирование на социальные процессы развивающегося общества.

Вопросами формирования профессионально-личностных качеств художника-педагога занимались такие ученые-педагоги, как В.Н. Банников, Р.Ч. Барциц, Ф.Ф. Бандуристый, В.С.

Бадаев, И.Б. Ветрова, Р.А. Гильман, В.П. Зинченко, СЕ. Игнатьев, Д.Л. Кемешев, А.А. Ковалев, В.И. Козлов, Ю.В. Коробко, В.В. Корешков, Е.Ф. Кузнецов, В.К. Лебедко, С.П. Ломов, Л.Г. Медведев, А.А. Прищепа, М.В. Соколов, В.П. Строков, Е.В. Шорохов, Н.К. Шабанов, С.П. Рощин С. П. и другие [1].

Н. Б. Смирнова изучает вопросы личностное становление художника-педагога в процессе реализации педагогического потенциала народного декоративно-прикладного искусства [2].

По мнению Н.М. Ахмедова, Н.У. Хамидова, С.Х. Алланазарова и М.Х. Бухорова в воспитании патриотизма, любви к Родине, социальной ответственности ключевую роль играет духовное богатство народов, проживающих на территории Узбекистана, их обычаи и традиции, знание истории, художественных произведений, памятников, письменности – всего, что обогатило мировую культурную сокровищницу, а также является свидетельством обширного духовного наследия нашего народа. Благодаря этим ценностям возникает любовь к родному краю, его историческому и художественному наследию [3].

Проведенными нами исследованиями изучен вопрос история развития ландшафтного дизайна в период Амир Темура и Темуридов, ознакомление которого сопутствует у студентов профессиональных качеств таких качеств, как патриотизм, любовь к Родине и воспитание в духе любви героическим поступкам отцов [4, 5, 6, 7].

Нами также изучен вопрос связанный с искусством гостеприимство Амир Темура, что непосредственно играет важную роль в воспитание этикета. В источниках приводятся такие сведения, что раньше детей пригласили в гостевую комнату с раннего возраста, где они обучались манерам ведение беседу с собеседником и ухаживание за гостями, которое необходимо в национальном гостеприимстве [8].

Национальные традиции и обычаи узбекского народа основывается на воспитание молодой поколения, изучении которого приводят к заключению, что воспитания в узбекских семьях начинается еще с колыбельных песен «Алла» [9, 10].

Сохраняя традиции развития художественного образования, нынешний день вносит свои новые требования к организации образовательного процесса, что вполне естественно и характерно для любого периода развития системы образования. На основе большого педагогического опыта ведется инновационная работа творческим коллективом

Каршинского государственного университета в области методики развития профессиональных качеств будущего художника-педагога в процессе пленэрной практике.

В процессе пленэрных работ по гранту, полученные нами по линии местной власти нашего региона по повышению качества образовательных процессов у студентов художественных направлений, выполнены этюды, таких достопримечательности как, святыни «Хазрати Башир», «Султон Мир Хайдар ота», «Абу Муьин Насафий», «Кусам шайх ота», «Сийпантош» и уникальные уголки природы: пещера Амир Темура, Китабский перевал, водохранилища Гисарак, водохранилища Пачкамар, водохранилища Калкама, село Кайнар, село Дуконхона, Полвонсой, весенние пейзажи Гузарского, Дехканабского и Шахриябзского района и другие. На пленэре участвовали как студенты, образовательных направлений «Изобразительное искусства и инженерная графика» и «Живопись», так и преподаватели соответствующих направлений Каршинского государственного университета.

Необходимо отметить, что работа выполненная на пленэре, на природе, сопутствует студентам более свободно, чувственно, ответственно отнестись к творческой деятельности и при этом, почти все эти работы выполнены на профессиональном уровне. Во время проведения пленэрных работ, студенты на природе почувствовали себя творческой личностью, «художником» с большой буквой. Как раньше сказали, во время пленэра создаётся сплоченная команда из студентов и преподавателей, что позволяет сблизиться им и поучиться у мастеров своих работ прямо в процессе, при этом, необходимо отметить, что студенты многому научились у своих сверстников, так как среды студентов есть те, кто лучше освоил мастерство.

Стоит также отметить, цветовая палитра пейзажа осени и весны, разнообразие цветов живой природы, удивил своей красотой студентов и наталкивал их более глубоко работать над картиной и над собой тоже.

Кроме того, во время выполнения работ у святыни и исторического объекта, студенты, заинтересовались историей создания и архитектурным стилем выполнения данных объектов наследия. Им было интересно рассказ, ответственных лиц этих учреждений, о создании, о создателей-предков и о том, кто из правителей и кто из великих ученых-мудрецов, в различные периоды, внес свой вклад, в дальнейшем, в развитие этих достопримечательностей и думаем, что полученные ими ценнейшие сведения найдут свои отражения, не только в выполненных ими картинах, но и непосредственно, в дальнейшем в образовательном процессе, в котором, они продолжают свою трудовую деятельность.

Представление выполненных творческих работ на конкурсах и выставках стимулирует учебную работу, открывая дополнительные силы к росту ее качества, однако, в то же время, это достаточно большая ответственность, поскольку это всегда серьезный экзамен, как для самих студентов, так и для их преподавателей, которые вместе могут свежим взглядом оценить результаты своего труда в обстановке выставочного зала, в экспозиции, сделанной профессиональным искусствоведом, зрителем и получить объективные оценки посетителей выставки.

Говоря о воспитательном потенциале художественно-выставочной деятельности студентов, нельзя не отметить роль непосредственного открытия и обсуждения выставки, а также мотивация участников за участие в таких мероприятиях.

Выставка – это показ творческих работ, оценка работ независимым экспертом – зрителем, искусствоведом, профессиональным художником, художником-педагогом, высказывание и пожелания в адрес студентов – авторов по поводу представленных ими на экспозиции работ. Это, также, возможность на самооценку и самоанализ творческой деятельности автором, перспектива дальнейшего профессионального роста. Помимо этого,

проведение в этих выставках и конкурсах мастер классов профессиональными художниками, работниками культуры и искусства и народными мастерами – умельцами, также способствует развитию творческого активации студентов.

Таким образом, работа на пленэре служит повышающим фактором уровень и качество образование у студентов художественно-педагогических направлений, а влияние конкурсной и выставочной деятельности на качество работы творческого человека, на его активности – это влияние на внутренний, духовной мир личности.

Также необходимо отметить, знаний полученные по архитектуре, и по историй объектов наследия во время проведение пленэрных работ, развивают у студентов такие профессиональных качества, как, патриотизм, верность делам предков, уважении национальным традициям и ценностям, что сугубо необходимо в воспитание молодой поколения педагогами-художниками.

Исходя из вышесказанного можно сделать следующие выводы:

Отмечено, что, пленэрная работа студентов на природе является продолжением учебного процесса и может служить движущим механизмом творческого активизаций студентов;

Подчеркнуто, что участие в конкурсах и выставках позволяет получить опыт и профессионализм самостоятельной творческой деятельности;

Определено, что работа на пленэре служить повышающим фактором уровень и качество образование у студентов художественных направлений;

Необходимо отметить, что знаний полученные по архитектуре и по историй объектов наследия во время проведение пленэрных работ, развивают у студентов такие профессиональных качества, как, патриотизм, верность делам предков, уважении национальным традициям и ценностям.

Дальнейшими направлениями исследований может служить нахождения пути, возможности и средства для мотиваций студентов, участвовавших выставках и конкурсах и получивших призовые места, также, работа по восстановление и донесение до студентов национальные традиции и обычаи предков, что позволяет развитию у них таких качеств, как патриотизм, верность делам предков, уважении национальным традициям и ценностям, которое необходимо в воспитание молодой поколения педагогами-художниками.

Список использованный литературы

1. С. П. Рощин Формирование профессионально-личностных потребностей художника-педагога. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Типография МГПУ.-Москва 2010.
2. http://www.rusnauka.com/35_PWMN_2008/Pedagogica/38476.doc.htm
3. Н.М.Ахмедова, Н.У. Хамидова, С.Х. Алланазарова, М.Х. Бухорова. Культурологический фактор в современном образовании // Проблемы современной науки и образования, 2018. № 5 (125). С. 90-93.
4. Ф.Э. Очилов, И.В. Турсабаев. Ландшафтный дизайн времен Амир Темура и темуридов. Декоративно-прикладное искусство, дизайн и народная художественная культура. Образовательные и творческие аспекты. Материалы Всероссийская (с международным участием) научно-практической конференции. Красноярск, 2017. стр.141-145.
5. Ф.Э. Очилов, О.В. Попова. История развития ландшафтного дизайна времен Амира Темура и темуридов. ҚарДУ хабарлари. 2017, № 3, стр 72-74

6. Ф.Э. Очилов, М.Ф. Эгамбердиев. Искусство создания и возделывания садов в средневековье в Мавераннахре. Культура, наука, образование: проблемы и перспективы: материалы VI международной научно-практической конференции (г. Нижневартовск, 13–15 февраля 2017 года) / Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2017. Ч. II. стр 289-292.
7. Ф.Э. Очилов, А.П. Даниленко, М.Ф. Эгамбердиев. Подготовка специалистов по ландшафтному дизайну: история, современность. Проблемы социализации и индивидуализации личности в образовательном пространстве. Часть 2. Сборник материалов Международной научно-практической конференции (г. Белгород, 22–23 ноября 2018 года), стр 231-234
8. Ф.Э. Очилов, М.Ф. Эгамбердиев. Клавихо кундаликларида Амир Темурнинг меҳмон-дўстлик фазилати ва санъати ҳақида. ҚарДУ хабарлари. Илмий-назарий, услубий журнал. Махсус сон(ижтимоий фанлар). 2020. 102-105 бет.
9. Ф.Э. Очилов, М.Ф. Эгамбердиев, Ш.Б. Раупов. Национальные традиции и обычаи Узбекского народа как основы воспитания молодого поколения. РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ Сборник научных статей. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 145-летию вуза и 45-летию факультета дошкольного, начального и специального образования. Белгород, 2021 г. 53-56 стр.
10. Ф.Э. Очилов. Национальные традиции и обычаи в качестве средства воспитания детей в узбекских семьях. МАТЕРИАЛЫ республиканской научно-практической конференции «ФЕНОМЕН ЖАМБЫЛА: ЖАМБЫЛОВЕДЕНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ» Талдыкорған, 2021, стр 146-149

БЎЛАЖАК ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИГА ЗАМОНАВИЙ ДИДАКТИК ВОСИТАЛАРНИ ҚЎЛЛАШ МЕТОДИКАСИ

Жиззах политехника институти

п.ф.д. проф Ж. А. Ҳамидов

Аннотация

Ушбу мақолада умумқасбий фанларини ўқитишда замонавий дидактик воситаларини қўллаш бўйича олий ўқув юртлири қасбий таълим йўналишларида тўпланган маълумотларни ўрганиш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: педагогик дастурий воситалар, ахборот-қидирув маълумотли дастурлар тизими, ўргатувчи дастурлар тизими, замонавий дидактик воситалар.

Аннотация

В данной статье рассматривается изучение данных, собранных в сфере профессионального образования высших учебных заведений по использованию современных дидактических средств в преподавании общепрофессиональных предметов.

Ключевые слова: педагогическое программное обеспечение, информационно-поисковый программный комплекс, учебно-программный комплекс, современные дидактические средства.

Annotation

This article examines the study of data collected in the field of vocational education of higher educational institutions on the use of modern didactic tools in the teaching of general professional subjects.

Key words: pedagogical software, information retrieval software complex, educational software complex, modern didactic tools.

Олий ўқув юртлари касбий таълим йўналишларида ўқитиладиган ўқув фанлар спектри жуда кенг. Бунда айниқса асосий диққат эътибор биринчи навбатда талабаларнинг гуманитар тайёргарлиги ва иқтисодий саводхонлигига қаратилган. Ахборотли жараёнлар глобаллашуви муносабати билан ер, табиат ва инсон ҳақидаги фанларга ҳам қизиқишлар кучая бошлади. Бўлажак мутахассисларнинг илмий дунёқараши асосан физика-математика циклидаги фундаментал фанларни ўқитиш жараёнида шаклланади. Уларнинг касбий тайёргарлигини шакллантиришда юқорида қайд этилган ўқув фанлари билан биргаликда, ўқув режаларда кўзда тутилган умумкасбий фанлари ҳам муҳим аҳамиятга эга. Умумкасбий фанларига “Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси”, “Метрология стандартлаштириш ва ўзаро алмашилиш асослари”, “Гидровлика ва гидравлик узатмалар”, “Иссиқлик техникаси”, “Материалшунослик ва конструкцион материаллар технологияси”, “Материаллар қаршилиги”, “Машина ва механизмлар назарияси”, “Машина қисмлари”, “Электротехника ва электроника асослари” каби фанлар киради. Бу фанларни ўрганиш предмети бўлиб, барча мумкин бўлган техник ва қурилмаларнинг назарий асослари ҳисобланади. Уларни ўрганиш учун база бўлиб асосан математика ва физика курсларини ўрганиш жараёнида эгалланган назарий билимлар хизмат қилади. Ўқитиш вазифаси бўлиб эса математика ва физика курсларидаги энг умумий абстракт тушунчалардан турли туман реал техник қурилмалар ва тизимларни ўрганишга сузиб ўтишни таъминлаш ҳисобланади. Юқорида қайд этилган умумтехника фанларини ўқитиш ўзига хос мураккабликга эга, бўлиб у қуйидаги омиллар билан шартланган:

- кўпгина талабалар умумкасбий фанларини ўрганишга киришиш вақтида реал техника қурилма ва тизимлар билан таниш бўлмайди. Чунки, улар билан талабаларни таништириш кейинроқ яъни, ихтисослик фанларни ўрганиш жараёнида амалга оширилади;
 - идеаллаштирилган техник объектларнинг юқори даражада мураккаблиги, реал техник тизим ва қурилмалар ҳамда уларнинг ишлаш режимининг кўпхиллиги ва мураккаблиги;
 - фойдаланиладиган назарий тушунчалар ҳажмининг катталиги, уларнинг мантикий ўзаро алоқадорлиги ва бу тушунчаларнинг иерирхик тузилиши юқори даражадалиги.
- Маълумки, идеаллаштирилган техник объект идеаллаштирилган физик объектга нисбатан етарли даражада мураккаб, шунинг учун техник масалаларни ечишга физика қонунларни бевосита қўллаш истисно ҳисобланади. Идеаллаштирилган физик объект идеаллаштирилган техник объектнинг содда тузилмавий бирлиги бўлиб ҳисобланади.

Ҳар қандай техник объект ишлаш жараёнини ифодалаш бир неча физик ҳодисаларни (ҳар бир ҳодиса алоҳида ўрганиладиган физика курсидан фарқли равишда) бир вақтда ҳисобга олинишни тақозо этади. Бунда ўрганувчига бир хил техник объектлар уларнинг иш режимига боғлиқ ҳолда ишлашида у ёки бу физик ҳодисалар аҳамиятлиги ўртасидаги нисбат ўзгариши бир мунча муҳим қийинчиликларни вужудга келтиради.

Кўп ҳолларда ўрганувчига тақдим этиладиган ахборот мураккаблиги шунчалик юқори даражада бўладики, уни ўрганувчи белгиланган вақтда талаб этилган даражада идрок этиши (ўзлаштириб олиши) мумкин эмас. Шунинг учун, умумтехника фанларини ўрганишда, ўқитишнинг қулайлик дидактик тамойилни амалга ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Умумкасбий фанларни ўрганишда талабалар ўз хотирасида етарли даражада катта миқдордаги назарий тушунчаларни, уларнинг ўзаро алоқадорлигини эътиборга олган ҳолда шакллантириш керак.

Умумкасбий фанлари тушунчалари тизимининг, бошқа фанлар тушунчалар тизимида фарқи унинг юқори даражада иерархиклигини ва бу иерархия компоненталарининг юқори даражада мантикий ўзаро боғлиқлигидадир. Умумкасбий фанлари бўйича ҳар бир янги ўрганиладиган тушунча, аввал ўрганилган, яъни талабага таниш бўлган тушунчаларни ўз ичига қамраб олади.

Шунинг учун ҳам умумкасбий фанлари бўйича янги ўқув материалларини ўрганишни фақат аввалгиларни мустаҳкам ўзлаштириш шароитидагина амалга ошириш мумкин. Бунга эса қуйидагиларни таъминловчи компьютерли ўқув дастурларини яратиш ва ўқув жараёнига жорий этиш ҳисобига эришиш мумкин:

- идеаллаштирилган техник объектларнинг мураккаблиги ва реал техник тизим ҳамда қурилмалар ва уларнинг ишлаш режими кўп хиллиги билан шартлашилган, етарли даражада мураккабликга эга бўлган ўқув материалларини қулай баён этишни;
- умумкасбий фанларини ўрганишда фойдаланиладиган катта ҳажмдаги назарий тушунчалар, уларнинг мантикий ўзаро алоқадорлиги ҳамда бу тушунчалар иерархиклиги юқори даражадалигини аксланишини;
- катта ҳажмдаги турли хил назорат қилувчи машқ қилиш ҳатта-ҳаракатларини.

Бугунги кунда умумкасбий фанларни ўқитишда ўқув жараёнида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш бўйича турли хил фикрлар мавжуд. Бундай фикрлар хилма-хиллиги шу билан изоҳланадики, ҳар бир фикр билдирувчи бу янги соҳага нисбатан ўзининг чекланган доирадаги субъектив қараш ва тажрибасига эга. Умумкасбий фанлари бўйича ўқув жараёнида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлигини баҳолашни турли хил маълумотларни, таққослаш асосида амалга ошириш лозим.

Умумкасбий фанларини ўқитишда замонавий дидактик воситаларини қўллаш бўйича олий ўқув юртлари касбий таълим йўналишларида тўпланган маълумотларни ўрганиш, таҳлил этиш ва таққослаш, ўқув жараёнида қўлланиладиган компьютерли ўқув дастурларини турларга ажратиш бўйича умум қабул қилинган қоида ҳозирга қадар мавжуд эмаслигини кўрсатди. Бу

эса, ўз навбатида умумкасбий фанларини ўқитиш жараёнида фойдаланиш учун мўлжалланган компьютерли ўқув дастурларини турларга ажратиш мезонларини ишлаб чиқишни талаб этади. Бундай компьютерли ўқув дастурларини қўлланилиш мақсадига кўра типларга ажратишга ҳаракат қилдик.

Умумкасбий фанларини ўқитишда қўлланиладиган компьютерли ўқув дастурларини уларнинг мақсадларига кўра қуйидаги турларга ажратдик:

- педагогик дастурий воситалар (ПДВ);
- ахборот-қидирув маълумотли дастурлар тизими (АҚМД);
- ўргатувчи дастурлар тизими (ЎДТ);
- замонавий дидактик воситалар (ЗДВ).

Педагогик дастурий воситалар термини 1994 йилда И. В. Роберт томонидан қатъий тасдиқланган. У ўз ичига сервисли, назорат қилувчи, тренёжерли, моделлаштирувчи, намоёниш этувчи ва бошқа шу каби бир мақсадли компьютерли дастурларни олади. Ахборот-қидирув маълумотли дастурлар тизими эса ўз ичига энг аввало маълумотлар базаси ва билимлар базасини олади. Ўргатувчи дастурлар тизимининг бу қайд этилган дастурлардан

фарқи шундаки, у фойдаланувчига мажмуавий имкониятларни тақдим этувчи автоматлаштирилган ўқитиш тизими, электрон дарслик, эксперт ўргатувчи тизим, интеллектуал ўргатувчи тизимларни олади.

Қайд этилган компьютерли ўқув дастурларининг ҳар бирининг умумтехника фанларини ўқитишдаги имкониятлари ҳақида фикр юритамиз.

Сервисли дастурий воситалар. Улар асосан анъанавий ҳисоблаш усулларини, ўқув ҳужжатларини расмийлаштиришни, экспериментал тадқиқотлар маълумотларини қайта ишлашни автоматлаштиришга мўлжалланган. Улардан умумкасбий фанлари бўйича лаборатория ва амалий машғулотларни ташкил этиш ва ўтказишда, талабалар мустақил ишини ташкил этишда, курс ва малакавий битирув ишларини лойиҳалашда фойдаланиш мумкин. Шунини таъкидлаш лозимки, ахборот технологияларини таълим муассасалари ўқув жараёнига дастлабки жорий этиш ана шундай сервисли дастурий воситалардан фойдаланишдан бошланган.

Ўрганувчининг билим даражасини **назорат қилиш ва тест синовларини ташкил этиш ҳамда ўтказишга мўлжалланган дастурий воситалар.** Бундай воситалар ўзининг осон яратилиш хусусияти билан ўқув жараёнида кенг тадбиққа эга бўлмоқда. Бугунги кунда шундан инструментал (ускунавий) тизимлар - “қобиклар” мавжудки улар ёрдамида ҳатто дастурлаш асосларини билмайдиган ўқитувчилар ҳам у ёки бу мавзулар бўйича саволлар ва жавоблар рўйхатини жой-жойига қўйиш имкониятига эга. Бунда талабанинг асосий вазифаси эса таклиф этилган жавоблар қаторидан тўғри жавобни танлашдан иборат. Бундай дастурлар ўқитувчини талабага индивидуал назарий топшириқлар бериш ва уларнинг бажарилишининг тўғрилигини текшириш каби бир қатор анъанавий функцияларни бажаришдан озод этади.

Бундан ташқари, талабалар билимини баҳолашнинг субъективлигига чек қўйилади. Билимларни кўп марта ва тез-тез такрорлаш имконияти яратилади ва у ўз навбатида ўқув материални такрорлаш ва мустаҳкамлашни стимуллаштиради.

Назорат қилувчи ва тест дастурлари талабанинг тайёргарлик даражасини баҳолашнинг рейтинг тизимига жуда яхши мос тушади. Чунки, унда талаба бир қатор фанлар бўйича ўқитишнинг муайян даврида тўплаган рейтинг балларини жамлашни амалга ошириш имкониятига эга.

Назорат қилувчи дастурларнинг асосий камчилиги шундан иборатки, унинг ёрдамида талаба билимини баҳолаш репродуктив (маҳсулсиз) даражада амалга оширилади. Шунинг учун бугунги кунда талабалар олдида ижодий масалалар кўя олишга қобилиятли, янада такомиллашган назорат қилувчи дастурлар яратиш зарурияти пайдо бўлмоқда.

Назорат қилувчи ва тест дастурлар умумкасбий фанлари бўйича лаборатория-амалий машғулотларда, шунингдек оралик ва якуний назоратларни ўтказишда ҳам қўлланилиш мумкин.

Тренажёрлар. Бу дастурий воситалар кўникма ва малакаларни шакллантиришга мўлжалланган. Айниқса, у амалий кўникмаларни шакллантириш масалан, мураккаб, ҳатто фавқулот шароитлардаги ҳатти-ҳаракатларга ўрганувчини ўргатиш учун жуда самарали восита ҳисобланади.

Тренажёрлардан умумкасбий фанларини ўқитишда амалий масалаларни ечиш бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш учун фойдаланиш мумкин. Бундай ҳолда у қисқа назарий маълумот олишни, мустақилликнинг турли даражаларида машқ қилишни, назорат ва ўз-ўзини назорат қилишни таъминлайди.

Математик ва имитацион моделаштириш учун дастурий воситалар. Бу дастурлар экспериментал ва назарий тадқиқотлар чегарасини кенгайтиради, физик экспериментни ҳисоблаш эксперименти билан тўлдирилади. Бир ҳолда тадқиқот объекти моделлаштирилса, бошқа ҳолда ўлчов қурилмаси моделлаштирилади.

Замонавий лаборатория асбоб-ускуналарини харид қилишга сарф- харажатлар камаяди, ўқув лабораторияларида ишлашнинг хавфсизлик даражаси пасаяди.

Моделлаштирувчи дастурий воситаларни яратиш учун бугунги кунда MathCAD, MathLab, Evrica, MacroCap, pSpice, PCAD ва бошқа шу каби универсал амалий дастурлар пакетидан фойдаланилмоқда. Бундай амалий дастурлар пакетининг универсаллиги ва юқори даражада сифатлилиги улардан турли соҳаларда шу жумладан, умумқасбий фанлари бўйича ўқув жараёнини ташкил этиш ва ўтказишда кенг фойдаланиш мумкинлигини кўрсатди. Масалан, MathCAD пакети математик масалаларни ечишга мўлжалланган. Бу пакетнинг афзаллиги унинг масала шартини ва одатий математик қоидалар ҳамда умумлашмалардан фойдаланиб уни ечиш ёзуви шаклини деярли инсон учун табиий бўлган кўринишда қабул қилиш ва қайта ишлашга қобилиятлигидадир. Унинг ёрдамида ҳозирги кунда умумқасбий фанларини ўқитишда фойдаланишга мўлжалланган турли хил компьютерли ўқув дастурлари яратилмоқда.

pSpice ва PCAD дастурлар пакетларидан схемотехник моделлаштириш учун фойдаланиш мумкин. pSpice пакети аналогли қурилмаларни, PCAD пакети эса рақамли қурилмаларни моделаштириш, MacroCap пакети эса электр занжирларни имитацион моделлаштириш учун кенг қўлланилмоқда.

Бундай универсал пакетлар билан ишлаш фойдаланувчидан дастурлаш тиллари ҳақидаги билимларни талаб этмайди. Бундай универсал пакетларнинг яна бир ютуғи, фойдаланувчига кўплаб махсус функцияларни тақдим этишдан иборат. Уларда махсуслаштирилган имкониятларнинг кенг қўламдалиги эса ўз навбатида уларни ўзлаштиришга кўп вақтни талаб этади ва белгиланган ўқув вақтидан фойдаланишда қўшимча муаммони вужудга келтиради.

Шунинг учун аудитория машғулотларида бу пакетлардан фойдаланишдан аввал бир неча ўқув топшириқлар жамламасини, бир неча «лаборатория стендлар модели» ини яратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Моделлаштирувчи дастурларга худди шунингдек, муайян синфга мансуб объектларнинг моделларига таяниш имкониятини таъминловчи предметли-йўналтирилган муҳитлар ҳам киради. Улар «конструктивизм» тамойилига асосланади. Бу ғоя С. Пейперт томонидан яратилган. С. Пейперт нуқтаи назарича компьютер бу шундай инструментки, унинг ёрдамида ўқитишни янада қизиқарли қилиш ва соддалаштириш мумкин, шу вақтда қачонки, агарда унинг асосида реал олам модели билан иш қўриш ётса.

Бу муҳитда барча предмет ва ҳодисалар реал объектлар ва жараёнларнинг ғиштли, кубикли кўринишдаги элементар моделлари кўринишда намоён бўлади. Бу объектлар ёлғиз яшамайди, улар бир-бири билан ўзаро ҳатти-ҳаракатда бўлади. Фойдаланувчи осон модифицирланадиган мураккаб тизимлар моделини яратишда, унга конструкторли материаллар сифатида элементар объектлар моделлари билан муражаат қилиш мумкин.

Ахборот–қидирув маълумотли дастурлар тизими. Бу тизим турли хил ахборотларни киритиш, сақлаш ва фойдаланувчига тақдим этишга мўлжалланган. Бунга ўқув материални иерархик ташкил этишни ва у ёки бу белгисига кўра ахборотни тез қидиришни таъминловчи турли хил гиперматн дастурлар киради. Гиперматн биридан бошқаларига мурожаатни ўзида сақлайдиган кўплаб саҳифалардан ташкил топади. Гиперматн дастурлар билан ишлаш

аввалида экранда гипермант сарлавҳасини ўзида сақловчи бош саҳифа намоён бўлади. Бир-бирини кесиб ўтувчи мурожаатлар мавжудлиги ҳисобига эса фойдаланувчи учун қулай бўлган тартибда бўлимдан бўлимга ўтишни амалга ошириш, худди шунингдек барча мумкин бўлган маълумотлар базасидан ҳам ўқув жараёнида, шу жумладан умумтехника фанларини ўқитишда фойдаланиш кенг йўлга қўйиш мумкин.

Маълумотлар базаси дастлаб қоғоздаги ҳужжатлар тизимини ўзгартириш учун ҳужжатларни сақловчи компьютерли восита сифатида уйлаб топилган. Базадаги ҳар бир ёзув унда сақланувчи ахборотлар турлари бўйича майдонларга ажратилган. Маълумотлар бошқариш тизимлари эса ахборотларни қидириш ва тартиблаш, худди шунингдек янги майдонлар яратишни таъминлайди. Маълумотларни базасидан умумтехника фанларини ўқитишда ўқув материали мазмунини тақдим этиш ва уни таҳлил этишни ташкил этишда фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари керакли маълумотларни қидириш ва таҳлил этиш мақсадида талабалар мустақил ишини ташкил этишда ҳам фойдаланиш мумкин.

Агар маълумотлар базаси талабалар томонидан ташкил этилса, у ҳолда бу талабага ўрганилаётган материални, унинг тузилмаси ва алоҳида компоненталари ўртасидаги боғлиқликни чуқур англаш имконини беради. Бундай вақтда маълумотлар базасидан билиш инструменти воситаси сифатида фойдаланиш мумкин.

Автоматлаштирилган ўргатувчи тизимлар. Бу тизимлар баъзи манбаларда ўргатувчи дастурий тизимлар шаклида талқин этилади. Узоқ вақтлар мобайнида автоматлаштирилган ўргатувчи тизимлар - деганда ўқув мақсадларини амалга оширишга мўлжалланган ихтиёрий компьютерли дастурлар тушунилан. Аммо, ахборот технологиялари методлари ва воситаларидаги муҳим ўзгаришлар бу тушунча моҳиятини янада аниқлаштиришни тақозо этмоқда.

Бизнинг нуқтаи назаримча бугунги кунда автоматлаштирилган ўргатувчи тизим-деганда ўрганувчини назарий материаллар билан таништириш ва қандайдир даражада машқ қилиш ҳамда унинг билими даражасини назорат қилишни таъминловчи унчалик катта ҳажмга эга бўлган ўргатувчи дастур тушунилади.

“Автоматлаштирилган” сўзининг ўзи ўқитишни автоматлаштириш бўйича ҳатти-ҳаракатларнинг тугалланмаганлигини билдиради.

Электрон (компьютерли) дарсликлар. “Электрон дарслик”-тушунчасининг аниқ таърифи ҳозирга қадар мавжуд эмас. Дастлабки вақтларда **электрон дарслик- деганда бирор бир ўқув курси ёки унинг катта бир бўлимини мустақил ўзлаштиришни таъминловчи методик мажмуа тушунилан.**

Аммо электрон дарсликнинг бундай аниқланишини унинг бугунги имкониятини тўлиқ ифодаламайди. Электрон дарслик бизнинг нуқтаи назаримизча назарий материалларни ва дастлабки ўзлаштирилган билимларни қўллашни тақдим этиш, ўзлаштириш даражасини назорат қилиш каби барча асосий функцияларни ҳеч қандай қоғозли ташувчиларсиз фақат компьютерли дастурлар ёрдамида бажаришни таъминлаш лозим. Бундай электрон дарслик зарурият туғилганда осонгина таҳрирланиши ҳам керак. У масофавий таълим тизимига яхши жойлашадиган ва ўқув жараёни дидактик циклининг тўлалиги ва узлуксизлигини автоматик равишда таъминлайдиган бўлиш лозим..

Маълумки, дидактик цикл-бу таълим жараёнининг барча сифатий характеристикаларига эга бўлган, таълим мазмунини лавҳа кўринишда ўзлаштиришни максимал даражада ташкил этишни таъминловчи тузилмавий бирлик. Дидактик цикл 5 та бўғиндан иборат бўлиб, биринчи бўғин билиш масаласи қўйилишни, иккинчи бўғин ўқув материали мазмунини

тақдим этишни таъминлайди, учинчиси эса дастлабки олинган билимларни қўллашни ташкил этади, тўртинчи бўғин бу тескари алоқани ташкил этишни, яъни ўқувчи фаолиятини назорат қилишни, бешинчи бўғин эса келажакдаги ўқув фаолиятга тайёргарликни ташкил этади. Дидактик циклнинг қайд этилган барча бўғинларини ахборотларни қоғозли ташувчиларга мурожаат қилмасдан ягона компьютерли дастури воситасида бажариш ўқув жараёни ташкил этишни соддалаштиради, ўқитишга сарфланадиган вақтни қисқартиради.

Қайд этилганлардан келиб чиққан ҳолда биз электрон дарслик учун қуйидагича ишчи таърифни шакллантирдик. **Электрон дарслик-бу ўқув жараёни дидактик циклининг тўлалиги ва узлуксизлигини таъминловчи, назарий материалларни тақдим этувчи, машқ қилиш ўқув фаолиятни ва билимлар даражасини назорат қилишни, ҳамда ахборот-қидирув фаолиятни, тескари интерактив алоқани амалга ошириш шароитида компьютерли визуаллаштирувчи ва сервисли функциялар билан математик ва имитацион моделлаштиришни таъминловчи комплекс мақсадли ўргатувчи дастурлар тизими.** Бундай электрон дарсликлар яратиш катта куч-қувватни талаб этади. Битта ўргатувчи дастур доирасида қайд этилган функцияларни тадқиқ этиш жуда қийин амалга оширилувчи мақсад ҳисобланади, аммо бунга эришиш лозим ва у бугунги кундаги долзарб муаммолардан бири ҳисобланади.

Экспертли ўргатувчи тизимлар. Бундай тизимлар сунъий интеллект ғояси базасида тадқиқ этилади, улар етарли даражада мураккаб масалаларни ечишда эксперт фаолиятини моделлаштиради ва янги билимларни ўзлаштиришга қобилиятли ҳисобланади.

Эксперт тизимлар-бу тор предмет соҳаларида қониқарли ва самарали ечимни олиш мақсадида билимларни манифуляцияловчи мураккаб дастурлар. У биринчи навбатда асосан формаллашмаган соҳаларидаги (табиат, қишлоқ хўжалик, бошқариш, электроника ва бошқалар) экспертлар билимлари асосида мураккаб амалий масалаларни ечишга йўналтирилган. Бунда қиёсланувчи баъзан эса эксперт-инсон эришиш мумкин бўлган ечимлардан устунроқ ечимни олишга ҳам имконият яратилади.

Эксперт тизимлар билан ишлашда фойдаланувчи тадқиқ этилаётган етарли даражада мураккаб вазиятни акс эттирувчи ўз маълумотларни киритади, муоммони шакллантиради ва сўнгра эксперт тизимдан масала ечимини олади.

Типик эксперт тизимлар қуйидаги компоненталардан ташкил топган:

- 1) қоидалар тўпламини сақловчи маълумотлар базаси;
 - 2) маълумотлар базасини сақловчи ишчи хотира;
 - 3) мавжуд билимлар тизими асосида унга тақдим этаётган масалаларни ечувчи интерпретор;
 - 4) фойдаланувчи билан унинг учун табиий бўлган тилда (табиий тил, касбий тил, графика тили, тактилли таъсир ва бошқалар) мулоқатли ўзаро ҳатти-ҳаракатни таъминловчи лингвистик процессор;
 - 5) билимларни ўзлаштириш компонентаси;
 - 6) тизим ҳаракатларига изоҳ берувчи ва нима учун баъзи бир хулосалар қабул қилинганлиги ёки қилинмаганлиги тўғрисидаги саволга жавоб берувчи тушунтириш компонентаси.
- Эксперт-ўргатувчи тизимларни у ёки бу фанни ўқитиш методикаси ва дидактикаси бўйича эксперт фаолиятини (ҳатти-ҳаракати) моделлаштириш учун сунъий интеллект элементларидан амалий фойдаланиш асосида яратиладиган янги типдаги тизим сифатида қараш тўғрисида ҳам фикрлар мавжуд.

Сўнги вақтда эксперт ўргатувчи тизимлар доима ёки ахён-ахёнда ўзгарувчи маълумотлар базасидан фойдаланувчи янги ўрганилган ва формаллашган предметли соҳаларга қўлланила бошланди. Эксперт-ўргатувчи тизимларни яратиш жуда мураккаб масала ҳисобланади. Эксперт-ўргатувчи тизимлар билан ишлашда дидактик циклни 1 ва 4 бўғинлари амалга оширилмайди.

Интеллектуал ўқитиш тизимлари. Бундай тизимлар энг юқори даражадаги тизимларга мансуб бўлиб, сунъий интеллект ғояси базасида тадқиқ этилади. Е. И. Машбиц интеллектуал ўргатувчи тизимларнинг қуйидаги муҳим белгиларини кўрсатган:

1. Интеллектуал ўргатувчи тизим, бошқаришни натижа бўйича эмас, балки жараён бўйича, яъни ўқув масаласининг қуйилиши ва ечиш тамойилларини қидиришдан бошланувчи ва ўрганувчи фаолияти хусусиятларини эътиборга олиб ечим оптималлиги баҳолаш билан тугалланувчи барча босқичларда амалга ошириш мумкин.

2. Улар қоидага кўра табиий тилга яқин тилда мулоқатли ўзаро ҳатти-ҳаракатни таъминлайди. Мулоқат жараёнида фақат у ёки бу ҳатти-ҳаракатнинг тўғрилиги муҳокама этилмасдан, балки ечимни қидириш стратегияси, ҳатти-ҳаракатларни режалаштириш, назорат усуллари ва бошқалар ҳам муҳокама этилиши мумкин.

3. Ўрганувчининг модели асосида унда рефлексивли бошқариш амалга оширилади. Ўрганувчининг бу модели ўқитиш жараёнида аниқлаштирилади.

4. Бу тизимнинг кўпчилиги маълумотлар жамланишига кўра ўзининг ўқитиш стратегиясини такомиллаштириш мумкин.

5. Тизим тайёр кўринишдаги асосий ва ёрдамчи ўргатувчи ҳатти-ҳаракатларни сақламайди, балки уларни генерациялайди.

Бошқа айтганда, интеллектуал ўргатувчи тизим тажрибали педагогнинг индивидуал ишлаш даражасида фойдаланувчи билан ўқув мулоқатини таъминлаш лозим. Шунинг учун ҳам энг умумий ҳолда интеллектуал ўргатувчи тизим бу нафақат ўргатувчи дастур, балки ўргатувчи тизим ҳам ҳисобланади.

Табиий-илмий ва умумтехника фанлари соҳаси учун интеллектуал ўргатувчи тизимларни яратиш ҳақида хабарлар онда-сонда учраб туради. Чунки интеллектуал ўргатувчи тизимларда билимлар базасида ўрганувчининг мустақил равишда сузиш муаммоси билан бир қаторда ўқитиш мақсадига эришиш муаммоси ҳам вужудга келади. Интеллектуал ўргатувчи тизимнинг асоси бўлиб предмет соҳаси билимлар базаси, имий билимлар (ўқув предмети мазмуни) ва субъектив билимлар яъни, эксперт билимлар (ўқитиш методикаси, ўқитиш тажрибаси) ҳисобланади.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш мумкинки, умумкасбий фанлари соҳасида моделлаштирувчи ва назорат қилувчи дастурий воситалар ҳамда автоматлаштирилган ўргатувчи тизимлар имкониятларидан кенг фойдаланилмоқда. Ахборот-қидирув маълумотли тизимлар ва тренажёрли дастурий воситалар имкониятларидан эса жуда кам даражада фойдаланилмоқда. Электрон дасрликлар, эксперт-ўргатувчи тизимлар ва интеллектуал ўргатувчи тизимлар ҳозирча етарли даражада ишлаб чиқилмаган, мавжудлари эса уларга нисбатан қуйиладиган талабларга жавоб бермайди.

Бугунги кунда умумкасбий фанлари бўйича ўқитиш жараёни тўлалиги ва узлуксизлигини таъминлашда, назарий материални тақдим этишга, машқ қилиш ўқув фаолиятини таъминлаш, билим даражасини назорат қилишни амалга ошириш ва шу каби бир қатор функцияларни амалга оширишда дидактик восита ролини бажарига қобилятли, турли хил кўринишдаги ўқув машғулотларини (маъруза, лаборатория-амалий машғулот, ҳисоб-график

иш, талабалар мустақил иш, курс ва малакавий битирув иши лойиҳаси) ташкил этиш учун яроқли электрон дарсликлар кўринишдаги комплекс мақсадли компьютерли ўқув дастурлар яратиш долзарб муаммо ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ҳамидов Ж. А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишнинг замонавий дидактик воситаларини яратиш технологияси // Монография.-Тошкент, “Sano-standart” нашриёти. 2017.- Б. 160.
2. Ҳамидов Ж.А. Замонавий ўқитиш технологияларидан фойдаланишнинг назарий асослари // Kasb-hunar ta’limi.-Тошкент, 2007.- № 2.-Б.20-21.
3. Ҳамидов Ж.А. Умумқасбий фанларни ўқитишда ахборот технология-ларидан фойдаланишнинг педагогик шарт-шароитлари // Kasb-hunar ta’limi-Тошкент, 2007.- № 5.-Б. 4-6.
4. Hamidov J.A. Main Components of information Culture in Professional Teacher education in Informatization of Society // Eastern European Scientific Journal.-Germany, 2016. №1. –P.102-105.
5. Ҳамидов Ж. А. Ўқитишнинг компьютер воситаларини яратиш техноло-гияси // Kasb-hunar ta’limi.-Тошкент, 2017.- № 1.-Б. 34-42.

ZAMONAVIY TA'LIMDA TALABALARDA ILMIY DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISH.

Muradova Zulfiya Kayumovna,

Qarshi davlat universiteti

Sultonova Gulshan Shukrullo qizi

QarDU pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif tadqiqotchilik jarayonida talaba shaxsida ilmiy dunyoqarashning shakllanishi barobarida uning nuqtai nazari, olam, hayot, ijodiy faoliyat haqidagi tasavvurlari, ularda yagona ilmiy ong, fikrlash madaniyati, hissiyotlar va hissiy munosabatlar, maqsadga intilish va erkin harakat qilish ko'nikmasi tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: dunyoqarash, ilmiy dunyoqarash, nuqtai nazar, metodologik madaniyat, shakllanish, metodologik bilim.

Аннотация. В процессе исследования автор анализирует формирование научного мировоззрения студента, его взглядов на мир, жизнь, творческую деятельность, их уникальное научное сознание, культуру мышления, чувств и эмоциональных отношений, целеустремленность и способность свободно двигаться.

Ключевые слова: мировоззрение, научное мировоззрение, перспектива, методологическая культура, формирование, методологическое знание.

Annotation. In this article, the author analyzes the formation of the scientific worldview in the student, his views on the world, life, creative activity, their unique scientific consciousness, culture of thinking, feelings and emotional relationships, goal-orientation and the ability to move freely.

Keywords: worldview, scientific worldview, perspective, methodological culture, formation, methodological knowledge.

Keywords: worldview, scientific worldview, perspective, methodological culture, formation, methodological knowledge.

Bugungi kunda rivojlanayotgan mustaqil O'zbekiston jamiyati yuksak kasbiy mahorat va intellektual, ilmiy salohiyatga ega bo'lgan yoshlarga ehtiyoj sezmoqda. Mikrosotsiumga qadam qo'yayotgan har bir yosh ijtimoiy munosabatlar, ilmiy taraqqiyotga ziyraklik bilan qaray olishi, yangiliklarni tez idrok eta olishi lozim.

Insonning o'ziga xosligi uning ijtimoiy faoliyatida namoyon bo'ladi. Chunki, faqat insongina fikrlash va ongli faoliyat ko'rsatish layoqatiga ega. Agar inson fikrlashdan to'xtasa, unda muayyan maqsad va o'z faoliyatini nazorat qilish imkoniyati yo'qoladi. U o'z faoliyatini ongi va o'z ixtiyoriga ko'ra amalga oshiradi. Har qanday inson o'z faoliyatining subyekti hisoblanadi. Chunki, u o'z ongi, erki asosida to'laqonli faoliyatni bajarishga qodir bo'ladi. Har bir insonning o'zligi uning shaxsiy nuqtai nazarida aks etadi.

Nuqtai nazar insonning xatti-harakatlari va xulq-atvorida aks etgan qarashlari, u amal qiladigan tamoyillardir. Chunonchi, "Pedagogik atamalar lug'ati"da, "nuqtai nazar" atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Nuqtai nazar (pozitsiya) – tegishli insoniy kechinma va xatti-harakatlar

tarzida namoyon bo'luvchi atrof-muhit bilan bog'liq hodisalar va ularning muayyan jihatlariga nisbatan munosabatlar tizimi"dir¹⁴.

Inson o'z nuqtai nazari sifatida muayyan fikrni bayon qilar ekan, bilim va tajribalarining oshishi natijasida o'z nuqtai nazarini o'zgartirishi, takomillashtirishi mumkin. Shu ma'noda, nuqtai nazar muntazam rivojlanish xarakteriga ega. I.S.Konning ta'biricha, nuqtai nazar jarayon ishtirokchilaridan birining qat'iy fikridir¹⁵.

Nuqtai nazarning qaror topishi barobarida talabalarning xulq-atvorlari va faoliyatlari oydinlashadi. Nuqtai nazar talabaning muayyan masalaga oid yetakchi, uyg'unlashgan asosiy fikridir. Bunda talaba nafaqat bilish jarayoni, balki amaliy faoliyat subyekti sifatida ham namoyon bo'ladi. Chunki, talabalarning nuqtai nazarlari ularning mavjud voqelikka nisbatan munosabatlarini ifodalaydi.

Dunyoqarash nuqtai nazarga nisbatan kengroq va umumiyroq tushunchadir. U insonning barcha yetakchi munosabatlarini o'zida ifodalaydi. Insonning har qanday nuqtai nazari dunyoqarashining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa, talabalarning dunyoqarashlari ularning nuqtai nazarlari yordamida muloqotga kirishish imkonini beradi. Demak, shaxsning dunyoqarashi umumlashganlik xarakteriga ega.

Ye.V.Korotayevaning ta'kidlashicha, talabalar hamda o'qituvchilarning subyektiv munosabatlarini o'zaro teng hodisalar sifatida baholash mumkin emas¹⁶. O'qituvchi – o'qitish jarayonining birinchi subyekti va boshqaruvchisidir. Talaba ham o'quv-biluv jarayonining subyekti sifatida muayyan o'quv faoliyatiga kirishadi. O'qitish va o'qish o'zaro bog'liq hodisalardir, shuning uchun ham, o'qituvchi hamda talabalarning subyekt-subyekt sifatidagi munosabatlari mazkur jarayonning asosini tashkil qiladi. Bu o'rinda talaba bilim olishga intilsa, o'qituvchi ularga mazkur bilimlarni taqdim etadi va ularning bilish jarayonlarini boshqaradi. Insonni o'rab turgan moddiy borliq ko'phadli, shuning uchun ham, shaxsning unga bo'lgan munosabati ko'p qirralidir. A.V.Petrovskiyning ta'biricha, insonning ijtimoiy dunyoqarashi, uning xulq-atvor yo'nalishini aniqlovchi munosabat sifatida baholanadi. O.S.Gazman, A.V.Ivanovlar shaxsning tashkilotchilik qobiliyatini uning madaniy dunyoqarashi, fuqaroligi, o'ziga xos ijodkorligi, ishbilarmonligida ko'radi¹⁷.

Psixologiyada shaxsning dunyoqarashi uning faolligi, qat'iyati sifatida baholanadi. Ruhshunoslar shaxs dunyoqarashining o'ziga xosligiga alohida urg'u beradilar. N.Ye.Shurkova, V.Y.Pityukovlarning ta'biricha, ta'lim oluvchilarining muhim xususiyatlaridan biri, maqsadga erishish sari intilishlaridir. Talabalarning hayotiy dunyoqarashlarini tarkib toptirishlari ularning hayotga bo'lgan umumiy munosabatlariga bog'liq holda amalga oshadi. Ularning dunyoqarashlari ijtimoiy hayotga qay darajada bog'liqliklarini ham ifodalaydi¹⁸.

Har bir talabaning dunyoqarashida uning hayotga bo'lgan qat'iy munosabati ifodalanadi. Talaba o'zining ilmiy dunyoqarashini mustaqil tarzda egallagan bilimlari va to'plagan tajribalari zaminida tarkib toptiradi. Talabalar o'z dunyoqarashlarini o'zlarini o'rab turgan borliq asosida shakllantiradilar. Bugungi kunga kelib har bir shaxs, shu jumladan, talabalar ham o'z dunyoqarashlarini boyitish uchun o'zbek xalqining milliy-ma'naviy qadriyatlariga murojaat

¹⁴ Педагогик атамалар луғати. – Тошкент: Фан, 2008. – 196 б. – Б.86.

¹⁵ Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1989. – С. 96-186.

¹⁶ Коротаева Е.В. Директор – учитель – ученик: пути взаимодействия // Директор школы. – М., 2000. – № 5. – С. 7-54.

¹⁷ Газман О.С., Иванов А. В. Содержание деятельности и опыт работы освобожденного классного руководителя (классного воспитателя). // Методические рекомендации. – М. 1992. –19 с.

¹⁸ Щуркова Н.Е., Питюков В.Ю. Новые технологии воспитательного процесса. – М.,1994. –111 с.

qilmoqdalar. Aynan bir xildagi kishilar mavjud bo'lmaganidek, o'zaro bir xilda teng keladigan dunyoqarash ham mavjud emas. Buni muayyan bir masalaga oid fikrlarning turli-tumanligidan ham bilish mumkin. Har bir dunyoqarash o'ziga xos individual xarakterga ega.

Ta'lim-tarbiyani ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida o'rgangan mutaxassislar R.G.Gurova, R.Safarova, M.Quronov, Z.Qurbonniyozova, R.Medetova, G.Akramovalar o'quv-tarbiya jarayonining muhim vazifasi sifatida talabalarda faol fuqarolik dunyoqarashini shakllantirish zarurligini ta'kidlab o'tganlar. Faol fuqarolik dunyoqarashiga ega bo'lgan talabagina o'zining ijtimoiy burchiga nisbatan ongli munosabatda bo'la oladi. Bunday talabalar uchun so'z va ish birligi kundalik hayotiy faoliyat mezonini sifatida namoyon bo'ladi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, ilmiy dunyoqarash shaxsning barqaror, ongli hamda o'ziga xos yetakchi munosabatlari yig'indisidir. Uning yordamida talabalar o'z faoliyatlarini baholaydilar va uning yo'nalishlarini aniqlaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Педагогик атамалар луғати. – Тошкент: Фан, 2008. – 196 б. – Б.86.
2. Кон И.С. Психология ранней юности. – М., 1989. – С. 96-186.
3. Коротаева Е.В. Директор – учитель – ученик: пути взаимодействия // Директор школы. – М., 2000. – № 5. – С. 7-54.
4. Петровский А.В. Личность в психологии: парадигма субъектности. – Ростов н / Д., 1996. – С. 512.
5. Газман О.С., Иванов А. В. Содержание деятельности и опыт работы освобожденного классного руководителя (классного воспитателя). // Методические рекомендации. – М. 1992. – 19 с.
6. Щуркова Н.Е., Питюков В.Ю. Новые технологии воспитательного процесса. – М., 1994. – 111 с.
7. Murodova Z. K. Innovative Activity as a Factor of Developing Methodological Culture of Future Teacher // Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 2.
8. Kayumovna, Murodova Zulfiya. "Formation of Methodological Culture In Future Teachers Through Innovative Thinking." *Archive of Conferences*. 2021.
9. Муродова, З. К. (2021). Развитие научного и профессионального творчества у будущих учителей. *Бюллетень науки и практики*, 7(4), 416-421.

TA'LIM TIZMIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Musayeva Gulandom Qudratovna

Samarqand viloyati Narpay tumani maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonini axborot texnologiyalari asosida tashkil etish, multimedia vositalaridan foydalanish hamda zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonining afzalliklari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim Zamonaviy axborot texnologiyalari, AKT, multimedia vositalari, axborot-ta'lim resurslari;

Аннотация: В данной статье представлена информация об организации образовательного процесса на основе информационных технологий, использовании

мультимедиа и преимуществах образовательного процесса на основе современных информационных технологий.

Ключевые слова: Образование Современные информационные технологии, ИКТ, мультимедиа, информационно-образовательные ресурсы;

Annotation: This article provides information on the organization of the educational process on the basis of information technology, the use of multimedia and the advantages of the educational process based on modern information technology.

Keywords: Education Modern information technologies, ICT, multimedia, information and educational resources;

“Bolalar va yoshlarga maxsus fanlar, mamlakatimiz va jahon sivilizatsiyasi tarixini, xorijiy tillarni va zamonaviy ma’naviy kompyuter dasturlarini chuqur o’rganish vazifalari hali sifatli to’liq holda yechilgani yo’q”.

Shavkat Mirziyoyev

Ta’lim – mamlakatning buguni va ertasini belgilab beruvchi soha, asosiy poydevordir. Barchamizga ma’lumki, hozirgi kunda ta’lim sohasida bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Bularga yaqqol misol sifatida ta’lim sohasida axborot – kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)ning qo’llanilishini ko’rsatishimiz mumkin. Ta’lim jarayonini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida tashkil etishdan maqsad o’quvchilarni axborot texnologiyalari, texnika vositalari bilan tanishtirish, bu sohada savodxonlik darajalarini oshirish, eng asosiysi, mazkur axborotlardan to’g’ri foyladanish malakalarini oshirishdan iborat.

Axborot – kommunikatsiya texnologiyalari – bu insonlarning bilimlarini rivojlantiradigan, ularning texnika va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish bo’yicha imkoniyatlarini kengaytiradigan ma’lumotlarni tashkil etish, saqlash, ishlab chiqish, tiklash, uzatish usullari va texnik vositalaridir. XXI asr texnika asri hisoblanishi barchamizga ma’lum, bugungi kunda ta’lim muassasalari faoliyatida qo’llash samaradorligi yuqori bo’lgan ilg’or axborot-kommunikatsiya texnikalardan quyidagilarni keltirishimiz mumkin: kompyuterlar (notebook, netbook, statsionar komyuter); IPod; aqlli telefonlar; aqilli televizorlar; interaktiv proyektorlar; 3D monitorlar; interaktiv doska; yuqori sifatli veb kameralar; (wi-fi router, kommutator, repitor, ADSL modem); 3D printerlar va hokozo.

Ta’lim jarayonini qiziqarli, sifatli va mazmunli tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyalarning o’rni katta ahamiyat kasb etmoqda, hozirgi kunda ta’lim tizimida asosan multimedia vositalaridan foydalanilmoqda.

Multimedia - turli ma’lumotlarni ishlab chiqish, ishga tushirish, qayta ishlash vositalarini qo’lash tartiblarini ta’riflovchi texnologiya. Multimedia texnologiya (multi – ko’p, media – muhit) bir vaqtning o’zida ma’lumot taqdim etishning bir necha usullaridan foydalanishga imkon beradi: matn, grafika, animatsiya, vediotasvir va ovoz.

Multimediali texnologiyaning eng muhim xususiyati interfaollik – axborot muhiti ishlashida foydalanuvchiga ta’sir o’tkaza olishga qodirligi hisoblanadi. So’nggi yillar davomida ko’plab multimediali dasturiy mahsulotlar yaraildi va yaratilmoqda: ensiklopediyalar, o’rgatuvchi dasturlar, kompyuter taqdimotlar va boshqalar. Multimedia texnologiyasi yordamida axborot-ta’lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiruvchi multimediali darslik ham shular jumlasiga kirib, ta’lim berish va ta’lim olishda bir qator qulayliklar yaratadi.

Multimedia vositalari asosida ta’lim berish va ta’lim olish quyidagi afzalliklarga ega:

- berilayotgan materiallarni chuqurroq va mukammalroq o’zlashtirish imkoniyati bor;
- ta’lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;

- ta'lim olish vaqtining qisqarishi natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;
- olingan bilimlar kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytamizki, zamonaviy axborot texnologiya vositalari qo'llanilgan ta'lim tizimi yanada takomillashadi, ta'lim sifati oshadi eng muhimi yoshlarimiz tashkil etilgan ta'lim jarayoni orqali kerakli bilimlarni mustahkam egallaydilar va hayotda qo'llay oladilar. Ta'lim sohasini zamon taraqqiyotiga qarab o'zgartirmasak bizning kelajak avlodimiz ong-tassavurlari shakllanishdan orqada qolishi bilan bog'liq muammolarga duch kelishimiz mumkin, ana shularni inobatga olgan holda ta'limning barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishimiz maqsadga erishishning samarali yo'li hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. M. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5ta ustivor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha, Ilmiy – uslubiy Risola. –T.: "Ma'naviyat "2017 y. 195- b.
2. G'ulomov S.S. va boshqalar. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – T.: Sharq, 2000.
3. Saidahmedova A.S. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati. Xalq ta'limi. 1999 y.
4. Мусаева Н.К. Факторы возникновения детской квазидиалогической речи.// Colloquium-journal, 2021
5. Davlatova R.H. Signal units in the text. // Journal of Uzbek Language and Literature. – B.100-104.M.

ГЕОЛОГИЯНИ ЎРГАНИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН МЕТОДЛАР ТАСНИФИ.

БАЪЗИ-БИР

Норинов Фахриёр Қурбонович

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Аннотация

Аннотация: Геология фани ўрганадиган масалалар кенг кўламли бўлганлиги сабабли турли йўналишлар ва соҳалардан таркиб топган, уларнинг ҳар бири муайян вазифаларни ечади.

Калит сўзлар: геология, тоғ жинслари, қатлам, ер, қобик, фойдали қазилмалар.

Аннотация: В связи с широким кругом вопросов, изучаемых в геологической науке, она состоит из различных направлений и направлений, каждое из которых решает определенные задачи.

Ключевые слова: геология, горные породы, пласты, земля, земная кора, полезные ископаемые.

Annotation: Due to the wide range of issues studied in geological science, it consists of various directions and directions, each of which solves certain problems.

Key words: geology, rocks, layers, earth, earth's crust, minerals.

Мамлакатимизда ёқилғи-энергетика тармоғини комплекс ривожлантириш ҳамда энергия ресурсларига тобора ошиб бораётган эҳтиёжни таъминлашнинг муҳим омили бўлган энергия манбаларини диверсификатсия қилиш бўйича изчил ишлар олиб борилмоқда.

Республика иқтисодиёти ва аҳолисининг энергия ресурсларига бўлган эҳтиёжини тўлиқ қондириш, нефт-газ тармоғи корхоналарини молиявий соғломлаштиришни таъминлаш, қабул қилинган халқаро амалиёт асосида соғлом рақобатни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, замонавий рақамли технологияларни ва илғор бошқарув усуллари жорий этиш мақсадида: Халқаро консалтинг компаниялари ва халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликда Ўзбекистон Республикасининг нефт-газ тармоғини 2030-йилгача ривожлантириш концепцияси ишлаб чиқилган [1].

Ўтган вақт мобайнида республикада ер қаъридан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва уни муҳофаза қилиш, минерал-хом ашё ресурсларидан оқилона фойдаланишни таъминлаш, шунингдек, ҳудудларда замонавий саноат ишлаб чиқаришини ташкил этиш учун шарт-шароитлар яратиш юзасидан бир қатор комплекс чора-тадбирлар мақсадли амалга оширилди.

Ер қаърини комплекс геологик ўрганиш, узоқ истиқболга мўлжалланган минерал-хом ашё базани ривожлантириш ва такрор ишлаб чиқариш дастурларини самарали амалга ошириш соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш бўйича ягона геология хизмати ташкил қилинди [2].

Шу сабабли ҳозирги вақтда геология соҳасига катта эътибор қаратилмоқда. Геология фанини ўрганмасдан ёки билмасдан туриб, амалга оширилаётган соҳа бўйича улкан ислохатларни амалга ошириб бўлмаслиги сир эмас.

Ҳозирги замон геологияси Ер пўстини пайдо бўлиши, уни ташкил этган минералларни, тоғ жинсларини, фойдали қазилмаларни, ҳамда Ерда ҳаётнинг пайдо бўлишини ўрганади.

Булардан ташқари Ер юзидаги эндоген ва экзоген жараёнларни ва дарё, денгиз ва океанларни, кўл ва музликларни геологик ишларини ўрганади. Ер бир нечта қобикдан иборат: ички ва ташқи ядро, қуйи ва юқори мантия ва Ер пўсти, улар бир-бирларидан турли физик хусусиятлари билан фарқ қиладилар. [4]

Маълумки, Ер шари турли табиий фанларнинг ўрганиш объектидир. Астрономия Ернинг фазода тутган ўрнини, география, геодезия, геоморфология Ер сиртининг табиати, табиий муҳитлари, рельеф шакллари ҳамда элементларини ўрганади. Биология эса ерда тирик ҳаёт - ўсимлик ва ҳайвонот олами эволюциясини, тупроқшунослик Ернинг энг устки ҳосилдор юпқа қатламини ўрганади. Қурилиш муҳандислари Ерни қурилиш материаллари манбаи деб қарашадилар. Юқорида қайд этилган фан соҳалари ернинг фақат устки қатламларида содир бўлаётган жараёнлар ва ҳодисаларнинг ривожланиши ҳамда ўзгаришинигина ўрганади.

Геология фани эса ернинг устки қисмини ўрганиш билан бир қаторда, унинг ички тузилишини, таркибини ва ундаги кечаётган ҳодисалар ва жараёнларнинг ривожланиш қонуниятларини ҳам ўрганади. Геологлар Ерни турли минерал ва тоғ жинсларидан таркиб топган, ички ва ташқи кучлар таъсирида доим ўзгариб турадиган шарсимон табиий жисм деб тушунадилар.

Геология фани ўрганадиган масалалар кенг кўламли бўлганлиги сабабли турли йўналишлар ва соҳалардан таркиб топган, уларнинг ҳар бири муайян вазифаларни ечади.

Ернинг моддий таркибини минералогия (минераллар ҳақидаги фан) ва кристаллография (кристаллар ҳақидаги фан), петрография (тоғ жинслари ҳақидаги фан), геокимё (Ер кимёсини ўрганувчи фан), палеонтология (қадимги организмларнинг тошқотган қолдиқлари ҳақидаги фан), тупроқшунослик (тупроқ ҳақидаги фан), фойдали қазилмалар геологияси (минерал хом ашёларни (нефть, газ) ўрганувчи фан), гидрогеология (ерости

сувлари ҳақидаги фан) ҳисобланади. Ер юзасининг шакллари, уларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва тараққиётини геоморфология фани ўрганади. Ернинг ёши ва қатламлар орасидаги муносабатларни стратиграфия, тектоник ҳаракатларни геотектоника ва структураларни структуравий геология фани ўрганади. [3]

Геология фанлари предмети - ер сайёрасини ўрганиш бўлиб, у ўта мураккаб ва кўп қирралидир. Табиийки, уни ўрганишда кенг қўламли методлардан фойдаланилади. Мазкур методларнинг аксарияти - табиий-илмий фанларда қўлланилади.

Аммо геологик тадқиқотлар методологиясида бир қатор жуда муҳим ўзига хос аспектлар мавжуд. Геологиянинг ўрганиш методикалари моҳияти объектив равишда бир неча сабабларга боғлиқ:

1. Ўрганиш объектининг мураккаб кўп даражали таркибий тузилмаси.
2. Кўпгина геологик жараёнларни тезлиги паст бўлиб, натижада уларнинг аксарияти минглаб, миллионлаб ва ҳатто юз миллионлаб йилларга бориб тақалади.
3. Катта чуқурликда, шунингдек узок геологик ўтмишда содир бўлган жараёнларни бевосита ўрганиш имконияти мавжуд эмас.

Буларнинг натижасида геология фанларида кузатиш ва эксперимент каби кенг тарқалган илмий-тадқиқот усуллари чеклангандир. Лабораторияларда ярата олмайдиган ҳарорат ва босимларда юзага келадиган жараёнларни моеллаштириш мумкин эмас. Лаборатория тадқиқотлари учун миллионлаб йиллар давомида чўзилган жараённи сунъий равишда қайтадан ташкиллаштириш мумкин эмас, биз учун бундай тажриба натижаларини кутиш ҳамда эришиш фактгина орзу бўлиб қолади холос. Бундан ташқари, энг кенг қўламли геологик жараёнлар давомида бир-бири билан ўзаро таъсир қиладиган жуда кўп таркибий қисмлар тизимида содир бўлаётган жараённи моделлаштириш жуда қийин - биз аслида табиий муҳит шароитида ишлайдиган кўплаб муҳим факторларни ҳисобга олмаслигимиз мумкин. Биз 12 км дан ошадиган чуқурликда нима содир бўлишини бевосита кузата олмаймиз (бу дунёдаги энг чуқур қудукни бурғилашда эришилган даража), шунингдек миллионлаб йиллар олдин нима бўлганини билишимиз қийин, фақат тахмин қила оламиз.

Геология фанининг шаклланишидаги асосий методологик қийинчиликларга геологик ўтмишни илмий билиш масаласи сабаб бўлди. Дастлаб, бу энг муҳим соҳа бутунлай ақлий тасаввурларнинг гипотетик конструкциялар мавзуси бўлиб қолди.

Ўн тўққизинчи асрнинг ўттизинчи йилларида инглиз геологи Чарлз Лелл томонидан ишлаб чиқилиб тақдим этилган фаоллаштириш методи ушбу қатор масалаларни ҳал қилишда катъий илмий ёндашувни ишлаб чиқишга имкон берди.

Фаоллаштириш методи геологик ўтмишни билишга қаратилган фанда кенг қўлланиладиган таққослаш методининг махсус модификацияланган методидан бошқа нарса эмас. Унинг моҳиятини Ч. Лелл қисқача тарзда: “ҳозирги замон - ўтмишни билишдаги калитдир” дея қисқача ифодалади. Унинг маъноси шундаки, узок ўтмишда содир бўлган табиий жараёнларни, уларни ўхшаш замонавий жараёнлар билан таққослаш орқали билиб олишимиз мумкин. Таққослаш - жараёнлар натижаларини мос қўйиш орқали амалга оширилиши мумкин. Ч. Лалл ўтмишдаги табиат қонунлари ҳозирги каби бир хил бўлганлигидан келиб чиқади. Бошқача бўлган деб ишонишимиз учун бизда ҳеч қандай сабаб мавжуд эмас. Аммо бу шуни англатадики, агар ўтмишда ва ҳозирда баъзи жараёнлар худди шу тарзда давом этса, натижалар бир хил бўлиши керак. Геологик жараёнларнинг натижаси турли хил минераллар ва жинсларнинг ҳосил бўлишидир. Жараённинг хусусиятлари

уларнинг таркиби, тузилиши, юзага келиш шакллари ва ўрганилиши мумкин бўлган бошқа хусусиятларда акс этади.

Шундай қилиб, ушбу маълумотларга асосланиб, биз узоқ геологик ўтмишда содир бўлган воқеаларни ақлан тафаккуримиз орқали қайта тиклашимиз мумкин холос.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Мирзиёев Ш.М. Аҳоли ва иқтисодиётни энергия ресурслари билан барқарор таъминлаш, нефт-газ тармоғини молиявий соғломлаштириш ва унинг бошқарув тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги 2019-йил 9-июл, ПҚ-4388-сонли қарори.
2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Давлат Геология ва минерал ресурслар қўмитаси фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида 2018 йил 1 мартдаги ПҚ-3578-сонли [қарори](#).
3. [Чиниқулов Х, Жўлиев А.Х.](#) “Умумий геология”, Университетларнинг геология факультетлари талабалари учун дарслик. Тошкент-2011 йил.
4. Тошмухамедов Б.Т. “Умумий геология” дарслик. Тошкент-2007 йил.

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMI VA UNDAGI O'ZGARISHLAR

Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna

Pedagogik innovatsiyalar instituti,

“Ta’limda boshqaruv” kafedrasi dotsenti, PhD.

Boyqobilova Malika Qodir qizi,

Toshkent davlat texnika universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim tizimi va uning ahamiyati haqida so'z boradi. Ta'lim tizimini professional darajada olib chiqish , jahon andozalariga moslash hozirgi davr ta'lim sifatining o'ziga xos xususiyatini tashkil qiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, professional tizim, dars sifati, andoza, qiyoslash.

Аннотация: В этой статье будет рассказано о системе образования и ее значении на сегодняшний день. Вывод системы образования на профессиональный уровень , адаптация к мировым стандартам составляют характерную черту качества образования современного периода.

Ключевые слова: образование, профессиональная система, качество урока, шаблон, сличение.

Annotation: In this article we will talk about the educational system today and its importance. The withdrawal of the education system at a professional level , adaptation to the world standards constitute a characteristic feature of the quality of education of the present period.

Key words: education, professional system, lesson quality, template, comparison.

Barchamizga ma'lumki, bugungi kunda ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor davrimizning dolzarb masalasiga aylanib ulgurdi. Sababi, kelajak avlod va uning kelgusidagi holati bevosita ta'lim sohasiga bog'liqdir. Ta'lim tizimini jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilish, axborot-

kommunikatsiya texnologiyalari asosida dars qilish o'qituvchilardan bor mahoratlarini qo'llashni talab qiladi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ta'lim sohasini professional darajaga olib chiqish uchun bir nechta talablar mavjud, ya'ni:

- ta'lim tizimining jahon andozalariga muvofiq bo'lishi;
- ta'lim sohasida kompyuter va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish;
- an'anaviy ta'lim tizimidan zamonaviy ta'lim tizimi tendensiyalaridan foydalanish va hokazo.

Davlatimiz rahbari tomonidan ham ta'lim sohasini professional darajaga olib chiqish uchun qator qarorlar qabul qilindi, xususan, 2019 yil 6-sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida" gi Farmoni ilm-fan taraqqiyotining yanada ildamlashuviga xizmat qilmoqda. Ushbu hujjatga ko'ra **ta'limning xalqaro standart tasniflagichi** (keyingi o'rinlarda – Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg'unlashgan yangi **boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i** tashkil etildi:

Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan **boshlang'ich professional ta'lim, ya'ni kasb-hunar maktablari**;

Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida **o'rta professional ta'lim, ya'ni kollej**;

Xalqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida **oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan o'rta maxsus professional ta'lim bosqichilari, ya'ni texnikumlardan iborat**.

kasb-hunar maktablarida: kadrlar tayyorlash umumta'lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari hisobidan shakllantirilgan guruhlarda 2 yillik umumta'lim va mutaxassislik fanlarining integratsiyalashgan dasturlari asosida kunduzgi ta'lim shaklida amalga oshiriladi; ta'lim olayotgan o'quvchilar O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti hisobidan **bazaviy hisoblash miqdorining bir baravari miqdorida oylik stipendiya hamda uch mahal ovqat bilan ta'minlanadi**. Bunda kasb-hunar maktablari o'quvchilarni uch mahal ovqat bilan ta'minlash yoki mazkur ovqat pullarini ularga to'lab berish huquqiga ega; joriy saqlash, faoliyatni yuritish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi;

kollejlarda: kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yilgacha muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi; joriy saqlash, faoliyatni yuritish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari tegishli vazirlik, idoralarning budjetdan tashqari mablag'lari, o'quvchilarni davlat buyurtmasi va to'lov-kontrakt asosida o'qitishdan tushadigan mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi;

texnikumlarda: kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3 yoki 4-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan shakllantirilgan guruhlarda kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yildan kam bo'lmagan muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshirilishi bedgilangan.

Bu esa, o'z navbatida, mehnat bozori bilan ta'lim sohasi integratsiyasini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda endi yangi professional ta'limda birinchi marta har bir mutaxassisning xalqaro me'yorlarga mos malaka darajasini belgilab berishga asos bo'ladigan hujjat — Milliy malaka tizimi qabul qilindi. Iqtisodiyotning har bir sohasi bo'yicha tarmoq malaka tizimlari belgilandi.

Milliy malaka tizimining qabul qilinishi, professional ta'lim standartlarining joriy etilishi yoshlarimizning professional o'sish yo'nalishlarini belgilab olishlariga imkon yaratadi, o'z istiqbolini yuksaltirish, umuman aytganda, ertangi kunga qat'iy ishonch paydo qiladi. U, ayniqsa, investitsiya dasturlari asosida yangi texnologiyalar kirib kelayotgan sohalar, korxonalar, mehnat migrantlari sifatida xorijga ketayotgan yoshlarimiz uchun muhim ahamiyatga ega. Bir so'z bilan aytganda, Milliy malaka tizimi yoshlarimiz potensialini oshiradi, mehnat bozoridagi imkoniyatlarni kengaytiradi, raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, ta'lim tizimidagi professionallik butun mamlakat taqdirini belgilab beruvchi muhim omil hisoblanadi. Uni rivojlantirish, yanada taraqqiy etishiga xizmat qiluvchi vazifalarni ta'lim sohasi vakillari orqali targ'ib qilish ilm-fan rivojida muhim qadamlardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 6 sentabrdagi PF-5812-son Farmon.
2. D.R.Raxmatullaeva, F.Valieva, D. Kamilov Kollejda biznesni yuritish. O'quv qo'llanma. -T.: "Adabiyot uchqunlari" 2019. –B.76.
3. Geologiya-minerologiya sohasi bo'yicha kasb-hunar maktablarida budjetdan tashqari mablag' topish asoslari // "O'zbekiston olimlari va yoshlarining ilmiy-amaliy tadqiqotlari" mavzusidagi Respublika miqyosida o'tkaziladigan 26-ko'p tarmoqli ilmiy masofaviy onlayn konferensiyasi. - Toshkent: «Tadqiqot», 2021. – 25-26 b.

https://www.conferences.uz/plugins/themes/bootstrap3/pdf/conf_26_2020/24.Geologiya_minerologiya_soxasidagi_innovasiyalar_1_qism.pdf

TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA DIFFERENSIAL TENGLAMALAR MODULINI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Chuyanov Xurshid Uralovich

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada texnika oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan oliy matematika fanining differensial tenglamalar modulini o'qitishda muammolar va ularni yechishda hozirda keng rivojlanayotgan raqamli texnologiyalar asosida o'qitish va uni joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirish, talabalarni o'qishga bo'lgan qiziqishini orttirish, samaraliroq o'zlashtirilishini ta'minlash ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: differensial tenglamalar, dasturiy ta'minotlar, masofaviy ta'lim, Maple.

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы обучения модулю дифференциальных уравнений высшей математики в технических вузах и их решение с целью повышения качества образования за счет внедрения и внедрения цифровых технологий, повышения их интереса и обеспечения их более эффективной ассимиляция.

Ключевые слова: дифференциальные уравнения, программное обеспечение, дистанционное обучение, Maple.

Annotation. This article discusses the problems of teaching the module of differential equations of higher mathematics in technical higher education institutions and their solution in order to improve the quality of education through the introduction and introduction of digital technologies, to increase their interest and to ensure their more effective assimilation.

Keywords: differential equations, software, distance learning, Maple.

Hozirgi kunda barcha sohalarni raqamlashtirish natijasida yuqori natijalarga olib kelinmoqda. Hozirda rivojlanayotgan zamon bilan birgalikda yetaklayotgan soha axborot kommunikatsiya texnologiyalaridir. Jumladan, dasturiy ta'minotlar yordamida o'qitishdagi turli yondashuvlar fanning mazmunini o'quv dasturlari bilan muvofiqlashtirgan holda samaraliroq o'zlashtirilishini ta'minlaydi va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlariga moslasha oladigan raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni takomillashtirishga olib keladi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida boshqa jarayonlar qatorida masofadan o'qish va o'qitish tizimi rivojlanmoqda. Bu professor o'qituvchilarimiz va talabalarimiz uchun axborot texnologiyalari bilan tez moslashishni taqozo etadi. Respublikamizda masofaviy ta'lim shakliga barcha oliy ta'lim muassasalari qisman yoki to'liq o'tishdi. Bunday masofaviy ta'lim shaklidan foydalanishning asosiy maqsadi «ta'limning mavjudligini ta'minlash va ta'lim sifatini yaxshilash edi» [1].

O'quv jarayoni ishtirokchilarining ko'pchiligi onlayn shakliga moslashishi qiyinlashgan, ulardan ma'lum darajada kompyuter savodxonligi talab qilingan va ko'pincha texnik muammolar yuzaga kelgan.

Bundan tashqari, masofaviy o'qitish shakli talabalardan yuqori intizom va o'z-o'zini tashkillashtirishni, vaqtni mohirona boshqarish ko'nikmalarini talab qiladi. Muammolarning aksariyati, birinchi navbatda, oliy ta'lim muassasalari ta'lim tizimining shartlariga hali to'liq moslashmagan I kurs talabalarga ta'sir ko'rsatdi. Shuningdek, ko'plab talabalar kursdoshlari va o'qituvchi bilan jonli muloqot yo'qligiga masofaviy ta'lim shakli zerikarli tuyuldi.

Hozirgi vaqtda tegishli bo'lgan kompetensiyaga asoslangan yondashuv ta'limning differensial tenglamalar moduli masalalarini yechish yo'nalishini nazarda tutadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muhandislarga "Differensial tenglamalar modulining amaliy ahamiyatga ega masalalarni yechish yo'nalishi, o'quv jarayoniga amaliy xarakterdagi misollar va masalalarni kiritish bilan birga, o'quvchilarning matematik tafakkuri va matematikani o'rganishga ijobiy motivatsiyasini shakllantirishning zarur shartidir" [2].

Differensial tenglamalar modulidan olingan ko'nikma va malakalar texnika oliy ta'lim muassasalarida birozdan mutaxassislik yo'nalishlarida to'liq qo'llaniladi. Shuning uchun, differensial tenglamalar modulini o'rganishga qiziqish va qiziqishni saqlab qolish uchun, nazariy kursda o'rganilayotgan bo'lim-kasbiy faoliyatda, xalq xo'jaligida va kundalik hayotda qo'llanilishini ko'rsatuvchi amaliy muammolarni kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Endi yuqorida keltirilgan muammolarni hal qilish yechimiga doir aniq misol keltiraylik.

Masala. Ushbu $y' - y - y^2 = 0$ differensial tenglama (Bernulli tenglamasi)ni yeching.

Yechish: Berilgan tenglamada $y = 0$ yechim ekanligi ravshan. Qolgan yechimlarni topish

uchun tenglamani y^2 ga bo'lib

$$y' \cdot y^{-2} - y^{-1} - 1 = 0$$

tenglamani hosil qilamiz. $u = \frac{1}{y}$ deb yangi noma'lumni kiritamiz. U holda

$$-u' - u - 1 = 0 \text{ yoki } u' = -(u + 1)$$

o'zgaruvchisi ajraladigan differensial tenglama hosil bo'ladi. Bu tenglamadan

$$u = -1 + e^{-x} \cdot C_1$$

yechim olamiz. Endi dastlabki $y = \frac{1}{u}$ noma'lumga qaytamiz. $y = \frac{1}{-1 + e^{-x} \cdot C_1}$.

Berilgan differensial tenglamani Maple dasturi asosida yechamiz.

Yechish: Maple dasturi yordamida yechim quyidagicha bo'ladi:

> **dsolve(diff(y(x), x) - y(x) - y(x)^2 = 0, {y(x)});**

> **y(x) = 1/(-1 + exp(-x)*_C1) [4].**

Demak, berilgan misollar yuqoridagi birinchi usulda yechilganda vaqtni ko'p talab etadi. Murakkab misollarda bu yechim yanada qiyinlashadi. Dasturiy ta'minotlardan biri bo'lmish Maple da bu va bunga o'xshash misollar yechilganda misollarni to'g'riligini tekshirish, tez natijadorlikka erishish uchun qulaydir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF- 6079-son "RAQAMLI O'ZBEKISTON — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida.
2. Архаров Е.В., Катаева Л.Ю. О некоторых теоретических аспектах практической направленности обучения студентов высшей математике., Современные проблемы науки и образования. - 2019. - № 6.
3. Dilmurodov N. Oddiy differensial tenglamalardan misollar, masalalar va topshiriqlar. Qarshi: Fan va ta'lim nashriyoti, 2020. -321 b.
4. N. Dilmurodov, Sh. Sh. Suvanov Matematik masalalarni Maple, Matlab va MathCAD muhitlarida yechish. Toshkent: PRINT 25, 2019, 237 b.

ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ҚЎЛЛАНИШ

Каюмова Гавхар Абдушукуровна

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти ўқитувчиси

E-mail:gavhar-qayumova@mail.ru

Аннотация: Бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири жамиятни ахборот ва рақамли технологияларни қўллашнинг зарурлиги билан изоҳланади. Мақоланинг мақсади ахборот ва рақамли технологияларни умуман талабаларнинг мустақил таълимини бошқаришда ахборот технологияларини қўлланиш бўлиб турибди. Ушбу мақолада жамиятни, хусусан олий таълимни рақамлаштириш ва таълимда рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда мустақил таълимни ташкил этиш ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: ахборот технологиялари, рақамлаштириш, рақамли технологиялар, рақамли Ўзбекистон, рақамли авлод ва рақамли иқтисодиёт.

Аннотация: Одним из наиболее актуальных вопросов на сегодняшний день является потребность общества в использовании информационных и цифровых технологий. Цель статьи заключается в использовании информационных и цифровых технологий в управлении самостоятельной работой студентов в целом. В данной статье рассматривается цифровизация общества, особенно высшего образования, и организация самостоятельного обучения с использованием цифровых технологий в образовании.

Ключевые слова: информационные технологии, цифровизация, цифровые технологии, цифровой Узбекистан, цифровая генерация и цифровая экономика.

Abstract: One of the most pressing issues today is the need of society to use information and digital technologies. The purpose of the article is to use information and digital technologies in the management of independent work of students in general. This article discusses the digitalization of society, especially higher education, and the organization of independent learning using digital technologies in education.

Key words: information technology, digitization, digital technologies, digital Uzbekistan, digital generation and digital economy.

Кириш. Ҳозирги вақтда "ахборот" жамиятининг пайдо бўлиши таълим тизимидан ишлаб чиқаришда ва саноатда рақобатбардош университет битирувчисидан саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш учун катта ҳажмдаги билим бериш ҳамда, бугунги кунда таълим тизимининг асосий мақсад ахборотга эга бўлган жамиятда инсонни ҳаётга тайёрлаш муаммосига дуч келмоқда. Фаолиятнинг турли соҳаларида ахборот ҳажмининг ортиб бориши муносабати билан, таълим муассасалари битирувчилари учун ўқиш даврида олинган билимлар миқдори эмас, балки ўз касби бўйича мустақил равишда маълумот олиш қобилияти биринчи ўринга чиқади. Мутахассислар учун ўрганиш қобилияти, ўз-ўзини ривожлантириш қобилияти, олинган билимларни ижодий қўллаш, замонавий дунёда касбий фаолиятга мослашиш қобилияти долзарб бўлиб қолади. Бундай шароитда талабаларнинг мустақил иши нафақат таълим жараёнининг муҳим шакли, балки унинг асоси бўлиши керак.

Ахборот оқимларини кўпайтиришда мустақил иш самарадорлиги компьютер технологияларидан фойдаланиш орқали осонлашади. Таълим муассасаларининг вазифаси талабаларни компьютерлардан фойдаланган ҳолда фаол билим фаолиятига жалб қилган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этишдир. Талабалар компьютер саводхонлиги кўникмаларини эгаллашлари, тармоқ орқали ахборот алмашиш, ахборот излаш, мустақил таҳлил қилиш, олинган маълумотларни танлаш ва билимларни чуқурлаштириш ва амалиётда фойдаланишни ўрганишлари керак.[9]

Ўқув жараёнини ташкил этишда кредит-модулли ўқитиш тизимидан фойдаланиш муайян ўқув фанидан назарий билим ва амалий кўникмаларнинг мантиқий тугалланган қисмлари сифатида алоҳида модулларга бўлинган ўқув материални талабалар томонидан изчил ва пухта ўрганишни назарда тутди. Ҳар бир модуль учун маълум миқдордаги кредитлар ажратилади, унда ўқув ишларининг ҳажми ўлчанади. Ҳар хил турдаги дарсларга тайёргарлик кўраётган талабалар замонавий ўқув, илмий ва услубий маълумотлар оқимида тезда ҳаракат қилишлари, уларни таҳлил қилишлари, танқидий тушунишлари, асосий жиҳатларини ажратиш кўрсатишлари, мантиқий тузилишлари ва шу билан мустақил равишда эгаллаш ва ўзлаштириш қобилиятини намоиш этишлари керак ҳамда билимларини тўлдириш. Таълимнинг энг янги технологияларидан, хусусан, мактабдан бошлаб масофавий

таълимдан фойдаланишга қаратилган. Масофавий таълим тўлиқ талабаларнинг мустақил иши ва унга ўқитувчи томонидан мақсадли раҳбарлик қилишига асосланади. Мақсад ўқув фанлари ва фанларини ўрганишда талабаларнинг мустақил ишларини самарали ташкил этишда масофавий таълим технологияларидан фойдаланиш имкониятларини ўрганишдан иборат. Масофавий таълим технологияларини олий таълим муассасаларларида доимий самарали назорат қилиш. Талаба мустақилликни ривожлантириш назарияси ва амалиётини таълим жараёнига замонавий тадқиқ этиш.

Талаба мустақил таълими - талабаларнинг мустақил ўқув ишларининг асосий турларидан биридир. Адабий манбалар билан ишлаш қобилияти келажакдаги мутахассисликни ўзлаштиришнинг энг муҳим воситасидир. Шунинг учун ҳам талабаларга мустақил ишлашда ахборот технологияларини ўрганиш имконияти берилади. Талабалар электрон каталог билан ишлашни ўрганадилар: керакли маълумотларни муаллиф, сарлавҳа ёки калит сўзлар бўйича топадилар, вақтларини тежамкорлик билан тақсимлайдилар.

Шундай қилиб, керакли манбаларга эга бўлган талабалар ахборот билан ишлашни, асосий нарсани ажратиб кўрсатишни ва ўқиганларини тўғри тузатишни ўрганишлари керак.

Талабаларни ўқув материални мустақил ўзлаштиришга, сўнгра ижодкорликка, онгли, муваффақиятли бўлишга ундайдиган ҳаракатлар, усуллар, усулларни ўргатиш муҳимдир. Мустақил иш келажакдаги муҳандисларнинг касбий ўсишининг шартидир. Яхлит педагогик ўқув жараёнининг тузилишида, бир томондан, бу ўқувчиларнинг дарсдан ташқари, кўпинча ўқув адабиётлари билан ишлаши. Масофавий таълим технологияси ўз-ўзидан таълим олиш учун кенг имкониятларга эга. Шунинг учун барча фанлар бўйича тармоқ ўқув-услубий мажмуалар ишлаб чиқилмоқда, жумладан: маъруза матнлари, лаборатория, амалий ва курс ишлари бўйича услубий кўрсатмалар, фан бўйича ажратилган соатлар тўғрисидаги маълумотлар, оралик ва якуний назорат, тест топшириқлари. Бундай электрон таълим ресурсларини тайёрлаш, яратиш ва жойлаштириш вақт, куч, маълум даражадаги ахборот маданияти ва тушунишни талаб қиладиган жараёндир [3]. Талаба ва ўқитувчи масофадан туриб ўзаро алоқада бўлиши мумкин бўлган масофавий таълим нафақат сиртқи таълим талабалари учун, балки маъруза материални ўрганишда кундузги таълим учун ҳам қўлланилади [7].

Мустақил ишнинг муҳим жиҳати шундан иборатки, у нафақат таълим муаммоларини, балки талабанинг ўзини-ўзи ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштириш муаммоларини ҳам ҳал қилади.

Мустақил таълимда масофавий шаклларида ҳам фойдаланилади жумладан: ахборот-таълим ресурслари ва хизматларидан фойдаланишнинг дидактик имкониятлари ва шартлари, масофавий таълим тизимидаги мультимедиа мустақил таълим учун зарур бўлган ўқув маълумотларини гиперматн шаклида тақдим этиш, товуш, график, анимациянинг визуал хусусиятларидан фойдаланиш имконини беради ва материални яхшироқ ўзлаштиришга ҳисса қўшадиган видео маълумотлар.

Талабалар мустақил ишининг юқоридаги барча шакллари масофавий курсда, масалан, модулли объектга йўналтирилган динамик ўқув муҳити Moodle ёки Nemis асосида амалга оширилиши мумкин, бу ОТМлар таълим тизимида масофавий таълим элементларини жорий этиш учун кенг имкониятлар яратади. Шу билан бирга, ўқув материалнинг ҳажмини мавзулар ёки ҳафталар бўйича мазмунли блоklarга бўлиш орқали электрон шаклда амалга ошириш осон бўлган индивидуал ўқув дастурини тузишдан бошлаш керак.

АДАБИЁТЛАР:

1. «Рақамли Ўзбекистон — 2030» стратегияси 05.10.2020 й.
2. 2022 — 2026-йилларга мўлжалланган ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНнинг тараққиёт стратегияси. 29.01.2022 й.
3. А. Г. Чернышов, Искусственный интеллект в качестве новой религии и идеологии цифровых данных // Власть, 2019. Том. 27. — No 2. — С. 76-83
4. А. Марей Цифровое исследование/ А. Марей. [Электронный ресурс].
Режим доступа: <http://imagesrc.bcg.com/Images/>
5. K. A. Rakhimov Methodological support of instructing mathematics in E-learning environment. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1).
6. K. A. Rakhimov The Importance of Distance Education for Adult Student in Uzbekistan. International Journal of Trend in Scientific Research and Development e-ISSN: 2456-6470 2020 y. 88-89 p.
7. Е.М.Третьякова. Организация самостоятельной работы студентов с применением новых информационных технологий. Байкал давлат университетининг электрон илимий журнали. 2021 йил. 3-сон.

ТАЪЛИМДА АРАЛАШ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ

Рахимов Х.А. ТИҚХММИ Миллий тадқиқот университетининг Қариш ирригация ва агротехнологиялар институти

Аннотация: Ушбу мақолада сиртқи таълим тизимида масофавий таълим сифатини ошириш борасида олиб борилаётган ишлар ва сиртқи таълим талабаларини ўқитишда аралаш(гибрид) ўқитиш методикаси ҳақидаги фикр мулоҳазалар баён қилинган.

Калим сўзлар: электрон таълим, масофавий таълим, аралаш ўқитиш, E-learning, Blended learning.

Аннотация: В данной статье описывается проводимая работа по повышению качества дистанционного обучения в системе дистанционного обучения и комментарии к методике смешанного (гибридного) обучения в дистанционной форме обучения студентов.

Ключевые слова: электронное обучение, дистанционное обучение, смешанное обучение, E-learning, Blended learning.

Annotation: This article describes the ongoing work to improve the quality of distance learning in the distance learning system and comments on the methodology of blended (hybrid) learning in distance learning for students.

Key words: e-learning, distance learning, blended learning, E-learning, Blended learning.

Аралаш таълимни амалга оширишда ўқув жараёни ананавий ва интерактив таълимнинг маълум бир шакллари билан таълимнинг маълум бир кетма-кетлиги - вақт алмашинуви талаб қиладиган таълим ҳисобланади. Талабалар аралаш таълим технологиясини муваффақиятли ўзлаштиришга бошқалар учун маълум вақт талаб этилади, шунингдек талабаларнинг ўқув маданиятини шакллантиришга ёрдам беради. Ўқитувчи талабалар билан учрашганда ва уларни ўқув фаолиятига ўргатганда, талабаларни олий таълим муассасасининг қоидалари, ўқитиш усуллари, жамоада ишлаш тўғриси ва бошқалар билан таништириш керак. Аралаш таълимдан фойдаланилганда, кўшимча қоидалари таништирилади. Таълимнинг онлайн муҳитидан фойдаланиш кўникмаларини

ривожлантириш, киберхавфсизлик қоидаларига эътибор бериш керак. Албатта, буларнинг барчаси талабаларга келажакда муваффақиятли ўқишларида, касбий фаолиятида ёрдам беради.

Аралаш таълимни амалга оширишга қўйиладиган техник талаблар: Интернетга уланиш имкониятига эга бўлган электрон муҳитнинг мавжуд бўлиши лозим.

Аралаш таълимнинг афзалликлари: ўқитувчи ўқитишда дифференциацияни амалга ошириш имкониятига эга, кичик гуруҳларда ишлашни тез-тез ташкил этиши, синфда онлайн ўқитиш ва интерактив иш шаклларида ҳамда масофадан туриб фаол фойдаланиши мумкин.

Аралаш таълимдан фойдаланишнинг камчиликлари: ушбу технологияни амалга ошириш учун тайёр ўқув материаллари тизими бўлмаслиги мумкин, шунда ўқитувчи мустақил равишда турли хил хизматлардан фойдаланган ҳолда (масалан , Moodle ёки Hemis) интерактив ва онлайн топшириқларни тайёрлаши керак бўлади. Бу ўқитувчига мустақил равишда онлайн вазифани ёки дарсларнинг бутун тизимини ишлаб чиқишга имкон берадиган тренинг симуляторларининг замонавий онлайн курслари мавжуд.

Ўқитувчига қўйиладиган талаблар: АКТ - бу онлайн муҳитда ишлаш учун зарур билимга эга бўлган, форматив баҳолашни қўллашга тайёр, нафақат ўқитувчи, балки репетитор, шунингдек, ўқитувчи-маслахатчи бўлишга қодир бўлиши лозим. Гуруҳ талабалари билан маълумот алмашиш ёки доимий гуруҳларда ишлаш жараёнини соддалаштириш учун тармоқ технологияларидан фойдалана олишлари лозим.

Компетентликни ривожлантиришнинг янги педагогик моделлари, таълимнинг узлуксизлиги, таълим сифатини баҳолаш ва мустақил ўрганишни қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда, таълим жараёнида масофавий таълим технологияларидан фойдаланиш [1]. Бугунги кунда электрон таълим замонавий таълим тизимининг долзарб таркибий қисмига айланиб, таълим ресурсларига кириш ва бошқаришда, масофавий таълим технологияларидан фойдаланган ҳолда таълим жараёнини бошқаришни ташкил этишда, анъанавий таълим тизимининг имкониятларини сезиларли даражада кенгайтirmoқда. Электрон таълим маълумотлар базаларида мавжуд бўлган ва таълим дастурларини амалга оширишда фойдаланиладиган ва ахборот технологиялари, техник воситалар, шунингдек, ушбу ахборотни алоқа линиялари орқали узатишни таъминлайдиган ахборот ва телекоммуникация тармоқларини қайта ишлашни таъминлайдиган таълим фаолиятини ташкил этиш, талабалар ва ўқитувчи ходимларнинг ўзаро муносабатлари тушунилади [2].

Аралаш ўқитишни жорий этиш ўқитувчидан одатдаги, кўп асрлик иш шаклига қараганда анча куч ва вақт талаб қилади. Устоздан ёрдамчига айланган ўқитувчининг ўқув жараёнидаги ролини ўзгартиришга психологик тайёр эмаслиги ҳам аниқ тўсқинлик қилади. Аралаш ўқитишни янгилик сифатида жорий этиш талаба ва ўқитувчининг ўз-ўзини аниқлаш ва фаолият йўлларида бир қатор ўзгаришларга олиб келади. Талаба эркинлик ва масъулият муҳитини топади, унда у онгли танлов қилишни ва унинг оқибатлари учун жавобгар бўлишни ўрганади. Ўқитувчи ўзи учун янги ролларда фаолият кўрсата бошлайди, хусусан, таржимон ролидан тарбиячи ролига ўтади ва ўқитувчининг асосий воситаси синф муҳити билан онлайн муҳит ўртасидаги аралаш бўлган ўқув муҳитига айланади.

Аралаш ўқитиш (инглиз тили. "Blended Learning") электрон таълим элементлари билан юзма-юз ўқитишнинг анъанавий шакллариининг комбинацияси бўлиб, у компьютер графикаси, видео ва аудио, интерактив элементлар ва бошқалар каби махсус ахборот технологияларидан фойдаланади[2].

Аралаш ўқитишдаги таълим жараёни-анъанавий ва электрон таълим босқичларининг кетма-кетлиги бўлиб, у ўз вақтида ўзгариб туради. Бундай ўзгаришга мисол [1-расмда кўрсатилган]:

1-расм. Аралаш ўқитиш

Таълим фаолиятини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичи ўқитишда анъанавий ёндошув шакллари ва усулларини фаоллаштиришга имкон берадиган ахборот-коммуникация технологияларининг устунлиги билан белгиланади. Одамларнинг тобора кўпайиб бораётгани минимал вақт йўқотиш билан таълим олишга интилишмоқда, чунки ҳаёт суръати анъанавий кундузги таълим учун тобора кам вақт қолдирмоқда.

Таълимнинг анъанавий (юзма-юз) шакли ва онлайн таълим шаклларида аралаш ўқитиш шаклига ўтишнинг бир неча сабаблари мавжуд. Олий таълим муассасаларида бу биринчи навбатда XX аср охирида бизнес-жараёнларни оптималлаштиришга қаратилган кенг тарқалган тенденция билан боғлиқ.

Ахборот технологияларининг ютуғи биринчи навбатда, Интернет орқали маълумот алмашиш қobiliяти орқали аралаш ўқитишни ривожлантиришга ҳисса қўшмоқда. Имтиҳонлар учун саволлар, лойиҳа топшириқлари намуналари, ўқув материаллари шунчаки платформага жойлаштирилиши ёки e-mail орқали талабаларга юборилиши мумкин.

Шунингдек аралаш ўқитишнинг ривожланишига робототехникани ривожлантириш учун сўнгги йилларда олиб борилаётган замонавий-ахборот технологиялари соҳасида тадқиқотлар сабабчи ҳисобланади.

"Аралаш ўқитиш" (Blended learning) атамаси тарихи XX асрнинг 90-йилларида, Интернет сарлавҳаларида пайдо бўлган ва Интерактив ўқув марказларининг онлайн курсларни аралаш ўқув методикасидан фойдаланган ҳолда ўқишларини таклиф қила бошлаган[3]. Аммо 2005-2006- йилларга қадар махсус адабиётларда бу атаманинг бир оз ўзгартирилган бошқа номлари (гибрид таълим, қўшма таълим - аралаш моделлик бўйича қўлланма, интеграллашган ёки веб-кенгайган таълим, уйғунлашган таълим) келтирилган,

лекин барчасининг моҳияти бир хил. Бу атамалар Blended learning [4] қўлланмаси нашр этилиши билан ўзгарди, бу эса компьютерга асосланган таълим билан юзма-юз ўрганишнинг комбинацияси сифатида аралаш ўқитишнинг жуда аниқ таърифини берди.

Онлайн технологияларнинг ривожланиши билан замонавий дарс ўтиш технологиялари такомиллашиб бормоқда ва таълим бериш жараёнидаги энг катта ўзгаришлардан бири бу Blended learning (аралаш ўқитиш) технологиясидир.

Ҳозирги кунда дунёда “Blended learning” атамаси кенг қўлланилмоқда, Мамлакатимизда ҳам таълим жараёнида бу атама қўлланила бошлади.

“Blended” сўзи инглиз тилидан таржима қилинганда "аралаш, аралаштириш" деган маънони англатади ва шу сўзнинг ўзи мазкур моделнинг моҳиятини тўлақонли ифодалайди. Бу технологиянинг асосий жиҳати шундан иборатки, унда талабалар билимларни мустақил қабул қиладилар, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиб, тенгдошлари ва ўқитувчилари билан мулоқот қиладилар.

Таълим олиш жараёни одатдагидан бошқача: талаба ахборот технологиялари ёрдамида уйида мавзуга доир баъзи манбаларни ўрганади. Лекин буни масофавий таълим деб ҳисобламаймиз. Чунки мавзунини ўзлаштириш учун ўқитувчидан деярли ҳеч қандай ёрдам олинмайди, ўқитувчи мавзуга доир материаллар ҳамда топшириқларни тақдим этиши мумкин. Қолаверса, бу компьютерда индивидуал ўрганиш эмас: талаба гуруҳнинг бир қисми бўлиши ҳамда гуруҳ аъзолари билан бирга ишлаши лозим бўлади¹⁹.

Кўпгина ўқитувчилар аралаш ўқитишнинг ҳар қандай шаклини, таълимиий мажбуриятни, шунингдек, режани қўшиб юборган ҳолда аралаш ўқитишга кенг қамровли, далилларга асосланган ёндашувни таъминлаш учун зарур бўлган қўллаб-қувватлаш ва манбаларни тақдим этишлари мумкин бўлган innovation ўқитиш усуллари тақдим этишади. Graham, Woodfield va Harrison каби олимлар, «шунчаки Интернет ёки технологиялардан қандайдир тарзда фойдаланиш бу - аралаш ўқитиш дегани эмас»²⁰ деб таъкидлайди.

Ахборот технологияларининг ривожланиб бораётганлиги сабабли ўқитувчилар ва талабалар улар фойдалана оладиган умумий онлайн муҳитга кириш имкониятига эга бўладилар. Бу ўқитувчига талабалар билан суҳбатлашиши, билимлари билан ўртоқлашиши, саволлар беришлари, ўқув манбаларига киришлари, интернетда тўлиқ ишлаши мумкин бўлган онлайн тадбирларни ташкил этиш ва бошқариш имконини беради – ҳар қандай интернет фойдаланувчилари бу маълумотларга қийналмасдан кирадилар. Таълимда фойдаланиш учун кўплаб рақамли манбалар мавжуд. Бунга ўқув видеофилмлари, интерфаол ўқув ўйинлари ва талабаларга видео, анимация, веб-саҳифалар, мусиқа ва бошқа нарсаларни тақдим қилиш имконини берадиган дастурлар киради. Буларнинг барчаси талабаларни жалб қилиш ва мустақил ишлашга ёрдам беради[4].

Аралаш ўқитишнинг баъзи муҳим ва педагогик жиҳатидан бири бу- дарсларга талабаларнинг қизиқишни уйғотади, талабаларнинг чуқурроқ ўрганишни рағбатлантиради, шунингдек уларни илҳомлантирадиган, фаол ва технологияга кўпроқ жалб қиладди. Аралаш ўқитиш таълим фақат онлайн режимда олиб бориладиган маълумотларга қараганда яхши натижаларга эришиши аниқланди. Талабалар бундай ўқитиш усуллари аънавий усулдан

¹⁹ Dina Adinda and Pascal Marquet. Effects of Blended learning Teaching Strategies on Students' Self-Direction. Lisec EA-2310, University of Strasbourg, Franc.

²⁰ Graham, C. P., Woodfield, W., & Harrison, J.B. A framework for institutional adoption and implementation of Blended learning in higher education[59]. The Internet and Higher education 2013, 18, 4–14.

афзал кўришади ва аралаш ўқитиш талабаларнинг танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришнинг самарали усули ҳисобланади.

Анъанавий ўқитиш ҳамда ўқув фаолиятини шахсан онлайн равишда қандай қилиб уйғунлаштиришни танлашда кўплаб омилларни ҳисобга олиш керак. Баъзи ҳолларда, талабалар ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро алоқалар, шунингдек дарсларни бевосита етказиб бериш синфда амалга оширилади, манбалар ва баъзи қўшимча маълумотлар интернет орқали етказиб берилади. Бошқа ҳолларда, машғулотларнинг аксарияти интернетда бўлиб, муаммоларни ҳал қилиш ва жамоат қурилишини қўллаб-қувватлаш учун тез-тез учрашувлар ўтказилади²¹.

Хитой олими Jia Zhang Blended learning технологиясига “аралашган ўқув жараёнини аниқ кўрсатиш ва ўқув жараёнида қўллаш педагогнинг маҳоратига асосланган янги усули” деб таъриф беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 5 июндаги “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3775-сон Қарори 5.07.2018 й.
2. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология / Я.К. Абрамова // Перспективы развития информационных технологий. – Новосибирск, – 2014. – №17. – С.115-119.
3. Аскарлов А.Д. Масофавий ўқитиш таълим шаклининг ривожланиш босқичлари ва моделлари. Замонавий таълим журнали. 2015 й. №10.
4. Рахимов Х.А. Олий таълим тизимида электрон таълим муҳитининг афзалликлари. “Замонавий таълим” журнали 2-сон 2021 й.
5. K. A. Rakhimov Methodological support of instructing mathematics in E-learning environment. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(1).
6. K. A. Rakhimov The Importance of Distance Education for Adult Student in Uzbekistan. International Journal of Trend in Scientific Research and Development e-ISSN: 2456-6470 2020 y. 88-89 p.

QUYOSH ENERGIYASINING O‘ZIGA XOS IMKONIYATLARI - TARAQQIYOT OMILI SIFATIDA

Ro‘ziyeva Hulkar Mirzayevna
Qarshi shahridagi 11- maktabining fizika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatimizda quyosh energiyasining ahamiyati, o‘ziga xosligi va imkoniyatlari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: fan, taraqqiyot, quyosh energiyasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается важность, уникальность и потенциал солнечной энергетики в нашей стране.

²¹ Cleveland-Innes, M. & Wilton, D. Guide to Blended learning. Athabasca University, Canada, 2018, pg 16.

Ключевые слова: наука, развитие, солнечная энергетика.

Annotation: In this state rassmatrivaetsya importance, uniqueness and potential of solar energy in our country.

Keywords: nauka, razvitie, solnechnaya energetika.

Ilm-fan taraqqiyoti quyosh energiyasidan foydalanish bo'yicha ilg'or usullarni taqdim etmoqda. Bu borada ishlab chiqilgan qurilish texnologiyalari binolarni loyihalashtirishda bino barpo etilayotgan joyning iqlim sharoiti, foydalanilayotgan qurilish materiallari hisobga olinishini nazarda tutadi. Bu qurilish nihoyasiga yetgach, binoni yoritish, isitish yoki sovitish uchun quyosh energiyasidan imkon qadar ko'proq foydalanishda zarur. Qurilishni loyihalashtirishda bino tuzilishi o'zida quyosh energiyasini to'playdigan kollektor vazifasini o'taydi. Xususan, Yer sharining shimoliy mintaqalarida uy-joylarni loyihalashtirish va qurishda janub tomonga qaragan derazalar ko'p bo'lishi ko'zda tutiladi. Shundagina qishda deraza orqali quyosh nuri ko'proq tushib, uyga iliqlik kiradi. Yozda esa quyosh nuri tushishini kamaytirish maqsadida binoning sharqiy va g'arbiy tomonlarida derazalar kam bo'lishi kerak. Mana shunday uylar qishda yorug' va issiq, yozda salqin bo'ladi.

Bunday binolarni loyihalashtirishda derazalarning joylashuvi, kirayotgan issiqlik va issiqlik izolyatsiyasi yagona konstruktorlik tizimini tashkil qiladi. Ekologik toza, o'zini o'zi energiya bilan ta'minlaydigan shinam binolarda tabiiy yorug'lik ko'p bo'ladi va natijada issiqlik energiyasi ancha tejaladi. Devorlar, shift va polning issiqlik izolyatsiyasi materiallari bilan qoplanishi bunday binolarda issiqlikning ko'proq vaqt saqlanib turishini ta'minlaydi. So'nggi vaqtlarda mamlakatimizda ekologik musaffolikka intilish kuchayib borayotgani bois qayta tiklanadigan energetika tizimlariga ega bu kabi "yashil" loyihalar soni ortmoqda. Xo'sh quyosh energiyasi nima?

Quyosh energiyasi qayta tiklanadigan manba bo'lib, issiqxona gazlari yoki zaharli ifloslanishlarni ishlab chiqarmasdan toza va barqaror elektr energiyasini ishlab chiqaradi. Quyosh energiyasi miloddan avvalgi 700-yillarda paydo bo'lgan bo'lsa-da, u qazib olinadigan yoqilg'iga toza va samarali alternativ sifatida tan olingan va faqat 40 yil oldin keng qo'llanilgan. Erga tushadigan quyosh nurlarining intensivligi kun, yil, joylashuv va ob-havo sharoitlariga qarab o'zgaradi. Kuniga yoki yiliga hisoblangan energiyaning umumiy miqdori nurlanish deb ataladi (yoki boshqa yo'l bilan "quyosh radiatsiyasining kelishi") va quyosh nurlanishining qanchalik kuchli ekanligini ko'rsatadi.

Nurlanish kuniga yoki boshqa davrda $Vt \cdot h/m^2$ da o'lchanadi.

Quyosh energetikasining barcha sohalarida quyosh radiatsiyasining energiyasi bo'yicha yuqori sifatli, ishonchli ma'lumotlar juda muhimdir. Turli xil quyosh energiyasi tizimlari - fotovoltaik yoki termal - har xil turdagi ma'lumotlarni talab qiladi, ammo har holda, bu ma'lumotlar bir xil darajada aniq bo'lishi kerak.

Quyosh panellari sotiladigan onlayn-do'kon sahifalarini ko'rib chiqsangiz, siz o'lcham va quvvat jihatidan turli xil takliflarni ko'rishingiz mumkin. Quvvat - bu darhol ko'zingizni tortadigan birinchi parametr.

Quyosh energiyasining ўziga хос жиҳатларини қўйидагиларда кўринади:

1. Bu Yerdagi eng boy energiya manbai sifatida. Quyosh energiyasi - bu elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan quyosh nuri va issiqlik radiatsiyasi. Biz quyosh energiyasini olish va aylantirish texnologiyalarini shakllantirayotgan bir paytda, Yer allaqachon uni katta miqdorda qabul qilmoqda. Sayyora yuzasiga bir yarim soatda yetib boruvchi quyosh energiyasi insoniyatning bir yil davomidagi barcha energiya iste'molini qoplashga yetadi. Quyosh

yaqin orada yo'qolib qolmasligi sababli, bizda butunlay unga o'tish va qazib olinadigan yoqilg'idan global foydalanish va iste'mol qilishga chek qo'yish imkoniyati mavjud.

2. Quyosh energiyasi yangi quvvat manbai. Чунки, bu erda 2010 yildagi 0,8% dan 2019 yilda 10,3% gacha ko'tarildi. Shu bilan birga, quyosh energiyasining quvvati, ya'ni ishlab chiqarishi mumkin bo'lgan elektr energiyasi miqdori ham tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

3. Minimal issiqxona gazlarini hosil qiliш воситаси сифатида. Quyosh energiyasini ishlab chiqarishning o'zi emissiyalarni yaratmaydi, lekin hayot aylanishining boshqa bosqichlarida zararli moddalarning minimal miqdori hosil bo'ladi.

4. Quyosh elektr stantsiyalarining samarali foydalaniш имкониятининг мавжудлиги. Мазкур имкониятлардан 40 yil yoki undan ko'proq foydalaniш мумкин.

5. Quyosh энергияси hali ham atrof-muhitga ta'sir qiladi

6. 2024 yilga kelib quyosh energiyasi 35 foizga arzonlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бессель В.В., Кучеров В.Г., Мингалеева Р.Д. Изучение солнечных фотоэлектрических элементов: Учебно-методическое пособие. – М.: Издательский центр РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина, 2016. – 90 с.

2 Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66

PORTLOVCHI HUDUDLARGA XAVFSIZLIK DARAJALARI BO'YICHA ELEKTR USKUNALARINI O'RNATISH

Nurmamatova R.R. Qarshi davlat universiteti, t.f.f.d.(PhD), dotsent

Аннотация: Ushbu maqolada portlovchi hududlarga xavfsizlik darajalari bo'yicha elektr uskunalarini o'rnatish haqida fikr yuritiladi. Portlovchi hududlarga portlashdan himoyalangan elektr jihozlari, kabellari, simlari va signalizatsiya tizimini o'rnatish haqida tadbirlar tahlil qilingan.

Калит so'zlar: portlovchi hudud, elektr jihozlari, himoyalash vositalari, portlovchi aralashmalar, xavfsiz elektr zanjiri, harorat sinfi, portlash toifasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается монтаж электрооборудования во взрывозащищенных помещениях. Проанализированы мероприятия по установке взрывозащищенного электрооборудования, кабелей, проводов и систем сигнализации во взрывоопасных зонах.

Ключевые слова: взрывоопасная зона, электрооборудование, средства защиты, взрывчатые вещества, безопасная электрическая цепь, температурный класс, категория взрывоопасности.

Annotation: This article discusses the installation of electrical equipment in explosion-proof rooms. Analyzed measures for the installation of explosion-proof electrical equipment, cables, wires and alarm systems in hazardous areas.

Keywords: explosive zone, electrical equipment, protective equipment, explosives, safe electrical circuit, temperature class, explosion category.

Iqtisodiyot tarmoqlarida portlovchi moddalarni qazib olish, qayta ishlash, saqlash yoki tashish bilan bog'liq sanoat obyektlari portlovchi obyektlar deb ataladi [5; 2-b.]. Bunday obyektlarda portlovchi gazlar, bug'lar yoki changlarning havo bilan aralashmalari hosil bo'lish xavfi mavjud. Portlovchi gaz-havo, bug'-havo yoki chang-havo aralashmalarining shakllanishi ma'lum bir ishlab chiqarishda texnologik jarayonning bir qismi yoki obyektidagi favqulodda vaziyatning oqibati bo'lishi mumkin. Bunday portlovchi aralashmaning yonish yoki portlash xavfi turli xil xavf omillar bilan belgilanadi, ularning asosiylari:

- elektr qurilmalarining ishlashi bilan bog'liq uchqun paydo bo'lishi natijasida portlash;
- ishlab chiqarish jarayonining buzilishi sababli yuzaga kelgan ortiqcha bosim tufayli portlovchi moddaning maksimal konsentratsiyasidan oshib ketishi natijasida portlash;
- portlovchi moddaning o'z-o'zidan yonish harorati darajasidan oshib ketishi natijasida portlash, shuningdek, elektr jihozlarining ishlashiga bog'liq qobiqlarni yoki asboblarni qismlarini isitish tufayli portlash bo'ladi.

Bugungi kunda, portlovchi sanoat nafaqat kimyo, tog'-kon, neft va gaz, atom, energetika va harbiy-sanoat kompleksining an'anaviy korxonalari va obyektlari hisoblanadi [1; 2-b.]. Shuningdek, portlovchi moddalarga, masalan, birinchi qarashda butunlay "tinch" oziq-ovqat ishlab chiqarish korxonalari: un-tegirmoq, qandolatchilik, vino-distillash zavodlari hamda yog'ochni qayta ishlash va yog'och mahsulotlarini ishlab chiqarish, shu jumladan, selluloza, qog'oz, karton, sunta, mebel va boshqalar ham kiradi. Portlovchi changning xavf omillari sement va undan mahsulotlar ishlab chiqarish korxonalarida ham bo'ladi. Bundan tashqari, har qanday zamonaviy ishlab chiqarish obyektida yoqilg'i-moylash materiallari, bo'yoq va laklar uchun omborlar, galvanik va yuqori haroratli ishlov berish joylari, bo'yoq sexlari yoki kameralarda ham portlash xavfi mavjud bo'ladi.

Iqtisodiyot tarmoqlarining portlovchi sanoat obyektlari ko'p hollarda strategik obyektlardir, chunki ularning ixtisoslashuvi yoqilg'i-energetika, harbiy-sanoat kompleksi, kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi kompleksi, oziq-ovqat sanoati, mashinasozlik va boshqa ko'plab strategik tarmoqlardir.

Bunday obyektlarda xavfsizlikni ta'minlash juda muhim vazifadir, chunki bu - davlat va uning fuqarolari xavfsizligi bilan bevosita bog'liq.

Xavfli hududlarda ishlatiladigan barcha jihozlar, shu jumladan xavfsizlik tizimlari uskunalari yuqoridagi omillar uchun xavfsiz bo'lishi kerak, ya'ni, uchqun omili chiqarib tashlanishi, minimallashtirilishi yoki uchqun portlovchi muhitdan ajratilishi kerak. Asboblarning korpuslarining elektrostatikasidan kelib chiqqan uchqunlar, shuningdek, ushbu uskunada qurilmaning zanjirlari va zanjirdagi elektr tokining oqimi natijasida issiqlik energiyasi tufayli yuzaga keladi. Bunda, qizib ketishning (haroratning) oldini olish choralarini ko'rilishi kerakligi 1-jadvalda ko'rsatib o'tilgan [5; 3-b.].

1-jadval.

Elektr jihozlarining harorat sinflari, sirt harorati va o'z-o'zidan yonish harorati o'rtasidagi bog'liqlik

Harorat sinfi	Uskunalarining maksimal sirt harorati, °C	Changning o'z-o'zidan yonish harorati, °C
T1	450	> 450
T2	300	> 300
T3	200	> 200
T4	135	> 135
T5	100	> 100
T6	85	> 85

Xavf omillarini yo'q qilish, uskunani loyihalash turli xil maxsus choralar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu maxsus chora-tadbirlar elektr jihozlarini himoya qilish turlari deb ataladi. Ta'kidlab o'tilganidek, portlovchi sanoat obyektidagi xavfsizlik tizimi, xususan, uning elementlari: yong'in va xavfsizlik detektorlari, sirenalar, videokameralar, dinamiklar va boshqalar elektron tarzda ishlaydigan elektr jihozlari bo'lib, xavf manbai bo'lmazligi kerak. Portlovchi obyektlarda elektr jihozlaridan foydalanish (xavfsizlik tizimlari uskunalari) cheklangan va qat'iy tartibga solinishi 2-jadvalda keltirib o'tilgan. Yuqorida ta'kidlanganidek, xavfli hududlarga o'rnatilgan har qanday elektr jihozlari maxsus portlashdan himoyalangan dizaynda amalga oshirilishi kerak [5; 3-b.].

2-jadval

Portlovchi hududlarda yong'indan himoya qilish darajasi bo'yicha elektr jihozlarini o'rnatish

Hududlar sinfi	Xususiyati	Portlashdan himoya darajasi yoki qurilmalar uchun himoya darajasi	Portlashdan himoya darajasi yoki lampalar uchun himoya darajasi (statsionar / ko'chma)
B-I	Yonuvchan gazlar yoki oson alanganuvchi suyuqliklar bug'lari shu miqdorda va shu kabi xususiyatlarga ega bo'lgan	portlashga chidamli, maxsus portlashga chidamli.	portlashga chidamli

	xonalarda joylashgan hududlar normal ish sharoitida portlovchi aralashmalar hosil qilishi mumkin.		
B-Ia	Oddiy ish sharoitida yonuvchan gazlar yoki oson alanganuvchi suyuqlik bug'larining portlovchi aralashmalari shakllanmagan xonalarda joylashgan hududlar faqat baxtsiz hodisalar yoki nosozliklar natijasida portlashi mumkin.	Portlashga xavfsiz (uchqun chiqmaydi yoki 80 ° C dan yuqori haroratga ta'sir qiladi). Izolyatsiya qobig'i $\geq$ IP54.	
B-I6	Normal ish sharoitida yonuvchi gazlar yoki yonuvchan suyuqlik bug'larining portlovchi aralashmalari hosil bo'lmaydigan, faqat avariya yoki nosozliklar natijasida mumkin bo'lgan xonalarda joylashgan zonalar, portlovchi aralashmalar esa olovning yuqori konsentratsiyasi chegarasi bilan yoki o'tkir hid bilan tavsiflanadi.	Portlashdan himoya vositalarisiz. Izolyatsiya qobig'i $\geq$ IP44.	Portlashdan himoya vositalarisiz. G'ilof IP53/ Portlashga qarshi ishonchlilikni oshirish.
B-Ir	Yonuvchan gazlar yoki suyuqliklarni o'z ichiga olgan ochiq inshootlardagi zonalar, shuningdek Ib, B-Ia va B-Ib sinfidagi portlovchi hududlar bo'lgan xonalarning tashqi ihotada inshootlari orqasidagi teshiklardagi joylar.	Portlashga yuqori xavfsizlik (uchqun yoki 80° C dan yuqori haroratga ta'sir qilish) / portlashdan himoyasiz (uchqun chiqmaydi va 80° C dan yuqori haroratga ta'sir qilmaydi). Izolyatsiya qobig'i $\geq$ IP54.	
B-II	Normal faoliyat sharoitida havo bilan portlovchi aralashmalar hosil qila oladigan yonuvchi chang va tolalar chiqadigan xonalarda joylashgan hududlar	Portlashdan himoyalangan, qo'shimcha maxsus portlashdan himoyalangan.	Portlashga qarshi ishonchliligi oshirilgan / portlashga qarshi.
B-IIa	Yonuvchan changlar va havo bilan portlovchi aralashmalar hosil qila oladigan tolalarning chiqishi faqat baxtsiz hodisalar yoki nosozliklar natijasida portlashi mumkin bo'lgan xonalarda joylashgan hududlar.	Portlashdan himoya vositalarisiz. Izolyatsiya qobig'i $\geq$ IP54.	Portlashdan himoya vositalarisiz. G'ilof IP53/ Portlashga qarshi ishonchliligi oshirilgan.

Odatda, portlashdan himoyalangan elektr jihozlari - bu elektr jihozlarining ishlashi tufayli, uning atrofidagi portlovchi muhitning yonish ehtimolini bartaraf etish yoki to'sqinlik qilish uchun

konstruktiv choralar ko‘rilgan elektr jihozlari sanaladi. Uskunani portlashdan himoyalash har xil turda amalga oshiriladi. Portlashdan himoya qilish turi - atrofdagi portlovchi chang-havo muhitini yoqishning oldini olish uchun elektr jihozlaridagi maxsus chora-tadbirlar; meyoriy hujjatlar bilan belgilangan elektr jihozlarini portlashdan himoya qilish vositalari to‘plami hisoblanadi.

Portlashdan himoyalangan elektr jihozlari portlashdan himoya qilishning quyidagi turlariga ega bo‘lishi mumkin [5; 4-b.]:

alangaga chidamli korpus “d”;
ortiqcha bosim ostida qobiqni to‘ldirish yoki tozalash "p";
“q” qobig‘ining kvarts bilan to‘ldirilishi;
“o” qobig‘ini moy bilan to‘ldirish;
himoya turi “e”;
o‘ziga xos xavfsiz elektr zanjiri "i";
“m” birikmasi bilan muhrlash;
himoya turi “n”;
portlashdan himoya qilishning maxsus turi “s”.

Portlashdan himoyalangan uskunalar uchun Rossiya davlat standart tizimlari portlashdan himoyalangan darajasi tushunchasini kiritadi [4; 3-b.]. Portlashdan himoyalangan darajasi - meyoriy hujjatlarda belgilangan sharoitlarda elektr jihozlarining portlashdan himoyalangan darajasidir.

Portlashdan himoyalangan elektr jihozlarini qo‘llash, sohasiga qarab, ikki guruhga bo‘linadi [5; 4-b.].

Shaxtalar va ularning yer usti inshootlarida yong‘in-portlash uchun namlik va yonuvchi chang tufayli xavfli bo‘lgan yer osti ishlarida foydalanishga mo‘ljallangan portlashdan himoyalangan elektr jihozlari;

Yong‘in-portlash uchun namlik va chang bilan xavfli bo‘lgan shaxtalar va ularning yer usti inshootlarining (yer osti ishlari bundan mustasno) potensial portlash xavfi mavjud muhitlar uchun mo‘ljallangan, ichki va tashqi hududda o‘rnatilgan portlashdan himoyalangan elektr jihozlari.

Havo muhitida metandan tashqari boshqa yonuvchi gazlar aralashmalari bo‘lishi mumkin bo‘lgan shaxtalar uchun mo‘ljallangan elektr jihozlari

1-guruh uchun, shuningdek, 2-kichik guruhi uchun belgilangan talablarga muvofiq loyihalashtirilishi va sinovdan o‘tkazilishi kerak. Bu yonuvchan gazlarga mos keladi.

GOST R 51330.0 standarti elektr jihozlari uchun portlashdan himoya qilishning quyidagi darajalarini belgilaydi [2; 4-b.]: "elektr qurilmalarning portlashdan himoya ishonchliligi oshishi", "portlashdan himoyalangan elektr jihozlari" va "portlashdan himoyalangan maxsus elektr jihozlari".

Rossiyaning portlashdan himoya qilish milliy standartining o‘ziga xos xususiyati - portlashdan himoyalangan tog‘-kon uskunalari uchun alohida maxsus belgini joriy etishidir. Portlashga qarshi ishonchliligi yuqori bo‘lgan elektr jihozlari - portlashga qarshi himoyalangan elektr jihozlari bo‘lib, bunda portlashdan himoya, faqat tan olingan normal ish rejimida ta‘minlanadi. Bu darajada tog‘-kon uskunalari uchun daraja belgisi "2Ex" yoki "REX" hisoblanadi [2; 4-b.].

Portlashdan himoyalangan elektr jihozlari - portlashdan himoyalangan elektr jihozlari bo‘lib, ularda portlashdan himoyalangan normal ish sharoitida ham, (portlashdan himoya qilish uskunasi shikastlanishi bundan mustasno) ish sharoitlari bilan aniqlangan ehtimoliy zarar bo‘lganda ham ta‘minlanadi. Tog‘-kon uskunalari uchun buning daraja belgisi "1Ex" yoki "RVEx" [2; 4-b.].

Maxsus portlashdan himoyalangan elektr jihozlari - portlashdan himoyalangan elektr jihozlari sanaladi [4; 2-b.]. Ularda portlashdan himoyalangan elektr jihozlariga nisbatan portlashdan

himoya qilish standartlarida nazarda tutilgan portlashdan himoya qiluvchi qo'shimcha vositalar qabul qilinadi. Tog'-kon uskunalari uchun buning daraja belgisi "0Ex" yoki "ROEx" [2; 4-b.].

Har xil darajadagi portlashdan himoya qilishni ta'minlovchi portlashdan himoya qilishning tegishli turlari uchun standartlarda ko'rsatilgan portlash xavfsizligini ta'minlash vositalari va choralari farqlanadi.

Xavfsizlik tizimlari uskunalari uchun, asosan, portlashdan himoya qilish turlaridan foydalanish "d" - "portlashdan himoyalangan korpus", "i" - "ichki xavfsiz elektr zanjiri", "m" - "aralashma bilan to'ldirish" belgilanadi

Himoya turi "o'-z-o'zidan xavfsiz elektr zanjiri" ("i"), elektr va issiqlik energiyasini cheklash orqali portlash yoki yonishni oldini olish usuliga asoslangan. Ushbu turdagi portlashdan himoyalangan qurilmalarda uning sxemalari va elektr o'tkazish davrlaridagi oqimlar juda kichik qiymatlar bilan cheklangan bo'ladi. Bunday holda, uchqunning energiyasi portlovchi aralashmani buzish uchun yetarli emas.

Himoya turi "alangaga chidamli korpus" ("d") portlashni ushlab turish usuliga asoslangan bo'lib, uning asosiy prinsipi portlash energiyasining qurilma korpusidan tashqariga tarqalishini oldini olishdir. Ushbu turdagi portlashdan himoyalangan holda, qurilmaning parametrlari endi elektron komponentlarning oqim, issiqlik energiyasi, sig'im va induktiv bo'yicha cheklovlariga duch kelmaydi, ammo qurilma korpusining dizayni va mexanik kuchiga o'rnatishda yanada qattiqroq talablar qo'yiladi. ,

"Murakkab aralashma bilan to'ldirish" ("m") himoya turi portlovchi qismlar va qurilmaning elementlarini portlovchi muhitdan ajratish prinsipiga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Классификация взрывоопасных зон: IEC 60079-10-1:2020.
<https://gosstandart.gov.by/classification-of-hazardous-areas-iec-60079-10-1-2020>.
2. ГОСТ Р 51330.0-99 Электрооборудование взрывозащищенное.
[ГОСТ Р 51330 — Яндекс: нашлось 5 тыс. рез.\(yandex.ru\)](#)
3. ГОСТ Р 52350.11-2005. Электрооборудование для взрывоопасных газовых сред.
[ГОСТ Р 52350 — Яндекс: нашлось 4 млн рез.\(yandex.ru\)](#)
4. Правила устройства электроустановок (ПУЭ) . [en-res.ru>wp-content/uploads/2020/02/pue.pdf](#).
5. © 2006 ООО Эрвист. Все права защищены.
Адрес: 111020, Москва, ул. 2-я Синичкина, д. 9А, стр. 10, БЦ "Синица Плаза"
<http://www.ervist.ru/stati/>.

ELEKTR JIHOZLARI UCHUN PORTLASHDAN HIMOYALASH VOSITALARINI TAJRIBADA QO'LLASH

Nurmamatova R.R. Qarshi davlat universiteti, t.f.f.d.(PhD), dotsent

Аннотация: Ushbu maqolada elektr jihozlari uchun tajriba jarayonida portlashdan himoyalash vositalari, ya'ni, elektr jihozlarining portlashdan himoyalangan darajasining belgisi, portlashdan himoya qilish turining belgisi, elektr jihozlari guruhi yoki kichik guruhining belgisi, elektr jihozlarining harorat sinfining belgisi va ularni qo'llash usullari ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: *elektr jihozlari, himoyalash vositalari, portlovchi aralashmalar, xavfsiz elektr zanjiri, harorat sinfi, portlash toifasi.*

Аннотация: В данной статье описаны экспериментальные устройства защиты электрооборудования, степень взрывозащиты электрооборудования, вид взрывозащиты, обозначение группы или подгруппы электрооборудования, обозначение температурного класса электрооборудования и способы их применения.

Ключевые слова: *электрооборудование, средства защиты, взрывчатые вещества, безопасная электрическая цепь, температурный класс, категория взрывоопасности.*

Annotation: This article describes experimental devices for protecting electrical equipment, the degree of explosion protection of electrical equipment, the type of explosion protection, the designation of a group or subgroup of electrical equipment, the designation of the temperature class of electrical equipment and how to use them.

Keywords: *electrical equipment, protective equipment, explosives, safe electrical circuit, temperature class, explosion category.*

Himoyalash vositalari "portlashdan himoyalangan korpus" yoki "oʻziga xos xavfsiz elektr zanjiri" himoya turlari bilan ishlab chiqarilgan II guruh elektr jihozlari portlovchi aralashmalar toifalariga mos keladigan uchta kichik guruhga boʻlinadi. Ushbu boʻlinma oʻt oʻtkazmaydigan korpusli uskunarlar uchun xavfsiz eksperimental maksimal tozalashga yoki oʻz-oʻzidan xavfsiz kontaktlarning zanglashiga ega boʻlgan elektr jihozlari uchun minimal tutashuv oqimiga asoslangan [4; 2-b.].

IIB belgisi bilan belgilangan elektr jihozlari, shuningdek, IIA kichik guruhining elektr jihozlari talab qilinadigan joylarda foydalanish uchun javob beradi. Xuddi shunday, IIC belgisi bilan belgilangan elektr jihozlari ham IIA yoki IIB kichik guruhining elektr jihozlari zarur boʻlgan joylarda foydalanish uchun javob beradi (1-jadvalga qarang) [5; 5-b.].

1-jadval

II guruhning elektr jihozlarining kichik guruhlari

Elektr jihozlari guruhi belgisi	Elektr jihozlari kichik guruhi belgisi	Elektr jihozlari portlashga qarshi boʻlgan portlovchi aralashmalar toifasi
II	-	IIA, IIB va IIC
	IIA	IIA
	IIB	IIA va IIB
	IIC	IIA, IIB va IIC

II guruhning elektr jihozlari, chegaraviy haroratning qiymatiga qarab, portlovchi aralashmalar guruhlariga mos keladigan oltita harorat sinfiga boʻlinadi, bunda, chegara harorati portlashdan himoyalangan elektr jihozlari sirtlarining eng yuqori harorati hisoblanadi. Portlovchi muhitning yonishiga 2-jadvalda keltirilgan elektr uskunalarning harorat sinflari kiradi [5; 4-b.].

2-jadval

II guruh elektr jihozlarining harorat tasniflari

Elektr jihozla-ri uchun harorat tasnifi belgisi	Cheklangan harorat, ° C	Elektr jihozlari port-lashga qarshi boʻlgan port-lovchi aralashmalar guruhi
T1	450	T1
T2	300	T1-T2

T3	200	T1-T3
T4	135	T1-T4
T5	100	T1-T5
T6	85	T1-T6

Portlovchi aralashmalar toifalariga bo'lingan elektr jihozlarining guruhlar va kichik guruhlar, shuningdek, o'ziga xos portlovchi moddalarning harorat sinflari standartlashtirish normativ hujjatlari va GOST R 51330.19 tomonidan tartibga solinadi (3-jadvalga qarang) [2; 2-b.].

3-jadval

Turli gazlarning yonuvchanlik tasniflari

Gaz yoki bug'	Kimyoviy formulasi	O'z-o'zidan yonish harorati, °C .	Portlovchi aralashmalar harorati	Portlovchi aralashmalar guruhi
Atsetilen	CH = CH	305	T2	IIC
Ammiak	NH ₃	630	T1	IIA
Vodorod	H ₂	510	T1	IIC
Geptan	C ₇ H ₁₆	215	T3	IIA
Propan	CH ₃ CH ₂ CH ₃	470	T1	IIA
Metan	CH ₄	537	T1	I
Kerosin	-	210	T3	IIA
Neft	-	223-375	T2	IIA
Etanol	CH ₃ CH ₂ OH	363	T2	IIA
Etilnitrit	CH ₃ CH ₂ ONO	95	T6	IIB

Jadvaldan IIC gazlarining eng portlovchi kichik guruhi, masalan, vodorod va asetilenni o'z ichiga oladi va etilnitrit eng past o'z-o'zidan yonish haroratiga ega (faqat 95 °C) [2; 2-b.].

Alanganing yuqori va pastki konsentratsiyasi chegaralari mos ravishda havodagi yonuvchi gazlar, yonuvchan suyuqlik bug'lari, chang yoki tolalarning maksimal va minimal konsentratsiyasi bo'lib, yuqorida va pastda portlash manbasi bo'lsa ham portlash yuzaga keladi. Har doim portlashdan himoyalangan elektr jihozlarining ma'lum bir turi tayinlanadi va uning pasporti bo'lgan portlashdan himoyalangan belgisi yozuvi dekodlanadi. Ushbu belgilar quyidagi tartibda o'z ichiga oladi [4; 4-b.].

- elektr jihozlarining portlashdan himoyalangan darajasining belgisi (2, 1, 0);
- elektr jihozlarining portlashdan himoyalangan elektr jihozlari uchun standartlarga muvofiqligini ko'rsatadigan Ex belgisi. ("Ex", - inglizcha portlashdan himoyalash);
- portlashdan himoya qilish turining belgisi (d, p, q, o, e, i, m, n, s);
- elektr jihozlari guruhi yoki kichik guruhining belgisi (I, II, IIA, IIB, IIC);
- elektr jihozlarining harorat sinfining belgisi (T1, T2, T3, T4, T5, T6).

Jihozlarning portlashdan himoya qilish belgilarida ma'lum turdagi himoyalangan elektr jihozlari uchun standartlarga muvofiq X va U harflari kabi qo'shimcha belgilar va yozuvlar bo'lishi mumkin. Ushbu belgilarning maqsadi portlashdan himoyalangan uskunalar sertifikatiga "Ex" ilovasida tasvirlangan [4; 4-b.].

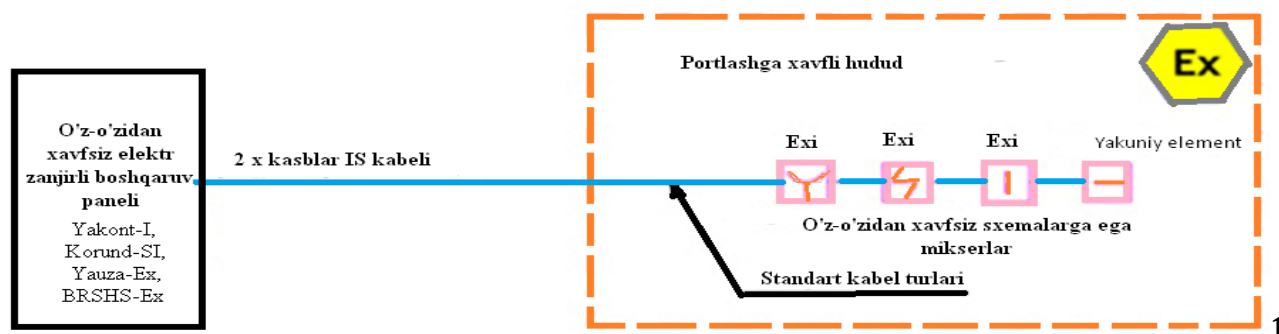
Uskunani portlashdan himoya qilish turlarining xilma-xilligi, uni qo'llash bo'yicha aniq vazifalar tufayli yuzaga keladi. Har qanday turdagi portlashdan himoya qilish uskunani odatiy versiyasi - portlashdan himoyalangan uskunada ishlab chiqarish muammosini hal qiladi, lekin bu muammoni o'z yo'lida hal qiladi. Biroq, GOST R ga ko'ra, portlashdan himoya qilishning eng yuqori darajasi 0Ex (ayniqsa, portlashdan himoyalangan uskunalar) faqat "i" ("ia" darajasining o'z-

o'zidan xavfsiz davrlari) yoki "s", - kabi himoya turlari yordamida amalga oshiriladi [2; 4-b.].

Portlashdan himoya qilish "maxsus"belgisi qo'yiladi. Shunga ko'ra, "0" sinfidagi portlash zonalarida faqat ushbu turdagi portlashdan himoyalangan uskunalaridan foydalanish mumkin. Himoya turi "d" (alangaga chidamli korpus) bo'lgan qurilmalar, korpus qobig'ining o'ziga xos konstruksiyasiga va simi rakorlariga qarab, 1Ex yoki 2Ex himoya darajasini ta'minlashga mo'ljallanadi. Ularni 1 va 2 toifadagi xavfli hududlarda qo'llash mumkin.

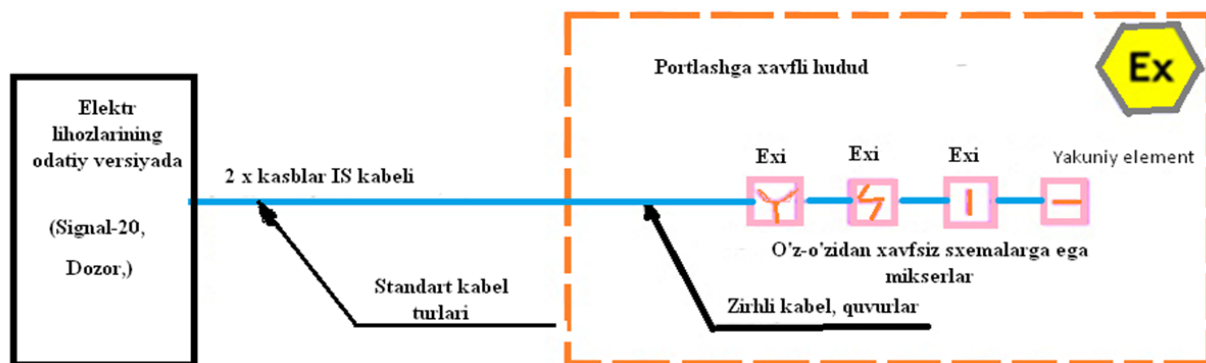
Sanoat obyektlarining texnik xavfsizlik tizimi tarmoqlangan tuzilishga ega bo'lib, u periferik jihozlardan iborat: detektorlar, annunciatorlar, shuningdek, videokuzatuv tizimlariga tegishli videokameralar, ovozli ogohlantirish tizimlariga nisbatan karnaylar, shuningdek, statsionar uskunalar: signalizatsiya boshqaruv panellari, video monitorlar, videoregistratorlar, kuchaytirgichlar, quvvat manbalari. Periferik uskunalar to'g'ridan-to'g'ri boshqariladigan portlovchi hududlarda, statsionar jihozlar operator yoki qo'riqchilarning binolarida joylashgan [5; 5-b.].

Ishlab chiqarishning portlovchi obyektlarida kuzatuv yoki xavfsizlik xonalari aksariyat hollarda, portlovchi hududlar emas, shuning uchun boshqaruv panellari, video monitorlar, videoregistratorlar va kuchaytirgichlarning dizayni portlashdan himoya qilishni talab qilmaydi. Shu bilan birga, xavfli hududdan tashqarida joylashgan, ammo kabel liniyalari orqali xavfli hududlarda joylashgan uskunalar ulangan bunday uskunalar "ulangan" deb ataladigan uskunani nazarda tutadi. Masalan, yong'in va xavfsizlik signalizatsiya tizimlarida portlashdan himoyalangan uskunalar nazorat va qabul qilish qurilmalari hisoblanadi. Bunday boshqaruv panellari butun signalizatsiya zanjirining, shu jumladan, boshqaruv panelining o'zi, detektorlar va kabel yo'llarining portlashdan himoyalalanishini ta'minlash uchun "o'ziga xos xavfsiz kirish sxemalari" bilan ishlab chiqariladi. Bu "ichki xavfsiz sxema" himoya turiga ega bo'lgan detektorlardan foydalanish uchun zaruriy shartdir. Tizimning bunday konstruksiyasi bilan kabel yo'nalishi, shu jumladan, portlovchi hududga to'g'ridan-to'g'ri yotqizilgan qismi, himoya vositalarisiz kabel bilan amalga oshirilishi mumkin (1-rasmga qarang).

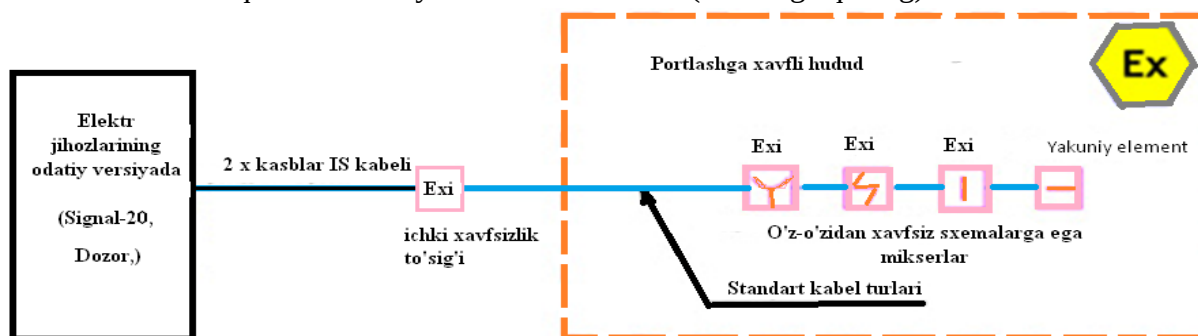
-rasm. O'z-o'zidan xavfsiz elektr zanjirlari bo'lgan halqalarga asoslangan portlash signalizatsiya tizimi.

Xavfli hududlarda "olovga chidamli" himoya turi bo'lgan periferik qurilmalardan (detektorlardan) foydalanilganda [5; 6-b.], boshqaruv panelidan odatiy versiyada zirhli kabel turlaridan foydalangan holda, kabel yo'nalishlari amalga oshiriladi yoki ta'minlanadi. Kabellarni metall quvurlarga joylashtirish orqali himoya qilish tizimi narxning ancha oshishiga olib keladi (2-rasmga qarang).

2-rasm. "Portlashdan himoyalangan korpus" detektorlari va odatdagi boshqaruv panellari yordamida portlash signalizatsiya tizimi.

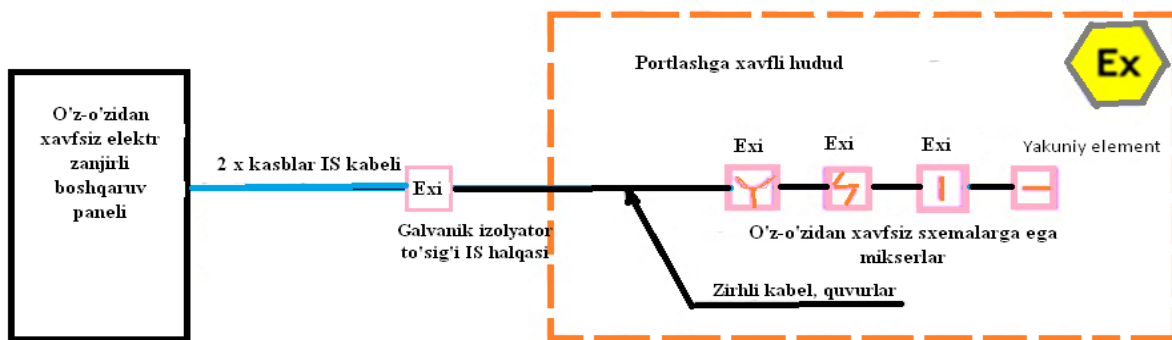
Agar iqtisodiyot tarmog'ini portlovchi bo'lsa, bu uning barcha 100% hududi portlovchi ekanligini anglatmaydi. Amalda, har doim kamroq portlovchi hududlar mavjud bo'lib, katta, keng obyektda ba'zida faqat bitta hudud kam portlovchi bo'lishi mumkin. Bunday holda, signalizatsiya tizimi uchun boshqaruv paneli sifatida o'z-o'zidan xavfsiz elektr davrlari bo'lgan ko'p siklli qurilmadan foydalanish shart emas (3-rasmga qarang).

3-rasm. "O'z-o'zidan xavfsiz yelektr zanjirlari" va an'anaviy boshqaruv panellari bo'lgan portlash signalizatsiya tizimi.

Ko'pincha, loyihalashda butun signal tizimi o'ziga xos xavfsiz halqalar yordamida qurilgan, ammo ma'lum bir hudud uchun faqat, portlashdan himoyalangan himoya turi bilan ishlab chiqarilgan detektorlardan foydalanish kerak bo'ladi. Bu, masalan, rezervuar issiqlik detektorlari bilan bog'liq bo'lib, ularning 90% "alangaga chidamli qobiq" bilan ishlab chiqariladi [5; 6-b.]. Bu holatda muammo shundaki, g'ilofli asboblari, shuningdek, an'anaviy asboblari to'g'ridan-to'g'ri, o'z-o'zidan xavfsiz halqalarga ulamasligi kerak. Bunday holda, qurilmalarning reaktiv elementlari (induktivlar va sig'imlar) tomonidan kiritilgan o'zgarishlar o'z-o'zidan xavfsiz pastadir parametrlarining o'zgarishiga olib keladi, Chiqish yo'li galvanik izolyatorlardan foydalanish orqali topiladi (4-rasmga qarang).

Portlovchi hududlarda termal chiziqli yong'in detektorlari yoki termal kabellardan foydalanishda, agar ular kontaktli ishlash prinsipiga ega bo'lsa (masalan, termoelektrod kabellari va simlari, transatlantik telegraf kabeli), o'zlari passiv elementlardir, ammo ular maxsus interfeys modullari orqali boshqaruv panellariga ulanadi [5; 6-b.].

4-rasm. "Portlashdan himoyalangan korpusli" detektorlarva "o'z-o'zidan xavfsiz signal zanjirlari" bo'lgan boshqaruv paneli yordamida yong'in signalizatsiya tizimi.

Shunday qilib, xavfli hududlarda signalizatsiya tizimlarini qurishda nafaqat, har bir o'ziga xos qurilmaning portlashdan himoyalangan belgilarini, balki butun signal zanjirining parametrlarini ham hisobga olish kerak. Portlovchi zonalarda signalizatsiya tizimlarini qurishda portlashdan himoyalangan boshqaruv panellari, detektorlar va annunciatorlarni tanlash bilan cheklanish yetarli emas. Bundan tashqari, faqat o'zlarining L va C qurilmalari tomonidan emas, balki kabel yo'nalishining parametrlari bilan ham belgilanadigan umuman pastadirning mumkin bo'lgan umumiy sig'imini (C) va induktivlikni (L) hisobga olish kerak, ya'ni, ma'lum bir turdagi kabelning L va C chiziqli qiymatlari va uning uzunligi e'tiborga olinadi.

O'rnatishdan oldin portlash xavfli hududga o'rnatilgan barcha jihozlar (detektorlar, sirenalari, avtomatlashtirishni boshqarish moslamalari va kommutatsiya mahsulotlari) portlashdan himoya belgilari, ogohlantirish yorliqlari, muhrlar, topraklama kontaktlari mavjudligi uchun diqqat bilan tekshirilishi va ko'rinadigan nuqsonlarga ega bo'lmash kerak. Kabellar va simlarni yotqizish, shuningdek, signalizatsiya texnik vositalarini yerga ulash loyihasi, elektr uskunalarini o'rnatish texnik reglament talablariga muvofiq amalga oshirilishi kerak. O'z-o'zidan xavfsiz davrlarning simli izolyatsiyasi o'ziga xos ko'k rangga ega bo'lishi kerak yoki simlarning uchlari ko'k rang bilan belgilanishi kerak. O'z-o'zidan xavfsiz va o'z-o'zidan xavfsiz bo'lmagan sxemalar uchun bir xil kabeldan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Simlar va kabellarning turlari, ularni yotqizish usuli portlovchi hudud sinfiga qarab tanlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati.

1. Классификация взрывоопасных зон: IEC 60079-10-1:2020.
<https://gosstandart.gov.by/classification-of-hazardous-areas-iec-60079-10-1-2020>.
2. ГОСТ Р 51330.0-99 Электрооборудование взрывозащищенное.
[ГОСТ Р 51330 — Яндекс: нашлось 5 тыс. рез.\(yandex.ru\)](https://yandex.ru/gost/51330)
3. ГОСТ Р 52350.11-2005. Электрооборудование для взрывоопасных газовых сред.
[ГОСТ Р 52350 — Яндекс: нашлось 4 млн рез.\(yandex.ru\)](https://yandex.ru/gost/52350)
4. Правила устройства электроустановок (ПУЭ) . [en-res.ru>wp-content/uploads/2020/02/pue.pdf](https://en-res.ru/wp-content/uploads/2020/02/pue.pdf).
5. © 2006 ООО Эрвист. Все права защищены.
Адрес: 111020, Москва, ул. 2-я Синичкина, д. 9А, стр. 10, БЦ "Синица Плаза"
<http://www.ervist.ru/stati/>.

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun elektron darslik yaratish jarayoni, uning tuzilishiga qo'yiladigan talablar, elektron darslik strukturasi funksional tarkibiy qismlari, elektron darslikdan foydalanish metodikasi, o'quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, elektron darslik, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlari, darslikni yaratish tamoyillari va bosqichlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tendensiya, elektron darslik, o'quv jarayonini axborotlashtirish, axborot-kommunikatsiya, texnologiya, ta'lim mazmunini boshqarish tizimlari.

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс создания электронного учебника для студентов высших учебных заведений, требования к его структуре, функциональные компоненты структуры электронного учебника, методы использования электронного учебника, индивидуализация и стратификация учебного процесса. Также освещается электронный учебник, возможности современных информационных и коммуникационных технологий, принципы и этапы создания учебника.

Ключевые слова: тренды, электронные учебники, информатизация учебного процесса, информационно-коммуникационные технологии, системы управления учебным контентом.

Annotation: This article discusses the process of creating an electronic textbook for students of higher education institutions, the requirements for its structure, the functional components of the structure of the electronic textbook, methods of using the electronic textbook, individualization and stratification of the educational process. It also covers the electronic textbook, the possibilities of modern information and communication technologies, the principles and stages of textbook creation.

Key words: trends, e-textbooks, informatization of the educational process, information and communication, technology, educational content management systems.

Oliy ta'lim muassasalarida faol ta'lim muhitini yaratish, o'quv jarayonida elektron darslikdan foydalanishning barcha mumkin bo'lgan variantlarini amalga oshirish uchun me'yorlashtiruvchi didaktik prinsiplar bo'yicha tanlangan o'quv materialini strukturalash zarur, oldindan, hatto loyihalash bosqichida har bir tarkibiy birlikning funksional maqsadini aniqlab u ta'lim faoliyatiga qanday kiritilishi oldindan ko'zda tutilgan bo'lishi kerak. Shunday qilib, strukturalash nafaqat elektron darslikning o'quv materialini (mazmunni), balki elektron darslikdan foydalanishning turli xil ssenariylari qarab aniqlanishi mumkin bo'lgan funksional elementlarini ham talab qiladi.

Elektron darslikning didaktik siklining to'liqligini ta'minlash xossasini batafsil qarab chiqamiz, chunki u boshqalar orasida elektron darslikni an'anaviy bosma shakldan ajratib turadi. O'qitish jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish modeli L.YA. Zorina tomonidan ishlab chiqilgan va didaktik siklining quyidagi bosqichlarini o'z ichiga oladi: umumiy didaktik maqsadning qo'yilishi va uni o'quvchilar tomonidan qabul qilinishi, o'quv materialining yangi qismini taqdim etish va uni talabalar tomonidan ongli ravishda idrok etilish, o'quv materialini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning uyushqoqligi va o'zini-o'zi tashkil etishi, teskari aloqani tashkil etish, o'quv materialini mazmunini o'zlashtirilishini nazorat qilish va

o'z-o'zini nazorat qilish, o'quvchilarni ta'lim muassasasidan tashqarida ishlashga tayyorlash. Barcha sanab o'tilgan bosqichlardan o'tishni ta'minlash, shuningdek, individuallashtirilgan faol-faoliyat ta'lim muhitini faqat biz o'rganib qolgan kitob yordamida yaratish, ba'zi hollarda qiyin, lekin mumkin bo'lsa-da, lekin elektron darslikning imkoniyatlariga to'liq mos keladi. Bu ayniqsa, teskari aloqani, nazorat va o'z-o'zini nazorat qilishni tashkil qilish imkoniyatiga, o'quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish, farqlash imkoniyatlariga taaluqlidir.

Elektron darslik faol rivojlanayotgan elektron boshqaruv qobiqlari bilan birgalikda elektron darsligiga nisbatan uning foydalanuvchilar bo'lgan ta'lim jarayonining barcha sub'ektlari oldida turgan ko'plab muammolarni hal qilishga qaratilgan ko'p funktsionalli tizimdir.

Foydalanuvchilarning uchta ko'rsatilgan toifalari uchun biz elektron darslikdan foydalanishning turli ssenariylarini va ushbu ssenariylarni amalga oshirishga imkon beruvchi uning tuzilishini ko'rib chiqamiz.

Eslatib o'tamiz elektron darslik, eng avvalo, darslik, ya'ni o'qitish vositasi bo'lib, bugungi kunda dolzarb bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni hisobga olgan holda, talaba uchun mo'ljallangan. XX asrning 80-yillarida V.V.Kraevskiy, I.YA.Lerner, M.N.Skatkinlar rahbarligida ishlab chiqilgan ta'lim mazmunining madaniy konsepsiyasiga amal qilgan holda, darslikni o'quv predmeti maqsadiga etaklovchi o'quv faoliyati dasturi sifatida qaraymiz, darslik muallifi esa bunda talabaning bilish faoliyatini yo'naltiradi, o'quv materialini o'zlashtirish jarayonini tashkil qiladi.

Elektron darslik zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlari tufayli o'qitish traektoriyalarini dinamik, real vaqt rejimida yanada aniqroq qurish imkonini beradi. Talaba o'z shaxsiy kompyuteriga o'rnatilgan elektron darslikdan foydalangan holda yoki mijoz-server tizimida masofadan turib ishlagan holda didaktik siklning barcha bosqichlaridan o'tishi mumkin. Ta'kidlaymizki, to'liq teskari aloqani tashkil qilish faqat ikkinchi holatda, ya'ni internetda ishlash jarayonida mumkin bo'ladi. Elektron darslikdan amalda foydalanishning mumkin bo'lgan ssenariylari to'plami u tegishli bo'lgan predmetga bog'liq, chunki har bir predmet turiga uning mazmunini uzatish va o'zlashtirishni tashkil qilish vositalarining o'ziga xos tizimi mos keladi.

Ma'lumki, elektron darslikni faqat bosma nashr yordamida ta'minlash qiyin bo'lgan individual dozalangan pedagogik yordam bilan talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish vositasi sifatida qarash mumkin. Agar biz elektron darslikni "faoliyat usullari" asosiy tarkibiy qismi bo'lgan predmetlar ko'rib chiqsak, unga asosiy materialga nafaqat fanlar asoslari, balki yo'nalish elementi sifatida faoliyat usullarini o'zlashtirish jarayonida qo'llaniladigan tipik masalalari ham kiradi. Talaba tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish jarayonining ssenariysi, umuman olganda, nazariy qismni o'rganish va uch turdagi amaliy topshiriqlarni ketma-ket bajarishni o'z ichiga olishi mumkin: testlovchi, mustaqil o'rganish va nazorat qilish uchun topshiriqlar. Birinchi turdagi topshiriqlar foydalanuvchining o'quv materialining keyingi qismini o'zlashtirishga tayyorligini baholash, nazariy qismning asosiy qoidalarini tushunish uchun kerak. Ta'limiy masalalar yordamida ko'nikma va malakalar shakllantiriladi, bu masalarni hal qilishda pedagogik yordam yo'naltiruvchi savollarni, nazariy qoidalariga havolalarni, tipik misollarga murojatlarni va nihoyat, masalani to'liq hal qilishni o'z ichiga olishi mumkin. Nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish uchun mo'ljallangan masalalar hech qanday "maslahat" ga ega emas. Talaba o'z tanloviga ko'ra murojaat qiladigan masalalar tizimi ijodiy topshiriqlar bilan to'ldirilishi mumkin,

Xulosa qilib aytganda, o'quv materialining har bir yangi qismini o'rganishdan oldin o'qish, mavzuni o'rganish maqsadi qo'yiladigan va asosiy nazariy qoidalarni bayon qilinadigan nazariy qism bilan tanishish taklifi beriladi. Talabaning kognitiv motivatsiyasini shakllantirish muammoli bayon qilishni ham o'quv ma'lumotlarini taqdim etishning turli ko'rgazmali shakllaridan

foydalanish bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Elektron darslik talabaga o‘zining shaxsiy fazilatlarini va xohishlariga ko‘proq mos keladigan yo‘lni tanlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rustamov, U. R., Xudoyberdiyev, R. F. (2020). Cluster method of using mobile applications in the education process. *Ekonomika i sotsium*, 12(79), 109-111.p
2. Shayxislamov, N., Madalimov, T., Maxmudov, Q. (2021). Smart texnologiyasi va undan ta'limda tizimida klasterli foydalanish imkoniyatlari. *sciyentific progress*, 1(3), 78-79-p
3. Ostonov .Q.A, Mardanov.E.M, Achilov.O`.I, About teaching students to methods of solving problems by combinator *Indonesian Journal of Education Methods Development* 2019. E-ISSN:2598-911x [DOI:10,15640/Jehd](https://doi.org/10.15640/Jehd)
4. Ostonov .Q.A, Mardanov.E.M, Achilov.O`.I, Totliyev. O`.X, About some methodical features of the development of creative competence of students in the process of solving research geometric problems. *American journal of social and humanitarian research* issn: 2690-9626 vol. 1, no.5, october- november 2020
5. Ostonov .Q.A, Mardanov.E.M, Achilov.O`.I, Imomqulova. O.N, About Some Methodical Features of the Development of Creative Competence of Students in the Solution of Research Problems in the Process of Differentiated Learning of the Course of Geometry. *Solid State Technology* Volume: 64 Issue: 2 Publication Year: 2021 Archives Available @ www.solidstatetechnology.us

THEORETICAL BASES OF MODELING STUDENTS IN THEIR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITIES

***Eshtemirov Akror Nurmakhmatovich;
Tashkent Institute of chemistry-technology
Shakhrisabz Branch Senior Lecturer;***

Annotation. In this article, the theoretical basis of modeling students in their future professional activities is presented. In addition, the origin and essence of the concept of "engineer", the subject of engineering activities, the objectives of which are based on the market.

Keywords. Future professional activity, modeling, engineer, designer, constructor, personality activity approach, etc.

Introduction. The word "engineer" is derived from the Latin word "ingenium", which means an acute mind, a kind of inventor. On the basis of the Latin word ingenium appeared the French version of the word engineer - engineer, which means to think, to think independently, to be an inventor.

"Engineer is a specialist with higher technical education" [1]. As an engineer-designer, constructor specialist, he is described as a specialist who solves the problems of the application of technologies in practice on a scientific basis. Engineer – "the creator of the Technosphere, prepared in scientific terms, therefore, the movement of the society on the creation and development of industrial civilization"[2].

Engineers say that people who are associated with the creation, development and operation of various types of equipment, that is, a specialist with technical knowledge who is able to create a variety of technical structures.

Having determined the origin and essence of the concept of "engineer", it will be necessary to find an answer to the question of what constitutes him in his professional activity.

Activity as a philosophical category is “an active form of human relations with the surrounding world, the meaning of which is the realization of purposeful changes in the direction of interests and interests”.

Activity in society-the system, its elements represent people and their needs, motives, goals, tools and forms of their implementation. In order to distinguish engineering activity from other types of activity, we try to clarify its main symptoms, such as: the subject of engineering activity; goals; tools; productivity; technology. The subject of traditional engineering activities is the process of purposefully creating, improving and efficient use of technology and related technical objects.

Therefore, technical entities are represented not only by materialized products of human activity, but also by technical entities and information products that characterize the processes of their creation: technical tasks, projects, manuals, programs, standards, subjects, etc[3].

The purpose of engineering activities for Man is to increase productivity through the use of a higher level of technology, that is, the use of scientific knowledge and technical objects, the effectiveness of any activity - scientific, industrial, medical, sports and the like.

Tools of engineering activities are as follows:

- material and technical means: technical, enterprise, communications;
- media-scientific, scientific-technical, methodological knowledge is recorded in different ways: monograph, textbook, textbook, project documents, computer program, web-sites;
- ualual means-people with knowledge, ability, professional skills in this field of activity;
- serves vs financial resources [4].

The productivity of engineering activities is determined by its purpose. The product of engineering activity is technical objects, their descriptions, other information materials related to it.

The technology of engineering activity is a broader concept than the technology of individual work of an engineer, it is: the organization of mutual labor activity between and among the Labor team of designers, manufacturers, repair Masters and others.

Historically, even in the Middle Ages, engineering activity did not yet exist in the modern sense, but it existed as a technical activity associated with manufacturing craftsmanship. The first engineers appeared only in the Renaissance, formed among the scientists who applied to technology, or among the artisans who studied independently, resorting to science. During the same period of awakening, engineering activity began to be separated from the sphere of technical activity as a “profession related to the regular application of scientific knowledge in technical practice”.

Conclusion. Thus, at the beginning of the Twenty-First Century, the existence of stratification of classical and structural engineering activities was observed. In addition to the above-mentioned elements of the composition of engineering activity, its main “components are considered actions that perform it”, that is, the activity is carried out through a certain set of actions that are subject to the conscious goals of this activity. It is understood to have any set of actions, to master and master the skills or abilities that correspond to it.

REFERENCES.

1. Антипин И.Г. Экспериментальные задачи по физике в 6-7 классах. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1974. 126 с.
2. Беликов Б.С. Решение задач по физике: Общие методы: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Высш. шк., 1986. 256 с.
3. Каменецкий С.Е., Орехов В.П. Методика решения задач по физике в средней школе. М.: Просвещение, 1971. 448 с.

4. Майер Р.В. Проблема формирования системы эмпирических знаний по физике: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02/ Р.В. Майер. – СПб., 1999. 350 с.
5. Разумовский В.Г. Творческие задачи по физике в средней школе. – М.: Просвещение, 1966. 156 с.

FIZIKAGA OID MASALALARNI YECHISHDA MODELLASHTIRISH METODIGA MOSLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

***Eshtemirov Axror Nurmaxmatovich;
Tashkent kinyo- texnologiya instituti
Shaxrisabz filiali katta oqituvchisi;***

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizikaga oid masalalarni yechishda modellashtirish metodiga moslashtirishning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, fizikaga oid o‘quv masalalari bosqichlarini modellashtirish metodlari va kognitiv faoliyatni tahlil qilish asosida masalalarni yechishning umumlashtirilgan metodlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘z. Model, modellashtirish, fizik masala, modellashtirish metodi, eksperiment, eksperimental masalalar.

Аннотация: В данной статье проанализированы особенности адаптации к методу моделирования при решении задач по физике. Приведены также методы моделирования этапов учебных задач по физике и обобщенные методы решения задач на основе анализа познавательной деятельности.

Ключевые слова: Модель, моделирование, физическая задача, метод моделирования, эксперимент, экспериментальные вопросы.

Annotation: This article analyzes the peculiarities of adaptation to the method of modeling in solving physical problems. In addition, the methods of modeling the stages of educational issues in physics and the generalized methods of solving the issues on the basis of the analysis of cognitive activity were discussed.

Keywords: Model, modeling, physical issue, modeling method, experiment, experimental issues.

Texnika oliy o‘quv yurtlari talabalarida fizikadan turli xil murakkablikdagi masalalarni yechishda modellashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish: nazariy, eksperimental, sifatli, miqdoriy, oddiy, murakkab, ijodiy, mavhum va aniq masalalarni yechish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Fizikadan o‘quv masalalariga birinchi ta’rif quyidagicha berilgan: "o‘quv amaliyotidagi fizikaga oid masalalar odatda unchalik katta bo‘lmagan muammo deb atalib, u fizikaning qonun va metodlariga asoslangan mantiqiy xulosalar, matematik harakatlar va tajribalar yordamida yechiladi.

Metodik va o‘quv adabiyotlarida masalalar odatda to‘g‘ri tanlangan mashqlar, ularning asosiy maqsadi fizik hodisalarni o‘rganish, tushunchalarni shakllantirish, o‘quvchilarning fizik tafakkurini rivojlantirish va ularda o‘z bilimlarini kundalik turmushda amaliyotda qo‘llash ko‘nikmasini shakllantirishdan iborat”.

Shunday ta’riflash orqali mualliflar o‘quv amaliyotida, metodik va o‘quv adabiyotlarida masalani tushunishni turlicha shaklda angladilar.

Fizika ta’limi masalasini vaziyat sifatida talqin qilinib, talabalardan fizika haqidagi bilimlarni o‘zlashtirishga, ularni amaliyotda qo‘llash va tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan fizikaviy qonun va metodlardan foydalanishga asoslangan aqliy va amaliy harakatlarni talab qilishini ta’kidlangan.

“Fizik masala - axborot jarayonlari majmuasi, ularning o‘zgarishiga bo‘lgan ehtiyojni keltirib chiqaradigan noaniq yoki hatto qarama- qarshi munosabatlar yig‘indisidir”.

Qator mualliflar tomonidan masalani yechishning o‘qitish metodikasi bo‘yicha umumiy bir qator masalalarni yechish qoidalari [3, 11-b], masalalarni yechish jarayonining tuzilishi [2,27-b], masalani yechish bosqichlari, masalalarni yechimini topishning umumlashtirilgan usullari o‘rganilgan.

Fizik masalaning yechimi murakkab dinamik tizim sifatida qarab chiqilgan. Bu tizimda o‘zgartiriladigan obyekt sifatida masala qaraladi. Uning talabini hal qilish va faoliyatning o‘zini egallash masala yechimining natijasi deb hisoblaydilar.

Kognitiv faoliyatni tahlil qilish asosida masalalarni yechishning umumlashtirilgan metodi belgilab berilgan bo‘lib, fizikadan masalalarni yechishda quyidagilarni:

1) obyektни tanlash; 2) obyekt holatini ajratib ko‘rsatish; 3) ta’sirni (shartlar, jarayonlar)ni ajratib ko‘rsatish; 4) oqim holatini ajratib ko‘rsatish; 5) tenglamalar tizimini tuzish; 6) tenglamalar sistemasini yechish; 7) natija yechimini tahlil qilish kabi ketma ket harakatlarni o‘z ichiga oladi [6].

Masalani yechishning yaxlit jarayonini quyidagi: 1-bosqich - masalalarni tahlil qilish; 2-bosqich - masalaning sxematik yozuvi; 3-bosqich - masalaning yechimini topish; 4-bosqich - masalaning yechimini amalga oshirish; 5-bosqich - masalaning yechimini tekshirish; 6-bosqich - masalani tadqiq qilish; 7-bosqich - masalaning javobini shakllantirish; 8-bosqich - masalaning yechimini tahlil qilish kabi bosqichlarga ajratilgan [5].

Keltirilgan masalani yechish jarayonining tuzilishi, taxminiydir, chunki masalaning haqiqiy yechimida bu bosqichlar odatda bir-biridan ajralib turmaydi, bir-biri bilan chambarchas bog‘liq va ba’zida ularning tartibi o‘zgarishi mumkin xolos.

Modellashtirish usulining asosiy bosqichlari va “eksperimental masala” tushunchasini tahlil qilish - eksperimental masalani hal qilishning asosiy bosqichlari bilan modellashtirish metodi o‘rtasida o‘xshashlikni o‘rnatishga imkon beradi (5 -jadval).

Shunday qilib, texnika oliy o‘quv yurtlarida umumiy fizika kursini o‘rganishda eksperimental masalalardan foydalanish nafaqat umumiy o‘rta ta’lim maktablarida olingan bilim va ko‘nikmalarni takrorlash, mustahkamlashga (kuzatishlar o‘tkazish, eksperimentni rejalashtirish va o‘tkazish, o‘lchov natijalarini qayta ishlash, ilmiy taxminlarni ilgari surish, ularni qo‘llash chegaralarini belgilash, olingan bilimlarni tabiiy jarayonlar va hodisalarni, texnik qurilmalarning ishlash tamoyillarini tushuntirish uchun ishlatish hamda shu bilan birga talabalarga bilish obyektlarini yechish jarayonida modellashtirishni o‘rgatish imkoniyatlarini beradi.

Modellardan foydalanish eksperimentining o‘ziga xosligi nafaqat amaliy harakat mavjudligida, balki maxsus modeli vaziyat - tabiatan tabiiy va sun’iy elementlaridan tashkil topgan eksperimental qurilmani yaratishda namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o‘quv fizik masalalarni yechish bosqichlari va modellashtirish metodi o‘rtasidagi mos kelishlar, texnika oliy o‘quv yurtlari talabalariga fizikadan turli xil murakkablikdagi masalalarni yechishda modellashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Антипин И.Г. Экспериментальные задачи по физике в 6-7 классах. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1974. 126 с.
2. Беликов Б.С. Решение задач по физике: Общие методы: Учеб. пособие для студентов вузов. – М.: Высш. шк., 1986. 256 с.

3. Каменецкий С.Е., Орехов В.П. Методика решения задач по физике в средней школе. М.: Просвещение, 1971. 448 с.
4. Майер Р.В. Проблема формирования системы эмпирических знаний по физике: дис. д-ра пед. наук: 13.00.02/ Р.В. Майер. – СПб., 1999. 350 с.
5. Разумовский В.Г. Творческие задачи по физике в средней школе. – М.: Просвещение, 1966. 156 с.

GIDRAVLIKA O‘QUV KURSINI LOYIHALASH ASOSIDA TALABALARNI MAXSUS MUHANDISLIKKA TAYYORLASH FUNDAMENTALIZATSIYASINING NAZARIY ASOSLARI

*Nazarov Odil Omonqulovich;
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tadqiqodchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada gidravlika o‘quv kursini loyihalash asosida talabalarni maxsus muhandislikka tayyorlash fundamentalizatsiyasining nazariy asoslari nazariy tahlili keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Gidravlika, loyihalash muhandislikka tayyorlash fundamentalizatsiya, fundamental ta’lim va boshqalar.

Аннотация: В данной статье представлен теоретический анализ теоретических основ фундаментализации специальной инженерной подготовки студентов на основе проектирования учебного курса гидравлика.

Ключевые слова: Гидравлика, проектирование инженерная подготовка фундаментализация, фундаментальное образование и т. д.

Annotation: In this article, the theoretical analysis of the fundamentals of preparing students for special engineering on the basis of the design of the gawlika course is presented.

Keywords: Idravlika, fundamentals of design engineering training, fundamental education etc.

Muhandislik ta’limi butun ta’lim tizimining mustaqil tarmog‘i sifatida inson jamiyatining rivojlanishi va birinchi navbatda, iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida yuzaga keldi. Uzoq vaqt davomida “Ustaga taqlid” usuli bilan malakali kadrlarni tayyorlash ishlab chiqarish ehtiyojlarini to‘liq qondirib keldi. Ushbu ta’lim usuli mehnat predmeti va texnologik usullar asrlar davomida o‘zgarishsiz qolishi mumkin bo‘lgan, taraqqiyot esa empirik tarzda aniqlangan, ko‘pincha tasodifiy bo‘lgan takomillashishlarning bosqichma-bosqich to‘planishi bilan ta’minlangan ishlab chiqarish kuchlarining sekin rivojlanishi sharoitida samara berdi[1].

Fan va ilmiy tadqiqotlar mustaqil ravishda rivojlandi va ishlab chiqarish sohasiga minimal ta’sir ko‘rsatdi. Ishlab chiqarish sohasida hunarmandlarning an’anaviy texnologik usullariga ega mehnati muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning narxi va shunga mos ravishda ishlab chiqarish xatolarining qiymati yuqori emas edi.

Hunarmand ham konstruktor, ham texnolog, ham ishlab chiqarish ishchisi va ko‘pincha savdogar ham edi. Mashinalashgan ishlab chiqarishga o‘tish mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshirdi va bir paytda ishlab chiqarish xatolarining bahosi keskin oshdi. Ishlab chiqarish jarayonida mehnatni taqsimlash zaruriyati tug‘ildi[2].

Ishlab chiqarish obyektlarining ham, ishlab chiqarish uskunalarining ham tezkorlik bilan murakkablashishi tobora murakkablashib borayotgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni tadqiq qilish

va tashkil etishga qodir bo'lgan maxsus tayyorlangan kadrlarni talab qildi. Ilm-fan yutuqlari ishlab chiqarish jarayoniga keng jalb etila boshlanib, bu esa o'z navbatida yangi texnikani ishlab chiqqan va ishlab chiqarishni tashkil etgan ishlab chiqarish ishtirokchilarining malakasini oshirishni talab qildi. Bunday kadrlarga bo'lgan ehtiyoj ishlab chiqarish hajmining oshishi bilan ortib bordi. Jamiyatning yangi ehtiyojlarini qondirish uchun ta'limning yangi tarmog'i — texnik, zamonaviy ma'noda aytganda — muhandislik ta'limi rivojlana boshladi. Tez orada har qanday mamlakatda muhandislik ma'lumoti darajasi davlatning iqtisodiy va keyinchalik harbiy qudrati uchun eng muhim omillardan biriga aylandi[3].

Muhandislik ma'lumoti talablari ilm-fan, texnika va ishlab chiqarishdagi o'zgarishlarni aks ettiradi[4]. Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida muhandisga qo'yiladigan talablarni baholash uchun jamiyatni rivojlantirishning zamonaviy davrini belgilovchi asosiy omillar va tendensiyalarni aniqlab olish zarur.

Shu munosabat bilan, ishlab chiqarish ishtirokchilari va, birinchi navbatda, ilmiy xodimlar va muhandislarning malakasi aniq rol o'ynaydi, chunki aynan ular iqtisodiyotning rivojlanish darajasini va uning istiqbollarini belgilaydi. Ishlab chiqarishni malakali kadrlar bilan ta'minlashda eng muhim o'rin oliy texnik ta'lim tizimiga tegishlidir.

Ilmiy-texnik inqilob davrida zamonaviy texnikani ishlab chiqish bilan shug'ullanadigan mutaxassis tomonidan qayta ishlanishi kerak bo'lgan axborot hajmining keskin o'sishi va tez yangilanishi tufayli muhandislik ta'limi murakkab vaziyatda qoldi. Muhandislik ta'limining an'anaviy usullari va vositalari mutaxassisni faol ishlashining butun muddati uchun yetarli bo'lgan bilimlar bilan ta'minladi.

Ilmiy va texnologik taraqqiyotning tezlashishi an'anaviy tarzda olingan muhandislik bilimlarini tezda "eskirishi"ga olib kelib, bu esa muhandisning ish samaradorligi keskin pasayishiga sabab bo'ladi. Bu holat muhandislik ta'lim tizimiga o'zgartirishlar kiritishni talab etib, bu nafaqat XXI asr muhandisiga nisbatan eng vakolatli forumlar, muhandislik ta'limi sohasidagi eng nufuzli xalqaro tashkilotlar tomonidan shakllantirilgan talablar mazmuni, balki tuzilmasini ham rivojlantirishda bevosita aksini topdi. Har qanday ta'lim fundamental bo'lishi kerak, chunki faqat u mustaqil ta'lim olishga imkon beradi. Ta'lim qisqa muddatli amaliy muammolarni hal qilish usullarini emas, balki fundamental bilimlarni beradi.

Fundamental ta'lim talabani ham, mutaxassisning ham yanada yuqori ilmiy harakatchanligini, ularning shaxsiy va professional salohiyatini ta'minlaydi. Professional tayyorgarlik (maxsus bilimlar va amaliy ko'nikma va qobiliyatlar) intellektual mehnat bozorida oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining qiymatini aniqlashning mezonlaridan biri hisoblanadi[5].

Xulosa qilib aytganda, fundamental ta'limning yaxlitligi muammosini tahlil qilish jarayonida o'rganishning uchta darajasini ajratish tavsiya etiladi. Bu ko'plab amaliy qo'llanishlar uchun yetarli darajada bo'lgan aniqlikdagi amaliyotda zarur bo'lgan gidravlik hisob-kitoblarda sifatli va miqdoriy natijalarni olish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Batishev S.Y. Podgotovka injenera-pedagoga – problema kompleksnaya // Professionalno-texnicheskoye obrazovaniye.-1976.-№3.-S.52-54.
2. Bashta T.M., Rudnev S.S. i dr. Gidravlika, gidromashini i gidroprivodi: Uchebnik dlya mashinostroitelnix vuzov. -M.: Mashinostroyeniye, 1982.-423 s.
3. Bezrukova V.S. Pedagogika professionalno-texnicheskogo obrazovaniya. Tekst leksiy. - Sverdlovsk: Izd-vo Sver.inj.ped.in-ta, 1990.-144 s.
4. Voznyuk V.S. Gidravlika i gidravlicheskiye mashini. - M.:Voyenizdat,1979.-168 s.

5. Gomoyunov K.K. O fenomene ponimaniya // Metodika i praktika prepodavaniya v texnicheskom vuze. Nauchno-metod.sb.-L.: Izd-vo Len.ped.in-ta, 1982.-86 s.

TALABALARGA TA'LIM BERISH JARAYONIDA FAOLIYATGA DOIR YONDASHUV TASHKIL ETISH

Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna;

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti

“Biznes va innovatsion menejment” kafedrasi assistenti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadqiqotchi tomonidan talabalarga ta'lim berish jarayonida faoliyatga doir yondashuv haqida tuxtalib o'tgan. Maqolada ta'lim va psixologiyaning uzviy bog'liqligi haqida tushunchalar mavjud.

Tayanch so'zlar: *Ta'lim*, psixologiya, tahsil, zamonaviy psixologiya, pedagogik boshqaruv, metodika, texnologiya, didaktik tizim, metodik tizim, ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматривается подход исследователя к деятельности по обучению студентов. В статье представлено понимание взаимозависимости образования и психологии.

Ключевые слова: Образование, психология, воспитание, современная психология, педагогический менеджмент, методика, технология, дидактическая система, методическая система, воспитание.

Annotation. This article discusses the researcher's approach to student learning activities. The article presents an understanding of the interdependence of education and psychology.

Keywords: Education, psychology, upbringing, modern psychology, pedagogical management, methodology, technology, didactic system, methodical system, education.

Faoliyatga doir yondashuv shuni nazarda tutadiki, tahsil oluvchilarning bilimlarni o'zlashtirish axborotni idrok etish, fahmlash, eslab qolish, qo'llash, umumlashtirish va tizimlashtirish jarayonida sodir bo'ladi, aksincha olam va ob'ektlar bilan o'zaro muloqot usullari haqidagi mavjud bilimlarni eslab qolish bilan emas.

Faoliyat kategoriyasi zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotda bazaviy jumla sanaladi. Faoliyatga psixologik nazariya va amaliyot yadrosi sifatida muayyan yo'nalishga ega xatti-harakatlar sifatida qaraladi. Faoliyat insonning o'zini yuzaga chiqarish uchun asosiy soha hisoblanadi. Hozirgi vaqtda faoliyat kategoriyasi ayniqsa sotsial-gumanitar bilim olish uchun muhim metodologik va nazariy ahamiyat kasb etadi, modomiki, V. A. Kondratevning ta'kidicha, uning yordamida voqelikka spesifik insoniy munosabatning umumiy tavsifi beriladi.

Faoliyat haqidagi psixologik tasavvurlar faoliyat turlari haqidagi ta'limotda konkretlashadi. Masalan, faoliyatning ontogenezda bir birini almashtiruvchi uch turi (o'yin, ta'lim, mehnat) alohida ajratadi; uch asosiy sotsial faoliyat (mehnat, muloqot, bilish) faoliyatning ikki turini (mehnat va muloqot) V. S. Semenovsotsial-isloh qiluvchi (tashqaridan yuzlanilgan) va ma'naviy-ijodiy (ichkariga, o'ziga) faoliyat turlarini farqlaydi. Ayrim psixologik tadqiqot ishlarida bilim olish bilan bog'liq faoliyat turlari, shuningdek, uning strukturasi ta'riflanadi, insonning ijodiy faolligi takomili mexanizmi ishlab chiqilgan. Faoliyatga doir yondashuv tamoyillarini tahsilda qo'llash o'zlashtirish usullariga, tafakkur va faoliyat namunalari va tarzlariga, bilim olishga sa'y-harakatlarni va ijodiy salohiyatni o'stirishga qaratilgan.

Zamonaviy psixologiya fani ta'limni sub'ekt ichki faolligining omili o'laroq ko'radilar “ta'lim olish psixologik kamolotning asosi sanaladi, uning negizida butun bir shaxs kamol topadi”

O'quv faoliyatining psixologik aspektlariga asosiy e'tibor qaratiladigan bo'lsa, o'quv faoliyati besh blokka bo'lingan: motivatsion, mo'ljalni olish, mazmuniy-amaliy, qadriyatli-irodaviy, baholovchi. Faoliyatga doir yondashuv tamoyili avvalo tahsil – bu ta'lim jarayoni sub'ektlarining hamkorlik va o'zaro tushunish ibtidolariga asoslangan birgalikdagi faoliyatini tushunib yetishni taqozo etadi. O'quv amallari, aqliy va amaliy operatsiyalar va xatti-harakatlar, o'z xulq-atvori va o'qishini ongli va maqsadli tarzda regulatsiya qilish (tartiblash), o'quv faoliyatini olib borishning individual tarzini (usulini) shakllantirish o'quv-tarbiyaviy jarayonning bosh mahsulotlari sanaladi. Qachonki faoliyatda bilim olish faolligini rag'batlantirish tizimi bilan ta'minlanuvchi harakatlar muvofiqligi, maqsadli hatti-harakatlar o'zaro mosligi ro'y bersa, faqat o'shanda “ustoz – talaba” tizimi o'zining samarador ko'rsatkichlariga erishadi.

Iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro aloqalariga konkret miqdori ifodalarni berishga targ'ib qiluvchi ekonometrika fani so'zsiz amaliy yo'nalish sohasiga ega. Ushbu dissiplina (fan)ni o'zlashtirish talabani nafaqat o'quv axborotini idrok qilishi, anglashi, umumlashtirish va tizimlashtirishda, balki ekonometrik masalalarni yechishda matematik-statistik instrumentariyni qo'llashda ham ifodalanuvchi faol ishchan pozitsiyasiz amalga oshishi imkonsiz. Shunday qilib, biz maqsadlarni qo'yishda, material mazmunini saralashda, uni bayon qilish metodlarida faoliyatga doir yondashuvni qo'llashni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz va uni pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalarini ekonometrikaga o'qitish texnologiyasini ishlab chiqishda asosiy yondashuvlardan biri sifatida ko'ramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хаустова О. И. Эконометрика: учебно-методический комплекс /О.И. Хаустова. - Новосибирск: Изд. НГПУ, 2006. - 221 с.
2. Юцявичене П. А. Теория и практика модульного обучения / П. А. Юцявичене. - Каунас: Швиеса, 1989. - 271 с.
3. Равшанова М.М. “Педагогика олий муассасалари талабаларига эконометрикани ўқитиш концепцияси ва методикасини ўзaro боғлиқлиги” Ўзбекистон Миллий университети хабарлари. 2022,[1/21] 140-141 б.
4. Shermuxamedova N.A. “Falsafa va metodologiyasi”- Universitet, 2005.
5. Nazarov Q.N. “Bilish falsafasi” T.: Universitet, 2005.
6. Лузик Э. В. Подходы к диагностике качества обучения [Текст] /Э.В. Лузик, Д. В. Чернилевский. - М.: МГТА, 2000. - 27 с.

IMITATION AXBOROT MODELLAR STRATEGIYASIDA AXBOROT TIZIMLARI MENEJERINING O'RNI

Qahramonova Xumora Qahramonovna

QarMII katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot texnologiyalari menejeri kasbining vazifalari, ularning axborot texnologiyalari sohasidagi o'rni, kompyuterlarini xavfsizligiga qanday yondashuvi haqidagi fikrlar yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: rollar pozitsiyasi, imitatsion modellashtirish, dasturlarni litsenziyash, tanqidiy tahlil, rivojlanish potentsiali, pedagogik tadqiqot.

Аннотация. В данной статье освещаются задачи профессии менеджера по информационным технологиям, их роль в сфере информационных технологий, идеи о том, как подойти к обеспечению безопасности своих компьютеров.

Ключевые слова: ролевая позиция, имитационное моделирование, лицензирование программ, критический анализ, потенциал развития, педагогическое исследование.

Annotation. In this article, opinions on the tasks of the profession of Information Technology Manager, their role in the field of information technology, how they approach the security of their computers are highlighted.

Keywords: roles position, imitation modeling, licensing of programs, critical analysis, development potential, pedagogical research.

Oliy ta'lim tizimida imitatsion axborot modellar strategiyasi pedagogik faoliyatni imitatsion axborot modellarning pedagogik imkoniyatlari va imitatsion yondashuvlarini integratsiyalab tashkil etishni nazarda tutadi. Bunda ushbu strategiya nafaqat talabalarga axborot modellashtirishning (ta'limdagi o'rganish obekti va bilish vositasi sifatida) umumiy o'quv ko'nikmalarini maqsadli shakllantiradi, balki ularni insonlar bilan o'zaro ta'sirlarda turli ijtimoiy rollarni bajarishga ham tayyorlaydi. Shu bilan birga imitatsion axborot modellar o'qituvchi tomonidan foydalaniladigan samarali didaktik vosita vazifasini bajaradi va talabalarda shakllanadigan ko'nikmalarning o'zi ham ikki ko'rinishga ega bo'ladi: bir tomondan talabalarni kimlardir tomonidan ishlab chiqilgan axborot modellarini tanqidiy tahlil qilishga o'rgatilsa (turli ijtimoiy rollar pozitsiyasidan), ikkinchi tomondan ularni shu kabi modellarni mustaqil ishlab chiqishga o'rgatib boriladi.

Dunyodagi ko'pgina rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimida ishlatilayotgan barcha materiallarni qayta ishlashda foydalanuvchilarni axborot modellari bilan ishlashga o'rgatish kerakligi takidlab o'tiladi. Ma'lumotlar bilan ishlashda zaruriy metodikalarni izlash va ularning taraqqiyotida obrazli idrok etishga asoslanganligi barchamizga ma'lum. Axborotlarni imitatsion modellashtirish nafaqat ta'lim beruvchi tomonidan ishlatilgan foydali didaktik vosita sifatida, balki shakllantiriladigan ko'nikmalar ko'rinishida ham namoyon bo'ladi. Mamlakatimizda olib borilayotgan pedagogik tadqiqot natijasida, hozirda axborot texnologiyalarining rivojlanish potentsiali to'liq ishlatilmayotganligi ma'lum bo'ladi. Bugungi kunda, bu informatikaning rivojlanayotgan potentsiali axborot texnologiyalarining umumiy madaniy kompetensiyalarida amalga oshirilishi kerak hamda axborot texnologiyalarining bir qancha madaniy, kasbiy vakolatlarini tashkil qiladi va shu bois bitta metodologik ko'rinishda yaratilishi lozim.

Guruhlarda ishlashning zarurligi, ko'pgina ko'nikmalarga ega bo'lishi muhim va vazifalarni modellashtirishga zid keladi. Shu bois, barcha harakatlar mutaxassisning xatti-harakatlariga, ish faoliyatini unumli bo'lishida "imitatsiyaga asoslangan modellar" ga e'tibor berish lozim. Imitatsiya tushunchasi bu shaxsning xulq-atvoriga yo'naltirilib, ularni ta'lim jarayonida topshirilgan vazifalarni sifatli bajarishga qaratilgandir.

Bizda ma'lumki, oliy ta'lim tizimida ixtisosliklari axborot texnologiyalari bo'lmagan yo'nalishlarda AKTga oid fanlar (hususan, texnik tizimlarda axborot texnologiyalari fani)ga tayanib, kelajakda talabalar o'z kasblarini mutaxassisi bo'lishi jarayonida AKT imkoniyatlaridan o'rinli foydalana bilishga o'rgatish muhimdir. Axborot texnologiyalari menejeri kasbi, axborot texnologiyalari maslahatchisiga o'hshash kasb bo'lib, unda o'z kompaniyasida kompyuterlarini xavfsizligiga va ularni yaxshi ishlashiga javobgar shaxs hisoblanadi. Axborot texnologiyalari bo'yicha menejer quyidagi vazifalarni bajaradi: tashkilotni ichidagi AKT infratuzilmasini saqlab qolish uchun javobgar shaxs; tizimlar majmuini va zaxira tizimlarining samarali ishlashini ta'minlash; apparat va dasturiy ta'minotni sotib olish; barcha foydalanuvchilar uchun xavfsiz kirishni sozlash; ichki va tashqi hujumlardan ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash; foydalanuvchilarga axborot texnologiyalarga oid maslahatlar berish.

Bu kasbda belgilangan tartib qoida asosida va barcha dasturlarni litsenziyash qonunlariga amal qilib, axborot kommunikatsion texnologiyalariga oid meyyoriy hujjatlarga rioya qilib, axborot kommunikatsion texnologiyalarning hamma imkoniyatlaridan foydalanib, kompaniya ehtiyojlarini qondirishiga va aniqligiga ishonch hosil qilishi kerak. Bu rolga asosan kompyuterlarda Nod32 dasturini o'rnatishni qisqacha o'rganib boriladi. Nod32 dasturini o'rnatish va bazasini yangilash.

Ixtiyoriy Nod dasturi olinadi va u kompyuterga o'rnatiladi (faqat dasturni o'rnatishdan oldin kompyuter razryadini aniqlash hamda shunga mos razryadli dastur tanlanadi. Masalan: 32 razryadli yoki 64 razryadli) .

Nod dasturini o'rnatgandan so'ng, bazasi yuklab olinadi va biror disk (C yoki D) ga yuklab olinadi. Keyin papka manzili ko'chirib olinadi. ESET NOD32 oynasi ochiladi. Ochilgan oynaning nastroykasiga kiriladi va F5 tugmasi klaviatura orqali bosiladi. Shunda *obnovleniya* qatori ochiladi.

Server obnovleniy dan "Izmenit" buyrug'i tanlanadi. Satrga baza manzili joylashtiriladi:(masalan, C:\offline_update_ess), so'ng Dobavit va OK tugmalari bosiladi.Asosiy oynadan "Obnovleniye" buyrug'i tanlanadi, so'ng "Obnovit versiyu bazi dannix signatur virusov" buyrug'i bosiladi va antivirus bazasi yangilanadi.

Axborot texnologiyalari kompetensiya tarkibiga keng bo'lmagan tizimda mukammal faoliyatni emas, xilma-xil ko'rinishga ega va bir qancha ijtimoiy rollarda harakat qiladigan kishi bilan natijaviy bog'lanishda, mutaxassis faoliyatini modellashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

1. Qahramonova X. Entertaining as a means of psychological and pedagogical impact in the process of formation of ict competencies// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – United Kingdom. Progressive Academic Publishing. UK, 2020. – №5. – P. 99-102. (13.00.00 №3).
2. Qahramonova X. Formation of students ict competencies using electronic educational resources // The Way of Science International scientific journal № 2 (72), -2020, P 60-63
3. Qahramonova X. Axborot modellashtirishda imitatsion rollardandidaktik vosita sifatida foydalanish // Ta'lim, fan va innovatsiY. – Toshkent, 2019. – №4. – B. 108-112. (13.00.00, №18).
4. Qahramonova X. Imitatsion rolga asoslangan axborot modellashtirishning pedagogik aspektlari // Qardu xabarlar. – Qarshi, 2020. – №1(47). – B. 161-164.
5. Qahramonova X. Axborot modellashtirishda ongni manipulyatsiya qilish // Mug'allim ham yzliksiz bilimlendirio'. – Nökis, 2021. – №2. – B. 59-63. (13.00.00, №20).

IMITATSIYALARGA ASOSLANGAN AXBOROTLARNI PEDAGOGIK FAOLIYATDA MODELLASHTIRISH SAMARADORLIGINI O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qahramonova Xumora Qahramonovna QarMII katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada imitatsiyalarga asoslangan axborotlarni modellashtirishning o'ziga xos xususiyati, uning afzalligi, bir noqulayligi, uni malakali pedagoglar amaliy ishlarda ishlatishi mumkinligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ixtiyoriy eslab qolish, navigator, bilimlar homiysi, xulosa chiqaruvchi, axborot modellashtirish, ijtimoiy rol.

Аннотация. В данной статье представлена информация о специфике информационного моделирования на основе имитаций, о его преимуществе, одном недостатке, о том, что его могут использовать в практической работе квалифицированные педагоги.

Ключевые слова: произвольное запоминание, навигатор, хранитель знаний, умозаключатель, информационное моделирование, социальная роль.

Annotation. This article provides information about the peculiarity of modeling information based on imitations, its advantage, one drawback, the fact that it can be used by qualified educators in practical work.

Keywords: voluntary memorization, navigator, sponsor of knowledge, summary, information modeling, social role.

Olib borilgan kuzatuv va tahlillar shuni ko'rsatadiki, imitatsiyalarga asoslangan axborotlarni modellashtirish o'quvchilarga zo'r qiziqish bilan o'qishga imkon beradi va o'quv materialining muhim qismini o'zlashtirib, uni tushunishga hissa qo'shadi. Mazkur strategiyaning samaradorligini taxmin qilish uchun zamonaviy psixologiyadagi ixtiyoriy va beixtiyor faoliyat, ixtiyoriy va beixtiyor eslab qolish ustida olib borilgan tadqiqotlar asos bo'ladi. Ular haqida atroflicha to'xtalib o'tamiz.

So'nggi yillarda o'quv jarayoniga jalb qilingan tadbirlarni tashkil etishning maqsadga muvofiqligi va samaradorligi: "O'zboshimchalikdagi faoliyat turi energiya zichligi va mehnat xarajatlari bilan tavsiflanadi. Majburiy rejimda odam vaqtni sezmasdan, charchamasdan ishlaydi. Odamlar uchun qulay bo'lgan faoliyat turi, beixtiyor jarayonlar bilan ixtiyoriylarni solishtirganda, beixtiyoriy jarayonlarning ustunligi bilan tavsiflanadi. Ushbu nisbat odatda taxminan 80% - ixtiyoriy bo'lmagan va 20% - ixtiyoriydir. Bu nisbat umumiy pedagogik texnologiyalarda ham e'tiborga olinishi lozim" [1].

Imitatsiyalarga asoslangan axborotlarni modellashtirish bo'lajak mutaxassislarning raqobatdoshligini oshirishga yordam beradi, chunki bu turli rollarda faoliyat yuritadigan insonlarning ehtiyojlarini "his qilish" ga yordam beradi. U yoki bu iste'molchi aynan nimani xohlayotganini yoki u yoki bu bozor segmentini taxmin qilishni o'rgatish uchun talabalarga ma'lumot modellarini ishlab chiqishda turli xil nuqtai nazarlarga tayanishni o'rgatish kerak, ishlab chiqilgan axborot modellarini u yoki bu rol nuqtai nazaridan muhokama qilishni tashkil qilish lozim bo'ladi.

"Rollar" yondashuvidan foydalanish maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar pedagogikasidan yaxshi ma'lum. Ta'lim oluvchilar uchun to'qqizta rol keltiriladi: "nima uchun", "bilimlar homiysi", "aloqachi", "navigator", "advokat", "ishonmaydigan", "xulosa chiqaruvchi", "psixolog" va shu kabilar [4]. Masalan, talaba aloqa bo'limining xodimi sifatida bugungi materialni ilgari olingan bilimlar bog'liqligini o'rnatishi lozim, shu jumladan boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqlikni topishi kerak. Advokatlik vazifasini olgan talaba, masalan, uy vazifalari bilan bog'liq barcha shikoyatlarini yig'ib, talabalarning manfaatlarini oqilona himoya qilishi lozim. Tadbiq etilayotgan barcha rollar didaktik va tashkiliy jihatlarga ajratib chiqilgan[4].

Keyinchalik, rolga asoslangan axborot modellashtirish elektron jadval protsessorlari muhitida ishlashda ma'lumotlar bazasi funksiyalarini o'rganish uchun muvaffaqiyatli ishlatilgan (real vaqt rejimida ma'lumot olish uchun talab qilinadigan futbol sharhlovchining roli, bu kompyuter sharoitida faqat maxsus vositalar funksiyalari yordamida erishish mumkin edi)[6].

Taklif etiladigan tasnif asosida foydalaniladigan ta'limiy ijtimoiy rollarning asosiy xususiyatlarini aniqlashga harakat qilamiz. Ko'lami bo'yicha. Ijtimoiy rolni o'qituvchi ba'zi mehnat talab qiladigan loyihani amalga oshirish uchun ham, o'quv materialining biron bir qismini ishlab chiqish uchun ham "taqdim etishi" mumkin. Ikkala holatda ham rolning ko'lami ma'lum muammolarning unchalik katta bo'lmagan tor doirasiga tushiriladi.

Qabul qilish usuliga ko'ra. Talabalarga o'qituvchi tomonidan turli didaktik vazifalarni

bajarish uchun ma'lum bir ijtimoiy rol taklif etiladi. Kelajakda talabalar ular tomonidan yoki boshqa birov tomonidan ishlab chiqilgan axborot modellari turli xil ijtimoiy rollar nuqtai nazaridan ko'rib chiqishni o'rganadilar. Bunday rolni olish usulini - vaqtincha tayinlanadigan deb ataymiz.

Rasmiylashtirish darajasi bo'yicha. Vaqtinchalik tayinlangan rollar, insonlar o'rtasida xatti-harakatlar qoidalarini qat'iy tartibga soladigan rasmiy munosabatlarni, shuningdek, hissiyot namoyon bo'ladigan norasmiy rollarni o'z ichiga olishi mumkin.

Motivatsiya turlari bo'yicha. Ba'zi rollarda ishlab chiqaruvchi o'zining "yangi majburiyatlarini" samarali bajarishini, boshqalari hissiy doirada ta'sir qilishini va axborot modelini ishlab chiqaruvchiga yaqinlari, kichik yoshlilar va boshqalar haqida tashvishlanishini taklif qiladi.

O'quv jarayonida foydalanadigan rollarning turlicha tasnifini tasavvur etamiz.

Ko'p qirrali bo'lish darajasi bo'yicha. Tayinlangan ba'zi rollar universal xarakterdagi axborotni modellashtirish sohasida ko'nikmalarni shakllantirishda didaktik vazifalarni hal qilishga imkon beradi: axborot modellari aniq, o'zgaruvchan manba ma'lumotlariga moslashuvchan va ehtiyotsiz foydalanishdan himoyalangan bo'lishi kerak. Masalan, bu rollar quyidagilar: kichiklar uchun modellar ishlab chiquvchi kattalar; qariyalar (bobo-buvilar) uchun model ishlab chiqadigan nabiraning roli.

Xulosa qilib aytganda, oliy o'quv yurtlari talabalariga o'qitishning yangi strategiyasini faraz qilib - imitatsiyalarga asoslangan axborot modellashtirishni taklif etgan holda, uning qoidalarining pedagogik jarayonning asosiy qonunlari hamda asosiy didaktik tamoyillariga muvofiqligi tahlilini taqdim etamiz, shuningdek uni samarali qo'llash uchun zarur bo'lgan shartlarni aniqlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Kushnir A.M. Prinsip prirodoobraznosti kak metodologicheskii bazis texnologizatsii obrazovaniya // *Texnologizatsiya obrazovaniya - trebovaniye vremeni*. Sb. statey. M.: FIRO, 2007. S. 97 - 109.
2. Poya D. Matematika i pravdopodobniye rassujdeniye. M.: Nauka, 1975. 464 s.
3. Fridland A.Y. Informatika: protsessi, sistemi, resursi. M.: Binom, Laboratoriya znaniy, 2003. 232 s.
4. Geyn A.G., Yunerman H.A. Informatika: Kn. dlya uchitelya: Metod, rek. k uchebn. 10-11 kl. M.: Prosvesheniye, 2001. 207 s.
5. Yunov S.V. Videoleksii: kompyuter. Uroki dlya nachinayushix. Krasnodar: Izd-vo instituta ekonomiki, prava i yestestvennix spetsialnostey, 2002. 78 s.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA FIZIKA O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Shohimardonov Jamoliddin Mirg'olimovich;

Qarshi Muhandislik Iqtisodiyot Instituti,

"Fizika va elektronika" kafedrasi stajyor o'qituvchisi;

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzluksiz ta'limning umumiy o'rta ta'lim maktablari fizika ta'limiga doir dolzarb muammolar ko'rib o'tiladi. Xususan, o'quvchilarning fizika fanidan o'zlashtirish ko'rsatkichini oshirishning turli usullari, zamonaviy muqobil o'quv adabiyotlarini yaratishdagi muhim omillarga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy darslik, muqobil darslik, muammoli ta'lim, formula, masala, modellashtirish.

Axborotlashgan jamiyat uzluksiz ta'limining umumiy o'rta ta'lim maktablari bosqichi ta'limida hozirgi davrda uchta muammo mavjud. Yechim davr talablariga muvofiq ravishda javob beradigan zamonaviy muqobil darsliklarni nashr etishga qaratilgan bo'lishi kerak:

- 1) barcha umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari mustaqil ravishda bilim olishga, o'quv adabiyotlarini o'zlashtirish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim;
- 2) o'qitish va rivojlanish o'rtasida tanlovni amalga oshiriganida esa o'quvchilar osonroq - mashg'ulotni o'rganishni afzal ko'radilar;

Birinchidan ushbu dolzarb muammoni hal qilish faqat darslikdagi materialni ochiq va batafsil taqdim etish sharti bilan mumkin, bu esa umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini o'quv adabiyotlarini o'qishga va mustaqil ravishda bilim olishga ko'maklashadi. Hozirgi davrda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchi ongini keyingi hayotlari uchun kerak bo'ladigan ma'lumotlar bilan to'ldirish emas, balki zarur ma'lumotlarni mustaqil olishga o'rgatish, o'quv adabiyotlarini ongli ravishda o'qishga o'rgatishdir. Darslikni mustaqil ravishda o'qiy olishlari uchun darslik o'qituvchi uchun emas, birinchi navbatda o'zlari uchun, o'quvchilar uchun yozilishi kerak [1]. Hech kimga sir emaski, o'tgan asrning 1968 yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika ta'limi bo'yicha ko'plab darsliklar o'qituvchi uchun yozilgan metodik qo'llanmalar yaratilgan. Ammo ushbu darsliklar o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olinmagan holda yaratilganligi sababli, faqat XX asrning so'nggi yillarida vaziyat ijobiy tomonga o'zgara boshlagan [2].

Fizikani o'qitishda muammoli ta'lim bilan ozmi-ko'pmi bog'liq bo'lgan quyidagi: vazifalar yordamida o'qitish usuli, muammoli vaziyatlarni yaratish orqali o'qitish usuli va muammoli ta'limning o'zi kabi yondashuvlar mavjud [3]. Topshiriqlar yordamida o'qitish usuli quyidagicha: o'qituvchi o'quvchilarga hali o'z yechimini topa olmagan vazifalarni taklif etadi. U biror narsani tushuntiradi, nazariyaning yangi elementlarini kiritadi, so'ngra asl muammoga qaytadi va uni oxiriga yetkazadi. Aslida, bu o'qitishning juda mos usuli, ammo uning bitta asosiy kamchiliklari mavjud bo'lib, bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim e'tiborga olinishi lozim. Darsliklarda beriladigan o'quv material o'quvchilarga tushunarli bo'lgan tilda taqdim etilgan bo'lishi kerak. O'qituvchi uni o'quvchilarga tushuntiradi, chunki u yangi o'quv materialni tushuntirish jarayonini yanada qulaylashtiradi. Muammoli vaziyatlarni yaratish usuli bilan taxminan bir xildir. O'qituvchi o'quvchilarga muammoli vaziyatni yaratib, dars mobaynida o'qituvchi o'quvchilarni ushbu muammoli vaziyatdan olib chiqadi. Ushbu ikki usuldan foydalanganda o'quvchilar odatda passivdir. Muammoli ta'limga to'g'ri yondashish ikki pozitsiyaga asoslangan bo'lishi maqsadga muvofiqdir: 1) muammoga bevosita o'quvchilarning o'zi duch kelishi kerak; muammoni hal qilishda yoki qandaydir mustaqil ravishda erkin mulohaza yuritishda u shaxsan o'zi biror narsani o'z kuchidan tashqarida ekanligiga ishonch hosil qilishi kerak; 2) o'quvchi tomonidan muammoni hal qilish o'zlashtirilgan bilimlariga mos kelmasa uni o'rganish keyinroq qoldirilishi yoki o'z bilimi doirasidagi boshqa bir muammo o'rganilishi mumkin. Faqat ana shu sharoitda muammoning yechimiga erishib, o'quvchi o'z taraqqiyotida ilgarilab ketganini tushunib yetadi va ma'lum ijobiy his-tuyg'ularga ega bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari fizikasi ta'limi quyidagi: mexanika, molekulyar fizika, elektrodinamika va kvant fizikasi elementlari kabi bo'limlardan iborat [4]. Avvalambor yuqoridagi mavzular, fizikaning qaysi sinfida o'rganilmasin, o'quv materialning tashkil etilishi deyarli har doim quyidagi: formulalar - tenglamalar - aylanishlar ko'rinishidagi qat'iy sxema bo'yicha amalga oshirilishi bilan ifodalanadi.

Maqola muallifi xulosasiga ko'ra, o'quvchilar fizika ta'limini bir butun sifatida tushunishlari uchun, eng avvalo, ular birlamchi modellarni to'liq o'zlashtirishlari muhim ahamiyatga ega. Demak, ularning muayyan mavzuni o'rganishdagi faoliyatini shunday tashkil etish zarurki, yangi obyektni (aniq fizik model – formula) tizimli ravishda, turli tomonlardan, turli vaziyatlarda ko'rib chiqilishi zarur. Shu o'rinda quyidagi oltita yo'nalishdan iborat formulalarning ma'lum bir sinfini o'rganish uchun mashqlar tizimida aniqlashning uslubiy muammosi mavjud: 1) masalalarni grafik ko'rinishida yechish; 2) masalalarni yechishda formulalardan unumli foydalanish; 3) grafiklarga aylantirish; 4) noma'lumlarning keltirib chiqarish; 5) bir butunga birlashtirgan qismli vazifalar; 6) grafikni o'qish.

Shuning uchun hozirgi davrda uzluksiz ta'limning umumiy o'rta ta'lim maktablari bosqichi o'quvchilari mustaqil ishlash va fikr yurita olmaydilar. Axborotlashgan jamiyat umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining o'z kuzatishlari, xulosalari yo'q. Bu esa umumiy o'rta ta'lim maktablari fizika ta'limidagi amaldagi vaziyatni davr talablariga muvofiq ravishda to'g'rilash zarurligini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Б.Т. Лихачев "Методические основы педагогики", Самара, 1998 г.
2. Ishmurodova G.I. Maktabda mexanika ta'limi mazmuni va uning ilmiylik darajasini oshirish yo'llari. Monografiya.–Qarshi: «Nasaf» nashriyoti, 2019.126 b.
3. Турсунов К.Ш. Теоретические основы и реализация фрейм-подхода в обучении физики. /под. ред., доктор педагогических наук, член–корреспондент РАО, директор Института образования человека, г.Москва, Хуторской Андрей Викторович. Монография. Ташкент, Кар ИЭИ, 2020.161 с.
4. Muhitdinov M., Matchonov X., Umarova N., Norqobilov F. Fizika.–5–6.–Toshkent, Zamin nashr, 2020.–196 b.

ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ МАЗМУНИНИНГ ПСИХОЛОГИК ТАВСИФНОМАСИ

Д.С. Холмуродов

Қарши давлат университети докторанти

Аннотация: Мақолада технологик таълим мазмунидан келиб чиқиб, ўқувчиларни касбга йўллаш, амалий меҳнат фаолиятига тайёрлашда технологик таълим ўқитувчиларининг технологик тайёргарлигини таъминлашда умумтехника ва технология фанлари ўрни таҳлил қилинади, малака ва кўникмаларнинг шаклланишини психологик хусусиятлари баён қилинади.

Калит сўзлар: технологик таълим, технология фани ўқитувчиси, умумтехника фанлари, технология фанлари, ўқувчи, малака, кўникма, шаклланиш жараёни, меҳнат психологияси, ишлаб чиқариш, касбий фаолият.

Аннотация: В статье анализируется важная роль общетехнических дисциплин и технологии в обеспечении технологической подготовки учителей технологического образования на основе содержания технологического образования, а также рассмотрены вопросы формирования умений и навыков, и их психологические особенности.

Ключевые слова: технологическое образование, учитель технологии, общетехнические дисциплин, технологические науки, учащиеся, квалификация, мастерство, процесс формирования, психология труда, производство, профессиональная деятельность.

Annotation: The article analyzes the important role of general technical sciences and technologies in providing technological training for teachers of technological education based on the content of

technological education, discusses the psychology of labor and their characteristics, the formation of skills and competencies in the labor process .

Key words: technological education, technology teacher, general technical disciplines, technological sciences, students, qualifications, mastery, formation process, labor psychology, production, professional activity.

Технология дарслари умумтаълим мактабларида ўқувчиларни амалий меҳнат фаолиятига тайёргарлик кўришида, касб танлашда муҳим ўрин тутди. Келажакда ўқувчи қандай касбни эгаллашдан қатъий назар “Технология” фанидан олган билим, малака ва кўникмалари уни ҳаётида асқотади, албатта наф келтиради. Технологик таълим ўқитувчиларини технологик тайёргарлигини таъминлашда умумтехника ва технология фанлари муҳим аҳамиятга молик ҳисобланади. Технология дарсларида материалшунослик, асбоб-ускуналар, мосламалар ва улардан фойдаланишга оид билимларни ўзлаштиришни назарда тутилади. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва уй-рузғор буюмларини таъмирлашга оид кўникма ва малакалар ҳосил қилинади. Шу билан бир қаторда ўқувчилар турли материалларга ишлов бериш усуллари эгаллашда ўз қобилиятларини намоён этишлари учун имконият яратишга ҳаракат қилинади. Зеро, материалларга ишлов бериш билан боғлиқ умуммеҳнат кўникмалари ҳар бир инсон ҳаётида муҳим ўрин тутди. Жамиятимизнинг ҳар бир аъзосининг билим ва салоҳиятини тўла руёбга чиқаришга қаратилган бозор муносабатларини ривожланиб бораётганлиги бу кўникмаларнинг зарурати янада оширмоқда. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш лозимки, креативлик, яъни ижодкорлик термини вақтли матбуотда, турли илмий-методик адабиётларда кенги қўлланилмоқда, ҳамда унга янги ғояга асосланган моддий ва маънавий бойликларни яратиш деб таъриф берилмоқда. Ҳақиқатан ҳам ижодий фаолият туфайли ҳаётимиз янада қулай ва фаровон бўлиб бормоқда. Кундалик турмушимизда ишлатиладиган барча буюмлар, жиҳоз ва ускуналар ижодкор инсонлар томонидан яратилган техник воситалар ва технологияларнинг маҳсули ҳисобланади, уларни меҳнати улароқ, замонавий самолётлар, улкан кемалар, автомобиллар, катта имкониятга эга бўлган компьютерлар яратилган.

Технология дарслари жараёнида ўқувчи томонидан бажариладиган меҳнат ҳаракатлари, усуллари мураккаб психологик структурага эга. Масалан, ўқувчи меҳнат ҳаракатларини бажариш жараёнида машина, механизм ва бошқа техник қурилмалар билан ўзароалоқада бўлади. Бундай ҳолларда ўқувчи фаолиятини тўғри бошқариш учун эса психология қонуниятларини билиш, энг аввало меҳнат психологиясини билиш зарур.

Меҳнат психологияси жамоатчилик-тарихий ва аниқ ишлаб чиқариш шароитида, меҳнат қуроллари, шахснинг сифати, технологик таълим методлари билан боғлиқ равишда меҳнат фаолиятининг турли турларини психологик хусусиятларини ўрганади. Умумтаълим мактабларида технология дарсларида ўқувчилар касбга йўналтирилса, касб-хунар коллежлари ва техникумларда эса ўқувчилар бевосита ишлаб чиқариш учун меҳнат фаолиятига тайёрланади. Бу фаолиятга ишчининг меҳнат ҳаракатлари йиғиндиси киради, уни ёрдамида у меҳнат предметига таъсир қилиши ва қурилма ишини бошқариши киради. Меҳнат ҳаракатларига ишлаб чиқариш жараёнларини режалаштириш, тайёргарлик кўриш, амалга ошириш, назорат ва хизмат кўрсатиш киради. Ишлаб чиқариш жараёни мураккаб жараён бўлиб, уни технологлар, иқтисодчилар, психологлар ва бошқа мутахассислар ўрганадилар ва амалга оширадилар. Технологик таълим асосан ишлаб чиқаришнинг қуйидаги меҳнат жараёни, операциялари, усуллари ва иш ҳаракатлари билан боғлиқ [1].

Ишчи ходимнинг касбий фаолияти учун типик бўлган, аниқ турдаги якунланган ишни бажариш билан боғлиқ иш ҳаракат кетма-кетлиги йиғиндисига меҳнат жараёни дейилади. Масалан, токарнинг меҳнат жараёни- бу берилган чизма асосида деталь тайёрлаш бўлса, электрик-монтёрники эса электр тармоққа истемолчиларни улаш билан тушунтирилади. Меҳнат жараёни кетма-кетлиги бўйича қуйидаги элементларга бўлинади: операция, усул, иш ҳаракати.

Меҳнат операцияси меҳнат жараёнининг бир қисми бўлиб, бир типдаги асбоблар, мосламалар, меҳнат усуллари қўлланиши билан тавсифланади.

Меҳнат усули эса аниқ бир технологик мақсад бўйича ишчининг якунланган меҳнат ҳаракатидир. Масалан, заготовкани ёғочга ишлов бериш дастгоҳининг планшайбасига ўрнатиш, газлама –мато қирқиш ўлчамларини назорат қилиш ва ҳ.к.

Иш ҳаракатлари меҳнат жараёнида ишчининг қўли, танаси ёки оёғининг зарур ҳаракатларини белгилайди. Иш ҳаракатлари меҳнат фаолиятини амалга оширувчи усул сифатида технологик таълимда сезиларли ўрин эгаллайди, ҳамда траектория, тезлик, суръат ва куч билан тавсифланади.

Фаолият, таъсир, операция, усул, ҳаракат тушунчаларига педагогика, психология, ишлаб чиқаришни ташкил қилишда турли таъриф берилади.

Психологияда фаолият деб, вужудга келган эҳтиёж туфайли инсоннинг атроф-муҳитга фаол таъсири натижасида онгли равишда мақсадга эришиш йўлида қилинган ҳаракати тушунилади. Ҳар қандай фаолият, шу жумладан ўқув-тарбиявий, меҳнат фаолиятлари мотивлари, рағбатлантирилиши, мақсадлари билан тавсифланади.

Технологик таълимда иккита фаолият тури – технологик меҳнатга ўргатиш ва ижтимоий-фойдали самарали меҳнат органик равишда бирлаштирилади. Меҳнат фаолиятининг таркибий тузилишига мақсад, мотив ва рағбатлантиришлар билан бир қаторда йўналтирувчи, бажарувчи, тузатувчи, якунловчи меҳнат ҳаракатлари киради. Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, меҳнат ҳаракатларидан олдин ақлий ҳаракатлар содир бўлади. Шунинг учун ҳам амалий машғулотларда, масалан станоклар ва бошқа технологик жиҳозларда ишлаганда, ўқувчиларнинг техник ва технологик тафаккурини ривожланиши таъминлайдиган назарий тайёргарликдан бошланиши лозим. Акс ҳолда, технологик таълим психология ва педагогика нуктаи назаридан нотўғри бўлиб, баркамол шахснинг шаклланиши ва ривожланиши учун зарарли бўлган ўқувчиларнинг биомеханик машқлар жараёнига айланади. Техник ва технологик тафаккурни шакллантириш ва ривожлантириш имкониятлари жуда кенг. Бундай шароитда муаммоли, дастурлаштирилган таълим, ижодкорлик топшириқлари, фанлараро алоқадорлик, ҳамда ихтирочилик билан боғлиқ тугараклар ва секциялар техник ва технологик тафаккурни ривожланишига ижобий ва самарали таъсир кўрсатади. Умумтаълим мактабларидаги ўқув устахоналарини ўқув ва моддий-техника базаси (станоклар, асбоб-ускуна ва жиҳозлар, материаллар) ни талаб даражасида жиҳозланиши, креатив компетентли технологик таълим ўқитувчиларнинг мавжудлиги ўқувчиларнинг ижодий ишларини ташкил қилишнинг асосий шarti ҳисобланади [1].

Адабиётлар

1. Якубов С.Х., Холмуродов Д.С. Совершенствование технологической подготовки современного специалиста. Моделирование процесса формирования учебно-познавательной деятельности учащихся профессионального колледжа. Монография. – Deutschland, Palmarium Academic Publishing, Saarbrücken, 2017. - 90 p.

2. Якубов С. Х., Якубова Л. С. Методическая система инновационной подготовки учителей технологии при преподавании общетехнических дисциплин//Мир образование-образование в мире. Научно-методический журнал, 2022. №1(85), январь-март.- С.83-92.

ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ДАРСЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МАЛАКА ВА КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ШАРТЛАРИ

Л.С. Якубова

Қарши давлат университети технологик таълим кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада технологик таълим дарсларида малака ва кўникмаларни шакллантиришнинг педагогик-психологик шароитлари ҳамда бу жараённинг қонуниятлари асосида ўқитиш методларини тўғри танлашга боғлиқлиги ўрганилган ва технологик таълим ўқитувчиларига тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: технологик таълим, ўқувчи, малака, кўникма, педагогик-психологик шароит, шаклланиш жараёни, қонуният, ўқитиш методи.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогико-психологические условия формирования умений и навыков на уроках технологического образования и зависимость правильного выбора методов обучения от закономерностей этого процесса и даются рекомендации учителям технологического образования.

Ключевые слова: технологическое образование, студент, квалификация, мастерство, педагогико-психологические условия, процесс формирования, закономерность, метод обучения.

Annotation: The article examines the pedagogical and psychological conditions of the formation of skills and abilities in the lessons of technological education and the dependence of the correct choice of teaching methods on the basis of the laws of this process and makes recommendations to teachers of technological education.

Keywords: technological education, student, qualification, skill, pedagogical-psychological conditions, the process of formation, regularity, teaching method.

Малака ва кўникмалар бу мураккаб психологик ва педагогик тушунчалардир. Ўқувчиларда малака ва кўникмаларни шакллантириш жараёни янада мураккаброқ ҳисобланади. Технологик таълим ўқитувчилари бу жараённинг қонуниятларини яхши билишлари зарур. Бу эса ҳар бир конкрет ҳолатда ўқувчилар билан ишлаш жараёнида ўқитиш методларини тўғри танлаши ва қўллай олиши учун асқотади [1].

Бир қатор психологлар ва педагоглар кўникмаларни малаканинг шаклланишини бошланғич босқичи сифатида белгилайдилар. Бошқалари эса, аксинча, малакани маҳоратни шаклланишини дастлабки босқичи деб тушунтиришади. Бизнингча, кўникмани шахснинг мақсадли фаолияти жараёнида онгли равишда автоматик тарзда бажариш қобилияти сифатида таърифлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Технологик таълимнинг исталган профили бўйича машғулотларни ўтказиш жараёнида ўқувчиларда ақлий, ҳиссий(идрок этиш қобилияти), ҳаракатчанлик, ирода каби кўникмалари шаклланиши керак.

Кўникмаларни шаклланиш жараёни аста-секинлик билан содир бўлади ва бир қатор босқичлардан иборат бўлади. Кўникмаларни шакллантириш даражаси ҳақида, масалан, К.К. Платонов тақлиф қилгандек, кўникмаларни эгаллашнинг турли босқичларида меҳнат ҳаракатларини автоматик бажариш даражаси (1- жадвал) билан аниқлаш мумкин.

Технологик таълим ўқитувчилари умумтаълим мактаб ўқувчиларини технология дарсларини бошланғич босқичига эътибор қаратиши лозим, чунки IX синф ўқувчилари меҳнат кўникмалари даражаси бўйича турлича бўлади. Бу эса бир қатор сабаблар билан тушунтирилади: кўникмаларни шаклланиши қатъий индивидуаллашгани; ҳар хил мактаблар ўқувчиларининг ўзлаштириш даражаси бир хил эмаслиги; баъзи бир ўқувчиларда нотўғри шаклланган кўникмаларнинг мавжудлиги, уларни қайта тайёрлашни талаб қилади.

1-жадвал

Ҳаракат кўникмаларини шакллантириш босқичлари

Босқичлар	Кўникмаларни автоматлаштириш даражаси	Меҳнат ҳаракатларини бажариш хусусиятлари
I	Кўникманинг шаклланишини бошланиши	Ҳаракатнинг мақсадларини тушунади, аммо унга қандай эришишни билмайди. Ҳаракатни бажаришда қўпол хатоларга йўл қўяди.
II	Онгли, ҳаракатларни маҳоратсиз бажариш	Ҳаракатни қандай бажаришни аниқ тушунади, лекин диққатнинг интенсив равишда кучайтиришга қарамай, уни нотўғри бажаради, ҳамда кўп қўшимча ҳаракатлар қилади, ҳаракатлар маҳоратсиз бажарилади.
III	Кўникмаларни автоматлаштириш	Иш ҳаракатлари эътиборсиз равишда автоматик тарзда бажарилади, уни бажариш сифатининг босқичма-босқич ўсиши, кераксиз ҳаракатлар бўлмайди, ҳосил бўлган кўникмаларни ижобий узатилиши содир бўлади.
IV	Юқори автоматлаштирилган маҳорат	Мураккаброқ иш ҳаракатларини аниқ, иқтисодий жиҳатдан тежамкор, барқарор бажаради.
V	Кўникмани автоматсизланиши	Иш ҳаракатларини бажариш ёмонлашади, хатолар такрорланади, шунинг учун ҳам бу босқич мажбурий ҳисобланмайди.
VI	Иккиламчи малакали автоматлаштириш	Тўртинчи босқичнинг асосий хусусиятларини тиклаш ва такомиллаштириш.

Технология фани ўқитувчилари ўз фанлари бўйича тизимли машғулотларни бошлашдан олдин (ҳар бир профил бўйича) ўқувчиларни малака даражасини аниқлаши лозим, масалан, синов ишларини ўтказиши, шунингдек, уларнинг иши шахсан кузатиши шарт. Сўнгра ўқувчиларни ишига ҳеч қандай баҳо бермасдан, ўқувчилар билан келгусида олиб бориладиган ишларни белгилаб олиш учун индивидуал суҳбат ўтказиш мақсадга мувофиқ [2].

2-жадвал

Малакаларни шакллантиришнинг асосий босқичлари

Босқичлар	Маҳорат даражаси	Маҳоратнинг психологик структураси
I	Бошланғич маҳорат	Иш ҳаракати мақсадларини англаш ва

		илгари олган олган билим ва малака, кўникмалар асосида уни амалга ошириш усуллари излаш; фаолият синов ва хатолар билан амалга оширилади.
II	Етарли даражадаги малакали фаолият	Ушбу фаолиятга хос бўлмаган илгари олинган кўникмалардан фойдаланиш ҳақидаги билимлар ва иш ҳаракатларини бажариш усуллари асосида амалга оширилади.
III	Алоҳида умумий маҳорат	Турли фаолият турларида талаб қилинадиган бир қатор алоҳида, юқори даражада ривожланган, жуда тор соҳалар бўйича фаолиятда қўлланиладиган кўникмалар (масалан, ўз фаолиятини режалаштириш қобилияти, ташкилотчилик қобилияти ва бошқ.) асосида ҳаракат амалга оширилади.
IV	Юқори даражада ривожланган маҳорат	Ушбу фаолият соҳасида олинган билим ва кўникмалардан ижодий фойдаланиш, бунда нафақат мақсадни, балки уни танлаш мотивларини ҳамда унга эришиш йўллари билиши билан белгиланади.
V	Маҳорат	Турли кўникмалардан ишончли ижодий фойдалана олиш

Кўникмаларни шакллантиришнинг асосий усули машқлар ҳисобланади. Амалий машғулотлар жараёнида ўқувчида меҳнат фаолиятининг турли кўникмалари шаклланади.

Бироқ, кўникмаларнинг шунчаки йиғиндиси малака ёки маҳоратни ташкил этмайди. Малакаларни шакллантиришдан олдин кўникмаларни мажмуалари, яъни алоҳида кўникмаларнинг турли хил комбинацияларда босқичма-босқич умумлашиши натижасида ўқувчи фаолиятида сифат ўзгариши содир бўлади – малака шаклланади. Малака – ўқувчининг берилган ишни талаб қилинадиган сифат даражасида ва белгиланган вақтда вомида бажариш қобилиятидир. Кўникма ва малакалар мураккаб психологик структурага эга. Малаканинг таркибий элементлари - тасаввурлар, тушунчалар, билимлар, шунингдек, ушбу фаолият турига мос келадиган турли кўникмалар ва уларнинг комбинациялари ҳисобланади. Малаканинг шаклланишида ҳаракатларнинг мақсади ва натижаси, ҳамда унга эришишнинг усуллари ҳақидаги ғояларни англаш алоҳида аҳамиятга эга. Малакалар ҳам худди кўникмалар каби босқичма-босқич шакллантирилади (2-жадвал).

Ўқувчиларнинг малакаларини ва уни таркибига кирувчи кўникмаларни шакллантириш ишларида қуйидаги шартларга риоя қилиш шарт:

- Ўқув фаолияти мақсадларини аниқ шакллантириш;
- Машқларни бажаришда ўқувчиларнинг иш ҳаракатлари мазмуни ва кетма-кетлиги тушунишларига эришиш;
- Ўқувчиларни ўзлари томонидан иш ҳаракатлари сифатини ўз-ўзини назорат қилишини амалга ошириш;

- Ўқувчилар ишларидаги хатоларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этиш;
- Ўқувчилар фаолиятининг бориши ва натижасини холисона баҳолаш.

Адабиётлар

1. Якубов С.Х., Холмуродов Д.С. Совершенствование технологической подготовки современного специалиста. Моделирование процесса формирования учебно-познавательной деятельности учащихся профессионального колледжа. Монография. – Deutschland, Palmarium Academic Publishing, Saarbrücken, 2017. - 90 p.
2. Якубов С. Х., Якубова Л. С. Методическая система инновационной подготовки учителей технологии при преподавании общетехнических дисциплин//Мир образование-образование в мире. Научно-методический журнал, 2022. №1(85), январь-март.- С.83-92.

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ДАСТУРИЙ ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Джураев Олимжон Наркулович
ҚарДУ ўқитувчи

Аннотация: Мақолада ҳозирги кунда таълим жараёнида аҳборот коммуникация технологияларидан фойдаланиш ва ундаги муаммо ва уларни ечимлари ҳақида сўз боради.

Таълим соҳасида АКТдан фойдаланиш ва у орқали таълим сифатини оширишда фойдаланиладаган дастурий воситалар, уларни турлари ва электрон таълим учун контентлар яратишда фойдаланиладиган дастурий воситалари ҳамда электрон таълим жараёнини ташкилаш қилиш компьютер дастурлари имкониятлари келтирилган.

Калит сўзлар: таълим, тарбия, таълим воситалари, методика, тажриба, олий таълим.

Аннотация: В данной статье, идёт речи о проблемы и их решение использование информационно-коммуникационных технологии в образовании. Показана преимущества программных обеспечение для создание учебных контента для электронного образования и программы организующие учебного процесса которые обеспечивающие повышение качества образования с использование в образовательном процессе.

Ключевые слова: образование, воспитание, учебные пособия, методика, опыт, высшее образование.

Annotation: In this article, we are talking about problems and their solution using information and communication technologies in education. The advantages of software for the creation of educational content for elearning and the programs that organize the educational process are shown, which provide for the improvement of the quality of education with use in the educational process.

Keywords: education, upbringing, teaching aids, methodology, experience, higher education.

Республикамиздаги олий ўқув юртларининг мақсади ҳозирги замон талабларига жавоб бера олувчи олий маълумотли етук кадрларларни етиштиришдан иборат. Таълим жараёнида “сифат” тушунчасини қўллаш мазмунан янгича маъно касб этади.

“Юқори сифат” тушунчаси таълимда сифатни бошқариш тизими билан ҳеч қандай умумийликка эга эмас. Сифатни бошқариш борасидаги тортишувлар тез-тез унинг юқори мавқеининг аҳамияти тўғрисида саволлар туғилиб туради. Ушбу идеаллаштирилган

тушунчаларни қўллаш таълим муассасасининг салоҳиятини оширишга ҳамда ижтимоий алоқалари учун фойдали бўлиши мумкин. Олий таълим тизимида таълим бериш сифатини таъминлаш ва унинг самарадорлигини оширишда ахборот технологияларидан фойдаланиш, илоий ўқув юртларида уни кенг жорий этишнинг аҳамияти катта. Таъкидлаш ўринлики, ҳозирги шароитда олий таълим тизимининг ривожланиб бораётганлиги, олий ўқув юртлари ўртасидаги интеграциянинг мавжудлиги ҳам ахборот технологиялари туфайлидир. Янги технологиялар кун сайин ривожланиб, ахборотлаштириш жараёни тез суръатлар билан ўсиб бораётган ҳозирги даврда таълим соҳасида ахборот ресурсларини ташкил этиш ва таълим тизимида фойдаланишга мамлакатимизда катта эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг “Тошкент фаолиятини янада ахборот такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”[1] ги қарорида олий таълим университетининг технологиялари муассасалари талабалари ўртасида ахбороткоммуникация технологиялари, дастурий маҳсулотларни яратиш борасида танлов ва олимпиадалар ўтказиш, математик моделлаштириш, алгоритмлаш, криптология, компьютер ва дастурий инжиниринг, телекоммуникация ва телевизион технологиялари, ахборот хавфсизлиги йўналишларида замонавий ўқув адабиётларини тайёрлаш, уларнинг мультимедиа алоқаларини яратиш ҳамда талабалар, олимлар ва педагогларнинг ушбу ўқув адабиётларидан эркин фойдаланишлари учун уларни электрон ресурсларга жойлаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилди.

Таълим тизимига электрон таълимни (ЭТ) жорий этиш, биринчи навбатда, жамиятнинг интеллектуал салоҳиятига, жумладан, таълим соҳасининг ахборотлашувига, ахборот таълим ресурсларини ишлаб чиқишга боғлиқ. Дунёнинг ривожланган мамлакатларида таълимни ахборотлаштириш, ЭТ жорий этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. ЭТ шу жумладан, ривожлантириш, унинг самарадорлигини ошириш йўллари изланмоқда, таълимда янги АКТни жорий этиш таълим соҳасидаги ислохотларнинг диққат марказидан ўрин олган.

Бугунги кунда ЭТ тизимини жорий этиш Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Ўқув жараёнига АКТни жорий этиш” бошқармаси ва “Таълим муассасаларида электрон таълимни жорий этиш” марказлари раҳбарлигида олий таълим муассасасида ўқитиладиган асосий фанларнинг мазмуни ҳамда ахборот таъминотини замонавий талаблар даражасига етказиш бўйича жадал ишлар олиб борилмоқда. Таълимда фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциясининг асосли механизмларини ишлаб чиқиш, уни амалиётга жорий этиш, ўқишни, мустақил масофавий таълим тизим билим олишни индивидуаллаштириш, технологиясини ишлаб чиқиш ва ўзлаштириш, янги педагогик ҳамда ахборот технологиялари асосида ЭТдан фойдаланган ҳолда талабалар ўқишини жадаллаштириш ана шундай долзарб вазифалар сирасига киради. Ўқув жараёнини ЭТ асосида ташкил этиш, шу жумладан, ўқув материалларини баён этишни такомиллаштириш тамойилларига маълум ўзгартиришлар киритиш керак бўлади. Бунда таълим жараёнига замонавий ахборот технологияларини жорий этиш ва улардан фойдаланиш мақсадга эришишдаги энг самарали йўлдир. Таълим тизимига электрон ахборот таълим технологияларини татбиқ этиш, таълим муассасаларининг моддий техник базасини танқидий баҳолаш ва такомиллаштиришдаги асосий вазифалар қуйидагилардан иборат:[2]

- ЭТни ўқув жараёнига татбиқ этиш учун лозим моддий техника базасини яратиш;

- ўқув жараёни учун ЭТ мўлжалланган таълим технологияларини яратиш ва қўллаш;
 - талабаларни замонавий ЭТ технологиялари соҳасида билим ва кўникмаларини шакллантириш;
- ЭТни жорий этиш орқали таълим тарбия ва ўқитиш жараёнининг самарадорлигини ошириш.

Электрон ахборот ресурслари таълимга оид ахборотларни йиғиш, сақлаш, узатиш, қайта ишлаш усул ва воситалари мажмуидан иборат бўлиб, у таълимга оид турли ахборотларнинг яратилишини белгиловчи ички ва ташқи омилларга боғлиқ:[3]

- ички омиллар — бу ахборотларнинг яратилиши, турлари, хоссалари, ахборотлар билан турли амалларни бажариш, уларни жамлаш, узатиш, сақлаш ва ҳ.к.
- ташқи омиллар — бу ЭТнинг техникаускунавий воситалари орқали ахборотлар билан турли вазифаларни амалга оширишни билдиради.

ЭТдан фойдаланиш эса, улар билан мулоқотда фойдаланувчиларнинг кўникма ва малакаларига боғлиқ. Шунинг учун, дастлаб замонавий телекоммуникация воситаларининг ўзи нималигини билиб олиш муҳим саналади. Замонавий телекоммуникация воситалари имкониятлари жуда кенг тизим бўлиб, унга маълум бўлган компьютер, мультимедиа воситалари, компьютер тармоқлари, интернет каби тушунчалардан ташқари, қатор янги тушунчалар ҳам киради. Буларга ахборот тизимлари, ахборот тизимларини бошқариш, ахборотларни узатиш тизимлари, маълумотлар омбори, маълумотлар омборини бошқариш тизими, билимлар омбори кабилар мисол бўлиши мумкин. “XXI аср ахборотлаштириш асри”да таълим соҳасига электрон таълимни жорий этиш, ҳар бир таълим муассасасида: ўқитиш ва ўқиш жараёнининг; таълим муассасаси бошқарилишининг; таълим муассасаси фаолияти муҳитининг ахборотлаштирилишини талаб қилади. Таълим муассасида ЭТ муҳитини ташкил этиш босқичлари психологик ахборот муҳитини яратишдан бошланади.

Технологик ва илмий натижалар, яратилган дастурий маҳсулотлар асосида замонавий воситалар ва методлардан фойдаланишга эҳтиёж шакллантирилади. Бунда ҳар бир таълим муассасида индивидуал ва маслаҳат машғулотлар асосида педагогларни мустақил ва компьютер таълими тизимини ташкил этиш керак. Таълим соҳасида ахборот ресурсларини ташкил этиш ва таълимда фойдаланишга мамлакатимизда алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Таълим тизимига ЭТни жорий этиш биринчи навбатда, жамиятнинг интеллектуаль салоҳиятига, жумладан, таълим соҳасининг ахборотлашувига, ахборот таълим ресурсларини ишлаб чиқишга боғлиқ.

Таълимнинг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграцияси асосли механизмларини ишлаб чиқиш, уни амалиётга жорий этиш, ўқишни, мустақил билим олишни индивидуаллаштириш, масофавий таълим(МТ) тизими технологияси ва воситаларини ишлаб чиқиш ва ўзлаштириш, янги педагогик ҳамда ахборот технологиялари асосида ЭТдан фойдаланган ҳолда талабалар ўқишини жадаллаштириш ана шундай муҳим вазифалар сирасига киради. Ўқув жараёнини ЭТ асосида ташкил этиш, шу жумладан, ўқув материалларини баён этишни акомиллаштириш тамойилларига маълум ўзгартиришлар киритиш керак бўлади.

АКТни таълим жараёнида (хусусан, МТ жараёнини) қўллаш асосан икки хил кўринишда амалга оширилади. Биринчи шарт, бу техник жиҳозлар бўлса, иккинчиси шарт эса махсус дастурий таъминотлар билан таъминланганлигидир. Техник жиҳозлар билан

таъминланганлик: компьютерлар, тармоқ қўрилмалари, юқори тезликдаги интернет тармоқлари, видео конференция жиҳозлари ва ҳаказо. Дастурий таъминотга қўрилмаларни ишлатадиган дастурий таъминотлардан тортиб шу соҳа учун мўлжалланган дастурлар тўплами киради.

Бу турдаги дастурий воситаларнинг йўқлиги дарс жараёнида фойдаланилаётган компьютерлар, гаджетлар ва бошқа турдаги мобиль қўрилмалар дарс жараёни олиб боришга ҳалақит қилиши мумкин. Ушбу муаммоларни ечиш учун олий ўқув юртларида, кафедраларда махсус дастурлар яратилмоғи ва амалиётга татбиқ этилмоғи лозим. Ушбу дастурлар таълим сифатини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Хулоса қилиб айтганда, таълим жараёнида ахбороткоммуникация технологияларини қўллаш, биринчи навбатда, мавжуд ўқув ва бошқариш технологиясини такомиллаштиришга олиб келади. Шу билан бирга, улар тадқиқот, ўқитиш методлари ва ахборот билан ишлашнинг янги усулларини яратишга олиб келишини таъкидлаш лозим. АКТ талабаларни индивидуал таълим олишлари учун қулай шароит яратиб, талабалар билим олишларини қизиқарли машғулотга айлантиришда самарали воситаси ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг Қарори. “Тошкент ахборот технологиялари университетининг фаолиятини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”, 2017 й., 15 март.
2. Бегимқулов У.Ш. “Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти”. Пед.ф.дисс.С.Пб.1993.
3. Парпиев А., Марахимов А., Ҳамдамов Р., Бегимқулов У., Бекмурадов М., Тайлоқов Н. “Электрон университет. Масофавий таълим технологиялари”. Олий таълим муассасалари учун / ЎЗМЭ давлат илмий нашриёти. Тошкент, 2008. 196 б.

ШАХСГА ЙўНАЛТИРИЛГАН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА ТЕОРЕМАЛАРНИНГ МАНТИҚИЙ ИСБОТЛАШ

Э.О.Шарипов – Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti “Oliy matematika” kafedrasi docenti.

Аннотация: Ушбу мақолада математика йўналиши талабаларнинг математика фанидан теоремаларнинг шахсга йўналтирилган таълим технологияси асосида мантиқий исботлаш схемасини келтирилиб, мустақил таълим олиш кўникмаларини шакллантириш динамикасини акс эттирувчи тадқиқотнинг экспериментал ишларини Пирсоннинг χ^2 kvadrat – мувофиқлик критерияси асосида аниқланган.

Аннотация: В данной работе направление математики представлено в схеме логического доказательства теорем учащихся по математике на основе личностно-ориентированной технологии обучения, определена экспериментальная работа исследования, отражающая динамику формирования навыков самостоятельного обучения. на основе квадрата χ^2 Пирсона - критерия совместимости.

Annotation: This article focuses In this paper, the direction of mathematics is presented in the scheme of logical proof of the theorems of students in mathematics on the basis of person-centered learning technology, the experimental work of the research reflecting the dynamics of formation of independent learning skills is determined on the basis of Pearson's xi square - compatibility criterion.

Калит сўзлар: шахсга йўналтирилган таълим технология ўқитувчининг инновацион фаолияти, мантиқий исботлаш, координаторлик, йўналтирувчилик, ҳамкорлик, маслаҳатчилик, оғма асимптота, гипотеза, касбий компетентлиги.

Ключевые слова: личностно-ориентированная технология обучения, инновационная деятельность учителя, логическое доказательство, координация, направленность, сотрудничество, консультирование, неоднозначная асимптота, гипотеза, профессиональная компетентность.

Keywords: person-centered learning technology teacher innovation activity, logical proof, coordination, orientation, collaboration, counseling, ambiguous asymptote, hypothesis, professional competence.

ОТМларнинг ўқув машғулотларида талабаларга тушунтирилаётган мавзу материалнинг талабалар томонидан ўзлаштириш даражаси ўқитувчининг педагогик маҳорати, ўқитувчининг инновацион фаолиятига, ўқитувчининг қўллайдиган ўқитиш услуги, кўргазма қурол ва техник воситаларидан фойдаланиши, ахборот-коммуникация технологиялари имкониятлари фойдаланиши, энг муҳими ўқитувчининг ўз фанини илмий асосда кенг ва чуқур билган ҳолда математика бўлимларидан ўқув машғулотлари самарали ташкил этишга олиб келади.

ОТМларнинг барча бакалавр таълим йўналишларида малака талаблари, ўқув режа, фан дастурлари ва ўқув адабиётлари таҳлили қилиш натижасида ОТМларда математика бўлими билимларни ўқитишда талабаларни теоремани исбот келтириб чиқариш мантиқий асоси билишни илғор таълим технологиялари ёрдамида мустақил таълим кўникмаларини шакллантириш зарурлиги аниқланди. Натжада талабаларни эркин ва мустақил фикрлашга олиб келади.

Математика фанининг математик анализ асосларини ўқитиш ва дарс машғулотларини ташкил этишга оид қатор ўқув адабиётлари Т.А.Азларов, Ш.Алимов, Н.Жабборов, Н.Дильмуродов, Т.Ж.Жўраев, А.Садуллаев, Р.Тургунбаев ва бошқалар томонидан яратилган.

Математика фанининг ўқитиш методикасини такомиллаштириш бўйича Б.Абдуллаева, Р.Шодиев, С.Алихонов, М.Баракаев, Г.Злоцкий, Ж.Икромов, М.Тожиев, Т.Тўлаганов, Д.Юнусова, Н.Ғайбуллаевлар[21] илмий тадқиқотлар олиб боришган.

Педагогик тажриба-синов жараёнларни моделлаштириш ва математик таҳлил қилишда эҳтимоллар назарияси ва математик статистика фани ўрни М.І.Лаплас, М.І.Пирсон, М.І.Grabar, К.А.Krasnyanskaya, G.I.Ivchenko, Y.I.Medvedov, Ш.Фармонов, В.Е.Гмурман, Н.Н.Рязуов, А.А.Самарский, М.Г.Абдураимов, М.М.Султанова, Х.А.Музафаров ва бошқалар томонидан ўрганилган.

ОТМларнинг математика бакалавр таълим йўналишларида теоремаларни исботлашнинг мантикий алгоритими ёрдамида мустақил таълим кўникмаларини ривожлантиришда теоремаларни мантикий исботлаш сеҳемаси 1-расмда келтирилган.

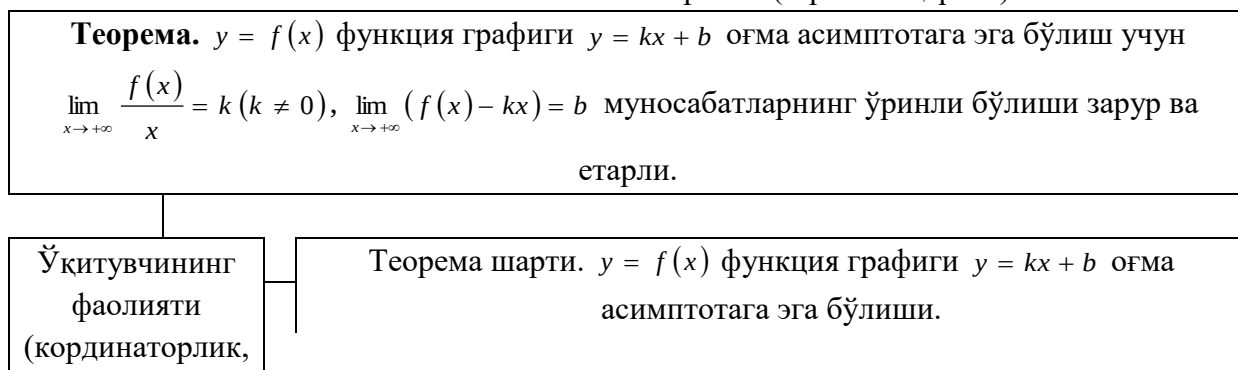
1-расм. Теоремаларни мантикий исботлаш сеҳемаси.

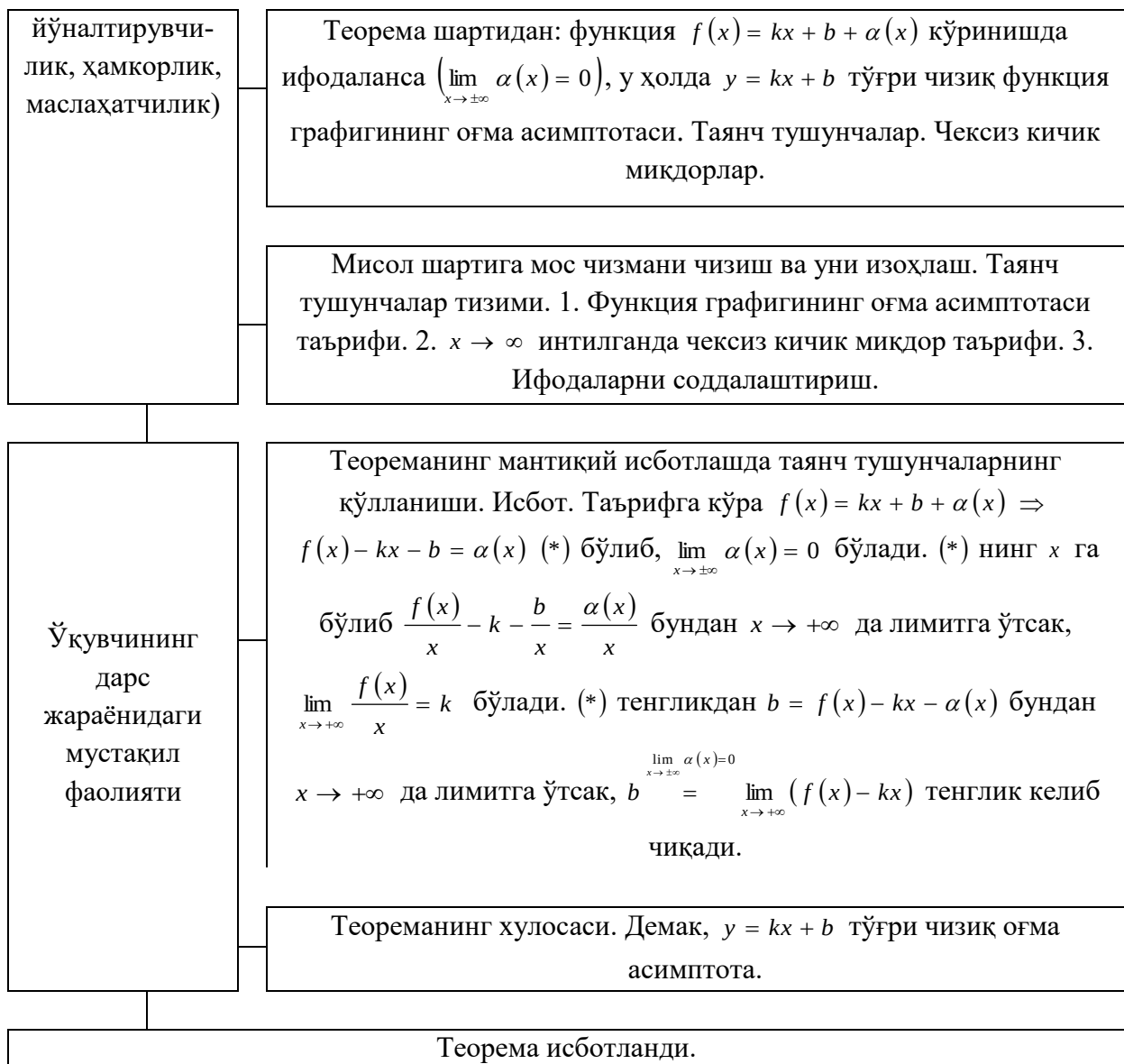
Қуйида биз теоремаларни исботлашда ўқитувчи ва талаба фаолиятларини интеграцияси асосида талабаларни теоремани мустақил исботлаш мативатцияси оширишга доир мисоллар келтирамиз.

Мисол. Таъриф. Шундай k ва b сонлари мавжуд бўлиб, $x \rightarrow \infty$ ($x \rightarrow -\infty$, $x \rightarrow +\infty$) да функция $f(x) = kx + b + \alpha(x)$ кўринишда ифодаланса $\left(\lim_{x \rightarrow \pm\infty} \alpha(x) = 0\right)$, у ҳолда $y = kx + b$

тўғри чизиқ $y = f(x)$ функция графигининг оғма асимптотаси дейилади.

Қуйидаги теореманинг шахсга йўналтирилган таълим технологияси асосида мантикий исботлаш сеҳемасини келтирамиз (2-расмга қаранг).

2-расм. Теореманинг “Шахсга йўналтирилган таълим” технологияси асосида мантикий исботлаш схемаси

Бунда H_0 -гипотезани ифодалаймиз: иккита танланма ўртасида математик компетентлигини шаклланишида теоремаларни мантикий исботлаш схемаси фойдаланганда сезиларли фарқ йўқ, H_1 - муқобил гипотеза: танланмалар ўртасида касбий компетентлигини шаклланишида теоремаларни мантикий исботлаш схемаси фойдаланганда сезиларли фарқ мавжуд. Таъриба-синов ишларида кафедранинг барча профессор-ўқитувчилари қатнашди.

1-жадвал.

Қарши давлат университети иқтидорли талабаларининг ўзлаштириш натижалари ҳисоби

Гуруҳлар	5 баҳо	4 баҳо	3 баҳо	2 баҳо	Ўқувчи-лар сони
Таъриба гуруҳи	$Q_{11} = 7$	$Q_{12} = 12$	$Q_{13} = 6$	$Q_{14} = 1$	$n_1 = 26$
Назорат гуруҳи	$Q_{21} = 2$	$Q_{22} = 7$	$Q_{23} = 13$	$Q_{24} = 4$	$n_2 = 26$

Жами	$Q_{11} + Q_{21} = 9$	$Q_{12} + Q_{22} = 19$	$Q_{13} + Q_{23} = 19$	$Q_{14} + Q_{24} = 5$	$n_1 + n_2 = 52$

$$T = \frac{1}{26 \cdot 26} \left(\frac{(26(7-2))^2}{9} + \frac{(26(12-7))^2}{19} + \frac{(26(6-13))^2}{19} + \frac{(26(1-4))^2}{5} \right) = 2,7 + 1,3 + 2,6 + 1,8 = 8,4$$

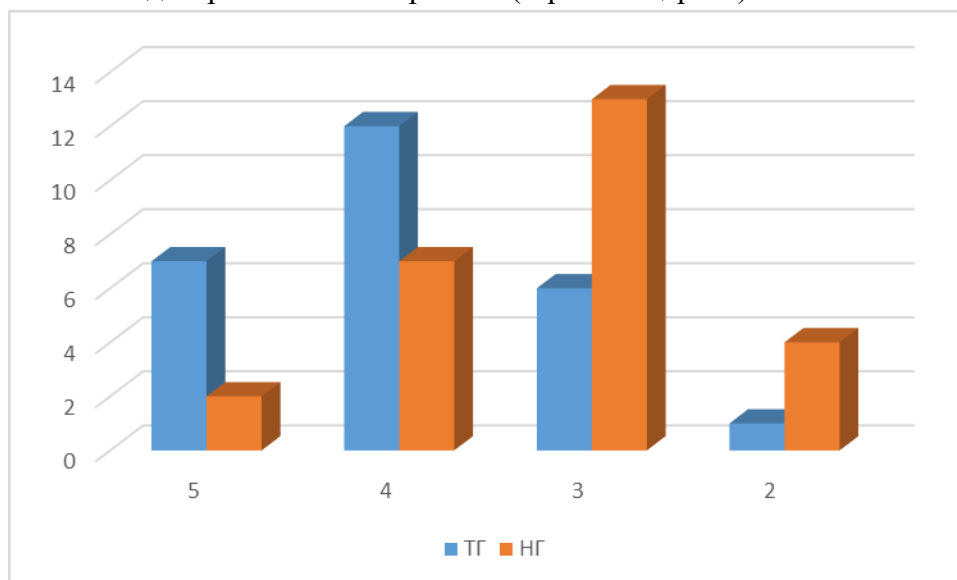
бундан $H_1 : T_{кр.} = 7,81 < 8,4 = T_{\text{қўзғатув}}$ гипотеза (юз берди) қабул қилинди.

2-жадвал.

Қарши давлат университетида иқтидорли талабаларда ўтказилган тажриба-синов ишлари таҳлилининг умумий натижаси

	Тажриба гуруҳи $N_T = 26$				Назорат гуруҳи $N_H = 26$			
Баҳо қиймати	5	4	3	2	5	4	3	2
Мос баҳолар сони	7	12	6	1	2	7	13	4
Баҳоларнинг ўрта арифметик қиймати	$M(X_{таж}) = \overline{X}_{таж} = 3,96$				$M(X_{наз}) = \overline{X}_{наз} = 3,26$			
Дисперсия	$D(X_{таж}) = 0,66$				$D(X_{наз}) = 0,91$			
Самарадорлик коэффиценти	$\eta = 1,21$							

2-жадвалда тажриба ва назорат гуруҳларидаги ўзлаштириш даражасининг диаграммаси келтирилган (3-расмга қаранг).

3-расм. Математик анализ бўлимида талабаларнинг ўзлаштириш даражасининг диаграммаси.

Тажриба-синов натижаларини математик статистика методлари билан қайта ишланганда тажриба гуруҳи (26 нафар талаба)нинг ўзлаштириш самарадорлиги тажриба ва назорат гуруҳи (26 нафар талаба)га нисбатан 12 % ошганлиги аниқланди.

Хулоса қилиб айтганда, Олий таълим муассасалари талабаларида математик компетентивлигини шакллантириш теоремаларни таянч тушинчалар асосида исботлашнинг мантиқий схемани амалиётга татбиқ этиш бўйича амалга оширилган барча ишлар қуйидаги хулосаларни чиқаришга имкон беради:

- ОТМларнинг ўқув машғулотларида талабаларга тушунтирилаётган мавзу материалининг талабалар томонидан ўзлаштириш даражаси ошди;

- ўқитувчининг координаторлик, йўналтирувчилик, ҳамкорлик, маслаҳатчилик фаолияти
- бўлғуси математика мутахассиснинг дарс жараёнидаги мустақил фаолияти амалга оширади;
- ўқитувчи ва талаба фаолияти “Шахсга йўналтирилган” таълим технологияси асосида интеграциясидан фойдаланган ҳолда индивидуал когнитив фаолияти учун макон яратади;
- ўқитувчи ва талаба ўзаро алоқаларида учун янги шарт-шароитлардан бири ахборот технологияларидан унумли фойдаланиш таълим субъектлари манфаатдор бўлиб ахборотларни эълонида вақт тажалиб, икки томонлама мулоқотини ташкил қилиш орқали талабанинг ақлий фаолиятни, маърифий фирқлаши ривожланишга олиб келинди.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, ахборот технологиялари ва таълим технологиялари асосланган таълимнинг интеграцияси талабаларнинг билимларини кўп қиррали, кўп функцияли, асосли қилади, уларнинг дунёқарабини кенгайтиради, қийин ва ностандарт вазиятларда ҳаракат қилишга тайёрликни шакллантиради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ (REFERENCES).

1. Грабар М.И., Краснянская К.А. Применение математической статистики в педагогических исследованиях. – М.: 1977.- 127 с.
2. Ивченко Г.И., Медведов Ю.И. Математической статистика, «Высшая школа», - М.: 1994.- 223 с.].
3. Шарипов Э.О. Академик лицейларда математик анализ асосларини ўқитиш методикаси.: Пед.фан.фалс.д-ри. ... дис. – Тошкент: УзМУ. 2019. – 144 б.

ОЛИЙ МАТЕМАТИКА ФАНИНИНГ УМУМКАСБИЙ ФАНЛАР БИЛАН ФАНЛАРАРО БОҒЛИҚЛИГИ

Рахмонов Бурон

Қариши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Аннотация: Ушбу мақолада техника олий таълимида фанлараро интеграция муаммосининг олимлар томонидан ўрганилганлик ҳолати таҳлил этилган ва фанлараро таълим муаммоларини очиб беришда турли фанларни умумий илмий тушунчалар ва билиш усуллари, интеграция ва жамловчи фанлар асослари сифатида ўрганилган.

Калит сўзлар: Рақамли технология, рақамли авлод, ахборот технологиялар, тенденция, рақамли жамият, таълимни модернизация, АКТ компетенция, мотивацион, интеграция, фанлараро интеграция, электрон таълим, ресурс, анъанавий таълим ва электрон таълим.

Аннотация: В данной статье анализируется состояние исследования проблемы междисциплинарной интеграции в техническом высшем образовании учеными и рассматриваются различные дисциплины как общенаучные понятия и методы познания, интеграционные и суммативные науки в раскрытии проблем междисциплинарного образования.

Ключевые слова: Цифровые технологии, цифровое поколение, информационные технологии, тренд, цифровое общество, модернизация образования, ИКТ-компетентность, мотивационная, интеграция, междисциплинарная интеграция, электронное обучение, ресурс, традиционное образование и электронное обучение.

Annotation: This article analyzes the state of research on the problem of interdisciplinary integration in technical higher education by scientists and considers various disciplines as general

scientific concepts and methods of cognition, integration and summative sciences in revealing the problems of interdisciplinary education.

Keywords: Digital technology, digital generation, information technology, trend, digital society, modernization of education, ICT competence, motivational, integration, interdisciplinary integration, e-learning, resource, traditional education and e-learning.

Бугунги кунда техника олий таълимида фанлараро интеграция муаммоси олимлар томонидан анча чуқур ўрганилмоқда. Бироқ, давлат таълим стандартларига йўналтирилган таълимга компетенцияга асосланган ёндашувни амалга ошириш доирасида фанлараро интеграцияни амалга ошириш муаммоси янги маъно касб этмоқда [2]. Бугунги кунда фанлараро интеграция муомоларини ўрганишда мамлакатимиз олимларидан касб-хунар таълим тизимида таълим сифатини оширишга қаратилган фанлараро интеграция ва талабаларни ўқитишнинг ҳозирги замон дидактикасидаги таҳлилий қарашлар тўғрисида А.Хасанов, Ижтимоий фанларда фанлараро интеграция алоқалари хусусида М.Олимова, фанлараро интеграция орқали техника олий таълим муассасалари талабалари касбий компетентлигини шакллантириш Д.О. Химматалиев, Биологияни ўқитишда фанлараро синхрон (вертикал) боғланиш Х. Б.Норбўтаев ва бошқаларнинг тадқиқот ишларини кўриш мумкин.

Касбий фаолиятда педагогик интеграция муаммоси таълимда кўплаб МДХ олимлар томонидан кўриб чиқилган: М.Н. Берулава – табиий фанлар ва касбий фанларнинг интеграцияси; ва И. Данилюк - таълим интеграцияси назарияси; С.И. Десненко – таълимда фанлараро интеграция; А.Н.Нюдюрмагомедов - ўқитувчи таълимидаги интеграл жараёнлар; Э.А.Перминов– математика ва информатиканинг фанлараро интеграцияси; Э.Б. Петрова– фан ва таълимда интеграция; Н.К. Чапаев - педагогик интеграцияни назарий ва услубий жиҳатдан таъминлаш; О.А. Яворук - интегратив курслар қурилиши билан шуғулланган.

Бугунги кунда замонавий таълимда унинг барча даражаларига таъсир кўрсатадиган интеграция жараёнлар тенденцияси мавжуд. Таълимда интеграция зарурлигини кўплаб олимлар таъкидлайдилар, шу билан бирга, фандаги интеграция ва дифференциация²²нинг ўзаро кириб бориши таълим жараёнини модернизация қилишнинг объектив асоси эканлигини айтиш адолатли бўлади [3]. С.А. Богатенковнинг таъкидлашича, педагогик жараёндаги интеграция ривожланиш жараёнининг илгари бир-биридан фарқ қиладиган қисмларни бир бутунга бирлаштириш билан боғлиқ бўлган жиҳатларидан бирини англатади.

Ушбу жараённинг моҳияти "тизимга киритилган ҳар бир элемент ичидаги сифатли ўзгаришлар"дан иборат [1].

Биз А.Н.Нюдюрмагомедовнинг фикрларидан педагогикада интеграцияни "талабанинг йўналиши бўйича педагогик тизим дастурий таъминотнинг самарали усуллари" деб таъминлайдиган касб алоқаларни ўрнатиш ва амалга оширишнинг мақсадли усуллари" деб тушунамиз. М.С.Прокопиев ўз тадқиқотида "интеграцион таълимни ташкил этиш учун таълим олиш керак: янги фанлар, таълимнинг янги шакллари, ўқитиш учун ажратилган ҳафталик вақтининг ўзгарувчанлиги" инобатга олишимиз лозим. [2].

²² **дифференциация** (франц. differentiation, лот. differentia — фарқланиш, фарқ) , ихтисослашиш — дастлаб бир хил элементлардан иборат бўлган системанинг [сифат](#) жиҳатидан фарқ қиладиган бир қанча қисмларга ажралиб кетиши.

Тадқиқотимиз мавзусида биз педагогик интеграцияни педагогик жараёни амалга оширишнинг услубий принципи сифатида кўриб, техника олий таълим муасасалари талабаларининг АКТ компетенциясини кузатишнинг самарадорлиги-функционал моделини ишлаб чиқаришни мақсад қилдик ва уни синовдан ўтказамиз.

Тадқиқот давомида контекстида М.Н.Берулаванинг тадқиқотлари алоҳида қизиқиш уйғотади. Олим таълим интеграциясини “талабалар билимининг изчиллиги ва зичлиги ортиши билан бирга келадиган унинг таркибий элементларининг ўзаро таъсири жараёни ва натижаси” деб тушунади [4]. М.Н.Берулаванинг сўзларига кўра таълимнинг интеграциялашуви интегратив алоқаларга асосланади, уларни кўриб чиқиш мазмун ва процессуал даражада амалга оширилиши керак. Процессуал даражада интеграция таълим мазмуни ва процессуал жиҳатларининг бирлигини, мазмун даражасида – таълим усуллари, воситалари ва шакллари бирлаштиришни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Олим педагогик интеграция даражаларини ажратади: фанлараро алоқадорлик, дидактик синтез, таълимнинг яхлитлиги. Бизнинг тадқиқотимиз доирасида дидактик синтез даражаси қизиқиш уйғотади, бу турли ўқув фанларининг баъзи элементларини бир курсда (мавзу, бўлим, дастур) бирлаштириш, шунингдек, "илмий тушунчалар ва усулларни бирлаштириш" билан тавсифланади. Фанлараро таълим муаммоларини очиб беришда турли фанларни умумий илмий тушунчалар ва билиш усуллари, интеграция ва жамловчи фанлар асосларига айлантиради» [5].

Техника олий таълим муасасалари талабаларининг АКТ компетенциясини ривожлантиришга қаратилган фанлараро курсни ишлаб чиқишда ушбу даражани ҳисобга оламиз. Бизнинг тадқиқотимиз нуктаи назаридан, В.Н.Орлованинг айтишича, бугунги кунда олий таълим олдида "кўникма ва касбий ҳаракатчанликка эга бўлган, амалий фаолиятдаги доимий ўзгаришларга тез жавоб берадиган бўлажак мутахассисларни шакллантиришнинг интеграциявий моделини яратишга асосланган принципиал жиҳатдан янги вазифа турибди ва илмий фаолият, ҳар бир алоҳида интизомнинг аппаратини бошқалар билан интеграл алоқада когнитив ва касбий фаолиятдаги муаммоларни (муаммоларни) ҳал қилиш воситаси сифатида талаб қилиш ва ишлатишга қодир" [2].

Таълимга комплекс ёндашув натижалари, тадқиқотчининг фикрича, билимларнинг тизимли, кенгаювчи ва чуқурлашувчи соҳасида ифодаланиши керак; малакаларнинг умумлаштирилиши ва мураккаблиги; шахснинг ҳар томонлама ривожланиши учун шароит яратиш.

Юқорида айтилганлар таълимдаги интеграция - бу янги сифатли натижани, янги тизимли ва яхлит таълимни таъминловчи органик ўзаро таъсир билан тавсифланган ҳодиса, деган ҳулосага келишимизга имкон беради. Амалга оширилаётган тадқиқотлар контекстида фанлараро интеграция алоҳида қизиқиш уйғотади, рус педагог олими В.Г. Иванов куйидаги: “Таълим мазмуни интеграциялашувининг энг юқори шакли бу - фанлараро интеграциядир” деган фикрларни илгари суради. Олим фанлараро интеграцияни “ушбу ўқув фанининг предметини ташкил этувчи яхлит, диалектик ўзаро боғланган илмий ғоялар тизимини шакллантириш мақсадида турли ўқув фанлари мазмунининг ўзаро таъсири, ўзаро кириб бориши ва ўзаро боғланиши, омил сифатида қарайди. Билимларни оптималлаштиришда ва бошқа ўқитиш усуллари билан биргаликда кучли амалий аҳамиятга эга бўлган билим, кўникма ва малакаларни олиш учун асос бўлиб хизмат қилади” деб таъкидлаган [5].

Шундан келиб чиқиб, биз фанлараро интеграциянинг таърифини, фанлараро интеграция олий таълим мутахассисларини тайёрлашда алоҳида ўқув фанлари бўйича таълим мазмунини қуришнинг асосий тамойилларидан бири деб ҳисоблаймиз.

ДТС талабалари мазмуни касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи, талабаларнинг касбий компетенцияларини ривожлантиришни таъминлайдиган билим ва кўникмаларни ўз ичига олади. Техника олий таълим муасасалари талабаларининг АКТ компетенциясини ривожлантиришга қаратилган фанлараро курс мазмунини танлашда ушбу фикрни ҳисобга оламиз. Касбий-педагогик тайёргарликнинг интеграл фанлараро мазмунининг асосий мақсади фанлараро билимларнинг умумлаштирилган тизимлари асосида талабаларнинг турли мураккабликдаги педагогик масалаларни ечиш қобилиятларини ривожлантиришдан иборат эканлигини таъкидлайди [4].

Компетенцияларни шакллантириш нуқтаи назаридан фанлараро интеграция келажакдаги мутахассиснинг ўзини ўзи ривожлантиришнинг мантиқий асосига айланади.

Фанлараро интеграция "турли ўқув фанлари мазмунининг ўзаро кириб бориши ва инновацион педагогик ва дидактик усуллардан фойдаланишга асосланган яхлит ривожланиш потенциалига эга бўлган ягона таълим маконини яратишга асосланган" деб тахмин қиламиз. Тайёрлаш ва компетенцияларни шакллантиришнинг ташкилий шакллари» [4]. Бугунги кунда илмий билимларнинг ахборот-таълим муҳитининг алоҳида таркибий қисмлари доирасида фанлараро интеграциялашув тенденцияси олий таълим битирувчисига доимий равишда пайдо бўладиган, ўзгарувчан фавқулодда касбий вазифаларни ишончли ва малакали ҳал қилиш имконини беради, бу эса унинг касбий ҳаракатчанлиги ва барқарорлигини ривожлантиришга ёрдам беради [5].

Бизнинг тадқиқотимиз доирасида: талабаларининг АКТ компетенциясини илмий фактлар, турдош ўқув фанлари ва илмий соҳалар учун умумий бўлган назарияларга асосланган тушунчаларни шакллантириш; бир-бирига боғлиқ бўлган фан соҳалари учун умумий бўлган, мураккаброк, шу жумладан касбий кўникмаларга асосланадиган элементар кўникмаларни шакллантириш; амалиётда комплекс фойдаланишни талаб қиладиган касбий йўналтирилган билим ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат.

Бизнинг фикримизча фанлараро интеграция таълим майдонини кенгайтиради, ҳар бир фан бўйича билимларни янги шароитларда қайта-қайта қўллаш имкониятини беради ва олинган билимларни касбий фаолиятда қўллаш қобилиятини ривожлантиришни назарда тутди.

Шундай қилиб, "фанлараро интеграция" тушунчасини таърифлашда олимлар турли хил хусусиятларни кўядилар: турли хил ўқув фанлари мазмунининг ўзаро таъсири ва ўзаро боғлиқлиги, ўзаро таъсир қилиш жараёни ва мазмун-процессуал ўзаро боғлиқлик, таълим мазмунини лойиҳалашнинг асосий тамойилларидан бири сифатида ва бошқаларни алоҳида таъкидлаб ўтамизки, олимларнинг фикрича, фанлараро интеграция ўқув жараёни ва таълим сифатини оширишга ёрдам беради, шунингдек, талабаларни рағбатлантирувчи омилдир.

Кўпгина олимлар таълимдаги фанаро ва фанлараро алоқадорлик хусусиятларини кўриб чиқадилар. Фанлараро алоқалар остида А.А. Хасанов фаннинг диалектик тафаккур қобилиятларини ривожлантиришни таъминлайдиган, касбий фаолиятнинг тўлиқ тасаввурини шакллантирадиган ва доимий равишда ўз-ўзини ўрганишга, талабаларнинг дунёқарашини кенгайтиришга қаратилган объектив алоқаларни тушунади.

Н.А.Муслимов ва К. Абдуллаеваларнинг фикрича, компетентлик – олинган назарий билим, кўникма ва малакалар мажмуасини амалиётга мустақил ва ижодий қўллаш олиш

даражаси, бу ҳам талабанинг амалиёт жараёнида ва олий таълимдан кейинги фаолиятида шаклланиб боради²³.

Бугунги кунда меҳнат бозорида ўз ўрнига эга бўлиш учун бир қатор талабларни тақдим этиб, бўлажак мутахассисларнинг компетентлиги ва касбий тайёргарлиги, ўз навбатида олий таълим муассасалари, шу жумладан техник олий таълим муассаса битирувчилари ўртасида салоҳиятни ошишига олиб келади.

Д.О. Химматалиев ва Р.Х. Файзуллаевларнинг фикрича, олий таълим муассасалари талабалари ўқиши (таълими) фанлараро интеграцияси талабаларни илмий-назарий ва амалий тайёрлаш сифатини яхшилашда

муҳим вазифаларни бажаради, чунки фанлараро ёндашувни қўллашда амалга ошириш муаммолари ҳар бир босқичда нафақат таълим (ўқув) дастури, балки замонавий талабаларни тарбиялаш ва ривожлантириш масалалари ҳал этилади. Касбий компетентлик призма орқали пойдевор асоси белгиланади, ҳақиқий воқеликда юзага келадиган муаммоларни интеграциялашган ечимлари барча битирувчилар учун зарур деб ҳисоблайди²⁴.

И.Б. Богатова фанлараро алоқаларни "таълим жараёнининг мазмуни, шакллари ва усулларида акс эттирилган ва уларнинг чекланган бирлигида таълим, ривожлантирувчи ва тарбияловчи функцияларни бажарадиган объектлар, ҳодисалар ва воқелик жараёнлари ўртасидаги синтез, интеграл муносабатларни белгилаш учун педагогик категория" деб ҳисоблайди." [2]. У. Федорова [1] ўз тадқиқотида фанлараро алоқалар муаммоси техника олий таълимида алоҳида аҳамиятга эга эканлигини таъкидлайди, бунда иккита кўп қиррали фанлар синкли параллел равишда ўрганилади: умумий таълим ва касбий. Олимнинг ҳаётга татбиқ этилиши ҳақидаги фикрига қўшиламиз фанлараро алоқалар - бу атрофдаги воқелик ҳодисалари ва улар ўртасидаги муносабатларга яхлит нуқтаи назарни шакллантиришни қўллаб-қувватлайди, бу билимларни амалий жиҳатдан аҳамиятлироқ ва келажакдаги касбда қўлланилади, бу эса ўз навбатида танланган касбга қизиқишни ривожлантиради ва оширади; ўрганиш мотивациясини оширади. Демак, мутахассисларини тайёрлашда фанлараро интеграция ўзига хос хусусиятларга эга: талабанинг малакасини ривожлантиришга йўналтириш, бу унинг касбий маҳоратини ва амалий билим доирасини шакллантириш ва ривожлантириш жараёни; бўлажак мутахассиснинг ҳар томонлама шахсий ривожланишига эътибор бериш; муайян фаолият соҳасидаги профессионал муаммоларни ҳал қилишга имкон берувчи профессионал ҳаракатчанлик ва барқарорликни ривожлантиришга эътибор қаратиш.

Шу муносабат билан талабаларга таълим беришда уларнинг касбий соҳага интеграциялашган ахборот-коммуникация технологиялари соҳасидаги билим, кўникма ва малакаларнинг яхлит тизимини таъминловчи ахборот тайёргарлиги алоҳида аҳамият касб этади. Техника олий таълим тизимидаги мутахассисларни ахборот билан таъминлашда тадқиқотчи атрофдаги дунёни таҳлил қилишда тизимли-ахборот ёндашувини, ўзини ўзи

²³ Муслимов Н.А., Абдуллаева Қ. Бўлажак касб-ҳунар коллежи ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантиришнинг айрим масалалари. Тошкент: ТДПУ, 2012 й. – 26-28-бетлар.

²⁴ Д.О. Химматалиев, Р.Х.Файзуллаев. Фанлараро интеграция орқали техника олий таълим муассасалари талабалари касбий компетентлигини шакллантириш. No4(6).2016 Journal of "Irrigation and melioration".

бошқариш тизимларининг тузилиши ва фаолиятининг умумий қонуниятларини ўрганишни тушунади. Таълимнинг ҳозирги босқичи, уларни келажакдаги касбий фаолиятида қўллаш мақсадида АКТни эгаллаш. Шунинг учун, ушбу тадқиқотнинг бир қисми бўлажак мутахассисларнинг АКТ компетенциясини шакллантиришдир.

Тадқиқотимиз учун С.А. Богатенковнинг фикри алоҳида аҳамият касб этади чунки, мутахассиснинг АКТ компетенциясини шакллантиришда интеграциялашган ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаган [1], бу ҳар бир фан бўйича, ҳар бир таълим даражасида ва ҳар бири соҳада АКТдан фойдаланиш имкониятларини ўрганишга имкон беради. Ушбу фикрга ҳамоҳанг равишда И.В. Смирнованинг фикрини ҳам инобатга олиш лозим[5], касбий фаолиятнинг маълум бир тури доирасида қўшимча таркибни таъминлайдиган мавжуд касбий модулларга янги фанлараро курсларни киритиш зарурлигини таъкидлайди, бу эса, ўз навбатида, янги касбий компетенцияларни жорий этишни ёки уларни кенгайтириш ва янги ҳужжатларни ташкил қилишни ўз ичига олади. Мутахассисларнинг АКТ компетенциясини шакллантириш учун ахборот таълимининг махсус фанлари ва касбий циклнинг субъектларининг фанлараро интеграциясини қўллашдан бошланади. Бўлажак мутахассиснинг АКТ компетенциясини шакллантириш таълим муассасасида “Ахборот технологиялар” фанини ўрганиш жараёнидан бошланади. Ахборот технологиялар фани мазмунида ўқув ва касбий муаммоларни ҳал қилиш воситаси сифатида бошқа фанларнинг фан соҳалари билан интеграцияси белгилаб қўйилган. Техника олий таълим муассасалари талабаларига ахборот-коммуникация технологияларини ўргатишда интеграл ёндашув уларнинг касбий фаолиятга муваффақиятли кириб бориши учун асос бўлиши мумкин. Биз тадқиқотимизда замонавий ўқитишда технологик ва дастурий таъминотнинг глобал ривожланиш тенденцияларини ҳисобга олиш керак деган фикрни олға сурамиз. Жумладан: Олий математика, ахборот технологиялари ва умумкасбий фан (Энергетиканинг математик масалалари) интеракциясини кўриб чиқмоқчимиз. Сабаби, бугунги кунда олий таълим битирувчиларининг билим ва кўникмаларида уларга қўйилаётган талаблардан сезиларли даражада орқада қолаётгани бир қатор сабаблар билан ифодаланади.

Бу бўшлиқни қисқартириш учун бўлажак мутахассисларнинг АКТ компетенциясини шакллантиришда фанлараро интеграцияни қўллаш орқали лозим.

АКТ компетенцияси замонавий цивилизациянинг энг муҳим технологик ютуқларидан бири бўлган АКТ ни яратиш ва қўллаш учун асос яратади. Бугунги кунда сифат жиҳатидан ривожланиш босқичининг энг муҳим элементи сифатида АКТ деярли ҳар қандай фаолият учун зарур восита ҳисобланади.

Мазмун йўналишлари тизими берилган таълим соҳасининг тузилишидан келиб чиқади. Бу турли мавзуларнинг мазмун йўналишларининг умумийлигини очиб беришга ва шу билан улар ўртасида субъектлараро алоқаларни объектив равишда ўрнатишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 29.12.2020.
2. «РАҚАМЛИ ЎЗБЕКИСТОН — 2030» стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 05.10.2020 йилдаги ПФ-6079-сон.

3. Вербицкий А.А. «Цифровое поколение»: проблемы образования/ А.А.Вербицкий – Текст: непосредственный//Профессиональное образование. – 2016. – No 7. – С. 10–13.
4. Никулина Т.В. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление / Т. В. Никулина, Е. Б. Стариченко. – Текст: непосредственный // Педагогическое образование в России. – 2018. – No 8. –С. 107–113
5. Проект дидактической концепции цифрового профессионального образования и обучения / В. И. Блинов, М. В. Дулинов, Е. Ю. Есенина, И. С. Сергеев. – Москва: Перо, 2019. – 72 с. – ISBN 978-5-00150-041-4. – Текст: непосредственный.

PROFESSIONAL TA'LIMDA AMALIY SAN'ATNING FANLAR ARO BOG'LIQLIGI

Kamolov Iftixor Baxtiyorovich

*Qarshi davlat universiteti Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi kafedrası mudiri (PhD) dotsent.*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Bugungi kunda amaliy san'at iborasi keng ma'noga ega bo'lib bular - kundalik turmushda ishlatiladigan turli uy anjomlar, mexnat, ov , jang qurollari, mebel, gilamlar, so'zanalar, turli matolar va x.k. - xullas odamlar kundalik shaxsiy va ijtimoiy turmushida amalda ishlatiladigan jamiki bor buyumlar san'atning shu turi ekanligi haqida keng ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: buyumlar, bezaklar, ranglar, amaliy bezak san'ati.

Аннотация

В данной статье термин прикладное искусство сегодня имеет широкое значение - разнообразные предметы быта, используемые в быту, коктейли, охота, оружие, мебель, ковры, сюзане, различные ткани и т.д. - Одним словом, общеизвестно, что все предметы, используемые в повседневной личной и общественной жизни, являются искусством.

Ключевые слова: изделия, украшения, цвета, декоративно-прикладное искусство.

Annotation

In this article, the term applied art today has a broad meaning - a variety of household items used in everyday life, cocktails, hunting, weapons, furniture, carpets, suzani, various fabrics, etc. - In a word, it is common knowledge that all objects used in everyday personal and social life are art.

Key words: products, decorations, colors, arts and crafts.

San'at turlari ichida eng qadimiysi amaliy san'at xisoblanadi. Inson dunyoga kelibdiki yashash uchun kurashib keladi. U o'zini dastlab tabiat injiqliklaridan saqlashga, kunning issiq va sovug'iga moslashishga harakat qilib shunga loyiq zaruriy moslamalar topishga intildi.

Tevarak atrofidagi hayvonot olamidan o'zini saqlash uchun yog'och, toshlardan foydalanib qurol yasashga kirishdi. Albatta bu moslama va qurollar dastlabki paytlarda insonning jismoniy harakati natijasida yuzaga kelgan, lekin asta inson tajribasi ortib borishi natijasida bu kurol va moslamalar inson xissiyotlari bilan boyib borgan, uning turlari ortgan.

Bugungi kunda amaliy san'at iborasi keng ma'noga ega bo'lib bular - kundalik turmushda ishlatiladigan turli uy anjomlar, mexnat, ov , jang qurollari, mebel, gilamlar, so'zanalar, turli matolar va x.k. - xullas odamlar kundalik shaxsiy va ijtimoiy turmushida amalda ishlatiladigan jamiki bor buyumlar san'atning shu turiga birlashtiriladi.

Ko'rinib turganidek, inson ishlatadigan buyumlar juda ko'p. Va shu har bir buyum o'zining ishlatilish o'ringga qarab amaliy san'atning ma'lum yo'nalishini belgilaydi. Masalan, qurolsozlik, pichoqchilik, kulolchilik, naqqoshlik, zargarlik va x.k. Amaliy san'at asarlari o'z yo'nalishi va turlari na faqat ishlatilish mazmuniga qarab, balki shu buyumni qanday ishlanishiga qarab ham nomlanadi, masalan, o'ymakorlik, kandakorlik, intarsiya, to'qimachilik, matoga gul bosish(naboyka) va x.k.

Amaliy san'at asarlari faqat amaliy ahamiyatga ega bo'lib qolmay ular insonning ma'naviy olamining ajralmas qismi xisoblanadi. Amaliy san'at asarlari har doim ham amalda ishlatilmasligi mumkin, soddaroq gapirganda, amaliy ahamiyatga ega bo'lmasligi, masalan xona devoriga ishlangan naqsh, ko'za yuzasiga ishlangan rasm. Mazkur naqsh yoki rasm bo'lmasa ham idish ishlatilishi, xonadan foydalanish mumkin. Lekin mavjud rasm va naqsh xona va buyumga nafas kiritib kishi ko'ziga quvonch baxsh etadi. Shuning uchun ham amaliy san'at bevosita bezak san'ati tarkibida bo'lib uni amaliy bezak san'ati deb ham yuritiladi. Shundan xulosa chiqarib aytish mumkinki, amaliy san'at asarlari bir tomonda amaliy ahamiyatga ega bo'lgan va kundalik turmushda bevosita inson ixtiyojlari uchun zarur bo'lgan buyumlar kirsam, ikkinchi tomondan bezatish vazifasini bajarishga qaratilgan va insonning ma'naviy ruxiy ixtiyojlariga ta'sir etadigan turiga ajratish mumkin. Inson o'z faoliyati davomida ishlatadigan buyumlarning hammasi ham amaliy bezak san'atiga aloqasi bo'lmasligi mumkin, lekin shu buyumga inson mexrini singdirilishi, rassom mexnati, hatti harakati tufayli uning badiiy qiymati ortishi mumkin, masalan turli liboslar, taqinchoqlar va x.k.

Amaliy bezak san'ati o'zining ishlatish o'rni va mazmuniga qarab soxalarga ajralishdan tashqari, u qaysi materialdan ishlanganligiga qarab ham, masalan, sopol(keramika, metall. yog'och, mato va x.k.) yoki ishlash uslubiga ko'ra o'ymakorlik, kandakorlik, quyish san'ati, gul bosish san'ati, qadama(intarsiya), to'qimachilik, va x.k. deb nomlanishi mumkin.

Bunday atamalar XIX asrning ikkinchi yarmidan ilmiy adabiyotlarda ishlatila boshlangan. Amaliy bezak san'ati asarlari davrning moddiy madaniyati, odamlarning turmush tarzi, milliy etnik xususiyatlari, ijtimoiy iqtisodiy va sinfiy farqlari bilan uzviy bog'liq xolda mavjud bo'ladi. Ular inson yashaydigan badiiy siyosiy muhitni tashkil etib insonlarning ruxiyatiga ta'sir etadi, ularning borliqqa bo'lgan munosabatini bildiradi. Amaliy san'at buyumlari inson yashaydigan muhitni badiiylashtirib me'moriy-fazoviy kenglikni tashkil etadi va bu muhit o'z navbatida insonni ham o'z domiga tortib yaxlit badiiy obraz yaratadi. Undagi buyumlar shu muhitda idrok etilib davr mazmunini anglatadi, xis etishga ko'maklashadi. Shuning uchun buyumlar ham davr bilan hamnafas bo'lib boradi va undan ajralmaydi. Shu o'rinda XIX, XX va nixoyat XXI asr muhitini bir taqqoslab ko'raylik. XIX asr ko'chalaridagi faytun aravalar, ko'chalarda yonib turgan fonuslar va shu ko'chada yurib borayotgan odamlarni bugungi kun bilan solishtirsak unda odamlarning kiyimi ham, buyumi ham, ko'cha kuydagi me'moriy bezak va qurilmalar ham bir biridan keskin farqlanishini ko'ramiz. Xonalarga qo'yilgan mebel, idish tovoqlar, gilam va palaklarni bugungi kunning buyumlaridan o'zining tuzilishi rangi va tanlangan ashyolari bilan ham farqlanib turadi. Shuning uchun ham amaliy san'at asarlarining g'oyaviy badiiy echimini davr bilan, inson akl zakovatining kuchi bilan belgilanadi.

Amaliy san'at asarlarida ko'pincha badiiy asar uchun tanlangan ashyoning qiymati va torilgan shaklning mazmunga mosligi muhim o'rinni egallaydi. Bu jihatdan u me'morlikka o'xshab ketadi. Masalan bezak bermasdan ishlangan sopol-terrakota, shisha, billur, oltin, ko'mish, qimmatbaxo tosh va yog'ochlar.

Ularning badiiy qiymati fakturasi, topilgan shaklning betakrorligi yoki undagi shakllar o'yining o'ziga xosligi va ashyoga ishlov berish mahorati x.k. buyumning qiymatini belgilaydi hamda uning badiiy obrazini yaratadi. Shunday qilib, ashyolar va shakllar amaliy bezak san'atida ifoda va tasvir vositasi rolini o'ynaydi. Amaliy san'at asarlaridagi badiiy obraz ta'sirchanligi va emostional tomoni yaratilgan buyumlarga tabiat shakllariga o'xshaydigan ko'rinishlar berish orqali ham, masalan buyum shaklini gul, barg, qush, hayvon, odam yoki ularning bo'laklarini eslatuvchi shakllar orqali kuchaytirilishi mumkin. Natijada oddiy kundalik turmushda qo'llashga mo'ljallangan buyum badiiy asarga aylanib uning qiymati ortadi. Albatta bunda ishlov berishda meyor, san'atkorning did-nafosati, ishlangan buyumning shaklining mazmuniga mosligi muhim o'rinni egallaydi. Masalan ovqatlanish uchun ishlatiladigan buyumlar shakli, o'lcham va nisbatlarining qulay, maqsadga muvofiq va xafsiz bo'lishi bilan birga foydalangandi ko'ngilni rajitmaydigan, ishtaxani buzmaydigan bo'lishi lozim. Hayvonlar, ularning bo'laklari ishlatilgan buyumlar, masalan mushuk, kuchuk, maymun va x.k. ba'zan ustalar ishida (jahon xalqlari amaliy san'atida) uchrab turadi. Bu, albatta, foydalanuvchi va usta-yaratuvchining didi, e'tiqodi bilan bog'liq.

Amaliy san'atning ta'sirchanligini oshirish va bezak berishda ranglar, ularning o'zaro nisbati - och-to'qligi, nozik tuslanish va bir biri bilan kirishish va qorishi xususiyatlari, turli naqshlar va tasviriy san'at (rassomlik va haykaltaroshlik), ularning qismlaridan foydalanish mumkin. Tasviriy san'at va naqsh unsurlari amaliy san'at asarlarining bezak berish jarayonida ishtirok etish bilan birga yaratilgan buyumning shakliga singib ketishi mumkin. Masalan olmaxon shaklidagi ko'za bandi, sher oyoqlariga o'xshash stul oyog'i, olmaga yoki nok shaklidagi guldona naqshga o'xshash to'siq, darvoza qismlari va x.k. Shulardan ko'rinib turibdiki, amaliy san'at buyumlari sintetik harakterga ega bo'lib o'zida turli san'at uslub va qarashlari birlashmasida xosil bo'ladi va uning qiymatini belgilaydi. Jamiyat taraqqiyoti, inson aql zakovati, fan va texnika yutuqlari amaliy san'at asarlarida mujassamlashib boradi va davr moxiyatini o'zida namoyon etib boradi. Buni amaliy san'at tarixi rivojida ham ko'rsa bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I.B. Kamolov, TA Shodikulovich. The role of Painting in the Folk Art of Surkhandarya - 2021
2. I.B. Kamolov, N Arziyeva. The Practical and Social Importance of Art in The Spiritual and Moral Form of the Person - 2021
3. I.B. Kamolov. Osnovniye faktori tvorchestva u studentov - Nauka i Mir, 2019
4. IB Kamolov. Some Stages Associated with Artistic and Creative Activity of Future Jeweler - Eastern European Scientific Journal, 2017
5. IB Kamolov . K voprosu o psixologo-pedagogicheskix usloviyax professionalnoy podgotovki mastera-yuvelira pri izuchenii osnov kompozitsii - Molodoy ucheniy, 2015
6. IB Kamolov. Osobennosti razvitiya tvorcheskix sposobnostey studentov v protsesse professionalnogo obrazovaniya - Molodoy ucheniy, 2020

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДОШУВЛАР

Рахматуллаева Дурдона

*Педагогик инновацион институти таълимда
бошлқарув кафедраси доцент*

Аннотация

Мақолада бўлажак ўқитувчининг касбий компетентлиги, иродавий сифатлар, интеллектуал салоҳият, ҳиссий сифатлар, амалий кўникмалар, ўз-ўзини бошқара олиш лаёқатларининг ўзаро боғлиқлиги ва шахснинг ижтимоий маданий фаоллик даражасини акс эттирувчи индивидуал сифатларлари тўғрисида маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар: ўқитиш, тарбиявий, ривожлантирувчи, услубий (методик), ишлаб чиқариш-техник, ташкилий, таълимий, тарбиявий, ташкилий-бошқарув, ишлаб чиқариш, технологик.

Аннотация

В статье представлены сведения о профессиональной компетентности, силе воли, интеллектуальном потенциале, эмоциональных качествах, практических навыках будущего учителя, взаимозависимости способностей к самоорганизации и индивидуальных качеств, отражающих уровень социокультурной активности личности.

Ключевые слова: учебно-воспитательный, развивающий, методический, производственно-технический, организационный, воспитательный, воспитательный, организационно-управленческий, производственный, технологический.

Annotation

The article presents information about professional competence, willpower, intellectual potential, emotional qualities, practical skills of a future teacher, the interdependence of self-organization abilities and individual qualities that reflect the level of socio-cultural activity of a person.

Key words: teaching and educational, developing, methodical, production and technical, organizational, educational, educational, organizational and managerial, production, technological.

Келгусидаги профессионал таълим ва техникумларда таълим олувчиларга қулайлик яратиш мақсадида таълимнинг кундузгидан ташқари кечки ва сиртки шакллари ҳам йўлга қўйилади. Амалдаги касб ҳунар коллежларида ўқув жараёни асосан ўқув хоналарида назарий таълим бериш шаклида олиб борилган.

Режалаштирилаётган янги тизимда коллеж ва техникумларнинг йўналиши ҳамда ихтисослик хусусиятларидан келиб чиқиб, таълим мазмуни амалдаги ишлаб чиқариш жараёнлари билан интеграциялашган ҳолда олиб борилиши кўзда тутилган. Тайёрланадиган касблар йўналишларининг ўқув режаларида фақат умумкасбий ва касбий фанлар блоки қолдирилиб, ушбу фанлардан амалий машғулотларга кўпроқ соат ажратилиши ҳисобига назарий таълим соатлари бир мунча қисқартилиши режалаштирилган. Янгидан ташкил этиладиган профессионал таълим тизими таълим муассасаларида миллий квалификация рамакалар белгиланади ва касбга оид профессионал стандартлар жорий этилади.

Профессионал стандарт деганда битта иш ўрни ишчидан қандай кўникма ва малака талаб қилса, ушбу ҳолат ўрганилиб, шу асосида модулли ўқув режалари ишлаб чиқилади. Республикамиз касб-ҳунар таълими тизимидаги бундай ўзгаришлар юртимиз иқтисодиёти барча соҳаларини ривожлантиришнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Янги турдаги профессионал таълим муассасаларидаги ўқувчиларнинг ўзлари танлаган касблари бўйича етарли билим, кўникма ва малакаларни эгаллаши касб таълими ўқитувчиларининг касбий тайёргарлик даражасига бевосита боғлиқдир.

Профessional таълимнинг ҳозирги энг муҳим муаммоларидан бири – бу битирувчиларни кўп функцияли адекват касбий фаолиятга тайёрлаш ҳисобланади.

Профessional таълим ўқитувчиси фаолияти касб таълими тизими ташкил этилган даврдан то ҳозиргача ўз моҳиятига кўра ҳам, ташкил этувчиларининг ҳажмига кўра ҳам ажралиб турувчи мураккаб таълим тизими сифатида тадқиқ этиб келинаётган муҳим муаммо ҳисобланади.

Баъзи тадқиқотларда профessional таълим ўқитувчисининг типик фаолият турлари ва уларга мос функциялари сифатида қуйидаги: ўқитиш, тарбиявий, ривожлантирувчи, услубий (методик), ишлаб чиқариш-техник, ташкилий, диагностик каби ташкил этувчилари, бошқаларида эса: таълимий, тарбиявий, ташкилий-бошқарув, ишлаб чиқариштехнологик, тадқиқотчилик каби ташкил этувчилари ажратиб берилган.

Ушбу таълим йўналишларида бўлажак педагогларни тайёрлаш жараёни, шунингдек, уларнинг касбий тайёргарлигига қўйилаётган талаблар моҳиятини ўрганиш бу борада айрим зиддиятларнинг мавжудлигини кўрсатмоқда. Шу нарса маълумки, профessional таълим муассасаларидаги ўқитиш жараёни ўзаро мустақил, аммо ўзаро алоқадор бўлган назарий ва ишлаб чиқариш таълимидан иборат.

Бўлажак ўқитувчининг касбий компетентлиги, иродавий сифатлар, интеллектуал салоҳият, ҳиссий сифатлар, амалий кўникмалар, ўз-ўзини бошқара олиш лаёқатларининг ўзаро боғлиқлиги ва шахснинг ижтимоиймаданий фаоллик даражасини акс эттирувчи индивидуал сифатлар асосида шакллантирилади.

Европа давлатларида шаклланган анъанага мувофиқ касбий малака мутахассиснинг компетентлиги, уни шакллантиришга қаратилган таълим тизими эса – билим, кўникма ва малакалар даражаси билан ўлчанади. Бўлажак ўқитувчининг касбий компетентлигини шакллантириш педагогларни тайёрлашдаги мураккаб муаммолар қаторида ўзига хос ўрин тутади.

Айниқса таълимни модернизатсиялаш билан боғлиқ ислохотларнинг жорий босқичида касбий педагогик фаолиятга мослашиш муаммоси янада яққол намоён бўлмоқда.

Бўлажак ўқитувчиларни амалий, психологик, методик, тадқиқотчилик турлари билан бир қаторда ўқитувчининг касбий компетентлигини шакллантириш билан бойиб бормоқда.

Касбий компетентлик ташҳиси касбий шаклланишнинг моҳиятли характеристикаларига диагностик, коммуникативлик, бошқарув ва проектив ўқувлар гуруҳларини киритиш лозим. Педагогнинг билиш фаолияти кўп жиҳатдан ўрганилаётган нарсаларнинг мураккаблиги, динамикаси, ностандартлиги, ижтимоий ҳодисаларни ажратиб турадиган чегараларнинг таъсири, уларни излаш, ноаниқлик билан белгиланади, бу эса кузатувчанлик, суҳбатдошнинг ички дунёсини моделлаштириш малакасини назарда тутади. Мазкур ҳолда ўз-ўзини тартибга солиш хусусиятлари ўз билим ва малакаларини доимо такомиллаштириш зарурати, бошқа одамларга қаратилган ўз ҳатти-ҳаракатини қатъий мувофиқлаштириш ўқуви билан тавсифланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Арзикулов Д.Н. Касбий камолатнинг психологик ўзига хос хусусиятлари. Психол. фан. ном. дисс...автолойихаи. – Тошкент: 2002. -22 б.
2. Ахлидинов Р. Социально-Педагогические основы управления качеством общего среднего образования. Автореф. дис...д-ра пед. наук. –Т.: 2002. -44 б.

- 3.Х.Шарипов, Н.Муслимов, М.Исмоилова: “Касбий таълим педагогикаси”. Методик қўлланма. – Т. 2005 й.
- 4.М.Усмонбоева, Г.Аноркулова, Г.Шамарипходжаева “Педагогик компетентлик ва креативлик асослари” ўқув услубий мажмуа. Т. 2015 йил. 14- 15-бетлар
5. Н.А.Муслимов Бўлажак касб-таълими ўқитувчиси касбий шакллантириш Т.,Фан 2004.
- 6.Ишмухамедов Р, Абдуқодиров А, Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Т.: “Истеъдод”, 2008. – 180 б.

DAVLAT TILINI O‘QITISHDA QIYOSLASH USULIDAN FOYDALANISH

Qurbonova U. Pedagogika fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: f.f.f.d Bazarova D.

Annotatsiya. Maqolada rus guruhlarida o‘zbek tili fanini o‘qitish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar. Asos, qo‘shimcha, nutq, so‘z boyligi, so‘z tarkibi.

Аннотация. В данной статье речь идет о преподавании узбекского языка в русских группах.

Ключевые слова. Основа, аффикс, речь, словарный запас, состав слова.

Annotation. This article deals with the teaching of the Uzbek language in Russian groups.

Key words: Stem, affix, speech, vocabulary, word composition.

O‘zbekiston Respublikasi hududidagi oliy o‘quv yurtlarining rus guruhlarida o‘zbek tilini o‘qitishning asosiy muammolaridan biri talabalarning so‘z boyligini oshirishdir. Shuning uchun o‘zbek tili darslarida talabalarni o‘zbekcha nutqini oshirishga alohida e‘tibor beriladi. Shuni ta’kidlash kerakki, o‘zbek tilida berilgan ma’lumotlar shu tilni o‘rganish vositasi bo‘lishdan tashqari, ma’lum darajada talabalarning nutqini o‘stirishga yordam beradi.

Talabalarni mashg‘ulotlar jarayonida matnlarni tarjima qilish, yangi so‘z va iboralarni eslab qolish, matndan fikr olish malakalari bilan qurollantirib, ularni mustaqil ravishda gap tuzib, matn mazmuni yuzasidan keng mushohada yuritishga odatlantirilsa, ularning o‘zbekcha nutqi o‘sa boshlaydi. Buning natijasida o‘zbek tilini va uning o‘ziga xos tomonlarini o‘zlashtira boradilar, o‘rganganlarini amalda tatbiq etishga harakat qiladilar.

Masalan, talabalarda “O‘zbek tilida so‘z tarkibi. Asos va qo‘shimcha. Qo‘shimchalarning turlari” mavzusini tushuntirish orqali ularning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishga harakat qilinadi.

Talabalarga so‘z tarkibi haqida tushuncha berilganda, ona tili bilan o‘zbek tili o‘rtasidagi farqli jihatlariga ham e‘tiborni tortish talabalar uchun foydali. O‘zbek tilida so‘z tarkibi qanday, uning rus tili bilan o‘xshash va farqli tomonlari bormi? Asos va qo‘shimcha haqida qanday ma’lumotlar berasiz degan savollar bilan murojaat qiladi. Morfemika-tilshunoslikning so‘z tarkibi ya’ni ma’noli qismlari haqidagi bo‘limi bo‘lib, yunoncha morfe-forma, shakl so‘zidan olingan. So‘zning ma’noli qismlari morfemalar deyiladi. Morfemalar bildiradigan ma’nolar turli-tuman. Lekin, asosiy xususiyatiga ko‘ra, morfemalar ikki turga bo‘linadi. 1) Asos morfema, 2) qo‘shimcha morfema. Asos so‘zning asosiy lug‘aviy ma’nosini bildiradi. Qo‘shimchalar esa faqat asosga qo‘shilib ma’no ifodalay oladi. Ular bildiradigan ma’nolariga ko‘ra 2 turga bo‘linadi. So‘z yasovchi va shakl hosil qiluvchi qo‘shimchalar. So‘z yasovchi qo‘shimchalar yangi lug‘aviy ma’no ifodalovchi so‘z yasaydi, shakl hosil qiluvchi qo‘shimchalar esa grammatik ma’no ifodalovchi so‘z yasaydi. Ularning so‘zlarga qo‘shilish tartibi quyidagicha: asos+so‘z yasovchilar+shakl yasovchilar.

Morfema – значимая часть слова. Различают корневую и аффиксальную морфему. *O‘zak* – корень слова выражает основное лексическое значение слова и не имеет в своем составе других морфем. В отличие от русского, в узбекском языке корень может употребляться

самостоятельно во всех случаях. *Qo'shimcha*. Аффиксы выполняют различные функции: *so'z yasash* – словообразующую и *shakl yasash* формообразующую. Словообразующие аффиксы меняют лексическое значение слова: *gul* – (цветок), *gul-chi* – (цветовод), *gul-don* – (ваза для цветов). Формообразующие аффиксы меняют лишь форму слова: *gul* - (единственное число, именительный падеж), *gul-lar* – (множественное число, именительный падеж), *gul-ga* – (ед. число, дательный падеж). So'z tarkibi o'zbek tilida nisbatan rus tilida ancha murakkab. Rus tilida mustaqil so'zlarning ko'pchiligi gapda bir-biri bilan bog'langanda ularning oxiri o'zgarib turadi. Shuning uchun ham mustaqil so'zlar dastlabki shaklidan boshlab o'zgarmaydigan va o'zgaradigan ikki qismga ajratiladi. So'zning turlanganda yoki tuslanganda o'zgarmaydigan va o'z ma'nosini saqlaydigan qismi (основа) deyiladi. Gapda mustaqil so'zlarning o'zaro munosabatini ifodalab, ularning shaklini o'zgartiradigan qismi esa (окончание) sanaladi.

Masalan. В этом году открывается новая школа. Здание новой школы красивое. Дети любят свою школу. Они учатся в новой школе gaplarida школа so'zining o'zgarmaydigan qismi (школ) asos sanaladi, oxirgi qismi esa so'zning gapdagi grammatik funksiyasiga qarab *школа, школы, школу, школе* tarzida o'zgarib boradi. O'zbek tilida bunday grammatik hodisa yo'q. Shuni ham ta'kidlash kerakki, asosning ma'nosini tugalmasiz aniqlash, ayniqsa, o'zbek o'quvchilari uchun ba'zan juda qiyin bo'ladi.

Masalan: *мука, ух, нуу, ед* kabi so'zlarning *мук, ух, нуу, ед* asoslaridan so'zlarning asl ma'nolarini bilib bo'lmaydi. Bunday asoslarga kerakli tugalmalar ulangandan keyingina ularning ma'nosi anglashiladi. Mavzuni yaxshi o'zlashtirishlari uchun talabalar bilan mashqlar ustida ishlashimiz kutilgan natijani beradi. Bunday grammatik hodisalarning har ikkala tilda o'xshash va farqli jihatlarini ko'rsatib berish talabalar nutqida va yozuvidagi ayrim xatolarning oldini olishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Qanday ta'lim berganimizning natijasi ana shu amaliy ko'nikma orqali o'lchanadi, chunki bu jarayonda talabalar mashq talabiga javob berish uchun o'z bilimlarini xotirada tiklaydi, mustaqil fikr yuritadi, ijodiy izlanadi, o'qituvchi ko'rsatmalari va yo'l-yo'riqlari asosida mashqda berilgan namunaga qarab faoliyat ko'rsatadi.

Darhaqiqat, o'z ona tilini, uning grammatik qonuniyatlarini yaxshi bilgan talaba uchun ona tili bilan o'rganilayotgan til o'rtasidagi mushtarak hamda farqli jihatlar qiyoslanib dars o'tilsa, talabalarining fanga bo'lgan qiziqishlari oshadi, faollashadi, mustaqil izlanuvchanlik faoliyatiga imkoniyat yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni. "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida". "Xalq so'zi" gazetasi. Toshkent, 2019-yil 21-oktabr. № 218. (7448)
2. Azizov O. va b. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
3. Bazarova D. Some notes of variability in the uzbek linguistics // ISPC The Combination of Technology I Education. – Ostersund Sweden, 2014. – P 135-138. (№ 04 (24) Impact Factor ISI 0.829).

REFLEKSIYA, REFLEKSIVLIK, REFLEKSIV MAHORAT TUSHUNCHALARI PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA FALSAFA FANLARINING O'RGANISH OB'EKTI SIFATIDA.

Donaeva Shaxnoza Abduraimovna

Termiz davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida o'qituvchisi

Annotasiya: Zamonaviy pedagogika va psixologiyada refleksiya shaxsning o'z fikri, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlariga ongli ravishda "sirtidan qarash" qobiliyati, chiqaradigan qarorlarini baholay olish va istiqbolni belgilash mahorati sifatida qaraladi. Mazkur atama latinchа «reflectio» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "aks ettirish" degan ma'noni anglatadi. Bu – shaxsning o'z-o'ziga e'tibori, o'zi haqidagi tanqidiy va tahliliy fikrlarining in'ikosidir. Inson o'ziga, o'z ichki dunyosiga "tashqaridan" qaraydi. Ya'ni u ma'juziy ma'noda botiniy "Men" va zohiriy "Men"ga ajraladi. Bu hol pedagogda ichki boshqaruv hamda o'z-o'zini nazorat qobiliyatlarini oshiradi va dars jarayonlarida uning faolligini yanada kuchaytiradi. Shu ma'noda refleksiya masalasi zamonaviy ta'lim tizimida juda muhim bo'lib, keng qamrovli tadqiqotlarga mavzu bo'la oladi.

Kalit so'zlar: Refleksiya, refleksivlik, refleksiv mahorat tushunchalari.

Аннотация: В современной педагогике и психологии рефлексия рассматривается как способность человека сознательно «смотреть» на свои мысли, чувства и действия, оценивать принимаемые решения и определять будущее. Термин происходит от латинского слова «reflectio», что означает «отражение». Это отражение самосознания человека, критического и аналитического мышления о себе. Человек смотрит на себя, на свой внутренний мир, «со стороны». То есть оно образно делится на внутреннее «я» и внешнее «я». Это повышает навыки внутреннего управления и самоконтроля педагога и делает его более активным в классе. В этом смысле проблема рефлексии очень важна в современной системе образования и может быть предметом обширных исследований.

Ключевые слова: Рефлексия, рефлексивность, рефлексивные способности.

Annotation: In modern pedagogy and psychology, reflection is seen as the ability to consciously "look at" an individual's thoughts, feelings, and actions, to evaluate the decisions they make, and to determine the future. The term is derived from the Latin word "reflectio", which means "reflection". It is a reflection of a person's self-awareness, critical and analytical thinking about himself. Man looks at himself, at his inner world, "from the outside." That is, it is figuratively divided into the inner self and the outer self. This increases the educator's internal management and self-control skills and makes him more active in the classroom. In this sense, the issue of reflection is very important in the modern education system and can be the subject of extensive research.

Keywords: Reflection, reflexivity, reflexive skills.

Ijtimoiy hayotda boshqa sohalar singari xalq ta'limi sohasida ham shiddatli o'zgarishlar, keng miqyosli yangilanishlar sodir bo'lmoqda. Mazkur o'zgarishlar va yangilanishlar natijasida umumiy o'rta ta'lim maktablarida dars o'tishning shakl, usul, uslub va dars vositalarining tubdan o'zgartirishni taqozo etmoqda. SHu barobarida zamonaviy umumta'lim maktablari o'qituvchilari oldilariga jamoatchilik, ta'lim jarayoni ishtirokchilari tomonidan qo'yiladigan talablar mazmun va miqdor jihatdan ortmoqda. Bu esa o'z navbatida pedagog kadrlarni tayyorlash faoliyati bilan shug'ullanuvchi OTMlar oldiga yangi talablar qo'yadi. Bugungi Okunning yosh pedagogi faqatgina o'z mutaxassisligi bo'yicha yetarlicha bilimga ega bo'lganligi, mulohazakorligi, pedagoglik va psixologik mahorati, tadqiqot va izlanishlar asosida o'z faoliyatini yo'lga qo'yishi hamda milliy ta'lim tizimiga tadbiiq etilayotgan innovatsiyalar, yangi pedagogik texnologiyalar talablaridan kelib chiqqan holda qo'yiladigan talablar taqozo etadigan boshqa sifat hamda xususiyatlarga ega bo'lishi yetarli hisoblanmaydi. OTM bitiruvchilari yuqorida sanab o'tilgan sifatlar bilan bir qatorda refleksiv mahoratga ham ega bo'lmoqlari talab etiladi. Xo'sh, refleksiya, refleksiv mahorat va refleksivlik nima o'zi? **Refleksiya** lotincha «reflexio» so'zidan olingan bo'lib, «sirtidan nazar», «orqaga nazar» kabi ma'nolarni anglatadi. Refleksiya insonning o'z-o'zini anglashiga yo'naltirilgan fikrlash jarayoni bo'lib, o'z his-tuyg'ulari, ichki imkoniyatlari, ongli ravishda sodir etiladigan xatti-

harakatlarini baholash, natijada esa keyingi harakatlarning maqbul strategiyasini qabul qilishi uchun zamin vazifasini o'taydigan xulosalar chiqarish hodisasidir. Garchi mazkur tushunchaning falsafiy, psixologik va pedagogik talqinlari nisbatan har xil yondashuvlar asosiga qurilgan bo'lsa-da, maqsad hamda qo'llash sohalari bo'yicha tavsiyalari o'rtasida farq sezilmaydi. Biz dastlab refleksivlik, refleksiya va refleksiv mahorat tushunchalarining falsafa, pedagogika va psixologiya fanlarining tadqiqot ob'ekti sifatida paydo bo'lish shart-sharoitlari hamda mazkur tushunchalarning talqinlari ustida mulohaza yuritamiz.

Ko'pgina tadqiqotchilar fikrlashdagi refleksiyada inson tasavvurining xuddi o'sha insonga bo'lgan munosabati aks etadi deb hisoblaydilar. Aksar hollarda, inson o'z xatti-harakatlarini tahlil etar ekan, o'zida yangi xususiyatlar kashf etib boradi, hozirgacha orttirgan, lekin yuzaga chiqishi uchun yetarlicha psixologik shart-sharoitlar yaratilmagan ko'nikma va odatlarini kashf etadi. Inson o'z tafakkuri va tasavvurining yangi tashkil etuvchilarini anglab oladi. Bunday tashkil etuvchilarga hal etilishi ko'zda tutilgan, ammo hal etilmagan vazifalarni saralash, fikrlashda nomuhimdan muhimga intilish, atrofdagi ashyo va hodisalarning yangi qirralarini anglash, mulohazalarni ramzlar vositasida olib borish kabi psixologik xususiyatlar kiradi.

Refleksiyaning psixologik nuqtai nazardan talqin etilishida biz uning psixik xatti-harakat sifatida tushuntirilganini nazarda tutgan holda pedagogika fani nuqtai nazaridan amaliy xatti-harakat, o'qituvchi-pedagog faoliyatining ravnaqini ta'minlaydigan fazilat ekanligiga guvoh bo'lamiz. Demak pedagogika fani nazarida "refleksiya bu – sub'ektning o'z amaliy faoliyatini tahlil etishi va mazkur tahlil natijalari asosida o'z kasbiy iqtidorini baholashidir".

Bodalevalarning fikriga ko'ra, refleksiya «o'qituvchi-pedagogning o'z qobiliyati, his-tuyg'ulari va ta'lim jarayoni ishtirokchilariga munosabatlarining ijobiy va salbiy jihatlarini ko'rsatib beruvchi mezonlar majumasi bo'lib, bu qobiliyatning yuqori darajada bo'lishi sub'ektning kasbiy jihatdan mukammallikka erishishini ta'min etadi".

Refleksiya o'z faoliyatini yaqin kelajak va uzoq muddatli istiqbolni nazarda tutgan rejalar asosida qurishga intilgan har bir shaxs uchun zarur bo'lgan xususiyatdir.

Refleksiv qobiliyatning inson zakovati, tushunchasi, voqea-hodisalarni idrok etish darajasiga bog'liq ekanligini o'tgan asr psixologlari ham o'z tadqiqotlarida isbotlab bergan. Inson o'zi bilgan, anglagan va idrok etgan instantsiya va sub'ektlar doirasida fikr yuritadi, binobarin, refleksiv qobiliyat (bizning tadqiqotlarda refleksiv mahorat) o'sha anglangan, idrok etilgan sub'ektlar doirasining qanchalik kengligi inson refleksiv mahoratining darajasini belgilab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань, 1988. - 240 с.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. Избранные психологические труды /Под ред. Д.И. Фельдштейна. М., 1995. - 352 с.
4. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. 1999, № 3, с. 37 - 43.
5. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: Учеб. пос. - М.: Ростов-на-Дону: Учитель, 1999. - 560 с.
6. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. 1997, № 4, с. 11 - 17.
7. Бондаренко С.М. Проблема формирования познавательного интереса при классно-групповом и программированном обучении (по материалам психолого-педагогической

литературы) // Вопрос алгоритмизации и программирования обучения. Вып. 2 /Под ред. Л.Н. Ланды. М., 1973, с. 255 - 261.

8. Выготский Л.С. Проблемы развития психики. - М.: Педагогика, 1983, т. 3. - 368 с.

ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА КИЧИК МУТАХАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШ АМАЛИЁТИ

Очилов Алишер Орифович

Қарши давлат университети Технологик таълим кафедраси ўқитувчиси

Ўроқов Камолиддин Хушвақтович

Қарши давлат университети Технологик таълим кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон республикаси таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар барча таълим муассасалари сингари профессионал таълим муассасаларида ҳам таълимнинг мазмунини, сифатини, таълим технологияларини ва таълим дастурларини ислоҳ қилиш келтирилган. Таълим муассасаларида олиб борилаётган ислохотлардан келиб чиқиб, ўқитиш тизимини методик жиҳатдан такомиллаштириш вазифалари қўйилган.

Калит сўзлар: профессионал таълим, таълим технологиялари, таълим дастури, кўникма, билим, лаёқатлилиқ, касбий тажриба, маҳорат.

Аннотация: В данной статье описаны реформы в системе образования Республики Узбекистан, а также реформа содержания, качества образования, образовательных технологий и образовательных программ в учреждениях профессионального образования, а также во всех образовательных учреждениях. На основе проводимых реформ в образовательных учреждениях ставится задача совершенствования методической системы обучения.

Ключевые слова: профессиональное образование, образовательная технология, программа обучения, умение, знание, компетенция, профессиональный опыт, мастерство.

Annotation: his article describes the reforms in the education system of the Republic of Uzbekistan, as well as the reform of the content, quality of education, educational technologies and educational programs in vocational education institutions, as well as in all educational institutions. On the basis of ongoing reforms in educational institutions, the task is to improve the methodological system of education.

Keywords: vocational education, educational technology, training program, skill, knowledge, competence, professional experience, mastery

Ўзбекистон республикаси таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар барча таълим муассасалари сингари профессионал таълим муассасаларида ҳам таълимнинг мазмунини, сифатини, таълим технологияларини ва таълим дастурларини ислоҳ қилиш орқали амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида “Жамият ва давлат ҳаётининг барча соҳалари шиддат билан ривожланаётгани ислохотларни мамлакатимизнинг жаҳон цивилизацияси етакчилари қаторига кириш йўлида тез ва сифатли илгарилашини таъминлайдиган замонавий инновацион ғоялар, ишланмалар ва

технологияларга асосланган ҳолда амалга оширишни тақозо этади”²⁵ деб алоҳида таъкидланган.

“Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида “касб-хунар коллежлари ўқувчиларини бозор иқтисодиёти ва иш берувчиларнинг эҳтиёжларига жавоб берадиган мутахассисликлар бўйича тайёрлаш ҳамда ишга жойлаштириш борасидаги ишларни такомиллаштириш”²⁶ белгиланган. Шу билан бирга давлат шериклик асосида касб-хунар коллежларида ўрта бўғин ҳамда йирик ташкилотлар ва кластер учун малакали мутахассислар тайёрланганини юзасидан олиб борилган изчил ислохотлар натижасида таълим жараёнининг меҳнат бозори талаблари асосида такомиллаштириш устувор вазифа ҳисобланади.

Шу нуқтаий назардан келиб чиқиб, мазкур фармонлар мамлакатимиз таълим тизимида 2020 йилдан бошлаб мутлоқо янги профессионал таълими тизимини: касб-хунар мактаблари, коллежлар ва техникумлар фаолиятини ташкил қилишга асос бўлди. Бу эса ўз навбатида иқтисодиётимиз тармоқлари учун зарур бўлган хизмат кўрсатиш, қурилиш, саноат ва аграр соҳадаги ишчи касбларига тез суръатларда малакали кадрлар тайёрлашни тақозо этмоқда. Шунингдек, халқаро меҳнат бозори талаблари, интеграцион жараёнларнинг жадаллашуви, рақамлаштириш, саноатдаги технологик инқилоблар даврида замон талабларига мос малака ва кўникмаларга эга рақобатбардош ўрта бўғин мутахассисларини тайёрлашни, касб-хунар таълим соҳасида янги тизимни-халқаро андозаларга мос равишда профессионал таълим тизимини сифатини, таълимнинг мазмунини, таълим технологияларни ва таълим дастурларини ислох қилишни талаб қилади.

Айни пайтда таълим муассасаларида олиб борилаётган ислохотлардан келиб чиқиб, ўқитиш тизимини методик жиҳатдан такомиллаштириш вазифаларини қўймоқда. Профessional таълим дастурларининг мазмуни, таснифи ва уни самарали, муваффақиятли бажариш учун лозим бўлган кўникма, билим ва лаёқатлилиқ - таълимнинг сифати ва таълим натижаларини янги форматдаги меъёрий асосларига мувофиқ шакллантирилади.

Бу меъёрлар ҳар бир профессионал таълим муассасаларида тайёрланадиган кичик мутахассисларни тайёрлашга қуйидаги талабларни қўйди:

- ✓ касбий фаолиятнинг (касбларнинг) тегишли турлари бўйича сифатли касбга ўқитиш;
- ✓ ўқувчиларнинг интеллектуал ва касбий ривожланишга бўлган эҳтиёжини қондириш;
- ✓ касбий фаолиятнинг (касбларнинг) тегишли турлари бўйича меҳнат фаолияти билан машғул бўлиш учун билимлар ва юқори сифатли касбий тайёргарликни таъминловчи давлат таълим стандартлари ва касб стандартлари доирасида касбий дастурларни амалга ошириш;
- ✓ касб-хунар мактабларида тегишли турлари бўйича касбий маълумотга эга бўлган ходимлар билан таъминлаш юқоридаги талабларни ечимини топиш учун хизмат қилади.

Профessional таълим жараёни - бу ўқувчини касб хунар мактабларида касбий фаолиятга ўргатувчи, касбий шакллантирувчи ва ривожлантирувчи жараёндир. Бу жараёни бошқариш методик жиҳатдан қулай, мосланувчан ва ижодий бўлиши керак. Шу сабабли

²⁵ Ўзбекистон Республикасининг 21.09.2018 йилдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ги ПФ-5544-сон Фармони.

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Т., 2017. –Б.39.

асосий эътибор ишлаб чиқариш таълими усталари ва ўқувчиларнинг биргаликдаги ақлий ва жисмоний меҳнат фаолияти натижасида ўқувчиларда касбий кўникма ва малака даражаларини қуйидан юқорига, оддийдан мураккабга томон шакллантириш методикасига йўналтирилди, яъни амалий касбий таълимнинг ташкилий-методик тузилмасидаги амалий касбий таълим мазмуни ва жараёни ўзаро узвий боғлиқликда олиб боришни талаб қилади [3, 4].

Маълумки, бир-бирига боғланганлик ёки ўзаро боғлиқлик дейилганда томонларнинг бири иккинчисига боғлиқлиги ёки томонлар орасида бири иккинчисиз бўлмайдиган алоқадорлик тушунилади. Амалий касбий таълим жараёни билан унинг мазмуни ўртасида ҳам худди шундай узвий алоқадорлик мавжуд. Бу узвийликнинг моҳиятини очиб бериш - амалий касбий таълимнинг ташкилий-методик тузилмасини такомиллаштиришга, яъни методик инновациялар (янгидан киритилган методик тартиб-қоидалар) ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ этишга замин тайёрлайди.

Таҳлиллар натижасида амалий касбий таълим мазмуни тўртта таркибий қисмни (махсус технология фанлари бўйича амалий-лаборатория ишлари; ўқув амалиёти; ишлаб чиқариш амалиёти; битирув-малакавий амалиёти) ўз ичига олиши ва уларнинг ҳар бири ўзаро боғланган ва шартланган ўзига хос таркибий қисмлар мажмуидан иборат эканлигини аниқланди.

Масалан, амалий-лаборатория ишлари методикаси мазмунан қуйидаги тузилмавий таркибий қисмларни ўз ичига олади:

- 1) махсус технология фанлари бўйича ўқув-тажриба ишларини режалаштириш;
- 2) махсус технология фанлари бўйича ўқув лабораторияларини жиҳозлаш ва уларни ўқув-тажриба ишларини бажаришга тайёрлаш;
- 3) махсус технология фанлари бўйича ўқув-тажриба ишлари технологияларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- 4) махсус технология фанлари бўйича ўқувчиларда шаклланадиган бошланғич кўникмаларни жорий, оралиқ ва якуний назорат қилиш ва баҳолаш.

Шу асосда профессионал амалий касбий таълим жараёнини тизимли амалга ошириш бўйича қуйидаги методик тамойил (қоида) орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- ✓ амалий касбий таълим жараёнини тизимли амалга ошириш;
- ✓ амалий-лаборатория ишларини ўқув-тажриба ишлари технологиялари асосида;
- ✓ ўқув амалиётини ўқув-амалий ишлар технологиялари асосида;
- ✓ ишлаб чиқариш амалиётини ўқув-ишлаб чиқариш ишлари технологиялари асосида;
- ✓ битирув-малакавий амалиётини тадқиқий-синов ишлари технологиялари асосида ташкил этиш.

Бу эса ўз навбатида ўрта буғунда тайёрланаётган кичик мутахассисларни иш берувчилар томонидан мутахассис, ишчи ходимга қўйилган малака талаблари профессионал таълим стандартларида акс этиши ва келгусида ички ва халқаро меҳнат бозорида ходимнинг меҳнат фаолиятига қўйиладиган масъулият, касбий тажриба, маҳорат ҳамда рағбатни мужассамлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 21.09.2018 йилдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сон Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республика-сини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. –Т., 2017. –Б.39.
3. Общая и профессиональная педагогика: Учеб. пособие / Под. Ред. А.М.Воронин, В.Д. Симоненко.-М.: “Вентана граф”, 2006.-368 б.
4. Жўраев Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтиришнинг илмий-педагогик асослари. “Фан” нашриёти, 2004.-116 б.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH YO‘NALISHLARI

Ilmiy rahbar P.f.d prof. Shahlo Nurullayeva

Magistrant Yaxshiboyeva Sitara

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy-moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi haqida so‘z boradi. Muallif pedagogik ma‘lumotlar hamda yozma manbalarga tayanib, mavjud ilmiy-tarixiy adabiyotlar asosida muammoga aniqliklar kiritgan va bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari kasbiy-moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi bo‘yicha mavjud o‘ziga xos jihatlarini o‘rgangan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методы развития профессиональных навыков будущих учителей начальных классов. Опираясь на педагогические данные и письменные источники, автор разъяснил проблему на основе имеющейся научной и исторической литературы и изучил существующие особенности методики формирования умений будущих учителей начальных классов.

Annotation: This article discusses methods for developing the professional skills of future primary school teachers. Based on pedagogical data and written sources, the author clarified the problem on the basis of the available scientific and historical literature and studied the existing features of the methodology for developing the skills of future primary school teachers.

Kalit so‘z: Boshlang‘ich sinf, o‘qituvchilar, kasbiy-moslashuv ko‘nikmalar, metodika, rivojlanish.

Ключевые слова: начальная школа, учителя, профессиональные адаптационные навыки, методика, развитие.

Key words: elementary school, teachers, professional adaptive skills, methodology, development.

Mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta‘lim tizimi uchun pedagog kadrlar tayyorlashni nazarda tutuvchi oliy ta‘lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqishni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar natijasida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy ta‘lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalar ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan ta‘lim muhitini yaratish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

O‘zbekistonda barpo etilayotgan Uchinchi Renessans jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020 yil 23 sentabr) 5-bobida o‘qituvchilarning huquqiy maqomi belgilangan. Mazkur huquqiy maqomga ko‘ra, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari faoliyatga quyidagi asoslarga binoan yo‘naltirilishi kerak:

- chuqur kasbiy tayyorgarlik va ma‘naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo‘lish;

- ta'lim oluvchilar huquqlariga rioya qilish; - kafolatlangan ish sharoitidan foydalanish;
 - o'quv dasturlarini tuzishda mualliflik dasturlarini ishlab chiqishni bilish;
 - zamonaviy pedagogik shakllarni, o'qitish va tarbiya vositalarini erkin tanlash;
 - innovatsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilish; - sog'liqni saqlash muassasalarida bepul tibbiy ko'rikdan o'tish; - ta'lim oluvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ishtirok etish.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ana shu huquqlar asosida faoliyatga yo'naltirilishi kerak. Ayni paytda, mazkur Qonunda o'qituvchilarning quyidagi majburiyatlari ham belgilab qo'yilgan:

- ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining sha'ni, qadr-qimmati va ishchanlik obro'sini hurmat qilish;
 - o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi;
 - axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi;
 - voyaga yetmagan ta'lim oluvchilar bilan ta'lim-tarbiya ishlarini ularning ota-onasi bilan birgalikda olib borishi;
 - o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borishi; - tibbiy ko'rikdan o'z vaqtida o'tishi. Mazkur majburiyatlar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga yo'naltirishning asoslari bo'lib xizmat qiladi.
- Buning uchun quyidagilarga ahamiyat berish maqsadga muvofiq bo'ladi:
- bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik qonuniyatlar va texnologiyalar bilan chuqur tanishtirish;
 - bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak yangi avlod kadrlarini tayyorlash, ta'lim tashkilotlari bitiruvchilari zamonaviy kasb egalari bo'lishlari uchun ularda zarur ko'nikma va bilimlarni shakllantirish;
 - dunyo miqyosidagi bugungi keskin raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, darslik va o'quv qo'llanmalarini zamon talablari asosida takomillashtirish, ularning yangi avlodini yaratish, o'quv dasturlari va standartlarini optimallashtirish;
 - ta'lim-tarbiya muassasalarining rahbar xodimlari, pedagog va murabbiylari, professor-o'qituvchilari va ilm-fan sohalari vakillarining jamiyatimizdagi o'rni va maqomini oshirish, ularning mashaqqatli mehnatini munosib qadrlash va faoliyat samaradorligiga qarab moddiy rag'batlantirish;
 - pedagog xodimlarning kasbiy mahorati va faoliyat samaradorligini muntazam oshirib borish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, malaka oshirish tizimini «hayot davomida o'qish» tamoyili asosida takomillashtirib borish;
 - ilmiy-tadqiqot va ta'lim xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha xususiy sektorning salmog'ini kengaytirish, hududlarda nodavlat ta'lim tashkilotlarini tashkil etish orqali raqobat muhitini shakllantirish, ta'lim sohasida davlatxususiy sheriklikni rivojlantirish;
 - zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan xolda ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama tahlil qilib borish tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish, ta'lim oluvchilar o'rtasida IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish;

- ilm-fanni iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylantirish, ilmiy tadqiqotlar ko‘lamini kengaytirish, iqtidorli yosh olimlarning innovatsion faoliyatini rag‘batlantirish, mavjud ilmiy tashkilotlar salohiyatini yanada mustahkamlash va rivojlantirish.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, bu mexanizmlarga amal qilish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga yo‘naltirish jarayonini aniq tashkil etish imkonini beradi. Misol uchun, mustaqil ta‘lim vositasini olaylik. Pandemiya kabi murakkab sharoitlar shuni ko‘rsatdiki, oliy pedagogik ta‘lim jarayoni hamisha va har qanday vaziyatda mustaqil ta‘limga tayyor turishi kerak.

Shunday qilib boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablar pedagogik, psixologik va sotsiologik xarakterga egaligi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ta‘lim to‘g‘risidagi qonun (yangi tahrirdagi). 2020 yil. 23-sentyabr
2. Artiqboyeva Z.A. Malaka oshirish tizimida maktab matematika o‘qituvchilarining kasbiy-metodik ko‘nikmalarini takomillashtirish: ped.f.n....diss.–T.: 2004.
3. O‘roqov Sh. Bo‘lajak kollej o‘qituvchilarida kasbiy-pedagogik kompetentlikni shakllantirishning ilmiy-metodik jihatlari//SamDU ilmiy tadqiqotlar axborotnomasi. – Samarqand: 2015. 4-son. –B.132-135.(13.00.00; №6).
4. Toshpo‘latova M.I. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirish: ped.f.dok. (PhD) diss. – T.: 2017
5. Ximmataliyev D.O. Kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni diagnostika qilishda pedagogik va texnik bilimlar integratsiyasi (texnika oliy ta‘lim muassasalari “Kasb ta‘limi” yo‘nalishlari misolida): ped. fan. dokt. ... diss. – T.: 2018. -248 b.

METHODS OF IMPROVEMENT OF OBJECT ORIENTED PROGRAMS

Kholikulov Bekzod Jovliyevich

Karshi engineering economics institute

Annotation: The article is devoted to a new method of determining secure software for software development. The presented method is particularly convenient for determining typical devices and subsystems used in traffic management, defined as software blocks in which control algorithms are directly applicable.

Keywords: object-oriented programming, secure software, software models.

Annotatsiya: Maqola dasturiy ta‘minotni ishlab chiqish uchun xavfsiz dasturiy ta‘minotni aniqlashning yangi usuliga bag‘ishlangan. Taqdim etilgan usul, nazorat algoritmlari bevosita qo‘llaniladigan dasturiy bloklar sifatida aniqlangan yo‘l harakati boshqaruvida ishlatiladigan odatiy qurilmalar va kichik tizimlarni aniqlash uchun juda qulaydir.

Kalit so‘zlar: ob‘ektga asoslangan dasturlash, xavfsiz dasturiy ta‘minot, dasturiy modellar.

Аннотация: Статья посвящена новому методу определения безопасного программного обеспечения для разработки программного обеспечения. Представленный способ особенно удобен для определения типичных устройств и подсистем, используемых в управлении дорожным движением, определяемых как программные блоки, в которых непосредственно применимы алгоритмы управления.

Ключевые слова: объектно-ориентированное программирование, безопасное программное обеспечение, программные модели.

Introduction. The computer devices are structured on the basis of computer technology in fulfilling their tasks under the two control platforms: the hardware platform and the software platform. The first one is responsible for the proper co-operation with devices of the railway tracks infrastructure and is a working environment for the computer control program whose task is to control rail traffic control processes in the operational area of the device. Taking the safety aspect into account with respect to this type of devices leads to an analysis of both the hardware platform and the software.

The software security is understood differently. It is conditional on a correct specification, coding, and compiling the program in the target environment. As a result, various problems arise. As a result, programming complexes feel the need for an internal improvement mechanism as a tool for software development and maintenance.

One of the most important aspects of software is its level of complexity. No programmer can fully take into account all the features of the system. Therefore, a large team of programmers and other experts are involved in its development. So, in addition to the complexities that are directly related to the task at hand, there is a goal-oriented management of the work of this team. In traditional programming languages, the principle of “separate and manage” was used to solve such complexities. That is, the issue is divided into smaller issues, and then a separate program is developed and combined for each issue. Object-oriented programming technologies approach the issue in a different way.

We can consider the project structure of object-oriented software improvements as follows: the use of obsolete algorithmic programming languages as a basis for the operation mechanism; creating new algorithmic languages; mastering open software databases; generalization of functions in a particular case; develop custom applications; creating self-checking and developing algorithmic languages, and so on.

The basis of the creation of new algorithmic languages is to increase the level of understanding of the communication process between the computer and the programmer, which will increase the accuracy and reliability of the program.

The generalization of functions in a special case is characterized by the approximation of the working environment of different programming languages, i.e. the generalization of auxiliary words, operators, special characters used in different programming languages, which allows the programmer to master future programming languages.

The creation of self-checking and evolving algorithmic languages is primarily due to the fact that when a programmer repeatedly observes the creation of the same programs, the computer stores them in memory and determines the program structure according to the initial steps and algorithm assignment and automatically restores the next steps. The above project structure is one aspect of this issue, and on the other hand, the main task in the development or improvement of applications, operating systems and other types of applications presented as software elements is to simplify the communication between user and computer.

Conclusion. In this paper the main purpose for developing the method presented above was to show how to design software for the system that shall allow for a simpler implementation than ever before while maintaining high reliability and safety requirements. This property allows the application of the compilers whose producers provide a guarantee for the accuracy of the code for the target machine.

Literature:

1. Stein J. March 2008 . Object-Oriented Programming and Database Design. Dr.Doobs journal of Software Tools for the Professional Programmier. № 137, p.18.
2. Тутубалин Д.К. Объекто-ориентированное программирование в среде Знершт: Учеб. пособие.–Томск: Издательство ТГУСУР, 2004. – 112 с.
3. Эргашев Н.Ғ. Замонавий визуал дастурлаш мухити Java android студияда фсосий кутубхоналардан фойдаланиш ва уларни қўлаш. // ҚарДУ хабарлари. №2 Қарши. 2020. 164-168
4. Xoliqulov B.J. Increase students competence in modeling software processes through object-oriented programming language // Electronic journal of actual problems of modern science, education and training. № 10/2. Урганч, 2021. 91–97.
5. Холиқулов Б.Ж. Дастурий-услугий комплексдан фойдаланиш асосида ишлаб чиқилган методик таълим тизимини амалга ошириш// Ўзбекистон Миллий университети хабарлари. Тошкент- 2022. –№ 1/2. –Б. 190–193.

MATEMATIKA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Solikova Dildora Nu'monovna

Kitob tumani 46-maktab 1-toifali Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada o'quvchilarda ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda tadqiqochilik faoliyati muhim o'rinni egallaydi, bunda o'quvchilar qandaydir darajada o'qituvchi tomonidan u yoki bu ko'rinishda yo'naltiriladigan bilish jarayonidagi muammolarni yechishda yondashuvi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual salohiyat, rivojlanish, texnologiyalar, mantiqiy, matematik tafakkur, ijodiy qobiliyatlarni.

Аннотация: Важную роль в формировании творческих способностей у учащихся играет статья, в которой проявляется подход учащихся к решению задач в процессе обучения, который в той или иной мере направляется учителем в той или иной мере.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, развитие, технология, логическое, математическое мышление, творческие способности.

Annotation: An important role in the formation of students' creative abilities is played by an article that shows the students' approach to solving problems in the learning process, which is to some extent directed by the teacher in one way or another.

Key words: intellectual potential, development, technology, logical, mathematical thinking, creative abilities.

Hozirgi davrda ta'lim mazmuni va unda innovatsion texnologiyalardan foydalanish muammosi juda dolzarb mavzulardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, bugungi intellektual salohiyati tezkorlik bilan rivojlanib borayotgan yoshlarga hamda zamon taraqqiyotiga munosib tarzda innovatsion texnologiyalarni qo'llamasdan turib ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Bizning mamlakatimizda pedagogik innovatsiyaning rivojlanishi keng jamoatchi pedagoglar harakati, maktabning tez rivojlanishiga bo'lgan talab va uni pedagoglar amalga oshira bilmasliklari o'rtasida yuzaga kelayotgan qarama-qarshiliklar bilan bog'liq. Jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy-matematik tafakkurini shakllantirishda innovatsiyaga bo'lgan ehtiyoj kattadir.

O'quvchilarda ijodiy qobiliyatlarni shakllantirishda tadqiqochilik faoliyati muhim o'rinni egallaydi, bunda o'quvchilar qandaydir darajada o'qituvchi tomonidan u yoki bu ko'rinishda yo'naltiriladigan bilish jarayonidagi muammolarni yechishda yondashuv va tushunchalarni mustaqil ravishda egallaydilar, natijasi oldindan noma'lum bo'lgan ijodiy masalalarni yechadilar. Aynan tadqiqotchilik yondashuvi bolalarga ijodiy jarayonning ishtirokchilariga aylanishlariga imkon beradi, o'quvchi shaxsining bilishga bo'lgan faolligini va intellektual potensialini oshiradi, tasavvurini hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.

O'quvchilar ijodiy-mantiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil ilm olish ko'nikmasi, ularni noma'lum yoki nostandart holatlarda qo'llay olish - predmet bo'yicha sinfdan tashqaridagi ishlarda ham bo'ysundirilgan.

Matematik to'garaklar, fakultativlar, maxsus kurslar o'quvchilarda predmetga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, o'quvchilarning matematik dunyoqarashini rivojlantirishga ko'maklashadi, mustaqil ishlashga ko'nikma hosil qiladi. Ularni fan haftaligi doirasidagi tadbirlar to'ldiradi. Bu matematik kechalar, viktorinalar, turli didaktik o'yinlar: "Nima? Qachon? Qayerda", "Baxtli

hodisa”, “Quvnoqlar va zukkolar” va boshqalar. Bu tadbirlarga tayyorgarlik ko‘rishda o‘zlashtirishi yaxshi o‘quvchilar ham o‘zlashtirishi past bo‘lgan o‘quvchilar ham birdek ishtirok etishadi.

Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘yin faoliyatidan ta‘lim faoliyatiga o‘tishda bir qancha muammolarga duch keladilar. Darslarni didaktik o‘yinlar asosida tashkil etish esa bu muammoga dastlabki yechim bo‘ladi.

Matematika darslarida ijodiy mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mantiqiy tafakkur faoliyatini faollashtirish imkoniyatini beradi, o‘zlashtirilgan material o‘quvchilar tomonidan amaliyotga tadbqiqilinadi, ko‘nikma va malakalar imkoniyat darajasida anglangan holatda rivojlantiriladi, yechiladigan masalalarning hajmini oshirishga imkon beradi, matematikani o‘rganishga qiziqishni oshiradi. Pedagogik kuzatuvlar axborot kommunikatsion texnologiyalaridan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning mustaqilligini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ko‘maklashadi, o‘quvchilarning matematikadan bilimlarini tizimlashtirish darajalarini ko‘tarishga imkon beradi, ta‘limda individuallashtirish darajasini sezilarli oshiradi.

Kompyuterdan ta‘lim jarayonining barcha bosqichlarida foydalanish mumkin: yangi materialni tushuntirishda, mustahkamlashda, takrorlashda, nazorat qilishda, bunda u o‘quvchi uchun: o‘qituvchi, ish quroli, ta‘lim obyekti, jamoa bilan hamkorlikda ish yuritish kabi turli funksiyalarni bajaradi.

Kompyuter o‘quvchini kompyuter bilan faol muloqati orqali ma‘lumotlarning rang-barangligi (matn+tovush+video+rangli tasvir) bilan o‘qishni motivatsiyasini kuchaytirishga, ta‘lim olishni muvaffaqiyatga yo‘naltirish yo‘li (zaruriy yordamga tayangan holda har qanday masalani yechimini oxirigacha yetkaza olish) orqali imkon beradi.

Demak, ta‘lim-tarbiya sifati va samaradorligi o‘quvchining o‘quv mazmunini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan mustaqil mutolaa bilan samarali shug‘ullanishi, mustaqil fikr yuritishi va tafakkur faoliyati bilan bog‘liq. Interfaol metodlarda dars jarayonini olib borishda o‘quvchilarda quyidagi xususiyatlarning rivojlanishini ko‘rsatish mumkin.

O‘quvchi o‘qitilmaydi, uni mustaqil o‘qish, o‘rganish, ishlashga o‘rgatiladi. Bunda o‘quvchilar mustaqil ravishda tahlil qilish orqali o‘zlashtirishga, ijodiy mulohaza yuritishga, shaxsiy xulosalar asosida erkin fikr yuritishga o‘rgatiladi. O‘quvchilarda yotfikrlarga qarshi fikr yurita olish, o‘z pozitsiyasini himoya qila olish ko‘nikmalari shakllantiriladi.

O‘quvchiga bilimlar tayyor holda berilmasdan, bilimlarni darsliklardan, internetdan, turli boshqa manbalardan izlash, topish, qayta ishlash orqali uning bilim olish malakasi shakllantiriladi. Olgan bilimlari orqali ijodiy mushohada yuritish imkoniyati yaratiladi. O‘quvchini darsliklar bilan ishlash, o‘qish, o‘rganish, aniq yozish, qo‘shimcha adabiyotlardan foydalanib mustaqil o‘zlashtirish ko‘nikmalarini egallashga o‘rgatiladi.

Bundan maqsad kelajakda mustaqil fikrlovchi, o‘z fikrini benuqson bayon etuvchi, mantiqiy tafakkuri shakllangan kadrlarni yetishtirishdir. Buning uchun esa ta‘lim sohasida ko‘plab innovatsiyalar kiritilishi va amalda qo‘llanilishi lozim. Ma‘lumki innovatsiya tarixiylik nuqtai nazaridan nisbiy tushuncha. Chunki, har bir innovatsiya boshqasi yaratilgunga qadar o‘z yangilik xususiyatini saqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol usullar va innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarning kommunikativ bilimi, tushunchasini, ko‘nikma va malakalarini oshiradi. Ularni hamkorlik, hamjihatlik, do‘stona munosabatlarda ishlashni ta‘minlaydi. Ayniqsa, bir-birlarini eshitish, fikrini bayon etish va o‘zaro hurmatga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi.(OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon-Iqbol", 2016 yil. 426 b.
2. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. I kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 260 b.
3. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob.(OO'Y uchun darslik.) Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil. 250 b.
4. Jumayev M.E. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. (OO'Y uchun o'quv qo'llanma) Toshkent. "O'qituvchi", 2004 yil.
5. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi. "Fan va ta'lim", 2020 yil.
6. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktikum. Qarshi. "Fan va ta'lim", 2021 yil.

ТЕНГСИЗЛИКЛАРНИ ОРАЛИҚЛАР УСУЛИ ЁРДАМИДА ЕЧИШ

Boshlang'ich ta'lim kafedrası p.f.n.Набиев.А.М

Аннотация: Мақолада тенгсизликларни оралиқлар усулида ишлаш, ҳамда тенгсизликларнинг хоссалари келтирилган, тенгсизликларни ечишга доир мисоллар берилган ҳамда уларни ечиш тартиби тушунтириб ўтилган.

Kalit so'zlar: oraliq,qat'iy,noqat'iy, interval,ochiq soha ,yopiq soha

Аннотация: В статье представлена работа неравенств интервальным методом, свойства неравенств, приведены примеры решения неравенств и пояснен порядок их решения.

Ключевые слова: промежуточный, строгий, определенный, интервал, открытое поле, замкнутое поле.

Annotation: The article presents the work of inequalities in the interval method, the properties of inequalities, gives examples of solving inequalities and explains the procedure for solving them.

Key words: intermediate, strict, definite, interval, open field, closed field.

Бизга маълумки иккита a ва b ҳақиқий сон $a < b$ ёки $a = b$ ва $a > b$ муносабатда бўлиши мумкин. $<$ ёки $>$ белги қатъий, $\leq$ ёки $\geq$ ноқатъий тенгсизлик бўлади.

$a > b$ бўлса $a - b$ мусбат ($a - b > 0$), $a < b$ бўлса ($a - b < 0$) $a - b$ манфий бўлади. Аксинча ҳолат ҳам ўринли бўлади.

Тўғри тенгсизликнинг иккала қисми бирор манфий сонга купайтирилса ёки бўлинса, ҳамда тенгсизлик белгиси қарама-қаршига алмаштирилса, яна тўғри тенгсизлик ҳосил бўлади. Бу ҳолат тенгсизликларнинг хоссаларидан келиб чиқади. Тенгсизликлар бир хил маъноли ва қарама-қарши маъноли бўлади. Бир ўзгарувчили чизиқли тенгсизликни ечишни қараймиз.

Мисол 1: $5x - \frac{1-3x}{2} < \frac{2x+1}{3} + 5$ (1) Тенгсизликни ечинг.

Ечиш. Тенгсизликнинг ҳамма ҳадларини 6 га (умумий махражга келтирамиз) кўпайтирамиз.

У ҳолда қўйидагига эга бўламиз. $(1) \Rightarrow 30x - 3(1-3x) < 2(2x+1) + 30 \Leftrightarrow$

$30x - 3 + 9x < 4x + 2 + 30 \Leftrightarrow 35x < 35 \Leftrightarrow x < 1$

Демак жавоб $]-\infty; 1[$;

Мисол. 2. Тенгсизликлар системасини ечинг:
$$\begin{cases} \frac{x+3}{2} \geq 3x + \frac{1}{4} \\ \frac{1-2x}{3} < \frac{x}{4} + 1 \end{cases} \quad (2)$$

Ечиш. (2)

$$\Leftrightarrow \begin{cases} 2(x+3) \geq 12+1 \\ 4(1-2x) < 3x+12 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 2x+6 \geq 12x+1 \\ 4-8x < 3x+12 \end{cases} \begin{cases} 10x \leq 5 \\ 11x > -8 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \leq \frac{1}{2} \\ x > -\frac{8}{11} \end{cases}$$

Ечим ҳар икки тенгсизликнинг ечимлари тўплами кесишмасидан иборат бўлади.

$$\text{Яъни }]-\frac{8}{11}; +\infty \cap -\infty; \frac{1}{2}] =]-\frac{8}{11}; \frac{1}{2}]; \quad \text{Жавоб. }]-\frac{8}{11}; \frac{1}{2}];$$

3 мисол. Тенгсизликлар системасини ечинг.

$$\begin{cases} 4x-1 > 0,5x, \\ 7x-9 < 3-5x \\ 9-x \geq 5+x \end{cases} \Leftrightarrow \text{ечим} \begin{cases} 5x > 1,5 \\ 12x < 12 \\ 2x \leq 4 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x > 0,3 \\ x < 1 \\ x \leq 2 \end{cases} \quad \text{жавоб }] 0,3; 1[;$$

Тенгсизликларни ечишда қуш тенгсизлик хоссасидан ҳам фойдаланиш мумкин.

$$\begin{aligned} 4. \text{ мисол. } \begin{cases} 2x+1 \leq 3-4x \leq 5x+2 \\ 0,4x+3 \geq x \end{cases} &\Leftrightarrow \begin{cases} 2x+1 \leq 3-4x \\ 3-4x \leq 5x+2 \\ 0,4x+3 \geq x \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 6x \leq 2 \\ 9x \geq 1 \\ 0,6x \leq 3 \end{cases} \\ &\Leftrightarrow \begin{cases} x \leq \frac{1}{3} \\ x \geq \frac{1}{9} \\ x \leq 5 \end{cases} \end{aligned}$$

$$\text{Демак }]-\infty; \frac{1}{3}] \cap [\frac{1}{9}; \infty[\cap]-\infty; 5] = [\frac{1}{9}; \frac{1}{3}];$$

$\sqrt{3x+2} > \sqrt{x+1} + \sqrt{2x-3}$ ни ораликлар методи билан ечамиз. Қўйидагиларга эга бўламиз. $\sqrt{3x+2} - \sqrt{x+1} - \sqrt{2x-3} > 0$; 1) $g(x) = \sqrt{3x+2} - \sqrt{x+1} - \sqrt{2x-3}$

Функциянинг аниқланиш соҳасини топамиз.

$$D(T): \begin{cases} 3x+2 \geq 0 \\ x+1 \geq 0 \\ 2x-3 \geq 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} x \geq -\frac{2}{3} \\ x \geq -1 \\ x \geq \frac{3}{2} \end{cases} \Rightarrow x \neq 1,5. \quad \text{Демак. } D(T) =]1,5; +\infty[$$

2) $g(x)$ функциянинг илдизларини топамиз

$$\sqrt{3x+2} - \sqrt{x+1} - \sqrt{2x-3} = 0 \text{ радикални яккалаймиз.}$$

$\sqrt{3x+2} = \sqrt{x+1} + \sqrt{2x-3} = 0$ кўрсатилган амалларни бажариб қўйидагига эга

$$\text{бўламиз. } \begin{cases} \sqrt{2x^2-x-3} = 2 \\ x \geq 1,5 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 2x^2-x-7 = 0 \\ x \geq 1,5 \end{cases} \Rightarrow x = \frac{1}{4}(1+\sqrt{57});$$

3) $g(x)$ функциянинг илдизи $x = \frac{1}{4}(1+\sqrt{57})$ ни аниқланиш соҳасини $D(T) =]1,5; \infty[$ ни 2та $[1\frac{1}{2};$

$$\frac{1}{4}(1+\sqrt{57}) \text{ [ва] } \frac{1+\sqrt{57}}{4}; +\infty \text{ [оралиқларга ажратамиз. Ҳосил бўлган оралиқларга } g(x)$$

функциянинг ишорасини текшираемиз. Шу оралиқда $x=2$ ва $x=3$ қийматларни қараймиз.

$$4) x=2 \in [1\frac{1}{2}; \frac{1}{4}(1+\sqrt{57})[\quad g(x) = \sqrt{8} - \sqrt{3} - 1 > 0$$

$$x=3 \in [\frac{1+\sqrt{57}}{4}; +\infty[; \quad g(3) = \sqrt{11} - 2 - \sqrt{3} < 0$$

X - нинг $\left|1\frac{1}{2}; \frac{1}{4}(1 + \sqrt{57})\right|$ ораликдаги қийматларида функция мусбат бўлгани учун
 ечимлар тўплами $\left|1\frac{1}{2}; \frac{1}{4}(1 + \sqrt{57})\right|$ дан иборат бўлади.

5-мисол. Икки ўзгарувчили тенгсизликни ечинг. $x^2 + y^2 - 9 \leq 0$ тенгсизликни графиги маркази координаталар бошида, радиуси 3га тенг бўлган айлана бўлади. Айлананинг ички қисми S_1 соҳада $f(x; y) = x^2 + y^2 - 9$ функция манфий, чунки $0, 0 \in S_1$ бўлиб, $(0; 0)$ сонга жуфтлигида тенгсизлик тўғри тенгсизликка айланади. Тенгсизликнинг ечими:

$$\{(x; y) \in \mathbb{R}^2 \mid -3 \leq x \leq 3; -\sqrt{9 - x^2} \leq y \leq \sqrt{9 - x^2}\}$$

$$\begin{aligned} \text{Тенгсизликни ечиш } x^2 + y^2 - 9 \leq 0 \text{ дан } y^2 \leq 9 - x^2 &\Leftrightarrow \begin{cases} 9 - x^2 \geq 0 \\ |y| \leq \sqrt{9 - x^2} \end{cases} \\ &\Leftrightarrow \begin{cases} |x| \leq 3 \\ |y| \leq \sqrt{9 - x^2} \end{cases} \quad \text{жавоб: } \begin{cases} -3 \leq x \leq 3 \\ -\sqrt{9 - x^2} \leq y \leq \sqrt{9 - x^2} \end{cases} \end{aligned}$$

Оралиқлар методи билан кўрсатгичли, логарифмик тригонометрик ва ҳ.к тенгсизликларни ечиш мумкин бўлгани сабабли бу методни тенгсизликларни ечишнинг умумий методи дейиш мумкин.

Рационал тенгсизликларни, оралиқлар методи билан ечиш, икки ва уч ўзгарувчили тенгсизликларни соҳалар методи билан ечиш, тенгсизликларни тенг кучли алмаштиришлар ёрдамида оралиқлар методи билан ҳам ечиш мумкин.

Фойдалниланган адабиётлар

1. Н.Ахмедова, З.Ибрагимова, Т.Тесетев. “Математика” Тошкент “Турон-Иқбол”. 2007-йил.
2. Ж.Тошев, А.Набиев, С.Шодиев. “Иқтисодчилар учун математика” II қисм. Қарши – 2003-йил.
3. Н.Я.Великин, А.М.Пышкало и другие. “Математика”, “Просвещение”. 1977-года

"ПЕДАГОГИК МАҲОРАТ" ЎҚУВ КУРСИНИ ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ ВА МАҚСАДИ

Choriyeva Feruza Amrullayevna

QarshiDU Boshlang'ich ta'lim kafedrasi o'qituvchisi

Naimova Jayrona Utkir qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Anorjonova Gulchehra Hayyom qizi Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Аннотация

Ушбу мақолада Педагогик маҳорат курсини ўқитишда ўқитувчи-педагогларнинг олдида турган муҳим вазифалар ҳақида маълумот бериб ўтилган

Калит сўзлар

Педагогика, психология, интеграция, шахс, жамият талаблари, дарс.

Аннотация

В данной статье представлена информация о важных задачах, стоящих перед педагогами при преподавании курса педагогического мастерства.

Ключевые слова

Педагогика, психология, интеграция, личность, потребности общества, курс.

Annotation

This article provides information about the important tasks facing teachers when teaching a course of pedagogical skills.

Keywords

Pedagogy, psychology, integration, personality, needs of society, course.

Оламга янгича кўз билан қарайдиган, уддабурон, ишнинг кўзини билувчи, буюк келажагизимиз пойдеворини қурувчи ва юксалтирувчи мутахассис кадрларни тайёрлаш республикамиз ўқитувчи-педагоглари олдида турган энг муҳим ва масъулятли вазифадир. Шундай экан, ҳозирги кунда педагогика-психология фани сир асрорларини ҳар бир талаба учун зарур бўлган жиҳатларини, чунончи: педагогика ва психологиянинг бошқа фанлар билан интеграциялашуви, ҳамкорлиги, боғлиқлиги; педагогика-психологиянинг замонавий йўналишлари, тармоқларини; шахсни психологик диагностика қилиш усулларини; шахс ва жамият муносабатларини ўйғунлигини; шахс фаолияти ва ҳатти-хатакати мотивларини; шахсда кузатилган психик жараёнлар, уларни бошқариш қонунятларини қўллаш олиши; педагогик технологиялар асосида дарс услубиётини яратиш: ўқув ва тарбия жараёнида қўллаш мумкин бўлган самарали усулларни билиш, ўрганиш муҳимдир.

Бакалавр босқичи талабаларига мўлжалланган "Педагогик маҳорат" фанининг асосий мақсади - ўзбек халқини қадимий-маърифий меросининг қимматли манбалари ҳамда уларда илгари сурилган ғояларни ўқиб ўрганиш, шахс маънавиятни юксалтириш, шунингдек, жамият тараққиётини таъминлашга хизмат қилувчи қарашларни ҳозирги замон илмий-педагогик таъсир механизмларига оид билимлар беришдан, шахс баркамол бўлишида ижтимоий омиллардан ҳисобланган гуруҳ, жамоа, шахс психологиясининг ўзига хос таъсир шароитларини ўрганиш, педагогик маҳорат, қобият, педагогик маданият тушунчаларини шакллантиришдан иборатдир.

"Педагогик маҳорат" курсининг асосий вазифаларига:

- педагогик маҳорат курси бўйича талабаларнинг умумпедагогик билимлари даражасини кенгайтириш, бўлғуси педагогларнинг педагогик тафаккурини шакллантириш негизини яратиш;
- педагогик мерос ва унинг ғояларига нисбатан тўғри муносабатда бўлиш, кўникмаларни шакллантириш;
- республикамизда комил инсонни вояга етказишнинг бир бутун ҳолатдаги муаммоларини ҳал этиш;
- буюк алломалар ва ўзбек мутафаккирларининг педагогик қарашларини чуқур таҳлил этиш;
- педагогик қарашлар ва уларнинг моҳияти доирасида фикр юритиш ва энг муҳими педагог фаолиятини теран англаш;
- педагогиканинг долзарб вазифалари, муаммоларини таништириш, ижтимоийлашув масканлари ва уларнинг шахс фаолиятига таъсирини ўргатиш, мулоқотни ташкил этишнинг самарали усул-воситаларига оид психологик бикимларни бериш, шахс ва гуруҳ муаммосининг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш, лидерлик ва раҳбарлик тушунчаларининг табиатини кўрсатиб бериш, шахснинг гуруҳ таъсиридаги типологиясини кўрсатиб бериш, гуруҳ шароитида ўқишни ва ўқитишни самарали таъсир этиш усулларида ҳисобланган тренинглар, мунозараларини ўтказиш техникаси билан таништиришдан иборат.

"Педагогик маҳорат" фани бўйича талабаларнинг билими, ўқуви ва ўқув кўникмасига қўйиладиган талаблар:

- фанга тегишли бўлган назарий ва амалий маълумотларни ўрганиш, аниқ тасаввурга эга бўлишлари;
 - ҳар бир элементга эътибор берган ҳолда, фан сирларини тўлиқ ўзлаштириб олишлари лозим;
 - педагогик маҳоратнинг бозор иқтисодиёти шароитидаги ўрни ва аҳамиятини билиш;
 - жамоа меҳнатини тшкил этиш ва бошқаришдаги педагогик қонуниятлар, ижтимоий мулоқот ва муамаланинг сирлари; меҳнатга тўғри мотивация муносабатини шакллантириш воситаларини аниқлай олиш.
 - талабалар курсни ўзлаштириш жараёнида фаннинг мазмуни, мақсади ва вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, фаннинг назарий асосларини;
 - фанга тегишли бўлган асосий терминларнинг изоҳини, янгиликлар, қонун-қоидаларни ўзлаштиришлари зарур;
 - ўзларига таъсир кўрсатиш ва ўз-ўзини бошқариш малакалари;
 - ўз иқтидори ва қобилиятларини ўстириш теснологияларини ўзлаштириш;
 - меҳнат жамоаларидаги ижтимоий-психологик иқлимни ўрганиш ва уни мувофиқлаштириш малакалари;
 - талабалар фаннинг мазмунидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир мавзуга тегишли бўлган мустақил равишда керакли адабиётлардан фойдаланишлари, докладлар, рефератлар тайёрлашлари;
 - ўз устида мустақил ва ижодий ишлаш кўникмалари;
 - ўзгалар меҳнати ва ижодий фаолиятини ҳолис ва объектив баҳолаш лозим.
- Бўлғуси ўқитувчидаги бундай сифатлар ҳозирги вақтда олий ўқув юртларида давр талабига жавоб берадиган, назарий билимларни чуқур ўрганган, айни вақтда юксак инсоний фазилатларга эга, муамолага кириша оладиган, ўз ишини пухта ўзлаштирган мутахассисларни тайёрлашда муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар рўйхати

1. Холиқов А.А. Педагогик маҳорат. Дарслик. - Т.: “Иқтисод-молия”, 2011
2. Р.А.Мавлонова, Д.Абдурахимова. Педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма Т.:Фан ватехнология 2012-йил.
3. Мусурмонова О. Маънавий қадриятлар ва ёшлар тарбияси. — Т.: Ўқитувчи, 1996. —

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Soatov Asadulloh Jabborovich

Qashqadaryo VXTXQTMOHM katta o'qituvchisi p.f.f.d (PhD)

Annotatsiya

Maqolada o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ta'limiy ahamiyati yoritib berilgan

Tayanch tushunchalar: kasb, hunar, ilm, mehnat, ta'lim, maqsad, ehtiyoj.

Педагогические и психологические аспекты профессиональной направленности студентов

Аннотация

В статье освещается воспитательное значение профориентации для студентов.

Основные понятия: профессия, занятие, наука, труд, образование, цель, потребность.

Pedagogical and psychological aspects of students' professional orientation

Annotation

The article highlights the educational value of career guidance for students.

Basic concepts: profession, occupation, science, labor, education, purpose, need.

Bugungi kunda o'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalarining dolzarbligi ularning erkin, ongli kasb-hunar tanlashlari uchun ijtimoiy-iqtisodiy, pedagogik-psixologik shart-sharoitlar yaratish zarurati mavjudligi bilan izohlanadi. Bu shaxsning umumiy rivojlanish jarayonining muhim tomoni hisoblangan, "ongli kasb tanlashga tayyorlik", yoki "kasb-hunarga yo'nalganlik" tushunchalarini yanada mukammalroq tadqiq qilish kerakligini ko'rsatmoqda.

O'quvchi yoshlarni kasb hunarga yo'naltirish-ularni shaxsiy moyillik, layoqat, qiziqishlari asosida jamiyat talablariga mos holda ongli kasb tanlashga tayyorlash bo'yicha maqsadga yo'naltirilgan, integral xususiyatga ega ilmiy-amaliy faoliyatdir. Shu jihatdan o'quvchi yoshlarni kasb hunarga yo'naltirish jarayoni mazmunan psixologik mohiyatga ega bo'lib o'quvchining kasbiy o'zligini anglashi va ongli kasb tanlashi uchun xizmat qiladi. O'quvchining kasbiy o'zligini anglash jarayoni esa psixologik qonuniyatlar asosida kechadi.[2, 31,]

Kasbiy o'zlikni anglash, kasb – hunarga yo'naltirish jarayonining tarkibiga singib ketgan komponent sifatida, maqsadga yo'naltiruvchi, kuchaytiruvchi, korreksiya qiluvchi, ya'ni uning xususiyatini belgilab beruvchi omil hisoblanadi.

O'quvchining ongli kasb tanlashiga ta'sir etuvchi omillar – uning individual – tipologik xususiyatlari yoki ichki imkoniyat va ehtiyojlari hisoblanadi. Bundan tashqari, O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda kasbiy o'zlikni anglashning namoyonligi – ichki pozitsiyaning shakllanish qonuniyatiga ham asoslanish lozim. Ichki pozitsiya o'z-o'zidan emas, balki shaxsning tashqi muhit bilan uzluksiz aloqada bo'lishi va tashqi muhitning unga ta'sir etish jarayonida shakllanadi. Mana shu ikki tomonlama ta'sir hamda ijtimoiy munosabatlar jarayonida inson o'zligini izlaydi va shu "izlanish" oqibatida o'zligini anglaydi.[2, 32,]

Bilish psixik jarayonlari, psixik holatlar va individual-tipologik xususiyatlar ham o'quvchi ichki pozitsiyasining shakllanishiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar hisoblanadi. Kasb hunarga yo'naltirish jarayonida bu omillarning hisobga olinishi, o'quvchilarda ijobiy kasbiy motivatsiyani shakllantirish imkonini beradi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, maqsadga yo'naltirilmagan kasbiy motivatsiya shaxsiy kasbiy rejani belgilash va mustaqil qarorga kelishda o'quvchi uchun qiyinchilik tug'diradi.

Bugungi kunda o'quvchilar kasb tanlash jarayonida quyidagi motivlarga tayanadi.

- o'zi uchun hurmatli bo'lgan yoki idealidagi kishining kasbini tanlash;
- ota-onasining xohishi bilan;
- tanlagan kasbidan moddiy manfaat kutib;
- kasbning nufuzliligi uchun;
- hayotiy vaziyatlar sabab qiziqish uyg'onishi;
- ota-onasining kasbini davom ettirmoqchi;
- aka-opasining izidan bormoqchi;
- do'stlariga ergashmoqchi;
- shu kasbga keyinchalik o'zi qiziqib qolgan.

Kasb tanlash motivlari ichida eng ko'p uchraydigani ota-onasining xohishi bilan kasb tanlash motividir. Kasb tanlayotgan o'quvchi yoshlar tanlayotgan sohani qiziqishlari va tabiiy layoqatiga qarab tanlashlari lozim. Agar ota-onanning xohish istaklari farzandning qiziqishi va tabiiy layoqatiga mos bo'lsa egallanishi lozim bo'lgan kasb sifat darajasida o'zlashtiriladi. Shu bois ota-onalar farzandining qiziqish va tabiiy layoqatini hisobga olmasdan o'zlarining xohishiga ko'ra kasb

tanlashga yo'naltirishga urinmasligi lozim. Bu xuddi olma daraxtining ko'chatini yerga qadagan bog'bonning keyinchalik undan shaftoli hosilini olishga urinayotganiga o'xshaydi. Bunday tanlov aks natijani keltirib chiqaradi.[1, 5-7 b]

Shu bois kasb hunarga yo'naltirish ishlarining asosiy maqsadi-o'quvchilarning kasb-hunar tanlashlarini ilmiy asoslarda, pedagogik-psixologik talablarga muvofiq ravishda tashkil qilish va bu jarayonning uzluksizligini ta'minlashdan iborat bo'lishi kerak.

O'quvchi-yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish sohasidagi asosiy amaliy vazifalarga quyidagilar kiradi:

- o'quvchilarni kasb-hunarlar bilan tanishtirib borish;
- o'quvchilarning kasblar bo'yicha moyilliklarini o'rganib, aniqlab, tegishli tahlillarni amalga oshirib borish;
- har bir o'quvchining qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyati, jismoniy imkoniyatlariga muvofiq kasb-hunar tanlashga pedagogik-psixologik yordam ko'rsatish;
- kasbga yo'naltirish va kasb tanlash masalalari bo'yicha o'quvchilarga va ota-onalarga zarur maslahatlar berib borish;
- yuqori sinf o'quvchilariga o'zlarining kelajakdagi kasblarini ongli ravishda tanlashlariga yordam berish;
- o'quvchilarning kelgusidagi o'z kasblarini ongli tanlashlari uchun psixologik tayyorliklarini shakllantirish va shu kabilar. [4, 6-8 b]

Kasbga yo'naltirish ishlarining asosiy mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'quvchilarning o'z kelajaklari to'g'risidagi xohish va umkoniyatlarini anglashlari; o'z qobiliyatlari, qiziqishlari, intellektual va shaxsiy xususiyatlarini tadqiq qilishlari; kasb tanlashning asosiy tamoyillari bilan tanishishlari; zamonaviy mehnat bozori xususiyatlari bilan tanishishlari; o'z imkoniyatlarini tanlayotgan kasb talablari bilan taqqoslashlariga yordam berish; kasbiy maqsadlarga erishishdagi qiyinchiliklarni anglash va ularni yengish yo'llarini topishda yordam berish; diagnostik ma'lumotlar asosida individual ta'lim olish rejasi yoki o'z-o'zini rivojlantirish dasturini tuzish va boshqalar.

Kasbga yo'naltirish ishlari maktab ma'muriyati, sinf rahbarlari, amaliyotchi psixolog, kasb-hunarga yo'naltiruvchi texnologiya fani o'qituvchisi hamda fanlar o'qituvchilari tomonidan ota-onalar, mahallalar va boshqa jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abduraxmonov F.R, Abduraxmonov Z.YE. Kasb psixologiyasi. Toshkent: Barkamol fayz media. 2017.-112 b.
2. Soatov.A.J. Bo'lajak pedagog-psixologlarda psixologik maslahat berish ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent: Fan va ta'lim nashriyoti. 2021.-108-111 b.

TALABALARNING MUSTAQIL O'QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Hayitova Yulduz Saidovna
Qarshi davlat universiteti,
katta o'qituvchisi(PhD),
Xolmatova Go'zal Islomovna
Qarshi davlat universitetining
pedagogika instituti magistranti
guzal.xolmatova.89@bk.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim vositalari asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning nazariy asoslari va tadbirlari haqida so'z boradi. Mualliflar pedagogik ma'lumotlar hamda yozma manbalarga tayanib, mavjud ilmiy-tarixiy adabiyotlar asosida talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning ahamiyati va xususiyatlari bo'yicha o'ziga xos jihatlarni keltirishgan.

Аннотация: В данной статье речь пойдет о теоретических основах и практиках организации самостоятельной учебной деятельности учащихся на базе современных средств обучения. Авторы, опираясь на педагогические данные и письменные источники, на основе имеющейся научно-исторической литературы, приводили специфические аспекты организации самостоятельной учебной деятельности учащихся по их значимости и особенностям.

Annotation: In this article we will talk about the theoretical foundations and applications of the organization of independent educational activities of students on the basis of modern educational tools. The authors relied on pedagogical data as well as written sources, and based on the existing scientific and historical literature, they brought their own characteristics on the importance and features of the organization of independent educational activities of students.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, o'quv faoliyati, motivatsiya, mustaqil ish.

Ключевые слова: Современное образование, учебная деятельность, мотивация, самостоятельная работа.

Key words: Modern education, educational activity, motivation, independent work.

Oliy ta'limning asosiy vazifasi o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash va innovatsiyalarga qodir bo'lgan mutaxassisning ijodiy shaxsini shakllantirishdir. Bu muammoni faqat o'qituvchidan talabaga tayyor shaklda tushunchalar va bilimlarni o'tkazish orqali hal qilish qiyin. O'quvchini passiv bilim iste'molchisidan muammoni shakllantirish, uni yechish yo'llarini tahlil qilish, optimal natijani topish va uning to'g'riligini isbotlay oladigan faol bilim yaratuvchisiga o'tkazish zarur. Hozirgi oliy ta'lim islohoti o'qitish shaklidan ta'lim shakliga o'tish bilan uzviy bog'liqdir. Shu munosabat bilan shuni e'tirof etish kerakki, talaba mustaqil ishi nafaqat o'quv jarayonining muhim shakli, balki uning asosiga aylanishi kerak.

Bu bilimlarni o'zlashtirishning faol usullariga yo'naltirishni, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni, shaxsning ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda innovatsion ta'limdan individuallashtirilgan ta'limga o'tishni nazarda tutadi. Bu faqat mustaqil ish uchun soatlar sonini oshirish haqida emas. Talabalarning mustaqil ishi rolini kuchaytirish universitetdagi o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko'rib chiqishni anglatadi, u bilim olish qobiliyatini rivojlantiradigan, talabaning o'zini o'zi rivojlantirish, ijodiy qo'llash qobiliyatini shakllantiradigan tarzda qurilishi kerak. Olingan bilimlar, zamonaviy dunyoda kasbiy faoliyatga moslashgan holda bo'lishi kerak.

Shu bilan birga, mustaqil ish, uni rejalashtirish, tashkiliy shakl va usullari, natijalarni kuzatish tizimi oliy ta'lim amaliyotidagi eng zaif nuqtalardan biri va pedagogik nazariyaning, ayniqsa, zamonaviy o'quv-uslubiy ta'limga nisbatan kam o'rganilgan muammolaridan biridir.

Talabalarning mustaqil ishlarini rejalashtirish va tashkil etishga bag'ishlangan ko'pgina tadqiqotlarda umumiy didaktik, psixologik, tashkiliy faoliyat, hamda bu faoliyatlarning uslubiy, mantiqiy va boshqa jihatlari ko'rib chiqiladi, o'rganilayotgan muammoning ko'p jihatlari, ayniqsa, an'anaviy didaktik rejada ochib beriladi. Shu bilan birga, o'quvchilarning mustaqil sinf va sinfdan tashqari bilish faoliyatini motivatsion, protsessual, texnologik ta'minlash masalalari,

o'quvchilarning individual qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga oladigan yaxlit pedagogik tizim alohida e'tiborni talab qiladi.

Avvalo, talabalarining mustaqil ishi nima ekanligini aniq belgilash kerak. Umuman olganda, bu kelajakdagi mutaxassisning tafakkurini tarbiyalash bilan bog'liq har qanday faoliyat. Talabaning mustaqil fikrlash, kognitiv faolligi yuzaga kelishi uchun sharoit yaratadigan har qanday mashg'ulot turi mustaqil ish bilan bog'liq. Keng ma'noda mustaqil ish talabalarining sinfda ham, undan tashqarida ham, o'qituvchi bilan aloqada bo'lgan va u yo'qligidagi barcha mustaqil faoliyatining yig'indisi sifatida tushunilishi kerak.

Mustaqil ishlar quyidagi ko'rinishlarda amalga oshiriladi:

1. To'g'ridan-to'g'ri auditoriya mashg'ulotlari jarayonida - ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlarida, laboratoriya ishlarini bajarishda.
2. O'qituvchi bilan jadvaldan tashqari aloqada - ta'lim masalalari bo'yicha maslahatlashuvlarda, ijodiy aloqalar jarayonida, qarzlarini bartaraf etishda, individual topshiriqlarni bajarishda va hokazo.
3. Kutubxonada, uyda, yotoqxonada, kafedrada talaba o'quv va ijodiy vazifalarni bajarayotganda.

Shunday qilib, talabalarining mustaqil ishi sinfda ham, undan tashqarida ham bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, talabalarining mustaqil ishi masalalarini ko'rib chiqishda ular asosan sinfdan tashqari ishlarni anglatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, sinfda ishlash jarayonida bilimlarni faol egallash uchun, hech bo'lmaganda, o'quv materialini tushunish va eng maqbul tarzda uni ijodiy idrok etish kerak. Haqiqatda, ayniqsa, kichik kurslarda o'rganilayotgan materialni tushunish elementlari bilan yodlash tendensiyasi kuchli. Kafedralar va o'qituvchilar ko'pincha o'z fanlarini taqdim etishda mantiqiy tamoyilning rolini oshirib yuborishadi va uni talabalar tomonidan idrok etish muammosiga e'tibor bermaydilar. Ichki va fanlararo aloqalar sust yoritilgan, uzluksiz o'quv dasturlari mavjudligiga qaramay fanlar ketma-ketligi juda past. Bu, ayniqsa, fundamental tayyorgarlikni ta'minlaydigan fanlar uchun xavflidir.

Talabalarining faol mustaqil ishi faqat jiddiy va barqaror motivatsiya mavjud bo'lganda yuqori samaradorlik asosida amalga oshiriladi. Eng kuchli rag'batlantiruvchi omil – bu keyingi samarali kasbiy faoliyatga tayyorgarlik.

Mustaqil ishlarni faollashtirishga yordam beradigan ichki omillarni ko'rib chiqib, ular orasidan quyidagilarni aniqladik:

1. Bajarilgan ishning foydaliligi. Agar talaba o'z ishining natijalari ma'ruza kursida, uslubiy qo'llanmada, laboratoriya ustaxonasida, nashrni tayyorlashda yoki boshqa usullarda qo'llanilishini bilsa, u holda topshiriqni bajarishga bo'lgan munosabat yaxshi tomonga sezilarli darajada o'zgaradi. Bajarilayotgan ishlarning sifati oshadi. Shu bilan birga, talabani psixologik jihatdan shakllantirish, unga ishning qanchalik zarurligini ko'rsatish muhimdir.
2. Talabalarining ijodiy faoliyatda ishtiroki. Bu ma'lum bir bo'limda olib boriladigan tadqiqot, ishlab chiqish yoki uslubiy ishlarda ishtirok etish bo'lishi mumkin.
3. Muhim motivatsion omil – intensiv pedagogika. U ta'lim jarayoniga faol usullarni, birinchi navbatda, innovatsion va tashkiliy-faol o'yinlarga asoslangan o'yin mashg'ulotlarini joriy qilishni o'z ichiga oladi. Bunday o'yinlarda faqat qaror qabul qilish ko'nikmalarini egallash emas, balki obyekt haqida bir tomonlama ma'lum bilimlardan ko'p tomonlama bilimga o'tish, uni yetakchi qarama-qarshiliklarini aniqlash bilan modellashtirish mavjud.
4. O'quv fanlari bo'yicha olimpiadalarda, ilmiy tadqiqot yoki amaliy ishlar bo'yicha tanlovlarda qatnashish.

5. Bilimlarni nazorat qilish uchun rag'batlantiruvchi omillardan foydalanish (jamiqlangan baholar, reyting, testlar, nostandart imtihon tartiblari). Bu omillar, ma'lum sharoitlarda, raqobatbardoshlikka intilishni keltirib chiqarishi mumkin, bu o'z-o'zidan talabaning o'zini o'zi takomillashtirish uchun kuchli motivatsion omil hisoblanadi.

6. Talabalarni o'qish va ijodiy faoliyatdagi muvaffaqiyatlari uchun rag'batlantirish (stipendiyalar, bonuslar, rag'batlantirish ballari) va yomon o'qiganlar uchun sanksiyalar tashkil qilish. Masalan, muddatidan oldin topshirilgan ish uchun siz oshirilgan belgini qo'yishingiz mumkin, aks holda uni kamaytirishingiz mumkin.

7. Darsda ham, undan tashqarida ham bajariladigan vazifalarni individuallashtirish, ularni doimiy ravishda yangilab turish.

8. Kuchli tarbiyaviy ish va birinchi navbatda mustaqil ishning rag'batlantiruvchi omili o'qituvchi shaxsidir. O'qituvchi o'quvchiga kasb egasi, ijodkor sifatida namuna bo'la oladi.

O'qituvchi o'quvchining ijodiy imkoniyatlarini ochishda, uning ichki o'sishi istiqbollarini aniqlashda yordam berishi mumkin va kerak.

Xulosa qiladigan bo'lsak, mustaqil ishlar, mustaqil ta'lim talabalarni faol bilim yaratuvchisi hisoblanadi. Muammolarni shakllantirish, ularni hal qilish yo'llarini tahlil qilish, optimal natijani topish va uning to'g'riligini isbotlay oladigan faol shaxs sifatida tarbiyalash va rivojlantirish imkonini beradi. Mustaqil ishlar talabalarga ushbu ta'lim sohasidagi Davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq umumiy madaniy va kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirishga va muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun chuqur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Getsov G. Kitob bilan ishlash: ratsional usullar. -M.: Kniga, 1984.
2. Genetika N.P. Mukammallikning chegarasi yo'q. - M.: Ta'lim, 1989.
3. Zagvyazinskiy V.I. O'qitish nazariyasi: zamonaviy talqin: Darslik. Talabalar uchun qo'llanma. yuqoriroq pedagogik o'rganish muassasalar. - M.: Ed. "Akademiya" markazi, 2001.
4. Kuznetsov A. A., Xromov L.N. Tez o'qish texnikasi. - M.: Kniga, 1977.
5. Kuzminskiy A.I. Oliy ta'lim pedagogikasi: Darslik. nafaqa. - M.: Bilim, 2005.
6. Levy V. O'zing bo'lish san'ati. - M.: Bilim, 1973.
7. Pekelis V. Sizning imkoniyatlaringiz, odam. - M.: Bilim, 1975.

OLIIY TA'LIMDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti
mustaqil izlanuvchi
Absamatov Zuxriddin Axmad o'g'li

Annotatsiya: Maqolada kasbiy kompetentlik tashhisi shakllanishning mohiyati va xarakteristikalarini haqida fikrlar keltirib o'tilgan. Pedagogning bilish faoliyati ko'p jihatdan o'rganilayotgan narsalarning murakkabligi, dinamikasi, nostandartligi, ijtimoiy hodisalarni ajratib turadigan chegaralarning ta'siri, ularni izlash, noaniqlik bilan belgilanadi, bu esa kuzatuvchanlik, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish malakasini nazarda tutadi. Bularning barchasi shaxsning ma'lum bir kasbga bo'lgan kompetentligi deb qaraladi.

Kalit so'zlar: dinamikasi, nostandartligi, kuzatuvchanlik, kompetent, chegaralarning ta'siri, produktiv, kreativ, kreativ fikrlash, individual hodisa.

Abstract: The article discusses the essence and characteristics of the formation of professional competence diagnosis. The cognitive activity of the educator is determined in many respects by the complexity, dynamics, non-standardity of the objects studied, the influence of the boundaries that separate social events, their search, uncertainty, which implies observation, and the ability to model the interlocutor's inner world. All of this is considered an individual's competence in a particular profession.

Keywords: dynamics, non-standard, observability, competence, the influence of boundaries, productive, creative, creative thinking, individual phenomenon.

Аннотация: В статье рассматриваются сущность и особенности диагностики формирования профессиональной компетентности. Познавательная деятельность воспитателя во многом определяется сложностью, динамикой, нестандартностью изучаемых объектов, влиянием границ, разделяющих социальные явления, их поиском, неопределенностью, предполагающей наблюдение, умением моделировать изучаемые явления. внутренний мир собеседника. Все это считается компетенцией человека в той или иной профессии.

Ключевые слова: динамика, нестандартность, наблюдаемость, компетентность, влияние границ, продуктивное, творческое, творческое мышление, индивидуальный феномен.

Kirish

Bugungi kundagi ta'limda olib borilayotgan islohotlar biz tadqiqotimizda ham aniq maqsad qilib belgilab qo'yilgan. Ishimizning dolzarbligi shundaki globallashgan raqobatbardosh zamonda biz yoshlarning ertangi kun talablariga to'laqonli javob bera oladigan, produktiv va kreativ fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalab chiqarish provard maqsadimiz ekanligi va shu maqsad yo'lida bir qator ilmiy tadqiqot va yangi innovatsion metodlarni o'z tajribalarimiz orqali sinovdan o'tkazib, ularning kamchiliklari va ijobiy tamonlarini farqlagan holda o'z ta'lim jarayonimizda qo'llab kelmoqdamiz [1]. Bugungi ya'ni 21 asr talabasiga zamon rivojlanishi bilan bir qatorda tashqi axborotlarning ko'pligi qaysidir ma'noda biz ilmiy izlanuvchilarning oldiga kata bir ma'suliyatni belgilab qo'yimoqda.

Jamiyatda ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik yo'nalishi – bu insonning turli sohalarida maqsadli mustaqil faoliyati asosida uning intellekt va ahloqiy rivojlanishidir. Jahonning rivojlangan davlatlari qatori mamlakatimizda ham ta'limdagi islohotlar jarayonida mustaqil ta'limni

rag'batlantirish muhim yo'nalish sifatida kelmoqda. Pedagogning kasbiy layoqatliligini tarbiyalash fenomenini tadqiq qilishga bir qator olimlarning ishlarida o'z ifodasini topgan. Bu mualliflar kasbiy layoqatlilik – ishonchlilik sifatleri bilan birgalikda o'qituvchining kasbiy – individual hodisa sifatida pedagogik madaniyatini tavsiflaydi degan fikrni olg'a surganlar [2]. O'z navbatida, kasbiy layoqatlilik tushunchasi, V.A.Slastenin ta'kidlaganidek, pedagogning pedagogik faoliyatini amalga oshirishga nazariy hamda amaliy tayyorligining birligini ifodalaydi va uning kasbiy shakllanganligini tavsiflaydi.

Oliy ta'limda kompetentlik: ma'naviy, motivatsion, intellektual va amaliy jihatdan o'z-o'zini rivojlantirish, irodaviy va hissiy jihatdan o'z-o'zini boshqara olishga qaratilgan.

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo'sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritib olishi zarur. Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi.

Inglizcha “competence” tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorini namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- ✓ murakkab jarayonlarda;
- ✓ noaniq vazifalarni bajarishda;
- ✓ bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- ✓ kutilmagan vaziyatda harakat rejasiga ega bo'la olishda.

Pedagog olimlarning ishlarida kompetentlikni pedagogik nuqtai nazardan yanada kengroq va sinchiklab o'rganish imkonini beradigan turli jihatlari va tarkibiy qismlari ajratib olingan va o'rganib chiqilgan.

S.E. Shishov tomonidan kompetentlikning quyidagi ta'riflari keltirilgan:

-o'qish o'rganish tufayli egallangan bilimlar, tajriba, qadriyatlar va moyilliklarga asoslangan umumiy layoqatlilik;

-bilim va vaziyatlar o'rtasidagi aloqani o'rnatib bilish qobiliyati, muammoga mos keladigan hal etish yo'lini topish (kompetentlik deb aytish uchun biror bir vaziyatda namoyon etiladigan taqdirdagina joiz bo'ladi).

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi.

Pedagogning kasbiy tarbiyalanganlik layoqatliligini tadqiq qilishga bag'ishlangan asarlarda uning quyidagi turlari bilan farq qilinadi:

- maxsus tarbiyalanganlik layoqatliligi – kasbiy faoliyatini yetarlicha yuqori darajada egallaganlik, o‘zining kelgusi kasbiy rivojlanishini loyihalash qobiliyati;
- ijtimoiy tarbiyalanganlik layoqatliligi–birgalikdagi kasbiy faoliyatni, hamkorlikni va shuningdek, mazkur kitobda qabul qilingan kasbiy muloqat uslublarini egallaganlik, o‘z kasbiy kasbi natijalari uchun ijtimoiy mas’ullik.

Kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy kompetentligi, irodaviy sifatlar, intellektual salohiyat, hissiy sifatlar, amaliy ko‘nikmalar, o‘z-o‘zini boshqara olish layoqatlarining o‘zaro bog‘liqligi va shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasini aks ettiruvchi individual sifatlar asosida shakllantiriladi.

Evropa davlatlarida shakllangan an’anaga muvofiq kasbiy malaka mutaxassisning kompetentligi, uni shakllantirishga qaratilgan ta’lim tizimi esa – bilim, ko‘nikma va malakalar darajasi bilan o‘lchanadi.

Kasb ta’limi o‘qituvchisini tayyorlashda muhim pedagogik shart-sharoitlar sifatida quyidagilarni e’tirof etish mumkin:

- zamonaviy talablarga javob bera oladigan me’yoriy va o‘quv-metodik hujjatlar (davlat ta’lim standarti, namunaviy o‘quv rejalari, ishchi o‘quv rejalari, namunaviy o‘quv dasturlari, ishchi dasturlari, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar, metodik tavsiyanomalar, qo‘shimcha maxsus adabiyotlar, ko‘rsatmali vositalar, dars ishlanmalari, loyihalar va boshqalar)ning mavjudligi;
- ilmiy pedagogik xodimlar (professor, dotsent, o‘qituvchi, malakali o‘quv ustalari, texnik xodimlar)ning bilim, ko‘nikma va malakalarining yuksakligi, kasbiy kompetentlik darajasining yetarlicha shakllanganligi hamda ilmiy salohiyatga ega bo‘lishi;
- o‘quv jarayonining moddiy-texnik (o‘quv binolari, o‘quv auditoriyalari, o‘quv ustaxonalari, amaliy-laboratoriya jihozlari), axborot texnologiyalari (radio, televidenie, kompyuter, nusxa ko‘chirish qurilmalari, laboratoriya asbob-uskunalar, audio, video, multimediya, trenajyorlar, kinoproektorlar, diaproektorlar, videoproektorlar, texnik vositalar majmuining mavjudligi va hokazolar) jihatdan yetarlicha ta’minlanganligi;
- ijtimoiy va o‘quv-texnologik jihatdan qulay muhit (o‘qituvchilar, talabalar, rahbarlar hamda talabalar, shuningdek, talabalarining o‘zaro munosabatlari mazmuni, yo‘nalishi, maqsadlar birligi va boshqalar) yaratilganligi;
- tashkiliy hamda o‘quv amaliy faoliyatning izchil, uzluksiz hamda tizimli yo‘lga qo‘yilganligi.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda to‘la kasbiy shakllanishga intilishi, pedagogik texnologik vaziyatlarni idrok etishi, shu jumladan kasbiy qiziqishlari doirasi kengaytira olishi o‘zini takomillashtirishida talab paydo bo‘ladi. Kasbiy bilimlar, ko‘nikmalar, malaka va qobiliyatlarga, ularni namoyon etishga ko‘pchilik talabalarda chuqur va doimiy qiziqish paydo bo‘ladi.

Asosiy adabiyotlar

1. S.T.Turg‘unov va boshqalar: “O‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda ta’lim muassasasi rahbarlarining funktsional vazifalari”. T. 2011y.
2. Sh.Sharipov, N.Muslimov, M.Ismoilova: “Kasbiy ta’lim pedagogikasi”. Metodik qo‘llanma. – T. 2005 y.

РАБОТА НАД СОДЕРЖАНИЕМ ЗАДАЧ

Кандидат педагогических наук,
преподаватель математики Набиев А.М.
Студентка 2-ого курса кафедры педагогики,
Отделения начального образования Шаркова А.В.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются ключевые стадии педагогической деятельности в начальной школе в контексте работы над содержанием задач, а кроме того – представлены ключевые методы визуализации условий и записи содержания для разных типов текстовых задач.

Ключевые слова: задачи, иллюстрации, запись, текст.

Annotation: The article describes the main stages of the work of an primary school teacher on the content of the task, as well as the main ways of visualizing conditions and recording content for various types of text tasks.

Key words: tasks, illustrations, recording, text.

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich maktabda pedagogik faoliyatning asosiy bosqichlarini vazifalarning mazmuni bo'yicha ishlar kontekstida tahlil qiladi, shuningdek, turli xil matnli vazifalar uchun shart-sharoitlarni tasavvur qilish va kontentni yozishning asosiy usullarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: vazifalar, rasmlar, yozuv, matn.

«Математика – основа всех точных наук. Ребенок, хорошо знающий математику, будет расти благоразумным, сможет успешно работать в любой сфере»

Ш. М. Мирзиёев

Необходимо понимать, что содержание задачи в контексте изучения математики в начальной школе по умолчанию требует пристального внимания. В частности, в начальной школе принцип работы над математической задачей любого типа базируется на практическом выполнении нижеследующих стадий: а) работа над содержанием задачи; б) поиск решения для таковой (или комплекса задач); с) выполнение иллюстраций геометрического типа; d) непосредственное выполнение решения задачи; j) формирование ответа на задачу; f) проверка корректности решения; е) дальнейшая деятельность по решению задач.

Говоря о работе над содержанием задачи, необходимо также понимать, что в данном случае речь идет прежде всего о понимании ситуации, условия которой представлены в конкретной задаче. Далее производится поиск и конкретизация взаимозависимости, которая имеет место в разрезе исходных данных, а также – этих данных и искомого значения.

Что касается деятельности, направленной на усвоение содержания задачи, то важно помнить, что она включает в свой состав нижеследующие стадии: 1) разбор непонятной терминологии или выражений, имеющих место в условиях задачи; 2) чтение условий задачи, изложенных в текстовом формате педагогом и учениками; 3) запись этих условий; 4) повтор задачи по вопросам.

Необходимо отметить, что деятельность, связанную с разбором терминов и выражений необходимо проводить не в момент ознакомления учеников с условиями задачи, а еще до того, как она будет представлена вниманию учеников. В противном случае параллельная работа с объяснением терминологии способствует нарушению структуры задачи. Кроме того, внимание учеников при подобном подходе не сосредоточено на понимании содержания задачи: алгебраического, арифметического или геометрического (в зависимости от

специфики конкретной задачи). Также на второй план уходит понимание взаимозависимости между данными, предусмотренными условиями задачи.

Изначально прочтение условий задачи осуществляется педагогом. В период окончания 1, начала 2 класса, учащиеся могут производить прочтение условий задачи из учебника или из записей на доске самостоятельно. Прочтение условий задачи необходимо выполнять с выражением. При этом акцент делается на математических выражениях. Основной вопрос, поставленный в условиях задачи, также акцентируется. На предложениях и словосочетаниях, указывающих на конкретные действия, делаются логические ударения. Пример: «разложили поровну, в 2 вазы, купили 5 тетрадей, стоимостью 44 копейки каждая».

Между условиями задачи и главным вопросом таковой необходимо выдержать паузу в том случае, если вопрос приведен в конце задачи. Необходимо уделять внимание обучению учеников умению выразительного чтения условий задачи. Также стоит воспринимать во внимание тот факт, что учащиеся, имеющие нарушения в области умственного развития, зачастую не могут воспринимать условия задачи на слух. Такие ученики часто воспринимают лишь отдельные фрагменты условий таковой. Также для них является затруднительным вычленение данных числового типа. Зачастую, первое чтение условий позволяет таким детям запомнить лишь повествовательную часть задачи. Это порождает нужду в применении не только аудиальных, но и визуальных методов и инструментов, позволяющих обеспечить наглядную демонстрацию условий задачи.

В целях выполнения задачи, связанной с наглядной демонстрацией условий, педагог может применять различные предметы, включая учебные принадлежности, игрушки, природные материалы, графические материалы и т. д.

Помимо конкретизации условий задачи посредством графики и различных предметов, в практике преподавания используются нижеследующие методы записи этих условий:

5) Сокращенный формат записи. В ходе выполнения записи, из текста выписывается числовая информация, а также – предложения, необходимые для понимания условий задачи в целом. Ключевой вопрос задачи записывается целиком. Пример: «В вазе стоял букет из красных и белых роз. В нем было 7 белых роз, а красных роз на 5 штук больше. Сколько всего роз в букете?».

6) Формат записи сокращённо-структурного типа. В данном случае каждая логическая составная часть задачи записывается с новой строки. Ключевой вопрос при этом записывается снизу, либо сбоку. В конечном итоге, условия задачи приводятся в вид наглядно-воспринимаемой формы. Пример:

«Белых роз – 7.
Красных роз – на 5 больше.
Сколько всего роз?».

7) Формат записи схематического типа. В данном случае запись отражает условия задачи в виде схемы (рис. 1). В данной схеме предпочтительно придерживаться принципа сохранения пропорций, которые соответствуют числовым данным. Пример: «В одном ящике 18 кг помидоров, а в другом ящике на 5 кг больше. Сколько килограммов овощей в двух ящиках?».

18 кг	}	?
На 6 кг больше		

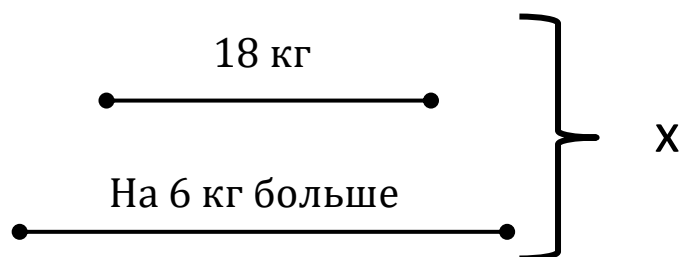

Рис.1

8) Формат записи графического типа. В данном случае запись условий задачи производится в формате диаграммы или чертежа (рис. 2). Данный формат записи наиболее целесообразен в случае задач, связанных с движением. Пример: «2 автомобиля одновременно выехали в противоположных направлениях, по направлению друг к другу.

Скорость автомобиля № 1 – 70 км в час. Расстояние между пунктами А и В – 2480 км. Автомобили встретились в пути через 16 часов. Найдите скорость второго автомобиля.».

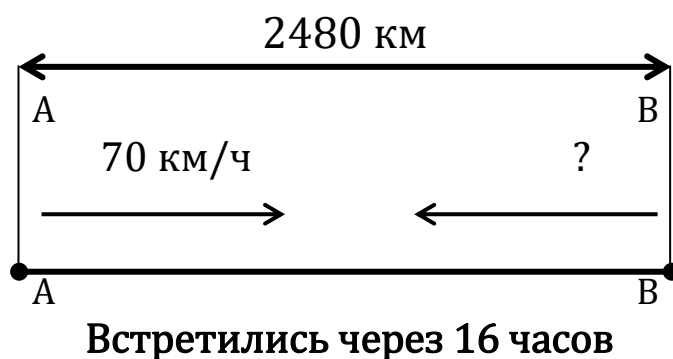

Рис. 2

Дано:

- 1) Скорость первого автомобиля – 70 км/ч.
- 2) Общее расстояние – 2480 км.
- 3) Через 16 часов встретились.
- 4) Найдите скорость второго автомобиля.

Решение: По условию задачи имеет место $S = V \times t$.

$$S_1 = 70 \text{ км/ч} \times 16 \text{ ч} = 1120 \text{ км.}$$

$$S_2 = S - S_1 = 2480 \text{ км} - 1120 \text{ км} = 1360 \text{ км.}$$

$$\text{Скорость второго автомобиля } V = 1360 \text{ км} \div 16 \text{ час} = 85 \text{ км/ч.}$$

Ответ: скорость второго автомобиля 85 км/ч.

Работа над задачей:

$S_1 = 1120$ км пройденного пути первого автомобиля.

$S_2 = 1360$ км пройденного пути второго автомобиля.

Общее расстояние: $S = S_1 + S_2 = 1120 \text{ км} + 1360 \text{ км} = 2480 \text{ км.}$

К подобным задачам относятся те, которые базируются на пропорциональной взаимозависимости (показателей скорости, времени и расстояния).

В конечном итоге, вышеуказанные приёмы могут быть широко использованы при решении различных видов текстовых задач в начальных классах.

Используемая литература:

1. Колягин Ю. М., Оганесян В. А. и другие. Методика преподавания математики в средней школе. Общая методика. Учеб. пособие для студентов физ.-мат. факультетов пед. вузов. – М: Просвещение, 1975 г. – 462 с.
2. Велинкин А. Я., Пышкало А. М. и другие. Учеб. пособие для студентов пед. институтов. – М.: Просвещение, 1977 г. – 352 с.
3. Перова М. Н. Методика преподавания математики во вспомогательной школе. Учебник для пед. институтов. М.: Просвещение, 1989 г. – 336 с.
4. Хамедова Н., Ибрагимова З., Тасетов Т. Математика. Учебник. – Ташкент. Изд-во «Турон-Иквол», 2007 г. – 3

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ - КАК ПРИНЦИП ЭЙДЭКОЛГИЯ

М. Н. Хужамбердиева

Докторант КаршиГУ

Аннотация: В данной статье рассматривается содержание и сущность гуманитарного образования и анализируется его проявление как принцип мировоззрения.

Ключевые слова: принцип, идеология, гуманизм.

Annotation: This article examines the content and essence of humanitarian education and analyzes its manifestation as a principle of worldview.

Key words: principle, ideology, humanism.

Философия их жизни заключалась в естественном смирении и покорности, они довольствовались тем, что есть, считали себя ни чуть не лучше тех, кому они пытались помочь. Педагогическая деятельность происходит также в этой плоскости философии. Мы должны признать ребенка таким, каков он есть, помогать ему в решении проблем в собственном развитии и совершенствовании. Приводимые нами принципы и соответствующие направления их использования в помощи человеку в решении его проблем, разработал Чад. Эти принципы:

- постоянная готовность оказать необходимую помощь человеку, испытывающему затруднения;
- смягчение тревоги и беспокойства человека, спокойно и внимательно слушая его жалобы, опасения;
- человек, нуждающийся в помощи, может в любой момент прекратить свои откровения;
- информация, которую передал затрудняющийся, не оглашается;
- консультант имеет право обращаться к специалистам, если его мастерства не хватает для решения проблем клиента;
- обратившемуся за помощью можно рекомендовать и иные инстанции поддержки и решения его проблем;
- консультанту запрещается навязывать обратившемуся свои политические, философские и религиозные взгляды [2].

В совокупности эти принципы составляют современную концепцию гуманистической педагогики, практическим направлением которого можно назвать педагогическую экологию.

В этой связи нас интересуют стороны практической деятельности, позволяющие авторам концепции реализовать эти принципы:

1. Организация специфичной помощи человеку без вмешательства в его жизнь требует специальной подготовки консультантов-терапевтов.
2. Обращающиеся за помощью должны быть уверены в том, что они это могут делать в любое время и в разных формах (устно, письменно, по телефону).
3. Обращающийся должен поверить в то, что трудности требуют долгих усилий и нельзя их прекращать, если еще нет успехов.
4. Помощь консультантов не исключает и временных самостоятельных усилий человека.
5. Консультанты могут получить необходимую информацию о человеке с затруднениями и у других людей, которые хорошо знакомы с ситуацией.
6. Консультации оказываются на уровне диалога равных.
7. Консультант может быть назначен и организацией, сообществом, заинтересованным в судьбе человека с проблемами [2].

Данные направления нами модифицированы и приближены к условиям педагогического влияния на школьников. Поскольку младшим школьникам свойственно безапелляционное доверие учителю и готовность старательно учиться, слово учителя для них имеет особое эмоциональное и смысловое значение. Только в традиционном обучении слово, как правило, является средством влияния на молчащих и обязанных слушать учеников.

В книге "Основы педагогической экологии" А.Н.Нюдюрмагомедова предложены также принципы организации такой работы с детьми:

- единство требовательности и прощения;
- знание ребенка и доверие к нему;
- поддержка уверенности ребенка в свои силы и возможности;
- необходимость снятия напряжения тревоги;
- восприятие ребенка таким, какой он есть;
- опасность смешения шалостей детей со злым умыслом;
- признание за ребенком права на "закрытую дверь";
- признание за ребенком права на собственную защиту. Предлагая эти принципы, он считает, что "каждый из них обрисовывает границы взаимоотношений педагога и учащихся" и "ведет к взаимопониманию, взаимному доверию, к совместным делам, общим планам и взаимной заботе" [1]. Но в данном исследовании эти принципы даны как общие положения, не выделяя возрастную специфику поведения, характера и деятельности детей.

Трансформировать их к условиям начального обучения нам помог анализ работ известного педагога-новатора Ш.А.Амонашвили. В ходе анализа его работ нам удалось выявить и сформулировать следующие принципы гуманной педагогики (он не использует понятие "педагогическая экология"):

- школьная учеба должна предоставлять радость учителю и детям;
- успешность деятельности ученика зависит от многогранности его опыта;
- ребенок должен почувствовать себя властелином царства мысли;
- затруднения ребенка преодолеваются общими усилиями детей и учителя;
- границей взаимодействия педагога и учащихся является самый высокий уровень способностей и эмоций детей;
- забота и ответственность за детей ведет к самоорганизации и ответственному долгу;

-чрезмерная забота, уступчивость, восхищение и любовь могут деградировать развитие и поведение детей.

Здесь мы видим попытку мастера педагогической деятельности выделить разумные границы, в которых возможно обеспечить благоприятные условия стимулирования и развития познавательной деятельности детей.

Правовой аспект экологии детства достаточно развернуто представлен в "Конвенции о правах ребенка", где можно выделить следующие принципиально важные положения в организации педагогического процесса и прав детей в нем:

- уважение, обеспечение и защита прав детей, установленных в Конвенции;
- защита детей от любых форм дискриминации, насилия, грубости и ограничения прав;
- все виды деятельности детей направлять на обеспечение интересов и развитие способностей;
- обеспечить право на свободу мысли, совести и вероисповедания.

Эти положения можно отнести также к числу принципов педагогической экологии.

Сравнительный анализ этих известных подходов к принципам педагогической экологии учащихся в образовательном пространстве и взрослых в социальном пространстве позволил нам конкретизировать их относительно условий начального образования и особенностей младших школьников. Мы представляем, что учащиеся младших классов уже должны почувствовать свою свободу и самостоятельность, которые нуждаются в понимании, поддержке и особом внимании взрослых и педагогов. Соответственно, мы предлагаем принципы педагогической экологии учащихся начальных классов.

1. Мера требовательности должна быть соразмерна антропологической информации о ребенке.
2. Доверие к ребенку порождает меру прощения к неожиданным проявлениям его характера.
3. Понимание ребенка выражается в поддержке и утверждении его уверенности в свои силы и возможности.
4. Ссылка на мнение ребенка смягчает возникшее или ожидающее напряжение и тревожность ребенка.
5. Поддержку ребенка можно выразить в признании слабостей за стремление к самореализации.
6. Самостоятельность детей возникает в условиях признания за ребенком права на собственное автономное пространство.
7. Свободное развитие ребенка происходит в условиях стимулирования и поддержки интеллектуального и эмоционального напряжения.
8. Дети по своему положению в обществе нуждаются в социальной и правовой защите взрослых.

Эти гипотетически возникшие на основе теоретического анализа педагогических концепций принципы педагогической экологии учащихся младших классов нуждаются в содержательном и технологическом наполнении. Для этого мы провели массовое исследование мнений и отношений учащихся и учителей начальных классов к педагогической экологии и ее принципам.

Литература

1.Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66

2.Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.

3.Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

МАГИСТРАТУРА ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНИШИНING ТАХЛИЛИЙ АСПЕКТЛАРИ

Йўлдошев Р.Э таянч докторант (ҚарДУ)

Аннотация. Мазкур мақолада магистратура таълимнинг назарий асосларини ривожлантиришдаги ёндашувларнинг назарий-методик ҳолатларини асослаш, тизимни моделлаштиришнинг услубий ёндашувлари мажмуасини ташкил этилишига доир тажрибалар таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: инновация, тадқиқот, интеллект, малака, траектория, таълим, магистр, касб, индивидуал, тадқиқот, динамика, модел.

Аннотация. В данной статье проанализированы опыты по обоснованию теоретико-методических положений подходов к развитию теоретических основ образования магистратуры, организации комплекса методических подходов к моделированию системы.

Ключевые слова: инновации, исследования, интеллект, навыки, траектории, образование, магистр, профессия, личность, исследование, динамика, модель.

Annotation. This article analyzes the families of the approaches in the development of theoretical foundations of master's degree in the development of the theoretical bases of the master's degree, the creation of a set of methodological approaches of system modeling.

Key words: innovation, research, intellect, skills, trajectories, education, master, profession, personality, research, dynamics, model.

Магистратура фаолияти турли соҳалардаги олий таълимнинг ажралмас, якуний даражасидир. Шунинг учун ҳам тадқиқотчилар олий таълимни ташкил этиш муаммоларини ўрганиш шароитида унга катта эътибор беришади.

Олий таълимнинг иккинчи даражасининг мақсадга мувофиқлиги масаласига тўхталиб: “Қатъий схема 3/5/8 (бакалавр/магистр/доктор) на Европа учун мақбул ва на самарали деб баҳоланади. Бир қатор давлатлар бакалавр-профессионал даражасига ўтишмоқда. Бакалаврият бўйича позицияларининг яқинлашуви “магистратура”ни жорий қилишдан кўра бир текис давом этади деб таъкидланган” [1].

Педагогика фанлари бўйича магистрлар тайёрлаш муаммоларининг ривожланиши ортида “технологияларга айланадиган фундаментал билимлар” туриши керак. Ғарб таълим тизими шундай қурилган бўлиб, унинг етакчи вектори талабаларнинг амалий машғулотлари ҳисобланади [3].

Магистратура тизимини шакллантиришнинг баҳолаш мезонлари сифатида қуйидагилар: магистратурани тамомлагандан кейин битирувчиларнинг иш ҳақи даражаси; ишга қабул қилувчи ташкилотларнинг магистрларга устунлик бериш даражаси; магистрларни тайёрлашга сарф қилинган вақт; магистрларни тайёрлаш бўйича ўқув ва

илмий-тадқиқот модулларининг сифати; тайёрлашнинг якуний натижалари: нашр этилган илмий мақолалар, инновацияларни таклиф этиш, ташкилотлар иқтисодиётининг ўсиши, ижтимоий соҳанинг ривожланиши кабилар таклиф этилади.

Шу билан бирга, индивидуал таълим траекторияларини ишлаб чиқиш зарурлигини таъкидланган: “Бакалавриат босқичида индивидуал таълим траекторияларини яратишга имкон берадиган ва ўз таълим профилини ўзгартиришни истаган талабалар учун бакалавриатдан магистратурага ўтиш босқичи мослашув механизми бўлиб хизмат қиладиган моделни топиш лозим” [1].

Таълим даражалари бўйича олий таълимнинг меъёрий талаблари ҳолати таҳлил қилиниши мумкин, хусусан, Европа ва Ўзбекистон таълим тизимлари ўртасидаги фарқни таҳлил қилиш кўриб чиқилди. Ўзбекистондаги бугунги олий таълим муассасаларидан меҳнат бозорларида, жумладан европа меҳнат бозорларида талаб қилинадиган, минглаб рақобатбардош мутахассислар ва магистрлар чиқади, деган даъво билан қайси таълим муассасаси чиқа олади? Саволни бошқача тарзда ҳам қўйиш мумкин: мамлакатимиз олий таълим сифати оммавий таълим сифатида яхшиландими? Хусусан, Қозоғистон Республикасида ташкил этилган олий таълим тизимини таҳлил қиладиган бўлсак, 2010 йилдан буён Қозоғистон Балония деклаарацияси иштиорокчисидир. Ҳар йили бакалавриат, магистратура ва докторантура таълим дастурларини амалга ошириш учун турли хориж давлатларидан олим, менежер ва мутахассислар жалб этилади, сўнгги ўн йилда 11308 та шундай мутахассислар жалб этилган. Олий таълим муассасаларининг 67,2%ни нодавлат таълим муассасалари ташкил этади.

Олий таълимнинг иккинчи босқичини ташкил этиш жараёни педагогика мутахасисликларида ниҳоясига етказилган эмас.

Магистрларнинг педагогик тадқиқотчилик компетенцияларини ўрганиб, магистрантнинг тадқиқотчилик компетенциясини амалий ривожлантириш муаммосини ҳал этиш магистрантнинг илмий-педагогик амалиётига мультимедиа лойиҳасини жорий этиш - таълим стратегияларини лойиҳалаш, педагогик технологиялар бўйича билим ва тажрибани тизимлаштириш, ўз касбий фаолиятини ташкил этиш, маълумотларни излаш, қайта ишлаш ва тақдим этиш, педагогик акс эттириш, олинган ташхисий маълумотларини шарҳлаш ва таълим фаолиятини кейинчалик тузатиш бўйича тадқиқот қобилиятларини ривожлантиришни ўз ичига олади.

Мақсад, мотив, тамойил, мазмун, мезон ва кўрсаткичлар, технология ва таҳлилни ўзида мужассам этган тегишли моделни ишлаб чиқишга мос равишда, илмий-педагогик ишда жорий этиш шарти билан педагогик тадқиқотчилик компетенцияларини ривожлантириш мумкин. Ушбу таркибий-динамик модел педагогик тадқиқотчилик компетентлигини барча таркибий қисмларини янада самарали ривожлантириш имконини беради, бу эса замонавий педагогни тайёрлаш вазифаларини бажаришга кўмак беради [2].

Фаол ўқитиш методлари, магистрларни педагогик фаолиятга самарали тайёрлаш омили сифатида қаралади. Фаол таълим методларидан фойдаланиш зарурияти - профессор-ўқитувчилар ва талабалар фаолиятининг ўзгариши билан боғлиқ. Фаол таълим методлари - талабаларнинг интеллектуал, шахсий ва ижтимоий фаоллигини намоён қилиш учун қулай шарт-шароитларни яратиш методларидир. Фаол таълим методлари қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга: талабалар тафаккурини мажбурий фаоллаштириш; талабаларнинг ўқув жараёнидаги фаолиятининг давомийлиги; талабаларнинг мотивация даражасини ортиши;

тўғридан-тўғри ва қайтар алоқа орқали педагог ва талабаларнинг доимий ўзаро мулоқоти; нафақат билимларни ўзлаштиришга, балки амалий кўникма ва малакаларни шакллантиришга ҳам эътибор қаратиш.

Фаол таълим методларидан фойдаланиш педагогнинг лойиҳалаштира олиш фаолиятига асосида амалга оширилиши лозим. Таълимнинг фаол методларидан фойдаланган ҳолда таълим жараёнини лойиҳалаштиришда қуйидаги тамойилларга таяниш керак: талабанинг билиш фаолиятини марказлаштириш; рефлексивлик; оптималлилик; кўп омиллилик; ўқув жараёнининг талаба шахсига мослашиши.

Тадқиқотчилик компетентлиги, касбий компетентликни шакллантиришнинг педагогик шартларини аниқлаш устида ҳам тадқиқотчилар изланишлар олиб боришган. Иш берувчилар ва педагоглар ўртасида сўровномалар ўтказиш, кадрлар тайёрлаш жараёнида магистрларда шакллантирилиши лозим бўлган асосий касбий компетенцияларни ажратиб кўрсатилган.

Улар: технологик асбоб-ускуналар ва маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва улардан фойдаланиш технологиясини ва лойиҳалаштиришни билиш; ҳар томонлама техник ва иқтисодий таҳлилни ўтказиш олиш қобилияти; ишлаб чиқиладиган ва фойдаланиладиган техник воситаларнинг ишлаш тамойиллари, техник, конструктив хусусиятларини билиш; техник ҳисоб-китобларни олиб бориш ва илмий тадқиқот ва ишланмаларнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари билиш; илмий-техникавий ахборотни тўплаш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш ва тизимлаштириш; техник ҳужжатларни экспертизадан ўтказиш олиш қобилияти; тадқиқотнинг барча босқичларида иштирок эта олиш қобилияти; фан-техника ютуқларидан, илғор маҳаллий ва хорижий тажрибадан фойдалана билиш; тегишли мутахассислар билан ўзаро ҳамкорлик; табиий ресурслардан, материаллардан, энергиядан самарали фойдаланиш қобилияти.

Асосий касбий компетенцияларни оптимал шакллантириш ва ривожлантириш учун шароит яратиш педагогик жараёни ташкил этишнинг энг муҳим мақсадларидан биридир.

Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, асосий касбий компетенцияларни ривожлантиришни таъминловчи энг устувор шартлар қуйидагилардан: бакалаврият таълим йўналиши бўйича ўқув дастуридаги фанларнинг асосий касбий компетенцияларга таъсири асосида фанлараро алоқаларни аниқлаш; фанлараро интеграциянинг моделлаштириш; ўқув режаси ва иш дастурларини тузатиш асосида билим, кўникма ва малакалар тизими орқали касбий компетенцияларни босқичма-босқич шакллантириш; янги дидактик мажмуа бўйича ўқув жараёнини қўллаб-қувватлашдан иборат.

Асосий касбий компетенцияларнинг ривожланиш даражасини белгилайдиган ва магистрларнинг касбий компетенциясини шакллантириш динамикасини аниқлаш имконини берувчи бакалаврлар учун мажмуавий аттестацияси ишлаб чиқилган ва синовдан ўтказилган. Ушбу ишланма ҳар бир интеграллашувчи блок, мазкур блок таркибига кирувчи ҳар бир фан бўйича ўқув маълумотларининг асосий таркибий қисмларини танлашга ва юз баллик шкала бўйича битирув малакавий ишида уларнинг аҳамиятлилик коэффициенти аниқлашга асосланган.

Маълумки яқка тартибдаги таълимни ташкил этиш, талабаларнинг таълим йўналишини яратишларида маълум бир эркинлигини назарда тутати. Талаба фанлар мажмуасини яқка тартибда - ўрганиш жадвалини, илмий тадқиқот ишларининг режасини, тадқиқот ва илмий-педагогик амалиёт учун дастурларни, магистрлик диссертацияси устида ишлаш жадвалини шакллантириш ҳукукига эга.

Талабанинг ўрганадиган якка тартибдаги таълим йўналишини танлашига ёрдам бериш учун ўқув жараёнини нозикли ҳаракатини ташкил қилиш таклиф этилди, улар: ўқув жараёнини мобиллик ва эластиклик тарзида режалаштириш; аудитория ва аудиториядан ташқари ишларнинг оптимал муносабатини ўрнатиш; талабада мустақил таълим олиш ва ўз-ўзини ривожлантириш қобилиятини, амалий фаолиятида билимларни мустақил ижодий ўзлаштириш эҳтиёжлари ва кўникмаларини ривожлантиришдан иборат.

Шундай қилиб магистратура таълимида айрим жиҳатларнинг намоён бўлиши, мазкур муаммони яхлит кўриниши ҳамда тизимлиликни мавжуд эмаслиги – магистрларни тайёрлашни ташкил этиш назарияси ва методикасининг фундаментал вазифаларини аниқлаштиришда бир қийматли бўлмаган, кўп йўналишли ёндашувлар ҳолатини юзага келтиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Байденко, В. И. Болонский процесс: структурная реформа высшего образования Европы [Текст] / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 72 с.
2. Климентьева, В. В. Развитие педагогической исследовательской компетентности магистра филологического образования в процессе руководства школьным мультимедийным проектом [Текст] : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08 / В. В. Климентьева. – Курск, 2009. – 33 с.
3. Маленков, Ю. А. Проблемы подготовки магистров с высокой добавленной ценностью [Электронный ресурс] / Ю. А. Маленков // Высшее образование в России. – 2008. – № 12. – С. 33–41. – Режим доступа: <http://bibl/Malenkov/podgotovki.pdf>
4. Ёўлдошев Р.Э. Динамик модели ишлаб чиқишда фойдаланиладиган тамойил ва ёндашувлар тавсифи “ЎзМУ хабарлари” № 4 89-91 б

KOMPOZITYA SAN'ATINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Qarshi davlat universiteti

San'atshunoslik fakulteti dekani E.Jabborov

Annotatsiya: Maqolada tasviriy san'atning asosiy negizi hisoblangan kompozitsiya san'atini o'rganishning maqsad hamda vazifalari, metodikasi nazariyasi va amaliyoti haqida ma'lumot beradi. Maqoladan oliy o'quv yurtlari tasviriy san'at o'qituvchilari, shu yo'nalish talabalari va barcha tasviriy san'at o'qituvchilari foydalanishlari mumkin.

Аннотация: В статье представлена информация о целях и задачах изучения композиции, которая является основной основой изобразительного искусства, теории и практике методики. Статья может быть использована преподавателями изобразительного искусства высших учебных заведений, студентами данного направления и всеми преподавателями изобразительного искусства.

Annotation: The article provides information about the goals and objectives of the study of composition, which is the main basis of fine arts, theory and practice of methodology. The article can be used by teachers of fine arts of higher educational institutions, students of this direction and all teachers of fine arts.

Kalit so'zlar: kompozitsiya, qalamtasvir, soya-yorug', rang, havo va chiziq perspektivasi, tasvirga chizgi, o'lcham, rangtasvir

Ключевые слова: композиция, карандаш, тень, цвет, воздушная и линейная перспектива, рисунок, размер, картина.

Key words: composition, pencil, shadow, color, aerial and linear perspective, drawing, size, picture.

Tasviriy san'atda qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya fanlari o'qitiladi. «Kompozitsiya» tasviriy va amaliy san'atning hamma turlari, janrlarida mavjd bo'lib, asarning asosiy negizini tashkil etadi. Kompozitsiya so'zi lotinchadan «kompositio» - ya'ni, predmetlar bo'laklarini solishtirib, ma'lum tartibda yaxlit joylashtirish, g'oyaga muvofiq ijod qilish, bayon qilish, kompozitsiya tuzish demakdir. Kompozitsiya o'quv predmeti sifatida, qalamtasvir, rangtasvirdan keyin paydo bo'ldi va hozirda kompozitsiya kursi oliy ta'lim, kasb-hunar kollejlari o'quv rejalariga kiritilgan.

Pedagogika universitetlarining badiiy-grafika fakultetlarida kompozitsiya fani talabalarni ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, kompozitsiyaning qonun-qoidalarini haqqoniy tasvirlash usullarini o'rgatadi.

Tasviriy san'atda kompozitsiya qalamtasvir, soya-yorug', rang, havo va chiziq perspektivasi kabi tasviriy vositalar bilan yaratiladi.

Kompozitsiya kursi talabalarining mustaqil ijodiy va pedagogik faoliyatida obrazli fikr yuritishida katta ahamiyatga egadir. Kompozitsiya fani suhbat, ma'ruza va amaliy mashg'ulotlardan iborat. Kompozitsiyaning asosiy qonun-qoidalari, usul va vositalari, talabalar tomonidan amaliy mashg'ulot va suhbatlar jarayonida mukammal o'rganiladi. Kompozitsiya - o'quv predmeti haykaltaroshlik, me'morchilik, grafika, qalamtasvir, rangtasvir, san'at tarixi kabi mutaxassislik fanlari bilan uzviy bog'liq.

Qalamtasvir va rangtasvirda rassom bevosita kompozitsiya asoslariga murojaat qiladi, uning qonun-qoidalarini bilmay turib kompozitsiya, qalamtasvir, rangtasvir mohiyatini tushunib etmaydi. Ushbu kompozitsiya o'quv qo'llanmasining maqsadi tasviriy san'atning rivojlanish tarixi, badiiy ijodning asosiy qonun-qoidalari, vositalari va ularni pedagogika universitetlarining Badiiy-grafika fakultetlarida o'qitish metodlari haqida tavsiyalar, tushunchalar beradi. Shuning uchun rassom - o'qituvchilarni tayyorlashda kompozitsiya fani eng murakkab va muhim fan sifatida o'rganish tavsiya etiladi.

Tasviriy san'atda kompozitsiya qonun-qoidalari insoniyatning ibtidoiy taraqqiyot davridan boshlab shakllana boshlagan. Ibtidoiy davr odamlari hayotni zehn bilan kuzatsalar-da, kompozitsiya sezgisi juda bo'sh rivojlangan. Bunday holatni odam gavdasi va hayvon podalarining tartibsiz, alohida tasvirida ko'rishimiz mumkin.

Qadimgi sharq, san'atidagi kompozitsiya ibtidoiy davrchisidan alohida farq qiladi. Qadimgi sharqda kompozitsiya mavzusi tekislikda qat'iy ma'lum tartibda tasvirlanib, quldorlik jamiyatining (marosimlari) qonunlariga buysundirilgan.

Qadimgi Misr san'atida kompozitsiyaning dastlabki yangi usullari paydo bo'la boshlagan. Bu esa jamiyatda ijtimoiy hayotning ongli rivojlanishi natijasidir. Bu davrda tasvirga chizgi, o'lcham, rang va tus munosabatlari yuqori darajaga ko'tarildi.

Qadimgi dunyo rassomlari tabiat yaratgan o'simlik, barg va gullarning tuzilishida, yil fasllarining ketma-ket kelishidagi simmetriya va ritm tushunchalarini anglab, o'z ijodiy asarlarida ya'ni kompozitsiyada qo'llay boshladilar. Qadimgi greklar relief, fronton kompozitsiyalarida ritm va simmetriyadan unumli foydalanganlar. Uyg'onish davrigacha kompozitsiya faniga bag'ishlangan biror bir nazariy qo'llanma yaratilmagan.

Kompozitsiyadagi omma - haloyiq tasviri diogonal joylashgan bo'lib, kartinaning to'rt burchagini bog'lab turadi. Kartinada nihoyatda ko'p sonli haloyiq-jamoa tasvirlangan bo'lib, har bir kishi xarakteri, salbiy, ijobiy obrazlar orqali va sinfiy qarama-qarshiliklar, xullas, rus jamiyati o'z ifodasini topgan. Kompozitsiyaning haqiqat qonuni - asosan uchta belgi bilan ifodalanadi. Birinchi belgi - bu badiiy asarda sodir bo'layotgan voqeaning o'ziga xosligi.

Kompozitsiyaning asosiy qonunlaridan biri kontrastlik qonunidir. Leonardo da Vinchi «Rangtasvir qonunlari» ilmiy asarida o'lcham qarama-qarshiligi haqida, katta-kichik, past-baland, yupqa-qalin, harakter, faktura, materiallar kontrasti to'g'risida yozadi. Mikelanjelo tekislikdagi hajm kontrastlariga ko'p ahamiyat beradi. Inson predmetlar shaklini faqat soya va yorug' kontrastik orqali sezadi va o'z ongiga singdiradi.

Hozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruhga ajratamiz. 1. Kompozitsiya qonunlari. 2. Kompozitsiya qoida va usullari.

Kompozitsiyaning asosiy usullaridan biri ritmni ifodalash, kompozitsiya mavzusi markazini aniqlash, simmetrik yoki assimetrik holati, massani ikkinchi plandagi kenglikdagi asosiy qurilmasini joylashtirish. Ritm hayotda va san'atda mavjudligi rassom uchun yaxshi belgi, vositadir. U bir elementni oraliqda galma-gal qaytarilishidir. Asar g'oyasini kompozitsiya tuzilishini idrok etishda ritm estetik obrazli tasavvur rolini o'ynaydi va kontrast rang, ton qonunlariga suyanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O. K. Apuxtin «Tasviriy san'at asoslari» 1967 y. Toshkent. O'qituvchi. 1984 y.
2. B. K. Azimova «Natyurmort chizish va tasvirlash metodikasi» Toshkent. O'kituvchi. 1984 y.
3. G. M. Abduraxmonov «Tasviriy san'at kompozitsiyasi» Toshkent. 1996 y.

АЙЛАНА ТЕНГЛАМАСИНИ БАЪЗИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ МАСАЛАЛАРИГА ТАДБИҒИ.

Набиев.А.М

ҚаршиДУ Бошланғич таълим кафедраси доценти

Аннотация

Мазкур мақолада айлана тенгламасини ўзига хослиги ва унинг баъзи бир ишлаб чиқариш масалаларига тадбиғига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: айлана, айлана маркази, айлана ички нукталари, айлана чизиғи, айлана ташқи тукталари.

Аннотация

В этой статье основное внимание уделяется специфике кругового уравнения и его применению к некоторым производственным вопросам.

Ключевые слова: окружность, центр окружности, внутренние точки окружности, линия окружности, внешние точки окружности.

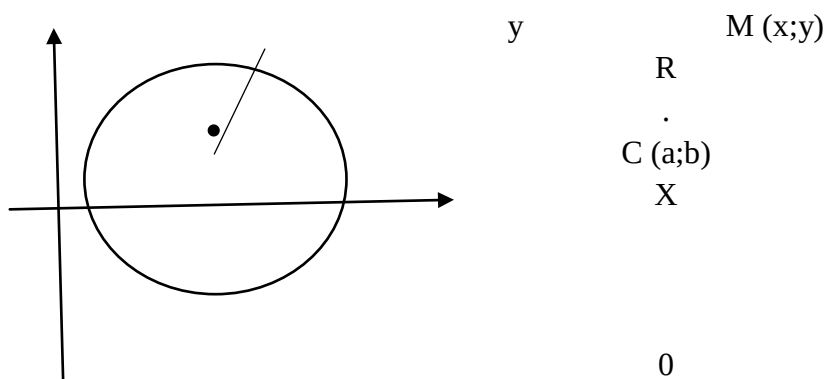
Annotation

This article focuses on the specifics of the circular equation and its application to some manufacturing issues.

Key words: circle, circle center, internal points of the circle, line of the circle, external points of the circle.

Марказ деб аталувчи берилган $C(a;b)$ нуктадан бир хил R масофада жойлашган нукталарнинг геометрик ўрнига (нукталар тўплашига) айлана дейилади. Агар $C(a;b)$ нукта марказ, $M(x;y)$ айланани ихтиёрий нуктаси ва R унинг радиуси бўлса, икки нукта орасидаги масофани топишга асосан:

$$\begin{cases} CM = \sqrt{(x-a)^2 + (y-b)^2} \\ CM = R \end{cases} \quad \text{Бундан} \quad \begin{cases} \sqrt{(x-a)^2 + (y-b)^2} = R \\ (x-a)^2 + (y-b)^2 = R^2 \end{cases} = R \quad (1)$$

(1) га айланани содда ёки каноник тенгламаси дейилади. Маълумки, айлана берилиши учун унинг маркази ва радиуси берилиши етарли.

Айлана тўғри бурчакли координаталар системасида (текисликда):

1. Айлана маркази ордината ўқида ётса яъни $a=0$ бўлса, унинг тенгламаси $x^2+(y-b)^2=R^2$

2. Айлана маркази абсцисса ўқи устида ётса, яъни $b=0$ бўлса $(x-a)^2+y^2=R^2$

3. Айлана маркази координата боши билан устма-уст тушса $x^2+y^2=R^2$ кўринишда бўлади.

Масалан: $(x-2)^2+(y-4)^2=36$ бўлса, маркази $(2;4)$ нуктада ва радиуси $R=6$ га тенг бўлган айланани ифодалайди. $x^2+y^2=25$ марказ $O(0;0)$ нуктада $R=5$ тенг айланани билдиради.

Текисликда иккинчи тартибли эгри чизикнинг умумий тенгламаси

$Ax^2+2Bxy+Cy^2+2Dx+2Ey+F=0$ (2) кўринишда бўлади. (1) тенгламадаги қавсларни очиб кўйидагига эга бўламиз. $(x-a)^2+(y-b)^2=R^2$;

$x^2-2ax+a^2+y^2-2by+b^2=R^2$ ёки $x^2+y^2-2ax-2by+a^2+b^2-R^2=0$ (3) Бу иккинчи даражали алгебраик тенглама бўлиб, у иккинчи тартибли эгри чизик яъни айлана бўлади.

Тенгламани (2) тенглама билан таққосласак иккинчи тартибли чизикнинг умумий тенгламаси айланани ифода этиши учун унда $A=C$, $B=0$ бўлиши зарурлигини кўрамиз. Ҳақиқатан ҳам, бу ҳола эгри чизикнинг умумий тенгламаси $Ax^2+Ay^2+2Dx+2Ey+F=0$ (4) кўринишида бўлади.

Агар $a = -\frac{D}{A}$, $b = -\frac{E}{A}$, $R^2 = a^2 + b^2 - \frac{F}{A}$ (5) деб белгиласак (4) тенглама (3) тенгламага айланади ва аксинча (3) тенгламадан (5) формулалар асосида (4) тенгламага ўтиш мумкин. Демак x ва y га нисбатан иккинчи тартибли умумий тенглама айлана тенгламаси бўлиши учун; а) Ундаги x^2 ва y^2 қатнашган ҳадлар олдидаги коэффициентлар тенг бўлиши, б) ҳу кўпайтма олдидаги коэффициентларнинг 0 га тенг бўлиши зарур ва етарлидир.

1-мисол: Радиуси $R=8$, маркази $(2;-5)$ тенг бўлган айлана тенгламаси $(x-2)^2+(y+5)^2=64^2$ бўлади.

2-мисол: $x^2+y^2+8x-4y-5=0$ айлана тенгламаси бўлса, айлана радиусини ва маркази нуқтасини координаталарини топинг.

Ечиш: чап томонда тўла квадрат ажратамиз

$$x^2+8x+16-16+y^2-4y+4-4-5=0 \quad (x+4)^2+(y-2)^2=25 \quad (x+4)^2+(y-2)^2=5^2$$

демак айлана маркази $O(-4;2)$ да $R=5$ га тенг.

3-мисол: $x^2-6x+10y+y^2+9=0$ тенглама айлана тенгламаси эканлигини кўрсатинг. Айлана маркази ва радиусини топинг.

Ечилиши: Берилган тенгламада тўла квадрат ажратамиз.

$$x^2-2\cdot 3x+9-9+y^2+2\cdot 5y+25-25+9=0$$

$$(x-3)^2+(y+5)^2-9-25+9=0 \quad (x-3)^2+(y+5)^2=5^2$$

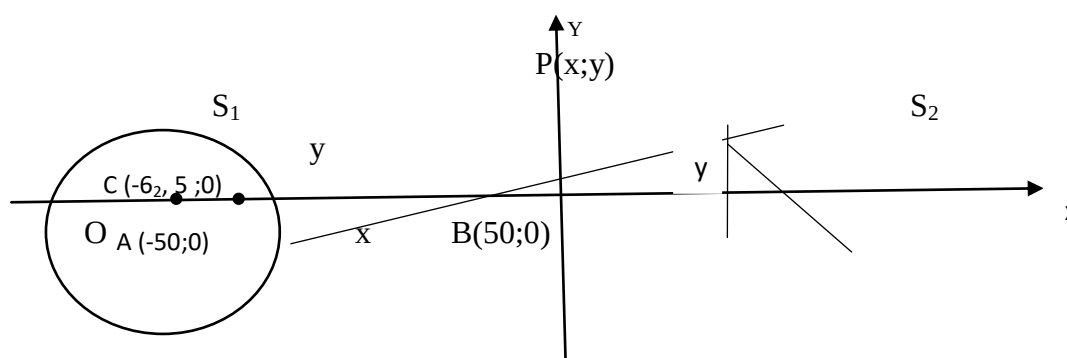
Демак, бу тенглама марказ $(3;-5)$ нуқтада ва радиуси $R=5$ тенг бўлган айлана тенгламаси бўлади.

4-мисол: Бир-биридан 100 км масофада жойлашган икки корхона маълум бир буюм ишлаб чиқаради. Иккала корхонада ҳам, ишлаб чиқариш нархи бир хил бўлиб, p га тенг бўлсин. Демак буюмнинг бир бирлик миқдорини А корхонада истеъмолчига етказиб беришда кетадиган транспорт харажатлари 9 сўм/км, В корхонада эса 3 сўм/км бўлсин.

Истеъмолчининг харажатлари бир хил бўлиши учун сотилиш бозори қандай тақсимланиши керак?

Ечилиши: АВ кесма ўртасидан, координаталар системасини ўтказамиз. Дейлик, истеъмолчи $P(x;y)$ нуқтада бўлсин. $AP_1=S_1$; $BP=S_2$ белгилашларни киритамиз. Истеъмолчини А корхонадан оладиган бирлик маҳсулот учун сарфланадиган харажатлари: $p+S_1\cdot 9$ га тенг. В корхонадан оладиган маҳсулот харажатлари: $p+S_2\cdot 3$. Агар $p+S_1\cdot 9 = p+S_2\cdot 3$ бўлса,

истеъмолчиларнинг харажатлари бир хил бўлади, ёки $9S_1=3S_2 \Rightarrow S_2=3S_1$ (*)

Расмдан: $S_1^2 = (50+x)^2+y^2$ ёки $S_1 = \sqrt{(50+x)^2+y^2}$

ва $S_2^2 = (50-x)^2+y^2$ ёки $S_2 = \sqrt{(50-x)^2+y^2}$

S_1 ва S_2 ларни (*)га тадбиқ этсак:

Агар $3\sqrt{(50+x)^2+y^2} = \sqrt{(50-x)^2+y^2}$ бўлса, истеъмолчи учун олинадиган маҳсулот харажатлари бир хил бўлади. Бундан $9(2500+100x+x^2+y^2)=2500-100x+x^2+y^2$ ёки

қисқартиришлардан сўнг $8x^2+8y^2+1000x+20000=0$ ёки $x^2+y^2+125x+2500=0$ ёки $x^2+125x+y^2=-2500$ кейинги алмаштиришларни бажариб қўйидагиларга эга бўламиз.

$$x^2+2x \cdot \frac{125}{2} + \frac{15625}{4} + y^2 = -2500 + \frac{15625}{4} \text{ бундан } (x + \frac{125}{2})^2 + y^2 = \frac{5625}{4} \text{ ни ҳосил қиламиз. Бу}$$

айлана тенгламаси бўлиб, унинг маркази абциссалар ўқида ётиб абциссаси $-\frac{125}{2} = -62,5$ га

радиуси эса $R = \frac{75}{2} = 37,5$ тенг бўлди. Олинган натижалардан қўйидагилар маълум бўлди.

Айланада ётган истеъмолчилар учун, маҳсулотларга сарфланадиган харажатлар бир хил.

Айлана ташқарисидаги истеъмолчилар учун В корхонадан олинадиган маҳсулотлар харажатлари кам бўлади, айланадаги истеъмолчилар учун эса А корхонадан олинадиган маҳсулотлар харажати паст (кам) бўлади.

Демак, бозор қўйидагича бўлиб олиниши мумкин:

а) айлана ичидаги истеъмолчилар учун, ушбу маҳсулотни А корхонадан сотиб оладилар.

б) айланада истеъмолчилар учун маҳсулотни қайси корхонадан сотиб олишни фарқи йўқ.

в) айланадан ташқаридаги истеъмолчилар маҳсулотни В корхонадан сотиб оладилар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. “Высшая математика”. Г. Л. Луканкин, Н. Н. Мартынов, Г. А. Шадрин, Г. Н. Яковлев. Учебное пособие. Издательство “Просвещение” 1988 года.
2. “Иқтисодчилар учун математика” I қисм. Ж. Тожиев, А. Набиев, С. Шодиев. 2005 йил. Насаф нашрети.
3. “Олий математика”. Г. Худойберганов ва бошқалар.

ДИФФЕРЕНЦИАЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ, ТАМОЙИЛЛАРИ ВА УНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ

Қарши давлат университети
Педагогика кафедраси ўқитувчиси
Ражабова Лола Рахматуллаевна,
Педагогика ва психология таълим
йўналиши 2-курс талабаси
Аҳмедова Сурайё
Педагогика ва психология таълим
йўналиши 2-курс талабаси
Ихтиёров Шавкат

Kalit so'zlar: дифференциал, дифференциал таълим, дифференциал ёндашув, таълим технологияси, ички дифференциация, ташқи дифференциация.

Ключевые слова: дифференциал, дифференцированное образование, дифференциальный подход, образовательные технологии, внутренняя дифференциация, внешняя дифференциация.

Keywords: differential, differential education, differential approach, educational technology, internal differentiation, external differentiation.

ANNOTATSIYA

Дифференциал таълим ўқув жараёни ташкилий шаклларида бири бўлиб, бундай таълим жараёнида ўқувчилар маълум бир хусусиятларига кўра гуруҳларга ажратилади ва шунга кўра ўқув жараёни ташкил этилади.

АННОТАЦИЯ

Дифференциальное обучение это одна из форм организации процесса обучения, при которой учащиеся делятся на группы по определённым признакам и соответствующим образом организуется процесс обучения.

ANNOTATIO

Differential education is an organizational form of the learning process in which students are divided into groups according to certain characteristics and the learning process is organized accordingly.

Мамлакатимизда ҳам барча соҳалар қатори узлуксиз таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишга катта эътибор қаратиляпти. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мос юқори малакали кадрлар тайёрлаш сиёсатини давом эттириш”²⁷ устувор вазифа этиб белгиланди. Шу билан бирга, “аниқ фуқаролик позициясига эга бўлган, жамият, давлат манфаатларини ҳимоя қиладиган, халқ ҳаётидаги ўзгаришлар ва ислохотларда фаол қатнашадиган, замонавий ва кенг

²⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгилаш сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 92 б.

тафаккурли ёшлар авлодини шакллантириш вазифаси ҳам муҳим, албатта”²⁸. Бу эса олий таълим тизимида талабаларни мустақил педагогик фаолиятга тайёрлаш сифатини такомиллаштириш методикасини ишлаб чиқиш заруриятини кўрсатади. Мазкур муаммо ечимига дифференциал ёндашув таълим-тарбия сифатини оширишда муҳим аҳамиятга эга. Бунда ҳар бир талабага унинг психо-физиологик ривожланиш хусусиятлари, талаблари ва эҳтиёжларидан келиб чиқиб ёндашиш, уларни ижтимоий педагогик фаолиятга тайёрлаш ишининг мазмуни ва шакллари такомиллаштириш, дифференциал ёндашув асосида таълимни ташкил қилишнинг илмий, дидактик ва технологик жиҳатларини ўрганиш муҳимдир.

Дифференциал таълим ўқув жараёни ташкилий шаклларида бири бўлиб, бундай таълим жараёнида ўқувчилар маълум бир хусусиятларига кўра гуруҳларга ажратилади ва шунга кўра ўқув жараёни ташкил этилади. Дифференциация латин тилидан олинган бўлиб, “differentia”- фарқ, табақа маъноларини англатади.

Дифференциаллашган таълимнинг асосий белгиларидан бири бу ўқувчиларнинг турли хусусиятларига кўра гуруҳларга ажратиш ҳамда ўқув материални тақдим этишда ҳар бир гуруҳнинг ушбу жиҳатларини инобатга олган ҳолда мослаштириш, тўлдириш ёки оптималлаштиришдан иборатдир.

Демак, дифференциал таълим бу – ўқувчиларнинг ўқув жараёнида муҳим бўлган умумий хусусиятларига кўра ажратилган (гомоген) гуруҳлари билан олиб бориладиган таълимнинг ташкилий шакли; ўқувчиларнинг муҳим дидактик хусусиятларига кўра табақалаштирилган гуруҳлари учун ўқув материални мослаштиришни назарда тутувчи педагогик тизим бўлими.

Дифференциал таълим тушунчаси таълимга дифференциал ёндашув муаммосини ўрганишни тақозо этади. Таълим жараёнига дифференциал ёндашув бу – турли типдаги гуруҳлар учун унинг контингентининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш мақсадида турлича таълим вазиятини яратиш; гомоген гуруҳларда таълим жараёнини амалга ошириш мақсадида ўқув, методик, бошқарув, педагогик ва психологик тадбирлар тизимини ташкил этишдир.

Замонавий педагогикада таълимни технологиялаштириш муаммоси чуқур кириб бораётганлигини инобатга олган ҳолда, дифференциал таълим технологияси тушунчасига ҳам тўхталиб ўтамиз. Дифференциал таълим технологияси ўқув жараёни мақсадига эришиш учун ўқитувчи, табақалаштирилган ўқувчилар гуруҳлари, таълим воситаларининг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятини лойиҳалаштириш, ташкил этиш ва бошқариш тизимидир. Таълим технологиясининг ушбу тури педагогик жараёнда иккита муҳим вазифани бажаради:

1. Ўқувчиларнинг имкониятлари ва қобилиятлари даражасида таълим бериш.
2. Ўқитиш жараёнини турли хусусиятларига кўра табақалаштирилган ўқувчилар гуруҳига мослаштириш.

Дифференциал таълим қуйидаги тамойиллар асосида амалга оширилади:

- Таълим олувчиларнинг аниқ академик ёки психологик хусусиятларига кўра табақалашганлиги;
- Ўқувчилар гуруҳининг динамик характерда эканлиги;
- Ўқув материалларининг вариативлиги ва адаптивлиги;
- Дифференциал таълимнинг индивидуаллиги;

²⁸Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент.: Ўзбекистон. 2021. –Б. 231.

- Таълимнинг демократик ва инсонпарвар ҳарактерда эканлиги.

Дифференциал таълим жараёни индивидуал ва гуруҳли шаклларда ташкил этилади.

Дифференциал таълим иштирокчилар масштабига кўра икки турга ажратилади:

1. Ички дифференциация – бир гуруҳ ичида талабаларни кичик гуруҳларга ажратиш. Бу кичик гуруҳлар битта аудиторияда бир хил фанни ўқийдилар, аммо билим бериш метод ва воситалари турлича танланади. Шунингдек, ўқув материални ўзлаштиришга доир қўшимча материал ва тавсиялар ҳар бир гуруҳ учун алоҳида танлаб олинади.
2. Ташқи дифференциация – талабаларни қизиқишларига қараб гуруҳларга ажратиш ва ҳар бир гуруҳни алоҳида дастур асосида ўқитишни назарда тутати. Бундай дифференциация асосида одатда электив курслар ва дарсдан ташқари машғулотлар ёки тор мутахассисликлар бўйича тахсил ташкил этилади.

Дифференциал таълим умумий ҳолда қуйидаги афзалликларга эга:

- билим олувчиларни ривожлантириш учун уларнинг индивидуал хусусиятлари ва қизиқишларига кўра оптимал шарт-шароит яратилганлиги;
- ўқув жараёнининг самарадорлиги;
- бўлажак педагогларнинг касбга ижобий ва ижодий муносабатларининг шакллантирилиши;
- талабаларнинг педагогик қобилиятларини аниқлаш ва ривожлантириш имкониятининг мавжудлиги;
- турли даражада ўзлаштирувчи талабаларнинг ўз кучи ва муваффақиятига ишончнинг мавжудлиги.

Таълим жараёнини дифференциаллаштириш ўқитувчига бир қанча қўшимча вазифалар юклатиш билан бир қаторда, унинг фаолияти учун бир қатор афзалликларга ҳам эга. Биринчидан, ўқитувчи юқори даражадаги ва паст даражадаги ўқувчилар билан ишлашнинг оптимал методикасига эга бўлади. Иккинчидан, мунтазам олиб бориладиган диагностик тадбирлар ўқитувчига фаолият натижасини объектив баҳолаш имконини беради. Талабалар эса дифференциал таълим натижасида индивидуал ёндашув асосида таълим олиш имкониятига эга бўладилар. Шунингдек, кучли интеллектуал салоҳиятга эга бўлган талабаларда янги билимларни олишга бўлган мотивация кучаяди, иш темпи кучаяди, паст ўзлаштирувчи талабалар учун муваффақиятга интилиш ҳисси пайдо бўлади.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 92 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент.: Ўзбекистон. 2021. –Б. 231.
3. Нуруллаева Ш.У. Педагогик маҳорат ва компетентлик: мазмуни, шакллантириш методикаси ва ривожлантириш йўллари // Педагогик маҳорат. № 1. 2021. 19-22 бет.
4. Ражабова Л. Интегратив-дифференциал ёндашув асосида бўлажак ижтимоий соҳа мутахассисларини ўқитиш назарияси. Халқ таълими. 2021, №5, 75-81 б.

ТАЛАБАЛАРНИ СИНФДАН ТАШҚАРИ ТАДБИРЛАРГА РАҲБАРЛИК ҚИЛИШГА ТАЙЁРЛАШ

ЧОРИЕВА ФЕРУЗА АМУЛЛАЕВНА

Карши ДУ бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси (PhD)

Аннотация

Мақолада синфдан ташқари машғулотларнинг мазмуни ва уларга қўлланма тайёрлаш муаммолари ҳақида маълумот берилади.

Калит сўзлар: Талаба, ахлоқий тарбия, меҳнат тарбияси, нафосат ва маънавий тарбия, ташкилотчилик.

Аннотация

В статье приводится информация о содержании внеклассных мероприятий и о проблемах по подготовке к руководству к ним.

Ключевые слова: Ученик, нравственное воспитание, трудовое воспитание, изошренность и духовное воспитание, организация

Annotation

The article provides information about the content of extracurricular activities and about the problems of preparing for a guide to them.

Keywords: Apprentice, moral education, labor education, sophistication and spiritual education, organization

Мустақил Ўзбекистон тараққиёти унинг жаҳон ҳамжамиятида муносиб ўрин эгаллашида ёш авлод таълим-тарбияси уларнинг дунёқараши, фикрлаш тарзидаги ўзгаришлар муҳим ўрин тутади. Шу сабабли узлуксиз таълим тизимида таълим-тарбия сифатини яхшилаш, самарадорликни оширишга қаратилган кенг қамровли тадбирлар амалга оширилмоқда таълим-тарбия тизимини тубдан ўзгартириш барқамол инсонни шакллантириш эртанги тақдиримизни белгилаб берувчи долзарб масалалардан биридир. Хусусан бўлажак ўқитувчиларни тарбиявий тадбирларни ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилишга тайёрлаш масаласи ҳам муҳим муаммолардан биридир.

Мустақил ва эркин шахс тарбиясида бошланғич синф ўқувчилари билан ташкил этиладиган мактабдан ва синфдан ташқари тарбиявий тадбирларнинг ўрни алоҳидадир.

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари тарбиявий тадбирларнинг ташкилий шакллари мазмуни ва мақсадини белгилай олишлари учун бугунги куннинг барча қирраларини ҳисобга олишлари талаб этилади. Синф ва мактабдан ташқари мазкур тарбиявий ишлар шахс камолоти босқичларини белгилаб олишга қаратилганлиги билан тавсифланади.

Маълумки, бошланғич синф ўқитувчиларини гоёвий-сиёсий, ақлий, ахлоқий, меҳнат, нафосат ва маънавий жиҳатдан тўлиқ шаклланган кишилар қилиб тарбиялаш, аудиториядаги назарий билимларни ўзлаштириш жараёнида амалга ошади. Шу сабабли кейинги даврда бошланғич синф ўқитувчилари тарбиясида назария ва амалиётнинг боғлиқлигига алоҳида аҳамият берилмоқда.

Бўлажак ўқитувчи педагогик фаолияти мақсад ва вазифаларини белгилашда синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишларнинг ўқувчилар тарбиявий фаолиятини тўлдиришига қаратиб, уларнинг дунёқарашини тўғри шаклланишига, ахлоқий камол топишига қўмаклашишга интилиши лозим.

Синфдан ва мактабдан ташкари ишларга рахбарлик қилувчи ўқитувчининг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Ўқитувчи синфдан ва мактабдан ташкари ишларни ташкил қилар экан, куйидаги вазифаларни бажариши лозим:

- дарсдан ташкари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;
- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташкари кўп қиррали ишларини педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари Синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;
- синфдан ва мактабдан ташкари ишлар йўналишларига бевосита рахбарлик қилган ҳолда, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;
- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;
- ўқувчиларнинг бўш вақтларини ташкил қилишда тарбия ва маданият муассасалари ҳамда жамоатчилик кучидан кенг фойдаланиш.

Бу борада ташкилотчи ўқитувчи фаоллигини ўрта асосий томонини кўриш мумкин: ташкилотчилик, усулий ва маъмурий.

Булар кўпинча ўзаро ўзвий боғланган ҳолда намоён бўлади. Ўқитувчининг ташкилотчилик фаолиятига куйидаги бир қатор ишларни киритиш мумкин:

- тарбиявий ишлар соҳасида эришган ютуқ ва камчиликларни таҳлил қилиш;
- тарбиявий ишларнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш, уларнинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқлаш;
- тарбиявий, оммавий-сиёсий ишларни режалаштириш ва уларнинг мазмуни, шакл ва усулларини аниқлаш;
- синфдан ва мактабдан ташкари тарбиявий ишларни гуруҳлаштириш, бошқарувчи шахсларни аниқлаш.

Синфдан ташкари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқитувчининг ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоасининг хилма-хил ишларини қандай йўлга қўя билишга боғлиқ. Синфдан ташкари фаолият мажбурий дастур билан чегараланмайди, балки ёшлари ҳар хил ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади фанга қизиқтиради, дунёқараши ва тафаккурини ўстиради.

Синфдан ва мактабдан ташкаридаги тарбиявий ишларда ўқувчилар жамоада ишлашни ўрганадилар, ижтимоий меҳнат қувончини ҳис қиладилар, ишлаб чиқариш меҳнатига кўшиладилар жамоатчилик фикрига бўйсунтиришга жамоа шарафи учун курашишга одатланадилар. Олий ўқув юртларида бўлажак бошланғич синф ўқитувчилари тарбиявий фаолиятга тайёрланар экан синфдан ва мактабдан ташкари тарбиявий тадбирларнинг бу имкониятларидан ўринли фойдаланишга йўналтирмоқ лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Р.А.Мавлонова, Б.Нормуродова. Тарбиявий ишлар методикаси. Ўқув қўл-ланма. Тошкент, “Фан” 2008 й.
2. Р. Мавлонова, Н.Рахмонкулова, Б.Нормуродова, К.Матназарова Тарбиявий ишлар методикаси. Дарслик Тошкент, 2014 й
3. К.Хошимов, С.Очилов. Ўзбек педагогикаси антологияси. Ўқув қўлланма. Т.: Ўқитувчи 2010й.
4. Р.А.Мавлонова, Н.Д.Вохидова, Н.Д.Рахмонкулова. Педагогика назарияси ва тарихи. Дарслик Т.: Фан ва технологиялар. 2010й

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАФАККУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Шавқиева Маҳлиё Мухиддиновна
Қарши давлат университети,
Бошланғич таълим кафедраси талабаси.
Ботирова Гулчирой Баҳодир қизи
Қарши давлат университети,
Бошланғич таълим кафедраси талабаси.

Аннотация: Мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг интерфаол методлар ёрдамида мустақил фикрлаш малакаларини шакллантиришнинг натижасида таълим самарадорлигини оширишнинг аҳамияти ҳамда, мустақил фикрлашга оид муҳим услубий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: ижодкорлик, шахс, интерфаол методлар, мустақил фикрлаш, анъанавий таълим.

Аннотация: Статья была опубликована в классе учебно-методический помощник интерфаол методлар независимый считает, что малакаларинский формлантиринг в результате обучения самарадорлигин оширишнинг имеет важное значение, независимое мнение о важном стильий рекомендатсия.

Ключевые слова: креативность, индивидуальность, интерактивные методы, независимое мышление, традиционное образование.

Annotation: The article was published in the classroom teaching assistant interval methodlar independent believes that Malakalarin formlantiing as a result of training samaradorligin oshirishning is important, an independent opinion about the important style of the methodlar.

Keywords: creativity, individuality, interactive methods, independent thinking, traditional education.

Бугунги кунда илмий-методик ва педагогик адабиётларда «ижод», «ижодкорлик» каби атамаларига жуда кўп ҳолларда дуч келамиз. Бу атамаларнинг адабиётлар саҳифаларида кўп бўлганлиги бежиз эмас.

«Ижод» сўзининг луғавий маъноси: «яратиш», «янгиликни кашф этиш» сўзларига монанд келади.

Ижодкорлик – инсон фаолиятнинг турли ҳолатларида пайдо бўлади. Қизиқиш илҳом, интилиш ва бошқалар ижодкорликнинг инсон онгида энг олий тарзда пайдо бўлишидан намоён бўлишигача бўлган жараёни ўз ичига олади. Шахсда фаолият эҳтиёжи янги илгари мақсад қилиб қўйилмаган, ҳал этувчи восита бўлиб ҳисобланмаган интилишдир.

Ижодкорлик – сифат жиҳатдан янги, моддий ва маънавий бойликлар яратувчи инсон фаолияти жараёнидир. Ижодкорлик ўзида инсоннинг меҳнатда намоён бўлган қобилиятини ифодалайди. Ижод турлари бунёдкорлик фаолияти билан белгиланади: ихтирочи, ташкилотчи, меҳнат, илмий ёки бадиий меҳнат ва бошқалар. Ижодий фаолият учун имкониятлар ижтимоий муносабатларга боғлиқ. Бугунги кунда мустақиллик туфайли амалга оширилаётган таълим ислохотлари ўз ишига ижодий ёндашувчи, фан, техника, санъат, ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланишига ўз ҳиссасини қўшадиган юксак малакали

кадрлар тайёрлашга боғлиқ. Шунга кўра, жамият тараққиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқувчини ижодкорлик руҳида тарбиялаш муҳим ва зарурдир.

Таълим жараёнида дарсларни тўғри ва самарали ташкил этилиши албатта, ўқувчилар билим олишига таъсир этади. Ижодий фаолиятни ривожлантиришда муҳим масалалардан яна бири ўқитувчининг дарснинг технологик жиҳатдан тўғри лойиҳалашига бориб тақалади.

Интерфаол методларни қайси босқичда қандай қўллаш дарсни лойиҳалаш вақтидан бошланади. Лойиҳалаш куйидаги босқичларда амалга ошади.

I. – Диққатни жамлаш босқичи.

II. – Англаш босқичи.

III. – Фикрлаш босқичи.

Бу босқичлар интерфаол методларни тўғри, ўз ўрнида қўллаш ҳамда дарс самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Диққатни жамлаш босқичи: бунда ўқитувчи болаларнинг янги мавзуга оид дастлабки тушунчаларни аниқлайди.

Мақсади:

-дастлабки тушунчаларни аниқ, эркин намоён қилиш;

-ўз фикрини ифодалай олиш;

-дарсга бўлган қизиқишларини ошириш кабилардан иборат;

Англаш босқичи: бунда ўқитувчи ўқувчилардан олган дастлабки тушунчаларига қўшимча таълимотларни жамлаб янги билим билан бойитади. Яъни билимлар орқали ўқувчининг билган ва билмаган маълумотлари тўлдирилади.

Англаш босқичининг мақсади:

-дастлабки тушунчалардан келиб чиқиб, ўқувчини англаши орқали янги билимлар билан тўлдириш:

- жараёнга ўқувчиларнинг қизиқишини орттириш;

- таҳлил қилишга- таққослашга ўргатиш;

- янги дарсни, тушунчани ёки маълумотни баён этиш.

Фикрлаш босқичи: бу босқич дарсни мустаҳкамлаш қисмига тўғри келади. Унда ўқувчилар дастлабки тушунча ва маълумотларни таҳлил қилиб фикрлайдилар, билимларини мустаҳкамлайдилар. Ўқувчилар ўтилган дарс, мавзу ҳақида муносабатларини билдирадилар.

Тўғри ташкил этилган дарс ўз самарасини беради, албатта. Аммо ҳар бир босқичларда қўлланиладиган методларни чуқурроқ ўрганмай туриб, дарс самарадорлигини ошириб бўлмайди.

Ўқувчиларга бериладиган таълим стандарти кўпинча ўқувчи шахсига, унинг ҳақиқий таълимий фаолиятига боғлиқ бўлмаган материалларни ҳам вужудга келтирадики, бу тайёр иншолар, рефератлар ва бошқа ёзма манбаларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Таълим маҳсулининг бундай турини кўпроқ таълимнинг мактаб тизими тақозо қилади. Компьютер технологияси бу жараёни янада қулай ва вариатив қилиб қўймоқда. Тайёр назорат ишлари, рефератлар ҳамда шу каби интернет тармоғига жойлаштирилган материалларнинг муттасил кўпайиб бораётган тўпламлари ўқувчиларга тайёргарлик кўрмай ҳамда зарур ишларни бажармай туриб имтиҳонлар топширишларини осонлаштирмоқда.

Таълим стандартларини тузишда ижодий ёндашув курс ёки мавзунинг ўрганиш натижаси сифатида тайёр фан мазмунини бермайди ва шу билан бирга ўқувчидан янги мазмунни, яъни унинг шахсан таълимий ўсишини талаб қилади.

Бошланғич таълимда ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришда топишмоқлар халқ оғзаки ижодининг кичик ва қадимий жанрининг таълим-тарбиявий аҳамияти ҳам бекиёсдир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ривожлантириш учун турли шарт-шароитларларни яратиш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун таълим талабларини аниқлаш ва шу талаблар асосида унинг устувор йўналишларини изланувчи таълим, муаммоли вазиятлар яратиш ва таълимга технологик ёндашув асосида ташкил этилиши ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришнинг самарадорлигига замин тайёрлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Адизов Б.Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари. Пед. фанл. докт. дисс. ... – Тошкент, 2003. –276 б.
2. Турдимухаммедова О. Фарзанд тарбиясига аҳамият беринг. Тошкент: Янги аср авлоди. 2017. - 79 б.
3. Гаффорова Т. Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар. – Тошкент: Фан ва технологиялар, 2012. – 325 б.
4. Гаффорова Т. Бошланғич таълим самарадорлигига эришишнинг педагогик шарт-шароитлари. Тошкент. “Машхур-пресс” 2017. - 150 бет.

RAQAMLI TA'LIM RESURLARINI YARATISHDA O'QUV ELEMENTLARI VA MANTIQUIY AXBOROT MODELLASHTIRISH TA'LIM TUZILMALARI

Siradjev Saloxiddin Negmatovich;

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti mustaqil izlanuvchisi;

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli ta'lim resurslarini yaratishda konseptual liniyalar, o'quv elementlari va mantiqiy axborot modellashtirish ta'lim tuzilmalari nazariy tahlili nazariy tahlili keltirib o'tilgan. Bundan tashqari didaktikada “ta'limning mazmuni” va “o'quv fani (o'quv predmeti)ning mazmuni” tushunchalarini farqi nazariy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Raqamli ta'lim, raqamli ta'lim resurslari, konseptual liniyalar, o'quv elementlari, mantiqiy axborot modellashtirish, ta'limning mazmuni.

Аннотация. В данной статье представлен теоретический анализ концептуальных линий, элементов обучения и логического информационного моделирования образовательных структур при создании цифровых образовательных ресурсов. Кроме того, в дидактике проводится теоретический анализ различия понятий “содержание образования” и “содержание учебного предмета (учебного предмета)”.

Ключевые слова. Цифровое образование, цифровые образовательные ресурсы, концептуальные линии, элементы обучения, логическое информационное моделирование, содержание образования.

Annotation. This article discusses the theoretical analysis of the theoretical analysis of educational structures of conceptual lines, educational elements and logical information modeling in the creation of digital educational resources. In addition, the theoretical analysis of the difference between the concepts “content of education” and “content of educational science (subject of study)” was made in didactics.

Keywords. Digital education, digital educational resources, conceptual lines, educational elements, logical information modeling, content of Education.

Kirish. Ta'lim tarkibining tuzilmasi: asosiy ta'lim elementlari va tarkibiy qismlari. Didaktikada "ta'limning mazmuni" va "o'quv fani (o'quv predmeti)ning mazmuni" tushunchalarini farqlash qabul qilingan bo'lib, shu sababli, masalan, o'quv fanining mazmunini tanlash ketma-ketligi ikki jihat, ya'ni: ta'lim mazmunini metodik ta'lim tizimining elementi sifatida tanlash va uni o'quv fanining mazmuniga aylantirishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ilmiy tadqiqotimizda biz ta'lim mazmunini V.I.Genetsinskiy fikriga ko'ra o'quv dasturlarida tegishli darajadagi va sohadagi professional ta'lim mazmunining barcha komponentlarini o'zlashtirish maqsadida ixcham shaklda taqdim etilgan va pedagoglarning o'qitish faoliyatini va o'quvchilarning kognitiv faoliyatini belgilovchi, o'quv dasturlarida pedagogik asoslangan, mantiqan tartiblashtirilgan va tekstual yozilgan materiallarni tegishli tartibda o'rganish to'g'risidagi ilmiy ma'lumotlar sifatida tushunamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'limning mazmuni tizimli-tuzilmali yondashuv nuqtai nazaridan qaraganda quyidagilarni hisobga oladigan predmet sohasidagi didaktik qayta ishlangan bilimlar tizimi sifatida tavsiflanishi kerak: metasistemadagi joyni aniqlash; tizimning samarali ishlashini va uning rivojlanishini ta'minlaydigan komponentlarning optimal to'plami va xususiyatlarini aniqlash; komponentlar orasidagi aloqalarni o'rnatish kabilardan iborat.

Yuqorida keltirilgan tushunchalarga ko'ra, biz ta'lim mazmunining ichki tuzilishini (informatsion qism va mantiqiy tartib), shuningdek, uning yaxlitligi va nisbiy mustaqilligini ta'minlaydigan omillarni ochib berishimiz kerak: muayyan fan sohasidagi asosiy tushunchalar va ular o'rtasidagi aloqalarning to'plami bo'lgan nazariy (asosiy) materialning ta'lim elementlari; nazariy materialga muvofiq aniqlanadigan va o'quvchilarda tegishli bilim sohasi uchun muayyan mahorat va ko'nikmalarni ishlab chiqish uchun mo'ljallangan vazifa materiallari; ta'lim elementlari orasidagi predmetlararo va ichki predmet munosabatlari.

Tahlil va natijalar. Ta'lim mazmunining asosiy tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda, T. Sergeyevaning nuqtai nazarini hisobga olmaslikning iloji yo'q, chunki unga ko'ra, muayyan o'quv predmetini o'qitish mazmunida quyidagi to'rtta komponentni ajratishi kerak: 1) bilimlar tizimi; 2) o'quvchi ta'lim jarayonida o'zlashtirishi kerak bo'lgan reproduktiv (ham spetsifik predmetli, ham umumta'limiy) ko'nikmalar; 3) o'qituvchi mustaqil ravishda qidirish orqali subyektiv ravishda yangi bilimlarga ega bo'ladigan ijodiy turdagi ko'nikmalar; 4) shaxsiy komponent.

Nazariy materialning asosiy bloki ikki qismdan iborat: predmet qismi fan sohasidagi grafalarda axborot modellashtirishning nazariy asoslari, texnologik va amaliy jihatlarini o'z ichiga oladi va ular orasida 8 ta o'quv elementlari — asosiy bo'limlar mavjud: 1) tizim nazariyasi tushunchalari; 2) umumiy modellashtirish nazariyasi (yoki modellashtirish nazariyasi asoslari) asosiy tushunchalari; 3) axborot modellashtirish nazariyasining asosiy tushunchalari; 4) begligi tizimlar nazariyasining asosiy tushunchalari (belgi, belgili tizimlar); 5) grafalarda axborot modellashtirishning matematik asoslari; 6) grafalarda va daraxtlardagi axborot modellashtirish nazariyasi va texnologiyasi masalalari; 7) mavhum ma'lumotlar turlarini axborot modellashtirish nazariyasi va texnologiyasi masalalari; 8) pedagogik loyihalashtirishda (raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqish va yaratish) axborot modellashtirish nazariyasi va texnologiyasi masalalarida qo'llaniladi.

Xulosa va takliflar. Shunday qilib, taklif etilgan ta'lim mazmuni tuzilmasi ta'lim konsepsiyasining texnologik yo'nalishini aks ettiradi. Bo'lajak informatika fani o'qituvchilarini grafalarda modellashtirishning nazariy asoslariga va o'quvchilarning ushbu toifasida axborot modellashtirish va raqamli ta'lim resurslarini pedagogik loyihalashtirish sohasida muayyan bilimlar va mahoratlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Левитес, Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии/ Книга для учителя / Д.Г. Левитес. - Мурманск, 1997. - 228 с.
2. Щедровицкий, Г. и др. Педагогика и логика / Г. Щедровицкий и др. - М., 1993.- 416с
3. Мезинов, В.Н. Введение в педагогическую деятельность: Учебное пособие / В.Н. Мезинов. - Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2005. - 91 с.

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY MAHORATINI RIVOJLANTIRISH.

Berdibekova Feruza Abdumannob qizi

ADU, "Umumiy pedagogika" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Pedagogik akmeologiya o'qituvchining shaxsiyati va faoliyati kamolotining professionallik darajalari va bosqichlarini ochib berdi: kasbni egallash, pedagogik mahorat, o'qituvchining kasbiy faoliyatda o'zini namoyon qilishi, pedagogik ijodkorlik. O'qituvchi yuqori professionallik darajasida o'zini bilimdon, kasb-hunar mutaxassisi, usta, tashxischi, gumanist, o'zini tashxis qiluvchi, innovator, pedagogik hamkorlik ishtirokchisi va tadqiqotchi sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogik akmeologiya o'qituvchining kasbiy o'sishining individual traektoriyasini, o'qituvchi shaxsining professional deformatsiyalarini bartaraf etish yo'llarini belgilaydi.

Annotation: Pedagogical acmeology reveals the levels and stages of professional development of the teacher's personality and activity: professionalism, pedagogical skills, self-expression of the teacher in professional activities, pedagogical creativity. The teacher manifests himself at a high level of professionalism as a knowledgeable, professional, master, diagnostician, humanist, self-diagnostician, innovator, participant in pedagogical collaboration and researcher. Pedagogical acmeology determines the individual trajectory of the teacher's professional growth, ways to overcome the professional deformations of the teacher's personality.

Аннотация: Педагогическая акмеология раскрывает уровни и этапы профессионального развития личности и деятельности педагога: профессионализм, педагогическое мастерство, самовыражение педагога в профессиональной деятельности, педагогическое творчество. Педагог проявляет себя на высоком уровне профессионализма как знающий, профессионал, мастер, диагност, гуманист, самодиагност, новатор, участник педагогического сотрудничества и исследователь. Педагогическая акмеология определяет индивидуальную траекторию профессионального роста педагога, пути преодоления профессиональных деформаций личности педагога.

Kalit so'zlar: Akmeologiya, «akme», maksimal yetuklik, yuksak cho'qqi, akmeologik moyillik, pedagogik akmeologiya, pedagogik kasbiy mahorat.

Keywords: Acmeology, "acme", maximum maturity, high peak, acmeological predisposition, pedagogical acmeology, pedagogical professional skills.

Ключевые слова: Акмеология, «акме», максимальная зрелость, высокий пик, акмеологическая предрасположенность, педагогическая акмеология, педагогические профессиональные навыки.

Akmeologiya - bu cho'qqilar haqidagi bilim, inson taraqqiyotining eng yuqori darajasini o'rganadigan fan. "Akme" keng ma'noda, bu insonning balog'atga yetishining butun bosqichi, uni umumiy nuqtai nazardan baholasak, uning jismoniy, shaxsiy va sub'ektiv kamoloti. Qisqacha ma'noda, "akme" tushunchasi, insonning hayoti davomida uning sog'lig'i holatida erishgan eng

yuqori darajasini anglatganda, uning shaxs sifatida xulq-atvori eng aniq harakat sifatida namoyon bo'lganda ishlatiladi. ijobiy ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va uning faoliyati sub'ekt qanday qilib o'z ifodasini topsa va ijodining aniq natijasining moddiy yoki ma'naviy timsolini olganda. Shu ma'noda, akme avj nuqtasi, ya'ni "ijodkorlikning eng yuqori mahsuldorligi va inson yaratgan qadriyatlarning eng katta ahamiyati" sifatida namoyon bo'ladi.

XX asrning 90-yillari boshlarida bu jarayonning mantiqiy natijasi akmeologiyaning mustaqil gumanistik yo'naltirilgan, fundamental, integral nazariy va amaliy fan sifatida paydo bo'lishi va akmeologiyaning kasb sifatida shakllanishi edi. Birinchi bo'lib professional akmeologlarning ilmiy tadqiqotlar kabi faoliyat turi shakllandi. Ular yangi akmeologik bilimlarni izlashga (akmeologik hodisalarni tushuntirish, isbotlash va bashorat qilish, akmeologik qonuniyatlarni o'rganish), akme hodisasini quyidagicha o'rganishga qaratilgan edi. Odamning balog'at bosqichi, agar uni umumiy nuqtai nazardan baholasak, uning jismoniy, shaxsiy va sub'yektiv kamoloti bilan tavsiflanadigan ko'tarilish holati, individual, shaxsiy, sub'yektiv, individual va kasbiy rivojlanishning namoyon bo'lishining cho'qqisi, inson o'z rivojlanishida har xil yosh darajalarida erisha oladi.

Kasbiy o'zini takomillashtirish bugungi kunda o'ziga xos tur sifatida qaraladi kasbiy faoliyat o'qituvchilar o'zlarining ajralmas qismi sifatida kasbiy tayyorgarlik va qayta tayyorlash. Kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish-bu o'qituvchi va ma'lum bir ijtimoiy muhit o'rtasidagi ongli o'zaro ta'sir natijasidir, uning davomida u kasbiy faoliyatida va umuman hayotda muvaffaqiyatni ta'minlaydigan shaxsiy fazilatlar va malakalarni rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni anglaydi. O'qituvchining faoliyati va shaxsiyati kasbiy mahoratining yuqori cho'qqilariga erishishning shartlari va shakllari o'rganiladi pedagogik akmeologiya, uning mavzusi-bu mutaxassisning yetuk shaxsiyatining o'zini o'zi anglashi, o'z-o'zini tarbiyalashi, o'zini o'zi tashkil qilishi, o'zini o'zi tuzatishi va rivojlanishi shakllarini izlash.

O'qituvchining kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish-bu o'z kasbiy mahoratini oshirish, kasbiy malakasini oshirishning qasddan, maqsadli jarayoni muhim fazilatlar tashqi ijtimoiy talablarga, pedagogik faoliyat shartlariga va shaxsiy rivojlanish dasturiga muvofiq.

Pedagogik akmeologiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: nafaqat individual, balki jamoaviy pedagogik faoliyat cho'qqilariga chiqish naqshlari va mexanizmlari; o'qituvchi-akmeologning bosqichma-bosqich shakllanishi jarayonlarini o'rganish; o'qitishda kasbiy yutuqlarning sabablari; pedagogika sohasida kasbiy mahoratga erishish yo'llari.

O'qituvchining professionalligi akmeologik pozitsiyalardan gumanistik yo'nalishdagi pedagogik faoliyatning yuqori mahsuldorligini ta'minlaydigan uning shaxsiyatining barqaror xususiyatlarining majmui sifatida qaraladi. Pedagogik kasbiy mahorat nafaqat kasbiy faoliyatning yuqori samaradorligida, balki ma'lum o'quv fanlarini o'qitish jarayonida, o'qituvchining pedagogik faoliyatning metod va usullarini tanlashda, talabalarning shaxsiyatini rivojlantirishga insonparvarlik yo'nalishida namoyon bo'ladi. talabalarni motivatsiyalari va qadriyat yo'nalishlarini hisobga olgan holda, o'quvchilarni bunga tayyorlashda uzluksiz ta'lim va o'z-o'zini tarbiyalash.

Pedagogik akmeologiya o'qituvchining shaxsiyati va faoliyati kamolotining professionallik darajalari va bosqichlarini ochib berdi: kasbni egallash, pedagogik mahorat, o'qituvchining kasbiy faoliyatda o'zini namoyon qilishi, pedagogik ijodkorlik. O'qituvchi yuqori professionallik darajasida o'zini bilimdon, kasb-hunar mutaxassisi, usta, tashxischi, gumanist, o'zini tashxis qiluvchi, innovator, pedagogik hamkorlik ishtirokchisi va tadqiqotchi sifatida namoyon bo'ladi. Pedagogik akmeologiya o'qituvchining kasbiy o'sishining individual traektoriyasini, o'qituvchi shaxsining professional deformatsiyalarini bartaraf etish yo'llarini belgilaydi. O'qituvchining shaxsini o'zini takomillashtirish quyidagilarni o'z ichiga oladi: uning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish darajasini o'rganish; maqsadlar tizimini ishlab chiqish; belgilangan maqsadlarga erishishning

mazmunini va adekvat usullarini aniqlash; ma'lum vaqt davomida olingan natijalarni aniqlash va ularning belgilangan maqsadlar bilan o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. O'z-o'zini takomillashtirish o'qituvchi shaxsining kasbiy progressiv rivojlanishi uchun asosdir.

Foydanilgan adabiyotlar.

1. Tartakovskiy M.... - M.: IMZh "Panorama", 1992. - 313 b. - 35000 nusxa
2. Akmeologiya: darslik / umumiy bo'lim. ed Derkacha A.A. - Moskva: RAGS, 2002.
3. Branskiy V.P., Pojarskiy S.D. Ijtimoiy sinergetika va akmeologiya. Shaxs va jamiyatning o'zini o'zi tashkil etish nazariyasi. - SPb, 2001 yil.
4. Ilyin V.V., Pojarskiy S.D. Falsafa va akmeologiya. - SPb: Politexnika, 2003.
5. Kuzmina N.V., Pojarskiy S.D., Pautova L.E. Mutaxassisning kasbiy faoliyati sifatining akmeologiyasi. - SPb., Kolomna, Ryazan, 2008 yil.

MATEMATIKA FANI O'QITUVCHISINI METODIK TAYYORLASHDA MUSTAQIL ISHLARNING O'RNI

Mansurova Sarvinoz Sayfullayevna

Kitob tumani 46-maktab 1-toifali Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolaning maqsadi sifatida talabalar-bo'lajak matematik o'qituvchilarni metodik tayyorlashning "uslubiy ta'minoti" tushunchasining mazmunini aniqlashtirish va mavjud qo'llab - quvvatlash tizimini tahlil qilish, asosida talabalarni matematika fanini uzlashtirishda mustaqil izlanishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: yondashuv, dasturiy ta'minot, jarayon, individual mustaqil, kompetentsiya, matematik tarkib, uslubiy vositalar.

Аннотация: Целью нашего исследования является определение содержания понятия «методическое обеспечение» методической подготовки будущих студентов-учителей математики и анализ существующей системы поддержки, на основе которой студенты занимаются самостоятельными исследованиями по математике.

Ключевые слова: подход, программное обеспечение, процесс, индивидуальная независимость, компетентность, математическое содержание, методологический инструментарий.

Abstract: The purpose of our research is to determine the content of the concept of "methodological support" of the methodological training of future students-teachers of mathematics and to analyze the existing support system, on the basis of which students are engaged in independent research in mathematics

Key words: approach, software, process, individual independence, competence, mathematical content, methodological tools.

Talabalarni tayyorlashda vakolatlarga asoslangan yondashuvni amalga oshirish ularning mustaqil ishi ulushini ko'paytirishni ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida o'quv jarayonini tegishli ravishda modernizatsiya qilishni, o'quv-uslubiy hujjatlarni takomillashtirishni, o'quv materialini chuqur mustaqil o'zlashtirish uchun yangi didaktik yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Oliy ta'limning davlat ta'lim standarti mustaqil ishlash uchun o'qish vaqtining kamida 50% tashkil etishni talab qiladi. Bu talabalarning mustaqil ishlarini mavjud uslubiy ta'minotni modernizatsiya qilishni taqozo etadi.

Oliy ta'limning davlat ta'lim standartiga muvofiq, shu jumladan "Pedagogik ta'lim" yo'nalishi bo'yicha o'quv jarayonini tashkil etish va talabalarni o'qitish jarayonini ta'minlaydigan

tarkibiy qismlar ajratilgan: o'quv uslubiy, uslubiy, axborot, dasturiy ta'minot, moddiy-texnik va boshqalar.

Ishning maqsadi sifatida talabalar-bo'lajak matematik o'qituvchilarni metodik tayyorlashning uslubiy ta'minoti tushunchasining mazmunini aniqlashtirish va mavjud qo'llab - quvvatlash tizimini tahlil qilish. Agar biz umumiy tushunchani - "ta'minot" deb hisoblasak, unda odatda "chora-tadbirlar va vositalar majmui, turli jarayonlarning normal o'tishiga sharoit yaratish, rejalashtirilgan rejalar, dasturlar, loyihalarni amalga oshirish, tizim va uning ob'ektlarining barqaror ishlashini ta'minlash, buzilishlar, buzilishlarning oldini olish" tushuniladi qonunlar, qarorlar, shartnomalar".

Ijtimoiy pedagogika lug'atida uslubiy qo'llab-quvvatlash o'quv jarayonini amalga oshirish uchun yetarli uslubiy vositalar bilan ta'minlash deb ta'riflanadi. Bunday holda, uslubiy yordam jarayon sifatida belgilanadi. Boshqa tomondan, uslubiy yordam deganda o'quv jarayonini tashkil qilish, o'tkazish va uning natijalarini kuzatishga imkon beradigan normativ, asoslantiruvchi, uslubiy hujjatlar va nashrlarning to'plami tushuniladi.

O'zlarining ilmiy tadqiqotlarida N.L.Stefanova, O.V. Xaritonova, shuningdek, akademik fanning uslubiy ta'minoti "mustaqil ishlarning sifatiga ta'sir qiladi va talabaga ish turlarini tanlashga imkon beradigan o'ziga xos hamrohlik vazifasini bajaradi" va bu ham shakllanish uchun shartdir. Talabalarning mustaqil ishlashi va o'zini o'zi anglash qobiliyati va talabalarning mustaqil ishlarini uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlashni o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlaydigan uslubiy vositalar to'plami sifatida aniqlash mumkin. Shu bilan birga, "birinchi navbatda o'quv jarayoni ishtirokchilarining faoliyatini boshqarishga qaratilgan" uslubiy vositalarni ishlab chiqish zarurligi ta'kidlangan.

Tahlilga ko'ra, bizning ishimizda "Matematikani o'qitish metodikasi" fanida talabalarning mustaqil ishlarini uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash an'anaviy ravishda o'quvchilarning metodik ko'nikmalariga ega bo'lgan o'rganish maqsadiga erishishga qaratilgan metodik vositalar to'plami sifatida tushuniladi. Talabalarning mustaqil ishlashining uslubiy vositalari odatda vazifalar to'plami, ularni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar va olingan natijalarni baholash sifatida tushuniladi. O.B.Genkulovanning izlanishlariga ko'ra uslubiy vositalar individual mustaqil ishlarning matni sifatida tushuniladi; mustaqil ishni tashkil etish bo'yicha o'qituvchiga uslubiy tavsiyalar; talabalar uchun uslubiy ko'rsatmalar; tasviriy va ma'lumotnoma materiallari; nazorat qilish uchun didaktik materiallar; ofset uchun savollar.

Ta'kidlash kerakki, talabalarning mustaqil ishlarini metodik ta'minlashning asosiy tarkibiy qismlari odatda vazifalar va ularni bajarish bo'yicha ko'rsatmalar hisoblanadi. Talabalarda fan-uslubiy kompetentsiyani shakllantirishdan iborat zamonaviy uslubiy mashg'ulotning yangi maqsadini inobatga olgan holda, ushbu maqsadga erishish uchun ushbu trening doirasida talabalarning mustaqil ishlarini uslubiy ta'minlash tizimini tahlil qilish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Ushbu tahlilni amalga oshirish uchun biz quyidagi manbalardan foydalandik: "Algebrani o'qitish metodikasi va bo'lajak matematika o'qituvchilarini tahlil qilish tamoyillari bo'yicha individual mustaqil ishlarni uslubiy ta'minlash" (O.V. Genkulova, 2004); "Matematikani o'qitish metodikasi bo'yicha laboratoriya va amaliy ish" darsligi (E.I.Lyashchenko, K.V. Zobkova, T.F.Kirichenko va boshqalar, 1988); "O'rta maktabda matematikani o'qitish nazariyasi va metodikasi" darsligi (I. Malova, 2009);

"Matematikani o'qitish metodikasi bo'yicha seminar" darsligi (I.A.Novik, 2008); "O'rta maktabda matematikani o'qitish metodikasi bo'yicha amaliy ish" darsligi (T.V.Artamonova,

S.B.Verchenko, V.A.Gusev va boshqalar; V.I.Mishin tahriri ostida, 1993 y.); “O‘rta maktabda matematikani o‘qitish metodikasi” darsligi (N.M.Roganovskiy, 1990); sirtqi talabalar uchun “O‘rta maktabda matematikani o‘qitish metodikasi bo‘yicha mashqlar to‘plami” Maqsad kompetentsiya kabi professional sifatni shakllantirish bilan bog‘liq va u o‘quv va kognitiv faoliyatni amalga oshirishda shakllantirilganligi sababli, mustaqil ish uchun vazifalar ushbu faoliyat tarkibiy qismlarini amalga oshirishga qo‘yiladigan talablarni ham o‘z ichiga olishi kerak.

Shu bilan birga, mavjud uslubiy ta‘minot tizimida biz maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, o‘z-o‘zini baholash uchun vazifalarni topa olmadik, ammo aks ettirish uchun juda kam sonli vazifalarni topa olamiz. Masalan, ushbu turdagi topshiriq: “Savolga javob bering: “Tavsiya etilgan o‘qish qanday yordam berdi?” Shuningdek, tahlil qilingan qo‘llanmalarda nazorat va o‘zini o‘zi boshqarish uchun savollar mavjud, ammo ular faoliyatning o‘zini - o‘zi boshqarish bilan bog‘liq emas, balki nazariyaning asosiy qoidalarini bilish bilan bog‘liq.

Bundan tashqari, agar biz talabalarning mustaqil ishi haqida faoliyatga yondashish nuqtai nazaridan gapiradigan bo‘lsak, shuni ta‘kidlash mumkinki, ushbu qo‘llanmalarining barchasi o‘quvchilarni mustaqil o‘quv va kognitiv faoliyatida rag‘batlantirish mantig‘ini aktif qilmaydi, bu mustaqil ishlash uchun tegishli topshiriq turlarida ifodalanadi.

Bugungi kunda universal ta‘lim harakatlarining tarkibiy qismi bo‘lgan umumiy ta‘lim harakatlarining (mantiqiy) shakllanishining uslubiy uslublarini yaratish vazifalari juda cheklangan.

Masalan, G.I.Sarantsev qo‘llanmasida talabalarga quyidagi vazifalar taklif etiladi: 1-topshiriq. “O‘quv adabiyotida bir nechta vazifalarni tanlang, uni yechishda analogiya qo‘llaniladi. Ularning yechimlarini tahlil qiling va analogiya usulini tashkil etadigan amallarni ta‘kidlang.

Shuningdek, biz fanlararo tushunchalar bilan ishlash metodikasi va metasubekt tarkibidagi vaziyatlardan foydalanish bilan bog‘liq biron bir vazifani topa olmadik.

Shunday qilib, talabalar tomonidan fan doirasida olib boriladigan mustaqil ishlarning uslubiy ta‘minoti tahlili, “Matematikani o‘qitish metodikasi” uni bir qator vaziyatli vazifalar bilan to‘ldirish zarurligini yuzaga keltirdi: maktab matematikasi kursining matematik tarkibini metasubekt mazmuni bilan bog‘lash to‘g‘risida; mumkin bo‘lgan maqsadlar doirasini bilish va matematik tarkib bilan ishlash uchun maqsadlarni to‘g‘ri tanlashni asoslash; ma‘lum bir maqsadga erishish yo‘lini tanlash; o‘quv va kasbiy faoliyat natijalarini matematik tarkibning tarkibiy qismlari bilan o‘z-o‘zini baholash uslublarini o‘zlashtirish uchun), shuningdek mustaqil ta‘lim va kasbiy faoliyatni amalga oshirish va uni o‘zini o‘zi baholash bo‘yicha aniq tavsiyalar. Yuqoridagilarga asoslanib, quyidagi xulosalar chiqarish mumkin:

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, talabalarning mustaqil o‘qitishida qo‘llaniladigan uslubiy yordam jarayon va vositalar to‘plami sifatida taqdim etiladi. Talabalarning mustaqil ishlarini uslubiy qo‘llab-quvvatlash deganda biz talabalarning mustaqil ishlarini tashkil qilish uchun vositalar to‘plamini tushunamiz. “Matematikani o‘qitish metodikasi” fanidan talabalarning mustaqil ishlashini mavjud uslubiy ta‘minotining tahlili shuni ko‘rsatdiki, ushbu qo‘llab-quvvatlash individual uslubiy harakatlar va metodik ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan.

Talabalarni metodik tayyorlashning maqsadi o‘quv-uslubiy kompetentsiyani shakllantirish ekanligi sababli, o‘quvchilarning mustaqil ishlarini amaliy ishlarni uslubiy ta‘minlash tizimini situatsion topshiriqlar bilan to‘ldirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz (maktab matematik kursining matematik tarkibini metasubekt tarkibiga bog‘lashda; mumkin bo‘lgan maqsadlar doirasini tushunish va to‘g‘riligini asoslashda). matematik tarkib bilan ishlash maqsadlarini tanlash; ma‘lum bir maqsadga erishish yo‘lini tanlash; o‘quv va kasbiy faoliyat natijalarini matematik tarkibning tarkibiy qismlari bilan mustaqil baholash usullarini o‘zlashtirish uchun), ularning

mustaqil o'quv va kognitiv faoliyatini amalga oshirish bo'yicha aniq tavsiyalar va o'zini o'zi baholash. Bundan tashqari, talabalarga mustaqil ishlash uchun taqdim etiladigan vazifalarni turli darajadagi fan-uslubiy kompetentsiyalarni o'zlashtirish mantig'iga muvofiq tuzish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Батьканова Н.И. Профессионально-педагогическая направленность обучения элементарной геометрии студентов педвузов :дис. ... канд. пед. Наук. Н. И. Батьканова. – Саранск, 1994. – 168 с.
2. Ковалева Г.И. Компетентностные задачи как средство совершенствования профессиональной подготовки будущего учителя математики :автореф. дис. д-ра пед наук / Г.И.Ковалева. – Волгоград, 2012. – 40 с.
3. Сарванова, Ж.А. методическая направленность обучения элементарной математике студентов математических специальностей педвуза: дис. ... канд. пед. наук / Ж. А. Сарванова. – Саранск, 2009. – 150 с.

MING VA KO'P XONALI SONLAR KONSENTRIDA NOMERLASHGA O'RGATISH

Erkinova Shahnoza

Koson tumani 5-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Erkinova Gulnoza

Chiroqchi tumani 198-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya

Ming va ko'p xonali sonlar konsentrida nomerlashga o'rgatishda ko'rgazmalilikdan va didaktik o'yinlardan foydalangan holda ularning bilimini oshirish, dars soatlarini qiziqarli o'tkazish, darsga bo'lgan qiziqishlarini ko'paytirish va mustahkamlash nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: konsentr, nomerlash, ko'paytirish, mustahkamlash, predmetlar, son va raqam, taqqoslay.

O'quvchilarni ming va ko'p xonali sonlar konsentrida nomerlashga o'rgatishda ko'rgazmalilikdan va didaktik o'yinlardan foydalangan holda ularning bilimini oshirish, dars soatlarini qiziqarli o'tkazish, darsga bo'lgan qiziqishlarini ko'paytirish va mustahkamlash. 1000 ichida sonlarni nomerlashni o'rganish natijasida o'quvchilar quyidagi bilimlar, malakalar va ko'nikmalarni egallab olishlari kerak:

1. 1000 ichida sonlarning nomlarini bilish, sonlar qatoridagi har bir navbatdagi sonning qanday hosil bo'lishini, har bir berilgan son bevosita o'zidan oldin keladigan sondan qancha kattaligini va o'zidan bevosita keyin keladigan sondan qancha kichikligini tushunish.
2. Har bir sonning sonlar qatoridagi o'rnini bilish.
3. Raqamlarning o'rin qiymatini bilgan holda sonlarni o'qiy va yoza olish.
4. Sonlarning xona tarkiblarini bilganlikdan foydalanib, ikkita sonni ularning sonlar qatoridagi olgan o'rinlari bo'yicha taqqoslay olish
5. Sonni uning xona qo'shiluvchilarining yig'indisi bilan almashtira olish.
6. Sonlarning natural ketma-ketligi va o'nli tarkibini bilganlik asosida sonlarni qo'shish va ayira olish.
7. "Uch xonali son", "uchinchi xona birliklari" terminlarini bilish.

1000 ichida sonlarni nomerlashni o'rganishda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarni qo'yidagilarga o'rgatishdan iborat:

1. Predmetlarni bittalab, o'ntalab va yuztalab gruppalariga birlashtirib sanash.
2. 1000 ichida sonlarni o'qish va yozish hamda ularning natural qatorda kelish tartibini bilish.
3. Sonlarni yuzliklardan, o'nliklardan va birliklardan hosil qilish (ya'ni sonlarning o'nli tarkibini bilish).

4. O'ngdan chapga hisoblaganda birliklar (I xona birliklari), o'nliklar (II xona birliklari) va yuzliklar (III xona birliklari) qaysi o'ringa yozilishini aniqlash.

5. Sonni (ikki xonali va uch xonali) xona qo'shiluvchilarining yig'indisi shaklida ifodalash va berilgan sonda istalgan xona birligining umumiy sonini topish.

1. Tayyorlash ishi.

1. Biz bosqichning asosiy vazifasi 100 ichiga nomerlashiga doir materialdan 1000 ichida sonlarni nomerlashga yordam beradigan ishlarni takrorlashdan iborat.

Avvalo o'quvchilarni yangi sanoq birligi - minglik bilan tanishtirish kerak.

Bu tanishtirishni ko'rsatmali qo'llanmalar yordamida amalga oshiriladi.

- I. Og'zaki nomerlashni o'rganishda navbatdagi qadam o'quvchilarni natural qatorning 100 dan 1000 gacha bo'lgan sonlar bilan tanishtirish.
- II. Ishning navbatdagi bosqichida uch xonali sonlarning o'nli tarkiblarini, yuzliklardan, o'nliklardan va birliklardan hosil bo'lishi.

III. Yirik birliklar bilan ifodalangan sonlarni maydaroq birliklar bilan ifodalangan sonlar bilan almashtirish (ismli sonlar).

2. Yozma nomerlash. Ikki xonali yozma nomerlash qisman takrorlanib uch xonali sonlarni yozma nomerlashga o'tiladi. "Son" va "raqam" terminlarining ma'nolari va bular orasidagi farqlar; sonlarning yozilishida raqamlarning o'rin qiymati, shuningdek, ikki xonali sonlarning xona tarkibi tahliliga oid bir necha mashqlar bajariladi. O'quvchilarga sonlar kassasidan 0, 3, 4, 10, 20, 70, 95, 100, 200, 500, 900, 999 sonlarni olib necha xonali ekanligi tahlil qilinadi.

Bir xonali: 0, 3, 4.

Ikki xonali: 10, 20, 70, 95.

Uch xonali: 100, 200, 500, 900.

547 sonini hosil qilish uchun 500 soni yozilgan va 40 soni yozilgan, 7 soni yozilgan ko'rgazmalar qator qilib doskaga tizib quyiladi va sonlardagi nollar berkitilib ustiga 40 soni, bu sondagi nolni bekitib 7 soni qo'yiladi, natijada 547 soni hosil bo'lishi tushuntiriladi.

Quyidagi mashqlarni bajarish yozma nomerlashga oid bilimlarni mustahkamlaydi:

1. Sonlar qatorini yozing: 192, 365, 449, 852, 973, 1000, 43, 100, 135, 299, 305, 360, 470, 540...

2. Uch yuz o'n va uch yuz yigirma olti soni qanday yozilishini tushuntiring.

$310 = 3$ ta yuzlik va bitta o'nlik $= 300 + 10$

3. 865 va 943 orasida yotuvchi sonlarning hammasini yozing.

865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943.

4. 3, 6, 9 raqamlari yordamida hosil qilish mumkin bo'lgan barcha uch xonali sonlarni yozing.

369, 396, 639, 693, 936, 963

5. Quyidagi sonlarning yozilishida 9 raqami nimani bildiradi?

923, 995, 293, 906, 609, 590, 559, ...

923= 9 yuzliklar xonasi

995= 9-ham o'nlik, ham yuzlik xonasi.

293= o'nliklar xonasi

509=birliklar xonasi.

3 ta yuzlik va 6 ta birlik; 4 ta o'nlik va 2 ta birlik; 6 ta yuzlik va 6 ta o'nlikdan iborat sonni yozing.

3 ta yuzlik va 6 ta birlik: 306.

4 ta o'nlik va 2 ta birlik: 42.

6 ta yuzlik va 6 ta o'nlik: 660.

Og'zaki nomerlashni o'rganishda, so'ngra yozma nomerlashda sonlarni xona qo'shiluvchilariga ajratishga keltiriladigan qo'shish va ayirish hollari qaraladi.

Masalan, $10+7=17$; $18-10=8$; $15-5=10$;

Tushuntirishda cho'plar bog'lami, doirachalar, abak va boshqa ko'rgazmalilikdan foydalanamiz, 1 xonali son tushunchalarini kiritamiz. Quyidagi ko'rinishdagi mashqlarni berishimiz mumkin:

1. Oldin 1 xonali, keyin 2 xonali sonlarni yozig: 2, 13, 8, 17, 15, 6, 11.

Javob: 2, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17.

2. 4 ta bir xonali sonlarni yozing va har bir sonni 10 ta orttiring, qanday sonlar hosil bo'ladi?

Javob: 2, 20; 4, 40; 5, 50; 9, 90.

3. 1 va 2 raqamlari yordamida oldin bir, keyin ikki xonali sonlarni yozing.

1-1 xonali son.

2- 1 xonali son.

12- 2 xonali son.

21- 2 xonali son.

1000 ichidagi sonlarni hosil bo'lishi va o'qilishi

1. 1) Alohida turgan cho'plarni 1 dan 10 gacha sana. 10 ta cho'p 1 ta o'ntalik cho'p bo'ladi.

2) O'ntalik cho'plarni sana. 10 ta o'ntalik cho'p 1 ta yuztalik cho'p bo'ladi.

3) Yuztaliklarni ham shunday sanash:

1 ta yuztalik – yuz 6 ta yuztalik- olti yuz

2 ta yuztalik – ikki yuz 7 ta yuztalik – yetti yuz

3 ta yuztalik – uch yuz 8 ta yuztalik – sakkiz yuz

4 ta yuztalik – to'rt yuz 9 ta yuztalik – to'qqiz yuz

5 ta yuztalik – bez yuz 10 ta yuztalik-ming.

Yuz ichida xonadan o'tish bilan qo'shish va ayirish

Shunday to'g'ri son qo'yingki, tenglik to'g'ri bo'lsin:

$$20+\square=30 \quad 47+\square=50 \quad 81+\square=90$$

$$88+\square=90 \quad 34+\square=40 \quad 53+\square=60$$

100 ichidagi sonlarni qo'shishni o'rgatishning metodik tartiblanishi 100 ichidagi sonlarni qo'shishning og'zaki usullarini o'rganish davrida qo'shishning assotsiativlik xossalari bilan o'quvchilar tanishtiriladi.

$$(4+2)+3=6+3=9$$

$$(4+2)+3=(4+3)+2=7+2=9$$

$$(4+2)+3=4+(2+3)=4+5=9$$

$$(45-5)=(40+5)-5=40+(5-5)=40+0=40$$

$$(45-40)=(40+5)-40=(40-40)+5=0+5=5$$

$$45-3=(40+5)-3=40+(5-3)=40+2=42$$

$$40-5=(30+10)-5=30+(10-5)=30+5=35$$

$$45-28=45-(20+8)=(45-20)-8=25-8=17$$

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki boshlang'ich sinf o'quvchilari topishmoq yoki sodda mantiqiy masalalarni qiziqish bilan yechadilar. Ayrim qiyinroq bo'lgan masalalarni esa uyida kattalar yordami bilan ishlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burxonov S.va boshqalar. Uchinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "Sharq" 2019 y.
2. Jumayev M.E, Bolalarda boshlang'ich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KXK uchun) Toshkent. "Ilm Ziya"2013
3. Jumayev E.E. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KXK uchun) Toshkent. "Turon iqbol" 2012 yil.
4. Tadjiyeva 3.F va boshqalar. Boshlang'ich sinflarda matematikadan dars samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan foydalanish.Toshkent. TDPU, 2008., 96 bet.
5. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil. 250 b.
6. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiyqoidalar. Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2020 yil.
7. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktitum . Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil.

MATEMATIKA DARSLARIDA KOMBINATORIKAGA OID MASALALAR USTIDA ISHLASH

Shamsiddinova Feruza Shamsiddin qizi

Chiroqchi tumanidagi 4-maktab Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Abdinabiyeva Elmira Safarovna

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya

E'tiboringizga taqdim etilayotgan mazkur maqola boshlang'ich sinflarda kombinatorika, masalalari ustda va mulohazalarga oid nazariy ma'lumotlar hamda mavzuni mustahkamlashga qaratilgan amaliy topshiriqlarni o'z ichiga olganligi bilan ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: mantiq elementlari, tushunchalar, sodda ifodalar, mantiqiy fikrlash. kombinatorika,

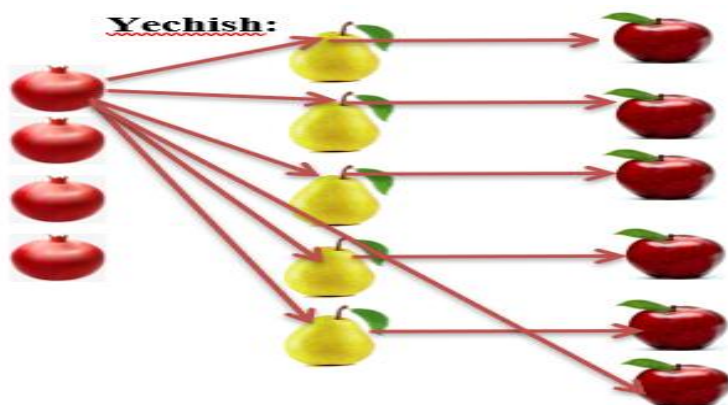
1. Savatda 4 ta anor 5 ta nok va 6 ta olma bor. Savatdagi 1 ta mevani tanlashni necha usulda amalga oshirish mumkin?

Yechish: 1 ta mevani tanlashda 4 ta anorni 4 usulda 5 ta nokni 5 usulda 6 ta olmani 6 usulda tanlash mumkin. Demak jami: $4+5+6=15$ usulda meva tanlash mumkin. 2.Savatda 4 ta anor 5 ta nok va 6 ta olma bor. Savatda 2 ta turli mevani tanlashni necha usulda amalga oshirish mumkin?

Quyida rasmda ko'rsatilgan chizmada 1 ta anor bilan nechta juftlik hosil qilish mumkinligi ko'rsatilgan. 1 ta anor bilan 5 ta nokni 5 xil usulda, 6 olmani 6 xil usulda juftlik hosil qilish mumkin. Umumiy holatda $5+6=11$ bo'ladi.

Endi bunday anordan bizda 4 ta bor. Shu sababli natijani 4 ta ko'paytiramiz. $11 \times 4 = 44$ Anor bilan bog'liq juftliklar tugadi. Shuning uchun anorni o'yindan chiqaramiz. Endi nok va olma juftligini topamiz. 1 ta nok bilan 6 ta olmani 6 usulda juftlash mumkin. Bunday nokdan bizda 5 ta

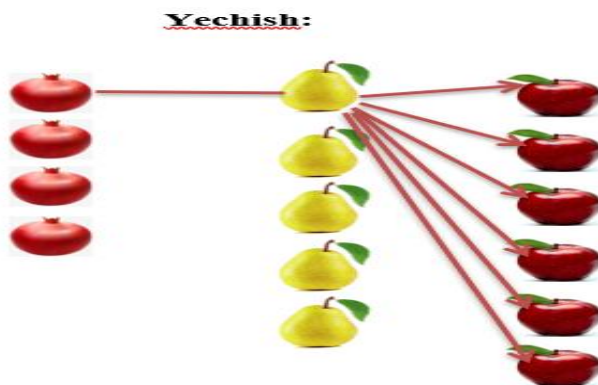
mavjud shu sababli 6 ni 5 ga ko‘paytiramiz. $6 \times 5 = 30$ ta juftlik bor ekan. Jami bizda $44 + 30 = 74$ ta juftlik hosil bo‘ldi. Javob: 74 ta usul.

Yechimdan ko‘rinib turibdiki bunday masalani ishlash uchun 2 tadan ko‘paytirib natijalarni qo‘shamiz.

$$4 \times 5 + 4 \times 6 + 5 \times 6 = 74 \text{ ta usul.}$$

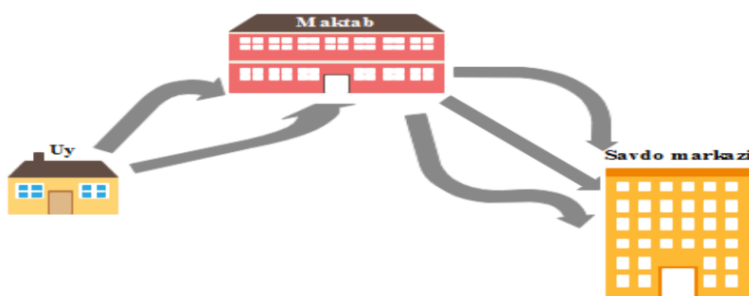
3. Savatda 4 ta anor 5 ta nok 6 ta olma bor savatdan 1 tadan anor nok va olmani tanlashni necha usulda amalga oshirish mumkin?

Birinchi anor va nok birgaligi orqali unga 6 ta olmani 6 usulda tanlash mumkin. Endi birinchi anor va ikkinchi nok bilan ham 6 ta olmani 6 usulda birlashtirishimiz mumkin. Bunday nokdan bizda 5 ta mavjud. Demak 6 sonini 5 ga ko‘paytirib olamiz. $5 \times 6 = 30$ usul. 30 ta usul kelib chiqdi ushbu 1 ta anor orqali kelib chiqqan usullar yig‘indisi hisoblanadi. Bunday anordan bizda 4 ta mavjud shu sababli 30 usulni 4 ga ko‘paytirib olamiz. $30 \times 4 = 120$ ta usul, va nihoyat umumiy usullar soni 120 ta chiqdi. Javob: 120 ta usul.

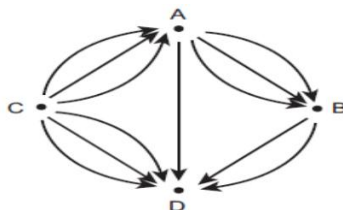
Avvalgi misoldagidek buni ham oson usulda hisoblash mumkin. Ya‘ni uchta turdagi meva uchun 3 ta mevani birlashtirish usulini uchala mevalar sonini ko‘paytirish orqali chiqaramiz. $4 \times 5 \times 6 = 120$ ta usul.

4. Anvar (uyidan maktabga, maktabdan savdo markaziga borishi uchun) yo‘lni necha xil usulda tanlashi mumkin?

Yechish: Rasmdan ma'lumki uydan maktabga 2 ta yo'l bilan borish mumkin. Biz oldin birinchi yo'ldan maktabga boramiz va uchta yo'l orqali savdo dukoniga boramiz. Biz 3 ta usulda bordik so'ngra 2-yo'l orqali maktabga boramiz va yana 3 ta usul bilan dukonga boramiz. Yana 3 ta usul bo'ldi. Umumiy $3+3=6$ yoki $3 \times 2=6$ ta usul kelib chiqadi. Javob: 6 ta usul.

5. C nuqtadan D nuqtaga necha xil usulda borish mumkin?

Yechish: C nuqtadan A ga 3 ta usulda A dan B ga 3 ta usulda va B dan B ga 2 ta usuldan borish mumkin. Avvalgi misollar orqali umumiy xulosa chiqarib yangi formula yaratamiz. Ya'ni umumiy usullar sonini toppish uchun ketma-ket usullar sonini ko'paytiramiz. (Narsalar soni juftlashlar soniga teng bo'lganda).

$$S_{um} = s_1 \cdot s_2 \cdot s_3 \dots s_n$$

Ikktadan juftlashga oid misollarda

$$S_{um} = s_1 \cdot s_2 + s_2 \cdot s_3 + s_2 \cdot s_3 \text{ bo'ladi.}$$

Bu formulaning ma'nosi 2 tadan juftlab ko'paytirib barchasini qo'shib chiqamiz. Uchtadan birlashtirsak 3 tasini juftlab ko'paytirib natijalarni qo'shamiz va hokazo...

Endi misolimizga qaytamiz.

C dan A ga $\rightarrow$ 3ta

A dan B ga $\rightarrow$ 3ta

B dan D ga $\rightarrow$ 2ta

C dan D ga $\rightarrow$ 3ta

A dan D ga $\rightarrow$ 1ta

C dan A ga, A dan B ga, B dan D ga borish usullarini hisoblab chiqamiz.

$$S_{um} = 3 \times 3 \times 2 = 18 \text{ ta usul.}$$

Bu hali hammasi emas endi C dan A ga, A dan B ga borishning umumiy usullarining yig'indisini topamiz.

A dan D ga $\rightarrow$ 1ta

$$S_{um} = 3 \times 1 = 3 \text{ ta usul.}$$

Yana bitta yo'l qoldi.

C dan D ga $\rightarrow$ 3ta usul

Hammasini birlashtiramiz

$$18 + 3 + 3 = 24 \text{ ta usul}$$

Javob: 24 ta usul.

6. Dskada 10 ta ot, 6 ta fe'l va 9 ta sifat yozilgan. Gap tuzish uchun har bir so'z turkumidan bittadan olish kerak. Buni necha xil usul bilan amalga oshirish mumkin?

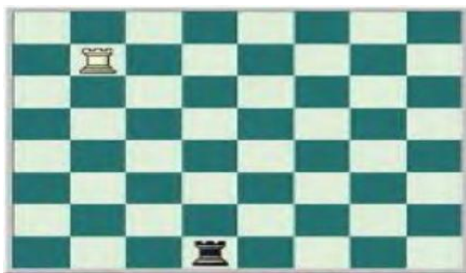
Yechish: Bu masalada 3 ta turdagi narsa va 3 tadan juftlash kerakligi sababli: $3=3$ Narsalar va juftlashlar soni teng bo'lganda quyidagi formuladan foydalanamiz.

$$S_{um} = s_1 \cdot s_2 \cdot s_3 \dots s_n$$

$$S_{\text{um}} = 10 \times 6 \times 9 = 540 \text{ ta}$$

Usulda gap tuzish mumkin ekan. Javob: 540 ta usul.

7. Shaxmat taxtasida oq va qora ruxni bir-birini ololmaydigan („ura olmaydigan“) qilib necha xil usulda joylashtirish mumkin?

Yechish: Ruh o‘zining to‘g‘risidagi toshlarning ola oladi demak to‘g‘risidagi kataklarni sanasak.

O‘zi turgan joy bilan birgalikda 15 ta chiqadi. Umumiy kataklar soni 64 dan 15 ayirsak qora toshning joylashishi mumkin bo‘lgan kataklar kelib chiqadi. $64 - 15 = 49$ ta.

Oq toshning o‘zi esa 64 ta katakga joylashishi mumkin. Shuning uchun umumiy joylashish usulini ko‘paytirish orqali hisoblaymiz.

$$64 \times 49 = 3136 \text{ ta usulni keltirib chiqaramiz.}$$

Javob: 3136 ta usul.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burxonov S.va boshqalar. Uchinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. “Sharq” 2019 y.
2. Jumayev M.E, Bolalarda boshlang‘ich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. “Ilm Ziy” 2013
3. Jumayev E.E. Boshlang‘ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. “Turon iqbol” 2012 yil.
4. Tadjieva 3.F va boshqalar. Boshlang‘ich sinflarda matematikadan dars samaradorligini oshirishda tarixiy materiallardan foydalanish. Toshkent. TDPU, 2008., 96 bet.
5. Berdiyev B.R, Matematika o‘qitish metodikasi. II kitob. (OO‘Y uchun darslik.) Qarshi. “Fan va ta’lim”, 2021 yil. 250 b.
6. Yo‘ldoshev J.T. Boshlang‘ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi. “Fan va ta’lim”, 2020 yil.
7. Yo‘ldoshev J.T. Masalalar yechish bo‘yicha praktikum . Qarshi. “Fan va ta’lim”, 2021 yil.

MATEMATIKA DARSLARIDA MING VA KO‘P XONALI SONLARNI KONSENTRLARDA NOMERLASHGA O‘RGATISH

Zayniddinova Zuxra Nasriddinovna

Shahrisabz shahar Xalq ta’limi bo‘limi Boshlang‘ich ta’lim metodisti

Sharipova Iroda Rashid qizi

Qarshi DU Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Konsentrlar ichida sonlarning nomlarini bilish, sonlar qatoridagi har bir navbatdagi sonning qanday hosil bo‘lishini, har bir berilgan son bevosita o‘zidan oldin keladigan sondan qancha kattaligini va o‘zidan bevosita keyin keladigan sondan qancha kichikligini tushunish mavzu ichida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: konsentrlarda, bilimlar, malaka, ko‘nikma, predmet,

raqamlar, o‘rin qiymati.

1000 ichida sonlarni nomerlashni o‘rganish natijasida o‘quvchilar quyidagi bilimlar, malakalar va ko‘nikmalarni egallab olishlari kerak:

1.1000 ichida sonlarning nomlarini bilish, sonlar qatoridagi har bir navbatdagi sonning qanday hosil bo‘lishini, har bir berilgan son bevosita o‘zidan oldin keladigan sondan qancha kattaligini va o‘zidan bevosita keyin keladigan sondan qancha kichikligini tushunish.

2.Har bir sonning sonlar qatoridagi o‘rnini bilish.

3.Raqamlarning o‘rin qiymatini bilgan holda sonlarni o‘qiy va yoza olish.

4.Sonlarning xona tarkiblarini bilganlikdan foydalanib, ikkita sonni ularning sonlar qatoridagi olgan o‘rinlari bo‘yicha taqqoslay olish

5.Sonni uning xona qo‘shiluvchilarining yig‘indisi bilan almashtira olish.

6.Sonlarning natural ketma-ketligi va o‘nli tarkibini bilganlik asosida sonlarni qo‘shish va ayira olish.

7.“Uch xonali son”, “uchinchi xona birliklari” terminlarini bilish.

1000 ichida sonlarni nomerlashni o‘rganishda o‘qituvchining asosiy vazifasi o‘quvchilarni qo‘yidagilarga o‘rgatishdan iborat:

1. Predmetlarni bittalab, o‘ntalab va yuztalab gruppalariga birlashtirib sanash.

2. 1000 ichida sonlarni o‘qish va yozish hamda ularning natural qatorda kelish tartibini bilish.

3. Sonlarni yuzliklardan, o‘nliklardan va birliklardan hosil qilish (ya’ni sonlarning o‘nli tarkibini bilish).

4. O‘ngdan chapga hisoblaganda birliklar (I xona birliklari), o‘nliklar (II xona birliklari) va yuzliklar (III xona birliklari) qaysi o‘ringa yozilishini aniqlash.

5. Sonni (ikki xonali va uch xonali) xona qo‘shiluvchilarining yig‘indisi shaklida ifodalash va berilgan sonda istalgan xona birligining umumiy sonini topish.

1000 ichida sonlarni og‘zaki nomerlashga doirligini bir necha bosqichga ajratish mumkin.

1. Tayyorlash ishi.

I. Biz bosqichning asosiy vazifasi 100 ichiga nomerlashga doir materialdan 1000 ichida sonlarni nomerlashga yordam beradigan ishlarni takrorlashdan iborat.

II. Avvalo o‘quvchilarni yangi sanoq birligi - minglik bilan tanishtirish kerak. Bu tanishtirishni ko‘rsatmali qo‘llanmalar yordamida amalga oshiriladi.

III.Og‘zaki nomerlashni o‘rganishda navbatdagi qadam o‘quvchilarni natural qatorning 100 dan 1000 gacha bo‘lgan sonlar bilan tanishtirish.

IV.Ishning navbatdagi bosqichida uch xonali sonlarning o‘nli tarkiblarini, yuzliklardan, o‘nliklardan va birliklardan hosil bo‘lishi.

1. Yirik birliklar bilan ifodalangan sonlarni maydaroq birliklar bilan ifodalangan sonlar bilan almashtirish (ismli sonlar).

2.Yozma nomerlash. Ikki xonali yozma nomerlash qisman takrorlanib uch xonali sonlarni yozma nomerlashga o‘tiladi. “Son” va “raqam” terminlarining ma’nolari va bular orasidagi farqlar; sonlarning yozilishida raqamlarning o‘rin qiymati, shuningdek, ikki xonali sonlarning xona tarkibi tahliliga oid bir necha mashqlar bajariladi. O‘quvchilarga sonlar kassasidan

0, 3,4, 10, 20, 70, 95, 100, 200, 500, 900, 999 sonlarni olib necha xonali ekanligi tahlil qilinadi.

Bir xonali: 0,3,4.

Ikki xonali: 10,20,70,95.

Uch xonali: 100,200,500,900.

Masalan 547 sonini hosil qilish uchun 500 soni yozilgan va 40 soni yozilgan, 7 soni yozilgan ko'rgazmalar qator qilib doskaga tizib qo'yiladi va sonlardagi nollar berkitilib ustiga 40 soni, bu sondagi nolni bekitib 7 soni qo'yiladi, natijada 547 soni hosil bo'lishi tushuntiriladi.

Quyidagi mashqlarni bajarish yozma nomerlashga oid bilimlarni mustahkamlaydi:

1. Sonlar qatorini yozing: 192, 365, 449, 852, 973, 1000, 43, 100, 135, 299, 305, 360, 470, 540...

2. Uch yuz o'n va uch yuz yigirma olti soni qanday yozilishini tushuntiring.

$$310 = 3 \text{ ta yuzlik va bitta o'nlik} = 300 + 10$$

3. 865 va 943 orasida yotuvchi sonlarning hammasini yozing.

865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878,
879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892,
893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907
908, 909, 910, 911, 912, 913, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934
935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943.

3, 6, 9 raqamlari yordamida hosil qilish mumkin bo'lgan barcha uch xonali sonlarni yozing.

369, 396, 639, 693, 936, 963

2. Quyidagi sonlarning yozilishida 9 raqami nimani bildiradi? 923, 995, 293, 906, 609, 590, 559,...

923 = 9 yuzliklar xonasi

995 = 9-ham o'nlik, ham yuzlik xonasi.

293 = o'nliklar xonasi

509 = birliklar xonasi.

2. 3 ta yuzlik va 6 ta birlik; 4 ta o'nlik va 2 ta birlik; 6 ta yuzlik va 6 ta o'nlikdan iborat sonni yozing.

3 ta yuzlik va 6 ta birlik: 306.

4 ta o'nlik va 2 ta birlik: 42.

6 ta yuzlik va 6 ta o'nlik: 660.

Og'zaki nomerlashni o'rganishda, so'ngra yozma nomerlashda sonlarni xona qo'shiluvchilariga ajratishga keltiriladigan qo'shish va ayirish hollari qaraladi.

Masalan, $10 + 7 = 17$

$$18 - 10 = 8$$

$$15 - 5 = 10$$

Tushuntirishda cho'plar bog'lami, doirachalar, abak va boshqa ko'rgazmalilikdan foydalanamiz, 1 xonali son tushunchalarini kiritamiz.

Quyidagi ko'rinishdagi mashqlarni berishimiz mumkin:

1. Oldin 1 xonali, keyin 2 xonali sonlarni yozig: 2, 13, 8, 17, 15, 6, 11.

Javob: 2, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 17.

2. 4 ta bir xonali sonlarni yozing va har bir sonni 10 ta orttiring, qanday sonlar hosil bo'ladi?

Javob: 2, 20; 4, 40; 5, 50; 9, 90.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonida sonlarni konsentrlar, bo'yicha nomerlashda fan mazmuni va ahamiyati chuqur va aniqroq tasavvur qilish maqsadida biz nu mustaqil ta'limda, amaliy topshiriqlari, amallarning ketma-ketligi singari tushunchalarning ta'rifiga va ularning ma'nosini ochib berishga to'xtalib o'tmoqchi bo'ldik va erishdik. Ta'lim o'quvchilarga malaka va ko'nikmalar berishning, bu bilim, ko'nikma va malakalarni o'quvchilar o'qib olishi, egallab olishi va ularni mustahkamlashning rejali jarayonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burxonov S. va boshqalar. Uchinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "Sharq" 2019 y.

2. Jumayev M.E, Bolalarda boshlang'ich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. "Ilm Ziyo"2013
3. Jumayev E.E. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (KXX uchun) Toshkent. "Turon iqbol" 2012 yil.
4. Berdiyev B.R, Matematika o'qitish metodikasi. II kitob. (OO'Y uchun darslik.) Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil. 250 b.
5. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf matematika fanida foydalaniladigan asosiy qoidalar. Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2020 yil.
6. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktitum . Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil.
7. Berdiyev B.R. "Matematika o'qitish metodikasi".O'quv qo'llanma Qarshi. " Fan va ta'lim ", 2021 yil.
8. Matematika o'qitish metodikasidan laboratoriya va seminar mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi" Uslubiy qo'llanma Qardu kichik bosma xonasi. 2020 yil

ИГРОТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО МОТИВАЦИИ В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ

Зубайдова Наргиза

Студентка 2 курса направления

"Начальное образование"

Каршинского государственного университета.

Аннотация. Игротерапия опирается на естественную любознательность, свойственную каждому ребенку, формируя на ее базе вкус к интеллектуальным развлечениям и позитивную учебную мотивацию в целом, что свойственно важно при развитии ребенка. Таким образом, использование игровых форм обучения в организации учебного процесса позволяет активизировать интенсифицировать учебный процесс, реализовать предметные, метапредметные и личностные результаты обучения. В процессе игровой деятельности меняется мотивация обучения (знания усваиваются не про запас, не для будущего времени, а для обеспечения непосредственных игровых успехов обучающихся в реальном для них процессе. Игру можно рассматривать как феномен без опаски выражать эмоции; понять себя и испытать на пределе возможностей свои внутренние ресурсы; осваивает новые способы поведения; быть задействованным в игре более интенсивно, нежели в повседневной действительности; обретать возможность оперативно анализировать собственные реакции.

Ключевые слова: Игротерапия, Игра, Мотивация.

Исследователи в области психотерапии творчеством (психологии творчества, арт-терапии) обратили внимание на многочисленные функции и эффекты обычной игровой деятельности ребенка и выявили, что в ней заложен огромный потенциал для оказания психологической помощи детям с разнообразными эмоциональными и поведенческими нарушениями. На основании этого был разработан новый метод - игровая терапия (игротерапия). Игротерапия представляет собой частное направление психотерапии творчеством, которое предполагает оказание помощи терапевтам и достижения психологического благополучия ребенком посредством игровой деятельности. Игровая терапия разнообразна и очень интересна. Методы игротерапии позволяют очень мягко и бережно провести диагностику психологического состояния ребенка, выявить причину проблемы (даже в случае, когда ребенок слишком мал, чтобы все рассказать и объяснить), а также скорректировать ее, дать ребенку пути ее преодоления.

В раннем возрасте у ребенка могут проявиться трудности в виде гиперреактивности, невнимательности, сложности с запоминанием, плохой усидчивостью, Проявление агрессии, тревожности страхов. Естественно без помощи учителей и родителей самостоятельно ребенку будет намного сложнее справиться с задачей. Отличным помощником в решение этих проблем является игротерапия как метод психологической помощи. Игротерапия процесс взаимодействия ребенка и взрослого посредством игры, в котором на глубинном ценностном уровне происходит волшебное таинство собирания и укрепление собственного «Я». Ребенок отражает в играх свое психическое состояние и уровень умения общаться с другими детьми.

Игра это любимое занятие и ведущая деятельность ребенка с самых ранних лет и вплоть до младшего школьного возраста. Игра способствует моторному и когнитивному развитию ребенка, является для ребенка главным способом обучения (поэтому дети в игре могут неоднократно повторять одни и те же действия, отыгрывать одни и те же бытовые ситуации, осваивая таким образом новые паттерны² (схема, образец) поведения и обучаясь новым видам деятельности). Игра для детей представляет собой их главный способ взаимодействовать друг с другом, а потому игра выполняет, в том числе, и функцию социализации, то есть функцию включения в общество. В этом единственном занятии ребенок отыгрывает также возникающие у него активные эмоции и чувства.

Игра – вдохновение детей их ресурс, это язык на котором говорит ребенок, показывает свои чувства и эмоции. Первоначально игровая терапия использовалась в психическом анализе . Зигмунд Фрейд был уверен, что малыш переносит в игру свои мысли. М. Кляйн впервые стала применять игру в психоанализе ребенка, считая, что она позволяет проникнуть в подсознание. Игровая терапия – инструмент психологии имеющий право лишь корректировать эмоциональные и поведенческие нарушения. Для достижения разных целей (воспитательных, обучающих, терапевтических) можно использовать разные игры:

- Игры развивающие необходимые социальные навыки;
 - Обучающие (дидактические) игры;
- Игры развивающие речь (логопедические);
- Психологически направленные игры.

В процессе обучения можно успешно применять различные игровые методы. Это увлечет детей. Дидактические игры можно использовать в любой деятельности: ознакомление с окружающим, познании предметного мира, художественной деятельности, чтении художественной литературы. Такие игры можно применять для тестовых заданий.

Как известно эффективное обучение может происходить только, тогда, когда у обучающихся сформирована высокая мотивация к обучению. Проблема формирования учебной мотивации лежит на стыке двух наук педагогики и психологии, является одним из важнейших аспектов современного образования. Мотивация¹ – это широкий круг явлений, побуждающих человека к деятельности. Само слово мотив от латинского moveo – двигаю.

Невозможно предположить, что у ребенка младшего школьного возраста стихийно сложилась мотивация к овладению знаниями. Есть несколько путей к формированию такой мотивации в учебном процессе. И одним из способов формирования мотивации к обучению является использование игры. Игра – самый естественный и мотивирующий для детей вид деятельности и основная естественная функция игры именно обучение. В отличие от выполнения формальных заданий, игра воспринимается детьми как очень важная и полная смысла деятельность, поэтому так сложно оторвать детей от игры.

При применении игровых методов к обучению дети сами настойчиво хотят заниматься, и готовы сосредоточенно заниматься порой ни один час. Игровые методы обучения не только делают обучение увлекательным и интересным для детей делом, но и обеспечивает потрясающе качественное освоение знаний и навыков. То что ребенок вызубрил он может забыть через несколько дней, то, что освоил в игре он запомнит на всю жизнь. «Игра – это искра зажигающая огонек пытливости и любознательности,» - отмечал В. А. Сухамлинский.

Игра – это естественная для ребенка и гуманная форма обучения. Обучая посредством игры мы учим детей не так как нам удобно дать учебный материал, а как детям удобно и естественно его взять. Дети в игре нацелены на результат им достаточно того, что они играют. Для них важен сам процесс игры, то есть, для методики игротерапии важнейшими мотивами в поведении ребенка являются игровые моменты. Применение игротерапии в обучающих целях можно очень точно охарактеризовать одной фразой: «Учимся играючи, играя учимся».

Игра – это вечное движение и победа! Благодаря этому в игре дети чувствуют себя комфортно, играя он ощущает полную свободу, безопасность и психологическую раскрепощенность. В игре оттачивается гибкость ума, тренируется память, вырабатывается внимательность, уступчивость, настойчивость в достижении цели, умение логически мыслить и предвидеть последствия своих поступков. Высокая игровая мотивация, вовлеченность в процесс, позитивный эмоциональный фон мобилизует способности ребенка, стимулируя интеллектуальное развитие.

Повышение активности ребенка в процессе обучения остается одной из важнейших задач современной педагогики. Это качество характеризуется высоким уровнем мотивации в условии знаний и умений, что в наше время встречается достаточно редко. Актуальность такого рода может быть вызвана при помощи целенаправленных педагогических воздействий. Один из способов такого воздействия мы уже рассмотрели является применение игровых методов. Понятие игровых методов включает достаточно большую группу методов и приемов организации учебного процесса.

Таким образом, цель использования игровой терапии - не менять и не переделывать ребенка, не учить его каким-то специальным поведенческим навыкам, а дать возможность «прожить» в игре волнующие его ситуации при полном внимании и сопереживании взрослого.

Задачи игровой терапии: коррекция поведенческих проблем, снятие повышенной тревожности, развитие позитивной Я-концепции, обретение веры в себя, овладение чувством контроля.

Сейчас как никогда актуально обращение президента Узбекистана

Ш. Мирзиёева парламенту, где он очертил задачи по реформированию системы образования. «Чтобы кардинально повысить качество образования, прежде всего необходимо привести учебные планы, методические пособия для преподавателей в соответствии с передовыми международными стандартами, - подчеркнул глава государства. – Чтобы развивать у детей навыки аналитического и креативного мышления, нужно создавать для них содержательные и понятные учебники. В связи с этим в следующем учебном году в начальных классах на основе лучшего зарубежного опыта будет введена «Национальная учебная программа», которая не станет перегружать ребенка»

Литература:

1. Анкиева Н. П. «Воспитание игрой» / Н. П. Анкиева // М: Просвещение
2. Барташников И. А. «Учись, играя» / И. А. Барташников // Харьков
3. Борзенко А. А. Игра как средство повышения мотивации в обучении // cyberleninka.ru
4. Букатов В. М. «Педагогические тайнства дидактических игр» / В. М. Букатов // Учебное пособие – Московский психолого-социальный институт.
5. Выготский Л.С. «Психология познания» /Л.С.Выготский // М:Просвещение

СИНЕРГЕТИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ АКМЕОЛОГИК ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Бобоназарова Севара Одил кизи.
Қарши давлат университети
стажёр тадқиқотчиси

Аннотация: ушбу мақолада акмеология тушунчасининг мазмуни ва моҳияти, шахс ҳаётида акмеологик қарашларнинг тутган ўрни ҳақидаги фикр - мулоҳазалар жамланган.

Шунингдек, мақолада талабаларни акмеологик фаолиятга тайёрлашда синергетик ёндашувнинг аҳамияти баён қилинган. Синергетика тушунчасининг мазмун-моҳияти, уни талабалар ҳаётида тутган ўрни, миллий таълим-тарбия тарихидаги акмеологик қарашлардан талабалар фаолиятида фойдаланишнинг аҳамиятли эканлиги баён қилинган.

Калит сўзлар: акмеолия, шахс, акмешахс, акмеология, синергетика, синергетик фаолият.

Особенности подготовки студентов к акмеологической деятельности на основе синергетического подхода

Аннотация: В данной статье обобщены содержание и сущность понятия акмеологии, роль акмеологических воззрений в жизни личности. Также в статье рассматривается важность синергетического подхода в подготовке студентов к акмеологической деятельности. Описаны сущность понятия синергетики, ее место в жизни студенческой молодежи, значение использования акмеологических взглядов в истории отечественного образования в деятельности студенческой молодежи.

Ключевые слова: акмеология, личность, акмеличность, акмеология, синергетическая активность

Features of preparing students for acmeological activities based on a synergistic approach

Annotation: In dannoy state obobshcheny sodержanie i sushchnost ponyatiya akmeologii, rol akmeologicheskix vozzreniy v jizni lichnosti. Takje v state rassmatrivaetsya vajnost sinergeticheskogo podkhoda v podgotovke studentov k akmeologicheskoy deyatelnosti. Described the essence of the concept of synergetics, its place in the life of student youth, the importance of the use of acmeological views in the history of education and the activity of student youth.

Keywords: acmeology, personality, acme personality, synergistic approach.

Акмеология ва унга яқин фанлар томонидан ўрганиладиган барча маълумот шахснинг манфаатига, унинг ривожланиши ва муносабатларини уйғунлаштиришга йўналгандир.

Акмеологияда синергетик ёндашувнинг қўлланилиши ушбу саволларга жавоб беришга имкон беради: кишининг ўз-ўзини ташкил этиши, тарбиялаши, актуалланиши қандай боради, эътироф этилган юксакликка у қандай эриша олади. Бу ўз навбатида

кишининг ривожланиши ва ҳаётӣ йўлининг тўғри моделини яшашга имкон яратади ва шу жараёнда муваффақиятга эришишига олиб келади.

Бу борада Олий таълимнинг ҳиссаси бекиёс бўлиб, у таълим тизимининг муҳим босқичи бўлиш билан бирга, маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнининг самарадорлигини таъминлашда ўзига хос ўрин тутди. Ушбу мақсадда мамлакатимиз раҳбари Ш. Мирзиёев ва ҳукуматимизнинг кўплаб қарор, фармон ва фармойишлари қабул қилинди. Жумладан, 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори, 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори шулар жумласидандир.

Синергетика атамаси қадимги юнон тилидан келиб чиққан бўлиб, биргалик, бирлашган ҳолда, ҳамкорлик, кўмаклашиш, иштирокчилик ёки кўмаклашувчи, ёрдам берувчи деган маъноларни англатади. Мазкур атаманинг қўлланилиши исихазм – Везантиядаги мистик оқим фаолиятдан ҳам топиш мумкин. У илмий тадқиқотлардан кўпинча мувофиқлаштирилган ҳаракат, узлуксиз ҳамкорлик, биргаликда фойдаланиш, деган маъноларда қўлланилади.

Синергетика — оламнинг ўз-ўзини ташкил этиши, макон ва замонда нарса ва воқеаларнинг азалий кетма-кетлиги, ўзаро алоқадорлиги, уларнинг муайян тизимлардан иборат сабабий боғланишлар асосида мавжудлигини эътироф этишга асосланган илмий қарашлар мажмуидир. У асосан, XX асрнинг тўртинчи чорагидан шаклланган таълимот бўлиб, унинг асосчиси Нобель мукофоти совриндори Н. Пригожиндир.

1973 йил немис олими Г. Хакен ўз – ўзини ташкил этиш муаммоларига бағишланган биринчи конференцияда сўзлаган нутқи синергетикага асос солди.

Г. Хакен “Синергетика” асарида у кўпгина фанларда – астралогиядан тортиб то социологиягача – тизим алоҳида қисмларнинг бирлашиши микроскопик тузилмалар ёки функцияларга олиб келишини кузатиш мумкинлигини қайд этади.

Хакен янги фанни нима учун “синергетика” деб номлаганини ўзига хос тарзда тушунтиради. Яъни унда макроскопик даражада тузилма ва тегишли фаолиятни вужудга келтирадиган кўплаб кичик тизимларнинг биргаликдаги фаолияти тадқиқ қилинади. Синергетика ўз – ўзини ташкил этиш, стихияли, структурогенез, чизиксизлик, очик тизимлар сингари асосли сўзлар ёрдамида тавсифланади.

Демак, синергетик ёндашув асосида талабаларни акмеологик фаолиятга тайёрлашда ўз-ўзини ривожлантириш вазифалари ўзини ўзи таҳлил қилиш ва ўзини ўзи баҳолаш орқали аниқланади. Ўз устида ишлаш - педагогнинг изчил равишда ўзининг касбий билим, кўникма, малака ва шахсий сифатларини ривожлантириб бориш йўлида амалий ҳаракатларни ташкил этиши кабилар муҳим саналади.

Ўз устида ишлаш қуйидагиларда кўринади:

- касбий БКМни такомиллаштириб бориш;
- фаолиятга танқидий ва ижодий ёндашиш;
- касбий ва ижодий ҳамкорликка эришиш;
- ишчанлик қобилиятини ривожлантириш;
- салбий одатларни бартараф этиб бориш;

- ижобий сифатларни ўзлаштириш.

Акмеологик фаолиятга синергетик ёндашув талабалар олдига қуйидаги вазифаларни қўяди:

- тезкор ўзгаришларга қўниқиш, ҳаётий фаолият, шунингдек, мавжуд муаммоларни ҳал қилишда ўзлаштирган билимларини моҳирлик билан қўллай олиш;
- мустақил ва танқидий фикрлаш қобилиятига эга бўлиш, реал борлик ва юзага келувчи муаммолар моҳиятини англай олиш, замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда уларни бартараф этиш йўллари излаб топиш;
- эгаллаган билимларни амалиётда қўллашнинг самарали усуллари топиш, янги ғояларни илғаб олиш ва ижодий фикрлаш;
- ахборот технологияларидан ўз вақтида самарали фойдалана олиш ва уларни қўллай билиш.

Хулоса қилиб айтганда, талабаларни акмеологик фаолиятга тайёрлашда синергетик ёндашувдан фойдаланиш давр талаби бўлиб, бу жараёнда уларнинг мустақил фикрлай олиш қобилиятига эга бўлиши муҳим аҳамиятга эга. Шу боис таълим тизимида талабаларни фикрлашга, ўзлаштирган билимларини мушоҳада қилишга ўргатиш зарурдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Акмеология: Учебник. Изд. 2-е / Под общей ред. А.А.Деркача. — М.: Изд. РАГС, 2006. -С. 134-136.
2. Хакен Г. Синергетика. М., 1980.
3. Курдюмов С.П. Синергетика новые направления. М., 1989.

YENGIL ATLETIKACHILAR JISMONIY TAYYORGARLIGINI REJALASHTIRISH METODIKASI

To'xtayeva Iroda

Qarshi davlat universiteti Jismoniy madaniyat fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada Yengil atletikachilar jismoniy tayyorgarligini rejalashtirish metodikasi haqida fikr yuritilgan. Maqoladan yengil atletikachilar amaliy material sifatida foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: joriy moslashish zahirasi, jismoniy yuklama, organizm.

Аннотация: в статье обсуждается методология планирования физической подготовки спортсменов. Его можно использовать в качестве практического материала.

Ключевые слова: резервное копирование регулировки, физическая нагрузка, организм.

Annotation: The article discusses the methodology of planning the physical training of athletes. It can be used as a practical material.

Keywords: backup of adjustment, physical activity, body.

Bugungi kunda olib borilayotgan izlanishlar natijalari shundan dalolat beradiki, har bir soniyada inson organizmi muayyan moslashish zahirasi, ya'ni mashqlantiruvchi ta'sirlar ostida maxsus ish qobiliyatining yangi, yanada yuqoriroq darajasiga o'tish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunday joriy moslashish zahirasi jismoniy moslashuv zahirasi sig'imi chegaralangan. U organizmdagi moslashtiruvchi qayta qurishlarning ayni vaqtda mavjud mutlaq darajasi bilan belgilanadi. Shundan organizm jismoniy moslashuv zahirasi to'la amal qilishi uchun obyektiv

zarur mashqlantiruvchi ta'sirlar kuchi, hajmi va davomiyligi o'z tegishli miqdoriy qiymatlariga ega bo'ladi. Agar ular obyektiv zarur kattalikdan past bo'lsa, organizm jismoniy moslashuv zahirasi amal qilmaydi, agar yuqori bo'lsa, bu zahiradagi imkoniyatlarning haddan ortiq susayishiga olib keladi.

Moslashish hodisasi mashg'ulot jarayonida nihoyatda muhim ahamiyatga ega, chunki u sportchiga sport staji oshib borgan sayin hajmi va shiddati jihatidan yana ham kattaroq yuklamalarga bardosh berish hamda yana ham yuqoriroq natijalarga erishish imkonini beradi. Biroq organizmning tashqi ta'sirlarga moslashishi chegara bilmaydigan hodisa emas. Har bir sportchi faqat o'ziga xos moslashish zahirasi ega. Bu usul mushak tolalari kompozitsiyalarini, ya'ni oq va qizil tolalar nisbatini tekshirish imkonini beradi (oq tolalar – qisqa vaqt davomida tez qisqaruvchi tolalar; qizillari – uzoq vaqt davomida sekin qisqaruvchi tolalar), shu tariqa u yoki bu sport turiga tatbiqan moslashish zahirasi aniqlash mumkin.

Har bir sportchida bitta mashg'ulot darsiga (u yoki bu dastur bo'yicha), haftalik sikl, bosqich, davr, yil davomidagi ko'p yillik mashg'ulotga moslashishning faqat o'ziga xos zahirasi mavjud. Shuning uchun tashqi ta'sir dasturlari bilan ichki moslashish dasturlari orasidagi aloqadorlikni aniqlash juda muhim. Jismoniy yuklama organizmga qanchalik ko'p ta'sir o'tkazsa, moslashish imkoniyatlari chegarasiga shunchalik tez yetib kelinadi – bu to'la moslashish demakdir.

Mashg'ulotlar natijasida rivojlangan bu o'zgarishlar erishilgan darajada, ko'p vaqt mobaynida saqlanib turadi. Mashg'ulot yuklamalari ta'sirida glikolitik anaerob jarayon ishtiroki bilan bog'liq biokimyoviy o'zgarishlar ancha tez rivojlanadi. Ular mashg'ulotlar to'xtatilishi bilan xuddi shunday tez yo'qotiladi. Mashg'ulot yuklamalarini o'lib berishda va ularni mashg'ulot bosqichlariga taqsimlashda biokimyoviy moslashishning mazkur xususiyatini e'tiborga olish lozim.

Sport amaliyotida organizmga rivojlantiruvchi yuklamalar berish mumkin bo'lgan vaqt chegaralarini, sportchi organizmining moslashish imkoniyatlarini to'la ro'yobga chiqarish uchun yuklamaning hajmi va shiddatini aniqlab olish juda muhim. Barqaror moslashishga (sport formasining yuqori darajasiga erishish uchun haftalik mikrotsikllarda yo'nalishi turlicha bo'lgan dasturlarning 2-3 martalik qo'llanishi quyidagi sifatlarni rivojlantirish uchun zarur:

- umumiy chidamlilik kislorodga bo'lgan yuqori ehtiyojni oshiruvchi – 4-6 hafta;
- maxsus chidamlilik (glikolitik anaerob samara-dorlik) 100-200 m ga yuguruvchilar uchun – 6-8 hafta; 400 m ga yuguruvchilar uchun – 8-10 hafta; o'rta masofalarga yuguruvchilar uchun – 10-12 hafta;
- tezlik chidamliligi (glikolitik anaerob va alaktat-anaerob samaradorlik) – 8-10 hafta;
- tezlik qobiliyatlari (alaktat-anaerob samaradorlik) – 6-8 hafta;
- tezkor, portlovchi kuch – 6-8 hafta;
- maksimal kuch – 10-12 hafta;
- sakrovchanlik – 6-8 hafta.

Chegaralangan mashg'ulot dasturlari ta'sir qiluvchi ko'rsatilgan vaqt chegaralarida sportchi organizmining ijobiy morfo-funksional, ruhiy moslashishi hamda sport formasining yuqori darajasiga erishish yuz beradi. Shunday qilib, ma'lum hajmdagi jismoniy yuklamalar hisobiga organizm jismoniy moslashuv zahirasi to'la amal qilishini ta'minlovchi mashg'ulotni tashkil etish usulini samarali deb hisoblash mumkin. Mahorat oshgani sayin organizmning jismoniy moslashuv zahirasi sig'imi kichrayib, uning amal qilishi uchun borgan sayin ko'proq mashqlantiruvchi ta'sirlar talab qilinadi. Shu sababli organizmning jismoniy moslashuv zahirasi to'la amal qilishini ta'minlash

hamda uning funksional imkoniyatlarini yangi, mumkin bo'lgan darajaga ko'tarish uchun mashg'ulot yuklamasining mazmuni, hajmi va tuzilishiga shunday yondashish kerak. Agar maxsus, funksional ko'rsatkichlar maydoniga og'ishmay chiqishni moslashish imkoniyatlarini sarf qilish lahzasi deb hisoblansa, u holda organizm jismoniy moslashuv zahirasi amal qilishi uchun obyektiv zarur mashqlantiruvchi ta'sirlar davomiyligi xususida fikr yuritish mumkin.

Hajmi va tuzilishi turlicha mashg'ulot yuklamalarining muntazam ta'sir ko'rsatishi natijasida sportchi organizmi jismoniy moslashuv zahirasi amal qilishi bilan bog'liq bo'lgan kompensator moslashishning ikki shakli aniqlanib, o'rganilgan. Birinchi shakl funksional ko'rsatkichlarning asta-sekin oshishi bilan tavsiflanib, uzluksiz mashg'ulot yuklamasining mo'tadil hajmida amal qiladi. Bu holatda organizm gomeostazining vaqti-vaqti bilan qisqa muddatli izdan chiqishi kuzatiladi va quvvat zahiralarining kunda-lik sarfi mashg'ulot jarayonida ortig'i bilan kompensa-siyalanadi. Kompensatsiyali moslashuvning bunday shakli sportchi mashqlanganligining rivojlanishi to'g'risidagi an'anaviy tasavvurlarga mos keladi va bugungi kunda o'rta malakali sportchilarga xos. Kompensatsiyali moslashuvning ikkinchi shakli mashg'u-lot bosqichining birinchi to'plangan maxsus jismoniy tayyorgarlik vositalarining katta (konsentrlangan) hajmini qo'llash sharoitida amal qiladi. Shu tariqa organizm gomeostazining chuqur va uzoq muddatli izdan chiqishi yuz beradi, bu funksional ko'rsatkichlarning og'ishmay pasayi-shida, keyin, yuklama hajmi kamaytirilgach esa, ularning birinchi shakldagi kompensatsiyali moslashuv davrida erishilganidan yuqoriroq darajagacha tezlik bilan o'sishida ifodalanadi. Tayyorgarlikning katta bosqichida yuklamani tashkil qilishning bunday usuli yuqori malakali sport-chilar uchun ishlab chiqilgan. Sportchi organizmi mashqlantirish ta'sirotlariga tinimsiz ravishda ijobiy moslashuvchi o'zgarishlar bilan javob bera olmaydi. Shunday vaqt chegaralari mavjudki, faqat shu oraliqdagina organizm katta hajmli uzluksiz mashg'ulot yuklamalariga ijobiy reaksiya qilishi mumkin. Mashg'ulot yuklamalarini dasturlashtirishda hisobga olini-shi zarur bo'lgan uchta shunday chegarani ajratib ko'rsatish mumkin.

Birinchi chegara uzluksiz ravishda izma-iz berilayotgan mashqlantiruvchi ta'sirotlarning bir lahzalik "parcha"si-ni belgilaydi va yuklamaning shunday hajmi hamda davomiyligini chegaralaydiki, undan oshib o'tish endi funksional ko'rsatkichlarning o'sishiga yordam bermaydi. Yuklamaning hajmi mo'tadil bo'lganda, uzluksiz takror-lanadigan mashqlantiruvchi ta'sirotlarning bunday "parcha"si davomiyligi – 5-6 hafta, konsentratsiyalangan yuklama qo'llanganda esa – 3-4 hafta.

Ikkinchi chegara sportchi organizmining jismoniy moslashuv zahirasi to'la amal qilishini ko'zda tutadigan mashg'ulot bosqichining eng maqbul davomiyligini belgilaydi. Bunday bosqichning maz-muni uzluksiz mashqlantiruvchi ta'sirotlarning tiklovchi oraliqlar bilan bo'lingan uchta bir lahzalik "parcha"lar seriyasi bilan chegaralangan bo'lishi lozim.

Uchinchi davr mashqlantiruvchi ta'sirotlarning bir lahzalik "parcha"larini o'z ichiga olgan seriyalarning mumkin bo'lgan miqdorini belgilaydi. Bunday seriyalar ikkitagacha bo'ladi. Shundan so'ng uzoq muddatli tiklanish davri talab qilinadi. Sportchi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishning oqilo-na usullarini ochishga yo'naltirilgan tadqiqotlarda organizm gomeostazi izdan chiqishining chuqurligi bilan bog'liq moslashish jarayonining eng muhim qonuniyatlaridan biri namoyon bo'lib, tasdiqlandi va amaliy jihatdan ishlab chiqildi. Katta tayyorgarlik bosqichlarida hajmdor konsentrlangan yuklamalarni qo'llash hisobiga organizm quvvat zahiralarining kamayib ketishi qanchalik kuchli va uzoq muddatli bo'lsa, ularning keyingi tiklanishi shunchalik yuqori, yangi funksional darajaning saqlanib turishi shunchalik davomli bo'ladi.

Sportchi organizmidagi gomeostazning chuqur va nisbiy izdan chiqishini ko'zda tutuvchi mashg'ulot yuklamasini tashkil etishning muhim sharti yuklamani aniq o'lchab berish, shuningdek, yangi funksional darajada organizm barqarorlashishining kompensator reaksiyalarini kengay-tirish uchun zarur bo'lgan tiklanish bosqichi hisoblanadi. Bunda organizm gomeostazi qanchalik chuqur va davomli bo'lsa, tiklanish bosqichi ham shunchalik uzoq muddatli bo'lishi lozim. Organizmning jismoniy moslashuv zahirasi va kompensatsiyali moslashish xususiyatlari to'g'risidagi tasavvurlar

mashg'ulot jarayonini dasturlashda va, xususan, sportchilar yillik tayyorgarligini to'g'ri davlashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

5. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b.
6. Шадиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
7. Yuldashev S.N. Boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Diss

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KREATIV YONDASHUV ASOSIDA TEXNOLOGIYA TA'LIMIGA TAYYORLASH TIZIMI

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

S.N.Yuldashev

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga o'rgatish modeli asosida amalga oshiriladigan metodik jarayon nazariy jihatdan asoslangan.

Kalit so'zlar: kreativ yondashuv, kreativ faoliyat, modellash, ijodkorlik, yaratuvchanlik, kasbiy-refleksiv.

Аннотация: статья основана на методологическом процессе на основе технологического обучения для преподавания начального образования в области творческого образования.

Ключевые слова: творческий подход, творческая деятельность, моделирование, творчество.

Annotation: The article is based on the methodological process based on technological learning for teaching primary education in the field of creative education.

Key words: creative approach, creative activity, modeling, creativity.

Bo'lajak o'qituvchilarni kreativ faoliyatga tayyorlash borasidagi tadqiqotimiz davomida talabalarni texnologiya faniga texnologik yondashuvga tayyorlash modelini ishlab chiqishga harakat qildi.

Oliy ta'lim muassasalaridagi bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy va kasbiy-refleksiv tayyorgarligi davomida texnologiya fanini kreativ yondashuv asosida tashkil etishga tayyorlash jarayonini modellashning maqsadi quyidagilar bilan ifodalanadi:

- o'quvchilarni, o'qituvchilarni va talabalarni kreativ faoliyatga yo'llash;
- shaxsda ijodkorlik va yaratuvchanlik qobiliyatini o'stirish;
- ta'lim samaradorligini va kadrlarning moslashuvchanligini ta'minlash;
- o'quvchilar va o'qituvchilar muvaffaqiyatlarini ko'paytirish, turmush sifatini yaxshilash va boshqalar.

Modelni amalga oshirishda quyidagi **tamoyillarga** tayaniladi:

- 1) mashg'ulotlarning ijodiy yo'naltirilganligi;
- 2) ma'ruzalarning muammoli xarakterga egaligi;
- 3) shaxs individualligiga erishish;
- 4) shaxsiy imkoniyatlar va kreativlikning erkin namoyon qila olishi;
- 5) yaxlitlik, izchillik va tizimlilik;
- 6) shaxs faoliyatlari integrativligi.

Bo'lajak o'qituvchi kreativ faoliyaga kasbiy va kasbiy-refleksiv tayyorgarlik jarayoni: maqsadli-motivli, muammoli, integratsion, mustaqil, individual va refleksiv yondashuvlar asosida amalga oshiriladi.

Ilmiy izlanishlarimiz asosida ishlab chiqilgan model ***kasbiy*** va ***kasbiy-refleksiv*** tayyorgarlik jarayonida amalga oshirishga mo'ljallangan.

Kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarni kreativ yondashuvga tayyorlash texnologiya fanidan ***muammoli ma'ruza va kreativ integratsiyalashgan amaliy mashg'ulotlarda*** o'rgatib boriladi.

Kasbiy-refleksiv tayyorgarlik esa bo'lajak o'qituvchilar bilan umumiy o'rta ta'lim maktablarida tashkil etiladigan ***malakaviy amaliyotlar*** jarayonida amalga oshiriladi.

Muammoli ma'ruzalar mantiqiy-psixologik nuqtai nazardan quyidagi tuzilishga ega:

- muammoli vaziyatning yuzaga kelishi va o'quv muammosini shakllantirish;
 - muammo yechimiga oid takliflarni ilgari surish;
- taklif va g'oyalarni asoslash, isbotlar va o'quv muammosi yechimini topish;
 - muammo yechimini to'g'riligini tekshirish.
- muammoli ma'ruza mashg'ulotlarida kreativ muhit yaratish uchun quyidagi talablar qo'yiladi:
 - muammo yechimi uchun zaruriy va yetarli shart-sharoit yaratish;
- o'xshash muammolarni hal etishning avval o'zlashtirilgan an'anaviy tajribalardan voz kechish qobiliyatini rivojlantirish;
 - buyumning ko'p funksional jihatlarini ko'ra bilish;
- muammo yechimida turli sohalaridagi qarama-qarshi g'oyalarni va qarashlarni uyg'unlashtirish - assotsiatsiyalarni boshqarish.

Tadqiqotimiz davomida "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanidan muammoli ma'ruzalar dasturi"ni ishlab chiqdik.

Kreativ-integratsion amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishdan asosiy maqsad – talabalarni texnologiya fanini o'qitish metodikasini boshqa fanlar bilan aloqadorlikda o'rganish, pedagogika va metodik fanlar haqida umumlashma xulosalar chiqarishga tayyorlash va ushbu asosda talabalarni kreativ tafakkurini o'stirish hamda kreativ muhit yaratishga o'rgatishdan iborat.

Integratsiyalashgan mashg'ulotlar boshqa an'anaviy yondashuv asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlardan farqli ravishda ishtirokchilarda ijodkorlikka motivatsiya uyg'otish, bir tushunchani bir nechta fan sohaları nuqtai nazaridan o'rganish, bir nechta fikriy operatsiyalarni bir vaqtda amalga oshirish, fanlararo aloqadorlikning bir nechta usullarini o'rgatish, shaxs tafakkurida yaxlit tabiiy va ijtimoiy tushunchalar tizimini hosil qilish va kreativ tafakurni rivojlantirish kabi vazifalarni hal qilishga yordam beradi.

Texnologiya fanidan tashkil etiladigan amaliy mashg'ulot turlarini tasviriy san'at, badiiy adabiyot, matematika, tabiatshunoslik kabi fanlar bilan integratsiyalash asosida tashkil etilishi talabalar kreativligi va kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qiladi.

Masalan, texnologiya fanini badiiy adabiyot va matematika bilan integratsiyalab o'qitishda o'qituvchi qog'oz bilan ishlash davomida ish turiga mos ertak aytib boradi. Ertak mazmunini mashg'ulot mazmuniga mos holda o'zgartirishi, rivojlantirishi, qahramonlar nutqi va harakatiga ijodiy o'zgartirishlar kiritishi mumkin bo'ladi. Shuningdek, ertak mazmuniga matematik jumboqlarni ham kiritishi mumkin.

Texnologiya fanini o'qitish metodikasi fanidan amaliy mashg'ulotlarni kreativ-integratsion asosda rejalashtirish va tashkil etish uchun o'qituvchi quyidagi shartlarga amal qilishi lozim bo'ladi:

- bir nechta fanlarni integratsiyalash uchun asosiy maqsad va asosiy fan aniq bo'lish lozim;
 - amaliy mashg'ulotda beriladigan topshiriqlar talabalarning erkin, mustaqil va ijodiy faoliyat yuritishlariga imkon beradigan qilib tuzilishi maqsadga muvofiq bo'ladi;
 - o'qituvchining mashg'ulot davomidagi faolligi talabalarni turli faoliyat turlarini integratsiyalashga rag'batlantirishi, keyingi faoliyat turlari uchun motiv uyg'otishi kerak;
 - talabalar bir mashg'ulot davomida bir qancha faoliyat turlarini amalga oshirishlari talab etilishi lozim;
- talabalarning ijodkorligi, mustaqil faoliyati asosida ishlab chiqqan yangi g'oya yoki takliflari rag'balantirilishi juda muhim.

Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanidan o'qitilishi o'quv dasturida belgilangan amaliy mashg'ulotlardan kreativ-integratsion asosda tashkil etilishi lozim bo'lgan amaliy mashg'ulot mavzularini tanlab olib, tadqiqotimiz davomida ishlab chiqqan "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanidan kreativ-integratsion amaliy mashg'ulotlar dasturi" ni ishlab chiqdik.

Biror bir jarayonni samarali yo'lga qo'yishni xohlagan har qanday inson o'z faoliyatini tahlil qiladi, olib borgan ishlari xususida mulohaza yuritadi, ushbu jarayondagi o'z hissasi yoki imkoniyatlarini tahlil qiladi. Aynan mushohada yuritishning ushbu shakli refleksiya hisoblanadi. Demak, o'qituvchi ham o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib borishi taqozo etiladi. Refleksiyaga tayyorgarlik esa oliy ta'lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlik, xususan, pedagogik amaliyot jarayonida amalga oshirib boriladi. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak mutaxassisning pedagogik, metodik va texnologik tayyorgarligi metodist o'qituvchilar, talabalar va o'zi tomonidan tahlil qilib boriladi.

Kasbiy-refleksiv tayyorgarlik malakaviy amaliyot davomidagi o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash jarayonida shakllanib boradi. YA'ni malakaviy amaliyot davomida yuritiladigan asosiy ish hujjatlaridan biri bo'lmish amaliyot kundaligi o'z kunlik faoliyatini tahlil qilish va baholashning eng optimal yo'li hisoblanadi. Kasbiy-refleksiv tayyorgarlikda muhim bo'lgan yana bir ko'rsatkich bu o'quv-tarbiyaviy jarayonning monitoringi bo'lib, u pedagogik jarayonda ko'zlangan maqsadga erishilganlik darajasini aniqlashga yordam beradi.

Pedagogik amaliyot talabaning o'z-o'zini kasbiy tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan ham pedagogik amaliyotga tayyorgarlik jarayonida har bir talaba pedagogik tafakkurning shakllanishi to'g'risida tasavvurga ega bo'lishi shart.

Pedagogik amaliyot chog'ida kasbiy refleksiyani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib va uning o'ziga xos jihatlari mavjuddir.

Pedagogik refleksiya belgilariga quyidagilar kiradi:

1. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar uchun o'quv material tushunarsiz bo'lganligini anglasa, ular uchun optimal usulda, shaxsiyatiga tegmagan holda bayon qila oladi.
2. O'qituvchi savollar, qoidalar, fikrlar, muammolarni o'quvchilarning barchasi uchun tushunarli variantlarda shakllantiradi.
3. Agarda o'qituvchi dars jarayonida xatoga yo'l qo'ysa, xatolarini tuzatadi va ushbu xatoning o'quvchilarga ta'siri oqibatini anglagan holda, xatosini o'z vaqtida to'g'rilaydi va o'quvchilardan kechirim so'raydi.

4. O'qituvchi o'quvchilarni rag'batlantirish maqsadida darsda faol qatnashgan o'quvchilarga minnatdorchilik bildiradi.
 5. O'qituvchi o'quvchilarning darsdagi faolligini kuzatadi, ularning sust harakatlarini optimal usulda bayon etadi. Masalan, "Bugun negadir siz sust harakat qilyapsiz, negadir hamma men bilan barobar ishlamayapti...".
 6. O'qituvchi nutq tonini, tempini, ritmini va diapozonini o'quvchilar intizomi, holatiga qarab o'zgartiradi: baland ko'taradi, pasaytiradi, tezlashadi, ta'kidlash ohangida aytadi.
 7. O'qituvchi nutq samaradorligini oshirish yoki ta'sirini kuchaytirish maqsadida imo-ishoralardan o'rinli va samarali foydalanadi.
- Amaliyotchi talaba tomanidan tanlangan individual maqsad va vazifalar asosida amaliyotchi talaba "Kasbiy-refleksiv rivojlantirish individual dasturi"ni tuzadi.

Adabiyotlar

1. Forobiy, Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi nashriyot, 1993. – 224 b.
2. Шадиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
3. Yuldashev S.N. Boshlang'ich ta'lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta'limga tayyorlash metodikasi. Diss

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ

Олия Хайдарова

Қарши ДУ доценти, пед.фан.ном.

Аннотация: Таълим жараёнига инновацияларнинг жорий этилиши билан ўқитувчилар ўз фаолиятларини натижали амалга оширишга эришишлари керак. Ўқитувчининг касбий фаолиятида нафақат махсус, фан билимлари, балки педагогика ва психология, ҳамда таълим технологиялари соҳасидаги замонавий билимлардан ҳам фойдаланилади.

Аннотация: С внедрением инноваций в образовательный процесс педагоги должны иметь возможность эффективно осуществлять свою деятельность. В профессиональной деятельности педагога используются не только специальные, научные знания, но и современные знания в области педагогики и психологии, а также образовательные технологии.

Annotation: With the introduction of innovations in the educational process, teachers should be able to effectively carry out their activities. In the professional activity of a teacher, not only special, scientific knowledge is used, but also modern knowledge in the field of pedagogy and psychology, as well as educational technologies.

Калит сўзлар: таълим, инновация, технология, ўқитувчи, талаба, мотивация, дидактик, муаммоли, модулли, замонавий ёндашувлар, тизимли, режали, эҳтиёж.

Ключевые слова: образование, инновация, технология, учитель, ученик, мотивация, дидактический, проблемный, модульный, современные подходы, системный, плановый, потребность.

Key words: education, innovation, technology, teacher, student, motivation, didactic, problematic, modular, modern approaches, systematic, planned, need.

Мустақил Ўзбекистон Республикасининг дунё тараққиёти даражасидаги истиқболини таъминлаш иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маданий соҳаларида инновацион ўзгаришлар бўлиши билан боғлиқ. Бундай ўзгаришлар замон талабига жавоб берадиган, ўз билимларини муттасил ошириб борадиган, фандаги янгиликларни тушуна оладиган, уни ўқувчиларга етказа оладиган, ўқувчиларни шу фан юзасидан етарлича билим билан қуроллантирадиган, таълимга инновацион ёндаша оладиган ўқитувчини етказишни талаб этади. Таълим тизимини шу талаблар асосида қайта қуриш – жамиятнинг келажак авлод тарбияси соҳасидаги эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади.

Таълим – тараққиёт босқичидаги энг муҳим тизим. Жамики ўзгаришлар, инновациялар бевосита таълим ривожини билан боғлиқ. Президентимиз Шавкат Мирзиёев ибораси билан айтганда, «Биз таълим ва тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз».[1]

Инновациялар ёки янгиликлар ҳар қандай касбий инсон фаолиятига хосдир ва шунинг учун табиий равишда ўрганиш, таҳлил қилиш ва амалга ошириш объектига айланади. Инновациялар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, улар алоҳида ўқитувчилар ва бутун жамоаларнинг илмий изланишлари, илғор педагогик тажрибаси натижасидир. Бу жараён ўз-ўзидан бўлиши мумкин эмас, уни бошқариш керак.

Таълим муассасаларидаги инновацион фаолиятнинг ҳолатини таҳлил қилар эканмиз, шуни таъкидлаш жоизки, авваллари ижод эркинлигига эга бўлмаган ўқитувчи ҳозирги шароитда ана шу эркинликни ўзлаштириши уларнинг асосий вазифаси эканлигини англаб етишлари лозим.

Таълимга замонавий инновацион ёндашувлар ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги ижодини ўз ичига олади. Бунда ўқитувчидан қуйидагилар талаб қилинади:

- талабаларни ўз ғоялари ва тасаввурларини шакллантиришга, ҳамда уларни аниқ ифодалашга ундаш;
- талабаларни мавжуд ғояларга зид бўлган ҳодисалар билан тўқнаштириш;
- фаразлар, тахминлар, муқобил тушунтиришларни илгари суришга ундаш;
- талабаларга ўз тахминларини, айниқса кичик гуруҳларда муҳокама қилиш орқали ўрганиш имкониятини бериш;

- янги билимларни кенг қўламли ҳодисалар, вазиятларга қўллаш имкониятини бериш, улар ўзларининг амалий қийматини баҳолашлари мумкин. [2]

Ривожланган мотивацион тузилмада, моддий мотив йўқолмаса ҳам, у ўқитувчининг инновацион фаолиятга муносабатини белгиламайди. Инновацион фаолият фақат профессионал ва шахсий мотивация шароитида пайдо бўлиши мумкин. Ўз-ўзини англаш ва ўз-ўзини такомиллаштириш эҳтиёжлари ўқитувчи - инноваторнинг асосий мотивлари ҳисобланади. Бундай ўқитувчи муҳим фаол ижод қилиш эҳтиёжига эга. Бу эҳтиёж тизимлашган ва шунинг учун истеъмол билан боғлиқ бўлган субъектив моддий характердаги бошқа эҳтиёжларни ҳам ўзига бўйсундиради. [3]

Ҳар бир фаолият ҳаракатлар орқали амалга оширилади. Улар алоҳида фаолиятнинг асосий таянчи ҳисобланади. Агар фаолиятдан уни амалга оширадиган ҳаракатларни ақлий жиҳатдан олиб ташласак, у ҳолда фаолиятдан ҳеч нарса қолмайди. Ҳаракат - бу муайян натижага эришишга бўйсунадиган, мақсад шаклида мавжуд бўлган жараён. Ҳаракатлар, биринчи навбатда, мақсадларида фарқланади. Агар фаолият мотивга йўналтирилган бўлса, ҳаракат мақсад сари йўналтирилган бўлади. Худди шу ҳаракат турли фаолиятни амалга ошириши билан бирга, бир фаолиятдан иккинчисига ўтиши мумкин. Масалан, мунозара ўтказиш, хабарни узатиш, бир нуқтадан иккинчисига ўтиш турли фаолият турларида амалга оширилиши мумкин. Кенгайтирилган фаолият ҳаракатларнинг мураккаб тузилмаси сифатида амалга оширилади, у кўплаб ўзаро боғлиқ ҳаракатларни амалга оширишни ва шунинг учун кўплаб мақсадларга эришишни ўз ичига олади.

Инновацияга таълим жараёнининг ҳамма тушунчалари ва аспектларини киритиш ва уларни бир тушунчага мужассамлаштириш қийин. Инновация таълим мазмунини ташкил қилиш жараёнида унинг методология ва технологиясига таъсир қилади.

Инновацияларни жорий қилишнинг йўлларида қатъий назар уларни қуйидагиларга ажратиш мумкин:

а) тизимли, режали, олдиндан ўйланган;

б) кутилмаган, ўз-ўзидан пайдо бўлган, тўсатдан пайдо бўлган. Янгиликларни жорий қилиш тадбирларининг кенглиги ва чуқурлигидан қатъий назар уларнинг қуйидаги турларини санаб ўтиш мумкин:

а) оммавий, катта, глобал, тизимли, кескин, асосли, муҳим, жиддий, чуқур ва бошқалар;

б) қисман, кичик, майда.

Таълим жараёнига инновацияларни жорий қилишда талабаларда мотив компоненти ҳосил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Мотивларни ҳосил қилишда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

- Берилган билим ва кўникмаларнинг зарурлигини тушунтириш;
 - Шахсий масъулият ҳиссини яратиш;
- Жараён вақтида иштирокчиларнинг қизиқишини уйғотиш ва сақлаб туриш;
- Ортирилган билимлардан ҳаётда қандай фойдаланиш мумкинлигини тушунтириш;
 - Маъқуллаш, эътироф этиш, рағбатлантириш;
 - Соғлом рақобат;
- Олинган билимлардан келажакда талабалар қандай муваффақиятлар қозонишлари мумкинлиги ҳақида мулоқот қилишга имкон бериш;
 - Танлаш имкониятини яратиш.

Ҳозирги давр таълим соҳасида янги-янги вазифалар ва йўналишларни белгилаб бермоқда. Бу вазифаларни амалга ошириш, аввало, ўқитувчига, унинг билими ва касб маҳоратининг шаклланганлик даражасига боғлиқ. Ўқитувчи зиммасига юклатилган вазифаларни нечоғлиқ виждон, ақл ва касб маҳорати билан бажариши жамият келажagini таъминловчи муҳим омилдир.

Шунинг учун ҳам ўқитувчи касб маҳоратини янада такомиллаштириш, унинг таълим жараёнини инновацион ёндашув асосида ташкил эта олиш маҳоратини ошириш бугунги куннинг муҳим талабларидан биридир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Шавкат Мирзиёев. Миллий тараққиёт ва йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ. 2017, 124-б.)
2. Кларин М.М Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках.- М., 1994.
3. Давидов В.В. Ривожлантирувчи таълим назарияси. - М., 1995, С. 56

4-ШУБА: ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ ҲАМДА ИЖТИМОИЙ СОҲАЛАРИДАГИ ИЛҒОР ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР

**ТАЛАБА ШАХСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖАРАЁНИДА ҲАМКОРЛИК
ПЕДАГОГИКАСИГА ДОИР СОҲА ОЛИМЛАРИНИ ҚАРАШЛАРИ**
**Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти Ўзбек тили педагогика ва
жисмоний маданият кафедраси ассистенти Отабоева Зулфия Гофуровна**

Аннотация

Ушбу мақолада педагог ва талабалар жамоасида учрайдиган ҳамкорлик маданиятини ривожлантиришга доир хорижий олимларнинг педагогик фаолиятда амалга ошириши мумкин бўлган турли-хил фикр ва мулохазаларини ёритиб ўтилган.

Калит сўзлар : Демократик, субъект, эквиваленти горизонтал, позиция, комбинация, интеграция

Аннотация

В данной статье освещаются различные взгляды и мнения, которые зарубежные ученые могут использовать в своей педагогической деятельности для развития культуры сотрудничества между преподавателями и студентами.

Ключевые слова: Демократическая, субъектная, эквивалентная горизонталь, позиция, сочетание, интеграция

Annotation

This article highlights the various views and opinions that foreign scientists can use in their teaching activities to develop a culture of cooperation between teachers and students.

Key words: Democratic, subjective, equivalent horizontal, position, combination, integration

Жаҳон мамлакатларининг узлуксиз ривожланиб бораётган таълим тизимидаги иштироки кундан-кунга фаоллашиб бормоқда. Айниқса, олий таълим муассасаларининг олдида турган асосий вазифаларидан бири мутахассислигини мукамал даражада эгаллаган ҳамда шахсий ижтимоий позициясини ва ўрганилаётган билимларга ўз муносабатини билдира оладиган, янги фикрлар, ғоялар, таклиф ва лойиҳаларни илари суришга қодир рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш масаласи долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Тадқиқотчи олимларнинг фикрича, ҳамкорлик ўқув моделидан фойдаланиш муаммоларини биргаликда ҳал қилишга қаратилган реал вазиятларни моделлаштиришни ўз ичига олади. Талаба бундай ўқув жараёнида фаол иштирок этиб, ўзаро муносабатларнинг субъектига айланади.

Ш.А.Амонашвили “Ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги ҳамкорлик когнитив муаммоларни ҳал қилишда уларнинг қизиқишлари ва саъй-ҳаракатлари бирлиги сифатида тушунилади. Бу талаба ўзини педагогик таъсир объекти эмас, балки мустақил ва эркин ҳаракат қилувчи шахс сифатида ҳис қиладиган мулоқот шаклидир” дея таъкидлайди[1.Б.189].

D.W.Johnson, R.T.Johnson, L.Scott каби хорижий олимлар таълим соҳасидаги ҳамкорликни ўрганган ҳолда, биргаликдаги муносабатларнинг мазкур тури умумий мақсадларга эришишга қаратилган бир нечта инсонларнинг биргаликдаги иши сифатида белгиланади. Муаллифларнинг таъкидлашича, инсон жамоада ишлаётганда нафақат ўзининг, балки у билан бирга ишлаётганларнинг ҳам мавафқияти ҳақида ўйлаши лозим. Ҳамкорликдаги таълим ўқувчиларни кичик гуруҳларга бирлаштиришни ўз ичига олса, талабалар бир-бири билан ёнма-ён ишлаши индивидуал таълимдан кўра кўпроқ муваффақиятга эришишини таъминлайди[2.Б.216].

Г.М.Қожаспирова, А.Ю.Қоджаспировларнинг “Словарь по педагогике” номли луғатида ҳамкорликни таълим контекстида ўрганадилар, буни талабалар ва ўқитувчиларнинг

демократик тамойилларга асосланган, талабалар ва ўқитувчилар томонидан қабул қилинган шахсий муҳим мақсадларга эришишга қаратилган биргаликдаги ўзаро боғлиқ фаолияти сифатида белгилайдилар[3. Б.316].

С.П.Иванованинг сўзларига кўра, “Ҳамкорликнинг психологик стратегияси – бу биринчи навбатда, ҳамкорга мослашиш, эквиваленти горизонтал ўзаро таъсирлар билан боғлиқ ҳолда гуманистик йўналтирилган мантикий алоқа биринчи ўринга чиқади сўнг тегишли хусусиятларни аниқлашга олиб келадиган иштирокчиларнинг ўзаро келишуви белгиланади[4.Б.38].

А.С.Белкиннинг позицияси ҳамкорликни тушунишга асосланган мақсадлар бирлигини аниқ тушуниш, ҳамкорлик қилувчи томонларнинг вазифаларини аниқ белгилаш, мақсадга эришадиган вазифаларни амалга оширишда ўзаро ёрдам кўрсатиш билан тавсифланган қўшма фаолият сифатида қаралади[5. Б.192.]

Агар ушбу ёндашувни педагогика фанида тақдим этилган В.К.Дяченконинг нуқтаи назари билан боғлиқ бўлиб, унинг фикрича, ҳамкорлик фаолиятдаги позицияларни мувофиқлаштиришнинг энг юқори даражаси ҳисобланади[6.Б.192.]

Бизнингча, ҳамкорликдаги фаолият, индивидуал фаолиятнинг такрор ишлаб чиқарилиши амалга ошириладиган индивидуал ҳаракатлар ҳамкорлигидан фарқли ўларок, фаолиятнинг янги предметини келтириб чиқаради.

Педагог олима З.Азимова “Шахслараро муносабатлар педагогик жараён иштирокчиларининг ўзаро ҳамкорлиги, шериклиги, биргаликдаги ҳаракати, бир-бирига таъсири асосига қурилади.

Бошқа бир инсонни ўзаро таъсир субъекти, мустақил шахс сифатида тан олиш тафаккур сарҳадларини кенгайтиришга ёрдам беради, борлиқни муаммоли идрок этишга бошлайди. Шахснинг субъектив позицияси борлиқ олам, одамлар, ўз-ўзи билан муносабатлар тизими орқали ифодаланиши мумкин” деган фикрни таъкидлайди[7.Б.34].

Биз ҳамкорликдаги фаолиятнинг мажбурий мезони унинг якуний натижа томонидан баҳоланадиган самарадорлиги, деб ҳисоблайдиган муаллифларнинг фикрига қўшиламыз. Шу билан бирга, муаллифларнинг турли тадқиқот позицияларини таҳлил қилиб, ҳамкорликдаги фаолият натижасининг миқдорий ва сифат хусусиятларини ажратиб кўрсатишади, масалан: ечимнинг ўзига хослиги, таклиф қилинган ечимлар сони, чекланган доирада ҳал қилинган вазифалар сони, вақт оралиғи ва ша кабиларни назарда тутати. Ҳамкорликдаги фаолият самарадорлигининг яна бир мезони сифатида гуруҳнинг ривожланиши (ўзаро боғлиқлик муносабатларининг шаклланиши), шунингдек фаолият субъектларининг индивидуал ривожланиши (ҳамкорликдаги фаолиятнинг шахсий таъсири) алоҳида этиборли жиҳатлари ҳисобланади.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

- 1.Амонашвили Ш.А. Гуманно-личностный подход к детям/ Акад. пед. и социал. наук, Моск. психол.-социал. ин-т. — М:ИПП; Воронеж: МОДЭК, 1998. - 189 с.
- 2.D.W.Johnson, R.T.Johnson, L. Scott. The effects of cooperative and individual instruction on studentattitudes and achievement [Text] / // J. Soc.Psychol. - 1978. -V. 104. - P. 207—216.
- 3.Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике/ Г.М.Коджаспирова, А.Ю.Коджаспиров. - М.: Март; Ростов н/Д: Март, 2005. -316с
- 4.Иванова С.П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход каналузу профессионально-личностной готовности к педагогическойдеятельности Псков: ИГПИ им. С. М. Кирова, 2002. — 38 с.

- 5Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб.заведений / А. С. Белкин. - М: Academia, 2000. – 192с.
- 6.Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении: о коллективном способе учебной работы: кн. для учителя/ М:Просвещение, 1991. - 192 с.
- 7.3.Э.Азимова. Ўқувчиларнинг шахслараро муносабатлари интеграл диагностикаси. 13.00.01 – Умумий педагогика, педагогика ва таълим тарихи ихтисослиги бўйича педагогика фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.Т. 2009, 34 бет.
8. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)

ПЕДАГОГИК МАҲОРАТНИ ЭГАЛЛАШ УСУЛЛАРИ.

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти “Ўзбек тили педагогика ва жисмоний маданияти” кафедраси катта ўқитувчиси Мирзаев Миркомилтел:
998975801054

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти
2-курс талабалари Мирзаев Мухаммадсодиқ, Набижонов Абдуллажон, Абдурашидов
Акбарали
Аннатация

Ушбу мақолада педагогларни фаолиятида инновацион педагогик технологиялардан фойдаланишнинг назарий ва илмий асослари, таълим жараёнида фойдаланиш, педагогик маҳоратни эгаллаш усуллари, ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар ва таълим жараёнида инновацион методлардан фойдаланишнинг заруратини назарий жиҳатдан асослаб берилган.

Калит сўзлар: инновацион, технология, маҳорат, объект, субъект, тадқиқотчи, диний экстремизм, тарбия

Аннотация

В данной статье приведены теоретические и научные основы применения инновационных педагогических технологий в деятельности учителей, их использование в образовательном процессе, методы приобретения педагогического мастерства, требования к учителю и необходимость использования инновационных методов в образовании.

Ключевые слова: инновация, технология, мастерство, объект, субъект, исследователь, религиозный экстремизм, образование.

Annotation

This article presents the theoretical and scientific foundations for the use of innovative pedagogical technologies in the activities of teachers, their use in the educational process, methods for acquiring pedagogical skills, requirements for a teacher and the need to use innovative methods in education.

key words: Innovation, technology, skill, object, subject, researcher, religious extremism, education.

Инсон фаолиятининг бошқа турлари каби педагогик фаолият ҳам ўз хусусиятлари билан бир-биридан ажралиб турувчи: мақсад, объект ва субъект ва воситалардан ташкил топади. Энг аввало, педагогик мақсаднинг ўзига хослигини тушунишига ҳаракат қиламиз. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Педагогик фаолиятнинг мақсади жамият томонидан белгиланади, яъни педагог фаолиятнинг натижаси жамият манфаатлари билан боғлиқдир. Унинг меҳнати ёшлар

шахсини ҳар томонлама камол топтиришга йўналтирилган бўлиши зарур. Педагогик фаолият авлоднинг ижтимоий ўзвийлигини (кетма-кетлигини) таъминлайди, бир авлод тажрибасини иккинчи авлодга ўтказди, ёшларни ижтимоий муносабатлар томон йўллайди, ижтимоий тажриба орттириш учун инсондаги табиий имкониятларни рўёбга чиқаради.

2. Педагог фаолияти доимо шахс фаолиятини бошқариш билан боғлиқ. Бунда педагогик мақсад ўқувчи мақсадига айланиши муҳимдир. Унга эришиши осонликча бўлмайди. Педагог ўз фаолияти мақсадини ва унга эришиш йўллари аниқ тасаввур қилиш ва мақсадга эришиш ўқувчилар учун ҳам аҳамиятли эканлигини уларга аңлата олиш зарур. Гёте таъкидлаганидек, "Ишонч билан гапир, ана шунда сўз ҳам, тингловчиларни маҳлиё қилиши ҳам ўз-ўзидан келаверади". [1.Б.26]

3. Педагогик (таълим, тарбия) жараёнида ўқувчи фаолиятини бошқариш шунинг учун ҳам мураккабки-педагог мақсади доимо ўқувчи келажаги томон йўналтирилган бўлади. Бу мақсадни ўқувчидан кўра педагог яққолроқ тасаввур қилади. Ўқувчи эса кўп ҳолларда, ҳаётий тажрибаси етишмаслиги сабабли ҳозирги ҳаёт, шу бугун ташвишлари билан яшайди, келажакни эса тўла тасаввур қила олмайди. [2 Б.201]

Бунёдкор педагоглардан бири Ш. А. Амонашвили бу номувофикликни "тарбиядаги асосий фожа" деб атайди.[3.Б.136] Буни аңлаган ҳолда, моҳир педагоглар ўз фаолияти мантиғини ўқувчилар эҳтиёжларига мувофиқ ҳолда лойиҳалайдилар. Ҳамкорлик педагогикасининг туб моҳияти ҳам ана шундан иборат.

Шундай қилиб, педагогик фаолият мақсадининг ўзига ҳослиги ўқитувчидан қуйидагиларни талаб қилади:

- жамиятнинг ижтимоий вазифаларини тўла аңлаб, ўз шахсига қабул қилиши. Жамият мақсадларининг "ўсиб", унинг педагогик нуқтаи назарига айланиши;
 - муайян ҳаракат ва вазифаларга ижодий ёндошиши;
- ўқувчилар қизиқишларини эътиборга олиш, уларни педагогик фаолиятнинг белгиланган мақсадларига айлантириш. Ўқувчилар билан касбга йўналтириш ишларини олиб боришда бунга эътибор бериш зарур.

Энди педагогик фаолият объектининг ўзига ҳослигини кўриб чиқамиз. Буфаолиятининг объекти инсондир. Педагог- тадқиқотчиларнинг фикрича, педагогик объектининг ўзига ҳослиги қуйидагилардан иборат:

1. Инсон-табиатнинг жонсиз моддаси эмас, балки ўзининг индивидуал сифатлари, рўй бераётган воқеаларнинг идрок қилиши ва уларга ўзича баҳо берадиган, такрорланмайдиган фаол мавжудотдир. Психологияда таъкидланганидек, ҳар бир шахс-такрорланмасдир". У педагогик жараённинг ўз мақсади, иштиёқи ва шахсий ҳулққа эга бўлган иштирокчиси ҳамдир. Шундай қилиб, педагогик фаолиятнинг объекти бир пайтнинг ўзида бу фаолиятнинг субъекти бўлиб ҳисобланади.

2. Педагог доимо ўзгариб, ўсибборадиганинсонбиланишлайди. Уларгаёндошишдабир хил қолип, шаклланибқолганҳатти-ҳаракатларданфойдаланишмумкинэмас. Буэсапедагогдан доимо ижодийизланибтуришниталабқилади.

3. Ўқувчиларга педагогдан ташқари атроф-муҳит, ота-она, бошқа фан ўқитувчилари, оммавий ахборот воситалари, ижтимоий ҳаёт ҳам, баъзан сезилмайдиган, баъзан эса ҳар томонлама бир неча йўналишда таъсир этади. [4.Б.189]

Шунинг учун ҳам педагог меҳнати бир вақтнинг ўзида жамики таъсирларга ва ўқувчининг ўзида пайдо бўлган фикрларга тўзатишлар киритиб боришни назарда тўтади. Масалан, диний экстремизм ва бошқа оқимларга кириб кетган ёшларнинг адашганлигини

тушунтириш, оммавий ахборот воситалари орқали берилаётган ахборотларни тўғри англашга ундаш ва ҳ. к. Тарбия жараёни ўз-ўзини тарбиялаш билан уйғунлашган ҳолда олиб борилиши зарур.

Педагогик фаолиятининг субъекти-тарбияланувчиларга асосан-педагог, ота-она ва ўқувчилар жамоаси таъсир кўрсатадилар. Ўқитувчининг шахси, билими ва маданияти ўқувчиларга таъсир кўрсатувчи асосий курол бўлиб ҳисобланади. Агар ўқувчи педагог шахсини ўзига қабул қилмаса (унга ҳиссий яқинлик ҳис этмаса), унинг таъсирига берилмайди, қайсарлик қилади, уни ҳурмат қилмайди. Ўқувчи шахсига доимо ижобий-ахлоқий таъсир кўрсата оладиган кишигина ҳақиқий тарбиячидир. Бунга эришиш учун педагог ўзининг ахлоқий сифатларини доимо такомиллаштириб бориши зарур.

Айрим педагоглар касбий маҳорат сирларини эгаллаш учун аввало таълим ва тарбия методларини такомиллаштиришга интиладилар. Бу табиий ҳол, чунки айнан методлар ёрдамида педагог ўз ўқувчиларини турли ўқув фаолиятига жалб қилади. Бу билан ўқувчиларда муайян билим, кўникма, малакалар ва ҳулқни шакллантиради. Лекин, айнанбирхил метод билан ишлаган турли ўқитувчиларнинг эришган натижалари ҳам турлича бўлиши аниқланган.

Демак, педагогик маҳорат тушунчаси бир-бири билан боғлиқ бўлган бир неча қисмлардан ташқил топар экан. Бундай ҳолда педагогик маҳоратни «педагогик система» сифатида тасаввур қилинади ва у қуйидагича таърифланади: «Педагогик маҳорат шахс сифатлари мажмуи ва ўқитувчи томонидан профессионал-педагогик фаолиятни мустақил равишда юқори савияда ташқил этишни таъминлаш бўлиб, у педагогни ўз фаолияти моҳирлигининг энг юқори чўққисига эришганлигини билдиради». Бундан кўриниб турибдики, педагогик маҳорат-бу педагогик фаолиятнинг барча турларини энг қулай ва самарали ҳолатда ташқил этиш, уларни шахс камолоти ва ҳар томнлама ривожлантириш мақсадларига йўналтириш, ўқувчиларда дунёқараш қобилиятни шакллантириш ва уларда ижтимоий зарур меҳнатга мойиллик уйғотишдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Зиёмухаммедов.Б,Абдуллаева Ш. Педагогика. Дарслик.
“Ўзбекистонмиллийэнциклопедияси» давлатилмийнашриёти. Т., 2000, 130 б.
2. Азизхўжаева Н.Н. «Педагогик технологияларва педагогик маҳорат».Тошкент.,2003й.
3. Ферберман . Б. Илғор педагогик технология.Т фан 2000 й
4. Хошимова М.К. «Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат». Маърузалар матни.
Т.2005й.
5. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳэм узлуксиз билимлендириў,2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)
6. Хўжамбердиева М. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Муғаллим ҳэм узлуксиз билимлендириў, 2021жыл № 2

BO`LAJAK LOGOPEDLARNING KASBIY KOMPETENSIYALARNI -O`RGANISHNING ILMIY- NAZARIY ASOSLARI

Sayfullayeva Ismigul Qodir qizi
Chirchiq davlat pedagogika instituti, o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boʻlajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish, kompetensiya haqida xorij va respublikada ilmiy ish olib borgan tadqiqotchilarning fikr va mulohazalari ochib berilgan.

Аннотация

В данной статье представлены взгляды и мнения исследователей, проводивших исследования зарубежом и в стране по вопросам развития профессиональных компетенций будущих логопедов.

Annotation

This article presents the views and opinions of researchers who conducted research abroad and in the country on the development of professional competencies of future speech therapists.

Tayanch soʻzlar:

Kompetensiya, boʻlajak logoped, kasbiy kompetensiya, imkoniyati cheklangan bola, D.Yermakov, art texnologiya, bilim koʻnikma, malaka.

Ключевые слова:

Компетентность, будущий логопед, профессиональная компетентность, ребенок с ограниченными возможностями, Д. Ермаков, художественная технология, знания, умения.

Key words:

Competence, future speech therapist, professional competence, a child with disabilities, D. Ermakov, artistic technology, knowledge, skills.

Bugungi axborot texnologiyalarasrida kasbiy kompetensiyasishakllangan, yuqorimalakali, harqanday ijtimoiy muammolarni oʻz bilim, malakalasi bilan hal eta oluvchi mutaxassislar zamon talabiga aylangan. Bu esa boʻlajak logopedlarning, imkoniyati cheklangan bolalar bilan olib boradigan kasbiy faoliyatining kompetensiyalari kengaymoqda.

Bu esa, boʻlajak logopedlarning nafaqat nutq nuqsonlarini korreksiyalashga, balki maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarga malakali, pedagogik va art texnologiyalar orqali ijtimoiy-pedagogik yordam shuningdek, imkoniyati cheklangan ijtimoiy reabilitatsiyaga muhtoj, nutqida nuqsoni boʻlgan bolalarni tarbiyalash va taʼlim berish butun jarayonni isloh etish bilan bogʻliq kasbiy faoliyatning kengayishiga sabab boʻlmoqda.

Boʻlajak logopedlarning kasbiy faoliyati bilan bevosita bogʻliq va ijtimoiy muhitda ham harakatlanish imkonini beruvchi koʻnikma hamda malakalarni kommunikativ, kognitiv, ijtimoiy, art, informatsion kompetensiyalar tarzida komplekslashgan holda kasbiy va shaxsiy sifatlarga oʻxshash boʻlimlarga ajratgan holda rivojlantirish ehtiyoji mavjud ekanligini amaliyotdagi vaziyatlarni kuzatganda aniqlandi. Bundan tashqari har qanday kompetensiya haqida soʻz borganda, birinchi navbatda kasbiy bilimdonlikni unutmaslik kerak. Boʻlajak logopedlarning amaliyot davrida art texnologiyaviy yondashuvmi yoki zamonaviy anʼanaviy texnologiyalar orqali foydalanilmasin, eng muhimi bu boʻlajak mutaxassislarga qoʻyiluvchi malaka talablarida nazarda tutilgan kasbga doir va modullar mazmuniga mos bilim, koʻnikmalarni talabalarga yetkazishning muhimligini oliy taʼlim muassasasi pedagoglari bilishlari maqsadga muvofiqdir.

Hozirda mamlakatimizdagi Oliy taʼlim muassasalari uchun har tomonlama, yetuk, malakali, kuchli raqobatga ega boʻlgan ilgʻor mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega boʻlish, oʻz bilimlarini uzluksiz tarzda shakllantirib borish talab qilinmoqda. Kompetent soʻzi inglizcha “competence” soʻzidan olingan boʻlib, lugʻaviy tomondan “qobiliyat” degan maʼnoni bildiradi. Kompetensiya tushunchasini mazmun jihatdan ifodalaganda “umumiy faoliyatda nazariy bilimlarni qoʻllash,

yuqori ko'rsatkichdagi kasbiy malakasini, qobiliyatini va mahoratini atrofdagi insonlarga ko'rsata olish"ni yoritishga yordam beradi.²⁹

“Kompetensiya” atamasi ta'lim yo'nalishiga ilk bora psixologlarning ilmiy qarash va tadqiqotlari natijasida fanga kirib keldi. Psixologiya tomondan olib qarasak, kompetentlik “turli xil vaziyatlarda mutaxassisning aloqa o'rnatishi, muloqot jarayoniga kirishishi, noma'lum vazifalarni bajarishda, noto'g'ri ma'lumotlarni foydalanishda, ketma-ket rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonda harakatlanish rejasi”ni anglatadi. Ilmiy manbalarni o'rganish jarayonida, biz kompetentlik haqida ko'plab olimlar turlicha fikrlar bildirganini aniqladik.

Jumladan, T.S.Zelenetskaya fikriga ko'ra, kompetentlik talabning o'qitish jarayoni va ijtimoiylashuvi davrida paydo bo'ladigan hamda uning faoliyatga mustaqil, samarali ishtirokiga yo'naltiriladigan bilim, tajribaga asoslangan umumiy qobiliyatlarini, faoliyatni samarali tashkil etishida namoyon bo'ladigan integral xususiyatlardir.³⁰

Rossiyalik ilmiy tadqiqotchi D.Yermakov kompetentlik tushunchasini quyidagi bir qator belgilar bilan ifodalanadigan xarakterlanadigan umumiy individual ta'lim berishning imkoniyati sifatida baholaydi:

- bilimlar operativligi va mobilligi, har bir aniq vaziyatni uning turli jihatlarini hisobga olgan holda qo'llash va birlashtirish qobiliyati;
- qaror qabul qilishga tayyorlik, turli xil vaziyatlarda qulay usul va metodlarni tanlay olish qobiliyati;
- kommunikativlik qobiliyati, faoliyat doirasida boshqa shaxslar bilan mustahkam aloqani yo'lga qo'yish;
- shaxsiy kreativ imkoniyatlarni rivojlantirish qobiliyati, muayyan faoliyatga oid bo'lgan yangi qirralarni o'zlashtirishga intilish.³¹

Keltirilgan qobiliyat, sifat va fazilatlarining mavjudligi shaxsning pedagog sifatida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata olishining mezonini darajasida ta'kidlanadi.

Qator ilmiy izlanuvchilar kompetentlikning asosini ta'lim jarayonining bir necha bosqichlarida o'rganilgan, hayotda uchraydigan turli vaziyatlarda tezkorlik bilan qo'llaniladigan bilim, ko'nikma tashkil etishini ta'kidlaydilar.

Jumladan M.A.Choshanov Kompetentlik – bu nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki ushbu bilimlarni doimiy rivojlantirib, yangilab borishga, aniq vaziyatlarda qo'llay olishga intilish, ya'ni, operativ va mobil bilimlarga ega bo'lish, tanqidiy fikrlash, qulay, samarali qaror qabul qilish hamda yolg'onni rad etish qobiliyatiga ega bo'lishdir, deb ta'kidlaydi.³²

Masalan, Ye.A.Tarxanova bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligini tahlil qilar ekan, uning bilimi, kasbiy va hayotiy tajribasi, qiziqishlaridan foydalangan holda kasbiy pedagogik

²⁹Н.Муслимов, М.Усмонбоева “ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИК ВА КРЕАТИВЛИК АСОСЛАРИ” Тошкент 2015 йил. 4 бет

³⁰Зеленецкая Т.С. О формировании компетентности. // Высшее образование в России, №6/2005. -С.108.

³¹Ермаков Д. Компетентность в решении проблем. //Народное образование, №9/2005. - С. 89

³²З. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М.:Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996.-С.218

faoliyatda uchraydigan hayotiy vaziyatlarda yuzaga keladigan muammolarni hal qila olish qobiliyatini ochib beradi.³³

Biz ilmiy tadqiqotlarni o'rganish davrida kasbiy kompetentlikka bir necha izox va ta'riflar ko'p qirrali yondashuvlarni borligini aniqladik. Quyida o'rganilgan qator manbalardan, turli ta'rif va yondashuvlarni keltirib o'tamiz:

Tadqiqotchi V.I. Andreyev kompetensiyaga ta'rif berar ekan, uning quyidagi komponentlarini sanab o'tadi: "Shaxsning ijobiy motivatsiyasi, sohaga oid bilimi, mahorati, iqtidori va ijodiy faoliyat tajribasi hamda o'quv, kasbiy va boshqa kompleks masalalarni yechishda namoyon bo'luvchi, rivojlanib boruvchi integral ko'rsatkich, tayyorgarlik darajasidir",³⁴. Olimning ushbu ta'rifidan bo'lajak defektologlar kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismlarini ajratishda tayanish mumkin deb hisobladik. Natijada biz quyida bo'lajak defektologlarga o'z kasbiy faoliyatini oldindan ko'z oldiga keltirishiga erishish maqsadida quyidagi ta'rifni shakllantirdik.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirganda, kompetensiyaga ega logoped-o'qituvchi deb, har doim o'zining ustida muntazam ishlaydigan, kasbiy qobiliyatini, ko'nikmasini, mahoratini rivojlantirishni qadriyat bosqichiga ko'targan, korreksion-pedagogik jarayonini nafaqat modellashtiradigan, balki uni muvaffaqiyatli boshqara oladigan, mamlakatning ta'lim tizimiga bo'lgan ijtimoiy buyurtmasini, zamon talablariga mos tarzda, innovatsion yondashuvlarni tez fursatda ilg'ab, uni o'z amaliyotiga moslashtirgan tarzda qo'llay oladigan mutaxassisni tushunish mumkin deb ta'rif berdik.

Kasbiy faoliyatga qo'yiluvchi talablarni o'zida mujassamlashtirgan ta'rifni quyidagicha izohlash mumkin: kompetensiya – bu kasbga oid harakatlar mohiyatini tashkil etuvchi uzluksiz (lavozim majburiyatiga xos) vazifalarni samarali hal qiladigan bilim, ko'nikma, va malaka hamda shaxsiy sifatlarning sistemali tarzda namoyon bo'lishidir.

Kompetensiya atamasiga berilgan ta'riflar orasida N.V.Tarasovanning fikrini muhim deb hisobladik, ya'ni: "Kompetensiya -muammoni hal etish uchun bilim va vaziyat, bilim va harakat o'rtasida aloqadorlikni ta'minlash imkonini beradigan bilim, qadriyatlar, layoqatlarga asoslangan umumiy qobiliyatdir"³⁵.

O'qituvchilik shaxsi, uning kasbiy faoliyati doirasi (o'qitish, tarbiyalash), bu kasbning jamiyat rivojiga ijtimoiy ta'siri, shaxs rivojlanishida o'qishning ahamiyati va boshqa nazariy ma'lumotlar chet ellik olimlar Ya.A.Kamenskiy, Djon Lork, I.G.Pestalossi, A.Distverg kabilarning asarlarida o'z ifodacini topgan.

Ya.A.Kamenskiy o'qituvchi eng muhimi bolani sevishi, jarayonda yuksak axloq, bilimdonlik, iqtidor, qobiliyatlarni namoyon qilishi lozim degan fikrni ilgari surgan holda: "Har bir bola u uchun mos tashkil etilgan o'quv-tarbiyaviy jarayonda "Eng yuqori" natijalarga erishadi.

³³Дружилов С.А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход. // Сибирь. Философия. Образование. Научно публицистический альманах: Со РАО, ИПК, Новокузнецк, 2005. -С.9

³⁴Андреев В.И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости //Монография казань Центр инновационных технологий 2015. 288с

³⁵Тарасова Н.В. Мировой опыт реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании // журнал Среднее профессиональное образование, 2007.

Bilim ular uchun hayotda foyda keltiradi”³⁶. Ushbu masalaning boshqa tomonini yoritgan I.G.Pestalossi o‘qituvchining ta’lim jarayonidagi rolini oshirgan holda ta’lim haqida quyidagi fikrni aytadi: “Ta’lim tarmog‘ini takomillashtirish orqali jamiyat rivoj topadi”³⁷.

O‘qituvchining o‘z faoliyatida qat’iyligi, insoniy sifatlarini namoyon etishi orqali bolalarga ta’sir etishi pedagogik jarayonning muhim sharti ekanligini A.Disterverg e’tirof etadi. Uning fikricha: “Yaxshi o‘qituvchi o‘zining tarbiya prinsiplaridan hech qachon qaytmaydi. O‘qituvchi o‘z ustida doimo muvaffaqiyatli ishlashi lozim. Yomon o‘qituvchi haqiqatni aytib qo‘ya qoladi, yaxshi o‘qituvchi esa bolalarga haqiqatni topishga o‘rgatadi”, deb ifodalaydi³⁸.

Djon Lokk esa, o‘qituvchilik kasbi psixologiyasining asosiy aspektlari sirasiga barqaror mo‘tadillik, muntazam shijoatlilik, noziklik-ehtiyotkorlik kabilarni kiritadi va ularning o‘qitish-o‘rganish jarayonida munosabatlarda muhim omil ekanligini ta’kidlaydi³⁹.

Buyuk pedagoglar Ya.A.Kamenskiy, A.Disterverg, Djon Lokk, I.G.Pestalossilarning yuqorida keltirilgan fikr va qarashlaridan kelib chiqib bo‘lajak defektologlarni art texnologiyalarni mashg‘ulotda tashkil etishning quyidagi ish turlarini ishlab chiqishda tayanildi:

1. Bo‘lajak kasbiy faoliyatning mazmuni va mohiyatini talabalarga tushuntirish bo‘yicha davra suxbatlari, treninglarni tashkil etishda.
2. Nutqida nuqsoni bo‘lgan va boshqa toifa imkoniyati cheklangan bolalarni sevrishga o‘rgatishga oid lavhalar, intervyularni tayyorlashda.
3. Logopedik korreksion-pedagogik mashg‘ulotlarda bolalar, ota-onalar va boshqa jamoa a’zolari bilan ishlashda psixologik mo‘tadillikni ushlab turish va yaratishni o‘rgatuvchi seminar-treninglar tashkil etishda.
4. Bolalar bilan ishlashda art texnologik yondashuvlarga tayanishni o‘rgatuvchi “Mahorat dars”lar jarayonini tashkil etish hamda turli texnologiyalarni yaratishni o‘rgatishda.
5. Bolalar bilan logopedik ish olib borish jarayonida art texnologiyalardan foydalangan holda, mashg‘ulotlarni tashkil etish orqali sifat va samaradorligini oshirishga ta’sirini talabalar tomonidan o‘zlashtirilishini ta’minlaydigan “Ochiq mahorat dars”lar ni ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda amalga oshirishda.
6. Kasbiy faoliyatda doim ham kutilgan natijalarni qo‘lga kiritish mumkinligini va bu jarayonda taktika va strategiyani o‘zgartirishning samarali yo‘llarini talabalarga o‘rgatishda turli usul hamda texnologiyalarni o‘rgatish.

Bo‘lajak logoped talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda art texnologiyalardan foydalanish bilan bog‘liq g‘arb mutafakkirlarining fikrlari ham o‘rganildi.

A.I.Gersen, L.N.Tolstoy, N.G.Chernishevskiy, K.D.Ushinskiy, S.Starikova, A.Kopitin kabi rus namoyondalari ta’lim-tarbiya mohiyati, bu jarayonga mutaxassislarni har tomonlama tayyor bo‘lishlariga erishishning metodik, pedagogik, psixologik, didaktik tomonlariga oid o‘z mulohazalarini bildirganlar⁴⁰. A.I.Gersenning pedagog uchun muhim sifat bu, bolalar ruhiy

³⁶Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика // Москва 2000 34-35

³⁷Латышина Д.И. История педагогики Москва: Гардарики 2003 с 57, 43, 37-39

³⁸Зуннунов А. Педагогика тарихи. – Т.: Шарк. 2004. 74-75-б

³⁹Зуннунов А. Педагогика тарихи. – Т.: Шарк. 2004. 74-75-б

⁴⁰Махмудов А.Х. Бўлажак магистрларни компетентли тайёрлашнинг дидактик таъминотини такомиллаштириш : Дис. Пед.фан.док. – Т., 2017. 314

dunyosini tushuna olishi deb hisoblaydi. U aytadi: “Har qanday o‘qituvchida mahorat va iste’dod bo‘lishi zarurki, unga boshqa o‘qituvchilar havas qila olsin”.⁴¹

K.D.Ushinskiy pedagogik jarayonida o‘qituvchi shaxciga xos fazilatlarni ajratib beradi va o‘qituvchida shakllanishi lozim bo‘lgan sifatlar uning xarakterida namoyon bo‘ladi deb hisoblaydi. Asosan, o‘qituvchilarning hamkasblar, ta’lim oluvchilar va boshqa u bilan munosabatga kirishuvchi shaxslar bilan muloqotiga e’tibor qaratgan. Ya’ni o‘qituvchi bu jarayonda o‘z-o‘zini tutishi, his-tuyg‘usini boshqara olishi, savol-javob qilishi, bolalarga ota-onasi kabi yaqin munosabatlarni namoyon qilishi muhim pedagogik-psixologik shartlardandir deb e’tirof etadi.

O‘qituvchi sifatida bo‘lajak logopedlarning ham kasbiy kompetentligini zamonaviy talablarga mos kelishini aniqlash uchun bir qancha mezonlarni keltirish mumkin.

- qay darajada mustaqil ravishda korreksion-pedagogik jarayon maqsadlarini ishlab chiqadi;
- kasbiy faoliyat-mashg‘ulot dasturini ishlab chiqish, takomillashtirish;
- turli axborotlar manzilini bilish, ularni o‘zlashtirish uchun kompyuter savodxonligiga ega bo‘lish;

-ish jarayonida zamonaviy metodlar va vositalarni ishlab chiqish va ijodga tayyor bo‘lish.

Sanab o‘tilgan qobiliyatlarni bo‘lajak logopedlarda shakllantirishda oliy ta’lim muassasasi o‘qituvchilarining bu sohadagi kompetensiyalari ham muhimdir. Ya’ni bo‘lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarini kompetentli o‘qituvchilar shakllantira oladilar. Biroq hamma o‘qituvchilar ham shunday kompetentlikka ega bo‘lmasligi bugungi kunda uchrayotgan muammolardan ekanligi amaliyotdan ma’lum. Shu sababli, talabalarning mustaqil ta’lim davridagi faoliyatlarini maqsadli tashkil etish orqali bu muammoning oldi olinadi deb hisoblaymiz.

Shuning uchun, bo‘lajak logopedlarning kasbiy kompetentligini oshirish uchun oliy ta’lim muassasasi pedagoglari kasbiy faoliyatiga refleksiya (o‘z-o‘zini tahlil qilish, rivojlantirish)ni intensiv joriy etish lozimdir. Chunki zamonaviy talabalar ko‘z o‘ngida oliy ta’lim muassasasi o‘qituvchisining obro‘si, sha’ni va tajribasini ijobiy tarzda iz qoldirishga erishish pedagogik zaruriyat ekanligini ta’kidlash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. yfullayeva, I. Q. (2021). BO‘LAJAK LOGOPEDLARDA ARTTERAPIYANI QO‘LLASHNING NAZARIY ASOSLARI. Academic research in educational sciences, 2(3). Sa
2. Муслимов, М.Усмонбоева “ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНТЛИК ВА КРЕАТИВЛИК АСОСЛАРИ” Тошкент 2015 йил. 4 бет. Н.
3. маков Д. Компетентность в решении проблем. //Народное образование, №9/2005. -С. 89 Ер

МЕҲРИБОНЛИК УЙЛАРИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИНИ ИЖТИМОЙ ХАЁТГА ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИНГ ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ

⁴¹Вдовина С.А. Профессионально-педагогическая компетентность и ее структура // Современные направления развития педагогической мысли и педагогика И.Е.Шварца. Материалы международной научно-практической конференции.(1-2 июня 2009 г.,г.Пермь.) Часть I./Под редакцией Л.А.Косолаповой, Н.Г.Липкиной, Г.В.Похмелкиной, Перм.гос. пед. ун-т.Пермь: 2009. – С.161-166.

Абдиназарова Нилуфар Эшназаровна
Қарши давлат университети ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада меҳрибонлик уйларида амалий педагогика ва психологиянинг устувор тамойиллари ўзига хос долзарблик касб этиши ҳақида маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар

Педагогика, психология, бола, ота-она, тарбияланувчи, меҳрибонли уйи.

Аннотация

В данной статье представлена информация о приоритете приоритетных принципов практической педагогики и психологии в детских домах.

Ключевые слова

Педагогика, психология, ребенок, родитель, приемная семья, любящий дом

Annotation

This article provides information on the priority of the priority principles of practical pedagogy and psychology in orphanages.

Keywords

Pedagogy, psychology, child, parent, foster family, loving home

Жорий йилнинг 28-июнь куни Шавкат Мирзиёев пойтахтдаги 21-меҳрибонлик уйига ташриф буюрди. Президент таъкидлашича, “меҳрибонлик уйида шароитлар яхши, лекин тарбияланувчиларнинг 18 ёшдан кейинги мустақил ҳаётига кўмаклашувчи масъул идора йўқ”. Шу сабабли, давлат раҳбари барча меҳрибонлик уйлари ва махсус мактаб-интернатларни Миллий гвардия масъуллигига ўтказиш таклифини билдирди. “Бугун келишимиздан мақсад сизлар билан кўришиб, сизларнинг тимсолингизда барча тарбияланувчилар учун шароитларни бундан-да яхшилаш, иложи борида, оиладагидек муҳит, тарбия ташкил қилиш. Ҳамма билан тенг бўлиб таълим-тарбия олишингиз, олийгоҳларда ўқиб, касб эгаллашингиз, уй ва иш билан таъминланиб, ҳаётда муносиб ўрин топишингиз учун имкониятлар яратамиз. Шуни билингларки, сизларнинг ота-онангиз, ватанингиз бор. Давлат сизларни ҳеч қачон эътиборсиз қолдирмайди», — деди президент⁴². Дунё аҳолисининг салкам учдан бир қисми ҳисобланган болаларга ғамхўрлик кўрсатиш, уларнинг тарбияси ва ўқиши учун етарли шарт-шароит яратиш, соғлигини муҳофаза қилиш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш устувор йўналиш сифатида алоҳида аҳамият касб этади. Айниқса, етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашда давлат ва ижтимоий институтлар ҳамкорлигининг такомиллаштириш, меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари билан ўз фаолиятини олиб борадиган педагоглар ҳамда психологлар назарий-амалий иш жараёнини ривожлантириш, бундай болалар учун мўлжалланган муассасалардаги таълим ва тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилишга катта эътибор қаратилмоқда. Бугунги кунда жаҳон ҳамжамиятида ўзининг ривожланганлиги ва мавқеи билан бошқа давлатлардан ажралиб турувчи давлатларда етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни оила муҳитида тарбиялаш ва ривожлантиришнинг

⁴²<https://www.gazeta.uz/uz/2021/07/28/orphanages/>

Ўзига ҳос янги замонавий тизимлари ишлаб чиқиладиганлигини алоҳида қайд этиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритган кундан бошлаб, халқаро ташкилотлар тамонидан балалар ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган ҳамда ишлаб чиқилган меъёрий ҳужжатларга мувофиқ ҳолда ижтимоий-психологик ислохотлар амалга оширилиб, етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ижтимоий ҳаётга йўналтиришда амалий психологиянинг мавқеини кўтариш, ўқитиш тизимини такомиллаштириш, миллий ва жаҳон тажрибаси асосида инновацион ижтимоий-психологик тарбия асосларини татбиқ этишга алоҳида эътибор қаратилди.

Натижада меҳрибонлик уйларида шахсга йўналтирилган ижтимоий-психологик тарбия технологияларини кенг татбиқ этиб, моддий-техник ва услубий таъминоти такомиллаштирилди ҳамда Тошкент, Андижон, Самарқанд, Сирдарё ва Хива шаҳарларида Болалар шаҳарчалари ташкил этилиб, етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ижтимоий-психологик тарбиялашнинг ўзига ҳос янги услуби ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегиясида ҳам етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, ижтимоий фаоллигини ошириш, турмуш шароитини яхшилаш масаласи устувор аҳамият касб этди.

Жаҳонда ва республикамызда етим ва ота-она қарамоғисиз қолган болаларни ҳаётга ижтимоий-психологик тайёрлашнинг ўзига ҳос модернизациялашган янги психологик тизимини ишлаб чиқиш, уларда ижтимоий тажрибани шакллантиришнинг ижтимоий-психологик қўринишларини аниқлаштириш, меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга тайёрлашнинг психодиагностик тизимини такомиллаштириш, ижтимоий муҳитга мослашувини таъминлашнинг психологик механизмларини такомиллаштириш, меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга тарбиялашда давлат ва нодавлат ташкилотлар ҳамкорлигини таъминлашнинг интеграллашган моделларини ишлаб чиқиш, меҳрибонлик уйлари тарбияланувчилари девиант ҳуқ-атвори психопрофилактикаси ва психокоррекциясига доир ижтимоий-психологик услубни такомиллаштириш долзарб аҳамият касб этади.

Меҳрибонлик уйларида ижтимоий-психологик жараёни ташкил этишда юзага келадиган асосий муаммолардан бири этник-миллий келиб чиқиши нуқтаи назаридан тарбияланувчиларни миллий қадриятлар руҳида тарбиялаш саналади. Республикадаги деярли барча Меҳрибонлик уйлари тарбияланувчилари турли миллат ва элатларга мансубдирлар. Тарбияланувчиларнинг ватанпарварлик руҳида тарбияланишлари, уларда толерантлик ҳиссининг шаклланиши ижобий ҳолат, албатта. Бироқ, психологик нуқтаи назардан шахс ўзида миллий руҳият, миллий менталитет хусусиятларини ифода қилиши ҳам зарур. Шу сабабли мазкур таълим муассасаларида таълим ва маънавий-маърифий ишлар жараёнида масаланинг ижобий ечимини топиш чора-тадбирларини белгилаш мақсадга мувофиқдир.

Психологик тадқиқотдаврида Меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини оилавий ҳаётга тайёрлаш мақсадида турли номларда ташкил этилган фаолият шакллари психологик асослари, мустақил фикр юритишларига асосланганлиги уларнинг самарадорлигини кафолатлади.

Амалий психологик жараёнлар яъни, психокоррекция ҳамда ижтимоий-психологик тренинг машғулоти ташкил этилиши меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга самарали тайёрлашга ёрдам беради.

Демак, тажриба-синов ишларини ташкил этишга тизимли ёндашув кутилган натижаларни қўлга киритиш имконини берди. Психологик хизмат жараёнларини амалга ошириш тарбияланувчиларнинг қизиқиш ва фаолликлари таъминлади.

Тарбияланувчиларда ижобий маънавий-ахлоқий хислатларни тарбиялашда уларнинг ёш хусусиятларини инобатга олиш мақсадга мувофиқдир. Шу боис тадқиқотни олиб бориш жараёнида тарбияланувчиларнинг ёш хусусиятларига таянган ҳолда тарбияланадиган ижобий хислатлар таркиби аниқланди.

Тарбияланувчилар томонидан ижтимоий-ахлоқий мезон, меъёрларнинг ўзлаштирилиши мураккаб жараён бўлиб, у ахлоқий мезонлар асосида шаклланган тартиб-қоидалардан хабардор бўлиш, уларнинг моҳиятини англаш, маънавий-ахлоқий қоидаларга риоя қилиш, ўз хатти-ҳаракатларини ижтимоий-ахлоқий тартиб-қоидалар асосида таҳлил қилиш,

маънавий-ахлоқий қоидаларга риоя этишда йўл қўйилган хатоларни англаш ва уларни тузатиш тарзида амалга ошади.

Меҳрибонлик уйларида амалий педагогика ва психологиянинг устувор тамойиллари ўзига хос долзарблик касб этади. Бу, биринчи навбатда, тарбияланувчиларни улар учун қизиқарли бўлган доимий фаолият – бошланғич касбий, техник, бадий, мусикий, спорт ҳамда ижтимоий-фойдали меҳнатга жалб этиш лозимлиги билан тавсифланади.

Тадқиқот жараёнида ижтимоий-психологик ишлар тизимининг ишлаб чиқилгани тарбияланувчиларни ижтимоий ҳаётга самарали тайёрлаш имконини берди. Психологик тадбирлар сирасида тренинглар,

баҳс-мунозаралар, кичик тадқиқотлар, шунингдек, беллашувларнинг ўрин олганлиги тарбияланувчиларнинг ижтимоий ҳаётга тайёрликни ифодаладиган амалий кўникма ва малакаларга эга бўлишларини таъминлади.

Бундан ташқари меҳрибонлик уйи тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга тарбиялашга қуйидаги психологик машғулотлар амалий ёрдам беради:

“Мақтов сўзлар” методикасини қўллашдан асосий мақсад тарбияланувчиларни ижтимоий ҳаётга муваффақиятли тайёрлашдаги психологик зўриқишларни уларнинг шахсига нисбатан мақтов сўзларни билдириш орқали бартараф этишдан иборат.

“Менликни англатувчи кўзгу” методикаси тарбияланувчиларда ўз шахсига нисбатан муҳаббат уйғотиш, шунингдек, уларнинг ўз кучи ҳамда имкониятларини тўғри баҳолашларига ёрдам беради.

Шундай қилиб, тажриба-синов ишларининг махсус методика асосида ташкил этилиши кутилган натижаларни қўлга киритиш имкониятини берди. Методика таркибига киритилган ҳар бир алоҳида метод ва методикалар меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга самарали тайёрлашнинг у ёки бу жиҳатларини ўрганишга хизмат қилди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017.

2. Асқарова Ў. Меҳрибонлик уйлари тарбияланувчиларини ижтимоий ҳаётга тайёрлаш тизими – Т.: Фан, 2010.
3. Эгамбердиева Н. Ижтимоий педагогика / Олий таълим муассасалари учун дарслик. – Т.: А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009.
4. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириш, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)

EMOTIONAL INTELLEKT VA UNING TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI O'RNI

Tursunova G. Q.
(Qarshi MII "Umumiy kimyo" kafedrasi o'qituvchisi)

Annotatsiya.

Maqolada emotsional intellekt tushunchasi va uning ta'limdagi o'rni masalalari atroflicha tahlil qilib berilgan. Emotsional intellektni rivojlantirish shart-sharoitlari, umumiy intellekt va emotsional intellektning o'zaro aloqadorligi, ta'lim – tarbiyadagi emotsional kompetentlik kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, umumiy intellekt, o'z-o'zini baholash, emotsiyani nazorat qilish, emotsional kompetentlik, shaxsiy ko'nikma, ijtimoiy ko'nikmalar.

Аннотация.

В статье проводится подробный анализ понятия эмоционального интеллекта и его роли в образовании. Освещены такие вопросы, как условия развития эмоционального интеллекта, взаимосвязь между общим интеллектом и эмоциональным интеллектом, эмоциональная компетентность в образовании.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, общий интеллект, самооценка, эмоциональный контроль, эмоциональная компетентность, личностные способности, социальные навыки.

Annotation.

The article provides a detailed analysis of the concept of emotional intelligence and its role in education. Issues such as the conditions for the development of emotional intelligence, the relationship between general intelligence and emotional intelligence, emotional competence in education are covered.

Key words: emotional intelligence, general intelligence, self-esteem, emotional control, emotional competence, personal abilities, social skills.

Emotsional intellekt shaxsning yuqori darajada rivojlangan o'z his-tuyg'ularini va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini tushunish, ularni boshqarish qobiliyati bo'lib, uni tadqiq etish psixologiya fanida emotsional intellekt muammosiga doir qator yangicha yondoshuvlarni yuzaga keltirishi ehtimoldan xoli emas. Psixologik mazmunga ko'ra, emotsional intellekt – bu boshqa odamlarning his-tuyg'ularini yengil tushunish yoki intellektual jarayonlarga asoslangan emotsiyalarning asoslanishi hamdir. Insondagi emotsional ongning barcha tarkibiy qismlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning o'zaro bog'liqligi ta'lim-tarbiya munosabatlarning samarali kechishiga yordam beradi.

Emotsional intellekt tushunchasining tarixiy asoslanishi ko'proq gumanistik psixologiya maktabi namoyondachilari nomi bilan bog'liq. 1990 yilda tadqiqotchilar Dj. Meyer va P.Soloveylar ilk bor fanga "emotsional intellekt" tushunchasini kiritdilar [1]. Ularning izdoshlari sifatida D. Goulmanning qarashlari ko'proq tan olinadi. Chunki, D.Goulman o'z davrida matbuot va turli ilmiy kongresslarda "emotsional intellekt" tushunchasi bilan bog'liq ko'plab chiqishlari bilan barchaning e'tiboriga tushgan edi. Ta'kidlash joizki, hozirga qadar fanda tadqiqotchilar Dj.Meyer, P.Solovey va D.Golmanlar "emotsional intellekt" tushunchasini fanga olib kirgan olimlar sifatida tan olinadi. Tadqiqotchi I.N.Andreeva "emotsional intellekt" tahliliga o'ziga xos yondoshib, uni boshqalar va o'z hislarini tushunish jarayonidagi emotsiya va intellektning kesishgan nuqtasi deb ta'riflaydi[2]. Bundan tashqari tadqiqotchi D.Goulman fikricha, emotsional intellekt bu – o'zi va o'zgalarning harakat motivlarini anglash jarayonida, o'zining va o'zgalarning emotsiyalarini tushunish, o'zgalar bilan o'zaro aloqa va o'z o'zining emotsiyalarini boshqarish qobiliyatidir. Boshqacha aytganda, emotsional intellekt–bu o'zining va o'zgalarning emotsiyalarini anglash, o'zining va o'zgalarning emotsiyalarini boshqarish qobiliyati bo'lib, shu asnda ta'lim beruvchi va oluvchining o'zaro aloqalari o'rnatiladi. Ba'zi psixologik adabiyotlarda emotsional intellekt bu – insonning o'z emotsiyalarini tushunish ko'nikmasi deb ta'riflanadi. Tadqiqotchilardan P.N.Lopes fikricha, emotsional intellekt bu – o'z holatini boshqarish va atrof muhit bilan samarali munosabat, o'zi va o'zgalarning yashirin motivlari va emotsiyalarini qabul qilish hamda tushunish jarayonidir. Emotsional intellekt (EQ) fenomenini o'rgangan Reven Bar–On taklificha, emotsional intellekt bu – barcha nokognitiv qobiliyatlar kabi turli hayotiy vaziyatlardan muvaffaqiyatli chiqish imkoniyatini beruvchi bilim va kompetentlilikdir. Yuqoridagi qarashlardan farqli o'laroq, rus psixologi D.V. Lyusin fikricha, emotsional intellekt bu – o'zi va o'zgalarning emotsiyalarini payqash va uni tezkor tartiblash jarayonidir. Shuningdek, emotsiyalarni tushunish va tartiblash inson uchun boshqalar bilan o'zaro aloqalarni yengil kechishini ta'minlaydi. D.V.Lyusin emotsional intellektning ikki jihatini ajratadi, ya'ni birinchi jihat bu "ichki shaxslilik" va "shaxslararo" jihat. Uning ta'kidlashicha qayd etilgan har ikki jihat ham emotsional intellekt masalasida turli ko'nikmalar va kognitiv jarayonlarni faollashtiradi.

Muammoga amaliy nuqai – nazardan qaraganda, emotsional intellekt haqida emas, emotsional kompetentlilik xususida to'xtalish o'rinli hisoblanadi. Tom ma'noga ko'ra, emotsional intellekt tushunchasi emotsional kompetentlilik bilan o'zaro bog'liq bo'lib, bir xil mazmunga ega sanaladi. "Emotsional kompetensiya" bu – inson tomonidan o'zining va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va baholashdagi barcha bilim va ko'nikmalari hamda malakalaridir. Emotsional intellektning muayyan darajasi emotsiyalar bilan bog'liq bo'lib, u aniq ko'nikmalarni o'rganish uchun o'ta muhimdir. Masalan, tanish qobiliyati o'zga insonning hissiyotlarini anglash va o'zgalarni ruhlantirish, ularga ta'sir etish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Shunga mos tarzda, o'z emotsiyalarini yaxshi boshqarishga qodir insonlar, turli xil stress vaziyatlarida chidamli va ishlash qobiliyatiga ega sanaladi. Demak, emotsional kompetentlilikning tahlilida ishchanlik va chidamlilik tushunchalari ham mujassam. Emotsional intellekt konkret va abstrakt intellektidan farqli o'laroq, tashqi dunyo qonuniyatlari va uning shaxs xulq-atvori bilan aloqasi hamda borliq bilan o'zaro aloqadorligini aks ettiradi. Ya'ni emotsional intellekt – hodisalarni differensial baholash, turli yashirin emotsiyalarni anglash va aks ettirishga asoslangan qaror qabul qilish jarayoni hamdir.

Amerikalik psixolog D.Goulman tahlilicha, jamiyatda 80% odamlarning hayotiy muvaffaqiyatlari emotsional intellekt tarkibiga kiruvchi nokognitiv omillar bilan bog'liq. Ya'ni menejer bo'lish uchun (IQ) oddiy intellektning muayyan darajasiga ega bo'lish kerak, biroq inson mansabga

ko'tarilish uchun yetarli darajada (EQ) emotsional intellektga ega bo'lish kerak. Darhaqiqat, inson yuqori intellektga ega bo'lishi mumkin, ushbu intellekt undagi aqliy ustunlik, topqirlik va kuchli yaratuvchanlikni belgilasa, yuqori emotsional intellekt boshqalarni tushuna olish, hislarini payqash, o'z emotsiyalarini turli vaziyatlarda boshqara olish qobiliyati bo'lib, unga ega shaxs mansab va rahbarlik pog'onalarida bemalol odimlashishi tabiiydir. Keyinchalik, D.Goulman emotsional intellekt tuzilishini yanada takomillashtirdi. Unga ko'ra emotsional intellekt: – o'zini o'zi anglash; – o'zini o'zi nazorat qilish; –o'zaro munosabatlarni boshqara olish va ijtimoiy vaziyatni tushunish kabilarni qamrab oladi. Mazkur to'rt qism turli tipga mansub insonlarda turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun muallif emotsional intellektni shakllantirishda bolalikdan e'tibor berish kerakligini o'qtiradi[3].

Demak bo'lajak muhandislar quyidagi qobiliyatlarni rivojlantirishni tavsiya etish mumkin: – Emotsiyalarni tushunish – o'z emotsiyalarini bilish, turli hissiyotlarning ma'nolarini tushunish, xatti-harakat va his-tuyg'ular orasidagi farqlarni anglash qobiliyati;–Shaxsiy emotsiyalar nazorati – frustratsiya holatida sabr-toqatlilik, g'azabni boshqarish, tazyiq va dashnomlardan qochish, emotsional portlashlarsiz g'azabni ifodalash, ichki va tashqi tajovuzkorlikdan qochish; –Stressni boshqarish, ijtimoiy xavotir va yolg'izlikni bartaraf eta olish qobiliyati; –O'z o'zini motivlashtirish, mas'uliyat, diqqatni jamlash, impulsivsiz xulq; –O'zgalarning emotsiyalarini tushunish –empatiya, o'zgalarning muloqot istiqbolini bilish, o'zgalarni tinglash ko'nikmasi; –Ijtimoiy ko'nikmalar – o'zgalar va ular bilan o'zaro munosabatlarni tez tushunish, nizolarni hal eta olish, shaxslararo muvoqatmandlikka kompetentlik, taniqli bo'lish qobiliyati, ochiq ko'ngillilik, do'stona munosabatda bo'la olish va hokazo. Emotsional intellektning rivojlanishida muhim sanalgan ko'nikmalar bilan aloqador quyidagi tarkibiy jihatlarni ham ajratish mumkin: –Shaxslilik ko'nikmalari; –Ijtimoiy ko'nikmalar. 1.Shaxslilik ko'nikmalari bu – o'z o'zini anglash, emotsional o'zlikni anglash, o'z his-tuyg'ularini tahlil eta olish va o'zaro ta'sirni anglash, qaror qabul qilishda intuitsiyani qo'llash, o'zini o'zi aniq baholash, o'z imkoniyatlari chegarasini va o'zining kuchli jihatlarini bilish, darg'azablik va u bilan bog'liq emotsiyalarni nazorat qila olish, ochiq ko'ngillilik, ishonchlilik, adaptivlik, mardonavorlik, initsiativlik, ya'ni tashabbuskorlik, optimizm kabi sifatlar bilan xarakterlanadi. 2.Ijtimoiy ko'nikmalar bu – shaxsdagi ijtimoiy aniqlik, hamdardlik, o'zgalarning hissiyotlarini tanglay bilish, o'zgalarning qarashlarini his qolgan holda ularning muammolari yechimiga hamkorlik qilish, kejakka umid bilan qarab, o'z ortidan ergashtirish, ishonitirish uslubini o'zlashtirish, o'zga insonlarni rag'batlantirish orqali ularning qobiliyatlarini rivojlantish, tushunmovchiliklarni hal eta olish va hokazo.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda emotsional intellekt tushunchasini mahalliy tadqiqotlarda nazariy va amaliy jihatdan o'rganishga ehtiyojlar yuqori sanaladi. Emotsional intellekt tarkibi, uni rivojlanish bosqichlarini va tipologik xususiyatlari o'rganish katta ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim va tarbiyada emotsional holatlar va jarayonlarning, ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning emotsional holatlar orqali o'rganishning roli beqiyosdir[4]. Emotsional intellekt boshqalarni tushunish madaniyatining oshishiga xizmat qilishi tabiiydir. Chunki, aqliy qobiliyat va emotsional qobiliyatlar juda chambarchas bog'liqdir. Shaxsdagi emotsional kechinmalarning o'zgarishi albatta intellektual qobiliyatlarni ham o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Ko'pchilik olimlar tomonidan ma'lum bir emotsiyalar insonlarning aqliy qobiliyatlarini oshishiga yoki kamayishi ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. Inson o'z emotsiyalarini boshqara olishi albatta uni jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan. Agar oliy ta'lim bu borada kengroq tadqiqotlar olib borilsa, unda emotsional intellektni tipologik jihatdan tushunish, emotsional intellekt va yosh, emotsional intellekt va kasb, boshqaruvda emotsional intellekt va uning roli, shaxs emotsional

intellektning tipologik jihatlari kabi masalalarning ilmiy–amaliy jihatlari o‘ziga xos yechim topishi ehtimoldan xoli emas.

Adabiyotlar:

1. Mayer D.J. Emotional intelligence information.–2005. – P. 95
2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как предиктор академической успеваемости.– // Университетское образование: опыт тысячелетия, проблемы, перспективы развития: тез. докл. II междунар. конгр., Минск, 14 – 16 мая 2008 г.: в 2 т.; отв. ред. Р.С. Пионова–Минск: МГЛУ, 2008. – Т. 2. – С. 115 – 116.
3. Турсунова Г.Қ. Талабаларнинг интеллектуал имкониятларини такомиллаштириш муаммолари.–Нукус, ж.: «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў».–54–57б.–№4/1.–2021.
4. Tursunova G.Q., Tursunov Q.Sh. Tabiatning asosiy qonunlarini fanlararo integratsiya asosida tushuntirish.–Toshkent shahri, j: “Zamonaviy ta’lim”.–51–55 b.– №8.–2019.
5. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)
6. Хўжамбердиева М. Boshlang’ich sinf o’quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў, 2021 жыл № 2

PROFESSIONAL TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI

Andijon qishloq xo'jaligiva agrotexnologiyalar institute "O'zbek tili, pedagogika va jismoniy madaniyat" kafedrası katta o'qituvchisi Qambarov Adxamjon Meliboevich

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar institute 1-kurs talabalari. Baxramova Robiyaxon, Jamoldinova Nozima, Ne'matjonova Begoyim

Annotatsiya

Ushbu maqolada ta'lim metodlari dastlab pedagog ongida muayyan yo'nalishdagi faoliyatning umumlashmaloyihasi tarzida namoyon bo'lish xususiyatlarini ko'rish mumkin. Mazkur loyihaamaliyotgao'qituvchi vao'quvchilar faoliyatiningo'zaro tutashuvi, o'qitish vao'qishga qaratilgan aniq harakatlar, amallar yoki usullar majmuasi sifatida joriy etiladi. Metod boshqa shakllarda namoyon bo'lmaydi, buning boisi ta'lim metodi o'zida umumiy holda faoliyatning didaktik modelini ifoda etadi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, pedagogik texnologiyalar, didaktik jarayonlar, metodi

Annotatsiya

В данной статье мы можем увидеть особенности методов обучения, которые впервые возникают в сознании педагогов как обобщенный проект деятельности в той или иной области. Проект реализуется как совокупность конкретных действий, видов деятельности или методов взаимодействия педагогической и студенческой деятельности, преподавания и обучения. Других форм метод не принимает, потому что сам метод обучения представляет собой дидактическую модель деятельности вообще.

Ключевые слова: Обучение, педагогические технологии, дидактические процессы, методы.

Annotation

In this article, you can see the features of how teaching methods initially manifest themselves in the teacher's mind in the form of a generalizing project of a certain direction of activity. This project is put into practice as a relationship between the activities of teachers and students, a set of specific actions, actions or methods aimed at teaching and learning. The method does not manifest itself in other forms, so the teaching method generally expresses a didactic model of activity.

Keywords: Education, pedagogical technologies, didactic processes, methods.

Ayni vaqtda pedagogik manbalarda «ta'lim metodi» tushunchasiga berilgan ta'riflarningxilma-xil ekanligiga guvoh bo'lish mumkin. Mazkur o'rinda ularning ayrimlarini keltiramiz:[4.B.35]

Shuningdek, ta'lim metodlarining o'qituvchi vao'quvchilarning o'zaro hamkorlikdagi tartibli faoliyatlari usullari ekanligi to'g'risidagi fikrlar ham mavjud.

Biroq, «ta'lim metodi» tushunchasi mohiyatini yoritishga nisbatan turlicha qarashlarning mavjudligiga qaramay, ularni o'zaro yaqinlashtiruvchi umumiylik mavjud. Aksariyat mualliflar «ta'lim metodlari o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari» degan qarashga yon bosadilar. Demak, ta'lim metodlari ta'lim jarayonida qo'llanilib, uning samarasini ta'minlovchi usullar majmuidir.

Ta'lim metodlari doimo u yoki bu o'qish vositalari yordamida joriy etiladi, shu bois ularning o'zaro shartlanganligini ta'kidlash joiz.

Tabiiyki, umumiy holda erishilgan natija har doim ham o'qituvchining dars boshidabelgilagan maqsadiga mos kelavermaydi. Ta'lim maqsadi o'qituvchi vao'quvchilar faoliyati asosida, shuningdek, ta'lim vositalari yordamidanatijalanadi, ushbu jarayondaaniq maqsadga yo'naltirilgan mexanizm ishga tushadi. Ta'lim tizimlari maqsadga erishish jarayonida bosh xalqaaynan qanday va qaysi mexanizm asosida hamda mavjud tarkibiy unsurlarni qanday ishga solish mumkinligini ifodalashgaxizmat qiladi.

Bu funktsiyalar ta'lim metodini qo'llash jarayonida bir-biridan ajratilgan holda yoki ketma-ket joriy etilmaydi, aksincha bir-birigao'zaro singib ketadi. Misol uchun, tashhisli funktsiya o'qituvchining bir qator metodlardan yaxlit foydalanishi evaziga bajariladi.

«Ta'lim metodi» atamasi bilan birga ko'p hollarda «metodik usul» (sinonimlari – pedagogik usul, didaktik usul) tushunchasi ham qo'llaniladi. U ta'lim metodining tarkibiy qismi, uning muhim unsuri, metodni joriy qilishdagi alohida qadam sifatida ta'riflanadi. [1.B.32] Har bir ta'lim metodi muayyan ta'lim usullarini chog'ishtirish orqali joriy etiladi. Metodik usullarni xilma-xilligi ularni tasniflashga imkon bermaydi, biroq o'qituvchi faoliyatida tez-tez qo'llaniladigan usullarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Har bir metod ma'lum ta'limiy vazifani muvaffaqiyatli hal etish, qolganlari esa birmuncha samarasiz bo'lishi mumkin. Universal ta'lim metodlari mavjud emas, shu bois darsda turli ta'lim metodlaridan yoki ularning majmuasidan foydalanish mumkin.

Didaktikada munozaralarga sabab bo'layotgan yana bir muhim ob'ekt ta'lim metodlarining tasnifidir. «Ta'lim metodlari tasnifi ularning ma'lum belgilari bo'yicha tartibini ifodalovchi tizimdir. Hozirgi vaqtda o'nlab ta'lim metodlari ma'lum», - ekanligini ta'kidlagan holda I.P.Podlasiy fikrini quyidagicha davom ettiradi, - «Biroq bugungi kunda etakchi sanaluvchi didaktik g'oya yagona va o'zgaras metodlar majmuini yaratishga intilish samarasiz ekanligini tushunishga yordam beradi. O'qitish – favquloddaharakatchan, dialektikjarayon. [3.B.105]

Mualliflar tavsiya etilayotgan metodlarni quyidagi chizma bo'yicha qo'llash maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydilar:

1. Materialni og'zaki bayon qilish (hikoya, tushuntirish, maktabma'ruzasi).

O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish o'qituvchining tushuntirishini faol qabul qilish va puxta o'ylash evaziga amalga oshiriladi.

2. Suhbat.O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayoni: ular e'tiborigahavolaetilayotgan savolning mohiyatini anglash, mavjud bilimlar va tajribani safarbar qilish, savolgaoid ob'ektlarni o'zaro taqqoslash, puxtao'ylash va savollarga to'g'ri javob tayyorlashdan iborat.

O'qituvchining rahbarligi: mavzuni qo'yish, savollarni ifodalash, berilgan javoblarni tuzatish, to'ldirish va umumlashtirish kabi holatlarda namoyon bo'ladi.

Suhbat metodi yordamida bilimlarni o'zlashtirishdao'quvchilar mavjud bilimlari va tajribalariga tayanadilar.

3. Darslik (umuman, kitob) bilan ishlash (umumlashma vaxulosalarni anglash, ularni xotirada saqlashgaxizmat qiladi).

Bilimlarni o'zlashtirish manbai bo'lib bosma matn xizmai qiladi. O'qituvchining rahbarligi esa topshiriqni ifodalash, faoliyat maqsadini belgilash, o'quvchilarga darslik bilan ishlashning yangi usullarini o'rgatish, o'zlashtirilgan bilimlarning tushunilish va mustahkamlik darajasini tekshirish kabi ko'rinishlardaaks etadi.

4. O'qituvchilarning kuzatuvi (sinfda va sinfdan tashqari (shu jumladan, sayohat va ekskursiyalar) jarayonlarda).

O'quvchilarning o'quv predmetlari bo'yicha o'zlashtirish holati va hodisalarni kuzata borib, turli fan o'qituvchilarining ko'rsatmalari bo'yicha ularni qismlarga taqsimlab har bir o'quvchining o'zigaxos, o'xshash va muhim jihatlarini aniqlashga yo'naltiriladi.

5. Laboratoriya ishlari. Mazkur jarayonda aniq vazifa, ya'ni, ma'lum sharoitdama'yan hodisalarni kuzatish yuklanadi. O'quvchilar hodisalarni kechish jarayonini kuzatadilar va tahlil qiladilar.

Bilimlar manbai kuzatilayotgan hodisalar va ularning kechish jarayonidir. O'qituvchi vazifa mohiyatini ifodalaydi, o'quvchilarni nazariy bilimlar bilan qurollantiradi, umumiy jarayon va bosqichlarni kuzatish yo'llari hamda yakuniy xulosa chiqarishni o'rgatadi.

6. Mashq (aqliy va faoliyatli mashqlar). O'quvchilar tomonidan bilimlarni o'zlashtirish jarayonining o'zigaxosligi, nazariy asoslar o'zlashtirilgach, ayrim materiallardagi o'xshash harakatlarning ko'p bora takrorlanishi kuzatiladi.

Bilimlar manbai: o'zlashtirilgan bilimlar vaxususiy tajriba sanaladi.

O'qituvchi mashqni bajarish uchun joy hamda vaqtni belgilaydi, topshiriqni ifodalaydi, uni bajarish bosqichlarining borishini nazorat qiladi, boshqaradi, shuningdek, yakuniy natijalarni tekshiradi.

7. Ijodiy mashq. Ushbu metod o'zigaxos xususiyatga ega bo'lib, o'zigaxoslik masalaning mohiyatini chuqur anglash, uni bajarishga nisbatan mustaqil yondashish, dalillarni saralash va o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni ijodiy bajarish jarayonida bilimlarni qo'llash va kengaytirish kabi holatlar bilan tavsiflanadi. [2. B.140]

Bilimlar manbai va materiali sifatida avval egallangan ijodiy ishlar tajribasi, mavjud bilimlar, kuzatuvlar, shaxsiy tajriba, o'qilgan hikoya, ijtimoiy-foydali ishlarni boshqarish kabilar qayd etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Myers D. G. Psychology. Hope College. Holland, Michigan, 2010.- P. 910.
2. Robert J. Sternberg,. Karin Sternberg Cognitive Psychology. 2010. P-643
3. Jo'rayeva. S. X, Yunusxo'jayev Z. Sh, "Kasbiy psixologiya". Uslubiy qo'llanma. Toshkent-2014.
4. Mamajonov I, Alijonova M, Qambarov A, Mamatov R «Opportunities of eastern thinkers on improving the preparation of the future economist for innovative activity» Journal of critical reviews. 2020.
5. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)
6. Хўжамбердиева М. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Muғalim ham uzlукsiz bilimlenidirў, 2021 жыл № 2

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALARDA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

Tursunov Q.Sh.

(Qarshi MII "Fizika va elektronika" kafedrası dotsenti, PFD.)

Annotatsiya

Maqolada pedagogik texnologiyadan asosiy maqsad har bir darsda aniq topshiriq shaklida berilgan materialni o'zlashtirishga erishish qaratilgan fikrlar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: muammo, tanqidiy fikrlash, tushuntirish, o'zlashtirish, bilish, tushunish da'vat, anglash, fikrlash.

Аннотация

В статье раскрывается основная цель педагогической технологии, заключающаяся в достижении усвоения материала, представленного в виде конкретной задачи на каждом уроке.

Ключевые слова: проблема, критическое мышление, объяснение, согласование, знание, понимание, вызов, понимание, рассуждение.

Annotation

The article reveals the main goal of pedagogical technology, which is to achieve the assimilation of the material presented in the form of a specific task in each lesson.

Key words: problem, critical thinking, explanation, agreement, knowledge, understanding, challenge, understanding, reasoning.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarining kirib kelishi jadallashmoqda va bu ta'lim jarayonini yanada sifatli tashkil etishga ta'sir ko'rsatayotgani ko'zga tashlanmoqda.

Talabalarning ongi va tafakkurini rivojlantirishda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mohirona tadbiq eta olishi, ta'limning yangi–yangi yo'l va usullarini izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan ijobiy foydalana olishi juda muhimdir. Shuning uchun ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylandi. Talabalarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o'rgatishda ongini o'stirishda, dunyoqarashini shakllantirishda, nutqni boyitishda bilimga ishtiyoq va qiziqishini oshirishda bir so'z bilan aytganda, ta'lim samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish muhim rol o'ynaydi va mavzuning dolzarbligini belgilaydi[1].

Pedagogik texnologiyadan asosiy maqsad har bir darsda aniq topshiriq shaklida berilgan materialni o'zlashtirishga erishish hisoblanadi. Har bir o'qituvchi o'z darsiga o'quv dasturga asoslangan holda talabalar egallashi zarur bo'lgan bilimlar xajmini aniq belgilaydi. Pedagogik texnologiyada bilimlarni o'zlashtirishga talabaning faol ishlashi va fikrlashi zaruriy element hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyada talabalarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish talab etiladi. Tanqidiy fikrlash deganda o'rganilayotgan bilimning turli tomonlari haqida mulohaza yuritish nazarda tutiladi.

Tanqidiy fikrlashni mulohazali fikrlash deyish ham mumkin. Tanqidiy fikrlash ma'lumotni hech qanday mulohaza yuritmay passiv qabul qilib qarama–qarshi qo'yiladi. Ta'lim jarayonida o'quvchi o'rganilayotgan materialni analiz va sintez qilish taqqoslash, umumlashtirish, abstraksiyalash hujum va xulosa chiqarish kabi fikr yuritish jarayonlarini bilish kerak[2].

Sanab o'tilgan fikr yuritish sohaları mantiq fanining muammolari hisoblangan. Tanqidiy fikrlar shakllanishi uchun talaba o'zi o'rganayotgan sohani chuqur egallashi, ko'p o'qishi bilim olishi zarur. Tanqidiy fikrlash tafakkurning yuksak darajada shakllanganligini ifodalaydi. Ta'lim jarayoni

talabaning mustaqil fikrlash darajasiga ko'tarilgandagina samarador bo'ladi. Ta'lim texnologiyasining asosiy maqsadi va mohiyati tanqidiy fikrlashni o'stirish, fikrlashga o'rgatishdir. Chunki faqat mustaqil o'qib, fikrlab o'zlashtirilgan bilim mustahkam bo'ladi va bilim egasi uni turli sharoitlarda qo'llashi mumkin. Tanqidiy fikrlash bilim olishning barcha bosqichida amalga oshiriladi. Ayniqsa, muammoli izlanuvchan bosqich tanqidiy fikrlashga asoslanadi. Bu bosqichda talabaning mustaqilligiga keng yo'l beriladi va u ta'lim jarayonida o'z izlanishi asosida yangi bilimlarni o'rganadi. Bu–izlanish orqali bilim olish deb yuritiladi. Bu texnologik jihatdan quyidagicha amalga oshiriladi[3]:

- talaba uchun ahamiyatli bo'lgan muammoni yaratish;
 - o'rganilayotgan mavzuda qarama–qarshiliklarni bartaraf etish;
 - tushuntirish (talaba nomutanosiblik muammo ekanini tushunishi kerak);
 - talaba bilimlarini o'zlashtirish bilan birga, uni o'zining ijodiy izlanishi sifatida his etishi lozim.
- Tanqidiy fikrlashga mo'jallangan ta'lim an'anaviy usuldan tubdan farq qiladi. Chunki an'anaviy usuldan faqat o'qituvchi manbai bo'lib xizmat qiladi, talabaga bilim berishida uning qiziqishi, bilimga munosabati va shu vaqtgacha talaba egallagan bilimini hisobga olmaslik hozirgi kunda ta'limdagi qiyinchilikni keltirib chiqarmoqda. Didaktikadagi asosiy muammolardan biri ham ta'limda talabaning bilim darajasini hisobga olib ishlash hisoblanadi. An'anaviy ta'limda dars o'tilganda o'quvchilarga ma'lumot berish va uni mustaxkamlash asosiy vazifa hisoblangan[4]. Pedagogik texnologiya asosida bilim berishda talabalarni qizitirishga, yangi bilimni bilishi avvalgi bilimlariga, hayotiy tajribasiga bog'lashga e'tibor qaratiladi. Tanqidiy fikrlash strategiyasi ta'limda quyidagi uch bosqichni o'ziga qamrab oladi:

- da'vat;
- anglash;
- fikrlash.

Da'vat bosqichida–talabaga mavzu bayon etiladi va shu sohada uning bilimlari aniqlanadi. Ayrim tushunchalarga izoh berilib, ma'lum qoidalar eslatiladi. Mavzuni o'rganish asosida qanday natijaga erishish ma'lum qilinadi. Da'vat bosqichida mavzu bo'yicha–aqliy xujum o'tkazilishi, mavzu bo'yicha avval egallangan bilimlar qisqa qayd etilishi, savol–javob o'tkazilishi, klaster tuzilishi mumkin. Bu bosqichda talaba shu sohada o'zining bilimi yetarli emasligiga tushunishi ham foydalidir. Chunki shu asosda talabada faol xarakter kelib chiqishi mumkin. Da'vat bosqichida talaba bilimini aniqlash imkoniyatini beradigan testlardan bilimlarini hisobga olish varaqlaridan foydalanish mumkin[5].

Anglash bosqichida–o'rganiladigan o'quv material ustida faol ishlanadi. Talabalarda bilim, ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Talabalar bilan individual, juftliklardagi va guruhdagi ishlar amalga oshiriladi. Talabalarga aniq vazifalar beriladi. Ular faol ishlab, maqsadga erishishlari kerak.

Bu bosqichda ma'ruza, suhbat tushuntirish asosida mustaqil o'qish, juftliklarda va kichik guruhlarda ishlash, munozara, ishlarni o'zaro taqrizlash, yozma ishlar o'tkazish, konferensiya va boshqa usullardan foydalaniladi.

Fikrlash bosqichida – erishilgan natija avvaliga bilimlar bilan taqqoslanadi. Yangi o'zlashtirilgan bilim ifodalanadi. Talaba o'qish natijasida erishgan darajasi baholanadi. O'rganilgan o'quv materiali umumlashtirish va yozma ish, chizma, xulosa fikr va boshqa ko'rinishda ifodalanadi. Bu bosqichda talaba ta'lim jarayonida qo'yilgan maqsadga erishishi kerak. Rejalashtirishda qo'yilgan vazifa amalga oshiriladi. Ta'lim jarayoni da'vat, anglash va fikrlash bosqichlarga asoslanib o'tilsa, talabaning yuqori darajada faolligi ta'minlanadi. O'qituvchi mulohazali tafakkurga asoslanib dars

o'tishda talaba tomonidan ma'lum bilimlar tizimini o'zlashtirishga erishish bilan birga, bilimlarni o'zlashtirish jarayonida talabaning mustaqil faoliyatga e'tiborni qaratishi kerak. Talaba dars davomida mustaqil bilim olish ko'nikmasini o'zlashtirsa, keyingi hayoti va faoliyatida mustaqil ishlash uning bilishga ko'ra asosiy xususiyati bo'lib qoladi. Mulohazali tafakkur har bir bosqichining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Birinchi bosqich da'vatda talabalarining yangi bilimni o'zlashtirishga asos bo'ladigan ma'lumotlar bilan baholanish hosil bo'lsa, bilim mustahkam bo'ladi.

Da'vat bosqichining ikkinchi vazifasi talabalarni faollashtirishdir. Talaba yozma yoki og'zaki shaklda avvaldan olgan bilimlarni bayon etadi va muammolar bo'yicha fikr yuritadi. Da'vat bosqichidagi uchinchi maqsad o'rganilayotgan aniq mavzuga qiziqish shakllanadi, uni o'rganish motivi kelib chiqadi. Mavzuni o'rganishga qiziqtirish ta'limiy maqsadlarni talabaning shaxsiy maqsadiga aylantirish talabani harakatga keltiruvchi eng yaxshi ta'sir hisoblanadi. Anglash bosqichida yangi ma'lumot da'vat bosqichida xotirada faollashtirilgan bilimlar bilan bog'lanadi. Bu fazaning asosiy maqsadi yangi o'quv materialini tushunishini ta'minlashdir. Talaba o'zining maqsadi yangi o'quv materialini tushunishi qanday o'tayotganini kuzatishi kerak. Talabaning o'zida sodir bo'layotgan ichki sub'ektiv psixik jarayon va holatlarni aks ettirishi refleksiya deb yuritiladi.

Fikrlash bosqichida o'rganilayotgan soha avvalgi bilimlarga bog'lanadi va yangi ma'lumotlar asosida xulosalarga kelinadi. O'quvchi avvalgi bilimlariga nisbatan yuqoriroq bo'lgan yangi bosqichga ko'tariladi. Bu agar o'quvchi yangi g'oya va ma'lumotlarni o'z so'zi bilan ifodalay olsa yanada mukamlashadi. Bu bosqichda talabalar o'rtasida ikki tomonlama va ko'p tomonlama fikr almashinish sodir bo'lishi kerak. Fikrlash bosqichiga munozara va refleksiya joriy etilsa, ko'p tomonlama fikrlash sodir bo'ladi. O'qituvchi o'z savollari orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarib boradi. Savollarni to'g'ri qo'ya olish o'quvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. O'qituvchining mulohazali tafakkurini o'stirishga mo'jallangan savolar namunasini keltiramiz.

Da'vat bosqichida:

- o'rganilayotgan mavzuga asos bo'ladigan ma'lumotlarni bilasizmi?;
- ularni bilish nima uchun zarur?;
- nimani anglamoqchi edingiz, lekin aniqlay olmadingiz?;
- bu nima uchun muhim?.

Anglash bosqichida:

- bu o'quv materialdan qanday yangilikni bilib oldingiz?;
- siz bu haqida qanday fikrdasiz?;
- buning ahamiyati nimada?;
- sizga nima kuchli ta'sir etdi?;
- bilib olganingiz sizning tajribangizga mosmi?;
- bu yaxshimi yoki yomonmi?;
- muammoni yaxlit holda qanday tasavvur etasiz?.

Fikrlash bosqichida:

- bu haqda qanday fikrdaman?;
- bu informatsiya sizdagi bilimlarga qanchalik mos keladi?.

Xulosa o'rnida shuni takidlab o'tish mumkinki, talaba o'qituvchi bilan birgalikda faoliyat ko'rsatib, bilimlarni o'zlashtirish bilan birga, uni o'zining ijodiy izlanishi sifatida his etadi. Bunda o'qish faoliyati shaxsiy yutuq sifatida his etiladi, bilish motivatsiyasi o'sadi, o'qishga qiziqish kelib chiqadi. Eng muhimi talabalarda mustaqil va tanqidiy tafakkur shakllanadi.

Adabiyotlar:

- 1.ШодиевД. Ш. Мысленныйэкспериментвпреподаваниифизики.–М., Просвещение, 1987.–96 с.
2. Шодиев Р.Д. Методолого – дидактические основы анализа учебных текстов.–Т.: Фан, 1998.–105 с.
- 3.Зиёмухаммадов Б., Тожиев М. Педагогик технология–замонавий ўзбек миллий модели.–Т.: “LiderPress”, 2009.–104 б.
- 4.Tursunov Q.SH. Fizika ta’limi va ilmiy izlanish metodlari.–//Fizika, matematika va informatika.–Toshkent, 2014.– №1.–111–118 b.
- 5.Турсунов Қ.Ш. Табиий–илмий фанларни ўқитишда моделлаштириш (Монография).–Т., «DAVR PRESS» NMU, 2018.–185б.
6. Хўжамбердиева М. Boshlang’ich sinf o’quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Муғаллим ҳэм узлуксиз билимлендириў, 2021жыл № 2
7. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳэм узлуксиз билимлендириў,2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)

ТАЛАБАЛАРДА ПЕДАГОГИК ЭЪТИҚОДНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕТОДИКАСИ

*Орипова Нодима Халиловна, ҚаришДУ Мактабгача таълим кафедраси мудири,
п.ф.н., доц.*

Аннотация

Ушбу мақолада вариатив моделлаштириш асосида талабалар педагогик эътиқодини шакллантириш методикаси, унинг мазмуни ва вариатив дастурнинг босқичлари баён этилган.

Калит сўзлар: эътиқод, педагогик эътиқод, вариатив дастур, стратегия, босқич, диагностика, методика.

Аннотация

В данной статье описаны методика формирования педагогических убеждений студентов на основе вариативного моделирования, ее содержание и этапы вариативной программы.

Ключевые слова: убеждение, педагогическое убеждение, вариативная программа, стратегия, этап, диагностика, методика.

Annotation

In this state, the methods of forming the pedagogical conviction of students on the basis of variational modeling, its content and stages of variational programs are described.

Key words: persuasion, pedagogical persuasion, variable program, strategy, stage, diagnostics, methodology.

Вариатив моделлаштириш асосида талабалар педагогик эътиқодини шакллантириш методикасининг самарадорлиги унинг ўзига хос, турли-туман интерактив йўллар ва усулларни танлай билиш ҳамда муваффақиятли қўллаш билан белгиланади. Ваҳоланки, вариатив моделлаштиришнинг асосий шартларидан бири ҳам бир хилликдан йироқлашишдир. Шу боисдан ишлаб чиқиладиган методиканинг турли вариантларга бой бўлиши вариатив моделлаштиришнинг амалий натижадорлигини юксалтиради. Методикани амалга ошириш жараёнида қўйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз:

талабаларнинг касбий ва шахсий фазилатларини

- ривожлантириш;
- талабаларда педагогик фаолиятга доир билимларни эгаллашга нисбатан мотивацияни вужудга келтириш;
- талабаларда муаммоли вазиятлардан чиқиш усул ва воситаларини излаб топиш кўникмаларини шакллантириш;
- методикани тадбиқ этиш жараёнида дифференциалликка риоя қилиш.

Талабаларда педагогик эътиқодни шакллантиришга хизмат қиладиган методик ишлар қуйидаги педагогик талабларга жавоб бериши лозим:

- талабаларнинг педагогикмослашувчанлигини ривожлантириши;
- талабаларда рефлексивлик, адаптивлик, коммуникативлик сифатларини таркиб топтириши;
- талабаларда педагогик эътиқоднинг барча компонентлари: педагогик билим, ватанпарварлик, педагогик садоқат, ирода, педагогик ҳалоллик кабиларни шакллантиришга хизмат қилиши;
- талабаларни энг сўнгги янгиликлар, педагогик маҳорат, касбий компетенциялар ҳақида тизимли билимлар билан куроллантириши даркор.

Методик ишлар қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилиши шарт:

1. Режалаштириш ва тизимлаштириш (вақти, жойи, регламенти ва турларини аниқлаш);
2. Ташкил этиладиган тадбирларнинг мавзуси, вақти ва жойини талабаларга эълон қилиш;
3. Тадбирларни ташкил қилиш жараёнида талабаларнинг барчаси иштирокини таъминлаш;
4. Бўлажак педагогларнинг қобилиятлари ва имкониятлари даражасидан келиб чиққан ҳолда ишларни тақсимлаш;
5. Тадбирни амалга ошириш;
6. Тадбир натижаларини талабалар билан бирга таҳлил қилиш ва баҳолаш.

Юқоридаги вазифаларни амалга ошириш учун ёрдам берадиган қуйидаги методик тавсияларни баён этишни лозим топдик:

1. Ташаббускор, ташкилотчи ва иқтидорли талабаларни тадбирлар жараёнида саралаб олиш ҳамда уларни қўллаб-қувватлаш;
2. Методик ишларни замонавийлаштиришда вертуаллик ва мобилликдан фойдаланиш;
3. Методик ишлар ёрдамида баъзи талабалар дунёқарашидаги эътиқод бўшлиғини бартараф қилиб бориш;

Мазкур ишларни амалга оширишда энг аввало педагог талабани келгуси фаолиятга тайёрлаши ҳамда педагогик фаолиятнинг нозик масалаларини мустақил ва креатив ёндашув асосида ҳал қилиш, тезкор ва адолатли қарор қабул қилишга ўргатиши лозим. Энг муҳими, методик ишларда асосий эътибор талаба шахсига қаратилиши, унинг ички имкониятларини намоён этиши учун шарт-шароит яратиб бермоғи даркор.

Талабаларда педагогик эътиқодни шакллантиришга қаратилган методик ишларнинг асосий вазифаси қуйидагилардан иборат бўлмоғи лозим:

1. *Талаба шахсининг ёрқин қирраларини намоён этишига, эркин ва мустақил фикрлашига, бўлажак ўқитувчи фазилатларини эгаллашига кўмаклашиш;*

2. Талабаларни жисмоний чиниқтириш, ўз соғлиғи ҳақида қайғуришга ўргатиш, соғлом овқатланиш ва соғлом тумуш тарзига амал қилишга даъват этиш;
3. Психологик машқлар ва тренинглар ёрдамида талабаларни педагогик фаолиятга маънавий-руҳий тайёрлаш, иродасини чархлаш, мураккаб вазиятлардан осон чиқиб кетиш йўлларини ўргатиш;
4. Талабаларда ўз фаолиятини режалаштириш ва ўз устида мустақил ишлаш кўникмасини ҳосил қилиш, креативликни шакллантириш;
5. Талабаларнинг гоёвий-сиёсий онги ва тафаккурини ривожлантириш асосида улар эътиқодини мустаҳкамлаш, турли мафкуравий гоё ва оқимлар таъсирига тушиб қолишининг олдини олиш;
6. Ёшларнинг ўз шахсий ҳаётини мақсад асосида қўришга даъват этиш, вақтни қадрлашга ўргатиш, таълимнинг ижтимоий аҳамиятини чуқур англатиш, маданий ҳамда дунёвий билимларни эгаллашга бўлган эҳтиёжларини қондириш;
7. Талабаларни педагогик маҳорат асосларини тизимли эгаллаш ҳамда турли фаолиятлар жараёнида педагогик қобилиятларини синаб ва бойитиб боришлари учун шарт-шароитлар яратиш. Биз таклиф этаётган методикани амалга ошириш ва талабаларда педагогик эътиқодни шакллантириш жараёнини тизимли равишта амалга ошириш учун вариатив дастур ишлаб чиқдик.

Ушбу вариатив дастурни тўрт стратегик-тактик босқичда амалга оширилишини назарда тутдик. Бизга маълумки, олий маълумотли педагогик кадрлар тайёрлаш ўзаро узвий боғланган икки жараён асосида, бири стратегик, иккинчиси эса тактик йўналишда амалга оширилади.

Стратегик жараён – маълум бир вақт оралиғида келажакни одиндан режалаштириш, мураккаб вазиятлардан чиқиб кетиш учун ҳаракат дастури ва мақсадга эришишни кафолатлашдир. Айнан педагогик кадрлар тайёрлаш тизимида стратегия талабаларни назарий билимлар ва амалий кўникмалар билан қуроллантириш ҳамда уни амалга оширишни режалаштириш масалаларини ўз ичига олади, стратегик жараёнда таълим-тарбия қонуниятлари ва усуллари тадбиқи кўзда тутилади. Ўз навбатида талабаларнинг педагогик эътиқодини стратегик ривожлантириш узоқ йилларни ўз ичига олмоғи ва бўлажак ўқитувчининг касбий-ахлоқий фазилатлари, эътиқоди, муомала маданияти, жамоага мослашувчанлигини ривожлантиришни кўзламоғи лозим. Тактика стратегияни амалга ошириш усули, тарзи маъносини билдириб, кўзланган мақсадни конкрет шароитларда амалга оширишда қўлланадиган принциплар, ёндашувлар ва усулларни ўз ичига олади.

Қуйида вариатив дастурнинг босқичлари ва мақсади, мазмуни ҳақида тўхталиб ўтамиз.

1. Ташхислаш-стратегик босқич. Бу босқичда талаба билан танишув амалга оширилади ва уларнинг қизиқишлари, қадриятлари, муаммолари ҳақида маълумотга эга бўлинади. Шу билан бирга, бу босқичда талабанинг танлаган касбига нисбатан муносабати аниқланади ва уларнинг мутахассислик фанларидан ўзлаштирган кўрсаткичлари мониторинг қилинади.

2. Педагогик эътиқодни шакллантиришнинг дастлабки стратегик-тактик босқичи. Мазкур босқичда талабаларга ўқитувчилик касби назарияси, унинг тарихий илдишлари, педагогик касбининг жамият тараққиётидаги ўрни ва роли, педагогик этика, педагогик эътиқодга доир назарий ва амалий билимлар бериш назарда тутилади, чунки, талабаларда педагогик эътиқодни шаклланишига тўсқинлик қилувчи омиллардан бири уларда педагогик фаолият ҳақидаги билимларнинг етарли эмаслигидир. Шу боис дастлаб

уларга ўқитувчилик касби тўғрисида тўлиқ назарий ва амалий билимлар бериш даркор. Бу машғулоти турида кўпроқ талабаларга билим беришнинг вариатив маъруза шаклларидадан фойдаланилади. Яъни бунда маърузанинг турли-туман шакллари: винар, муаммоли, мини маъруза кабилардан самарали фойдаланилади.

3. Тадбикий стратегик-тактик босқич (талабаларнинг аудиториядан ташқари фаолиятига эътибор қаратилади). Ушбу босқич асосий босқич ҳисобланади. Тадбикий стратегик-тактик босқичда талабаларга педагогик фаолиятга мослашувчанликни шакллантиришга доир психологик тренинглари, машқлар ва турли шаклдаги маънавий-маърифий тадбирларда қатнашиш таклиф этилади.

Умуман олганда, бўлажак ўқитувчилар педагогик эътиқодини шакллантириш жараёнида методик ишларнинг вариатив шаклда бўлиши бугунги давр талабаларининг келажакда касбий фаолиятга тез ва осон мослашувчанлигини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Пикан В.В. Технология вариативного обучения – М. : Перспектива, 2008. – 144 с.
2. Клейменова Е.В. Педагогические условия реализации вариативного обучения студентов высшего учебного заведения. Автореферат. Воронеж. 2009. 23 стр.
3. Галацкова И.А. Моделирование вариативных образовательных маршрутов учащихся как средства обеспечения адаптивности школьной среды. Автореферат. Ульяновск. 2010. 27 стр.
4. Санина Е. И., А. М. Маскаевалар “Вариативное обучение как одно из направлений модернизации образования”. Москва. Преподаватель XXI века. 2010. №4 7-10 стр.
5. Абдуллаева Н.Ш. Мактабгача таълимни вариатив ёндашув асосида такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферат. Т.: 2019. 51.
6. Живокоренцева Т.В. Вариативность образования: проблемное поле современных интерпретаций // Вестник ИГЛУ 2012. №4 187-193 стр.

ИМКОНЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМИ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИНИНГ СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ

М.Х.Жўрахўжаев

Андижон вилояти Хўжаобод тумани ХТБга қарашли 5- умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчи – логопеди (А. Қодирий номидаги ЖДПИ мустақил тадқиқотчиси)

Аннотация.

Ушбу мақолада Республика ва тажриба синов ишлари олиб борилаётган вилоятлар кесимларида имконияти чекланган, узок вақт даволанишга мухтож бўлган уйда якка тартибдаги таълим билан қамраб олинган болаларнинг статистик маълумотлари ва уларнинг таҳлили ёритилган.

Аннотация.

В данной статье приведены статистические данные и анализ детей с ограниченными возможностями здоровья, охваченных индивидуальным обучением на дому, нуждающихся в длительном лечении в республике и регионах, где проводятся эксперименты.

Annotation.

This article provides statistical data and analysis of children with disabilities who are covered by individual education at home in need of long-term treatment in the Republic and in the regions where the experiments are being conducted.

Калит сўзлар: Касаллик, акли заиф, ташхис, уйда якка тартибдаги таълим, имконияти чекланган, тиббий-маслаҳат комиссия, жисмоний, психик ривожланишида нуқсони бўлган болалар.

Ключевые слова:

Дети с болезнью, умственная отсталость, диагностика, индивидуальное воспитание на дому, инвалидность, врачебно-консультативная комиссия, отклонения в физическом и умственном развитии.

Key words:

Children with illness, mental retardation, diagnosis, individual yeducation at home, disability, medical-advisory commission, physical and mental developmental disabilities.

Бугунги кунда янги Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий соҳаси инсонпарварлик ғоялари асосида интенсив равишда жаҳоннинг этакчи давлатлари даражасида ривожланиб бормоқда. Мазкур йўналишда охириги ўн йилликда мақсадли ва манзилли стратегияларни амалга оширишни кўзда тутган қатор ҳуқуқий-меъёрий асослар ҳаётга жорий этилди. Натижада жисмоний, психик ривожланишида нуқсони бўлган болаларга таълим-тарбия бериш хизматлари ва шароитларини модернизасиялаш устувор йўналиши сифатида белгилаб олинди.

Давлатимиз бош қомуси бўлган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида: “Ҳар ким билим олиш ҳуқуқига эга. Бепул умумий таълим олиш давлат томонидан кафолатланади. Мактаб ишлари давлат назоратидадир”-деб белгилаб қўйилган ҳуқуқий имконият ривожланишида муаммолари бўлган болалар учун ҳам тўлақонли тааллуқлидир[1].

Имконияти чекланган болаларнинг уйда якка тартибдаги таълимини ташкил этишнинг амалдаги ҳолатини қуйидаги вазифалар орқали ўргандик.

1. Статистик маълумотларга таянган ҳолда Республика миқёсида уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчилар контингентини аниқлаш.

Тадқиқот тажриба ишларни ўтказиш учун танланган вилоятлар ва туманлар кесимида уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчилар ўқувчилар контингентини ўрганиш ва таҳлил қилиш, ўқувчилар касаллик ташхислари билан яқиндан танишган ҳолда тегишли меъёрий ҳужжатларга мос тарзда гуруҳларга ажратиш.

Статистик маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилишимиз натижасида Жиззах вилоятида жами 798 нафар ўқувчилар турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга муҳтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилганлиги аниқланди. 798 нафар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни туманлар кесидида ўрганиб чиқдик ва қуйидагиларни аниқладик:

Арнасой туманида 22 нафар, Бахмал туманида 63 нафар, Ғаллаорол туманида 139 нафар, Зомин туманида 105 нафар, Зафаробод туманида 13 нафар, Зарбдор туманида 36 нафар, Пахтакор туманида 39 нафар, Дўстлик туманида 59 нафар, Шароф Рашидов туманида 101 нафар, Фориш туманида 55 нафар, Янгиобод туманида 16 нафар, Мирзачўл туманида 27 нафар, Жиззах шаҳрида 94 нафар, Кўзи ожиз ва заиф кўрувчи болалар учун ихтисослаштирилган мактаб интернатида 10 нафар, 32-ёрдамчи мактаб интернатида 16 нафар, 1-Кар болалар махсус мактаб интернатида 3 нафар ўқувчилар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган.

Шунингдек уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчилар кўрсаткичлари туманлар кесимида таҳлил қилинди.

Энг кўп ўқувчилар жалб қилинган туман Ғаллаорол тумани яъни, 139 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 17.4% ини ташкил этади,

2- ўринда Зомин тумани 105 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 13.1 % ини ташкил этади

3- ўринда Шароф Рашидов туманида 101 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 12.6 % ини ташкил этади.

Статистик маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилганимизда турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга мухтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни касалликлар турлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 12 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим беришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 638-сон Қарори4-илоvasи “Жисмоний, ақлий, сенсор ёки руҳий нуқсонлари бўлган, шунингдек, узоқ вақт даволанишга мухтож бўлган болаларга уйда якка тартибда таълим бериш тартиби тўғрисида”ги низом[2] талаблари асосида гуруҳларга ажратиб чиқдик ва қуйидагилар аниқладик

1-тур касалликлар ташхиси бўйича 250 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 31.3% ини ташкил этади

2- тур касалликлар ташхиси бўйича 373 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 46.7% ини ташкил этади

3- тур касалликлар ташхиси бўйича 63 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 7.8 % ини ташкил этади

4- тур касалликлар ташхиси бўйича ўқувчилар мавжуд эмаслиги аниқланди.

Юқоридагилардан ташқари 798 нафар ўқувчиларнинг 112 нафарига туман(шаҳар) даволаш-профилактика муассасаларида фаолият кўрсатаётган тиббий-маслаҳат комиссиялари тамонидан турли даражадаги ақли заифлик (бошқа касалликлар қўшилмаган ҳолатда) ташхиси қўйилганлиги ва бундай ташхисли болалар умумий ўқувчиларнинг 14.2% ини ташкил этиши аниқланди.

Сирдарё вилоятида 1-11 синфлар кесимида жами 549 нафар ўқувчилар турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга мухтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилганлиги аниқланди.

549 нафар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни туманлар кесимида ўрганиб чиқдик ва қуйидагиларни аниқладик:

Боёвут туманида 70 нафар, Гулистон туманида 53 нафар, Мирзаобод туманида 63 нафар, Оқолтин туманида 35 нафар, Сардоба туманида 15 нафар, Сайхунобод туманида 61 нафар, Сирдарё туманида 81 нафар, Ховос туманида 58 нафар, Гулистон шаҳрида 48 нафар, Янгйер шаҳрида 41 нафар, Ширин шаҳрида 14 нафар, 71- мактаб интернатида 10 нафар ўқувчилар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган.

Шунингдек уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчилар кўрсаткичлари туманлар кесимида таҳлил қилинди.

Энг кўп ўқувчилар жалб қилинган туман Сирдарё тумани яъни, 81 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 14.7% ини ташкил этади,

2- ўринда Боёвут тумани 70 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 12.7 % ини ташкил этади

3- ўринда Мирзаобод туманида 63 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 11.4 % ини ташкил этади.

Статистик маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилганимизда турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга мухтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни касалликлар турлари низом талаблари асосида гуруҳларга ажратиб чиқдик ва қуйидагилар аниқладик

1-тур касалликлар ташхиси бўйича 136 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 24.7% ини ташкил этади

2- тур касалликлар ташхиси бўйича 229 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 41.7% ини ташкил этади

3- тур касалликлар ташхиси бўйича 72 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 13.1% ини ташкил этади

4- тур касалликлар ташхиси бўйича ўқувчилар мавжуд эмаслиги аниқланди.

Юқоридагилардан ташқари 549 нафар ўқувчиларнинг 112 нафарига туман(шаҳар) даволаш-профилактика муассасаларида фаолият кўрсатаётган тиббий-маслаҳат комиссиялари тамонидан турли даражадаги ақли заифлик (бошқа касалликлар қўшилмаган ҳолатда) ташхиси қўйилганлиги ва бундай ташхисли болалар умумий ўқувчиларнинг 20.5% ини ташкил этиши аниқланди.

Андижон вилоятида 1-11 синфлар кесимида жами 1013 нафар ўқувчилар турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга мухтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилганлиги аниқланди. 549 нафар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни туманлар кесимида ўрганиб чиқдик ва қуйидагиларни аниқладик:

Андижон шаҳрида 203 нафар, Хонобод шаҳрида 30 нафар, Андижон туманида 71 нафар, Асака туманида 173 нафар, Балиқчи туманида 114 нафар, Булоқбоши туманида 46 нафар (1 нафари вафот этган), Бўстонида туман 35 нафар, Жалакудук туманида 76 нафар, Избоскан туманида 128 нафар, Олтинқўл туманида 46 нафар, Пахтаобод туманида 131 нафар, Улуғнор туманида 21 нафар, Шаҳрихон туманида 75 нафар, Қўрғонтепа туманида 100 нафар, Хўжаобод туманида 15 нафар ўқувчилар уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган.

Шунингдек уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчилар кўрсаткичлари туманлар кесимида таҳлил қилинди.

Энг кўп ўқувчилар жалб қилинган туман Андижон шаҳри яъни, 203 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 20% ини ташкил этади,

2- ўринда Асака тумани 173 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 17 % ини ташкил этади

3- ўринда Пахтаобод туманида 131 нафар ўқувчилар жалб қилинган бўлиб, бу кўрсаткич умумий ўқувчиларнинг 13 % ини ташкил этади.

Статистик маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилганимизда турли касалликлар туфайли имконияти чекланган ёки узоқ вақт даволанишга мухтожлиги сабабли уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларни касалликлар турлари низом талаблари асосида гуруҳларга ажратиб чиқдик ва қуйидагилар аниқладик

1-тур касалликлар ташхиси бўйича 339 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 33.4% ини ташкил этади

2- тур касалликлар ташхиси бўйича 504 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 49.7% ини ташкил этади

3- тур касалликлар ташхиси бўйича 50 нафар ўқувчилар, умумий ўқувчиларнинг 4.9 % ини ташкил этади

4- тур касалликлар ташхиси бўйича ўқувчилар мавжуд эмаслиги аниқланди.

Юқоридагилардан ташқари 1013 нафар ўқувчиларнинг 120 нафарига туман(шахар) даволаш-профилактика муассасаларида фаолият кўрсатаётган тиббий-маслаҳат комиссиялари тамонидан турли даражадаги ақли заифлик (бошқа касалликлар қўшилмаган ҳолатда) ташхиси қўйилганлиги ва бундай ташхисли болалар умумий ўқувчиларнинг 12% ини ташкил этиши аниқланди.

Учта вилоятда уйда якка тартибдаги таълим билан қамраб олинган имконияти чекланган ёки узоқ муддат даволанишга муҳтож болаларнинг статистик маълумотларини ўрганиб чиқдик ва республика ҳудудида уйда якка тартибдаги таълимга жалб этилган ўқувчиларнинг асосий қисмини психоневрологик касалликлари мавжуд ҳамда бунинг иккиламчи асорати оқибатида ақли заиф ёки рухий ривожланиши сустлашган болалар ташкил этар экан деган хулосага келдик.

Бундан келиб чиқиб, уйдаги таълим сифат самарадорлигини ошириш учун рухий ривожланиши сустлашган ва ақли заиф болалар таълимини ривожлантирувчи усул ва воситаларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 41-модда
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 12 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим беришга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги 638-сон Қарори
3. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 23 сентабрдаги ЎРҚ-637 сонли “Таълим тўғрисида”ги Қонуни 3,15, 55-моддалари
4. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 15-октябрдаги “Ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари тўғрисида”ги ЎРҚ-641-сонли қонуни
5. Ўзбекистон Республикасининг 2008-йил 7-январ, ЎРҚ-139-сон “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни
6. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)
7. Хўжамбердиева М. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2021 жыл № 2

СВЯЗЬ ПРОЦЕССА ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ И ПЕРЕГОВОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕНЕДЖЕРОВ

***Хабиев Темура Рафаэлевич,
соискатель Phd,
Национальный университет Узбекистана***

Аннотация

В статье приводится литературный обзор, касательно изучения связи процесса профессионализации и переговорной деятельности менеджеров. Показано, что

профессиональное становления личности подразделяется на первичную и вторичную профессионализацию. Кроме этого обосновывается связь профессионализации и переговорного процесса в профессиональной деятельности менеджеров. Опираясь на теоретический анализ был сделан вывод о значимости процесса профессионализации менеджеров в формировании их навыков введения переговорной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессионализация, первичная профессионализация, вторичная профессионализация, переговорная деятельность, менеджеры, профессионализм.

Аннотация

Мақолада профессионализация жараёни ва менежерларнинг музокаралар фаолияти ўртасидаги муносабатларни ўрганишга оид адабий шарҳ берилган. Шахсининг касбий шаклланиши бирламчи ва иккиламчи профессионализацияга бўлиниши кўрсатилган. Бундан ташқари, менежерларнинг касбий фаолиятида профессионализация ва музокаралар жараёни ўртасидаги боғлиқлик асосланади. Назарий таҳлил асосида менежерларни касбийлаштириш жараёнининг музокаралар фаолиятини жорий этиш кўникмаларини шакллантиришдаги аҳамияти тўғрисида хулоса чиқарилди.

Калим сўзлар: касбий шаклланиш, касбийлашув, бирламчи касбийлашув, иккиламчи касбийлашув, музокара фаолияти, менежерлар, касбийлашув.

Annotation

The article provides a literary review concerning the study of the relationship between the process of professionalization and the negotiation activities of managers. It is shown that the professional formation of a personality is divided into primary and secondary professionalization. In addition, the connection between professionalization and the negotiation process in the professional activity of managers is substantiated. Based on the theoretical analysis, the conclusion was made about the importance of the process of professionalization of managers in the formation of their skills in the introduction of negotiation activities.

Keywords: professional formation, professionalization, primary professionalization, secondary professionalization, negotiation activity, managers, professionalism.

Успешность переговоров определяется выгодой хотя бы для одной стороны переговоров, в лучшем случае для обеих сторон. Для достижения желаемого результата переговорщики применяют различные стили и стратегии ведения переговоров. Для их эффективной реализации переговорщик должен владеть определенными профессиональными компетенциями и личностными ресурсами, которые детерминируют принятие решений. Каждый человек становится субъектом профессиональных отношений в тех случаях, когда овладевает профессиональными знаниями, умениями, навыками, нормами поведения, ценностными ориентациями, идеалами и внутренними структурами личности, формирующиеся в процессе профессионализации личности.

Само понятие «профессионализация» имеет различные определения, с точки зрения педагогики, социологии (деятельный и стратификационный подход), экономики, психологии и т.д. [8]. Но анализируя и обобщая эти подходы, можно сделать вывод о том, что профессионализация – это процесс овладения необходимыми профессиональными знаниями,

умениями и навыками, а также развитие способности адаптироваться к профессиональной среде [9].

Вместе с этим, профессионализм является результатом этого процесса, тем показателем, свидетельствующий об успешности профессионального становления и развития личности.

Профессионализация включает два взаимосвязанных компонента: профессиональное развитие (психологический компонент) - становление профессионального самосознания, развитие внутренних личностных структур индивида; профессиональная социализация (социальный аспект) - формирование профессиональных знаний, умений, навыков, усвоение социально-профессиональных норм, становление личности как субъекта профессиональной деятельности [6].

Согласно Е.А. Климову, процесс профессионализации начинается с раннего детского возраста и заканчивается поздней зрелостью, состоящий из следующих этапов: предыгра, игра, овладение учебной деятельностью, оптации (выбор профессии), адепт, адаптант, интернал, мастер, авторитет, наставник [4].

В качестве критериев профессионального становления А.К. Маркова выделяет уровни профессионализма личности, включая пять уровней и 9 этапов: допрофессионализм (включает этап первичного ознакомления с профессией); профессионализм (состоит из этапов: адаптации к профессии, самоактуализации в ней и свободного владения профессией в форме мастерства); суперпрофессионализм (состоит из этапов: свободного владения профессией в форме творчества, овладения рядом смежных профессий, творческого самопроектирования себя как личности); непрофессионализм (выполнение труда по профессионально искаженным нормам на фоне деформации личности); послепрофессионализм (завершение профессиональной деятельности) [6].

В своих работах Т.В. Кудрявцев и Т.В. Зеер выделяют основные критерии выделения стадий профессионализма по отношению личности к профессии и уровень выполнения деятельности: первый этап - возникновение и формирование профессиональных намерений; второй этап - профессиональное обучение и подготовка к профессиональной деятельности; третий этап - вхождение в профессию, активное ее освоение и нахождение себя в производственном коллективе; четвертый этап - полная реализация личности в профессиональном труде [5].

В процессе профессионализации важным условием для становления и развития личности является профессиональная деятельность, которая определяется как специализированная и институционализированная деятельность, в которую входит совокупность или система работ, выделенных в более или менее однородную целостность в рамках существующего общественного и технического разделения труда, выполняемая индивидами относительно длительное время на основе специализированных способностей (образования и знаний) и обеспечивающая доход для поддержания существования человека [7]. В ходе профессиональной деятельности формируется индивидуальный стиль деятельности, развиваются профессионально-важные качества личности, приобретает соответствующий опыт деятельности. Социально-гуманистический смысл профессиональной деятельности заключается в том, что она представляет широкие возможности для полноценной реализации человека, вовлекая в себя всю личность, которая является одновременно и продуктом, и регулятором деятельности [3].

Многие авторы (В.И. Венедиктова, А.С. Ковальчук, Ф.А. Кузин, А.А. Петренко, Н.В. Самоукина и др.) утверждают, что общение и деятельность являются взаимосвязанными

самостоятельными сторонами профессионализации специалиста. Вне общения невозможны отношения между людьми, в том числе и деловые, создание благоприятного микроклимата в коллективе, успешная, продуктивная, результативная профессиональная деятельность прочего [1]. Средством организации сотрудничества в решении профессиональных задач через взаимодействие и воздействие в процессе совместной согласованной профессиональной деятельности в наивысшей форме общения – переговоры [2].

В работах Д. Белла (1986), создателя теории постиндустриального общества, социальные структуры состоят из страт, в которых главной детерминантой положения в обществе является профессионализм, а его условием – образование. В рамках данной теории, страты делятся на полуквалифицированных рабочих, ремесленников, клерков, работников торговли и профессиональный класс, который в свою очередь состоит из культурного, административного, ученого и технологического сословий. Все страты могут принимать участие в переговорах, но именно административное сословие (руководители, менеджеры, дипломаты, политики и др.) характеризуется профессиональной спецификой, а именно: ведением переговоров [1].

Таким образом, первичная профессионализация есть процесс становления специалиста. Она включает в себя приобретение профессиональных умений и навыков, необходимых для успешного начала профессиональной деятельности, т. е. приобретение специальности. Профессионализация состоит из двух этапов – первичная и вторичная. Специфика первичной профессионализации состоит в том, что в ее процессе личность становится подлинным субъектом профессиональной деятельности и профессиональных отношений, обретает профессиональный статус и, таким образом, получает возможность активного и функционального участия в социальных процессах (в основном, это учащиеся высших учебных заведений, выбравшие ту или иную специальность). Вторичная профессионализация имеет своей целью превращение специалиста в профессионала, т.е. психологическое, социальное и мировоззренческое развитие личности, формирование особого профессионального мастерства, творческого подхода к профессиональной деятельности и широкого профессионального мировоззрения, включающего в себя духовно-нравственный компонент. Вторичная профессионализация представляет собой становление и развитие профессионализма личности в ходе трудовой деятельности на основе накопления и использования профессионального опыта, профессиональной активности человека и широкого мировоззренческого подхода к решению профессиональных задач.

Список литературы

1. Бескровная Е.А. Деловое общение как условие успешного взаимодействия в профессиональной деятельности / Е.А. Бескровная // Гаудеамус, 2012. - №1 (19).
2. Грэм Р. Переговоры. Секретные методики спецслужб / Р. Грэм. - М.: АБ Пабблишинг Трейд, 2015.
3. История теоретической социологии // Социология второй половины XX - начала XXI века. - М.: Академический Проект; Гаудемаус, 2010. – 526 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. - М.: Академия, 2004.
5. Кудрявцев Т.В. Исследование психологических особенностей профессионального становления / Т.В. Кудрявцев // Психологическая наука и образование, 1997. - №5. - С. 62-74.

6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. - М.: Междунар. гуманитар. фонд "Знание", 1996. – 308 с.
7. Маркова Т.Л. Феномен «профессиональная деятельность»: концептуальный анализ / Т.Л. Маркова // Мир науки. Социология, филология, культурология, 2016. - №3.
8. Миронова Т.Л. Самосознание профессионала / Т.Л. Миронова. - Улан-Удэ, 1999.
9. Цвык В.А. Профессионализация как социальный процесс / В.А. Цвык // Вестник РУДН. Серия: Социология. – 2003. - №4-5.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ХАРАКТЕР ИЗУЧЕНИЯ ПЕРЕГОВОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК СПОСОБА РЕШЕНИЯ КОНФЛИКТА

*Хабиев Темур Рафаэлевич, соискатель Phd,
Национальный университет Узбекистана*

Аннотация

В статье приводится теоретический анализ подходов различных научных дисциплин к пониманию понятия «переговорная деятельность». Было выявлено, что переговоры используются как способ разрешения конфликтных ситуаций, как в житейском, так и в профессиональном плане. Выявлен неоднозначный и противоречивый характер теоретико-методологического осмысления переговорной деятельности в настоящее время.

Ключевые слова: переговоры, переговорная деятельность, конфликт, решение конфликта, деловое общение.

Аннотация

Мақолада "музокаралар фаолияти" тушунчасини тушунишга турли илмий фанларнинг ёндашувларининг назарий таҳлили берилган. Музокаралар кундалик ва профессионал нуктаи назардан зиддиятли вазиятларни ҳал қилиш усули сифатида ишлатилиши аниқланди. Ҳозирги вақтда музокаралар фаолиятини назарий ва услубий тушунишнинг ноаниқ ва қарама-қарши табиати очиб берилган.

Калит сўзлар: музокаралар, музокаралар фаолияти, можаро, низоларни ҳал қилиш, бизнес алоқалари.

Annotation

The article provides a theoretical analysis of the approaches of various scientific disciplines to understanding the concept of "negotiation activity". It was revealed that negotiations are used as a way to resolve conflict situations, both in everyday and professional terms. The ambiguous and contradictory nature of the theoretical and methodological understanding of negotiation activity at the present time is revealed.

Keywords: negotiations, negotiation activity, conflict, conflict resolution, business communication.

Переговорная деятельность является неотъемлемым элементом общественной культуры [2]. Люди в различных аспектах жизни – в политике, в бизнесе, в социальных и иных сферах, в отношениях между людьми – сталкиваются с ситуациями, в которых необходимо вести переговоры [15]. Посредством переговоров люди решают конфликты и регулируют споры в торговых и дипломатических отношениях, а также справляются с различными сложными житейски-бытовыми ситуациями [4]. Таким образом, люди ведут переговоры на протяжении всей своей жизни, решая не только повседневные дела, но и регулируют социальные, политические и экономические отношения [6].

В научной литературе приводится значительное количество работ, касательно теоретического осмысления и эмпирического изучения переговорной деятельности учеными из разных областей наук. Среди российских авторов большой вклад внесли такие ученые как Л.И. Анцыферова, Б.И. Хасан, Н.И. Леонов, А.Ю. Панасюк, Е.Л. Доценко, М.М. Лебедева и др., в чьих работах анализируются особенности восприятия субъектом происходящих изменений и основания для выработки личностью стратегии успешного поведения в ситуации новизны социального контекста [1].

Однако, теоретические основы изучения переговорного процесса в российских работах практически полностью были заимствованы из работ западных авторов [8]. В работах зарубежных авторов (Р. Фишер и У. Юри, В. Мастенбрук, М. Дейч и др.) прослеживается значительный научно-практический вклад в изучение переговоров [20]. К числу узбекистанцев, изучающих теоретические и практические аспекты переговоров при решении дипломатических и экономических вопросов на международном уровне можно отметить А.А. Файзуллаева, И.Р. Мавланова, У. Шарипову, В. Норова и т.д. [12].

В своих работах М.А. Хрусталева приводит результаты метаанализа научных работ, посвященных проблеме изучения переговорной деятельности. На основании чего были выделены доминирующие подходы к исследованию данного феномена [13]: *методологический подход* – раскрывающий не отдельные аспекты, а целостную картину переговорного процесса; *технологический подход* – основывается на строго математическо-логических процедурах оценки переговорного процесса в рамках концепции кооперативных игр (Дж. фон Неймана и О. Моргенштерна); *психологический подход* – традиционный вектор исследований, направленный на изучение: личностных качеств переговорщика с целью создания «модели эффективных переговоров», национальных стилей ведения переговоров, влияния морально-этических норм и ценностей участников переговоров на их поведение и результат. Третий подход (практический) выделяет С.Г. Шеретов, считающий, что существенное количество работ по переговорам оставляют так называемые практически-ориентированные труды, которые можно назвать «руководствами к действию», подчеркивая их практическую значимость для специалистов-переговорщиков [19].

Этимология слова «переговоры» происходит от латинского языка - *negotium*: *nes*, *ni* — «нет» и *otium* — «досуг», что говорит о первоначальном родстве этого понятия с торговлей и деятельностью коммерсантов [19]. В русском языке «переговоры» близкие по значению со словами «уговорить» и «договориться». В источниках приводятся два определения термина «переговоры»: *в широком смысле*, переговоры – это обмен мнениями с другим человеком, с целью изменения взаимоотношений, возможности прихода к общему мнению и согласию, по возникшему вопросу; *в узком смысле* - тип межличностного взаимодействия сторон, целью которого является организация сотрудничества или разрешения конфликта, оформленные в виде документа [16].

В общем и целом, переговорная деятельность рассматривается как сложная форма человеческого взаимодействия, целью которой является стремление договориться друг с другом о чем-либо [14], является предметом исследования многих наук, среди которых политология, социология, дипломатия, теория управления, психология, кибернетика и т.д. [3]. В юриспруденции переговорная деятельность рассматривается как процесс совместного принятия решения двумя или более оппозиционными сторонами юридического конфликта посредством диалога, целью которого является поиск компромиссного и взаимоприемлемого решения [7]. Под переговорами в конфликтологии понимается такая модель организации

конфликтов и разногласий, которая предполагает "прямое" согласование интересов конфликтующих сторон через открытые обсуждения участниками своих позиций [11]. В психологии управления часто встречается следующее понимание термина «переговоры» – это такой процесс, посредством которого две или более стороны пытаются договориться о взаимных уступках во взаимодействии [9].

В рамках международной дипломатии переговорный процесс является одной из основных форм контакта между представителями разных государств в целях обмена мнениями, решения вопросов, представляющих взаимный интерес, урегулирования разногласий, развития сотрудничества в различных областях, выработки и заключения международных соглашений и т.п. [12, 18, 20]. В политологии переговоры представляют собой специфический вид политического межличностного взаимодействия сторон и совместной деятельности, ориентированный на разрешение политических конфликтов или организацию сотрудничества и предполагающий совместное принятие решения, оформленного письменным соглашением или договором [5, 8]. В рамках социологии наиболее популярным является определение В. Мاستенбука, который понимал под переговорами такую стратегию, позволяющую прийти к некоторому соглашению в случае конфликта интересов между сторонами [13].

Согласно Оксфордскому толковому словарю по психологии [17] переговоры определяются как процесс, применяемый двумя или более людьми или группами, с целью договориться о взаимных уступках в их взаимодействии. Схожее понимание понятия «переговоры» можно найти в определении Рубина и Брауна, которые давали определение переговорам как процессу между двумя или более сторонами, пытающиеся договориться о том, что каждая сторона должна отдать и взять, или исполнить и получить, результатом этого процесса служит совершение сделки [10].

При теоретическом изучении переговорной деятельности становится очевидным отсутствие его общепринятого определения. Тем самым, междисциплинарный характер изучения переговоров определяет многогранность понимания данного феномена, где каждая научная дисциплина рассматривает его через призму своей методологической доктрины.

Список литературы

1. Андреева Г.М. В поисках новой парадигмы: традиции и старты XXI века // Социальная психология в современном мире / под ред. Г.М. Андреевой, А.И. Донцова. – М., 2002.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология. – М.: ЮНИТИ, 2008.
3. Бекашев К.А. Международное право. Учебник для бакалавров. Отв. ред. К.А. Бекашев. – М.: ООО "Перспектив", 2014.
4. Беланже Л. Переговоры. – СПб., 2002.
5. Василенко И.А. Политические переговоры Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2006. – 271 с.
6. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека. – М.: Наука, 1994. – 328 с.
7. Канайкина Т.А. Переговоры как способ разрешения юридического конфликта // Молодой ученый. 2015, №12. – С. 604-605.
8. Карпенко А.Д., Стребков А.И., Алейников А.В. Трехкомпонентная модель управления переговорным процессом: теоретические обоснования практик применения // Вестник СПбГУ. Философия и конфликтология. 2018, Т. 34 (3). – С. 414-428.

9. Козьяков Р.В. Психология управления: Учебное пособие. – М.: МГУП имени Ивана Федорова, 2012.
10. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – с. 1876.
11. Корягина Н.А., Михайлова Е.В. Социальная психология. Теория и практика. Учебник и практикум для СПО. – М.: Юрайт, 2019.
12. Мавланов И.Р. Международные экономические переговоры: Методическое пособие по проведению практических занятий. Университет мировой экономики и дипломатии Республики Узбекистан. – Ташкент: УМЭД, 2015.
13. Мастенбрук В. Переговоры. – Калуга: Калуж. ин-т социологии, 1993. – 175 с.
14. Мокшанцев Р.И. Психология переговоров: учеб. пособие. – Москва, Новосибирск: ИНФРА-М, 2002. – 352 с.
15. Окатов А.В., Соловьев Д.А. Переговоры как вид деловой коммуникации // Вестник Тамбовского университета. Серия: Общественные науки. – Тамбов, 2017. – №4 (12).
16. Психология и этика делового общения Психология деловых переговоров / А. Коврова // Интернет-справочник, 2018. [Электронный ресурс] URL: [https://zachnik.com/spravochnik/psihologija/psihologija-i-etika-delovogo-obschenija/delovye-peregovory/#:~:text=Переговоры%20\(в%20широком%20смысле](https://zachnik.com/spravochnik/psihologija/psihologija-i-etika-delovogo-obschenija/delovye-peregovory/#:~:text=Переговоры%20(в%20широком%20смысле) (дата обращения 10.11.2021).
17. Ребер А. Оксфордский толковый словарь по психологии / Под ред. А. Ребера. – М.: Вечер, АСТ, 2002.
18. Чумаченко Т.Н. Международные переговоры: понятие и типология на современном этапе. – Алматы: Вестник КазНПУ, 2014
19. Шеретов С. Ведение переговоров. – Алматы: Юрист, 2008. – 92 с.

АҚЛИ ЗАИФ БОЛАЛАР ТОИФАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС РИВОЖЛАНИШИ

Абдуназаров Абдумутал Олимович

*ЖДПИ Педагогика-психология ва musiқа йўналишларида масофавий таълим
кафедраси мудири*

ПОДГОТОВКА ИНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОТСТАЛЫХ ДЕТЕЙ К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ КАК ДОЛЗАРБСКАЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Ушбу мақолада ақли заиф болаларни ижтимоий ҳаётга мослаштириш уларни мустақил ҳаётга таёрлашни ўзига хос жиҳатлари очиқ берилган. Асосан, адабиётларда бу масаланинг моҳиятига оид қарашлар санаб ўтилган.

Калит сўзлар: Махсус таълим, ақли заиф, имконияти чекланган, ижтимоий ҳаёт, инклюзив таълим, эндоген, экзоген.

Аннотация

В данной статье раскрывается специфика адаптации умственно отсталых детей к социальной жизни и подготовки их к самостоятельной жизни. В основном в литературе перечисляются взгляды на сущность вопроса.

Ключевые слова: Специальное образование, умственно отсталые, инвалиды, социальная жизнь, инклюзивное образование, эндогенное, экзогенное.

Annotation

This article reveals the specifics of adapting mentally retarded children to social life and preparing them for independent living. Basically, the literature lists the views on the nature of the issue.

Keywords: Special education, mentally retarded, disabled, social life, inclusive education, endogenous, exogenous

Бугунги кунда мамлакатимизда таълимнинг ҳар бир соҳаси каби махсус таълимнинг мазмунини такомиллаштириш, амалиётга инновацион технологияларни жорий этиш масаласи долзарб саналмоқда. Махсус таълим ривожланишида муаммолари бўлган болаларни ўқитиш, тарбиялаш ва ҳаётга тайёрлаш вазифаларини ҳал этади. Маълумки, у ёки бу турдаги ривожланиш муаммоларига эга болалар орасида мия фаолиятида органик бузилишлар оқибатида интеллектда маълум четга чиқишлар, оғишларга эга болалар мавжуд бўлиб, улар ихтисослаштирилган таълим муассасаларида таълим оладилар. Жаҳон миқёсида бу каби болалар ер юзи аҳолисининг 3 % ини ташкил этади. Ақли заиф болалар ва ўсмирларнинг таълим олиши ҳалқаро ва миллий ҳуқуқий-меъёрларга асосланади.

Бугунги кунда мамлакатимизда мактабгача ёшдаги ҳар бир болани таълим билан қамраб олиш, атроф муҳитга мослаштириш учун уларнинг имкониятларига мос ёндашувларни амалиётга татбиқ этиш вазифалари долзарб саналмоқда. Болалар соғлом ёки муайян муаммога эга бўлмасин, улар қанчалик эрта таълимга жалб этилсалар, шунчалик мактаб таълимига комплекс тайёр бўлишига кенг имконият яратилиши миллий ва хорижий амалиётда ўз исботини топган. Хусусан, ақли заиф болаларни ақлий ва нуткий жиҳатдан тайёрлашда атроф олам билан таништириш жараёнининг мазмуни ва унинг болалар ёш

хусусиятларига мос бўлиши муҳим омил саналади. Шу боис, мактабгача таълим ташкилотларида болаларнинг ижтимоийлашувида атроф олам билан таништириш жараёнини ташкил этишнинг самарали усул ва технологияларини тизимлаштириш ҳамда такомиллаштириш миллий мактабгача педагогика соҳасида долзарб масала сифатида юзага келди.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилиб, бир қатор қонунлар қабул қилинди ва уларда бола ҳуқуқлари кафолатлаб қўйилди. Ўзбекистон Республикаси 1992 йилда “Бола ҳуқуқлари тўғрисида” Конвенция (20 ноябрь 1989 йил БМТ томонидан қабул қилинган)ни ратификация қилди. Ушбу Конвенция БМТнинг болаликни муҳофазалаш борасидаги энг универсал ҳужжатиدير. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида» ги Қонунида боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш, камситилишига йўл қўймаслик, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш ва бошқа қатор ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга вазифаларни амалга ошириш кафолатлаб қўйилган. Бундан ташқари охириги 5 йил мобайнида таълимни ислоҳ қилиш, фуқароларнинг бандлигини таъминлаш орқали фаровон ҳаёт кечириш шароитини таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 декабрдаги “Ногиронлиги бўлган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5270-сонли, 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳалқ таълими тизимининг 2030 йилгача ривожлантириш концепциянинг тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712 сонли фармонлари ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифалар мазмунида аҳолининг эҳтиёжманд қатламларига таълим хизматининг мослашган турларини, дифференциал ёндашувларга асосланган тизимни жорий этиш белгилаб қўйилган. Ўсиб келаётган ёшлар орасида ақли заиф болалар мавжуд бўлиб, уларнинг сифатли таълимга жалб этилиши борасида ҳам қатор ижобий ўзгаришлар юз бермоқда. Жумладан, ақли заиф болалар мактаблари учун ўқув режаларни оптималлаштириш, фан дастурларида ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаларини инобатга олувчи вариатив ёндашувларни сингдириш, мазкур тоифа болаларнинг эгаллаши лозим бўлган касб турлари бўйича таълим муассасаларида моддий-техника базани мустаҳкамлаш кабиларни мисол қилишимиз мумкин.

Жаҳон миқёсидаги мураккаб жараёнларни ва мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда “Инсон қадри учун” тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, ижтимоий-иқтисодиёт тармоқларни трансформация қилиш ва ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларда имконияти чекланган болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш масаласи алоҳида устувор йўналишлардан бири сифатида белгиланган. “2022-2026-йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” нинг 66-мақсади айнан ривожланишида турли муаммолари бўлган болалар ва катталарни тўлақонли турмуш тарзи билан таъминлашда сифатли таълим хизматларини кучайтириш ва бу жараёнга инновацион технологияларни татбиқ этиш кўзда тутилган. Жумладан, Тараққиёт стратегиясида таълим сифатини ошириш бўйича 2022-йилда қуйидаги вазифаларни бажариш белгилаб берилди. Улар: ўрта таълим тизимини замон талабларига мослаштириш; умумий ўрта таълим муассасаларида дарсликларни янгилаш дастурини амалга ошириш; тараққиёт стратегиясида инсон қадрини

улуғлашга йўналтирилган ижтимоий ҳимоя сиёсати; ногиронлиги бўлган шахсларни қўллаб-қувватлашнинг самарали тизимини шакллантириш, уларнинг ҳаёт сифати ва даражасини ошириш; ногиронлик белгиси бўйича камситишга йўл қўймаслик, ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқлари, еркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришда тенг шароитларни ва уларни бузганлик учун жавобгарликнинг муқаррарлигини таъминлаш; ногиронлиги бўлган шахсларнинг жамият ижтимоий-иқтисодий ҳаётига жалб қилиниши ва фаол иштирокини таъминловчи инклюзив таълим ва ишга жойлаштириш тизимини такомиллаштириш; ногиронликни белгилашнинг ижтимоий моделига босқичма-босқич ўтиш каби муҳим вазифалар белгиланди.

Ақли заифликнинг клиник-психологик кўринишида етакчи нуқсон билиш жараёнлари функцияларининг тўлақонли ёки етарлича ривожланмай қолганлигидир. Билиш фаолиятининг пасайганлиги фикрлаш ва психик жараёнларнинг суръати, ҳаракатчанлигининг бузилиши, диққат, хотира ва бир қатор бош мия пўстлоқ функцияларининг ривожланмай қолганлигида намоён бўлади. Ақли заифлик ҳақида фикр юритилганда унинг келиб чиқишини ҳам алоҳида ўрганиш муҳим саналади. Чунки ақли заиф болага комплекс ёндашувни танлаш ва амалга ошириш учун аввало болада ушбу муаммонинг қачон ва қандай сабаблар таъсирида юзага келганини билиб олиш зарурдир. Ақли заифлик ҳомиладорлик пайтида, туғилишда ёки илк ривожланиш даврида марказий нерв тизимининг генетик бузилишлари, жароҳатлар, асфиксия, инфекциялар, интоксикациялар оқибатида келиб чиқади. Ақли заифликнинг асосий кўринишларини клиник тавсифлашда муаммонинг патогенези, салбий таъсирнинг вақти ва даражасини ўрганиш тақозо этилади.

1. Эндоген (генетик) таъсирлар оқибатида келиб чиққан олигофрения: ирсий патология билан боғланган, оилада мавжуд бўлган, биринчи марта пайдо бўлган кўриниши.

2. Экзоген таъсирлар натижасида (ҳомилалик ёки постнатал онтогенезнинг дастлабки босқичларидаги инфекциялар, захарланишлар, бош мия жароҳатлари орқали келиб чиққан олигофрения.

Бугунги кунда ақли заифликни ташхислашда уни текширишга оид методларнинг такомиллашиб бориши нерв системасининг генетик бузилишига ҳам аҳамият берилмоқда. Ақли заифликнинг генетик формасига хромосомаларнинг турли бузилишлари билан боғлиқ олигофрения киради. Бунда хужайрадаги хромосомалар сонининг ўзгариши, мозаик шаклда бўлиши, бир хромосома қисмининг бошқасига қўшилиши ва б. лар кузатилади.

Ақлий муаммо қайси ёшда намоён бўлмасин, уни юмшатиш ва билинмайдиган ҳолатга келтириш учун комплекс таъсир чоралари тақозо этилади. Шунинг учун замонавий шароитда ақли заиф болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш фақатгина тиббий муаммо сифатида эмас, балки умумий ижтимоий вазифага айланиб бормоқда. Ақли заиф болаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлаш ижтимоий-маданий муҳитни оптималлаштиришни кўзда тутувчи тизимли ўзаро таъсирни ўз ичига олади. Яъни оила, мактаб-интернат, мактаб ва бошқаларнинг мақсадли ҳамкорлиги ва ақли заиф бола учун мос ва хос муҳитни яратишдаги ҳамжиҳатлиги мазкур тоифа болаларнинг ижтимоий ҳаётга тайёр бўлишида муҳим омил саналади. Бундан ташқари ижтимоий ва ҳимояловчи, қўллаб-қувватловчи таъсирнинг барча соҳаларидан фаол фойдаланиш (тиббий, психологик-педагогик ва бошқалар) ҳам ақли заиф болалар ижтимоийлашувининг муҳим шартларидандир.

Ақли заиф болаларнинг ижтимоийлашуви масаласини соғлом болалар ижтимоийлашуви билан қиёсий ўрганиш мақсадга мувофиқлиги боис, кейинги бандда

ижтимоийлашув тушунчаси ва унинг соғлом ва ақли заиф болаларда қандай кечиши хусусида назарий маълумотларнинг баёни келтирилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28-январдаги “2022 — 2026-йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ 60-сонли Фармони

1. Қодирова Ф.Р. Мактабгача ёшдаги болаларнинг иккинчи тилга ўргатишнинг лингводидактик асослари. Дисс. Пед.фан.док. Т.: -2006-360 б.

2. Махмудова Д. Й.. “Махсус таълим муассасалари тарбияланувчиларига малакали психологик хизмат кўрсатишнинг педагогик шарт-шароитлари”. П.ф.н. дисс. Автореф. Тошкент, 2007 йил, 20 б.

“САБЪАИ САЙЁР” ДОСТОНИДАГИ ҲИКОЯТЛАРНИ ЎРГАТИШ ЖАРАЁНИДА ФАНЛАРАРО ИНТЕГРАЦИЯДАН ФОЙДАЛАНИШ

Абдуллаев Комилжон Абдуганиевич,

Наманган давлат университети

“Ўзбек адабиётишунослиги” кафедраси доценти, педагогика фанлари номзоди.

Аннотация

Мақолада умумий ўрта таълим мактабларининг 10-синфида “Сабъаи сайёр” достони ҳикоятларини ўргатиш жараёнида фанлараро интеграциядан фойдаланишнинг ўрни ва самарали усуллари кўп йиллик амалий тажрибалар асосида ёритилган.

Калит сўзлар: Алишер Навоий, “Сабъаи сайёр”, ҳикоят, фанлараро интеграция, ахборот коммуникацион технологиялари, қиёсий таҳлил, аудио-видео лавҳа, интернет, табиатни асраш, савол-жавоб, “Эркин ёзиш”.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СКАЗАНИЯМ В ЭПОСЕ “САБЪАИ САЙЯР”

Абдуллаев Комилжон Абдуганиевич,

Наманганский государственный университет,

доцент кафедры “Узбекское литературоведение”,

кандидат педагогических наук

komiljon.abdullayev.1961@mail.ru

Аннотация

В статье описаны роль и эффективные методы использования межпредметной интеграции в процессе обучения сюжетам эпоса “Сабъаи сайяр” в 10 классе общеобразовательной школы на основе многолетнего практического опыта.

Ключевые слова: Алишер Навои, “Сабъаи сайяр”, рассказ, междисциплинарная интеграция, информационно-коммуникационные технологии, сравнительный анализ, аудио-видео, интернет, охрана природы, вопросы и ответы, “Свободное письмо”.

USE OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN THE PROCESS OF TEACHING STORIES IN THE EPIC "SAB'AI SAYYOR"

Abdullayev Komiljon Abduganiyevich,

Namangan State University

Associate Professor of "Uzbek Literary Studies",

candidate of pedagogical sciences

komiljon.abdullayev.1961@mail.ru

Annotation

The article describes the role and effective methods of using interdisciplinary integration in the process of teaching the stories of the epic "Sab'ai Sayyar" in the 10th grade of secondary schools on the basis of many years of practical experience.

Keywords: Alisher Navoi, "Sab'ai Sayyar", story, interdisciplinary integration, information and communication technologies, comparative analysis, audio-video, Internet, nature conservation, questions and answers, "Free writing".

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, “Адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавиятини кўрсатади. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак. Аждодлар меросини ўрганиш, буюк маданиятимизга муносиб буюк адабиёт яратишимиз учун ҳамма шароитларни яратамиз”[2,1], “Адабиёт масаласи – бу маънавият масаласидир” [3,23], “Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аждодлар ўгити билан бирга сингади” [4,3], “Китоб – инсон тафаккурининг қанотидир” (Ойбек), “Китоб (битик) – барча бунёдкорлик, яратувчанлик ва ақл-идрокнинг, илму донишнинг асосидир, ҳаётни ўргатувчи мураббийдир” [5, 1].

Кўриниб турибдики, ёшлар онгини юксалтириш, уларнинг маънавий дунёсини бойитиш, Ватанни севиш, ардоқлаш, кези келса, унинг обрўси, осойишталиги, равнақи йўлида жон фидо эта олиш хислатларини тарбиялашнинг улкан воситаларидан бири бадий адабиётдир.

Қуйида биз “Хамса”нинг тўртинчи - “Сабъаи сайёр” достони ҳикоятларини ўргатиш машғулотларида фанлараро интеграциясидан фойдаланиш ҳақидаги фикрларимизни ўртоқлашмоқчимиз.

Умумий ўрта таълим мактаби 5-11-синф адабиёт фани ўқув дастурида Алишер Навоийнинг “Хамса” асарини ўрганиш учун 12 соат (академик лицей II, III семестрларида 10 соат) вақт ажратилган: 9-синфда 8 соат “Фарҳод ва Ширин” ва 11-синфда “Садди Искандарий” (академик лицейларда ҳар бир дostonни ўрганиш учун 2 соатдан) дostonи таҳлили учун сарфланади. “Ҳайат ул-аброр”, “Лайли ва Мажнун”, “Сабъаи сайёр” дostonлари ҳақида умумий маълумот билан чекланилади. Ажратилган соатлар етарли бўлмаса-да, ўқувчилар “Хамса”да ифодаланган ғоялар, шоирнинг бадий маҳорати, услуби ҳақида қисқа маълумот оладилар. Аммо “Хамса”нинг тўрт дostonи ҳақида батафсилроқ маълумот бериш имконияти ўқитувчининг ўзига ҳам боғлиқ. Чунки ҳар бир дoston билан чуқурроқ таништириш ўқувчиларнинг адабиётга, санъатга қизиқишларини оширади, шоирнинг шахсига, ижодига бўлган ҳурматни кучайтиради, уларни ахлоқий тарбиялашда муҳим роль ўйнайди. Шу мақсадда биз 11-синфда “Сабъаи сайёр” дostonини ўргатишжараёнида фанлараро интеграциядан фойдаланиш учун мўлжалланган машғулот намунасини тавсия қилмоқчимиз (академик лицей адабиёт дарслаарида ҳам ижодий фойдаланиш мумкин).

Бунинг учун ўқитувчи Алишер Навоий ҳаёти ва ижодини ўрганиш бўйича ўтилганларни мустаҳкамлаш дарси ҳамда синфдан ташқари ўқиш соатини кўшиб, 2 соат вақт ажратади.

Бу машғулотни ўтказиш режалаштирилган пайтда:

1. Ўқувчилар Алишер Навоийнинг ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ материаллар билан яқиндан танишиб чиққан бўладилар.
2. Унинг асарларини, айниқса, “Хамса” дostonларини ўрганишга қизиқишлари кучли бўлади.
3. Ўқитувчи бу машғулотни ўтказиш тартибини олдиндан белгилаб,

бир гуруҳ ўқувчиларга “Сабъаи сайёр” достони ҳикоятларини ўқиб, ўз фикрларини баён этиш (ёки етти ҳикоятнинг аудио шаклини яратиш)ларини, барча ўқувчилар ҳам достоннинг мазмуни билан танишиб чиқишларини топширган бўлади.

4. Биология, расм, мусиқа, информатика фанидан эгалланган билимлар эсга олинishi, улардан дарс жараёнида фойдаланилиши режаси билан таништирилади ва шу фан ўқитувчилари билан ҳамкорликда тайёргарлик кўрадилар.

Ўқитувчи 1-соатдаги машғулотни кириш сўзи билан бошлайди. У ҳамсачилик тарихи, буюк ҳамсанавис (Низомий Ганжавий Шарқ адабиётида биринчи бўлиб 1170-1204 йиллар оралиғида “Панж ганж” (“Беш хазина”) асарини яратди, Хусрав Дехлавий 1299-1302 йилларда “Хамса”, Абдурахмон Жомий 1481-1483 йилларда “Панж ганж” (“Беш хазина”) асарини ёзди; кейинчалик ҳамсанавислик анъанаси давом эттирилиб, 300 нафарга яқин ижодкор “Хамса” ёзганлиги аниқланган)лар, Алишер Навоий “Хамса”сининг яратилиш тарихи, унинг достонлари ҳақидаги маълумотларни эслатади ва асосий эътиборни “Сабъаи сайёр” достонига қаратиб, бу асар ишқий - саргузашт характерда бўлиб, тузилиш жиҳатидан “Хамса” таркибидаги достонлардан тубдан фарқ қилиши, достонда даврнинг катта ҳаётий ва сиёсий муаммолари севги воситасида ҳал қилиниши тўғрисида гапирди. Сўнгра достоннинг сюжетини (шоҳ Баҳромнинг Ажам мулкида адолат ва шавкат билан салтанат суришидан тортиб, то Дилором билан топишиб, бахтиёр бўлиши, сўнгра уни овдаги мағрурона сўзлари учун (Баҳромнинг овдаги мерганлик маҳоратини – ўзи айтганидек, кийикнинг икки оёғини банд этиб, сўнг бошини кесганини мақташ ўрнига “машқнинг натижаси” деб айтгани шоҳнинг ғазабини келтиради) ўз сочларига боғлаб саҳрога олиб бориб ташлашни буюргани, Дилором саройдан йўқотилгач, унинг ишқи, ҳижрон азобида бутунлай ўзлигидан айрилиши, 400 ҳаким ва табиб тўплашиб, икки йил даволаши натижасида бироз ўзига келганлиги, маслаҳат билан етти иқлим услубидаги қаср қурдирилиши, Баҳром ҳар бир кунини биттадан қасрда ўтказиши, у ердаги етти иқлим шоҳларининг қизлари билан суҳбат қуриши ва ҳар кун биттадан мусофирнинг ҳикоясини эшитиб ором олиши кераклигигача бўлган воқеаларни) баён этади.

Достондаги етти ҳикоянинг мазмунини эса олдиндан тайёрланиб келиши топширилган ўқувчилар (кўшимча манба сифатида Азиз Қаюмовнинг “Алишер Навоий” (Шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида лавҳалар) тўплами[6, 86-99]ни тавсия этиш мақсадга мувофиқлигини алоҳида таъкидлаш ўринлидир) ҳикоя қилиб берадилар. Аммо машғулотнинг изчил, қизиқарли ўтишида ўқитувчининг етакчилик маҳорати катта аҳамиятга эгадир. Шунинг учун у ҳар бир ўқувчи ҳикоянинг мазмуни, ғояси, образлари ҳақида фикр юритиб бўлгач, унинг жавобларини тўлдириб, изоҳлаб, кейинги ўқувчининг фикри билан боғланишига ёрдам бериши зарур.

Тайёргарлик билан келган ўқувчилар достоннинг олти ҳикояси (“Фаррух ва Ахий ҳақидаги ҳикоят”, “Зайд Заҳҳоб ҳақидаги ҳикоят”, “Саъд ҳақидаги ҳикоят”, “Жуна ва Маъсуд ҳақидаги қисса”, “Меҳр ва Суҳайл ҳақидаги ҳикоят”, “Муқбил ва Мудбир ҳақидаги қисса”) билан таништиргач, еттинчи ўқувчи хоразмлик созанданинг ҳикояси (еттинчи ҳикоя - “Хоразмлик мусофир ҳикояси”) мазмунини айтиб беради. Унинг айтишича, бу мусофир Хоразмда созандалик бобида ўз асрининг яқтоси эди. Чин савдогари канизагининг санъатдаги тенгсизлиги элга танилгач, унинг созандалик бозори касод бўлади. Кейин у Хожанинг хизматига боради ва канизакнинг сирларидан воқиф бўлади. Бу канизак Дилором бўлиб, созанда (хизматкори)га Баҳром билан боғлиқ воқеаларни айтиб беради. Баҳромнинг буйруғи билан қўл-оёқлари боғлаб саҳрога ташланган Дилоромни уни кўриш учун келаётган

Хожаси топиб олиб, Хоразмга қайтариб олиб келган экан. Ҳозир у тирик бўлиб, ўз санъати билан ҳаммани мафтун этаётгани, Баҳромни ҳали ҳам севиши, унинг келишини интизорлик билан кутаётганини айтади.

Асар таҳлили 2-соатдаги дарсда (бу жараёни кетма-кет соатларда, узлуксиз давом эттирилиши мақсадга мувофиқ) ҳам давом эттирилади. Воқеаларнинг давоми (бу хабар Баҳромнинг мажруҳ танига қайта ҳаёт бағишлаши, Дилоромни бир йиллик хирож эвазига яна саройга қайтариб олиб келиши, бахт оғушида қайта ҳаёт кечириши, яна овга чиқиб, табиатга катта зарар етказиши, натижада, ариқ бўлиб оқаётган ҳайвонларнинг қонига ҳаводан ёққан ёмғир суви аралашиб, асли ботқоқ бўлган ўтлоқни бир зумда балчиқ қилиши, майдон оғирлашиб, Баҳромни аркони давлати, қўшини билан ўз қора домига тортиб кетиши (табиатни топтагани ер ютади, табиатни севиш, асраш керак, чунки барча мавжудот табиатнинг неъматидир, у барчани ўз бағрида улғайтиради) ни эса ўқитувчи айтиб беради.

Шу ўринда Баҳромнинг ҳалокатини ифодаловчи “Сўнгги ов” минатюраси мультимедия воситасида катта экранда намойиш этилади ва асардан олинган қуйидаги парча билан шарҳланади (бу жараёнда матн руҳига мос мусиқа ёки жонли “Най навоси” эшиттириб турилади): “Хулосайи калом, юз ариқ қон оқиб, ҳар бир ариқ ер юзини балчиққа, от оёғи эса у ерларни ботқоққа айлантириб турганда, осмондан ёмғир ҳам қуяберса, ёққанда ҳам шундай ёғсаки, ёмғирни олам халқи устига дарё каби оқизса-да, фалак ундан хижолатга қолса, одам қаерда қимирласа, ўша ер чўкадиган бўлса, бу пайтда эл-улус ўз ҳаётидан кўзини юмса айб эмас. Ниҳоят, шу айтганларимизнинг ҳаммаси бир бўлиб, бир дамда ов қилаётган одамларнинг барчасини ер ютиб, нобуд қилди-қўйди”[9, 525].

Шу ўринда Зокиржон Холмуҳаммад ўғли Фурқатнинг “Сайдинг қўя бер сайёд” мусаддаси[8, 390], Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Қолдим”[8, 160], Бобораҳим Машрабнинг “Агар ошиқлигим айтсам”[8, 229], Алишер Навоийнинг “Меҳр кўп кўргуздим аммо меҳрибоне топмадим”[8, 25] ғазаллари асосидаги кўшиқлардан бирининг ижро этилиши ёки таниқли хонандалар ижросидаги аудио ёзувининг эшиттирилиши ҳам маърузанинг таъсирчанлигини янада ошириш учун хизмат қилади.

Маърузани қуйидагича хулосаланади: “Ҳар бир нарсанинг интиҳоси бор, инсон ҳаёти ҳам абадий эмас. Шунинг учун ҳар бир инсон ўзига берилган қисқа умрини эзгуликка сарф қилиши керак деган ғоя “Сабаъи сайёр” достонининг асосий ғоявий мазмунини ташкил этади.

Бир сўз билан айтганда, Алишер Навоийнинг “Сабаъи сайёр” достони, унинг ҳикоятларидаги эзгу ғоялар ҳозирги кунда ҳам ёшларни ҳар томонлама баркамол шахс бўлиб етишишлари учун хизмат қилиб келмоқда”.

Маъруза хулосалангандан сўнг, савол-жавоб усулидан фойдаланиб (“Кластер”, “БББ”, “Эркин ёзиш” каби интерфаол усуллар ҳам қўлланади), ўқувчиларнинг билими мустаҳкамланади.

Машғулот сўнггида ўқувчиларга дoston ва ундаги ҳикоятлардан олган таассуротларига асосланиб, қуйидаги мавзулардан бирига ўз фикр-мулоҳазаларини ёзиб келиш уйга вазифа қилиб топширилади:

“Сабаъи сайёр” достонидан олган таассуротларим”, “Инсоннинг маънавий гўзаллигини нималарда кўриш мумкин?”, “Ҳақиқий ҳунарманд қандай бўлиши керак?”, “Муҳаббат кишиларни қаҳрамонликка ундайди”, “Сахийлик ва бахилликнинг оқибатлари нималарга олиб боради?”, “Суҳайл ва Меҳрнинг менга ёққан фазилатлари”, “Ёлғон сўзлаган ёрилиб ўлар”, “Дилоромнинг санъатга ҳамда Баҳромга муносабатини қандай баҳолайсиз?”,

“Баҳромнинг ҳалокатига нималар сабаб бўлди?”, “Она табиатни асраб-авайлаш - ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчи”.

“Сабъаи сайёр” достони ҳикоятларини ўргатиш жараёнида фанлараро интеграциядан фойдаланиш ўқувчиларнинг билим доирасини кенгайтиради, мустаҳкамлайди; дастур материалларини пухта ўзлаштиришларига ёрдам беради, ижодкорлик қобилиятини тарбиялайди, ўстиради; эгаллаган билимларини амалиётга тадбиқ этиш малака ва кўникмаларини такомиллаштиради, ўзаро ҳамкорлик муҳитини шакллантиради, мустақил-ижодий ишлаш кўникмаларини ривожлантиради, бадиий ва эстетик дидларини ривожлантиради, санъатга, она-Ватанга муҳаббат, ифтихор ҳисларини тарбиялайди.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича муҳим вазифалар белгилаб берилди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 19 мартдаги видео-селектор йиғилишида сўзлаган нутқи // Халқ сўзи, 2019 йил 20 март.
2. daryo. uz / k / 2020 / 05 / 20 / toshkentda - adiblar - xiyoboni - ochildi - foto/
3. Каримов И. Адабиётга эътибор – маънавиятга, келажакка эътибор. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009. - 40 б.
4. Каримов И. Ватан ва халқ мангу қолади. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2010.
5. “Edu . uz” расмий канали. “ @ covid 19 ni engamiz”. 2020 йил 6 апрель.
6. Адабиёт [Матн]: дарслик-мажмуа (10-синф) 1-қисм / Б.Тўхлиев [ва бошқ.], - Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. – 184 б.
7. Тўхлиев Б. Адабиёт [Матн]. 11-синф: дарслик-мажмуа. 1-қисм. /Б.Тўхлиев [ва бошқ.], - Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат нашриёти, 2018. – 200б.
8. Адабиёт (Мажмуа) : Академик лицейларнинг 2-боскич ўқувчилари учун / Тузувчилар Б.Тўхлиев, Р.Мирсамиқова, О.Аметова. – Т.: Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007. – 432б.
9. Навоий, Алишер. Сабъаи сайёр: (Насрий баёни билан) // Таҳрир ҳайъати: А.Қаюмов ва бошқ.: Масъул муҳаррир Б.Ҳасанов/ - Т.: Нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1991.- 544б.
10. Қаюмов Азиз. Алишер Навоий (Шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида лавҳалар). – Тошкент, 1976. – 160 б.
11. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)

ПСИХОЛОГИК СТРЕСС ҲОЛАТИНИНГ ПАЙДО БЎЛИШ ОМИЛЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Эрназарова Рано Юлдашевна
Қарши давлат университети ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада шахс ҳаёти ва фаолиятида пайдо бўлган муаммоли вазиятлар стресс ҳолати юзага келиши ҳақида маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар

Стресс, босим, зўриқиш, кучланиш, стресс омил, стресс фактлар, ахборот стресси, эмоционал стресс.

Аннотация

В данной статье представлена информация о возникновении стрессовых ситуаций в жизни и деятельности человека.

Ключевые слова

Стресс, давление, напряжение, напряженность, фактор стресса, факты стресса, информационный стресс, эмоциональный стресс.

Annotation

This article provides information about the occurrence of stressful situations in human life and activity.

Keywords

Stress, pressure, tension, tension, stress factor, stress facts, informational stress, emotional stress.

Ҳар бир шахс ҳаёти ва фаолиятида пайдо бўлган муаммоли вазиятлар стресс ҳолати юзага келишига сабаб бўлади. Стресс инсон организмда босим, танглик, кучли зўриқиш ҳолатини юзага чиқаради. “Стресс” сўзи инглиз тилида “босим”, “зўриқиш”, “кучланиш” маъноларини англатади. Стресс инсонда нерв тизимининг қаттиқ эмоционал зўриқиши оқибатида юзага келадиган, кучли ва узоқ давом этувчи психологик танглик ҳолатидир.

Стресс ҳозирги кунда уч хил маънони англатувчи сўз сифатида қўлланилади. Биринчидан, стресс тушунчаси инсонда босим ёки қўзғалишни уйғотувчи ташқи таъсир ёки воқеа-ҳодиса сифатида белгиланиши мумкин. Бунинг учун кўпроқ “стрессор”, “стресс омил”, “стресс фактор” терминлари ишлатилади. Иккинчидан, стресс индивиднинг субъектив реакциясига алоқадор бўлиб, шахснинг ички психик ҳолатини акс эттиради. Инсонда кечувчи ушбу ҳолат ҳиссиёт, ҳимоя реакцияси, енгиш жараёни сифатида талқин қилинади.

Бундай жараёнлар функционал тизимнинг ривожланиши ва такомиллашишига ёрдам бериши, шу билан бирга психик босимни келтириши мумкин. Учинчидан, стресс организмнинг ташқи таъсирга нисбатан жисмоний реакцияси бўлиши мумкин.

Стрессга нисбатан билдирилган реакцияга боғлиқ равишда уни иккига ажратилади. Агар стресс инсонга ижобий таъсир қилса эустресс, салбий таъсир қилса дистресс дейилади. Эустресс инсонга руҳий куч беради, фаолиятга ундайди. Дистресс одамга салбий таъсир қилади. Унинг оқибати аклий, жисмоний, эмоционал ва руҳий зўриқишга, организмнинг ҳолдан тойишига ва қон босимининг ошиши, юрак фаолиятининг бузилишига олиб келиши мумкин.

Г. Селееъ ўз тадқиқотларини умумлаштириб, стрессни қуйидаги уч босқичли жараёндан иборат эканлигини асослади ва умумий адаптацион синдром деб номлади:

Хавотирланиш босқичи стрессорнинг дастлабки кўринишида пайдо бўлади. Қисқа вақт давомида организмнинг резистентлик даражаси пасаяди, жисмоний ва вегетатив функциялар издан чиқади. Кейин организм заҳирани ишга тушуради ва ҳимоя жараёнларининг ўзини бошқариш механизмларини қўшади. Агар ҳимоя реакцияси самарали бўлса, хавотир сўнади ва организм нормал фаолиятга қайтади. Стрессларнинг аксарияти ушбу босқичда ҳал этилади. Бундай қисқа муддатли стресслар стресснинг ўткир реакцияси деб номланиши мумкин.

Резистентлик босқичи (қаршилиқ кўрсатиш) стресснинг таъсири узоқ давом этганда ва организмнинг ҳимоя реакциясини ушлаб туриш зарурати пайдо бўлганда бошланади.

Адаптацион заҳиранинг баланслаштирилган сарфи юз беради.

Тугаиш босқичи организмнинг ўта кучли ва узоқ давом этувчи стрессорлар таъсири билан курашиш механизмларининг бузилишини акс эттиради. Адаптацион заҳиралар амалда камаяди. Организмнинг бардошлилиги пасаяди, оқибатда организмда нафақат функционал бузилишлар, балки морфологик ўзгаришлар бўлиши мумкин.

Стресс организмнинг биологик бутунлиги ҳамда инсон психологик ҳолатга таҳдид солади. Бунга асосланган ҳолда олимлар стресс ҳолатларини 2 гуруҳга – физиологик ва психологик стрессга тафовутлашади.

Психологик стрессшахс томонидан ўзининг қийин, экстремал ҳолатини ўзига хос кўринишда акс эттиришдан иборат бўлган психик ҳолатдир. Психологик стресс вазиятнинг фавқулоддалиги, инсоннинг юзага келган вазиятга муносабати ва унинг мураккаблигини баҳолаши билан белгиланади. Вазифанинг кутилмаганда ўзгартирилиши, зарур тайёргарликнинг йўқлиги, вақт тиғизлиги, ишнинг юқори аҳамиятга эга эканлиги, шунингдек топширилган вазифа учун шахсий масъулият – психологик стрессга олиб келувчи типик вазиятлар ҳисобланади. Ўз навбатида психологик стресс 2 гуруҳга ажратилади:

- *Ахборот стресси* – инсон кундалиқ ҳаётида ахборот оқимлари, воқеалар жуда ҳам кўпки, уларнинг ҳаммасини қабул қилиш инсон психикасини зўриқтиради, толиқтиради ва оқибатда стрессга олиб келади. Ахборот стресси ахборот юкламалари ортиб кетган вазиятларда, инсон ўзи қабул қиладиган қарорлар оқибати учун жуда катта масъулиятли бўлганида пайдо бўлади. Ёшларнинг узоқ вақт компьютер олдида фойдасиз ўтириши, яъни зарарли компьютер ўйинлари ўйнаши, онгини заҳарловчи роликлар томоша қилиши ҳам уларда ахборот стресси пайдо бўлишига сабаб бўлади. Бунинг оқибатида уларда компьютер аллергияси, компьютер истерияси, компьютер фобияси каби салбий психик ҳолатлар юзага келиши, ўқишдан орқада қолиш, яқинлар билан муносабатдан қочиш, салбий фикрлар, норозилик кайфияти шаклланиши, психик зўриқиш пайдо бўлиши мумкин.

- *Эмоционал стресс* – низоли вазиятларида инсоннинг ижтимоий ёки биологик эҳтиёжларини таъминлашни кучли ёки узоқ вақт чегараловчи психоэмоционал кечинма ҳолатидир. Инсон кутилмаган хабардан вокиф бўлиши оқибатида унинг ҳаётида бўладиган ўзгариш – турмушдан ажралиш, ишдан кетиш, яккаланиб қолиш, яқин кишисининг оламдан ўтиши ва ҳақозолар бунга мисол бўлади. Оилада ёки оиладан ташқарида кечirilган кўплаб аввалги қийин вазиятлар эмоционал стресс асоратини қолдиради.

Г. Энгел ва А. Шмейлларнинг фикрича, эмоционал стресс ҳолатидаги шахс чорасиз вазиятда бўлса, бу унда касалликнинг кучайишига олиб келади, яъни инсон ўзини ҳеч кимга кераксиздек ҳис қилади. Айни ҳолатдаги шахс ўзига доимо эмоционал кўмак топа оладиган

ижтимоий муҳитда бўлса эмоционал стресснинг касалликни келтирувчи таъсири камаяди. Ижтимоий кўмакни стресс таъсирларини юмшатовчи механизм сифатида қараш мумкин. Ижтимоий алоқалар шахс учун шунчалик муҳимки, унинг етарли эмаслиги С. Хэндерсон стресснинг бошланишига сабаб, деб ҳисоблайди.

В. Харрис стрессорларни кўриниши ва давомийлигига қараб таснифлаган:

- қисқа вақт таъсир этувчи стрессорлар: омадсизликлар билан боғлиқ; оғир юк, тез ҳаракат; кўрқув.
- узоқ вақт таъсир этувчи стрессорлар: низолар; кўркинчли вазиятлар; айрилиқ; узоқ активликдан чарчаш.

Стрессни классификациялашда турли хил принципларга асосланган ҳолда ёндашилади:

- 1) Стрессга олиб келувчи шароит ва факторлар таҳлили асосида: булар - тирик организм бутунлиги ва гомеостазнинг бузилишига олиб келувчи стимуллар; индивиднинг фаолиятини бузувчи стимуллар (мақсаднинг йўқолиши, эътиборнинг чалғиши); ижтимоий таъсир этувчи стимуллар (ижтимоий конфликтлар, турмуш тарзи);
- 2) Таъсир этувчи куч қандай интенсивликда таъсир этишини ҳисобга олиш асосида: бунда юқори даражада таъсир этувчи салбий таъсир руҳий эмоционал жароҳат чақиради, кам интенсивликдаги салбий таъсир эса фрустрацияга олиб келади.
- 3) Стресс ҳолатида жавоб реакциясининг баҳолаш орқали. Туғма шартсиз салбий рефлекслар маълум бир даражада стресс ҳолатини чақиради, шартли ўз ҳаётий тажрибаси давомида орттирилган рефлекслар эса бошқача даражада стресс ҳолатини чақиради.

4) Зўриқиш ҳолатидаги эмоционал омилнинг ролини таҳлил қилиш асосида.

Стрессли вазиятларда хавотир ҳолатининг ошиши индивид томонидан кўнгилсизлик сифатида кечирилсада, бу ҳолатга қўшилган когнитив ва ҳулкий реакциялар пайдо бўлган кўнгилсизликни минималлаштириш функциясини бажаради. Пайдо бўлган хавотир жараёни стресс ҳолатини қайта баҳоловчи жараён билан кузатилади, бу қайта баҳолаш стресс кечинмасини енгиллатиш учун мос келадиган тўсиш механизмини танлашга, индивидни стрессни юзага келтирувчи вазиятдан чиқариш учун ўзини олиб қочиш мисолидаги баъзи механизмларнинг активлашишига ёрдам беради. Агар стрессни енгил ёки ундан қочиш имконияти йўқ бўлса, хавотир ҳолатини пасайтириш функциясидан иборат психологик химоя механизми ишга тушади. Бу механизмлар: сиқиш, рад қилиш, проекция ва бошқалар-хавотирни юзага келтирувчи стимулни идрок қилишни ўзгартиради.

Стресс фаолиятнинг ажралмас йўлдоши бўлиб, доимо ёнма-ён юради. Оптимал даражадаги стресс инсонга ижобий таъсир этиб уни фаолиятга ундайди. Стресснинг оптимал даражадан ошиши инсон фаолиятига психологик ҳолатига салбий таъсир этади. Шундай экан, ҳар бир инсон ўзида стресс кечишининг оптимал даражасини белгилаб олиши зарур, бу эса унинг фаолияти муваффақиятини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Исаев Д.Н. Эмоциональный стресс, психосоматические и соматопсихические расстройства у детей. СПб.: Речь, 2005. 400 с.
2. Ильин Е.П. Эмоции чувства. – СПб: Питер, 2001. 752 с.
3. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. Дарслик. Т. «Университет» нашриёти 2002. 1-том. 247 б.

4. Хаитов А.У. Спорт психодиагностикаси ва психокоррекция. Дарслик. - Т.: “Ўзкитобсавдонашриёти”, 2020. – 343 б.
5. Хўжамбердиева М. Педагогик билимлар тизимида эйдэкология. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2022 жыл № 1/1 (чоп этилган)
6. Хўжамбердиева М. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekologik kompetensiyalarini shakllantirish zarurati. Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў, 2021 жыл № 2

СИНФДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАР – ЎҚУВЧИЛАР ҚОБИЛИЯТИНИ ЎСТИРИШНИНГ МУҲИМ ТАШКИЛИЙ ШАКЛИ СИФАТИДА

Зиёдуллаева С.

Бошланғич таълим кафедраси ўқитувчиси

Равшанова Г

Карши туман 69-умумий урта таълим мактаб китувчиси

Аннотация

Ушбу мақола синфдан ва мактабдан ташқари ташкил қилинган ишлар ўқувчилар ҳаётидаги тарбиявий фаолиятни тўлдириши ҳақида.

Калит сўз: тўғарак, иқтидор, изчиллик, интеллектуал, тамойил.

Аннотация

Вданной статье внеучебная и внешкольная деятельность дополняет образовательную деятельность в жизни учащихся.

Ключевые слова: круг, талант, постоянство, интеллектуал, принцип

Annotation

In this article, extracurricular and out-of-school activities complement the education activity in students' lives.

Keywords: circle, talent, consistency, intellectual, principle

Дарсдан ташқари машғулотлар иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш учун қулай таълим шакли бўлиб, бундай машғулотлар жараёнида ўқувчиларнинг қизиқишлари ва имкониятларига кўра индивидуал ишлаш имконияти мавжуддир.

Дарсдан ташқари машғулотлар ўқувчиларда мавжуд бўлган иқтидор ва қизиқишлар ўрганилгач қуйидаги шаклларда олиб борилиши мумкин:

1. Фан тўғараклари
2. Якка машғулотлар
3. Интеллектуал танловлар
4. Викториналар

Бундай тадбирлар ўқувчиларнинг қизиқишлари, хоҳишларига кўра ва қобилиятлари аниқланиб ташкил этилади.

Математика фанига қизиқиши ва иқтидори кучли бўлган ўқувчилар билан “Кичик билимдонлар” тўғарагини, она тили ва адабиётга қизиқувчилар учун “Ёш адиблар” ёки “Кичик суҳандонлар” тўғаракларини ташкил этиш мумкин.

Бундай тўғаракларда олиб бориладиган ишлар қуйидаги тамойиллар асосида ташкил этилиши лозим:

1. *Мунтазамлилик тамойили.* Ўқув машғулотлари ўқувчилар имкониятларини инобатга олган ҳолда доимий равишда ташкил этилиши керак.
2. *Изчиллик ва узлуксизлик тамойили.* Яъни машғулотларда ўқувчиларга бериладиган ўқув материаллари оддийдан мураккабга, соддадан қийинга томон

ривожлантириб борилиши ҳамда узлуксиз равишда амалга оширилиши мақсадга мувофиқдир.

3. *Ўқув материалларининг ўқувчилар ёш хусусиятлари ва қобилиятларига мослиги таъмоийли.* Тўғарақларга ўқувчилар иқтидорлари инобатга олган ҳолда жалб этилиши ватўғарақлардаги ўқув материаллари уларнинг ёш ва психологик хусусиятларига мос бўлишига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

4. *Дарс ва дарсдан ташқари ўқув машғулотлари материалларининг боғлиқлиги таъмоийли.* Ўқитувчи иқтидорли ўқувчилар билан дарсдан ташқари машғулотлар давомида ишлар экан, дарс давомида ўзлаштирилган маълумотларга боғлиқ ҳолда ишлаш улар тафаккурини ўқтиришга, айти бир мавзуга тааллуқли кўшимча маълумотларни ҳам ўзлаштиришга ёрдам беради.

5. *Ривожлантириш таъмоийли.* Дарсдан ташқари машғулотлар иқтидорли ўқувчиларнинг қизиқишларини қондиришга ва тафаккурларини ўстиришга хизмат қилиши лозим. Аммо бундай кўшимча машғулотлар уларни зериктирмаслиги, чарчатиб қўймаслиги ва ўзларига бўлган ишончни йўқотмасликларига ёрдам бериши лозим.

Мактабнинг ўқувчилар билан олиб борадиган ўқув машғулотларидан ташқари хилма-хил таълим-тарбия ишлари синфдан ташқари ишлар номини олган. Синфдан ташқари ишлар шахсни ҳар томонлама камол топтириш ва уни ҳаётга ҳамда фаолиятга тайёрлаш учун кенг имкониятга эга. Бу ишлар болаларнинг қизиқишларига мувофиқ тарзда кўнгиллилиқ асосида ташкил қилинади. Ўқувчилар синфдан ташқари ишларда ўзларини қизиқтирадиган машғулотларни танлаб олишади ва уларда мустақил ташаббускорона иштирок этишади.

Синфдан ташқари ишларни тўла қамраб олган тўғарақлар бир неча хилда бўлиши мумкин:

- а) фан тўғарақлари;
- б) касб-ҳунар тўғарақлари;
- с) спорт тўғараги;
- д) бадий хаваскорлик тўғараги.

Синфдан ва мактабдан ташқари ишларга раҳбарлик қилувчи ташкилотчиларнинг вазифалари ҳам кўп қирралидир. Синфдан ва мактабдан ташқари тарбиявий ишлар ташкилотчисининг вазифаларига қуйидагилар киради:

- дарсдан ташқари тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш;
- ўқувчиларнинг синфдан ва мактабдан ташқари кўп қиррали ишларни педагогик жамоа, ўқувчилар ташкилотлари синф фаоллари ёрдамида йўлга қўйиш;
- синфдан ва мактабдан ташқари ишлар йўналишига бевосита раҳбарлик қилган ҳолда, ўқитувчилар, синф раҳбарлари, ота-оналар, ўқувчилар ташкилотлари, синф фаолларига услубий ёрдам кўрсатиш;
- умуммактаб ва мактаблараро ўтказиладиган энг муҳим тарбиявий тадбирларда қатнашиш;
- Синфдан ташқари ишларнинг тарбиявий таъсири кўп даражада ўқув жараёнини ташкил этиш савиясига ҳамда ўқувчилар жамоасининг хилма-хил ишларни қандай йўлга қўйишига боғлиқдир. Синфдан ташқари фаолият мажбурий дастур билан чегараланмайди, балки ёшлари ҳар хил ўқувчиларни ихтиёрий равишда бирлаштиради. Уларнинг ташаббуси асосида ишларни амалга оширади, фанга қизиқтиради, уларни халқнинг маданий ҳаёти муҳитига олиб киради.

Адабиётлар рўйхати

6. Педагогика. А.К.Мунавваровнинг умумий таҳрири остида. - Т.: Ўқитувчи, 1996.- 200 б.
7. Педагогик технология асослари //Мақтаб ва ҳаёт журналига илова. Тузувчилар: Ў.Толипов, М.Усмонбоева. Р.Х.Жўраевнинг умум. таҳ.остида. – Т.: Т.Н.Қори Ниёзий номидаги ЎзПФТИ, 2003. – 32 б.
8. Сафарова Р. Шахсни шакллантириш омиллари. //Ж.Таълим тараққиёти. 2001. № 3-4. 60-63 б.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА СИФАТНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАРИНИ ИЛМИЙ АСОСЛАШ

Бердиев Баҳодир Равшанович Қарши ДУ
“Бошланғич таълим” кафедраси доценти в/б

Аннотация

Мақолада моддий ва идеал воситаларидан биргаликда фойдаланилганда, бир бирини тўлдирганда ёки қўллаб қувватласа, ўрганиш янада самарали бўлиши ўз аксини топган.

Калит сўзлар: моддий воситалар, идеал воситалар, моделлар, кўргазмали воситалар, мустақил иш, математик аппарат.

Мустақил ишнинг барча воситалари моддий ва идеалга ажратилади. Моддий воситаларга дарсликлар, ўқув қўлланмалари, дидактик материаллар, бошланғич мабалар китоблар, тест материаллари, моделлар, кўргазмали воситалар, ўқитишнинг техник воситалари, лаборатория жиҳозлари киради.

Идеал воситалар сифатида тил (оғзаки нутқ), ёзув (ёзма нутқ), турли хил фанларнинг шартли белгилари тизими (математик аппарат ва бошқалар), кўргазмали қуроллар (схемалар, чизмалар, диаграммалар, фотосуратлар ва бошқалар) ўқув компьютер дастурлари, педагог фаолиятини ташкил этиш ва мувофиқлаштириш, унинг малакаси ва ички маданияти даражаси, таълим фаолиятини ташкил этиш методлари ва шакллари, ушбу таълим муассасасида мавжуд бўлган барча ўқитиш ҳамда умумий талаблар тизимидан иборат.

Шуни таъкидлаш лозимки, мустақил ишнинг моддий ва идеал воситаларидан биргаликда фойдаланилганда, бир бирини тўлдирганда ёки қўллаб қувватласа, ўрганиш янада самарали бўлади. Фақатгина барча воситаларнинг яхлитлиги ва бир бирини тўлдириши мазкур тадқиқот ишида мустақил ишлашни талабалар таълими сифатини таъминлашнинг омили нуқтаи назаридан қараб чиқишга имкон беради.

Шунинг билан бирга, талабаларнинг мустақил ишлаши таълим сифатини белгиловчи омил сифатида қараб чиқилмаслиги таъкидлаб ўтилади.

Олиб борилган тадқиқот ишларида замонавий Олий таълим муассасаларида сифатни таъминлаш омили сифатида талабаларнинг мустақил ишларини илмий асослаш муаммоси етарли даражада акс эттирилмаган. Мавжуд илмий тадқиқотларнинг барчаси шубҳасиз назарий аҳамиятига қарамай, улар бошқариш ва мутахассисларни тайёрлаш сифатини таъминлаш масалалари ҳозирги кунга қадар давр талабларига мувофиқ равишда ҳал қилинишига эътибор берилмаган. Шунингдек, касбий таълим мақсадларига эришиш учун ишлатилиши мумкин бўлган мустақил иш салоҳияти ва ундан олий таълим сифатини таъминлаш амалиётида фойдаланишда унинг етарли даражада эмаслиги ўртасида зиддият мавжудлигини таъкидлаш лозим.

Потенциал сўзи лотинча *potensiya* сўзидан олинган бўлиб, рус тилида “имконият” деган маънони англатади. Луғатлар ва энциклопедик нашрларга кўра, потенциал - бу фаоллаштирилиши, муаммони ҳал қилиш ёки муайян мақсадга эришиш ёки қандайдир масалани ечиш учун фойдаланиладиган имкониятлар манбаи, восита, захира манбаи кўринишида ҳаракатга келтирилиши мумкин. “Потенциал” атамаси кимнингдир (алоҳида шахс, ташкилот, умуман жамият) яширин, ҳаётнинг тегишли соҳаларида ҳали намоён бўлмайдиган ўз имкониятлари ёки қобилиятлари мавжудлигини кўрсата олмаганликларини билдиради.

Мустақилишимконияти инсонимкониятигаасосланади. Шунинг билан бирга, маълум бир Олий таълим муассасаларида талабаларининг мустақил иши имконияти мазкур тадқиқот ишида алоҳида шахслар имкониятлари йиғиндиси ёки “шахсий имкониятларнинг бирлаштирилиши сифатида эмас, балки психологик ва алоҳида шахсий омилларга кам боғлиқ бўлган бошқа баъзи бир мавжудот” сифатида тушунамиз. “Инсон салоҳияти”ни ижтимоий тузилманинг иккита проекцияси - институтлар тизими (ҳаётимизни ҳар жиҳатдан тартибга солувчи қонунлар, нормалар тизими сифатида) ва ижтимоий гуруҳ тузилишининг ўзаро таъсирига асосланган ҳолда тавсифлайди. Агар давлат муассасаларининг табиати амалдаги “ўйин қоидаларини”, ижтимоий ва гуруҳ тузилиши эса “жамоани ташкил этиш” тамойилларини белгилаб берадиган бўлса, у ҳолда “инсон имконияти ўйинчиларнинг шахсий ва касбий сифатларини ва жамоавий ишини, уларнинг жамоавий руҳи ва ғалаба қозониш иродасини акс эттиради”

Олий таълим муассасаларида туридан қатъи назар, талабаларнинг мустақил иши имконияти жамоавий тавсифга эга бўлиб, улар учта ўзаро боғлиқ асосий даражадаги алоқалар ва муносабатларни ўз ичига олади:

- ишлаш ва ривожланиш имкониятларини белгилайдиган тўпланган индикатив хусусиятлар тўплами (бу борада потенциал аслида “ресурс” деган маънони англатади);
- ушбу хусусиятларни амалда қўллаш ва улардан фойдаланиш (бу функцияда потенциал “захира” деган маънони англатади);
- ривожланишга йўналтирилган янги хусусиятларни эгаллаш (ривожланиш имконияти).

Мустақил ишнинг имконияти билан боғлиқ бўлган қарама- қаршиликларни бартараф этиш ва унинг таълимни омили сифатидаги моҳиятини аниқлаш учун компетентлиликка асосланган ёндашув самарали бўлади ҳамда унинг асосида мазкур тадқиқот ишида методологик даражадаги бир нечта асосий қоидалар қайд этилади:

- бугунги кунда ўқув дастурини ўзлаштириш ва касбий тайёргарликни ривожлантиришнинг устувор мақсадлари талабаларни ўқув фаолияти ва муносабатларини режалаштириш жараёнларига жалб қилиш, режимда натижаларга эришишнинг онгли танловини қўллаб қувватлаш ва рағбатлантириш орқали ўз ўзини ташкил этиш ва бошқариш билан боғлиқ бўлган Олий таълим муассасаларида битирувчилари компетентлиликлари мажмуасини шакллантириш бўлиши ҳамда Олий ўқув юрти педагоглари ва бошқа мутахассислари билан ўзаро ҳамкорлик қилиш режимида ҳамкорликни амалга ошириш;
- сифат - таълимнинг асосий параметри, унинг ажралмас характери барча асосий функциялар ва фаолият турларини (таълимнинг иқтисодий, ижтимоий, билим ва маданий жиҳатлари) ўз ичига олади. Ҳар бир олий ўқув юрти учун сифатга эътиборни қаратиш бошқарувнинг устунлигини тан олиш демакдир, бу ерда бошқариш таълим фаолияти барча

иштирокчиларининг ҳаракати ва сифат менежменти механизмларидан фойдаланган ҳолда ташкилий муносабатларга раҳбарлик қилишдир;

- ҳар бир алоҳида таълим муассасаларида юқори касбий таълим сифати - таълим фаолияти ва ўзаро муносабатлар субъектлари фазилатларининг (шу жумладан, талабалар таркибининг сифатини қўшган ҳолда), таълим технологиялари ва барча ресурсларнинг сифатини, олий ўқув юртининг ички муҳити воқеликлари шароитида ўз субъектлари фаолиятини ўз ўзини ташкил этишга асосланган таълим жараёнининг сифатини мураккаб кўп босқичли, динамик тизимини тақдим қилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки уларнинг барчаси таъминловчи омилларга тааллуқли бўлиб, якуний сифат - меҳнат бозорида талаб қилинадиган малакали мутахассислар сифатига йўналтирилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Халилов Н. Мустақил таълим шакллари // Халқ таълими. – Тошкент, 2002.- № 5.- Б. 88 – 89.
2. Бурлакова И.И. Использование принципов всеобщего управления качеством и стандартов серии ISO 9000 в педагогическом образовании // Вестник МГОУ, 2012. - № 1. - С. 26-29.
3. Лихачев, Д.С. Слово писателя. - М.: Мысль, 1987.
4. Виштак, О.В. Мотивационные предпочтения абитуриентов и студентов / О.В. Виштак. // Социологические исследования. - 2003. - № 2.
5. Қўйсин О.А. Бўлажак меҳнат таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимнинг педагогик – психологикаҳамияти // Таълим технологиялари. – Тошкент, 2007. - №1. - Б. 31 - 32.

ALISHER NAVOIY MEROSIDA INSONPARVARLIK, VATANPARVARLIK TUYG‘ULARINI ULUG‘LANISHI

*Муҳаммадиева Манзура Маратовна, Қариш давлат университети Мактабгача таълим кафедраси катта ўқитувчиси, PhD
Амирова Гулноза ҚарДУПИ 1-курс магистранти*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning komil insonni shakllantirishda vatanparvarlikka oid fikrlari haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik, do'st, fazilat, xalq, shoir, munosabat, ilmiy bilim

Аннотация: В данной статье содержится информация о патриотических взглядах Алишера Навои на формирование совершенного человека

Ключевые слова: патриотизм, друг, добродетель, люди, поэт, отношение, научное знание

Annotation: This article contains information about Alisher Navoi's patriotic views on the formation of a perfect man.

Keywords: patriotism, friend, virtue, people, poet, attitude, scientific knowledge

Mustaqil O'zbekistonning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" xalqimiz ming yillar davomida yaratgan, asrab-avaylab kelayotgan ilmiy bilim xazinalariga, boy qadimiy merosimizga asoslanadi. Chunki, halqimiz ajdodlardan – avlodlarga meros sifatida o'tib kelayotgan milliy qadriyatlarimizda mavjud bo'lgan hayot tajribalari natijasida yaratilgan o'git va pandnomalarida, chuqur ilmiy bilimlarida, vatanni asrash va ulug'lash kabi

insonparvarlik g'oyalarida vatanga muhabbatni tarbiyalash haqidagi fikr va mulohazalari mavjudki, ular nafaqat bugun balki, kelajakdagi avlodlar uchun ham ahamiyatli va qadrlidir. Ayniqsa, o'zbek xalqining faxri va g'ururi hisoblanmish Alisher Navoiy merosi bugungi kun yoshlari qalbida vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirishda muhim manba hisoblanadi. Alisher Navoiy o'zining badiiy asarlarida komil inson obrazlarini yaratib, ta'lim-tarbiya to'g'risidagi fikrlarini ifodalagan bo'lsa, ta'limiy-axloqiy asarlarida esa komil insonni shakllantirishning mazmuni, yo'llari, usullarini bayon etdi. Zero, Alisher Navoiy Sharq mutafakkirlarining buyuk namoyondasi bo'lib, u inson ichki va tashqi dunyosi uyg'unligining asosi bo'lgan tasavvuf, futuvvat ilmlarini yaxshi egallab, ularni o'z ijodi orqali xalqqa yetkazgan, o'zi ham unga amal qilib, ibratli ishlar qilgan ulug' insondir.

Ayniqsa allomaning vatanni sevish va vatanparvarlik haqidagi fikrlari mavjudki, bu fikrlar yillar o'tgan sari o'z qadr-qiymatini yo'qotmagandir.

Shoir Alisher Navoiy vatan tushunchasini ona yurt, o'rin, tug'ilib o'sgan joy, maskan, manzil ma'nolarida qo'llagan. U o'zining "Hayrat ul- abror" dostonida vatanga bo'lgan e'tiqodini, mehr-muhabbatini namoyon etgan. Shoir tug'ilib o'sgan vatani Xurosonni vatanlar ichra tengsiz vatandir, deya ta'riflaydi:

Ziynat aro ravzai rizvondir ul,
Ravzani qo'y, mulki Xurosondir ul.[1;217-b]

Shuningdek, shoir ona shahrini jannatga qiyoslaydi. Xuroson jahonning ko'ksi, Hirot esa uning yuragidir deb ta'kidlaydi. Hirot shahrining maftunkorligi, go'zal tabiatining tasviri shoir qalamida o'z jilvasini topadi. Shoir vatanining tasvirini keltirar ekan, uning go'zalligi oldida hayrati yanada oshadi:

Alloh-Alloh, ne Hiri, bu Hiri.
Bir-biridan turfa aning har biri.[1; 219-6.]

Navoiy butun hayoti davomida xalq g'ami, dardi, vatanni obodonlashtirish qayg'usi bilan yashadi, ijod qildi. Shu sabab uning barcha asarlarida vatanga muhabbat, vatanparvarlikning yuksak namunasini ko'rish mumkin. Alisher Navoiyning insonga muhabbati vatanga muhabbati bilan mustahkam bog'langan. Insonni sevgan Navoiy el-yurtning obod, farovon, mustaqil bo'lishini va unda insonlarning do'st – yor, ahil, hur bo'lib yashashini istaydi. U vatanga samimiy muhabbatni quyidagi hikoyatida ochiq ifodalaydi:

Bir tez uchar kaptar bor edi. U qanot qoqib ucha boshlaganda ko'tarilib, uzoq-uzoqlarga uchar edi. Kunlardan bir kun u bir shohning tuzog'iga ilinib qoladi. Tuzoq qili qanotiga ko'p shikast yetkazgan edi. Ko'p yillar qafasda azob chekib, nola qilib yotadi. Bir kun u bechora zindondan u qutulib qochib, shodlik va xursandchilik bilan sayrab, osmonga parvoz qilib, har tomonga sinchiklab qarab, o'z makoni tomon yo'l oladi.

Bu muborak qush g'ayrat bilan uchib, necha kunlik yo'lni bir damda bosib o'tdi. Lekin, zamon zulmi ko'p o'zgarishlar yasab, buning turadigan uyasini xarob qilgan edi. O'z joyini topolmasa ham, lekin uchishdan to'xtamadi. Nihoyat u o'z uyasini topdi:

"Base davr urub ehtiyot aylabon,
Buzug' uzra qo'ndi nishot aylabon.
Ki ma'nu serur garchi vayronadur,
Netay shoh qasrinki, begonadur.
Erur qushg'a xushroq chu boqsang ayon,
Murassa' Qafasdin tikon oshyon." [1; 229-6.]

Navoiy tomonidan yaratilgan ushbu hikoyani o'qigan kitobxon qalbida vatanni sevrishga uni asrashga nisbatan muhabbat hissi uyg'onadi.

Alisher Navoiy xalqini, o'z vatanini, uning go'zal tabiatini, xalqning tilini, olimlarni, qahramonlarni, umuman "munosib odamlar"ni chin qalbdan sevar edi. Undagi vatanparvarlik hissi boshqalar vatanini hurmat etadi. Navoiyning vatanparvarlik hissi boshqalar vatanini hurmat etadi. Navoiyning vatanparvarlik hissi uning asarlarida va yaratgan obrazlarida juda yoqqol ko'rinadi.

Xalqni vatanga, el-yurtga muhabbat ruhida tarbiyalash maqsadi, Navoiy o'zining asarlaridagi ko'pchilik ijobiy obrazlarni vatanparvar qilib yaratdi. Farhod bilan Shirin Eron shohi Xisravni Shirinning vataniga –Armanistonga kiritmaslik uchun qattiq kurash olib bordi. Iskandar o'z otasining "mulkinga begonani qo'ymag'il" degan vasiyatini umrining oxirigacha bajarish uchun kurashi.

Vatanni himoya qilish va uni dushmandan saqlash uchun:

"Ayolu vatan uzra to joni bor,

Kishi harb etar toki imkoni bor"[2; 15-6.]

Yani vatan uchun kishi joni boricha, imkoniyat boricha urishadi, deydi Navoiy. Vatanparvarlik faqat el-yurtni himoya qilishdan iborat bo'lib qolmay, balki el-yurtni obod, farovon va baxtli qilish uchun kurashmoqni ham talab etadi. Buni hammadan burun odamlar hal etadi. Shuning uchun insonni sevrish, uning qadr-qimmatini ko'tarish, unda eng yaxshi fazilatlarini vujudga keltirish kerak. Alisher Navoiyning fikricha, inson uzoq yillik mehnat, tarbiya va parvarish natijasida voyaga etadi.

Mutafakkir shoir vatanparvarlik tushunchasini xalqparvarlikda deb biladi:

Odamiy ersang, demagil odami

Onikim, yo'q xalq g'amidim g'ami.[3; 5-6.]

Bu-Navoiyning inson haqidagi qarashlari tizimida eng muhim nuqta. Zero, shoirning o'zi ham xalqqa qancha ko'p foydang tegsa, bu narsaning o'zingga foydasi ko'proq, degan aqida bilan yashagan:

Naf'ing agar xalqqa beshakduru,

Bilki, bu naf' o'zingga ko'prakdurur.[3; 5-6.]

Navoiyning nuqta nazariga ko'ra, molu dunyoni yig'ish emas, balki xayrli ishlarga, xalq farovonligi yo'lida sarflash kerak. Uning o'zi shunday yo'l tutadi va boshqalarni ham shunga da'vat qiladi. Shoirning yozishicha, pulu boylikning quliga aylangan, jonini tikib molu dunyoga intilgan kishi hech qachon aziz bo'lmaydi:

Hargiz bo'lmas johu diram zori aziz,

Jon naqdi berib, siym xaridori aziz.[3; 5-6.]

Uning ana shunday shoh asarlaridagi vatanparvarlik g'oyalaridan foydalanib, o'quvchilarni tarbiyalash bugungi kun vazifasidir.

Xalq hayotini eng chuqur qatlamlarigacha, ikir-chikirlarigacha yaxshi bilgan Navoiy xalqni sevadi, xalq farovonligi yo'lida tinimsiz ijod qiladi.

Shunday ekan, o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda Navoiy hayoti va merosi namunalaridan tizimli foydalanish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Navoiy A. Hayrat ul-abror.T., "G'.G'ulom", 2006, 349- b.
2. Navoiy A. Farhod va shirin.-T.: "G'. G'ulom", 2006.-590 b.
3. Ochilov E. Alisher Navoiy hikmatlar.-T.: O'zbekiston, 2011.-407 b.

МИҚДОР ВА СОН ТУШУНЧАЛАРИГА ДОИР МАШҒУЛОТЛАР ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАР ИХТИЁРИЙ ДИҚҚАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Кенжаева Мохинур Хайрулла кизи
Қашқадарё вилоят Қарши шаҳридаги
15-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада биринчи синф ўқувчиларига миқдор ва сон ҳақидаги тушунчаларни шакллантириш жараёнида ихтиёрий диққатни ривожлантириш ва шу асосда жараён самарадорлигини ошириш йўллари ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: ўқувчи, миқдор, сон, рақамлар, диққат, ихтиёрий диққат, ихтиёрсиз диққат.

Аннотация

В статье представлена информация для первоклассников о способах развития произвольного внимания в процессе формирования понятий о количестве и количестве и на этой основе повышения эффективности процесса.

Ключевые слова: учащиеся, количество, число, цифры, внимание, произвольное внимание, непроизвольное внимание.

Annotation

The article presents information for first-graders about how to develop random attention in the process of forming concepts about quantities and quantities and on this basis to increase the efficiency of the process.

Keywords: students, quantity, number, attention, arbitrary attention, involuntary attention.

Ихтиёрий диққатни шакллантириш муаммосининг долзарблиги шахс диққатининг ривожланиши унинг ақлий, иродавий ва эмоционал сифатларнинг шаклланиши билан боғлиқлигида ифодаланади. Бола диққати шаклланишидаги муаммолар унинг билимларни ўзлаштириш жараёнига салбий таъсир этади. Диққат билимларни ўзлаштириш жараёнини асосий шарт сифатида таълим самарадорлигига таъсир этади.

Маълумки ақлий фаолиятнинг барча турларида диққат иштирок этади ва инсоннинг барча ҳатти-ҳаракатлари диққат орқали амалга оширилади.

Диққат - онгнимуайянбиробъектгафоолқаратилишидир. Фаолият жараёнида идрок ва тасаввур қилинадиган ҳар бир нарса, ҳар бир ҳодиса, бажарадиган ишларимиз диққатнинг объекти бўла олади.

У ёки бу даражадаги фаоллик ҳамма вақт диққатга хосдир. Диққатимиз қаратилган объектлар онгимизда жуда аниқлик ва яққоллик билан акс эттирилади. Диққат - идрок, хотира, хаёл, тафаккур ва нутқ сингари алоҳида руҳий жараён эмас, убарча руҳий жараёнларда ўз аксини топади. Биз безътибор диққатли бўла олмаймиз, балки биз диққат билан идрок қиламиз (қараймиз, эшитамиз), диққат натижасида хотирамиз ишга тушади,фикрлаймиз, диққат билан мулоҳаза юритамиз, суҳбатлашамиз. Ақлий жараёнларнинг сифатини таъминлаш диққатга хосдир ва у ички фаолликдир. Барча фаолиятларнинг зарурий шарт диққат билан боғлиқдир.

Таълим-тарбия жараёнида ўзлаштира олмаслик ҳолатининг учраши, энг аввало, диққатнинг етарли эмаслигидадир. Хотиранинг яхши эмаслиги, ўқув материалларини яхши ўзлаштира олмаслик, асосан, диққатнинг яхши ривожланмаганлиги натижасидир.

Бошланғич таълим жараёнида ўқитувчи яхши натижаларга эришиши учун ўқувчиларда ҳар бир ҳолатга диққат қила олишни шакллантириши ва ривожлантириши лозим.

Ўқувчиларни фақат бир турдаги нарсаларни фикран бир гуруҳга бирлаш тиришга, уларнинг барчаси учун умумий бўлган хусусият (буюмларнинг нимага мўлжалланганлиги ва бошқалар) асосида “тўплам ҳосил қилиш”га ўргатибгина қолмасдан, балки гуруҳни ташкил этувчи нарсаларнинг фақат бир қисми учунгина умумий бўлган белгиларни ҳисобга олишга, яъни қисм тўпламни ажратишга ҳам ўргатилади. Масалан, ўқитувчи ўқувчилар диққатини дераза тоқчасида турган кўп ўсимликлар орасида баланд ва пастлари, катта ва кичик барглилари борлигига жалб этади ва ҳоказо.

Бу даврда асосий эътибор икки тўпламнинг миқдорини қиёслашни машқ қилдиришга қаратилади. Ўқувчиларнинг диққати икки гуруҳнинг қайси бирида нарсалар кўп ва камлигини ёки уларнинг бараварлигини айтишга қаратилади. Ўқитувчи уларга гуруҳларни амалий равишда таққослаш, устма-уст ва ёнма-ён қўйиш усулларини эслатади.

Ўқувчиларни нарсаларнинг бошқа белгилари ичидан диққатларини жалб этиш орқали миқдорий томонни ажрата билишга ўргатиш муҳим аҳамиятга эга. Мазкур ҳолда гуруҳнинг унчалик аҳамиятли бўлмаган белгиларини – гуруҳдаги нарсаларнинг ранги, катта-кичиклиги ва жойлашувини ўзгартириш орқали эришилади.

Ўқувчилар санаш ҳаракатлари кўникмаларини ўзлаштириб олганидан сўнг, уларни фойдаланиладиган предметлар билан таништириш зарур. Бу ерда изчиллик тахминан қуйидагича бўлиши мумкин: ўқувчилар ҳар бир нарсага қўл текказиб овоз чиқариб санайдилар; предметларга кўрсаткич таёқчани теккизиб овоз чиқариб санайдилар; маълум масофада туриб овоз чиқариб санайдилар; ичларида пичирлаб санайдилар.

Санаш кўникмаларини мустаҳкамлаш учун бир қанча машқлар бажарилади. Мустақил санаш учун қулайлик яратиш мақсадида саналадиган нарса, машғулотлар шароити ўзгартирилади, ўқувчиларнинг жамоа бўлиб ишлаши уларнинг қўлланмалардан фойдаланиб мустақил ишлаши билан алмаштириб турилади, иш усуллари хилма-хиллаштирилади. Турли хил ўйин машқларидан, шу жумладан, фақат нарсаларнинг санаш кўникмасини мустаҳкамлаш имконини берувчи ўйин машқларидан фойдаланибгина қолмай, балки нарсаларнинг шакли, ўлчами ҳақидаги тасаввурларини шакллантиришга, фазода мўлжал олишни ўргатишга имкон берадиган ўйин машқларидан ҳам фойдаланилади. Санаш нарсалар ўлчамларини аққослаш билан, геометрик фигураларни фарқ қилиш ва уларни ажратиб кўрсатиш билан, фазовий йўналиш (чапдан, ўнгдан, олдинда, орқада)ларни аниқлаш билан боғланади.

Ўқувчиларга теварак-атрофдан маълум миқдордаги нарсаларни излаш таклиф қилинади. Олдин уларга намуна (кўргазма) берилади, кўргазмада нечта доирача бўлса, шу доирачалар сонига тенг ўйинчоқ ёки буюм излайди. Кейинчалик улар фақат сўз асосида ҳаракат қилишга ўрганадилар (4 та ўйинчоқни топ). Тарқатма материал билан иш олиб бораётган вақтда болаларнинг ҳали нарсаларни санай олмасликларини назарда тутиш керак.

Аввал ўқувчиларга ҳисоблаш эмас, балки сезиш, санаш кўникмасини талаб қиладиган топшириқлар. Маълумки, 5 ичида бўлган тенг ва тенг бўлмаган (битта кўп ёки битта кам) миқдордаги нарсаларнинг икки тўпламини таққослаш болаларга биринчи бешлик сонининг қандай ташкил топишини эслатиш имконини беради.

Болалар сонни хотирада эслаб қолишга, предметларни битталаб олишга, сонларнинг олинган ҳар бир предмет билан муносабатини аниқлашга, бажарилган топшириқ ҳақида ҳисобот беришга ўргатилади. Баъзи бир фазовий тасаввурлар ўзига нисбатан предметнинг

жойлашиш ўрни олдида, орқасида, чапда, ўнгда: қоғоз варағи юзасида тасвирланган предметларнинг жойлашиши юқорида, пастда, чап томонда, ўнг томонда, ўртада каби тушунчалар мустаҳкамланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Акрамова Ф. Каримова В.М. Психология. Тошкент, 2000 . – 256 б.
- 2.Болаларни мактабга тайёрлашда ноанъанавий ўйинлардан фойдаланиш. Методик қўлланма. Тошкент, 2004. –157 б.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА МУАММОЛИ ЁНДОШУВ

Бобоева Шахноза Яқубовна

*Қариш шаҳар 43-умумий ўрта таълим мактабининг
бошланғич синф ўқитувчиси.*

Аннотация

Ушбу мақоладамуаммоли ўқитиш технологияси, муаммоли вазият яратиш усулларихақидаги маълумотлар акс этган.

Калит сўзлар: таълим,муаммоли таълим,технология, муаммоливазият,масала, ёндашув.

Аннотация

В этой статье представлена информация о технологии проблемного обучения и методах решения проблем.

Ключевые слова:обучение, проблемное обучение, технология, проблемная ситуация, проблема, подход.

Annotation

This article provides information on problem-based learning technology and problem-solving techniques.

Keywords:education, problem-based learning, technology, problem-based situation, issue, approach.

Инсоният жамиятининг ҳозирги замон ривожланиш даражаси мустақил республикаимиз ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида амалга оширилаётган туб ўзгаришларда ўз аксини топмоқда. Бундай ўзгаришлар шакл-шубҳасиз, баркамол шахсни таркиб топтириш билан чамбарчас боғлиқ. Ҳозирги вақтда кўп мамлакатлар, шу жумладан республикаимиз узлуксиз таълим тизимида ҳам турлича номланган технологиялардан фойдаланилмоқда.Бу технологияларнинг барчаси маълум умумийликка эга бўлиб, улар хусусий жиҳатларига биноан таснифланиши В.С.Кукушин., Г.К.Селевко., Г.Бердиев каби кўплаб олимлар томонидан кўрсатилган бўлиб, уларни схематик тарзда келтириш ҳам мумкин.(Индивидуал таълим технологияси, Жамоавий таълим технологияси, Белги-контекстли таълим технологияси, Ишбилармонлик ёки ролли ўйин таълим технологияси., Муаммоли таълим технологияси...)Ана шу вазифаларни ҳал этишда муаммоли таълим технологияси етакчи ўринни егаллайди.Муаммоли таълим технологияси жуда қадим замонлардан шаклланиб келмоқда. Жумладан, қадимги Грецияда муаммоли савол-жавоблар, қадимги Ҳиндистон ва Хитойда муаммоли баҳс-мунозаралардан кенг фойдаланилган. Муаммоли таълимни америкалик психолог, файласуф ва педагог Дж. Дьюи 1894 йилда Чикагода ташкил этган тажриба мактабида қўллаган. XX асрнинг 30-

йилларида бу йўналишда тадқиқотлар олиб борилди. 70-80-йилларга келиб, амалиётга кенг жорий этилди.

Муаммоли таълим - бу мантикий фикрлаш жараёни (таҳлил, умумлаштириш ва бошқа шу кабилар) ва ўқувчиларнинг изланишли фаолияти қонуниятларини (муаммоли вазият, билишга қизиқиш, эҳтиёж) ҳисобга олиб тузилган таълим ва ўқитишнинг илгари маълум бўлган усулларини қўллаш қоидаларининг янги тизимидир.

Ўқитиш жараёнига муаммоли ўқитиш технологиясини қўллаш учун ўқитувчи қуйидаги масалаларни ҳал қилиши лозим:

1. Ўқув дастури бўйича мавзуларни муаммоли дарс шаклида ўтиш мумкинлигини;

2. Мавзу матнидаги масалалар бўйича муаммоли вазиятни келтириб чиқарадиган саволлар, топшириқларни аниқлаш, бунда илмийлик, тизимлилик, мантикий кетма-кетлик, изчиллик принципларига амал қилиш;

Муаммоли таълим ўқувчиларнинг ижодий тафаккури ва ижодий қобилиятларини ўстиришда жиддий аҳамиятга эга. Муаммоли таълимни амалиётда қўллашда асосий масалалардан бири ўрганилаётган мавзу билан боғлиқ муаммоли вазият яратишдан иборат.

Муаммоли вазият яратиш усуллари:

- ўқитувчи ўқувчиларга дарс мавзуси билан боғлиқ зиддиятли ҳолатни тушунтиради ва уни ечиш йўлини топишни таклиф қилади;

- бирмасалагадоиртурлинуқтаи-назарларнибаёнқилади;

- ҳал этиш учун етарли бўлмаган ёки ортикча маълумотлар бўлган ёки саволнинг қўйилиши нотўғри бўлган масалаларни ечишни таклиф этади ва бошқалар.

Муаммоли вазиятнинг ҳал этиш даражалари:

- ўқитувчи муаммони қўядива ўзи ечади;

- ўқитувчи муаммони қўядива унинг ечимини ўқувчилар билан биргаликда топади;

- ўқувчиларнинг ўзлари муаммони қўядилар ва унинг ечимини топадилар.

Муаммоли вазиятнинг ечишда қўлланиладиган усуллар:

- муаммонитурлинуқтаи-назардан ўрганиш, таҳлил қилиш;

- солиштириш, умумлаштириш;

- фактларни аниқлаш ва қиёслаш; вазиятга боғлиқ хулосалар чиқариш;

- ўқувчиларнинг ўзлари аниқ саволлар қўйиши ва бошқалар.

Муаммоли таълимнинг асосий ғояси билимларни ўқувчиларга тайёр ҳолда бериш эмас, улар томонидан дарс мавзусига тегишли муаммолар бўйича ўқув-тадқиқотларини бажариш асосида ўзлаштирилишини таъминлашдан иборат.

Ўқув материални муаммоли тақдим етилишининг моҳияти шундаки, унда ўқитувчи билимларни тайёр ҳолда тақдим этмасдан, ўқувчилар олдида муаммоли масалалар қўяди, уларни ечимининг йўллари ва воситаларини излашга ундайди. Муаммо, янги билимлар ва ҳаракат усуллар сари, ўзи йўлга бошлайди. Хулоса шуки, муаммоли ўқитишни бошқариш педагогик маҳоратни талаб этади, чунки муаммоли вазиятнинг пайдо бўлиши индивидуал ҳолат бўлиб, табақалаштирилган ва индивидуаллаштирилган ёндашувни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Азизхўжаева Н Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2006, 160-б

2. Абдуқудусов О.М. Касб-хунар педагогикаси. ЎМКХТТКМО ва ЎҚТИ-2012й

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ ЭРКИН ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Йўлдошев Жаҳонгир Тилакмуродович

Қарши давлат университети

Бошланғич таълим кафедраси, ўқитувчи.

Аннотация: Мақолада бошланғич синф ўқувчиларида мустақил фикрлаш малакаларини шакллантиришнинг айрим масалалари ва унинг натижасида таълим самарадорлигини оширишнинг аҳамияти ҳамда, мустақил фикрлашга оид муҳим услубий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: эркин фикрлаш, шахс, руҳий эркинлик, мустақил фикрлаш.

Аннотация: В статье представлены некоторые вопросы формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся начальных классов и значение повышения эффективности обучения в результате, а также важные методические рекомендации по самостоятельному мышлению.

Ключевые слова: свободное мышление, личность, ментальная свобода, самостоятельное мышление.

Annotation: The article presents some issues of the formation of independent thinking skills in primary school students and the importance of increasing the effectiveness of learning as a result, as well as important methodological recommendations for independent thinking.

Key words: free thinking, personality, mental freedom, independent thinking.

Ҳозирги даврда таълим соҳасида энг муҳим вазифалар эскирган тамойиллар ва бир қолипдаги ўқитиш методларидан воз кечиб, замон талабларига жавоб берадиган янги йўналишларни излашни тақозо этмоқда.

Ўқитишнинг энг самарали йўли – машғулотларда ўқувчиларнинг ҳақиқатни билишга, фикрлашга, эркин мулоқотга, ҳамкорликка интилишидир. Дарсларда бу руҳ бўлмаса, бундай машғулотлар жонсиз, зерикарли ва самарасиз бўлади.

Айни даврда ўқувчиларга билим бериш билан бир қаторда уларда эркин фикрлашни тарбиялаш зарурлиги мутлақо равшан бўлиб бормоқда. Бола фаолияти эркин бўлса, унинг ҳурлигига даҳл ва фикрлашига чекловлар қилинмаса, болада шахсга нисбатан ҳурмат туйғуси пайдо бўлади. Ўқувчида фикрлашни тарбиялаш маълум бир муайян моддий, педагогик шароитларни талаб қилади. Мустақил фикрловчи ўқувчилар борлиқни кузатиш, ҳис қилиш, идрок этиш имкониятига эга бўлмоғи зарур, яъни жисмоний – руҳий соғлом бўлмоғи керак.

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган ҳозирги куннинг муҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга, юқори самарадорликка эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни ўқувчиларга етказиб бериш, уларда маълум фаолият юзасидан кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, улар томонидан эгалланган билим, кўникма ва малакалар даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан технологик ёндашувни ва энг асосийси назарий жиҳатдан билимли бўлишни талаб этади.

Таълим жараёнида ўқитувчи ўқувчи шахсига мос методларни қўллай олмаса, ўқувчи шахсини ўзгартириш учун шароит яратилмаса, унинг тарбиясида чекиниш юз беради.

Айни даврда ўқитувчиларнинг олдида масъулиятли ва машаққатли вазифа сифатида – ўқувчиларни эркин фикрлашга ўргатиш ҳамда ижодий фикрлашни шакллантириш масаласи турибди.

Таълим жараёнида амалга оширилаётган ўзгаришлар ўсиб келаётган ёш авлодни тарбиялаш, уларга таълим бериш жараёнини сифат жиҳатидан такомиллаштиришни талаб қилмоқда. Илмий-техник тараққиёт жадаллик билан ривожланаётган ҳозирги даврда меҳнат бозорида рақобатбардош, мустақил фикрлайдиган кадрлар тайёрлаш учун ўқувчиларнинг ижодий қобилиятини ўстириш муҳим аҳамиятга эга ва ривожланган мамлакатлар тажрибасида исботланган.

Ўзбекистоннинг тўла мустақил бўлишида фуқароларнинг руҳий ва фикрий мустақиллиги муҳим касб этади. Шунинг учун ҳам жамият аъзоларини, айниқса ёшларни мустақил фикрлай олишга ўргатиш бугунги кунда ўта долзарб масала бўлиб турибди. Ёшларни ташаббускор кишилар сифатида тарбиялаш, уларни ностандарт фикрлашга одатлантиришда таълим тизими алоҳида ўрин тутаяди.

Ҳозирги пайтда миллий педагогиканинг асосий диққати тарбияланувчи шахс маънавиятини камол топтиришга, унинг ўзига хос тарзда фикрлайдиган, мустақил ҳулосаларга кела оладиган, ижодкор, ташаббускор, масъулиятни зиммасига олишдан чўчимайдиган фаол инсон қилиб шакллантиришга қаратилган.

Инсоннинг туйғулар олами, ҳиссиётлар дунёси эркин бўлмас экан, ўқитувчи ёки ўзга кишининг тазйиқларидан, зўравонликларидан ҳайиқиб турар экан, у ҳеч қачон мустақил фикр айтолмайди.

Ҳиссиётларига дахл қилинмаган инсон эркин фикрлай олади, ўз фикрини асослай билади, уни ҳимоя қила олади.

Эркин фикрлашга ўргатиш зарурати, қолаверса мустақилликни мустаҳкамлаш эҳтиёжини кўзлаб, халқ руҳига сингиб қолган мутеълик, журъатсизлик каби иллатларни тугатиш, шунингдек серандишалик, катталарга кўр-кўрона итоат қилиш, сабртоқатлилик каби фазилатларни онгидан чиқариш лозим бўлади.

Ушбу масалаларни ҳозирги кунда бевосита алоқадор муассасалар, шахслар ҳисобга олиб, тарбияланувчига бўлган муносабатни ўзгартира бошладилар ва таълим жараёнининг пировард мақсади – эркин фикрлаш ва маънавият эканини тушуниб етдилар. Энг муҳими, мустақил фикрлайдиган ўқувчи шундай сифатга эга бўлмаган синфдошидан фарқли ўларок барча нарсани билишга қизиқади, таълим жараёнидан завқланади.

Шуни таъкидлаш лозимки, ўқувчи эркин ва мустақил фикрлашнинг усул ва йўллари эгаллаганда ўқув материални тез идрок этади, пухта ўзлаштиради. Дарс машғулотни билан қаноатланмай қолади. Синфдошининг фикрлашига ҳалал берувчи ножўя хатти-ҳаракатларидан ранжийди.

Айни пайтда фикрлашга ўрганмаган ўқувчи фикрлайдиган синфдоши олдида ожизлигидан ийманади, изтироб чекади, турли салоҳиятдаги ўқувчилардан ташкил топган гуруҳда ишлашдан эса ўқитувчи тез толиқади.

Бундай ҳолатлар эса синф ўқувчиларининг тайёргарлик даражаси, қобилиятига қараб гуруҳлашни тақозо қилади.

Ўқувчилар ишининг юқори самарадорлигини асосий шарт, ташаббускорлик ва фаоллигини вужудга келтириш улар фаолиятларини вужудга келтириш улар фаолиятларини баҳолашдан иборатдир.

Баъзида ўқитувчилар, ўқувчилар қобилиятини яхши биламан деб ўйлайдилар ва шунинг учун бири бирига баҳо қўйиши мумкин, бу ерда шахсий билим ва машқларни бажара билишликларини текширмайдилар, айниқса, ахборот ва ўрганувчи асосий вазифа томонларини ёддан чиқарадилар. Бу вазифалар, айтилган талабларни бажариш учун дарсда беш олти болага баҳо қўйишни талаб этади.

Хулоса сифатида айтишимиз мумкинки, мактаб таълимининг илк босқичлариданоқ, мустақил фикрлаш, ижодий тафаккур ҳамда турли муносабатлар, ҳолатлар ва вазиятларни тўғри идрок этишга тайёр бўлган интеллектуал ёшларни тарбиялаш бугунги куннинг муҳим вазифаларидан ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Адизов Б.Р. Бошланғич таълимни ижодий ташкил этишнинг назарий асослари. Пед. фанл. докт. дисс. ... – Тошкент, 2003. –276 б.
2. Асланова О.П. Бошланғич синф ўқувчиларида тафаккур тезлигини шакллантириш технологияси. – Қарши: Насаф, 2019. –143 б.
3. Поддьяков А.Н. Развитие исследовательской инициативности в детском возрасте. Дисс. ... д. психол. н. - М. 2001. - 350 с.
4. Гаффорова Т. Бошланғич таълим самарадорлигига эришишнинг педагогик шарт-шароитлари. Тошкент. “Машҳур-пресс” 2017.-150 бет.

ЎҚУВЧИ-ТАЛАБАЛАРНИ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Қорахонова Ойсара Юлдошевна
Қарши давлат университети,
катта ўқитувчиси(PhD),
Ўринова Юлдуз Турсунниёзовна
Қарши давлат университетининг
Педагогика институти, магистр.

Аннотация: Ушбу мақолада ўқувчи- талабаларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг педагогик асослари ҳақида сўз боради. Муаллиф педагогик маълумотлар ҳамда ёзма манбаларга таяниб, мавжуд илмий-таълимий адабиётлар асосида муаммога аниқликлар киритган ва ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг педагогик асослари бўйича мавжуд ўзига хос жиҳатларини ўрганган.

Калит сўзлар: таълим тизими, мустақил фикрлаш, педагогик методлар.

Аннотация: Данная статья расскажет о педагогических основах обучения школьников самостоятельному мышлению. Автор, опираясь на педагогические данные и письменные источники, на основе имеющейся научно-образовательной литературы внес уточнения в проблему и изучил существующие специфические аспекты педагогической основы обучения учащихся самостоятельному мышлению.

Ключевые слова: система образования, самостоятельное мышление, педагогические методы.

Annotation: In this article we will talk about the pedagogical basics of teaching students to think independently. The author relied on pedagogical data and written sources, introduced clarifications to the problem on the basis of existing scientific and educational literature and studied the existing peculiarities of teaching students independent thinking on pedagogical bases.

Keywords: educational system, independent thinking, pedagogical methods.

Мамлакатимизда ўтган давр мобайнида таълим тизимини ривожлантиришга давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилиб, ўғил-қизларимизнинг жаҳон андозаларига мос шароитларда билим олиши, жисмоний ва маънавий жиҳатдан етук инсонлар бўлиб улғайишини таъминлаш, қобилият ҳамда иқтидори, интеллектуал салоҳиятини юзага чиқариш борасида кенг қўламли ишлар амалга оширилди. Юқори малакали мутахассислар, етук ва рақобатбардош кадрлар тайёрлаш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Талаба-ўқувчиларга юқори даражадаги билимни ўқув аудиториясидаги машғулотлар тўлиқ бера олмайди. Бундай натижага эришишда, ижодий фикрлашни амалга оширишда мустақил ўқув фаолияти тўлдирувчи ривожлантирувчи вазифасини бажаради. Шу ўринда мустақил таълим тушунчасига изоҳ бериб ўтсак.

Мустақил таълим - олинган билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш, қўшимча маълумот ёки материални мустақил ўрганиш мақсадидаги ўқув шакли. Мустақил фаолият муайян фандан ўқув дастурида белгиланган ҳамда талаба-ўқувчилар томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришни амалга оширишга хизмат қилади, ўқитувчи маслаҳати ва тавсиялари асосида дарс ёки дарсдан ташқарида бажарилади. Фаннинг хусусиятидан келиб чиқиб, мустақил иш турлари бўйича топшириқлар ишлаб чиқилади. Педагог олим С.Матжоновнинг тадқиқот иши ўқувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этишга бағишланган бўлиб, унда дарсларда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма ижодий ишларини ташкил этиш масалалари тадқиқ қилинган. Зеро, маънавий баркамол авлодни шакллантиришда ижодий ишлар ва мустақил фаолият юритиш ўз-ўзидан эркин тафаккурни талаб қилади. Мустақил тафаккур, ўз нуктаи назарига эга бўлмаган ўқувчи ижодкор бўла олмайди, мустақил фаолият юритолмайди.

Мақоламизда олий таълим тизимидаги барча йўналишлардаги талабаларнинг таълим жараёнида мустақил ўқув фаолиятини ташкил этишга оид бўлиб, талабалар томонидан мустақил равишда жавоб ёзишни (реферат ёки ҳисобот шаклида) талаб этувчи саволлар, талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган топшириқлар ишлаб чиқилиши ҳақида тўхталган. Шартли равишда педагогик тажрибаларимиздан келиб чиқиб, мустақил ишларни уч турга ажратишни тавсия қиламиз:

1. Ёзма мустақил топшириқларга қуйидагилар киради: ҳисоблаш учун берилган вазифаларни бажариш, умумлаштирувчи ва такрорланувчи жадвалларни тўлдириш, технологик хариталарни ишлаб чиқиш, лаборатория, амалий ишлар тўғрисида ҳисоботлар тузиш, турли органайзерлар асосида талаба-ўқувчилар фаолиятини ташкил этиш ва бошқалар.

2. График мустақил топшириқларга қуйидагиларни киритиш мумкин: турли лойиҳаларни тайёрлаш, чизмачилик ишларини эскизлаштириш, кесмалар ва кесишмаларни тасвирлаш (айрим детал ва тугунларни чизиб кўрсатиш ва ҳоказо), схемалар, графиклар, диаграммаларни тузиш, кузатиш натижаларини тасвирлаш ва шунга ўхшаш вазифаларни ўз ичига олади.

3. Амалий характердаги мустақил топшириқларга қуйидаги вазифаларни киритиш мумкин: талабалар ўқитувчининг топшириғи асосида мустақил ишни бажариш жараёнида буюм ва маҳсулотларни тайёрлаш, жиҳоз ва асбоб-ускуналарни таъмирлаш, маҳсулотга ишлов бериш, ҳисоблаш, янги мосламаларни лойиҳалаш, макет ва моделлар, намуналар тайёрлаш каби ишларни амалга оширадilar.

Мустақил ишлар индивидуал-дидактик мақсадларни амалга ошириш нуктаи назаридан ҳам 4 гуруҳга бўлинади:

- билимларни дастлабки шаклланишига, идрок қилишга ундайдиган вазифалар. Бунда талабалар мақсадга эришиши учун нима талаб қилинишини билиши лозим. Вазифалар
 - ахборотлар, маълумотларни ўзлаштиришга қаратилган бўлади;
- ўзлаштиришга ахборот, маълумотларни хотирада сақлаш ва қайта жонлантириш, қайта ишлашга қаратилган топшириқлар. Бунда аввал эгалланган билимларни тўғри жалб қилиш, фаоллаштириш асосида бажариладиган ҳамда аниқ шароитда татбиқ этиш талаб қилинадиган вазифалар берилади;
- аввал ўзлаштирилган, қолипга тушган, тажриба тўпланиши натижасидаги билим, малака, кўникмаларга янгича нуқтаи назардан ёндашишни талаб қилувчи топшириқлар. Уларда масаланинг моҳиятини излаш, янгича ечимлар топиш, янгича ғоя, фикрлар билан ифодалашни талаб этиладиган вазифалар берилади;
- ижодий фаолиятга ундовчи топшириқлар. Бунда янги ёки олдиндан маълум бўлса-да, унғача бошқача нуқтаи назардан қаралган ғоя, фикрларни тадқиқ қилиш, яъни ахборотлар тўплаш, улар устида ишлаш, ўз фикрини билдиришга ундайдиган топшириқлар, вазифалар берилади.

Бугунги кунда малакали мутахассис тайёрлаш жараёнини мустақил ишларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Чунки айнан мустақил ишларни бажариш жараёнида ўқувчиларда танқидий, ижодий фикрлаш рефлекслари ривожлантирилади. Мазкур фаолиятнинг ютуғи шундаки, у талабаларни ижодий изланишлар, мулоҳазалар юритиш, янги ечимларни ишлаб чиқишга ундайди.

Юқоридаги фикр ва мулоҳазалардан келиб чиқиб қуйидаги хулоса ва тавсияларни келтирамиз:

- танланган мустақил фаолият тури мавзунинг мақсади ва вазифаларига мос эканлигига эътибор қаратиш;
 - ўз соҳаси бўйича мавзу танлаш;
- танланган мустақил фаолиятга ажратилган вақт муддатини аниқлаш;
- танланган мустақил фаолият эришиш лозим бўлган натижани таъминлашда оптимал эканини асослаш;
- мавзуга мос бўлган мустақил фаолиятни ташкил этишнинг икки оптимал методини танлаш;
- танланган метод асосида қандай кўникма ва малакани шакллантирмоқчи эканига изоҳ бериш;
 - топшириқ натижалари бўйича тақдимот тайёрлаш;
- топшириқни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш ва эришиладиган натижага изоҳ бериш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ҳасонбоев Ж., Тўрақулов Х. ва бошқалар. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Т.: «Фан ва технологиялар», 2009. -355-б.
2. Мавлонова Р., Раҳманкулова Н., Матназарова К., Ширинов М., Хафизов С. Педагогика. Дарслик. - Т.: «фан ва технологиялар».
3. Ярматов Р. Бўлажак ўқитувчи шахсини тарбиялаш ва ривожлантириш. – Т.: «Fan va technology», 2009.
4. Болтабоев С.А. Бўлғуси касб таълим талабларида ахборотдан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш технологияси. Монография. - Т.: Низомий ТДПУ, 2016.

5. Муслимов Н.А., Кўйсенов О.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этишнинг назарияси ва методикаси. Монография. Т.: «Фан», 2009.

6. Педагогиканинг тараққиёт тенденциялари ва инновациялари. Ўқув-услубий мажмуа. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил 6 апрелдаги 137-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланган. / Тузувчилар: Низомий номли ТДПУ п.ф.н., доц. М.Х.Умарова, катта ўқитувчилар А.У.Ахмадалиев, А.Б.Тўраев, М.П.Имомов. - Т., 2016

7. Гаффорова Т., Курбонов А., Годфман Й. Таълимнинг илғор технологиялари. Қарши, “Насаф” нашриёти, 2003, 110 бет

8. Хайитов А., Боймуродов Н. Таълимда ноанъанавий дарслар ва интерфаол усуллардан фойдаланиш. Тошкент: Янги аср авлоди, 2006, 76 бет

9. Абдуллаева Қ.А, Сафарова Р.Ғ, Бикбаева Н.У, Бахрамов. Умумий ўрта ва ўрта махсус касб-хунар таълими жараёнида фанлараро узвийликни таъминлаш муаммолари республика илмий-амалий конференцияси Тошкент – 2009 й.

GERMANIYA VA O‘ZBEKISTON: TA’LIMGA INDIVIDUAL YONDOSHUV

O.P.Asloнова

QarshiDU dotsenti

Annotatsiya

Mazkur maqolada Germaniya ta’limining o‘ziga xosligini hamda o‘quvchilarning individualligi haqida fikr bildirilgan.

Tayanch so‘zlar: individuallik, o‘ziga xoslik, talablar, tahlil.

Аннотация

В данной статье рассматривается специфика немецкого образования и индивидуальность учащихся.

Ключевые слова: индивидуальность, оригинальность, требования, анализ.

Annotation

This article discusses the specifics of German education and the individuality of students.

Key words: individuality, originality, requirements, analysis.

Zamonaviy jamiyat hayotining baynalmilallashuvi sharoitida har qanday davlatda iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy, ilmiy-texnikaviy ko‘rsatkichlarni, shu jumladan, ijtimoiy tuzilmaning asosiy elementlaridan biri bo‘lgan ta’lim tizimida qiyosiy tahlilga qiziqish ortib bormoqda. Xorijiy davlatlardagi ta’lim tizimining ishlash tajribasini o‘rganish bizga o‘z mamlakatimizdagi ta’lim muammolariga tahliliy yondashish imkonini beradi va mahalliy ta’lim nazariyasini chuqurlashtirishga, pedagogik innovatsiyalarni rivojlantirishga va ta’lim muassasalarining faol ishtirokiga imkon beradi. Bugungi kun talabi ham mamlakatimiz ta’lim tizimining o‘ziga xosligi va qadr-qimmatini saqlab qolgan holda ilg‘or xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Ijtimoiy rivojlanishning zamonaviy bosqichi ta’limning barcha bosqichlarini yangilash, ta’lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi aloqalarning yangi shakllarini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan ta’lim va tarbiya ishlarining mazmuni va usullarining o‘zgarishi bilan tavsiflanadi. Rivojlangan mamlakatlarda so‘nggi yillarda ta’lim sohasini rivojlantirish va modernizatsiya qilish yo‘nalishini belgilovchi uzoq muddatli strategik dasturlarni shakllantirish tendensiyasi kuzatilmoqda. Mazkur

dasturda ixtisoslashtirilgan sinflar uchun ularning mazmunini qayta ko'rib chiqish zarurati, asosiy fanlarni o'rganish uchun soatlar sonini o'zgartirishning mumkin emasligi, rejalashtirish va individual ta'lim rejasiga o'tishdagi qiyinchiliklar, ma'lum bir o'quvchi uchun individual ta'lim traektoriyasini tashkil etishda elektiv kurslarni ishlab chiqish va dasturlarni moslashtirish bilan bog'liq yetarli darajada o'quv-uslubiy ta'minlanmaganligi, ixtisoslashtirilgan sinflarni qo'shimcha litsenziyalash zarurati kabi masalalar tatbiq etiladi.

Bugungi kunda ta'limni modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishi sifatida ilgari surilgan zamonaviy maktabni profillash kontekstida ushbu muammolarni hal qilish uchun xorijiy mamlakatlar tomonidan ushbu sohada to'plangan tajribani o'rganish muhim ahamiyatga ega. Jumladan, Germaniya maktablarida ixtisoslashtirilgan ta'lim tizimini tashkil etishni o'rganish biz uchun alohida qiziqish uyg'otadi, bu quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga keladi. Birinchidan, Germaniya va O'zbekistonni madaniyat, iqtisodiyot, siyosat va ta'lim sohasidagi uzoq yillik tarixiy munosabatlar bog'laydi.

Ikkinchidan, butun nemis maktab ta'limi tizimini tashkil etish ixtisoslashtirilgan ta'lim tamoyiliga asoslanadi, bu uning chuqur nazariy va amaliy rivojlanishidan dalolat beradi.

Zamonaviy nemis maktabi o'ziga xos pedagogik makon bo'lib, uning tarkibida nemis millatining ma'naviy, madaniy, mafkuraviy rivojlanishi o'z aksini topadi. Shu bilan birga, eng yaxshi milliy an'analarni saqlab qolgan holda "yagona Yevropa maktabi"ga qo'shilishi ham bugungi kundagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Shu munosabat bilan Germaniyada o'rta ta'limning maqsad va vazifalari qayta ko'rib chiqilmoqda, umumta'lim maktabi zamon talablaridan kelib chiqib isloh qilinmoqda.

Yaqin vaqtgacha Germaniyada o'rta ta'limni isloh qilishda uning tuzilmasini tubdan o'zgartirish emas, balki barcha ta'lim muassasalarining "ichki modernizatsiyasi" hal qiluvchi omil bo'lgan edi. Germaniya maktablariga qo'yiladigan talablar umumiy ta'lim to'g'risidagi qonun va o'qitishda shaxsiy yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash zarurati tufayli yuzaga kelgan. Mazkur talablar quyidagilar bilan ifodalanadi:

- 1) o'quvchilarning ma'naviy, aqliy va jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash;
- 2) ijtimoiy va siyosiy mas'uliyatni hisobga olgan holda qaror qabul qilishga qodir mustaqil shaxsni tarbiyalash;
- 3) ilmiy bilimlar darajasiga yo'naltirilgan va o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, individual qobiliyatlari va moyilligini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish;
- 4) barcha turdagi umumta'lim maktablarining uzluksizligini ta'minlash, ularni yo'naltirish bosqichidan keyin o'zgartirish imkoniyatlarini ta'minlash.

Nemis bolalari 6 yoshida birinchi sinfga boradilar va birinchi sinf o'quvchilarining yoshi turli mamlakatlarda bir oz farq qiladi. Ba'zi shtatlarda bola joriy yilning 30 iyuniga qadar olti yoshga to'lishi kerak, boshqalarida 30 sentabr yoki hatto 31 dekabrgacha.

"Grundschule" - bu asosiy maktab bo'lib, u yerda bolalar 4 yil davomida (turli yer qoidalariga ko'ra, bu 5-6 yil bo'lishi mumkin) o'rtacha haftalik yuklama 20-30 soatni tashkil qiladi. Bu vaqt ichida bolalar quyidagi fanlar bo'yicha asosiy bilimlarni oladilar: nemis tili, matematika, mahalliy tarix, musiqa, din. Dastlabki ikki yil davomida bolalar baholanmaydi va faqat uchinchi sinfdan boshlab ular og'zaki javoblar va yozma ishlar uchun ball berishni boshlaydilar. Olti ballli tizim qo'llaniladi. Mazkur jarayonda o'quvchilarni individual jihatlarini e'tiborga olish muhimlik kasb etadi. Darsda o'quvchilar guruhlariga bo'lingan holda mavzu ustida ishlashadi. Alohida guruhlar mehnat taqsimoti asosida mavzuning turli tomonlari bilan shug'ullanadi. Shunday qilib, guruhdagi bolalar o'z imkoniyati bo'yicha "mutaxassis" bo'lishadi. Hech bir o'quvchi bu ishdan voz kecha

olmaydi yoki shunchaki ishni boshqalar bajarsin deya olmaydi, chunki bu bosqich oxirida har bir talaba o'zining mavzu jihatini taqdimot qilishi kerak.

Germaniyada ta'lim jarayonida quyidagi o'qitish usullaridan foydalaniladi:

- O'qituvchi ma'ruzasi
- o'quvchilar taqdimoti
- Savol-rivojlantiruvchi darslar
 - Sinf muhokamasi
- Kashfiyotga imkon beruvchi darslar
 - Mustaqil ta'lim
 - Haftalik reja ishi
 - Guruhlarda ishlash
 - Guruh boshqotirmasi
- O'quv doiralari va stansiyalarni o'rganish
 - Loyiha ishi

Mazkur darslar asosida o'quvchilarning individual sifatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat qaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

3D TEXNOLOGIYALAR VA GRAFIKLI VIZUALLASHTIRISH USULLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASI BAKALAVRLARINING KASBIY KOMPETENTLILIGINI SHAKLLANTIRISH MODELI

Shaynazarov Ravshan Mamayusubovich;
Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti;

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik tadqiqotlardagi model fenomenining tahliliga murojaat qilinadi. Ayrim lug'at va ma'lumotnomalarda berilgan ta'riflarga ko'ra, modelni qandaydir ko'rinidagi voqelikning mavhum tasviri sifatida tushunish qayd qilingan.

Kalit so'zlar: 3d texnologiyalar, masofaviy o'qitish, grafikli vizuallashtirish, xizmat ko'rsatish sohasi, kasbiy kompetentlik, model.

Аннотация. В данной статье будет рассмотрен анализ феномена модели в педагогических исследованиях. Согласно определениям, приведенным в некоторых словарях и справочниках, отмечается понимание модели как абстрактного образа реальности в ее некотором виде.

Ключевые слова: 3d технологии, дистанционное обучение, графическая визуализация, сфера услуг, профессиональная компетентность, модель.

Annotation. This article addresses the analysis of the model phenomenon in pedagogical research. According to the definitions given in some dictionaries and reference books, the understanding of the model as the mavhum image of some seemingly reality is noted.

Keywords: 3d technology, distance learning, graphic visualization, service industry, professional competence, model.

Kirish. Modellar turli xil turda bo'lishi mumkin. Ushbu tadqiqot kontekstida asosiy e'tibor modelga qaratilgan. Hozirgi davrda modellashtirish ilmiy pedagogik tadqiqotning dolzarb usullaridan biriga aylanib borayotganligi kuzatiladi.

Modelni ishlab chiqishda eng muhimi uning tamoyillarini tanlash hisoblanadi. Tadqiqot kontekstida ushbu tadqiqot ishimizda modellashtirishning quyidagi: izchillik va ekvivalentlik, universallik, model har qanday ta'lim muassasalarining ta'lim muhitiga uzatilishi mumkin bo'lgan asosiy tamoyillariga tayaniladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Model asosan quyidagi asosiy komponentlar bilan ifodalanadi. V.D.Shadrikovning ta'kidlashicha, ushbu modelning maqsadi texnika oliy o'quv yurtlarida ta'lim jarayonida xizmat ko'rsatish sohasidagi bakalavrlarning kasbiy kompetentliklarini shakllantirish uchun pedagogik shart sharoitlarni yaratish lozim bo'ladi.

Uning vazifalari quyidagilardan: kompetentlikka asoslangan yondashuv va ta'lim jarayonini axborotlashtirish kontekstida grafikali vizuallashtirish usullari 3D texnologiyalardan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasida bo'lajak muhandislarni tayyorlashning tahlili; modelni ta'lim jarayoniga tatbiq etish va undan foydalanish samaradorligini asoslash kabilardan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishimiz kontekstida, grafikali vizuallashtirish va 3D texnologiyalaridan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasidagi muhandis tayyorgarligini tayyorlash tarkibiy qismi muhandislik va kompyuter grafikasi sohasidagi bilimlarga asoslanadi.

Tahlil va natijalar. Grafikali vizuallashtirish, 3D texnologiyalari va masofaviy o'qitish usullaridan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasida bakalavrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirish modelining komponenti kasbiy, axborot va kommunikatsiya ta'limining birligini ta'minlaydigan bilimlarning to'liqligi va o'zgaruvchanligini ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak muhandis kompyuter grafikasi sohasidagi quyidagi: kompyuter grafikasining dasturiy va

texnik vositalaridan foydalanish usullari, turli xil rangli modellarni qo'llash, vektor primitivlarini yaratish texnikasidan foydalanish, rastr grafikasi bilan ishlash texnikasi va vositalari, ishlash asoslari. 3D primitivlari bilan, maxsus adabiyotlar, ma'lumotnomalar va boshqalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishkabi bilimlarni egallaydi.

Ushbu mazmun mazkur tadqiqot ishimizda aniqlagan kasbiy kompetentlikning kognitiv komponentini, ya'ni quyidagi: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida; kompyuterda modellashtirish sohasida; muhandislik grafikasi sohasida; kompyuter, interfaol grafika va ALT sohasida; rang bilan ishlash, uyg'un soyalarni tanlash, kerakli fayl formatlari va umuman grafik axborotni qayta ishlash paketlaridan foydalanishni bilish kabi bilimlarning mavjudligini shakllantirishga yordam beradi.

Bu o'rinda shuni ta'kidlash lozim bo'ladiki, o'qitish mazmuni kasbiy muhandislik bilimlari, ko'nikmalarini o'zlashtirish, axborot texnologiyalarini o'rganishga doimiy intilish motivatsiyasiga hissa qo'shishi kerak bo'ladi.

Xulosa. Shunday qilib, kasbiy kompetentlikni shakllantirish, agar o'qitish mazmuni yaxlit bo'lsa va quyidagilarda: kadrlar tayyorlashga yondashuv zamonaviy axborot ta'lim texnologiyalarini hisobga olgan holda kompetensiyaviy format kontekstida amalga oshiriladi; kasbiy kompetentligini shakllantirish zaruriyatini e'tiborga olgan holda umumiy texnika fanlar siklini qayta tuzish; bo'lajak muhandislarni axborot texnologiyalari bilan o'zlashtirishga qaratilgan mavzularni o'qitish mazmuniga kiritish kabilarda namoyon bo'lishi bilan yuzaga keladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. Берн, Д. Цифровое освещение и визуализация / Берн Д. – М.: Вильямс, 2003 – 330 с.
2. Ганеев, С.М. Формирование графической грамотности учащихся при обучении решению планиметрических задач в условиях компьютерной поддержки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ганеев Сабир Минигалиевич. – Омск, 2004 – 220 с.
3. Докторова, Е.А. Мультимедиа технологии / Е.А. Докторова. – Ульяновск: УлГТУ, 2009. 139 с.
4. Залогова, Л. А. Компьютерная графика. Элективный курс [Электронный ресурс]: практикум / Л. А. Залогова. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 245 с.

BERUNIYNING TA'LIMIY-TARBIYAVIY QARASHLARI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Qarshi davlat universiteti tyutori Ungboyeva Umida

Annotasiya: Maqolada Beruniyning ta'limiy-tarbiyaviy qarashlari va uning pedagogik ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Maqoladan barcha pedagoglar ta'lim – tarbiya jarayonida foydalanishi mumkin

Аннотация: В статье рассматриваются просветительские взгляды Беруни и его педагогическое значение. Статья может быть использована всеми педагогами в образовательном процессе.

Annotation: The article deals with Beruni's educational views and its pedagogical significance. The article can be used by all teachers in the educational process.

Kalit so'zlar: ilmiy bilimlar, o'quvchini zeriktirmasligi, xotira, borliqdagi hodisa, muomalali, rostgo'y, savodxon, shogirdlariga prinsipial, yumshoq muomalali

Ключевые слова: научное знание, не утомлять читателя, память, событие бытия, вежливый, честный, грамотный, принципиальный, мягкий к ученикам.

Key words: scientific knowledge, not to tire the reader, memory, event of being, polite, honest, literate, principled, gentle to students.

Beruniy ta'lim tarbiyaga o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, mashg'ulotlar davomida o'quvchini zerikib qolmasligi uchun ta'lim olishning turli yo'llari, shakl va metodlari ustida to'xtalgan. U shunday deb yozadi, - «Bizning maqsadimiz o'quvchini toliqtirib qo'ymaslikdir. Hadeb bir narsani takrorlash zerikarli bo'ladi, materialga nisbatan salbiy munosabat shakllanadi. Agar o'quvchi bir masaladan, boshqa bir masalaga o'tib tursa, u xuddi turli tuman bog' - rog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar o'tmas, boshqa bir bog' boshlanadi. Kishi ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi narsa kishiga rohat bag'ishlaydi deb behuda aytilmagan». Olimning so'zlarida uning bilim berish yo'llari haqidagi qarashlari ham bayon etilgan.

Birinchidan, ilmiy bilimlar turli mavzulardan iborat bo'lishi, o'quvchini zeriktirmasligi, xotirasiga malol kelmaslikni ko'zda tutadi.

Ikkinchidan, bunday usul boshqa tadqiqotchilarning o'qib o'rganuvchining mehnatini yengillashtirishga qaratilgan.

Uchinchidan, borliqdagi hodisalarni har tomonlama o'rganmasdan ilmiy bilimlar doirasini aniqlab olish qiyin bo'lishini ta'kidlaydi.

Beruniy ilm olishga kirishni quyidagicha ta'kidlaydi: «Ilm dargohiga kirar ekansan, qalbingni, ko'ngilni ozdiruvchi illatlardan, odamni ko'r qilib qo'yadigan holatlardan, chunonchi, qotib qolgan urf-odatlardan, hirsdan, raqobatdan, ochko'zlikning quli bo'lishdan o'z hokimligi uchun kurashishdan ozod bo'lmog'ing darkor». {1}

Beruniy o'quvchiga bilim berish uni xat-savodli qilish haqida gapirar ekan, bu o'rinda qog'ozning paydo bo'lishi, yozuv va uning vujudga kelish xususiyatlari, turli belgilar o'quv qurollari haqida alohida-alohida to'xtalgan. Uning ta'kidlashicha har bir xalqda ta'lim berishning o'ziga xos tomonlari bo'lib, hammasida ham o'qitish eng avval alifbedan boshlanadi.

Qomusiy olim Beruniyni ta'kidlashicha bilim olishda jarayonida insoniyat yaratgan bilimlarni egallash uchun o'quvchida intilish va qiziqish bo'lish kerak. Ilm olishning muhim yo'llaridan biri kishi o'zini hammaga do'st, yaxshilik qila bilish darajasiga yetkazishdan boshlanadi. Bilimlarni yakka holda emas, balki jamiyat a'zolari bilan birga yashab olish mumkin. Chunki, ilmlar insoniyat jamoasining mahsulidir. Yakka kishi o'zi uchun kerakli bilimlarni yarata olmaydi. Kishi tabiati bilmagan va bila olmagan narsasini bilishga o'chdir.

Beruniy tomonidan ilgari surilgan fikrlarda bilimlilik orqali nodonlikdan xalos etish masalalari bayon qilingan. O'quvchini o'qitish muomalali, rostgo'y, savodxon, shogirdlariga prinsipial, yumshoq muomalali bo'lishi kerak. Muallim o'quvchini doimo to'g'ri yo'lga boshlashi, sezgir va talabchan bo'lishi lozimligini uqtiradi.

Beruniy muallim shogirdlariga yumshoq muomala qilishi, ularga to'g'ri yo'l ko'rsatishi, yaxshi yo'lga yo'llashi, niyatini to'g'ri qilishi, o'zini katta olmay, ochiq ko'ngil bo'lishi haqida ta'lim bergan.

Beruniy o'qitish muallimning o'qib o'rganishi, takrorlashi bilan bevosita bog'liq ekanligini alohida uqtirgan. Shuningdek, kitob o'qishning usul va metodlariga alohida e'tibor beradi. Kitoblarni shunchaki emas, balki fikrlarni kichik bo'limlarga bo'lib o'qish, hamma o'qilgan joylarni umumlashtirib, qayta o'qish haqida ham ibratli materiallarni bayon etadi.

Beruniy o'qitishda faqat induktiv yo'l bilangina emas, balki deduktiv yo'l bilan ham ish tutmoq lozimligini ta'kidlaydi. Bunda olim har qaysi metodni joyida qo'llamoq zarurligini yaxshi

bilgani ko‘rinib turibdi. Bunday o‘qish tafakkurni o‘stirib, bilishning sifatini yaxshilaydi, aqliy bilimni boyitadi.

Beruniy dastlab o‘quvchining ongli o‘qishi, matnning hajmi kichik, mazmuni sodda, keyinchalik esa hajmi katta, mazmuni murakkabroq bo‘lgan matnlarni o‘qishga kirishishi o‘qish jarayonida taqqoslash-qiyoslashga e‘tibor berish o‘quvchilarning ongli bilimiga asos solishini eslatib o‘tgan. Olim o‘qilganlarning barchasini qaytarib o‘qish deganda, asosan xato qilmay, so‘zlarni buzmay, ortiqcha tovush ishlatmay, bo‘g‘inlarni tushirib qoldirmay, so‘z urg‘usini o‘z o‘rnida qo‘llab, to‘g‘ri o‘qishni ta‘kidlaydi. O‘qishning tez, to‘g‘ri va ifodali bo‘lishi, o‘qish davomida bolaning o‘z-o‘zini kuzatib borishi, xatosiz tez va to‘g‘ri o‘qishga yordam beradi.

Beruniy bilimlar ustozlar tomonidan o‘rgatiladi deb biladi. U nazariy bilimlarni o‘quvchiga singdirish usullari haqida to‘xtalib, muallim o‘z ishiga asosan qiziqarli suhbat usuli bilan yondashib, shogirdning fanga, kasbga o‘rganilayotgan ilmga havasini uyg‘ota olishini, ta‘limning asosiy vazifalaridan biri deb bildi. Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, buning uchun ba‘zan muallim o‘z shogirdlarini majbur qilishi kerak.

Adabiyotlar

1. Abu Rayhon Beruniy. Hikmatlar. (To‘plovchi Irisov A) – Toshkent: 1973. – 103b.
2. Abu Rayhon Beruniy. Tarvixlar (“Javohirot kitobi”dan “Minerologiya”) - Toshkent: Meros, 1991. - 13 b.

3.Шадиев Р.Д. Дидактические основиреализасиипроблемипонимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.

- 4.Yuldashev S.N. Boshlang‘ich ta‘lim ixtisosligi talabalarini kreativ yondashuv asosida texnologik ta‘limga tayyorlash metodikasi. Diss

O‘ZBEKISTON, GLABALLASHUV JARAYONIDA MILLATLARARO BAG‘RIKENGLIK MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISHDA AXLOQ VA TA‘LIMNING O‘RNI

Xoliqov Yunus Ortiqovich

Samarqand davlat chet tillar instituti

**Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari kafedrası dotsenti falsafa fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada, XXI asr globallashuv davri sifatida fan-texnikaning barcha sohaları: ijtimoiy-siyosiy, ma‘naviy-ma‘rifiy va diniy-mafkuraviy jarayonlarda o‘z aksini topmoqda. Mazkur ijtimoiy hodisa insoniyat taraqqiyotini yuksak bosqichga ko‘tarish bilan birga, uning muqarrar vaziyatlarga tushib qolishiga ham sabab bo‘lmoqda. Biz bugun jamiyatda globallashuvning inson uchun ezgulikka yoki yovuzlikka qaratilgan tomonlarini angalb yetish tadqiq qilingan. Hozirgi paytda globallashuv o‘zining g‘oyat o‘tkir va keng qamrovli ta‘siri bilan deyarli barcha sohalarida namoyon bo‘lmoqda, real voqelikka ta‘sir o‘tkazishi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Globallashuv, taraqqiyot, muhit, strategiya, ma‘naviy, tabiiy-ijtimoiy, iqtisodiy, ta‘lim-tarbiya, urf-odat, an‘ana, xo‘jalik, qadriyat, san‘at, ijtimoiy-siyosiy, ma‘naviy-ma‘rifiy, g‘oya, saxovat, sabr-qanoat, millat.

Аннотация: В данной статье XXI век как период глобализации находит отражение во всех областях науки и техники: общественно-политических, духовно-просветительских и религиозно-идеологических процессах. Это социальное явление не только повышает уровень человеческого развития, но и делает его неизбежным. Нам нужно лучше понять аспекты глобализации в современном обществе, которые сосредоточены на добре или зле для

человека. Сегодня глобализация с ее острым и далеко идущим воздействием проявляется практически во всех сферах, обнажая свое влияние на действительность.

Ключевые слова: Глобализация, развитие, окружающая среда, стратегия, духовная, природно-социальная, экономическая, воспитательная, обычаи, традиции, хозяйство, ценности, искусство, общественно-политическая, духовно-просветительская, идея, великодушие, терпение, миллат.

Annotation: In this article, the XXI century as a period of globalization is reflected in all areas of science and technology: socio-political, spiritual-educational and religious-ideological processes.

This social phenomenon not only raises the level of human development, but also makes it inevitable. We need to better understand the aspects of globalization in society today that focus on good or evil for man. Today, globalization, with its sharp and far-reaching impact, is manifesting itself in almost all areas, revealing its impact on reality.

Keywords: Globalization, development, environment, strategy, spiritual, natural-social, economic, educational, customs, traditions, economy, values, art, socio-political, spiritual-enlightenment, idea, generosity, patience, millat.

Bugungi kunda fan texnika, ishlab chiqarish, integratsiya jarayonlarining tezlashib borayotgan bir davrda globallashuv jarayonlari yanada kuchayib, hayot sur'atlari jadalik bilan tezlashib borishi kuzatilmoqda. Jaxonda ro'y berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, migratsiya, mehnat munosabatlari insoniyatning hayot faoliyatiga o'zining salbiy yoki ijobiy ta'sirini o'tkazmoqda. Shu bois bugun millatlar ortasidagi milliy, manaviy-axloqiy, munosabatlar, millatlararo totuvlik va bag'rikenglik masalalari integratsiyalashuv davrida asosiy e'tibor qaratish lozim bo'lgan vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Qolaversa, axloqiy, manaviy, ijtimoiy jarayonlarning keskinlashib borayotgani va uning turli xil ko'rinishdagi ta'sirlari asosan yoshlar ong tafakkuriga qaratilganini hisobga olsak, yoshlar ong tafakurida bizning milliy qadriyat va axloqiy qarashlarimizga zid bolgan xar qanday taxditlarga nisbatdan milliy tafakkurni rivojlantirish, millatlararo bag'rikenglik munosabatlarni ta'minlash kun tartibidagi bosh masalalardan biriga aylantirishni jamiyatni ozi talab qilmoqda. Mazkur jarayonda axloqiy munosabatlarni jamiyatda shakllantirish xususiyatlarga jiddiy e'tibor qaratish dolzarb bolib qolmoqda.

Mamlakatimizda yoshlarning axloqiy bag'rikenglik madaniyatini insonparvarlik, ma'rifatparvarlik, halollik tamoyillari bilan kamol toptirishga va ularni milliy mentalitetimiz negizida tarbiyalash jarayoniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, "Mamlakatimizda bag'rikenglik madaniyatini yuksaltirish, millatlar va konfessiyalararo o'zaro bir-birini tushunish va hamjihatlikni mustahkamlash, yosh avlodni shu asosda tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanadi..."⁴³. Shu nuqtai nazardan, yoshlarda millatlararo bag'rikenglik madaniyatini rivojlantirish mezonlarini, tamoyillarini aniqlash hamda uni yuksaltirish tendentsiyalarining fundamental asoslarini falsafiy jihatdan tadqiq etish hayotiy zaruriyat bo'lib qolmoqda.

Jamiyatda turli xalqlar, millatlar va dinlarning turli ko'rinishdagi xususiyatlariga nisbatan tolerantlik munosabatini O'zbekiston misolida ko'rish mumkin. "Mamlakatimizda turli toifadagi odamlar, siyosiy kuchlar va partiyalar o'rtasidagi millatlararo totuvlik, ijtimoiy hamkorlik, dinlararo bag'rikenglik tamoyili ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim omillaridan biridir. O'zbekistonda 130

⁴³Мирзиёев Ш.М. "Ислом ҳамжихатлиги: Ўзбекистон ва Озарбайжон мисолида" мавзuidaги халқаро конференция иштирокчиларига. –Тошкент шаҳри. 2017 йил. 18 октябрь // Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2 жилд. – Т.: Ўзбекистон", 2018. – Б. 455.

dan ziyod millat va ellat vakillari istiqomat qiladi. Ular o'rtasida asrlar davomida milliy nizolar bo'lmaganligi va bu xalqimizning azaliy bag'rikengligini ko'rsatadi"⁴⁴.

Shu bilan bir qatorda, millatlararo bag'rikenglik bor joyda qilingan gunohlar kechiriladi, ichki va tashqi ziddiyatlarning oldi olinadi, xayrli va savobli ishlarga qo'l urish uchun keng imkoniyatlar ochiladi, oilada totuvlik, insonning ma'naviy vujudida esa tan-sihatlik va xotirjamlik hukm sura boshlaydi, xalqlar va mamlakatlar o'rtasida o'zaro hamkorlik, qolaversa, do'stlik va birodarlik rishtalari tobora mustahkamlanib boraveradi.

Umuman olganda, millatlararo bag'rikenglik yolg'iz bo'lmagan odamlar orasida birgalikda, hamjihatlikda yashash ko'nikmasidir. Tolerantlik yoki millatlararo bag'rikenglik boshqalarning erkin e'tiqodi va diniy munosabatlariga hurmat bilan qarashdir. Buyuk olim va davlat apbobi Mipzo Ulug'bek fikricha, insonlar orasidagi o'zaro munosabat, odamgarchilik, mehr-muhabbat, do'stlik, birdamlik, ahillik asosida yashash va faoliyat ko'rsatish ko'p jihatdan aqliy-axloqiy ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Shuningdek, jasurlik, mardlik, sabr-qanoat masalalariga alohida e'tibor qaratildi. Ayniqsa, bugungi texnika va texnologiyalar asri bo'lgan globallashuv davrida tabiat va jamiyat, inson va borliq o'rtasidagi mutanosiblikni saqlash, uning o'ziga xosligini namoyon etishda yoshlarda shaxslararo bag'rikenglikni tarbiyalash ta'lim-tarbiya tizimining muhim muammosi bo'lib qolmoqda.

Yuqorida ko'rib turganimizdek, millatlararo bag'rikenglik global ta'limning ajralmas qismlaridan biridir. Ijtimoiy fanlar tadqiqotchilari bag'rikenglikni siyosiy va ijtimoiy hodisa sifatida ko'radilar. Siyosiy ma'noda bag'rikenglik bu nafaqat boshqalarning siyosiy qarashlariga toqat qilish qobiliyati, balki ularning bu fikrlarni oshkora bayon qilish huquqi demokratiyadagi siyosiy bag'rikenglikning asosidir. Bundan tashqari, bag'rikenglik nafaqat boshqalarning siyosiy qarashlari, balki ularning turmush tarzining boshqa jihatlari uchun ham imkoniyat yaratishni talab qiladi⁴⁵. Hap bir inson faoliyatining ma'lum bir davri, ya'ni bolalik va yoshlik davrlari aynan ta'lim-tarbiya jarayonini to'liq qamrab olar ekan, aynan shu davrlarda ulardagi turli ruhiy-emotsional inqiroz davrlarining boshdan kechirishi, bolalikdan o'smirlikka, undan yoshlikka, umuman olganda mustaqil katta hayotga qadam qo'yayotgan yoshlarning har kunlik hamrohlari ota-onalari bilan bir vaqtda o'qituvchilari hisoblanadi. Demak, ta'lim-tarbiyaning bevosita su'bektlaridan biri bo'lgan o'qituvchilarning yoshlardagi shaxslararo tolerantlikni shakllantirishida yuksak umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan xapakteri, sabr-toqati, millatlararo bag'rikengligi namoyon bo'ladi.

Bu, millatlararo bag'rikenglikni targ'ib qilishning eng samarali mexanizmi boshqa madaniyatlarni o'rganish hisoblanadi. Aksariyat xalqaro ta'lim dasturlari shu masalaga qaratilgan. Bugungi kunda, ta'limning an'anaviy asoslarini o'ylab, shaxsni ijtimoiylashtirish uchun sharoit yaratish sohasida davlat siyosati aniqlandi. Ta'lim sohasidagi siyosat va ta'lim dasturlari o'zaro tushunishni yaxshilashga ham shaxslar, ham etnik, diniy, ijtimoiy, madaniy va til guruhleri, shuningdek millatlar o'rtasidagi munosabatlarda o'zaro hamjihatlik va tolerantlikni mustahkamlashga hissa qo'shishi kerak. Bu shuni anglatadiki, erkinlik, inson qadr-qimmatini hurmat qila oladigan boshqa madaniyatlarni anglashga tayyor bo'lgan sezgir va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash maqsadida pedagogik tayyorgarlik darajasini, o'quv dasturlarini, darsliklar

⁴⁴Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий наш, 2004. –Б. 486.

⁴⁵Bojāre I., Ignatjeva S. (2014). Autonomous English acquisition in blended e-studies for adults for sustainable development: Quantitative research Proceedings of the 7th International Scientific Conference Rural Environment. Education. Personality (REEP), Jelgava, The Latvia University of Agriculture, pp. 42-49. [online] [06.01.2015]. Available.

va darslar mazmunini, boshqa o'quv materiallarini, shu jumladan, yangi ta'lim texnologiyalarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, ta'lim sohasi tolerantlik kabi muhim tinchlikparvarlik kategoriyasiga bevosita bog'liqdir, deyish mumkin. Bu inson va jamiyatning mos ruhiy fazilatlarini faol va maqsadli ravishda shakllantiradigan ta'lim sohasidir. Odamlar o'rtasidagi munosabatlarda tolerantlikni tarbiyalash, tolerantlik mentalitetini shakllantirish XXI asrda ta'limning eng muhim strategik vazifasidir.

“Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati kontsepsiyasi”ni tasdiqlash to'g'risidagi Farmonda jamiyat a'zolari o'rtasida millatlararo munosabatlarni yanada rivojlantirish, diniy va milliy bag'rikenglikka asoslanish, do'stlik muhitini shakllantirish, jahonda O'zbekistonni ko'p millatlar yashaydigan bir butun oila sifatidagi tafakkurini yanada mustahkamlash, mamlakat yoshlarini Vatanni sevish va ardoqlash ruhida tarbiyalash, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni e'zozlash, chet davlatlarning milliy-madaniy markazlari bilan turli ko'rinishdagi umummilliy hamkorlikni oshirishga xizmat qilishi shubhasiz.

Farmonda yoshlar masalasi alohida tilga olinib, quyidagi fikrlar keltirilgan: “aholi, ayniqsa yoshlarni fuqarolik mas'uliyatini his etish, vatanparvarlik va ona-Vatanga mehr-muhabbat, ko'p millatli O'zbekiston xalqining tarixiy o'tmishi va an'alariga hurmat ruhida tarbiyalash”⁴⁶ masalalari muhim kontseptual masala sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa qilib aytganda axborot asri, elektronika asri deb atalgan XX asrning nihoyasida - bugungi davrimizda bu ta'sirlardan xoli bo'lish deyarli imkonsizdir. Ta'bir joiz bo'lsa, aytish mumkinki, jahon xalqlariga o'z ta'sirin o'tkazishga intilayotgan turli ko'rinishdagi mafkuraviy tajovuzlar hozirgi kunda ko'proq intolerantlik ruhiyatida vujudga kelmoqda. Bunday mafkuraviy jihatlarni o'zida ifodalab kelayotgan poligonlarga nisbatan barchamiz doimo ogoh bo'lmog'imiz lozim. Ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlodning ongida shakllangan axloqiy bag'rikenglik g'oyalarini milliy mentalitetimiz bilan uyg'un rivojlanib borishini ta'minlashimiz, ommaviy axborot vositalari yoki boshqa ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlarning ongiga singdirishga qaratilgan intolerant g'oyalarning olidni olishimiz darkor. Bunda, avvalo, yosh ulug' kishilarimiz o'zlarining tajriba va bilimlariga tayanishi, har bir yigit-qizning axloqiy tafakkur doirasini milliy o'zlik tuyg'usi bilan boyitishi lozim.

Фойдалангана дабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. “Ислом ҳамжиҳатлиги: Ўзбекистон ва Озарбайжон мисолида” мавзуидаги халқаро конференция иштирокчиларига. – Тошкент шаҳри. 2017 йил. 18 октябрь // Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2 жилд. – Т.: Ўзбекистон”, 2018. – Б. 455.
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий наш, 2004. –Б. 486.
3. Bojāre I., Ignatjeva S. (2014). Autonomous English acquisition in blended e-studies for adults for sustainable development: Quantitative research Proceedings of the 7th International Scientific Conference Rural Environment. Education. Personality (REEP), Jelgava, The Latvia University of Agriculture, pp. 42-49. [online] [06.01.2015]. Available.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллатлараро муносабатлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсати концепцияси”ни тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони. <https://lex.uz/uz/docs/4597662>

⁴⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Миллатлараро муносабатлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси давлат сиёсати концепцияси”ни тасдиқлаш тўғрисидаги Фармони. <https://lex.uz/uz/docs/4597662>

5. Gaybullaev Otabek Muhammadievich The role of the family in the development of the aesthetic culture of youth <http://ihm.iscience.uz/index.php/ijich/article/view/16>
6. Gaybullaev O. Spiritual maturity and aesthetic culture. –T .: Chashma print, 2008.
7. Yunus Ortikovich Kholikov the education of young people on the basis of a spiritual, moral and tolerant culture in the educational process// International journal of philosophical studies and social sciences issn-E: 2181-2047, ISSN-P: 2181-2039 Vol 1, Issue 2–2021. p. 63-68.
<http://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss>
8. Xoliqov Yunus Ortiqovich Millatlararo bag'rikenglik madaniyati insonparvarlik va tinchlikning asosiy tamoyili sifatida. Eurasian journal of academic research. – 2021. B. 420-425.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.5812886>
9. Kholikov Yunus Ortikovich Issues of education of youth on the ethical basis of international culture and tolerance at the age of globalization. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 1917-1922. <https://zenodo.org/record/5564700#.YadXtdBByUk>
10. Улуғмуродов Элёр Сайдуллоевич, Диний қадриятлар ва тасвирий санъат интеграциясининг ёшлар эстетик тафаккурига таъсири, "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (SI) II/ 2020.
11. Yunus Ortiqovich Kholikov Moral aspects of national ethnic in bringing up young generation with generosity. Theoretical & Applied Science, - 2019. P. 18-21.
DOI: [10.15863/TAS.2019.07.75.5](https://doi.org/10.15863/TAS.2019.07.75.5)
12. Kholikov Yunus Ortikovich Ethical foundations for the development of a culture of tolerance in youth. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp. 112-117.
<https://zenodo.org/record/4751681#.YLi0HqgzaUl>

MOTIV-TALABALARNI KASBIY TAYYORGARLIK DARAJASINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

A.U. Rajabov
QarshiDU Boshlang'ich ta'lim
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur talabalarni kasbiy bilim, ko'nikmalarni egallashga bo'lgan ehtiyojini ro'yobga chiqaradigan vositalar va usullar, shaxsning ichki motivatsiyasini faollashtiradi va shu orqali ularda kasbiy tayyorgarlikni rag'batlantiruvchi doimiy qiziqish rivojlanib borish masalasi haqida fikr bildirilgan.

Tayanch so'zlar: motiv, motivatsiya, vositalar, shakl, pedagogik jarayon

Аннотация

Средства и методы реализации потребности этих студентов в овладении профессиональными знаниями и умениями активизируют внутреннюю мотивацию личности, а значит, развивают в них постоянный интерес к поощрению профессиональной подготовки.

Ключевые слова: мотив, мотивация, средство, форма, педагогический процесс.

Annotation

The means and methods of realizing the needs of these students in mastering professional knowledge and skills activate the internal motivation of the individual, and therefore develop in them a constant interest in encouraging professional training.

Key words: motive, motivation, means, form, pedagogical process.

Zamonaviy ta'limda talabalar tomonidan muvaffaqiyatli kasbiy tayyorgarlik va tanlangan tuzilmalardagi samarali amaliy faoliyat o'rtasidagi integrativ ko'nikmalarni shakllantirishda asosan motivatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi yordam beradi.

Biz bilamizki, pedagogik-psixologik adabiyotlarda motivatsiya - bu mutaxassis shaxs faoliyatining mazmuni va mohiyatini barqaror aniqlaydigan turg'un motivlar majmui sifatida tushuniladi. Motivning yagona ta'rifi mavjud emas. Ilmiy manbalar da turlicha ta'riflanadi. A. N. Leontev motivlarni "aniq" ehtiyojlar, A. V. Petrovskiy esa - muayyan ehtiyojlarni qondirish bilan bog'liq faoliyatni rag'batlantirish deb hisoblaydi. Psixologiyada motiv - bu odamni maqsad qo'yishga va bu maqsadga erishish uchun harakat qilishga undaydigan ichki kuch sifatida tushuniladi. Bizningcha, tadqiqot mavzusiga bog'liq holda, motiv - bu talabalarni kasbiy faoliyat mazmunini o'zlashtirish uchun maqsadlar qo'yishga va ularga erishishda qat'iyatli, sabrli bo'lishga undaydigan faol ichki kuch.

Bu borada V.V. Boguslavskiy talabalarining kasbiy faoliyati motivlari mazmunini hisobga olish muhim. Bunga ko'ra:

- motivlarning semantik mazmunini o'zlashtirish.
- talabalarining ichki ongli-irodali mehnati motivlar tarzida harakat qilib, muhim munosabat, qiziqish va ideallarga ega bo'lishadi;
- motivlarning selektiv (taxrir qilish) faolligi.
- talabalar bilan olib boriladigan tadbirlar zarur ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, ular tizimli faollashtirish bilan mustahkamlanadi va barqaror harakat motivlariga aylanadi. Bu motivlarga muvofiq talabalarining harakatlarini o'z vaqtida rag'batlantirish muhimdir;

Talabalarining kasbiy tayyorgarlik motivlari ma'lum tarkib va dinamik xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Moddiy tavsiflar asosan kasbiy faoliyatning ichki xususiyatlari bilan bog'liq. Talabalarining kasbiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasini rivojlanishini motivlarni shakllantirish, mustahkamlash, barqarorlashtirish va ularni sifat jihatidan takomillashtirish jarayonida uning mazmuni va dinamik xususiyatlarining o'zgarishi deb hisoblash mumkin. J. J. Russoning fikricha shaxsda biror-bir sifat, xulq-atvor yoki holatga nisbatan ehtiyoj paydo bo'lib, ana shu ehtiyoj sari mustaqil faoliyat yurita boshlagandagina amalga oshadi. Ushbu jarayonda haqiqiy tarbiyachi bolaning tabiiy ehtiyojlari va yangi bir faoliyat bilan shug'ullanish xohishi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qilishi lozim. Xuddi mana shu tabiiy muvozanatning saqlanishi nafaqat faoliyat muvaffaqiyatini balki haqiqiy baxtni ta'minlashga xizmat qiladi [1].

Taniqli psixolog D.Karnegi ta'kidlaganidek, dunyoda odamlarni nimadir qilishga undaydigan birgina usul bor. Mohiyatan bu usul odamni nimadir qilishni istashga majburlash demakdir. Mashhur amerikalik faylasuf va pedagog D.Dyuining fikriga ko'ra, inson tabiatiga xos bo'lgan eng asosiy motiv – bu “ahamiyatli – qadrli bo'lish istagi”dir. Demakki, motivlar har qanday faoliyat uchun zarur hisoblanadi [2].

Motivatsiyaning rivojlanishi kasbiy tayyorgarlikning turli bosqichlarida talabalar o'rtasida u yoki bu darajada shakllanishiga olib keladi. Bunga muvofiq, motivatsiyani shakllantirish oliy ta'lim rahbariyati va professor –o'qituvchilar muhim omil hisoblanadi. Talabalar motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatish maqsadli faoliyati hisoblanadi. Chunki, motivatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi - bu o'zaro bog'liq va uzluksiz jarayon.

O'quv-biluv faoliyati talabalarining ongi, hissiyotlari va irodasiga qaratilgan pedagogik ta'sir choralari majmuini amalga oshirishdan iborat bo'lib, ularning kasbiy tayyorgarlikda faolligini va kasbiy elementlarni o'zlashtirishini ta'minlaydigan motiv hisoblanadi.

Bizningcha, motivatsiyani rivojlantirishning eng samarali pedagogik shartlari quyidagilar bilan izohlash mumkin:

- kasbiy faoliyat mazmunini o'zlashtirishda talabalarining kasbiy tayyorgarligining ahamiyatini ko'rsatish;
- kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarining kognitiv faolligini faollashtirish;
- talabalarining tanlagan mutaxassisligi bo'yicha ishlashga qiziqishini shakllantirish;
 - ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etishni takomillashtirish;
- talabalarda tanlagan kasbining ijtimoiy ahamiyatiga ishonch hosil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ-АҚЛИЙ БИЛИШ ФАОЛЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ ФАНИНИНГ ЎРНИ

Худойбердиев Б.Р.

Қарши давлат университети ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада махсус адабиётларни таҳлил қилиш натижаси шуни кўрсатадики, жисмоний маданият соҳасида жисмоний-ақлий билиш фаоллиги – жисмоний маданият ва спорт жараёнига муносабатини тавсифловчи шахснинг сифатидир. Ўқувчиларнинг жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантиришда жисмоний маданият фанининг ўрни ҳақида фикр юритилган бўлиб, ундан барча жисмоний тарбия ўқитувчилари педагогик фаолиятларида амалий-услубий материал сифатида фойдаланишлари мумкин.

Таянч сўзлар: жисмоний, ақлий, билиш, фаоллиги, маданият, спорт, таълим.

Аннотация. В результате анализа специальной литературы выявлено, что физическая-интеллектуальная познавательная активность в области физической культуры – это качество личности, характеризующее его отношение к процессу физкультурно-спортивной деятельности.

Ключевые слова: физическая, интеллектуальная, познавательная, активность, культура, спорт, образования.

Annotation. As a result of the analysis of special literature, it was revealed that physical-intellectual cognitive activity in the field of physical culture is a personality quality that characterizes his attitude to the process of physical culture and sports activity.

Key words: physical, intellectual, cognitive, activity, culture, sports, education.

Жисмоний маданият фанидан умумий ўрта таълимда жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантириш муаммосига бағишланган тадқиқотлар, уларнинг мақсадли шакллантирилиши устида олиб борилган тадқиқотларни учратмадик. Мавжуд ёндашувларда жисмоний маданият предметининг ахборот потенциалидан самарали фойдаланишга қаратилган уринишлар учрамайди. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг жисмоний маданият соҳасидаги билим сифати, билим даражаси жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантириш даражасини аниқлашда энг муҳим мезонлардан бири сифатида қаралмайди.

Мазкур ҳолатнинг салбий оқибатларидан бири - жисмоний маданият фанига оид барча ўқув ва амалий умумтаълим тадбирларида бунинг учун қулай педагогик шарт-шароитлар яратиш зарурлиги фақат қайд этилади холос.

Умумий ўрта таълим мактаблари ўқув дастури орқали барча фанларни ўқитиш жараёнида ўқувчилар синф машғулотларида махсус билимларни оладилар ва уларни кейинчалик амалий фаолиятда мустаҳкамлайдилар.

Шу билан бирга, у асосий умумий ўрта таълим предмети мақомига эга бўлиб, таркиби жиҳатидан жуда хилма-хил ва мазмуни қийин бўлган назарий материални ишлаб чиқишни назарда тутаяди, уни тўлиқ ўқитиш ва ўзлаштириш учун тегишли шарт-шароитларни ташкил қилишни талаб қилади. Бироқ, анъанавий педагогика амалиётида ушбу турдаги муаммоларни ҳал қилишда мос бўлган аудитория шакллари мазкур фан учун таълим муассасаларининг аксариятида қабул қилиниши мумкин эмас деб ҳисобланади.

Жисмоний маданият фанидан умумий ўрта таълим мактаблари тизимида жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантиришнинг назарий асосларини таҳлил қилиш натижасида кўпчилик тадқиқотчилар ва амалиётчилар фикрига кўра, ушбу муаммони ҳал

этишни жисмоний маданият фанида фақатгина бир вақтда– амалиётда, уларнинг ҳаракат зичлиги учун ҳаракат фаоллиги ҳажмини камайтирмасдан амалга ошириш зарурлиги аниқланган [5, 205-6.].

Жисмоний маданият предмети ўқув жараёнида жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантиришнинг зарур шакли бўлган, назарий материални тўлиқ ўргатмасдан туриб ўтказиладиган амалий машғулотлар етарли даражада самарали бўлмайди.

Шу муносабат билан, пайдо бўладиган зиддиятли ҳолатга эътибор қаратиш лозим бўлади. Бир томондан, ДТС малака талабларида жисмоний маданият бўйича умумий ўрта таълимда ушбу ўқув фанининг намунали дастурлари назарий мазмунни мавжудлигини уни ўзлаштиришни ва кўникмаларни шаклланишини назарда тутди. Бироқ, бошқа томондан, буларнинг барчасига фақат битта турдаги - амалий жисмоний маданият дарсларини ўтказиш жараёнида эришиш таклиф этилади. Бундан ташқари, энг муҳимларидан бирини қатъий амалга ошириш “Жисмоний маданият” фанини ўқитишнинг бир қийматли услубий тамойиллари бўлиб, унга мувофиқ назарий ва амалий-услубий билимларнинг яхлит мажмуасини мулоқот қилиш моторли зичлигига зарар этказмасдан амалга оширилиши керак [4].

Жисмоний тарбия машғулотларида юқори ҳаракат зичлигини сақлашга гипертрофияланган эътибор натижасида ўқувчилар мазкур предмет бўйича дастурий материалда келтирилган - назарий йўриқномавий методик билим ва кўникмаларнинг зарур ҳажмини олиш ҳамда сифатли ўзлаштириш, ўз танасининг хусусиятларини билиш, уни мустаҳкамлаш усулларига эга бўлиш.

Бундан ташқари, “Жисмоний маданият” фани бўйича ўқув-тарбиявий ишлар жараёнига назарий, йўриқномавий, методик билим ва кўникмаларга ўргатиш усуллари жорий этиш самарадорлигини аниқлаш бўйича олиб борилган тадқиқотларнинг етарли эмаслиги билан боғлиқ. Бунинг асосий сабабларидан бири жисмоний маданият бўйича умумий ўрта таълим мактаблари амалиётида шахснинг ҳар қандай мураккаб амалий фаолияти муқаррар равишда назариядан фойдаланишни назарда тутувчи маълум бир ҳақиқат ҳалигача эътиборга олинмаганлигидир. Чунки, ўз навбатида, ҳар қандай назария амалиёт билан қўллаб-қувватланиши керак. Билим ўз-ўзидан ўқувчилар томонидан қадрият сифатида қабул қилинмайди. Улар фақат шахсий аҳамиятга эга бўлган ва амалий фаолият жараёнида қўллаши мумкин бўлган билимларни қадрлашади холос. Ҳаётий тажрибага таяниш, бу билимни қадриятга айлантиришнинг асосий усулидир [1].

Жисмоний маданият фанидан билим сифати, билим даражаси жисмоний тарбия ва спорт фаолияти соҳасида билим фаоллигини шакллантириш мезонлари нуқтаи назаридан ўз табиқини топмапти. Бу муҳим сифатни жисмоний маданият воситасида шакллантириш, бошқа ўқув фанларини ўқитиш жараёнида жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантиришнинг энг муҳим омили ва мезони сифатида қаралиши амалиётда учрамайди.

Жисмоний маданият таълимини ислоҳ қилишнинг асосий қоидаларини амалга оширишда умумий ўрта таълим ДТС малака талабларига мувофиқ жисмоний маданият соҳасидаги умумий таълим муаммоларини самарали ҳал қилиш мумкин. Таълим нафақат ўқувчиларнинг жисмоний табиатига самарали таъсир кўрсатиши, балки уларни кундалик ҳаётда унинг ҳолатини мувофиқлаштириш учун жисмоний маданият орқали танага таъсир қилишнинг махсус билимлари, услубий кўникмалари ва усуллари билан таъминланиши зарурлигини англатади [4]. Юқорида қайд этилган муаммоларни бартараф этиш "Жисмоний

маданият" фанининг умумий таълим салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш шароитида амалга оширилиши мумкин [4].

Жисмоний маданият воситасида жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантиришнинг мавжуд педагогик назарияси ва амалиётида аслида бошқа фанларни ўқитиш жараёнида ушбу муаммони ҳал этишнинг муҳим ва самарали воситаси сифатида қаралиши кузатилмайди. Мавжуд вазият уни ҳал қилишни сезиларли даражада мураккаблаштиради ва ушбу йўналишда, хусусан, жисмоний маданият соҳасида умумий таълим жараёнида ўқувчиларнинг билиш фаоллигини самарали шакллантиришга ёрдам берадиган педагогик шарт-шароитларни яратиш бўйича кейинги тадқиқотларни талаб қилади.

Шундай қилиб, махсус адабиётларни таҳлил қилиш натижасида жисмоний маданият соҳасидаги умумий таълим жараёнида жисмоний-ақлий билиш фаоллигини ривожлантириш бўйича вазифаларни сифатли ҳал қилиш учун бир қатор омилларнинг мавжудлиги тўсқинлик қилиши аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2000. – 187 с.
2. Драндров Г.Л. Интеграция физического и познавательного развития детей 6-7 лет в процессе обучения двигательным действиям: монография. – Чебоксары: ЧГПУ, 2017. – 113 с.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: в двух томах. – М.: Педагогика, 1982. – 656 с.
4. Лукьяненко В.П. Теоретико-методологическое обоснование содержания общего среднего образования в области физической культуры: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – Майкоп, 2002. – 529 с.
5. Муханова Н.В. Развитие познавательной активности учащихся основной школы в процессе преподавания уроков физической культуры. Научный журнал. – Ставрополь, 2015. – № 6 (51). – С. 203-208.
6. Патрикеев А.Ю. Физическая культура. 4 класс: система уроков по учебнику А.П. Матвеева. – Волгоград: Учитель, 2014. – 373 с.
7. Патрикеев А.Ю. Поурочные разработки по физической культуре: к учебникам А.П. Матвеева, М.Я. Виленского и др.: 6 класс. – М.: ВАКО, 2016. – 271 с.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДАГИ ПЕДАГОГИК МУЛОҚОТЛАР КУЗАТУВИ ТАҲЛИЛИ

Бойматова Мунаввар ҚарДу

1-курс Таянч докторанти

Аннотация

Хозирги кундаги таълим жараёнида педагогик мулоқот муҳим касбий эмоционал хусусиятлардан иборат. Ушбу мақолада педагогнинг мулоқот жараёнидаги муҳим касбий эмоционал хусусиятлари очиб берилган.

Калит сўзлар: мулоқот, эмоция, эмоционал барқарорлик, булажак ўқитувчи, зиддият, низо, адаптация.

Аннотация

В современном образовательном процессе педагогическое общение состоит из важных профессиональных эмоциональных особенностей. В данной статье раскрываются важные профессиональные эмоциональные особенности педагога в процессе общения.

Ключевые слова: общение, эмоция, эмоциональная устойчивость, будущий учитель, конфликт, конфликтность, адаптация.

Annotation

In the modern educational process, pedagogical communication consists of important professional emotional features. This article reveals important professional emotional features of the teacher in the process of communication.

Key words: communication, emotion, emotional stability, future teacher, conflict, conflict, adaptation.

Олий таълим муассасаси битирувчиси педагогик фаолиятини бошлар экан, унинг учун янги марра сифатида қўлга киритилган диплом ва олий таълим муассасида таҳсил давомида олинган маълумотлар ҳар доим ҳам ҳаётий вазиятда юзага келадиган кўпгина муаммоларнинг ечими бўла олмайди. Зеро, жамиятда айнан бир хил инсон ва айнан бир хил вазият бўлмаганлиги сингари, бир хил педагогик вазият ва унинг стандарт ечими ҳам мавжуд эмас. Педагогик тажрибага эга бўлган ва муаммоли ҳолатларнинг оригинал ечимларини топа оладиган кенг дунёқарашли ўқитувчи фаолияти давомида юзага келадиган конфликтли ҳолатларни тезда бартараф этади. Бундай ўқитувчилар муносабатларида конфликтлар эскалацияси содир бўлмайди. Низоли вазиятлар ечимини топиш борасида етарли билим, тажриба ва малакага эга бўлмаган ёш ўқитувчилар фаолиятида тез-тез низоли вазиятлар юзага келадиган ва ҳатто тажрибасизлик туфайли топилган нотўғри ечим конфликтлар эскалациясини юзага келтиради.

Илмий педагогик ва психологик адабиётлар таҳлили ҳамда ўқитувчи фаолиятидаги конфликтли ҳолатларни кузатиш асосида эмоционал барқарорлик **мезонлари** сифатида қуйидагиларни аниқладик:

- **ҳис-туйғулари ва кайфиятини бошқара олади;**
- **фаолият жараёнини бошқара олади;**
- **коммуникативлик компетенциясига эга;**
- **суҳбатдошига нисбатан эмпатиясини кўрсата олади.**

Педагогик муомала жараёни ўзи кечадиган бир қатор шарт-шароитлар билан мураккаблашади, муомала шарт-шароитлари муомала характериға умуман анча-мунча таъсир қилади, аслида улар муомаланинг касбий йўналишини кўп жиҳатдан белгилаб беради. Муомаланинг ошкоралик вазияти кўпгина қийинчиликлар туғдиради. Тадқиқотчилар

аллақачон қайд этиб ўтганларидек, кишилар, катта аудитория олдида муомала қилиш аудиториянинг гапирувчига диктант қилишига мўлжалланган бўлиб, бошловчилар учун ниҳоятда мураккабдир ва махсус тайёргарлик кўрмасдан ўтказилиши мумкин эмас. Фақат ўзаро фикр алмашув малака ва усуллари эгаллашгина муомала жараёнида педагогнинг ҳиссий кайфиятини таъминлайди. Умумий ўрта таълим мактабларида ёш ўқитувчиларнинг фаолиятини ўрганиш мақсадида ёш ўқитувчилар билан суҳбат ўтказдик. Суҳбат жараёнида ёш ўқитувчилардан икки нафари иш бошлаган даврида учраган ноқулайликлар натижасида юзага келган зиддиятли вазиятлар ҳақида сўзлаб бердилар.

К.С.Станиславский тизими асосида педагогнинг ижодий жараёнини ўрганиш шунга ишонч ҳосил қилдирадики, ижодий кайфиятни, айниқса, бевосита инсонни муомала билан боғланган ижодий фаолият турларида сафарбар қилиш учун «Жисмоний ҳаракатлар» усулини қўлланиши жуда истикболли бўлиб, у ҳақда алоҳида гапириб ўтиш керак. Бу усулнинг моҳияти «Муайян ҳиссий ҳолатга хос бўлган, кишида бу ҳиссиётларнинг ўзи келтириб чиқаришга қодир бўлган жисмоний ҳаракатларни бажаришдан иборат бўлиб, мазкур ҳиссиётларни ана шу ҳаракатлар тақозо қилади». Шу нарсани эсга олайлик: биз ҳаяжонимизни енгмоқчи бўлсак, бирмунча тўхтаб, нафасимизни ростлашга, секинроқ ҳаракат қилишга интиламиз, яъни шундай ҳаракат қиламизки, худди мутлақо хотиржам пайтимизда қандай бўлсак, ўзимизни шундай тутамиз, натижада ҳаяжонланиш аста-секин ўтиб кетади.

Айтайлик, дарсга тайёрланган, тадбирни ва шу кабиларни ҳозирлаган педагогнинг бугун синфда ишлаш истаги йўқ—шунчаки ёмон кайфиятда. Бу ўринда жисмоний ҳаракатлар усули ёрдам бера олмайди. «Борди-ю», деган сеҳрли сўз ёрдамга келиши лозим. «Борди-ю, мен яхши кайфиятда бўлганимда, бундай бўлиши мумкин эди: мен тетик, эпчил, одим ташлаб синф хонасига кирардим, самимий саломлашардим», айти вақтда педагог яхши кайфиятда бўлган ўзининг хатти-ҳаракатлари бутун мантиғини жисмонан такрорлайди, бу ҳолатга чинакамига ишониши керак. Ўзидан кайфиятни сиқиб чиқариш керак эмас, балки изчил ҳаракат қилиш керак. Ҳаракатлар ҳамиша ҳам бизнинг назорат қилишимизга бардош беравермайди ва секин-аста диққатни ишга жалб қилади, бегона таъсирлардан чалғитади, бизни зарур ҳис-туйғуга, бу ўринда ижодий кайфиятга олиб келади.

Умумий ўрта таълим мактабларидаги ўқитувчилар фаолиятини кузатишларимиз ва ёш ўқитувчилар билан ўтказилган суҳбатлар улар фаолиятида қуйидаги **фаолият йўналишларида** муаммоли вазиятлар юзага келиши мумкинлигини кўрсатади:

5. Педагогик муносабатлар жараёнида.
6. Ўқув жараёнини ташкил этиш жараёнидаги.
7. Маънавий-маърифий ишлар жараёнида.
8. Назарий билимлар амалиётга мос келмаганда.

Қуйидаги ҳолатлар ёш ўқитувчилар фаолиятида эмоционал беқарорликларнинг юзага келишига сабаб бўлиши мумкинлиги аниқланди:

- педагогик тажрибанинг камлиги;
- соҳага доир назарий ва методик билимларнинг етишмаслиги;
- ўқув-методик ва бошқа адабиётларнинг етишмаслиги;
- меҳнат шароитининг қулай эмаслиги;
- оилавий нотинчликлар;
- ўз касбига қизиқмасдан соҳани нотўғри танлаш;
- ўқувчилар жамоаси билан самимий муносабатларнинг мавжуд эмаслиги;

- моддий техник базанинг талаб даражасида эмаслиги;
- ўқитувчи педагогик ва психологик билимлар етишмаслиги;
- мактаб маъмурияти ва ҳамкасблари билан келишмовчиликларнинг салбий таъсири.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

5. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun. – Toshkent, 1997.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. II jild. Toshkent: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. 671 b.
7. Ахроров Ю.А. Формирование культуры межнационального общения. – Самарканд, 1991. 203 с.
8. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. — М., 1996. 154 с
9. Работа с конфликтом: навыки и стратегия действия. Лондон, Конфликтологический центр, 2001. С.23.
10. Семёнова Е.М. Тренинг эмоциональной устойчивости. Учебное пособие. -3-е изд. - М.: Психотерапия, 2006. - 256 с. - (Советы психолога учителю).
11. Социальные конфликты: Экспертиза, прогнозирование, технология разрешения. Вып.1. М.,1991. С.27.
12. То'uchiyeva G. Yoshlar va konfliktlar: konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent. 2008. – 130 b.
13. Чистякова Т.А. Педагогический конфликт и способы его преодоления. М.; 1987 г.
14. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent: Universitet, 2010. 312 b.
Internetsaytlari
www.ziyounet.uz
www.kitob.uz

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

**Ro'ziyeva Nafisa 39-maktab
boshlang'ich sinf o'qituvchisi**

Annotatsiya

Demokratik jamiyatni barpo etishda kichik yoshdagi o'quvchilarda ijtimoiy faollik xususiyatlarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Maqolada kichik yoshdagi o'quvchilar faolligini bir butun, yaxlit holatda shakllantirishning pedagogik asoslari ishlab chiqilgan

Kalit so'zlar: Pedagogika, pedagogik fikr, ijtimoiy faollik

Аннотация

Формирование социальной активности студенческой молодёжи имеет важное значение в построении демократического общества. В статье разработаны педагогические основы формирования активности студенческой молодежи в целом.

Ключевые слова: педагогика, педагогическая мысль, общественный активизм

Annotation

Building social activism in young students is important in building a democratic society. The article develops the pedagogical basis for the formation of the activity of young students as a whole.

Keywords: Pedagogy, pedagogical thought, social activism

Ma'lumki, xalqning ijodiy qobiliyati uzoq asrlar davomida shakllangan ajdod-avlodlarning axloqiy, ma'rifiy shakllanishi va kamolotida muhim o'rin egallab kelgan. Ijodiy izlanuvchanlikning inson taqdiridagi ahamiyati shundaki u doimo o'zining hayotiyligi, ta'sirchanligi, mehr-muruvvatligi bilan Vatanni mustahkamlashga, xalqni birlashtirishga xizmat qiladi. Ijodiy qobiliyat doimo hayot va inson muammolarini moddiy va ma'naviy jihatdan hal etishda o'z ta'sirchanligini namoyish etadi. O'zbek xalqining ijodiy izlanuvchanligi tarix to'fonlari-yu, ur-yiqitlariga bardosh berib, tajriba-sinovlardan muvafaqqiyat bilan o'tib, toblanib, har bir davrda o'z faoliyatini takomillashtirib, avlodlar tarbiyasida hal qiluvchi rolni o'ynab keldi.

Inson faoliyati xalqning milliy urf-odatlariga bilan bevosita bog'liqdir. U xalqning dardi, millat manfaati va ehtiyojini qo'llab-quvvatlaydi. Xalqimizning urf-odatlariga, an'analariga haqidagi bilim, malaka va boy tajribalarini kelgusi avlodga o'tishda ko'priq bo'lib xizmat qiladi.

Har bir kishining ijobiy faoliyati uning axloqiy meyorlarni chuqur anglashi va ularga so'zsiz amal qilishidir. Ijobiy faoliyat insonning shaxsiy qarashlariga, e'tiqodlariga va odatdagi xulq-atvor shakllarini belgilovchi prinsiplariga aylanadi.

Ijtimoiy faollik – bu o'quvchilarda xulq-atvorning ijtimoiy qimmatli sifatlarini shakllantirishni va ularning o'zaro bir-birlariga, oilaga, boshqa insonlarga, Vatanga, mehnatga, jamiyatga munosabatlarini aniqlaydigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyatidir. Boshlang'ich ta'lim inson hayotida birinchi ijtimoiy bosqichdir. Chunki boshlang'ich ta'lim bolalarning yoshligidan oq ularning ongi, irodasi, sezgisiga yo'nalish beradi. Bolaning haqiqiy ijodiy izlanuvchan, faol, mard va oliyjanob, o'z Vatanining vatanparvar, mehnatsevar va yaratuvchan bo'lishi uning boshlang'ich ta'lim bosqichida egallagan bilimi va tarbiyasiga bog'liq. Shunga ko'ra boshlang'ich ta'lim oldida turgan vazifa juda jiddiy ahamiyatga ega.

Boshlang'ich ta'lim bolaning o'z hayotini jamiyat manfaati bilan bog'lab borishi, ichki munosabatlardan ijtimoiy munosabatlarga o'tishi, oldiga qo'yilgan hayotiy maqsadlari esa jamiyat maqsadlari bilan mushtarak bo'lishiga erishmog'i kerak. Boshlang'ich ta'lim mazmunida bolalarni mehnat, ijtimoiy va shaxsiy hayotga tayyorlashga zarur bo'lgan hamkorlik, samimiyat va o'zaro yordam natijasida yosh avlodni tarbiyalashga alohida ahamiyat berilgan. Boshlang'ich ta'lim shaxsning shakllanishida u o'sib voyaga yetadigan shart-sharoitlarida muhim rol o'ynaydi.

O'quvchilarda faollikning shakllanishida ijtimoiy omillar bilan bir qatorda maqsadga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya muhim o'rin tutadi. O'quvchining o'zini-o'zi boshqarishga qaratilgan faoliyati ham muhim omillardan ekanligini esdan chiqarmaslik lozim. Faoliyat deganda o'quvchi shug'illanadigan turli mashg'ulotlar tushuniladi. O'quvchining bir butun har tomonlama rivojlanishi, borliqqa bo'lgan munosabati uning faoliyati jarayonida tarkib topadi. O'quvchilar faolligini oshirishda har bir o'qituvchi quyidagi shartlarni e'tiborga olishi lozim:

- o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda aniq bayon eta olish, fikrini isbotlay olish, so'zlashish, boshqalarni eshitish va ishontira olish ko'nikmalariga ega bo'lish;
 - o'qish va jamoa ishlarida faol ishtirok etish, ishga ijodiy munosabatni shakllantirish;
 - o'ziga nisbatan talabchan, xatti-harakatlaridagi kamchiliklarni bartaraf eta olish;
- Sanab o'tilgan sifatlarini maktab o'quvchilari ongiga singdirish uchun quyidagi shart-sharoitlarga amal qilish zarur:
- o'quvchilarni ijtimoiy yo'naltirish, ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan amaliy faoliyatni tashkil etish;
 - ijtimoiy ongillik, ijtimoiy hayot vaziyatlaridan to'g'ri yo'l topib chiqish, ma'naviyatlilik, komillik belgisi ekanligini tushuntirish;

- o'quvchilarni ijtimoiy faol etib tarbiyalashda dars va darsdan tashqari jarayondagi faoliyat uzviyligini ta'minlash;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2012. - 48 b.
2. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T.: 1994 yil.
3. Musurmonova O, Oila ma'naviyati - milliy g'urur. (O'quv qull.)-T.: O'qituvchi, 1999, - 2006.
4. Ziyodova T. Ona tili ta'limi jarayonida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish: Ped. fan. nom. ... dis. – Toshkent, 1995. -141 b.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ДАРСДАН БЎШ ВАҚТЛАРИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Қосимов Абдулла Йўлчиевич

Қашқадарё вилоят Яккабоғ тумани

24-умумий ўрта таълим мактаб ўқитувчиси

Аннотация

Мақолада ўқувчиларнинг дарсдан ташқари вақтларини тўғри ва самарали ташкил этиш йўллари ҳақида маълумот берилган. Хусусан, тўғарак, уларнинг турлари ва уларни ташкил этишга қўйиладиган талаблар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: ўқувчи, бўш вақт, тўғарак, спорт тўғараклари, фан тўғараклари, техник-ижодкорлик тўғараклари, бадий тўғараклар, касб-хунарга йўналтириш, ривожлантириш.

Аннотация

В статье представлена информация о способах правильной и эффективной организации внеурочного времени учащихся. В частности, были проанализированы виды кружков и требования к их организации.

Ключевые слова: учащиеся, досуг, кружок, спортивные кружки, научные кружки, кружки технического творчества, творческие кружки, профессиональная ориентация, развитие.

Annotation

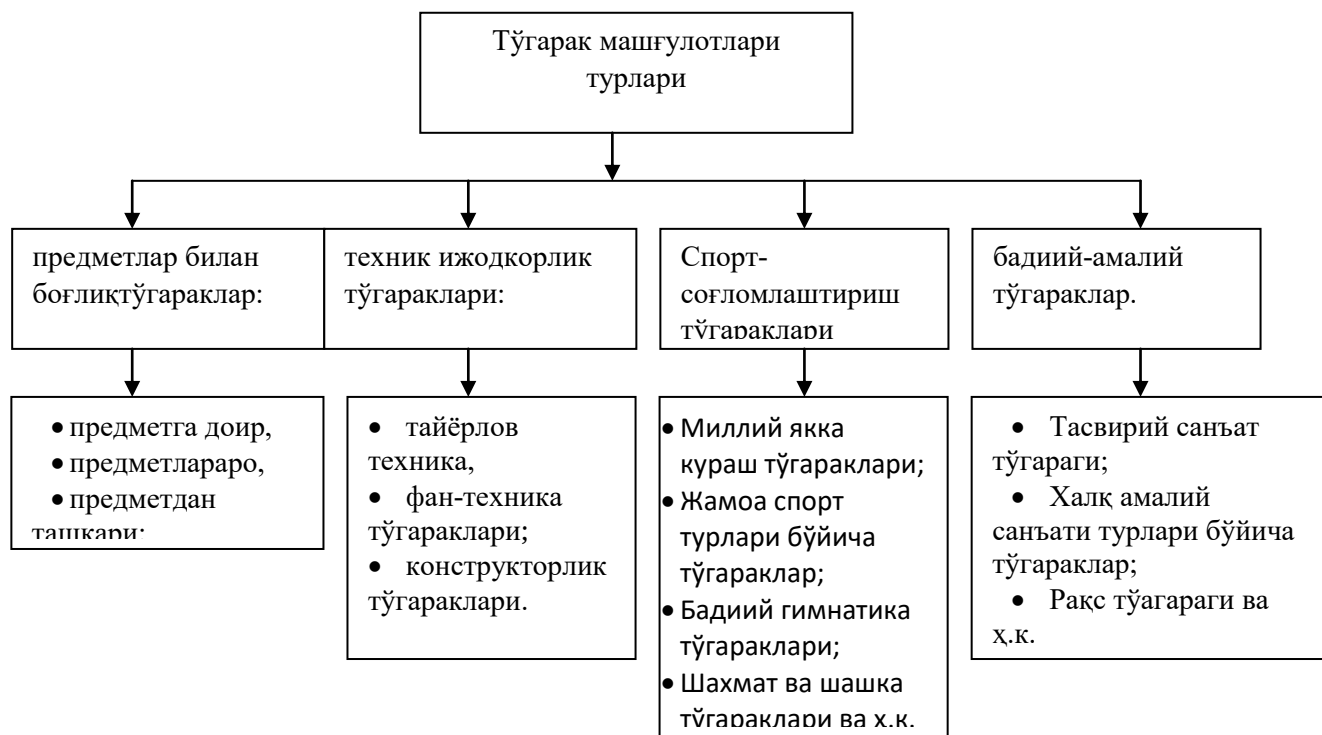
The article presents information on how to properly and efficiently organize student's time. In particular, the types of circles and the requirements for their organization were analyzed.

Keywords: learning, leisure, circle, sports clubs, scientific circles, technical creativity mugs, creative circles, professional orientation, development.

Ўқувчиларнинг дарсдан ташқари машғулотларида уларни касбга йўналтириш шахсни келажакда етук ва рақобатбардош касб эгаси сифатида шакллантириш имконини беради.

Тўғарак дарсдан ташқари машғулотларни ташкил қилишнинг кенг тарқалган ва чуқур тадқиқ этилган шакли ҳисобланиб, ихтисослашувидан қатъий назар, уларнинг кўплаб умумий томонлари мавжуд. Шунинг учун турли типдаги тўғаракларнинг раҳбарлари бошқа ихтисосдаги тўғараклар ишидаги касбга йўналтиришга оид илғор тажрибаларни чуқур ўрганиб, энг яхши томонларини ўз ишида қўллашлари юқори натижаларга эришиш имконини беради.

Мактабларнинг иш тажрибасида турли–туман тўғараклар учрайди.
Ўқувчилар учун тавсия этиладиган тўғарак машғулотларнинг умумий тизими

Предметга доир тўғараклар деб, бевосита меҳнат тарбияси билан боғлиқ бўлган тўғаракларга айтилади. Ўз мазмунига кўра бу тўғараклар меҳнат дарсида ўқувчилар бажарган ишнинг давоми бўлиб, бунда ўқувчиларнинг фаолияти янада мураккаброқ, кенгрок йўлга қўйилади.

Предметдан ташқари тўғараклар ҳозирги вақтда дарсдан ташқари машғулоти сифатида кенг тарқалган. Ўқувчилар фаолиятининг мазмунига кўра бу тўғараклар турли-туман бўлиши мумкин. Мазкур ҳолда гап шундай предметдан ташқари тўғараклар ҳақидагина борадики, уларнинг ишлари учун мактаб устахоналаридан моддий база сифатида фойдаланилади ёки ўқувчилар фаолияти меҳнат дарсларида олинган билим ва малакаларга таянади. Ҳозирги кунда мактаблар ва мактабдан ташқари муассасалар фаолиятида ўқувчилар **техник ижодкорлиги тўғаракларининг** қуйидаги турлари вужудга келган:

Техника ижодкорлик тўғараклари (кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар учун). Уларда ўқувчилар жонли ва осон шаклда техника элементлари ҳамда энг оддий технологик жараёнлар билан танишадилар, қоғоз, пластмасса, металл ва бошқа материалларга ишлов бериш бўйича олган бошланғич кўникмаларини ривожлантирадилар. Ўқувчилар техник ўйинчоқлар, машина ва механизмларнинг содда моделларини, энг оддий автоматик қурилмалар, ўқув кўрсатмали қўлланмалар, мактаб ҳамда уй-рўзғор буюмлари ва ҳоказоларни тайёрлайдилар. Бу турдаги тўғараклар фаолиятида ясалган ўйинчоқлар ва моделлар билан ўйинлар ҳамда мусобақалар ўтказиш муҳим ўрин тутди. Таҷриба-синов ишлари натижаларига кўра айтиш мумкинки, тайёрлов техника тўғаракларидаги машғулотлар кейинчалик ўрта ва катта мактаб ёшидаги ўқувчиларни касбга йўналтириш ишида барча шаклдаги машғулотлар учун тайёрлов вазифани ўтайди.

Спорт-соғломлаштириш тўғараклари мактаблар ва мактабдан ташқари муассасаларда ишлайди. Булар авиамодель, ракета-космик моделлаш-тириш, автомобиль моделчилари, кема моделчилари, темир йўл моделчи-лиги, радиобошқариш, сув-мотор ва бошқа тўғараклардан иборатдир.

Мазкур тўғаракларда ўқувчилар моделларни ва ишлайдиган техникани конструкциялаш ва тайёрлаш билан шуғулланадилар, кейин эса ана шу моделлар билан спортнинг техник турлари бўйича моделчи-спортчиларнинг мусобақаларида қатнашадилар.

Ўқувчилар спорт-техника тўғаракларида тегишли техника тармоғининг тарихи, унинг халқ хўжалигида ва мамлакатимиз муҳофафасида қўлланиши билан, самолётлар, автомобиллар, кемалар, радио аппаратлари ва бошқа техникалар бўйича конструкторлар техник тафаккурининг хусусиятлари билан танишадилар.

Ўқувчилар бу тўғаракларда ишлар эканлар, материалларга ишлов беришга ва уларнинг хоссаларига бевосита алоқадор бўлмаган, лекин буюмларни тайёрлаш жараёни ўқувчилар техник меҳнат дарсларида эгаллаган меҳнат жараёнларига кўп жихатдан таянадиган кўплаб янги билим ҳамда ўқувларни ўзлаштириб олишади. Тўғаракларнинг бу гуруҳига ўқувчиларни улар учун янги бўлган меҳнат фаолияти турлари билан таништирадиган, ижтимоий жихатдан фойдали, улар учун қизиқарли тўғаракларни ҳам киритиш мумкин. Масалан, кейинги йилларда зарб қилиш, муковачилик, заргарлик тўғараклари ва бошқа тўғараклар кенг тарқалди.

Бадий амалий тўғараклар республикаимиз мустақилликка эришган йилларда кенг эътибор бериб келинаётган миллий қадриятларимиз билан алоқадор халқ хунармандчилиги билан узвий боғлиқ ҳолатда ташкил этилади. Бу турдаги машғулотларда амалда қўлланадиган асбоб-ускуна, жиҳоз ва мосламалар, механизациялаш-тирилган ва

электрлаштирилган техника воситалари билан ишлашнинг амалий билим, кўникма ва малака-ларини эгаллаш асосий мақсад сифатида белгиланади. Машғулотлар мазмуни куйидаги вазифаларнинг ечимини топишга қаратилади:

- халқ хунармандчилиги соҳаларидаги ишлаб чиқариш мазмунига эга вазифаларни ечиши, тажрибалар ўтказиши, ўлчов-текширув, асбоб-ускуналарида тўғри фойдаланишига;
- бозор иқтисодиёти қонуниятлари, талаблари асосида сифатли, харидоргир, истеъмол моллари ва меҳнат маҳсулотларини тайёрлашга одатланишига;
- ўзлари тайёрлаган маҳсулотларни ўзлари истеъмолчига етказишни ўрганишига.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

15. *Андреев В. И.* Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. Казань: Центр инно- вац. технологий, 2003. 608 с.
16. *Роджерс К.* Становление личности. Взгляд на психотерапию. Москва: Прогресс, 1994. 480 с.
3. Нуруллаева Ш.У. Педагогик жараёндаги зиддиятлар ва уларнинг позитив жиҳатлари // Илм сарчашмалари. № 6. 2021 й. 106-109-бетлар.
4. Nurullaeva Sh. **Concept and model of the teacher self-development process in a virtual environment.** ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 6, June 2021. P. 428-434.

DARSLIKLAR – O'QUVCHILARDA INSONPARVARLIK TUYG'ULARINI SHAKILLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Oripova Nodima Xalilovna, QarshiDU maktabgacha ta'lim kafedrasi mudiri, p.f.n.dots. Shodmonova Maftuna Otabek qizi, QarshiDU Boshlang'ich ta'lim kafedrasi magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda darsliklarning o'rni va ahamiyatiga to'xtalib o'tilgan.

Калит сўзлар: инсонпарварлик, сахийлик, олийжаноблик, меҳр-оқибат, дарслик, манба, восита.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение учебников в воспитании учащихся начальных классов в духе гуманизма.

Ключевые слова: гуманизм, щедрость, благородство, доброта, учебник, ресурс, инструмент.

Annotation: This article discusses the role and importance of textbooks in the education of primary school students in the spirit of humanism.

Key words: humanism, generosity, generosity, kindness, textbook, resource, tool.

Biz boshlang'ich sinf o'quvchilarini inson qadr-qimmatini e'zozlashga o'rgatishning mavjud ahvolini o'rganish maqsadida boshlang'ich sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" [2;120], "O'qish"[3;257] va "Tarbiya"[1;80] darsliklarini tahlil qilib chiqdik. "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsliklarini tahlil qilar ekanmiz, o'quvchilarni inson qadr-qimmatini e'zozlashga qanday o'rin berilganligiga asosiy e'tiborni qaratdik. Har bir sinf uchun nashrdan chiqqan o'qish darsligida xalq pedagogikasi namunalariga ajratilgan alohida bo'lim mavjud bo'lib, mavzuga doir matn va she'rlar bilan bir qatorda maqol va hikmatli so'zlar ham keltirilgan. Masalan, Mavlonova R. va boshqalar [2;120] tomonidan 2021-yilda nashr qilingan 2-sinf "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligi 2 qismga bo'linga bo'lib, birinchi yarim yillikda 1-qismi, 2-yarim yillikda 2-qismi o'tiladi.

Ushbu darslikda xalq pedagogikasi namunasi bo‘lmish ko‘plab maqollar keltirilgan. Masalan, “Bilmaganini so‘rab o‘rgangan – olim, Orlanib so‘ramagan – o‘ziga zolim”, “Ilmsiz bir yashar, ilmli ming yashar”, “Bilagi zo‘r birni yiqar, Bilimi zo‘r – mingni”, “Ilmli uy – charog‘on, Ilmsiz uy – zimiston”, “Arslon izidan qaytmas, Yigit – so‘zidan”, “Tikansiz gul bo‘lmas, Mashaqqatsiz – hunar”, “Qunt bilan o‘rgan hunar, hunardan rizqing unar”, “Tekin boylik axtarguncha, O‘zingga bop hunar top”, “Bir yigitga qirq hunar oz” “Vaqt tog‘ni yemirar, Suv toshni kemirar”, “Vaqtning ketdi – naqding ketdi”, “Gapni oz so‘zla, Ishni ko‘p ko‘zla” “Yaxshi so‘z qand yedirar, Yomon so‘z pand yedirar”, “Kattaga hurmatda bo‘l, kichikka izzatda” kabi ko‘plab maqollar berilganki, ular shubhasiz o‘quvchilar ma‘naviyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqollarda ifodalangan fikrlar o‘quvchilarda vatanparvarlik, mehnatsevarlik, oliyjanoblik, ilm egallashga intilish kabi insoniy fazilatlarni shakllanishiga yordam beradi. Shuningdek, kitobdagi eng muhim ma‘lumot - bu maqol va hikmatli so‘zlar nima ekanligi o‘quvchilarga tushuntirib ketilgan.

2-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsligida berilgan mavzular ona tili bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib o‘quvchilar o‘qishda o‘rgangan mavzularini ona tilida mashqlar orqali mustahkamlab boradilar. “O‘zbekiston – mening vatanim” 1-bo‘limida “Vatanparvarlik nima” mavzusida o‘quvchilarga rasmlar asosida vatanparvarlik, insonparvarlik, ahillik, faollik, tartiblilik tushunchalari singdirib boriladi. Mavzuda o‘quvchilar bilimini yanada mustahkamlash uchun vatan haqida qo‘shimcha savollar berilgan:

1. Siz o‘zingizni vatanparvar deb hisoblaysizmi? Nima uchun?
2. Qaysi ishlaringiz vatan uchun foydali bo‘lgan deb o‘ylaysiz?
3. Qanday ishlar vatanparvarlik hisoblanmaydi? [2;5]

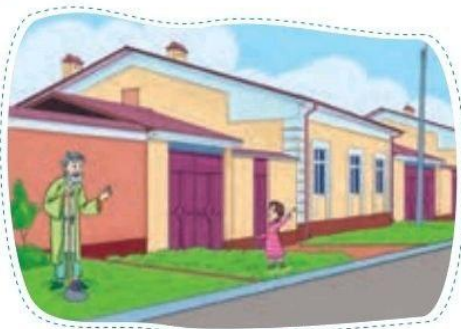
Insonparvar kishi albatta vatanparvar bo‘ishi ham kerak. Insonparvar kishi vatani va vatandoshlarini ardoqlaydi, vatani boyliklarini asrab-avaylashga harakat qiladi.

2-bo‘lim “Men, sen, u va ular” da “Mening mahallam” mavzusida o‘quvchilarga mahalla ko‘chalari, u yerdagi odamlar, kuchada o‘ynayotgan bolalar, qariyalarning suhbatlari asosida rasmlar tasvirlangan bo‘lib quyidagi savollar orqali rasmlarga izoh berib o‘tadilar.

1. Ayting-chi, bu rasmlarda qayer tasvirlangan?
2. Sizningcha, bu rasmlarni nima bog‘lab turibdi?
3. Rasmdagi qaysi joy sizga yoqdi? Nima uchun?
4. Berilgan rasmlardan qaysi biri siz yashab turgan joyga o‘xshayapti? [2;35]

Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

- ① Ayting-chi, bu rasmlarda qayer tasvirlangan?
- ② Sizningcha, bu rasmlarni nima bog'lab turibdi?
- ③ Rasmdagi qaysi joy sizga yoqdi? Nima uchun?
- ④ Berilgan rasmlardan qaysi biri siz yashab turgan joyga o'xshayapti?

1. Sizningcha, qo'shnichilikda qanday qoidalar bor? Misollar yozing.

Namuna: Kasal bo'lsa, xabar olinadi.

2. Mahalla bilan bog'liq so'zlarni topib yozing.

Ushbu darslikning ona tili bo'limida mavzuni yanada chuqurroq o'rganish uchun quyidagi mashqlar berilgan.

1. Sizningcha, qo'shnichilikda qanday qoidalar bor? Misollar yozing.

Namuna: Kasal bo'lsa, xabar olinadi.

2. Mahalla bilan bog'liq so'zlarni topib yozing [2;35].

Ushbu qismda "Hashar – elga yarashar" maqoli asosida audio matn ham berilgan.

Audiomatning matni quyidagicha:

Hashar – elga yarashar

Bizning mahalla ahli juda inoq. Mahalladoshlarimiz yolg'iz, bemor kishilarning ahvolidan habar olishni, qiynalganlarga yordam qo'lini cho'zishni o'z burchlari deb biladilar. Kimdir uy

qurmoqchi yoki tuy qilmoqchi bo'lsa hamma maslahatga yig'iladi. Har kim qo'lidan kelgancha yordam beradi. Menga ayniqsa har yili "Mustaqillik" va "Navro'z" bayramlarida o'tqaziladigan hasharlar yoqadi. Shu kuni barvaqt turib dadam bilan mahallaga chiqamiz. Mahalladoshlar bilan bir oila a'zolaridek qo'lni-qo'lga berib mehnat qilamiz. Ko'chalarni, ariq, zovurlarni tozalaymiz. Ko'chat ekamiz, daraxtlarga shakl berib oqlaymiz, keyin mahalla ahli dasturxon atrofida jamuljam bo'ladi. Hamma topganini o'rta qayib ko'pchilik bilan baham ko'radi. Hashar juda ko'ngilli tadbir unga har bir kishi o'z xissamini qo'shsam deydi. Hashar tugagach ko'cha va xonadonlarimizning sarishtaligini ko'rib ko'nglimiz tog'dek ko'tariladi [2].

Matn yakunida o'quvchilar bilimini tekshirish uchun quyidagi savollar berilgan:

1. Mahalla ahli deganda kimlar nazarda tutiladi?
2. Mahallada kimlarning ahvolidan xabar olinar ekan? Nima uchun?
3. Hashar nima? U qaysi bayramlardan oldin o'tkaziladi? Hasharda nimalar qilinir ekan?
4. "Hashar ko'ngilli tadbir" deganda nimani tushundingiz?
5. Sizning mahallangizda ham hashar bo'lib turadimi?

Audiomatn orqali o'quvchilarga ahillik, mehribonlik, saxiylik, bir-biriga yordam qo'lini chuzish kabi insoniy fazilatlar singdiriladi. Shu bilan birga kattalarga hurmat, serfarzand oilalarga g'amhurlik qilish, to'y va marosimlarda o'zaro yordamlashish, hashar, oilada bir-biriga ko'maklashish, himatlilik kabi insoniy his tuyg'ular o'quvchilar onginga singdiriladi.

"Hashar – elga yarashar" audiomatnini tinglang.

- ① Mahalla ahli deganda kimlar nazarda tutiladi?
- ② Mahallada kimlarning ahvolidan xabar olinar ekan? Nima uchun?
- ③ Hashar nima? U qaysi bayramlardan oldin o'tkaziladi? Hasharda nimalar qilinir ekan?
- ④ "Hashar ko'ngilli tadbir" deganda nimani tushundingiz?
- ⑤ Sizning mahallangizda ham hashar bo'lib turadimi?

M.Umarova, X. Hamroqulova, R.Tojiboyevarlar [3] tomonidan 2019 yilda nashr qilingan 3-sinf o'qish kitobini tahlil qilganimizda ham "Xalq og'zaki ijodi" nomli bo'lim mavjud bo'lib, unda ertak, maqol, latifa, topishmoq, tez aytishlardan namunalar keltirilgan. Bo'limning dastlabki sahifasida o'quvchilarga xalq og'zaki ijodi xalqimizning ma'naviy boyligi ekanligi, uning orzu-

umidlari bayon qilingan sarchashmaligi xususida fikr bildirilgan. Shuningdek, darslikda vatanparvarlikka oid: “Vatanni sotgan er bo‘lmas”; “Vatani borning baxti bor, Mahnati borning taxti bor”, “Ona yurti – oltin beshing” do‘stlik haqida: “Baliq suvsiz yashamas, inson do‘stsiz”, “Daraxtni tomiri, odamni do‘st saqlar”; kitob haqida: “Kitobdan yaxshi do‘st yo‘q”, “Kitob bilim manbai”; ilm-fan haqida: “Bilagi zo‘r birni yiqar, bilimi zo‘r mingni”, “Ko‘p o‘qigan ko‘p bilar”; odob-axloq haqida “Bola aziz, odobi undan aziz”, “Yomondan qoch, yaxshiga yondosh” Ota-ona va farzand haqida: “Ota-onang – davlatig”, “Ota-bola – bir bog‘, Biri – gul, biri – bog‘bon” kabi mavzulardagi maqollar keltirilgan.

Yuqoridagi tahlillarga asoslanib shuni ta’kidlashimiz lozimki, bugungi kunda darsliklar o‘quvchilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda asosiy manba va vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ismatova N. Tarbiya. 2-sinf o‘quvchilari uchun darslik. 1-nashr – T: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020. – 80 b.
2. Mavlonova K. va boshqalar. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-qism: darslik 2-sinf uchun. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 120 b.
3. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O‘qish darsligi 3-sinf -T.: Sharq 2019. 257 b.

ПЕДАГОГИК ПСИХОЛОГИК ВА ФАЛСАФИЙ АДАБИЁТЛАРДА МЕДИАМАДАНИЯТ ТУШУНЧАСИНИ МАЗМУН МОЎЯТИ ВА НАЗАРИЙ МАСАЛАЛАРИ

Қашқадарё ВХТХҚТМОҲМ Аниқ ва табиий фанлар таълими методикаси кафедраси мудири
доц. Х. Некбоев

Аннотация

Ушбу мақолада бугунги кунда медиамаданиятнинг ютуқлари, камчиликлари, ўрганиш зарурлиги ва турли позицияда кўриб чиқиш ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: медиа, медиатаълим, медиамаданият, матбуот, телевидения, педагогика.

Аннотация

В данной статье рассматриваются достижения и недостатки медиакультуры на сегодняшний день, необходимость изучения и необходимость рассмотрения ее с иной точки зрения.

Ключевые слова: СМИ, медиаобразование, медиакультура, пресса, телевидение, педагогика.

Annotation

This article discusses the achievements and shortcomings of media culture today, the need to study and the need to consider it from a different point of view.

Key words: mass media, media education, media culture, press, television, pedagogy.

Бугунги кунда медиа (ОАВ) – инсон томонидан атроф олами мажмуви (ижтимоий, ахлоқий, психологик, бадиий, интеллектуал аспектларда) ўзлаштириш воситасидир. Медиамаданият матбуот, телевидения, кинематография, видео ва компьютер каналлари орқали борган сари кўп таъсир доирасига эга бўлмоқда ва бутун дунё бўйлаб тарқалаёпти. Сўнгги йилларда ўтказилган тадқиқотлар, медиаматнлар кенг аудиториянинг аксарият вакиллари (айниқса ўсмирлар ва ёшлар) орасида оммалашиб бораётганини кўрсатмоқда. Медиаинг мактаб ўқувчилари ва талабалар аудиториясига таъсири муаммолари бўйича

тадқиқот муаллифларининг таъкидлашларича, болалар ва ёшлар ўртасида медиамаданият ижод намуналари билан мулоқот қилиш юқори ўринлардан бирини эгаллайди.

Медиамаданиятни турли позициядан кўриб чиқиш мумкин:

1. Медиа соҳаси - моддий ва интеллектуал қадриятлар тўплами;
2. Ижтимоий муҳитда уларнинг яратилиши ва фаолият юритилишининг тарихий аниқланган тизими;
3. Медиамаданият аудиторияга нисбатан медиаматнни қабул қилиш, таҳлил этиш, баҳолаш, медиаижод билан шуғулланиш, медиа жабҳасидаги янги билимларни ўзлаштиришга қодир инсон шахсини ривожлантириш даражалари тизими сифатида намоён бўлиши мумкин.

Замонавий аудиторияда медиамаданиятни (бошқача айтганда, унинг медиа саводхонлигини) мақсадли шакллантириш медиатаълим бериш доирасида амалга оширилиши мумкин.

Педагогикада медиатаълим бериш дейилганда қуйидагилар тушунилади:

1. Оммавий коммуникациялар ёрдамида, унинг материаллари асосида шахсни тарбиялаш ва ривожлантириш жараёни. Мақсад – кишида медиа билан мулоқот маданиятини, унинг ижодий, коммуникатив қобилиятларини, танқидий фикрлашни, медиаматнни талқин, таҳлил ва баҳолай олишни шакллантириш, медиатеҳника ёрдамида ўз фикрини баён қилиш ва тақдим этишга ўргатиш. Медиатаълим беришнинг мазмуни: медиа соҳасида санъатшунослик асослари (медиа турлари ва жанрлари, ижтимоий муҳитда медианинг функциялари, медиа тили, медиамаданият тарихи ва бошқалар) назарий билимларни қўллашнинг асосий соҳалари тўғрисида маълумотлар (профессионал оммавий ахборот воситалари, ҳаваскорлик медиа жабҳаси, дам олиш муассасалари, таълим муассасалари ва бошқалар), медиаматериалдаги амалий ижодий вазифаларни билиш;
2. Педагогика назарияси ва амалиётида ўзига хос ва автоном билимлар соҳаларининг бир қисми сифатида қаралувчи замонавий оммавий ахборот воситаларини эгаллаш мақсадида назарий ва амалий билимлар бериш, уни математика, физика, география сингари бошқа фанларни ўқитиш жараёнидаги ёрдамчи воситалардан фойдаланишдан фарқлаш керак бўлади;
3. Таълим олувчиларни ахборотлаштирилган жамият ҳаётига тайёрлаб бориш;
4. Мактаб ўқувчисининг индивидуаллигини ривожлантиришда оммавий коммуникация ва ахборот воситалари (матбуот, кино, телевидение, видео, компьютер техникаси, фотография)дан тизимли фойдаланиш. Анъанавий ўқув предметларидан фарқли равишда ривожлантириш тизими биринчи навбатда мактаб ўқувчисини эмоционал-интеллектуал камол топтириш, унинг имкониятларини юзага чиқариш жараёнини моделлаштирувчи бадий-ижодий фаолият амалиётини назарда тутати.

Айни пайтда дунёда медиатаълим беришнинг ягона шаклланган назарий концепцияси мавжуд эмас. Лекин, асосий назарий ёндашувларни шартли равишда ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

1. Медиатаълим беришнинг “инъекцион” назарияси – медианинг “инъекцион” назариясига асосланади (*Инъекцион назария* (Hypodermic needle theory)- у оммавий ахборот воситаларининг ёши, маданий, географик ва бошқа хусусиятларига эътибор бермай, аудиторияга тўғридан-тўғри таъсирини тасдиқлайди) - медиа медиаматн асосан моҳиятини тушунмайдиган пассив истеъмолчилар оммасидан иборат аудиторияга ўз салбий таъсирини ўтказади. Шундай экан, медиатаълим беришнинг асосий вазифаси медиага ҳаддан ташқари

берилишнинг салбий эффектини камайтириш. Медиапедагоглар ўқувчиларга реал воқелик ва медиаматн ўртасидаги фарқни медианинг салбий таъсирларини аниқ мисоллари ёрдамида тушунишга ёрдам беришади.

2. Медиатаълим бериш назарияси аудитория “эҳтиёжларини қондириш” манбаи сифатида - медиа соҳасининг назарий асоси бўлиб “эҳтиёж ва қониқиш назарияси” ҳисобланади: медианинг аудиторияга таъсири чегараланган, ўқувчилар ўз эҳтиёжларидан келиб чиқиб, медиаматнни мустақил танлаш ва баҳолаш имконига эга. Медиатаълимдан асосий мақсад – ўқувчиларга медиадан ўз истаги ва мойиллигига мос ҳолда фойда олишларига ёрдам бериш.

3. Медианинг “амалий” назарияси. Назариянинг асоси – медиа соҳасида “эҳтиёж ва қониқиш”нинг мослаштирилган назарияси, яъни медиатеchnика жабҳасидаги қизиқишни қаноатлантириш (кино/видео тасвир олишга ва бошқаларга ўргатиш). Ушбу ёндашув доирасида медианинг аудиторияга таъсири чекланган, аммо медиатаълим беришнинг асосий мақсади ўқувчи ва талабаларни ёки ўқитувчиларни медиажиҳозларнинг техник қурилмасини батафсил ўрганган ҳамда жиҳозлардан фойдаланишнинг амалий кўникмасини шакллантириш ҳисобланади.

4. Танкидий тафаккурни ривожлантириш назарияси. Мазкур назариянинг назарий асоси “кун тартиби” назарияси ҳисобланиб, бунда медиа аҳоли орасида ижтимоий кадриятлар ва ахлоқ моделларини тарқатиш воситаси сифатида қаралади. Медиатаълим беришнинг етакчи мақсади – ўқувчиларни медианинг манипулятив таъсиридан ҳимоя қилиш, ҳозирги демократик жамиятнинг ахборот оқимиغا нисбатан мўлжални олишга ўргатиш. Медианинг манипулятив имкониятлари ҳақида етарли билимларга эга бўлмаган, олинаётган ахборотни тўлақонли тушуниш ва таҳлил қилиш маҳорати бўлмаган инсон медианинг хуружларига қарши тура олмайди.

5. Мафкуравий назария. Медиа - қайсидир бир ижтимоий синфнинг манфаатларига мослаб жамоатчилик фикрини манипуляция қилишга қодир. Ўсиб келаётган ёш авлод медиа ёрдамида таъсир ўтказиш учун энг мақбул аудитория ҳисобланади. Медиатаълимнинг мақсади - ёки аудиторияда оммавий коммуникация тизимини ўзгартиришга истакни юзага чиқариш, рағбатлантириш, ёки аудиторияда мавжуд медиа тизими дунёдаги энг яхшиси экани ҳақидаги мутлақ фикрни қарор топтириш. Ҳозирги давр медиатаълимида мазкур назария трансформацияланиб, ўзгаришга юз тутди, синфий приоритетлар ўрнига, биринчи ўринга медиаахборотлаштиришга миллий-минтақавий ва ижтимоий-сиёсий ёндашувлар чиқди.

6. Медиатаълимнинг семиотик назарияси. Медиаматнларнинг кўп маъноли белгилари тавсифи аудитория, айниқса, болалар томонидан тўлақонли, жиддий қабул қилинмайди. Медиатаълимнинг бош мақсади медиаматн кодлари ва “грамматикаси”ни ўрганиш асносида медиаматнларни тўғри тушуниб ўзлаштиришга кўмаклашишдан иборат.

7. Медиатаълимнинг маданиятшунослик назарияси. Назарий асос сифатида медианинг маданиятшунослик назарияси олинади - медиа медиаматнларни қандай талқин этиш, интерпретация қилишни назарда тутди. Шундай қилиб, медиа аудиториянинг идроки ва билимларини қандай бойита олишини тушунишда ўқувчиларга ёрдам кўрсатиши медиатаълимнинг асосий мақсад экани аён бўлади.

8. Медиатаълим беришнинг эстетик (бадий) назарияси. Бунда ҳам медианинг маданиятшунослик назарияси асос сифатида гавдаланади. Медиатаълимнинг бош мақсади эса медиаахборот бадий аспекти асосий қонунлари ва тилини тушунишда, бадий

медиамаатнларни эстетик қабул қилиш, уларни таҳлил этиш қобилиятини ривожлантиришда ўқувчиларга кўмак кўрсатишдан иборат.

Медиа таълим беришнинг юқорида номлари зикр этилгани назарияларини таҳлил эта туриб, қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. Медиа таълим беришнинг “инъекцион” назарияси асосий эътиборни медианинг салбий таъсирларига, шунингдек, зўравонликнинг салбий таъсири муаммоларига қаратишга ундайди. Бунда медиа комикслар, реклама, ишончсиз маълумот тарқатувчи матбуот мисолида “маданий деградация агенти” сифатида кўзга ташланади.
2. Кўплаб назарий ёндашувларда “танқидий тафаккурни ривожлантириш” назарияси билан ўхшаш жиҳатларни топиш мумкин:
 - медиа таълим беришнинг мафкуравий, идеологик назарияси “танқидий тафаккурни ривожлантириш” назариясида бўлгани каби бирор бир медиамаълумот кимнинг манфаатларига жавоб бериши ва у аҳолининг қайси табақаларига мўлжалланганини аниқлаштиришга асосланган;
 - медиа таълимнинг семиотик ва “танқидий тафаккурни шакллантириш” назарияси медианинг манипулятив имкониятларини ҳамда медиамаатнларни таҳлил қилишдаги ёндашувлар ўртасида бевосита уйғунлик кузатилади;
 - медиа таълимнинг маданиятшунослик назарияси билан ўхшатишлик педагоглар вазифасига кириб, у орқали ўқувчилар медиамаатнларни баҳолашга ва танқидий таҳлил қилишга ўргатилади.
3. Аксарият назарияларда марказий ўрин таълим олувчиларга ажратилиб, бу эса шахсга таълим беришнинг замонавий ёндашувларига мос келади.
4. Медиа таълим концепцияларида ҳам умуман олганда медиа имкониятларидан фойдаланишга таълим берувчи, тарбияловчи ва ижодий ёндашувлар эътиборга олинади. Ушбу ёндашувларни рўёбга чиқаришда медиапедагоглар ўқув фаолиятлари жараёнида турли усулларни татбиқ этадилар:
 - дескриптив усул (иштирок этувчилар ва воқеа-ҳодисаларни қайд этган ҳолда умумий мазмунни қайта сўзлаб бериш),
 - шахсга боғлиқ бўлган усул (медиамаатн билан боғлиқ эмоциялар, муносабатлар, хотираларни тасвирлаш),
 - таҳлил усули (медиамаатн тили, тузилиши, турли нуқтаи назарларни таҳлил қилиш),
 - таснифлаш, классификациялаш усули (тарихийлик контекстида асарнинг ўрни),
 - тушунтириш, изоҳлаш усули (медиа матн ҳақидаги фикр, муҳокамаларни шакллантириш),
 - баҳолаш усули (муайян мезонлар, критериялар асосида медиамаатннинг яхши ва устун томонлари тўғрисида хотима, хулосаларни ифода этиш).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Турсунов С.Қ. Таълимда электрон ахборот ресурсларини яратиш ва уларни жорий қилишнинг методик асослари (педагогика олий таълим муассасалари “Web-дизайн” фани мисолида). пед.фан.номз...дисс. – Тошкент, 2011. – 138 б.
2. Тўрақулов О.Х. Ахборотлаштирилган таълим муҳитида кичик мутахассислар тайёрлашнинг илмий-методик таъминотини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc)диссертацияси автореферати. –Т. 2017.

3. Усов Ю.Н. Кинообразование как средство эстетического воспитания и художественного развития школьников. Дисс. ... д-ра пед. наук. – М., 1989. – 356 с.

4. Усов Ю.Н. Медиаобразование. Программа для учащихся 10-11 класса общеобразовательной школы//Основы экранной культуры. Цикл программ/Рук. Ю.Н.Усов. – М., 1998.

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГИКЛАРДАТУШУНЧАЛАРНИ АХБОРОТ-ТАХЛИЛИЙ ЁНДАШУВ ОРҚАЛИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Қарши давлат университети ўқитувчиси М.С.Тиркашов

Аннотация: Бўлажак педагогиклардатушунчаларни ахборот-тахлилий ёндашув орқали шакллантириш йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: Хосса, тасаввур мавҳум, умумлаштирилган, муҳим - муҳим эмас; зарур ёки етарли; бир вақтнинг ўзида зарур ва етарли.

Аннотация: будущие педагоги имеют способы сформировать концепции с помощью информационного аналитического подхода.

Ключевые слова: свойство, абстрактное воображение, обобщенное, не важно; необходимо или достаточно; необходимо и достаточно одновременно.

Annotation: Future teachers have ways to form a concept using an information analytical approach.

Key words: property, abstract imagination, generalized, is not important; necessary or enough; It is necessary and enough at the same time.

Ақлий ҳаракатларни ўргатишда П.Я.Галперин томонидан ишлаб чиқилган интеллектуал амалларнинг шаклланиши ва ривожланиши назариясига эътибор қаратадиган бўлсак, ушбу назария ички интеллектуал амаллар билан ташқи амалий ҳаракатлар ўртасидаги генетик боғлиқлик ғоясига асосланган эди. П.Я. Галперин ташқи ҳаракатларни интериоризация босқичларини ажратиб кўрсатди, уларнинг олдиндан белгиланган сифатларга эга бўлган ички ҳаракатларга тўлиқ ва самарали ўтказилишини таъминлайдиган шартларни аниқлади.

Ташқи ҳаракатни ичкарига ўтказиш жараёни, босқичма-босқич, қатъий белгиланган тартиб амалга оширилади.

Ақлий ҳаракатларнинг шаклланиши қуйидаги тартибда амалга ошади:

1. Келажақдаги ҳаракатнинг таркиби билан амалий жиҳатдан танишиш, шунингдек, у охир-оқибат жавоб бериши керак бўлган талаблар ёки намуналар билан танишиш. Ушбу танишиш келажақдаги мўлжалланган ҳаракатлар учун асос бўлади.

2.Берилган ҳаракатни ташқи шаклда реал объектлар ёки уларнинг ўринини аламаштирувчилар билан амалий тарзда бажариш. Ушбу ташқи ҳаракатни ўзлаштириш ҳар бирида маълум турдаги йўналишга эга бўлган барча асосий параметрларга амал қилади.

3.Ташқи предметлар ёки уларнинг ўрнини алмаштирувчиларга бевосита таянмасдан ҳаракатни амалга ошириш. Ҳаракатлар ташқи режадан баланд овозли нутқ режасига ўтказилиши. Ҳаракатни нутқ режасига ўтказиш, нутқда ҳаракатнинг ифодаланишигина эмас, балки, объектив ҳаракатнинг оғзаки бажарилишини билдиради.

4. Баланд овозли нутқ ҳаракатини ички режага ўтказиш.

5. Ҳаракатни ички нутқ нуктаи назаридан, тегишли ўзгаришлар ва қисқартмалар билан, ҳаракатни, унинг жараёнини ва бажарилишининг тафсилотларини онгли назорат доирасидан

чиқиб, интеллектуал кўникма ва малакалар даражасига ўтказиш билан бажариш.

Турли объектлардаги умумий муҳим хусусиятларни ажратиш кўрсатиш. Уларни умумлаштириш ва иккинчи даражали белгиларни мавҳумлаш орқали бола тушунчани ўзлаштиради. Бундай ишда қуйидагилар муҳим аҳамиятга эга:

- 1) шакллантирилаётган тушунчани кўрсатувчи асосларни (сўзлар, геометрик шакллар, математик ифодалар) кузатиш ва далилларни танлаш;
- 2) ҳар бир янги ҳодисани (предмет, далилни) таҳлил қилиш ва ундаги муҳим белгиларни ажратиш;
- 3) муҳим бўлмаган, иккинчи даражали белгилардан абстракциялашиш, бунинг учун муҳимларини сақлаб қолган ҳолда турли хил иккиламчи белгиларга эга бўлган объектлардан фойдаланилади;
- 4) таниш сўзлар билан белгиланган маълум гуруҳларга янги предметларни киритиш.

Тушунчаларни шакллантирилиш жараёнини таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз.

Маълумки, мантиқ ҳар қандай тушунчада қамров ва мазмунни ажратиш туради. Ҳажм дейилганда ушбу тушунчага тегишли бўлган, у билан бирлаштирилган объектлар синфи тушунилади. Хусусан, “учбурчак” тушунчасининг доираси ўзига хос хусусиятларидан (бурчак турлари, томонларнинг ўлчами ва шу кабилар) катъи назар, учбурчакларнинг бутун мажмуасини ўз ичига олади. Тушунчаларнинг мазмуни дейилганда бу объектлар ягона синфга бирлаштирилган муҳим хусусиятлар тизими тушунилади. Объектларни ягона синфга бирлаштирадиган хусусиятлар тўплами зарур ва етарли хусусиятлар деб аталади. Шунини таъкидлаш керакки, турли тушунчалардаги бу хусусиятлар ўртасидаги муносабатлар ҳар хил. Баъзи тушунчаларда бу хусусиятлар бир-бирини тўлдириб, таркибни биргаликда шакллантиради, унга кўра объектлар ягона синфга бирлаштирилади.

Тушунчаларда зарурий ва етарли белгилар ўртасидаги муносабат турлича бўлиши мумкин: улар бир-бирини тўлдирмайди, балки ўрнини алмаштиради. Бу шунинг англатадики, бир хусусият иккинчисига тенг.

Тушунчаларнинг конъюнктив типи дейилганда: объектларни ягона синфга бирлаштирувчи хоссалар тўплами – зарурий ва етарлилик шарти белгилари дейилади ҳамда бир хил тушунчаларда мазкур белгилар бир-бирини тўлдириб, объектларни ягона синфга бирлаштириш асосида талаб этилган мазмунни ташкил этиши тушунилади.

Юқорида қайд этиб ўтилган хусусиятлар бир вақтнинг ўзида ҳаммаси, конъюнктив типдаги тушунчаларда бўлгани каби талаб қилинмайди, бунда санаб ўтилган барча белгилардан бирига эга бўлиш кифоя, улардан ҳар бири бошқаларига эквивалентдир. Шунга кўра, белгилар “ёки” бирлашмаси билан боғланган. Белгиларнинг бундай боғланиши дизъюнкция деб аталади, тушунчалар эса мос равишда дизъюнктив дейилади.

Адабиётлар

1. Умарова М. Мактабгача таълим ёшидаги болаларда атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш методикаси. Пед.фан.ном.илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2009. – 212 б.
2. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1993. – 224 б.
3. Шадиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
4. Юлдашев С.Н. Бошланғич таълим ихтисослиги талабаларини креатив

АТТРАКТИВ МУНОСАБАТЛАРДА ШАХСНИ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ Узоқов М.Ф.

Қарши давлат университети

Аннотация. Аттрактив муносабатлар шахсни ривожланиш биологик, психологик, ижтимоий бирлиги, яхлитлигини педагогик жиҳатдан тушуниш педагогиканинг инсонпарварлик тамойилларидан биридир. Мақолада ҳозирги кунда аттрактив муносабатларнинг ривожланиш босқичлари ва уни ўзига хос жиҳатлари таҳлил қилинади.

Таянч сўзлар: аттрактив муносабат, шахс тарбия ривожланиш, инсонпарварлик, тамойил, татбиқ, механизмлар.

Аннотация. Одним из гуманистических принципов педагогики является педагогическое понимание биологического, психологического, социального единства, целостности развития личности. В статье анализируются современные этапы развития привлекательных отношений и их специфические аспекты.

Ключевые слова: привлекательность, развитие личности, гуманизм, принцип, применение, механизмы.

Annotation. One of the humanistic principles of pedagogy is the pedagogical understanding of the biological, psychological, social unity, the integrity of the development of the individual. The article analyzes the current stages of development of attractive relationships and their specific aspects.

Key words: attractiveness, personality development, humanism, principle, application, mechanisms.

Аттрактив муносабатлар шахсни ривожланиш босқичларини шахснинг яхлит “Мен”ига нисбатан ўзининг ривожлани бораётган рефлексияси деб ўрганади. Шахснинг биологик, психологик, ижтимоий бирлиги, яхлитлигини педагогик жиҳатдан тушуниш педагогиканинг якуний даражасидир.

Педагогик инсоншуносликдаэнг муҳим тушунча инсоннинг таълим-тарбияга бўлган эҳтиёжи тушунчасидир. Педагогик инсоншунослик - таҳсил фанлари таркибида махсус фан сифатида ҳаракат қилмайди, у педагогик нуқтаи назардан инсон билимлари соҳаларига кириб боради. Педагогик инсоншунослик инсонга турли хил илмий ёндашувларнинг педагогик жиҳатдан муҳим натижаларини жамлайдиган умумий педагогиканинг ўзига хос ядросини ташкил этади. Моҳиятан педагогик инсоншунослик - таълимни инсон табиати намоён бўладиган зиддиятли муносабатлар нуқтаи назаридан ўрганади. Тарбия жараёнидаги ўзгарувчанлик қобилияти қарама-қарши хусусият билан бирлашади, шу билан бирга мазкур хусусият маълум бир нарсага, ўз позициясининг барқарорлигига мойиллик қабилар билан ўзаро боғлиқдир. Инсоний муносабатларни ўрната олиш ва тарбияланиш қобилияти ҳамда инсоннинг маълум бир тугалланганлиги ўртасидаги муносабатни ёки табиий ривожланишнинг тарбия билан алоқасини ифодалаш ғояси педагогик инсоншуносликда асосан психологик усулда амалга оширилади. Гуманитар ва табиатшунослик соҳасидаги материалларини жалб қилиш яхлитликни тўлдирди ва яратди.

Педагогик инсоншуносликнинг интегратив вариантларидан бири А. Флитнер томонидан таклиф этилган. Педагогика инсон ҳақида турли хил хусусий илмий ғояларни қабул қилиб, ўзида маълум бир “интеграл образ”ни жамлаган ҳолда универсал вазифани

бажаради. Педагогик инсоншуносликнинг асосий мавзуси инсоннинг моҳиятини тушуниш учун педагогик ҳаракатлар ва тарбиявий вазиятларини ўрганишдир. Асосий эътибор аниқ босқичларга (болалик, ёшлик, етуклик) ва таълим усулларига қаратилган. Интеграция нафақат тарбия жараёнида инсонни ўрганишга йўналтиришни, балки ушбу билимларни педагогик назария ва амалиётга киритишни ҳам ўз ичига олган.

Педагогик инсоншуносликнинг интеграл курси инсон ва унинг таълими ҳақидаги билимларнинг табақалаштирилиш шароитида таълимнинг барқарор илмий асосларини излаш орқали вужудга келди.

Ўтган асрнинг етмишинчи йилларини ўрталарига келиб педагогик инсоншуносликнинг умумий ҳолати инқирозга юз тутган деб белгиланди. Педагогик инсоншуносликнинг инқирози таълим парадигмасининг ўзгариши билан изоҳланди. Педагогик инсоншуносликдаги интегратив ёндашув эмпирик тадқиқотларни педагогик қайта ишлашни ўз ичига олмайдиган “операцион жараён”ни тавсифлашга қаратилган чекланган деб танқид қилинди.

Педагогик инсоншуносликда тарбияга доир фанлар таркибида маълум бир ўрин ва мақом бериш учун уни “мантиқий ва тизимли” тозалашни амалга ошириш таклиф қилинди. Инқироздан чиқиш йўли “тарбияни мета-назарияси”нинг ривожланиши билан боғлиқ деб топилди.

Педагогик инсоншуносликда эмпирик ва фалсафий ёндашувларни уйғунлаштиришни таклиф қилинди. Яъни, бу фан педагогик йўналишга эга бўлган педагогик билим ва инсоншуносликнинг ягона соҳаси сифатида ишлайди. Педагогик инсоншуносликнинг категориялар тизими - “рефлексивлик”, “ўз-ўзини аниқлаш”, “ўз-ўзини тарбиялаш”, “ўз-ўзини намоён қилиш” тушунчаларига асосланади.

Интегратив ёндашув биология фани вакиллари орасида ўз тарафдорларини топди. Таълим улар томонидан инсон эволюцияси ва мойилликлар, эҳтиёжлар, қобилиятларни биологик талқин қилиш асосида кўриб чиқилади. Баъзи таълим назариятчилар томонидан инсондаги ўзига хос ёш босқичларини таҳлил қилишда инсоншунослик ёндашувни қўллашга уриниши педагогик инсоншунослик учун самарали бўлиб чиқди. Болалик, ёшлик, етуклик инсон ўз тақдирини ўзи белгилашнинг мустақил дунёси сифатида қаралади.

Педагогик инсоншунослик бола инсон мавжудлигининг ўзига хос шакли, тарбия эса инсон мавжудлигининг асосий ҳолати деган фикрга асосан келиб чиққан. Унинг мрҳияти инсоннинг қарорларни эркин қабул қила олиш ва тарихий меъёрлар доирасида дунёга тўғри муносабатда бўлиш қобилиятидир.

Тарбия вазиятли шартли муҳим фаолият сифатида намоён бўлади. Болада, инсоннинг ажралмас дунёси, атрофдаги вазиятга муносабатларнинг бирлиги очиб берилади. Тарбиянинг чекланган таъсиридан фарқли ўлароқ, боланинг ажралмас шахс сифатида ижодий, дунёвий шаклланиши вужудга келади. Шу билан бирга, тарбия ўзида боланинг дунё ва бошқа одамлар билан учрашишдан иборат бўлган тубдан очиқ тизимини ифодалайди.

Инсонни тарбиялаш ғоясини илгари сурилган қарашларида аввало шахснинг энг олий қадрият ғоясига таянилади: “Шахсият болада ҳам, каттада ҳам бирдек дахлсиздир” Инсон мавжудлигининг моҳияти ҳақидаги саволларни ҳал қилинмасдан, тарбия ва таълимнинг маъносини тушуниш, педагогик фаолият олдида мақсадлар қўйиш ва уларга эргашиш мумкин эмас.

Тарбиянинг моҳиятини “ривожланиш” ва “организм” каби асосий тушунчалари орқали белгиланган. “Ривожланиш” тушунчаси - педагогик жараёнинг моҳиятини тушуниш ва аниқлаш учун асос сифатида қабул қилинади. “Организм” тушунчаси кенг талқин этилиб, у маълум бир режага амал қилган ҳолда ривожланишнинг ички кучига эга бўлган ҳар қандай мавжудотни организмидир.

Таълим-тарбия назарияси ва амалиётида: шахснинг тарбияси, педагогик жараёнинг моҳияти, педагогик идеал ва шу кабиларда энг муҳим педагогик муаммолар қўйилиб, унга кўра инсон ўз-ўзини ривожлантирувчи организм деб ҳисобланган. Инсон организмнинг ривожланиши - жуда қийин, мураккаб ўз-ўзини ривожлантириш бўлиб, у ҳар хил оғишлар ва турли тўсиқларни енгиб ўтиши билан боғлиқдир. Инсон табиати - ирсият ва ижтимоий-маданий омилларга боғлиқ бўлган ўз қонунлари ва ўзига хос хусусиятларига эга бўлган ўз-ўзини ривожлантирувчи жараёндир. Доимий ўсиш жараёнида ўз-ўзини ривожлантирадиган шахс – айнан шу ғоя замонавий гуманистик психология ва педагогикани ўрганиш мавзусига айланади.

Ҳар бир бола дастлаб ривожланиш ва ўсишга бўлган ички истакка эга бўлиб, унда гуманистик педагогиканинг асосий муносабатларидан бири пайдо бўлади - бола шахсида мўлжални олиш. Ўқитувчи ўз фаолиятида боланинг ривожланиш истаги ғоясини бошқариши керак. Инсон фаол, ўзини ривожлантирувчи, ижодий мавжудотдир, шунинг учун таълимнинг асосий мақсади болани катталарга айлантириш эмас, балки болани ўрганиш ва унинг барча соғлом интилишларини ривожлантириш учун қулай муҳит яратишдир. Боланинг жисмоний ва ақлий табиатини қабул қилинган меъёрлар асосида ётоғига ҳайдашга ҳаракат қилиш шарт эмас, боланинг ҳақиқий эҳтиёжлари, имкониятлари ва манфаатларини билиш ҳамда уларнинг намоён бўлишига кўмаклашиш керак.

Инсоннинг барча кўринишларида эмпирик тадқиқотлар ҳам, унинг табиати тўғрисидаги назарий ва фалсафий тасаввурлар ҳам зарурдир. Иккаласи ҳам инсонга, унинг моҳияти ва мавжудлигининг мазмунига яхлит ва тизимли қарашнинг шаклланишига ёрдам беради. Педагогика инсонни яхлит тушунмасдан туриб фан сифатида мавжуд бўлмайди. Шу билан бирга, бола ҳақида ҳар томонлама тушунчага эга бўлган ўқитувчининг фаолияти самарали бўлади. Бу ҳолда таълим-тарбия вазифалари умумий бўлиб, боланинг ҳаракатларида, ахлоқий кўринишларнинг барқарорлигида ўзаро биргаликда ҳаракатда намоён бўлади.

Шундай қилиб, замонавий педагогик инсоншунослик тадқиқот предмети, тамойиллари, усуллари ва воситаларини аниқлашда ягона ёндашувга эга эмас, у педагогика олдида турган муаммо соҳасини, мақсад ва вазифаларини аниқламайди. Педагогик инсоншунослик педагогик ҳаракатни аниқлаш мумкин бўлган пойдеворни очиб беради, яъни, асосий педагогик муносабатни тавсифлаш, таълим услублари, воситалари ва усуллари аниқлаш, таълимдаги ўзгаришларни акс эттириш ва баҳолаш, шахснинг кадр-қиммати ва муносабатларига асосланган шахс образини қайта баҳолашни тушуниш, болани “ўзлигида” ўзини ўзи кадрлайдиган шахс сифатида тушуниш.

Хулоса қилиб айтганда аттрактив муносабатлар шахсни ривожланиш биологик, психологик, ижтимоий бирлиги, яхлитлигини педагогик жиҳатдан тушуниш. Бу эса боланинг ўзлигини намоён қилишини фаоллаштиришда аттрактив муносабатларни шаклланишининг асоси бўлиб, бу билан болалик даврида эркин камолотга етган, ўз-ўзини шакллантириш ва ривожлантиришга, англашга қодир бўлган шахсни тарбиялаш учун педагогик шарт-шароитларни яратишни назарда тутади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Брецинка В. Метатеория воспитания введение в основы науки о воспитании, философию воспитания и практическую педагогику. Киев.:Издательство [Коло](#).2006. - 367 стр.
2. Вахтеров, В.П. Избр. пед. соч. - М.: Педагогика, 1987. 400с. 32
3. Зеньковский, В.В. Психология детства. - Екатеринбург: Деловая книга, 1995. 348с. 60
4. Лесгафт, П.Ф. Антропология и педагогика /Избр. пед. соч. - М.: Педагогика, 1988. С.366-376.87
5. Пирогов, Н.И. Избр. пед. соч. -М.: Педагогика, 1986. 496с.124
6. Лангефелд М.Лангефельд М.Я. Секретное место в жизни ребенка // Академический вестник. № 2. 2014. С. 45—50.157

“ТЕМУРНОМА” АСАРИДАГИ АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Муминова Нилуфар Абдурахмоновна

Қарши давлат университети

Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада ўзбек антропонимларининг ўрганилиши ва “Темурнома” асаридаги баъзи бир антропонимларнинг лексик-семантик, услубий хусусиятларини тадқиқ этиш зарурлиги хусусида фикрлар юритишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: антропоним, исм, ном, атоқли от.

Аннотация

В данной статье ставится задача обсудить изучение узбекских антропонимов и необходимость изучения лексико-семантических, методологических особенностей некоторых антропонимов в произведении «Темурнаме».

Ключевые слова: антропоним, имя, титул, прозвище.

Annotation

This article seeks to discuss the study of uzbek anthroponyms and the need to study the lexical-semantic, methodological features of some anthroponyms in the work “Temurnoma”.

Keywords: anthroponym, name, title, nickname.

Инсоният пайдо бўлибдики, унинг исми ҳам ўзи билан туғилади деган фикрлар мавжуд. Исмсиз инсон бўлиши мумкин эмас.

Маълумки, исмлар ўзбек ономастикасининг антропонимия кўламига мансуб бўлиб, улар кишиларни номлашда энг кўп қўлланадиган бирликдир. Исмлар – одамга ёшлик пайтида берилувчи атоқли отбўлиб, улар инсоннинг кундалик фаолияти, ҳаёти учун ғоятда муҳимдир.

Исмнинг инсон ҳаётидаги ўрни ҳақида жуда кўплаб фикрлар билдирилган. Бу борада тилшунос Н.Маҳмудовнинг ушбу фикрлари аҳамият-ли: *мусулмон боласининг қулоғи ташқи дунёга илк дафъа муборак азон саси билан очиладиким, оиладаги бу маърака мурғак вужуддаги исломий ва инсоний руҳ тарбиясининг ибтидосидир. Шу покиза сас кетидан безубор гўдак она тилида эшитадиган аввалги калом ўзининг ярашиқли исми шарифидурким,*

ҳазрат Алишер Навоий айтганларидек, тарбиянинг бири болага яхши от қўйиш бўлиб, уни оти билан чақирганларида, у уяладиган бўлмаслиги керак[2].

Ўзбек исмларининг жуда катта бойлигини бир жойга тўплаб, маъносини изоҳлаб бериш орқали келажак авлодга арзигулик маънавий мерос қолдирган Э.Бегматовнинг бу борада қуйидаги фикрларини эсга олиш жоиз: Исмларнинг асосий лисоний-коммуникатив вазифаси ҳар бир шахсни яқкалаб аташ орқали уни бошқа шахслардан фарқлаш, ажратишга хизмат қилишдан иборат. Эътибор бериб қаралса, ҳеч бир исм шунчаки танланиб болага қўйилмайди. Ҳар қандай исм берилиши замирида ота-оналарнинг бирор мақсад, орзу-умидлари, фарзандининг соғлиги, келажаги, истиқболини кўзлаган эзгу ниятлар ётади. Мана шу ниятлар болага исм танлаш ва бериш учун асос (мотив) вазифасини ўтайди [1;6].

Антропонимик бирликларга бадииятни таъминлайдиган бошқа воси-талар каби алоҳида эътибор қаратиш, уларнинг тарихий матндаги турли хусусиятларини очиб бериш тилшунослигимиздаги ҳал қилиниши лозим бўлган долзарб масалалардан биридир.

Бугунги мустақиллик даври ўзбек тилшунослигида темурийлар даври антропонимлари, хусусан, темурийлар сулоласи, Амир Темур ва унинг авлоду аجدодлари, даврдошлари исмларининг мажмуаси, исм қўйиш одатлари, бундай исмларнинг маънолари, лексик-семантик хусусиятлари, номланиш тамойилларини лингвистик жиҳатдан тадқиқ этиш, ўша давр тили, тарихи, маданияти, маънавияти тўғрисида қимматли маълумотлар бериши шубҳасиз.

“Темурнома” матнида қўлланган ҳар бир исм ёки бошқа ономастик бирликлар асарнинг бадиий қатлами билан уйғунлик ҳосил қилади ва унинг ажралмас унсурига айланади.

“Темурнома”даги ономастик кўламни бир қанча тарихий номлар, тўқима номлар, яъни антропонимлар, топонимлар, гидронимлар, этнонимлар, ойконимлар, ороним ва шу қабилар ташкил этади. Асарда қўлланилган номлар турли ғоявий-бадиий вазифаларда келиб, ономастик бирликларнинг ўзига хос “панорамаси”ни ҳосил қилади.

Энди “Темурнома”да қўлланган баъзи антропонимлар хусусидаги фикр юритамиз.

Муҳаммад Жаҳонгир Мирзо(1356-1376) -Амир Темурнинг тўнғич ўғли. Жаҳонгир асли форсча исм бўлиб, “оламни фатҳ этувчи, музаффар” маъносини англатади. Исм таркибидаги Мирзо қисми эса амирнинг ўғли, аслзодаларга мансубликни билдиради.

Ҳақиқий мусулмонлар каби Амир Темур ўзининг катта ўғлига Муҳаммад деб пайғамбар исмини қўяди. Шу йилдан бошлаб унинг жанговар юришлари бошлангани боис у Муҳаммад исмига иккинчи Жаҳонгир номини қўшади.

Умаршайх Мирзо (1356-1394) -Амир Темурнинг иккинчи ўғли. “Темурнома”да

Умаршайх шаклида келтирилади. Асли арабча сўз бўлиб, “барҳаёт, яъни яшайдиган” маъносини англатади. Бу ном Умар ибн Ҳаттобнинг исми бўлиб, чорёрлар деб аталувчи тўрт халифанинг иккинчисидир. У ўғлининг исмини Халифа шарафига Умар деб атайди ва устози Шайх Таёбодийга чуқур ҳурматининг рамзи сифатида унга “шайх” сўзини илова қилади.

Мироншоҳ Мирзо(1366-1408) -Амир Темурнинг учинчи ўғли.Мироншоҳ[а.+ф.]– амирларнинг шоҳи, амирларнинг сардори.Амир Темурнинг Менглибек оғо Жонқурбоний қизидан 1366йилда туғилган фарзанди. 1380йилда Соҳибқирон ўн тўрт ёшга кирган мирзони эллик қўшун билан Хуросон вилояти ҳукмдори этиб белгилаган (СТТ-165).

Аббосхон [а.+ўз.] – қовоғи солиқ, баджаҳл, бешафқат ёки довурак, жанговар.

Эронийлар шоҳи (СТТ–37).

Абдулазизхон [а.+ўз.] – иззат ва эъзоз соҳибининг, яъни аллоҳнинг қули; хон-подшоҳ, ҳукмдор, ҳоким, яъни улғайиб улуғ мартабалар соҳиби, элбоши. Убайдуллахоннинг ўғли (СТТ –37).

Абдул Қосимхон[а.+ўз.] – ризку рўз тақсимловчи, насиба улашувчининг қули; хон-подшоҳ, ҳукмдор, ҳоким, яъни улғайиб улуғ мартабалар соҳиби, элбоши. Мирзо Ҳалилдан кейин Самарқанд тахтини эгаллаган – (СТТ-37).

Йўқун бегим [қад.ях.+ўз.] – хоним, бека, ойим, яъни подшоҳ ёки бекнинг оиласи фарзанди: малика, бекзода. Амир Қозағоннинг қизи. Тўрағай баҳодирнинг биринчи хотини (СТТ–47).

Сарой Мулкхоним// Бибихоним[ф.] – қаср, қўрғон, қарвонлар манзили, умри саройдек тўлиқ, обод бўлсин ёки сарой уруғига мансуб бола. (Хоним, Амир Темур хотуни.

Чигатой улуси ҳукмдори Қозонхоннинг қизи, 1341йилда таваллуд топган. 1355йилда балоғатга етган Сарой Мулкхоним Амир Ҳусайн никоҳига қиради. 1370 йили Амир Ҳусайн Балхда қатл этилгач, Амир Темур уни ўз никоҳига олади. Темурбек Сарой Мулкхонимга уйлангач, “Кўрагон” (куёв) унвонига мушарраф бўлган. Сарой Мулкхоним хон қизи бўлганлиги боис саройдаги барча маликалардан улуғ саналиб, “катта, улуғ хоним (Бибихоним)” унвонига эга бўлган (СТТ – 76).

Севаркўз [ўз.] – суюкли, ёқимтой; кадрли бола. Қатағон элининг бошлиғи Ағалбекнинг қизи бўлган. Амир Темур бошини келтирган йигитга тур-мушга чиқишини айтган (СТТ– 254).

Тегина Бегим Моҳ [ўз.+ф.] – малика, шоҳ авлодга мансуб, аслзода қиз; моҳ–ой, ёғду, равшан, ойдек сулув. Бухоро фузалолари раҳнамоси – Садр Уш-Шариатнинг қизи.

Муҳаммад Тўрағайбекнинг завжаси, Амир Темурнинг онаси (СТТ– 45).

Ўлжой Туркон оғо [ўз.] – излаб топишга моҳир; ақлли, ўта фаросатли. Асл исми Камолхоним. Амир Темурнинг хотини, Амир Ҳусайннинг қизи (СТТ – 85).

Қисқаси, Темурий шаҳзодалар исми семантикасида шу маълум бўлдики, улар исми таркибида, албатта, аслзода, хон авлоди эканликларини ифода-ловчи антропонимик индикаторлар мавжуд. Биз буни фақатгина Темурий шаҳзодалар эмас, балки Темурий маликалар исмларида ҳам учратишимиз мумкин. Масалан, Темурнинг биринчи қизи Тоғайшоҳ бегим бўлиб, Тоғай сўзи туркийча сўзлар сирасига қиради. Ҳаммамизга маълумки, Тоғай исми тоғасининг уйида туғилган чақалоқларга қўйилади. Исм таркибидаги “шоҳ” қисми бизга бегона эмас, лекин “бегим” қисми маълум изох талаб қилади. Бу сўз ҳам соф туркийча ҳисобланади. Унинг хоним, бека, ойим каби кўринишлари ҳам мавжуд бўлиб, подшоҳ ёки бек авлодлари исмига қўшилади. Темурийлар даври антропонимларининг лингвистик жиҳатдан тадқиқ этиш, бугунги мустақиллик даврида темурийлар давридаги тил, халқ, тарихини ўрганишда, айниқса, эртанги ёш авлод учун тарихий ва қимматли манба вазифасини ўтайди.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Бегматов Э. Исмларнинг сирли олами. – Тошкент: Фан, 2014. 173 б.
2. Маҳмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2012. – Б. 9.

3. Muminova N. Jabborov Kh. Interpretation of the Amir Temur anthroponym in the context of historical and artistic works // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2020. – Volume 24, Issue 06. – P. 3029-3034.

4. Салоҳиддин Тошкандий. Темурнома (Амир Темур Кўрагон жангномаси). Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, луғат муаллифи П.Равшанов. –Тошкент: "Чўлпон", 1990. – 349 б.

O‘ZBEK XALQ TOPISHMOQLARI VA ULARNING TASNIFI

Nabiyeva Munavvar

Qarshi tumani 39-maktab ona tili va adabiyot o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ona tili va o‘qish darslarida qo‘llaniladigan topishmoqlar o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishda asosiy vositalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Xalq topishmoqlari, tasavvur, chiston, lo‘g‘z, topmacha

Аннотация

Ребусы, используемые на уроках родного языка и чтения, являются одним из основных средств в обучении учащихся самостоятельному мышлению.

Ключевые слова: Народные загадки, воображение, загадки

Annotation

Puzzles used in native language and reading lessons are one of the main tools in teaching students to think independently.

Keywords: Folk riddles, imagination, riddles

O‘zbek xalq topishmoqlari yosh avlodning aqliy tasavvurini taraqqiy toptiruvchi an’anaviy va qadimiy, quvnoq va hozirjavoblikka yo‘g‘rilgan zavqli o‘yin turi hisoblanadi. Biz bilamizki, shakli vazifasi, ish-harakati va holati jihatidan bir-biriga o‘xshash ikki predmet, narsa va hodisadan jumboqlanib, ikkinchisiga xos o‘xshash belgilar asosida uni topishga mo‘ljallab she’riy yoki nasriy tuzilishda berilgan savol yoki topshiriq topishmoq deb yuritiladi. Masalan, “Besh og‘ayni qo‘rasi bir, xonasi boshqa.(qo‘lqop)Bunda besh barmoqni besh og‘ayni, do‘stga qiyoslanmoqda. Bunday o‘xshashliklar barcha topishmoqlarga xos bo‘lib, aynan, ana shu xususiyati bolalarni tafakkurini charxlashga xizmat qiladi.

Topishmoq termini “top” buyruq fe’liga – “ish” yasovchi qo‘shimchasini qo‘shish orqali yasalgan va unga “-moq” formasini qo‘shish bilan janr atamasi yuzaga kelgan.

Topishmoqlar turli viloyatlarda turli so‘zlar bilan ifodalanadi. Jumladan, jumboq, muammo, chiston, lug‘z, topmacha, topar cho‘pchak, top-top, matal, top-top cho‘pchak, masala, ushuk kabi so‘zlar shular qatoridadir.

Topishmoq konkret predmetni uning kelib chiqishi, vazifasi va hayot dialektikasida bilib olib ifoda etadi

Topishmoq aytishning ham qat’iy an’analari, o‘ziga xos tartib-qoidalari mavjud. Topishmoq aytish uchun kamida ikki kishi, ikki guruh, topishmoq aytuvchi va uni yechuvchilar, javobini topuvchilar bo‘lishi kerak. Topishmoq aytilishi bilan uning javobi topilgach, ketma-ket navbatdagilari aytilaveradi. Shuning uchun ham topishmoq aytish hozirgi paytda aql-zakovat, hozirjavoblik musobaqasi, o‘yin-kulgi, ko‘ngil ochish vositasiga aylangan.

Xalq topishmoqlarining ba’zi turlari borki, ular aytilishi bilan javobini topish mumkin bo‘ladi. Masalan, o‘zi bitta, qulog‘i to‘rtta.(qozon) Ammo topishmoqlarning shundaylari ham borki, javobini topish ancha qiyin, xatto katta turmush tajribasi bor kishilarni ham o‘ylantirib qo‘yadi.

Bunday hollarda javobni topishni yengillashtiruvchi qo‘shimcha ma’lumotlar beriladi, ya’ni, javobni topuvchilar aytuvchidan ”jonlimi, jonsiz?” deb so‘raydilar. Shunda ham javob topish qiyinlashsa, “qattiqmi, yumshoq?”, “achchiqmi, shirin?”, “o‘zi qanday?”, “qaerda bo‘ladi?” kabi qo‘shimcha so‘roqlar o‘rtaga tushadi. Javob topilmagach, “shahar” beriladi. “Shahar olish topishmoqni topa olmagan kishini uyaltirish, izza qilish va shu bilan davraga xushchaqchaqlik kiritish vositasidir.

Topishmoqlar shartli yashirin nutq asosida yuzaga kelgan bo‘lib, uning zamini kishilarning qadimiy e’tiqod va tasavvurlari, olamni bila olish va idrok etish darajasi bilan bog‘liqdir. Folklorshunos Z. Husainovning yozishicha: “O‘tmishda tabiat va tabiat hodisalarining o‘zi bir jumboq bo‘lganki, odamlar uni sirini bilmaganlar va echa olmaganlar. Ularga u sirlar bir mo‘jizaday bo‘lib ko‘ringan. Shaxs o‘zini qurshab turgan tashqi obyektiv borliqni taniy boshlagan bir paytda undagi narsa va hodisalarni bir-biriga solishtirish, qiyoslash va ba’zan qarama-qarshi qo‘yish bilan o‘rgana boshlagan.

Umuman, topishmoqlar bir vaqtlar muayyan magik funksiyalarni ado etgan zamonlaridan boshlab, bugungi kungacha tafakkurni rivojlantirish vositasi bo‘lib xizmat qilib kelmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

O‘zbek xalq topishmoqlarining yana shunday xillari borki, ularda sanoq sonlar ishtirok etadi, ya’ni u yoki bu narsa va hodisa shu sonlar yordamida jumboqlanadi. Bunda narsa va hodisalar orasidagi o‘xshashliklar ham hisobga olinadi, albatta. Masalan:

Bir daraxtda o‘n ikki shoxa, har shoxada o‘ttiz yaproq, yaprog‘iniig bir yoni qora, bir yoni oq
Bu topishmoqnipg javobi bir yil, o‘n ikki oy va o‘ttiz kecha-kunduzdir.

Xalqimizning topishmoq repertuarida yana shunday namunalar borki, ularning javoblari sanash, hisob-kitob qilish orqali chiqariladi. Bir misol:

“Bir to‘da g‘oz uchib borar ekan, bir g‘oz ro‘para kelib: — Ey, yuz g‘oz, salomat bormisiz,— debdi. Shunda ulardan biri:— Biz yuz g‘oz emasmiz. Yana biz miqdori g‘oz bo‘lsa, yana bizning yarmimiz miqdori va yarmimizning yarmi bo‘lsa, u vaqtda sen ham qo‘shilsang, yuz g‘oz bo‘lamiz,— debdi. Havodagi g‘ozlar qancha ekan?” Javobi: $36(36 + 36+18 + 9+1—100)$.

Bu xil namunalarni masala-topishmoqlar deyish mumkin. Ammo ular xalq orasida nihoyatda kam tarqalgan. O‘zbek xalq topishmoqlarining topishmoq-maqol, topishmoq-o‘yin, topishmoq-tez aytish, topishmoq-qo‘shiq, topishmoq-ertak kabi turlari ham mavjud. Ammo ularning namunalari nihoyatda ozchilikni tashkil etadi.

Topishmoqlar hamma davrlarda yaratilgan. Ijtimoiy hayotga yangi narsa va hodisalarning kirib kelishi bilan ular haqida topishmoqlar ham yaratila borgan. Qush emas, qanoti bor, Chiroyli savlati bor. Uchsa lochin yetolmas, Tolmas zo‘r quvvati bor. (samalyot)

Topishmoqlar tuzilishi jihatidan nasriy yoki she‘riy shaklga ega. Nasriy topishmoqlar she‘riy tuzilishdagi topishmoqlarga nisbatan ozchilikni tashkil etadi. She‘riy topishmoqlarda she‘r shakliga xos turoq, vazn, qofiya, radif kabi barcha jihatlariga to‘la amal qilinadi. Masalan: To‘rt oyoqli, Temir tuyoqli.(ot)

Xullas topishmoqlarni zehnni charxlovchi vosita sifatida e’tirof etish mumkin. Chunki xalq og‘zaki ijodining topishmoq janri bolalarni fikrlashga, sezgi a’zolari orqali idrok etilgan borliqni tasavvur qilishga, eng muhim va umumiy xossalarini jamlashga undaydi. Topishmoqning javobini izlayotgan bola jumboqdagi belgilarni solishtirish, taqqoslashga, qiyoslashga urinadi. Sezgilari va kuzatish orqali to‘plagan ma’lumotlarini ongida qayta tiklaydi, belgining biror jihatini: harakati, shakl-shamoli, rangiga ko‘ra qiyoslanishini aniqlaydi, natijada ixtiyorsiz idrok ixtiyoriy idrokka aylanadi.

Topishmoqning bola psixofiziologik rivojlanishidagi muhim oʻrni, topishmoqni topish, uni doimiy yechib borish natijasida bolada rejali idrok qilish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati oʻsib boradi. Aytishimiz mumkinki, kuzatuvchanlik topishmoqni yechishdan oldin ham mavjud boʻladi. Bu esa narsa va xodisalarining xususiyatlarini bilishga, bilish esa bolani savollarga hozirjavoblik bilan javob berishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. - Toshkent: Oʻzbekiston, 1992. -178 b.
2. Homidiy H., Abdullaeva Sh., Ibrohimova S. Adabiyotshunoslik terminlari lugʻati. Toshkent.- 1967. 225 bet.
3. Husainova Z. Oʻzbek topishmoqlari. T.1966 y.

ШАХС ТАБИЙ-ИЛМИЙ ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИ

Бобомуродова Райхоной

Қарши давлат университетининг педагогика институти магистранти

Аннотация: Мақолада шахс табиий-илмий дунёқарашни шакллантиришнинг илмий жиҳатлари таҳлил қилинган. Таҳлил натижаларидан шахс табиий-илмий дунёқарашни шакллантириш амалиётида фойдаланиш мумкин.

Калит сўзлар: Табиий-илмий билимлар, қарашлар, идеаллар, ишонч, ақида.

Аннотация: в статье анализируются научные аспекты формирования его естественного научного мировоззрения. Результаты анализа могут быть использованы в практике формирования естественного и научного мировоззрения человека.

Ключевые слова: естественные научные знания, взгляды, идеалы, доверие, вера.

Annotation: The article analyzes the scientific aspects of the formation of its natural scientific worldview. The results of the analysis can be used in the practice of forming a natural and scientific worldview of man.

Key words: natural scientific knowledge, views, ideals, trust, faith.

Бошланғич синф ўқувчиларида табиий-илмий дунёқарашни таркиб топтиришга доир илмий изланишларимиз асосида шахс табиий-илмий дунёқараши хусусидаги таҳлилларни қуйидагиларда кўришимиз мумкин:

1. Табиий-илмий дунёқараш табиий-илмий билимларни ўзлаштиришдан бошланиб, табиий-илмий қарашлар ва идеалларни шакллантириш, ўз билим ва тажрибалари асосли эканлигига ишонч ҳосил қилиш ва ушбу ишонч асосида ақидаларни таркиб топтириш каби компонентлардан иборатдир.

2. Табиий-илмий дунёқараш таълим-тарбия маҳсули сифатида педагог-ўқувчи муносабатлари асосида шаклланади. Табиий-илмий билимлар, қарашлар, идеаллар, ишонч ва ақидалар таълим жараёнининг дидактик таъминотини такомиллаштириш асосида, муаммоли вазиятларни самарали ташкил этиш, виртуал ўқув материалларини ва кузатиш, кўргазмалилик, моделлаштириш методларини тўғри қўллаш асосида шакллантирилади.

3. Синфдан ташқари тадбирларни уюштириш табиий-илмий дунёқарашни шакллантиришда асосий таълим шаклларида бири ҳисобланади. Бугунги кундаги ахборот коммуникацион технологиялар ютуқларидан фойдаланган ҳолда ушбу тадбирларни анъанавий экскурсия, виртуал экскурсия, викториналар, онлайн олимпиадалар тарзида ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Таҳлилнинг иккинчи қисми – технологик компонент ҳисобланади. Ушбу қисмда бошланғич синф ўқувчиларида табиий-илмий дунёқарашни шакллантириш йўллари акс этган.

Бошланғич синф ўқувчиларида оламнинг табиий-илмий манзарасини шакллантиришга доир олиб бориладиган методик ишларимизни амалга ошириш учун қуйидаги йўналишлардаги вазифалар танлаб олинди:

1. Синфда амалга ошириладиган ишлар – “Виртуал экспедиция”; интерактив методлар (“Синквейн”, “Кластер”, “Зинама-зина”, “Занжир”, “Нима учун?” иерархик диаграммаси ва ҳ.к.); дидактик ўйинлар; интеграциялашган топшириқлар; лаборатория ишлари.

2. Синфдан ташқари тадбирлар – “Терра” клуб фаолияти, тўғараклар, онлайн викториналар, эркин топшириқлар.

Учинчи қисми натижа, яъни жараёни назорат қилиш ва баҳолаш вазифасини бажаради.

Бошланғич синф ўқувчиларининг оламнинг табиий-илмий манзараси асосидаги илмий дунёқарашини шакллантиришда асосий мезон сифатида қуйидагиларни танлаб олдик:

- табиий-илмий билимларни эгаллаш;
- табиат ҳодисаларига нисбатан ўз қараишлари ва муносабатларини билдира олиш;
- табиий-илмий тушунчалар асосидаги идеалнинг мавжудлиги;
- табиий-илмий билимлари ва тажрибасига ишонч.

Бошланғич синф ўқувчиларида табиий-илмий дунёқарашнинг шаклланганлик даражасини тўрт даражада – юқори, яхши, ўрта ва қуйи даражаларда баҳоладик. Бошланғич синф ўқувчилари табиий илмий дунёқарашини шакллантириш жараёнинида концептуал ва ахборот туридан фойдаланилди.

Адабиётлар

8. Умарова М. Мактабгача таълим ёшидаги болаларда атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш методикаси. Пед.фан.ном.илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2009. – 212 б.

9. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1993. – 224 б.

10. Шадиёв Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.

11. Юлдашев С.Н. Бошланғич таълим ихтисослиги талабаларини креатив ёндашув асосида технологик таълимга тайёрлаш методикаси. Дисс

O‘QUVCHILAR O‘QUV-BILUV FAOLIYATINI BAHOLASH

Shaxmurodova Diljahon Alimardonovna

Qashqadaryo viloyati XTXQTMOHM

Maktabgacha, boshlang‘ich

va maxsus ta‘lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarni baholash va baholashning zamonaviy yondashuvlari to‘g‘risida ma‘lumotlar berilgan.

Kalitso‘zlar: baho, shakllantiruvchi baholash, summativ baholash, natija, individual yondashuv, samaradorlik.

Аннотация: В этой статье представлена информация о современных подходах к оценке и оценке студентов.

Ключевые слова: оценка, формирование оценки, суммирование, результат, индивидуальный подход, эффективность.

Annotation: This article presents information about modern approaches to the assessment and evaluation of students.

Key words: assessment, formation of assessment, summation, result, individual approach, effectiveness.

O‘quvchilarning bilim, o‘quv hamda malakalarini nazorat qilish o‘z vaqtida va tizimli ravishda o‘tkazilgandagina zarur o‘quv va tarbiyaviy samara beradi. O‘qituvchi har bir o‘quvchining muvaffaqiyatlari qanday ekanligini hamma vaqt bilishi kerak, shundagina u o‘quvchilarning xatosini o‘z vaqtida aniqlashi va uni tuzatishi, tegishli yordam ko‘rsatish mumkin bo‘ladi. O‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatlarini nazorat qilish ular uchun o‘quv mehnatining motivlarini ko‘p jihatdan belgilaydigan rag‘batlantiruvchi kuch bo‘ladi.

O‘qituvchi o‘quvchilarning bilim, o‘quv hamda malakalarini nazorat qilib, ularga baho qo‘yadi. Qo‘yiladigan baho obyektiv va haqqoniy bo‘lishi kerak. To‘g‘ri qo‘yilgan baho o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini baholashga va zarur kuch-quvvatni real perspektivalarni amalga oshirishga qaratishga yordam beradi. Bahoning tarbiyaviy roli ana shularda namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarning bilim, o‘quv hamda malakalarini nazorat qilishni to‘g‘ri tashkil etish uchun u, bir tomondan, har tomonlama bo‘lishi, ya’ni o‘quvchilarning o‘quv materialini o‘rganishdagi o‘quv faoliyatining hammatomonlarini qamrab olishi, ikkinchi tomondan, differensiallangan bo‘lishi, ya’ni dasturning har bir asosiy masalasini qamrab olishi zarur. Nazoratning bu tomonlarini ana shunday dialektik birlashtirishgina tegishli o‘quv hamda tarbiyaviy samarani ta’minlashi mumkin.

O‘quvchilarning bilim, o‘quv hamda malakalarini nazorat qilishga differensiallangan tarzda yondoshish o‘quv ishining har xil bosqichlarida ularning ishlab chiqarish tajribalarini va umumta’lim tayyorgarligini hisobga olishda ham namoyon bo‘ladi.

O‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatlarini nazorat qilish va baholashda ularning individual xususiyatlari e’tiborga olinish ikerak.

Tabiiyki, guruhdagi hamma o‘quvchilarga bilimlarning hajmi va sifati jihatidan bir xil talablar qo‘yiladi. Ammo, shu bilan birga, ba’zi hollarda ayrim o‘quvchilarning jur’atsizlik yoki tortinchoqlik, sustfikrlash, o‘ziga ortiqcha ishonish, jismoniy kamchilik kabi xislatlarini ham e’tiborga olish zarur. Biror uzrli sababga ko‘ra ayrim o‘quvchilarning vaqtincha qiyinchilikka tushib qolishini ham e’tiborga olish kerak.

O‘quvchilarning o‘qishdagi muvaffaqiyatlari darajasini aniqlash yo‘llaridan biri tekshirib ko‘rish bo‘lsa, boshqa yo‘li kundalik kuzatishlardir.

O‘quvchilarning o‘zlashtirishini hisobga olish natijalari ma’lum darajada o‘qituvchi pedagogik mahoratining ko‘rsatkichi bo‘lib, o‘qituvchi ishini tashkil etishga va o‘quvchilarni o‘qitish sifatini yaxshilashga yordam beradi.

O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma hamda malakalarini tekshirish og‘zaki, yozma va amaliy tarzda bo‘lishi mumkin. Yozma tekshirish va mustaqil ishlar bilimlarni tekshirishning asosiy shakllari hisoblanadi.

Yozma tekshirish o'quvchilarning bilimlari sifatini: to'g'riligi, aniqligi, anglab olingani, amalda tatbiq etilishi to'g'risida bir fikrga kelish va qisqa vaqt ichida guruhdagi barcha o'quvchilar bilimini tekshirib ko'rishga imkon beradi. Yozma tekshirish, asosan, yozma yoki grafik ishlarni bajarish bilan amalga oshiriladi.

Yozma tekshirish ishlari ikki xil bo'lishi mumkin: mavzu bo'yicha va yakuniy tekshirish ishlari. Mavzu bo'yicha yozma tekshirish ishlari guruh mavzuni o'rganib bo'lgandan keyin, yakuniy tekshirish bir necha mavzu o'tib bo'lgandan keyin o'tkaziladi.

O'quvchilardan yakka tartibda so'rash — bilimlarni mavzuga doir yakuniy tekshirishning keng tarqalgan shakllaridan biridir.

Yakka tartibda so'rash chog'ida o'quvchi doska oldida javob beradi. Uning javobini butun guruh eshitib turadi.

O'quvchilar yo'l qo'yilgan xatolarni to'g'rilaydilar, qo'shimchalar va izohlarni kiritadilar.

O'quvchilarning bilimlarini bunday tekshirishni tashkil etishda o'quv materialini bilib olishning asosiy markazi uy ishiga ko'chadi. Bu anchagina vaqtni talab etadi. Yakka tartibda so'rashda darsning ham ko'p vaqti ketadi. Bunda guruhdagi o'quvchilarning bilish faolligi susayadi.

Ammo undan butunlay voz kechish ham yaramaydi, yakka tartibda so'rashning ahamiyati o'quvchilarning nutqini, xotirasi va tafakkurini rivojlantirishdadir. O'quvchi og'zaki javob berishda mulohaza yuritish, solishtirish, xulosalar chiqarish, asoslash, o'z fikrini himoya qilish, tushunchalarni ta'riflashni o'rganadi.

Yakka tartibda so'rash paytida barcha o'quvchilarning faolligini oshirish kerak. O'quvchilarning bilim, o'quv hamda malakalarini nazorat qilish, ularning o'zlashtirishini hisobga olish, o'quv jarayonining eng muhim qismlaridan biridir. O'quvchilarning o'rganilayotganlarni qanchalik idrok etayotganligi, tushunayotganligi va eslab qolayotganligi, o'z bilimlaridan amaliy masalalarni yechishda qanday foydalanayotganligi hisobga olinmasa, o'qitish jarayoni mukammal bo'la olmaydi.

Nazoratning eng asosiy vazifasi o'quvchilarning nimani va qanday o'zlashtirayotganligini, o'quv jarayoniga qanday munosabatda ekanligini aniqlash hamda baholashdan iborat. Bu yerda o'qituvchining vazifasi o'quvchilarning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini qayd qilish bilangina cheklanmaydi, bunda u nazorat natijalariga tayanib, o'quvchilarning bilimlarni mustahkam o'zlashtirishlari - uchun zarur bo'lgan vazifalar belgilaydi va o'tkazadi.

Nazorat tufayli o'qituvchi bilan o'quvchilar orasida o'ziga xos «Qayta aloqa» o'rnatiladi, bu aloqa o'qish davomida o'quvchilarning aqliy va amaliy ishlarini boshqarishga imkon beradi. «qayta aloqa» qanchalik to'liq bo'lsa, shunchalik ko'p o'quvchi nazorat qilinadi va uning uzluksizligi qanchalik uzoq vaqt ta'minlansa, o'qitish jarayonini boshqarish imkoniyati shunchalik keng bo'ladi.

Bir tomondan, «qayta aloqa»ning takrorligini oshirish zarurligi, ikkinchi tomondan, buning uchun ajratilgan vaqtning cheklanganligi o'quvchilar bilim, o'quv va malakalarini nazorat qilish hamda o'zlashtirishini hisobga olish shakl, metod va vositalarini takomillashtirish zaruratini tug'diradi.

Hozirgi kunda umumiy o'rta'limning milliy o'quv dastur asosidagi baholashtirish tizimi – Milliy baholash tizimi joriy qilinib kutilmoqda.

Bu tizim 2021 - 2022 yildan 1-2 sinf o'quvchilarida tajriba sinov sifatida qo'llanila boshlandi. Yangi o'quv darsliklarini tatbiq etish bilan birgalikda yangi baholash tizimi bosqichma-bosqich qo'llanilib boriladi.

Mazkur tizim amaldagi baholashdan mazmun va yondashuv jihatdan tubdan farq qiladi. Hozirda qo'llanilayotgan baholash tizimining afzalliklari bilan birgalikda kamchiliklari ham boreti.

Amaldagi baholash tizimi asosan o'quvchini yangi mavzuni qanchalar yaxshi o'zlashtirgani va ma'lumotlarni yodda saqlab qolganligini baholovchi mezonlarga asoslangan. Taklif etilayotgan baholashda mezonlar o'quvchilarning egallagan bilimi natijasida hosil bo'lgan amaliy ko'nikmalarini baholaydi. Bunda o'quvchilar uchta yo'nalish: savodxonlik, kompetensiya va shaxsiy sifatlarga e'tibor qaratiladi. Amalda baholash o'qitish jarayoning so'nggi nuqtasi sanalgan bo'lsa, taklif etilayotgan tizimda baholash o'quv jarayonining kulminatsiyasi hisoblanib, baholash natijalariga ko'ra o'qituvchi keying o'quv maqsadlarini ibelgilaydi va faoliyatini korreksiyalaydi.

Yangi qo'llanilishi kutilayotgan baholash tizimida o'qituvchilarimiz ko'nikmasi shakllanib bo'lgan 5 balli shkaladan foydalanish ko'zda tutilgan. Biroq, bizqa ysishartli belgidan foydalanishimizdan qat'iy nazar asosiy e'tibor baholash mezonlariga qaratiladi.

Taklif etilayotgan yangi baholash tizimida o'quvchilarning sinfxonadagi bilimni baholash tizimini tubdan isloh qilish nazarda tutilgan. Bunda asosiy e'tibor o'quvchining faoliyatiga emas, ko'proq ko'nikmasini baholashga qaratilishi, natijani baholashga yo'naltirilgan bo'lishi hamda o'qituvchinikelgusibaholashjarayonidagivazifalarnibelgilabolishiuchunsamaralibolishikerakligita'kidlanmoqda. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda shkalalash, kodlash masalalariga e'tibor qaratilgan. Formativ va summativ baholashdan foydalanish nazarda tutilgan.

Formativ baholash- bu ta'lim maqsadiga erishish uchun o'quvchilarning keying harakatlarini tartibga solishda ularning yutuqlari to'g'risida ma'lumot olishning kundalik jarayoni sanaladi.

Summativ baholash – muayyan o'quv davri (chorak, o'quvyili) oxirida, shuningdek o'quv rejasiga muvofiq amalga oshiriladigan baholash turi. Oraliq nazorat, yakuniy nazorat, bosqichli imtihon va yakuniy davlat attestatsiyalari misol bo'laoladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, shakllantiruvchi baholash kuzatish vositasi, xulosalovchi baholash esa aniq baho bilan tugaydigan jarayondir. Bu ikki baholashning farqini tushunish uchun biz umumta'limmaktablaridagi baholashga bo'lgan munosabatimizni o'zgartirishimiz lozim. Testga yoki baholashga yondashuv shundaki, baho o'quv jarayonini yakunlovchi (o'quv jarayoni deyilganda biror bilim, ko'nikma, malakani o'rganish jarayoni nazarda tutilmoqda) vositasi deb qaraladi. Bu mantiqni biroz o'zgaritirish lozim, chunki o'rganish yakunlab bo'lmas jarayon hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Umumiy o'rta ta'limning Milliy o'quv dasturi (1–11-sinf). – Toshkent, 2020.
<http://uzviylik.tdi.uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Bosh ilmiy-metodik markaz: www.bimm.uz
3. Ijtimoiy axborot ta'lim portali: www.ziynet.uz

НУТҚИЙ МУЛОҚОТ САМАРАСИДАГИ СИФАТЛАР

Халикова Шаҳнозахон Азимжоновна

АндМИ ассистенти

Аннотация

Ушбу мақолада нутқий мулоқотнинг самарали юзага чиқишида тўғри талаффузнинг аҳамиятиҳақида сўз боради. Унда фонетик, лексик, грамматик ва стилистик меъёрларига амал қилиш кераклиги таъкидланади.

Калит сўзлар: орфоэпик норма, тўғри талаффуз, стилистик меъёр, нутк тадбиркорлиги, Учинчи ренессанс.

Аннотация

В этой статье мы поговорим о важности правильного произношения для эффективного протекания разговорного общения. В нем подчеркивается необходимость соблюдения фонетических, лексических, грамматических и стилистических норм.

Ключевые слова: орфографическая норма, правильное произношение, стилистическая норма, речевое предпринимательство, третий ренессанс.

Annotation

In this article we will talk about the importance of correct pronunciation for the effective flow of conversational communication. It emphasizes the need to comply with phonetic, lexical, grammatical and stylistic norms.

Keywords: spelling norm, correct pronunciation, stylistic norm, speech entrepreneurship, the third Renaissance.

Мулоқот фақат инсонларга хос бўлган жараён ҳисобланиб, кишиларда фаолият давомида бир-бирлари билан ўзаро мулоқотда бўлиш эҳтиёжи туғилади. Ўзаро мулоқот эса, табиийки, кишилиқ жамияти вужудга келишининг асосий унсури ҳисобланади.

Республикамизда ўзбек тилшунослигида мулоқот аспектини ўрганиш ва бу жараёнга мустақил қарашлар билан ёндашув А.Нурмонов, Н.Маҳмудов, С.Мўминов, С.Саидхонов, Ш.Искандаровалар тил метокаси бўйича педагог олимлар Ш.Юсупова, Р.А.Йўлдошев, М.Қараходжаева, хориж олимларидан В.В.Громова, Л.С.Зникина, Н.Ф.Титоваларнинг ишларида яққол далиллар асосида ифодалаб берилган. Мулоқот одамлар амалга оширадиган фаолиятлар ичида етакчи ўринни эгаллаб, у инсондаги энг муҳим эҳтиёжни – жамиятда яшаш ва ўзини шахс деб ҳисоблаш билан боғлиқ эҳтиёжини қондиради. Бу эҳтиёж албатта нутқ орқали амалга ошади. Шу боис инсон фарзанди туғилганида унинг “тили чиқиши” гўдақ ҳаётидаги муҳим ҳодисалардан саналади. Агар вақтида гапиришни бошламаса, ота-оналар чуқур хавотирга тушишади ва дарҳол шифокор текширувига олиб боришади. Шунинг учун ҳам мулоқотнинг ҳар бир инсон учун аҳамияти каттадир.

Она тили ўқитишда мактабнинг вазифаси ўқувчиларни ўзбек адабий тилининг фонетик, грамматик ва лексик, стилистик нормаларига риоя қилган ҳолда сўзлаш малакасига эга қилишдан иборатдир. Уларга орфоэпик нормаларни сингдириш ҳам шу ишнинг ажралмас таркибий қисмидир. Адабий тил нормаларини эгаллашда, орфография билан бир қаторда, тўғри талаффуз ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу нарса бир масаланинг икки томонидир. Адабий тил талаффуз нормаларидан четлашиш, ўзаро фикр олишувида, ёзув чаласаводлиги билан тенгдир.⁴⁷

Нутқий мулоқот самарасидаги сифатни таъминловчи асосий жиҳатлардан бири албатта – бу тўғри талаффуздир. Чунки инсон ҳар қанча гўзал, кийинишлари башанг, қадди-қомати келишган бўлмасин, ундаги оҳанг сўзларидаги талаффуз яхши бўлмас экан, мулоқотнинг сифати ҳам шунга яраша бўлади.

Билса киши сўз қадрини,
Юксак тутар ўз қадрини.
Англа талаффуз қадрини,
Нутқинг равон бўлсин, болам. (Иқбол Назаров)

⁴⁷ Аҳмедов Н. Диалектал шароитда ўқувчиларни талаффузга ўргатиш (Она тили ўқитувчилари учун қўлланма). – Андижон, 1992. 66 б. – 3 б.

Таъкидлаш ўринлики, ҳар бир болада мулоқот жараёнида ўз нутқига ва нутқнинг тил элементларига онгли ва ихтиёрий муносабатда бўлишни амалга ошириш, талаффузининг тўғрилигига эътибор қаратиш, юқори синф ўқувчиларини ҳозирги ўзбек адабий тилининг фонетик, лексик, грамматик ва стилистик меъёрларига риоя қилган ҳолда гапириш малакасига эга қилиш умумтаълим мактабларидаги она тили дарсининг муҳим вазифаларидан биридир. Ўқувчиларга тўғри талаффуз нормаларини ўргатиш ҳам шулар жумласидандир. Мулоқот компетентлигига эришишда орфография билан бир қаторда орфоэпик меъёрлар ҳам муҳим аҳамиятга эга.

“Нутқ тадбиркорлигини сингдириш мактабда она тили машғулотларининг бош вазифасидир. Шунинг учун биринчи соатдан бошлаб охириги машғулотгача она тили дарслари ўқувчиларда нутқ тадбиркорлигини тарбиялашга хизмат қилиши керак”,⁴⁸ деган эди А.Қ.Ғуломов ва Б.Ш.Қобиловалар ҳам.

Шу ўринда проф. Ш.Юсупованинг “Она тили ўқитиш мазмуни” деб номланган китобида талабаларнинг ўқув жараёнининг асосий иштирокчиси эканини, уларнинг фаол бўлишига тўсиқ бўлувчи омиллар сифатида куйидагиларга йўл қўймаслик кераклигини таъкидлайди:

1. Гапиришдан қўрқиш ҳисси.
2. Талабанинг билдираётган фикрларига ҳурматсизлик билан қараш.
3. Берилган материални ёдлаб олишга йўл қўймаслик.
4. Билим олувчининг хотира ва қобилиятини ҳисобга олмаслик.
5. Ўқишга бўлган қизиқиш мотивация ҳосил қилишга кенг йўл очиб бермаслик.⁴⁹

Ва бу каби тўсиқларга чора сифатида, ўқишга иштиёқ, қизиқиш уйғотиш, айниқса, ўзининг муваффақиятидан ҳузур топиб, мамнун бўлишга одатлантириш муваффақият гарови эканлигини ҳам айтиб ўтади.

Бугунги кунда таълим сифатини ошириш бажарилиши муқаррар бўлган вазифаларнинг энг муҳим омилига айланиб улгурган. Айниқса, Предентимиз Шавкат Мирзиёевнинг таълим ислоҳотлари орқали Ўзбекистонда янги Уйғониш даври, яъни Учинчи ренессанс пойдеворини яратишни асосий мақсад қилиб белгилаганлиги таълим соҳасига алоқадор бўлган ҳар бир шахсни бефарқ қолдирмаслиги керак. Бу борада олиб борилаётган ислоҳотлар мактабгача таълим ташкилотларидан тортиб умумтаълим мактаблари ҳамда олий таълим муассасалари фаолиятларига қадар таъсир этади.

Шундай экан, умумтаълим мактаблари ҳамда олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш, она тилини ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш, ўзбек тилининг соҳада қўлланишини фан сифатида ўқитиш зарур масалалардан биридир.

Биламизки, ҳар бир фанни ўзлаштириш, аввало, она тилимиз орқали амалга ошади.

Ҳаттоки, оила даврасида бўладими ёки жамоат жойидами ҳар бир инсон ўз она тилида мулоқот қилишга эҳтиёж сезади. Ва айнан кишининг муомаласи ва нутқ маданияти ўша шахс учун маълум баҳо берилишига сабаб бўлади. Демакки, таълим масканларида она тили дарсларида энг аввало ўқувчиларнинг нутқий мулоқот компетенциясига алоҳида аҳамият қаратилмоғи лозим.

⁴⁸ Ғуломов А.Қ., Қобилова Б.Ш. Нутқ ўстириш машғулотлари: (Ўқитувчилар учун методик қўлланма). – Т.: Ўқитувчи, 1995. 160 б. – 3 Б.

⁴⁹ Юсупова Ш. Она тили ўқитиш мазмуни: (Она тили ва адабиёт ўқитувчилари учун “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарслигидан услубий қўлланма). – Т.: “Янги аср авлоди”, 2007. 148 б. – 37 Б.

Ўқитувчи она тилини ўргатишда нафақат грамматик қурилишга, қоида ва таърифларга, назарий маълумотларни ўзлаштиришга, балки унинг бой имкониятларидан фойдаланиб тўғри ва раво фикр ифодалашга, олган билимларига таянган ҳолда тил малакаларини оширишга алоҳида эътибор қаратмоғи лозим. Тил бўйича ўзлаштирилган билим кишига асқотиши учун у албатта малакага айланиши, мулоқот жараёнида нутқида акс этиши керак. Акс ҳолда “устига китоб ортилган эшак” мисоли фойдасизлигича қолаверади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аҳмедов Н. Диалектал шароитда ўқувчиларни талаффузга ўргатиш (Она тили ўқитувчилари учун қўлланма). – Андижон, 1992. 66 б. – 3 Б.
3. Юсупова Ш. Она тили ўқитиш мазмуни: (Она тили ва адабиёт ўқитувчилари учун “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарслигидан услубий қўлланма). – Т.: “Янги аср авлоди”, 2007. 148 б. – 37 Б.
4. Ғуломов А.Қ., Қобилова Б.Ш. Нутқ ўстириш машғулоти: (Ўқитувчилар учун методик қўлланма). – Т.: Ўқитувчи, 1995. 160 б. – 3 Б.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI POSSIBILITIES OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Xujayarova Nafisa Sultonmurodovna
Qarshi Davlat universiteti
Pedagogika kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya

Maqolada kasbiy kompetentlik, kreativ kompetentlik mutaxassislar tomonidan alohida bilim va malakalarning egallanishi, balki xar bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirinishi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kreativlik, pedagogik vazifalar, o'z-o'zini rivojlantirish

Аннотация

В статье описываются профессиональная компетентность, креативная компетентность как приобретение специалистами отдельных знаний и умений, а также овладение интегративными знаниями и действиями по каждому самостоятельному направлению.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, креативность, педагогические задачи, саморазвитие

Annotation

The article describes the professional competence, the formation of a creative personality, the qualities of professional competence, the creativity of several stages of the teacher's work on himself, creativity.

Key words: competence, professional competence, creativity, pedagogical tasks, self-development

“Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta’lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish” [1], bo'lajak mutaxasislarni kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini oshirish, sifatli raqobatbardosh kadrlar qilib o'qitish, jahonning yetakchi ilmiy-amaliy muassasalari bilan

yaqin hamkorlik aloqalarini o'rnatish bugungi kunning muhim va dolzarb vazifalardan biri sifatida o'rganilmoqda.

Pedagogika fani taraqqiy etib borish natijasida ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish yo'llarini o'rgatuvchi pedagogikaning bir qancha tarmoqlari yuzaga kela boshladi.

Darhaqiqat, bugungi kunda xar bir o'qituvchi va tarbiyachi pedagogik bilimlarni rivojlantirishi, boyitishi, chuqurlashtirishi va mustahkamlashi lozim. Pedagogik vazifalar va ularni xal etishda o'qituvchi iste'dodli, qobiliyatli, xam mahoratli bo'lishi shart.

O'qituvchining yuksak ahloqiy qiyofasi, uning madaniyati, bilimdonligi, his – tuyg'ulari, qanday ohangda gapirishi, o'z sohasini risoladagidek bilishi, dars samaradorligini oshirish, tarbiyaviy omillar samaradorligini o'rgatish shakl va usullarini o'qituvchi-pedagogik mahorat fani tufayli o'rganib oladilar.

Shu asosda pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirib boorish ahamiyatlidir.

“Kompetentlik” (ingl. “competence” – “qobiliyat”) – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish.

Kompetentlik-1) ma'lum holat xususida to'g'ri mulohaza yuritishga imkon beradigan bilimga ega bo'lish, dalil-isbotli fikr, kishining muayyan sohasidagi saviyasi; 2) pedagogning barcha imkoniyatlardan foydalana olishi, o'ziga va o'z ishiga nisbatan talabchanligi, maktab, oila va mahalla hamkorligini yo'lga qo'ya olish, o'z ishining ustasi bo'lgan, sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilgan, o'zini o'zi rivojlantiruvchi hamda o'z qobiliyati va imkoniyatlarini to'la ishga sola biladigan pedagog layoqati [2].

Kreativ kompetentlik mutaxassislar tomonidan alohida bilim va malakalarning egallanishini emas, balki xar bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirinishini nazarda tutadi [3].

Kasbiy (shu jumladan, pedagogik) kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash va o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi.

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi.

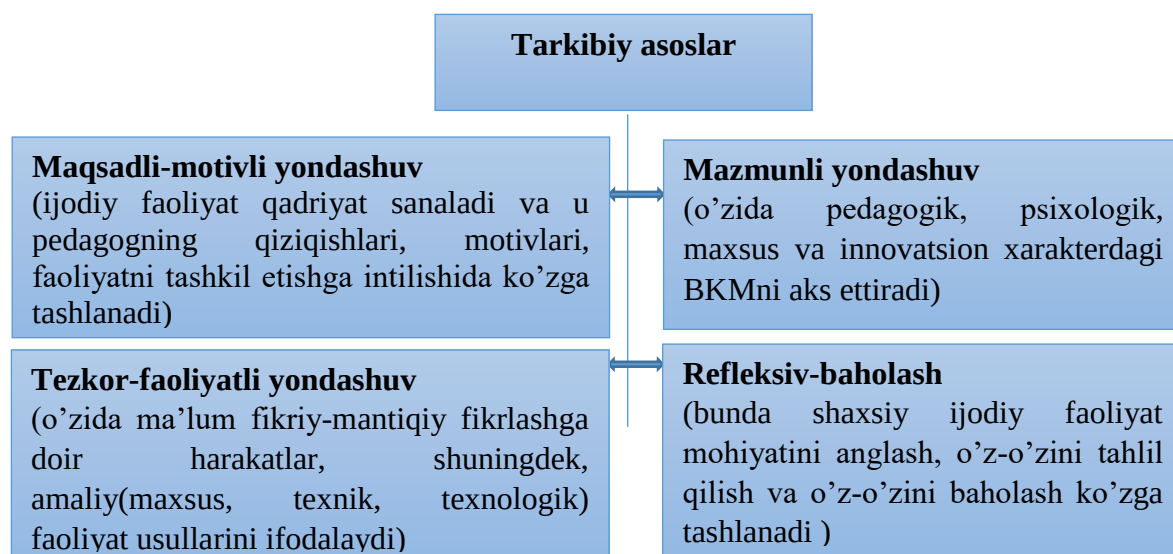
Pedagogning quyidagi amaliy harakatlari mutaxassis sifatida uning o'z ustida ishlashini ifodalaydi:

- aniq maqsad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish;
- pedagogik jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish;
- izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o'zlashtirish;
- ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish;
- faoliyatiga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tadbqiq etish;
- kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish;
- salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash[4].

O'qituvchi faoliyatida kasbiy kompetensiya ta'lim samaradorligini ta'minlovchi asosiy omil ekanligini xamda uning pedagogik ahamiyatini metodik jixatdan asoslash lozim.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan

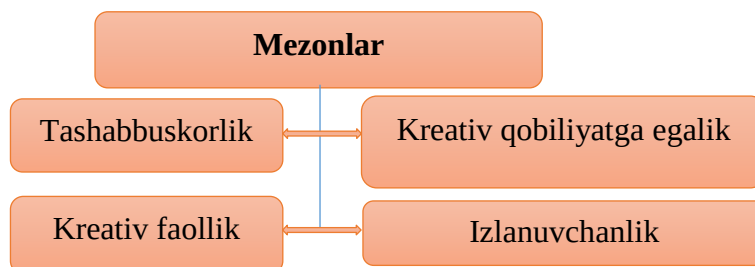
dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi. Pedagogning kreativ potensialini tarkibiy asoslari quyidagilar:

Pedagog va psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'z faoliyatini endigina boshlayotgan o'qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklarning asosiy sababi aynan pedagogik maxoratga oid ma'lumotlarni bilmasligi oqibatida sodir bo'lmoqda. Pedagogik maxorat to'g'risida yuqorida aytib o'tilgan fikr va mulohazalarga e'tibor qilmaslik, pedagogik faoliyatda nazariy va amaliy tajribalarning yo'qligi, o'z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan baho berolmaslik oqibatida hamda o'qituvchida individual pedagogik maxoratni rivojlantirish, tahlil qilish va uni takomillashtirish yuzasidan aniq maqsadga qaratilgan pedagogik faoliyatning yo'qligi mazkur qiyinchiliklarning asosiy sabablaridan biri ekanligini unutmaslik kerak.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalaridagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida kasbiy kompetensiya egallash bo'lajak o'qituvchiga o'zining kasbiy yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatolardan holi bo'lishda, talabalarga ta'lim-tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Kasbiy faoliyat samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi – kreativ potentsiali darajasini baholash muhim ahamiyatga ega. Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar quyidagilar sanaladi:

Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchining kasbiy va pedagogik mahoratini rivojlantirishga e'tiborni qaratish muhimligini taqozo etdi. Ushbu talablarni amalga oshirishning muhim shartlaridan biri, bo'lajak o'qituvchini tayyorlashda kasbiy va pedagogik kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishning yangi metodika va texnologiyalarini ishlab chiqish hamda amalda joriy etishda samarali izlanishni taqozo etadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni//Xalq so'zi. 8 fevral, №28
2. N.Muslimov, M. Usmonboyeva, D. Sayfurova, A.Turayev Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. T.: 2015.-120 bet. 4-5 bet.
3. Н.С.Хужаярова. Бўлажак педагогларда мустакил таълим жараёнида креатив компетентлигини шакллантириш. Андрияновские Педагогические Чтения. 11 февраля 2022 года, Ташкент-2022 265-b
- 4.<https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1188>
- 5 .Murodova Z. K. Innovative Activity as a Factor of Developing Methodological Culture of Future Teacher //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 2.
6. Kayumovna, Murodova Zulfiya. "Formation of Methodological Culture In Future Teachers Through Innovative Thinking." *Archive of Conferences*. 2021.

O' QUVCHILARNING INTELLEKTUAL IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANISHIDA KREATIVLIKNI O'RNI

Karamova Mohinur Faxritdin qizi
Qarshi Davlat universiteti
Pedagogika kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya

Maqolada kreativlik, ijodkorlik, yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish manbalari, pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, alohida e'tibor qaratilishi zarur ekanligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, ijodiy fikrlash, kreativ tafakkur, pedagogik-pedagogik texnologiyalar, "kreativlik yo'l xaritasi.

Аннотация

В статье отмечается, что необходимо уделить особое внимание источникам формирования креативности, креативности, интеллектуальных творческих способностей молодежи, решению проблемных вопросов при организации педагогической творческой деятельности.

Ключевые слова: креативность, креативное мышление, креативное мышление, педагогические и педагогические технологии, "дорожная карта креативности.

Annotation

In the article it is stated that it is necessary to pay special attention to creativity, creativity, sources of formation of creative abilities of young people, solution of problematic issues in the organization of pedagogical creative activity.

Key words: creativity, creative thinking "creative thinking, pedagogical and pedagogical technologies, " creativity.

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, ayniqsa, pedagoglarning kasbiy faoliyati sifati hamda malakasini uzluksiz oshirish bo'yicha keng islohotlar

olib borilishi natijasida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashning o'ziga xos tizimi yo'lga qo'yildi. Bu borada ijodiy kompetentlikni shakllantirishning elektron monitoring tizimini yaratish, lokal modulli texnologiyalarni tadbiq etish, ijodkorlikni baholash mezonlari va parametrlarini aniqlashtirishning prognostik modellarini tadbiq etishning meyoriy asoslari ishlab chiqildi [1].

Bugungi kunda olib borilayotgan intellektual imkoniyatni rivojlantirishga oid barcha ishlarning sifat samaradorligi talab darajasida emas. Jamiyat va davlat oldidagi talablardan kelib chiqib, o'quvchilarning umumta'lim maktablaridagi tahsili davomida intellektual imkoniyatni rivojlantirish ishlarini muvaffaqiyatli olib borish zarur.

Bu esa tarbiya jarayoniga pedagogik-pedagogik texnologiyalarni qo'llashni, zamon talabi darajasida mutlaqo yangi tarbiya tizimini yaratishni talab qiladi.

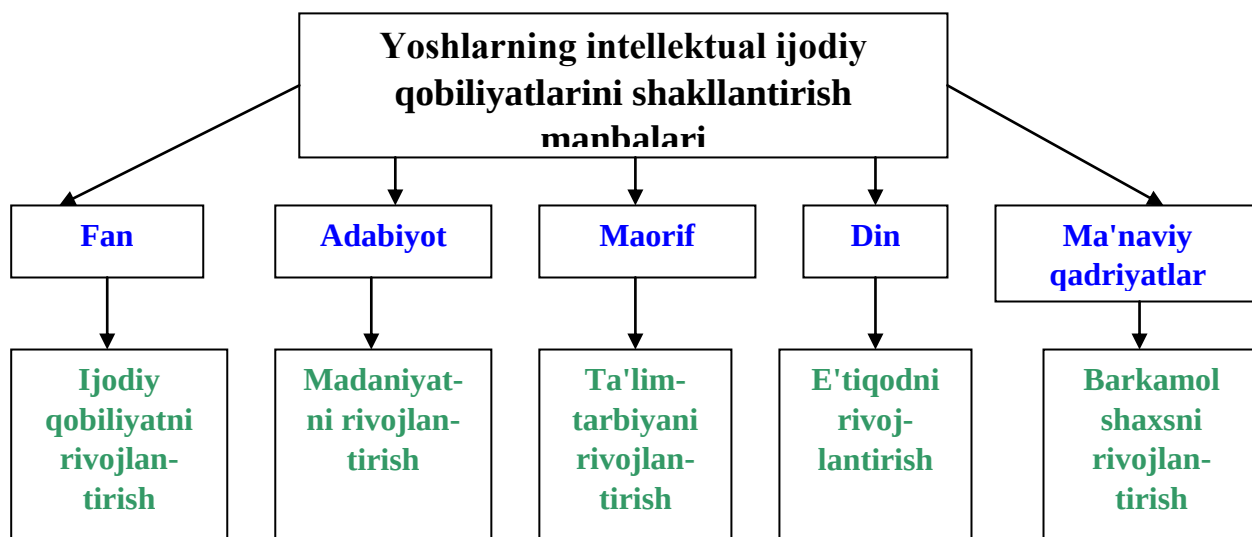
Har bir o'quvchiga, uning shaxsiy xususiyatidan kelib chiqib, uning intellektual imkoniyatini rivojlantirish maqsadida ta'lim-tarbiya jarayoniga biror pedagogik yoki pedagogik uslubni qo'llash murakkab jarayondir. Lekin bu davr talabidir.

Muayyan takomillashgan pedagogik yoki pedagogik uslubni qo'llash, uni mantiqiy-nazariy jihatdan to'liq anglab olish va amaliyotga qo'llashgacha bo'lgan murakkab jarayonga qaraganda – jarayonning o'zini loyihalashtirish eng qulay va samarador uslubdir. Ya'ni har bir o'quvchiga individual yondoshish kerak.

Ta'lim-tarbiya berish jarayonida ta'limning ma'lum bir maqsadga qaratilishi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirmasdan turib, ularni ijodiy rivojlantirib bo'lmaydi.

Bu o'rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: “Agarchi o'zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo'lganingiz yoki bo'lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g'oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir”[2].

Yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va uni rivojlantirish manbalarini quyidagi 1-rasmda

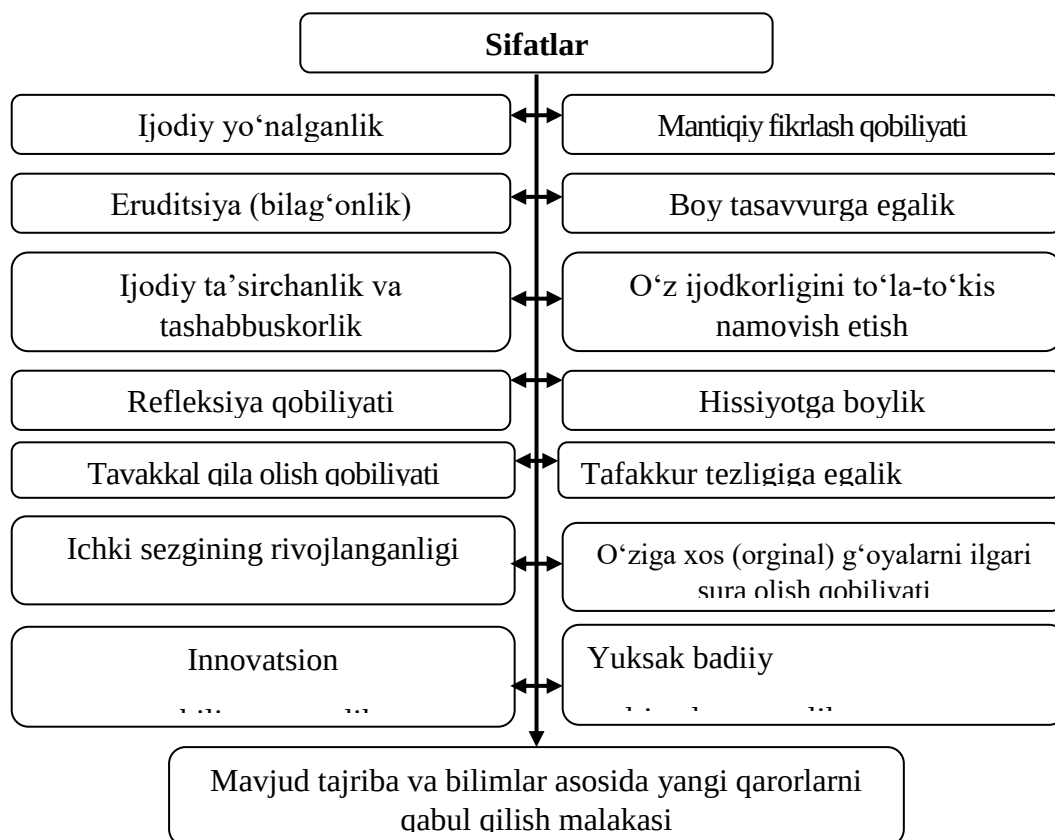
Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda “kreativlik” tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Kreativlik (lot., ing. “create ” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy

Kreativ tafakkurga ega o‘quvchilar: boshqa o‘quvchilarning xayoliga kelmagan g‘oyalarni bildiradi; o‘zlarini ifoda etishning o‘ziga xos uslubini tanlaydi; ba‘zan mavzu aloqasi yo‘q yoki g‘ayrioddiy savollar beradi; yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi; g‘oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko‘radi; muammoning yechimini topishda noan‘anaviy yondashuvni tanlaydi.

Darslarda o‘qituvchi “kreativlik yo‘l xaritasi”ga ko‘ra quyidagi 4 ta yo‘nalish bo‘yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi: 1) ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini namoyon etish; 2) o‘quvchilarni o‘quv fanlarini qiziqish bilan o‘zlashtirishga rag‘batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; 3) innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish; 4) kutiladigan natija

Shaxsga xos kreativlik sifatлари quyidagilar sanaladi. 2-rasm

Oʻquvchilarni kreativ fikrlashga oʻrgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo oʻqituvchining oʻzi kreativ, ijodkor shaxs boʻlishi zarur. Bordi-yu, uning oʻzi kreativlik sifatlariga ega boʻlmasa, u holda qanday qilib, oʻquvchilarni kreativ fikrlashga ragʻbatlantira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyevning 2017 yil 7 fevraldagi “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-4947-sonli farmoni//Xalq soʻzi. 8 fevral, №28
2. <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1188>
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
4. Xujayarova N. Boʻlajak pedagoglarda kreativ sifatning shakllanishi: Xalq Taʼlimi Ilmiy-metodik jurnali. 2022 yil 1-son, ISSN 2181-7839 24-b.
5. Murodova Z. K. Innovative Activity as a Factor of Developing Methodological Culture of Future Teacher //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 2.

TALABALARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Murodova Zulfiya Kayumovna

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya

Maqolada talabalarning ilmiy hodisalar va axborotlarni o'rganishlari natijasida vujudga kelgan bilish faolligi, ularning o'quv materiallari mazmunini tushunishlari zarur ekanligi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: faoliyat, tadqiqotchilik, kompetensiya, kreativlik, faollik,

Аннотация

В статье изложена познавательная активность учащихся, возникающая в результате изучения ими научных явлений и информации, необходимость понимания ими содержания учебного материала.

Ключевые слова: активность, исследовательская деятельность, компетентность, креативность, активность.

Annotation

In the article it is stated that it is necessary for students to understand the cognitive activity that occurs as a result of the study of scientific events and information, the content of their instructional materials.

Key words: activity, research, competence, creativeness, activity.

Hozirda mamlakatimizda mutlaqo yangi professional tizimini joriy etilishi professional ta'lim muassasalarida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy o'quvslubiy majmualarni ishlab chiqish, kompetensiyalarni shakllantirish va kompetensiya darajalarini baholash metodlarini ishlab chiqish va takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Talabalarning tadqiqotchilik faoliyatlari bosqichma-bosqich rivojlanish xarakteriga ega.

Talabalarning tadqiqotchilik faoliyati muayyan mantiqqa asoslangan holda tashkil topadi.

Birinchi bosqich darsda nazariy-eksperimental vaziyat hosil qilishdan iborat bo'lib, bunda talabalarning tadqiqotchilik faoliyatiga bo'lgan qiziqishlarini barqarorlashtirishga harakat qilinadi.

Talabalar tadqiqotchilikning o'quv faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlashdagi ahamiyatini anglab yetadilar. Mazkur bosqichda quyidagi shartlarga amal qilinadi: talabalarda bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ichki intilishni tarkib toptirish; talabalarda mustaqillik va faollikni rivojlantirish; talabalarni amaliy faoliyatga qiziqtirish kabilar.

Mazkur bosqichda talabalarga mazmun jihatdan aniqlikka ega bo'lgan tadqiqotchilikka oid vazifalar topshiriladi. O'qituvchi izlanish yo'nalishlarini belgilab oladi va talabalarni yo'naltiradi. Shu bilan bir qatorda, o'qituvchilar talabalar qo'lga kiritadigan natijalarni oldindan ko'ra olishlari va bashorat qilishlari lozim. Bunday holatlarni o'rganish natijasida talabalar ilmiy hodisalar va ma'lumotlar orasidagi o'zaro aloqadorlikni anglab yetadilar. Ilmiy hodisalarni bilish, ularning ahamiyatini anglab yetish, o'zlashtirilgan bilimlar va kompetensiyalarning ahamiyatlilik darajasini tushunish muhimdir. Talabalarning tasavvurlari tadqiqotchilik faoliyatida muayyan natijalarni qo'lga kiritganlarida barqarorlashadi. Bu jarayonda talabalarda bilish qiziqishlari, ehtiyojlari shakllanadi va ular o'z navbatida boshqa qiziqishlar hamda ehtiyojlarni ham keltirib chiqaradi. Buning natijasida ularda tadqiqotchilik faoliyati uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar shakllanadi. Talabalarning ilmiy hodisalar va axborotlarni o'rganishlari natijasida vujudga kelgan bilish faolligi ularning jismoniy va fikriy yuklamalarini pasaytiradi, o'quv materiallari mazmunini tushunishlarini yengillashtiradi. Talabalarning bilish faolliklarini rivojlantirish uchun ularga har doim yangi topshiriqlar beriladi.

Tadqiqotchilikka oid bunday topshiriqlarni bajarish samaradorligi yuqori bo'lganligi kuzatildi. Darsda va darsdan tashqari tashkil etiladigan to'garak mashg'ulotlarida talabalar oldiga tadqiqotchilikka oid vazifalar qo'yish natijasida ular o'zlarini olimlar sifatida his etadilar. Ular o'zlarini yangiliklar ochishga qodir, deb biladilar.

Talabalar tadqiqotchilik jarayonida yangi bilimlarni mustaqil tarzda egallar ekanlar, ularning tabiiyligi va haqqoniyligiga ishonadilar. Bunday bilimlar talabalarning ongida mavjud bo'lgan ilmiy axborotlar bilan mantiqiy jihatdan uzviy aloqadorlikka ega bo'ladi. Bu esa ularni yangidan-yangi tadqiqotchilik harakatiga yo'naltiradi. Ularning nazariy bilimlar, ilmiy tushunchalar va axborotlarni idrok etish darajalari jadal va ularning mazmun-mohiyatini tushunishlari mantiqiy asosga ega bo'ladi. Ularda mahsuldor kompetensiyalar shakllanadi. Talabalarning bilish faolliklariga alohida e'tibor bilan yondashadilar.

Ikkinchi bosqichda qisman izlanish xarakteriga ega bo'lgan tadqiqotchilik vaziyati vujudga keltiriladi. Talabalar o'zlashtirgan yangi ilmiy axborotlari yordamida tadqiqotchilik faoliyati namunalarini o'zlashtiradilar. Bu jarayonda o'qituvchilar izlanish yo'nalishlarini aniq tasavvur qiladilar, lekin ularning natijalarini bashorat qila olmaydilar. Ular talabalar oldiga mustaqil yechish uchun bir yoki bir necha muammolar qo'yadilar.

Tadqiqotchilik vaziyatlarini vujudga keltiruvchi asos talabalarning tadqiqotchilik harakatlaridir. Mazkur jarayonda ulardan o'quv materiallari mazmuni ustida ijodiy ishlash talab etiladi. Buning natijasida talabalarda o'zlarining shaxsiy faoliyatlari ustida ijodiy fikrlash kompetensiyasi vujudga keladi. Talabalar javoblardan foydalangan holda savollar qo'yish kompetensiyasiga ega bo'ladilar. Talabalarda o'z faoliyatlariga nisbatan qiziqishni rivojlantirish natijasida ularda qisman izlanuvchanlik kompetensiyalari vujudga keladi. Bu jarayonda talabalarning bir-birlari bilan turli olimlarning tadqiqotchilik tajribalari haqida muloqot qilishlari muhim ahamiyatga ega. Turli davrda ayni bir masala ustida tadqiqotlar olib borgan olimlarning ish usullarini qiyosiy o'rganish natijasida talabalar tadqiqotchilik metodlarini o'zlashtiradilar. O'zaro muloqot jarayonida talabalar o'zlari tanlab olgan olimning tadqiqot ishlarini amalga oshirish yo'llari va metodlarini muhokama qiladilar. Ular shu tariqa tadqiqotning mantiqiy asoslari, uning mag'zi, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarining sabablarini batafsil muhokama qiladilar, mazkur tajribalarni o'z tadqiqotchilik faoliyatlarida qo'llaydilar. Ushbu jarayonda ular o'z xatolarini topish va fikrlarini himoya qilishga o'rganadilar. Ular sinfdoshlarining fikrlarini toqat bilan tinglash kompetensiyasini ham egallaydilar. Shuning uchun o'qituvchilar darslarda hamda darsdan tashqari fakultativ soatlar va to'garak mashg'ulotlarida tez-tez bahs-munozaralar va debatlarini tashkil etishlari maqsadga muvofiqdir.

Bu jarayonda talabalar nazariy bilimlar, ilmiy tushunchalar va axborotlarga muayyan tanlov asosida yondashadilar. Ular tadqiqotning borishi uchun ahamiyatli va ahamiyatsiz bo'lgan ilmiy hodisalarni ham aniqlab oladilar. Talabalar mohiyatini anglab yetgan ilmiy dalillarni o'zlari va o'rtoqlarining nuqtai nazarlari bilan qiyoslaydilar. Bunda talabalar nazariy bilimlar, ilmiy tushunchalar va axborotlarning ijtimoiy ahamiyatiga baho bera boshlaydilar. Talabalar o'z faoliyatlari davomida qo'llagan tajribalardan tadqiqotlari va xatti-harakatlarida unumli foydalanadilar.

Talabalarning tadqiqotchilik faoliyatlarini to'g'ri tashkil etish uchun kichik guruhlarda ishlash samaralidir. Talabalarning tadqiqotchilik faoliyatlari natijalarini muhokama qilish dialog shaklida amalga oshiriladi. Bu jarayonda talabalar o'zaro axborot almashadilar va tadqiqot natijalari haqidagi fikrlari bilan o'rtoqlashadilar. Shu tariqa ular ilmiy hodisalarning mohiyatini angelaydilar. Ular kelajakda amalga oshiriladigan izlanishlarning yo'nalishlarini belgilab oladilar. Buning uchun o'z

faoliyat sohalarini aniqlaydilar. Natijada ularda tahlil qilish, tasniflash, umumlashtirish, ommalashtirish kompetensiyalari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Murodova Z. K. Innovative Activity as a Factor of Developing Methodological Culture of Future Teacher // Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 2.
2. Kayumovna, Murodova Zulfiya. "Formation of Methodological Culture In Future Teachers Through Innovative Thinking." *Archive of Conferences*. 2021.
3. Муродова, З. К. (2021). Развитие научного и профессионального творчества у будущих учителей. *Бюллетень науки и практики*, 7(4), 416-421.
4. Xujayarova N. Bo'lajak pedagoglarda kreativ sifatlarning shakllanishi: Xalq Ta'limi Ilmiy-metodik jurnali. 2022 yil 1-son, ISSN 2181-7839 24-b.

BOSHLANG'ICH SINF DARSLARIDA TA'LIMIY DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Ochilova Fayoz Mansurovna

Qarshi DUPI magistiri

Annotatsiya: Mazkur maqolada darsning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ta'limiy didaktik vositalar va interfaol metodlar haqida so'z yuritilgan

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, darslik, interfaol metodlar

Аннотация: В данной статье рассматриваются дидактические средства и интерактивные методы повышения эффективности урока

Ключевые слова: образование, учебник, интерактивные методы

Annotation: In this article, educational didactic tools and interactive methods that serve to increase the effectiveness of the lesson

Key words: education, textbook, interactive methods

Ulug' donishmandlardan biri «... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit», degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zahirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi.

Fikrimizni Avloniyning Turkiy guliston yoxud axloq kitobida keltirgan so'zlari bilan davom ettirsak. "Bolaning salomati va saodati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtidan maslakini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o'sdurmakdur.

Tarbiya qilguvchilar tabib kalbidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga «yaxshi xulq» degan davoni ichidan, «poklik» degan davoni ustidan berub, katta qilmog'i lozimdur. Zeroki, «Hassinu axloqiko'mo amri sharifi uzra xunizni tuzatmakg'a amr o'linganmiz. Lekin xulqimizning yaxshi bo'lishining asosiy panjasi tarbiyadur. Axloqimizning binosining go'zal va chiroyli bo'lishiga tarbiyaning zo'r ta'siri bordur, ba'zilar «tarbiyaning axloqqa ta'siri yo'q, insonlar asl yatilishida qanday bo'lsalar, shunday o'sarlar, tabiat o'zgarmas», - demishlar". Ta'lim va tarbiya jarayoni bugun O'zbekistonda ham davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi bu borada juda ko'plab islohatlar amalga oshirilishi zamonaviy ta'lim va tarbiyaga birdek yondoshilayotganligi muammo va kamchiliklarga barxam berish borasida ko'plab

ishlar qilinmoqda. Buyuk yunon olimi Aristotelning "Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi", degan so'zlari bor. Qarang, bu fikrlar miloddan avval aytilgan. Demak, insoniyat ongli hayot kechira boshlagan davrdan buyon ta'lim va tarbiya masalasi, doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limining o'ziga xos asosiy jihati shundaki, unda beriladigan ma'lumot mazmuni deyarli barqaror darslikka asoslanishidir. Darslik — bu asosiy mazmuni jiddiy sistemada tushunarli qilib bayon qilingan kitob. Darslikning asosiy vazifasi o'quvchilarga mustaqil bilim olishlarida yordam berishdir. Darslik — o'quvchilar uchun mo'ljallangan asosiy va zaruriy o'qitish vositasidir. Matematika darsligi dasturga mos tuzilib, uning talabiga javob beradi va har qaysi masala qay darajada qaralishi kerakligi ko'rsatiladi.

"Bir o'ylab ko'raylik, dunyodagi rivojlangan davlatlar qanday qilib yuksak taraqqiyot va turmush farovonligiga erishmoqda? Eng avvalo, ilm-fan va ta'limga qaratilgan ulkan e'tibor tufayli emasmi? Shuning uchun ham keyingi yillarda yurtimizni har tomonlama taraqqiy ettirish, yangi O'zbekistonni yaratish uchun barcha sohalar qatori ta'lim tizimida ham tub islohotlar olib borilmoqda"

Ma'lumki, darslarda ta'limning turli texnologiyalaridan keng foydalangan holda madhg'ulotlar tadhiq etish, o'quvchilar qiziqishini inobatga olgan holda, tarqatma materiallardan foydalanish madhg'ulotning samaradorligini ta'minlaydi. Qiziqishni oshiruvchi vositalardan biri bu didaktik materiallardir. Didaktik materiallarga mustaqil va ijodiy ishlash hamda fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan muammoli, qiziqarli savollar, ijodiy topshiriqlar, ta'limiy o'yinlar, boshqotirmalar kiradi. Shuningdek, o'qitish jarayonida o'qituvchi tomonida qo'llaniladigan tarqatmalar, yo'riqnomalar, amaliy ishni tashkil etuvchi grafik jamlanmalar ham darsning tarbiyaviy ahamiyatini oshiruvchi omillardir. Darslarda didaktik materiallardan foydalanishda quyidagilarga e'tibor berish ahamiyatlidir:

- o'quvchilarni turli muammolarni hal qilishga yo'naltirish;
- turli tadqiqotlar olib borishga yo'naltirish;
- muammoli vaziyat yarata olish va ulardan chiqa olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- darslarda turli tarzda amaliy tajribalar o'tkazish;
- yangilimlarni izlash va ularni tahlil qilishga yo'naltirish.

Darslarida turli didaktik materiallardan foydalanishda turli ijodiy topshiriqlar ijodiy mashq, ijodiy mustaqil ish va turli didaktik o'yinlarni ham misol qilish mumkin. Darslarda ijodiy mashq vositasida o'rganilgan bilimlar amaliyotga tatbiq qilinsa, olingan dalillardan yangi xulosalar chiqarish hamda yangicha faoliyat usullarini faoliyatda qo'llash imkoniyatlari vujudga keladi.

Didaktik vositalardan unumli va samarali foydalanishda kichuk guruhlarda yoki individual shakllarda tashkil etiladigan vaziyatlar muhim ahamiyatga ega. Guruhlarda ishlashda o'quvchilarning muloqotga kirishish, o'z fikrini aytish, boshqalar fikrini bo'lmasdan eshitish, faol ishtirok etish, bir-birining nuqtai nazarini hurmat qilish kabi ijodiy xususiyatlar shakllanadi. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqlarning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'z g'ayalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u

o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi.

Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar beramiz. Siz undan ijodiy yondashgan holda foydalanasiz va birinchi prezidentimizning: «Har qarichi muqaddas bo'lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g'urur va iftixor, sadoqat tuyg'ularini uyg'otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko'raylik»[1], - degan fikrlariga javoban ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullarini tatbiq etish orqali ko'zlangan maqsadga erishishga o'z hissangizni qo'shasiz degan umiddamiz.

Boshlang'ich sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Bizningcha, ta'limiy o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak;
2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim;
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak;
5. Ta'limiy o'yinlarning o'tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi lozim.

Yuqoridagi talablarga amal qilingandagina dars samaradorligi ortadi va zamonaviy texnologiyalar ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

Buyuk bobo kalonimiz muhaddis "Imom al-Buxoriy: "Najot faqat ilmdadur", deb bejiz aytmagan. Chunki bilimsizlik - jaholatdan, jaholat esa - takabburlik, mutelik va buzg'unchilikdan kelib chiqadi". Bilimsizlik oqibatida ko'plab muammolar tashvishlar kelib chiqadi. Bilimsizlikni oldini olish uchun barcha islohatlarni jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lgan oiladan boshlashimiz, oiladagi ta'lim va tarbiyaning muhurligi barcha zamonlarda muhim xisoblanib bizning zamaonamizda esa dolzarb bo'lmoqda. Oilada tinchlik totuvlik bo'lsa farzandlar tarbiyasida va ta'lim olishida yuksalish bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga 24.01.2020 Murojaatnomasida ilm-ma'rifat va texnologiyalar rivojiga alohida ahamiyat qaratib quydagilarni takidlagan edi: "Sharq donishmandlari aytganidek, «Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, Eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, Eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir.» Ushbu fikrlar zahirida juda katta ma'nolar jamlangan. O'zimizdagi turli illatlardan ertaga emas, bugun voz kechishimiz kerak.

Yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani ado etishda birinchi o'rinda oilada totuvlik, tinchlik, xamjihatlik, ilim marifat va diniy qadriyatlarga xurmat e'tiborlarni yoshlar ongiga singdirishda ota-onalar va ustozlarning mashaqqatli mexnatlariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o'rnimizga keladigan yoshlarning ma'naviy dunyosini

shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini barchamiz yaxshi tasavvur qilamiz. “Xalqimiz shuni yaxshi bilishi kerak: oldimizda uzoq va mashaqqatli yo‘l turibdi. Barchamiz jipslashib, tinimsiz o‘qib-o‘rgansak, ishimizni mukammal va unumli bajarsak, zamonaviy bilimlarni egallab, o‘zimizni ayamasdan oldinga intilsak, albatta, hayotimiz va jamiyatimiz o‘zgaradi? Davlatimizda, jamiyatimizda, oilalarimizda, hayotimizda ta’limga, tarbiyaga, diniy qadriyatlarga, ilimga, zamonaviy ta’limga etibor qaratsak barcha muammolarni bartaraf etgan bo‘lamiz. Ko‘rgazmali ta’lim bu tinimsiz rivojlanib takomillashib boruvchi ta’lim va tarbiyani bir butun qilib o‘rganishning turli yo‘llarini ko‘rsatuvchi tizimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq kitobi 8-9 b.T.: 2008 y. (qayta nashr www.islom.uz kutubxonasi)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi 30.09.2020 y. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti
3. Tadjiyeva Z.G'. va boshqalar „Boshlang'ich sinf matematika, ta'lim samaradorligini oshirishda tashkiliy materiallardan foydalanish“-Toshkent.: Jahon Print, 2007.
4. Xoliqov A ”Pedagogik mahorat” - Toshkent.: Iqtisod - moliya, 2010 - yil, 350 b.
5. Tolipov O' ”Pedagogik texnologiya” -Toshkent.: Fan, 2005, 205 bet.
6. Yo'ldoshev J.G'. Yangi pedagogik texnologiya yo'nalishlari, muammolari//Xalq ta'lim, 1999.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga Murojaatnomasi 24.01.2020 yil.
8. Yo'ldosheva J.R. Usmonova S.A., Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. –T: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2008-yil. 132-bet.
9. Yo'ldoshev J. Yo'ldosheva F. Yo'ldosheva G. Interfaol ta'lim sifat kafolati. –T.: 2008 y. 153 b.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИ ИЖТИМОЙ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ШАКЛ ҲАМДА ИМКОНИЯТЛАРИ

Самадова М.Ҳ

Қарши муҳандислик иқтисодиёт институти

Аннотация. Мақолада ишлаб чиқариш ҳамда таълим муассасарида ҳамкорликнинг аҳамияти, мазмуни, шакллари ҳамда асосий йўналишлари кўрсатиб ўтилган.

Аннотация. В статье рассматривается значение, содержание, формы и основные направления сотрудничества в производственных и образовательных учреждениях.

Annotation. The article considered the meaning, content, forms and main directions of cooperation in industrial and educational institutions.

Таянч сўзлар: Ижтимоий ҳамкорлик, компетенция, ҳомийлик, касбий таълим дастури, корпоратив маданият, таълим ташкилоти, тақсимлаш босқичи, ёш мутахассис, ижтимоий маркетинг технологияси.

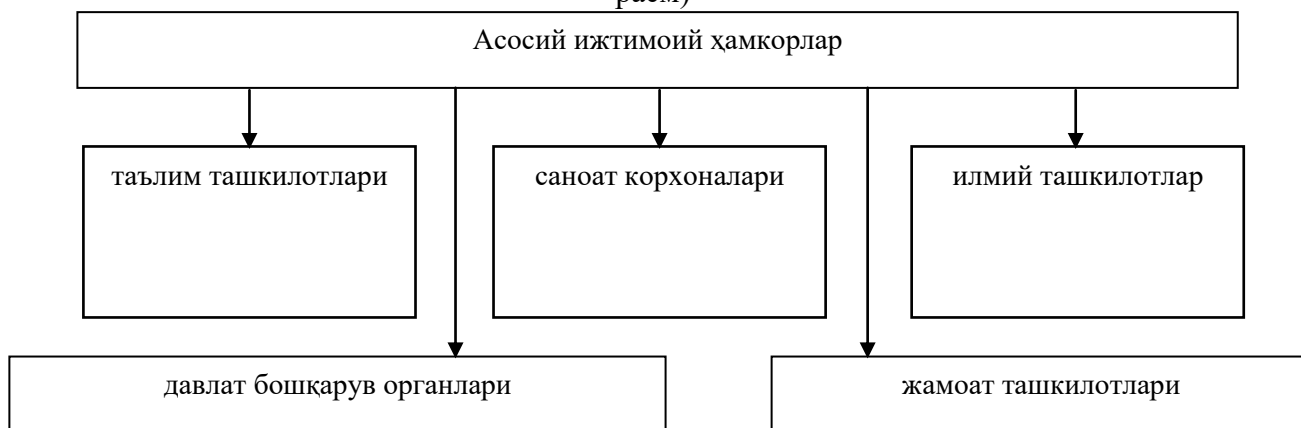
Ключевые слова: Социальное партнерство, компетенция, спонсорство, программа по профессиональной образованиии, корпоративная культура, образовательное организация, этап распределения, молодой специалист, технология социального маркетинга.

Keywords: Social partnership, competence, sponsorship, professional education program,

corporate culture, educational organization, distribution stage, young specialist, social marketing technology.

Ривожланаётган иқтисодий шароитда таълим ташкилоти ва корхоналар, иш берувчилар уюшмалари ўртасидаги муносабатларнинг янги тизимини шакллантириш масаласи тобора долзарб бўлиб бормоқда. Ўрта махсус касб-ҳунар таълимини ривожлантириш режаларида меҳнат бозорини ўрганиш ва ҳамкорлар билан ўзаро алоқада бўлиш масалалари муҳим ўрин тутди.

Асосий ижтимоий ҳамкорларга таълим ташкилотлари, саноат корхоналари, илмий ташкилотлар, давлат бошқарув органлари ва жамоат ташкилотларини киритиш мумкин (1-расм)

1-расм. Асосий ижтимоий ҳамкорлар схемаси

Ҳамкорлик деганда “давлатни ифодаловчи сифатида, шунингдек у билан боғлиқ бўлмаган турли субъектлар ўртасидаги ихтиёрий ва асосланган ҳамкорлик муносабатлари, яъни ҳамма иштирокчилар умумий мақсад ёки аниқ вазифани бажаришда ва салбий омиллارни бирга енгиб ўтиш, умумий жавобгар бўлиш, ресурслар ва билимлар асосида ўзаро тақдим этиш ва эришилган натижалардан фойдалана олиш” тушунилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ижтимоий ҳамкорликни ўзида моддий, молиявий ва меҳнат манбалари, шунингдек билим, компетенция ва имконияларни мужассамлаштирган имкониятларнинг стратегик бирлашишига асосланган ҳамкорларнинг самарадор фаолиятига имкон берадиган ўзаро муносабатга асосланган ва ихтиёрий сифатида таърифлаш мумкин.

Таълим ташкилотининг ижтимоий ҳамкорлиги ўзаро муносабатларнинг турли шакллари, жумладан оталиққа олиш, ҳомийлик ва васийликни ўз ичига олиши мумкин.

Бирок, унинг асосий ғояси таълим ташкилотининг тўла ҳуқуқли ҳамкор сифатида ўрин тутган ўзаро манфаатли бирлашма ҳисобланади. Ушбу бирлашма таълим ташкилоти фаолиятининг аниқ натижалари учун ижтимоий ҳамкорлардан жалб қилинган ресурсларни бевосита ва тўғридан-тўғри алмашишни ўз ичига олади ва узоқ муддатли асосда қурилади.

Ҳозирги вақтда таълим ташкилотининг ижтимоий ҳамкорлик тизимидаги энг муҳим ва аҳамиятли тоифалардан бири бу иш берувчилардир. Иш берувчилар билан ижтимоий ҳамкорлик таълим сифатини ошириш, талабаларнинг амалиётини ташкиллаштиришда хатарларни камайтириш, илмий тадқиқот ишлари ҳажмини ва қўшимча касбий таълим дастурини амалга ошириш натижасида олинadиган фойдаларни кўпайтириш, шунингдек талаба, магистрант, докторант ва ўқитувчиларнинг илмий-тадқиқот ва ўқув услубий ишларида маълумот билан кўмак бериш орқали қўллаб-қувватлаш имконини беради.

Илм-фаннинг устувор йўналишларини ривожлантириш, ресурс ва интеллектуал капитални бойитиш, инновацион технологияларни жорий этиш каби стратегик мақсадларга эришиш мақсадида шартнома асосида иш берувчилар билан ижтимоий ҳамкорлик тизими ривожланмоқда.

Иш берувчилар билан ривожланган ижтимоий ҳамкорлик тизими таълим хизматининг юқори сифатини сақлаш ва таъминлаш; иқтисодий фаолиятнинг устувор тармоқларида янги

технологиялар ва илмий тадқиқотларни жорий этиш тизими ривожлантириш; таълим муассасисининг нуфузини ва битирувчиларининг рақобатбардошлигини ошириш; бизнес билан барқарор алоқани таъминлаш имконини беради.

Иш берувчиларнинг таълим ташкилотлари билан узоқ муддатли ўзаро муносабатлари учун мотивацияси қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин: кадрларни тайёрлаш ва тарбиялаш; бизнеснинг истиқболли йўналишларини ишлаб чиқиш доирасида таълим ташкилотининг таҳлилий ва илмий-тадқиқот ишланмаларидан фойдаланиш; корхона ходимларининг малакасини ошириш учун таълим ташкилотининг интеллектуал ресурсидан фойдаланиш.

Бирок, ижтимоий ҳамкорлик фақат фойда келтирмайди. Масалан, шериклар ўртасидаги ҳамкорликни заифлаштириши ҳамда унинг вужудга келишига тўсқинлик қилиши мумкин бўлган иштирокчиларнинг корпоратив маданиятлари ўртасидаги фарқлари туфайли юзага келадиган келишмовчиликлар, шубҳасиз заиф томонлари ҳисобланади. Бир ҳамкор билан мустаҳкам алоқалар, махфий маълумотларнинг йўқолмаслиги ёки манфаатлар тўқнашувидан қочиш учун иштирокчини бошқа билан узоқлашиши ёки алоқаларни чеклашига мажбур қилиши мумкин. Махфий маълумотларнинг йўқолмаслиги ёки манфаатлар тўқнашувидан қочиш учун бир ҳамкор билан мустаҳкам алоқалар ўрнатиш, иштирокчини бошқа билан алоқаларни чекланиши ёки узоқлашишига мажбур қилиши мумкин.

Олий таълим муассасаларининг ишлаб чиқариш билан ўзаро алоқаси, кадрлар ва мутахассисларни тайёрлаш, тақсимлаш ва фойдаланиш жараёнида содир бўлади. Бу ишчи кучининг такрор ишлаб чиқариш жиҳатларини ифодалайди. Касб-хунар таълим тизими тайёрлов босқичида маълум даражадаги малакага эга ишчи ва мутахассислардан иборат ишчи кучни тайёрлашни амалга оширилади. Тақсимлаш босқичида таълим – ишлаб чиқаришнинг ўзаро алоқаси битирувчиларни ишга жойлаштиришлари ва мослаштиришларига ёрдамлашишдан иборатдир. Субъектларнинг ўзаро алоқаси касбий ва ижтимоий ўзини ўзи белгилашга, ёш мутахассиснинг мартабасини ўсишига ёрдам беради. Фойдаланиш босқичидаги ўзаро алоқа ёш мутахассислар томонидан ташкилотнинг меъёрлари ва ташкилотнинг кадриятларини ўзлаштириш ҳамда жамоада бирлашишга ёрдам беради.

Таълимида ижтимоий ҳамкорлик қуйидаги хусусиятлар:

- таълим ташкилотларининг меҳнат бозоридаги субъектлар ва муассасалар, давлат ва маҳаллий ҳокимият органлари, жамоат ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорлигининг алоҳида тури;
- таълим жараёнининг барча бевосита ва билвосита иштирокчиларининг манфаатларини максимал даражада мослаштириш ҳамда амалга оширишга интилиш кабилар билан тавсифланади.

Шундай қилиб, олий таълим соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликнинг бош мезонлари сифатида таълим ташкилотининг меҳнат бозорида битирувчиларга бўлган талабни амалга оширишни асосий вазифаси деб ҳисоблаш мумкин. Меҳнат бозоридаги эҳтиёжларни башоратлаш ва таълим ташкилоти таклиф этаётган мутахассисликларга абитуриентлар ўртасида талабни шакллантириш ушбу соҳадаги ижтимоий ҳамкорликнинг етакчи йўналишларидан бири ҳисобланади. Ижтимоий ҳамкорлик ушбу вазифаларни ижтимоий маркетинг технологияси ёрдамида самарали ҳал қилиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Михеев А.Н., Многосторонние партнерства: определение, принципы, типология, процесс осуществления, Центр Интернет-политики /А.Н. Михеев. — М.: МГИМО (У) МИД РФ, 2009.
2. Ракутина Н.М. «Стратегическое партнерство в региональном малом бизнесе» [Электронный ресурс]. - Режим доступа. —URL: <http://www.egpu.ru/lib/elib/Data/Content/128867578325689541/Default.asp>
3. Shadiev, R. D., & Turdiyev, S. H. (2016). Basic didactic principles of building an integrated system of training to innovation engineering. *Знание*, (4-4), 87-89.

4. Shadiev, R. D. (2017). The characteristics of the concept category and their comprehension as the components of any understanding. *Наука и мир*, 2(7), 66-67.

SAVOD O`RGATISH DAVRINING O`QISH DARSLARIDA O`QUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O`YINLARDAN FOYDALANISH

Yo'ldoshev Nazar O'sarovich Qarshi DU.

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi

Mirzaabdullaeva Nilufar

Bohlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Savod o'rgatish davrida o'qish darslarini didaktik o'yinlardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari va savod o'rgatish davri o'qish darslarida o'quvchilar savodxonligini oshirishda foydalaniladigan didaktik o'yinlar.

Аннотация: Особенности использования дидактических игр на уроках чтения в период обучения грамоте и дидактических игр, применяемых для повышения грамотности учащихся на уроках чтения в период обучения грамоте.

Annotation: Features of the use of didactic games in reading lessons during literacy and didactic games used to improve students' literacy in reading lessons during literacy.

Kalit so'zlar: Didaktik vosita, tarbiya vositalari, talaffuz, didaktik ta'minot, mohirlik, muayyan talablar, mustahkamlovchi omil.

Ключевые слова: дидактическое средство, учебные средства, произношение, дидактическое обеспечение, умение, специфические требования, подкрепляющий фактор.

Key words: didactic tool, teaching aids, pronunciation, didactic support, skill, specific requirements, reinforcing factor.

Zamonaviy ta'limning yangi tizimi va mazmunini shakllantirish uchun ilg'or texnologiyalarni hamda o'quv-tarbiya jarayonining didaktik ta'minotini yaratish ta'lim mazmunini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish lozim. Boshlang'ich ta'limning asosiy poydevori bo'lgan savod o'rgatish davri ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayon qanchalik to'g'ri tashkil etilsa, o'quvchilarni boshqa fanlarni o'zlashtirishga zamin hozirlanadi. Bunday deyishimizning sababi, bu baqtda o'quvchilar elimantar o'qish va yozishni o'rganadilar. Bu esa boshqa fanlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlarni o'zlashtirishda didaktik oyinlarning o'rni beqiyosdir. Savod o'rgatish davrida ham didaktik o'yinlar bilim olishning faollashtiruvchi ish turlaridan biri bo'lib o'quvchilarda tafakkur, og'zaki nutq ko'nikmalarni shakllantiradi. O'quvchi hayotining asosiy qismi o'yin bilan o'tadi. O'yinlar faqat didaktik vosita bo'lmay o'quvchi hayotining asosiy shaklidir.

O'yin bu o'quvchilar uchun chuqur ta'lim olish, mehnat qilish va tarbiya vositalaridir

Didaktik o'yin – ta'lim beruvchi usul bo'lib, bu usul muayyan ta'limiy maqsadlarga erishishga yani o'tilgan o'quv materiallarini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo'ladi.

Har bir didaktik o'yinni o'tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Endigina maktab ostonasiga qadam qo'ygan o'quvchida anchagina nutqiy kamchiliklari mavjud bo'ladi. Masalan: o'quvchilarda shevaga so'zlarning ko'p qo'llanishi, ba'zi bir o'quvchilarda talaffuzi qiyin bo'lgan (r, z, s, t, sh) tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish malakasi deyarli yo'q bo'ladi. Bunday kamchiliklarni bartaraf etishda didaktik o'yinlarning roli katta. Bunday mashqlar nutqni o'stirish, ovozni sozlash, nafasni to'g'ri taqsimlash, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish va ularni eslab qolishga yordam beradi. Birinchi sinfda ya'ni savod o'rgatish davrida talaffuz etilishi qiyin bo'lgan so'zlar ishtirokida turli o'yinlar o'tkaziladi.

Metodika fanida o'qituvchi didaktik o'yinlarni rejalashtirishda quyidagi muayyan talablarga amal qilishni taklif etgan:

1. O'yin o'ynalayotgan material uchun dalil va uni mustahkamlovchi omil bo'lib xizmat qilishi, ammo uning o'rnini to'liq egallab olmasligi kerak.
2. O'ynalayotgan o'yinning maqsadini aniq bo'lishi va shu maqsadga erishishi uchun harakat qilishi kerak.
3. O'yin qoidalari va uning vazifalarini o'quvchilarga ravshan hamda qiziqarli qilib tushuntirishi, ularda o'yinga bo'lgan qiziqishni oshirishi lozim.
4. O'yinning qanday o'ynalayotganini tez, to'g'ri tushunish va uni o'quvchilar qanday bajarayotganini kuzatib turishi kerak.
5. O'yin natijalariga mohirlik bilan yakun yasash va ularni erishilgan natijalar bilan bog'lash kerak.
6. O'yinni qiziqarli o'tkazish kerak.

O'yin paytida o'quvchilar har doim o'zlariga tanish bo'lgan manbalarga asoslangan holda ish tutadilar, natijada bu material ularning xotirasiga yana ham mustahkam o'rnatiladi. O'yin unsurlari o'quvchilarning bilim saviyasi, nutqi va fanni o'zlashtirishga bo'lgan oshiradi.

“Harflarni esda saqlash” o'yini. O'yin boshqaruvchisi o'yinning o'tkazilishi haqida tushunchalar beradi va u oldingi darsda o'tilgan o, a, l, n harflari yozilgan kartochkalar olib qoladi. Bir guruh o'quvchilarga oy, olma, olxo'ri, olcha, ot, ari, anor, ayiq, archa, lola kabi narsalarning rasmlari tasvirlangan kartochkalar tarqatiladi. O'yin boshqaruvchisi o' harfi va narsa rasmi tasvirlangan kartochkalarni olib qo'yadi. So'ng boshqa a harfi yozilgan boshqa bir kartochkalarni stol ustiga qo'yadi. Oyin ishtirokchilari esa unga mos rasmlar kartochkalarni ko'rsatadilar. O'yin ana shunday holda davom etadi. Agar o'quvchi berilgan harfni kartochkadan topa olmasa, u o'z rasmlar kartochkasini ochib qo'yadi. O'yin ishtirokchilaridan kimda kim harf bo'yicha rasm kartochkani topib ayta olsa, shu o'quvchi kartochkasini hammaga ko'rsatib, keyin uni to'ntarib qo'yadi. **“Pochtachi”** o'yini. O'quvchilardan biri pochtachi qilib tayinlanadi.

Pochtachi sumkasida kartochkalar bo'ladi. Ular quyidagicha tuziladi:

1. So'zlardagi unli harflar yoki bo'g'in tushib qoldiriladi:

...+ta, ...+na, bo+..., sho+... .

2. Tushirilgan harflarni qo'yib so'z hosil qilish, yani bo'g'inlarga harflarni qo'shish: lim...n, tom...n, ... lim.
3. Ikki uch so'zdan tuzilgan gaplar yozilgan kartochkalar. Bu gaplardan biror so'z tushib qoldiriladi. O'quvchilar nuqtalar o'rniga shu so'zlarni topib yozadilar .

Lola mana ...

Iqbol ... ol

Nabi ana ...

Dono... o'ynadi.

“Bu qanday so'z” o'yini. So'z uch harfdan iborat. Birinchi harf alfavitda o'n oltinchi o'rinda, keyingisi o'n beshinchi o'rinda va oxirigisi birinchi o'rinda turadi. Bu so'zni topib daftarga yozish kerak. O'yin shu tariqa davom etadi.

“So'zlar parchalanib ketdi” o'yini. Bu so'zlarning birinchi harflari to'g'ri, ammo qolganlari ularning tartibini aralashtirib yuboradi. Harflarning to'g'ri joylashishiga yordam berib, shunda siz bu yerda qaysi so'zlar yashiringanini taxmin qilasiz.

1) k b i t o, r a k u c h, q l a a m.

2) s a k u m, d a f r a t, c h i g' c h i z.

3) x a t i r a, s o l t, p a t r a.

Didaktik o'yinlar o'qish darslarida o'quvchilarning qiziqishini o'stiruvchi vositalardan hisoblanadi. Didaktik o'yinlarning maqsadi o'quvchilarning fanga, ta'lim olishga, kitobga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otishdir. Didaktik o'yinlar bolalarda bilish jarayonida jonli qiziqish uyg'otadi va ma'lumotlarni qabul qilishga yordam beradi. Bu o'yinlar bolalarning atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytirishga, tartibga solishga, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirishga yunaltilgan bo'lishi kerak.

Didaktik o'yinlar o'quvchilar uchun qiyin bo'lgan bilim olish jarayonini yengillashtiradi. Savod

o`rgatishning o`qish darslarida ham ta`limiy o`yinlardan, mavzuga oid oddiy qiziqarli savol javoblardan darsning ma`lum qismidan foydalanish lozim. Boshqotirma, tez aytish, kabi o`yinlar muntazam o`tkazib turilsa, o`quvchilardan ma`lum bir ko`nikmalar hosil bo`lib boradi. Dars jarayonida o`yinlarni to`gri tashkil etish va o`tkazishdan vazifalar, qoidalar, va ularning natijalarini tashkil qilishi aniq belgilab olish lozim. Masalan, o`qish darslarida. "So`zdan so`z yasash" o`yinini o`tkazish o`quvchilarning lug`at boyligini oshirishga, so`z boylini o`stirishga yordam beradi. O`yinlar orqali bola jamoani tushunadi. O`zi bajarayotgan mashg`ulotga nisbatan ongli munosabatda bo`ladi. Didaktik o`yinlar o`quvchilardagi tortinchoqlik, xato qilishdan qo`rqish kabi noqulayliklarga barham beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Qosimova K., Matjonov S., G`ulomova X., Yo`ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o`qitish metodikasi. –T.: Noshir. 2009. 63- b.

Azimova I., Mavlonova K., Quronov S., Shokir Tursun. Ona tili va o`qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun. – Toshkent: Respublika ta`lim markazi, 2021. – 120 b.

G`afforova T. Boshlang`ich ta`limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. –T.: Sharq. 2011. 89 b.

Safarova R., Inoyatova M., G`ulomov M., Sayfurov D., Malikova D. Alifbe. Umumiy o`rta ta`lim maktablarining 1-sinf darsligi bo`yicha o`quv-metodik qo`llanma. –T.: "O`zbekiston".2021 y. 96 b.

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL O`QUV FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Xaitova Yulduz

p.f.f.d(PhD) Boshlang`ich ta`lim kafedrası v.b dotsenti

Mahmudova Zilola

Qarshi davlat universiteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar o`quv faoliyat jarayonining eng muhim tarkibiy qismi bo`lgan mustaqil ta`limni tashkil etish shakllari va ulardagi kreativ sifatlarni shakllantirishga qaratilgan mustaqil ta`lim vazifalarini ishlab chiqish bo`yicha tavsiyalar keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** Xalq ta`limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, "Ta`lim to`g`risida"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "O`zbekiston Respublikasini rivojlantirishning harakatlar strategiyasi", "Yangi O`zbekistonning taraqqiyot strategiyasi", mustaqil ish, kreativlik, motivatsion faollik va hokazo.

Аннотация: В данной статье даны рекомендации по разработке самостоятельных учебных заданий, направленных на формирование в них творческих качеств, формы организации самостоятельного обучения, которые являются важнейшей составляющей учебного процесса учащихся.

Ключевые слова: Концепция развития системы народного образования до 2030 года, Закон «Об образовании», «Национальная программа подготовки кадров», «Стратегия развития Республики Узбекистан», «Новая Стратегия развития Узбекистана». , самостоятельная работа, творчество, мотивационная деятельность и др.

Annotation: This article provides recommendations for the development of independent learning tasks aimed at the formation of creative qualities in them, the forms of organization of independent learning, which are the most important component of the educational process of students.

Keywords: The concept of development of the public education system until 2030, the Law "On Education", "National Program of Personnel Training", "Strategy for the development of the Republic of Uzbekistan", "New O ' Development Strategy of Uzbekistan ", independent work, creativity, motivational activity, etc.

Shiddatkor zamonning shijoatli yoshlarini yanada qo'llab-quvvatlash, ularni ilmning yanada yuksak cho'qqilarini zabt etishga undash bugunning dolzarb vazifalaridan bo'lib qolmoqda. Shu munosabat bilan respublikamizda so'nggi yillarda olib borilayotgan ta'limga oid islohotlar aynan shu vazifaning amalga oshirishiga xizmat qilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga qaratilgan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, ushbu sohadagi islohotlarni bosqichma –bosqich amalga oshirishga mo'ljallangan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda uning uzviy davomchisi sifatida "O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning harakatlar strategiyasi", O'zbekistonning jahon reytingidagi nufuzini yuqoriga ko'tarish maqsadida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" hamda "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" kabi qator qonun hujjatlarini keltirib o'tish joiz.

Talabalarining mustaqil ishi auditoriyadagi ishlar bilan bir qatorda o'quv jarayonini tashkil etish shakllaridan biri bo'lib, uning muhim qismi hisoblanadi. Mustaqil ish talabalar tomonidan o'qituvchining topshirig'i va uslubiy rahbarligida, lekin uning bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladi. Talabalarining mustaqil ishlarini rejalashtirish va boshqarishning uslubiy asosi sifatida mutaxassisning kompetentsiya modelida amalga oshiriladigan kompetensiyaga asoslangan yondashuv hisoblanadi. Talabalarining mustaqil ishlarining asosiy turlariga ma'ruza, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlariga, seminar, test, imtihon, insho yozish, ayrim masalalar bo'yicha ma'ruzalar tayyorlash, kurs va yakuniy malaka ishlarini bajarish bilan bog'liq mustaqil ishlar kiradi.

Talabalarining mustaqil ishi uchun mo'ljallangan o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish uchun o'quv fanining nazariy mazmuni, shuningdek, talabalar tomonidan oldingi o'qish davrida shakllangan bilim va ko'nikmalar majmuasi asos bo'lib xizmat qiladi. Mustaqil ishlarni bajarishning har xil turlarini birlashtirish talabalarining o'quv fanini o'zlashtirishdagi ishlarining izchilligini oshiradi. Mustaqil ishini tashkil etish o'qituvchi tomonidan tavsiyalar yoki yordam olish, shuningdek zarur ma'lumotlarga, shu jumladan kompyuter ma'lumotlar bazasiga, darsliklar, o'quv va o'quv qo'llanmalari kabi axborotni ta'minlash vositalariga kirishni ta'minlaydi. Har bir talabaning ishi o'qituvchi tomonidan tizimli ravishda nazorat qilinadi. O'quv topshiriqlarini tarqatish va bajarishda talabalar bajariladigan ishlarning mohiyati bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar, ularni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar, zarur adabiyotlar ro'yxati, shuningdek, boshqa mumkin bo'lgan ma'lumot manbalari ro'yxati, internet resurslarini oladi.

Mustaqil ish o'quv faoliyatining bir turi sifatida o'quvchilarning o'quv va kognitiv, o'quv-amaliy va o'quv va kasbiy faoliyat jarayonida bajaradigan muayyan tartib-qoidalarini o'z ichiga oladi. Bu jihatlar talabalarining mustaqil ishini tashkil etish strukturasi belgilab berdi, u quyidagi bosqichlardan iborat.

Birinchi bosqich - tayyorgarlik. U talabalarining mustaqil ishi uchun mavzular va vazifalarni ajratishdan iborat.

Ikkinchi bosqich - tashkiliy. Ushbu bosqichda 1 o'quvchilarning individual va guruh ishlarining maqsadlarini aniqlanadi, individual-guruh o'rnatish bo'yicha maslahatlashuvlar o'tkaziladi, ular davomida mustaqil ish shakllari va uni nazorat qilish tushuntiriladi; oraliq natijalarni taqdim etish muddatlari va shakllari belgilanadi.

Uchinchi bosqich - motivatsion-faollik. Ushbu bosqichda o'qituvchilar talabalarining individual va guruh faoliyati uchun ijobiy motivatsiyani ta'minlaydi: oraliq natijalarni tekshiradi; o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini tuzatishni tashkil etadi. To'rtinchi bosqich - nazorat va baholash. U individual va guruh hisobotlarini va ularni baholashni o'z ichiga oladi. Natijalar kurs ishi, referat, hisobot, diagrammalar, jadvallar, og'zaki nutqlar, modellar, maketlar, hisobotlar va boshqalar shaklida taqdim etilishi mumkin.

O'quv fanidan mustaqil ishlarni muvaffaqiyatli bajarish quyidagi shartlar bilan ta'minlanadi: o'quv vazifalarini rag'batlantirish; maqsad va vazifalarning aniq bayoni; vazifani bajarishda algoritmi aniqlash; guruh va individual maslahatlashuvlar; hisobot shakllarini, ish hajmini va natijalarni taqdim etish muddatlarini belgilash; vazifalarni individuallashtirish.

Talabalar mustaqil ishining o'qitishning faol usuli sifatidagi o'ziga xosligi shundaki, u o'quvchilarning o'qituvchi yordamisiz bajaradigan mustaqil harakatlariga asoslanadi, bu

harakatlarni bajarish usullarini tanlaydi, ko‘plab vazifalarni bajaradi, ularni belgilangan talablarga muvofiq nazorat qiladi.

Mustaqil ish har doim qandaydir natijalar bilan tugaydi. Bu bajarilgan topshiriqlar, mashqlar, yechilgan masalalar, yozma insholar, to‘ldirilgan jadvallar, tuzilgan grafiklar, loyihalashtirilgan qismlar, savollarga tayyorlangan javoblardan iborat bo‘ladi.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik yoki o‘quv qo‘llanmalar bo‘yicha fanlar boblari va mavzularini o‘rganish;
 - tarqatma materiallar bo‘yicha ma‘ruzalar qismini o‘zlashtirish;
 - mustaqil ishlar, keys-stadilar bilan ishlash;
- maxsus yoki ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar) bo‘yicha fanlar bo‘limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- fanga oid statistik ma‘lumotlarni o‘rganish, ularni tahlil qilish; - talabaning o‘quv-ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan fanlar bo‘limlari yoki mavzularni chuqur o‘rganish;
 - faol va muammoli o‘qitish uslubidan foydalaniladigan o‘quv mashg‘ulotlari;
 - masofaviy (distantion) ta‘lim.

“Talabalarda ijodiy qobiliyatlarning yuqori darajadagi namoyon bo‘lishi quyidagilarga bog‘liq sanaladi:

- 1) aniq belgilangan va qat’iy nazoratdan farq qiladigan to‘luq bo‘lmagan holatlar;
- 2) kelgusi faoliyat uchun strategiya va vositalarni yaratish va ishlab chiqish
- 3) mas’uliyat va mustaqillikni rag‘batlantirish
- 4) mustaqil ishlanmalar umumlashmalar kuzatuvlariga e‘tibor berish”.⁵⁰

Bulardan ko‘rinib turibdiki, talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirishda mustaqil ta‘lim topshiriqlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o‘rinda shuni aytishimiz mumkinki, mustaqil ishlar talabalarda fanga oid bilimlarni chuqurlashtirishga, mustaqil izlanishlar olib borishga o‘rgatadi hamda talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta‘limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-538-son Farmoni. 2018-yil 5-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi tadqiqotlarni tashkil etish chora- tadbirlari to‘g‘risida” qaror. 2018-yil, 8-dekabr.
3. G.O.Ernazarova, Q.T.Isroilov. O‘quvchilarda kreativlikni shakllantirish. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3/ISSUE 1/2022
4. .Atanov I.V., Kapustin I.V., Danilov M.V. talabalarining mustaqil ishi – o‘quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismi. Stavropol APK axborot nomasi 2012. №1(5)
5. .Хаитова Ю.С. Ижодий-коммуникативликни ривожлантиришнинг психо-педагогик аҳамияти // Мактабгача таълим: таъриба, изланиш ва истиқбол // Республика миқёсида илмий-амалий конференция. – Қарши, 2020. –Б.

JAMIYAT HUQUQIY MADANIYATINING YUKSALISHI - UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI YARATISHNING MUHIM OMILI.

Poyonov Otabek Sayitovich

Qashqadaryo viloyati yuridik texnikumi

Xususiy huquqiy jinoiy huquqoy

⁵⁰ G.O.Ernazarova, Q.T.Isroilov. O‘quvchilarda kreativlikni shakllantirish. Academic Research in Educational Sciences. Volume 3/ISSUE 1/2022

kafedirasi o'qituvchisi

telefon: +998(91)960-73-33

otabekpoy 74@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada g'arb va sharq mamlakatlarida uzoq yillik turg'unlikdan keyin ro'y bergan uyg'onish davri va uning insoniyat tarixiy taraqqiyot bosqichidagi beqiyos o'rni ifodalangan, O'zbekistonda Uchinchi Renessans davri poydevorini yaratilayotganligi, Uchinchi Renessansni barpo qilishda jamiyat huquqiy madaniyatining yuksak bo'lishi lozimligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Renessans, g'arb va sharqda uyg'onish, ilm-fan taraqqiyoti, siyosat, hukmdorlar, markazlashgan davlat, Uchinchi Renessans, Uchinchi Renessans drayverlari, ta'lim-tarbiya, islohotlar, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, huquqiy madaniyat, qonun ustuvorligi.

Аннотация: В данной статье описывается период пробуждения западных и восточных стран после многолетнего застоя и его уникальная роль в историческом развитии человечества должна быть высокой.

Ключевые слова: Ренессанс, Пробуждение на Западе и Востоке, Научное развитие, Политика, Правители, Централизованное государство, Третье Возрождение, Движущие силы Третьего Возрождения, Образование, Реформа, Правовое государство, Гражданское общество, Правовая культура, Правовое государство.

Annotation. This article describes the period of awakening in the western and eastern countries after many years of stagnation and its unique role in the historical development of mankind. should be high.

Keywords: Renaissance, Awakening in the West and East, Scientific Development, Politics, Rulers, Centralized State, Third Renaissance, Third Renaissance Drivers, Education, Reform, Rule of Law, Civil Society, Legal culture, the rule of law.

Renessans nima? Uning g'arb va sharq sivilizatsiyasiga ta'siri qanday bo'lgan?

Insoniyat tarixiy taraqqiyotida ilm-fan, san'at va madaniyatni yuksak bosqichga olib chiqqan Renessans davrining tushuncha sifatidagi lug'aviy ma'nosi fransuzcha "qayta tug'ilish" bo'lib, atama sifatidagi mazmuni keng qamrovlidir: madaniyatda, ilm-fanda, san'atda, ta'lim-tarbiyada, jamiyat hayotida uzoq muddatli turg'unlikdan keyin qayta uyg'onib, tez rivojlanishni, ijtimoiy ong va qadriyatlar tizimi yangi sifat bosqichiga chiqishini bildiradi. Italiyada esa, 14-16 asrlardagi madaniy-ma'naviy yuksalishga nisbatan qo'llanilgan bo'lib, o'rta asrchilik turg'unligidan yangi davrga o'tish bosqichi deb baholangan. Renessans atamasining o'zbek tilidagi tarjimasini uyg'onish so'ziga to'g'ri keladi.

Yevropada 15-17 asrlar orasida yuzaga kelgan Sharq va G'arb ijtimoiy-madaniy munosabatlari, ayniqsa ilm-fan sohasidagi integratsiyalashuvi shunda ko'rinadiki, Markaziy Osiyo mutafakkirlarining asarlari 12 asrdan boshlab, Yevropada ilmiy-adabiy til hisoblangan lotin tiliga tarjima qilina boshlagan, 17-18 asrlarda ingliz, ispan, nemis, fransuz tillariga tarjima qilindi. G'arb o'zining Uyg'onish davrida Sharqda erishilgan ilm-fan yutuqlaridan samarali foydalandi. Renessans davrida Yevropaning rivojlangan mamlakatlarida inqilobiy madaniy o'zgarishlar ro'y berdi. Kolumb tomonidan Amerika kashf qilindi, Vasko da Gamaning Afrikani aylanib o'tib, Hindistonga boradigan dengiz yo'lini ochdi, Magellan o'zining uzoq davom etgan sayohatiga asoslanib, Yer kurrasining sharsimon ekanligini isbotladi. Yevropada dastlabki gumanistik g'oyalar italiyalik faylasuflar Dante Aligyeri, Paduyalik Marsi-liy, Franchesko Pertarka, Jovanni Bokachcho, Georgius Gemistos, Marsilio Fichine, Piko Della Mirandola asarlarida bayon qilindi.

Yevropada madaniyat, san'at, ilm-fan va ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda Uyg'onish davri to'rtga bo'lib o'rganiladi:

1. Uyg'onish davri arafasi – protorenessans. XIII-XIV asrlar.
2. Ilk uyg'onish davri – XV asr.
3. Yuqori uyg'onish davri – XV asr ikkinchi yarmi, XVI asr birinchi yarmi.
4. So'nggi uyg'onish davri – XVI asrning ikkinchi yarmi.

Albatta, bu davr barcha Yevropa mamlakatlarida turlicha kechdi. Masalan, Germaniya so'nggi uyg'onish, Niderlandiya esa yuqori uygonish davrini boshlaridan kechirmaganlar.

Shunday g'oyalar ostida irod qilgan o'z davrining yetuk san'atkorlaridan haykaltaroshlar: Nikalo Pizano, Arnolfo di Kambio, Jovanni Pizano, Lorenzo Giberti, Donatello, Yakopo della Kvercha, Andrea Verokkio, Brunelleski, haykaltarosh va rassom Mikelanjelo Buonarroti, Benvenuto Chellini va boshqalar. Bu san'atkorlar ijodida insonlar hayoti, inson baxt-saodat yaratuvchisi va ozodlik uchun kurashchi ekanligi asosiy mavzu bo'lib qoldi.

Adabiyot olamida: Dante Aligyeri, Petrarka, Bakkachcho, D.Deffo, Stendal, Balzak, Flober, Viktor Gyugo, J.Sand, A.de Myusse, Ann Golan, Serj Golan, Fenimor Kuper, Gi de Mopassan, Pyer Suvestr, Marsel Alen va boshqalar.

Musiqqa olamida: I.S.Bax, L.Betxoven, V.A.Mosart, List, Shopen, Shubert, Solyeri, G.F.Gendel, R.Shuman, A.Gedike, K.Cherni, Puchchini, Paganini va boshqalar.

G'arb va sharq mamlakatlaridagi renessans davri bir biriga uyg'un holda taraqqiy etgan ekan, birinchi Renessans yurtimizda IX-XI asrlarda ro'y bergan. Bu davrning o'ziga xos xususiyati shunda ediki, davlat yuritishdagi, siyosatdagi yangiliklar- ilm-fan kishilarini ezgu g'oyalar atrofida birlashtirdi, turli-tuman fanlarga, ayniqsa matematika, astronomiya, kimyo, tibbiyot, huquq, geodeziyaga qiziqish kuchaydi va dunyo tuzilishi haqidagi zamonaviy nazariyalarga aynan o'sha davrda asos solindi. Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshg'ariy, Mahmud Zamaxshariy, imom Buxoriy, imom Termiziy, imom Moturudiy, Abul Muin Nasafiy kabi buyuk ajdodlarimiz serqirra iste'dod sohiblari bo'lishlari bilan bir qatorda, o'z fanlari bo'yicha butun olamga ustozlik maqomiga erishdilar. Buning yorqin isboti – Xorazmda barpo etilgan Ma'mun akademiasidir. Daho mutafakkirlarni o'z bag'riga to'plagan bu oliy dargoh nafaqat o'z mintaqasi, balki butun dunyo uchun akselerator vazifasini o'tagani haqiqat.

Ikkinchi Renessans sohibqiron Amir Temur nomi bilan chambarchas bog'liq. U zot tufayli qudratli markaziy boshqaruvga asoslangan davlat va yangi madaniy-ilmiy yuksalish uchun qulay muhit yuzaga keldi. Amir Temur o'z saltanatining katta shaharlariga turli hududlardan iste'dodli olimlar, shoirlar, hunarmandlar, me'morlarni jamladi va ilm-fan taraqqiyoti uchun kerakli barcha shart-sharoitlarni yaratib berdi. Bunday oqilona siyosat mamlakatning ilmiy va madaniy qudratini kuchaytirdi.

Ikkinchi renessans davri "Islom madaniyatining oltin asri" deb atalishi bilan birga, fazo ilmi va matematika fanlarining rivojlanishi bilan yurtimizda ikkinchi Uyg'onish, ya'ni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulug'bek, G'iyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlar maydonga chiqdi. Sharafiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar, Mahmud Muzahhib, Kamoliddin Behzod singari musavvirlar, ko'plab xattot va sozandalar, musiqashunos va me'morlarning shuhrati dunyoga

yoyildi. Birinchi Renessans davrida bo'lgani kabi, bu davrda ham ilm o'rganishni istovchilar butun dunyodan oqib kela boshladilar.

Renessansning har ikkala davriga ham birdek xos bo'lgan jihat - davlatning, davlat rahbarining olib borgan siyosati bo'lgan. Ma'mun akademiyasining barpo etilishida xorazmshoh Ma'muniylar sulolasining, Ikkinchi Uyg'onish davrining yuzaga kelishida esa buyuk bobomiz Amir Temurning va temuriy avlodlarning hissasi beqiyosdir. Har ikki sulola hukmdorlari o'z davrining yorqin iste'dodlarini, olimlarini davlat qanoti ostiga to'plagan va g'amxo'rlik qilib, kerakli shart sharoitlarni yaratib bergani uchun tarixan qisqa davr ichida ona yurtimiz dunyo ilm-faniga poydevor bo'lan buyuk kashfiyotlarni tarannum etdi.

Uchinchi Renessansga qadam.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev mustaqilligimizning 29 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi nutqlarida ta'kidlab o'tganlaridek, "Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish –Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi. Chunki bugungi O'zbekiston –kechagi O'zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas."

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan Uchinchi Renessans g'oyasi nafaqat davlatimizning balki, yoshlarning, ularni ota onalari va ustozlarning orzu istaklarini o'zida aks ettiradi. Uchinchi Renessansni boy o'tmishimiz, bugun va kelajagimizni birlashtiruvchi buyodkor g'oya sifatida ko'rishimiz mumkin.

Yurtimizda ilm-fan va san'atni rivojlantirish, milliy qadriyatlarni tiklash va saqlab qolish, innovatsiyalarni iqtisodiyotimiz va ijtimoiy hayotga joriy etish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilganligi bilan birga, ko'pgina vazifalar oldimizda turibdi.

"O'tmishsiz kelajak yo'q" deganlaridek, birinchi va ikkinchi renessanslarning boshlanish va rivojlanish asoslari hamda inqirozi sabablarini o'rganibgina biz Uchinchi Renessansni muvaffaqiyatli barpo qilishimiz mumkin.

Uchinchi Renessans drayverlaridan umumbashariy qadriyatlarni qadrlash bilan birgalikda, milliy va diniy qadriyatlarimizni saqlagan holda, xalqaro hamjamiyatga - ilm-fan, texnologiyalar, axborot, madaniyat va iqtisodiyot sohalarida yana-da chuqurroq integratsiyada bo'lish talab etiladi.

Oliy Majlis Senati a'zosi Abdurahim Erkayev "Xalq so'zi" gazetasidagi "Uchinchi Renessans- milliy g'oya sifatida" nomli maqolalarida Uchinchi Renessansning milliy g'oya bilan qanchalik bog'liq ekanligini, birinchi va ikkinchi Renessans davrlarining boshlanishi va tanazzuli va eng muhimi Uchinchi Renessansning g'oyaviy asoslarini, unga erishishda ta'lim va tarbiyaning asosiy kuch ekanligini jozibali tarzda ifodalab berganlar.

"Birinchi va ikkinchi renessanslarning tarixiy sharoiti va davri talablari, imkoniyatlarini haqqoniy baholab, Yangi Renessansning tarixiy sharoitlari va talablari mutlaqo o'zgacha ekanini asoslash, dalillash maqsadga muvofiq.

Uchinchi Renessans to'rtinchi sanoat inqilobi bilan muvoziy, bir vaqtda kechadi. Shu sababdan u, avvalo, texnologik inqilobni, yuksak rivojlangan raqamli smart (aqlli) iqtisodiyotni taqozo qiladi."

Davlatimizda Uchinchi Renessans poydevori va uni barpo qilish uchun yetarlicha huquqiy asos yaratilgan va yaratilayotgan ekan, endigi vazifamiz:

-aholining barcha qatlamlarini qonun hujjatlari bilan qulay va samarali usulda tanishishlari uchun targ'ibot va tashviqot ishlarini yanada kuchaytirish;

-ta'lim va tarbiya vositasida yosh avlod qalbida kuchli vatanparvarlik tuyg'usini

- shakllantirish;
- fuqarolar(inson)ni qonuniy manfaatlarini himoya qilish chora-tadbirlarini yanada takomillashtirish;
- har bir yoshning o'z qobiliyatlarini erkin namoyon qilishlari uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratish yuzasidan olib borilayotgan ishlarni kuchaytirish;
- ilm-fan, san'at, sport, texnologiya, iqtisodiyot sohalarini rivojlantirishda o'z hissalarini qo'shgan yoshlarning manfaatli ishlarini ommalashtirish;

Jamiyat huquqiy madaniyatining yuksalishi - Uchinchi Renessans poydevorini yaratishning muhim omili.

Uchinchi Renessans poydevorini yaratish va uni barpo etishda jamiyatning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishning muhimligi shundaki, huquqiy islohotlarni qaror topishi, mavjud muammolar o'z yechimini topishiva inson qadr-qimmatini yuksaltirish fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati qay darajada ekanligiga bog'liq. Huquqiy madaniyat- bu kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabati, huquqni hurmat qilishi va unga rioya qilishidir. Huquqiy madaniyat jamiyat umumiy madaniyatining uzviy tarkibiy qismidir. Jamiyatning huquqiy madaniyati- bu jamiyat yaratgan ma'naviy qadriyatlarining tarkibiy qismidir. U o'z ichiga huquqiy muloqot va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning huquqiy vositalaridan foydalanish bilan bog'liq xulq-atvor hamda harakatlarning barcha turlarini qamrab oladi. Jamiyatning huquqiy madaniyati aholining umumiy madaniy darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, aholi madaniyatining siyosiy, ma'naviy, estetik va boshqa turlari bilan o'zaro aloqador hamda inson (fuqaro) huquqlari va erkinliklarining to'liqligi, rivojlanganligi va ta'minlanganligi; qonuniylik va huquqiy tartibot holati; jamiyatda yuridik fan va yuridik ta'limning rivojlanish darajasi bilan tavsiflanadi.

Uchinchi Renessans drayverlari deganda ham jismonan, ham ma'nan yetuk bo'lgan, ilm-faning yuksak taraqqiyyot bosqichiga o'z salmoqli hissasini qo'sha oladigan barkamol avlodni ko'z o'ngimizga keltirar ekanmiz, albatta ular bosib o'tadigan pillapoyalarning bittasi-huquqiy madaniyat desak mubolag'a bo'lmaydi.

Fuqarolarning huquqiy bilimi, ongi va madaniyati yuksak darajada bo'lsagina, ular ijtimoiy hayotda bo'layotgan o'zgarishlarga faol munosabatda bo'lishadi, shaxsiy fikrlarini bildirgan holda, jamiyat taraqqiyotiga o'z hissalarini qo'shishi mumkin bo'ladi. Hozirgi kunda mamlakatimizda aholini huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish borasida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda.

Prezidentimizning 2019 yil 9 yanvardagi "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni hamda 2019 yil 13 dekabrda "Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash, bu borada jamoatchilik nazoratini kuchaytirish hamda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4551-son qarori huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasida hali bajarilishi kerak bo'lgan ko'pgina vazifalarimiz borligini ko'rsatib berdi.

Adliya vazirligi tashabbusi bilan 2019-2024 yillarda jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konsepsiyasi ishlab chiqildi va uni samarali amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" belgilanib, undagi vazifalar amalga oshirilib kelinmoqda. Ushbu Konsepsiyaning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida Shaxs, davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarida aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishning bo'g'inlari keltirib o'tilgan:

- Oilada huquqiy tarbiyani shakllantirish va huquqiy madaniyatni yuksaltirish
- Aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishda mahalla institutining rolini kuchaytirish
- Ta'lim muassasalarida huquqiy savodxonlikni oshirish

-Davlat organlari va tashkilotlar xodimlarining huquqiy madaniyatini yuksaltirish

-Aholi barcha qatlamlarining huquqiy madaniyatini yuksaltirish.

Konsepsiya yo'nalishlari huquqiy madaniyatni yuksaltirishda aholining barcha qatlamlarini qamrab olgan holda, huquqiy targ'ibotning innovatsion usullarini joriy qilish, ommaviy axborot vositalarining roli, yuridik kadrlarni tayyorlash, malakasini oshirish va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ilmiy asoslarini tadqiq qilishning usul va vositalarini belgilab berdi.

Joriy yilning 28 yanvarida "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonining qabul qilinishi aslida davlatimizning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasini belgilab berdi. Farmonning 1-ilovasidan yettita strategiya o'rin olgan. Ikkinchi strategiya "Mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish" neb nomlanib, 20-maqсад: Faol fuqarolik jamiyatini rivojlantirish hamda fuqarolar o'rtasida qonunga hurmat va itoat qilish hissin shakllantirish deb nomlanadi va o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: "Aholining huquqiy madaniyati va ongini yuksaltirish, bu borada davlat organlarining fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va ta'lim tashkilotlari bilan o'zaro samarali hamkorligini yo'lga qo'yish.

Tadbirkorlar va aholi, ayniqsa uning kam ta'minlangan qatlamlari uchun huquqiy hujjatlarni yurist ishtirokisiz tayyorlash imkonini beruvchi "Legal Tech" platformasini ishga tushirish".

Aholini huquqiy madaniyatini yuksaltirishda tashkilotlar tomonidan yo'lga qo'yilgan "Street law" targ'ibot usuli, huquqiy saytlar, kanallar, ijtimoiy tarmoqlarda huquqiy yo'nalishdagi sahifalar, bloglar bularning barchasi jamiyatimiz har bir a'zosini huquqiy ongi, bilimi va madaniyatini shakllantirish va yuksaltirishga qaratilgan. Zero, huquqiy madaniyatni yuksaltirish - ma'naviyati yuksak huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qodir Uchinchi Renessans drayverlarining yetishib chiqishi uchun ham muhimdir.

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda xulosa qiladigan bo'lsak, huquqiy demokratik davlat, fuqarolik jamiyati va Uchinchi Renessans, Uchinchi Renessans drayverlari tushunchalari o'rtasida ajratib bo'lmas uzviy bog'liqlik mavjud. Chunki, yuksak huquqiy madaniyatga ega bo'lgan insongina o'z huquqlari va burchlarini bilgan va ularga amal qilgan holda, o'zgalarning huquq va manfaatlariga putur yetkazmaydi, o'z manfaatlari bilan jamiyat, davlat manfaatlarini uyg'un holda ko'ra oladi va bu esa o'z o'zidan vatanparvarlik hissi shakllanganligi ifodasidir. Uchinchi Renessansning har bir drayveri yuksak huquqiy madaniyatga ega bo'lsagina u qaysi jabhada muvaffaqiyatga erishmasin, haqiqiy o'z xalqi va yurti uchun jonkuyar inson sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan manbalar:

1. "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'grisida" PF-5618-son 09.01.2019–Lex.UZ
2. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son 28.01.2022–Lex.UZ
3. "Uchinchi Renessans- milliy g'oya sifatida- Xalq so'zi- XS.UZA. 08.09.2020. Abdurahim Erkeyev.
4. "Sharq va g'arb" Fozila Sulaymonova-Aim.Uz
5. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent davlat yuridik universiteti. 2021.

INNOVATSION YONDOSHUV –TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Z. Botirova

QarshiDUPi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini faollashtirishda innovatsion ta'limning ahamiyati haqida fikr bildirilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение инновационного образования в активизации учебной деятельности учащихся начальных классов.

Annotation: This article discusses the importance of innovative education in enhancing the educational activities of primary school students.

Jamiyatimizda iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy, madaniy sohalarida bo'layotgan o'zgarishlar kelajakda mamlakatimizning intellektual imkoniyatlarini belgilab beruvchi va uni rivojlantirishning asosiy sharti hisoblangan ta'lim tizimiga ham bog'liq ekanligini xisobga olish kerak. Shu bilan birga intellektual salohiyatning o'sishi, sifat darajasida rivojlantirish nafaqat ta'lim samaradorligining oshishiga, shu sohadagi tizim takomillashuviga o'z ta'sirini o'tkazibgina qolmay, balki mazkur ijtimoiy tizimning barcha sohalarini o'sishiga ham sezilarli darajada ta'sir etadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'limdagi strategik yo'nalishlardan biri ta'lim muassasalarining innovatsion faoliyati asosiy omil sifatida belgilab berilayapti. Ta'lim tizimini isloh qilishning zarurligini tushunib yetish, amaliyotda ta'lim muassasalarini innovatsion jarayonlarga qo'shilishini taqozo etmoqda, o'zini yaratish imkoni mavjud innovatsion maydonda ko'rish va, eng muhimi, aniq yangiliklarni o'zlashtirishdan iborat.

“Innovatsion ta'lim” deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq. Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining: maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga; pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;

ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;

o'quv-metodik ta'minotiga; tarbiyaviy ishlar tizimiga;

o'quv reja va o'quv dasturlariga; o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq. Bola o'zining birinchi o'qituvchisiga ishonadi, o'zining butun muhabbatini unga bag'ishlab, undan ham shuni kutadi. Shunday ekan, tarbiyada hamma narsa tarbiyachining shaxsiga asoslangan bo'ladi. Lekin hozirgacha o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarida muammolar bor.

Bu mavzu orqali mazkur muammo qanday yechimga ega bo'lishi kerakligi haqidagi masalani ko'rib chiqamiz. Bu va boshqa masalalar ko'pgina o'rta asr sharq allomalarining asarlarida ham yoritilgan.

Forobiyning ta'kidlashicha, o'qituvchining faoliyati yoshlarda san'atni egallash uchun axloqiy meyor va amaliy ko'nikma hosil qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bu faoliyatning maqsadi - o'quvchilarni baxt yo'llarini izlashga tayyorlashdan iborat. O'z majburiyatiga sovuqqon bo'lgan o'qituvchilar Forobiy fikricha, hurmatga sazovor emaslar. «Sharq Arastusi»ning ta'kidlashicha, o'qituvchining vazifasi mohir davlat rahbariniki kabi. O'qituvchi ham rahbar kabi ko'rgan va eshitganlarini yaxshi esda saqlab qolishi; idrokli va farosatli bo'lishi, ma'noli nutqqa ega bo'lishi va o'quvchilarga o'z fikrini aniq bayon eta olishi, ilmni faqatgina sevmay, balki o'z bilimini o'quvchilariga ham berishi, spirtli ichimliklar ichmasligi, adolatparvar, yolg'ondan xazar qilishi, mag'rur va nomusli, o'quvchilariga nisbatan adolatli; belgilangan maqsadiga erishish uchun qat'iyatli bo'lishi kerak. «Bunday inson barkamollikning oliy darajasiga yetib, baxt cho'qqisiga erishadi. Bu inson baxtga erishish yo'llarini biladigan insondir», - deb yozgan edi Forobiy.

Ta'limda yangiliklar kiritish mohiyati nimadan iborat? Ularni qanday tahlil qilish kerak? Shu tariqa kurs boshlanishidan asosiy konsepsual g'oyalar, innovatsiya qoidalari ko'rib chiqiladi, innovatsion jarayonni yo'lga qo'yishning ba'zi metodlari va ularni mazkur jarayonga ta'siri bayon etiladi. Bu esa, o'z o'rnida, keyingi mustaqil ishlar uchun vazifa qo'yish imkonini beradi. Pedagoglar innovatsion pedagogikaning asosiy g'oyalarini tushunishga, bolalarni tarbiyalash va o'qitish modellarining muqobil turlarini o'rganish asosida analitik tahlil qilish mahoratini egallash va

консепсуал yondashishni yuzaga keltirish uchun nazariy bahslarda ishtirok etadilar. Dars mashg'ulotlarida o'quvchilar turli konsepsiyalarni tahlil qilish asosida muqobil ta'lim modellariga daliliy baho beradilar. Shuningdek, mashg'ulotlarda o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishga doir didaktik o'yinlarning taqdim etilishi ham innovatsion yondoshuvning mazmunini tashkil etadi. Quyida bir qator didaktik o'yinlarni keltirib o'tamiz.

«Sayohat» o'yini. O'yindan biroz oldin hay'at a'zolari tayinlanib, bir necha guruhlar shakllanadi. Har bir guruhda 5-6 tadan o'quvchi, guruhlar sardori tayinlanadi. O'yin ishtirokchilaridan shaharlar qurish talab etiladi, masalan ma'lum izchillikda, masalan, shahar 1, erudit 1, kutilmagan savollar, ochilmagan sir-sinoat 1 va boshqalar. Har bir shaharda sardorlar maxsus konvertlarda topshiriqlar oladilar va unda bitta asosiy, ikkita qo'shimcha savollar mavjud. Guruh faqat shu vazifani bajarib tekshirgandan so'ng keyingi bosqichga o'tishga haqi bor. Har bir guruhning maqsadi iloji boricha hamma shaharda bo'lish. Javoblar ma'lum tizimda qabul qilinadi: bunda javoblar soni, ijod, muammo yechimida yaxshilar, guruhning doimiyligi hisobga olinadi.

«Obrazga kir» o'yini. Odatda bu o'yin o'qish darslarida tarixiy davrni ko'rsatib berish zarur bo'lganda tarixiy ulamolarning personaji, xarakteristikasini ko'rsatishda, ularni jamiyatda tutgan ijtimoiy o'rni, madaniyat qirralarini o'qitishda kerak bo'ladi. O'yinda ikki guruh qatnashadi. O'qituvchi muammoni aytadi. Ishtirokchilar detallarni aniqlashtirib, fikr aytishga kirishadilar. O'yinni bu bosqichining maqsadi iloji boricha ko'proq davr xarakteristikasini tuzish va asosiy g'oyalarni ko'rsatib o'tish. Bolalar o'zini qaysi bir personajga o'xshatishadi va vaqt obraziga singib, o'zini u yoki bu tarixiy jarayonga kiritishadi. Bunda bir guruh shaxs analogiyalarini tanlashi mumkin, ikkinchisi esa yechimlar berishi mumkin. O'yin so'ngida yechim yo'li tahlil qilinadi.

G'oyalar umumlashtiriladi, ijodiy topilmalar belgilanadi.

Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion yondoshuv o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, qobiliyatlarini rivojlantirish, fikrlash darajasini oshirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ишмухамедов Р.Ж. ва бош.қ Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари (2-китоб).-Т.: ТДПУ. 2009.
2. Ишмухамедов Р.Ж. Ўқув жараёнида интерфаол услублар ва педагогик технологияларни қўллаш услубиёти.-Т.: РБИММ.: 2008.
3. Ҳасанбоев Ж ва б.қ. Педагогика фанидан изоҳли луғат. - Т.:Фан ва технология. 2009

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ТАБИИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ

Жумаева Лола

**Қарши шаҳридаги 39- умумий ўрта таълим
мактабининг бошланғич синф ўқитувчиси**

Аннотация: Ушбу мақолада бошланғич синфларда табиий фанларни ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланиш мазмуни, йўллари ва ташкил этиш шакллари ҳақида маълумот берилган. Шунингдек, инновацион технологияларнинг шахснинг онгли, олдиндан англаб етилган муқобиллари, умумий хулқ-атвори, ишонч-эътиқоди, ахлоқий қадриятлари, умуман дунёқарадини шакллантириш каби функциялари очиқ берилган.

Калит сўзлар: ўқувчи, ўқитувчи, инновацион технологиялар, табиий фанлар, метод, вазифа, функция, ташкилий шакл.

Аннотация: В данной статье представлена информация о содержании, способах и формах организации использования инновационных технологий в обучении естествознанию в начальной школе. Также раскрываются такие функции инновационных технологий, как осознанные, предвзятые альтернативы личности, общего поведения, убеждений, нравственных ценностей, формирование мировоззрения в целом.

Ключевые слова: ученик, преподаватель, инновационные технологии, естествознание, метод, задача, функция, организационная форма.

Annotation: This article provides information on the content, methods and forms of organizing the use of innovative technologies in teaching science in elementary school. It also reveals such functions of innovative technologies as conscious, biased alternatives to personality, general behavior, beliefs, moral values, and the formation of a worldview in general.

Key words: pupils, teacher, innovative technologies, natural science, method, task, function, organizational form.

Ҳозирда таълим муассасалари замонавий компьютер, ахборот-коммуникация технологиялари асосида жиҳозланиши педагогларнинг ўз меҳнат фаолиятларига давр талабларига мувофиқ равишда замонавий ёндашувларни талаб этади. Уларнинг кундалик турмушда амалиётга жорий этилиши ўқитувчини ўқув жараёнида таълим воситалари асосида унинг фаолият доирасини чекланишига эмас, балки унинг вазифалари ва ўрнининг ўзгариши, педагогик фаолиятни такомиллаштириш лозим бўлади.

Инновация сўзи инглизча “innovatio” сўздан олинган бўлиб – янгилик яратиш деган маънони англади. Натижада амалдаги анъанавий таълимда амалга ошириладиган бир хил меъёрлар асосида эмас, балки давр талабларига мувофиқ равишдаги таълим жараёнининг таъсирчанлигини оширишга йўналтирилган иш шаклидан фойдаланиш инновация ҳисобланади. Таълимда педагогик технологияларга асосланиш ва инновацияларни жорий этиш, ўқувчиларни фаоллаштиришга қаратилган турли интерфаол усуллардан фойдаланиш таълим мақсадини самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Умуман олганда таълим муассасаларида инновацион жараёнларини ташкил этишнинг педагогик шартлари сифатида қуйидагилар:

1. Инновацион фаолиятнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи назарий-педагогик қоидалар мажмуини ишлаб чиқилади.

2. Таълим муассасасининг илмий тадқиқот салоҳияти шакллантирилади.

3. Инновацион фаолиятни ташкил этишни таъминлашнинг асосий шартлари, алоҳида бошқарув жиҳатлари, яъни мазкур фаолиятни ташкил этишга йўналтирилган, янгиланган бошқарув тизимини шакллантириш кабилар эслатиб ўтилади.

Ўқитувчиларни таълим тизимидаги инновацион жараёнларга ва инновацион фаолиятга тайёрлаш ҳозирги кунда давр талабларига мувофиқ равишдаги долзарб педагогик муаммо бўлиб, унинг асосида ўқитувчининг ўзи-ўзини касбий ривожлантиришга интилиши, инновацион жараёнларнинг аҳамиятини тушуниб етиши, ўзгаришлар ва янгиликларнинг мазмун-моҳиятини тушуниши ва бошланғич синф ўқувчиларини мустақил равишда мантиқан фикрлашни шакллантириш каби омиллар ётади.

Амалга оширилиши лозим бўлган педагогик технология ўқитувчига ўзининг амалиётдаги педагогик фаолиятида пухта ва мукаммал жорий чуқурроқ ва яққолроқ кўрсатиш, болалар билан муомала қилганда ўз шахсиятидаги касбий жиҳатдан барча яхши аҳамиятли нарсаларни очиқ беришга ёрдамлашади. Мукаммал педагогик технология педагогнинг вақти ва кучини ижодий иш учун бўшатиб беради. Педагогик ўзаро таъсир

кўрсатиш жараёнида болалар билан муомала қилишда зарур сўзни топиш ёки муваффақиятли чиқмаган гап оҳангини тушунтиришга ўз фикрини чалғитмаслик имконини яратади.

Замонавий таълимни амалга оширишнинг яна бир зарурий шартини ўқув фанлари бўйича ахборот манбалари, шу жумладан, янги ахборот технологияларининг тез ва қулай фойдаланиш имконини берувчи турларидан ҳар бир ўқувчи ва ўқитувчи эркин фойдалана оладиган шароит яратишдан иборат. Яъни ҳозирда сифатли таълим бериш учун анъанавий икки томон – ўқитувчи ўқувчига зарур ахборотларни етказиб турувчи хизматдан иборат фаолиятни ташкил қилиш зарур. Бу йўналиш ахборот технологияларини таълим-тарбия жараёнига жорий қилиш йўналиши деб номланади. Шу ахборотларни ўқувчилар тушуна оладиган мантикий шаклларда ифодалаш ўқувчи билан ўқитувчининг вербал мулоқотини ташкил қилади. Инновацион таълим ва инновацион жараёнлар қуйидаги иккита вазифани ҳал этишга қаратилган:

1. Воқеаларни олдиндан кўра билиш, шахснинг ўзини реал воқеликдаги ва кейинги ижтимоий касбий фаолиятидаги ролини англаб этиш қобилиятини таркиб топтириш; шахснинг онгли, олдиндан англаб етилган муқобиллари, умумий хулқ-атвори, ишонч-этиқоди, ахлоқий қадриятлари, умуман дунёқарашини шакллантиришга йўналтириш.

2. Маҳаллий ташкилий-бошқарув даражасидан тортиб, глобал даражагача, шахсга ижтимоий аҳамиятга ҳамда касбий қимматга эга бўлган муҳим қарорларни қабул қилиш жараёнида фаол иштирок этиш имконини берувчи «қатнашиш» тамойилини рўйбга чиқариш.

Таълимни ташкил этиш ва йўлга қўйиш борасидаги ўзгаришлар инновацион педагогик технологияларга асосланган интерфаол усулларни юзага келтирди. Интерактив метод – ўзаро ҳаракат, яъни ҳамкорлик асосида ўқитиш демакдир. Интерфаол усуллар эркин фикрлайдиган, мустақил изланадиган ўқувчиларнинг илмий салоҳиятини шакллантиришга йўналтирилганлиги билан эътиборга лойиқдир. Таълим беришнинг бу усулида ўқитиш жараёнидаги асосий иш ўқувчилар томонидан амалга оширилиши, улар таълимнинг объекти эмас, балки субъекти, яъни худди ўқитувчи каби ижрочиси бўлиши кўзда тутилади. Интерфаол усуллар асосида ўқитувчи билан ўқувчиларнинг биргаликдаги ишлашигина эмас, балки таълим олаётган ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорликда дидактик фаолият кўрсатиши туради. Интерфаол усуллар таълим жараёнида қатнашаётган ҳар бир ўқувчининг фаоллигига асосланади.

Бу усуллардан фойдаланилганда билим олиш ўқувчи учун қизиқарли ҳаётий фаолиятга айланади.

Бу ҳол айниқса бошланғич синф ўқувчиларида эркин фикрлаш, мустақил изланишга рағбат пайдо қилади.

Бу шаклда уюштирилган таълим жараёни қатнашчилари ўзаро бемалол тортишадилар, ўқув материални буюрилганидай эмас, балки ўзлари хоҳлагандай янги билимларни мустақил ўзлаштирадилар. Таълим жараёни қатнашчилари кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда ишлайдилар. Ўқув топшириқлари алоҳида бир ўқувчига эмас, балки кичик гуруҳнинг барча аъзоларига берилади. Интерфаол усуллар ўз-ўзидан тасодифан пайдо бўлиб қолган эмас. У XX асрнинг сўнгги чорагида юзага келди. Таълимни интерфаол усулда ташкил этиш учун инсоният тафаккури муайян юксакликка кўтарилиши, илму фаннинг тараққиёти ўзининг авж нуқтасига юксалиши лозим эди. Энг муҳими, инсоннинг тафаккур тарзида интерфаол таълимга эҳтиёжи пайдо бўлиши лозим эди.

Педагогик инновацион фаолият ўқитиш тизимини бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтказишга олиб келувчи янгиликни тарқатиш жараёнидан иборат. Инновацион таълим энг самарали шакл, восита, методлар, усулларни излаш янги ғояларни яратиш натижасида юзага келади. Шунинг учун инновация таълим эволюциясининг муҳим элементи ҳисобланади. Бошланғич синфларда табиатшуносликни ўқитишни инновацион методлардан фойдаланиб ташкил этиш учун аввало дарснинг режаси ва лойиҳаси аниқ ишлаб чиқилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: 1997, 20-29-б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Т.: 1997, 30-61-бетлар.
3. Форобий А.Н. Фозил одамлар шаҳри- Т.: А.Қодирий, 1993.- 222 б.
4. Ўзбек педагогикаси антологияси. 1-жилд. Т.: Ўқитувчи, 1995.- 478 б.
5. Ўзбек педагогикаси антологияси. 2-жилд. Т.: Ўқитувчи, 1999.- 478 б.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING ORFOGRAFIK VA ORFOEPIK SAVODXONLIGINI O'STIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

Beknazarova Xadicha, QarDU PI
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi
kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili darslarida orfografik va orfoepik savodxonligini oshirish usullari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: o'quvchi, o'qituvchi, orfografiya, orfoepiya, ona tili, didaktik o'yin, o'quv topshiriqlari.

Аннотация: В этой статье обсуждаются способы повышения орфографической и орфоэпической грамотности на уроках родного языка учащихся начальной школы.

Ключевые слова: учащийся, учитель, orfografiya, orfoepiya, народный язык, учебные задания.

Annotation: This article discusses ways to improve spelling and orthoepic literacy in elementary school students native language classes.

Keywords: pupil, teacher, learning tasks, spelling, orthoepy, dictation

Yosh avlodni tarbiyalashda o'z ona tilida aniq, tushunarli, ta'sirchan, chiroyli so'zlashga o'rgatish masalasi asosiy o'rinda turadi. O'quvchilarni savodli, o'z fikrini to'g'ri va erkin bayon qila oladigan, nutq madaniyatiga ega kishilar qilib tarbiyalash vazifasi dastlab boshlang'ich ta'lim bosqichida amalga oshiriladi. Nutqni yaxshi egallagan, o'z tilining imkoniyatlaridan keragicha foydalana oladigan o'quvchi, albatta, boshqa o'quv predmetlarini ham ancha oson va to'liq o'zlashtiradi, ularda bilim va madaniyatga bo'lgan intilish kuchayadi.

Ona tilining boshlang'ich kursida, asosan, nutqiy tadbirkorlikni rivojlantirish, orfografik va orfoepik savodxonlikni oshirish, so'z va uning ma'nolari ustida ishlash, nutq sharoitiga mos ravishda so'zdan to'g'ri va o'rinli foydalanish malakalarini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi.

Ona tili darslarida o'qituvchi ko'proq o'quvchi faoliyati bilan bog'liq metodlarga murojaat qiladi. Chunki o'quv materialini tushuntirib berish yoki o'quvchi duch keladigan tushuncha, ta'rif va qoidalar atrofida suhbat o'tkazish bilan o'rgatib bo'lmaydi. Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchi ta'lim jarayonining sub'ekti ya'ni faol ishlovchisiga aylanib, har bir o'quv topshirig'ini aqliy faoliyat "chig'irig'i"dan o'tkazgan taqdirdagina o'quv materiallarni o'zlashtirish jarayoni ancha yengil kechadi va dars mashg'ulotlarining samaradorligi ta'minlanadi. O'qitishning amaliy metodlariga tayangan o'qituvchi o'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida o'quvchining faolligini to'g'ri uyushtira oladi va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tilidan bilimlarni tayyor holda bayon qilish serunum metod sanalmaydi. Chunki bilimlar o'qituvchi tomonidan tayyor holda berilar ekan, o'qituvchi shu jarayonning ishtirokchisiga, tinglovchisiga va faqat andazaga qarab harakat qiluvchiga aylanib qoladi.

O'qituvchi faoliyati bilan bog'liq metodlarning eng serunumi muammoli o'qitishdir. Biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh hamda umumiy bilim saviyasidan kelib chiqqan holda muammoli vaziyatlar yaratishning quyidagi usullaridan foydalanishni maslahat beramiz:

Quyida ana shu o'yinlardan namunalar keltiramiz:

"So'z juftlarini davom ettir" o'yini. O'quvchilarga san'at – sanat, qal'a – qala, she'r – sher, sava-sava singari so'zlar berilib, shunday so'z juftlari tuzishni davom ettirish va ularning ma'nosini sharhlash topshiriladi. Berilgan so'z juftlarini belgilangan miqdorda (mas, 10-15 ta so'z jufti) yetkazgan o'quvchi g'olib deb topiladi. Bu o'yin sinf o'quvchilarini guruhlariga ajratib, sinf taxtasida ham bajaritirilishi mumkin. Qatordagi har bir o'quvchi doskaga chiqib, bitta so'z jufti yozadi va bo'ri ikkinchi o'quvchiga tutgazadi. O'yin shu tartibda davom ettiriladi.

"Nazoratchi harf" o'yini. O'qituvchi belgilangan harf asosida o'quvchilarga so'z yozishni taklif etadi. Masalan, o'qituvchi shu harfning so'z boshida kelishiga namunalar yozing deb aytadi. Ishni bajarish uchun aniq 2-3 minut vaqt belgilanadi. O'quvchilar yozadilar: shodlik, shahar, shovqin, shalola, sharshara, sharaflil, shar, sher, v.h. Belgilangan vaqtda ko'p so'z yozgan o'quvchi birinchilikni oladi.

"Keyingi bo'g'inni top" o'yini.

Berilgan bo'g'inlar ishtirokida so'z tuzish tushuntiriladi. Qaysi o'quvchi ko'p so'z tuza olsa, "besh" baho bilan mukofatlanadi. Masalan, bo, bo', jo', ni, lo, sa, mu, no, hu, ko...

1. Bola, bobo, bozor, bodom, ...
2. Bo'gin, bori, bo'liq, bo'zchi ...
3. Jo'ja, jo'ra, jo'xori, jo'na ...

"Talaffuzda adashmang" o'yini

O'qituvchi o'quvchilarga **x** va **h** yoki **f-p** tovushlari ishtirok etuvchi so'zlardan aytishni topshiradi. O'quvchilar ikki guruhga bo'linib, topshiriqni bajarishlari mumkin. Shunda kim so'zni noto'g'ri aytsa, o'yindan chiqadi. Mavzu asosida so'zni aytgan o'quvchi shu so'zni taxtada yozadi va imlosi bilan taqqoslanadi. Belgilangan vaqtda eng ko'p to'g'ri so'z aytgan

o`quvchiga, sinfda o`quvchilar o`z qo`llari bilan yasagan o`yinchoqlardan sovg`a sifatida beriladi.

**“Egizaklar” o`yini.** O`quvchilarga so`zlar tarkibida qo`sh undoshlar kelishini izohlashgach, ularni egizaklarga o`xshatish mumkinmi deyiladi. Bolalar uchun bu esda qoladigan, o`yin bo`la oladi. Agar bir xil (m,m,ll,cc) undosh bo`lsa, Hasan – Husan, ikki xil undosh q`osh kelsa (nsh, st, nd) Hasan-Zuxra kabi obrazli o`xshatishlar aytilsa, o`quvchilar darrov shunday so`zlarni izlashadi, o`yin qiziqarli bo`ladi.

Namuna:

Hamma, amma, pillla, tilla, issiq, hassa.

Ganch, do`st, go`sht, qand, vaqt, baxt

Egizaklarni joylashtiring.

1. ga ... (ganch) 2. ga ... ar (gavhar)

ti ... (tinch) se ... ar (sehrgar)

ga ... (gancha) ra ... (rahm)

shu ... (shuncha) za ... (zargar)

O`quvchilardan qaysi biri topshiriqni to`g`ri bajarsa, o`yin g`olibi hisoblanadi.

Shunday qilib, boshlang`ich sinf o`quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olish va undan kelib chiqqan holda ona tilini o`rganish imkoniyatlarini aniqlash quyidagi natijalarga erishishga ko`maklashadi:

1. “Ona tili” darsligida beriladigan o`quv topshiriqlari, tushuncha va qoidalar sharhi yoki o`qituvchi tomonidan tanlanadigan qo`shimcha o`quv materiallari bolalarning yosh xususiyatiga qancha muvofiq kelsa, samaradorlik shuncha yuqori bo`ladi.

2. O`qituvchi bolalarning yoshini hisobga olsa, darsni to`g`ri tashkil etadi, o`qitishning maqsadga muvofiq metodini tanlaydi, muammoli vaziyatlar yaratadi va h.

3. O`qituvchi o`quv topshiriqlari orqali o`quvchi bilan aloqa bog`laydi. Bolalarning yoshini bilish o`qituvchi va oquvchi orasidagi hamkorlikni to`g`ri yo`lga qo`yishga keng imkoniyat yaratadi.

4. Topshiriqlar o`quvchilarning bilim saviyasiga mos bo`lsagina u samarali bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova K, Matchonov S, G`ulomova X, Yo`ldosheva Sh, Sariyev Sh “Ona tili o`qitish metodikasi” T.2009 y

2. Yo`ldoshev J., Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. –T.: “Moliya-iqtisod” nashriyoti, 2009.

BO`LAJAK BOSHLANG`ICH SINF O`QITUVCHILARINING KASBIY-METODIK KOMPETENTLIGI

Choriyeva Zuhra Tolib qiziQarDUPIning

Maktabgacha va boshlang`ich ta`lim metodikasi

kafedrasining katta o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligi tuzilmasi xususida bo'lib, unda kasbiy funksiyaning asosiy o'ziga xos xususiyatlari, pedagogika OTMlari talabalarining kasbiy tayyorgarlik faoliyatini takomillashtirish yo'llari, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy-metodik kompetentligi tuzilmasi talqin etilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy faoliyat, integral tavsif, kasbiy funktsiya, kasbiy-metodik kompetentlik.

Аннотация: В данной статье речь идет о структуре профессионально-методической компетентности будущих учителей начальных классов, которая включает в себя основные черты профессиональной функции, пути совершенствования профессиональной подготовки студентов педагогических вузов, будущей начальной школы Структура профессионально-методической компетентности учителя интерпретируется.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная деятельность, интегральное описание, профессиональная функция, профессионально-методическая компетентность.

Annotation: This article is about the structure of professional and methodological competence of future primary school teachers, which includes the main features of the professional function, ways to improve the professional training of students of pedagogical universities, the future primary school The structure of professional and methodological competence of the teacher is interpreted.

Keywords: competence, professional activity, integral description, professional function, professional-methodical competence.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi faoliyatining o'ziga xosligi "o'quv faoliyati" bilan "ta'lim" tushunchalariga e'tibor qaratishni talab etadi. Ta'lim muayyan bilim, ko'nikma, malakalarni, xulq shakllari va faoliyat turlarini o'zlashtirish maqsadida faol gnostik (bilishga oid) faoliyatda ifodalanadi va unga asoslanadi. Ta'lim va o'quv faoliyatini tor ma'noda kichik maktab yoshiga xos bo'lgan yetakchi faoliyat turi sifatida talqin etiladi.

I.A.Zimnyaya o'quv faoliyatiga integral tavsif berib, bu "subyektning o'quv xatti-harakatlarining umumlashgan usullarini egallash va o'qituvchi tomonidan o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini baholash, tashqi nazorat va baholash, maxsus qo'yilgan o'quv vazifalarini hal etish, o'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha faoliyat" deb ta'kidlaydi. O'zining gnostik yo'nalganligini yo'qotmay, bir vaqtda pedagogik faoliyatga aylanadi, uning mazmuni ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatlarini amalga oshirish uchun optimal sharoitlarni yaratadi. U ta'lim oluvchi va o'qituvchi rivojlanishi hamda takomillashuvi uning o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

O'qituvchi qo'llaydigan nazorat va baholash nafaqat ta'lim oluvchining o'quv faoliyatini rag'batlashtirish vositalari, balki shaxsni tarbiyalash, ta'lim berish va rivojlantirish omillari ham hisoblanadi. Chunki o'qituvchi nafaqat bilimlarni yetkazuvchi rolida xizmat qiladi, balki o'tmish ajdodlar madaniyati va tajribasining ifodasi sifatida ta'lim oluvchi uchun tarbiyachi va ustoz hisoblanadi. Natijada, o'quv faoliyati nafaqat o'qituvchilik, balki o'quv shaxsini shakllantiruvchi tarbiyaviy, ta'limiy – to'liq ma'nodagi pedagogik ishga aylanadi.

Pedagogika OTMlari talabalarining kasbiy tayyorgarlik faoliyatini yanada takomillashtirishning quyidagi yo'nalishlarini belgilab olish zarur:

talabalarining pedagogik va kasb darajasini oshirishda ularning nazariya, ilmiy va amaliy tadqiqotlar, texnologik taraqqiyot va o'qitilayotgan mutaxassislik fanlar bo'yicha innovatsiyalarni o'zlashtirish;

samarali zamonaviy ta'lim va innovatsiya texnologiyalari, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy etgan holda OTM ta'lim yo'nalishi, mutaxassisligi bo'yicha malaka talablari, o'quv rejalari, dastur va uslublarini zamon talabi ehtiyoji asosida takomillashtirish;

oliy ta'lim muassasalari talabalarining global internet tarmog'i, multimedia tizimlari va masofadan o'qitish usullaridan foydalangan holda, zamonaviy innovasion pedagogika, axborot-kommunikasiya texnologiyalarini egallashi va ularni o'quv jarayoniga faol tatbiq etishi;

bo'lg'usi pedagog kadrlarining chet tilini amaliy o'zlashtirish darajasini oshirish, o'z kasb mahorati, pedagogik va ilmiy faoliyatini muttasil oshirib borishi uchun keng foydalanish;

ta'lim yo'nalishlarda uzluksiz malakaviy amaliyotni o'tkazish va tanlangan obyektlarda bitiruv malakaviy ishlarni tajriba-sinovdan o'tkazish;

magistrantlarni stajirovkalarda ilmiy faoliyat bo'yicha ish olib borishga, ilmiy adabiyotlarni taxlil qilishga, ilmiy ish bo'yicha o'tkazilgan tajriba sinovdan olingan natijalarni ilmiy asoslashga o'rgatish.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik faoliyatini tashkil etish kasbiy o'z-o'zini rivojlantirishga nisbatan mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Pirovard natijada yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va salohiyatini oshirishga erishiladi.

Inson faoliyatining boshqa ixtiyoriy maqsadga muvofiqlik, motivatsiya, fanga oidlik va mahsuldorlik kabi pedagogik faoliyat qator tavsiflarga ega. Muallifning fikricha, pedagogik faoliyat predmeti "ta'lim oluvchilarning rivojlanish asosi va shart-sharoitlari sifatidagi fanga oid ijtimoiy-madaniy tajribani egallashlariga yo'naltirilgan ularning o'quv faoliyatlarini tashkil etish" hisoblanadi.

Pedagogik faoliyat vositalari ta'lim oluvchilarni shakllantiradigan ilmiy va amaliy bilimlari uchun xizmat qiladi. Ijtimoiy-madaniy tajribani yetkazish usullari bo'lib didaktik usullar hisoblanadi. Pedagogik faoliyat mahsuli – ta'lim oluvchining shakllantiriladigan individual tajribasi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning natijasi bo'lib ta'lim oluvchining shaxsiy rivojlanishi xizmat qiladi.

Kasbiy funksiyaning asosiy o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha:

nisbatan mustaqillik. Har bir kasbiy funksiya pedagogik faoliyatmuayyan vazifasining yechimini ta'minlab, ba'zi prinsiplarning mustaqil tizimi bilan aniqlanadi;

pedagogik jarayon doirasida boshqa kasbiy funksiyalar bilan bevosita aloqadorlik. Hech bir funksiya butun pedagogik jarayonga sababsiz olib tashlanmaydi;

tashkiliy bo'linish imkoniyati. Muayyan sharoitlarda u yoki bu kasbiy funksiyani bajarish alohida xodimga topshirilishi mumkin, ammo uning faoliyati boshqa vazifalarni amalga oshiruvchi xodimlardan uzilishda amalga oshirilishi mumkin emas.

Universal kasbiy kompetensiyalar, umumkasbiy va maxsus kompetensiyalarini sinergetik integratsiyasi asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy-metodik kompetentligi

tuzilmasini aniqlashtirish imkonini beradi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining muloqot samaradorligi tuzilmasi universal kasbiy, umumkasbiy va maxsus kompetensiyalarni axborotga sezgirlik, amaliyotga bo'lgan ijodiy munosabatiga aloqadorligini ta'minlash asosida takomillashtirilgan (1-jadvalga qarang):

1-jadval.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbiy-metodik kompetentligi tuzilmasi

Universal kasbiy kompetensiyalar	Umumkasbiy kompetensiyalar	Maxsus kompetensiyalar
ijtimoiy	psixologik-pedagogik	fanga oid
kommunikativ	meyoriy-huquqiy	metodik
axborot	refleksiv	
muammoli		
kooperativ		

Maktab ta'limining boshqa ahamiyatli buyurtmachisi - oila tomonidan ham o'qituvchi faoliyatiga talablar o'zgaradi. Bu o'zgarishlarni O'zbekiston jamiyatida so'nggi bir necha o'n yilliklar davomida mentalitetdagi chuqur o'zgarishlari mazmunida qarash zarur.

Ta'lim mazmunini rivojlantirishda bugungi kunda bola o'zlashtirishi ijtimoiy buyurtmaga qanchalik javob berishi va bolaga keyinchalik nima berishiga asoslanilmoqda. Aynan boshlang'ich sinfdagi ta'lim o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishlari va o'quv faoliyatining barcha komponentlarini to'liq egallashlariga yo'naltirilgan. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar o'quv faoliyatining zaruriy ko'nikma va malakalarini egallaydilar, o'qish, yozish, hisoblashni o'rganadilar, nazariy fikrlash, madaniy nutq va xulq elementlarini, shaxsiy gigiyena va sog'lom turmush tarzi asoslarini egallaydilar.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi doimo o'zining pedagogik mahoratini oshiradi, yangining ijodiy izlanishlarini olib boradi. V.I.Blinov hujjatlar tahlili asosida o'qituvchining tarbiyachi; o'qituvchi; bolalarning darsdan tashqari faoliyatlari tashkilotchisi; bola tarbiyasida oilaga yordam ko'rsata oladigan mutaxassis kabi asosiy funksional majburiyatlarini ajratadi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, «Mazkur funksiyalar ta'lim jarayonini tashkil etishni ma'lum bir shakl bilan cheklamagan holda, pedagogik faoliyat standartining tabiiy tuzilishini belgilaydi».

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining muhim pedagogik funksiyalari quyidagicha:

«ta'lim va tarbiya» funksiyasi;

«sog'liqni saqlash» funksiyasi;

«ota-onalar bilan o'zaro munosabat» funksiyasi;

mustaqil ta'lim;

«ilmiy-metodik ish» funksiyasi.

Pedagogik funksiyalar pedagogik faoliyat tuzilmasida – ta’lim, tarbiya, muloqot, o’qituvchi shaxsining o’z-o’zi namoyon etishi, uning kasbiy o’sishida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Asadov Y.M. va b. O’quvchilarda kompetensiyalarning shakllanganligini tashxislash va korreksiyalash metodikalari. – T.:Qori Niyoziy nomidagi O’zPFITI, 2016
2. Atayeva N., Salayeva M., Hasanov S. Umumiy pedagogika. O’quv qo’llanma. 2-kitob. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 860 b.

PARTICIPATION IN INTERNATIONAL RESEARCH IMPORTANCE IN EDUCATION

L.Nurmahmatov - QarDUPI Preschool and primary education

Lecturer of the Department of Methodology

Annotation: This article is about the importance of participation in international research in education, which provides information on the assessment of the quality of education, the participation of the Republic of Uzbekistan in international research, PISA, TIMSS, PIRLS international research.

Keywords: general secondary education, PISA, TIMSS, PIRLS, International Research, Organization for Economic Co-operation and Development

Annotatsiya: Ushbu maqola xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishning ta’limdagi ahamiyati xususida bo’lib, unda ta’lim sifatini baholash, xalqaro tadqiqotlarida O’zbekiston Respublikasining ishtirok etishi, PISA, TIMSS, PIRLS xalqaro tadqiqotlari xususida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so’zlar: umumiy o’rta ta’lim, PISA, TIMSS, PIRLS, Xalqaro tadqiqotlar, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti

The knowledge gained in school determines a person's future path. Most people value knowledge. But assessment is not a clear criterion for determining knowledge. It's just a way to motivate students. Each teacher has his own way of working, his own method of assessment. For some teachers, an assessment is a stimulus or a means of holding a student for 45 minutes. There is a sharp change in the grades of children who move from one class to another. There are also educators who give a relatively high grade or who save a "5" even if the student's level of knowledge meets the requirements. Which of these methods is correct is a matter of constant debate.

A general analysis of students' knowledge and skills determines the level of quality of education in the country. To this end, internal and external monitoring is conducted in each educational institution during the school year. The results will determine the sequence of the best schools, the potential of teachers and the level of mastery of students. As this process is an important criterion for the development of education, the Ministry of Public Education has taken the first steps to implement international programs to assess the knowledge of secondary school students. That is, assessment programs such as PISA (Program for International Student Assessment), TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study), PIRLS (Progress in International Reading Literacy

Study) are used to bring students' knowledge in line with international requirements. wide application is planned.

PISA is an international program to assess the literacy and competence of 15-year-old students, conducted by the Organization for Economic Co-operation and Development every three years. It monitors the quality of students' knowledge in reading, mathematics and science and evaluates them on a 1000-point scale. This international program was developed in 1997 and was first implemented in 2000. With the help of the program, changes in the education system of different countries are identified, compared and evaluated. The results of this research are being followed with great interest around the world. Therefore, its importance and coverage is growing year by year. For example, in 2000, 265,000 students from 32 countries took part in the program tests, while in the 2018 survey, 600,000 students from 78 countries took part. Singapore is in last place, followed by Kosovo, the Dominican Republic and the Philippines. The number of participating students from each country is about 2% of the total 15-year-olds in the country. The PISA program tests are organized by the Organization for Economic Cooperation and Development in a consortium with the participation of leading international organizations and national centers.

The question is: what does participation in international research on education quality assessment mean for the Republic of Uzbekistan?

- It will be used to reform the national education system, improve the content of education, training and professional development programs for teachers, and create a new generation of textbooks by specialists;
 - The results of the research allow us to draw conclusions about the quality of education in the country and its role, taking into account international standards;
 - International research has a positive impact on the quality of national research in education; allows to create a national evaluation system based on high economic efficiency at the level of international standards;
- Uzbekistan will develop a culture of monitoring research by our local specialists by participating in international research with the involvement of leading experts from various organizations, bringing the assessment of the quality of education in line with international standards;
- Allows the development of control materials in the assessment of the quality of national education at the level of quality of control materials used in international research;

Participation in international assessment programs is an important tool not only in Uzbekistan, but also in the world community to assess students' ability to memorize curricula, to apply their school knowledge in real-life situations, to develop creative and logical thinking skills, and to evaluate it.

References:

1. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated December 8, 2018 No 997 "On measures to organize international research in the field of education quality assessment in the public education system"
2. A.A.Ismailov, N.A.Karimova, B.Q.Haydarov, Sh.N.Ismailov. "Assessment of students' mathematical literacy in international research" Sharq Publishing and Printing Joint-Stock Company Editor-in-Chief - Tashkent: 2019

Бўлажак педагогларда тушунчаларга ахборот-таҳлилий ёндашув

М.С.Тиркашов

Қарши давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: Бўлажак педагогларда тушунчаларни ахборот-тахлилий ёндашув орқали шакллантириш йўллари кўрсатилган.

Калит сўзлар: Хосса, тасаввур мавҳум, умумлаштирилган, муҳим - муҳим эмас; зарур ёки етарли; бир вақтнинг ўзида зарур ва етарли.

Аннотация: будущие педагоги имеют способы сформировать концепции с помощью информационного аналитического подхода.

Ключевые слова: свойство, абстрактное воображение, обобщенное, не важно; необходимо или достаточно; необходимо и достаточно одновременно.

Annotation: Future teachers have ways to form a concept using an information analytical approach.

Key words: property, abstract imagination, generalized, is not important; necessary or enough; It is necessary and enough at the same time.

Тушунчаларнинг мутлоқ ва нисбий бўлиниши ҳам мумкин. Тушунчаларнинг номи ҳар бир гуруҳнинг ўзига хос хусусиятларидан далолат беради. Мутлақ тушунчалар объектларни ушбу объектларнинг моҳиятини тавсифловчи маълум белгиларга кўра синфларга бирлаштиради.

Нисбий тушунчалар ҳолатида объектлар бошқа объектлар билан муносабатларини тавсифловчи хусусиятларига кўра синфларга бирлаштирилади.

Тажриба шуни кўрсатадики, нисбий тушунчалар ўқувчилар учун мутлақ тушунчаларга қараганда жиддийроқ қийинчиликлар туғдиради. Қийинчиликларнинг моҳияти шундан иборатки, ўқувчилар тушунчаларнинг нисбийлигини ҳисобга олмайдилар ва улар билан мутлақ тушунчалар каби ишлайдилар.

Инсон томонидан ўзлаштирилган тушунчалар тасаввурга айланади, лекин махсус тасаввур мавҳум ва умумлаштирилган бўлиши мумкин. Дарҳақиқат, инсон тушунча билан боғлиқ бирон бир аниқ объектни тасаввур қилмасдан, улар ҳақида фикр юритиши мумкин эмас. Ҳар қандай тасаввур маълум бир объектни тасаввур қилишдир, бутасаввур, албатта, аҳамиятсиз жиҳатларни ҳам ўз ичига олади.

Тушунчани тайёр шаклда ўқувчиларга етказиб бўлмайди, улар уни ўзлари қабул қилишлари, унга тегишли объектлар билан ўзаро таъсир қилишлари керак. Шундай қилиб, таърифни билиш тушунчани ўзлаштиришнинг охири эмас, балки бу йўлда фақат биринчи қадамдир. Кейинги қадам, тушунчанинг таърифини ўқувчиларнинг тегишли объектлар билан бажарадиган ҳаракатларига киритиш ва улар ёрдамида ушбу объектлар ҳақида тушунчани куришдир.

Демак, таърифни билиш - тақдим этилган объектлар билан тўғри ишлаш учун етарли эмас. Шунинг учун навбатдаги муҳим қадам ўқувчиларни объектлар билан турли ҳаракатларни бажаришда таъриф мазмунидан фойдаланишга ўргатишдир. Бошқача қилиб айтганда, нафақат предметларга нуқтаи назарни белгилаш, балки бу нуқтаи назарни ўқувчилар томонидан қабул қилиниши ва амалиётда қўлланилишини таъминлаш керак. Агар бу таъминланмаган бўлса, унда баъзи ҳолларда таъриф четга сурилиши мумкин: ўқувчилар объектларда ўзи аниқлаган бошқа хусусиятларга таянади. Бошқа ҳолларда, ўқувчилар кўрсатилган хусусиятларнинг маълум бир қисмидан фойдаланишлари мумкин; учинчи ҳолатда, келтирилган таърифга ўзларидан нималарнидир қўшишлари мумкин, бу ҳам хатоликларга олиб келади.

Тушунчаларнинг таърифлари турли фаолият турларида қўлланилиши мумкин. Шу

сабабли, уларни қандай танлаш лозимлиги ҳақидаги савол дарҳол пайдо бўлади. Ҳаракатни танлаш, биринчи навбатда, тушунчани ўзлаштириш мақсади билан белгиланади. Фараз қилайлик, тушунчаберилган туркумга мансуб объектларни таниб олиш учун олинган. Бунда эътироф этиш ҳаракати, тушунчага бўйсундириш ҳаракатидан фойдаланиш зарур. У қуйидаги таркибий қисмлардан иборат.

Берилган туркум объектларининг зарурий ва етарли хоссалари тизимини кўрсатиш. Ўқувчилар бу хусусиятларнинг белгиларини билишлари ва уларни бошқалардан ажратиб олишлари тахмин қилинади: муҳим - муҳим эмас; зарур ёкиетарли; бир вақтнинг ўзида зарур ва етарли.

Иккинчиси одатда тушунчаларнинг таърифларида кўрсатилади ва ўқувчилар уларни таърифдан ажрата олишлари керак.

Берилган объект танланган хусусиятларга эга ёки йўқлигини аниқлаш. Тушунчага бўйсундириш ҳаракатининг ушбу қисмини тўғри бажариш ўқувчининг текширилаётган белгиларни аниқлаш усуллари илгари ўзлаштирган деб тахмин қилинади. Агар объект тавсиф орқали берилган бўлса, унда ўқувчи муаммонинг ҳолатини таҳлил қила олиши, унда текширилаётган хусусият ҳақидаги маълумотларни ажратиб кўрсатиши керак.

Тушунчага бўйсундириш ҳаракатининг мазмуни махсус таҳлилни талаб қилади, у мантик бўйича ҳам дастлабки билим ва кўникмаларнинг бутун тизимини назарда тутати.

Тушунчанинг таърифи ушбу ҳаракатнинг йўналтирувчи асоси мазмунига киритилади. У тушунчанинг таърифидан ташқари, қуйидаги ҳолатлардан иборат тушунчанинг мантикий қондасини ҳам ўз ичига олади:

1. Объект барча кўрсатилган хусусиятларга эга бўлгандагина ушбу тушунчага тегишлидир.
2. Агар объект камида битта белгига эга бўлмаса, у бу тушунчага тегишли эмас.
3. Агар ҳеч бўлмаганда битта белги, яъни унинг мавжудлиги ёки йўқлиги номаълум бўлиб, бошқа белгиларнинг мавжудлиги номаълум бўлса, объектнинг ушбу тушунчага тегишли ёки тегишли эмаслиги маълум эмас.

Таснифлаш ҳаракатлари юқоридагиларга қараганда анча мураккабдир. Таснифлаш, бир томондан, ўрганилаётган тушунчани аввал ўрганилган бошқа тизимларга киритишга, иккинчи томондан, ўрганилаётган тушунча доирасига кирувчи объектларнинг кичик синфларини кўришга имкон беради. Тушунчани ўзлаштириш сифати ўқувчининг ушбу тушунча билан нима қила олиши билан белгиланади. Тушунча шаклланиш жараёнида ҳам, амал қилиш жараёнида ҳам ҳаракатлар билан узвий боғлиқдир.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, замонавий тадқиқотлар ҳам билимларни, шу жумладан тушунчаларни ўзлаштиришда изчиллик муҳимлигини тасдиқлайди. Шу сабабли, тушунчалар бир-биридан ажралган ҳолда эмас, балки ягона тизим элементлари сифатида ўзлаштирилиши керак. Тушунчаларга тизимли ёндашиш нафақат тушунчаларни ўрганиш вақтини кескин қисқартиришга, балки уларни теранроқ ва мустаҳкамроқ ўзлаштиришга ҳам имкон беради.

Адабиётлар

1. Умарова М. Мактабгача таълим ёшидаги болаларда атроф-муҳитга масъулиятли муносабатни шакллантириш методикаси. Пед.фан.ном.илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2009. – 212 б.

2. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1993. – 224 б.
3. Шадиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Дисс. на соискание доктора пед.наук. – Ташкент, 2004. – 183 с.
4. Юлдашев С.Н. Бошланғич таълим ихтисослиги талабаларини креатив ёндашув асосида технологик таълимга тайёрлаш методикаси.

ОИЛАДА ФАРЗАНД ТАРБИЯСИНИ АМАЛГА ОШИРИШ УСЛУБЛАРИ ВА УЛАРНИНГ МАЗМУНИ

Алиқулова М. (ҚарДУПИ)

Аннотация: Ушбу мақолада оилада фарзанд тарбиясини амалга ошириш услублари ва уларнинг мазмуни ёритиб ўтилган.

Аннотация: В данной статье описаны методы воспитания детей в семье и их содержание.
Annotation: This article describes the methods of raising children in the family and their content.

Калит сўзлар: Оила, бола, қадрият, ҳуқ-атвор, оила, ижтимоий муҳит, тарбия.

Ключевые слова: семья, ребёнок, ценности, поведение (манеры), семья, социальное среда, воспитание.

Key words: Family, Child, value, manners, family, social environment, upbringing.

Ўзбекистонда оиланинг ижтимоий мақомини кучайтириш, уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, оилада соғлом ижтимоий-психологик муҳитни барқарорлаштириш юзасидан кейинги йилларда тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Зеро, оила ўз функциясига кўра жамият ва давлатга ҳар томонлама соғлом авлодни тарбиялаб беришга масъул ҳисобланади.

Албатта, минг асрларким оила бу вазифасини амалга ошириб келмоқда. Аммо, барча даврларда ҳам оилаларда комил фарзандлар етишиб чиққан эмас. Айниқса, дунёда кейинги йилларда оилада бола тарбиясидаги муаммолар янада ортиб бормоқда. Кузатишларга кўра айрим оилалар фарзанд тарбиясида ўзининг тўлақонли вазифасини бажарётгани йўқ. Шу боисдан, бугунги шиддаткор замонда оилавий тарбияга эътиборни янада кучайтириш эҳтиёжи юқори ҳисобланади.

Бизга маълумки, шу кунгача оилаларда бола тарбиясида турли ёндашувлар ва усуллар мавжуд. Мавжуд адабиётлар таҳлилига кўра, оилавий тарбияни амалга оширишда ота-оналар томонидан қуйидаги услублардан фойдаланилади:

1. Авторитар услуб (қаттиққўллик, юқори даражада назорат, совуқ муносабат);
2. Демократик услуб (дўстона муносабат, бола қадриятлари ва индивидуаллигини тан олиш, ҳамкорлик);
3. Либерал услуб (назоратнинг пастлиги, илиқ муносабатлар, мулоқотнинг очиклиги, бефарқлик);
4. Индифферентли услуб (болага совуқ муносабатда бўлиш, мулоқотда ёпиклик).

Ушбу услубларга эътибор қаратадиган бўлсак, уларнинг айнан бир тури бола тарбиясида энг тўғри ва энг самарали дея олмаймиз. Масалан, авторитар услубни мутлақ тўғри услуб дейиш нотўғри. Авторитар услуб болалар ҳатти-ҳаракатидаги мустақиллик, ташаббускорлик ёки ижодкорликнинг ривожланишига йўл бермайди. Маълумотларга кўра,

бундай оилаларда болаларнинг аксарият қисми ўсмирлик даврида келиб кўпинча ота-оналари билан зиддиятга бориб, оиладан узоқлашадилар.

Демократик услубда фарзанд тарбиялаётган оилаларда эса ота-оналар болани мустақил ривожланаётган шахс сифатида идрок этадилар. Улар туғилган кундан бошлаб бола ҳуқуқ ва мажбуриятларга, шу жумладан ўз шахсий имкониятларини тўлиқ рўёбга чиқариш ҳуқуқига эга бўлишига эътибор қаратадилар. Бундай ота-оналар фарзандларини болаларига қулай психологик шароитлар ва ижобий эркинлик билан таъминлашга ҳаракат қилишади. Оилада болани бундай тарбиялашга ёндашув Англия, Канада, АҚШ, Германия мамлакатларига хосдир.

Оилавий тарбиянинг демократик услубида бутун оила аъзолари эр ва хотин, шунингдек, оиланинг бошқа аъзолари ўртасидаги муносабатларда ҳам акс этади. Унда улар ўртасида ўзаро меҳр ва ҳурмат, катталар ва болаларнинг бир-бирига бўлган эътибори, ишончи ва ғамхўрлиги кўзга ташланади. Демократик турдаги оилаларда болалар эрта оилавий муносабатларга кириша бошлайдилар. Масалан, бу кўрсаткич айнан 4-5 ёшли болаларда кузатила бошлайди. Айниқса, бу турдаги оилаларда тарбия топаётган болаларда ташаббускорлик, топқирлик, мустақиллик, ижодкорлик ривожланади. Шу билан бирга, ота-оналар болалар устидан ҳокимиятга эга.

Худди шундай айрим оилаларда бола тарбиясида либерал услубдан фойдаланилади. Кейинги йилларда болалар тарбиясида юзага келаётган муаммолар айнан либерал оилалар хатоси туфайли юз бермоқда десак адашмаймиз. Чунки, бундай оилалардаги бола тарбиясига бефарқлик уларни назоратсиз қолишига, тарбиясининг бузилишига олиб келмоқда. Зеро, бола тарбиясида бефарқлик ва лоқайдлик, унинг хатоларини кўра била туриб тўғри йўлга бошламаслик болаларни ота-оналаридан бегоналашишига олиб келмоқда. Айрим ҳолларда ота-оналарнинг фарзанд тарбиясига бефарқлиги туфайли уларнинг ўқишида ҳам муаммолар келиб чиқиши мумкин.

Индифферентли услубда ота-оналар бола тарбиясига совуқ муносабатда бўладилар ва улар билан мулоқотда “сир бой бермасликка” ҳаракат қиладилар. Яъни, ўзларини ёпик ҳолатда тутадилар. Ота-оналарнинг бундай совуқ муносабати боланинг ота-онадан йироқ бўлишига, доимий қўрқув остида яшашига олиб келади. Натижада бундай оилада тарбия топган болада ҳар қандай жамоага нисбатан адаптациянинг пастлиги, ижтимоий муносабатларга киришишда топтинчоқлик аломатлари кузатилади. Бир кўринишда бу услуб авторитар услубга ўхшаб келса-да, аммо ундан кескин фарқ қиладиган жиҳатлари мавжуд.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш жоизки, оилада фарзанд тарбиясига жиддий муносабатда бўлиш ва бу борадаги усулларни тўғри танлай олиш муҳим ҳисобланади. Зеро, ота-оналарнинг айнан бир услубдан фойдаланиб фарзандларини тарбиялаши келажакда уларнинг ҳаётига салбий таъсир кўсатиши мумкин. Шунинг учун бу масала ота-она учун ўта нозик ва масъулиятли вазифадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Брызгунов И.П., Каситикова Е.В. Непоседливый ребёнок или все о гиперактивных детях. Института психотерапии, 2002 г. 96 стр.
2. Заваденко Н.Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте 2-е изд., пер. и доп. Учебное пособие для вузов. Юрайт. 2018г. 275 стр.
3. Кучима В. Медико-социальные проблемы воспитания подростков. Москва: Педиатр, 2014. 131 стр.

4. Лютова Е. К., Моница Г. Б. Тренинг общения с ребенком (период раннего детства). — СПб.: Издательство «Речь», 2006. — 176 стр.
5. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников. М., 1984. 8 стр.
6. Эгамбердиева Н. Ижтимоий педагогика. Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. 2009, 154 б.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANINING NAZARIY ASOSLARI

Uralova Muxabbat Sanjar qizi

Termiz davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Texnologiya ta'limida amaliy ish mashg'ulotlari tashkil qilishning bu tartibidan o'qituvchi mazkur dars uchun belgilangan aniq buyum yoki ishning xususiyatlarini nazarda tutib foydalanadi. Amaliy ishlar jarayonida o'quvchilarda mehnatga qiziqish va muhabbat singdirib boriladi. Mehnatga qiziqishning muhim talablaridan biri ishlanadigan buyumni to'g'ri tanlashdir. O'quvchilar tayyorlanadigan narsalarni nimaga kerakligi, qaerda ishlatilishini bilishlari kerak. Bu ish turlarini barchasi boshlang'ich sinflarda qo'l mehnati jarayoni o'quvchilardagi kasb tanlash ishlariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: *Texnologiya, mehnat, o'quvchilar, ta'lim, qiziqish, tarbiya, faoliyat.*

Аннотация: Данную методику организации практической работы в технологическом обучении учитель использует с учетом особенностей конкретного предмета или работы, определенных для данного занятия. В процессе практической работы у учащихся прививается интерес и любовь к труду. Одним из самых важных требований к работе является правильный выбор продукта. Студенты должны знать, к чему они готовятся и где они собираются это использовать.

Ключевые слова: *Технология, труд, ученики, образование, интерес, воспитание, активность.*

Annotation: In technology education, the teacher uses this procedure for organizing practical work, taking into account the specifics of the specific object or work identified for this lesson. In the process of practical work, students are instilled with interest and love for work. One of the most important requirements for a job is to choose the right product. Students need to know what they are preparing for and where they are going to use it.

Keywords: *Technology, labor, students, education, interest, upbringing, activity.*

O'quvchilar ishlayotgan materiallarga tejamkorlik bilan munosabatda bo'lishlari, o'z ishlarini rejalashtira bilishlari, materiallarni tejamkorlik bilan sarflashlari, vaqtdan unumli foydalanishlari, o'qituvchi ko'rsatmasiga amal qilishlari, shu bilan birga ish joyini toza va ozada saqlashlari, mashg'ulotdan so'ng sinfni tozalab qo'yishlari kerak.

Barcha fanlarda qo'llanilgani kabi mehnat darslarida ham ta'limning ko'rsatmali vositalaridan foydalaniladi. Jumladan, texnologiya darslarida turli xil namuna, rasm, chizma, sxematik namuna, turli predmetlarning modellari, shuningdek texnika vositalaridan foydalaniladi.

Ma'lumki Respublikamiz mustaqillikka erishib, o'z yo'lini belgilab oldi va bozor iqtisodi yo'nalishini tanladi. Bozor iqtisodi ongli kishilik taraqqiyotining hamma bosqichlarida bo'lgan va bundan keyin ham davom etaveradi. U insonlarga hamisha yo'ldoshdir.

O'quvchilar ongiga jamiyatimizning demokratik asosida iqtisodiy islohatlarni yanada rivojlantirish, ma'naviy-ahloqiy, mehnat tarbiyasi tushunchalarini shakllantirish, mehnat darslarida iqtisodiy tushuncha berish ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat rivojlanishining barcha davrlarida ham ta'lim-tarbiya tizimi muayyan jamiyat va tuzumning ijtimoiy siyosati, uning maqsad hamda vazifalariga hamohang holda qurilgan. Milliy mustaqillikka erishgach O'zbekiston Respublikasi ham o'zi tanlagan ijtimoiy siyosatni amalga oshirmoqda.

Bolalarni yoshlik chog'idan boshlab tevarak-atrofdagi moddiy ne'matlarga, buyumlarga nisbatan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishga, har qanday moddiy ne'mat inson mehnatining mahsuli ekanligini va uni asrab-avaylashga o'rgatib borish zarur. Bolaning jamoatchilik va shaxsiy buyumlarga bo'lgan munosabati ilk yoshlik chog'idanoq oilada, oila a'zolarining shaxsiy va jamoatchilik mulkiga bo'lgan munosabatidan boshlanadi. Albatta, yosh avlodda tejamkorlik, ishbilarmonlik, uddaburonlik kabi sifatlarni shakllantirmasdan turib barkamol shaxsni tarbiyalab bo'lmaydi. Chunki aynan shu sifatlarda bolaning inson mehnati mahsuliga, jamoatchilik mulkiga to'g'ri munosabati, uni asrab-avaylash, boyitishga hissa qo'shish istagi yotadi. O'sib borayotgan yosh avlodda bunday sifat va fazilatlarni shakllantirish ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga, pedagogik mahoratni qay darajada egallaganligiga bog'liqdir.

Mehnat fanlar asosini chuqur va amaliy o'zlashtirishda, bolalarni mehnatga bo'lgan munosabatini ijodiy ish faoliyatida mustaqil shakllantirishda, fikr yuritishga o'rgatuvchi ilmiy vositalardan biridir. Ko'p asrlik tajriba shuni ko'rsatadiki, insonlarning mehnati tufayli cheksiz boyliklar va imkoniyatlarning yechiladi. Texnologiya fani iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili hisoblanib, o'quvchilarning chuqur iqtisodiy bilimini mustahkamlaydi.

Hali-hanuz iqtisodiy mehnat tarbiyasida ilg'or umumbashariy va milliy g'urur, ularning tarbiyaviy xarakteri o'z ifodasini topgani yo'q. SHuning uchun mehnat darslarida o'quvchilarning iqtisodiy faolligini oshirish va tadbirkorlik mehnat faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish va kuchaytirish lozim.

Mehnat tarbiyasi, mehnatga munosabatni tarbiyalash maktabdagi o'quv hamda sinfdan tashqari ishlarning o'zagi, maktabning hayot bilan aloqasini mustahkamlashning asosiy yo'lidir. O'quvchilar mehnatga ruhiy va amaliy tayyorlash maktabning asosiy tarbiyaviy vazifalaridan biridir.

Maktabning turmush bilan aloqasi kundan-kunga mustahkamlanib bormoqda, sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar o'zlarining mustaqilliklari va tashabbuskorliklarini namoyish eta oladigan, ularga jamiyat foydasi uchun tashkil etilgan mehnatning go'zalligi va quvonchini, jamoaning kuchini his etishlariga yordam beradigan yangi shakl va usullarlari aniqlanmoqda.

O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarni davom ettirilishi to'garak ishlari, jumladan "Mohir qo'llar", "Badiiy kashtachilik to'garaklari" kabi to'garaklar keng tarqalgandir.

O'quvchilarni mehnat faoliyatiga ruhiy va amaliy tayyorlash o'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatining har xil turlarida qatnashayotgan vaqtlarda xilma-xil tarbiyaviy tadbirlarni qo'llash orqali amalga oshirilishi kerak.

O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ish maktabning butun ta'lim – tarbiyaviy ishlarining ajralmas qismi bo'lib, u bolaning har tomonlama rivojlantirish, darslarda egallayotgan bilimlarini mustahkamlash, chuqurlashtirish, amalda qo'llanishga yordam beruvchi muhim vositalardan biridir. Sinfdan tashqari ish ayni bir vaqtda o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, mehnat ta'lim va tarbiyasi bolalarda fan texnika, sa'natning turli sohalariga qiziqishini o'stirish masalalarini hal etishga yordam beradi.

Texnologiya ta'limi bo'yicha sinfdan tashqari ishlar texnik texnologiya darslarining davomi qo'shimchasidir. O'quv mashg'ulotlari bilimlarga qiziqishini o'stiradi, sinfdan tashqari ish darsida bilimlarni kengroq qo'llash hamda chuqurlashtirish imkonini beradi. SHu bilan birga sinfdan tashqari ish darsda berilgan materiallarni aynan takrorlamasligi kerak, u sinfdagi ishdan o'zining o'yin, qiziqarli xarakterdaligi bilan ajralib turadi. Sinfdan tashqari ish o'quvchilarga ishning o'zlariga ko'proq yoqqan, o'zlarini ko'proq qiziqtirgan turini tanlashlari uchun imkon yaratadi. Faqat sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarning individual ijodiy qobiliyatlari yorqinroq namoyon bo'ladi, bu yerda ular istalgan ish bilan shug'ullanishlari, qo'yilgan maqsadga erishish uchun kerak bo'lgan vaqt va kuchini sarflashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. V.Pereverten. "O'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish" T. "O'qituvchi". 1990 y.
2. Babanskiy Yu. K. Hozirgi zamon umumiy ta'lim maktabida o'qitish metodlari. T.: «O'qituvchi», 1990 – 230 bet.
3. Vorobyov L. I. Mehnat ta'limi va kasb tanlashga yo'llash metodikasi. – T.: «O'qituvchi», 1980 – 280 bet.
4. Mavlanova R. va boshqalar. Mehnat ta'limi metodikasi. – T.: «O'qituvchi», 1986 – 248 bet.
5. H.Sanakulov D.Khodiyeva M.Satbayeva "Labor and its teaching methods" Tashkent-2007

НОРМАТИВ-МЕТРОЛОГИК КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Б. С.Каримов (ҚарДУ)

Аннотация: Мазкур мақолада таълим усуллари таллаш, норматив-метрологик ваколатнинг шакллантириладиган компоненти моҳияти, унга самарали ақлий фаолиятни, ноаниқлик ҳолатларида профессионал фаолият натижалари учун шахсий жавобгарликни англаган ҳолда ечимни излаш ва ўқув-профессионал вазифаларни ҳал қилишда шахслараро ўзаро ҳамкорликни қўллаб-қувватловчи усуллар мазмуни ёритилган.

Калит сўзлар: усул, норматив-метрологик ваколат, шахслараро, ҳамкорлик

Аннотация: В данной статье описаны выбор методов обучения, сущность формирующегося компонента нормативно-метрологической компетентности, содержание методов, обеспечивающих межличностное взаимодействие при решении учебных и профессиональных задач, поиск решений с четким пониманием эффективной мыслительной деятельности, личной ответственности за результаты профессиональной деятельности.

Ключевые слова: метод, нормативно-метрологический орган, межличностное сотрудничество.

Annotation: This article describes the choice of teaching methods, the essence of the emerging component of normative metrological competence, the content of methods that provide interpersonal interaction in solving educational and professional problems, the search for solutions with a clear understanding of effective mental activity, personal responsibility for the results of professional activity.

Key words: method, normative and metrological body, interpersonal cooperation.

Ўқув-профессионал вазифалар ҳал қилинадиган амалий машғулотлар норматив-метрологик ваколатни шакллантиришга қаратилган талабаларнинг ўқув-профессионал ишини фаоллаштириш, бошқариш ва диагностика қилишнинг асосий воситаларидан биридир. Талабаларнинг назарий билимларини рўёбга чиқариш ва ўзлаштириш учун амалий ва маъруза машғулотларини алмашлаб туриш тавсия этилади.

Амалий машғулотларда талабалар норматив ҳужжатлар, маълумотнома материаллари билан ишлашни, техник ҳужжатларни тайёрлашни, чизмалар, схемалар, жадвалларни тузишни, геометрик аниқликни тавсифловчи параметрларни ҳисоблашни ўрганадилар.

Норматив-метрологик ваколатни шакллантиришга қаратилган амалий машғулотларни ташкил этиш қуйидагиларни таъминлайди:

- ўқув-профessional вазифаларни тўғри ва ўз вақтида бажариш сабабини шакллантириш, турли даражадаги ўқув-профessional вазифаларни қўллаш орқали когнитив фаолликни ривожлантириш;
- кичик гуруҳларда талабалар билан ишлашда шахслараро ҳамкорлик;
- талабалар индивидуал вазифани бажаришида уларнинг ўқитувчи билан ўзаро ҳамкорлиги стратегияси;
- талабаларда ўқув-когнитив фаолиятни (маъруза материаллари, услубий кўрсатмалар ва тавсиялар, маълумотномали ва меъёрий ҳужжатлар ёрдамида) мустақил ташкил этиш усулларини такомиллаштириш.

Бўлажак муҳандисда ўқув-профessional вазифаларни ҳал қилиш орқали норматив-метрологик ваколатни шакллантириш жараёнининг муваффақияти амалий машғулотларнинг сониға, уларни ўтказишнинг тизимлилиги ва мунтазамлигига ҳамда ўқитишнинг фаол усулларини қўллашга боғлиқ.

Таълим усулларини танлаш, биринчи навбатда, норматив-метрологик ваколатнинг шакллантириладиган компоненти моҳияти билан белгиланиб, унга самарали ақлий фаолиятни, ноаниқлик ҳолатларида профessional фаолият натижалари учун шахсий жавобгарликни англаган ҳолда

ечимни излаш ва ўқув-профessional вазифаларни ҳал қилишда шахслараро ўзаро ҳамкорликни қўллаб-қувватловчи усуллар мос келади.

Белгиланган қоидаларни ҳисобга олган ҳолда норматив-метрологик ваколатни шакллантириш усуллари тизими ижодий фаолият тажрибасини ривожлантириш усулларини ўз ичига олади.

Ижодий фаолият тажрибасини ривожлантириш усуллари - бу янада унумли ақлий фаолиятга, муаммони ҳал қилиш учун мақсадли онгли изланишга ёрдам берадиган усуллардир. Улар мураккаб шароитларни қўллаш усуллари, ижодий муаммоларни жамоавий ҳал қилиш усуллари, ижодий изланишларни жамоавий рағбатлантириш усулларини ўз ичига олади.

Ушбу усулларни батафсил кўриб чиқамиз [125, с. 235-238].

Қийинлаштирувчи шароитларни қўллаш усуллари:

1. Янги вариантлар усули — бу вазифани янгича, бошқача бажариш, бир нечта ечим вариантлари мавжуд бўлганда уни амалга оширишнинг янги вариантларини топишдан иборат. Масалан, ушбу усул талаба олдида ўхшашлик усули билан қўндирмани конструктив танлаш вазифаси турганида қўлланилади.

3. Ахборот етишмаслиги усули — талабалар фаолиятида махсус фаоллик вазифаси қўйилганда қўлланилади. Бунинг учун машинасозлик соҳаси муҳандиси фаолиятининг ҳақиқий хусусиятларини акс эттирувчи ўқув-профessional вазифанинг дастлабки шarti маълумотларнинг аниқ етишмаслиги билан намоён бўлади. Масалан, тишли ғилдиракнинг шакли ва жойлашуви аниқлигини меъёрлаштириш. Бундай ҳолатда талаба мустақил равишда маълумотнома адабиёти бўйича аниқлаши, норматив ҳужжатлардан танлаши, турли фанлардан билимларни қўллаши керак бўлган қўшимча маълумотлар талаб қилинади.

4. Рекодификация усули - ҳодисани “ўтказиш” ҳолати билан боғлиқ бўлган янги ва оригинал ғояларни яратиш учун ҳодисани бошқача тарзда ифода этишдир. Масалан, тарқатиш клапани механизмининг муайян тури умумий турдаги чизма, компановка чизма, қаттиқ жисмли модель, эксплуатацион хусусиятлар сифатида тақдим этилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пидкасистый, П.И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы /П.И. Пидкасистый, Л.М. Фридман, М.Г. Гарунов. - М.: Педагогическое общество России, 1999. - 354 с.
2. Karimov B.S. Talabalarda metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish mexanizmlari. – QarDU xabarlari, №4-. 179 б
3. Karimov B.S. Talabalarda meyoriy-metrologik kompetensiyalarni shakllantirish darajalari va ko‘rsatkichlari . –Xalq ta’limi, №6-. 61 б

ТАЛАБАЛАРДА НОРМАТИВ-МЕТРОЛОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МЕТОДИК ЖИХАТЛАРИ

Б. С.Каримов (QarDU)

Хар бир соҳа ўз йўналиши бўйича кадрларни салоҳиятли, касбий хабардорлик даражаси сифатли бўлишини назарда тутди. Муҳандиснинг профессионал хабардорлигини шакллантириш муаммоси ҳозирги вақтда қабул қилинган қарорлар учун шахсий масъулиятни англаган профессионал мутахассисларга жамиятнинг ижтимоий эҳтиёжи туфайли фаоллашди.

Касб-ҳунар таълими тизими ушбу муаммони талабаларнинг профессионал малакасини шакллантириш бўйича фаол психологик ва педагогик тадқиқотлар ўтказиш йўли билан жавоб қайтарди.

Луғатларда “хабардорлик” тушунчаси “нимадир ҳақида мулоҳаза юритишга имкон берувчи билимларга эга бўлиш, билимдонлик, ишонччилик” “ваколатга, ҳуқуққа эгалик”, “билимдонлик, ишонччилик”, “индивид (номзод, ижрочи)нинг муайян ваколат соҳасидаги ютуқлари даражаси” сифатида талқин этилади [29].

Маълумки, хабардорлик тушунчаси бир қатор тадқиқотчилар, шу жумладан, Ж. Равен, Б.

Оскарссон ва бошқаларнинг тадқиқот мавзусига айланиб, олимлар ушбу сифатни шакллантиришнинг устувор ролини таъкидлаган ҳолда айни пайтда хабардорлик моҳиятини талқин қилишнинг турли ёндашувларини кўрсатиб, унинг асосига турли таққослашларни қўйишган.

Ж. Равен ўзининг “Замонавий жамиятда хабардорлик” илмий ишида хабардорликка кенг талқин берган. Ушбу ҳодиса турли компонентлардан иборат бўлиб, уларнинг аксарияти бир-биридан мустақилдир. У хабардорликни муайян соҳада муайян ҳаракатни амалга ошириш учун зарур бўлган махсус қобилият, жумладан, тор доирада махсус билим, махсус фан кўникмалари, фикрлаш усуллари, ўз ҳаракатлари учун масъулиятни тушуниш сифатида белгилайди. Яъни хабардорлик фаолиятнинг ушбу турига чуқур кизиқиш шартида инсон қадриятлар билан органик бирликда намоён бўлади [135].

Хабардорликка “мустақил ва масъулиятли ҳаракат қилиш имконини берувчи руҳий ҳолат каби, инсоннинг муайян меҳнат вазифаларини бажариш қобилияти ва маҳоратига эга бўлиши каби... профессионал талабларга жавоб бериш даражасини индивидуал тавсифлаш” деб таъриф беради [106, 114-б.].

“Профессионал хабардорлик” тушунчаси эса уни педагогика фанида кўриб чиқишда тадқиқ қилинаётган масалаларда илмий ёндашувларнинг (шахсий-фаолиятли, тизимли, контекстуал, ваколатларга эга) хилма-хиллиги туфайли турлича ва ҳар хил пландаги талқин этиш кузатилади.

“Профессионал хабардорлик” тушунчаси педагогикада қўлланиладиган “ваколатлик”, “профессионализм”, “малака”, “қобилият”, “тайёрлик” каби кенг қўлланиладиган тушунчалар билан боғлиқлик нуқтаи назардан кўриб чиқилади.

Профессионал хабардорлик - “профессионал фаолиятнинг мақсадларига эришиш учун етарли бўлган нафақат билимлар, кўникмалар, тажриба даражасини, балки шахснинг ижтимоий-ахлоқий позициясини ҳам акс эттирувчи мутахассиснинг амалий ва шахсий фазилатларининг ажралмас характеристикаси” деб ҳисоблайди [154, 44-б.].

Профессионал таълим назариясида профессионал хабардорлик мутахассиснинг малакавий талаблари билан белгиланади, деб таъкидлаган ҳолда, хабардорлик деганда инсоннинг жамиятда айна пайтда қабул қилинган меъёрлар ва стандартларга мувофиқ профессионал вазифаларини бажаришга тайёрлиги ва қобилиятини белгиловчи яхлит профессионал-шахсий хусусиятини тушунишади. Уларнинг фикрига кўра, профессионал хабардорлик мутахассиснинг малака даражаси кўрсаткичи сифатида кўрилиши мумкин [144].

Профессионал малака - шахснинг, мутахассиснинг билимлар ва кўникмалар тизимини, одатий муаммоларни ҳал қилишнинг умумий усулларини ўз ичига олган ажралмас хислатидир [64].

Ушбу талқиндаги мутахассиснинг хабардорлиги таркиби когнитив, мотивацион, фаолиятли, аксиологик ва ижтимоий жиҳатлар билан ифодаланади; унда амалдаги профессионалнинг барча таркибий қисмлари билан боғлиқ бўлган таълимнинг сифатли натижаларини қайд этилган бўлиб, мутахассисни олий таълим муассасида тайёрлаш жараёнида ривожлантиришда тегишли йўналишларни ҳам назарда тутди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, хабардорлик - профессионал фаолиятни самарали амалга оширишни таъминлайдиган ҳаракатларнинг умумий усуллари дир. Шундай экан хабардорлик мкаммоси ўзига зос илмий изланишларга эҳтиёж сезиши билан аҳамият касб этади.

1. Большой толковый психологический словарь Т.1 (А - О); Пер. с англ. [Текст] / Ребер Артур. - ООО «Издательство АСТ»; «Издательство «Вече», 2001. - 592 с.
2. Зеер, Э.Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования [Текст] / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. - 2005. - № 4. - С.23 - 30.
3. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [Текст] / Дж. Равен. - М., 2002. - 396с..
4. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. - М.: РАГС, 1996. - 170 с..
5. Сластенин, В.А. Основные тенденции модернизации высшего образования [Текст] / В.А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. - 2004. - №4. - С.43-49..
6. Северов, В.Г. Формирование профессиональной компетентности рабочих в процессе начального профессионального образования.: автореф. дис. канд. пед. наук [Текст] / В.Г Северов. -Магнитогорск: МаГУ, 2002. - 24 с.
7. Karimov B.S. Talabalarda meyoriy-metrologik kompetensiyalarni shakllantirish darajalari va ko'rsatkichlari . –Xalq ta'limi, №6-. 61 б

ЎҚИТУВЧИ ШАХСИ ВА УНИНГ ЖАМИЯТДА ТУТГАН ЎРНИ

Қарши тумани 12-умумтаълим

мактаби ўқитувчиси

Н.А.Чориева

Аннотация: Ушбу мақола ўқитувчиларнинг шахси ва ҳозирги кунда уларнинг жамиятдаги ўрни ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Педагогика, психология, диний манбалар, таълим-тарбия.

Аннотация: В данной статье рассматривается личность учителей и их место в современном обществе.

Ключевые слова: Педагогика, психология, религиозные источники, образование.

Annotation: This article discusses the personality of teachers and their place in modern society.

Keywords: Pedagogy, psychology, religious sources, education

Ўқитувчилик касби ёш авлод таълим-тарбияси билан шуғулланиши ҳамда жамият тараққиётига хизмат қилиши нуктаи назаридан ижтимоий соҳа вакиллари орасида етакчилик қилади. Энг қадимги касблардан бири ҳисобланган ўқитувчилик, унинг фаолият йўналишлари, хусусиятлари, жамият тараққиётидаги ўрни каби масалалар диний манбалар билан бир қаторда мутафаккирлар, педагог ва психолог олимлар томонидан кенг тадқиқ этилган.

Жумладан, қадимий диний манбалардан бири бўлмиш зардуштийлик динининг муқаддас китоби “Авесто”да таълим билан шуғулланувчи коҳинларнинг вазифалари ва педагогик муаммолар ҳақида ҳам маълумотлар берилган. “Авесто” таълим-тарбия беришда муҳим манба бўлиб хизмат қилган. “Ҳар бир кишини шундай тарбиялаш зарурки, у аввало яхши ўқишни ва сўнгра ёзишни ўрганиб, энг юксак поғонага қўтарилсин” [Йўлдошев Ж., Ҳасанов С. “Авесто”да ахлоқий-таълимий қарашлар. Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 68 б.; 17-б.].

Таълим бериш билан шуғулланган уламо-коҳинлар жамият маънавий муҳитида юқори мавқега эга бўлганлар. Коҳинлар болалар етти ёшга тўлганида уларга “муқаддас кўйлак” кийган ҳолда куёшга қараб муқаддас китобдаги маънавий бойликни улуғловчи дуоларни такрорлаганлар. Мураббийлар таълим беришда турли усуллардан фойдаланиш билан бир қаторда қатор меҳнат тарбиясини ҳам амалга оширганлар. Бундан ташқари, жамият аъзолари ўзаро муносабатларини тартибга солиш, оилавий қадриятлар ҳамда диний қадриятларга тўғри муносабатни шакллантириш билан ҳам шуғулланганлар. [Йўлдошев Ж., Ҳасанов С. “Авесто”да ахлоқий-таълимий қарашлар. Тошкент: Ўқитувчи, 1992. 68 б.; 22-б.].

Муқаддас диний манбалардан яна бири ислом таълимотида ҳам илм олиш, илм ўргатиш билан бир қаторда устозларга муносабат ҳамда уларнинг фаолият меъёрлари борасида қатор фикрлар баён этилган. Имом Исмоил Бухорий томонидан жамланган ва бугунги авлодларгача етиб келган “Ал-жомий ас-саҳиҳ” асаридаги маълумотлар асосида илм ўргатувчи – устозлар, илм ўрганувчилар ва бошқа жамият аъзолари амал қилиши лозим бўлган қуйидаги талабларни ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

- илм ўрганишнинг барча учун ва ҳар доим фарз эканлиги, зеро, илм ўрганиш тоат-ибодатга тенглаштирилганлиги;
- илмни тўғридан-тўғри қабул қилмасдан, муҳокама ва мунозара йўли билан ўрганиш;
- илмни ўрганиш, бошқаларга ўргатиш ва илмига қатъий амал қилиши лозимлиги;
- илмни фаҳмлаб, теран тушуниб, англаб ўрганиш, эса мустаҳкам сақлаш;
- илм берувчи овози ва фикрларининг тингловчилар учун тушунарли, эшитиларли, меъёрларга мос бўлиши лозимлиги;
- илм берувчининг фикрини жим туриб, диққат билан эшитиш, тушунмаганини сўраб ўрганишдан тортинмаслик ва ҳ.к. [Бухорий, Имом Исмоил. Ал-жомий ас-саҳиҳ. Тошкент, 1991. 328 б. ; 28-51-б.].

Буюк олимларнинг педагогик асарлари ва фаолиятларининг ижтимоий-педагогик йўналтирилганлиги уларнинг, авваламбор, ҳаётга ҳар томонлама тайёрлаш ҳисобланган таълим мазмунига доир таҳлилларида ўз ифодасини топган. Мутафаккирлар шахснинг жамиятда ўз ўрнини белгилаб олишини таъминлаб берувчи энг муҳим сифатлар қаторига меҳнатсеварлик, халқпарварлик, адолатлилик, сабр ва қаноатлилик, меҳрибонлик, виждонлилик, ҳалоллик, меҳр-оқибатлилик, тақводорлик кабиларни киритадилар.

Шарқда “муаллими соний” номи билан машҳур бўлган Абу Наср Форобий (873-950) муаллимнинг ижтимоий ҳаётда тутган ўрни ва унинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида ибратли ғояларни илгари сурган. Форобий ижтимоий педагогик фаолиятда ўқитувчига етакчи ўрин эгаллашини таъкидлаб, унинг фаолиятини – жамиятнинг келажаги унга боғлиқ бўлган ҳукмдор фаолиятига қиёслайди.

Форобийнинг фикрича, муаллим - ақл-фаросатга, чиройли нутққа эга бўлиши ва болаларга айтмоқчи бўлган фикрларни тўла ва аниқ ифодалай олишни билмоғи зарур. Шу

билан бирга, ўз ор-номусини қадрлаши, адолатли бўлиши лозим. Ана шундагина у инсонийликнинг юксак даражасига эга бўлади ва бахт чўққисига эришади. Мутафаккир ўқитувчи шахсига хос қатор фазилатларга холисона, одилона, оқилона шарҳ бериш имкониятига эришган буюк зотдир. Шунинг учун мазкур шарҳлар, илмий иловалар, теран фикрлар, ибратли мулоҳазалар ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган.

Форобийнинг таъкидлашича, бахт-саодатга элтувчи етук жамоа раҳбари (жумладан, ўқитувчи) комил инсон учун зарур бўлган барча фазилатларни ҳамда етук раҳбар учун шарт бўлган хислатларни эгаллаган бўлиши керак. Акс ҳолда, кўзланган мақсадга эришишда турли тўсиқлар вужудга келади. Форобий оқил инсонлар ҳақида гапириб, ақлли деб шундай кишиларга айтиладики, улар фазилатли, ўткир мулоҳазали, фойдали ишларга берилган, ёмон ишлардан ўзларини четга олиб юрадилар. Бундай кишиларни оқил дейдилар, деган эди. Аллома оқиллар бор жойда ҳеч қачон муаммолар ва келишмовчиликлар бўлмаслигига ишора қилади. Унинг фикрича, устоз шогирдига зуғум қилишга, шунингдек, кўп ҳолларда ён беришга интилмаслиги даркор. Чунки ортиқча зуғум шогирдда устозга нисбатан нафрат уйғотади. Агарда шогирд устознинг кўнгли юмшоқлигини пайқаб қолса, бу ҳол устозни менсимасликка, охир-оқибатда у берадиган билимдан совиб кетишга олиб келади [Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шахри.-Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги нашриёт, 1993.-224 б.; 89-б.]. Форобий муаллимларнинг оқил бўлиши уларнинг жамиятдаги хизматини ва мавқеини оширишини таъкидлайди. Улар бераётган тарбия шу халқ, шу миллатнинг амалий тажрибаларини кейинги авлодга етказиш асосида ёшларни иш-ҳаракат, касб-ҳунарга ўргатишдир. Агар ёш авлод касб-ҳунарга қизиқадиган бўлсалар, қизиқиш уларни бутунлай касб-ҳунарга йўлласса, демак, улар касб-ҳунарни чинакам эгаси бўла оладилар, деган хулосага келади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Боймуродов Г. Педагогик касбга тайёргарлик самараси. Узлуксиз таълим журнали. 2014.3-сон. –Б. 42.
2. Беҳбудий, Маҳмудхўжа. Танланган асарлар. Тошкент: Маънавият, 2006. – 280 б.
3. Мавлонова Р. ва бошқалар. Педагогика назарияси ва тарихи. –Т.:2010. – 467 б.
4. Мақсадова М. Бўлғуси бошланғич синф ўқитувчилари касбий тайёргарлигининг психологик асослари. Психол.фан.ном. ... дисс. Тошкент, 2011. – 162 б.

NOORGANIK VA BOSHQA KIMYO FANLARINI O‘QITISHDA FAOLIYATLI YONDASHUVNI AMALGA OSHIRISH YO‘LLARI Xolmurodova L.

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya. Mamlakatimiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, bilimga asoslangan yondashuvdan kompetentli yondashuvga o’tish, o’rganilayotgan kimyo fanlar tarkibiga bilim, ko’nikma va malakalar tizimidan tashqari, o’qituvchining kasbiy faoliyati tizimida amaliyotga tatbiq etish tajribasi ko’nikmasini kiritish zaruriyatini keltirib chiqardi.

Tayanch so‘zlar: kimyo, o‘qituvchi, faoliyatli, kontekstual, yondashuv, tizim, amaliyot.

Аннотация. Модернизация системы образования страны, переход от познавательного подхода к компетентному, помимо системы знаний, навыков и умений при изучении химических наук, обусловили необходимость внедрения практических навыков в систему профессиональная деятельность учителей.

Ключевые слова: химия, учитель, активный, контекстный, подход, система, практика.

Annotation. Modernization of the education system of the country, the transition from a knowledge-based approach to a competent approach, in addition to the system of knowledge, skills and abilities in the study of chemical sciences, necessitated the introduction of practical skills in the system of professional activity of teachers.

Keywords: chemistry, teacher, active, contextual, approach, system, practice.

Faoliyatli yondashuv asosida o'qituvchilarni ta'lim-tarbiya berish jarayoniga tayyorlashning psixologik-pedagogik jihatlarini bir qancha olimlar tomonidan o'rganilgan [1-4, 6].

Kimyoni o'qitish metodikasi ustidagi tadqiqotlar aqliy harakatlarning bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasiga e'tibor qaratgan holda olib borilgan [3, 6].

Xususan, faoliyatli yondashuviga asoslangan holda "Faoliyatli ta'lim nazariyasi asosida kimyoni o'qitish metodikasi" [7] qo'llanmasida ko'proq e'tiborni metodologik tavsifdagi bilimlarga berishni, shu bilan birga darsliklarda ham, umumiy kimyoni o'rganish jarayonida ham ularni tashkil etishning faoliyatli yondashuv asosida mustahkamlashni taklif qiladi.

Ma'lumki, P. Ya. Galperin o'zlashtirish jarayonining besh bosqichini ajratib ko'rsatgan: birinchisi - harakatlarning dastlabki asosining sxemasini tuzish; ikkinchisi - harakatni moddiy yoki moddiylashtirish ko'rinishida shakllantirilishi (tashqi tayanch algoritmlar ko'rinishida); uchinchisi - harakatni umumlashgan tashqi nutq, lekin kengaytirilgan va avtomatlashtirilmagan sifatida shakllantirilishi; to'rtinchisi - o'zi o'zi uchun harakatlarni tashqi nutqi, aqliy shaklda, bu harakat shakllanishini tezkor qisqarishi va avtomatlashtirilishiga olib keladi; beshinchisi - ichki nutqda harakatni shakllantirilishi, ong osti darajasida harakatni to'liq avtomatlashtirilishi, ongning mavjudligi bilan faqat natija va hal qiluvchi bosqich birinchi-harakatning mo'ljalni olish sxemasini tuzish bilan bog'liq.

Aqliy harakatlarning bosqichma - bosqich shakllantirish nazariyasida harakatlarning sakkiz xili, ulardan to'rttasi eksperimental tasdiqlangan bo'lib, harakatlanish mo'ljallarning asosi (o'qitish turlari) belgilangan. Eksperimental va o'zini operatsionalligi jalb qiluvchi nazariya o'tgan asrning yetmishinchi-saksoninchi yillarida kimyoni metodik tadqiqotlarida ommalashib, uning asosida masalalar to'plami, talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish uchun o'quv qo'llanmalar ishlab chiqilgan. Biroq, yigirma birinchi asrning boshlariga kelib, bu nazariyaga qiziqish so'na boshladi. So'nggi yillarda P. Ya. Galperin yana bir motivatsiya-bosqichini joriy etishni zarur deb hisobladi, uning vazifasi muvaffaqiyatli o'qitish uchun zarur ijobiy motivatsiyani yaratishdan iborat edi. P.

Ya. Galperinning nazariyasi talabalarda kimyo fanini o'rganishda ifodalangan motivatsiya mavjud bo'lgandagina mukammal ishlagan va talabalarda o'rganish uchun motivatsiyaning yo'qligi deyarli ijobiy natija bermagan. Muammo shundaki, faoliyatning motivatsion imkoniyatlari faoliyatning o'zi uchun katta emas, shuning uchun bu nazariya ta'lim olishga ma'no bera olmagan. Kontekstual yondashuvini va belgi-kontekstual ta'limot nazariyasini qo'llanilganida vaziyat tubdan o'zgaradi. Mazkur nazariya, psixologiyada rivojlangan o'qitishning faoliyat nazariyasiga; faol ta'limotning shakl va turli-tuman usullardan foydalanishning tajribasini nazariy umumlashtirilishiga; talabani bo'lajak kasbiy faoliyatining sub'ektlilik va ijtimoiy kontekstlarini uning o'quv faoliyati jarayoni va natijalariga ma'no-mazmunini shakllantiruvchi ta'siriga asoslanadi.

Kontekstual yondashuv - faoliyatli yondashuvning rivojlanishidir. Kontekstli ta'limot nazariyasining asosiy holati - o'quv jarayoni doimo ma'noviy kontekstga egadir. Fikrimizcha, kontekstning ko'plab ta'riflaridan kelib chiqib, pedagogik vazifalarni hal qilish uchun "kontekst" atamasining eng maqbul ta'rifi "atrof-olam, vaziyatlar, shartlar va shu kabilar bo'lib, uning atrofida tadqiq etilayotgan hodisa amalga oshiriladi". Kontekst, ilmiy bilishning ijtimoiy-madaniy kontekstini, o'quv mashg'ulotining mazmuni (ta'lim matni), didaktik (pedagogik o'zaro hamkorlikning, ta'lim muhitlarining), shaxsiy ahamiyatga ega kontekstni ajratib ko'rsatadigan va belgilaydigan asosiy kategoriya sifatida batafsil tahlil qilingan, bunda didaktik kontekst bilan o'quv mashg'ulotlarining o'zaro bog'langanligi, ta'lim kontekstini tashkil etadi [5, 37-b.]. Kontekstli ta'lim "talabani o'quv faoliyatini mutaxassisning kasbiy faoliyatiga aylantirish shart-sharoitlarini ta'minlaydigan, kasbiy mehnatning predmeti va ijtimoiy mazmuni dinamik tarzda modellashtirilgan ta'lim" sifatida talqin qilinadi [2].

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, kontekstual ta'lim nazariyasi kimyo mutaxassisliklari talabalarini o'qitishda hozirgacha kamdan-kam hollarda qo'llanilib kelinmoqda. Kimyo-texnologlarini tayyorlash bo'yicha, mutaxassis faoliyatining pedagogik loyihasini ifodalovchi faoliyat modelini ishlab chiqishda ijobiy tajriba ma'lum, u o'zida talabalarning o'quv faoliyatidan mutaxassisning kasbiy faoliyatiga o'tish tizimini belgilovchi kasbiy funksiyalarni va masalalarni u tomonidan hal qiladigan tizimlar va oliy ta'lim muassasalarida kimyo muhandislar tayyorlash uchun asosiy yo'nalishlari bo'yicha tabaqalashtirilganligida namoyon bo'ladi. So'nggi paytlarda kontekstual yondashuv g'oyalaridan kimyo fani o'qituvchilarini tayyorlashda foydalanish yaxshi natijalarga olib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.A.N. Leontev i sovremennaya psixologiya / red. A.V. Zaporozhskiy. - M.: Moskovskiy Universitet, **2019.** - 288 s.
- 2.Verbitskiy A.A. Kontekstnyy podkhod i stanovlenie novoy obrazovatelnoy paradigmy: (Nauchnye trudy MIM LINK. Vyp. 2.). - Jukovskiy (Mosk. Obl.): Izd-vo MIM LINK, 2000. - 42 s.

3. Galperin P. Ya. Vvedenie v psixologiyu. - M.: Universitet, 2000. - 336 s.
4. Давыдов В.Н. Интегративно-проектный подход во внеурочной работе по химии. Монография. - SPb.: Izd-vo RGPU im. A.I. Gersena, 2002. - 104 s.
5. Duboviskaya T.D. Konteksty soderjaniya obrazovaniya i ix didakticheskaya interpretatsiya // Pedagogika. - 2003. - № 10. - S. 35-40.
6. Talызina N.V. Upravlenie protsessom usvoeniya znaniy (psixologicheskie osnovy). - M: Izd-vo Mosk. Un-ta, 1984. - S. 107.
7. Sorokin V. V. Metodika obucheniya ximii na osnove deyatelnostnoy teorii ucheniya. - M.: Izd-vo MGU, 1992. - 223 s.

OLIY PEDAGOGIK TA'LIMNI DIVERSIFIKATSIYALASH SHAROITIDA TALABALARNI FAOLIYATGA TAYYORLASH VAZIFALARI

Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna

Termiz davlat universiteti

Diversifikatsiya sharoitida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ma'naviy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar oliy ta'limdagi faoliyatga ham ta'sir qilishi shubhasiz.

Bizga ma'lumki, 1998 yilda Fransiyada bo'lib o'tgan 1-Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyada universitet ta'limiga uchta global tahdid aniqlandi:

- 1) moliya (davlat oliy ta'lim tizimi davlatning jiddiy moliyaviy yordamisiz amalga oshmaydi);
- 2) mazmun jihati (ta'limning asosiy xususiyati yo'qoladi);
- 3) "tadbirkor ta'lim muassasalari".

Har bir pedagog jamiyati bilan ta'limning integratsiyasi ajralmas ekanligini tushunishi kerak. Davlat siyosatining maqsadi esa bitta bo'lishi lozim. Inson "...uning munosib hayot kechirishi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan shunday ta'limga muhtojdir" [1]. "Ta'limning (inson rivojlanishining) asosiy tarkibiy elementlari uchta ajralmas tomon (yoki sifat) - o'rganish tajriba, bilim, ko'nikma, malakalarni uzatish jarayoni sifatida, tarbiya shaxsni ijtimoiylashtirish jarayoni sifatida va ta'lim bilan keng tanishish jarayoni sifatida namoyon bo'ladi. [3].

Ta'lim tizimi o'z faoliyatini strategik muammoni hal qilishga yo'naltiradi. Shaxsni izchil rivojlantirishga, uni mahalliy va jahon ilm-fani va madaniyatining eng yuqori yutuqlari bilan tanishtirishga, jamiyatda insonparvarlik, umuminsoniy axloqni qayta tiklashga qaratilgan mamlakatdagi yagona uzluksiz ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarini ilmiy ta'minlash, erkinlik, ezigulik, inson qadrigimmati, ijtimoiy adolat, fuqarolik va vatanparvarlik g'oyalari. [4].

Ta'lim amaliyotida uning asosiy qoidalarini keyinchalik amalga oshirish bilan shaxsga yo'naltirilgan modelni qurishga o'tish kerak. Ta'limning asosiy maqsadi - bu maqsadga erishish vositasi

bo‘lib xizmat qiladigan bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish emas, balki o‘quvchi shaxsini rivojlantirishdir.

Iqtisodiyot va madaniyatni yuksaltirishda oliy ta‘limga jiddiy garov qo‘yish zarur, bu esa o‘z navbatida “burilish nuqtasi bo‘lishi, hozirgi vaziyatni o‘zgartirishni kafolatlaydigan aniq va samarali amaliy harakatlar dasturida alohida ajralib turishi kerak. Insonga, uning ta‘lim-tarbiyasiga, ilm-fan va madaniyat rivojiga yo‘naltirilgan sarmoya, jamiyatning intellektual, ma‘naviy va insoniy salohiyatini safarbar etishgina mamlakatni boshi berk ko‘chadan olib chiqishi, vayronagarchiliklarning oldini olish, islohotlarni saqlab qolish, ularning barqarorligini ta‘minlash imkonini beradi. [].

Oliy ta‘lim islohotining izchil amalga oshirilishi natijasida uni jamiyatning zamonaviy davlat-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishining o‘zgargan ehtiyojlari va real sharoitlariga muvofiq rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratmoqda. Oliy ta‘lim kelgusida qanday rol o‘ynashi kerakligini to‘liq anglaydi.

"Ta‘lim to‘g‘risida" gi qonuniga muvofiq, ta‘lim sohasidagi xalqaro tendensiyalar va mahalliy an‘analar, akademik erkinliklar, ma‘muriy va iqtisodiy mustaqillik universitetlarning kundalik hayotiga kirib, o‘tmishdagi ma‘muriy-buyruqbozlik tizimidan asta-sekin xalos bo‘ladi. Asosiy ijtimoiy institutlar - ta‘lim, fan va madaniyatni yagona bir butunga birlashtirgan klassik universitetlar maqom pozitsiyalari bilan emas, balki o‘zlashtirilgan bilimlar sifati bilan belgilanadigan ilmiy, ta‘lim va madaniyat markazi rolini o‘ynaydi. globallikning asosiy tabiati va darajasi.

Oliy ta‘limning rivoji va fan taraqqiyotining eng muhim omili fan va oliy ta‘lim tizimining o‘zaro hamkorligini maqsadga muvofiq tashkil etishdir. Hozirgi vaqtda oliy ta‘lim sohasida ta‘lim muassasalari tizimidan o‘quv-ilmiy, o‘quv-ishlab chiqarish va o‘quv-ilmiy-ishlab chiqarish komplekslariga o‘tish zarurati mavjud. Mutaxassis organik ravishda birlashtirilgan va murakkab faoliyatning ikki tomonlama jarayonini tashkil qiladi.

Ishning asosiy mezonlari - mutaxassislarni tayyorlash sifati. Oliy ta‘lim sifatini oshirish maqsadlariga erishish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish zarur:

- Fan va ta‘lim jarayoni integratsiyasini kuchaytirish. Talabalarni chuqur ilmiy-uslubiy va tarixiy-metodik ilmiy va fundamental-amaliy tayyorlash orqali amalga oshiriladi.
- ustuvor fundamental va amaliy ilmiy yo‘nalishlarni ishlab chiqish, ularning amaliy yo‘nalishini kuchaytirish va o‘quv amaliyoti ehtiyojlariga moslashtirish.
- Ta‘lim jarayonini samarali takomillashtirishga zamin yaratuvchi ilmiy-tadqiqot ishlariga ustuvorlik berish.

Bu esa o‘z navbatida talabalarning yashirin potensialini yuzaga chiqarish bilan amalga oshirilishini nazarga tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). –Vol. 4 No. 6, 2017. – P.66
2. Аслонова О.П Психолого-педагогические особенности скорости мышления в процессе обучения //Молодой учёный–Казань, 2014. –№17.–С.445- 447.
3. Аслонова О.П Формирование своеобразного аспекта скоростного мышления// Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. –Курск, 2016. №5.– С.151-153.
4. Жантлесо́ва А.Б., Кульшари́пова З.К., Исабе́кова Б.Б. Подготовка студентов в условиях диверсификации высшего педагогического образования //Фундаментальные исследования.– 2015.–№2-6.С.1300-1304.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ВИРТУАЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ХАБАРДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ ДИДАКТИК ШАРТЛАРИ

Оқназаров Тўлқин Жалилович

Аннотация: Ўқитувчиларнинг виртуал технологиялардан хабардорлигини ошириш ана шу соҳада ўз билимлари, малакалари ва кўникмаларини ўзлаштириш жараёнида юзага келади, улар касбий вазифаларни самарали ҳал этиш учун зарур. Мазкур жараёни ўз-ўзидан эмас, балки мақсадга мувофиқ равишда амалга ошириш керак, деб ҳисоблаймиз, бунга эса жумладан, малака ошириш таълими тизимида масофавий ўқитиш шароитида ўқитувчиларнинг виртуал технологиялардан хабардорлигини оширишга кўмак берадиган турли педагогик шарт-шароитларни яратиб эришиш мумкин.

Аннотация: Повышение осведомленности педагогов о виртуальных технологиях происходит в процессе овладения ими знаниями, умениями и навыками в этой области, необходимыми для эффективного решения профессиональных задач. Мы считаем, что этот процесс должен осуществляться не сам по себе, а в соответствии с целью, и этого можно добиться, например, путем создания различных педагогических условий, способствующих повышению осведомленности педагогов о виртуальных технологиях в условиях дистанционного обучения в системе повышения квалификации.

Abstract: Raising the awareness of teachers about virtual technologies occurs in the process of mastering their knowledge, skills and abilities in this field, which are necessary for effective solution of professional tasks. We believe that this process should be carried out not by itself, but in accordance with the purpose, and this can be achieved, for example, by creating various pedagogical conditions that help to increase the awareness of teachers about virtual technologies in the conditions of distance education in the system of advanced education.

Калит сўзлар: виртуал, технология, малака, таҳсил олувчи, ўқитувчи, масофали ўқитиш, масофавий таълим.

Ключевые слова: виртуальный, технология, навыки, ученик, учитель, дистанционное обучение, дистанционное обучение.

Key words: virtual, technology, skills, learner, teacher, distance learning, distance learning.

Ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини шакллантириш ва ривожлантириш муаммоларини назарий ўрганиш натижалари асосида виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини оширишга ёрдам берадиган бир талай педагогик шартларни назарий асослашни мақсад қилиб қўйдик.

Фалсафий адабиётларда “шарт” атамаси предметни ўраб турган ҳодисаларга муносабатини ифодаладиган категория сифатида таърифланади, у ҳодисаларсиз мавжуд бўлмади [119]. Яъни, шарт-шароитлар ўрганилаётган объектнинг ишлаши ва

ривожланишини амалга оширадиган муҳитнинг тавсифи ҳисобланади. Шундай муҳит сифатида у ёки бу даражада ишлашига ва ривожланишига таъсир кўрсатувчи ҳолатларни кўрсатиш мумкин.

Шароит тушунчасини дидактик мақсадлар учун ишлатар эканмиз, у ҳолда “таълим фаолияти шароити” деган яна бир тушунча маъносига тўхталиб ўтишимиз лозим. Бу ушбу шароитларда мазкур фаолият амалга ошадиган ҳолатлар ва унинг субъектининг ҳаётий фаолияти ҳолатлари мажмуи саналади. У ва бошқалар ҳам унинг муваффақиятли кечишига кўмаклашувчи ёки тўсқинлик қилувчи омиллар сифатида қаралади [1, 451-452-б].

Тадқиқотимиз негизида шундай ғояни илгарига сурдикки, маълум педагогик шартларга риоя қилиш асосида ўқитувчи виртуал технологиялар бўйича юқори малака даражасини эгаллашига эришиш мумкин.

Ушбу таҳлилни ўтказишда биз “шароит”ни бирор нарсага боғлиқ бўлган ҳолат, бирор нарса содир бўладиган вазият деган тушунчадан келиб чиқиб таҳлил қилдик.

Ҳозирги вақтда педагогика назариясида ўқув жараёни унинг таркибий элементлари, объектив ва субъектив омиллари таъсир қиладиган мураккаб тизим сифатида қаралади. Ҳар қандай дидактик тизимнинг самарадорлик омилларини тўртта шартли гуруҳга бўлиш мумкин:

1. таҳсил олувчиларнинг шахсий фазилатлари билан белгиланадиган шартлар;
2. ўқитувчининг шахсий фазилатлари билан белгиланадиган шартлар;
3. ўқитувчи ва таҳсил олувчиларнинг ўзаро мулоқоти ҳамда алоқалари билан боғлиқ шартлар;
4. педагогик жараёни ташкил этишнинг моддий-техник шартлари.

Малака ошириш таълим тизими масофавий ўқитиш жараёнида ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини ошириш турли шартлар билан белгиланади. Тадқиқотимизда фақат ўрганилаётган объектга таъсир қиладиган шароитларнигина аниқлаб олдик.

Шундай қилиб, дидактик шартлар масофавий таълим жараёнида ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини оширишга қаратилган малака ошириш таълим тизимида таълим жараёнининг ўзаро ҳамкорликдаги чора-тадбирлари мажмуи деб ҳисоблаймиз. Бу эса ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасида маълум бир даражага эришганлигини билдиради.

Тадқиқотимизнинг асосий категорияси моҳияти ва мазмунини, янада аниқроқ айтганда “ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги салоҳияти”, педагогика амалиётида мавжуд муаммоларнинг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиш натижасида, масофавий ўқитиш шароитида ўқитувчиларнинг виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини ошириш самарали бўлиши мумкин, агарда:

- ўқитувчи ўтаётган предметнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда виртуал технологиялар соҳасида курс тайёргарлиги мазмунини модулли тузилмада акс эттира олса;
- масофали ўқитиш шароитида ўқитувчининг виртуал технологиялар бўйича билимларини оширишга малака ошириш таълими муассасалари ўқитувчиларини махсус тайёргарликдан ўтказиш амалга оширилса;
- лойиҳа технологиялари ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги билимларини ошириш жараёнида фаол қўлланилса;
- масофавий таълим жараёнида ўқитувчининг виртуал технологиялар соҳасидаги малакасини ошириш узлуксиз давом эттирилса.

Биринчи дидактик шарт - ўқитувчи томонидан ўтилатган предметнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, курс тайёргарлиги мазмуни модулли тузилмасини яратиш. Ушбу таркиб виртуал технологиялар соҳасидаги билимларни яхшилашга йўналтирилган.

Шу ўринда, “мазмун” элементлар ва жараёнларнинг жамлангани билан ифодаланади. Элемент ва жараёнлар объектларнинг негизини ташкил этади, уларнинг шакллари мавжуд бўлиши, ривожланиши ва ўрин алмашишига шароит ҳозирлайди [2; 7-б.]. Таълим мазмуни деганда таҳсил олувчи томонидан ўзлаштириши зарур бўлган ва уларнинг ақлий, ижодий қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам берадиган илмий билимлар ҳамда улар билан боғлиқ амалий кўникмалар тизими сифатида тушуниш кераклигига эътибор қаратилган [3; 67-б.].

Бугунги кунда, педагогик ходимларни, виртуал технологиялар соҳасидаги малакасини ошириш мазмунини шакллантиришда, ўқитувчиларнинг эҳтиёжларини эмас, балки малака ошириш таълим муассасалари имкониятлари асос қилиб олинади. Бу эса малака ошириш мазмунининг касбий талабларга ва педагогларнинг эҳтиёжларига мувофиқ келмаслигига сабаб бўлади.

Малака оширишнинг анъанавий, тўлиқ шакллари ўқитувчилар малакасини ошириш курслари мазмунига қўйиладиган юқорида санаб ўтилган талабларни қондириш имконини бермайди, чунки, ўқитувчиларнинг ахборий эҳтиёжи турлича бўлиб, ўқитувчилар эса ҳар бир тингловчининг истагини қаноатлантиришга қодир эмас. Шунинг учун масофавий ўқитишнинг жорий этилиши виртуал технологиялар соҳасида ўқитувчиларнинг долзарб ахборот эҳтиёжларини инобатга олган мослашувчан ўқув дастурларини яратишга имкон берган бўларди. Бундай эҳтиёжлар ҳақида фикр юритадиган бўлсак, алоҳида шахс ёки жамоанинг бажарадиган ҳаракатлари, ишлари тавсифига мос келадиган ахборотни олиш заруратини акс эттирувчи сифатини тушунамиз.

Педагог ходимлар малакасини ошириш муаммолари бўйича илмий-услубий адабиётларни таҳлил қилиш ҳозирги вақтда ўқитувчилар малакасини ошириш тизими мазмунини табақалаштириш ва даражали тизимга ўтишга зарурат пайдо бўлганидан далолат беради. Таълим муассасаларининг педагог ва раҳбар ходимлари малакасини ошириш курслари мазмунига қўйидаги талаблар қўйилиши мумкин:

1. Замонавий таълимни ривожлантиришдаги етакчи йўналишларни, таълим фаолиятининг асосий концепциялари (ривожлантирувчи таълим асосларини инсонпарварлаштириш, демократлаштириш ва шу кабилар), гуманитар ва табиий фанлар бўйича илмий тадқиқот натижаларини, замонавий гуманитар, педагогик технологиялар, таълимда ахборот технологияларидан фойдаланиш шакллари ва усулларини қамраб олиш.
2. Мазмуннинг очиқлиги, таълим муассасалари педагоглари ва раҳбарларининг ахборий эҳтиёжларини ташхислаш ва мустақил баҳолаш асосида ушбу мазмунни таҳрирлаш имкони мавжуд бўлиши.
3. Курслар мазмунининг кейинги мустақил билим олиш муаммоларини аниқлашга йўналтирилиши.
4. Ўқув-мавзуий режалар ва дастурларнинг модулли тузилиши, инвариант ва вариатив модулларнинг мавжуд бўлиши.
5. Ўқитувчиларнинг таълим гуруҳларини жамлашда табақалаштирилган ёндашувни таъминлаш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Минжериков В.А. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений; под.ред. П.И.Пидкасистого. -Ростов Н/Д.: изд-во «Феникс», -1998, - 544с.

2. Хуторской А.В. 55 методов творческого обучения: Методическое пособие. -М.: Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, -2012. -42 с. : ил. (Серия «Современный урок»).

3. Хеннер Е.К. Формирование ИКТ-компетентности учащихся и преподавателей в системе непрерывного образования. –М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, -2008. –188 с.

АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИНИ ЯРАТИШНИНГ ДИДАКТИК-ТЕХНОЛОГИК ШАРТЛАРИ

Окназаров Тўлқин Жалилович

Аннотация: Дидактик технологик шартлар бу Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази интеграциялашган ахборот таълим муҳити барча субъектлари фаолиятини мақсадли ва тизимли равишда мувофиқлаштиришни таъминлайдиган, ўқитувчиларнинг доимий касбий ривожланишини қўллаб-қувватлаш ва самарадорлигини оширишга қаратилган ўзаро боғлиқ дидактик, технологик, ахборот тадбирларининг мажмуидир.

Аннотация: Дидактические технологические условия представляют собой совокупность взаимосвязанных дидактических, технологических, информационных мероприятий, направленных на поддержку непрерывного профессионального развития педагогов и повышение их эффективности, обеспечивающих целенаправленную и системную координацию деятельности всех субъектов интегрированной информационной образовательной среды Центра. по переподготовке и повышению квалификации работников народного образования.

Abstract: Didactic technological conditions are a set of interrelated didactic, technological, information activities aimed at supporting the continuous professional development of teachers and increasing their effectiveness, which ensure the purposeful and systematic coordination of the activities of all subjects of the integrated information educational environment of the Center for Retraining and Advanced Training of Public Education Employees.

Калит сўзлар: электрон, масофавий таълим, ўқитувчи, ахборот, коммуникация, компьютер, виртуал.

Ключевые слова: электронный, дистанционное обучение, учитель, информация, общение, компьютер, виртуальный.

Key words: electronic, distance learning, teacher, information, communication, computer, virtual.

Тингловчиларни методик нуқтаи назардан тайёрлаш таркиби ва мазмунини ривожлантириш учун дидактик-технологик шартларни аниқлашда: электрон ва масофавий таълим технологияларидан замонавий таълим муаммоларини касбий нуқтаи назардан ҳал қилишга қодир мутахассисларга бўлган эҳтиёжлар; таълимни ахборотлаштириш шароитида ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги ва касбий-шахсий ривожланишининг янги сифат кўрсаткичлари; ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш институти билан умумтаълим муассасалари ижтимоий ҳамкорлиги асос сифатида етакчи ўринни эгаллаши ҳисобга олинди.

“Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази” интеграциялашган ахборот таълим муҳитининг ўзига хослиги фан ўқитувчилари, тингловчилар, олий таълим педагогика йўналишларида фаолият юритаётган ўқитувчиларидан иборат виртуал методик ижодий гуруҳларни ташкил этиш ҳамда ҳамкорлик ва замонавий компьютер алоқа воситалари асосида электрон, масофавий таълимни ўзлаштириш учун махсулдор ўзаро ахборот алмашинув алоқаларини ўрнатишдир.

“Ўзаро ахборот алмашинув” тушунчаси педагогика фани томонидан таълимни ахборотлаштириш давридан бошлаб фаол ўрганила бошланди ва у Ш.А.Амонашвили, А.А.Бодалева, И.Я.Лернер, А.М.Матюшкина, Н.Ф.Родионова ва бошқаларнинг педагогик тадқиқотларида ишлаб чиқилган “педагогик ўзаро таъсир” тушунчасини кенгайтирилиши, бойитилиши деб қарашимиз мумкин.

Мазкур йўналишнинг долзарблиги АКТ воситаларидан фойдаланган ҳолда ўқув жараёни иштирокчилари ўртасида ҳамкорликнинг янги шакллари ишлаб чиқиш ва уни илмий асослашнинг зарурияти билан белгиланади. Тингловчилар ва ўқитувчилар ўртасидаги мавжуд объектив муносабатлар сифатида “ўзаро таъсир” тушунчасини педагогик талқин қилишда иккита мажбурий компонент ажратиб кўрсатилади: фаолият ва мулоқот. Шу билан бирга, ижтимоий ўзаро таъсир “атрофимиздаги олам билан ўзаро таъсир қилувчи муносабатлар, бир-бири билан амалга ошириладиган жараёнлар тўплами” сифатида тавсифланади; “ўзаро тушуниш, ҳамдардлик, ҳамжихатлик” ва педагогик ўзаро таъсирлар “махсус уюшган ижтимоий, мақсадли жараёнлар” сифатида бирлаштирган психологик ўзаро таъсир амалга ошиши даврида ўзаро муносабат иштирокчилари ва уларни “кенгайтириш” шартлари ижобий томонга ўзгаради [1, 8-б.]. Педагогик ўзаро ахборот алмашинув натижаси сифатида ўқитувчиларни ахборот-таълим муҳитида ўзаро ҳамкорлигининг янги турига тайёрлашни талаб қиладиган ривожлантириш деб қараш мумкин. Ахборотларнинг ўзаро боғлиқлиги назарияси ва амалиётини ривожлантириш муаммоси таълим тизимини ахборотлаштиришни ривожлантиришнинг ҳозирги замонавий босқичи учун таянч сифатида белгиланган [2]. Шу билан бирга, АКТдан фойдаланишда ахборотнинг ўзаро ахборот алмашинув дейилганда, ҳар қандай кўринишда амалга ошириладиган “ахборотни узатиш ва уни қабул қилишда (белги, график, анимация, аудио ва видео маълумотлар), акс алоқани амалга оширишда, замонавий техник воситалар билан интерфаол мулоқот олиб боришда, маълумотни қайта ишлашда, архивлашда, тарқатишда ва қабул қилишдаги жараён тушунилади” [3, 37-б.]. Ушбу таърифнинг аҳамияти шундаки, ўзаро ахборот алмашинув таъсирларининг технологик таркибий қисми “интерфаоллик” тушунчаси билан тавсифланади, у нафақат таълим жараёнининг субъектлари ўзаро муносабатларида, балки таълим олувчининг ахборот таълим муҳити билан ўзаро муносабати жараёнида ҳам намоён бўлади. Интерфаоллик дейилганда коммуникация жараёнининг бориш тавсифи тушунилади, унинг асосий хусусияти аввалги хабарлар контекстида хабар ёки маълумотларнинг келишига тезкор жавоб қайтариш зарурияти ҳисобланади. Кенг маънода, интерфаол ўзаро таъсир, мавжуд бўлган воситалар ва усуллардан ҳамда мавжуд восита ва методлардан фойдаланган ҳолда субъектларнинг бир-бири билан мулоқотини назарда тутати: савол ва жавоблар алмашинуви, мулоқот жараёнини боришини бошқариш, қабул қилинган қарорлар ижросини назорат қилиш ва шу кабилар. Мазкур сўзнинг тор маъноси (фойдаланувчининг дастурий таъминот билан ишлашига нисбатан тадбиқи) интерфаол ўзаро таъсир - матнли буйруқлар ва жавоблар алмашинувидир. Бундай ҳолда интерфаолликнинг юқори даражаси дастурий таъминотни бошқариш қобилиятига боғлиқ бўлади. Ахборот-таълим муҳитида муваффақиятли ўзаро алоқа қилиш учун унинг иштирокчилари компьютер воситасида мулоқот қилиш бўйича билим, кўникма ва малакаларга эга бўлиши керак. Таълим жараёнида коммуникация воситаси компьютердан фойдаланиш - илмий соҳани намоён этади, унда таълим жараёни иштирокчилари томонидан электрон (компьютер) хабарлардан фойдаланиш, ахборот-коммуникацион таълим муҳитида тегишли ўқув, ахборот ва коммуникатив маданияти шароитида тушунишни шакллантириш тадқиқ қилинади [4, 44-б.]. Шунинг учун, энг муҳими, ахборот алмашиниш жараёнида баъзи иштирокчилар томонидан компьютер технологияларидан бошқа компетентли бўлган иштирокчиларни кузатиб, шу билан уларнинг коммуникатив хатти-ҳаракатларини моделлаштириш орқали мулоқот қилиш кўникмаларини эгаллаш ва ўрганиш ҳисобланади. “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази” интеграциялашган ахборот таълим муҳитида фойдаланувчиларнинг интерфаол ахборот манбалари ва таълим жараёни иштирокчилари ўртасидаги ўзаро таъсир шарти билан таъминланади. Интеграциялашган ахборот таълим

муҳити иштирокчилари учун муҳит: ахборот ресурсларига эришишнинг яхлит усуллари; муҳитда таълим соҳасидаги ўзаро ҳамкорлик иштирокчиларининг ўз-ўзини идентификациялаши учун бирлаштирилган воситалар; таълимдаги ўзаро таъсир оддий иштирокчилари билан ҳам, ташкилотчилари билан ҳам ўзаро алоқаларининг шакл ва методлари; таълим ахборотлари ўзаро таъсири интерфаоллигини таъминлайди [5]. “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази” интеграциялашган ахборот таълим муҳитида ўзаро муносабатларининг яна бир муҳим шarti бу таълим олувчилар ва ўқитувчиларнинг тенг ҳуқуқли иштироки орқали фаол равишда изланиш ва билимларни ўзлаштиришни ўз ичига оладиган ҳамкорликдир. Электрон таълим контекстида ҳамкорлик технологиялари Web 2.0, масофавий таълимнинг функционал тизимлари ёрдамида яратилган виртуал аудиторияларни ижтимоий хизматларидан фойдаланишни назарда тутди. “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш маркази” интеграциялашган ахборот таълим муҳитида иштирокчиларнинг ўзаро ҳамкорликдаги алоқалари реал вақт режимида ёки гуруҳ билан, ёки бир киши билан кечиктирилган алоқа тарзида амалга оширилиши мумкин. Ахборот таълим муҳитида алоқа имкониятлари икки параметр: вақт ва коммуникация иштирокчиларни виртуал жойлашуви билан тавсифланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Радионова Н.Ф., Ривкина С.В. Взаимодействие субъектов педагогического процесса как источник его обновления. // Ж. «Человек и образование». № 2 (31). 2012. -С. 4-9.
2. Асмолов А.Г. Российская школа и новые информационные технологии: взгляд в следующее десятилетие / А.Г.Асмолов, А.Л.Семенов, А.Ю.Уваров. – М.: Изд-во «НексПринт», 2010. –84 с.
3. Толковый словарь терминов понятийного аппарата информатизации образования / Босова Л.Л., Данилюк С.Г., Касторнова В.А. и др. -М. – ИИО РАО, -2006. – 40 с.
4. Розина И.Н. Педагогическая компьютерно-опосредованная коммуникация: теория и практика: монография. – М.: Логос, -2005. – 460 с.
5. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования. – м.: Иио Рао, 2010. –140 с.

NEONOLOGIK YONDOSHUV MAZMUNI VA MOHIYATI

Xalilova H. M

QarshiDU, Pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

Jamiyat va xalq hayotining demokratik tamoyillar asosida rivojlanishi jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ongida “Tarbiya” fanini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirishda ta’lim maqsadlarini aniqlashtirish, qismlashtirish, ta’lim natijalarini standartlashtirish, ta’lim jarayonida samarali teskari aloqani yo‘lga qo‘yish, avtomatlashtirish kabi ta’limning muhim muammolari yechimini topish lozim. Buning uchun esa, “Tarbiya” fani o‘qitilishining umumiy asoslarini uning maqsadi, mazmuni, vazifalari, tamoyillari, obyektiv (tashqi) hamda subyektiv (ichki) omillari, obyekt, asosiy tushunchalari, mezonlari va “o‘qitish texnologiya”larini qayta ko‘rib chiqish lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari “Tarbiya” fanini o‘zlashtirishlari uchun o‘zlarida qayday sifatlarni tarbiyalashlari, mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimida o‘z o‘rinlarini belgilashlari, qanday hayotiy maqsadni o‘z oldilariga qo‘yishlari, buning uchun birinchi navbatda o‘z hatti–harakatlari, axloqi va qarashlarini ularning o‘zlarini anglash darajalariga bog‘liq. O‘quvchilar xuddi mana shu asosda “Tarbiya” fani nihoyatda zarur ekanligini ongli ravishda his qila boshlaydilar.

“Tarbiya” fani o‘qitilishiga va o‘quvchilarning qiziqishlariga qarab barcha zarur bilimlar majmuining berilmasligi, ya’ni darslikda kiritilgan barcha mavzular mazmunini neonologik yondashuv asosida tashkil etish (aksariyat maktablarda ta’lim jarayoni an’anaviy yondashuv asosida tashkil etilayotgani guvohi bo‘ldik) oqsayotganligini ko‘rsatadi. Shuning uchun “shaxsning yetuk kamoloti ikki muhim faoliyat – ham ta’limiy, ham tarbiyaviy faoliyat jarayonining samarasi natijasi sifatida namoyon bo‘ladi” degan fikrga amal qilib “Tarbiya” fanining o‘qitilishiga xizmat qiladigan,

insonlararo munosabatlar ijtimoiy va shaxsiy mohiyatiga ega hamkorlik faoliyatining mazmuni bilan belgilanadigan pedagogik ta'sir vositalari mazmunini tadqiqotimizda quyidagicha belgiladik:

Psixologik: Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning yosh va individual tipologik xususiyatlarini inobatga olib tashkil etish;

Pedagogik: Buning uchun o'qituvchi pedagogik jarayonda turli innavatsion ta'limiy vositalar va usullardan foydalanishi talab etiladi.

G'oyaviy: Boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkuri voqelikni idrok etish mobaynida turli fikrlar, qarashlar, g'oyalar va ta'limotlarni qabul qiladi, analiz, sintez qiladi. Demak "Tarbiya" fanining o'qitilishida o'quvchilarda fikr tarbiyasi, o'quvchilarning huquq va majburiyatlarini to'g'ri anglashi, bilim olish huquqi bo'yicha qonunchilik tizimi bergan imtiyozlardan to'g'ri foydalanishi, o'quvchilarning o'z xaq-huquqlarini bilishiga erishishi, huquqlari bo'yicha qonun hujjatlarini bilish va amalda qo'llay olishi, shuningdek sharqona odob-axloq talablarini ongli ravishda his eta olishini tarbiyalash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Bilamizki siyosiy tarbiya axloqning davlat va jamiyat bilan bog'liq qismi bo'lib, hukumatning shaxs oldidagi axloqiy-ma'naviy majburiyatlarini o'z ichiga qamrab oladi, boshlang'ich sinf o'quvchilarining jamiyat taraqqiyotiga o'z ulushini qo'shishi (faolligi), insonlararo o'zaro munosabati hayotda uchraydigan turli vaziyatlarga tayyor turishi, farovon hayot kechirish uchun amaliy ko'nikmalarga ega bo'lish zarurligini tushungan holda, ichki ehtiyoj paydo qiladi [2].

Ijtimoiy: boshlang'ich sinf o'quvchilari ijtimoiylashuvini ta'minlovchi yetakchi omil sifatida ta'lim jarayoni e'tirof etilsa, biz o'quvchi shaxsining shakllanishida ta'lim hamda tarbiya jarayoni birdek ahamiyatga ega ekanligiga urg'u beramiz.

Aytish o'rinliki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni o'zgaruvchan hayotiy vaziyatlar, jumladan, "Raqamli texnologiyalar" sharoitida faoliyat ko'rsatishga tayyorlash pedagogikaning muhim masalalaridan biridir. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash juda muhimdir. Bu esa o'quvchilarda milliy g'urur va iftixor, moddiy va ma'naviy merosni asrab-avaylashga qaratilgan insonparvarlik tuyg'usini tarkib toptirish orqali amalga oshiriladi.

Diniy-ma'rifiy: Boshlang'ich sinf o'quvchilari ongida "Tarbiya" fanini shakllantirishda diniy-ma'rifiy yondashuv masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, din omilidan to'g'ri foydalanish, diniy an'analarni hurmatlash, dinni majburan singdirib bo'lmashligi, diniy e'tiqod erkinligi talablariga rioya qilish, o'quvchilarni tarbiyalashda diniy qadriyatlardan unumli foydalanish, yot, buzg'unchi g'oyalar mohiyatini to'g'ri anglash va yoshlarga tushuntirish.

Mafkuraviy: Tarbiya madaniyati umumiy madaniyatning negizi bo'lib hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda boshlang'ich sinf o'quvchilari ongida "Tarbiya" fanini shakllantirish orqali jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy, ma'naviy munosabatlarga nisbatan mafkuraviy immunitetni mustahkamlash, dunyo poligonlarida bo'layotgan "olamshumul voqea va hodisa"larga ongli munosabatda bo'lishni tarbiyalash muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Oila an'analari: oila an'alariga hurmat, oilada bayramlarni nishonlash tartibi, ichki turizmni rivojlantirish.

Ma'lumki, har bir oilaning ijtimoiy o'rni, o'z an'analari, udumlari bor, oilalarga shu nuqtai nazardan baho beriladi. Bugungi kunda ota-onalarning asosiy vazifasi farzandiga zamonaviy bilim berish bilan chegaralanib qolmasdan balki o'zlashtirgan bilim, malaka va ko'nikmalarni amaliy faoliyatda mustaqil hamda erkin qo'llay olishga erishish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Xalilova H. M. An International Multidisciplinary Research Journal 2021 – 5 may The need for a new approach to education. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492/ Vol. 11, Issue 5, May 2021. - P. 245-249.
2. Xalilova H. M. O'quvchi yoshlar ma'naviy kamolotida o'zini-o'zi tarbiyalash masalasi. INTERNATIONALES DEUTSCHES AKADEMIKA ISSN 2748-0364 DOI journal 10.37057/2748-0364 Germaniya-2021.- P. 19-22.
- 3.Xalilova H. M. Бошланғич синф ўқувчилари онгида тарбия фанини шакллантириш механизмларнинг такомиллаштиришнинг илмий-назарий асослари. // Муғаллимҳемузлуксиз билимлендириў журнали. № 2. Некус, -2022. - Б.98-103.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA BILIM O'ZLASHTIRISH MUSTAQILLIGI RIVOJLANTIRISHDA TAFAKKUR FAOLLIGI.

Moyliyeva Xumora To'ra qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universitetining mustaqil tadqiqotchisi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim o'zlashtirish mustaqilligi rivojlantirishda badiiy matnlarning ham ahamiyati katta. mustaqil o'zlashtirish . mantiqli-so'zli tafakkur bilan ham bevosita bog'liq. Boshlang'ich sinf o'quvchisining mantiqli-so'zli tafakkuri maktabga chiqish yoshigacha rivojlanib boradi, u so'zlardan o'rinda foydalanishni va mulohaza mantig'ini tushunishni biladi. Maktab ta'limi yoshigacha bola qandaydir masalani yechishda so'zlardan mulohaza qilishda foydalana oladi, u J.Piaje tomonidan ifodalangan egotsentrik nutq fenomenida yorqin namoyon bo'ladi. J.Piaje tomonidan mazkur yoshdagi bolalarga tegishli kashf qilingan boshqa bir hodisa - taqqoslashda bolalar mulohozalarining mantiqiy emasligi, masalan, miqdorlar va predmetlar sonida olti yoshlarda ham ko'pchilik bolalar mutlaqo mantiqqa ega emasligini kuzatgan. [1].

O'quvchilarda so'zli-mantiqli tafakkurning rivojlanishi hech bo'lmaganda ikki bosqichda amalga oshadi. Birinchisida, bola predmet va harakatlarga taalluqli so'zlarning mazmunini o'zlashtirib ulardan masalalarni yechishda foydalansa, ikkinchi bosqichda esa u munosabatlarni belgilovchi tushunchalar tizimini bilishi bilan birga mantiqiy mulohaza qilish qoidalarini o'zlashtira boshlaydi. Oxirgi keltirilganlar odatda maktabdagi boshlang'ich sinflar ta'limiga tegishlidir. So'zli-mantiqiy tafakkur eng avvalo fikrlash jarayonining borishida namoyon bo'ladi. Amaliy mantiqiy tafakkurdan farq qilgan holda, u nutq orqali amalga oshiriladi.

Inson berilgan aniq masala ustida mulohaza hamda tahlil qilishi va fikrlash asosida kerakli bog'lanishlarni aniqlashi, unga ma'lum bo'lgan mos qoida, usullarni, amallarni tanlashi va tadbiq qilishi lozim. U izlanayotgan bog'lanishlarni aniqlashi bilan birga taqqoslashi, guruhlashi hamda turli o'xshash predmetlarni farqlay bilishi va bularning barchasini tafakkur harakatlar vositasida bajarishi kerak.

Tabiiyki, o'quvchi o'ta murakkab bo'lgan tafakkur faoliyati shaklini o'zlashtirishdan oldin qator xatoliklarga yo'l qo'yadi, bu yosh bolalar tafakkuri uchun xosdir. Ushbu o'ziga xosliklar bolalarning mulohazalarida, tushunchalardan foydalanishlarida va alohida mantiqiy fikrlash amallarining o'zlashtirish jarayonlarida yaqqol ko'rinadi. Lekin, bular olti-yetti yoshdagi bolalarning ba'zan aniq va sog'lom fikr aytishlariga monelik ko'rsatmaydi. Bilimlarning aksariyat qismini, har bir odam foydalanadigan tushunchalar tashkil qiladi. Bular kundalik hayotimizdagi tushunchalar (oilalar, qulaylik, xursandchilik va boshqalar), grammatik (gap, sintaksis, orfografiya va boshqalar), arifmetik (son, ko'paytuvchi, tenglik va boshqalar), ma'naviy (yaxshilik, botirlik, qaxramonlik va boshqalar) bo'lishi mumkin.

Tushunchalar – hodisalar, predmetlar, sifat kabi yaxlit umumiy guruh va muhim belgilariga ko'ra birlashtirilgan bilimlardir. Masalan, o'simliklar tushunchasiga turli xil predmetlar kirishi mumkin, ulkan chinor, atirgul va suv o'tlari. Bu turli predmetlar bir guruhga birlashadi, chunki, ularning har biri barcha o'simliklarga xos muhim belgilarga egadir.

Ularning barchasi – tirik organizmlardir, ular o'sadi, nafas oladi va ko'payadi. Umumlashgan bilimlar tushunchasi obrazli shaklga ega emas, lekin, ular mavjud hamda "o'simliklar", "texnika", "mardlik" va boshqa so'zlarda ifodalanadi. Shu bilan birga, inson turli predmetlarni bir guruhga birlashtirib, barcha juz'iy bo'lmagan belgilardan chetlanishi (abstraklashishi) lozim.

Abstraktlash asosida umumlashtirish, qiyin bo'lgan aqliy mehnatni o'zida namoyon etib, insondan idrok (yoki tasavvur qilinayotgan) etilayotgan predmet ustida qat'iy yo'naltirilgan va ketma-ket tahlilni talab qiladi. Demak, birinchidan o'qituvchi o'quvchilarga qandaydir tushunchani tayyor holda taqdim etma olmaydi, o'quvchilar esa uni yodlab va eslab qola olmaydilar. Tushuncha - bolaning qator predmetlar ustida olib borgan aqliy mehnati bo'lib, har bir predmetda unga ma'lum muhim belgilarini ajratishi va juz'iy bo'lmaganlaridan chetlanishi asosida ularni umumlashtira olishdagi shaxsiy tajribasidir. Ikkinchidan, har bir tushuncha so'zda ifodalanganligi sababli, bolalar "o'simlik", "tizim" yoki "mexanizm" so'zlarini bilmasdan turib, ularni bitta guruhga birlashtira olmaydilar. Lekin, so'zni bilish - mos tushunchaga ega ekanlikni anglatmaydi. Qandaydir predmetlar kategoriyasi yoki hodisalar va so'zlarni belgilovchi mavjud umumlashgan aksi o'rtasidagi murakkab munosabatlar - o'qituvchilar amaliyotidagi ko'plab xatolarning sababchisidir. O'quvchilardan qandaydir tushunchalarning to'g'ri ta'rifini eshitgan va o'quvchi mos so'zlarni o'rnida ishlatayotganligiga guvoh bo'lgan o'qituvchi, tushuncha o'quvchi tomonidan o'zlashtirildi degan xulosaga boradi. O'quvchilar "gap", "ega va kesim" tushunchalar ta'rifini to'g'ri aytib beradilar, lekin, savolni o'zgartirib, o'quvchiga uni yaxshi o'zlashtirilgan tushuncha sifatida tadbiq qilishni so'ralganda, uning javobidan mazkur tushunchani o'zlashtira olmaganligi ayon bo'lib qoladi. shu sababli bilim o'zlashtirish mustaqilligini shakllantirishda ularning tafakkurini faollashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonova O.P. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur tezligini shakllantirish texnologiyasi. // Monografiya. – Qarshi: Nasaf, 2019. – 144 b.
2. Aslanova O. P. Quick Thinking and Resourcefulness and Its' Forming in Learning Process//European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). – Vol. 4 No. 6, 2017.

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA O'ZLASHTIRISH MUSTAQILLIGIGA ERISHISHDA O'QUV VAZIFALARINING AHAMIYATI

Moyliyeva Xumora To'ra qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universitetining mustaqil tadqiqotchisi

Аннотация: Mazkur maqolada yosh bolalar tomonidan ma'lum bilimlarni o'quv faoliyati shaklida o'zlashtirish har doim ular o'zlashtirgan materialni ijodiy o'zgartirishdan boshlanishi hamda o'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, uni amalga oshirish jarayonida talaba nazariy bilimlarga ega bo'lishi haqida aytib o'tilgan.

Калит со'злар: педагог, talaba, motivlar, ob'ekt, predmet, prinsip, funktsiya.

Аннотация: В данной статье усвоение определенных знаний детьми раннего возраста в форме учебной деятельности всегда начинается с творческого преобразования усвоенного ими материала, а особенность учебной деятельности заключается в том, что в процессе ее реализации студент упоминается о наличии знаний.

Ключевые слова: педагог, ученик, мотивы, объект, субъект, принцип, функция.

Annotation: In this article, the assimilation of certain knowledge by young children in the form of educational activity always begins with the creative transformation of the material they have learned, and the peculiarity of educational activity lies in the fact that in the process of its implementation, the student is mentioned about the presence of knowledge.

Keywords: teacher, student, motives, object, subject, principle, function

Rivojlantiruvchi ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish mustaqilligiga erishish D.B.Elkonin va V.V.Davydovlar boshchiligidagi jamoa tomonidan yaratilgan ta'lim faoliyatining psixologik-pedagogik nazariyasi bir qancha asosiy qoidalarga asoslanadi.

Gap umuman inson tomonidan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish haqida emas, balki muayyan ta'lim faoliyati shaklida yuzaga keladigan assimilyatsiya haqida. Dialektik-materialistik falsafaga ko'ra, inson faoliyati sub'ektning ijodiy o'zgarishi bilan bog'liq. Yosh bolalar tomonidan ma'lum bilimlarni o'quv faoliyati shaklida o'zlashtirish har doim ular o'zlashtirgan materialni ijodiy o'zgartirishdan boshlanadi. O'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, uni amalga oshirish jarayonida talaba nazariy bilimlarni oladi.

Ularining mazmuni har qanday ob'ektning kelib chiqishi, shakllanishi va rivojlanishidir.

Ammo, agar biz maktabda bola tomonidan oldindan aniq shakllantirilgan va unga o'qituvchi tomonidan "tayyor shaklda" berilgan va mazmunida hech qanday lahzalar bo'lmagan bunday bilimlarni o'zlashtirishini kuzatsak. o'rganilayotgan predmetning kelib chiqishi va rivojlanishi to'g'risida, unda biz qat'iy aytishimiz mumkinki, bu holda bola ta'lim faoliyatini amalga oshirmaydi. Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan rasmlar va tushuntirishlar yordamida u ma'lum empirik bilimlarni o'rganadi. Afsuski, oddiy maktabda bolalar ko'pincha bunday bilimlarga ega bo'lishadi. Shu sababli, nisbatan kam sonli bolalar oddiy maktabda to'liq ta'lim faoliyatiga ega.

O'quv faoliyati o'quv ehtiyojlari, motivlar, vazifalar, harakatlar va operatsiyalar kabi tarkibiy qismlardan iborat. Birinchi sinfga kelayotgan bolalar, albatta, hali uning yaxlit tuzilishiga ega emaslar. U bir necha yillik maktab hayoti davomida, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda intensiv ravishda bolalarning bir qismida shakllanadi. Yoshlikda o'quv faoliyati bolalar faoliyatining boshqa turlari orasida asosiy va etakchi hisoblanadi.

Uning o'quvchilar tomonidan bajarilishi ularning asosiy aqliy neoplazmalarining rivojlanishini va birinchi navbatda, ob'ektlarning rivojlanish qonuniyatlarini ochishga qaratilgan nazariy fikrlash asoslarini belgilaydi.

O'quvchilar (keyinchalik katta sinf o'quvchilari) to'liq ta'lim faoliyatini shakllantirishlari uchun ular tizimli ravishda ta'lim vazifalarini qo'yishlari kerak. O'quv vazifasining asosiy xususiyati shundaki, u qisqartirilganda, talaba muayyan sinfning ko'plab aniq-maxsus vazifalariga yondashishning umumiy yo'lini (yoki printsipini) izlaydi va topadi.

O'quv vazifasi o'quv faoliyati tizimi orqali amalga oshiriladi. Ulardan birinchisi, bunday vazifaga kiritilgan muammoli vaziyatni o'zgartirishdir. Ushbu harakat vaziyatning sub'ekt sharoitlarining genetik jihatdan boshlang'ich munosabatini topishga qaratilgan bo'lib, u muayyan muammolarning butun xilma-xilligini keyingi hal qilish uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi. Boshqa o'quv tadbirlari maktab o'quvchilariga ushbu boshlang'ich munosabatni modellashtirish va o'rganish, uni muayyan sharoitlarda ta'kidlash, o'quv muammosini hal qilish jarayonini nazorat qilish va baholash imkonini beradi.

Shunday qilib, o'quv faoliyati nazariyasi doirasida:

1. Maktab o'quvchilarining barcha nazariy bilimlarni va ularga mos keladigan ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishi ta'lim muammolarini hal qilishda sodir bo'ladi.
2. Bunday muammolarni hal qilish maktab o'quvchilariga uning alohida ko'rinishlarini o'zlashtirishdan oldin ham "umumiy" narsani o'zlashtirishga imkon beradi.
3. Maktabda o'qitishning asosiy usuli bolalarni ta'lim vazifalari holatiga kiritish va ta'lim faoliyatini tashkil etish usuli bo'lishi kerak, ya'ni. maktab o'quvchilarining ta'lim muammolarini hal qilish usuli.

Bu munosabatlar an'anaviy maktab ta'limi nazariyasi va amaliyotiga qarama-qarshi bo'lib, u birinchi navbatda bolalar ularga taqdim etilgan muayyan empirik bilim va ko'nikmalarni tugallangan shaklda o'rganishlari va shundan keyingina ularni umumlashtirishga, qo'llashga o'tishlari bilan tavsiflanadi. Ikkinchidan, bunday o'qitishning asosiy usuli - illyustrativ-tushuntirish (yoki retseptiv-reproduktiv) usul. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu uslub o'z davrida shakllangan o'rganishning assotsiativ-refleks psixologik nazariyasiga asoslanadi.

Zamonaviy sharoit assotsiatsiyalar, sensatsion vizualizatsiya, so'z bilan birlashtirilgan, xususiyan umumiyga o'tish va mashqlar o'rganishning asosi ekanligini ta'kidlaydi. Bu nazariya ta'limga faollik

yondashuviga qarama-qarshi bo'lib, unga ko'ra u ob'ektni o'zgartiruvchi harakatga, ushbu ob'ektivlikda umumiyini topishga va undan xususiylikni olishga, shuningdek, muammolarni hal qilishga asoslangan.

O'quv faoliyati nazariyasi ta'limga faol yondashuvning mumkin bo'lgan talqinlaridan biridir. Bu yo'nalishda erishilgan barcha muvaffaqiyatlarga qaramay, V.V.Davydov "o'quv vazifasi" tushunchasining mantiqiy va psixologik asoslarini sezilarli darajada chuqurlashtirish nuqtai nazaridan bir qator tadqiqotlar zarurligini ta'kidlaydi. Haqiqiy o'quv vazifasi maktab o'quvchilarini ma'lum bir fanning (yoki uning asosiy bo'limlarining) universal, genetik jihatdan boshlang'ich munosabatlarini izlashga va kashf etishga yo'naltiradi. O'quv fanining chinakam universal mazmunini ajratib olish uchun psixologlar va metodologlar ushbu fan tarixini tegishli "kata" nazariy bilimlar tarixiga muvofiq yaxshi tushunishlari kerak. Shuningdek, ulardan "universal", "maxsus" va "xususiy"ni farqlash vositalariga ega bo'lgan dialektik mantiq sohasida yaxshi tayyorgarlik ko'rish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Учебные задания: Пособие для учителя. / Под ред. Агеева В.В.- Алма-Ата: 1990.- 128 с
2. Развивающее обучение: проблемы и решения.- Саратов: Изд-во Сарат. ВВКИ9 РБ,- 1994.- 52 с.

TALABALARDA KOMPYUTER MODELLASHTIRISHGA O'RGATISHDA FANLAR INTEGRATSIYASI

Marqayev Xurshid Aliqulovich

Qarshi tumani 1 - kasb xunar maktabi direktori

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarni bilim o'zlashtirishlarida kompyuter modullashtirishning o'ziga xos imkoniyatlari hamda texnik bilimlarni boshqa fanlar orqali rivojlantirish imkoniyatlari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: aloqadorlik, tizim, model, texnik, bulutli texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье выражается мнение об уникальных возможностях компьютерной модульности в приобретении знаний учащимися и возможностях развития технических знаний через другие предметы.

Ключевые слова: отношения, система, модель, технические, облачные технологии.

Annotation: This article expresses an opinion on the unique possibilities of computer modularity in the acquisition of knowledge by students and the possibilities for the development of technical knowledge through other subjects.

Key words: relations, system, model, technical, cloud technologies.

Ta'lim mazmunini boyitish albatta axborot texnologiyalari orqali amalga oshiriladi. Bu esa axborot modellashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Birinchidan, kompyuter modellashtirish sohasidagi AKT yechimlarining aksariyati ma'lum bir mavzuga qaratilgan bo'lib, fanlararo tadqiqotlar hajmi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Ko'pgina hollarda, ularni qo'llash tizim darajasida real dunyoning murakkab ob'ektlarini o'rganishga imkon bermaydi, faqat ularning alohida tarkibiy qismlarini ketma-ketlikda ko'rib chiqadi. Ikkinchidan, ta'lim uchun zamonaviy AKT yechimlari (shu jumladan bulutli mahsulotlar) birinchi navbatda ta'limdagi mavjud texnologik jarayonlarga yo'naltirilgan va shu tariqa talabalarning nafaqat kasbiy, balki umumiy malakalarini shakllantirish

va rivojlantirish uchun fanlararo ijodiy ta'lim muhiti va platformalarini yaratish imkoniyatini sezilarli darajada cheklaydi. (meta-kompetentsiyalar yuqori ahamiyatga ega).

Uchinchidan, kompyuterni modellashtirish sohasidagi mavjud ta'lim mazmuni asosan takomillashtirilgan. Coddalashtirilgan modellar va emulyatorlarga, shuningdek, uning ilmiy tadqiqotlar jarayonida tug'iladigan birlamchi ilmiy natijalar va texnologik echimlarga kirishi cheklangan.

Kompyuter texnologiyalari kursida ta'limning asosiy mazmuni narsalarning tashqi xususiyatlari emas, balki xilma-xil munosabatlari bo'lganligi sababli, mazkur kurs uchun ko'rgazmalilik tamoyili emas, balki modellashtirish tamoyili asosiy bo'lib, u "ko'rgazmalilik tamoyiliga qarshi qo'yilmaydi – uning oliy darajasi, uning rivoji va umumlashtirilishi hisoblanadi" [1].

Kompyuter modellashtirish voqelikni ilmiy bilishning eng samarali metodlaridan hisoblanadi, ba'zi tadqiqotchilar. Umumiy o'rta ta'lim maktabidayoq informatikaga o'qitishning asosiy holatlarini qayta ko'rib chiqishni taklif qiladilar. Maktab kursining konsepsiyasini ilgari surishadi, uning g'oyaviy asosini "axborot model", "informatika tili" tushunchalari tashkil qiladi, unda informatika o'quvchilar oldida tarqoq faktlar to'plami emas, balki umumkasbiy tavsifga ega yaxlit va ayni vaqtda rivojlantiruvchi fan sifatida gavdalanadi.

Kompyuter modellashtirishni o'zlashtirish informatikaning boshqa fanlarga ta'sirini ko'rsatish hamda amaliy faoliyatning turli sohalarida yuzaga keladigan masalalarning informatikaning o'zini rivojlanishiga, axborot modellar zaxirasining kengayishiga ta'sirini namoyish qilish imkonini beradi. Zamonaviy falsafiy qarashlar nuqtai nazaridan axborot modellashtirish ilmiy bilim masalalariga ijobiy yoshdashishda markaziy rolni o'ynaydi.

Kompyuter modellashtirishning tuzilishi, komponentlari va asosiy bosqichlarining o'ziga xos xususiyatlari haqida tasavvurlarni shakllantirib, amaliy masalalarning – informatikadan tashqarida qo'yilgan va AKT vositalari orqali yechiladigan masalalarning yechilishiga boshqa fanlardagi bilimlarni qo'llashning umumiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun asos yaratishga harakat qilish lozim.

Talabalarni kompyuter topshiriqlar tizimini modellashtirishga o'rgatish jarayonida pedagog barcha o'quv bosqichida suhbat, maslahatlar, tizimlarning eksperimental muammolarini hal qilish bo'yicha hisobotlar, hal qilish bo'yicha talabalar harakatlarining to'liqligini baholashi ularning modellashtirish bosqichlarini o'zlashtirganliklarining dalili bo'ladi.

Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, masalalarning yechimini aniqlashda quyidagi bosqichlardan foydalanishni taklif etamiz:

1-bosqich – masala maqsadini aniqlash; Bu bosqichda masala maqsadini aniq va to'g'riligini ko'rsatgan holda vaqt, tushuncha, yozuvlar orqali aniqlashga harakat qilinadi.

2-bosqich– masalani yechish uchun model tanlash; Bunday holda masala aniq ko'rsatilsa, unda tayyor model tanlanadi, agarda aniq model mavjud bo'lmasa, u holda ushbu masalani yechishga mos model ishlab chiqiladi.

3-bosqich yechimni aniqlashda kerakli boshlang'ich axborotlar izlanadi va tayyorlanib, aniq o'zgaruvchilar tanlanadi va og'zaki model asosida moslashadi.

4-bosqich – yechimni modellashtirish – bunda yechimni loyihasini taklif etish muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кононец А.Н. Педагогическое моделирование: новые вопросы / А.Н. Кононец // Инновационные подходы к организации образовательного процесса в современном техническом вузе. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2008. – С. 22-31.

2. Конт-Спонвиль А. Филосовский словарь / А. Конт-Спонвиль. – М.: Этерна, 2012. – 502 с.

3. Краевский В.В. Основы учебно-исследовательской деятельности у студентов. / Е.В. Бережнова, В.В. Краевский. – М.: Академия, 2010. – 124 с.
4. Козырев Н.А., Козырева О.А. Педагогическое моделирование как продукт и метод научно-педагогического исследования // Современная педагогика. 2015. № 8 [Электронный ресурс]. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/08/4791>
5. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981. 186 с.
6. Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ)/ Б.А. Глинский, Б.С Грязнов, Б.С Дынин, Е.П. Никитин. М.: Изд-во Московского университета, 1995. 247 с.

KURSANTLARARO MUNOSABATLARNI SHAKILLANTIRISHDA QADRIYATLI YONDASHUV MUAMMOLARI

O‘zbekiston Respublikasi oliy harbiy aviatsiya bilim yurti
Ijtimoiy-iqtisodiy va gumanitar fanlar kafedrası
katta o‘qituvchisi podpolkovnik
Ibragimov Anvarjon Jahongirovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada kursantlararo munosabatlardagi qadriyatli yondashuvni ro‘yobga chiqarish orqali kursantlarning harbiy jamoalarda o‘z o‘rnini topishi, erkin faoliyat yuritishi, jamoadagi boshqaruvchanlik, tartibga solish, birgalikda faoliyat yuritish, safdoshlarini o‘zaro qo‘llab-quvvatlash kabi funksiyalarining namoyon bo‘lishini amaliyotga tatbiq etishga bag‘ishlangan pedagogik ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar mujassam etilgan.

Kalit so‘zlar: kursant, qadriyat, harbiy jamoa, jamiyat, shaxslararo munosabat, avtoritet, ma‘naviyat, yondashuv.

Kundalik muloqotlarda, ommaviy axborot vositalarining xabarlarida qadriyat, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar kabi so‘zlar nihoyatda ko‘p qo‘llanilmoqda. Madaniy boyliklar, yodgorliklar, ma‘naviy meros, an‘ana, urfodatlariga nisbatan ham qadriyatlar iborasini, umumiy atama sifatida ishlatish hollari uchramoqda. Bu ibora kitob, risola, maqola va xabarlarning nomlarida ham uchrab turibdi. Uning mohiyati, mazmuni, namoyon bo‘lish shakllari to‘g‘risida, xilma-xil fikrlar bayon qilinmoqda. Bularning barchasi quyidagi savollarning tug‘ilishiga sabab bo‘lmoqda; Xo‘sh, qadriyat nima? Biz nimaga asoslanib biror narsa, voqea, xodisa, munosabat, faoliyat va boshqalarni qadrlaymiz? Bu savollarning birinchisi qadriyat tushunchasini ta‘riflash, ikkinchisi esa uning mazmunini tahlil o‘ilish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Qadriyat tushunchasi nihoyatda xilma-xil ma‘noda, turli sohalarida qo‘llaniladi. Qadriyatlar iborasining xilma-xil ma‘noda ishlatilishi unga berilgan ta‘riflarni turlicha bo‘lishiga olib kelgan bo‘lishi ham mumkin. Biz bu mavzuga bag‘ishlangan kitob, risola, maqolalarda uning o‘ttizdan ortiq ta‘riflarini uchratdik, bu ta‘riflarning yanada ko‘proq ekanligiga shubha yo‘q. Ijtimoiy fanlarning qanday sohasida qadriyatga doir tadqiqot olib borilgan bo‘lsa, bu tushunchaga shu jihatdan ta‘rif berishga intilish odat tusiga kirib qolgan. Holbuki, qadriyat kategoriyasi aksiologiya (qadriyatshunoslik)dan boshqa fanlarning birortasi uchun ham xususiy kategoriya emas. Qadriyat iborasining kundaolik hayotdagi ma‘nosi kishilar o‘rtasidagi muloqotlarda, ommaviy axborot vositalarining xabarlarida o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘lmoqda. Kundalik hayotda, ko‘pchilik nazarida narsalar (masalan, qimmatbaho buyumlar, taqinchoqlar), tabiat hodisalari, ijtimoiy voqealar, jamiyatdagi talablar, orzu-umidlar, an‘ana va marosimlar, madaniy boyliklar va boshqalar qadriyat sifatida tushuniladi. Kishilar hayot va faoliyat jarayonida muqarrar suratda o‘zlari uchun bunday qadriyat bo‘lgan narsalarga duch keladilar, ularning ahamiyati, foydasi va qadrini anglashga, baholashga intiladilar. Bundan tashqari odamlar o‘zlari ishonib, gohida intilib, qiziqib yoki orzu qilib yashaydigan maqsad, orzu yoki ideallarga ham qadriyat tushunchasini qo‘llaydilar. Xullas, kundalik hayotda ko‘pchilik tomonidan qo‘llaniladigan qadriyat iborasi, odamlar uchun biror zarur ahamiyat kasb etadigan ob‘ekt, narsa,

hodisa va boshqalarga nisbatan ham ishlatiladi. Qadriyatni aksiologiya nuqtai nazaridan talqin qilish uning kategoriya sifatidagi mohiyati, mazmuni, ob'ektiv asosi, sub'ektiv jihatlarini, namoyon bo'lish shakllari va xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. Qadriyat tushunchasini ba'zi faylasuflar talqin qilganlaridek, «tabiatning, moddiy va ma'naviy madaniyatning buyumlari inson ehtiyojlarini qondirish, uning maqsadlariga xizmat qilish qobiliyatiga egadir. Ana shu ma'noda ularga qimmatdorlar, deb qarash mumkin va zarurdir», degan ma'noda tushunish noto'g'ri. Bu ta'rifda avvalo tabiat va madaniyat buyumlari biror qobiliyatga egaligi ta'kidlanadi. Agar buyumlar biror qobiliyatga ega bo'lganlarida va ana shu qobiliyatlar odamlar uchun qadriyatga aylanganida, tabiiy-tarixiy jarayon butunlay boshqacha kechgan bo'lar edi.

Qadriyatni muayyan sub'ekt uchun biror boshqa ob'ektning yoki ma'naviy hodisaning qadrini ifodalaydigan falsafiy-aksiologik tushuncha sifatida qaralmasa, bunday ta'riflarning son-sanoqsiz bo'lishi aniq. Negaki, dunyoda qadrlanadigan narsalar, hodisalar, voqealar, jarayonlar, joylar va sifatlar, ideal va maqsadlar nihoyatda ko'p. Qadriyat tushunchasi esa ularning birortasi uchun to'g'ridan-to'g'ri ism, atama yoki bevosita nom bo'la olmaydi, balki ularning qadrini anglatadigan kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Qadriyatni falsafiy-aksiologik tushunish, uning kundalik hayotdagi ishlatilish ma'nosidan farq qiladi. Bu esa qadriyat tushunchasini uning o'zi bog'liq bo'lgan ob'ektdan farqlash (aslo ajratish emas) bilan birga, uni ob'ektlarning turli jihatlarini (faydali, keraklilik) bilan ayniylashtirmaslik imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, qadriyat biror bir tarzda va shaklda zohir bo'ladigan, sub'ekt uchun muayyan ta'sirini namoyon qiladigan voqelikning turli-tuman shakllari, ko'rinishlari, narsalar, hodisalar, jarayonlar, munosabatlar, turli sifatlar, xususiyat, axloq va ma'naviylik mezonlari hamda boshqalarning sub'ekt uchun ijtimoiy ahamiyati va qadrini ifodalaydigan umumiy aksiologik kategoriyadir. Odamlar garchand bitta jamiyatda, bir davrda va o'xshash sharoitlarda yashayotganliklariga qaramasdan, u yoki bu narsaning qadri turlicha anglab olinadi, tushuniladi va talqin qilinadi. Ijtimoiy jarayonlar ta'sirida kishilarning qadriyatlar to'g'risidagi tasavvuri, qarashlari o'zgaradi, bu esa taraqqiyot jarayonida odamlarning turmush sharoitlari, hayoti va ma'naviy qiyofasidagi o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Turli xil jihatlar har qanday qadriyatning qarama-qarshi tomonlarini tashkil qiladi. Ijtimoiy va salbiylik, baholanishi va ahamiyatiga ko'ra bir biriga mutlaqo ziddek bo'lib ko'rinadigan yaxshilik va yomonlik, haqiqat va haqsizlik, baxt-saodat va g'am-kulfat, evolyusiya va revolyusiya, taraqqiyot va tanazzul, borlik va yo'qlik kabi tushunchalar hayotning bir-biriga zid va chambarchas bog'langan tomonlarini ifodalaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, qadriyatlar va jamiyatning rivoji va kishilar hayotining turli davrlarida turlicha ahamiyat kasb etadi, tarixiy zaruriyatga mos ravishda goh u, goh bu qadriyat ijtimoiy taraqqiyotning eng oldingi pog'onasiga chiqib oladi, boshqalarini xiralashtirganday bo'lib tuyuladi. Natijada ijtimoiy rivojlanish va taraqqiyot qonuniyatlariga mos ravishda, oldinga chiqib olgan qadriyatni barqaror qilishga nisbatan intilish kuchayadi. Masalan, yurti yov bosganida – ozodlik, imperiya hukmronligi nihoyasida – istiqbol, urush davrida – tinchlik, tutqunlikda – erkinlik, kasal va bemorlik onlarida – sihat-salomatlikning qadri oshib ketadi, ularga intilish kuchayadi.

Shaxsning muloqot jarayonidagi qadriyatli yondashuvi munosabat uslublaridan biri hisoblanadi. Bunday yondashuv shaxs namoyon bo'lmagan, "noreal" ideal va real hayotdagi amaliy jarayon o'rtasidagi tafovutlar va qarama-qarshiliklar asosida yuzaga keladi.

Shaxslararo munosabatlardagi qadriyatlar tizimi ijtimoiy me'yorlar bilan uyg'unlashgan holda shaxs idealidagi munosabatlarini tavsiflaydi. Shaxs muloqot jarayonida qadriyatli yondashuvdan foydalanishi uchun zaruriy vaziyat, sub'ektiv ehtiyoj bilan bir qatorda ushbu ehtiyojni qanoatlantirishga xizmat qiluvchi qulay vaziyat ham yuzaga kelishi kerak bo'ladi. Muhimi ehtiyojning yuzaga kelganligi sub'ekt tomonidan anglanishidir. Shu sababli ham qadriyatli yondashuv mazmuni bilan bir qatorda ehtiyoj vaziyati muhim o'rin tutadi. Demak, muloqot jarayonidagi qadriyatli yondashuvlar ijtimoiy talablar tizimi asosida yuzaga keladi va u orqali ifodalanadi.

Jamiyatdagi ijtimoiy xulq-atvorni tartibga solib turuvchi jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatlar shaxslararo muloqot jarayonida yuzaga keladi. Demak, kursantlararo muloqot va munosabatlar o'rtasidagi aloqadorlik harbiy jamoalardagi shaxslararo munosabatlarni tashkil etish

uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxs muloqot jarayonida suhbatdoshini tanlashda dunyoqarashi, ehtiyojlari, temperamenti va albatta qadriyatlarining o'zaro mutanosibligiga asoslanadi.

Shaxslararo qadriyatli munosabatlar tizimi quyidagi uch guruhga bo'lgan holda o'rganiladi:

Avtoritet-qadriyatli munosabatlar – rahbar va xodim, yo'l boshlovchi va bo'ysunuvchi shaxslar o'rtasida amalga oshirilib, bu asosan qat'iy qilib belgilangan qadriyatlar tizimiga asoslangan holda "topshiriq va ijro" munosabatlari tarzida kechadi. Avtoritet qadriyatlar tizimiga o'zaro hurmat, sifatli ijro, mukammal ishlangan topshiriq, qat'iy ijro, ijro haqidagi aniq hisobot shaklida amalga oshirilishi mumkin. Avtoritet-qadriyatli munosabatlarda huquqiy-me'yoriy qadriyatlar yetakchilik qiladi.

Ishonchli-qadriyatli munosabatlar – o'zaro yaqin va ishonchli munosabatlar o'rnatgan shaxslararo amalga oshadi. Bunday munosabatlar o'zaro qadriyatlari umumiy yoki yaqin bo'lgan, temperamenti, yoshi va yoshi xususiyatlari mutanosib bo'lgan, xarakter xususiyatlari o'zaro mos bo'lgan insonlar o'rtasida kechadi. Ishonchli-qadriyatli munosabatlar davomida shaxslararo o'zaro umumiy ma'lumotlar (sir) mavjud bo'ladi va u sir saqlanadi. Bundan tashqari barcha uchun e'lon qilinishi mumkin bo'lgan, ochiq ma'lumotlar ham bo'ladi. Ammo har doim bunday munosabatlar davomida qadriyat bo'lgan o'zaro hurmat, o'zgalarni qadrlash, mehribonlik, insonparvarlik kabi g'oyalar ustuvorlik qiladi. Bunday munosabatlarda emotsional qadriyatlar yetakchilik qiladi.

Diffuz (aralash)-qadriyatli munosabatlar – bu rasmiy va norasmiy muloqot jarayonida, ikki yoki undan ortiq shaxslararo muloqot tarzida namoyon bo'lishi mumkin. Ya'ni bunday munosabatlar davomida sub'ektiv qadriyatlar, shaxsiy qadriyatlar, jamoaviy qadriyatlar va umuminsoniy qadriyatlar o'zaro uyg'unlashgan holda shaxslararo munosabatlarda o'z ifodasini topadi. Bunday munosabatlarda ham adolat, tenglik, huquqiy madaniyat me'yorlari amal qiladi. Diffus-qadriyatli munosabatlarda umuminsoniy, shaxsiy va jamoaviy qadriyatlar yetakchilik qiladi.

Shaxslararo qadriyatli munosabatlar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Motivatsion funksiya – jamiyat a'zolari o'rtasida munosabatlarga kirishish ehtiyojini rag'batlantiradi, shaxslararo munosabatlarga kirishga chorlaydi, munosabatlarni amalga oshirishni sub'ektiv ehtiyojga aylantiradi. Shu sababli ham motivatsion funksiya shaxslararo munosabatlarda dastlabki va munosabatlar sarasini belgilab beruvchi asosiy funksiya hisoblanadi.

Boshqaruv funksiyasi – shaxslararo munosabatlar qadriyatli yondashuv asosida tashkil etilganda munosabatlarni, shaxsni, jamoani boshqarish vazifasini bajaradi. Ya'ni boshqaruvdagi shaxslararo munosabatlarni tartibga solish, topshiriqlarni qat'iy me'yorlar asosida yetkazish, adolatli va demokratik boshqaruv tamoyillariga amal qilish asosida jarayonni me'yorlashtirish funksiyasi amalga oshiriladi.

Emotsional ta'sir funksiyasi – shaxslararo munosabatlar ma'naviy qadriyatlarga asoslanganda emotsional ta'sir etish xususiyatiga ega bo'ladi. Ushbu funksiyaning amalga oshirilishi muloqot sub'ektlarining shaxsiy va milliy qadriyatlarini bilish hamda hurmat qilishni, umuminsoniy qadriyatlarga asoslanishni taqozo etadi.

Kommunikatsiya funksiyasi – muloqot jarayonida shaxslararo axborot almashinuv jarayonini tartibga solib turadi. Ya'ni munosabatlar qadriyatli yondashuv asosida amalga oshirilganda kommunikatsiya jarayoni adolatli, insonparvar, ma'naviy-axloqiy me'yorlarga mos bo'lishi ta'minlanadi.

Ta'lim va tarbiya berish funksiyasi – ta'lim va tarbiya jarayoni ijtimoiy hodisa sifatida shaxslararo munosabatlar asosida tashkil etiladi. O'z navbatida zamonaviy ta'limda asosiy yo'nalish bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan va akmeologik yondashuvda shaxslararo munosabatlarning pedagogik jarayon sub'ektlarining qadriyatlar tizimiga asoslanish muhim hisoblanadi.

Regulyativ (tartiblashtirish) funksiyasi – shaxslararo munosabatlarda qadriyatlarga tayanish ushbu jarayonni turli ijtimoiy me'yorlarga muvofiq lashtirish, munosabatlarni tartibga solish funksiyalarini bajarada.

Refleksiv funksiya – shaxslararo qadriyatli munosabatlar jarayonning har bir ishtirokchisini o'z faoliyatini tahlil qilish, o'z-o'ziga ob'ektiv baho berish hamda o'z faoliyatini tizimli tashkil etishga yordam beradi.

Shaxslararo qadriyatli munosabatlar tizimi quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:
Emotsional komponent – qadriyatlarning emotsional ta'sirchanligi bilan tavsiflanadi. Ya'ni qadriyatlar shaxslararo munosabatlarda ahamiyatga ega bo'lganda muloqot sub'ektlarining emotsional xususiyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kognitiv komponent – qadriyatlar tizimining mazmunini o'z ichiga olib, har bir muloqot jarayonida shaxs dunyoqarashi, bilim darajasiga ko'ra belgilanadi.

Shaxslararo munosabatlardagi qadriyatli yondashuv komponentlari o'zaro uzviy aloqada hamda o'zaro bir-biriga ta'sir o'tkazib turadi. Jumladan, muloqot sub'ektlaridagi emotsional holat boshqalarga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Yoki qadriyatli munosabatlarni o'rnatish davomida muloqot sub'ektlarining bilim darajasi, dunyoqarashining o'xshashligi ularning birgalikdagi faoliyati samarasini ta'minlab beradi.

Faoliyat (xulq-atvor) komponenti – qadriyatli munosabatlarda jarayon ishtirokchilarining xulq-atvorini boshqarish, ularni tartibga solish bilan tavsiflanadi. Shuningdek, har bir qadriyat shaxs ma'naviyatiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etish bilan bir qatorda ularning xatti-harakatlarida ham o'z ifodasini topadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida quyidagi fikr va takliflarni aytishim mumkinki, bizning nazarimizda kursantlararo munosabatlardagi qadriyatli yondashuv kursantning jamoada o'z o'rnini topishi, erkin faoliyat yuritishi, jamoadagi boshqaruvchilik, tartibga solish, birgalikda faoliyat yuritish kabi funksiyalarining namoyon bo'lishiga xizmat qiladi. Kursant o'zaro umumiy qadriyatlar tizimiga ega bo'lgan harbiy jamoadagina o'z o'rnini topadi, o'z qadriyatlarini jamoa qadriyatlari bilan umumlashtira oladi.

Kursantlararo munosabatlarda qadriyatlarning umumiy xarakterga ega bo'lishi yoki o'xshashligi harbiy jamoa a'zolarining bir-biriga bo'lgan jangovar do'stonalik munosabatlari, simpatiyasida o'z ifodasini topadi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3898-son Qarori. 2018.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati: J.II. Ye-M/Tahrir hay'ati: T.Mirzaev va boshq.: O'zR FA Til va adabiyot instituti. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 672 b.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati: J.II. Ye-M/Tahrir hay'ati: T.Mirzaev va boshq.: O'zR FA Til va adabiyot instituti. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 672 b.
4. G'oziev E.G'. Muloqot psixologiyasi. T. 2001. – 134 b.
5. Nurullaeva Sh. O'qituvchilarning o'z ustida ishlashi uzluksiz kasbiy rivojlanishning asosi sifatida. Xalq ta'limi. 2022. №4. 93-98-b.
6. Nurullayeva Sh. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy moslashtirish mexanizmlari. Pedagogik akmeologiya. 2022 №1. 12-19-b.
7. Nurullaeva Sh.U. Bo'lajak o'qituvchilar kasbiy tayyorgarligi modelida pedagogning professional kompetentligini rivojlantirish yo'llari. Ta'limda uzviy kasbiy rivojlanishning jamiyat taraqqiyotidagi roli, rivojlanish masalalari: maqsad va vazifalar. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi-2022.150-152 b.
8. Nurullaeva Sh. Modern pedagogical models of professional training of future teachers in Uzbekistan. Excerpts from Uzbekistan. The special periodical journal of Uzbekistan writers and scholars held in Egypt Alexandria University. Alexandria University, 2022. P. 95-97.

TALABALARNI ELEKTRON AXBOROT TEXNOLOGIYALARI RESURSLARIDAN PEDAGOGIK MODELLASHTIRIB FOYDALANISHGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

**Qarshi DU, Pedagogika fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi,
Umurov Azamat Abdinazarovich.
Eshmurodova Marjona Anvar qizi**

Anotatsiya: Elektron ta'lim tizimidan foydalanib, o'qitishni takomillashtirilgan metodlari orqali o'qitish samaradorligini oshirish mumkinligi nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: Dasturiy-texnik vositalar, elektron ta'lim, kompyuter vositalari, elektron doska, vediokamera, skaner, proyektor, modem.

Аннотация: Предполагается, что с помощью электронной системы образования можно повысить эффективность обучения за счет совершенствования методов обучения.

Ключевые слова: Программно-технические средства, электронное образование, компьютерные средства, электронная доска, видеокамера, сканер, проектор, модем.

Annotation: It is assumed that using the electronic education system, it is possible to increase the effectiveness of teaching through improved methods of teaching.

Keywords: Software and technical tools, electronic education, computer tools, electronic board, video camera, scanner, projector, modem.

Hozirgi davrda pedagogikada innovatsion ta'lim usullarini va dasturiy-texnik vositalarini qo'llashga alohida ahamiyat berilmoqda. Bu yo'nalish bo'yicha 2013-2014 yillarning o'zida bir qancha halqaro anjumanlar o'tkazilganki, ularda muhokama qilinayotgan masala va muammolar bu sohaning naqadar dolzarb ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ammo shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, bizning jamiyatimizdagi ko'pchilik insonlar o'qituvchilarni kunlar, haftalar va oylar davomida o'qitiladigan fan bo'yicha asta-sekinlik bilan turli xil ko'rsatma va topshiriqlar beradigan hamda bir maromda qandaydir bilimlar majmuasini o'quvchilarga singdiradigan zerikarli mutaxassislar sifatida tushunadilar. Lekin ularning qanday ko'rsatma va topshiriqlar berishlari, qanday dasturiy-texnik vositalardan foydalanishlari hamda bunday usullar qanday samara berishini ko'pchilik bilmaydi yoki tushunmaydi.

Yillar davomida ta'lim berishning bir qancha usullari, uslubiylati, texnologiyasi va dasturiy-texnik vositalari vujudga kelganki, ularning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Ba'zi bir ta'lim berish uslublari yosh bolalarning bilim olish jarayonini o'rganish asosida tashkil etilgan bo'lsa, boshqalari dars berish jarayonida ro'y beradigan muammolarni hisobga olgan holda tashkil etilgan. O'qitish uslubiylatining yana boshqa birlari esa bir qancha olimlar tomonidan ishlab chiqilgan falsafiy-mantiqiy modellar asosida, masalan, Suqrot uslubida, muloqot usulida yoki korporativ usulda tashkil qilingan. Undan so'ng o'qitishni mahsus ta'lim berish modellari asosida tashkil etish keng miqyosda amalga oshirila boshlandi. Bunda o'quvchi-talabalarning ma'lum bir soha yoki fandan bilim olishlari mahsus usullar, modellar, ta'lim standartlari yoki strategiyalar asosida amalga oshiriladi. Ba'zi bir modellarda o'qituvchi dominant ro'lida bo'lib, barcha ta'lim

berish vazifalarini o'zi hal qilar, boshqalarida esa talabalarga to'la erkinlik berilib, ularni demokratik tamoillar asosida o'qitilar, yana boshqa birlarida esa talaba va o'qituvchi orasida tenglik hamda ijodiy fikr almashinish jarayoni amalga oshirilib, o'zaro muloqot vositasida interfaol ta'lim jarayoni amalga oshiriladi. Ammo hozirgi paytdagi ta'lim berish jarayoni asosan sinfda yoki mahsus jihozlangan xonalarda talabalar va o'qituvchining o'zaro muloqoti orqali amalga oshiriladi.

Shunday qilib, hozirgi davrdagi ta'lim berish jarayonini quyidagi asosiy jihatlar bilan ifodalash mumkin:

- O'qituvchining faoliyati nafaqat ilmiy-amaliy asosda, balki ijodiy artistik asosda ham amalga oshirilishi lozim;

- O'qituvchining dars berish jarayonidagi ro'li ancha murakkab bo'lib, uning o'ziga xos tarixiy va zamonaviy jihatlari mavjud. Oldingi davrlarda o'qituvchilarning faqatgina zamonaviy bilimlar berishi talab qilinsa, hozirda ulardan tarbiyaviy, madaniy-ma'naviy, siyosiy va amaliy bilimlar berish ham talab qilinadi;

- O'qituvchilarga bo'lgan talab ham sezilarli darajada oshdi va endi ular nafaqat ilmiy, balki ma'rifiy va amaliy bilimlarni ham puxta egallashlari zarur bo'layapti;

- Ilm, fan va texnikaning jadal rivojlanib borishi, yangi texnika va texnologiyalarning jamiyatning barcha qatlamlariga kirib borishi, informatsion texnologiya vositalarining barcha davlat va nodavlat muassasalarida qo'llanilishi o'qituvchilardan uzluksiz bilim olish hamda kerakli bo'lgan dasturiy-texnik vositalarni o'zlashtirishni talab qilayapti;

- O'qituvchilarning faoliyati ko'p qirrali bo'lib, ular boshqaruvchi, muloqot qiluvchi, yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va baholovchi rollarini amalga oshirishlari kerak bo'ladi.

Texnologiyaning rivojlanishi bilan texnik vositalardan foydalanib o'qitish uchun birgina kompyuterning mavjudligi kifoya bo'lib qoldi. Avvallari televizor, video magnitofon, kinoprojektor, diaproyektor va boshqalar bajargan funksiyalarni kompyuter muvaffaqiyat bilan o'z zimmasiga oldi. Qolaversa, axborotni uzatish, saqlash, tasvirlash sifati sezilarli darajada ortdi.

Hozirgi kunga kelib, kompyuter savodxonligi madaniyatning muhim belgisiga aylanib ulgurdi, kelajakda esa u har bir insonga qayerda, qaysi uchastkada ishlamasin zaruratga aylanadi. Demak, kompyuter ishi, kompyuterdan foydalanishga o'rgatish eng yaqin vaqt ichida umumiy ishga aylanishi shubhasiz.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining vositalari qatoriga: kompyuter, skaner, videoko'z, videokamera, LCD proyektor, interaktiv elektron doska, faks modem, telefon, elektron pochta,

multimedia vositalari, Internet va Intranet tarmoqlari, mobil aloqa tizimlari, ma'lumotlar omborini boshqarish tizimlari, sun'iy intellekt tizimlarini kiritish mumkin.

Axborot texnologiyasi vositalari muayyan amallarni ongli va rejali amalga oshirishda o'zlashtiriladi. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- kompyuter, shuningdek, printer, modem, mikrofon va ovoz eshittirish qurilmasi, skaner, raqamli videokamera, multimedia proyektori, chizish plansheti, musiqali klaviatura kabilar hamda ularning dasturiy ta'minoti;
- uskunaviy dasturiy ta'minot;
- virtual matn konstruktorlari, multiplikatsiyalar, musiqalar, fizik modellar, geografik haritalar, ekran protsessorlari va x.k.;
- axborotlar majmui – ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, virtual muzeylar va x.k.;
- texnik ko'nikmalar trenajyorlari (tugmachalar majmuidan tugmachalarga qaramasdan ma'lumot kiritish, dasturiy vositalarni dastlabki o'zlashtirish va h.k.).

Axborot texnologiyalari vositalarining markazida turuvchisi kompyuterdir.

Hozirgi kunda kompyuterlar ta'lim tizimida asosan to'rt yo'nalishda:

- o'rganish obyekti sifatida;
 - o'qitishning texnik vositalari sifatida;
 - ta'limni boshqarishda;
 - ilmiy-pedagogik izlanishlarda foydalanilmoqda.
- O'quv-tarbiya jarayonida kompyuterlar asosan to'rt tartibda:
- passiv qo'llash – kompyuter oddiy hisoblagich kabi;
 - reaktiv muloqat – kompyuter imtihon oluvchi sifatida;
 - faol muloqat – kompyuter talabaga yo'l – yo'riq berish va imtihon olishda;
 - interfaol muloqat – kompyuter sun'iy intellekt sifatida, ya'ni talaba bilan muloqat qilishda foydalaniladi.

Ta'limda zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etilishi:

- fan sohalarini axborotlashtirishni;
- o'quv faoliyatni intellektuallashtirishni;
- integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;
- ta'lim tizimi infratuzilmasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga olib keladi.

Pedagogik ta'lim jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida samarali tashkil etish:

- masofaviy o'quv kurslarini va elektron adabiyotlarni yaratuvchi jamoaga pedagoglar, kompyuter dasturchilar, tegishli mutaxassislarning birlashuvini;

- pedagoglar o'rtasida vazifalarning taqsimlanishini;
- ta'lim jarayonini tashkil qilishni takomillashtirish va pedagogik faoliyatning samaradorligini monitoring etishni taqozo etadi.

Yuqorida aytib o'tilgan barcha muammolar va salbiy jihatlardan qutulish hamda ta'lim sifatini oshirishning eng asosiy yo'llaridan biri zamonaviy innovatsion ta'lim berish usullarini qo'llash bo'lib, yuqorida biz ushbu innovatsion ta'lim berish uslubiyati, texnikasi, texnologiyasi va dasturiy-texnik ta'minotining bir qancha imkoniyatlari va ularda ishlash qonun-qoidalari bilan tanishdik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.Aripov, M.Muhammadiyev. Informatika, informasion texnologiyalar. Darslik. T.: TDYuI, 2004 y.
2. M.Mamarajabov, S.Tursunov. Kompyuter grafikasi va Web-dizayn. Darslik. T.: "Cho'lpon", 2013 y.
3. Qayumova N.A. O'qitishning axborot-ta'lim tizimi sharoiti va unda axborot kommunikatsiya texnologiyalari soxasi o'qituvchilarini tayyorlash. Monografiya-T.: "Fan va texnologiya", 2015.192 b.
4. S.S.G'ulomov va boshqalar. Axborot tizimlari va texnologiyalari. Darslik. Toshkent, "Sharq", 2000 y.

TA'LIMDA BIOINFORMATSION SIGNALLARNI QAYD QILUVCHI TEXNOLOGIYALAR TAHLILI

G'aniyev Alisher Islomovich;

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Qarshi filiali,

"Axborot texnologiyalar" kafedrasi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'limda bioinformatSION signallarni qayd qiluvchi texnologiyalar tahlili, pedagog va talabalarning diqqat markazida shaxs turuvchi o'zaro muloqotini amalga oshirish kabi shartlari aniqlandi va asoslab berildi.

Kalit so'zlar. bioinformatSION texnologiyalar, analitik tahlil, pedagogik shartlar, o'quv material, o'quv maqsadlari, masala-vazifa, kognitiv masala vazifa va boshqalar.

Biosignallarni tibbiyot sohasida keng foydalaniladigan turlariga elektrokardiografiya (ECG) va elektroensefalografiya (EEG) misol bo'la oladi. So'ngi bir necha o'n yillar mobaynida muhandislik tamoyillari va asbob-uskunalarini ushbu mavzuga tadbiq etish zamonaviy dunyoning zamonaviy texnika va ilmiy yutuqlariga olib boradigan muhim ahamiyatga ega yo'l ekanligini isbotladi. Bugungi kunda ushbu mavzu global mavzuga

aylanib bormoqda. Biosignallarni zamonaviy usullarni qoʻllagan xolda insonning ish faoliyatini monitoring qilish va xulosa qiluvchi mexanik muhandislik qurilmalarini tadqiq qilish orqali bu mavzuni rivojlantirishimiz mumkin boʻladi. Ammo shunga qaramay, biosignallarni qayta ishlash, eksperimental faoliyat oʻtkazish apparat va dasturiy muhit tomonidan bir qancha qiyinchiliklarga olib kelmoqda [1].

Shuning uchun xam bizga biosignallarni qayta ishlash va ularni xayotga tadbiiq etadigan innovatsion dasturiy va apparat komplekslarni oʻrganish, shu bilan birga ular orqali ilmiy tadqiqotlar va ilmiy tajribalarni amalga oshirishga imkoniyat yaratib beradi.

Ushbu maqolada biosignallar orqali laboratoriya sharoitida faoliyatni qoʻllab-quvvatlaydigan va ularni tadbiiq qilish, qayta ishlash uchun oʻz ichiga tezkor prototiplar orqali tadqiqotlar oʻtkazadigan innovatsion apparat va dasturiy platforma – BITalino (Biosignal Igniter Toolkit - BIT) qurilmasini tadqiq etamiz. Bizning maqsadimiz nafaqat ilmiy tadqiqotchilarni balki, barchani biosignallarni ishlatish boʻyicha dastlabki qadamni beruvchi va shaxsiy foydalanish imkoniyatini yaratuvchi muhit imkoniyatlarini boyitishdan iboratdir.

Umumiy tahlil; BITalino qurilmasi foydalanish uchun qulay va ihsam boʻlib, uning yordamida biosignallarni oʻrganish orqali tibbiyotning nevrologiya, psixologiya, kardiologiya kabi soxalarda tashhis imkoniyatlarini oshirish va masofaviy (teletibbiyot) tibbiyotni rivojlantirish vazifalarini bajarishi mumkin boʻladi. Tadqiq etilayotgan qurilmani asosan quyidagi uchta rakursda koʻrib chiqamiz:

Asbob-uskunalar. Umuman olganda, ushbu qurilma biosignalni qayta ishlovchi xam nisbatan arzon va biosignal xususiyatlarining barchasini oʻlchash imkonini beruvchi kompakt toʻplamdan iborat.

Qabul qilish. Aksariyat arzon vositalar faqatgina signalni yuqori darajada kirishini taʼminlash maqsadida ularning imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi (masalan yurak urish signallari – ECG faqat shu signalni qoʻllab-quvvatlaydi). Ushbu qurilmaga bir qancha turdagi kiruvchi va chiquvchi signal turlarini bir joyga (kompakt) jamlash va bir vaqtning oʻzida ishlov berish kabi xususiyatni amalga oshirish imkoniyati mavjud. Odatda eksperiment oʻtkazish qiziqarli boʻlishi uchun bir qancha dasturiy va apparat bloklar yordamida tajribalar oʻtkaziladi.

Qayta ishlash. Biosignallarning maʼlumotlarini tahlil qilish va oʻrganishda, odatda, filtratsiya, toʻlqin xarakteristikalarini aniqlash, xususiyatni ajratish kabi xodisalarni oʻz ichiga oladi. Asosiy qurilish bloklari Matlab va Labview kabi ilmiy hisob-kitob vositalari mavjud boʻlsa-da, ammo algoritmlar va funksiyalarni biosignallarga bogʻlash bilan bartaraf etish uchun tuzilgan usullar toʻplamini tuzishda, xamda bu sohada ishlashni alohida

(personal) ta'minlab berishga xizmat qiladi.

BITalino yuqoridagi aytib o'tilgan muammolarni bartaraf etish uchun mo'ljallangan bo'lib, biosignallarni aniqlovchi (BITalino), dasturiy ta'minot va amaliy dasturlar interfeysi (API), signallarni vizuallashtirish (OpenSignals) va multimodal biosintez ishlov berish (BioSPPy) kabi qismlardan iborat bo'ladi.

BITalino: Ko'p turdagi biosignallar olish tizimi. Qurilma instrumental muammolarini bartaraf etish maqsadida bioelektrik va biomexanik ma'lumotlarni to'plash uchun bir nechta sensorlarni birlashtiradigan (all-in-one) va simsiz texnologiyaga asoslangan qulay va arzon narxli qilib ishlab chiqilgan.

BITalino modulli bloklar majmuasi sifatida yaratilgan bo'lib, maksimal ko'p tomonlama qulayliklarga ega bo'lgan quyidagi avtonom mobil qurilmalardan tashkil topgan: ATMEga328P raqamli mikrokontroller; Kuch boshqaruv bloklari; Class II Bluetooth v3.0 simsiz ma'lumot uzatish moduli; Ikki yordamchi RJ22 aloqa bloklari; Analogli kiritish-chiqarish kanallari orqali elektromiografiya (EMG) moduli; Elektrokardiograf (ECG) moduli; Elektrodermal faoliyat (EDA) moduli; Akcelerometr (ACC) moduli;

Odatda, tizim yagona panelga ega bo'lib, uning sensorli qurilmalari nazorat blokidagi analog va raqamli portlarga ulaydi. BITalino ning har bir bloki asosiy paneldagi jismoniy jihatdan ajratish mumkin bo'lgan tarzda ishlab chiqilgan va uchta konfiguratsiya ega bo'lishi mumkin:

Panel. BITalino modifikatsiyalar bilan foydalanilmaydi, chunki tadqiqotchilar laboratoriya faoliyatida ijobiy natijalar olishi uchun nafaqat sensorlarni sinab ko'rish, balki asosiy fiziologik hodisalarni real vaqtda kuzatish orqali muhitdagi aniq tushunchalarni ifodalash imkonini berishi kerak bo'ladi [2].

Plagin. BITalino ga qo'shimcha ravishda qo'shiladigan xamda, sensor qurilmalari bilan aloqani bog'laydigan shinali qism.

Ozod qism. Barcha shaxsiy raqamli va analog bloklar BITalino asosiy panelidan ajratib turadi, bu esa tadqiqotchilarni o'zlarining loyiha g'oyalari va ilovalariga mos keladigan tarzda birlashtirilishini ta'minlaydi.

1-jadval.

BITalino xususiyatlari.

Spetsifikatsiya

<i>Namuna olish o'lchami</i>	1, 10, 100 xamda 1000 Hz
<i>Analog portlar</i>	4 ta kiruvchi (10-bit) + 2 ta kiruvchi (6-bit)
<i>Raqamli portlar</i>	4 ta kiruvchi (1-bit) + 4 ta chiquvchi (1-bit).
<i>Ma'lumotlarga murojaat</i>	Class II Bluetooth v2.0 (qamrovi 10 metrgacha)
<i>Aktuatorlar</i>	LED
<i>Sensorlar</i>	ECG; EMG; EDA;
<i>Battareyka</i>	3.7V LiPo
<i>Og'irligi</i>	30 g
<i>O'lchami</i>	100 × 60 mm

100 Hz chastotali biosignallarni o'rganish bosqichida ECG (40 Hz dan yuqori) va panelning arzon narxlardagi sensorlari yordamida qon tomirlari pulsini (BVP) o'lchash uchun Pulse Sensor9 datchiklari tanlanadi. 10 GHz li chastotali o'lchashlarda esa EDA biosignali va nafas olish kabi boshqa past chastotali biosignallarni hisobga olgan holda tanlanadi. Nihoyat, 1 Hz li signallarni o'lchashda tana harorati (boshqa sensorlari ham ishlatilishi mumkin) biosignallari qo'llanilishi mumkin bo'ladi.

Dasturiy interfeysi. Foydalanuvchi tomonidan tanlangan barcha kirish kanallari orqali nazorat bloklaridan namunalar olinadi va o'zgarmaydigan hajmdagi ma'lumot paketlariga formatlanadi (barcha analog kanallar tanlanganida 8 bayt va analog kanal tanlanmagan xolda 2 bayt). Ma'lumot siklidagi cheklovni tekshirish (CRC) kodi ma'lumotlar paketidagi uzilishlardan (masalan, muloqotdagi bayt yo'qolganligi sababli) aniqlash va tiklash uchun kiritilgan va ma'lumotlar to'plami yo'qolishini aniqlashga yordam berish uchun paketli tartib raqami ham qo'shilgan. 4-rasmda qurilma tomonidan yuborilgan ma'lumot paketlerining tuzilishini ko'rsatilgan.

BITalino dagi aniq sozlamalar bazaviy stansiyasidan qurilmaga 1 baytli buyruqlar yuborib o'zgartirilishi mumkin, dasturiy ta'minot qurilmaga yuborilgan buyruqlar to'plamini jamlaydi. Bir tomondan, BITalino tizimining bu past darajadagi nazorati tadqiqotchilarni qurilmani boshqa o'rnatilgan tizimlar (masalan, robotdagi dasturiy ta'minot) bilan bog'lay olish imkonini beradi. Boshqa tomondan, bu raqamli aloqa bilan bog'liq tushunchalarni tajriba qilish uchun ishlatilishi mumkin, masalan, ma'lumotlarni to'plamdan chiqarish, bitli operatsiyalar o'tkakazish, CRC tekshiruvi, boshqalar qatorida ma'lumotlarini ishlatish tushuniladi.

Tadqiqotchilar shuningdek, past chastotali barcha operatsiyalar yuqori darajadagi funksiyalarga bog'langan xolda API (Application programming interfeys) larni ham

qo‘llashlari mumkin bo‘ladi. Ushbu API lar orqali BITalino boshqaruvini ta‘minlashda hozirgi vaqtda standartlardan Java SDK (Bluesock wrapper orqali), Android Java SDK, LabView, Matlab va Python kabi dasturiy vositalar mavjud [4].

Foydalanuvchi interfeysi. Foydalanuvchilar uchun GUI HTML5 va CSS3 dasturiy vositalarni qo‘llab-quvvatlovchi interfeys yaratilgan. Python tilida biosignal ma‘lumotlarini boshqarish, JavaScriptda esa signalni osongina kiritishni amalga oshirish mumkin.

Signal BIT uchun keltirilgan yondashuvlar ko‘p tomonlama ishlash qobiliyatiga ega. C/C++ kabi tillarda tatbiq etilgan monolitik yondashuvlarda ishlash uchun yuqori darajada optimallashtirilishi mumkin. Lekin ularning o‘zaro faoliyat platformasi muvofiqligi, dasturiy kodlash vaqti va GUI dizayni jihatidan yuqori xarajatlarga ega.

BITalino, shuningdek, muhandislik bo‘lmagan dasturlar uchun ham kengaytiriladi. Masalan, tibbiyot, nevrologiya va psixologiya darajalari nuqtai nazaridan markaziy asab tizimining periferik biosignal o‘lchovlari odamning psixofiziologik o‘lchamlarini tahlil qilish uchun tegishli ko‘rsatkichlarni taqdim etishi mumkin. Shunday bo‘lsa-da, an‘anaviy laboratoriya jihozlarining narxi va murakkabligi o‘quv dasturlarining boshidanoq tadqiqotchilar bilan ishlash uchun to‘siq hisoblanadi. Yana bir misol kardiologiyadan olingan ma‘lumotlar bo‘lib, unda standart klinik ECG uskunalari juda cheklangan yoki aniq bo‘lmagan ma‘lumotlarga yega bo‘lishlari. Buning natijasi o‘laroq, tadqiqotchilar to‘plangan biosignallarning potentsialini to‘liq o‘rganish imkoniga ega bo‘lmashlari mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Ganesh Naik - Biomedical Signal Processing_ Advances in Theory, Algorithms and Applications-Springer Singapore. Publisher : Springer; 1st ed. 2020 edition (November 25, 2020). Paperback : 444 pages, ISBN-10 : 9811390991, ISBN-13 : 978-9811390999.
2. Suresh R. Devasahayam - Signals and Systems in Biomedical Engineering_ Physiological Systems Modeling and Signal Processing-Springer Singapore. Publisher : Springer; 2nd ed. 2013 edition (November 8, 2012), Hardcover : 404 pages, ISBN-10:1461453313, ISBN-13 : 978-1461453314.
3. Немирко А.П., Манило Л.А., Калиниченко А.Н. - Математический анализ биомедицинских сигналов и данных-Лань. Москва: [Физматлит](#), 2017. 248 стр.
4. В.С.Кубланов, В.И.Борисов, А.Ю.Долганов. Анализ биомедицинских сигналов в среде MATLAB. Анализ биомедицинских сигналов в среде MATLAB : учебное пособие / Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 120 с.
5. Z.Z.Miryusupov, J.X.Djumanov. «Kompyuter arxitekturasi». TATU. 144 bet. Toshkent, 2017.

6. Федотов А.А. - Математическое моделирование и анализ погрешностей измерительных преобразователей биомедицинских сигналов. Монография, Москва 2013, стр. 282.

ЭЛЕКТРОН АХБОРОТ ТАЪЛИМ ВОСИТАЛАРИДАН ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА Фойдаланиш шартлари

М.А.Панжиев

Қарши давлат университети

Аннотация. Таълим жараёнида электрон ахборот таълим воситаларидан фойдаланиш ўқув материални тақдим этиш шакллари, методлари, талаба ва педагог ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг хусусиятига ҳамда машғулотларни ўтказиш методикасига таъсир қилади.

Мақолада ана шулар ҳақида фикр юритилган.

Таянч сўзлар: виртуал, коммуникация, технология, электрон, таълим воситалар, жараён, фойдаланиш.

Аннотация. Использование электронно образовательных средств в учебном процессе влияет на формы и методы изложения учебного материала, характер взаимоотношений между студентом и преподавателем, а также методику обучения. В статье рассматривается и обсуждается эти случаи.

Ключевые слова: виртуальный, коммуникация, технология, электроника, средства обучения, процесс, использование.

Annotation. The use of electronic information learning tools in the educational process affects the forms and methods of presentation of educational material, the nature of the relationship between student and teacher, as well as the methodology of teaching. The article discusses these.

Keywords: virtual, communication, technology, electronics, learning tools, process, use.

Замонавий ахборотлаш жамият ривожланишининг устувор йўналишларидан бири - таълимни ахборотлаштириш - ахборот-коммуникация технологияларини (АКТ) жорий этиш орқали таълим жараёнини такомиллаштиришдир.

Ахборот-коммуникация технологияларининг ривожланиши билан электрон ахборот таълим воситалари жадал ривожлана бошлади, хусусан бу компьютер ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда яратилган ўқув услубий мажмуалардан намоён бўлади. Электрон ўқув услубий мажмуаларнинг методик нуқтаи назаридан мўлжалланиши қуйидагиларда кўринади.

Таълим берувчи дастурий воситалар, уларнинг методик мақсади – билимлар, ўқув кўникмалари ва амалий фаолият йиғиндиси ҳақида маълумот тақдим этиш ҳамда дастурий воситалар ёрдамида амалга ошириладиган акс алоқа орқали зарурий ўзлаштириш даражасини таъминлашдан иборатдир.

Дастурий воситалар ёки тизимлар - ўқув фаолияти кўникмалари ва уларни қайта ишланишига ҳамда мустақил тайёргарликни амалга оширишга мўлжалланган – тренажерлардир. Улар одатда илгари тақдим этилган материални такрорлаш ёки мустаҳкамлашда ишлатилади.

Ўқув материални ўзлаштирилиш даражасини (ўз-ўзини ҳам) назорат қилиш учун мўлжалланган дастурлар – назорат қилувчи дастурий воситалардир.

Фойдаланувчига зарурий маълумотларни чиқариб берувчи ва танлаш имкониятини намоён этувчи - ахборотни изловчи, ахборот-дастурий воситаларни тақдим этувчилардир.

Уларнинг методик мақсади – талабаларда ахборотни тизимлаштириш кўникмаларини шакллантиришдан иборатдир.

Муайян чекланган микдордаги параметрлардан фойдаланган ҳолда унинг асосий таркибий ёки функционал хусусиятларини ўрганиш учун ҳақиқатнинг маълум бир томонини таъминлайдиган имитацион дастурий воситалар ёки тизимлар.

Талабага маълум бир реалликни моделлаштириш учун асосий элементлар ва функциялар турларини тақдим этувчи ихтиёрий композицияларни моделлаштирувчи

дастурий воситалар. Улар объект, ҳодиса, жараён ёки вазият моделини (ҳам реал ва ҳам “виртуал”) яратиш, тадқиқ қилиш ва ўрганиш учун мўлжалланган.

Ўқув материалининг визуал тақдимоти, яъни ўрганилаётган ҳодисаларни, жараёнларни ва объектлар ўртасидаги муносабатларни таъминловчи кўргазмали дастурий воситалар.

Диққатни, реакцияни, хотирани ва шу кабиларни ривожлантириш мақсадида таълимдан ташқари, аудиториядан ташқари ишларда талабалар фаолиятини ташкил қилишда фойдаланиладиган дам олиш учун мўлжалланган дастурий воситалари.

Ҳозирги вақтда электрон ахборот таълим воситалари уни амалга оширишнинг турли шакллари билан ажралиб туради, бу ҳам ўқув предметларининг ўзига хос хусусиятлари, ҳам замонавий компьютер технологиялари имкониятлари билан боғлиқ. Замонавий электрон таълим воситалари қуйидаги шаклларда тақдим этилиши мумкин:

- виртуал лабораториялар, лаборатория практикумлари;
- компьютер тренажёрлари;
- тест-синовлари ва назорат дастурлари;
- таълимий-ўйин дастурлари;
- дастурий-методик мажмуалар;
- гипер ҳаволалар тизимлари билан таъминланган электрон дарсликлар, матнли, графикли ва мультимедиа материаллари;
- предметга йўналтирилган муҳит (микрооламлар, имитацион-моделлаштириш дастурлари);
- мультимедиа ресурслари тўпламлари;
- маълумотномалар ва энциклопедиялар;
- ахборот қидириш тизимлари, ўқув маълумотлар базалари;
- интеллектуал таълим тизимлари.

Юқорида қайд этилганлар билан чекланиши ўринли эмас, чунки дастурий маҳсулотларни лойиҳалаштириш ва яратиш учун компьютер технологияларининг ривожланиши билан боғлиқ ҳолда электрон таълим воситаларининг янги турлари ва уларни амалга ошириш шакллари пайдо бўлиб бораверади.

Таълим жараёнида фойдаланиладиган электрон таълим воситалари умумий дидактик талабларга: илмийлик, ишонччилик, муаммолилик, кўргазмалилик, материални тақдим этишда тизимчилик ва изчиллик, таълимда анланганлик, фаолиятда мустақиллиги ва фаоллик, билимларни ўзлаштиришда мустақамлик, таълим-тарбиянинг бирлиги ва ривожлантирувчи функцияларига жавоб бериши керак.

Таълим олувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олишга асосланган электрон ахборот таълим воситаларига қўйиладиган эргономик талаблар орасида талабага нисбатан инсонпарварлик муносабатини таъминлаш, электрон таълим воситаларида интуитив интерфейс ва қулайликни таъминлаш билан боғлиқ талабни ажратиш кўрсатиш мақсадга мувофиқдир. Талабаларнинг ахборот маданиятини шакллантириш учун ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш муҳимлигини таъкидлаш зарур, чунки фақат

АКТ воситалари билан ишлашда талабалар ахборот жамиятида ҳаёт учун зарур бўлган кўникма ва малакаларни эгаллаши мумкин, бу эса уларда ахборот маданиятини тарбиялашни назарда тутди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, таълим жараёнида АКТдан фойдаланиш ўқув материалини тақдим этиш шакллари ва методларига, талаба ва педагог ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг хусусиятига ва шунга мувофиқ умуман дарсларни ўтказиш методикасига сезиларли даражада таъсир қилади. Шу билан бирга, ахборот-коммуникация технологиялари таълимдаги анъанавий ёндашувларнинг ўрнини боса олмайди, фақатгина уларнинг самарадорлигини сезиларли даражада оширади. Педагог учун энг асосийси - таълим жараёнида АКТ учун муносиб жой топиш, яъни педагогик технологияларга қараганда самаралироқ бўлган жойларда педагогик вазифаларни ҳал этиш учун ахборот технологияларидан фойдаланишга ўтишдан иборатдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

2. Шодиев Р.Д. Дидактические основы реализации проблемы понимания в учебно-познавательной деятельности. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Т.: - 2004. –284 с.
3. Шодиев Р.Д., Узаков З.У., Панжиев С.А. Талабаларни Moodle ўқиш-таълим муҳитида таълим олишга техник тайёрлаш методикаси. Ёшларнинг инновацион фаоллигини ошириш, маънавиятини юксалтириш ва илм-фан соҳасидаги ютуқлари” мавзусидаги 3-сонли Республика илмий- онлайн конференцияси тўплами 2020, Фарғона, Б. 265- 274.
4. Shodiyev R.D., Panjiyev S.A Didactic possibilities of virtual reality technologies Journal of Critical Reviews Vol 7, Issue 14, 2020, ISSN-2394-5125 Kuala Lumpur, Malaysia, P.190-192.

O‘QUVCHILARNI AXBOROTLAR TA’SIRIDAN HIMOYALASHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Qarshi Davlat universiteti

Boshlang’ich ta’lim kafedrası dotsenti

Yoziyeva Umida Lutfullayevna

Jamiyatda shaxs atroflicha shakllanishi va rivojlanishi, normal faoliyat olib borishi uchun doimiy ravishda axborotlar almashinish jarayonida ishtirok etishi lozim. Lekin, shu bilan birga axborot almashinuv jarayonlari o‘zida ko‘rinmas (yashirin) xavfni saqlashi va u jamiyat hamda shaxs uchun real tahdid o‘takazishi mumkinligini unutmaslik kerak. Xususan, jamiyatda har bir shaxs zararli axborotlar tahdidi haqida tushunchaga hamda unga qarshi tura oladigan himoya vositalari va mexanizmlari hamda modernizatsiyalashtirilgan tizimiga ega bo‘lishi nafaqat nazariy muammo, balki kundalik muammoga aylanib bormoqda.

Ma’lumki, inson o‘zi uchun zarur ma’lumotni bevosita o‘z tajribasidan, insonlar bilan muomala jarayonidan, hamda turli axborot manbalaridan oladi (kitoblar, radio, televideniye, jurnallar, gazetalar, yangi axborot kommunikatsion texnologiyalaridan ya’ni Internet va boshqalar). Jamiyat shu darajada tez rivojlanmoqdaki, shaxsning axborotlarga o‘z tajribasidan yoki muomala jarayonida ega bo‘lishga nisbatan axborot manbalaridan olish ulushi keskin o‘sdi. Endi inson o‘zi uchun zarur bo‘lgan aksariyat ma’lumotlarni tele-radio dasturlardan, davriy nashrlardan va Internet tarmog‘idan olmoqda.

Shunday ekan, axborot texnologiyalaridan keng miqyosda foydalanish, jamiyat axborot muhitini o‘zgarishiga sabab bo‘ladi, natijada shaxsga, xususan, o‘quvchiga

nisbatan axborot tahdidi va ta'siri kuchaya boradi. Bu turli o'quv muassasalarida, ijtimoiy tashkilotlarda, ijtimoiy guruhlarda, jamoatchilik tashkilotlarida, siyosiy va davlat tuzilmalarida, jamiyatning boshqa institutlarida kuzatilishi mumkin. Axborot xavfining manbasi bo'lgan axborot muhitining ahamiyatini aniqlashtiradigan bo'lsak, shaxs axborot xavfsizligiga tahdid qiluvchi yana uchta guruhni manba sifatida keltirish mumkin: ba'zi-bir siyosiy partiyalar, diniy tashkilotlar, moliyaviy-iqtisodiy tuzilmalar. Ular o'z maqsadlari yo'lida shaslarga axborot vositalari orqali o'z ta'sirlarini (ruhiy ham bo'lishi mumkin) o'tkaza boshlashsa, ularning faoliyati xavf tusini ola boshlaydi.

Jamiyatda borayotgan tub o'zgarishlar, undagi axborot muhitining son va sifat jihatidan tez o'zgarishlariga olib kelmoqda. Bu o'zgarishlar telekommunikatsion vositalar va yangi axborot texnikalarining juda tez sur'atlar bilan rivojlanish sharoitida yuz bermoqda.

Ta'limning murakkab tizimini tashkil etuvchi axborotlar muhitida uni dinamik ravishda o'zgarayotgan qismi – informatsion kommunikativ jarayonlar bo'lib, ular yakka tartibda, guruhlarda va jamoatchilik psixologiyasiga (shaxs, guruh va omma ongiga) o'zining faol ta'sirini o'tkazadi.

Axborot muhitining jamiyat ma'naviyatiga ta'sir etuvchi aniq shakllari, jamiyatning turli darajadagi ijtimoiy subyektlari, guruhleri va jamoatchilik ruhiyatiga axborot ta'siri sifatida amalga oshiriladi hamda u atamashunoslikda axborotlarning psixologik ta'siri sifatida belgilanadi.

Ayni tushunchaning mohiyati, axborot muhitining dinamik komponenti sifatida, informatsion kommunikativ jarayonlar ta'sirida shaxs ruhiy holatlari va tavsiflarini o'zgarish jarayonini akslantiradi. Axborotlarning psixologik ta'siri tushunchasi talqini haqida qator mulohazalarimizni keltirishimiz joiz deb bilamiz. Birinchidan – unda shaxs ruhiyatiga ta'sir ko'rsatishning o'ziga xos vositasi shaklida axborotning maqsadli funktsiya sifatida urg'u beriladi va axborot ta'sir etuvchi obyektini ajratib ko'rsatish amalga oshiriladi. Ikkinchidan – atamadan foydalanish, psixologik turli ta'sirlar doirasidan aniq majmuani ajratib, tadqiqot predmetini aniq ko'rsatadi.

Hozirgi davrning farqli tomoni shundan iboratki, jamiyat sifat darajasidan yangi holatga o'tmoqda, ya'ni axborotlashgan jarayonlarning ahamiyati sezilarli oshdi, xususan, axborotlar ishlab chiqarish va uni uzatishning butun boshli sanoati faoliyat yuritmoqda.

Zamonaviy jamiyat o'z mavjudligining yangi, sifat darajasida boshqa shaklga o'tish holatida turibdi – axborotlashgan jamiyat, yanada keng ma'noda aytadigan bo'lsak - axborotlashgan sivilizatsiyadir.

Zararli axborotlar tahdidi va uni bartaraf etishni shaxs, jamiyat va davlat manfaatidan kelib chiqib tushunish, uni yangi aspektda qarashni ham ya'ni zararli axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish nuqtai-nazaridan qarash vazifasini ilgari suradi.

Zararli axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish tushunchasining ma'nosi - umumiy holda yakka tartibda, guruhda va jamoatchilik psixologiyasida himoyalangan holatni belgilaydi.

Axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish tushunchasining ma'nosi - umumiy holda individual, guruh va jamoatchilik psixologiyasining himoyalangan holati tushuniladi, ya'ni mos ravishda turli darajadagi ijtimoiy subyektlarning axborotlar faktorlari natijasida buzg'unchi g'oyalar ta'siridan himoyalanganlik holatidir. Axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish lozim bo'lgan obyektlarning ko'pligiga qaramasdan, uning markaziy obyekti har doim shaxs hisoblanadi. Inson - shaxs va ijtimoiy faol subyekt sifatida, uning ongi axborot faktorlarining bevosita harakatiga ta'sirchandir. Shu sababli shaxsga axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish muammosi, uning psixologik himoyalanganligi hamda psixologik himoyalanganlikni shakllantirilgan usullari jamiyatimizning tubdan o'zgarayotgan sharoitida nazariy va amaliy jihatdan dolzarbdir.

Shaxsga axborotlarning psixologik ta'siri va uni bartaraf etish, xavfsizlikning umumiy muammolaridan ajratib ko'rsatish, quyidagi sabablarga asoslanadi:

1) jamiyatning rivojlanishi unda axborot oqimlarining ko'payishi, murakkablashishi hamda axborot muhitlarining kengayishi uni inson ruhiyatiga ta'sirining kuchayishiga olib keladi. Bu esa zamonaviy jamiyatda insonni shaxs

sifatida mavjudligini saqlab qolishi uchun yangi mexanizmlarni shakllantirish zarurati bilan aniqlanadi;

2) Inson ruhiyati bilan axborot muhiti o‘zaro harakati mohiyati jihatidan farq qilib, adekvat analoglarga ega emas;

3) Axborotlar orqali ta’sir ko‘rsatish uchun asosiy va markaziy obyekt - inson va uning psixikasidir.

Umumiy holda shaxsga axborotlarning psixologik ta’siri va uni bartaraf etish - shaxsning himoyalangan holati bo‘lib, insonning axborotlar ta’siri sharoitida faol ijtimoiy subyekt sifatida saqlab qolinishidir.

Psixologik ta’sir tushunchasini taxlil qiladigan bo‘lsak, albatta uni milliy xavfsizlikni ta’minlashning bir qismi deb qarash mumkin, ba’zi-bir tadqiqotchilar uni “psixologik salomatlik” va unga bo‘lgan “xavf” tushunchalarini tadbqiq etish orqali ochib berishadi. Shu bilan birga psixologik xavfsizlik, mamlakat aholisini ruhiy holati sifatida talqin qilinadi. Tahdid, xavf, xavfsizlik tushunchalariga va ularning psixologik mohiyatiga adabiyotlarda e’tibor qaratilgan. [1]

Bu tushunchalardan foydalanish, ularning o‘zaro bog‘liqligini atroflicha qarab chiqish zaruriyatini aniqlaydi, ya’ni shaxsga zararli axborotlarning psixologik ta’siri mohiyatini aniqlashni talab etadi. Ma’lumki, “tahdid va uni bartaraf etish” tushunchasining mazmuni xavfning yo‘qligini yoki undan ishonchli himoyalanganlik borligini bildiradi. Xavf yoki tahdid deyilganda, turli zararli ta’sir etuvchi yoki keltiruvchi kuchlar (faktorlar)ning mavjudligi qaralib, ular qandaydir tizimga nisbatan destruktiv, destabil yoki disfunktsionallikka egaligi tushuniladi. Destruktiv, destabil yoki disfunktsionallik faktorlari shunday kuchlarki, ular normal ishlab turgan tizimlar faoliyatini izdan chiqarib, batamom barbod etishgacha olib boradi. Xavflar yoki tahdidlar - manbalarga, ta’sir qiluvchi kuchlarga, ta’sir etuvchi obyektlarga hamda xavfning rivojlanish darajasiga ko‘ra farqlanadi. [2] Ya’ni qaralayotgan xavf yoki tahdidni bartaraf etish qanchalik dolzarb va uning o‘lchov doirasi qanday (aniq tizimga disfunktsional faktorining ta’sir qilish quvvati) ekanligi nazarda tutilmoqda.

Xavf yoki tahdidning paydo bo‘lish ehtimolligi aniq shartlarga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Yuqoridagilarni e'tiborga olib, birinchi navbatda shaxs (xususan o'quvchi)ga axborotlarning psixologik ta'sirini asosiy manbalarini quyida ajratib ko'rsatamiz, ular insonga nisbatan ikki guruhga bo'linishi mumkin – tashqi va ichki psixologik ta'sirlar. Axborotlar tashqi psixologik ta'sirining umumiy manbasi - insonni o'rab turgan olam haqidagi ma'lumotlarni, jamiyat axborot muhiti turli sabablarga ko'ra uni noto'g'ri yoki buzib aks ettirishidir. Bunda taqdim etilayotgan axborotlar insonlarni adashishga olib keladi hamda o'rab turgan olamni adekvat qabul qilishiga imkon bermaydi (misol uchun, turli diniy-ekstremistik g'oyalar).

Axborotlar muhiti inson uchun subyektiv reallikka egadir (bu haqda quyida atroflicha to'xtalib o'tamiz). O'rab turgan atrof olam haqida ma'lumotlarning inson uchun noto'g'ri aks ettirilishi va taqdim qilinishini biz shartli ravishda illyuzion reallik deb atashimiz mumkin. Illyuziya tashkil etishiga qaramasdan, u real holatga o'xshab ko'rinishi va shaxs uchun axborotlar psixologik ta'sirining tashqi asosiy ko'rinishini tashkil etadi.

Shunday qilib, axborot muhitida turli shakllar birlashib hamda aralashib ketgan va ular adekvat va illyuziyali subyektiv reallikni tashkil etadi. Ular o'zaro harakatlanib, bir-birini to'ldirib, o'zlarining shaxsiy qonuniyatlari asosida rivojlanib, o'zgarib boradi hamda inson uchun to'siqlar qo'yadi va muammoli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Agar inson shakllangan erkin shaxs sifatida qolishni hohlasa, bu muammolarni u har soatda va har kuni bartaraf etib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Деркач А.А., Футин В.Н. Профессионализм деятельности в особых условиях/Основыобщей и прикладной акмеологии. М.. 1995;
2. Петренко А. Безопасность в коммуникацииделового человека. М., 1993; и др. Общая теория безопасности (актуальные методологические и социально-политическиепроблемы). М., 1994.

STEAM YONDASHUV ASOSIDA NOSTANDART MASLALARNI YECHISH USULLARI

Sattorova Madina Azamat qizi

Qarshi DU “Boshlang'ich ta'lim” yo'nalishi 3-kurs talabasi

Kalit so'zlar: STEAM yondashuv, IQ testlari, nostandart va mantiqiy topshiriqlar, ijodiy-kreativ fikrlash, tanqidiy tafakkur.

Ключевые слова: STEAM-подход, IQ-тесты, нестандартные и логические задания, креативно-творческое мышление, критическое мышление.

Key words: STEAM approach, IQ tests, non-standard and logical tasks, creative-creative thinking, critical thinking.

KIRISH: Umumiy o‘rta ta’lim tizimini takomillashtirish – bolalarga ta’lim va tarbiya berishning sifat jihatidan yangi konsepsiyalarini amaliyotga joriy etilishni talab qilmoqda. Eng muhim ustuvor yo‘nalish sifatida ta’lim oluvchilarning bilimi, malakasi, ko‘nikmasi va qobiliyatlarini yangicha yondashuvlar asosida shakllantirishdan iboratdir. Pedagogikada o‘quv jarayonida shaxsning samarali fikrlashini shakllantirish vazifasi o‘quv materialining mazmunini o‘zlashtirish yo‘li bilan hamda o‘quvchilarning asosiy aqliy harakatlari orqali aqliy amallarga jalb etish va turli muammolarni hal qilish yordamida yechiladi.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganilaridek, “Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o‘zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”.

Bu borada mamlakatimizda keng qamrovdagi sifatli ta’lim berishning yangicha usullari va yondashuvlari amalga oshirilmoqda. Ushbu yangiliklardan biri ta’lim jarayoniga STEAM yondashuv va IQ testlari yordamida o‘quvchilar fikrlash darajasini rivojlantirish bo‘lib, hozirgi kunda milliy dastur darsliklarida juda ko‘p mantiqiy va nostandart topshiriqlar, o‘quvchilar nazariy o‘rganilgan bilimlarini amaliy jarayonda qo‘llab ko‘rishga qaratilgan ahamiyatli masalalar kiritilgan.

Ta’lim jarayoniga STEAM yondashuvni amalga oshirish natijasida ta’limni haqiqiy real hayot bilan bog‘lovchi texnologiyalar asosida ish olib borgan bo‘lamiz. Chunki STEAM yondashuvning asosiy g‘oyasi bu – amaliyot ham nazariy bilimlar kabi juda muhimligini ilgari suradi.

METOD: Milliy dastur matematika fani darsliklarida hamda dastur mazmunini amalga oshirishga qaratilgan o‘quv va uslubiy qo‘llanmalardagi misol va masalalar o‘quvchilarni fikrlashga, mushohada yuritishga, masala yechish jarayonini chuqurroq his eta bilishga, taqqoslash, tahlil qilish va ijodiy yondashishga, kichikroq bo‘lsa-da, tadqiqot olib borishga undaydi.

Standartlashgan, dasturdan chiqmagan va mushohada yuritishni talab qilmaydigan mashqlar o‘quvchi fikrini charxlamaydi, undagi iqtidor va qobiliyatni ocholmaydi, bolani fikrlashini chegaralab qo‘yadi.

Matematikaga iqtidori va qobiliyati bor bo‘lgan o‘quvchilar uchun sodda, qoidaga mos, “qolipga” shundoqqina tushadigan masala va topshiriqlarni yechishni qizig‘i yo‘q. Bunday o‘quvchilar qiyinroq, qiziqroq, o‘ylashni talab qiladigan masalalarni yechishga intilishadi. Shunaqa

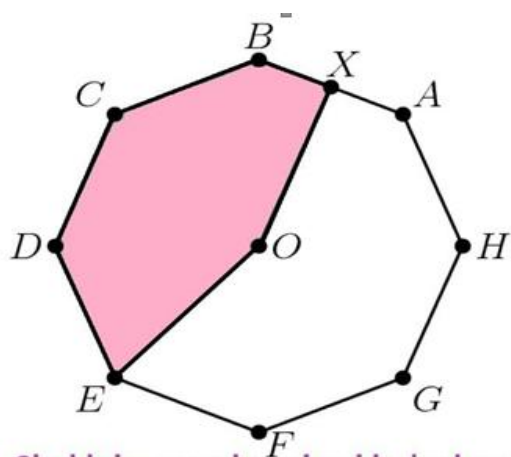
masalalarni bajarib mamnun bo'lishadi va o'zlariga bo'lgan ishonchlari ortadi. Quyida shunday masalalar va yechish jarayonlari bilan tanishamiz.

1-masala: Buyuk bobomiz Abu Rayhon Beruniy „Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar“ kitobida Quyosh yili hisobida yilning birinchi kuni Navro'zdir, – deydi. Agar kalendar yili hisobida 21-mart yilning 1-kuni bo'lsa, 1-yanvar yilning nechanchi kuniga to'g'ri keladi?

Yechish: 21-mart yilning birinchi kuni bo'lganligi va 1-yanvar yilning nechanchi kuni ekanligi so'ralgani uchun bu ikki kun ham hisobga qo'shib olinadi. Mart oyi 31 dan qaytganligi uchun bu oyda 11 kun bor. Aprel, iyun, sentabr, noyabr oylarida 30 kundan, jami 120 kun bo'ladi. May, iyul, avgust, oktabr va dekabr oylarida 31 kundan, jami 155 kun bo'ladi. Hammasini qo'shsak $11+120+155=131+155=286$ kun bo'ladi. Shunda 1-yanvar yilning 287- kuni hisoblanadi.

Javob: 1-yanvar yilning 287-kuni.

2-masala: Rasmda barcha tomonlari va burchaklari teng bo'lgan (muntazam) sakkizburchak ko'rsatilgan. Ushbu sakkizburchakning bo'yalgan sohasi yuzi umumiy yuzaning qanday qismini tashkil qilishini toping.

Yechish: Markazdagi O nuqtadan A, B, C, D, E,

F, G, H nuqtalarga hamda har bir tomonlari o'rtalariga kesmalar o'tkazilsa, 16 ta teng uchburchak hosil bo'ladi.

Undan 7 tasi bo'yalgan bo'ladi.

Demak, **javob** 16 dan 7 qismi bo'yalgan.

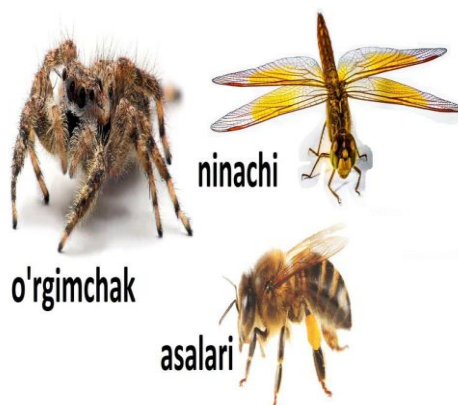
3-masala:

Bitta o'rgimchakning 8 ta oyog'i bor, lekin qanoti yo'q, ninachining 6 ta oyog'i va 2 juft qanoti, asalarining 6 oyog'i va 1 juft qanoti bor. Shu uch

turdagi hashorotlardan jami 14 ta bor va ularning jami 100 ta oyog'i va 9 juft qanotlari bor.

Hashoratlardan nechitasi asalari ekanligini toping.

Yechish: Agar hashoratlarning hammasi, ya'ni 14 tasi ham o'rgimchak bo'lsa jami oyoqlar $14 \cdot 8 = 112$ ta bo'lar edi. Demak bundan $(112-100):2=6$ tasi o'rgimchak emasligini topamiz. Bu 6 ta ninachi bo'lsa qanotlar 12 juft bo'lar edi. Demak, $12-9=3$ tasi ninachi emas va bundan qolgan 3 tasi asalari ekanligini topamiz.

Javob: 3 ta asarlari bor.

4-masala: Oilaning 5 nafar a'zolari yoshlari yig'indisi 84 ga teng. 5 yil avval jami oila a'zolarining yoshlari yig'indisi 61 ga teng bo'lgan. Oilaning eng kichik a'zosi necha yoshda?

Yechish: Oilaning barcha a'zolarining 5 yil oldingi yoshlari yig'indisi $84 - 5 \cdot 5 = 84 - 25 = 59$ ga teng bo'lishi kerak edi. Demak, bundan shuni bilamizki, kenja a'zo 5 yil oldin to'g'ilmagan.

Masala sharti bo'yicha 5 yil oldin 4 ta a'zo bo'lib, ularning yoshlari yig'indisi 61 ga teng bo'lgan. Hozirda 4 ta a'zoning yoshlari yig'indisi $61 + 5 \cdot 4 = 61 + 20 = 81$ ga teng. Eng kenja a'zo esa $84 - 81 = 3$ yosh bo'ladi.

Javob: Eng kenja a'zo 3 yoshda.

XULOSA qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish usullari bilan taqqoslaganda, umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi STEAM yondashuv bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va yakuniy mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi. Turli mantiqiy va nostandart topshiriqlarni bajarish natijasida esa o'quvchilarda tanqidiy fikrlash malakalari rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2020 yil 19 mayda qabul qilingan Senat tomonidan 2020 yil 7 avgustda ma'qullangan. O'RQ-637.

23.09.2021. <https://lex.uz/ru/docs>

2. Yo'ldoshev J.T. Masalalar yechish bo'yicha praktikum (Masalalar orqali divergent tafakkurni rivojlantirish usullari). O'quv qo'llanma. Qarshi davlat universiteti, "Fan va ta'lim" nashriyoti. 2021.–116 b.

3. Yo'ldoshev J.T. Boshlang'ich sinf o'quvchilari divergent tafakkurini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish. Ped.fan.fal.dok. ... diss. Qarshi, 2022. – 162 b.

4. Shodiyev R.D., Xudoynazarov E.M., Yo'ldoshev J.T. Matematika darslarida sinfdan tashqari ishlar. O'quv qo'llanma. Qarshi. "Fan va ta'lim" nashriyoti. 2023.–172 b.

Anotatsiya: Maqolada ta'lim jarayoniga STEAM yondashuv asosida nostandart topshiriqlarni yechish usullari hamda o'quvchilarni muammolarga kreativ yondashishlarini rivojlantirishning ahamiyati haqidagi ma'lumotlar ko'rsatib o'tilgan.

Аннотация: В статье показаны методы решения нестандартных задач на основе STEAM-подхода к учебному процессу и важность развития у учащихся творческого подхода к задачам.

Annotation: The article shows the methods of solving non-standard tasks based on the STEAM approach to the educational process and the importance of developing students' creative approach to problems.

СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ КАТЕГОРИИ НАКЛОНЕНИЯ ГЛАГОЛА В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Базарова Н.Ш. преподаватель кафедры
русского языка и литературы КаршиГУ

Аннотация

В данной статье рассматриваются общие особенности сходств грамматической категории наклонения в русском и узбекском языках, а также говорится о некоторых различиях категория наклонения в сопоставляемых языках.

Annotatsiya

Bu maqolada rus va o'zbek tillaridagi fe'l mayllari grammatik kategoriyasi o'xshashliklarning umumiy xususiyatlari haqida so'z yuritiladi, shuningdek, solishtiriladigan tillardagi mayl turkumidagi ayrim farqlar haqida so'z boradi.

Annotation

This article discusses the general features of the similarities of the mood category in the Russian and Uzbek languages, and also talks about some of the differences in the mood category in the compared languages.

Ключевые слова: категория наклонения, русский и узбекские языки, повелительное наклонение, сходства и различия, изъявительное наклонение, условное наклонение.

Повелительное наклонение глагола в русском и узбекском языках имеет ряд общих, схожих моментов, несмотря на принадлежность к различным типологическим системам языков. Они обнаруживаются не только в выражаемых этой категорией значениях, но в грамматических способах выражения этих значений.

Причина подобного соответствия кроется в том, что в русском языке при образовании форм повелительного наклонения преобладает способ агглютинации, который является основным способом словообразования.

В обоих языках форма множественного числа 2 лица образуется в основном путем прибавления к форме единственного числа агглютинативных аффиксов: -те (в русском языке). Но в узбекском языке между основой глагола и аффиксом множественного числа вставляется еще и аффикс -нг, -инг, -ингиз.

Слушайте, Рябовский... И Вы, писатель, слушайте, это очень интересно. Подойдите поближе.

Эшитинг, Рябовский... Ёзувчи, сиз хам эшитинг, бу жуда кизик. Якинрок келинглар.

- Перестаньте! У меня тысячи причин плакать, однако же я не плачу.

*- Куйинг! Менда хам минг хил сабаб бор йиглашга, биров мен йигламаяпман-ку.
("Попрыгунья").*

В обоих языках повеление, решение, воля, побуждение говорящего к совершению действия может быть передано через собеседника и третьему лицу. Форма 3-го лица повелительного наклонения в русском языке образуется аналитическим способом — посредством сочетания частиц, пусть, пускай, да:

с формой 3 лица единственного и множественного числа настоящего времени глагола в изъявительном наклонении. В узбекском же языке 3-е лицо образуется специфическим способом: посредством прибавления к основе глагола аффикса –син. Значение этих форм в обоих языках тождественны. *Пусть соберутся учащиеся вашего класса.*

Синфингизнинг укувчилари йигилишсин.

Да здравствует Солнце!

Яшасин куёш!

В узбекском языке формы 1 лица повелительного наклонения образуются путем прибавления к основе глагола аффиксов –ай, –ий, –й для единственного числа, –ик, –лик, –дик для множественного числа. Форма 1 лица единственного числа в узбекском языке выражает побуждение, желание совершить действие, обращенное к самому себе. В русском языке повелительное наклонение не имеет специальной формы для 1 лица единственного числа, но значение 1 лица единственного числа повелительного наклонения узбекского языка передается на русский язык формой 1 лица единственного числа будущего времени изъявительного наклонения в сочетании с агглютинативной частицей –ка:

Пожму-ка твою честную руку!

Сенинг адолатли кулингни кисай! (“Попрыгунья”).

Таким образом, основные значения глаголов повелительного наклонения в русском и узбекском языках одинаковы.

Сослагательное наклонение в обоих языках выражает действие не реальное, а предположительно возможное. В узбекском языке глагол имеет условное наклонение (шарт майли), но значение и употребление несколько отличается от значения, сослагательного в русском языке. Условное наклонение глагола в узбекском языке обозначает, что одно действие является условием совершения другого главного действия.

Посредством формы условного наклонения на –са, передается не только условность действия, но и время. Форма наклонения условного выполнять функцию сказуемого придаточных предложений условия и времени:

Вышел бы Тимур из дома пораньше, он успел бы в библиотеку.

Тимур уйдан эртарок чикса, кутубхонага улгурган булар эди.

Агар мен келсам, сен хам келасанми.

Если я приду ты тоже придешь.

Сослагательное наклонение в русском языке включает широкий круг значений и не во всех случаях соответствует узбекскому наклонению, если в русском языке оно выражает зависимость одного действия от другого, то в узбекском оно передается в основном, формой условного наклонения:

Если бы я не уважал вас за талант, то вы бы давно полетели у меня в окошко. (“Скрипка Родильда”).

Агар сизнинг қобилиятингизни қадрламаганимда, аллақачон сизни деразадан улоқтирган булар эдим. (“Родильднинг скрипкиси”).

Иногда глагол в условном наклонении в первом и втором лицах принимает аффикс –чи, который придает дополнительные значения: в первом лице значение пожелания, во втором лице – значение просьбы: берсамчи – было бы хорошо, если бы я отдал: борсакчи – было бы хорошо, если бы мы пошли, айтсангчи – скажи же, скажи, пожалуйста, утирсангчи – сидите, пожалуйста, или садитесь, пожалуйста.

- Родная моя, голубушка, скажи, что с тобой? Пожалей меня, скажи.

- Кузимнинг оқу қораси, қолапоним, айтчи нима бўлди? Раҳминг келсин, айтчи. (“Случай из практики”).

Неопределенная форма глагола русского языка, выражается в узбекском языке субстантивированным глаголом. Субстантивированный глагол чаще всего соответствует неопределенной форме русского глагола в том случае, если находится в форме именительного и длительного падежей:

Всего знать нельзя, конечно...

Хаммасини билиш, мумкин эмас, албатта... ("Черный монах").

Хоронить надо, а я в больницу... Ошалел словно!

Кумиш керак эди, мен эса касалхонага караб кетибман... Котиб колдим назаримда! ("Горе").

Таким образом, наклонения глагола в русском и узбекском языках имеют следующие сходства и различия. Как в русском, так и в узбекском языке категория наклонения, являясь основным способом выражения модальности, т.е. отношения действия к действительности, тесно связана с категорией времени. В русском языке глагол имеет три наклонения: изъявительное, условное и повелительное. В узбекском языке – четыре наклонения: изъявительное, условное, повелительное и желательное.

Формы изъявительного наклонения русских глаголов, обозначая действительные, реальные действия, выражают одновременно значения настоящего, будущего или прошедшего времени, которые тесно связаны с категорией вида. В узбекском языке значения форм изъявительного наклонения русских глаголов передаются соответствующими формами времени изъявительного наклонения.

Литература

1. Абдуллаева Ш. Д. Словообразовательные категории как фактор системности глагольной лексики в современном русском языке: Автореф. дисс... канд. филолог. наук. — Ташкент, 2011. — 25 с.
2. А. Б. Бабаходжаев, С. А. Барсикьян. Сравнительно-сопоставительная типология русского и узбекского языков. — Самарканд: СамГУ, 2013, 150 с.
3. Томчани, Л. В. Типологические контрасты русского и узбекского языков в методическом аспекте / Л. В. Томчани. — Молодой ученый. — 2017. — № 14
4. Файзуллаев, М.Б. Сравнительно-типологические особенности лексико-семантических групп глаголов психического состояния в русском и узбекском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / М.Б. Файзуллаев. - Ташкент, 1994. - 30 с.
5. Салиева, М.А. Сравнительно-типологический анализ фонологической структуры слова в английском и узбекском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / М.А. Салиева. - Ташкент, 2002.- 32 с.
6. Поливанов, Е.Д. Русская грамматика в сопоставлении с узбекским языком / Е.Д. Поливанов. - Ташкент: Госиздат, 1933. - 182 с.

ONA TILI TA'LIMIDA QADRIYATLI MUNOSABATLARNI TARBIYALASH IMKONIYATLARI

M. N. Xo'jamberdiyeva

QarshiDU doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada ona tili ta'limida o'quvchilar tarbiyasida muhim hisoblangan eydekologiya tamoyillarining ahamiyati haqida fikr bildirilgan. Ona tili ta'limini

nafaqat nutq o‘stirish vositasi sifatida emas balki axloqiy sifatlarni tarbiyalashdagi imkoniyatlari yoritib berilganligi bilan ahamiyatli.

Kalit so‘zlar: ta’lim, ona tili ta’limi, o‘quv jarayoni, eydekologiya, tamoyil, qadriyat

Аннотация

В данной статье высказывается мнение о важности принципов эйдекологии, которые считаются важными при обучении студентов на родном языке.

Обучение родному языку важно не только как средство развития речи, но и потому, что оно раскрывает возможности воспитания нравственных качеств.

Ключевые слова: образование, образование на родном языке, образовательный процесс, эйдекология, принцип, ценность.

Abstract

This article expresses an opinion on the importance of the principles of eidecology, which are considered important when teaching students in their native language.

Teaching the native language is important not only as a means of speech development, but also because it reveals the possibilities of cultivating moral qualities.

Keywords: education, education in the native language, educational process, eidecology, principle, value.

O‘quvchilarning qadriyatli munosabatlarini rivojlantirishda maktab amaliyotida yetarlicha tajriba to‘plangan. Qadriyatli munosabatlarga shaxsning o‘zi, atrof muhitga, do‘stlari va insonlarga do‘stona munosabat ko‘rsata olish tushuniladi. Bu yorada ona tili ta’limi imkoniyati keng va samarali hisoblanadi. Chunki ona tili ta’limida atrofni ko‘kalamzorlashtirish hamda maktabning ichki bog‘dorchiligi va ularga g‘amxo‘rlik qilish, muhofaza qilish, tuproq eroziyasiga qarshi kurashish kabi bilim, ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi. Suv havzalarini va baliqchilikni, qo‘riqxonalar, qushlar va hayvonlarni muhofaza qilish, noyob va yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan o‘simliklarni muhofaza qilish, tabiat yodgorliklarini muhofaza qilish kabi ish turlariga deyarli ahamiyat qaratilmaydi. Ushbu shakllar orqali o‘quvchilar faoliyatini tashkil etishda ham ta’lim (atrof-muhitni oqilona boshqarish asoslarini o‘rganish),

ham tarbiyaviy (tabiatga munosabatning yangi darajasini shakllantirish) maqsadlarini amalga oshirishga harakat qilinadi.

Bugungi kunda boshlang'ich maktablarda individual ta'lim faoliyatining ustunligi ta'lim va tarbiya maqsadini amalga oshirishga imkon bermaydi. Bizningcha, buning bir qancha sabablari bor: birinchidan, boshlang'ich sinf o'quvchilariga eydekologiya tamoyillari asosida ta'lim berishda pedagogik tajriba yetarli darajada umumlashtirilmagan;

ikkinchidan, qadriyatli munosabatni shakllantirish jarayonini real rejalashtirishga, uning natijalarini prognoz qilishga yordam beradigan samarali diagnostika mavjud emas;

uchinchidan, umumta'lim maktabi amaliyotida eydekologiya tamoyillari umumlashtirilgan pedagogik tajriba natijalarini joriy etish usullari mavjud emas.

Shunday qilib, ona tili ta'limida o'quvchilarning eydekologiyaning mazkur tamoyilidan foydalanish maqsadga erishish imkoniyatini kengaytiradi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'limida eydekologiya tamoyillaridan tizimli foydalanish bugungi kunning zarurati hisoblanadi.

Muammoning zaruratiga asosan, eydekologiya tamoyillaridan foydalanish u yoki bu tarzda o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanish imkoniyatini yanada samarali kechishini ta'minlaydi degan fikrda ona tili ta'limida eydekologiya tamoyillari asosida qadriyatli munosabatlarni rivojlantirishda dars jarayonini loyihalash maqsadga muvofiq.

Pedagogik loyihalash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Pedagogik loyihada modellashtirilayotgan hodisalarning asosiy elementlari turli bog'lanishlar va munosabatlar bilan birlashgan individlar, ijtimoiy guruhlar, ijtimoiy jamoalar bo'lishi mumkin.

Ona tili ta'limi o'quv jarayonini loyihalash o'rganilayotgan jarayonga o'xshash ishlaydigan tizimni qurishni o'z ichiga oladi. Qisman o'xshashlik munosabatining mavjudligi loyihadan o'rganilayotgan tizimning o'rnini bosuvchi yoki vakili sifatida foydalanish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isaqulova N. J. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirishning ilmiy pedagogik asoslari / Ped. fan. nomz. dis. avtoreferati. – T., TDPU, 2006. – 20 b.

2. Ismatov I. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish (anorganik kimyo ta'limi misolida) / Ped. fan. nomz. . dis. avtoreferati. – T., O'zPFITI, 2006. – 22 b.

3. Xo'jamberdieva N. M. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O'quv qo'llanma. Qarshi, 2022.-58 b

ONA TILI TA'LIMIDA IQTIDORLILIKNI ANIQLASH VA RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

A.A.Raimberdiyev

QarshiDU doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili imkoniyatlari aniqlangan bo'lib, mazkur ta'lim jarayonida iqtidorlilikni aniqlash, bu borada modifikatsiyalashgan topshiriqlarning ahamiyati, imkoniyati to'g'risida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, test, topshiriq, modifikatsiya, jarayon.

Аннотация: В данной статье определяются возможности родного языка, а также высказывается мнение о важности и возможности модифицированных заданий в этом образовательном процессе.

Ключевые слова: родной язык, тест, задание, модификация, процесс.

Abstract: This article defines the capabilities of the native language, and also expresses an opinion on the importance and possibility of modified tasks in this educational process.

Keywords: native language, test, task, modification, process.

Ona tili ta'limi o'ziga xos bo'lib, mazkur ta'limda modifikatsiyalangan metodikadan foydalanish muhim hisoblanadi. Metodikaning ishonchliligi – metodika yordamida barqaror, qat'iy ko'rsatkichlarni olish imkoniyatlari bilan tavsiflanadi.

Modifikatsiyalangan metodikalarning natijalarini nazorat qilish murakkab omillarga bog'liq va bu quyidagilardir:

- asbob-uskunalarining o'lchov sifati;
- psixologik testlarning doimiy relevant tavsifi;
- sinaluvchining ko'rsatmalarni to'g'ri tushunishi;
- sinaluvchining xulqi, xatti-harakati;
- sinaluvchining dolzarb psixologik holati.

Modifikatsiyalangan metodikalarni qo'llash jarayonida ushbu omillarning o'zgarishi o'lchovning ishonchlilik darajasini pasaytiradi, chunki bu omillarning doimiyligini saqlab turishning imkoni yo'q, shuning uchun ham psixodiagnostik metodikaning yuqori darajada ishonchliligiga amin bo'lishi juda qiyin. Ushbu omillarning asosiylaridan biri metodikaning o'zining ishonchliligidir, chunki qolgan omillarning olingan natijalar doimiyligiga ta'siri ancha kamdir.

Modifikatsiyalangan metodikalarning ishonchliligini ikki xil usul bilan tekshirib chiqish mumkin:

Ushbu metodika yordamida har xil sinaluvchilarda olingan natijalarni taqqoslash.

Aynan bir xil sharoitda metodikani qo'llash va undan olingan natijalarni taqqoslash.

Metodikaning aniqligi – psixodiagnostik tadqiqot paytida biror-bir xususiyatni baholashda o'zgartirishga ham javob qaytarish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Metodikaning aniqligini texnik o'lchov asbob-uskunalarining aniqligi bilan izohlash mumkin. Metodika qanchalik aniq bo'lsa, o'lchovning sifati shuncha yuqori bo'ladi. Ammo amaliy psixodiagnostikada hamma vaqt ham o'lchovning aniqligi, baholashning yuqori darajasi talab qilinmaydi. Masalan, butun tadqiqotda tanlama sinaluvchilarni ikkiga bo'lish kerak bo'lsa, u holda qo'llanilayotgan metodika aynan shunga mos holda bo'linishi kerak, undan ko'pgina ham, kamga ham emas. Agar sinaluvchilar beshta guruhga bo'linishi shart bo'lsa, u holda beshta o'lchov shkalasi bor metodikani qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi va ular beshta punktdan iborat bo'lishi kerak, masalan "ha", "yo'qdan ko'ra ha", "yo ha, yo yo'q", "yo'q hadan ko'ra", "yo'q" shaklida.

Metodikaning bir sifatligi ushbu metodika yordamida olingan natijalar qay darajada, aynan bir xususiyatga taalluqli o'zgarishni o'lchashi bilan tavsiflanadi. Agar o'rganilayotgan xususiyatlardan olingan ko'rsatkichlar, ushbu metodika bilan bog'liq bo'lmagan boshqa bir xususiyat ko'rsatkichlarini namoyon qilsa, u holda ushbu metodika bir sifatlik mezoniga mos bo'lmaydi. Masalan, tadqiqotchini shaxsning xulq motivlarini baholash qiziqтира, u sinaluvchining xulq motivlariga taalluqli to'g'ridan-to'g'ri savollar berishi mumkin, u holda olingan javoblar bir xillik mezoniga mos tushishi kamdan-kam hollarda ro'y berishi mumkin, chunki sinaluvchi o'z xulq motivlarini anglagan holda eksperimentatorga xulq motivlarining ijobiy tomonlarini ko'rsatishga harakat qiladi.

Ona tili ta'limida o'quvchining faqat bilimlarni o'zlashtirishini baholash ham bir sifatlik mezonini to'liq qanoatlantira olmaydi, chunki bilimni o'zlashtirishga hamisha ham obyektiv baho qo'yilmaydi, bunda talabaning bilimlaridan tashqari, uning o'qituvchi bilan munosabati va talabaning xulqi ham namoyon bo'ladi.

Ona tili ta'limida iqtidorni rivojlantirish, yoshlarning ma'naviy va ijodiy salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda qator muhim aspektlarga e'tibor berish lozim:

1. Ta'limning individuallashtirilishi: Har bir o'quvchining shaxsiy qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olib, ta'limni individuallashtirish. Bu qiziqishlar va ijodiy salohiyatni rivojlantirishga yordam beradi.

2. Ijodiy faoliyat: O'quvchilarning ijodiy faoliyatlarini, masalan, she'r, roman yozish, esse yozish, dramaturgiya va boshqa formatlarda ijod qilar ekan, ularning fikrlash, tahlil qilish, va o'z his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin.

3. Madaniy o'zlik: Ona tili ta'limi orqali milliy va madaniy qadriyatlarni ta'lim berish. Bu ularning o'zligini anglash, milliy identikligini shakllantirishga yordam beradi.

4. Interaktiv ta'lim usullari: turli tadbirlar, diskussiyalar, debatlar va boshqa interaktiv faoliyatlar orqali ona tili ta'limida o'quvchilarning fikrlash va qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish.

5. Kitob o'qishni rag'batlantirish: Ustozlar, zamonaviy adabiyotlarni o'qishni rag'batlantirish, bu talabalarning leksikonlarini kengaytirishga, fanda ma'naviy dunyosini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

6. O'quv materiallari: Interaktiv, zamonaviy va qiziqarli o'quv materiallari bilan ishlash. Bundan tashqari, audiovizual vositalardan foydalanish, ta'limni qiziqarli va samarali qilish.

7. Tabiat va hayot bilan bog'lanish: Ona tili ta'limini tabiat va hayot bilan bog'lash uchun turli tadbirlar o'tkazish, masalan, tabiatni muhofaza qilish, tarixi va madaniyati haqidagi forumlar tashkil etish.

Shu yo'singa amal qilgan holda, ona tili ta'limi o'quvchilarning iqtidorini, ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" – T.: 2008. – 278 b

2. Kamoldinov M., Vaxobjonov B. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari, savollar, javoblar. – T.: Talqin, 2010. – 126.

3.Mirzayeva F. O. Razvitiye mejlichnostnix vzaimootnosheniy u budushix uchiteleyvusloviyax sovremennosti //Nauka i obrazovaniye segodnya. – 2018. – №. 2 (25). – S. 57-58.

4.Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyaning tatbiqiy asoslari: O‘quvqo‘llanma. – T.: Fan, 2006. – 264 b

TABIIY FANLARDA TADQIQOTLAR, MATERIYA HARAKATINING TABIIY IMKONIYATI

Norinov Faxriyot Qurbonovich

Materiya (moddiy olam) inson uchun, uning ongida va ongidan tashqarida mavjud bo‘ladigan moddiy ashyolar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Inson o‘z faoliyati davomida moddiy ashyolar – obyektlar bilan munosabatga kirishadi. Moddiy narsalarning xossalari va inson bilan kechadigan munosabatlar insonning ongida o‘z aksini topadi. Bu esa “mukammal narsa” yaratish g‘oyasining paydo bo‘lishiga zamin yaratadi. Geologiya materiya harakatining muayyan bir shaklini yoki bir qator shakllar majmuasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqliklarni o‘rganadi.

Tarixan olib qaraydigan bo‘lsak, barcha davrlarda geologiya fanining o‘rganish obyekti yaxlit shakldagi Yer hisoblangan. Mazkur obyekt yerdagi organik hayotning kimyoviy va fizikaviy jihatlarini ham o‘z tarkibiga oladi. Geologik tadqiqotlar esa davrlar kesimida mutloq emas va tez-tez o‘zgarib turgan. Masalan, geomagnetizm 1600 yillardan boshlab o‘rganila boshlangan bo‘lsa, “Yer” tizimidagi subatomli jarayonlarni faqat o‘tgan asrda o‘rganishga kirishildi.

Geologik tadqiqotlar Yer va sayyoramiz geologiyasi haqidagi turli hodisalar mohiyatan bir-biriga uzviy va chambarchas bog‘liq, mazmunan umumiylik kashf etadi. Geologik tadqiqotlar umumiy tarzda – materiya harakatining geologik shaklini (keyingi o‘rinlarda – materiya harakatining shakli - MHSH) o‘rganadi. Geologik MHSH – “Yer” moddiy noorganik tizimida kechadigan jarayonlar va o‘zgarishlar majmuidir. Mazkur jarayonlar va o‘zgarishlar fizikaviy-kimyoviy qonunlarga asoslangan, ammo ulardan farqlanadigan geologik qonuniyatlarga bo‘ysunadi. Materiya harakatining geologik shakllarini ularning sayyoraviy shakllariga xos turlaridan biri deb hisoblashadi (Pospelov G. L., 1960). Biroq kosmik-fazoviy tadqiqotlarning natijalariga ko‘ra:

- turli sayyoralarning rivojlanish qonuniyatlari orasida sezilarli tafovutlar mavjud;
- shu bois ularni bitta MHShning namoyon bo‘lish shakllari deb hisoblashga asos yo‘q.

Muayyan sayyoraning rivojlanishida uning umumiy massasi va boshqa kosmik jismlar bilan o‘zaro fazoviy ta’sirlashuv faolligi muhim rol o‘ynaydi. Faqat insoniyat manfaatlari nuqtai nazaridagina geologik MHShga materiyaning asosiy harakat shakllaridan biri deb qarash mumkin. Geologik MHShni alohida ko‘rib chiqqanimiz bois, boshqa MHSH (materiyaning harakat shakli) larning tasnifini qayta ko‘rib chiqish va materiya harakatining boshqa turdagi shakllarini ham ajratib ko‘rsatish zaruratini tug‘diradi.

Materiyaning harakat shakl (MHSH)larini tasniflashda (Kedrov B.M., 1967) ularni sodir

etuvchi moddiyat (materiya)ning xususiyatlarini hisobga oldi. B.M.Kedrov MHShni “umumiy” (moddiy olamning barcha elementlariga xos) va “xususiy” (muayyan moddiy obyektga xos bo‘lgan) harakat shakllarini ajratib ko‘rsatadi. Shuningdek, “xususiy” materiya harakat shakllari yana uchta turga bo‘linadi. Bular materiyaning: 1) elementar; 2) tuzilmaviy; 3) majmuaviy harakat shakllaridir.

Materiyaning elementar harakat shakllari MHShning asosini tashkil etadi. Mazkur harakat shakllari Yer, tirik moddiy olam kabi moddiy makrotizimlarga xosdir. Materiya harakatining elementar shakllariga subatomli, kimyoviy, molekulyar-fizikaviy va shu kabi harakat shakllarini kiritish mumkin. Materiya harakatining subatomli shakllari bir necha turdan iborat. Mazkur sohani o‘rganayotgan fan bo‘limlari subatomli harakat shakllarini turlarga ajratib o‘rganishni yo‘lga qo‘ygan emas, faqat ularning barchasini shartli ravishda bir guruhga birlashtirgan holda o‘rganadi. Aytish lozimki, materiya harakatining elementar shakllari tarixiylik xususiyatiga ega emas: ular barcha harakat shakllarida keng tarqalganligi va boshqa shaklga o‘tuvchanligi bilan tavsiflanadi. MHShning elementar shakllari turli xil shakllarda, xususan, murakkab va oliy harakat shakllarida ham namoyon bo‘lish kabi xossalarga ega. Materiya harakatining tuzilmaviy shakli Yer, yulduzlar va samoviy jismlar kabi moddiy makrotuzilmalarga xosdir. Tuzilmaviy shakllar alohida elementar MHShlarining umumlashgan ko‘rinishi bo‘lsa ham, sodir bo‘lish jarayoniga ko‘ra, ulardan farq qiladi. Bilamizki, makrojismlar murakkab tuzilmaga ega va tabiiyki, ularda materiya harakatining tuzilmaviy shakllari juda ko‘p bo‘ladi. Masalan, galaktikalar, yulduzlar, sayyoralar – bularning barchasi moddiy tizim bo‘lib, o‘ziga xos qonuniyatlar asosida rivojlanib boradi. Inson fazoda, koinotda materiya harakatining qanday shakllariga duch kelishi va ularning qaysi birini muhim deb hisoblashi mumkin? Zamonaviy fan materiya harakatining fazoviy (kosmik) shakllarini ikki guruhga bo‘lib o‘rganadi:

-birinchisi astrofizik shakli bo‘lib, unda materiya harakatining subatomli shakllari ustivorlik qiladi;

-ikkinchisi, sayyoraga xos shakli va unda kimyoviylik muhim rol o‘ynaydi.

Aytish mumkinki, materiya harakatining kosmik shakllari sodir bo‘lish sharoitlariga ko‘ra, muayyan darajada subatomli shakllarga o‘xshash: har ikki shaklda ham yetarlicha individuallashtirmagan MHSH lar mavjuddir.

Shuningdek, tuzilmaviy MHShlarga materiya harakatining texnik shakllarini ham kiritish mumkin. Xususan, texnik MHShlarning rivojlanishi geosferaning texnosfera va sotsiosfera kabi qatlamlari paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Texnika, ya’ni “sun’iy tabiat”ning yaxlit va uzluksiz rivojlanib boruvchi va o‘z ichki rivojlanish qonuniyatlarga ega bo‘lgan tuzilma ekanligi bugun hech kimda e’tiroz uyg‘otmaydi.

Texnik faoliyat tabiatga nisbatan fizika va kimyo qonunlari faqat inson tomonidan o‘z ehtiyojlarini qondirish uchun qo‘llanilishdagina iborat deb o‘ylash xato bo‘lgan bo‘lur edi. Moddiy

olam (materiya) rivojlanishning dastlabki bosqichlaridan bo‘yon tartibga solingan texnik harakatlar sifatida namoyon bo‘lib kelmoqda. Bunga misol sifatida texnika vositalari yasalgan elementlar, jihozlar va jismlarning (biz ularni shartli ravishda “texnik moddalar” deb ataymiz) o‘ziga xosliklarini keltirish mumkin. Mazkur “texnik moddalar” qayta ishlangan va shaklan, mohiyatan o‘zgartirilgan tabiiy mahsulotlar bo‘lib, ularning “yaqinlari” tabiatda sof holda deyarli yoki butunlay uchramaydi. “Texnik moddalar” sifatida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin: sof holdagi kimyoviy elementlar, turli sintetik materiallar, keramika, bog‘lovchi moddalar va shu kabilar. Yana bir jihati shuki, “texnik moddalar”ning aksariyati zaharlidir. Xususan, yoqilg‘ilar yonish natijasida zararli birikmalar hosil qiladi. Yoki portlovchi moddalarni shu qatorga kiritish mumkin. Ulardan foydalanish natijasida hosil bo‘lgan yangi moddalar va birikmalarning biosferada parchalanishi juda qiyin kechadi va aksar hollarda ular biosfera uchun “begona” hisoblanadi. Keltirib o‘tilgan holatlar va ular natijasida joriy etilgan qoidalar texnika (jamiyat) va tabiat munosabatlarini o‘rganish uchun juda muhimdir. Texnik sohaning rivojlanish qonuniyatlaridagi o‘ziga xosliklarni materiya harakatining texnik shakllarini sodir etuvchi alohida tizim deb qarashimiz lozim bo‘ladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, texnika taraqqiyoti bilan organik olam evolyutsiyasi o‘rtasida juda ko‘plab umumiyliklar, o‘xshashliklar bor. Mazkur umumiyliklar va o‘xshashliklar tegishli hodislar majmuasining o‘zaro aloqalari (hayot texnika paydo bo‘lishi uchun sharoit yaratadi), shuningdek, tizimli va tuzilmaviy o‘xshashlikning o‘ziga xosliklari (texnika ham hayot singari, alohida “bo‘linmas” qismlardan tarkib topgan) bilan belgilanadi. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan o‘xshashliklar tasodifiy emas: ular o‘rtasida barcha tarixiy rivojlanib boruvchi tizimlar uchun qonunlarning umumiylik xususiyatlari mavjud. Qolaversa, texnika taraqqiyoti va tirik tabiat rivojlanishi o‘rtasida ko‘plab tafovutlarni ham aniqlash mumkin, negaki, ular materiyaning turli harakat shakllaridir.

Materiya harakatining ijtimoiy shakllari – MHSH orasidagi eng oliy shaklidir. Ijtimoiy shakl tarkibiga elementar MHSH (kimyoviy va fizikaviy)lar bevosita mansub emas. Materiya harakatining ijtimoiy shakli yagona moddiy sodir etuvchiga ega emas. Ya’ni Inson – ijtimoiy mavjudot, ayni vaqtda o‘z tabiatiga ko‘ra, biologik xususiyatlarga ham ega. Texnika esa jamiyat ishlab chiqaruvchi kuchlarining bir qismi sifatida ijtimoiy tuzilmalarga keng joriy etiladi (ya’ni singib boradi). Demak, aytishimiz mumkinki, materiya harakatining ijtimoiy shakli (Ijtimoiy MHSH) – majmuaviy shakl bo‘lib, o‘z tarkibida ikkita tuzilmaviy MHShni birlashtiradi. Ularning birinchisi biologik MHSH (insoning biologik xususiyatlarga egaligi doirasida) va ikkinchisi texnik MHShdir. Shunisi qiziqki, ijtimoiy MHSH ikki tashkil etuvchisning birortasi bilan ham o‘xshash jihatlarga ega emas. Aytish lozimki, majmuaviy MHSH tuzilmaviy MHShlarning umumlashmasi hisoblanadi va taksonomik jihatdan materiya harakatining tuzilmaviy shakllaridan yuqorida turadi. Garchi majmuaviy MHShda sodir etuvchi materiyaning bitta emas, ikkita ko‘rinishida namoyon

bo'lsa-da, u "xususiy" shakllar sirasiga kiradi: negaki, undagi materiya ko'rinishlari aniqdir. MHShning umumiy shakllari orasida ikki guruhni yaqqol ajratib ko'rsatish mumkin. Ularning mavjudligi haqida B.M.Kedrov (Kedrov B.M., 1967) ta'kidlab o'tgan edi. Mexanik harakatlar materiya harakatining tuzilmaviy shakliga kiradi. Ayni vaqtda, harakatning kibernetik, kvant-mexanik va termodinamik (issiqlik) turlari elementar MHShga mansubdir. Materiya harakatining elementar shakllari orasida subelementar shakllarni ham ajratib ko'rsatish mumkin (Rutkevich M.N., 1957). Shuningdek, kosmik (fazoviy) MHShlarining ham alohida guruhlariga bo'linishini ta'kidlab o'tamiz. Materiya harakatining texnik shakllari haqida tushunchaning mavjudligi metodologik jihatdan ayon. Tushunchalar va terminlar bir xil maqomdagi obyektlar uchun ma'lum darajada "izomorflik" xususiyatiga ega bo'lmog'i lozim. Masalan, biologik va geologik MHShlarning biosferadagi o'zaro ta'sirlashuvlari haqida gapiradigan bo'lsak, antropogen jarayonlar bilan qurshab olingan Yer po'stlog'ida "ishlab chiqarish" yoki boshqa MHShlarning majmuasi haqida emas, texnik MHSH xususida so'z yuritishimiz lozim bo'ladi. Bu xildagi "izoformizm", ayniqsa, hodisalarga yondashuvlarda qo'l keladi va bir qadar ratsionalroqdir. Xususan, majmuaviy, shuningdek, tuzilmaviy MHShlarda (masalan, majmuaviy MHSH biosfera tizimiga mos keladi) ham.

Materiya harakatining yangi "paydo bo'lganlik" shakli "asosiy" shakli bilan aloqani yo'qotmagan holda rivojlana boradi. Yangi paydo bo'lgan shakl qanchalik ixtisoslashganroq va "avvalgi" hamda "yangi" maydon jihatdan qanchalik yaqin bo'lsa, ular o'rtasidagi aloqalar shunchalik jipsroq bo'ladi. Ta'kidlashimiz joiz, hozirgi davrda «Geologiya» Yer haqidagi fanlarning "yig'ma" nomlanishidir. I.V.Krut (Krut I.V., 1973) o'z ishlarida geologiyani ikki tarmoqqa ajratib ko'rsatadi. Uning fikricha, birinchisi – keng ma'nodagi geologiya bo'lib, u Yer haqidagi fundamental fan hisoblanadi (mazkur qarash "fanlarni tasniflash" tushunchasi haqidagi fikrimizga mos), ikkinchisi – minerallar, jinslar, formatsiyalar, yer qatlamlari va "mazkur obyektlar darajasida" yerni o'rganishga qaratilgan tor ma'nodagi geologiyadir. Olim "tor" geologiya tarkibiga geofizika va geokimyoni kiritmaydi. Tasniflashning turli darajalarida oraliq tarmoqlar ham bo'ladiki, ular ikki yoki undan ortiq asosiy guruhlarini o'zaro bog'lab turadi, paleogeografiya bilan stratigrafiya, geomorfologiya, dinamik geologiya va tektonika chambarchas bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Горбанёв В. А. Географическая наука в условиях глобализации как важнейшая составляющая реформирования географического образования в России: автореф. дис. ... д-ра геогр. наук. – Пермь, 2010. – 57 с.
2. Душина И. В. Как учить школьников географии: пособие для начинающих учителей и студентов пед. ин-тов и ун-тов по геогр. спец. – М.: Изд-во «Московский лицей», 1996. – 192 с.

3. Кайзер Ф.-Й. Экономика: базовый курс для 10–11 кл. общеобразоват. учрежд. – М.: Вита Пресс, 2007. – 288 с. Сибирский педагогический журнал ♦ № 5 / 2013
4. Кондратьева Т. С. Что такое глобализация? // Преподавание истории в школе. – 2001. – № 5. – С. 13–16.
5. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России; учебное издание. – М.: Просвещение, 2009. – 24 с.
6. Кортунов С. В. Национальная идентичность: Постигание смысла. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 589 с.

STEAM yondashuvi o'quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish omili sifatida.

Halimova Madina Abdisalim qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvining o'quv jarayonidagi ahamiyati va uni tabiatshunoslik darslarida samarali qo'llash tahlil qilinadi. Biz fanlararo integratsiya orqali o'quvchilarning ijodkorligi, tanqidiy fikrlash, muhandislik fikrlash va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. STEAM faoliyati kognitiv faollikni rag'batlantiradigan va o'quvchilarning tabiiy fanlarga qiziqishini oshiradigan innovatsion ta'lim modeli sifatida yoritilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, idrok, analiz, sintez, tushunish, kuzatish, amaliy metodlar, ijodkorlik.

Jahonda har bir jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanish darajasi uning ta'lim tizimida o'z ifodasini topadi. Tarixiy jihatdan texnogen jamiyatlarda an'anaviy ta'lim tizimi ustuvor bo'lib, u asosan bilimlarni uzatish va qayta ishlab chiqarishga qaratilgan edi. Ammo posttexnogen jamiyatlarda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida innovatsion va integrativ yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb eta boshladi. Bu esa ta'lim tizimining yangi modeli - zamonaviy ta'lim paradigmasi STEAM yondashuvi asosida qurilmoqda. Unda ta'lim faqat zaruriy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni emas, balki shaxsning ijodiy, tahliliy va konstruktiv qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat tizimi sifatida talqin etiladi. *STEAM Academy at McCluer South-Berkeley High* (Missouri, AQSh), *The British International STEAM School Istanbul* (Turkiya), *STEAM School* (Qozog'iston, Olma-

ota) kabi mashhur maktablar STEAM kontseptsiyasiga mos ravishda tashkil etilmoqda. Bu esa zamonaviy ta'lim inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion tafakkurni shakllantirish va jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladi.

STEAM – zamonaviy ta'limning muhim yondashuvi bo'lib, turli fanlar va ularning tarkibiy qismlarini o'zaro bog'lash orqali bilim va ko'nikmalarni chuqurroq va samarali o'zlashtirishga yordam beradi. U shunchaki fanlarni birlashtirish emas, balki ular orasidagi bog'liqliklarni ochib berish, tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash, umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda hamkorlik qilish ko'nikmasini rivojlantirishni ham nazarda tutadi.

Tabiiy fanlar ta'limining asosiy g'oyasi - jonsiz va jonli tabiat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik hamda ularning inson faoliyatiga ta'sirini tizimli tahlil qilishdan iboratdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ushbu fanlar orqali tabiat hodisalarining bir-biri bilan uzviy bog'liqligini anglash, sabab–natija munosabatlarini kuzatish va ularni amaliy faoliyatda qo'llay bilish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

STEAM yondashuvi nuqtai nazaridan, tabiiy fanlarni o'qitish jarayoni o'quvchilarda fanlararo integratsiya, ijodiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil etish va yechim topishga yo'naltirilgan konstruktiv faoliyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan boshlang'ich sinfda tabiiy fanlar mazmunini ishlab chiqishda tabiatdagi hodisalarning o'zaro bog'lanish tizimi, ularning ilmiy asoslari va hayotiy qo'llanilishini uzviy bog'liq holda o'rganish zarur.

Alohida tarzda zoologiya, botanika, mineralogiya, fizika yoki geografiya fanlarini boshlang'ich bosqichda mustaqil o'qitish emas, balki ularni yagona STEAM konsepsiyasi doirasida, tajriba, modellashtirish, kuzatuv va ijodiy loyiha faoliyatlari bilan uyg'unlashtirib o'qitish samarali natija beradi. Bunda o'quvchi nafaqat nazariy bilimni egallaydi, balki o'z kuzatuvlarini texnologik vositalar yordamida qayd etish, modellar yaratish va ilmiy asosda xulosalar chiqarish orqali tabiiy fanlarga nisbatan ichki motivatsiyani ham rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida STEAM yondashuvida fanlararo bog'lanish муҳим ҳисобланиб, о'quvchilarning bilish faoliyatini chuqurlashtirish, ularning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish hamda real hayotdagi muammolarni kompleks hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, STEAM yondashuvida fanlararo bog'lanish quyidagi to'rtta yo'nalishda namoyon bo'ladi:

1. Faktik materiallar bilan tushunchalar o'rtasidagi bog'lanish.

Bu turdagi bog'lanish o'quvchilarning tabiiy fanlarda o'rganilayotgan real faktlar, hodisalar va tajribalarni ilmiy tushunchalar bilan uyg'unlashtirishiga imkon beradi. STEAM yondashuvi asosida bu jarayon vizual modellashtirish, tajriba natijalarini raqamli vositalar yordamida qayta ishlash va ularni nazariy model bilan solishtirish orqali mustahkamlanadi.

2. Tadqiqot metodlari bilan ilmiy tafakkur o'rtasidagi bog'lanish.

Mazkur bog'lanish o'quvchilarning ilmiy izlanish, kuzatish, eksperiment o'tkazish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatlarini shakllantiradi. STEAM konsepsiyasi bu jarayonni muammoli vaziyatlar yaratish, tadqiqot jarayonini raqamli platformalarda amalga oshirish va natijalarni vizual tahlil qilish orqali faollashtiradi.

3. Umumiy ko'nikma va malakalar o'rtasidagi bog'lanish.

Fanlararo integratsiya natijasida shakllanadigan umumiy ko'nikmalar (tahliliy fikrlash, muloqot, hamkorlikda ishlash, ijodkorlik, muammoli vaziyatni hal etish) STEAM yondashuvi doirasida kompleks tarzda rivojlanadi. O'quvchilar ilmiy tajribani muhandislik, san'at va texnologiya elementlari bilan uyg'unlashtirib, interfaol loyihalarda qo'llash orqali o'z kompetensiyalarini boyitadilar.

4. Bilish faoliyati usullarini o'rgatish o'rtasidagi bog'lanish.

Bu bog'lanish o'quvchilarda mustaqil fikrlash, izlanish va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantirishni nazarda tutadi. STEAM yondashuvi asosida o'qituvchi o'quvchilarga bilish faoliyatining metodlarini - muammoli vaziyatni aniqlash, gipoteza ilgari surish, eksperiment o'tkazish, natijalarni baholash va amaliyotda qo'llash - kabi bosqichlar orqali o'rgatadi.

Tabiiy fanlar darsligida o'quvchilarning zarur bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallashlarini ta'minlash maqsadida o'quv-tadqiqotchilik faoliyati to'rtta asosiy

tamoyilga tayangan holda tashkil etiladi. Ushbu tamoyillar shaxsning intellektual, ma'naviy va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, hamda STEAM yondashuvining integrativ mohiyatini o'zida mujassam etadi.

STEAM yondashuvini amalga oshirishda o'qituvchilarning kasbiy mahoratiga va o'quv jarayonida o'ziga xos metodlarni qo'llashi hamda faoliyatni loyihalashtirishga bog'liq. Shu sababli biz tadqiqot muammosi yechimiga doir "Integrativ-amaliy dastur"ni taklif etdik. Mazkur dastur maqsadi - *zamonaviy ta'limda STEAM yondashuvi asosida o'quvchilarning ilmiy-ijodiy tafakkurini, axborot madaniyatini va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, u har bir shaxsning bilish, tadqiqot, muammo yechish va innovatsion fikrlash faoliyatini tizimli qo'llab-quvvatlash.*

Ushbu maqsad doirasida quyidagi ilmiy-pedagogik yo'nalishlar amalga oshiriladi:

Axborot kompetensiyasini rivojlantirish - o'quvchilarda raqamli texnologiyalar, axborot oqimini tahlil qilish va ularni amaliy faoliyatda samarali qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish.

Shaxsiy va iqtidorli qobiliyatlarni aniqlash hamda rivojlantirish - o'quvchilarning tabiiy-ilmiy, texnik, ijodiy va san'atga oid potensialini namoyon etish va qo'llab-quvvatlash orqali integral rivojlanishni ta'minlash.

Biluv faoliyatini faollashtirish - o'quvchini tayyor bilimni o'zlashtiruvchi emas, balki bilim yaratuvchi va tatbiq etuvchi subyekt sifatida shakllantirish; bunda o'rganish jarayonida tajriba, loyiha va muammoli vaziyatlardan foydalaniladi.

Zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish - fan, texnologiya va muhandislik yo'nalishlaridagi eng yangi yutuqlarni o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali ta'limni real hayot bilan bog'lash.

Moslashuvchan o'rganish strategiyalarini shakllantirish - o'quvchilarga vaqtni to'g'ri taqsimlash, mustaqil o'rganish va maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni samarali tashkil etish malakasini berish.

Innovatsion ta'lim amaliyotini kengaytirish - amaldagi metodlarni ilmiy-texnologik yondashuvlar bilan boyitish orqali dars jarayonining samaradorligini oshirish.

Iqtisodiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish - imkoniyatlarni to'g'ri yo'naltirish, harakatlarni natijaga aylantirish va buning orqali amaliy mahsuldorlikka erishishga ko'maklashish.

Bilimlarni hayotiy muhitda qo'llash - o'quvchilarda nazariy tushunchalarni amaliy faoliyatda qo'llay olish, natijalarni tahlil qilish va ijobiy o'zgarishlarni qayd etish malakasini rivojlantirish.

Ilm-fan va texnologiyalar asosida qaror qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish - o'quvchilarni ilmiy dalil, tajriba va mantiqiy xulosalarga asoslanib, mustaqil qaror chiqarish va ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ishlab chiqarishi asosida tabiiy fanlardan tashkil etish o'quvchilarning fanlararo darslarini integratsiyalash, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishni va ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushshuvchilar orqali o'quvchilar nazariy bilimlarni hayotiy vaziyatga hal qilib qo'ygan holda mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. Toshkent, Cho'lpon nomidagi nashriyat matbaa ijodiy uyi, 2005 y, 240 b.
2. Olimov Q.T. va boshqalar. Biologiya ta'limi texnologiyalari. Toshkent, «Fan», 2004 y.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, 2000 y.
4. Mamadinova, N.Ahmedova, M. Atrofimizdagi olam 1-sinf uchun darslik -T. :O'qituvchi nashriyoti, 2019.-120 b
5. Grigoryans A.G. Tabiatshunoslikni o'qitish. Toshkent, «O'qituvchi», 1992y.
6. Zikiriyayev A., Azimov I., Yo'ldoshev R. O'quvchilar bilimini tekshirishda innovatsion texnologiyalar. «Xalq ta'limi», 2001 y, №6 95-98 b.
7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Innovatsion texnologiya markazi. Toshkent, 2002 y.

8. Isroilova B. Biologiyadan laboratoriya mashg'ulotlari. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun. Toshkent, «O'qituvchi», 2002 y.

O'QUVCHILAR TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA TABIIY FANLAR (SCIENCE) DARSLARIDAGI AMALIY METODLARNING O'RNI VA AHAMIYATI"

Halimova Madina Abdisalim qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirish jarayonida amaliy metodlardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada o'quvchilarda mantiqiy, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi o'qitish usullarining samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, maqolada amaliy metodlardan foydalanishning nazariy asoslari, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish yo'llari hamda o'qituvchining ijodiy yondashuvi muhim omil sifatida tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: tafakkur, idrok, analiz, sintez, tushunish, kuzatish, amaliy metodlar, ijodkorlik.

Аннотации: В данной статье анализируется педагогическое значение использования практических методов в процессе развития мышления учащихся начальных классов. В работе освещается эффективность методов обучения, способствующих формированию у школьников логического, критического и творческого мышления. Кроме того, рассматриваются теоретические основы применения практических методов, пути их эффективной интеграции в учебный процесс, а также творческий подход учителя как важный фактор развития мышления учащихся.

Ключевые слова: мышление, восприятие, анализ, синтез, понимание, наблюдение, практические методы, творчество.

Annotation: This article analyzes the pedagogical significance of using practical methods in the process of developing thinking skills among primary school students. The study highlights the effectiveness of teaching techniques that contribute to the formation of logical, critical, and creative thinking abilities in pupils.

Furthermore, the theoretical foundations of applying practical methods, the ways of effectively integrating them into the educational process, and the teacher's creative approach are examined as essential factors in the development of students' thinking.

Keywords: thinking, perception, analysis, synthesis, understanding, observation, practical methods, creativity.

Inson atrof olamni nafaqat idrok etadi, balki uni tushunishga ham harakat qiladi. Tushunish – predmet va hodisalarning mohiyatigacha kirib borish, ulardagi eng muhim va asosiy jihatlarni bilishdir. Tushunish murakkab ruhiy bilish jarayoni bilan ta'minlanadi va u tafakkur deb ataladi.

Tafakkur – bilish jarayoni bo'lib, u psixologiyada inson tomonidan haqiqiylikni muhim bog'lanishlarini hamda munosabatlarini aks ettirilishi va umumlashtirilishi kabi aniqlanadi.

Tafakkur – atrof olamni miyada aks etishining oliy shakli bo'lib, u insonga xos bo'lgan eng murakkab ruhiy bilish jarayonidir [5;56-b].

Tafakkur - inson tomonidan ob'yektiv reallikni bilishning yuqori darajasidir. Idrok etish insonga predmetlarning alohida sifatlarini, aniq xossalarini to'g'ri aks ettirish imkonini beradi. Xotiraga tayangan holda, ular ob'yektlarni tanish uchun asos sifatida bizning faoliyatimiz va harakatlarimizni rejalashtirish uchun shakllantiruvchi material sifatida xizmat qiladi. Yuqorida qayd etilgan bilish jarayonlaridan farq qilgan holda, tafakkur - sirtida yotuvchi sezgi doirasidan chiqib, bizning bilim chegaralarimizni kengaytiradi. U bevosita idrok etishga berilmagan tomonlarni ochib beradi. Tafakkur – yangi muhim jihatlarni mustaqil izlash, ochish bilan bog'liq bo'lgan uzluksiz ruhiy jarayondir.

Pedagogik ensiklopediyalarda tafakkur deyilganda “real predmet va hodisalarni muhim xossalari, munosabat va bog'liqligini umumiy holda aks ettiruvchi, insonning bilish faolligi jarayonidir” deb tushuniladi. Shunday qilib, tafakkur-inson ongiga reallikni aks ettiruvchi, o'rganilayotgan ob'yektlar o'rtasida o'rnatilgan bog'liqlik va munosabatlarni xossalari hamda mohiyatini ochib beruvchi, umumlashtiruvchi bo'lgan eng yuqori jarayon ekan. [6;35-b].

Tafakkur jarayonida ichki va tashqi ta'sirlar asosida inson miya qobig'ida vaqtinchalik nerv bog'lanishlari paydo bo'ladiki, ular tafakkur jarayonining fiziologik mexanizmlaridir. Inson tafakkurining asosiy o'ziga xosligi - u tasodifiy hollardan alohida, real bog'lanishga asoslangan holatlarni nafaqat ajaratadi, balki undagi muhim zaruriy bog'liqliklarni aniqlash qobiliyatiga ham egadir. Insonning har qanday tafakkuri umumlashtirishlarda, birlikdan umumiylikka va umumiylikdan birlikka qarab borishda amalga oshadi.

Tafakkurning boshqa ruhiy jarayonlardan farqi shundan iboratki, ushbu faoliyat muammoli holatlardagi u yoki bu ko'rinishdagi masalalarni yechish bilan bog'liqdir. Buyumlar va hodisalar xossasi hamda ular orasidagi bog'lanishlar tafakkurda umumlashgan shaklda, qonunlar, mohiyatlar ko'rinishida aks etadi.

Tafakkur qiluvchi inson bilish faoliyatida nafaqat sub'yekt sifatida balki ob'yektga ham aylanadi. Insonning ruhiy holati shaxsiy va protsessual aspektlarga bo'linadi. Tafakkur faoliyatining protsessual aspekti – analiz, sintez, umumlashtirishlar kabi ruhiy jarayonlar yordamida insonning tafakkur muammolarini yechishidir. Tafakkurning shaxsiy tomonlari – shunday holatlarda, ya'ni maxsus motivlarni va umuman insonning yechiladigan tafakkur muammolariga munosobati sifatida nomoyon bo'ladi. Agarda bu ikki aspektdan birinchisi tafakkurni jarayon sifatida tavsiflasa, ikkinchisi uni faoliyat sifatida tavsiflab, uning davomida insonning atrof olamga nisbatan aniq munosobati amalga oshadi [7;185-b].

Tafakkur ruhiy jarayon bo'lib, u atrof olamni umumlashgan holda bilishdir (inson ongida aks etishidir). Inson ongida aks etishining mohiyati: predmet va hodisalarning muhim va umumiyliklari; predmet va hodisalarning o'rtasidagi bog'lanishlar va munosobatlarning muhimlari. Bilim olishda tafakkur katta ahamiyat kasb etadi, sezgi va idrok etish tajribasi chegarasidan bevosita chiqish imkoniyatini beradi. Sezgi va idrok real dunyoning alohida hodisa va predmetlarini bevosita bilish imkoniyatlarini beradi.

Amaliyotga yoki nazariyaga yo'naltirilganligiga qarab, nazariy va amaliy tafakkur haqida gapirish mumkin. Nazariy tafakkurning ishi asosan umumiy

qonuniyatlarni va rivojlanish prinsiplarini, haqiqiylikni boshqa hodisa va faktlarini topishga yo'naltirilgan. Amaliy tafakkurning ishi esa asosan har qanday masshtabdagi xususiy, konkret masalalarni yechishga yo'naltirilgan [5; 85-b].

Tabiiy fanlar ta'limida ob'yekt sifatida o'quv predmetining mazmuni xizmat qiladi, sub'yekt esa – bu mazmunni o'zlashtirishga yo'naltirilgan o'quvchi faoliyatidir. Ta'lim olish jarayonini o'qituvchi boshqara turib, ya'ni o'quvchining predmet mazmunini o'zlashtirishida, o'quvchiga bilishning ratsional usullari va vositalarini tanlashga yordam beradi. Ana shu sababdan maktab tabiiy fanlarni o'zlashtirilishida ta'lim metodlari tadbiq etilishi mumkin. Xaritalar, natural ob'yektlar va modellar, tabiatda kuzatish bilan ishlash – bular faoliyatning turlari bo'lib, tabiiy fanlarda tadqiqot faoliyati bilan ularning bog'liqligi ravshan. Shunday qilib, tabiiy ilmiy fanlarni o'qitish metodikasi sezilarli ravishda ta'lim metodlaridagi fanlar metodlarining didaktik moslashuvi hisobiga rivojlanadi[3;159-b].

Tabiiy fanlarda bilimlar manbasiga ko'ra, ta'lim metodlarini tasniflash, quyidagi metodlarni ajratib ko'rsatishga imkon beradi [2;175-b]:

1. Amaliy metodlar (tabiatdagi ob'yektlar va hodisalarni kuzatish, ular bilan tajriba o'tkazish).

2. Ko'rgazmali metodlar (ko'rgazmali ob'yektlar, turli ko'rgazmali qo'llanmalar bilan ishlash).

3. Og'zaki metodlar (hikoya, suhbat, dialog, ma'ruza).

Ko'rgazmali metodlar (kuzatish, kartinalarni tomosha qilish, modellarni nomoyish qilish, kinofilmlar, hujjatli filmlar) bolalarning bilish faoliyat imkoniyatlariga to'liqligicha mos keladi, tabiat haqida ularda yorqin, aniq tasavvurlarni shakllantirishga imkon beradi.

Sezgi organlari yordamida inson reallikni bevosita idrok etadi. Inson atrof olam haqidagi bilimlari juda tor doirada bo'lishi mumkin edi, agarda u faqat ko'rish, eshitish, hid bilish va boshqa analizatorlarning ko'rsatgichlari bilan chegaralansa. Dunyoni teran va keng bilish inson tafakkuri oldidagi imkoniyatlarni ochib beradi. Shunday qilib, tafakkur bilishda juda katta ahamiyat kasb etadi. U bilish chegaralarini kengaytiradi, sezgi va idrok etish tajribalari chegaralaridan bevosita chiqish

imkoniyatlarini beradi. Tafakkur inson bevosita kuzatmayotgan, idrok etmayotgan voqelik haqida bilish va xulosa qilishga imkon beradi. U mazkur damda mavjud bo'lmagan hodisalar ro'y berishini oldindan ko'ra olishga imkon beradi. Tafakkur sezgi va idrokdagi ma'lumotlarni qayta ishlaydi, tafakkur ishining natijasi esa amaliyotda tekshirib ko'riladi va tadbqiq qilinadi. Idrok o'zaro bog'liqlik, tanlash, sub'yektivlik xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchida nimaga qiziqish kuchli bo'lsa, shunga qarab intiladi. Qiziqishning mavjudligi o'quvchi tomonidan egallanishi lozim bo'lgan tabiat va jamiyat haqidagi bilimni o'zlashtirishni tezlashtiradi. Bir vaqtning o'zida bilish jarayonining faolligi ham o'quvchidagi qiziqishni o'stirishga samarali ta'sir etadi. Tabiat voqea-hodisalarini o'rganish jarayonida o'qituvchini samarali metodik usullardan, turli vositalardan foydalanish, ta'lim-tarbiyaviy ishlar jarayonida muammoli vaziyat yaratish boshlang'ich sinf o'quvchilarini tabiatni idrok etishida amaliy ta'sir etadi. Lekin bunday metodika ta'lim hamma vaqt ham tabiatga, atrof-muhitga bo'lgan qiziqishni, muhabbatni bir xilda ta'minlamaydi. Ba'zi o'quvchilarda tabiat, jamiyat hodisalarini o'rganishga nisbatan befarqlik o'z holicha qolishi tabiiydir. Bunday holat idrok etishda o'zaro bog'liqlik tamoyilining mavjudligidan dalolat beradi. Buning asosida mavjud bilim, tajriba, tushuncha, tasavvur va ular asosida idrok qilish qonunlari, idrokning o'quvchi ongidagi tasavvurlar boyligi bilan aloqasi yotadi. Idrokning o'ziga xos ushbu xususiyatlarni sxematik ravishda quyidagicha izohlash mumkin:

His etish - idrok etish - tasavvur etish. Idrok etishning xarakterini hissiy sezgi organlari aniqlaydi. Bilish his qilishdan boshlanadi, lekin idrok bir vaqtning o'zida tasavvurlar yig'indisiga, o'zaro bog'liqlikning vujudga kelishiga ham bog'liq. O'zaro bog'liqlikning bo'lmashligi natijasida esa, o'quvchi tabiat hodisalarini ko'radi, ular bilan uchrashadi, lekin ularni mazmunan yaxlit tarzda ko'rmaydi, ularni tinglaydi, lekin eshitmaydi, rivojlanish jarayonida ishtirok etmaydi. Shuning uchun o'qituvchi o'quvchilarning aniq imkoniyatlarini, qiziqishi, istak va hohishi, maylini, ehtiyojini hisobga olgan holda tabiat qonuniyatlarini o'rganishga e'tibor bersagina bola shaxsida tafakkurni shakllantirishda samarali natijalarga erishish tabiiy.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslikni o'qitish metodikasi. Toshkent, Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2005 y, 240 b.
2. Olimov Q.T. va boshqalar. Biologiya ta'limi texnologiyalari. Toshkent, «Fan», 2004 y.
3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, 2000 y.
4. Mamadinova, N.Ahmedova, M. Atrofimizdagi olam 1-sinf uchun darslik -T. :O'qituvchi nashriyoti, 2019.-120 b
5. Grigoryans A.G. Tabiatshunoslikni o'qitish. Toshkent, «O'qituvchi», 1992y.
6. Zikiryayev A., Azimov I., Yo'ldoshev R. O'quvchilar bilimini tekshirishda innovatsion texnologiyalar. «Xalq ta'limi», 2001 y, №6 95-98 b.
7. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Innovatsion texnologiya markazi. Toshkent, 2002 y.
8. Isroilova B. Biologiyadan laboratoriya mashg'ulotlari. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun. Toshkent, «O'qituvchi», 2002 y.

MUNDARIJA

№	MUALLIFLARNING FAMILIYASI, ISMI, SHARIFI	MAQOLA MAVZUSI	BET
	D.X. Nabiyev	Modernizatsiya sharoitida o'zbekistonda ta'lim-tarbiya masalasiga e'tibor kelajak taraqqiyoti omili sifatida.....	3
1-SHUBA: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA PEDAGOGIK JARAYONNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA TEXNOLOGIYALARI			
1	Shodiyev Rizamat Davronovich	Bo'lajak o'qituvchilar kasbiy tayyorlash tizimini pedagogik modellashtirish tamoyillari.....	5
2	Dr. Shamenaz Bano, Rajarshi Tandon Mahila Mahavidyalaya	Arundhati Roy's <i>The God of Small Things</i> : Theme, Narrative Technique & Critical Appreciation.....	7
3	Shodiyev Rizamat Davronovich, Shonazarov Umid Shaxzodayevich	Boshlang'ich sinf o'quvchilari aqliy tafakkurini rivojlantirishning psixologik-pedagogik shartlari.....	19
4	T. G'afforova	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik qadriyatlarni anglashga o'rgatishning shakl va metodlari.....	24
5	Shodiyev Rizamat Davronovich, Qosimova Gavhar Islomovna	Kichik yoshli o'quvchilarda ijodiy faoliyatini shakllantirishning pedagogik xususiyatlari.....	26
6	Shaxlo Nurullayeva O'ktamovna, Asqarjon Raimberdiyev.	O'quvchilarda iqtidorlilikni aniqlash metodikalari.....	30
7	Shodiyev R.D., Ismatova A.B	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tafakkur faoliyatini rivojlantirishda interfaol metodlar va o'yinlardan foydalanish usullari.....	33
8	Nurullayeva SH.U., Sharkova A.V.	Использование русской литературы на уроке внеклассного чтения в начальных классах.....	36
9	M.J. Saidova	Multimedia - boshlang'ich ta'lim jarayonini rivojlantiruvchi vosita sifatida.....	39
10	Yo'ldoshev Jahongir Tilakmurodovich, Gadoyeva Nozima Sunnatillo qizi	Boshlang'ich ta'lim matematika darslarida masalalarni tenglama tuzib yechish usullari...	42
11	R. D. Shodiyev, J.M. Ergashev.	Matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ tafakkurini rivojlantirish texnologiyasi.....	45
12	NabiyevA.M., SharkovaA.V.	Работа над содержанием задач	47
13	XaitovaYulduz, Saidova Nilyufar	Применение современных технологий в педагогический процесс начального образования.....	51
14	Yo'ldoshev Jahongir Tilakmurodovich, Eshmurodova Adiba Faxriddin qizi	Matematika darslarida masalalar bajarish orqali o'quvchilarning kreativligini oshirish usullari.....	55

15	Toshpulatov Odil Nodirovich	Globalashuv jarayonida milliy qadriyatlarimiz yoshlar ma'naviy-axloqiy qiyofasiga ta'siri.....	57
16	Yo'ldoshev Jahongir Tilakmurodovich, Primova Maftuna Furqat qizi	Boshlang'ich ta'lim matematika darslarida masalalar yechish orqali mantiqiy tafakkurni shakllantirish usullari.....	61
17	Aslonova Orzigul Pirimovna, Ne'matillayeva Ozoda Ubaydulla qizi	Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida diffirensial yondashuv.....	64
18	Berdiyev Bahodir Ravshanovich, Arziyeva Gulchehra Turolovna	Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni tashkil qilishda interfaol metodlardan foydalanish.....	66
19	G'ofurova Dilinur O'ral qizi	Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodlari. matematika o'qitishda ilmiy tadqiqot va interfaol metodlar.....	71
20	M.T.Hasanova, Toshtemirova Durdona	Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli tashkil etish.....	73
21	Yarmanova Yulduz Buriyevna, Dilmurodova Vazira Umidjon qizi	Bilish faoliyatini oshirishda mustaqil topshiriqlardan foydalanish.....	75
22	Ziyodullayeva S.SH, Shonazarova A	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining iqtidorlilik darajalarini aniqlash metodikasi.....	76
23	Yarmanova Yulduz Buriyevna	Jamoaviy munosabatlar asosida o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy adaptatsiyasini shakllantirish imkoniyatlari.....	79
24	Berdiyev Bahodir Ravshanovich, O'tkirova Mohinur Komil qizi	Boshlang'ich sinf matematika darslarida kombinatorika elementlari va mantiqiy masalalar yechishga o'rgatish metodikasi.....	81
25	Abduxoliqova Dilbar Rustamovna	Boshlang'ich sinflarda elektron ta'lim vositalaridan foydalanish –ta'lim samaradorligini oshirish omili sifatida.....	84
26	Jumayeva Nargiza Dustqobilovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida liderlik qobiliyatini shakllantirishning ilmiy - nazariy asoslari.....	86
27	Muminova Nilufar Abdurahmonovna, Imomqulova Madina Anvar qizi	Boshlang'ich ta'lim ona tili darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish.....	87
28	Niyazova Dilbar Xoltemirovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy fikrlashga o'rgatish.....	90
29	Shonazarov Anvar Zulfiqor o'g'li	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishining fiziologik asoslari.....	92
30	Qurbonova Shahriniso Temirovna	Boshlang'ich ta'limda pedagogik kreativlik shakllaridan foydalanish.....	94
31	Boyqobilova Nilufar Uzaqovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida analitik tafakkurni rivojlantirishning ilmiy asoslari....	96
31	Aslonova O.P., Homidova M.R.	Xalqaro baholash tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'qish savodxonligi ko'nikmalarini baholash.....	98

33	Kosimova Mavlyuda Gapparovna	Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni idrok etishga tayyorlash va kitob o'qishga qiziqishini rivojlantirish	100
34	Abdullayeva Gavhar Ro'zimurod qizi	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tabiatshunoslikka oid tasavvur va tushunchalarni shakllantirish metodikasi.....	103
35	Aliqulova M.Sh.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishda uyushiq bo'lakli gaplardan foydalanish.....	106
36	Yo'ldoshev Jahongir Tilakmurodovich, Umirov Azamat Abdunazarovich, Ro'ziqulova Dilfuza Xudoyberdiyevna.	Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishni tashkil qilishda interfaol metodlardan foydalanish.....	108
37	Umirov Azamat Abdunazarovich, Muhammadiyeva Lola Mahmudovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashga o'rgatishning ahamiyati.....	110
38	Xoliyorova Maqsuda Alisher qizi	Boshlang'ich sinflarda algebra elementlarini o'qitish metodikasi.....	112
39	Kamalova Dilobar Tairovna	Boshlang'ich ta'lim tizimida fanlararo integratsiyaning ahamiyati.....	114
40	Marxabo Kazakova Quدراتovna, Ergashova Kamola Otabek qizi	Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida milliy ma'naviy merosdan foydalanishning ahamiyati.....	117
41	Sh.Z.Rahmatullayeva	Kommunikativ yondashuv orqali o'quvchilar savodxonligini oshirish.....	119
42	Marhabo Kazakova Kudratovna, G. Bahriddinova	Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida kreativlikni rivojlantirish texnologiyasi.....	122
43	M.K.Kazakova, M.A. Halimova.	Boshlang'ich ta'lim jarayonida Alisher Navoiy merosidan foydalanish.....	124
44	M.T.Hasanova, Toshtemirova Durdona	Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida ta'lim va tarbiya jarayonini sifatli tashkil etish.....	126
45	Umirov Azamat Abdunazarovich, Naimova Jayrona, Haqberdiyeva Hurliqo	Boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish.....	128
46	Usarova Marg'uba Nazar qizi	Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini oshirish – pedagogik muammo sifatida.....	131
47	S.N.Yuldashev, N.A. Pardayeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini anglash va tushinish darajalarini takomillashtirish metodikasi.....	134
48	S.N.Yuldashev, N.A. Pardayeva.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matnni tushunish anglashga o'rgatish metodikasi.....	136
49	Qosimova Gavhar Islomovna	Kichik yoshli o'quvchilarda integratsion darslarining o'tilishining psixologik ahamiyati.....	138

50	Rajabova Yorqinoy Davronovna	Boshlang'ich sinflarda asosiy matematik tushunchalarni shakllantirishning interaktiv metodlari.....	141
51	Zaripova Muslima Qurbonovna, Karimova Umida Sharipovna	Boshlang'ch sinf o'quvchilarida mantiqiy masala yechish ko'nikmasini shakllantirish yo'llari.....	144
52	Ochilov Akmal Eshtemirovich	Boshlang'ich sinflarda differensial o'qitishning pedagogik strategiyalari.....	146
53	A. Jurayev	Boshlang'ich sinflarda ta'lim samaradorligini amalga oshirishda innovatsion va integratsiyalashgan tizim.....	149
54	Boymatova Munavvar	Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi pedagogik muloqotlar kuzatuv tahlili.....	151
55	Omonova Nargiza Samiyevna	Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'rgatishning psixologik aspektlari.....	154
56	Muxammadiyeva Jamila Eshmamatovna	Boshlang'ich sinflarda kasrlarni tushuntirish metodikasini takomillashtirish.....	155
57	D.R.Qilichova	"Pirls" dasturining boshlang'ich sinflarda ahamiyati.....	157
58	Yusupova Shohidaxon Jaloliddinovna	Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ijodiy faolligini amaliyotga tatbiq etish: matnni o'rganish va matn ustida ishlashning psixolingvistik xususiyatlari.....	160
59	S.N.Yuldashev, Bobomurodova Rayxonoy	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini atrof olam haqidagi tasavvurlarni shakllantirish imkoniyatlari.....	164
60	G. Yakubova	Triz pedagogikasi -o'quvchilarni kreativlik sifatlarini shakllantirish omili sifatida.....	167
61	A. Ochilov, M.Xolmonova	Boshlang'ich ta'limga differensial yondoshuv.....	169
62	Sharkova A.V.	Роль русской литературы в нравственном воспитании учащихся в начальных классах.....	171
63	Sobirova Noiba Zafar qizi	Etimologik yondashuv asosida o'quvchilarda mantiqiy-tanqidiy fikrlashni rivojlantirish yo'llari va usullari.....	173
64	Egamberdiyev Murod, Muhammadiyeva Setora Odil qizi	Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tasviriyl faoliyatga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	176
65	Umirov Azamat Abdunazarovich, Ro'ziqulova Dilfuza Xudoyberdiyevna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining fanlarga qiziqishini shakllantirish texnologiyasi.....	178
66	K. Bobomurodov	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida anglab-tushinish ko'nikmalarini rivojlantirish usullari.....	180

67	Kamolov I.B., T. Ashurova.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	182
68	Shaymardonova Ruxsora Z okirjon qizi	Usulga oid ba'zi muammolar.....	185
69	Ungboyeva Umida	Oiladagi inqirozlar va ularning oqibatlari.	187
70	M.K. Kazakova Parmonova Mahzuna Aliqul qizi	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchisida tabiiy-ilmiy dunyo-qarashni rivojlantirish uslublaridan foydalanish	190
71	Bahriddinova Z.D	Muammoli ta'limda pedagogik muammolarni echish usullari va muammoni qo'yish bosqichlari.....	193
2-SHUBA: MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI			
1	Lee Youngil	The importance of montessori methodology in preschool child development.....	196
2	Alimardonova M.B.	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini integratsiyalashgan faoliyat asosida bilish jarayonini rivojlantirish.....	198
3	Djo'rayeva Zulayho Xo'jamovna	Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarini shakllantirishning uslubiy asoslari.....	199
4	Ibragimova Gulobat	Maktabgacha yoshdagi bolalar umumiy va ijtimoiy kompetensiyalari mazmuni	204
5	D.B. Islamova, A. Orzimurodov, Z. Supponova.	Tarbiyaga e'tibor – kelajakka e'tibor demakdir!!!.....	207
6	Karimqulova Firuza Numonjonovna	Buyum va oyinchoqlar bilan oynaladigan oyinlar – tarbiyalanuvchilarning kreativ tafakkurini shakllantirish manbai sifatida	209
7	Qaxxarova Nazira	G'oyaviy va axborot xurujlari, ularni bartaraf etish yo'llari, ma'naviy-axloqiy mezonlari...	211
8	Kodirova Lobar Shovkat kizi.	Conceptual fundamentals of preschool education development.....	214
9	Nazirov Usmon Qosimovich	Muzey pedagogikasi maktabgachayoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash vositasi sifatida.....	216
10	Nurmatova Muxlisa Akmal qizi	Maktabgacha yoshdagi bolalar ma'naviy tarbiyasi va kamolotida milliy qadriyatlarning tutgan o'rni.....	219
11	Rahmonova Dilafro'z Bahronjon qizi	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida oilaga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirish...	221
12	Kenjayeva Dildora Terkashevna, Sattorova Malikaxon Abdug'affor qizi	Bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish.....	224

13	Turayev Yolqin Sherzod o'g'li	Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda daliliy asoslash ko'nikmalarini shakllantirishining nazariy aspektlari...	227
14	Turayev Yolqin Sherzod o'g'li	Katta maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning daliliy asoslash ko'nikmalarini an'anaviy ravishda dalillash va fikrlash tuzilishini aks ettirish.....	230
15	Muhammadiyeva Manzura Maratovna, Tursunova Ozoda Axror qizi	Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining shaxsiga qo'yiladigan talablar.....	233
16	Kenjayeva Dildora Terkashevna, Fayziyeva Nafosat Normo'minovna	Bolalarni tartib qoidalarga o'rgatishning pedagogik asoslari.....	235
17	Muhammadiyeva Manzura Maratovna, Xamidjonova Marjona Xamidjon qizi	Atrof - muhitga bo'lgan munosabat ma'naviy madaniyatning ajralmas qismi sifatida.....	238
18	Xoliqov Umidjon Qo'chqarovich	Tarbiyalanuvchilarning boshlang'ich ta'limga tayyorlashda shaxmat oyinining ahamiyati.....	241
19	U.YE.Xujaniyazov	Mustaqillik yillarid amaktabgacha ta'lim tashkilotlari: yutuq va istiqbollar. (Qoraqalpog'iston Respublikasimisolida).	244
20	Hamroyeva Xolida Rizoqul qizi	Maktabgachayoshdagi bolalarga iqtisodiy tarbiya berishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati.	246
21	M.Abduxoliqova	Профессиональная компетентность и педагогическое мастерство воспитателя...	249
22	Parmonova Laylo Ilhomovna	Maktabgachayoshdagi bolalarni hissiy bilimini rivojlantirishda montessorimetodikasining ahamiyati.....	252
23	Eshmatova Gozaloy Ziyoyiddin qizi	Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida milliy urf-odatlar va ananalardan foydalanishning nazariy pedagogik asoslari...	256
24	Kodirov Jasur Abdumalikovich	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida muammoli va qoidali ta'lim yo'yinlarini tuzishga qo'yiladigan talablar.....	258
25	S.B.Ashirova	Maktabgachayoshdagi bolalarda pozitivlik sifatlarini shakllantirishda o'yinlarning o'rni...	261
26	Sh.R.Turdiyev	Maktabgachayoshdagi bolalarda STEM ta'limini amalga oshirishning psixologik-pedagogik shartlari.....	264
27	Hotamova Gulchehra Botirovna	Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirish imkoniyatlari.....	266
28	Yarmanova Yulduz Buriyevna	Maktabgachayoshdagi bolalar jamoasidashaxsiy fazilatlarni shakllantirish.....	268
29	Mardonova Muhabbat	Bolalarda nutqiy kamchiliklar va ularni bartaraf etishda tarbiyachining o'rni.....	270

30	N.Q.Musayeva	Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqini rivojlanishida kvazidialogik nutq shaklining ahamiyati	273
31	Muminova Nilufar Abdurahmonovna, Jumaboyeva E'zoza	Tevarak-atrofni bilishda maktabgachayoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish texnologiyasi.....	276
32	Kazakova Marhabo Kudratovna, Mamatqulova Dinora Yunusqiz	Maktabgacha yoshdagi odamovi bolalarning boshqalar bilan munosabatlaridagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda psixologik o'yinlarning o'rni.....	278
3-SHUBA: PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM MAZMUNI, SIFATI, TA'LIM DASTURLARI, TEXNOLOGIYALARI			
1	U.L. Yoziyeva	O'quvchilarni virtual addiksiyadan ximoya qilishning psixo-pedagogiksharoitlari.....	282
2	Ochilov Farxod Egamberdiyevich, Danilenko Anjela Pavlovna	Пленэр как развивающий фактор профессиональных качеств будущих педагогов-художников.....	284
3	J.A. Hamidov	Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash jarayoniga zamonaviy didaktik vositalarni qo'llash metodikasi.....	288
4	Muradova Zulfiya Kayumovna, Sultonova Gulshan Shukrullo qizi	Zamonaviy ta'limda talabalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.....	297
	Musayeva Gulandom Quدراتovna	Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari.....	299
5	Norinov Faxriyor Qurbonovich	Geologiyani o'rganishda foydalani-ladigan ba'zi-bir metodlar tasnifi.....	301
6	Raxmatullayeva Durdona Ravshanovna, Boyqobilova Malika Qodir qizi	Professional ta'lim tizimi va undagi o'zgarishlar.....	304
7	Chuyanov Xurshid Uralovich	Texnika oliy ta'lim muassasalarida differensial tenglamalar modulini o'qi-tishda raqamli texnologiyalarning o'rni....	306
8	Kayumova Gavxar Abdushukurovna	Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishda axborot texnologiyalarini qo'llanish.....	308
9	Raximov X.A.	Ta'limda aralash o'qitish metodikasini joriy etish.....	311
10	Ro'ziyeva Hulkar Mirzayevna	Quyosh energiyasining o'ziga xos imkoniyatlari - taraqqiyot omili sifatida..	316
11	Nurmamatova R.R.	Portlovchi hududlarga xavfsizlik darajalari bo'yicha elektr uskunalarni o'rnatish.....	318
12	Nurmamatova R.R.	Elektr jihozlari uchun portlashdan himoyalash vositalarini tajribada qo'llash	323

13	Achilov O'tkir Isomitdinovich	Oliy ta'lim muassasi talabalari uchun elektron darslikdan foydalanishning afzalliklari	328
14	Eshtemirov Akror Nurmakhmatovich	Theoretical bases of modeling students in their future professional activities	330
15	Eshtemirov Axror Nurmaxmatovich	Fizikaga oid masalalarni yechishda modellashtirish metodiga moslashtirishning o'ziga xos jihatlari...	332
16	Nazarov Odil Omonqulovich	Gidravlika o'quv kursini loyihalash asosida talabalarni maxsus muhandislikka tayyorlash fundamentalizatsiyasining nazariy asoslari.....	334
17	Ravshanova Muhayyo Maxmanazarovna	Talabalarga ta'lim berish jarayonida faoliyatga doir yondashuv tashkil etish..	336
18	Qahramonova Xumora Qahramonovna	Imitatsion axborot modellar strategiyasida axborot tizimlari menejerining o'rni.....	338
19	Qahramonova Xumora Qahramonovna	Imitatsiyalarga asoslangan axborotlarni pedagogik faoliyatda modellashtirish samaradorligini o'ziga xos jihatlari.....	340
20	Shohimardonov Jamoliddin Mirg'olimovich	Umumiy o'rta ta'lim maktablarida fizika o'qitishning dolzarb muammolari.....	342
21	D.S. Xolmurodov	Texnologik ta'lim mazmunining psixologik tavsifnomasi.....	344
22	L.S. Yakubova	Texnologik ta'lim darslarida o'quvchilarning malaka va ko'nikmalarni shakllantirish shartlari.....	346
23	Djurayev Olimjon Narkulovich	Ta'lim sifatini oshirishda dasturiy vositalarda n foydalanish.....	350
24	E.O. Sharipov	Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi asosida teoremlarning mantiqiy isbotlash.....	353
25	Raxmonov Buron	Oliy matematika fanining umumkasbiy fanlar bilan fanlararo bog'liqligi	358
26	Kamolov Iftixor Baxtiyorovich	Professional ta'limda amaliy san'atning fanlararo bog'liqligi.....	364
27	Raxmatullayeva Durdona Ochilov Boburjon	Professional ta'limni tashkil etishda zamonaviy yondoshuvlar	367
28	Qurbonova U., Bazarova D	Davlat tilini o'qitishda qiyoslash usulidan foydalanish.....	369
29	Donaeva Shaxnoza Abduraimovna	Refleksiya, refleksivlik, refleksiv mahorat tushunchalari pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarining o'rganish ob'ekti sifatida.....	371
30	Ochilov Alisher Orifovich	Professional ta'lim muassasalarida kichik mutaxassislar tayyorlash amaliyoti.....	373

31	Shahlo Nurullayeva, Yaxshiboyeva Sitora	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchi-larini faoliyatga tayyorlash yo'nalishlari..	376
32	Kholikulov Bekzod Jovliyevich	Methods of improvement of object oriented programs.....	379
33	Solikova Dildora Nu'monovna	Matematika darslari samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.....	381
34	Nabiyev.A.M	Tengsizliklarni oraliqlar usuli yordamida yechish.....	383
35	Choriyeva Feruza Amrullayevna, Naimova Jayrona Utkirqizi, Anorjonova Gulchehra Hayyom qizi	"Pedagogikmahorat" o'quv kursini o'qitishning dolzarbligi va maqsadi.....	385
36	Soatov Asadulloh Jabborovich	O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish- ning pedagogik-psixologik aspektlari.....	387
37	Hayitova Yulduz Saidovna, Xolmatova Go'zal Islomovna	Talabalarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil etishning ahamiyati.....	390
38	Absamatov Zuxriddin Axmad o'g'li	Oliy ta'limda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning asosiy tamoyillari.....	393
39	NabiyevA.M., SharkovaA.V.	Работа над содержанием задач.....	396
40	M. N. Xujamberdiyeva	Гуманизация образования – как принцип эйдэкология.....	399
41	Yo'ldoshev R.E	Magistratura ta'limini rivojlanishining taxliliy aspektlari.....	402
42	E. Jabborov	Kompozitsiya san'atining nazariy va amaliy asoslari.....	405
43	Nabiyev.A.M	Aylana tenglamasini bazi ishlab chiqarish masalalariga tadbirg'i.....	407
44	Rajabova Lola Raxmatullayevna, Ahmedova Surayyo, Ixtiyorov Shavkat	Differensial ta'lim mazmuni, tamoyillari va uning pedagogik imkoniyatlari.....	411
45	Choriyeva Feruza Amrullayevna	Talabalarni sinfdan tashqari tadbirlarga rahbarlik qilishga tayyorlash.....	414
46	Shavqiyeva Mahliyo Muxiddinovna, BotirovaGulchiroyBahodirqizi	O'quvchilarning tafakkurlarini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati.....	416
47	Siradjev Saloxiddin Negmatovich	Raqamli ta'lim resurslarini yaratishda o'quv elementlari va mantiqiy axborot modellashirish ta'lim tuzilmalari.....	418
48	Berdibekova Feruza Abdumannob qizi	Akmeologik yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy mahoratini rivojlantirish.....	420
49	Mansurova Sarvinoz Sayfullayevna,	Matematika fani o'qituvchisini metodik tayyorlashda mustaqil ishlarning o'rni	422
50	Erkinova Shahnoza, Erkinova Gulnoza	Ming va ko'p xonali sonlar konsentrida nomerlashga o'rgatish.....	425
51	Shamsiddinova Feruza	Matematika darslarida kombinatorikaga oid	429

	Shamsiddin qizi, Abdinabiyeva Elmira Safarovna	masalalar ustida ishlash.....	
52	Zayniddinova Zuxra Nasriddinovna, Sharipova Iroda Rashid qizi	Matematika darslarida ming va ko'p xonali sonlarni konsentrlarda nomerlashga o'rgatish.....	432
53	Zubaydova Nargiza	Игротерапия как средство мотивации в обучении и воспитании	435
54	Bobonazarova Sevara Odil qizi.	Sinergetik yondashuv asosida talabalarni akmeologik faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos jihatlari.....	438
55	To'xtayeva Iroda	Yengil atletikachilar jismoniy tayyorgarligini rejalashtirish metodikasi	440
56	S.N.Yuldashev	Bo'lajak o'qituvchilarni kreativ yondashuv asosida texnologiya ta'limiga tayyorlash tizimi.....	443
57	Олия Хайдарова Қарши ДУ доценти, пед.фан.ном	Замонавий таълимда инновацияларнинг аҳамияти	446
4-SHUBA: PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA HAMDA IJTIMOIIY SOHALARIDAGI ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR			
1	Otaboyeva Zulfiya G'ofurovna	Talaba shaxsini rivojlantirish jarayonida hamkorlik pedagogikasiga doir soxa olimlarini qarashlari.....	450
2	Mirzayev Mirkomil, Mirzayev Muxammadsodiq, Nabijonov Abdullajon, Abdurashidov Akbarali	Pedagogik mahoratni egallash usullari....	452
3	Sayfullayeva Ismigul Qodir qizi	Bo'lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarni -o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari.....	455
4	Abdinazarova Nilufar Eshnazarovna	Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy hayotga tayyorlash tizimining psixologik asoslari.....	460
5	Tursunova G. Q.	Emotsional intellekt va uning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni.....	463
6	Qambarov Adxamjon Meliboevich, Baxramova Robiyaxon, Jamoldinova Nozima, Ne'matjonova Begoyim.	Professional ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi.....	467
7	Tursunov Q.Sh.	Pedagogik texnologiyalar asosida talabalarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish.....	470
8	Oripova Nodima Xalilovna	Talabalardapedagogike'tiqodnishakllantirish metodikasi.....	473
9	M.X.Jo'raxo'jayev	Imkoniyati cheklangan bolalar uyda yakka tartibdagi ta'limi amaldagi holatining statistik tahlili.....	476
10	Xabiyev Temur Rafaelevich	Связь процесса профессионализации и	481

		переговорной деятельности менеджеров.....	
11	Xabiyev Temur Rafaelevich	Междисциплинарный характер изучения переговорной деятельности как способа решения конфликта.....	484
12	Abdunazarov Abdumutal Olimovich	Aqli zaif bolalar toifalari va ularning o'ziga xos rivojlanishi.....	488
13	Abdullayev Komiljon Abdug'aniyevich	“Sab' ai sayyor” dostonidagi hikoyatlarni o'rgatish jarayonida fanlararo integratsiyadan foydalanish.....	491
14	Ernazarova Rano Yuldashevna	Psixologik stress holatining paydo bo'lish omillari va o'ziga xos xususiyatlari	496
15	Ziyodullayeva S. SH, Ravshanova G	Sinf dan tashqari mashg'ulotlar – o'quvchilar qobiliyatini o'stirishning muhim tashkiliy shakli sifatida.....	499
16	Berdiyev Bahodir Ravshanovich	Oliy ta'lim muassasalarida sifatni ta'minlash omili sifatida talabalarning mustaqil ishlarini ilmiy asoslash.....	501
17	Muhammadiyeva Manzura Maratovna, Amirova Gulnoza	Alisher Navoiy merosida insonparvarlik, vatanparvarlik tuyg'ularini ulug'lanishi	503
18	Kenjayeva Moxinur Xayrullaqizi	Mikdor va son tushunchalariga doir mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar ixtiyoriy diqqatini shakllantirish.....	506
19	Boboyeva Shaxnoza Yaqubovna	Ta'lim jarayoniga muammoli yondoshuv.	508
20	Yo'ldoshev Jahongir Tilakmurodovich	Ta'lim jarayonida o'quvchilarni erkin fikrlashga o'rgatishning ahamiyati..	510
21	Qoraxonova Oysara Yuldoshevna, O'rinova Yulduz Tursunniyozovna	O'quvchi-talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning pedagogi kasoslari.....	512
22	O.P. Aslonova	Germaniya va o'zbekiston: ta'limga individual yondoshuv.....	515
23	Shaynazarov Ravshan Mamayusubovich	3D texnologiyalar va grafikli vizuallashtirish usullaridan foydalangan holda xizmat ko'rsatish sohasi bakalavrlarining kasbiy kompetentligini shakllantirish modeli.....	518
24	Ungboyeva Umida	Beruniyning ta'limiy-tarbiyaviy qarashlari va uning pedagogik ahamiyati..	519
25	Xoliqov Yunus Ortiqovich	O'zbekiston, glaballashuv jarayonida millatlararo bag'rikenglik munosabatlarni rivojlantirishda axloq va ta'limning o'rni.	521
26	A.U. Rajabov	Motiv-talabalarni kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirish omili sifatida.....	526
27	Xudoyberdiyev B.R.	O'quvchilarning jismoniy-aqliy bilish faolligini rivojlantirishda jismoniy madaniyat fanining o'rni.....	528
28	Boymatova Munavvar	Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi pedagogik muloqotlar kuzatuv tahlili....	531

29	Ro'ziyeva Nafisa	Ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini oshirish - pedagogik muammo sifatida...	533
30	QosimovAbdullaYo'lchiyevich	O'quvchilarning darsdan bo'sh vaqlarini samarali tashki letish.	535
31	Oripova Nodima Xalilovna, Shodmonova Maftuna Otabek qizi	Darsliklar – o'quvchilarda insonparvarlik tuyg'ularini shakllantirish vositasi sifatida.....	538
32	X. Nekboyev	Pedagogik psixologik va falsafiy adabiyotlarda mediamadaniyat tushunchasini mazmun mohiyati va nazariy masalalari.....	542
33	M.S.Tirkashov	Bo'lajak pedagogiklarda tushunchalarni axborot-taxliliy yondashuv orqali shakllantirish.....	546
34	UzoqovM.F.	Attraktiv munosabatlarda shaxsni rivojlanish bosqichlari	548
35	Muminova Nilufar Abdurahmonovna	“Temurnoma” asaridagi antroponimlarning leksik-semantik xususiyatlari.....	551
36	Nabiyeva Munavvar	O'zbek xalq topishmoqlari va ularning tasnifi.....	554
37	BobomurodovaRayxonoy	Shaxs tabiiy-ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning ilmiy tahlili.....	556
38	Shaxmurodova Diljahon Alimardonovna.	O'quvchilar o'quv-biluv faoliyatini baholash.....	558
39	Xalikova Shahnozaxon Azimjonovna	Nutqiy muloqot samarasidagi sifatlar....	561
40	Xujayarova Nafisa Sultonmurodovna	Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish imkoniyatlari.....	563
41	Karamova Mohinur Faxritdin qizi	O'quvchilarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini rivojlanishida kreativlikni o'rni.....	566
42	Murodova Zulfiya Kayumovna	Talabalarning tadqiqotchilik faoliyatlarini rivojlantirish.....	570
43	Ochilova Fayoz Mansurovna	Boshlang'ich sinf darslarida ta'limiy didaktik vositalardan foydalanish metodikasi	572
44	Самадова М.Х	Олий таълим муассасалари ва ишлаб чиқариш корхоналари ижтимоий ҳамкорлигининг шакл ҳамда имкониятлари	575
45	Yo'ldoshev Nazar O'sarovich Mirzaabdullaeva Nilufar	Savod o'rgatish davrining o'qish darslarida o'quvchilar savodxonligini oshirishda didaktik o'yinlardan foydalanish	578
46	Xaitova Yulduz	Zamonaviy pedagogik texnologiyalar	580

	Mahmudova Zilola	asosida talabalarining mustaqil o`quv faoliyatini tashkil etish	
47	Poyonov Otabek Sayitovich	Jamiyat huquqiy madaniyatining yuksalishi - uchinchi renessans poydevorini yaratishning muhim omili.	583
48	Zilola Botirova	Innovatsion yondoshuv –ta’lim samaradorligini oshirish omili sifatida	588
49	Жумаева Лола	Бошланғич синфларда табиий фанларни ўқитишда инновацион технологиялардан фойдаланиш методикаси	590
50	Beknazarova Xadicha	Boshlang`ich sinf ona tili darslarida o`quvchilarning orfografik va orfoepik savodxonligini o`stirishda didaktik o`yinlarning ahamiyati	593
51	Choriyeva Zuhra Tolib qizi	Bo`lajak boshlang`ich sinf o`qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligi	595
52	Lutfulla Nurmahmatov	Participation in international research importance in education	599
53	М.С.Тиркашов	Бўлажак педагогларда тушунчаларга ахборот-тахлилий ёндашув	600
54	Аликулова М.	Оилада фарзанд тарбиясини амалга ошириш услублари ва уларнинг мазмуни	603
55	Uralova Muxabbat Sanjar qizi	Boshlang`ich sinflarda texnologiya fanining nazariy asoslari	605
56	Б. С.Каримов	Норматив-метрологик компетентликни шакллантириш йўллари	607
57	Б. С.Каримов	Талабаларда норматив-метрологик компетенцияларни шакллантиришнинг методик жиҳатлари	609
58	Н.А.Чориева	Ўқитувчи шахси ва унинг жамиятда тутган ўрни	611
59	Xolmurodova L.	Noorganik va boshqa kimyo fanlarini o`qitishda faoliyatli yondashuvni amalga oshirish yo`llari	613

60	Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna	Oliy pedagogik ta'limni diversifikatsiyalash sharoitida talabalarni faoliyatga tayyorlash vazifalari	613
61	Оқназаров Тўлқин Жалилович	Ўқитувчиларнинг виртуал технологиялардан хабардорлигини оширишнинг дидактик шартлари	613
62	Оқназаров Тўлқин Жалилович	Ахборот таълим муҳитини яратишнинг дидактик-технологик шартлари	616
63	Xalilova H. M	Neonologik yondoshuv mazmuni va mohiyati	618
64	<u>Moyliyeva Xumora To'ra qizi</u>	boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilim o'zlashtirish mustaqilligi rivojlantirishda tafakkur faolligi	620
65	Moyliyeva Xumora To'ra qizi	boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zlashtirish mustaqilligiga erishishda o'quv vazifalarining ahamiyati	621
66	Marqayev Xurshid Aliqulovich	Talabalarda kompyuter modellashtirishga o'rgatishda fanlar integratsiyasi	623
67	Ibragimov Anvarjon Jahongirovich	Kursantlararo munosabatlarni shakillantirishda qadriyatli yondashuv muammolari	625
68	Umirov Azamat Abdinazarovich. Eshmurodova Marjona Anvar qizi	Talabalarni elektron axborot texnologiyalari resurslaridan pedagogik modellashtirib foydalanishga tayyorlash metodikasini takomillashtirish	632
69	G'aniyev Alisher Islomovich	Ta'limda bioinformatsion signallarni qayd qiluvchi texnologiyalar tahlil	637
70	М.А.Панжиев	Электрон ахборот таълим воситаларидан таълим жараёнида фойдаланиш шартлари	639
71	Yoziyeva Umida Lutfullayevna	O'quvchilarni axborotlar ta'siridan himoyalashning psixologik asoslari	643
72	Sattorova Madina Azamat qizi	Steam yondashuv asosida nostandart maslalani yechish usullari	647
73	Базарова Н.Ш	Сходства и различия категории наклонения глагола в русском и узбекском языках	649
74	M. N. Xo'jamberdiyeva	Ona tili ta'limida qadriyatli munosabatlarni tarbiyalash imkoniyatlari	652
75	A.A.Raimberdiyev	Ona tili ta'limida iqtidorlikni aniqlash va rivojlantirish mexanizmlari	654
76	F.Q.Norinov	Tabiiy fanlarda tadqiqotlar, materiya harakatining tabiiy imkoniyati	658

77	Halimova Madina Abdisalim qizi	STEAM yondashuvi o'quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish omili sifatida.	663
78	Halimova Madina Abdisalim qizi	O'quvchilar tafakkurni rivojlantirishda tabiiy fanlar (science) darslaridagi amaliy metodlarning o'rni va ahamiyati"	668

O‘ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT DAVRIDA TA’LIM-TARBIYA VA ILM-FAN SOHALARINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI

Bosishga ruxsat etildi: 14.05.2022 y.
Ofset qog‘oz. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/16.
“Times New Roman” gar. Ofset bosma.
Hisob nashriyot t.: 36,22. Shartli b. t.: 36,30.
Adadi: 20 nusxa. Buyurtma№ 16

QarMII kichik bosmaxonasida chop etildi.
180100. Qarshi shahri, Mustaqillik ko‘chasi, 225 – uy.
Telefon 91-466-80-32.